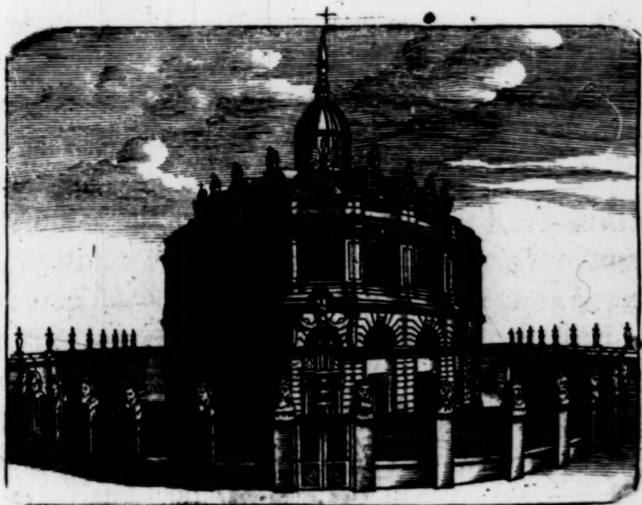
Joannes Scotus Erigena

JOANNIS SCOTI ERIGENÆ
DE
Divisione Naturæ
LIBRI QUINQUE,
DIU DESIDERATI.

ACCEDIT
APPENDIX EX AMBIGUIS
S. MAXIMI
GRÆCE & LATINE.

OXONII,
E THEATRO SHELDONIANO,
Anno MDCLXXXI.

BRITISH MUSEUM

Præfatio.

AD ſopiendas controverſias, quæ de Joanne Erigena ejuſque ſcriptis exortæ ſunt ſæculis præteritis, conſultiſſimum viris doctis viſum eſt, eos ipſos libros, de quibus contendebatur, in lucem edere: ita demum, quaſi tabulis prolatis, liberiorem cuivis & expeditiorem judicandi fore facultatem.

Scripſit Erigena, rogatu Hincmari & Parduli, (qui tunc in Galliis multum celebrabantur ob eruditionem & ſanctitatem) adverſus Goteſchalcum de Prædeſtinatione *librum. Varia admodum de eo libro proferebant judicia iſtorum temporum viri eccleſiaſtici. Qui paulo acutius de hac re judicare ſibi videntur, dicunt Scoti adverſarios, non eum oppugnaſſe, ſed Hincmarum per ejus latera petiviſſe. Cœpit opus illud apud paucos comparere; imo, per XIX. tantum capitula aliquanto tempore, quæ inimici excerpſerant, circumferebatur. Fere fit, ut in rebus obſcuris plura veris imaginemur. Cœperunt igitur multi ſuſpicari dolo malo agi cum Erigena; fictis criminibus, & falſa invidia hominem oppreſſum fuiſſe querebantur. Nec finem querelæ iſtæ prius habituræ videbantur, quam integrum opus prodiret. Atque illud tandem emiſerunt ii, qui libentius tenebris damnaſſent.*

Idem Joannes Erigena *compoſuit opus de* Euchariſtia, *juſſu Caroli Calvi, continuo de hoc quoque ſcripto in partes itum eſt. Poſt annos ducentos liber Scoti infelicibus lignis uſtulatur. Quæris quam ob rem? Vincentius Belluacenſis* in ſpeculo doctrinali *reſpondet, quoniam Berengarius Scotum nimium admiratus eſſet. Punitis ingeniis gliſcit auctoritas; extincto iſto libro, magis magiſque de eo diſſidia creverunt; per ſecula fere novem, ſuſpicionibus & obſcuris dubiiſque conjecturis ſerra iſta trahitur.* Exiit *tandem liber ille, ſub Ratranni nomine, ut aliqui contendunt. Quid tum poſtea?*

Tum venti poſuere, omniſque repente reſedit
Flatus

Neque enim tam ſacer, aut horribilis iſte libellus eſſe deprehenditur, modo abſit malignus interpres. Ita, non maximas, quæ maximæ ſunt interdum iræ, injurias faciunt.

Diu

PRÆFATIO.

Diu multumque literati viri quæsiverunt, ubi gentium laterent libri περὶ φύσεων μερισμοῦ, *quos Ioannes idem composuisse perhibetur. Certe Historiæ Anglicanæ scriptores illud opus insigni laude extulerant, & prædicarant* propter perplexitatem quarundam quæstionum solvendam bene utilem. *Cui hæc salivam non moverint? Quis non accenditur desiderio videndi Ioannis illius qui ut Helias apud Iudæos, vel Agapius apud Græcos,* δυσεπιβόλων ἀποριῶν *nodos tam feliciter solvit? Hinc non-nemo, quasi ingemiscens,* si revixerit ille liber Scoti! *alter autem de libro nunquam viso,* tristia & dura omnia. *Ecce igitur, o boni! adest coram, quem quæritatis.* Ἥκει νεκρῶν κευθμῶνα καὶ σκότου πύλας λιπών. *Verum, è sepulcro resuscitatus an etiam cicatrices adferat Flori Prudentii Galindonis, (uti Hector ille Achillis vulnera) nondum satis mihi liquet. Certe affirmant testes fide digni, Florum hos libros* depravasse, *ut facilius posset confutare. Illud unum scio, nihil quicquam à me scienter & prudenter fuisse mutatum,* ineptias, *Scoticas* pultes, nubilationes, errores, *lapsus omnes omnis generis, quos inveni, reliqui; non ad hominis infamiam, sed ad meam fidem contestandam.*

De opere interim isto, non interponam auctoritatem meam, quæ plane nulla esse debet; liberum & integrum volo esse legentium judicium. Cum hæc scriberet Erigena, de Græcis non admodum amicabiliter sentiebant Latini. Photius cathedram Constantinopolitanam tenebat. Nicolaus I. encyclicas ad Gallos scripserat, ad refellendos Græcorum errores. Nocuit aliena invidia Ioanni nostro, ideoque malas merces obtrudere credebatur, quoniam Græcos suos subinde crepabat. Enimvero si patrum sententiis *ita utatur, ac ipsi in suis scriptis posuerunt; si fraus, si stropha, si paralogismus omnis, si crypsis improba huic viro abfuerit; viderint ii, qui in eo damnant id, quod in illis Patribus aut probant aut dissimulant. Porro patrocinium ei commodare videtur argumentum, quod tractat; lubricum illud quidem & subtile. Græci* περὶ Ἀρχῶν *dicunt; in quo excolendo quis est sive Græcorum sive Latinorum, qui non aliquid humanitus passus est. Et fac permulta esse, quæ delicatus quispiam in hoc scriptore desiderare possit; certe quidem nec humilem mentem erga Patres Ecclesiæ, nec piam erga Deum desiderabit. Potuit ergo errare, hæreticus esse noluit. Sed nec* Erigenæ *vitam nec apologiam scribere decreveram, nullas ego ejus lites meas faciam. Nunquam mihi contendendi fuit animus, nec otium nunc quidem. Qui igitur plura de Ioanne* Erigena *scire cupiat,* testimonia *de eo legat, quæ infra digessi, maxima ex parte hactenus à nemine producta.*

TESTIMONIA

TESTIMONIA

Aliquot Veterum de *Joanne Scoto* Erigena.

PRudentius Tricassinus in libro suo adversus Joannem Scotum.
Te solum omnium acutissimum Galliæ transmisit Hibernia. ironice.

Pardulus Laudunensis Episcopus de Jo. Scoto.
Sed quia hæc inter se valde dissentiebant, Scotum illum qui est in palatio regis [Caroli Calvi] Joannem nomine scribere coegimus.

Ex historia Episcoporum Antissiodorensium.
Humbaldus Cameracensis liberalium artium studiis apprime instructus, Joannis Scoti, qui ea tempestate per Gallias sapientiæ fundebat radios, factus pedissequus, cujus disciplinatui longo tempore inhærens, divina simul & humana ----- didicit.

Chronicon anonymum apud Chesnium, Tomo III.
Rogatu Ælfridi Joannes Scotus rediit à Francia, ubi erat cum Carolo Calvo.

Rogerus Wendover in Chronico ad annum 883.
Anno 883. venit in Angliam magister Joannes Scotus, vir perspicacis ingenii.

Ex vita Grimbaldi abbatis per Gotcelium, ut videtur, scripta.
Ælfridus rex consilio Eldredi archiepiscopi Cant. Oratores misit ad Monasterium S. Bertini, de accersendo Grimbaldo, inter quos presbyter Joannes & Asserius viri eruditissimi & vivacissimi ingenii præcellebant.

Annales Hidenses.
Anno dominicæ incarnationis 886, anno secundo adventus S. Grimbaldi in Angliam, incœpta est Universitas Oxoniæ ------ in S. Theologia legentibus S. Neoto ---- & Grimbaldo ---- in Grammatica vero & Rhetorica Asserio Monacho ---- in Dialectica vero & Musica & Arithmetica Joanne monacho Menevensis Ecclesiæ; in Geometria & Astronomia docente Joanne Monacho & collega S. Grimbaldi.

Willielmus Malmesb. in lib. v. de Pontificibus, inedito.

Hujus Elfredi tempore venit in Angliam Joannes Scotus, vir perspicacis ingenii & multæ facundiæ, qui dudum relicta patria Francia ad Carolum Calvum transierat, a quo magna dignatione susceptus familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo tam seria quam joca, individuusque comes & mensæ & cubiculi erat, multæ facetiæ ingenuique leporis, quorum exempla hodie quæ constant, ut sunt ista; Assederat ad mensam contra Regem adaliam tabulæ partem; procedentibus poculis consumtisque ferculis, Carolus fronte hilariori post quædam alia cum vidisset Joannem quiddam fecisse, quod Gallicanam

qui mortuus est anno Xti 877

nam comitatem offenderet, urbane increpuit, & dixit, Quid distat inter Sottum & Scottum? Retulit ille solenne convitium in auctorem, & respondit; Tabula tantum: interrogaverat Rex de morum differenti studio, responderat Joannes de loci distante spatio; nec vero Rex commotus est, quod miraculo scientiæ ipsius captus adversus Magistrum nec dicto insurgere vellet, sic eum usitate vocabat. Item cum Regi convivanti minister patinam obtulisset, quæ duos pisces prægrandes, adjecto uno minusculo, contineret, dedit ille Magistro ut accumbentibus duobus juxta se Clericis departiretur. Erant illi Giganteæ molis; ipse perexilis corporis. Tum qui semper aliquid honesti inveniebat ut lætitiam convivantium excitaret, retentis sibi duobus majoribus, unum minorem duobus distribuit, Arguenti iniquitatem partitionis Regi, imo inquit, benefeci & æque, nam hic est unus parvus, de se dicens; & duos grandes pisces tangens. Itemque ad eos conversus, hic sunt duo magni Clerici immensi, & unus exiguus, piscem nihilominus tangens. Caroli ergo rogatu Hierarchiam Dionysii Areopagitæ in Latinum de Græco, verbum e verbo, transtulit. Quo fit ut vix intelligatur Latina litera, quæ volubilitate magis Græca quam positione construitur nostra. Composuit etiam librum quem peri physion Merismu, id est de naturæ divisione titulant, propter perplexitatem quarundam quæstionum solvendam bene utilem, si tamen ignoscatur ei in quibusdam, quibus a Latinorum tramite deviavit, dum in Græcos acriter oculos intendit. Quare & Hæreticus putatus est, scripsitque contra eum quidam Florus, sunt enim revera in libro peri physion perplurima, quæ nisi diligenter discutiantur, a fide Catholicorum abhorrentia videantur. Hujus opinionis particeps fuisse cognoscitur Nicolaus Papa, qui ait in Epistola ad Carolum, *Relatum est Apostolatui nostro, quod opus B. Dionysii Areopagitæ, quod de divinis nominibus vel cælestibus ordinibus Græco descripsit eloquio, quidam vir Joannes genere Scotus nuper in Latinum transtulerit, quod juxta morem nobis mitti & nostro judicio debuit approbari, præsertim cum idem Joannes, licet multæ scientiæ esse prædicetur, olim non sane sapere in quibusdam frequenti rumore dicatur.* Propter hanc ergo infamiam credo tæduit eum Franciæ, venitque ad Regem Ælfredum, cujus munificentia illectus, & magisterio ejus, ut ex scriptis Regis intellexi sublimis, Melduni resedit, ubi post aliquot annos, a pueris quos docebat graphiis perforatus, animam exuit tormento gravi & acerbo, ut dum iniquitas valida & manus infirma sæpe frustraretur, & sæpe impeteret, amaram mortem obiret. Jacuit aliquandiu in honorabili sepultura in Beati Laurentii Ecclesia quæ fuerat infandæ cœdis conscia; sed ubi divinus favor multis noctibus super eum lucem indulsit igneam, admoniti Monachi, eum in majorem Ecclesiam transtulerunt, & ad sinistram altaris ponentes, his martyrium ejus versibus prædicaverunt.

Conditur hoc tumulo sanctus Sophista Joannes.
Qui ditatus erat jam vivens dogmate miro;
Martyrio tandem Christi conscendere regnum,
Quo, meruit, regnant cuncti per secula sancti.

Idem

Idem Willielmus in eodem libro.

Turaldo substitutus est Warinus de Lira monachus ------ is cum primum ad abbatiam [Malmsb.] *venit, Antecessorum facta parvi pendens, typho quodam & nausea* [*erga*] *sanctorum corpora ferebatur; ossa denique sanctæ memoriæ Meildulphi & ceterorum, qui olim Abbates ibi, postea que in pluribus locis Antistites ob reverentiam patroni sui Aldelmi se in loco tumulatum iri jussissent, quos antiquitas veneranda in duabus lapideis crateris ex utraque parte altaris, dispositis inter cujusque ossa ligneis intervallis reverenter statuerat; Hæc, inquam, omnia pariter conglobata velut acervum ruderum, velut reliquias vilium mancipiorum ecclesiæ foribus alienavit. Et ne quid impudentiæ deesset, etiam S. Joannem Scotum, quem pene pari qua S. Aldelmum veneratione monachi colebant, extulit. Hos igitur omnes in extremo angulo basilicæ S. Michaelis ----- inconsiderate occuli lapidibusque præcludi præcepit. O tempora, O mores! quis digno improperio tantam prosequatur audaciam? &c.*

Idem ex Cod. Thuaneo MS.

Petro suo, Willelmus suus, divinæ philosophiæ participium.

Fraternæ dilectioni morem, frater amantissime, geris, quod me tam ardua consultatione dignaris. Est enim præsumtio caritatis, quod me tanto muneri non imparem arbitraris. Præcipis enim ut mittam in literas unde Joannes Scottus oriundus, ubi defunctus fuerit, quem auctorem libri, qui περὶ φύσεων vocatur, communis opinio consentit: simulque quia de libro illo sinister rumor aspersit, brevi scripto elucidem quæ potissimum fidei videantur adversari catholicæ. Et primum quidem ut puto probe faciam si promte expediam, quia me talium rerum veritas non lateat: alterum vero, ut hominem orbi latino merito scientiæ notissimum, diuque vita, & invidia defunctum in jus vocem, altius est quam vires meæ spirare audeant. Nam & ego sponte refugio summorum virorum laboribus insidiari, quia ut quidam ait, *Improbe facit qui in alieno libro ingeniosus est.* Quapropter pene fuit ut jussis tam imperiosis essem contrarius, nisi jamdudum constitisset animo, quod vobis in omnibus deferrem, ut parenti gratissimo, in his etiam quæ onerarent frontem, quæ essent pudoris mei periculo. Joannes igitur cognomento Scottus opinantes quod ejus gentis fuerit indigena, erroris ipse arguit, qui se Heruligenam in titulo Hierarchiæ inscribit. Fuit autem gens Herulorum quondam potentissima in Pannonia, quam à Longobardis pene deletam eorundem prodit historia. Hic relicta patria, Franciam ad Carolum Calvum venit, à quo magna dignatione susceptus, familiarium partium habebatur, transigebatque cum eo (ut alias dixi) tam seria, quam joca, individuusque comes tam mensæ, quam cubiculi erat: nec unquam inter eos fuit dissidium, quia miraculo scientiæ ejus Rex captus, adversus magistrum quamvis ira præproperum, nec dicto insurgere vellet. Regis ergo rogatu Hierarchiam Dionysii de græco in latinum, de verbo verbum transtulit, quo fit ut vix intelligatur latina, quæ volubilitate magis græca quàm positione construitur nostra. Composuit & librum quem περὶ φύσεων μερισμοῦ, id est, de Naturæ divisione titulavit, propter quarundam perplexarum quæstionum solutionem bene utilem, si tamen ignoscatur ei in quibusdam, quibus à Latinorum tramite deviavit, dum in græcos nimium oculos intendit. Fuit multæ

lectionis & curiosæ, acris sed inelegantis, ut dixi, ad interpretandum scientiæ; quod eum (ut verbis Anastasii Romanæ Ecclesiæ bibliothecarii loquar) non egisse aliam ob causam existimo, nisi quia cum esset humilis spiritu non præsumsit verbi proprietatem deserere, ne aliquo modo à sensus veritate decideret. Doctus ad invidiam, ut græcorum pedissequus, qui multa quæ non recipiant aures latinæ, libris suis aspersit: quæ non ignorans quam invidiosa lectoribus essent, vel sub persona collocutoris sui, vel sub pallio græcorum occulebat. Quapropter & hæreticus putatus est, & scripsit contra eum quidam Florus. Sunt enim in libro περὶ φύσεων perplurima, quæ multorum æstimatione à fide catholica exorbitare videantur. Hujus opinionis cognoscitur fuisse Nicolaus Papa, qui ait in Epistola ad Carolum, *Relatum est Apostolatui nostro quod opus beati Dionysii Areopagitæ, quod de divinis nominibus, vel Cælestibus ordinibus græco descripsit eloquio, quidam vester Johannes genere Scottus nuper in Latinum transtulerit, quod juxta morem nobis mitti, & nostro debuit judicio approbari, præsertim cum idem Joannes, licet multæ scientiæ esse prædicetur, olim non sane sapere in quibusdam frequenti rumore diceretur. Itaque quod hactenus omissum est, vestra industria suppleat, & nobis præfatum opus sine ulla cunctatione mittat.* Propter hanc ergo infamiam, ut credo, tæduit eum Franciæ, venitque Angliam ad regem Ælfredum, cujus munificentia illectus, & magisterio ejus, ut ex scriptis ejus intellexi, sublimis Malmesburiæ resedit. Ubi post aliquot annos à pueris quos docebat graphiis perfossus, animam exuit tormento gravi & acerbo; ut dum iniquitas valida & manus infirma sæpe frustraretur, & sæpe impeteret, amaram mortem obiret. Jacuit aliquandiu in Ecclesia illa, quæ fuerat infandæ cædis conscia; sed ubi divinus favor multis noctibus super eum lucem indulsit igneam, admoniti Monachi in majorem eum transtulerunt Ecclesiam, & ad sinistram altaris positum, his prædicaverunt versibus martyrem,

Conditus hoc tumulo sanctus Sophista Joannes,
Qui ditatus erat vivens jam dogmate miro;
Martyrio tandem meruit conscendere cælum,
Quo semper cuncti regnant per secula Sancti.

Sed & Anastasius de insigni sanctitate adhuc viventem collaudat his verbis ad Carolum, *Mirandum quoque est quomodo ille vir barbarus, Joannem dico, ille qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguæ dictione longinquus, talia intellectu capere, in aliamque linguam transferre valuerit, Joannem dico Scottigenam, virum, quantum comperi, per omnia sanctum. Sed hoc operatus est ille artifex spiritus qui hunc ardentem pariter & loquentem fecit; nisi enim ex gratia ipsius igne caritatis flagrasset, nequaquam donum linguis loquendi proculdubio suscepisset. Nam hunc magistra caritas docuit quod ad multorum instructionem & ædificationem patravit.* Alternant ergo de laudibus ejus, & infamia diversa scripta, quamvis jampridem laudes præponderaverint. Tantum artifici valuit eloquentia, ut magisterio ejus manus dederit omnis Gallia. Verum si qui majorem audaciam anhelant, ut Synodus, quæ tempore Nicolai Papæ secundi Turonis congregata est; non in eum, sed in scripta ejus duriorem sententiam præcipitant. Sunt ergo hæc fere quæ controversiam pariunt. -----

Joannes Pyke in libro de Regibus Anglo-saxonum.

S. Grimbaldum aliosque cum illo per legatos [*Alfridus*] *adscivit; plures de Mercia, & ultimis terræ finibus quos scientia pollere novit, in regnum suum alliciens, honoribus ampliavit.*

Joannes Rossus in libro de Regibus.

Rex Aluredus S. Grimbaldum Flandrensem monachum de monasterio S. Bertini, cum consociis Joanne & Asserio; & Joannem Wallensem a monasterio S. David sibi univit.

Joannes de Tritenhem in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis.

Joonnes dictus Erigena, monachus in divinis scripturis doctus, & in disciplina secularium literarum eruditissimus, græco & latino ad plenum instructus eloquio, ingenio subtilis, sermone compositus &c.

Joannes Lelandus in libro 2. de Scriptoribus Britannicis.

Ælfridus Plegmundum, Werefridum, Asserium, Menevensem, Grimbaldum, Joannem monachum e Saxonia transmarina oriundum, Joannem Scotum, qui Dionysii Hierarchiam interpretatus est, in pretio habuit & familiaritate.

Atque hæc sunt ea testimonia, quæ mihi visa sunt certissime hunc Joannem Scotum designare. Quæ vero Baleus de hujus *patre Patricio*, de *peregrinatione*, qua *Athenas* petiit, de mira in *linguis Orientalibas peritia* scripsit, nullam apud me fidem impetrant. Quoniam autem cognomen illud, Erigena, quod Joanni nostro tribuitur, nondum satis, ut mihi videtur, intelligitur; promam meas de eo conjecturas.

Quod igitur ait Gulielmus Malmesburiensis in Epistola superius allata, Scotum se appellasse *Heruligenam in titulo Hierarchiæ*, non facile pro vero admiserim; omnes enim Codices MSS. uno quasi ore, ei contradicunt, & perpetuo præ se ferunt aut *Erigenam* aut *Eriugenam*. Legerat Gulielmus apud Asserium & Ingulfum fuisse cum Alfredo Joannem quendam Ealdsaxonem; atque adeo, quia Heruli gens erant olim in antiqua Saxonia, hunc Joannem ex Herulis oriundum existimavit.

Si quis tamen credit ista non temere Malmesburiensi excidisse; faciat sane pro eo, quod Herulos inter Hibernenses olim consedisse veteres Scriptores tradant. Qua de re consuli potest Lazius *de migrationibus gentium*, & Beatus Rhenanus, quem in partes vocat.

Non magis mihi probatur eorum sententia, qui ex hoc vocabulo *Erigena* Joannem faciunt Hibernum. Nam & sæpius in antiquis libris *Eriugena* dicitur, quam *Erigena*; certe in codice ultimæ antiquitatis, (qui nunc servatur in Bibliotheca collegii S. Trinitatis Cantabr.) quo usus est Usserius Armachanus & ego quoque, scribitur *Eriugena*, non *Erigena.* Ita quoque Suffridus Petri, ita in suis reperit Dionysius Petavius, ita Philip. Labbeus. Et vox *Erin*, Hibernus, producit, non *Erigenam*, sed *Erinigenam*, quo quidem pacto recte eam dictionem pinxit P. Marca in Epistola de hoc *Joanne* ad Lucam Dacherium exarata. Nec movere quenquam debeat, quod hic Joannes Hibernus toties dicatur; id evenit, quoniam studiorum gratia in ea gente diu versatus erat, quæ tunc

 temporis

temporis bonarum literarum officina fuit. Rossus in libro de Regibus ex quodam antiquo scriptore ista de Hibernia profert; *Anglicanis studiis suspensis* [per Gregorium I. ab Augustini tempore] *florebat scientia in Scotia & Hibernia; erat vero Hibernia totius tunc scientiæ promtuarium & alumna. Ibi studebat S. Cedda prius S. Aidani Lindiffernensis Episcopi discipulus, postea Eborum, & demum Lindesciæ & totius Merciæ Episcopus; cui conscholaris fuit in Hibernia Egbertus.* ---- *& multi præclari moribus & scientia viri de Anglia.* Dixi eum ideo Hibernum fuisse dictum, quod ibi literis operam dederit. Idem accidit Marco cuidam, qui *Hibernus* communiter dicebatur, cum tamen esset natione Britto; educatus vero in Hibernia, ut de eo scribit Ericus Antissiodorensis in fine libri 1. de miraculis S. Germani. Idem accidit S. Patricio, Pelagio, aliisque multis.

Ut igitur paucis meam conjecturam complectar; opinor Joannem istum, Erigenam dictum fuisse, a loco, ut videtur, natali. Est autem Ergene pars non contemnenda Herefordensis comitatus, Walliæ contermina. Imo, unum e regnis Walliæ fuit hoc tempore, Alfrido tributarium. In hoc tractu reperio locum *Eriuven*, quæ quidem dictio parum discrepat ab Eriugen (& contracte Ergene) Jam tota terra ab ipsis Wallis modernis dicitur *Erynug*, vel *Ereinuc*. Qui observaverit, quantæ in aliis dictionibus barbaris ad normam Latinam detorquendis mutationes plerumque fiant, non ægre has leviusculas alterationes mihi, hac in voce, concedet. Enimvero Liber Ecclesiæ *Landavensis* in Tomo 3. Monastici Anglicani, Giraldus quoque Cambrensis in *Cambriæ descriptione* c. 3, plenius de hac regiuncula docebunt: Quorum hic notat *fuisse partem diœceseos Menevensis*; ubi Asser fuit Archiepiscopus, qui fuit propinquus Asseri, qui Joannem *Erigenam* audivit docentem. Hujus quoque provinciolæ meminit liber *Doomesday*, in quo sic lego: *Hæ consuetudines erant Wallensium T. R. E. in Archenefeld*, i. e. *Ergene*. Notat porro tum Giraldus, tum liber *Landavensis*, Scotos Wallorum fines aliquando occupasse; unde & Joanni nostro Scoti cognomen potuit accessisse. Sed ut redeam. Hæc etiam inde videntur confirmari, quod Joannes *Erigena*, à Scriptoribus diserte Wallus appelletur. Sic *Hidensium Annalium* compositor, sic Rossus in libro de regibus. Imo ipse se *Wallum* non obscure innuit, in carmine ad Carolum Calvum ---- *Advena Joannes Spendo meo Carolo.* Vox enim Wallus & *advena* æquipollent. Qui vitam Grimbaldi scripsit, prodit Joannem cum Assero legatum in Flandriam missum fuisse ad invitandum, Alfredi nomine, Grimbaldum. Non caret probabilitate magistrum Joannem cum suo discipulo hanc legationem obiisse. Audierat Joannes per Fulconem (nunc, anno 882. Archiepiscopum Remensem, nuper Abbatem Bertinianum) de fama Grimbaldi Bertiniani; redux ille in Angliam, anno 883, Ælfredo eundem commendaverat. Hinc sequuta est illa legatio, anno, vel circiter, 884; nam appulit huc Grimbaldus anno 885. Ista dicta sunt ne quis existimet *Erigenam*, hoc in tempore, in Galliis hæsisse. Sed hac de re plura mox.

Denique, quæri ab iis potest, qui Joannem hunc Hibernum gente & domo fuisse contendunt, cur hic solus e tot popularibus suis *Erigena* cognominatus fuerit. Testantur certe Annales Saxonici, testatur Ericus Antissiodorensis, aliique apud doctissimum Jac. Usserium Armac.

Arch. in Præfatione ad *Epistolas Hibernicas*, perplures Hibernos (seu Scoto-Hibernos) orbi literato innotuisse, per Caroli magni, Caroli Calvi, Ælfredi tempora, & deinceps; quorum tamen nemini nomen hoc, *Erigena*, pro gentili attributum cognoscitur. Omnes enim vel Hiberni, vel Scoti, & Scoto-hiberni audiunt.

Venio nunc ad Scoti *Erigenæ* scripta recensenda. Pono autem primo loco ea hominis opuscula, de quibus nulla apud veteres reperitur ambiguitas. Edidit igitur Joannes ille

1. De Eucharistia librum I.
2. Versiones *Dionysii Areop.* lib. IV.
   viz. De Cœlesti Hierarchia.
   De Ecclesiastica Hierarchia.
   De Divinis Nominibus.
   De Mystica Theologia.
3. De Prædestinatione *adversus Goteschalcum*, lib. I.
4. Versiones *S. Maximi de Ambiguis S. Dionysii & Gregorii Theologi.*
5. De Visione Dei Tractatum.
6. De Divisione Naturæ, lib. V.
7. Epistolas.
8. Versus.

Tribuuntur eidem & hæc, quæ subnotantur.

9. In Martianum Capellam *Commentarii.*
10. Excerpta ex Macrobio.
11. De Disciplina Scholarium, liber I.
12. Disputatio quædam cum Theodoro Studita.
13. Versio Moralium Aristotelis.
14. Versio *libri Aristotelis de Regimine Principum.*
15. Commentarii *in Aristotelis Prædicamenta.*
16. Dogmata Philosophorum.
17. Homiliæ.
18. De Fide *contra Barbaros.*
19. Paraphrastici Tomi, *sive Commentarii in Dionysium Areopagitam.*

1. Horum Opusculorum primum putant aliqui intercidisse; alii adhuc extare volunt sub nomine Bertrami, vel Ratramni. Præter alios hac de re consuli possunt Petrus de Marca apud Lucam Dacherium *Spicilegii Tom.* 2. & doctissimus vir Ioan. Mabillonius *in Præfat. ad* 2. *partem seculi* 4. *Act. Benedictinorum.*

2. Versiones Dionysii extant, in Manuscriptis codd. quorum aliquot vidi, ipsius seculi, in quo vixit Joan. Scotus, quantum conjectura assequi liceat. De his vide Anastasium Bibliothecarium, & Philippum Labbeum in *Anastasio Bibl.* Extant etiam typis cusæ. Observant nonnulli ob hanc versionem primo in suspicionem venisse Joannem fidei parum sanæ.

3. Tertium scriptum de *Prædestinatione* Typis vulgatum Parisiis anno salutis nostræ M. DC. L. habes apud *Regium Consiliarium* Gilbertum Mauguinum inter scriptores seculi IX. cum variis de eo libro antiquorum judiciis & censuris.

4. S. Maximus scripsit expositionem *Ambiguorum* aliquot locorum, quæ in S. Dionysii & Gregorii Nazianzeni libris occurrunt. Hæc *Ambigua*

bigua Ioannes *Erigena* vertit latine. Neſcio an totum Maximi opus: quoniam Græca S. Maximi integra nondum nactus ſum. Quæ hic in fine legis, accepta mecum refer partim beneficio V.C. Emerici Bigotii, qui ex Bibliotheca Regis Galliarum in meos uſus deſcripta examinavit, partim codici meo, qui complurimas ejuſdem Maximi lucubrationes continet. Cæterum, ut redeam ad Scotum, ejus tralationem quam hic edo, mecum communicavit humanitate & eruditione celebris V. Ioannes Mabillon. de quo ſupra commemoravi. Hæc verſio, abſque iis, quæ in libris de Diviſione naturæ facile obſervantur, ſatis oſtendit Erigenam fuiſſe in Græcis plane alphabetarium.

5. Idem V. C. I. Mabillonius *librum de Viſione Dei* deprehendit in MS. codice *Claromariſcenſi* prope Audomaropolin, cum hoc titulo & initio, TRACTATUS Joannis Scoti DE VISIONE DEI. *Omnes ſenſus corporei ex conjunctione naſcuntur animæ & corporis.* Dedi ego operam, ut ad me perveniret hic Scoti liber; ſed conatui adhuc non reſpondit ſucceſſus.

6. Libros V. *de Diviſione Naturæ* primus nunc edo. Hos mihi ſuppeditavit ſupellex mea, (curta alias) libraria. Codex noſter videtur ſcriptus fuiſſe ante annos ſexcentos. Quoniam autem non ſatis tutum exiſtimavi unico fidere exemplari, præſertim in ſcriptione controverſiis obnoxia; primo locos, quos Scotus ex antiquis patribus adduxit non indiligenter inſpexi; unde nonnullas emendationes codex ille noſter lucratus eſt: deinde, cum reſcirem Pariſiis *in Monaſterio S. Germani*, hujus operis ſervari exemplar aliud (& forte unicum ſecundum illud meum; nam Codex Thuani valde mutilus erat) amicorum gratia (inter quos primus D. V. Petrus Alixius) obtinui variantes lectiones ex iſto MS. Pariſienſi: quæ quidem ſeu ſcribæ noſtri feſtinationes ſeu codicis ipſius defectus multifariam ſuppleverunt. Si quis poſthac aliquas in hac editione ab exemplari MS. diſcrepantias obſervaverit; ſciat eas eveniſſe, non conſulto, ſed caſu; non ſtudio, non fraude mala, ſed per humanam infirmitatem, quæ non videt omnia, irrepſiſſe. Hos V. libros Abbas Trithemius adſcribit Ioanni Scoto, quem *Mailroſium* vocant. Eum ſequitur Baleus, & cum errante errat. Nam, ut de Hiſtoricis nihil dicam, (qui quidem omnes unanimiter hoc opus Scoto *Erigenæ* aſcribunt) ſatis conſtat ex verſione *Ambiguorum* unum & eundem utriuſque operis eſſe patrem. Diu haud dubie, ſine auctoris nomine circumlati ſunt hi libri; eo caruit noſter; eo etiam Pariſienſis codex caruit. Imo adeo ignorabatur nomen auctoris, ut opus prius damnatum fuerit Pariſiis, quam conſtiterit, cujus eſſet fœtus. Martinus Polonus ſic de eo ſcribit (quemadmodum in duobus MSS. penes Reverendiſſimum in Chr. P. Gulielmum Archi-epiſ. Cantuar. legi) *Hic liber* [περὶ φύσεων] *inter alios libros condemnatos Pariſiis ponitur, & dicitur liber Amalrici.* Poſtrema hæc verba non comparent in editis libris Mart. Poloni. Gulielmus Malmesburienſis primus ſuo auctori vindicavit; Erigena, ut par eſt exiſtimare, hic apud ſuos id faſſus erat, quod apud exteros celaverat.

7. Epiſtolas Scoti nullas, quod ſcio, quiſquam vidit, præter eas quæ libris ſuis præfixit; nec tamen dubitari poteſt, quin alias ſcripſerit. Subjeci in calce hujus voluminis ineditam Epiſtolam, quam ſcripſit Erigena ad Carolum Calvum de S. Maximi verſione.

8. Verſus omiſiſſem libenter, niſi hos dignos exiſtimaſſet Baleus, quos com-

commemoraret. Extant quidam in Calce Epistolæ ad librum de Prædestinatione; alii habentur præmissi ad Areopagetica à Scoto conversa. Sunt quoque nonnulli in Glossario Labbei, quod Cangius in lucem dedit. Reperiuntur denique aliquot Scoti ad Carolum carmina in Codice MS. Benedictino apud Cantabrigienses; quæ tamen eadem forte sunt cum iis, quos Reverendissimus Usserius jamdudum publicavit.

Tribuuntur Scoto *Erigenæ* etiam hæc, quæ sequuntur opuscula; recte an secus, non definio.

9. In Martianum Capellam *Commentarii*. Servantur commentarii quidam in Capellam satis antiquæ manus, in Bibliotheca ampliss. viri *J. Cotton, Baronetti*: sed anonymi sunt, & ob nonnullas rationes, puto Dunchanto Pontifici Hibernensi potius esse adscribendos. Dunchantum servat Bibliotheca Regis nostri Caroli II.

10. De excerptis ex Macrobio sic clarissimus Armach. Jacobus Usserius; *Joannis quoque nostri putantur esse excerpta illa quæ inter Macrobii scripta feruntur, de differentiis & societatibus Græci Latinique verbi &c. Ita quoque censuit P. Pithæus V. Cl.* Hæc ille in Epist. Hibernicis.

11. De disciplina Scholarium. Putat Joannem hunc scripsisse Buleus *in Historia Academiæ Parisiensis*. Equidem aliter censeo. Quanquam enim Scotus noster *barbarus erat & in finibus mundi positus*, ut de eo loquitur Anastasius Bibliothecarius; certe non adeo, ac auctor istius libelli, ἐβαρβάρωσεν, nec Chrysostomi nomen ei unquam tribuissent sui seculi homines, si istius scripti figulum existimassent.

12. Disputatio cum Theodoro Studita hujus esse non videtur, quoniam Theodorus paulo senior fuit, quam ut ad Scoti nostri tempora pertingere posset: deinde videtur illa disputatio celebrata fuisse de cultu imaginum, quæ quidem agitabatur tempore Alcwini & Joannis Scoti *Mailros*. Huic igitur, potius quam *Erigenæ* competere videtur ista disputatio: servatur, uti audio, in celeberrima Bibliotheca Regis Galliarum.

13. Moralia Aristotelis an Latine verterit nescio; suspicor alius Scoti esse laborem illum.

14. Versio Aristotelici, ut putatur, libri *de regimine Principum* hujus Scoti non est opus, quicquid confidentissimus scripserit Baleus. Habeo aliquot istius libri exemplaria, vidi alia, in quibus omnibus, is qui vertit, dicitur *Joannes Patricius Hispanensis*. Multi hoc cum superiori opusculo idem esse sciscunt, quibus non accedo.

15. Commentarii in Aristotelis Prædicamenta sunt hujus Joannis πόνημα, si Hugonem & Petrum de S. Victore recte capio. Scio tamen in Catalogo quodam Bibliothecæ Oxoniensis, eadem alius Scoti nomen præferre. Nihil de his pronuncio, libris non visis.

16. Dogmata Philosophorum; 17. Homiliæ; 18. de Fide contra Barbaros mihi plane sunt opera incognita omnia. Si vidisset Baleus, utique & initia horum apposuisset.

19. De Paraphrasticis tomis, sive *commentariis in Dionysium* præter tenuem suspicionem nihil habeo; suspicor autem esse Joannis *Scythopolitani* παραθέσεις, quas vertit Anastasius Bibliothecarius; vel paraphrasin Abbatis cujusdam Vercellensis.

Porro de scriptis *Joannis Erigenæ* quale fuerit antiquorum hominum judicium, qui scire avet, legat scriptores Historiæ Goteschalcianæ,

Vossium, Usserium, Mauguinum, Cellotium, item Petrum de Marca, Joan. Mabillonium,&P.Alixium.Quo mortis genere periit Joan. docuit nos Gulielmus Malmesburiensis; quo autem tempore inter vivos esse desiit, non certo designat. Constat ex Rogero Wendovero Scotum in Angliam rediisse anno salutis 883. vel, ut alii, anno 884. Hoc ipso anno 883. fato functum esse scripsit magnus Baronius. Verum sententiæ suæ nostrates solos historicos testes laudat, qui id non dicunt; nam de ejus morte loquuntur eo anno per quandam anticipationem. *Post aliquot annos* (ab 883.)*graphiis perfossus animam exuit*, inquit Gulielmus Malmesburiensis. Secundo anno post adventum Grimbaldi (venit ille in Angliam anno 885.) legit Oxonii Scotus, si fides sit Annalibus Hidensibus; qui aut primi aut soli hoc affirmant. De reliquo vitæ spatio nihil comperti habeo.

Periit indigna morte: grata posteritas immortalem efficere cupiit, ideoque ejus natale ad 4. Idus Novembris diu celebravit. Arnoldus Wion de eo in *Ligno vitæ*, honorifice meminit; notatque in Martyrologio Romano, quod excudebatur anno 1580, ei locum & decus suum integrum constitisse, à quo tamen sequentes editiones Martyrologii eum penitus detraxerunt. Eo fato mihi natus fuisse Joannes videtur, ut hominum de se judicia semper alternantia subiret. Anastasius Bibliothecarius *virum per omnia sanctum* prædicat, alii ut *mendacem, ineptum, dementem, hæreticum* differunt. Pueri Malmesburienses eum interficiunt; Monachi sepulcrum condunt. Abbates alii pari eum fere cum suo Aldelmo honore prosequuntur, Warinus pene pro purgamento habet. Hi eum fastis inserunt, alii expungunt. Ita ejus fama & nomen recidiva quasi febri jam diu conflictatur.

De solo sepulturæ loco inter omnes convenit. Catalogus S. S. in Anglia sepultorum (qui nunc in collegio Benedictino apud Cantabrigienses servatur) de eo sic scribit, literis Saxonicis. *S. Maildunus, S. Aldelmus, & Joannes sapiens requiescunt in Mailmesburia*, Eadem habet Codex Cottonianus ex Gotcelino Bertiniano, nec abit ab his, uti vidimus, Malmesburiensis Bibliothecarius; nec vetusta quædam connotatio quæ olim legebatur in Mertoniana Bibliotheca Oxoniensi --- *S. Aldelmus & Joannes sapiens pausant in loco, qui dicitur in Malmesbiri.* Fuit quoque in honorem hujus Joannis Statua posita in templo Abbatiæ Malmesburiensis, cum hac inscriptione; *Joannes Scotus, qui transtulit Dionysium e Græco in Latinum.* Ita Lelandus in *Itinerario.* Hæc habui de Joanne Erigena, quæ nunc dicerem.

ΠΕΡΙ.

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ.

id est,

DE DIVISIONE NATURÆ.

LIBER PRIMUS.

M. SÆpe mihi cogitanti, diligentiusque quantum vires suppetunt inquirenti, rerum omnium quæ vel animo percipi possunt, vel intentionem ejus superant, primam summamque divisionem esse, in ea quæ sunt, & in ea quæ non sunt; horum omnium generale vocabulum occurrit, quod Græcè φύσις, Latinè vero Natura vocatur. An tibi aliter videtur? D. Imo, consentio; nam & ego dum ratiocinandi viam ingredior, hæc ita fieri reperio. M. Quum igitur inter nos convenit de hoc vocabulo, generale esse, velim dicas divisionis ejus per differentias in species rationem: aut si libet, prius conabor dividere; tuum vero erit divisa judicare. D. Ingredere quæso; impatiens enim sum, de his veram rationem à te audire volens.

1. M. Videtur mihi divisio Naturæ per quatuor differentias, quatuor species recipere: Quarum prima est, quæ creat & non creatur: Secunda, in eam quæ creatur & creat: Tertia, in eam quæ creatur & non creat: Quarta, quæ nec creat nec creatur. Harum quatuor binæ sibi invicem opponuntur; Nam tertia opponitur primæ, quarta vero secundæ: sed quarta inter impossibilia ponitur; cujus differentia est non posse esse. Rectáne tibi talis divisio videtur an non? D. Recta quidem; sed velim repetas, ut prædictarum formarum oppositio clariùs elucescat. M. Vides, ni fallor, tertiæ speciei primæ oppositionem; prima namque creat & non creatur, cui è contrario opponitur illa quæ creatur & non creat. Secunda vero quartæ, siquidem secunda & creat & creatur, cui universaliter quarta contradicit, quæ nec creat neque creatur. D. Clarè video. Sed multum me movet quarta species, quæ à te addita est: nam de aliis tibi nullo modo hæsitare ausim, cum prima ut arbitror in causa hominum quæ sunt & quæ non sunt intelligatur. Secunda vero in primordialibus causis. Tertia in his quæ in generatione temporibusque & locis cognoscuntur, atque ideo de singulis disputari subtilius necessarium est, ut video. M. Rectè æstimas; sed quo ordine ratiocinationis via tenenda sit, hoc est de qua specie primo discutiendum, tuo arbitrio committo. D. Ratum mihi videtur ante alias de prima, quicquid lux mentium largita fuerit dicere.

2. M. Ita fiat; sed prius de summa ac principali omnium, ut diximus, divisione in ea quæ sunt & quæ non sunt, breviter dicendum æstimo. D. Jure, provideque; non enim ex alio primordio rationem inchoari oportere video: Nec solum quia prima est omnium differentia, sed quia obscurior cæteris videtur esse, & est. M. Ipsa itaque primordialis omnium discretiva differentia certos suæ interpretationis modos inquirit.

3. Quorum primus videtur esse ipse per quem ratio suadet, Omnia quæ corporeo sensui, vel intelligentiæ perceptioni succumbunt, posse rationabiliter dici esse: Ea vero quæ per excellentiam suæ naturæ non solum ὕλην, id est, omnem sensum, sed etiam intellectum rationemque fugiunt, jure videri non esse. Quæ non nisi in solo Deo, materiaque, & in omnium rerum quæ ab eo conditæ sunt rationibus atque essentiis, rectè intelliguntur. Nec immerito; Ipse namque omnium essentia est, qui solus verè est, ut ait Dionysius Areopagita. *Esse, inquit, omnium, est superesse divinitatis.* Gregorius etiam Theologus, multis rationibus nullam substantiam, sive visibilis sive invisibilis creaturæ, intellectu vel ratione comprehendi posse confirmat, quid sit. Nam sicut ipse Deus in seipso ultra creaturam omnem nullo intellectu comprehenditur: ita etiam in secretissimis sinibus creaturæ ab eo factæ, & in eo consistentis, considerata οὐσία incomprehensibilis est. Quicquid autem in omni creatura,

vel ſenſu corporeo percipitur, ſeu intellectu conſideratur, nihil aliud eſt, niſi quoddam accidens incomprehenſibile per ſe, ut dictum eſt, uniuſcujuſque eſſentiæ: quæ aut per qualitatem, aut quantitatem, aut formam, aut materiam, aut differentiam quandam, aut locum, aut tempus agnoſcitur; non quid eſt, ſed quia eſt. Iſte igitur modus primus ac ſummus eſt diviſionis eorum quæ dicuntur eſſe & non eſſe; quia modus iſte qui videtur quodam modo introduci poſſe, qui in privationibus circa ſubſtantias habitudinum, ut circa oculos orbitas conſtituitur, nullo modo recipiendus eſt, ut arbitror. Nam quod penitus non eſt, nec eſſe poteſt, nec pro eminentia ſuæ exiſtentiæ intellectum exuperat; quomodo in rerum diviſionibus recipi valeat, non video, niſi forte quis dixerit, rerum quæ ſunt abſentias & privationes, non omnino nihil eſſe; ſed earum quarum privationes, ſeu abſentiæ ſeu oppoſitiones ſunt, mirabili quadam virtute contineri, ut quodam modo ſint.

4. Fiat igitur ſecundus modus eſſendi & non eſſendi, qui in naturarum & creaturarum ordinibus atque differentiis conſideratur, qui ab excelſiſſima & circa Deum proximè conſtituta intellectuali virtute inchoans, uſque ad extremitatem rationalis irrationaliſque creaturæ deſcendat: hoc eſt, ut apertius dicamus, à ſublimiſſimo angelo uſque ad extremam rationabilis irrationabiliſque animæ partem, nutritivam dico & activam vitam. Quæ pars generalis animæ ultima eſt, quum corpus nutrit & auget. Ubi mirabili intelligentiæ modo unuſquiſque ordo cum ipſo deorſum verſus noviſſimo qui eſt corporum, & in quo omnis diviſio terminatur, poteſt dici eſſe & non eſſe. Inferioris enim affirmatio, ſuperioris eſt negatio. Itemque inferioris negatio, ſuperioris eſt affirmatio. Eodemque modo, ſuperioris affirmatio, inferioris eſt negatio. Negatio vero ſuperioris, erit affirmatio inferioris. Affirmatio quippe hominis, mortalis adhuc dico, negatio eſt angeli; negatio vero hominis, affirmatio eſt angeli: & viciſſim. Si enim homo eſt animal rationale, mortale, riſibile; profecto angelus neque animal rationale eſt, neque mortale, neque riſibile. Item ſi angelus eſt eſſentialis motus, intellectualis circa Deum & rerum cauſas, eademque regula in omnibus cœleſtibus eſſentiis uſque dum ad ſupremum omnium perveniant ordinem, obſervari poteſt: Ipſe vero in ſuprema ſurſum negatione terminatur. Ejus namque negatio nullam creaturam ſuperiorem ſe confirmat. Tres autem ordines ſunt quos ὁμοζυγεῖς vocant: quorum primus; Cherubin, Seraphin, Throni: Secundus; Virtutes, Poteſtates, Dominationes: Tertius; Principatus, Archangeli, Angeli. Deorſum vero corporum noviſſimus ſolummodo ſuperiorem ſe aut negat aut affirmat, quia infra ſe nihil habet, quod vel auferat vel conſtituat, quia ab omnibus ſuperioribus ſe præceditur. Nullum vero inferiorem ſe præcedit. Hac item ratione omnis ordo rationalis & intellectualis creaturæ eſſe dicitur, & non eſſe. *Eſt* enim, quantum à ſuperioribus vel à ſe ipſo cognoſcitur; *Non eſt* autem, quantum ab inferioribus ſe comprehendi non ſinit.

5. Tertius modus non incongruè inſpicitur, in his quibus hujus mundi viſibilis plenitudo perficitur, & in ſuis cauſis præcedentibus in ſecretiſſimis naturæ finibus. Quicquid enim ipſarum cauſarum in materia formata, in temporibus & locis per generationem cognoſcitur, quadam humana conſuetudine dicitur eſſe. Quicquid vero adhuc in ipſis naturæ finibus continetur, nec in formata materia, ullo loco vel tempore, cæteriſque accidentibus apparet, eadem prædicta conſuetudine dicitur non eſſe. Hujuſmodi exempla late patent & maxime in humana natura. Cum enim Deus omnes homines in illo primo atque uno quem ad imaginem ſuam fecit, ſimul conſtituerit, ſed non ſimul in hunc mundum viſibilem produxerit; certis vero temporibus lociſque, naturam quam ſimul condiderat, quadam ut ipſe novit ſerie ad viſibilem eſſentiam adduxit: hi qui jam in mundo viſibiliter apparent, & apparuerunt, dicuntur eſſe; qui vero adhuc latent, & facturi ſunt, dicuntur non eſſe. Inter primum & tertium modum hoc diſtat. Primus generaliter in omnibus quæ ſimul & ſemel in cauſis & effectibus facta ſunt. Tertius ſpecialiter in his quæ partim adhuc in cauſis ſuis latent, partim in effectibus patent, quibus propriè mundus iſte contexitur. Ad hunc modum pertinet ratio illa quæ virtutem ſeminum conſiderat, ſive in animalibus, ſive in arboribus, ſive in herbis; virtus enim ſeminum eo tempore quo in ſecretis naturæ ſilet, quia nondum apparet, dicitur non eſſe: dum vero in naſcentibus creſcentibuſque animalibus, ſeu floribus fructibuſve lignorum & herbarum apparuerit, dicitur eſſe.

6. Quar-

6. Quartus modus est, qui secundum Philosophos non improbabiliter ea solummodo quæ solo comprehenduntur intellectu, dicit vere esse; Quæ vero per generationem, materiæ distensionibus, seu detractionibus, locorum quoque spatiis temporibusque motibusque variantur, colliguntur, solvuntur, verè dicuntur non esse, ut sunt omnia corpora quæ nasci & corrumpi possunt.

7. Quintus est modus, quem in sola humana natura ratio intuetur, quæ cum divinæ imaginis dignitatem in qua proprie subsistit, peccando deseruit, merito esse suum perdidit. Dum vero unigeniti Dei filii gratia restaurata ad pristinum substantiæ suæ statum, in qua secundum imaginem Dei condita est, reducitur, incipit esse cum in eo qui secundum imaginem Dei conditus est, inchoat vivere. Ad hunc modum videtur pertinere, quod *Apostolus* dicit, *Et vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt*; hoc est, qui in primo homine perditi sunt, & ad quandam insubsistentiam ceciderunt, Deus per fidem in filium suum vocat, ut sint, sicut qui jam in Christo renati sunt. Quanquam & hoc ita intelligi possit, & de his quos quotidie Deus ex secretis Naturæ finibus, in quibus æstimantur non esse, vocat, ut appareant visibiliter in forma & materia, cæterisque in quibus occulta apparere possunt; & si quid præter hos modos indagatior ratio invenire potest: sed præsentialiter de his ut arbitror satis dictum est, si tibi aliter non videtur. *D.* Satis planè, nisi me paulisper turbaret, quod à S. Augustino in examero suo dictum est; hoc est, *angelicam naturam ante omnem creaturam dignitate non tempore conditam fuisse.* Ac per hoc & aliorum omnium propter suimet primordiales causas, hoc est, principalia exempla, quæ Græci Πρωτότυπα nominant, prius in Deo considerasse, deinde in seipsa, deinde ipsas creaturas in effectibus suis: nam suimet causam priusquam in speciem propriam procederet, cognoscere non valuit. *M.* Nec illud te movere oportet, sed intentius quæ dicta sunt considera. Si enim angelos principales rerum causas in Deo constitutas cognovisse dixerimus, *Apostolo* resistere videbimur, *qui super omne quod dicitur & intelligitur*, ipsum Deum & causas omnium in eo, sive aliud non sint præter id quod ipse est, affirmat esse; ac per hoc necessarium est, rectam mediamque viam tenere, ne vel *Apostolo* videamur resistere, vel sententiam summæ ac sanctæ autoritatis Magistri non obtinere. Utrumque igitur verum dixisse non dubitandum, imo firmiter tenendum. Causam igitur rerum omnium, quæ omnem intellectum exuperat, nulli creatæ naturæ secundum *Apostolum* cognitam fieri, ratio finit. *Quis enim*, inquit, *intellectum Domini cognovit*: & alibi, *Pax Christi quæ exuperat omnem intellectum.* At si causa omnium ab omnibus quæ creata sunt ab ea, remota est, absque ulla dubitatione rationes omnium rerum quæ æternaliter & incommutabiliter in ea sunt, ab omnibus quorum rationes sunt, penitus remotæ sunt. In angelicis vero intellectibus earum rationum theophanias quasdam esse, hoc est, comprehensibiles intellectualis naturæ quasdam divinas apparitiones, id est, principalia exempla, quisquis dixerit, non, ut arbitror, à veritate errabit. Quas theophanias in Angelica creatura Sanctum *Augustinum* ante omnium generationem inferiorum se visas non incongruè dixisse credimus. Non ergo nos moveat, quod dixit quia Angeli & primum in Deo, deinde in seipsis inferioris creaturæ causas vident. Non enim essentia divina Deus solummodo dicitur, sed & modus quo se quodammodo intellectuali & rationali creaturæ, prout est capacitas uniuscujusque, ostendit, Deus sæpè à Sancta Scriptura vocitatur. Qui modus à Græcis theophania, hoc est, Dei apparitio solet appellari; Cujus exemplum, *Vidi dominum sedentem*, & cætera hujusmodi; cum non ipsius essentiam, sed aliquid ab eo factum viderit. Non est autem mirum, si trina quæpiam cognitio in angelo intelligatur, una quidem superior, quæ de æternis rerum rationibus, juxta prædictum modum, primo in eo exprimitur. Deinde quod ex superioribus excipit, veluti in mirabili atque ineffabili quadam memoria sibi ipsi committit, quasi quædam imago imaginis expressa. Ac per hoc si superiora se tali modo potest cognoscere, quis audeat dicere inferiorum quandam cognitionem in se non habere? Rectè igitur dicuntur esse, quæ ratione atque intellectu comprehendi possunt. Quæ vero omnem rationem ac intellectum exuperant, rectè similiter dicuntur non esse.

8. *D.* Quid ergo dicemus de illa futura felicitate quæ promittitur Sanctis, quam nihil aliud esse putamus, præter ipsius divinæ essentiæ puram contemplationem, atque immediatam, sicut ait Sanctus *Evangelista Iobannes*: *Scimus quia filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus; cum autem apparuerit, similes ei erimus; videbimus* enim

enim eum sicuti est. Item Apostolus, *Nunc videmus per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*. Item S. Augustinus in libro de Civitate Dei 22. de futura contemplatione divinæ ut arbitror essentiæ, dicit; *Per corpora quæ gestabimus, in omni corpore quodcunque videbimus, quaquaversum oculos nostri corporis direxerimus, ipsum Dominum perspicua claritate contemplabimur*. Nam si angelicæ contemplationis purissimam virtutem divinæ essentiæ superat altitudo (prædictis enim rationibus confectum est, divinam essentiam nulli intellectuali creaturæ comprehensibilem esse, quam maximè in angelis consistere dubium non est) nobis quoque nulla alia felicitas promittitur, quam ad angelicam naturam æqualitas: quomodo humanæ naturæ felicitas, divinæ essentiæ altitudinem contemplari valebit? *M*. Acutè ac vigilanter, non enim sine causa in hoc moveris; sed tibi sufficere æstimarim, quod prius generaliter de omni creatura suasimus. *D*. Quid illud? Repetas peto. *M*. Nonne universaliter definivimus divinam essentiam nulli corporeo sensui, nulli rationali, nulli seu humano seu angelico intellectui per se ipsam comprehensibilem esse? Recordaris quod superius proposuimus? *D*. Recordor, ac me sic sumpsisse negare non possum: sed ut mihi videtur, aut illa prædicta conclusio penitus solvetur, & intellectuali creaturæ divinæ essentiæ per seipsam contemplationem dabimus; aut si solvi non potest, quum certissimis rationibus stabilita est, necessarium est, ut modum Divinæ contemplationis quæ sanctis in futuro promittitur, & in qua semper angeli subsistunt, veris rationibus, probabilibusque exemplis absolvas. *M*. Quem modum quæras ignoro, præter illum de quo paulo ante breviter discussimus. *D*. Quis ille sit velim repetas, non enim ipsum recolo. *M*. Recordarisne quid inter nos convenerat, dum de examero sancti patris Augustini quædam dicebamus? *D*. Recordor quidem; sed de te iterum hoc audire volo. *M*. Movebat te, ut arbitror, quomodo prædictus pater prædixerit causas rerum creandarum, quæ æternaliter in Deo sunt, & Deus sunt, angelos primum in Deo considerasse, deinde in seipsis, deinde ipsarum creaturarum proprias species differentiasque cognovisse, si ulli creaturæ divina essentia cum rationibus quæ in ea sunt, essentialiter nequeat comprehensibilis esse. *D*. Totum teneo. *M*. Recordarisne quid ad hoc responderimus? *D*. Utique recordor, si me memoria non fallit. Dicebas enim non ipsas causas rerum, quæ in divina essentia subsistunt, angelos vidisse, sed quasdam apparitiones divinas, quas ut ais theophanias Græci appellant, causarumque æternarum, quarum imagines sunt, hoc nomine appellatas. Addidisti etiam non solum divinam essentiam incommutabiliter in seipsa existentem Deum vocari: sed etiam ipsas theophanias quæ ex ea, & de ea, in natura intellectuali exprimuntur, Dei nomine prædicari. *M*. Benè tenes, ita enim diximus. *D*. Sed quid ad negotium præsens pertinet? *M*. Non parum ut video, eo enim modo & angelos Deum semper videre arbitror, justos quoque & in hac vita dum mortis excessum patiuntur, & in futuro sicut angeli visuros esse. Non ergo ipsum Deum per semetipsum videbimus, quia neque angeli vident, hoc enim omni creaturæ impossibile est; *solus* namque, ut ait Apostolus, *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem*: sed quasdam factas ab eo in nobis theophanias contemplabimur; unusquisque enim secundum suæ Sanctitatis atque sapientiæ celsitudinem ab una eademque forma, quam omnia appetunt, Dei Verbum dico, formabitur. Ipsa namque de seipsa loquitur in Evangelio; *In domo patris mei multa mansiones sunt*; seipsam domum patris appellans, quæ cum sit una eademque, incommutabilisque permaneat, multiplex tamen videtur his, quibus ipse habitare largietur. Nam unusquisque, ut diximus, unigeniti Verbi Dei notitiam in seipso possidebit, quantum ei gratia donabitur. Quotus enim numerus electorum, tot erit numerus mansionum: quanta fuerit Sanctarum animarum multiplicatio, tanta erit divinarum theophaniarum possessio. *D*. Verisimile videtur. *M*. Rectè dicis, verisimile. Quis enim de talibus firmaret ita æternaliter esse, dum vires humanæ adhuc in hac fragili carne intentionis videatur excedere.

9. *D*. Sed velim quid de hac theophania conjicere possis, breviter aperias; hoc est, quid sit, unde sit, ubi sit, utrum est, utrum intra nos an extra nos formatur. *M*. Altum quæris, & nescio quid altius humanis inquisitionibus fieri possit. Dicam tamen quod super hac re in libris Sanctorum patrum, qui talia ausi sunt dicere, potui invenire. *D*. Dic quæso. *M*. Quæris itaque, quid sit, unde, & ubi. *D*. Etiam. *M*. Maximum Monachum, divinum Philosophum, in expositione Sermonum Gregorii Theo-

Theologi, de hac theophania altissimè, atque subtilissimè disputasse reperimus. Ait enim *theophaniam effici non aliundè nisi ex Deo; fieri vero ex condescensione divini verbi*, hoc est, *unigeniti filii qui est sapientia patris, veluti deorsum versus ad humanam naturam à se conditam atque purgatam; & exaltatione sursum versus humanæ naturæ ad prædictum verbum per divinum amorem.* Condescensionem dico hic, non eam quæ jam facta est per incarnationem, sed eam quæ fit per theosin; id est per deificationem creaturæ. Ex ipsa igitur Dei condescensione ad humanam naturam per gratiam, & exaltatione ejusdem naturæ ad ipsam sapientiam per dilectionem, fit theophania. Cui sensui sanctus pater Augustinus astipulari videtur, exponens illud Apostoli, *Qui factus est nobis justitia & sapientia.* Ita enim exponit; *Sapientia enim Patris in qua & per quam omnia facta sunt, quæ non est creata sed creans, fit in animabus nostris quadam ineffabili sua misericordiæ condescensione, ac sibi adjungit nostrum intellectum, ut ineffabili quodam modo quadam quasi composita fiat sapientia ex ipso descendente ad nos, & in nobis habitante; & ex nostra intelligentia ab eo per amorem ad se assumta, & in se formata.* Similiter de justitia cæterisque virtutibus, exponit non aliter fieri, nisi *ex divina sapientia nostraque intelligentia quadam mirabili atque ineffabili conformatione.* In quantum enim, ut ait Maximus, *humanus intellectus ascendit per charitatem, in tantum divina sapientia descendit per misericordiam.* Et hæc causa est omnium virtutum & substantia. Igitur omnis th ophania, id est, omnis virtus, & in hac vita in qua adhuc incipit, in his qui digni sunt formari, & in futura vita perfectionem divinæ beatitudinis accepturi; non extra se, sed in se, & ex Deo, & ex seipsis efficitur. *D.* Ex Deo itaque theophaniæ in natura angelica atque humana illuminata, purgata, perfecta per gratiam, fiunt ex descensione divinæ sapientiæ, & ascensione humanæ angelicæque intelligentiæ. *M.* Sanè: nam huic rationi convenit, quod idem Maximus ait; *Quodcunque intellectus comprehendere potuerit, id ipsum fit.* In quantum ergo animus virtutem comprehendit, in tantum ipse virtus fit.

10. Horum autem exempla si quæris, ab eodem Maximo evidentissimè posita sunt hæc; dicente, *Sic ut aër à Sole illuminatus, nihil aliud videtur esse nisi lux, non quia sui naturam perdat, sed quia lux in eo prævaleat, ut id ipsum lucis esse æstimetur; sic humana natura Deo adjuncta, Deus per omnia dicitur esse; non quod desinat esse humana natura, sed quod divinitatis participationem accipiat ut solus in ea Deus esse videatur. Item absente luce aër est obscurus, Solis autem lumen per se subsistens, nullo sensu corporeo comprehenditur. Cum solare lumen aëri misceatur, tunc incipit apparere: ita vero ut in seipso sensibus sit incomprehensibile, mixtum vero aëri sensibus possit comprehendi.* Ac per hoc intellige divinam essentiam per se incomprehensibilem esse, adjunctam vero intellectuali creaturæ mirabili modo apparere; ita ut ipsa divina, dico, essentia in sola creatura intellectuali videlicet appareat. Ipsius enim ineffabilis excellentia omnem naturam sui participem superat, ut nil aliud in omnibus præter ipsam intelligentibus occurrat; dum per seipsam ut diximus nullo modo appareat. *D.* Video admodum quid suaderi vis; sed utrum S. *Augustini* patris verbis convenire possint, non clarè perspicio. *M.* Attentior ergo esto, & ad ejus verba quæ primò posuimus, redeamus, sunt autem hæc ut æstimo in libro vicesimo secundo de Civitate Dei; *Per corpora quæ gestabimus*, in omni corpore quodcunque videbimus, *quaquaversum oculos* nostri corporis *direxerimus, ipsum Deum perspicua claritate* contemplabimur. Vim verborum intuere. Non enim dixit per corpora quæ gestabimus, Deum ipsum contemplabimur, quia ipse per se videri non potest: sed dixit *per corpora quæ gestabimus* in omni corpore quodcunq; videbimus, *ipsum Deum contemplabimur*; per corpora ergo in corporibus, non per ipsum videbitur. Similiter per intellectum in intellectibus, per rationem in rationibus, non per seipsam divina essentia apparebit. Tanta enim divinæ virtutis excellentia in futura vita omnibus qui contemplatione ipsius digni futuri sunt, manifestabit, ut nihil aliud præter eam sive in corporibus sive in intellectibus eis eluceat. Erit enim *Deus omnia in omnibus:* Ac si apertè Scriptura diceret, *Solus Deus apparebit in omnibus.* Hinc ait Sanctus Job: *Et in carne mea videbo Deum.* Ac si dixisset; in hac carne mea quæ multis temtationibus affligitur, tanta gloria futura erit, ut quemadmodum nunc nihil in ea apparet, nisi mors & corruptio; ita in futura vita nihil mihi apparebit, nisi solus Deus qui vere vita est, & immortalitas & incorruptio. At si de sui corporis felicitate talem gloriam promisit, quid de sui Spiritus dignitate existimandum est, præsertim cum uit ait magnus Gregorius Theologus, *corpora Sanctorum in rationem, ratio in intellectum,*

lectum, intellectus in Deum; ac per hoc tota illorum natura in ipsum Deum *mutabitur*. Cujus rei pulcherrima paradigmata à prædicto Maximo in expositione Gregorii posita sunt, quorum unum præmisimus cum de aëre loquebamur; alterum vero nunc subjungemus, quod est in igne & ferro. *Nam cum ferrum conflatum in igne in liquorem solvitur, nihil de natura ejus remanere sensibus videtur, sed totum in igneam qualitatem vertitur. Sola vero ratione suam naturam quamvis liquefactam servare cognoscitur.* Sicut ergo totus aër lux, totumque ferrum liquefactum, ut diximus, igneum, imo & ignis apparet, manentibus tamen eorum substantiis, ita sano intellectu accipiendum, quia post finem hujus mundi, omnis natura sive corporea sive incorporea, solus Deus esse videbitur, naturæ integritate permanente, ut & Deus qui per seipsum incomprehensibilis est, in creatura quodammodo comprehendatur; ipsa vero creatura ineffabili miraculo in Deum vertatur. Sed sufficiant ista, si tibi clarè lucescant. *D.* Lucescunt sanè, quantum talia nostris mentibus lucere sinuntur. De re enim ineffabili quis in hac vita luculenter potest fari, ut nihil amplius inquirentium appetat desiderium? præsertim cum nulla alia promittitur nobis gloria præter eorum quæ hic per fidem creduntur, & ratione quæruntur, & quantum licet suadentur, in futura vita per experimentum cognitionem. *M.* Cautè ac rationabiliter æstimas. Proinde ad ea quæ proposita sunt, hoc est, ad divisionem Naturæ, redeundum censeo. *D.* Redeundum sanè, quum modus observandus est in his quæ dicenda sunt, ut ad finem quendam possint pervenire.

12. *M.* Prædictarum itaque divisionum Naturæ, prima Differentia nobis visa est, in eam quæ creat & non creatur. Nec immerito; quia talis Naturæ species de Deo solo rectè prædicatur, qui solus omnium creans Ἄναρχος, hoc est, sine principio intelligitur, quia principalis causa omnium quæ ex ipso & per ipsum facta sunt, solus est; ac per hoc & omnium quæ ex se sunt, finis est. Ipsum enim omnia appetunt. Est igitur Principium, Medium & Finis. Principium quia ex se sunt omnia, quæ essentiam participant; Medium autem, quia in seipso, & per seipsum subsistunt omnia; Finis vero, quia ad ipsum moventur, quietem motus sui, suæque perfectionis stabilitatem quærentia. *D.* Firmissimè credo, & quantum datur intelligo, de divina solummodo omnium causa, rectè hoc prædicari, quia sola omnia quæ à se sunt, creat; & à nulla superiori, ac se præcedente creatur: Ipsa enim est summa, ac sola causa omnium, quæ in se & ex se subsistunt.

13. Velim tamen scire quid de hac re sentias. Non enim parum me movet, dum sæpissimè in libris Sanctorum Patrum, qui de Divina Natura disputare conati sunt, invenio, eam non solum omnia quæ sunt, creare, sed etiam creari; & siquidem ut aiunt, facit & fit, & creat & creatur. Si igitur ita est, quomodo ratiocinatio nostra steterit, facilè non invenio. Dicimus enim eam solummodo creare, à nullo autem creari. *M.* Merito moveris, nam & ego de hoc multum admiror, & quomodo hæc quæ videntur esse contraria, sibi invicem adversari nequeant, quomodoque vera ratio de hoc consulenda est, optarim per te nosse. *D.* Ingredere precor, nam de talibus non meam sed tuam sententiam ratiocinandique viam expeto. *M.* Primum itaque fundetur de ipso nomine, quod in Sancta Scriptura usitatissimum est, quid est, DEUS, considerandum arbitror. Quamvis enim multis nominibus divina natura denominetur, ut est BONITAS, ESSENTIA, VERITAS, cæteraque hujusmodi, frequentissimè tamen eo nomine divina utitur Scriptura. *D.* Planè videtur. *M.* Hujus itaque nominis etymologia à Græcis assumta est, aut enim à verbo quod est θεωρῶ, hoc est, video, derivatur: aut ex verbo θέω, hoc est, curro; aut quod probabilius est, quia unus idemque intellectus est, ab utroque derivari rectè dicitur. Nam cum à verbo θεωρῶ deducitur Θεὸς, videns interpretatur. Ipse enim quæ sunt in seipso videt, dum nihil extra seipsum aspiciat, quia nihil extra seipsum est; Cum autem à verbo θέω, Θεὸς currens rectè intelligitur. Ipse enim in omnia currit, & nullo modo stat, sed omnia currendo implet. Sicut Scriptum est; *Velociter currit sermo ejus.* Attamen nullo modo movetur, de DEO siquidem verissimè dicitur motus stabilis, & status mobilis. Stat enim in seipso, incommutabiliter, nunquam naturalem suam stabilitatem deserens. Movet autem seipsum per omnia, ut sint ea quæ à se essentialiter subsistunt; motu enim ipsius omnia fiunt, ac per hoc unus idemque intellectus est in duabus interpretationibus ejusdem nominis, quod est, DEUS. Non enim aliud est DEO currere per omnia, quam videre omnia: sed sicut videndo,

ita

ita & currendo, per eum fiunt omnia. *D.* De Etymologia nominis ſatis ac probabiliter ſuaſum eſt; ſed non ſatis video quo ſe moveat, qui ubique eſt, ſine quo nihil eſſe poteſt, & extra quem nihil extenditur; eſt enim locus omnium, atque circumſcriptio. *M.* Deum moveri non extra ſe dixi, ſed à ſeipſo, in ſeipſo, ad ſeipſum. Non enim alium motum in eo oportet credi, præter ſuæ voluntatis appetitum, quo vult omnia fieri; ſicut ſtatus ejus, non quaſi poſt motum ſtet, ſed ejuſdem ſuæ voluntatis incommutabile propoſitum intelligitur; quo omnia incommutabili rationum ſuarum ſtabilitate permanere definit. Non enim in ipſo propriè ſtatus aut motus dicitur, hæc enim duo oppoſita ſibi invicem eſſe videntur. Oppoſita autem in eo cogitari vel intelligi vera ratio prohibet, præſertim cum ſtatus propriè finis motionis ſit. Non enim DEUS moveri inchoat, ut ad ſtatum quendam perveniat, hæc igitur nomina, ſicut & multa ſimilia ex creatura, per quandam divinam metaphoram, ad creatorem referuntur, nec irrationabiliter, cum omnium quæ in ſtatu & motu ſunt, cauſa eſt; ab eo enim incipiunt currere ut ſint, cum eſt principium omnium,& per eum ad eum naturali motu feruntur; ut in eo incommutabiliter atque æternaliter ſtent, cum finis quieſque omnium eſt; nam ultra nil appetunt. In eo enim ſui motus principium finemque inveniunt. DEUS enim currens dicitur, non quia extra ſe currat, qui ſemper in ſeipſo immutabiliter ſtat, quia omnia implet; ſed quia omnia currere facit ex non-exiſtentibus in exiſtentia. *D.* Redi ad propoſitum; hæc enim non irrationabiliter dicta videntur. *M.* Quale propoſitum quæras,admoneas peto. Nam cum de incidentibus quæſtionibus quædam dicere conamur, principalium quæſtionum ſæpiſſimè obliviſcimur. *D.* Nunquid hoc? Propoſuimus enim ut pro viribus inveſtigaremus qua ratione ab his qui de divina natura diſputant, eandem creare & creari dicitur? Creare enim eam omnia nullus ſanè intelligentium ambigit: quo modo creari dicitur, non tranſitorie prætereundum nobis viſum eſt.

M. Ita profectò. Sed ut arbitror ex his quæ prædicta ſunt, ad hanc quæſtionem ſolvendam non exiguus introitus reſeratus eſt. Confectum enim eſt inter nos, quod per motum divinæ naturæ nihil aliud intelligendum eſt, præter divinæ voluntatis propoſitum ad ea condenda quæ facienda ſunt. Fieri ergo dicitur in omnibus divina natura, quæ nihil aliud eſt, niſi divina voluntas; non enim aliud in ea eſt eſſe & velle, ſed unum idemque velle & eſſe, in condendis omnibus, quæ facienda viſa ſunt. Verbi gratia, ſi quis dixerit, ad hoc divinæ voluntatis motus adducitur ut ſint ea quæ ſunt; creat igitur omnia quæ de nihilo adducit, ut ſint ex non-eſſe in eſſe; creatur autem quia nihil eſſentialiter eſt præter ipſam; eſt enim omnium eſſentia. Nam ſicut nullum bonum naturale eſt, præter ipſum; ſed omne quod dicitur bonum eſſe, ex participatione unius ſummi boni eſt bonum: ita omne quod exiſtit, non in ſeipſo exiſtit, ſed participatione verè exiſtentis naturæ exiſtit. Non ſolum itaque, ut in his quæ ante dicta ſint conſideratum eſt, divina natura fieri dicitur, dum in iis qui fide, & ſpe, & caritate, cæteriſque virtutibus reformantur, DEI Verbum mirabili & ineffabili modo innaſcitur; ſicut ait Apoſtolus de Chriſto loquens, *qui factus eſt in nobis ſapientia à Deo & juſtificatio, & redemtio:* Sed & quia in omnibus quæ ſunt apparet, quæ per ſeipſam inviſibilis eſt, non incongruè dicitur facta; nam & noſter intellectus priuſquam veniat in cogitationem atque memoriam, non irrationabiliter dicitur non eſſe; eſt enim per ſe inviſibilis, & nulli niſi DEO nobiſque ipſis cognitus eſt. Dum vero in cogitationes venerit, & ex quibuſdam phantaſiis formam accipit, non immeritò dicitur fieri; fit enim in memoria formas quaſdam accipiens rerum, ſeu vocum, ſeu colorum, cæterorumque ſenſibilium, qui informis erat priuſquam in memoriam veniret: deinde veluti ſecundam formationem recipit, dum quibuſdam formarum ſeu vocum ſignis, literas dico, quæ ſunt ſigna vocum, & figuras quæ ſunt ſigna formarum, matheſeos ſeu aliis ſenſibilibus indiciis formatur, per quæ ſentientium ſenſibus inſinuari poſſit. Hac ſimilitudine, quamvis à divina natura remotum ſit, ſuaderi poſſe tamen arbitror, quomodo ipſa dum omnia creat, & à nullo creari ſciat, in omnibus quæ ab ea ſunt mirabili modo creatur; ut quemadmodum mentis intelligentia, ſeu propoſitum ſeu conſilium, ſeu quoquo modo motus ille noſter intimus & primus dici poſſit, dum in cogitationem ut diximus venerit, quaſdamque phantaſiarum formas accepit, deindeque in ſigna vocum ſeu ſenſibilium motuum indicia proceſſerit, non incongruè dicitur fieri: (fit enim in phantaſiis formatus, qui per ſe omni ſenſibili caret forma) ita divina eſſentia

quæ

quæ per ſe ſubſiſtens omnem ſuperat intellectum, in his quæ à ſe, & per ſe, & in ſe, & ad ſe facta ſunt, rectè dicitur creari. Ut in iis ſive intellectu, ſi ſolummodo intelligibilia ſunt; ſive ſenſu, ſi ſenſibilia ſunt; ab his qui eam recto ſtudio inquirunt, cognoſcatur. De his ſat eſt dictum ut cenſeo.

14. *D.* Sat planè, ni fallor; ſed adhuc neceſſarium ediſſeras, quare divina natura creatrix ſolummodo dicitur eſſe, & non creata; quæ ſicut prædictis rationibus ſuaſum eſt, & creat & creatur; hæc enim ſibimet videntur contradicere. *M.* Cautè vigilas, nam & hoc inquiſitione dignum eſſe video. *D.* Dignum profectò. *M.* Attende itaque in ea quæ ſequentur, mentiſque contuitum huic brevi reſponſioni accommoda. *D.* Præcede, intentus ſubſequar. *M.* Divinam naturam Univerſitatis conditricem eſſe non dubitas. *D.* Perge ad cætera, huic enim hæſitare nefas eſt. *M.* Similiter eam à nullo creari, fide atque intellectu percipis. *D.* Nihil eo firmius. *M.* Non ergo ambigis dum ipſam creari audis, non ab alia, ſed ab ipſa creari. *D.* Non ambigo. *M.* Quid igitur? Nonnè ſemper eſt creans, ſive ſeipſam, ſive à ſe creatas eſſentias creaverit? nam cum dicitur ſeipſam creare, nihil aliud rectè intelligitur, niſi naturas rerum condere. Ipſa namque creatio, hoc eſt, in aliquo manifeſtatio, omnium exiſtentium profectò eſt ſubſtitutio. *D.* Hactenus quæ dicta ſunt, videntur eſſe probabilia: ſed velim audire, quid de hac ineffabili atque incomprehenſibili creatrice omnium cauſalique natura, Theologia edocet, id eſt, utrum ſit, quid ſit, vel quale, & quomodo definitur. *M.* Nonnè ab ipſa quam nominaſti Theologia, quæ aut ſolummodo aut maximè erga divinam naturam verſatur, ſatis ac planè veritatem intuentibus ſuaſum eſt ex his quæ ab ipſa creata ſunt, ſolummodo ipſam eſſentialiter ſubſiſtere, non autem quid ſit ipſa eſſentia intelligi. Nam non ſolum, ut ſæpè diximus, humanæ rationis conatus, verum etiam eſſentiarum cœleſtium puriſſimos ſuperat intellectus. Ipſam tamen eſſe, ex his quæ ſunt; & ſapientem eſſe, ex diviſionibus eorum in eſſentias, in Genera, in Species, Differentiaſque, Numeroſque; vivereque eam, ex motu omnium ſtabili & ex ſtatu mobili, rectè mentis contuitu Theologi ſcrutati ſunt; hac etiam ratione cauſam omnium ter ſubſtantem veriſſimè invenerunt. Nam ut diximus, ex eſſentia eorum quæ ſunt, intelligitur eſſe; ex mirabili rerum ordine, ſapientem eſſe; ex motu, vitam eſſe repertum eſt. Eſt igitur cauſa omnium creatrixque natura, & ſapit & vivit. Ac per hoc, per eſſentiam Patrem, per ſapientiam Filium, per vitam Spiritum Sanctum intelligi, inquiſitores veritatis tradiderunt. *D.* Hæc mihi ſatis planèque ſuaſa ſunt, eaque veriſſima eſſe conſpicio, omnino ſiquidem quid vel quale ſit definiri non poteſt. Nam quod intelligi omnino non ſinitur, definiri omnino nequit. Velim tamen audire qua ratione Theologi unitatem & trinitatem de cauſa omnium prædicare auſi ſunt. *M.* In hac ultima tua propoſitione non magnoperè eſt nobis laborandum; præſertim S. Dyoniſio Areopagita Theologo nobis veriſſimè ac probatiſſimè ſuadente divinæ virtutis atque Trinitatis myſteria; ait enim, *nullo verborum ſeu nominum, ſeu quacunque articulatæ vocis ſignificatione, ſummam omnium atque cauſalem eſſentiam poſſe ſignificari.* Non enim eſt unitas neque trinitas, talis qualis ab humano quamvis puriſſimo cogitari, aut angelico intellectu etſi ſereniſſimo, conſiderari poteſt. Sed ut de re ineffabili atque incomprehenſibili religioſi piorum animorum motus aliquid cogitare ac prædicare poſſent, maximè propter eos qui Chriſtianæ Religionis rationem à Catholicis viris exigunt, ſive diſcendæ veritatis gratia, ſi boni ſint; ſive tentandi & reprehendendi occaſione, ſi mali; hæc religioſè fidei ſymbolica verba à Sanctis Theologis & reperta & tradita ſunt, ut corde credamus, & ore confiteamur, divinam bonitatem unius eſſentiæ pro perſonis tribus in tribus ſubſtantiis conſtitutam; & neque hoc abſque ſpiritualis intelligentiæ rationabiliſque inveſtigationis contuitu inventum eſt. Unam enim ineffabilem omnium cauſam, unumque principium, ſimplex atque individuum, univerſaleque quantum divino ſpiritu illuminati ſunt, contemplantes; Unitatem dixerunt. Item ipſam unitatem non ſingularitate quadam & ſterilitate, ſed mirabili fertilique multiplicitate contuentes, tres ſubſtantias unitatis intellexerunt; ingenitam ſc. genitamque, præcedentemque; habitum autem ſubſtantiæ ingenitæ ad ſubſtantiam genitam, Patrem; habitum vero ſubſtantiæ genitæ, ad ſubſtantiam ingenitam, Filium; habitum vero procedentis ſubſtantiæ ad ingenitam genitamque ſubſtantiam, Spiritum Sanctum nominaverunt. Sed quum in hac re fere omnis ſanctorum expoſitorum Sanctæ Scripturæ verſatur intentio, ſatis ut arbitror

tror

tror præſentialiter dictum eſt. *D*. Satis planè. Veruntamen planiùs audire velim de habitu trium divinarum ſubſtantiarum. Poterit enim quis hæc myſtica Sanctæ Trinitatis nomina, Patrem viz. & Filium & Spiritum Sanctum, non ſecundum habitudinem, ſed ſecundum naturam accipere. Pater enim ſubſtantiæ patris nomen eſſe videtur. Similiter & Filius nomen ſubſtantiæ filii, Spiritûs quoque Sancti nominatio, non aliud præter ſubſtantiam ipſius ſignificat. *M*. Fortaſſis & nos idipſum credere atque fateri non negaverimus, ſi S. Gregorii Theologi ſumma venerabiliſque autoritas, veræque rationis approbatio, talia credere non prohiberet. Nam cum ab Eunomianis venenoſiſſimis Catholicæ fidei adverſantibus interrogatus eſſet de hoc nomine, quod eſt Pater, utrum naturæ ſit an operationis ſignifiativum, divina gratia illuminatus mirabiliter reſpondit dicens, *neque Naturæ eſſe, neque operationis, ſed ſolius ad filium habitudinis*. Si enim reſponderet naturæ nomen eſſe, Patrem, illi continuo ſequerentur, dicerentque ſimiliter Filium nomen eſſe naturæ: ſi autem hoc daretur, neceſſario ſequeretur, alterius naturæ pater eſſe nomen, alterius filius, in una enim eademque natura duo nomina à ſe invicem differentia fieri non poſſunt; ac per hoc conficerent, Patrem & Filium ἑτερουσίους, hoc eſt diverſæ eſſentiæ ſeu naturæ eſſe. Similiter de operatione reſponſum eſt; nam ſi daretur eis, operationis nomen Pater eſſe, confeſtim concluderent, Filium eſſe creaturam, cum Pater operationis, hoc eſt creationis ſuæ nomen eſſe conceditur. *D*. Hoc reſponſum laudabile eſſe certiſſimum eſt, & ex veritate inſpiratum, ſed paulò locupletiùs conſiderare debemus; nam ut mihi videtur, non continuo eum reprehendere poſſent, etſi diceret Patrem nomen naturæ eſſe. Quid enim? nunquid duo nomina, à ſe invicem ſono non ſenſu diſcrepantia, in una eademq; natura intelligi non valent? cum Abraham & Iſaac, Patrem viz. & filium unam naturam ſignificare videamus, non enim alterius naturæ nomen eſt Abraham, alterius Iſaac, ſed unius atque ejuſdem. *M*. Rectè diceres, ſi ſimiliter in hoc tuo exemplo de Abraham & Iſaac affirmare valeres, quod non aliud ſignificat Abraham ſeu Iſaac; & aliud ſignificat in eis Pater & filius. Nam ABRAHAM & nomen eſt ipſius Abraham, & Pater nomen eſt eidem Abraham. Similiter & Iſaac, & nomen eſt Iſaac, & filius nomen eſt eidem Iſaac: ſed non de eadem re Abraham & pater, ſeu Iſaac & filius prædicantur. Nam de ſubſtantia Abraham, id eſt, de ſpeciali ejus perſona Abraham dicitur; de relatione vero ejus ad filium ſuum Iſaac, patrem vocari, nemo bene intelligentium dubitarit. Eodem modo de Iſaac intelligendum, hoc enim nomine ISAAC propria individuaque ſubſtantia ipſius ſignificatur; habitus ejus ad patrem ſuum per filium cognoſcitur. Non enim potes negare talia nomina, id eſt, patrem & filium, relativa eſſe, non ſubſtantiva. Si ergo apud nos, id eſt, in noſtra naturâ non ſubſtantialiter ſed relativè tales voces prædicantur, quid de ſumma ac ſancta dicturi ſumus eſſentia, in qua ſubſtantiarum inter ſe invicem relationis vel habitudinis talia nomina, Pater viz. & Filius & Spiritus Sanctus, Sancta Scriptura conſtituit? *D*. Jam video prædicti Sancti Theologi reſponſum omnino veritate ſuffultum. Non enim poteſt, ut ſuaſum eſt, ſive in divina ſive in humana natura, relationis nomen in ſubſtantia ſeu eſſentia recipi. Noſſe tamen apertè & breviter per te velim, utrum omnes Categoriæ cum ſint numero decem, de ſumma divinæ bonitatis una eſſentia in tribus ſubſtantiis, & de tribus ſubſtantiis in eadem una eſſentia, verè proprièque poſſint prædicari. *M*. De hoc negotio neſcio quis breviter atque apertè poteſt dicere; aut enim de hujuſmodi cauſa per omnia tacendum eſt, & ſimplicitati orthodoxæ fidei committendum, nam exſuperat omnem intellectum, ſicut ſcriptum eſt, *qui ſolus habes immortalitatem, & lucem inhabitas inacceßibilem:* aut ſi quis de ea diſputare ceperit, neceſſario multis modis multiſquè argumentationibus veriſſimè ſuadebit duabus principalibus Theologiæ partibus utendum. Affirmativa quidem, quæ à Græcis καταφατικὴ; & abnegativa, quæ ἀποφατικὴ dicitur. Una quidem ἀποφατικὴ, divinam eſſentiam ſeu ſubſtantiam eſſe aliquid eorum quæ ſunt, id eſt, quæ dici aut intelligi poſſunt, negat; altera vero καταφατικὴ, omnia quæ ſunt de ea prædicat, & ideo affirmativa dicitur, non ut confirmet aliquid eorum quæ ſunt, ſed omnia quæ ab ea ſunt de ea poſſe prædicari ſuadeat, rationabiliter enim per cauſativa cauſale poteſt ſignificari. Dicit enim eſſe Veritatem, Bonitatem, Eſſentiam, Lucem, Juſtitiam, Solem, Stellam, Spiritum, Aquam, Leonem, Urſum, Vermem, & cuncta innumerabilia. Et non ſolum ex his quæ ſunt ſecundum Naturam eam edocet, ſed ex his quæ contra naturam; quando eam inebriari, ſtultamque eſſe, & inſanire dicit; ſed de his nunc non eſt

nostri propositi differere; satis enim de talibus à Sancto Dionysio Areopagita in symbolica Theologia dictum est; ideoque ad id quod à te quæsitum est redeundum. Quæsieras enim utrum omnes Categoriæ de Deo prædicandæ sint propriè, an quædam ipsarum. *D.* Redeundum sane, sed prius considerandum ut arbitror, cur prædicta nomina, Essentiam dico, Bonitatem, Veritatem, Justitiam, Sapientiam, cæteraque id genus, quæ videntur non solum divina, sed etiam divinissima, & nihil aliud præter illam ipsam divinam substantiam seu essentiam significare metaphotica fieri, id est, à creatura ad creatorem translata, prædictus sanctissimus pater atque Theologus pronunciarit. Non enim sine quadam mystica atque secreta ratione talia dixisse æstimandum. *M.* Bene vigilas, non enim hoc quoque inconsideratè transeundum esse video, ac per hoc respondeas velim, utrum Deo aliquid oppositum aut sibi cointellectum intelligas. Oppositum dico, aut per privationem, aut per contrarietatem, aut per relationem, aut per absentiam. Cointellectum vero, hoc est, simul cum eo æternaliter intellectum, non tamen ei coessentiale. *D.* Clarè video quid velis, ac per hoc, neque aliquid ei oppositum, neque sibi cointellectum ἑτερούσιον, hoc est, quod sit alterius essentiæ, quam ipse est, dicere ausim. Nam opposita per relationem ita sibi semper opposita sunt, ut simul & inchoare incipiant, & esse simul desinant: sive ejusdem naturæ sint, ut simplum & duplum, subsesqualterum, adsesqualterum; aut per negationem, ut Est, non est; aut per absentiam, ut lux atque tenebræ; aut secundum privationem, ut mors & vita; aut per contrarium, ut sanitas & imbecillitas, vox & silentium. Hæc enim his quæ intellectui succumbunt, atque sensui, recta ratione attribuuntur, ac per hoc in Deo non sunt; ea quippe quæ à seipsis discrepant, æterna esse non possunt. Si enim æterna essent, à se invicem non discreparent. Æternitas enim sui similis est, & tota per totum, in seipsa una simplex individuaque subsistit. Est siquidem omnium unum principium unusque finis in nullo à seipso discrepans.

16. Eadem ratione coæternum Deo esse, quod sibi coessentiale non sit, nescio quis audeat affirmare; nam si hoc cogitari aut inveniri potest, necessario sequitur, non esse unum omnium principium, sed duo quædam, seu plura longè à se invicem differentia, quod vera ratio sine ulla hæsitatione renuere consuevit. Merito ab uno omnia, à duobus autem vel pluribus nihil esse inchoat. *M.* Rectè disceptas ut æstimo. Si igitur prædicta divina nomina opposita è regione sibi alia nomina respiciunt, necessario etiam res, quæ propriè eis significantur, oppositas sibi contrarietates obtinere intelliguntur, ac per hoc de Deo cui nihil est oppositum, aut cum quo coæternaliter natura differens nihil inspicitur, propriè prædicari non possunt. Prædictorum enim nominum aliorúmque sibi similium nullum vera ratio reperire potest, cui non ex adversa parte, aut secum in eodem genere differens, aliud ab ipso discedens nomine reperiatur. *Et quidem in nominibus* cognoscimus necessarium, ut de his rebus quæ ab eis significantur cognoscamus, sed cum divinæ significationes quæ in Sancta Scriptura à creatura ad Creatorem relatæ de Deo prædicantur, si tamen rectè dicitur aliquid de Deo posse prædicari, quod alio loco considerandum est, innumerabiles sunt, & parvitate nostræ ratiocinationis nec inveniri nec in simul colligi possunt; pauca tamen exempli gratia divina vocabula ponenda sunt. Essentia ergo dicitur Deus, sed propriè essentia non est, cui opponitur nihil; ὑπερούσιος igitur est, id est, superessentialis. Item Bonitas dicitur, sed propriè bonitas non est; Bonitati enim malitia opponitur, ὑπεράγαθος igitur, plusquam bonus, & ὑπεραγαθότης, id est, plusquam bonitas. Deus dicitur, non propriè Deus est; visioni enim cæcitas opponitur, & videnti non videns; ὑπέρθεος, plusquam videns, si Θεὸς videns interpretatur. Sed ad aliam originem hujus nominis recurras, ita ut non à verba θεωρῶ video, sed à verbo, Θέω, id est, curro, Θεὸν Deum derivari intelligas, adest tibi similiter eadem ratio; nam currenti non currens opponitur, sicut tarditas celeritati; erit igitur ὑπέρθεος, id est, plusquam currens; sicut scriptum est, *velociter currit sermo ejus.* Nam hoc de Deo verbo, quod ineffabiliter per omnia quæ sunt ut sint currit, intelligimus. Eodem modo de Veritate accipere debemus. Veritati etenim falsitas opponitur, ac per hoc propriè veritas non est, ὑπεραληθὴς igitur est, & ὑπεραλήθεια, id est, plusquam verus & plusquam veritas. Eadem ratio in omnibus divinis nominibus observanda est. Non enim propriè dicitur Æternitas, cum æternitati temporalitas opponitur; ὑπεραιώνιος igitur est, & ὑπεραιωνία, id est plusquam æternus, & plusquam æternitas. De sapientia quoque

nulla

nulla alia occurrit ratio, ideoque propriè de Deo prædicari non est arbitrandum; cum & sapientiæ & sapienti, insipiens & insapientia, oppugnant, proindè ὑπέρσοφος, id est, plusquam sapiens,& ὑπερσοφία,plusquam sapientia,rectè veréque dicitur. Similiter plusquam vita est, siquidem vitæ mors opponitur. Eodem modo de luce intelligendum est, nam Luci tenebræ obstant : hactenus ut arbitror, de his sufficienter dictum est. *D*. Atqui fatendum satis esse dictum. Nam de talibus quæcunque necessaria sunt proferri; propterea quæ præsenti negotio disputanda sunt, nunc nostræ disceptationis propositum non admittit: redi igitur si placet ad denariæ quantitatis Categoriarum considerationem. *M*. Intentionis tuæ acumen, quæ adhuc admodum pervigil videbatur, admiror. *D*. Unde quæso dicas? *M*. Nonnè diximus, quod ineffabilis natura nullo verbo, nullo nomine, seu aliquo sensibili sono, nulla re significata propriè possit significari? & hoc dedisti; non enim propriè sed translativè dicitur Essentia, Veritas, Sapientia, cæteraque hujusmodi, sed superessentialis, plusquam Veritas, plusquam Sapientia & similia dicitur; sed nonnè & hæc quasi quædam propria nomina videntur esse, si essentia propriè non dicitur, superessentialis autem propriè? Similiter si veritas seu sapientia propriè non vocatur, plusquam veritas vero, & plusquam sapientia propriè dicitur? Non ergo propriis nominibus caret; hæc enim nomina quamvis apud Latinos sub uno accentu, sub una compositionis harmonia usitatè non proferantur, excepto eo nomine quod est essentialis; à Græcis tamen sub uno tenore composita pronunciantur: nunquam enim aut vix invenies, superbonum aut superæternum cæteraque similia compositè proferri. *D*. Ego ipse valdè admiror quo intendebam quum hanc inquisitionem intactam prætermiseram; atque ideo eam à te aperiri obnixè postulo. Quoquo modo enim divina substantia seu simplicibus orationis partibus,seu compositis,seu solutis,Græcè seu Latinè, tantum ut propriè proferatur, non ineffabilis esse videbitur. Non enim ineffabile est, quod quodammodo fari potest. *M*. Nunc vigilas video. *D*. Vigilo quidem, sed de hac interposita quæstione nil adhuc video. *M*. Redi igitur ad ea, quæ paulo superiùs inter nos confecta sunt; duas namque ni fallor, sublimissimas Theologiæ partes esse diximus; & hoc non ex nobis, sed autoritate S. Dionysii Areopagitæ accipientes, qui apertissimè ut dictum est bipartitam Theologiam asserit esse, id est, καταφατικὴν, & ἀποφατικὴν, quas Cicero in *intensionem & repulsionem* transfert. Nos autem, ut apertiùs vis nominum clarescat, in Affirmationem & Negationem maluimus transferre. *D*. Talium ut arbitror recordari me video; sed quid ad hæc quæ nunc considerare volumus, prosint, nondum cognosco. *M*. Nonne vides hæc duo, Affirmationem viz. & Negationem sibi invicem opposita esse? *D*. Satis video; & nil plus contrarium posse esse arbitror. *M*. Intende igitur diligentius; nam cum ad perfectæ ratiocinationis contuitum perveneris, satis clarè considerabis hæc duo, quæ videntur inter se esse contraria, nullo modo sibimet opponi, dum circa divinam naturam versantur, sed per omnia in omnibus sibi invicem consentire. Et ut hoc apertius fiat, paucis utamur exemplis; verbi gratia, καταφατικὴ dicit, Veritas est; ἀποφατικὴ contradicit, Veritas non est; hic videtur quædam forma contradictionis, sed dum intentiùs aspicitur, nulla controversia reperitur. Nam quæ dicit Veritas est, non affirmat propriè divinam substantiam Veritatem esse, sed tali nomine per Metaphoram à creatura ad Creatorem vocari posse; nudam siquidem omnique propria significatione relictam, divinam essentiam talibus vocabulis vestit. Ea verò quæ dicit, Veritas non est, meritò divinam naturam incomprehensibilem, atque ineffabilem clarè agnoscens, non eam negat esse, sed Veritatem nec vocari propriè,nec esse. Omnibus enim significationibus quibus καταφατικὴ divinitatem vestit, eam spoliare non nescit. Una dicit, sapientia est, verbi gratia eam induens; altera dicit, Sapientia non est,eandem exuens. Una igitur dicit, hoc vocari potest; sed non dicit, hoc propriè est; Altera dicit, hoc non est, quamvis ex hoc appellari potest. *D*. Hæc ni fallor, apertissimè video; quæ adhuc mihi à se invicem discrepantia videbantur, nunc inter se invicem convenire,& in nullo à seipsis dissentire, dum circa Deum considerantur, luce clarius patescunt;sed quomodo ad præsentis quæstionis solutionem attineant, nondum nosse me fateor.

M. Attende igitur vigilantiùs, atque ipsas significationes quæ prius adjectæ sunt, superessentialem dico, plusquam Veritatem, plusquam sapientiam,cæterasque similes, ad quam partem Theologiæ pertineant, utrum affirmativæ an negativæ applicandæ sunt, quantum tibi possibile est edissere. *D*. Hoc per meipsum discernere non satis audeo.

audeo. Nam cum prædictas significationes negativa carere particula considero, quæ est *non*; negativæ parti Theologiæ eas adjungere pertimesco. Si verò affirmativæ parti easdem adjunxero, intellectum earum mihi non consentire cognosco. Qui enim dicit superessentialis est, aperte negat essentialem esse. Ac per hoc quamvis in pronunciatione vocum negatio non appareat, occultè tamen ipsius intellectus benè considerantes non latet. Proindè, ut arbitror, fateri cogor has prædictas significationes, quæ negatione videntur carere, quantum datur intelligere, plus negativæ Theologiæ parti, quam affirmativæ convenire. *M.* Cautissimè & vigilantissimè respondisse te video, multumque approbo, quomodo in pronunciatione affirmativæ partis, intellectum negativæ subtilissimè perspexisti; fiat igitur si placet præsentis hujus quæstionis solutio, hoc modo; ut hæc omnia quæ adjectione *super* vel *plusquam* particularum de Deo prædicantur, ut est superessentialis, plusquam Veritas, plusquam Sapientia & similia, duarum prædictarum Theologiæ partium in se plenissimè sint comprehensiva: ita ut in pronunciatione formam affirmativæ, in intellectu vero virtutem abdicativæ obtineant, & hoc brevi concludamus exemplo. Essentia est, affirmatio; Essentia non est, abdicatio; superessentialis est, Affirmatio simul & negatio. In superficie etenim negatione caret; in intellectu negatione pollet. Nam qui dicit, superessentialis est; non quid est dicit, sed quid non est, dicit enim essentiam non esse, sed plusquam essentiam; quid autem illud est, quod plusquam essentia est, non exprimit asserens Deum non esse aliquod eorum quæ sunt, sed plusquam ea quæ sunt esse: Illud autem esse, quid sit, nullo modo definit. *D.* In hac quæstione non diutius demorandum ut æstimo; & nunc si videtur Categoriarum natura consideranda est. *M.* Aristoteles acutissimus apud Græcos, ut aiunt, naturalium rerum discretionis repertor, omnium rerum quæ post Deum sunt, & ab eo creatæ, innumerabiles varietates, in decem universalibus generibus conclusit, quæ decem Categorias, id est, Prædicamenta vocavit. Nihil enim ut ei visum est in multitudine creatarum rerum, variisque animorum motibus inveniri potest, quod in aliquo prædictorum includi non possit; hæc autem à Græcis vocantur, Οὐσία, ποιότης, ποσότης, πρός τι, κεῖσθαι, ἕξις, τόπος, χρόνος, πράττειν, πάσχειν. Quæ latialiter dicuntur, *Essentia, Quantitas, Qualitas, ad aliquid, Situs, Habitus, Locus, Tempus, Agere, Pati.* Horum autem decem generum innumerabiles subdivisiones sunt, de quibus nunc disputare præsens negotium non admittit, nè longiùs à proposito recedamus, præsertim cum illa pars Philosophiæ quæ dicitur Dialectica, circa horum generum divisiones à generalissimis ad specialissima; iterumque collectione à specialissimis ad generalissima versetur.

17. Sed ut ait Sanctus pater Augustinus in libris de Trinitate, dum ad Theologiam, hoc est divinę essentię investigationem pervenitur, Categoriarum virtus omnino extinguitur. Nam in ipsis naturis à Deo conditis motibusque earum, Categoriæ qualiscunque sit potentia, prævalet. In ea verò natura, quæ nec dici, nec intelligi potest, per omnia in omnibus deficit. Attamen ut prædiximus quemadmodum ferè omnia, quæ de natura conditarum rerum propriè prædicantur, de conditore rerum per Metaphoram significandi gratia dicuntur: ita etiam Categoriarum significationes, quæ propriè in rebus conditis dignoscuntur, de causa omnium non absurde possunt proferri, non ut propriè significent quid ipsa sit, sed ut translativè, quid de ea nobis quodammodo eam inquirentibus probabiliter cogitandum est, suadeant. *D.* Clarè conspicio, nulla ratione Categorias de natura ineffabli propriè posse prædicari. Nam & si aliqua Categoriarum de Deo propriè prædicaretur, necessario Genus esse Deus sequeretur, Deus autem nec Genus, nec Species, nec Accidens est. Nulla igitur Categoria propriè Deum significare potest. *M.* Rectè intueris, non autem in vanum, ut arbitror, in prædictis rationibus duarum partium Theologiæ sudare voluimus. Non enim tam facile ac ferè absque ullo labore ad hanc Categoriarum disputationem pervenire valuissemus, non posse sc. propriè de Deo prædicari, nisi prius de primordialibus causis ab una omnium causa præconditis, Essentiam dico, Bonitatem, Virtutem, Veritatem, Sapientiam, cæterasque hujusmodi, ad purum conficeremus, non aliter nisi translativè Deum significare. Nam si sublimissimæ naturarum omnium post eam ordinatarum creatæ causæ solisque puræ mentis aspectibus perspicuè ab una omnium ineffabili causa excellentia essentiæ deseruntur, ut nullo modo earum vocabulis ea propriè possit significari; quid dicendum est de his decem gene-

generibus prædictis, quæ non solum in rebus intelligibilibus, verum etiam in rebus sensibilibus dignoscuntur? Nunquid credibile est ut verè ac propriè de divina atque ineffabili natura prædicerentur? *D.* Ita arbitror incredibile esse. Non est igitur οὐσία, quia plus est quam οὐσία, & tamen dicitur οὐσία, quia omnium ὄντων idem essentiarum creatrix est. Non est quantitas quia plusquam quantitas est, Omnis enim quantitas tribus spatiis extenditur: Longitudine quidem, Latitudine, Altitudine; quæ item tria spacia senario protenduntur numero; nam Longitudo sursum & deorsum; Altitudo ante & retro; Latitudo dextrorsum & sinistrosum porrigitur: Deus autem omni spatio caret, caret igitur quantitate. Item quantitas est in numero partium, aut naturaliter conjunctarum, ut est linea, & tempus; aut naturaliter disjunctarum, ut sunt numeri, seu corporales seu intelligibiles. Divina autem substantia nec continuis partibus componitur, nec dividuis distinguitur. Non est igitur quantitas. Quantitas tamen non incongruè denominatur duobus modis, aut quia quantitas sæpe pro magnitudinè virtutis ponitur, aut quia totius quantitatis principium est & causa. De Qualitate quoque non aliter intelligendum: nulla enim Deus qualitas est, nulla ei accidit, nullius est particeps. At vero sæpissimè qualitas de eo prædicatur, aut quia totius qualitatis conditor est, aut quod qualitas frequentissimè in significatione virtutum ponitur. Nam & Bonitas & Justitia, cæteræque virtutes qualitates esse dicuntur, Deus autem Virtus est, & plusquam Virtus.

18. Relationis autem ratio, non tam apertè patescit, quemadmodum aliarum Categoriarum definitiones apparent; videtur enim ista sola Categoria veluti propriè in Deo prædicari; atque ideo cum summa diligentia investigandum esse video, utrum propriè in summa ac Sancta Trinitate trium maximarum substantiarum, prædicetur Pater relative ad Filium, similiter Filius ad Patrem, Spiritus quoque Sanctus ad Patrem & Filium, quia Spiritus amborum est; hæc enim nomina habitudinum esse Sanctus pater Gregorius Theologus indubitanter asserit. An etiam quemadmodum cæteræ Categoriæ, ita ista quæ dicitur Relationis sive habitudinis, metaphoricè de Deo, an propriè prædicari, sed utrum ita sit necne credendum & intelligendum sit. Rationabiliter ut est imo ad investigandum veritatis mysterium procedis. Nulla enim Categoriarum præter istam solam de Deo propriè prædicari videtur; sed utrum ita sit nec ne, piissimè cautissimèque inquirendum: nam si propriè de Deo dicitur, omnis ferme prædicta nostra ratiocinatio evacuabitur. Universaliter enim diximus nil propriè aut dici aut intelligi posse; præsertim Categoria Relationis non inter decem genera Categoriarum reputabitur, si propriè de Deo pronunciatur. Si autem hoc confectum fuerit Categoriarum numerus non denario sed novenario concludetur. Restat igitur, ut intelligamus hanc etiam Categoriam, sicut & cæteras translativè de Deo prædicari. Vera siquidem ratiocinatio ad hoc invitat atque coarctat, ne ea quæ prædicta sunt, incipiant vacillare. Quid enim? Nunquid veris ratiocinationibus obsistit, si dicamus Patrem & Filium ipsius habitudinis quæ dicitur ad aliquid nomina esse & plusquam habitudinis? Non enim credendum est eandem habitudinem in excellentissimis divinæ essentiæ substantiis; & in his quæ post eam ab ea condita sunt. Ut enim, ni fallor, quemadmodum superat omnem essentiam, sapientiam, virtutem; ita etiam habitudinem omnem ineffabiliter supergreditur. Quis enim crediderit talem habitudinem inter Patrem & Verbum esse, qualem inter Abraham & Isaac potest cogitare? hic enim habitus carnalis ex divisione naturæ per peccatum primi hominis multiplicatione per generationem inquiritur: illic ineffabilis ingenitæ genitæque substantiæ sibimet copula creditur; proutque datur, divini luminis radio cognoscitur; hic quod quæritur, non ex natura processit, ut diximus, sed ex vitio; illic quod cogitatur, ex ineffabili divinæ bonitatis fœcunditate procedere cognoscitur: sed ad cæteras Categorias transeamus. *D.* Sex restant ni fallor, quarum prima, κεῖσθαι, id est, jacere, quam alii Situm appellant. Situs autem intelligitur in positione cujusdam creaturæ, sive visibilis sive invisibilis: Verbi gratia, de aliquo corpore dicitur, aut jacet aut stat; similiter de animo dicitur, si quietus, jacet; si pervigil, stat. Status namque Categoriæ huic applicari solet; nam Motus ad Tempus refertur: Sed quia Deus nec stat, nec jacet, prædicta Categoria nulla ratione propriè prædicari potest de eo. At vero cum standi & jacendi causa est, in ipso enim omnia & stant, hoc est, immutabiliter secundum suas rationes subsistunt, & jacent, hoc est quiescunt, finis omnium est, ultra quem nihil appetunt; potest de eo translativè, jacere vel Situs

prædicari. Nam ſi verè propriéque Deus jacet, aut ſedet, aut ſtat; poſitione non caret: ſi non caret poſitione, localis eſt: non eſt autem localis, nullo igitur ſitu continetur.

19. *M.* Clare quid velis perſpicio; ac per hoc ad Habitudinis Categoriam tranſeundum eſſe video; quæ omnium Categoriarum propter nimiam ſui amplitudinem obſcuriſſima eſſe videtur: non enim eſt ulla Categoria fere, in qua habitus quidam inveniri non poſſit; nam & eſſentiæ ſeu ſubſtantiæ habitu quodam ad ſe invicem reſpiciunt. Dicimus enim rationabilis eſſentia irrationabiliſque: qua proportione, id eſt, quo habitu, ad ſe invicem reſpiciunt; non enim irrationabilis diceretur, niſi ab habitu præſentiæ rationis: Omnis enim proportio habitus eſt; quamvis non omnis habitus proportio. Propriè namque proportio non minus quam in duobus poteſt inveniri; Habitus vero & in ſingulis rebus perſpicitur: Verbi gratia, habitus rationabilis animæ Virtus eſt; eſt igitur proportio ſpecies quædam habitudinis. Si autem exemplo vis declarari quomodo habitus proportionalis in eſſentia invenitur, ex numeris elige exemplar. Numeri enim,ut æſtimo, eſſentialiter in omnibus intelliguntur; in numeris namque omnium rerum ſubſiſtit eſſentia: Vides igitur qualis proportio eſt in duobus & tribus. *D.* Video plane, & ſeſquialteram eſſe arbitror, & hoc uno exemplo aliorum omnium ſubſtantialium numerorum inter ſe invicem collocatorum, varias proportionis ſpecies poſſum cognoſcere. *M.* Intende igitur ad reliqua: & cognoſce nullas quantitatis ſpecies eſſe, ſeu qualitatis, ſeu ipſius quæ dicitur ad aliquid, ſeu ſitus locive, temporiſve, agendi vel patiendi, in quibus quædam ſpecies habitudinis non reperiatur. *D.* Sæpè talia quæſivi, & ita reperi. Nam ut talibus exemplis utar,in quantitatibus magna & parva & media inter ſe comparata, multaque pollent habitudine. Item in quantitatibus numerorum, linearum,temporum, aliorumq; ſimilium,habitudines proportionis perſpicuè reperies.

20. Similiter in qualitate; Verbi gratia, in Coloribus, album & nigrum, mediumque, qualiſcunque ſit color, habitu ſibimet jungitur. Album ſiquidem & nigrum, quæ extremos colorum locos obtinent, habitu extremitatis ad ſe invicem reſpiciunt. Color autem ad extrema ſui, album dico nigrumque, habitu medietatis reſpicit. In ea quoque Categoria quæ dicitur πρός τι, id eſt, ad aliquid, clarè apparet, qualis habitus ſit Patris ad Filium, ſeu Filii ad Patrem; amici amico; dupli ad ſimplum, cæteraque hujuſmodi.

21. De Situ quoque facile patet, quomodo ſtare & jacere habitudinem quandam inter ſe invicem poſſideant. Hæc enim ex diametro ſibi è regione reſpondent; & nequaquam intellectum ſtandi abſolutum ab intellectu jacendi cogitabis; ſed ſemper ſimul occurrunt, quamvis in re aliqua non ſimul apparent.

22. Quid dicendum eſt de loco? quando ſuperiora, inferiora & media conſiderantur; nunquid habitudine carent? Nullo modo; non enim hæc nomina ex natura rerum proveniunt, ſed reſpectu quodam intuentis eas per partes. Surſum ſiquidem & deorſum in univerſo non eſt, atque ideo neque ſuperiora, neque inferiora, neque media in univerſo ſunt; nam univerſitatis conſideratio hæc reſpuit, partium vero introducit intentio. Eadem eſt de majori & minori. Nullum enim in ſuo genere parvum aut magnum eſſe poteſt, ex cogitatione tamen comparantium diverſas qualitates, talia inventa ſunt. Ideoque locorum ſeu partium contemplatio, habitum in talibus gignit. Nulla enim natura major aut minor alia natura ſit, ſicut neque ſuperior neque inferior, cum una omnium ſubſiſtat natura, ex uno Deo condita. Quid de Tempore? nonne in ipſis dum inter ſe invicem conferuntur, luculenter habitus arridet? Verbi gratia, Diei ad horas, horæ ad punctos, puncti ad momentum, momenti ad atoma. Similiter in ſuperioribus temporum commenſurationibus, ſi quis aſcenderit, reperiet. In his enim omnibus habitus totius ad partes, partium quoque ad totum perſpicitur. *D.* Profectò non aliter. *M.* Quid in diverſis agendi vel patiendi motibus? nonnè habitus ubique relucet? nam amare & amari habitudines ſunt amantis & amati, ſiquidem inter ſe reſpiciunt, ſive in una perſona ſint, quod à Græcis dicitur αὐτοπάθεια, id eſt, cum actio & paſſio in una eademque inſpicitur perſona; ut meipſum amo: ſive inter duas perſonas, quod à Græcis dicitur ἑτεροπάθεια, id eſt, cum alia perſona amantis, & alia amata ſit, ut amo te. *D.* Et hæc vera eſſe diſcerno. *M.* Quæro igitur à te, quare iſta Categoria habitudinis, cum cæteris Categoriis naturaliter ineſſe videatur, & per ſe ſpecialiter veluti ſuis propriis rationibus

nibus ſubnixa, ſuum in denaria Categoriarum quantitate locum obtineat. An fortè quia in omnibus invenitur, præterea in ſeipſa ſubſiſtit? Eadem enim ratio eſſe in Categoria eſſentiæ inſpicienda eſt. Quid enim? nunquid cum decem Categoriæ ſint, una earum eſſentia ſeu ſubſtantia dicitur, novem vero accidentia ſunt, & in ſubſiſtentia ſubſiſtunt? per ſe enim ſubſiſtere non poſſunt. Eſſentia in omnibus eſſe videtur, ſine qua eſſe non poſſunt, & tamen per ſe locum ſuum obtinet. Quod enim omnium eſt, nullius propriè eſt, ſed omnium commune; & dum in omnibus ſubſiſtat, per ſeipſum propria ſua ratione eſſe non deſinit. De quantitate ſimiliter dicendum. Dicimus enim quanta eſſentia, quanta qualitas, quanta relatio, quantus ſitus, quantus habitus, quam magnus locus, quam parvum vel ſpatioſum tempus, quanta actio, quanta paſſio? Videſne quam latè patet per cæteras Categorias quantitas, & non tamen ſuum proprium deſerit ſtatum. Quid de Qualitate? nonnè & ipſa de omnibus Categoriis frequenter prædicari ſolet? dicimus enim qualis οὐσία, qualis magnitudo, qualis relatio, Situs, Habitus, Locus, Tempus, Agere, Pati? Hæc enim omnia qualia ſunt, interrogamus; non tamen Qualitas ſui proprii generis rationem deſerit? Quid ergo mirum ſi Categoria Habitudinis, dum in omnibus inſpicitur, propriam ſuam rationem poſſidere dicatur? Nullo modo mirandum, nam vera ratio ſuadet non aliter poſſe. *M.* Nonnè igitur vides divinam eſſentiam nullius habitudinis participem eſſe, de ea tamen non incongruè, quum ipſius eſt cauſa, prædicari poſſe? Si enim propriè de ipſa Habitus prædicaretur, nequaquam ſuimet ſed alterius eſſet; Omnis propriè habitus in aliquo ſubjecto intelligitur, & alicujus accidens eſt, quod de Deo cui nullum accidit, & qui accidit nulli, in nulloque intelligitur, & nullum in ipſo, impium credere eſt. *D.* Satis de hac Categoria diſputatum eſt ut arbitror.

23. *M.* Quid igitur? nonnè ex his quæ prædicta ſunt, de cæteris Categoriis breviter poſſumus colligere? Non enim Deus locus, neque tempus eſt; attamen locus omnium tranſlativè dicitur, & tempus, cum omnium locorum temporumque cauſa eſt. Omnium quippè definitiones, quaſi quidam loci, in ipſo ſubſiſtunt; & ab ipſo quaſi à quodam tempore, per ipſum veluti per quoddam tempus, & in ipſum veluti in finem quendam temporum, motus omnium & incipit & movetur, & deſinit; dum ipſe nec ſe moveat per tempus, nec ab alio moveatur. Quid enim? nam ſi propriè locus diceretur & tempus, videretur non extra omnia per excellentiam eſſentiæ, ſed in numero omnium quæ ſunt includi. Locus ſiquidem & tempus, inter omnia quæ creata ſunt, computantur. In his namque duobus totus mundus qui nunc eſt conſiſtit, & ſine quibus eſſe non poteſt. Ideoq; à Græcis dicuntur ὯΝ ἄνευ τὸ πᾶν, id eſt, ſine quibus Univerſitas eſſe non valet: Omne enim quod in mundo eſt, moveri tempore, locoque definiri neceſſe eſt; & locus ipſe definitur, & tempus movetur; Deus autem nec movetur nec definitur; nam locus quo definiuntur omnia loca, locus locorum eſt; & quia ille à nullo locatur, ſed omnia intra ſe collocat, non locus, ſed pluſquam locus eſt. A nullo namque definitur, ſed omnia definit. Cauſa igitur eſt omnium. Eodem modo cauſa temporum tempora movet; ipſa vero à nullo, in nullo tempore movetur. Eſt enim pluſquam tempus, & pluſquam motus. Nec locus igitur, nec Tempus eſt. Ita quidem etiam luce clarius apparent quæ dicta ſunt, in tantum ut jam nunc de natura Categoriarum, deque earum tranſlatione in divinæ eſſentiæ ſignificationem, ſatis dictum videatur propter cætera, quæ ad præſens negotium neceſſariò pertinent.

24. Horum decem Generum quatuor in ſtatu ſunt, id eſt, οὐσία, Quantitas, Situs, Locus: Sex vero in motu, Qualitas, Relatio, Habitus, Tempus, Agere, Pati. Nec te latere hoc æſtimo. *D.* Imo mihi clarè patet, ac de his nil amplius quæſierim; ſed quorſum iſtuc? *M.* Ut ſcias planè decem genera prædicta aliis duobus ſuperioribus generalioribuſque comprehendi, motu ſc. atque ſtatu; quæ iterum generaliſſimo colliguntur genere, quod à Græcis τὸ πᾶν, à noſtris vero Univerſitas appellari conſuevit. *D.* Hoc valdè libet, propter eos qui putant, in natura rerum nullum genus generalius præcedere decem prædicta genera, quæ ab Ariſtotele & inventa & nominata ſunt, poſſe reperiri. *M.* Ratáne tibi videtur hæc diviſio Categoriarum in motum atque ſtatum, id eſt, quatuor in ſtatu, ſex in motu?

25. *D.* Rata quidem, ſed adhuc de duabus non ſatis mihi patet, de habitu dico & relatione; hæ namque duæ Categoriæ magis mihi videntur eſſe in ſtatu, quam in motu.

motu. Quodcunque enim ad perfectum venerit habitum, immutabiliter manet. Nam si quodammodo movetur, jam non esse habitum manifestum est. Virtus enim in anima tum vero animi habitus est, cum ei immutabiliter adhæret ut ab eo separari non possit; ideoque corporum nulla vera habitudo invenitur: nam armatus vel indutus potest armis seu indumentis carere. In relatione item, status prævalere æstimatur; Relatio siquidem patris ad filium, seu dupli ad simplum, & è contrariò, immobilis est: nam pater semper pater est filii; similiter filius semper filius est patris,&c. *M.* Fortasse non magnoperè hæsitasses, si diligentius intuereris, quia omne quod non simul connaturaliter perfectè inest creaturæ, sed per incrementa quædam ad inseparabilem incommutabilemque perfectionem processit, in motu esse necesse est. Omnis autem habitus motu quodam ad perfectionem ascendit,in eo cujus habitus est. De qua perfectione, qui firmus fuerit in hac vita, præsumat. Habitus igitur in motu est. De Relatione item miror cur dubitas, cum videas eam in uno eodemque esse non posse; in duobus namque videtur semper. Duorum autem ad se invicem appetitus, motu quodam fieri quis dubitarit? Est item alia ratio, quæ apertissimè ea quæ in motu, ab his quæ in statu sunt, discernit. Ut enim de ipsa generalissima ratione nunc plura non dicam, quæ omnia quæ à Deo post Deum condita sunt in motu esse manifestat. Omnia namque ex non existentibus in existentia per generationem moventur, ex non-esse in esse divina bonitate omnia vocante ut sint de nihilo; ut unumquodque eorum quæ sunt, ad essentiam suam genusque speciemque, numerumque suum naturali appetitu moveatur. Ea propriè dicimus in statu esse quæ per se subsistunt, nulliusque indigent subjecti, ut sint. Quæ vero in aliquo existunt, quia per se existere non possunt, in motu esse non incongruè judicamus. Habitus itaque & relatio in aliquo subjecto sunt, in quo semper esse naturali motu appetunt, quia sine eo esse non possunt. In motu igitur sunt.

26. *D.* Quid ergo dicemus de Loco? de Quantitate? de Situ? quæ in statu posuisti. Nam de οὐσία idem essentia, nemo dubitat, quod nullius indiget ad subsistendum. Ab ipsa enim cætera fulciri creduntur. Hæc vero,locum dico & quantitatem, situmque, inter accidentia essentiæ connumerantur. Ac per hoc, illud subjectum in quo sunt, & sine quo esse non possunt, appetendo, moventur. Et si ita est, omnia in motu sunt præter οὐσίαν, quæ sola motu caret; eo solo excepto quo omnia appetunt esse, quum sola per se subsistit. *M.* Non usquequaque absurda est inquisitio tua, quia opinionem communem sequeris, sed si diligentius intuearis, invenies locum à nullo contineri, continere vero omnia quæ in eo locantur. Si enim nihil aliud locus sit nisi terminus atque definitio cujusque finitæ naturæ, profectò locus non appetit ut in aliquo sit; sed omnia quæ in eo sunt ipsum meritò terminum finemque suum semper desiderant, in quo naturaliter continentur, & sine quo in infinitum fluere videntur. Locus itaque in motu non est, cum omnia quæ in eo sunt, ad se moveantur, ipse vero stat. Eadem de quantitate,atque situ, ratio edocet. Quid enim? Unumquodque quantitatis seu positionis sensibilis intelligibilisve particeps, nisi ut ad perfectam quantitatem positionemve perveniat, appetit ut in ea quiescat: non ergo appetunt,sed appetuntur. In motu itaque non sunt,stant igitur. *D.* Num ergo accidentia οὐσίας hæc tria dicenda sunt, Quantitas, Situs, Locus; an per se substantiæ?

27. *M.* Et hoc dignum quæsitu video; nam juxta Dialecticorum opinionem, omne quod est, aut subjectum est, aut de subjecto, aut in subjecto est. Vera tamen ratio consulta respondet, subjectum & de subjecto, unum esse, & in nullo distare. Nam si ut illi aiunt, Cicero subjectum est & prima substantia, homo vero de subjecto & secunda substantia, quæ differentia est juxta naturam, nisi quia unum in numero, alterum in specie, cum nil aliud sit species, nisi numerorum unitas, & nil aliud numerus nisi speciei pluralitas. Si ergo species tota & una est, individuaque in numeris & numeri unum individuum sunt in specie, quæ quantum ad naturam distantia est inter subjectum & de subjecto, non video. Similiter de accidentibus primæ substantiæ intelligendum. Non enim aliud est quod in subjecto dicitur, & aliud quod in subjecto simul & de subjecto. Nam disciplina ut exemplo utar, una eademque est in seipsa & in suis speciebus numerisque. Non aliud igitur uniuscujusque propria disciplina, quæ à Dialecticis in subjecto dicuntur solummodo, & aliud generalis disciplina quæ ab iisdem in subjecto & de subjecto vocatur,

vocatur, veluti in subjecto, prima sc. substantia subsistens, de subjecto, id est, propria alicujus disciplina prædicetur; sed una eademque est in toto & in partibus, ac per hoc relinquitur subjectum & in subjecto. Si autem acutiùs vestigia Sancti Gregorii Theologi, expositorisque sui Maximi sapientissimi sequens inspexeris, invenies οὐσίαν omnino in omnibus quæ sunt, per se ipsam incomprehensibilem, non solum sensui, sed etiam intellectui esse. Atque ideo ex his veluti circumstantiis suis intelligitur existere, loco, dico, quantitate, situ; additur etiam his tempus. Intra hæc siquidem, veluti intra quosdam fines circumpositos, essentia cognoscitur circumcludi, ita ut neque accidentia ei quasi in ea subsistentia videantur esse, quia extrinsecus sunt; neque sine ea existere posse, quia centrum eorum est, circa quod volvuntur tempora, loca vero & quantitates & situs undique collocantur. Categoriarum igitur quædam circa οὐσίαν prædicantur, quæ veluti περιοχαὶ, id est, circumstantes dicuntur, quia circum eam inspiciuntur esse. Quædam vero in ipsa sunt, quæ à Græcis συμβάματα, id est, accidentia vocantur, Qualitas, Relatio, Habitus, Agere, Pati. Quæ etiam extra eam in aliis Categoriis intelliguntur, verbi gratia, Qualitas in quantitate, ut color in corpore. Item Qualitas in οὐσίᾳ, ut in generibus invisibilitas, incomprehensibilitasque. Itemque Relatio extra οὐσίαν, Pater ad filium, Filius ad Patrem. Non enim sunt ex natura, sed accidente corporum corruptibili generatione, siquidem pater non naturâ filii pater est, neque filius natura patris filius est. Unius enim ejusdemque naturæ sunt pater & filius. Nulla autem Naturâ seipsam gignit, aut à seipsa gignitur. In ipsa ergo οὐσίᾳ relatio est, cum genus ad speciem refertur, & species ad Genus. Genus enim Speciei est Genus, & Species Generis est Species. Habitus quoque & extra οὐσίαν & intra reperitur, ut armatum, indutum, secundum corpus dicimus. Habitus vero οὐσίας, generis aut speciei est virtus ipsa immobilis, per quam Genus dum per Species dividitur, in seipso semper unum individuumque permanet, & totum in speciebus singulis, & singulæ species in ipso unum sunt. Eadem virtus & in specie perspicitur, quæ dum per numeros dividitur, suæ individuæ unitatis inexhaustam vim custodit. Omnesque numeri in quos dividi videtur in infinitum, in ipsa finiti, unumque individuum sunt. De agendo autem & patiendo nemo dubitat, cum videamus corpora dum ad quantitatem pertineant, & agere & pati. Genera quoque & species ipsius οὐσίας, cum se in diversas species & numeros multiplicant, agere videntur. Si quis veræ rationis virtute juxta illam disciplinam quæ ἀναλυτικὴ vocatur, & numeros in species, & species in Genera, generaque in οὐσίαν colligendo adunaverit, pati dicuntur; non quod ipse colligat, natura enim collecta sunt, sicut etiam divisa, sed quia colligere actu rationis ea videtur. Nam cum & eadem dividit, similiter agere dicitur, ea vero pati.

28. *D.* Hæc quamvis videantur esse obscura, non tamen sic animum meum effugiunt, ut nihil in eis purum atque discretum ei reluceat. Et cum video omnes fere Categorias inter se invicem catenatas, ut vix à se invicem certa ratione discerni possint, omnes enim omnibus ut video insertæ sunt, in qua proprietate singula quæque inveniri valeant, aperias flagito. *M.* Quid tibi videtur? Num οὐσία in generibus generalissimis & in generibus generalioribus, in ipsis quoque generibus eorumque speciebus, atque iterum specialissimis speciebus, quæ atoma, id est individua dicuntur, universaliter propriè continetur? *D.* Nihil aliud esse video, in quo naturaliter inesse οὐσία possit, nisi in generibus & speciebus, à summo usque deorsum descendentibus, hoc est, à generalissimis usque ad specialissima, id est, individua; seu reciprocatim sursum versus ab individuis ad generalissima. In his enim veluti naturalibus partibus universalis οὐσία subsistit; in genere ergo ad cætera. *M.* Num alibi videtur tibi esse quantitatis proprietas, nisi in numero partium, spatiis, atque mensuris, sive illæ continuæ sint, ut sunt linearum, temporum, cæterorumque quæ continua quantitate continentur; sive segregatæ sint, certis naturalibusque finibus discretæ, ut sunt numeri, atque omnis multitudo, in quibus discreta quantitas constare manifestum est? *D.* Et hoc luculenter apparet. *M.* Num & ea quæ vocatur Qualitas, propriam sedem obtinet, nisi in figuris & superficiebus, sive in naturalibus corporibus, seu in geometricis, ut sunt planæ, triangulæ, quadratæ, multigonæ, rotundæ. Solida etiam in superficie, ut sunt cubica, conica, sphærica. Nam solida corpora, sive naturalia, sive Geometrica, quantum interiùs considerantur, propter tria spatia in quibus sunt, longitudinem dico, latitudinem, altitudinem, ad quantitatem applicantur. Dum autem superficies eorum perspicitur, Qualitati junguntur. Item in rebus incorporalibus, nonnè

maxi-

maximum obtinet locum, cum omnes disciplinæ, omnes virtutes, sive rationabiles sint, sive irrationabiles, nondum tamen ad immutabilem mentis statum pervenientes, ad eam referantur? *D.* Ingredere ad ea quæ restant; hæc enim planè video, & sic se habere assero. *M.* Num & ea quæ à Græcis dicitur πρός τι, à nobis vero ad aliquid, vel relatio, alium locum propriè in natura rerum possidet, nisi in proportionibus rerum seu numerorum, atque reciprocis eorum quæ ad se invicem respiciunt conversionibus inseparabilibus, ita quod unum dicitur, non à seipso, sed ab altero quod ei opponitur, accipere intelligatur? Cujus inconcussæ amicitiæ inseparabilisque copulæ exempla sunt multiplices numeri inter se invicem copulati, dupli, tripli, quadrupli, cæterique id genus in infinitum; item particulares, ut sint sesquialteri, sesquitertii, cæterique hujusmodi; In quibus omnibus non solum integri numeri ad se invicem comparati proportionibus diversis pollent, sed etiam singulorum numerorum partes sibi invicem conjunctæ proportionum rationibus inseparabiliter copulantur. Et non solum hoc in ipsis terminis numerorum, verum etiam in proportionibus proportionum, quas arithmetici proportionalitates appellant, reperies. *D.* Illud quoque non ignoro; hæc enim artium peritis notissima sunt.

M. Quid de Situ dicendum est? nonne in ordinibus rerum naturalibus seu artificialibus corporalium seu spiritualium positionibus proprium locum obtinet? Cum enim dico, primum, secundum, tertium; ac deinde sive in totis, sive in partibus, sive generibus, sive in speciebus, nonnè situm quendam singulorum considero? item si dextrorsum, sinistrorsum, sursum, deorsum, ante, retro, dixero; quid aliud præter positionem quandam, sive generaliter totius mundi, seu partium ejus demonstro? Nam qui dicit de aliquo corpore, jacet, seu sedet, seu stat, nihil aliud insinuat nisi deorsum accumbit, aut sursum erigitur, aut quodam libramine inter sursum atque deorsum pendet. Item si quis de animo talia dixerit, nihil aliud videbitur intelligere, nisi quod aut adhuc in passionibus delictorum jaceat, aut quodammodo eas deserere conetur, ut perfectè in virtutes erigatur. *D.* Et hoc ad intelligendum non adeo difficile videtur: sequere quæ restant. *M.* Habitus restat, ut æstimo, qui apertissime in virtutum seu vitiorum certis possessionibus inspicitur. Omnis enim disciplina, hoc est, omnis rationabilis animi motus, aut irrationabilis, dum ad certum statum pervenerit, ita ut nullo modo ab eo ulla occasione moveri possit, sed semper animo adhæreat, ut unum id ipsumque ei videtur, habitus dicitur. Ac per hoc omnis perfecta virtus animo inseparabiliter adhærens, verè ac propriè habitus appellatur; proinde in corporibus, in quibus nil stabile esse videtur, aut vix aut nunquam habitus propriè invenitur. Quod enim semper non habetur, quamvis ad tempus haberi videatur, abusivè habitus nominatur. *D.* Tende ad cætera, hoc enim verisimile esse nullus esse denegat.

29. *M.* Locus sequitur, qui ut paulo ante diximus, in definitionibus rerum quæ definiri possunt, constituitur. Nil enim aliud est Locus nisi ambitus, quo unumquodque certis terminis concluditur. Locorum autem multæ species sunt; tot enim loca sunt, quot res quæ circumscribi possunt, sive corporales, sive incorporales sint: verbi gratia, corpus est compositio quædam quatuor elementorum cum qualitatibus, sub una quadam specie conglobata; hac enim definitione, generali quadam descriptione, omnia corpora quæ ex materia ac forma consistunt, concluduntur. Item, *Spiritus* est natura incorporea, formâ per se atque materiâ carens. Omnis enim *Spiritus*, sive rationabilis, sive intellectualis sit, per se ipsum informis est. Si vero conversus fuerit ad causam suam, hoc est, ad *Verbum*, per quem facta sunt omnia, tunc formatur. Est igitur una forma omnium spirituum, rationabilium & intellectualium, Dei *Verbum*. Si vero irrationabilis spiritus sit, similiter informis est per seipsum, formatur tamen rerum sensibilium phantasiis. Est iterum forma omnium spirituum irrationabilium phantasia corporalium rerum in memoria eorum per corporales sensus infixa. Item in disciplinis liberalibus, plurima loco reperiuntur. Nulla enim ars est, quæ suis locis careat, ut sunt loci dialectici, à genere, à specie, à nomine, ab antecedentibus, à consequentibus, à contrariis, cæterisque hujusmodi, de quibus nunc disserere longum est; nam tam latè patent dialectici loci, ut undecunque dialecticus animus à natura rerum argumentum, quod rei dubiæ facit fidem repererit; locum argumenti esse describat, seu argumenti sedem. Similiter in aliis reperies; quæ suis locis, id est, propriis definitionibus ambiuntur, quarum exempla sunt hæc. GRAMMATICA

MATICA est articulatæ vocis custos, & moderatrix disciplinarum. RHETORICA est finitam causam personâ, materia, occasione, qualitate, loco, tempore, facultate, discutiens copiosè atque ornatè disciplina. Hæc disciplina sic breviter definiri potest, RHETORICA est finitæ causæ septem periochis, sagax & copiosa disciplina. DIALECTICA est communium animi conceptionum rationabilium diligens investigatrixque disciplina. ARITHMETICA est numerorum contemplationibus succumbentium rata intemerataque disciplina. GEOMETRIA est plenarum figurarum solidarumque spatia superficiesque sagaci mentis intuitu considerans disciplina. MUSICA est omnium, quæ sunt sive in motu, sive in statu scibili naturalibusque proportionibus harmonia, rationis lumine dignoscens disciplina. ASTROLOGIA est cœlestium corporum spatia motusque reditusque certis temporibus investigans disciplina. Hi sunt generales loci artium liberalium; his terminis continentur, intra quos aliæ innumerabiles sunt.

30. Septem περιοχαὶ, id est, circumstantiæ, sunt, quis, quid, cur, quomodo, quando, ubi, quibus facultatibus. *D.* His rationibus cogor fateri, non esse locum nisi in animo. Si enim definitio omnis in disciplina est, & omnis disciplina in animo; necessario locus omnis, quia definitio est, non alibi nisi in animo erit.

31. *M.* Rectè intueris. *D.* Quid igitur dicendum est de his qui dicunt, habitationes hominum cæterorumque animalium locos esse? Similiter istum communem aërem, terram quoque, omnium habitantium in eis locum æstimant? Aquam locum piscium dicunt, planetarum æthera, spheram cœlestem astrorum locum esse putant. *M.* Nihil aliud, nisi ut aut suadeatur eis, si disciplinabiles sint & doceri valuerint; aut penitus dimittantur, si contentiosi sint. Eos enim qui talia dicunt, vera deridet ratio. Nam si aliud est locus, & aliud corpus, sequitur ut locus non sit corpus; Aër autem istius corporalis & visibilis mundi quarta pars est; locus igitur non est. Constat etenim hunc mundum visibilem quatuor elementis, veluti quatuor generalibus quibusdam partibus, compositum esse. Et est quasi quoddam corpus, suis partibus compactum. Ex quibus viz. partibus catholicis omnium animalium, arborum, herbarum propria specialissimaque corpora, mirabili ineffabilique mixtura coeuntia, componuntur, inque eas iterum resolutionis tempore redeunt.

32. Etenim totus iste mundus sensibus apparens assiduo motu circa suum cardinem volvitur; circa Terram dico, circa quam veluti quoddam centrum cætera tria elementa, Aqua videlicet, Aer, Ignis, incessabili rotatu volvuntur, & ita invisibili sine ulla intermissione universalia corpora, quatuor dico elementa in se invicem coeuntia, singularum rerum propria corpora conficiunt. Quæ resoluta iterum ex proprietatibus in universalitates recurrunt; manente semper immutabiliter quasi quodam centro singularum rerum propria naturalique essentia, quæ nec moveri, nec augeri, nec minui potest. Accidentia enim in motu sunt, non essentiæ. Nec etiam ipsa accidentia in motu sunt seu incrementis, detrimentisve, sed participatio eorum ab essentia tales patitur mutabilitates. Aliter enim vera ratione non sunt esse; omnis siquidem natura seu essentiarum, seu eis accidentium immutabilis est; Participatio vero ut diximus essentiarum ab accidentibus, seu accidentium ab essentiis, semper in motu est, participatio siquidem & inchoari & augeri minuique potest, donec mundus iste ad finem suæ stabilitatis in omnibus perveniat, post quem nec essentia, nec accidens, nec eorum inter se invicem participatio, ullum motum patietur; Omnia enim unum & idipsum immobile erunt, quando in suas immutabiles rationes omnia reversura sunt. De quo reditu alibi disserendum est.

33. Qua autem ratione solummodo mundi centrum, id est Terra, semper stat, cætera vero elementa circa eam æterno motu volvuntur, non parva indiget consideratione. Nam & secularium Philosophorum, & catholicorum Patrum de hac quæstione sententias agnovimus. Plato siquidem, philosophantium de mundo maximus, in Timæo suo multis rationibus asserit, *hunc mundum visibilem, quasi magnum quoddam animal, corpore animaque componi; cujus animalis corpus quidem est quatuor elementis notissimis, generibusque, diversisque corporibus ex eisdem compositis, compactum; Anima vero ipsius est generalis vita, quia omnia quæ in motu atque in statu sunt, vegetat atque movet.* Hinc Poëta

Principio cœlum & terram camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit.

Sed quia ipsa *anima*, ut ait ipse, *æternaliter movetur ad corpus suum*, id est, mundum totum vivificandum, regendum, diversisque rationibus variorum corporum singulorum conjunctionibus resolutionibusque movendum, *manet etiam in suo naturali immobilique statu*. Movetur ergo & stat, ac per hoc & corpus ejus, id est, universitas rerum visibilium, partim quidem stat æterna stabilitate, ut est Terra; partim vero æterna velocitate movetur, ut spatium æthereum; partim nec stat nec velociter movetur, ut Aqua; partim velociter, sed non velocissimè, ut est Aër. Et hæc ratio summi philosophi non est omnino spernenda, ut æstimo; acuta enim atque naturalis esse videtur. Sed cum de eadem causa hac magnus Gregorius Nyssenus Episcopus subtilissimè disputat in Sermone de imagine, magis video ipsius sententiam esse sequendam. Dicit enim *conditorem Universitatis hunc mundum visibilem inter duas sibi invicem contrarias extremitates constituisse; inter gravitatem dico & levitatem; quæ sibi omnino opponuntur. Atque ideo cum in gravitate Terra est constituta, semper immobilis manet. Nam gravitas moveri nescit, & est in medio mundi constituta, extremumque ac medium obtinet terminum. Ætherea vero spatia propterea ineffabili velocitate semper circa media volvuntur, cum in natura levitatis constituta sunt quæ stare ignorat, & extremum mundi visibilis obtinent finem. Duo vero in medio elementa constituta sunt, Aqua videlicet & Aër, proportionali moderamine inter gravitatem & levitatem assiduè moventur, ita ut proximum sibi extremum terminum utraque magis sequantur, quam ab eis longè remotum. Aqua namque tardiùs movetur aëre, cum gravitati telluris adhæret: Aër vero velociùs aqua concitatur, cum ætheree levitati conjungitur. Sed quamvis videantur extremæ mundi partes à se invicem discrepare, propter diversas earum qualitates; non tamen per omnia à se invicem dissentiunt. Nam ætherea spatia quamvis semper celerrima velocitate volvantur, chorus tamen astrorum suam immutabilem observat sedem; ita ut & cum æthere volvatur, & naturalem locum ad similitudinem terrenæ stabilitatis non deserat. Terra vero è contrario cum æternaliter in statu sit, omnia tamen quæ ex ea oriuntur ad similitudinem levitatis ethereæ semper in motu sunt; nascendo per generationem, crescendo in numero locorum ac temporum; iterumque decrescendo, & ad solutionem formæ atque materiæ perveniendo.*

34. *D.* Videris mihi paulo longius à principali quæstione ad incidentem transitum fecisse. Nam cum de Loco disputare nostri propositi fuerit, loco relicto ad mundi tractatum transisti, & quorsum hæc tendunt adhuc ignoro.

35. *M.* Non aliorsum, nisi ut corporum naturam à locorum natura diligenti ratiocinatione segregemus. Horum namque confusio, aut maxima, aut sola est erroris causa multis ac pæne omnibus æstimantibus hunc mundum visibilem, partesque ejus universales atque speciales, loca esse. Si enim recta ratione rerum omnium genera acutè ac sine ullo errore discernerent, nullo modo corpus atque locum in uno eodemque genere concluderent. Nemo enim naturas rerum rectè considerantium atque discernentium, loca & corpora in uno genere miscet, sed rationabili discretione segregat. Nam corpora in Categoria Quantitatis continentur. Categoria autem Quantitatis à Categoria Loci longè naturaliter distat. Non est igitur corpus Locus, quia localitas non est quantitas. Siquidem, ut prædiximus, nil aliud est Quantitas nisi partium, qua seu sola ratione, seu naturali differentia separantur, certa dimensio; eorumque quæ naturalibus spatiis extenduntur, longitudine dico, latitudine, & altitudine, ad certos terminos rationabilis progressio. Locus vero nil aliud est nisi rerum quæ certo fine terminantur ambitus atque conclusio. Si ergo mundus iste visibilis corpus est, sequitur necessariò ut & partes ejus corpora sint. At si corpora sunt, quantitatis non localitatis generi subjunguntur. Sunt autem corpora. Loca ergo non sunt. Vidésne itaque quomodo prædictis rationibus confectum est hunc mundum cum partibus suis non esse locum, sed loco contineri hoc est, certo diffinitionis suæ ambitu? Aliud est enim quod continet, & aliud quod continetur. Corpora autem continentur locis suis. Aliud est ergo corpus, & aliud locus. Sicut aliud est quantitas partium, aliud diffinitio earum. Non igitur quatuor ista notissima elementa loca sunt, sed in loco circumscripta: quæ sunt principales partes quibus universalitas sensibilis mundi completur. *D.* Hæc quæ à te dicta sunt de differentia locorum & corporum verisimilia esse videntur. Sed subtilius eadem velim repetas. Non enim video quare mundus iste locus non sit, cum multa in eo locentur. *M.* Non te latet ut arbitror, nullam prædictarum categoriarum, quas decem esse Aristoteles diffinivit, dum per ipsum, hoc est, in sua natura rationis contuitu consideratur sensibus corpo-

corporeis succumbere. Nam ὀυσία incorporalis est, nullique corporeo sensui subjacet; circa quam, aut in qua aliæ novem Categoriæ versantur. At si illa est incorporea, non tibi aliter videtur nisi ut omnia, quæ aut ei adhærent, aut in ea subsistunt, & sine ea esse non possunt, incorporea sint?

36. Omnes ergo Categoriæ incorporales sunt per se intellectæ. Earum tamen quædam inter se mirabili quodam coitu, ut ait Gregorius, materiem visibilem conficiunt. Quædam verò in nullo apparent, semperque incorporales fiunt. Nam ὀυσία, & relatio, locus, tempus, agere, pati, nullo sensu corporeo attinguntur. Quantitas verò, qualitasque, situs, & habitus, dum inter se coeuntes materiem, ut priùs diximus, jungunt, corporeo sensu percipi solent. Si ergo locus inter ea quæ nullo modo corporeis sensibus succumbunt connumeratur; corpora verò, si sensibus non percipiuntur, corpora non sunt: nonne datur quod locus non sit corpus? corpora enim dico quæ ex coitu quatuor mundi elementorum conficiuntur. Nam quatuor mundi elementa, dum corpora sint per se ipsa discreta, ineffabili suâ naturali subtilitate atque puritate omnem sensum mortalem superant. Aliud enim ergo locus, & aliud corpus. An tibi aliter videtur? *D.* Nullo modo: & hæc postrema ratiocinationis nostræ conclusio nequaquam sinit concedere locum & corpus unius generis esse. Sed quod interpositum à te video, nil aliud esse materiem visibilem formæ adjunctam (quicquid enim apparet, per formam apparet) nisi accidentium quorundam concursum, non parum me movet. *M.* Non te moveat. Nam ut dixi, magnus Gregorius Nyssenus in Sermone de imagine certis rationibus ita esse suadet: *nil aliud* dicens *materiam esse nisi accidentium quandam compositionem, ex invisibilibus causis ad visibilem materiem procedentem.* Nec immeritò: Si enim corporali huic materiæ solubilique quædam simplex atque immutabilis essentia, & nullo modo solubilis inesset, nulla ratione nullâque actione penitus solveretur. Jam verò solvitur. Nil igitur ei insolubile subest. Nam genera & species & atoma propterea semper sunt ac permanent, quia inest eis aliquid unum individuum quod solvi nequit, neque destrui: Ipsa quoque accidentia propterea in sua natura immutabiliter permanent, quia omnibus eis unum quiddam individuum subest, in quo naturaliter omnia unum subsistunt.

37. *D.* Nil verius ut arbitror: atque ut præsentem inquisitionem concludas expecto. *M.* Quid restat nisi ut dicamus, verbi gratia, dum videmus corpora nostra in hâc terra constituta, vel hoc aëre circumfusa, nil aliud nisi corpora in corporibus esse? Eâdem ratione pisces in fluctibus, planetæ in æthere, astra in firmamento, corpora in corporibus sunt: minora in majoribus, crassiora in subtilioribus, levia in levioribus, pura in purioribus. Hæc enim omnia sensibilia, sicut etiam intelligibilia, suis propriis locis, id est, naturalibus diffinitionibus contineri vera ratio edocet.

38. *D.* Nec huic conclusioni resisto, dum eam veram esse video: sed valde miror cur in communem usum humanæ vitæ pervenit, ut omnia hæc corpora sive cœlestia, sive aëria, sive aquatica, sive terrena, minorum intra se corporum loca esse dicere consuescat: quemadmodum nil aliud esse æstimat ὀυσίαν præter hoc corpus visibile atque tangibile. Ideóque obnixè flagito, ne sit tibi morosum diutius de hâc presenti difficultate disputare. *M.* Quid ergo? Nempe jamdudum inter nos est confectum, omnia quæ vel sensu corporeo, vel ratione, vel intellectu cognoscuntur, de Deo creatore omnium meritò posse prædicari: dum nihil eorum quæ de se prædicantur, pura veritatis contemplatio eum approbet esse. *D.* Id ipsum inconcussum esse, lucéque clarius ratio edocet.

39. *M.* Si ergo de Deo omnia quæ sunt, non quidem propriè, sed modo quodam translationis, quum ab ipso sunt, rite prædicantur: quid mirum si cuncta quæ in loco sunt, dum majoribus se undique videantur circumfundi, locus possint nominari; cum nullum illorum propriè locus sit, sed loco propriæ suæ naturæ continetur? Cúmque videamus per metonymiam, i. e. transnominationem, ab his quæ continent nominari ea quæ continentur; non tamen ita continentur ab eis, ut sine eis intra naturales suos terminos subsistere non possint. Usus siquidem mortalium domum, uxorem, seu familiam solet appellare, cum hæc naturaliter distent. Non enim domus præstat uxori seu familiæ substantialiter esse; sed naturæ locus. Quum verò in ea possidentur, ab ea denominari solent. Similitérque ea quæ continent ab his quæ continentur, verbi gratiâ, Aër continet lucem; ideo illuminatus aër lux dicitur.

citur. Oculus visus vocatur, seu visio; dum neque visus, neque visio sit juxta naturæ proprietatem. Quis enim nesciat oculum partem quandam corporalem capitis, humidámque esse, per quam visus fusus radiorum instar, ex menica, hoc est membranula cerebri foràs funditur? Menica verò luminis naturam ex corde, ignis videlicet sede, recipit. Est enim visus naturalis luminis in sensu videndi possidentis radiatim foras prosiliens emissio: quæ cum coloribus formisque exteriorum sensibilium corporum circumfunditur, mirabili celeritate ipsis coloratis visibilibus formis conformatur. Est enim visio formarum colorúmque corporalium in radiis oculorum quædam imago conformata, quæ nulla mora instante sensu recipitur, memoriæque sentientis infigitur. Eadem ratio est & in sensu aurium. Nam & particula quæ propriè auris dicitur, ex auditu denominatur, quum instrumentum auditus est. Atque id genus mille.

40. *D.* Et hoc planè perspicio. *M.* Vidésne itaque qua consuetudine, rerumque significandarum necessitate, inops verarum rerum discretionis humanitas, has abusivas rerum denominationes repererit: imam mediámque mundi visibilis partem, terram dico, animalium gressibilium nominans locum? Qui similiter coadunatam inseparabilémque partem, qualitatémque frigiditatis proximam, aquam videlicet, natantium locum vocat. Deinde naturali ordine tertiam mundi partem pennati generis locum esse æstimat. Eodémque modo amplissima ætheris spatia cœlestium corporum circulariter in eo revolutorum loca nominare consuevit: quæ omnia vera ratione discretionis naturarum consultâ, non loca, sed partes mundi suis locis circumscripta conspiciuntur.

41. Ut autem perspicuè cognoscas has prædictas mundi generales partes, earúmque partium partes, usque ad minutissimas pervenientes partitiones, non esse loca, sed locis circumscriptas, ipsius loci natura paulo diligentiùs si tibi placet consideranda est. *M.* Placet equidem: & ad hoc audiendum ardenter insisto. *D.* Accipe ergo tale ratiocinationis hujusmodi exordium; quam à Sanctis patribus, Gregorio videlicet Theologo, Sermonúmque ejus egregio expositore Maximo sumpsimus. Omne quodcunque est, præter Deum, qui solus super ipsum esse propriè subsistit, intelligitur in loco. Cum quo videlicet loco, quia & omnino cointelligitur tempus, impossibile est locum subtracto tempore intelligi: sicut neque tempus sine loci cointelligentia diffiniri potest. Hæc enim inter ea quæ simul & semper sunt, inseparabiliter ponuntur: ac sine his nulla essentia, quæ per generationem accepit esse, ullo modo valet consistere vel cognosci. Omnium itaque existentium essentia localis atque temporalis est: atque ideo nisi in loco & tempore, & sub loco & sub tempore, nullo modo cognoscitur. Non enim omnium rerum universitas sub se ipsa, & intra seipsam est. Hoc enim statuere irrationabile est & impossibile: ipsam videlicet universitatem super semet universitatem esse, dum circumscriptionem habeat post omnia, circumscribentem omnia, sub se ipsa, in se ipsa causalissimam virtutem. Ipse itaque finis exterior locus universitatis est: sicut quidam diffiniunt locum, dicentes, locus est ipse extra universitatem ambitus, vel ipsa extra universitatem positio, vel finem comprehendens in quo comprehenditur comprehensum. Sub tempore esse universa comprobabitur: quoniam non simpliciter, sed aliquo modo esse habent universa, quæcunque post Deum esse habent, ac per hoc non carent principio. Omne enim quodcunque rationem recipit alicujusmodi essentiæ, etsi est, non erat. Itaque aliquo modo esse, hoc est localiter esse. Et aliquo modo inchoâsse esse, hoc est temporaliter esse. Ideoque omne quod est, præter Deum, quum aliquo modo subsistit, & per generationem subsistere inchoavit, necessario loco ac tempore concluditur: unde Deum esse dicentes, aliquo modo esse dicimus. Ac per hoc & est & erat simpliciter, & infinitè, & absolutè in ipso dicimus. Incomprehensibile enim omni rationi & intellectui, divinum est: atque ideò prædicantes ipsius esse, non dicimus ipsum esse. Ex ipso enim esse, sed non ipsum esse. Est enim super ipsum esse, aliquo modo super esse: & universaliter, super quod dicitur & intelligitur. Si autem aliquo modo, sed non universaliter ea quæ sunt habent esse: quemadmodum sub loco esse, per positionem & finem rationum, in quibus secundum naturam sunt, & sub tempore esse, omnino per principium non ostendentur. Vidésne ergo locum tempúsque ante omnia quæ sunt intelligi? Numerus enim locorum & temporum, ut ait Sanctus Augustinus in sexto de Musica, præcedit omnia quæ in eis sunt. Modus siquidem, id est,

id eſt, menſura omnium rerum quæ creatæ ſunt, naturaliter conditionem earum ratione præcedit. Qui modus atque menſura uniuſcujuſque locus dicitur,& eſt. Similiter principium naſcendi atque inchoatio, ante omne quod naſcitur atque inchoat, ratione præcedere perſpicitur. Ideóque omne quod non erat & eſt, à principio temporis accepit eſſe. Solus itaque Deus infinitus eſt: cætera ubi & quando terminantur, id eſt,loco & tempore: non quòd locus & tempus in numero eorum quæ adeo creata ſunt, non ſint; ſed quòd omnia quæ in univerſitate ſunt, non ſpatiis temporum ſed ſola ratione conditionis præceſſerint. Neceſſariò enim ea quæ continent, priùs intelliguntur, quàm ea quæ continentur: ſicut cauſa præcedit effectum, ignis incendium, vox verbum, cæteraque ſimilia. Ac per hoc non aliam beatitudinem his qui digni ſunt, æſtimamus eſſe promiſſam, nec alium hujus mundi finem fore, quàm ut omnes qui gloriam theoſeos, id eſt, deificationis accepturi ſunt, ultra loca & tempora aſcendant. Nam qui loco coarctantur finiti ſunt. Æterna autem beatitudo infinita eſt. Æternæ ergo beatitudinis atque infinitæ participes neque loco circumſcribentur, neque tempore.

42. Quod enim de ſolo Melchiſedech ſcriptum eſt,patre ac matre caruiſſe, nullúmque dierum principium per generationem in eſſentiam, neque finem temporis habuiſſe, univerſaliter de omnibus qui futuræ beatitudinis participes erunt intelligendum arbitror. Omnes ſiquidem qui ad æternas rationes, quæ neque initium temporis per generationem in loco temporéve, neque finem per reſolutionem habent, neque ullà locali poſitione circumſcribuntur, reverſuri ſunt, ut ſolæ in eis & nihil aliud ſint: profectò omni locali temporalique termino carebunt. Cauſæ enim omnium rerúmque omni caret circumſcriptione, quum infinita eſt, infiniti in infinitum adhærebunt. Solus namque Deus in ipſis apparebit, quando terminos ſuæ naturæ tranſcendent: non ut in eis natura pereat, ſed ut in eis ſolus appareat, qui ſolus verè eſt. Et hoc eſt naturam tranſcendere: naturam non apparere. Sicut aër, ut ſæpe diximus, luce plenus non apparet, quum ſola lux regnat. Quod ergo de generali loco, generalique tempore univerſalis creaturæ intelligitur, neceſſariò de partium ejus locis, temporibúſque ſpecialibus & propriis à ſummo uſque deorſum intelligetur. Præcedit autem locus generalis, tempúſque generale, ſecundùm intelligentiam omnia quæ in eis ſunt. Præcedit ergo ſpecialium propriorúmque locorum temporúmque cognitio, ea quæ in eis ſpecialiter propriéque intelliguntur. Ac per hoc concluditur, nil aliud eſſe locum niſi naturalem diffinitionem, modum, poſitionémque uniuſcujuſque ſive generalis ſive ſpecialis creaturæ: quemadmodum nil aliud eſt tempus niſi rerum per generationem ex non eſſe in eſſe inchoatio, ipſiuſque motus rerum mutabilium certæ dimenſiones, donec veniat ſtabilis finis, in quo immutabiliter omnia ſtabunt. *D.* Clareſcit paululum ut reor hujus ratiocinationis intentio. Nam nil aliud appetit, quantum mihi datur intelligere, quàm ut nil eſſe locum ſuadeat niſi naturalem uniuſcujuſque creaturæ diffinitionem, infra quam tota continetur, & extra quam nullo modo extenditur. Ac per hoc datur intelligi, ſive locum quis dixerit, ſive finem, ſive terminum, ſive diffinitionem, ſive circumſcriptionem, unum id ipſúmque ſignificare: ambitum videlicet finitæ naturæ.

43. Quamviſque multæ diffinitionum ſpecies quibuſdam eſſe videantur, ſola ac verè ipſa dicenda eſt diffinitio, quæ à Græcis οὐσιώδης, à noſtris vero eſſentialis vocari conſuevit. Aliæ ſiquidem aut connumerationes intelligibilium partium οὐσίας, aut argumentationes quædam extrinſecus per accidentia, aut qualeſcunque ſententiarum ſpecies ſunt. Sola verò οὐσιώδης id ſolum recipit ad diffiniendum, quod perfectionem naturæ quam diffinit complet ac perficit. *Diffinitio* enim, ut ait Auguſtinus, *nihil majus, nihil minus tenet quam quod ſuſceptum eſt ad explicandum. Aliter omnino vitioſa eſt.* *M.* Clarè perſpicis: non enim aliud præter quod dixiſti, prædicta ratio appetit ſuadere. *D.* Sed miror, nec purè perſpicio, quomodo diffinitio cujuſcunque eſſentiæ non intra ipſam, ſed extra dicatur, hoc eſt, neque totum ipſius, neque pars dici valeat. *M.* Attentior ergo eſto, ut & hoc planè cognoſcas. *D.* Quantum lux interior admittit. *M.* Dic quæſo, cum rerum omnium duo genera ſint, omne enim quod dicitur eſſe, aut viſibile eſt, & ſenſibus corporeis percipitur, aut percipi poteſt: aut inviſibile & intelligentiæ obtutu conſideratur, aut conſiderari poſſibile eſt aut per ſe, aut per aliquod ſibi adhærens: in quo prædictorum generum diffinitionis eſſe judices.

44. *D.* Ri-

44. *D.* Ridiculum istuc. Quis enim locum seu finem, seu diffinitionem, seu qualemcunque circumscriptionis speciem, qua uniuscujusq; substantia ambitur, inter ea quæ sensibus corporeis succumbunt, rectè sapientium posuerit: cum videat terminos lineæ, seu trianguli, seu alicujus planæ solidæve figuræ incorporeos esse? Punctus siquidem ex quo linea incipit, & in quo terminatur, nec linea est nec pars ejus est, sed terminus lineæ. Ac per hoc locus ejus nec sensu percipitur, sed solà ratione cogitatur. Punctus enim sensibilis, pars lineæ est: non autem ejus principium seu finis. Similiter & ipsa linea ratione consultâ incorporea est, & est principium superficiei. Item superficies incorporea est, & est finis lineæ: principium verò Soliditatis. Soliditas quoque incorporea est, & est finis totius perfectionis. Quicquid enim in his, id est, sive punctum, sive lineam, sive superficiem, sive soliditatem visibilem corporeus sensus attigerit; profectò figuræ incorporalium rerum sunt, non earum ipsa vera substantia, quæ incorporea est. Similitérque naturalium corporum sive sensibilia sint per contemperantiam elementorum quibus subsistunt, sive subtilitate sui mortales fugitent contuitus: solo intellectu naturæ fines perspiciuntur. Forma siquidem quæ omnem materiam corpoream continet, incorporea est. Ipsa enim materies, siquis intentus aspexerit, ex incorporeis qualitatibus copulatur. *M.* Itaque in genere invisibilium, diffinitiones, quas locos rerum circumscriptarum diximus, concludi arbitraris? *D.* Ita quidem arbitror: & nil certius video.

45. *M.* Rectè æstimas: sed quia iterum genus invisibilium in multas species dividi patitur: quædam enim invisibilium sunt quæ intelligunt, & intelliguntur; quædam quæ neque intelliguntur, neque intelligunt: in qua specie horum diffinitiones connumerandas esse censes? *D.* In eâ profectò, quæ intelligit & intelligitur. Actio siquidem diffinitionis, ratiocinantis intelligentisque naturæ actio est. *M.* Nec aliter videtur esse posse. Nulla enim natura quæ seipsam non intelligit esse, aut sui æqualem, aut se inferiorem potest diffinire. Nam quod supra se est, quomodo potest cognoscere, dum ejus notitiam non valeat sumere? *D.* Solius ergo intellectualis naturæ quæ in homine angelóque constituitur, diffinitionis peritia est. Sed utrùm angelus aut homo seipsum, aut homo angelum, aut angelus hominem possit diffinire, non parva quæstio est: de quâ quid tibi videtur, nosse cupio. *M.* Videtur mihi, neque seipsos, neque inter se invicem diffinire posse. Nam si homo seipsum vel angulum diffinit, major seipso est & angelo. Majus est enim quod diffinit, quam quod diffinitur. Eadem de angelo est ratio. Hos itaque ab ipso solo qui eos ad imaginem suam condidit, diffiniri posse arbitror. *D.* Videtur mihi hâc ratione concludi non alias naturas rationabili animo diffiniri, nisi inferiores se, sive visibiles sint, sive invisibiles. *M.* Quisquis hoc dixerit, à veritate non errat. Ideoque ubi diffinitiones eorum quæ diffiniuntur, ibi profectò & loci eorum quæ circumscribuntur. Prædictis enim rationibus confectum est, locum diffinitionem esse, & diffinitionem locum. *D.* Confectum scilicet. *M.* Atqui diffinitiones corporum, rerúmque ratione carentium, non alibi nisi in anima rationabili sunt. In eâ itaque & loci sunt omnium quæ localiter comprehenduntur. At si rationalis anima incorporea est, unde nullus sapiens dubitat, necessariò quicquid in eâ intelligitur, incorporeum esse manifestum est. Et locus in animo intelligitur, sicut prius datum est. Incorporalis est ergo. *D.* Et hoc jure conclusum video. Sive enim angelica natura rerum inferiorum se diffinitiones contineat, ut Augustino videtur placere: nam & angeli inferiora se creduntur administrare: sive ad superiora se semper intendat, id est, ad causas rerum æternas: huic rationi non obstat. Non enim à veritate distat, ut video, siquis æstimaverit humanum animum terrenis adhuc phantasiis depressum, causas creatas inferiorum se naturarum posse comprehendere; si purè vixerit. Angelicum verò omnium rerum æternas appetere rationes; & ad hoc semper caritate motus, humanam naturam attrahere. *M.* Rectè vides. Vidésne itaque non aliud esse locum nisi actionem intelligentis atque comprehendentis, virtute intelligentiæ ea quæ comprehendere potest, sive sensibilia sint, sive intellectu comprehensa? Atque si ita est, aliud ergo est quod diffinitur, & aliud ejus diffinitio. *D.* Aliud esse video. Sed intellectus qui seipsum intelligit, quum seipsum diffinit, suimet locus esse videtur. *M.* Nec hoc absurdè quis dixerit: sin ullus intellectus potest Deum qui intellectus omnium dicitur, seipsum potest intelligere. Si autem omnis intellectus præter Deum, non à seipso, sed à superiori se circumscribitur: nullus intellectus

suimet

fuimet locus erit, sed intra superiorem se collocabitur. Et hoc paulo superius nonnè inter nos convenerat, non aliter esse? *D.* De hoc alibi latiùs disputandum æstimo.

46. Nunc autem velim scire, utrum aliud est natura animi diffinientis, id est, omne quod ab eo intelligitur cognitionis loco comprehendentis: & aliud locus ipse, seu diffinitio locati vel diffiniti. *M.* Nec hoc inquisitione indignum esse video, multi enim de hoc dubitant. Sed quum videmus aliud esse constitutas in anima liberales artes, aliud ipsam animam, quæ quoddam subjectum est artium; artes verò veluti inseparabilia naturaliáque animæ accidentia videntur esse: quid nos prohibet diffiniendi disciplinam inter artes ponere adjungentes Dialecticæ, cujus proprietas est, rerum omnium quæ intelligi possunt naturas dividere, conjungere, discernere, propriósque locos unicuique distribuere, atque ideo à sapientibus vera rerum contemplatio solet appellari? Nam cum in omni rationabili, intellectualique natura tria inseparabilia sempérque incorruptibilia manentia considerantur, οὐσίαν dico, & δύναμιν, ἐνέργειάνque, hoc est, essentiam, virtutem, operationem (hæc enim teste Sancto Dionysio inseparabiliter sibimet adhærent, ac veluti sunt; & nec augeri nec minui possunt quum immortalia sunt atque immutabilia) non tibi verisimile videtur, certæque rationi conveniens omnes liberales disciplinas in ea parte quæ ἐνέργεια, id est, operatio animæ dicitur, æstimari? Siquidem è Philosophis veraciter quæsitum repertúmque est, artes esse æternas, & semper immutabiliter animæ adhærere, ita ut non quasi accidentia quædam ipsius esse videantur, sed naturales virtutes actionésque nullo modo ab ea recedentes, nec recedere valentes, nec aliunde venientes, sed naturaliter ei insitas: ita ut ambiguum sit, utrum ipsæ æternitatem ei præstent, quum æternæ sint, eique semper adhæreant ut æterna sit; an ratione subjecti, quod est anima, artibus æternitas administratur, οὐσία enim animæ & virtus & actio æternæ sunt: an ita sibi invicem cohæreant, dum omnes æternæ sint, ut à se invicem segregari non possint.

47. *D.* Huic rationi, quum vera est, nescio quis audeat reluctari. Nam quodcunque horum quis firmaverit, rationi non resistit. Ultimum tamen quod à te positum est, verisimilius esse cæteris elucet. Sed ut ad eandem redeamus: non mihi planè patet, quomodo οὐσία, sive in generibus, sive in speciebus, sive in atomis diffiniri possit: cum in prædictis rationibus hujus libelli conclusum sit, eam nullo sensui corporeo, nullo intellectui comprehensibilem esse. *M.* Οὐσίαν per seipsam diffinire, & dicere quid sit, nemo potest. Ex his autem quæ inseparabiliter ei adhærent, & sine quibus esse non potest, ex loco dico, & tempore (omnis enim οὐσία de nihilo creata, localis temporalisque est: localis quidem, quia aliquo modo est, quum infinita non est: temporalis verò, quum inchoat esse quod non erat:) solummodo diffiniri potest: οὐσία itaque nullo modo diffinitur quid est, sed diffinitur quia est. Ex loco namque, ut diximus, & tempore, accidentibusque aliis quæ sive in ipsa, sive extra intelliguntur esse, tantummodo datur non quid sit, sed quia est. Et hoc generaliter de omni οὐσία, sive generalissima, sive specialissima, sive media, non incongruè quis dixerit. Nam & causa omnium quæ Deus est, ex his quæ ab eo condita sunt solummodo cognoscitur esse. Nullo verò creaturarum argumento possumus intelligere quid sit: atque ideò sola hæc diffinitio de Deo prædicatur, quia est: qui plus quam esse est. *D.* Huic quoque rationi nemo sanè intelligentium, ut opinor, obstabit.

48. *M.* Nunc igitur sole lucidius perspicis, eos esse deridendos, imò & dolendos, ac per hoc ad veram rerum discretionem revocandos, si velint; aut penitus relinquendos, si suam consuetudinem veritati inimicissimam sequi malint, qui partes hujus mundi visibilis cæterorum corporum intra se constitutorum naturalia loca esse opinantur. Nam ut, verbi gratiâ, de meo corpore dicam (animam quippe corporalibus hujus mundi spatiis putare contineri impudentissimum est:) si aër iste locus ejus est, sequitur ut quarta pars sui locus suus sit. Nam omne corpus visibile quatuor partibus constare omnibus notum est; ex igne videlicet, aëre, aquâ, terrâ. Nil autem irrationabilitati propinquius, quam ut totum corpus sui parte locari putetur. Totum siquidem omnes suas partes comprehendere, non autem pars totum rectè æstimatur ambire. Item si corpus meum in isto aëre veluti in suo loco esse dicam, sequitur nullum certum locum ibi posse habere. Iste enim aër semper circa terram volvitur: ac per hoc uno eodémque temporis spatio innumerabiles locos habere corpus in eo constitutum necesse est: quod nullâ ratione conceditur. Prædictis siquidem rationibus suasum est, locum in statu esse, nullóque motu variari. Sicut

 ergo

ergo qui in flumine ſtat, ſedétve, ſeu natat, illam partem fluminis non poteſt retinere, ut poſſit dicere ſe certum locum fluminis poſſidere; cum conſtet ſine ullâ intermiſſione illud tranſire: ita nemo debet dicere locum corporis ſui hunc aërem, ſine ullâ intermiſſione mobilem, nulloque temporis momento ſtantem. Si autem quis huic rationi objecerit terram, quum ſemper ſtat, corporum jure appellari locum, videat ſimiliter terram materiem corporum eſſe, non locum. Quis autem materiam corporum eorundem eſſe locum ratione utens audeat dicere, præſertim cum materia per ſeipſam ratione conſiderata, nec in motu, nec in ſtatu ſit? In motu ſiquidem non eſt, quod nondum inchoat certâ formâ contineri. Nam per formam movetur materia; ſine forma immobilis eſt, ut Græci volunt. Quò enim movebitur, quod nullo loco, nullo tempore certo adhuc coarctatur, nec in ſtatu eſt, quia nondum finem ſuæ perfectionis poſſidet. Status ſiquidem finis motionis eſt. Quomodo autem poteſt in ſtatu fieri, quod non cœpit jam moveri? Quomodo ergo materia corporis, locus corporis quod ex ea conficitur poteſt eſſe, cum & ipſa in ſeipſa nullo certo loco, ſeu modo, ſeu formâ, circumſcribatur, nullâ certâ ratione diffinitur niſi per negationem? Negatur enim aliquid eſſe eorum quæ ſunt, cum ex ea omnia quæ creata ſunt, condita eſſe creduntur. Item ſi partes hujus viſibilis mundi noſtrorum corporum ſeu aliorum loca ſunt, loca noſtra ſemper eſſe non poſſunt. Dum enim corpus cujuſdam animalis ſolutum fuerit, partéſque illius ad ſedes ſuas naturales ex quibus aſſumptum eſt ſeparatim revertuntur; locus ejus, aër v. g. ſeu aqua, ſeu terra, ſeu ignis non erit; ſed ſingulæ partes unius ſingulis connaturalibus ſibi elementis ita commiſcentur, ut unum cum eis ſint, non ut in eis ſint veluti aliquid in aliquo. Quod enim reddetur aëri, aër erit, & non quaſi in quodam loco aëris ſtatuetur; non ut confuſio quædam corporum ſit; ſed mirabili naturæ modo unuſquiſque partem ſuam propriam in ſingulis habebit elementis, totum per totum, non in parte partem: ita ut reſurrectionis tempore nullus accipiat niſi quod ſuum eſt, ſicut multorum luminarium lux ſimul eſt conjuncta, ut nulla in ea ſit commixtio, nulla ſegregatio. Dum enim una eadémque lux videatur eſſe, unumquodque tamen luminare ſuum propriam poſſidet lucem, alterius luci non commixtam: ſed mirabiliter totæ in totis fiunt, & unum lumen conficiunt. Aliud ergo eſt aër, & aliud locus ejus. Eodem modo de cæteris elementis, partibúſque ſolutorum corporum ſibi redditis, intelligendum eſſe cenſeo. Et ſi ita eſt, neceſſariò dabitur, aut iſtas partes mundi generales loca corporum ab eis perfuſorum compoſitorúmque non eſſe; aut corpora ipſa certum locum non habere; aut penitus omni loco vacare: quod natura rerum, veráque ipſius contemplatio non ſinit concedere. Non enim ulla creatura certo ſuo loco atque immutabili, certiſque temporum ſpatiis finibúſque (ſive corporea ſit, ſive incorporea) poteſt carere. Ideóque, ut ſæpe diximus, duo hæc, locus profectò & tempus, à philoſophis ὧν ἄνευ appellantur: hoc eſt quibus ſine. Nam ſine his nulla creatura generationem inchoans, & aliquo modo ſubſiſtens poteſt conſiſtere. Utque proximo rerum utamur argumento, ſi locus corporis eſt omne quodcunque ei circumfunditur, color erit locus corporis. Nullum etenim viſibile corpus eſt, quod luce coloris non circumfundatur. Si autem color colorati corporis locus eſt: neceſſariò dabitur qualitas locus corporis eſſe. Sed quis tam dira ſtultitia opprimitur, ut qualitatem locum corporis eſſe fateatur? At ſi color corporis qualitas eſt incorporea, & extra corpus undiq; corpori circumfunditur, non tamen locus ejus eſſe ulli ſapientum videtur. Quâ ratione aër iſte, ſeu aliquod aliud mundi elementum, quamvis corporibus intra ſe poſitis circumfuſa ſint, eorum tamen ullo modo eſſe poſſe loca non conceditur.

49. *D.* Satis de his diſputatum: ſed adverſus eos qui non aliud eſſe corpus, & aliud corporis eſſentiam putant, in tantum ſeducti ut ipſam ſubſtantiam corpoream eſſe, viſibilémque, atque tractabilem non dubitent, quædam breviter dicenda eſſe arbitror. Nam multi ac pænè omnes tali errore fatigantur, naturales rerum differentias ignorantes. *M.* Adverſus ſtultitiam pugnare nil eſt laborioſius. Nullâ enim auctoritate vinci fatetur, nullâ ratione ſuadetur. Sed quum non eſt æqualis hominum ſtultitia, nec eâdem erroris caligine mentes eorum obſcurantur, paucis argumentationibus adverſus eos utendum video. *D.* Utendum ſanè. Si enim eis proderit, lucrum erit: ſi non verò, noſmetipſos de talibus naturarum diſcretionibus diſputationis ſtudio certiores efficiemus. *M.* Has itaque paucas de pluribus dialecticas collectiones intentus conſidera. Omne corpus quod materia formâque com-

ponitur,

ponitur, quum solvi potest, corruptibile est. Mortale autem corpus materia formaque componitur: corruptibile est ergo. Item, omnis οὐσία simplex est, nullámque ex materia formaque compositionem recipit, quum unum inseparabile est. Nulla ergo οὐσία corpus mortale rationabiliter conceditur esse. Hoc autem dictum est, quia omnis οὐσία, quanquam intelligatur ex essentia & essentiali differentia composita esse, hâc enim compositione nulla incorporea essentia potest carere, siquidem & ipsa divina οὐσία, quæ non solum simplex, sed plusquam simplex creditur esse, essentialem differentiam recipit. Est enim in ea ingenitâ genita procedens substantia: ipsa tamen compositio quæ sola ratione cognoscitur, nullóque actu & operatione fieri comprobatur, rationabiliter simplicitas judicanda est. Ut autem firmius cognoscas οὐσίαν incorruptibilem esse, lege librum Sancti Dionysii Areopagitæ de divinis nominibus; eò loci quo de natura dæmonum déque eorum malitia disputat, quòd nullam essentiam neque eorum neque aliorum corrumpere possit: & reperies eum disputare subtilissimè, nullum eorum quæ sunt, in quantum essentia & natura est, ullo modo corrumpi posse.

50. Hæc enim tria in omni creatura sive corporea sive incorporea, ut ipse certissimis argumentationibus edocet, incorruptibilia sunt & inseparabilia, οὐσία, ut sæpe diximus, δύναμις, ἐνέργεια, hoc est, essentia, virtus, operatio naturalis. *D.* Horum trium exemplum posco. *M.* Nulla natura, sive rationalis sive intellectualis, est, quæ ignoret se esse: quamvis nesciat quid sit. *D.* Hoc non ambigo. *M.* Dum ergo dico, intelligo me esse, nonnè in hoc uno verbo, quod est intelligo, tria significo à se inseparabilia? Nam & me esse, & posse intelligere me esse, & intelligere me esse demonstro. Num vides verbo uno & meam οὐσίαν, meámque virtutem, & actionem significari? Non enim intelligerem si non essem: neque intelligerem, si virtute intelligentiæ carerem: nec ulla virtus in me silet, sed in operationem intelligendi prorumpit. *D.* Verum & verisimile. *M.* Num igitur necesse est eos qui dicunt corpus materiale οὐσίαν esse, aut corpus suum ex forma materiéque compositum non esse fateri, sed οὐσίαν incorruptibile esse; aut corpus suum corruptibile & materiale esse, ac per hoc οὐσίαν non esse veritate coactos concedere? *D.* Necesse sanè. Sed mihi videris dicere, non omne corpus οὐσίαν universaliter esse, sed omne corpus materia formâque compactum solummodo negare. *M.* Intentus itaque hæc intuere: nec me æstimes non de specie quâdam corporum, sed universaliter de omni corpore dixisse, quamvis specialiter de corpore composito ex forma materiâque dixerim, pro præsentis quæstionis utilitate, adversus eos qui mortalia sua corpora transitoriáque non aliud esse nisi suam οὐσίαν; suámque οὐσίαν nihil aliud esse nisi corpus materiale suum, diversisque speciebus compositum, forma videlicet atque materia variisque accidentibus dicunt.

51. Ut autem planè cognoscas universaliter οὐσίαν nullum corpus esse, hanc argumentationis accipe speciem. *D.* Accipiam, si prius quandam formulam prædictæ argumentationis fieri necessarium video. Nam prædicta ratiocinatio plus argumentum è contrario videtur esse quàm dialectici syllogismi imago. *M.* Fiat igitur maxima propositio sic, utrum οὐσία corpus corruptibile est. Omnis οὐσία incorruptibilis est. Omne incorruptibile corpus materiale non est. Omnis igitur οὐσία corpus materiale non est. Et reflexim, omne igitur corpus materiale οὐσία non est. Item: Omne corpus quod ex forma atque materia componitur simplex non est. Omnis autem οὐσία simplex est. Nullum igitur corpus forma materiâque compositum οὐσία est. Item, Omnium hominum una eadémque οὐσία est. Omnes enim unam participant essentiam, ac per hoc quia omnibus communis est, nullius propriè est. Corpus autem commune omnium hominum non est. Nam unusquisque suum proprium possidet corpus, non & οὐσίαν. Igitur communis est, & corpus commune non est. Est autem οὐσία communis, non est ergo corpus. Eadem ratio in cæteris animalibus perspicuè splendet. *D.* Hæc formula idonea est. Redi precor ad præmissam argumenti universalem speciem, quâ concluditur nullum corpus οὐσίαν esse. *M.* Omne quod longitudine, latitudine, altitudine comprehenditur, quum diversis spatiis concluditur, corpus est. Quod autem nullum prædictorum spatiorum recipit, quum unum est atque simplex, nullúmque motum naturæ suæ per spatia potest recipere, necessariò incorporale est. Οὐσία autem nec longitudine, nec latitudine, nec altitudine protenditur, & quum in suæ naturæ simplicitate individua permanet, incorporalis est.

Nulla itaque οὐσία quum caret ſpatio, corporalis eſt: ſicut nullum corpus quum ſpatiis extenditur, οὐσία eſt. *D.* Hoc in certa dialectica formula imaginari volo. *M.* Fiat itaque formula ſyllogiſmi conditionalis: ita maxima propoſitio eſt, utrùm οὐσία corpus eſt. Si οὐσία corpus eſt, longitudinis, ac latitudinis altitudiniſque ſpatia recipit; Οὐσία autem longitudinem, latitudinem, altitudinem non recipit; corpus igitur non eſt. Si autem ἐνθύμημα, hoc eſt conceptionis communis animi ſyllogiſmum, qui omnium concluſionum principatum obtinet, quia ex his quæ ſimul eſſe non poſſunt aſſumitur, audire deſideras, accipe hujuſmodi formulam; num & οὐσία eſt, & incorporalis non eſt. Eſt autem οὐσία. Incorporalis igitur. Non enim ſimul eſſe poteſt, ut & οὐσία ſit, & incorporea non ſit. Item, num & οὐσία eſt, & corpus eſt. Eſt autem οὐσία. Non eſt igitur corpus. Item, num & οὐσία eſt, & non corporalis eſt. Eſt autem οὐσία Incorporalis igitur. Maximum itaque argumentum eſt, ex quo dignoſcitur aliud eſſe corpus, aliud οὐσίαν. Nam οὐσία in genera & ſpecies dividitur: corpus verò veluti totum quoddam in partes ſeparatur. Itémque corpus in partibus ſuis totum non eſt. In capite enim, ſeu manibus, pedibúſve, totum corpus non comprehenditur. Et eſt majus in omnibus ſuis partibus ſimul: minus verò in ſingulis non ſimul. E contrario autem οὐσία tota in ſingulis ſuis formis ſpeciebúſque eſt: nec major in omnibus ſimul collectis, nec minor in ſingulis à ſe invicem diverſis. Non enim amplior eſt in generaliſſimo genere, quam in ſpecialiſſima ſpecie: nec minor in ſpecialiſſima ſpecie, quam in generaliſſimo genere. Et ut exemplis utamur: οὐσία non eſt major in omnibus hominibus quam in uno homine, nec minor in uno homine quam in omnibus hominibus. Non eſt major in genere, in quo omnes ſpecies animalium unum ſunt, quam in homine ſolo vel bove, vel equo. Nec minor in his ſingulis ſpeciebus, quàm ſimul in omnibus. Item Corpus in partes poteſt ſecari, ut totum ſuum pereat. Verbi gratia, dum ſolvitur in ipſa elementa, ex quibus coeuntibus ſuperaddita forma conficitur, totum perit. Ubi enim partes ſimul non ſunt, neque propria forma continentur, totum ſimul eſſe non poteſt in aliqua re actu & opere; quamvis ſimul videantur eſſe naturas rerum conſiderantis cogitatione. Sed aliud eſt ſimul eſſe rationabili conſideratione naturæ, quæ omnia ſimul ſemper intellectu colligit, & inſeparabiliter comprehendit in univerſitatem: aliud quod operatione agentis, aut paſſione patientis viſibiliter in ſeparatione ſeu collectione ſenſibilium partium peragitur. Ratio ſiquidem omnium numerorum in unitate inconcuſſa eſt, nec augeri poteſt, nec minui. Corporales verò numeri ſeu phantaſmatici & augeri in infinitum poſſunt, & minui ut penitus non ſint. At verò οὐσία quamvis ſola ratione in genera ſua ſpeciéſque & numeros dividatur, ſuâ tamen naturali virtute individua permanet, ac nullo actu ſeu operatione viſibili ſegregatur. Tota enim ſimul & ſemper in ſuis ſubdiviſionibus æternaliter & incommutabiliter ſubſiſtit, omnéſque ſubdiviſiones ſui ſimul ac ſemper in ſeipſa unum inſeparabile ſunt. Atque ideo etſi corpus, quod nihil eſt aliud quam οὐσίας quantitas, & ut veriùs dicam, non quantitas, ſed quantum, actu & operatione vel certæ ſuæ fragilitatis paſſione, in diverſas ſegregetur partes; ipſa per ſe, id eſt, οὐσία cujus eſt quantum corpus, immortalis inſeparabiliſque ſua propria naturalique virtute perdurat.

52. Ideo autem addidi, rectiùs corpus quantum vocari quam quantitas, quum illa accidentia quæ naturalia dicuntur, dum in ſeipſis naturaliter perſpiciuntur, incorporalia ſunt & inviſibilia, & circa ipſam οὐσίαν, ſeu in ipſa ſolo rationis contuitu conſiderantur, & veluti quædam cauſæ ſuorum effectuum ſunt, ut eſt ipſa quantitas & qualitas cauſa quanti & qualis, cæteráque accidentium genera, de quibus ſatis ut arbitror diximus: quum inviſibiles ſunt, ſuos viſibiles effectus gignunt. Corpus igitur non eſt οὐσίας quantitas, ſed quantum: ſicut color viſibilis qui circa corpus ſentitur, non eſt οὐσίας qualitas, ſed quale in quanto conſtitutum: cæteráque id genus. Placuit enim ſententiam Sancti patris Auguſtini ex libro quem de Categoriis Ariſtotelis ſcripſit noſtris diſceptatiunculis inſerere.

53. *Deſcripta igitur* inquit οὐσία, *quoniam diffiniri non potuit propter eas cauſas quas ſuperius memoravi, accidentium diffinitionem neceſſarius ordo poſcebat: quorum primum eſt quantum. Nec ſine cauſa. Nam cum aliquid viderimus, id neceſſe eſt quantum ſit æſtimare. Quantum verò ſit inveniri non poteſt, niſi fuerit adhibita menſura collectum. Si ergo omiſſa latitudine, ſolam quis longitudinem voluerit emetiri, longitudo ſine latitudine menſuræ ſubjecta gramme dicitur: non quòd ſit longitudo aliqua quæ careat latitudine, ſed quod ſolam quis metiens*

metiens longitudinem γραμμὴν *metiri dicitur. Emensa verò cum longitudine latitudo dicitur Epiphania. Sin autem & altitudo fuerit mensuræ sociata, corpus cuncta perficiunt. Quod tamen non ita accipimus, quemadmodum solemus accipere naturale, ne ad* οὐσίαν *reverti videamur.* Hoc ideò dictum est, ut has singulas regulas in geometricis corporibus sciamus esse constitutas, in quibus hæc tria separatim discreta esse possunt. In naturalibus autem separabiliter cohærent: in quibus solo intellectu quantitas ab οὐσίᾳ separatur. Nam cum videtur quis de quantitate disputare, tanquam de οὐσίᾳ quid diceret, putatur confundere. Vidésne quid summæ auctoritatis magister edicat? Cum videtur, inquit, quis de quantitate, h. e. de spatiis quibus conficitur disputare, ab his qui nihil aliud οὐσίαν esse æstimant nisi corpus quod vident, de ipsa οὐσίᾳ putatur quidem dicere. Si igitur geometrica corpora, quæ solo animi contuitu contemplamur, solisque memoriæ imaginationibus fingere procuramus, in aliqua οὐσίᾳ subsistunt, profectò naturalia sunt, nullâque inter geometrica & naturalia corpora differentia est. Nunc verò quum geometrica corpora solo animo consideramus, in nullâque οὐσίᾳ subsistunt, atque ideò phantastica jure vocantur: naturalia verò corpora propterea naturalia sunt, quoniam in naturalibus suis *ousiis*, id est, essentiis subsistunt, & sine quibus esse non possunt: ideóque vera sunt; alioquin non in rebus naturalibus, sed solâ ratione cogitarentur: profectò datur intelligi aliud esse corpus, aliud οὐσίαν, quum corpus aliquando caret οὐσίᾳ aliquando adhæret *ousiæ* ut verum sit, sine quâ verum fieri non potest, sed quâdam imaginatione figuratum: οὐσία verò nullo modo corporis indiget ut sit, quum per se ipsam subsistit. Satis de his dictum esse reor. *M.* Satis planè: sed restat sicuti video, ut de ipsa materia formâque quibus materialia componi asseris, pauca edisseras. Non enim prætereundum est ut arbitror: siquidem non mihi satis elucet, utrum eadem forma est & quæ generi subditur, & quæ materiæ ut corpus sit copulatur.

53. Formarum aliæ in οὐσίᾳ, aliæ in qualitate intelliguntur: sed quæ in οὐσίᾳ sunt substantiales species generis sunt. Nam de ipsis genus prædicatur, quia in ipsis subsistit. Genus namque, ut sæpe diximus, in singulis formis est, quemadmodum & singulæ formæ unum in suo genere sunt. Et hæc omnia, id est, genera & forma ex uno fonte *ousiæ* manant: inque eam naturali ambitu redeunt. Formæ verò quæ qualitati attribuuntur, in naturalibus corporibus propriè formæ, in geometricis autem figuræ vocantur. Omne enim geometricum corpus spatiis solummodo atque figura, nulla verò substantia continetur. Omne siquidem phantasticum corpus universalibus tribus spatiis perficitur, longitudine videlicet, latitudine, altitudinéque. Non autem universaliter omnia corpora geometrica una figura circumscribuntur. Eorum namque alia ex triangula surgunt figura, alia ex tetragona, alia ex pentagona, cæterisque in infinitum polygonis: alia ex circulari crescunt superficie. Atque ideo in quantum numerus linearum ex ternario inchoans progreditur, in tantum & figurarum & superficierum multiplex ordo variatur. Numerus itaque spatiorum & linearum in geometricis corporibus quantitati deputatur. Laterum verò angulorumque ordo atque positio, superficierumque habitudines, qualitatis proprium est & dicitur forma geometrica seu propriè figura. Dum verò in naturalibus corporibus, numeris membrorum atque distinctionibus, sive naturalibus discretionibus segregentur, sive naturaliter sibi invicem conjuncta sint, perspicitur, quantitatis proprium esse nemo deneget: ordinem vero atque positionem naturalium partium seu membrorum ad qualitatem referri, formámque propriè vocari. Dicimus enim formam hominis sursum versus erectam: Cæterorum verò animalium deorsum versus pronam. Unde deformes dicuntur, qui congrua membrorum harmonia carent, seu coloris pulcritudine privantur, quæ ex qualitate ignea quæ est color corporibus innascitur. Nam color dicitur quasi calor mutatione unius literæ. Et forma vocatur à formo hoc est calido: conversa *mum* syllaba in *ma*. Antiqui siquidem formum dicebant calidum. Unde & forcipes formum capientes appellantur. Innormes quoque eos qui naturalem membrorum regulam excedunt, quasi sine norma, id est, regula, solemus nominare. Nonne vides hoc non in numero nec magnitudine membrorum, sed in positione partium corporis, lucéque coloris consistere? An tibi aliter videtur? *D.* Non ut opinor: sed quid ad propositam quæstionem talis obtineat differentia nosse specto. *M.* Num prædictis rationibus inter nos est concessum, aliud esse corpus, aliud οὐσίαν? *D.* Satis, plurimúmque.

54. *M.* Sicut itaque naturali discretione quantitas ab intellectu *ousia* separatur, quamvis sibimet adhæreant, ita ut *ousia* subjectum quantitatis sit & quanti, ipsa verò quantitas seu quantum accidentia sint *ousiæ*; nonne luce clarius est aliam esse formam quæ in ipsa *ousia*, non ut accidens, sed ut ad ipsum ei prospicitur, aliam quæ ex qualitate quantitati adjuncta corpus efficit perfectum? *D.* Jam video quo tendis. *M.* Putásne me velle formam essentialem materiæ adjunctam naturale corpus efficere? *D.* Ne id quidem: immo verò nolle te video. *M.* Dic quæso quomodo. *D.* Ex prædicta formarum differentia, *ousiadum* scilicet qualitativarumque, videris mihi non aliud suadere, nisi eam formam quæ species qualitatis est superadditam, corpus cui *ousia* subsistit perficere. Hæc etenim tria in omnibus naturalibus inspiciuntur corporibus: *ousia*, quantitas, qualitas. Sed *ousia* solo semper intellectu cernitur, in nullo enim visibiliter apparet. Quantitas verò & qualitas ita invisibiliter sunt in *ousia*, ut in quantum & quale visibiliter erumpant, dum corpus sensibile inter se conjunctæ componunt. Si enim geometricum corpus cui nulla subest οὐσία sola quantitate spatiorum, linearumque, qualitatisque forma quæ figura dicitur, rationabiliter constare probatur; quid impedimenti est, ut naturæ corpus cui virtus *ousia* ad permanendum substat, quantum manere valet, eâ forma quæ ex qualitate est adjecta quantitati quæ ex materia assumitur, perfici dicamus? Non enim aliud te suadere æstimo, quam ut cognoscamus quatuor mundi hujus elementorum in se invicem concursu contemperantiâque materiam corporum fieri; cui adjecta qualicunque ex qualitate forma perfectum corpus efficitur. Non enim mihi obstat, quod multis. Videmur namque eis contra nosmet agere, contrariáque & nobis adversantia firmare, dicentes aliquando, quatuor elementorum coitum materiam gignere; aliquando, quantitatis atque qualitatis *ousiæ* conventum causam materiæ esse. Nec mirum: quum illos latet, non aliunde mundi hujus elementa nisi prędictorum *ousiæ* accidentium concursu componi. Ignem siquidem caliditas ariditati, aëra caliditas humiditati, aquam humiditas frigiditati, terram frigiditas ariditati copulata conficiunt. Et quum prædictæ qualitates sibimet coeuntes, per se apparere non possunt; quantitas subministrat eis quantum, in quo sensibiliter eluceant. Quantitas siquidem veluti secundum subjectum est post *ousian*, ideóque in ordine Categoriarum prima post eam ponitur; quum sine quantitate qualitas nescit manifesta fieri. Si itaque elementa quantitate qualitateq; fiunt, & corpora ex elementis; ex quantitate igitur & qualitate corpora sunt. *M.* Quoniam igitur video te intentionis nostræ finem acutè perspexisse, dic oro, num tibi hæc divisio formarum in duas species diversi generis, *ousiæ* videlicet atque qualitatis, rata esse videtur, nécne? *D.* Rata quidem, verique similis, licet non sine animi mei scrupulo hanc rationabilem esse concesserim. Etenim facilius mihi suaderes formam substantialem materiæ adjectam naturale corpus constituere, quam qualitativam. Causam siquidem constitutionis corporis *ousian* esse, non qualitatem probabilius crediderim. Prædictis namque rationibus collectum opinor, qualitatem non solum materiæ, verum & formæ causam esse; excepto quòd materiam mixta quantitati efficiat, formam verò per se sola materiæ superfundat. Non quod nescierim unam causam multos ex se effectus producere; cum videam ex uno igne calorem simul & lucem erumpere, ipsámque lucem causam splendoris & umbrarum esse. Quid dicam quanta diversa corpora una eadémque fiunt materia, una forma in quot multiplicatur numeros? & cætera hujusmodi. Atque ideo *ousian* ipsam formam materiæ fieri putarem: non autem ejus accidentia.

M. Miror valde, cur tam citò quæ paulo ante inter nos ad purum deducta sunt, tuâ labuntur memoria. Considera itaq; diligentius, atque eadem breviter repetamus. *D.* Præsto sum: repete. *M.* Num inconcusse inter nos convenerat *ousian* incorpoream esse? *D.* Convenerat. *M.* Atqui nondum oblivioni te dedisse æstimârim, quantitates qualitatésque quantum in seipsis cogitantur incorporeas esse, & non in alio subjecto nisi in *ousia* cui accidunt subsistere, & inseparabiliter in ea manere. *D.* Hoc quoque firmiter obtineo. *M.* Num itaque probabiliter dicendum est, omne quod quantitate & qualitate conficitur, h. e. quantum & quale, non aliunde constitutionis suæ causam accipere nisi ab ipsa *ousia*, cui naturaliter ipsa quantitas & qualitas veluti prima accidentia, maximáque probantur accidere, & sine quâ non possit esse? Quicquid enim ex his quæ in fonte sunt progreditur, cur non ad ipsum fontem referatur non habeo: præsertim cum ipsa *ousia* in quantum *ousia* est, nullo modo visibiliter,

biliter, tractabilitérque ac spatiose valeat apparere. Concursus verò accidentium quæ ei insunt, vel circa eam intelliguntur, sensibile quoddam spatiosúmque per generationem potest creare. Quantitas siquidem & qualitas quantum & quale inter se conjungunt. Quæ duo sibi invicem conjuncta, modo quodam temporéque generationem accipientia, corpus integrum ostendunt. Cætera enim accidentia his superaddita esse videntur. Hæc enim quatuor in corporibus nostris, cæterorumque animalium inanimaliúmque principaliter inquirimus, quantum sit, quibus partibus constet, num spatiis longitudinis protendatur, latitudinisque, altitudinisque; quale sit, rectæne formæ atque humanæ, pronæve atque bestialis; quo tempore genitum, quove modo diffiniatur. Itaque in se locatur, ne infinitum sit, sed unum aliquid in suo genere terminatum. Hæc, ut diximus, in corporibus nostris primordialiter inspiciuntur. Extra verò hæc altiori consideratione *ousian* quæ est formarum substantialium origo contemplamur. Dicimus enim hoc corpus, vel hoc cujus *Ousiadis*, id est, substantialis formæ, est: utrum humanæ, an equinæ, alicujúsve irrationabilis animalis intra *ousian* comprehensi. His enim nominibus non animalium corpora, sed substantiales eorum formæ appellantur.

55. Tria siquidem discretè debemus cognoscere, sive de nobismetipsis cogitantes, sive de aliis animalibus: quid sumus, quid nostrum est, quid circa nos. Nos sumus substantia nostra, quæ vitalis atque intelligibilis est supra corpus, omnésque ejus sensus visibilémque formam. Nostrum est, non autem nos, corpus quod nobis adhæret, quanto & quali, cæterisque accidentibus compositum, atque sensibile, mutabile, solubile, corruptibile; nihilque aliud esse verissimum est dicere, quam sensuum instrumenta vel sedes, quæ à Græcis vocatur αἰσθητήρια, vel αἰσθήσεων τηρεία, id est, sensuum custodia. Dum enim anima incorporea sit, suásque operationes per seipsam sine sensibus aperire non possit, sensúsque ipsi non nisi in sedibus quibusdam custodiri valeant; naturæ conditor corpus ad usus animæ condidit, in quo sua quasi quædam vehicula, id est, sensus custodiret. Circa nos sunt omnia sensibilia, quibus utimur: ut sunt quatuor hujus mundi elementa, corporáque ex eis composita. Non enim mortalia nostra corpora sine his possunt permanere. Terrâ siquidem pascuntur, humore potantur, aëre inspirantur, igne caleficantur. Duobus nutriuntur, terra & aqua: duobus ut vivant administrantur, aëre & igne. Duo patiuntur in corpus transeuntia, terra & aqua: duo operantur officinam corporis conflantia, aër & ignis. Ignea siquidem virtus, cujus sedes in corde est, cibi potúsque subtilem per occultos poros in diversas corporis partes vaporem distribuit, fæculentum in secessum discernit. Sed ipse ignis nisi aërio spiritu insuffletur, cibóque ac potu veluti quibusdam fomentis nutriatur, citò extinguitur; ac sine mora totum corporis ædificium solutum collapsúmque rigescit, frigore vim caloris superante. Sed de his alius differendi locus est.

D. *56.* Probabiliter accipio hæc; sed mecum tractare non desino, qualiter hæc sibimet possunt convenire, quomodo incorporales res per se atque invisibiles suo concursu inter se invicem visibilia corpora efficiunt, ita ut nihil aliud sit materia, nullámque aliam causam constitutionis habeat, nisi eorum quæ solo sapientiæ contuitu considerantur, inter se ipsa, in seipsis, & non in aliquo contemperato contuitu; præsertim magnifico Boëtio, summo utriusque linguæ Philosopho, in libris suis de Arithmetica talia asserente, *Sapientia est rerum quæ sunt, suique immutabilem substantiam sortiuntur, comprehensio veritatis. Esse autem illa dicimus, quæ nec intentione crescunt, nec retractatione minuuntur, nec variationibus permutantur: sed in propria semper vi suæ se naturæ subsidiis nixa custodiunt. Hæc autem sunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, dispositiones, loca, corpora, & quicquid adunatum quodam modo corporibus invenitur: quæ ipsa quidem naturâ incorporea sunt, & immutabilis substantiæ ratione vigentia: participatione verò corporis permutantur, & tactu variabilis rei in vertibilem inconstantiam transeunt. Hæc igitur quum, ut dictum est, naturâ immutabilem substantiam vimque sortita sunt, verè propriéque esse dicuntur.*

58. Num ex hac sententia à parte datur intelligi aliud esse materiam corpúsque ex ea factum, aliud quantitatem & qualitatem, cæteráque quæ solâ contemplantur sapientia, immutabilémque naturæ suæ virtutem semper custodiunt? Materia verò corpúsque, quibus accidunt variabili permutatione diversa inconstantiáque sunt. Quid enim? Numquid verisimile videtur, si ex quantitate & qualitate cæterisque natu-

naturalibus accidentibus sibi invicem copulatis materia subsisteret, necessariò & ipsa immutabilis esset? Nam si de causis intelligitur, cur non etiam de effectu earum intelligatur? Ut quemadmodum quantitates & qualitates cæteráque similia solo animi contuitu aspiciuntur, ita & materia & corpus non sensibus corporeis, sed intellectui succumbant. Nunc verò formatam materiam quæ corpus efficitur (nam informis omnino intelligibilis est) sensu corporeo percipimus: quantitatem vero & qualitatem solo intellectu videmus. Quomodo igitur quantitas & qualitas materiam longe ab eis distantem possit conficere? *M.* Acutè admodum falso argumento falleris, aut alios fallere vis: sed utrum tum ipse de his dubitas, an aliorum de his dubitantium personas arripis, adhuc ignoro. *D.* Utrumque in meipso perspicio. Nam & ex aliorum persona qui non immeritò de talibus aut hæsitant, aut penitus ignorant, hæc proponere curavi: & meipsum non adhuc tantæ puritatis in his esse video, ut nil jam amplius de eis inquiram. *M.* Utendum igitur esse ut opinor ratione & auctoritate: ut hæc ad purum dinoscere valeas. His enim duobus tota virtus inveniendæ rerum veritatis constituitur. *D.* Utendum sanè. Hæc enim à multis quæsita sunt, à paucis verò reperta. *M.* Dic itaque quid tibi videtur de ipsa materia, ex qua formata corpora fiunt, per se dum sit informis, sensu an ratione consideratur? *D.* Ratione profectò: non enim audeo dicere sensu. Nam materia formâ carens nullo sensu corporeo potest attingi. *M.* Rectè respondisti: sed vide ne diutiùs de his, quæ nunc assumpseris, iterum nos interroges; ne in talibus nimium moremur, cum altiora ad considerationem sui nos invitent. *D.* De his quæ nunc inter nos puro mentis intuitu fuerint diffinita, non ut arbitror ulterius sollicitum te faciam. De eo autem quod dixisti, altiora ad considerandum nos invitant, mirari non desino. Quid enim altius sit ratione considerandum post Deum, quam informis materia, non video; dum quæritur quid sit materia, quid forma, quid ex materia formáque conficitur: Unde materia, num inter primordiales causas quæ primitus adeò conditæ sunt, connumeranda sit, an & inter sequentes causas quæ ex primordialibus nascuntur? Num in his quæ sensibus incumbunt, an in his quæ intellectibus computanda: & utrum diffiniri possit, dum adhuc infinita est: an etiam infinita diffiniri potest, quod rationi videtur resistere, cum à Sanctis patribus ad purum deductum sit, duo solummodo esse quæ nullo modo possint diffiniri, Deum viz. atque materiam. Deus siquidem infinitus informisque, quum à nullo formatur, dum sit forma omnium. Materia similiter informis & infinita, aliunde non formari indiget, finirique, dum per se non formata, sed formabilis sit. Et hæc similitudo causæ omnium ex quâ, & in quâ, & per quam, & ad quam omnia sunt, & ipsius causæ informis, dico autem materiæ, quæ ad hoc creata est, ut ea quę per se sensibus attingi non possunt, quodam modo in ea sensibiliter appareant, è contrario intelligitur. Nam summa omnium causa per excellentiam omnium formarum finiumqe informis est atque infinita. Non enim solummodo forma omnium est principalis, sed plusquam forma, omnem formam superans, omnéque formabile & informabile formans. Nam & eorum quæ formari & formare possunt forma est, quum eam aut appetunt, aut ad eam convertuntur. Et eorum quæ formari nequeunt, propter suæ excellentiam naturæ, proximámque ei videlicet causæ similitudinem, informitas est. Siquidem ipsa informitas eorum quæ informabilia sunt, non ideò dicitur informitas, ut omni forma careat: sed quia omnem formam sensibilem intelligibilemque superascendat. Atque ideo ipsa omnium causa & firmari & negari solet, uti de ea sic dicatur, Forma est, forma non est, Informitas est, Informitas non est. Quicquid enim de ipsa prædicatur, & firmari & negari potest, quia super omne quod dicitur & intelligitur, & non intelligitur, est. Materia verò informis vocatur per privationem omnium formarum. Ab ea siquidem nihil formatur, sed diversas innumerabilésque recipit formas. *M.* Non longè distas à vero. Num igitur materia informis, quoniam solo mentis oculo (ratione dico) perspicitur? necessario eam incorpoream esse sequetur. *D.* Ne hoc quidem negare ausim. *M.* Igitur incorporea est. *D.* Est quidem: meóque judicio conclusum me esse video. *M.* Visne hoc autoritate roborari? *D.* Valde, & ut fiat posco.

59. *M.* Multos de materia disputâsse reperimus, & mundanæ, & divinæ sophiæ peritorum: sed paucorum testimonio uti sat est. Sanctus Augustinus in libris confessionum *informem materiam esse asserit mutabilitatem rerum mutabilium; omnium formarum capacem.* Cui assentit Plato in Timeo: Similiter *informem materiam esse dicent forma-*

formarum capacitatem. His ambobus sibimet consentientibus potest sic dici & diffiniri, *Mutabilitas rerum mutabilium, capax omnium formarum informis materia est.* Sanctus Dionysius Areopagita in libris de Divinis nominibus materiam dicit esse *ornatûs & formæ & speciei participationem, sine quibus per se informis materia, & in nullo intelligi potest.* Ac sic secundum Dionysium potest colligi. Si materia est ornatûs & formæ & speciei participatio; quod ornatûs & formæ & speciei participatione caret, materia non est, sed quædam informitas. Sive itaque informis materia mutabilitas sit formarum capax, secundum Augustinum atque Platonem; sive informitas quædam, speciei, formæ, ornatúsque participatione carens, secundum Dionysium; non negabis ut arbitror, si quodam modo intelligi potest, non nisi solo intellectu percipi. *D.* Jam dudum hoc inconcussè dedi. *M.* Quid, ipsam speciem, formámque, ornatúmque, quorum participatione informitas illa prædicta seu mutabilitas in materiam vertitur, putásne aliter nisi mentis contuitu considerari? *D.* Nullo modo; nam de forma & specie, sine quibus nullus ornatus fieri potest, omnino incorporea esse prædictis rationibus satis est actum. *M.* Nunc itaque vides ex incorporeis, mutabili videlicet informitate formarum quidem capaci, ex ipsâque forma, quoddam corporeum (materiam dico) corpúsque creari. *D.* Planè video. *M.* Concedis itaque ex incorporalium coitu corpora posse fieri. *D.* Concedo ratione coactus.

60. *M.* Atqui dum hæc ita sint, necessariò fateberis corpora in incorporea posse resolvi, ita ut corporea non sint, sed penitus soluta. Incorporea verò naturali suo concursu mirabilique harmonia ita corpora conficiunt; ut naturalem suum statum immobilémque vigorem nullo modo deserant habere: quemadmodum, ut quâdam similitudine utamur, ex luce & corpore umbra nascitur; neque tamen lux, neque corpus in umbram movetur; umbra verò dum solvitur, in causas suas, corpus videlicet atque lucem, intelligitur redire. Umbrarum siquidem causam corpus lucemque esse vera ratio edocet, in quib9 naturaliter silent, dum in nullo loco apparere valeant propter undiq; circa corpora circumfusam luminis claritatē. Errant enim qui putant umbram perire, dum sensibus non appareat. Non enim umbra nihil est, sed aliquid. Alioquin non diceret Scriptura, & vocavit Deus lucem diem, & tenebras noctem. Deus namque non nominat, nisi quod ex ipso est; neque eo loci altitudo theoriæ aufert veritatem historiæ. Ibi siquidem secundum rerum factarum considerationem non aliud tenebras noctémque accipimus, nisi umbram terræ solarium radiorum circumfusione factam instar coni, sémperque globo luminis oppositam. Eadémque ratio est in minoribus umbris qualicunque lumine corporibúsque projectis, seu finitæ seu infinitæ sint, & qualiscunque formæ sint. Non mireris itaque ex incorporalibus causis corpora creari, inque easdem iterum resolvi; ipsas verò causas ab una eadémque rerum omnium creatrice creatas procedere.

61. Ex forma enim omnium, unigenito videlicet patris verbo, omnis forma, sive substantialis, sive quæ ex qualitate assumitur, materiæque adjuncta corpus generat, creata est. Ab ipsa quoque omnis informitas. Nec mirum ex informi forma per excellentiam, informitatem quæ est formarum omnium privatio, conditam fieri: quando quidem non solùm monogena, sed heterogena, hoc est, non solum quæ sunt unius, sed & quæ sunt diversi generis, & non solum quæ per excellentiam, sed & quæ per privationem dicuntur esse vel non esse, ab eodem fonte omnium manent. Quid igitur? Num jam tibi clarè lucet, non sine ratione à nobis dictum esse, ex accidentium concursu corpora fieri, auctoritatem Sancti Gregorii Nyssæi sequentibus; cum videas alios, sive Græcos, sive Latinos auctores, ex incorporalibus asserere corpora fieri? Ideóque prædicti patris Gregorii sententiam disputationi nostræ placuit inseri. Ait enim in libro de Imagine, adversus eos qui dicunt materiam Deo esse coæternam agens, *Neque extra ea quæ consequenter inventa sunt, de materia susceptio illa fertur, quæ ex intellectuali & immateriali eam subsistere profert. Omnem siquidem materiam ex quibusdam qualitatibus consistere invenimus; quibus si nudata fuerit, per seipsam nullâ ratione comprehendetur. Atqui unaquaque species qualitatis ratione à subjecto separatur. Ratio autem intellectualis est quadam & incorporalis theoria; ut puta proposito quopiam animali seu ligno in theoria, seu aliquo alio materialium constitutionem habentium, multa circa subjectum secundum intelligentiam divisione intelligimus, quorum uniuscujusque ad id quod consideratur inconfusè habetur ratio. Alia siquidem coloris, & alia gravitatis ratio; alia iterum quantitatis, & alia intelligentiæ, quæ est secundum tactum proprietatis. Mollities non est inibi cubitale. Cætera etiam eorum*

qua dicta sunt, neque sibi invicem, neque corpori secundum rationem commiscentur. Nam in unoquoque horum specialis juxta quam est interpretata intelligitur causa; nulláque qua circa subjectum theorizantur alteri qualitati permiscetur. Si ergo intelligibilis color, intelligibilis etiam soliditas & quantitas, & cætera talium specialitatum; horum autem unumquodque si sublatum fuerit subjecto, omnis ratio corporis simul solvetur, consequens erit, quorum absentiam solutionis corporis causam invenimus, horum concursum materialem naturam creare vel assumere. Ut enim non est corpus, cui res, id est οὐσία, *& figura, & soliditas, & distantia, & gravitas, cateráque specialitatum non adsunt, horum autem unumquodque corpus non est, sed alterum quid prater corpus seorsum invenitur; sic conversim ubicunque qua dicta sunt concurrerint, corporalem substantiam perficiunt. At si intelligibilis est specialitatum intelligentia, intelligibilis quoque natura Deus dicitur; nil inconsequens ex incorporali natura has intellectuales occasiones ad corporum generationes substitutas esse ab intellectuali quidem natura intelligibiles substituente virtutes, naturam harum verò ad se invicem concursu materialem in generationem adducente.*

62. Num itaque vides maximum fortissimúmque prædicti magistri argumentum sufficere? Si enim aliud esset corpus præter accidentium οὐσίας concursum, subtractis eisdem, in seipso per seipsum subsisteret. Siquidem omne subjectum per se subsistens, accidentium non indiget ut sit, sicut ipsa οὐσία: sive enim accidant ei, sive non accidant; sive in ea sint quæ sine ea esse non possunt, sive ab ea recedant quæ ab ea segregari possunt, seu sola cogitatione, seu actu & opere; suis naturalibus subsidiis semper immutabiliterque subsistit. Corpus autem subtractis accidentibus nullo modo subsistere potest, quum nullâ substantiâ fulcitur. Nam si quantitatem à corpore subtraxeris, corpus non erit; spatiis enim membrorum numeróque continetur. Similiter si qualitatem ab eo dempseris, deformis remanebit, & nihil. Eadem ratio in cæteris accidentibus, quibus corpus contineri videtur, contemplanda est. Quod igitur sine accidentibus per se non potest subsistere, nihil aliud intelligendum est præter eorundem accidentium concursum esse.

63. Quid ergo mirum aut rationi contrarium, si similiter accipiamus magnificum Boëtium, non aliud aliquid *variabilem rem* intellexisse, nisi corpus materiale, quod *ex concursu earum rerum qua verè sunt,* ut ait ipse, *constituitur,* & dum in ipso considerantur, mutabilitatem quandam pati necesse est. Nec hoc mirum, sed aliter res per se immutabiles puro mentis contuitu perspiciuntur in sua simplicitate, aliter sensu corporeo in aliqua materia ex concursu earum factâ compositæ; cum videamus ea quæ per se simplicia sunt & incorruptibilia, compositum quoddam atque corruptibile inter se coeuntia perpetrare. Cui incognitum sit, hanc molem terreni globi ex quatuor simplicibus elementis esse compactam, quæ quidem corruptibilis solubilisque dum sit, ea tamen elementa ex quibus conficitur in sua simplicitate insolubili permanent? Et hæc in omnibus ferè corporibus communiter speculatur ratio. Ac de his satis dictum æstimo. *D.* Satis profectò; & jam ad reliquarum categoriarum theoriam redeundum esse video. Nam de his diutius dubitare, minùs considerantium rerum naturas esse dubium non est. Ac propter hoc meæ tarditatis in multis me pudet & pænitet. *M.* Non te pudeat nec pæniteat; quamvis enim de quibus disputamus, tam præclara sapientibus sint, ut eorum nullus in eis hæsitet; rudibus tamen atque inferioribus ad superiora rationis iter carpentibus utilia esse non ambigo. *D.* Nullo modo ambigendum; & hoc in meipso perspicio; sed perge ad cætera.

64. *M.* Duæ Categoriæ contemplationi restant ni fallor; agendi viz. & patiendi. Nam disputantes de loco, quædam de tempore, quantum præsentis disputationis necessitas exigebat, discussimus. *D.* Nil nunc amplius de tempore déque loco à te quæro. Sufficiunt enim quæ de his dicta sunt; nam si de singulis omnia quæ ratio considerari appetit, quis dixerit; aut vix, aut nullum finem disputatio habebit. *M.* Considera itaque num actio passioque propriè de Deo prædicantur; an sicut cæteræ categoriæ per metaphoram dici æstimandum est. *D.* Per metaphoram sanè. Quid enim? Nunquid arbitrandum est has duas aliarum regulas excedere, cum minoris virtutis videantur esse. *M.* Dic quæso quid tibi videtur, movere & moveri, nonne agere est & pati? *D.* Aliter esse non video. *M.* Similiter, ut opinor, amare & amari. *D.* Eâdem regula colliguntur. Hæc enim verba, suique similia, activa & passiva esse nemo artium liberalium peritus ignorat. *M.* Si igitur verba sive activæ, sive passivæ significationis sint, non jam propriè sed translatè de Deo prædicantur, & omnia

omnia quæ tranſlatè prædicantur, non revera, ſed quodammodo de eo dicuntur. Reverâ neque Deus agit, neque patitur; neque movet, neque movetur; neque amat, neque amatur. *D.* Hæc poſtrema concluſio non parvæ indiget conſiderationis. Nam huic, ut opinor, totius Sanctæ Scripturæ ſanctorúmque patrum reluctari videtur auctoritas. Quoties enim, ut noſti, Sancta Scriptura Deum manifeſtè pronunciat agere & pati, amare & amari, diligere & diligi, videre & videri, movere & moveri, cæteráque id genus? quorum exempla quum innumerabilia ſunt, paſſimque quærenti occurrunt, ne nunc prolixitatem generent, placuit præterire. Satiſque hoc uno evangelico utendum eſt exemplo, *Qui diligit me diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifeſto illi meipſum.* Sanctus iterum Auguſtinus in Examero ſuo de divino motu diſſerens, hæc verba protulit: *Spiritus quidem creator movet ſeipſum ſine tempore & loco, movet conditum ſpiritum per tempus ſine loco, movet corpus per tempus & locum.* Si itaq; agere & pati de Deo, ut priùs diximus, non revera, id eſt, non propriè prædicantur; ſequitur nec movere, nec moveri. Movere enim agere eſt; moveri verò pati. Item, ſi nec agit nec patitur, quomodo dicitur amare omnia, & amari ab omnibus quæ ab eo facta ſunt? Amare enim motus agentis eſt, amari verò patientis; & cauſa & finis eſt motus. Sed hoc dico uſum publicum ſequens. Nam ſi quis diligentius rerum inſpexerit naturam, reperiet quod multa verba quæ cum ſola vocis ſuperficie activa eſſe videantur, intellectu tamen paſſivam habent ſignificationem; & è contrario paſſiva ſuperficies actum ſignificat. Nam qui amat vel diligit, ipſe patitur; qui verò amatur vel diligitur, agit. At ſi amat Deus quæ fecit, profectò videtur moveri: ſuo enim amore movetur. Et ſi amatur ab his quæ amare poſſunt, ſive ſciant quid amant, ſive neſciant; nonne apertum eſt quia movet? Amor ſiquidem pulchritudinis ipſius ea movet. Quomodo ergo dicitur neque movere, neque moveri, ne videatur agere & pati, per meipſum conſiderare nequeo. Ac per hoc hujus quæſtionis nodum ſolvas obnixius poſtulo. *M.* Putáſne in his qui agunt, aliud eſſe agentem, aliud poſſe agere, aliud agere, an unum idémque? *D.* Non unum eſſe opinor, ſed tria quædam à ſe differentia. Amans enim, hoc eſt, qui amat, ſubſtantia quædam certæ ac diffinitæ eſt perſonæ, cui accidit quædam potentia per quam poteſt agere, ſive agat, ſive non. Si verò ipſa ſubſtantia per ipſam potentiam ſe moverit, aut aliquid agat, agere dicitur. Ac per hoc tria quædam videntur eſſe, ſubſtantia viz. cui ineſt agere poſſe. Cujus poſſibilitatis veluti cujuſdam cauſæ effectus eſt in aliqua re agere, ſive ipſa actio reciproca ſit, id eſt, in eandem redeat, ſeu in alteram tranſeat perſonam.

M. Rectè diſcernis. Quid tibi videtur? Nonne eadem diſcretio eſt obſervanda in eo qui patitur, ut aliud ſit patiens, aliud poſſe pati, aliud ipſum pati, ſive à ſeipſo quis patiatur, ſive ab alio? *D.* Eadem profectò. *M.* Hæc igitur tria & in his qui amant, & in his qui amantur, ejuſdem naturæ non ſunt? *D.* Non ſunt, ut opinor. Alia ſiquidem natura eſt ſubſtantiarum, alia accidentium. Nam qui agit vel patitur, ſubſtantia eſt. Poſſe autem agere vel pati, & ipſum agere & pati accidentia ſunt. *M.* Miror quomodo eorum quæ in prædictis ratiocinationibus & quæſita & inventa, ut arbitror, & diffinita ſunt, oblitus es. *D.* Admone præcor, & quæ ſunt illa in memoriam revoca. Nam me vitio memoriæ, quod eſt oblivio, negligentem obliviosúmque eſſe non denego. *M.* Recordaríſne collectum concluſúmque à nobis fuiſſe, οὐσίαν, δύναμιν, ἐνέργειαν, id eſt, eſſentiam, ut ſæpe diximus, virtutem & operationem, trinitatem quandam inſeparabilem incorruptibilémque noſtræ naturæ eſſe, quæ ſibi invicem mirabili naturæ harmonia conjuncta ſunt, ut & tria unum ſint, & unum tria, neque veluti diverſæ naturæ ſunt, ſed unius atque ejuſdem, non ut ſubſtantia ejúſque accidentia, ſed quædam eſſentialis unitas ſubſtantialiſque differentia trium in uno? *D.* Recordor, ac deinceps nunquam oblivioni tradam. Apertiſſimam namque conditoris imaginem oblivioni tradere ſtultiſſimum eſt atque miſerrimum. Sed quorſum iſthac nondum video, niſi forte quia tria quædam à ſe invicem diſcrepantia, dum à te interrogatus reſponderim, unum quidem ſecundum ſubjectum, duo verò ſecundum accidens eſſe, quæ tria prioribus tribus longe videntur abeſſe. Ac per hoc ut illa tria quæ diximus unius ejuſdémque ſubſtantiæ eſſe, ſola verè quæ ſunt, i. e. eſſentia, virtus, & operatio: quæ verò nunc à me addita ſunt, id eſt ſubſtantia cum accidentibus, poſſibilitate videlicet agendi, ipſiúſque poſſibilitatis effectu, quod eſt agere, ſuperflua non eſſe, nullâque ratione reperta arbitrandum: aut è contrariò: aut etiam, quod rectius dicendum mihi videtur, ut hæc & illa quæ in natura rerum ſunt, ſuis

naturalibus differentiis discernuntur. Sed utrum itaque concedendum, nécne, tuo judicio decernendum committo. *M.* Quod novissime posuisti, rectè rationi videtur convenire. Quisquis enim dixerit essentialem trinitatem, essentiam scilicet, virtutem, operationem, inconcussam incorruptibilémque omnibus inesse, maximè rationabilibus intellectualibúsque naturis, à veritate, ut opinor, non recedit. Quæ trinitas in omnibus quibus inest, nec augeri nec minui potest. Sequens verò trinitas veluti præcedentis trinitatis effectus quidam intelligitur esse. Non enim veritati obstrepit ut æstimo, si dicamus ex ipsa essentia, quæ una & universalis in omnibus creata est, omnibúsque communis, atque ideò quia omnium se participantium est, nullius propria dicitur esse, singulorum se participantium quandam propriam substantiam, quæ nullius alicujus est nisi ipsius solummodo cujus est, naturali progressione emanare. Cui etiam substantiæ propria possibilitas inest, quæ aliunde non assumitur nisi ex ipsa universali virtute ipsius prædictæ universalis & essentiæ & virtutis. Similiter de propria operatione specialissimæ & substantiæ & potestatis dicendum, non aliunde descendere, nisi ab ipsa universali operatione ejusdem universalis & essentiæ & virtutis. Nec mirum si hæc tria quæ in singulis considerantur, quædam accidentia prædictæ universalis trinitatis dicantur esse, primæque apparitiones; quandoquidem ipsa per se unum sint, & in omnibus quæ ex ea & in ea consistunt, incommutabiliter permanet, nec augeri nec minui, nec corrumpi, nec perire potest. Hæc verò quæ specialissimè in singulis considerantur, possunt & minui, multipliciterque variari. Non enim omnes similiter participes sunt universalis essentiæ & virtutis & operationis. Alii enim plus, alii minus. Nullus tamen participatione ipsius penitus privatur. Ipsa quoque in omnibus participantibus se una atque eadem permanet; nullique ad participandum se plus aut minus adest. Sic lux oculis. Tota enim in singulis est, & in seipsa. Augeri autem, vel minui, quidam defectus seu profectus est participationis; ideóque non irrationabiliter accidens esse judicatur.

65. Nam quod semper id ipsum est, vera substantia rectè dicitur; quod vero variatur, aut ex mutabilitate instabilis substantiæ, aut ex participatione accidentium, sive naturalium sive non naturalium, procedit. Et ne mireris quædam accidentia substantias dici, quum aliis accidentibus subsistunt; dum vides quantitati, quæ sine dubio accidens substantiæ est, alia accidentia accidere; ut est color, qui circa quantitatem apparet; & tempora, quæ in morosis rerum motibus intelliguntur. Est enim tempus mutabilium rerum moræ motúsque certa rationabilisque dimensio. *D.* In hoc nostræ intentionis non discrepat finis, ut arbitror; sed breviter lucidéque de hâc rerum postrema consideratione diffinias vellem. *M.* Trinam rerum intelligentiam, h. e. essentiæ, virtutis, operationis, immutabilem substantiam, firmúmque fundamentum rerum à conditore omnium constitutum ponamus, si placet. *D.* Ponendum arbitror. *M.* Deinde illa trinitas quæ in singulis considerari potest, & à prima trinitate essentiali procedens, veluti præcedentis causæ effectus, ejúsque primordiales motus, quædamque primordialia accidentia, pensanda est ut video. *D.* Et hoc quoque fatendum. *M.* Quicquid autem illis tribus sequentibus, sive interius sive exterius, sive naturalibus, sive quibusdam eventibus acciderit, veluti accidens accidentium fieri videtur. *D.* Huic etiam conclusioni non resisto. Nam cum sint secundum Aristotelem decem genera rerum quæ categoriæ, id est, prædicamenta dicuntur, & huic divisioni rerum in genera nullum Græcorum & Latinorum obstare reperiamus, sed sub uno genere omnes primas essentias quas Græci οὐσίας appellant; (meritò, quia per se sunt, & nullius indigent ut sint; sic enim à conditore omnium veluti quædam immutabilia fundamenta stabiliter conclusas esse videmus; & ad similitudinem principalis omnium causæ mirabili incommutabilique sua trinitate subsistunt, hoc est, ut sæpe jam dictum, essentia, virtute, operatione) cætera verò novem genera accidentia esse dicuntur, nec sine ratione; non enim per se sed in prædicta essentiali trinitate subsistunt; nam quod à Græcis locus & tempus appellantur ὧν ἄνευ, hoc est, sine quibus cætera esse non possunt, non ita intelligendum, ut inter ea quæ sine loco & tempore non valent subsistere, substantialis illa trinitas prædicta rerum computetur. Ea namque loci temporisque auxilio ut subsistat non eget, dum per seipsam ante supráque tempus & locum conditionis suæ dignitate existat. Sed novem genera quæ solis accidentibus attribuuntur, ita ab auctoribus divisa sunt, ut ipsa accidentia quæ primordialiter in essentiis conspiciuntur, mox vertantur in substantias, quum aliis acci-

accidentibus ſubſiſtunt. Prima ſiquidem rerum omnium diviſio eſt, in eſſentias & accidentia. Secunda accidentium in ſubſtantias, quæ fere in infinitum protenditur, dum quod nunc accidens eſt prioris ſe, mox ſequentis ſe ſubſtantia efficitur. Sed de his alibi diſputandum; nunc verò ſi tibi videtur, quod nobis propoſitum eſt ſequamur. *M.* Quid igitur? Putáſne accidentia non niſi cujuſpiam eſſentiæ aut accidentis eſſe. *D.* Nullus artium peritus aliter dixerit. Non enim ob aliam cauſam accidens vocari meruit, niſi quia aut eſſentiæ, aut ſubſtantiæ, aut alicui accidenti contingit. *M.* Agere & pati accidentium numero continentur? *D.* Etiam. *M.* Cujuſpiam igitur ſubſtantiæ ſunt. Hæc etenim propriis accidit ſubſtantiis; nam generalibus eſſentiis nihil accidit. *D.* Nec hoc negarim. *M.* Dic quæſo num ſummæ ac ſimplici divinæque naturæ aliquid accidit? *D.* Abſit. *M.* Num ipſa accidit alicui? *D.* Nec hoc quidem dixerim; alioquin paſſibilis, mutabiliſque, alteriúſque naturæ capax eſſe videretur. *M.* Nullum ergo accidens recipit, nullique accidit. *D.* Nullum profectò, nullique. *M.* Agere & pati accidentia ſunt? *D.* Et hoc datum eſt. *M.* Summa igitur omnium cauſa, ſummúmque primum, quod Deus eſt, agere & pati non recipit? *D.* Hujus rationis violentia nimiùm coarctor. Nam ſi dixero falſum eſſe, fortaſſis ipſa ratio deridebit, omnéque quod hactenus dedi vacillare ſinet. Si verum, neceſſariò ſequetur, ut quod de agere & pati conceſſerim, id ipſum etiam de cæteris activis paſſiviſque verbis, cujuſcunque generis verborum ſint, concedam, h.e. neque Deum amare, neque amari, neque movere, neque moveri, ſimiliáque mille; eóque magis neque eſſe, neque ſubſiſtere. At ſi hoc, vidéſne quot & quantis frequentibus Scripturæ Sanctæ obruar telis? Undique enim videntur obſtrepere, atque hoc falſum eſſe conclamare. Nec te latet, ut opinor, quam arduum difficiléque ſimplicibus animis talia ſuadere; quandoquidem eorum qui videntur eſſe ſapientes, dum hæc audiunt, aures horreſcunt. *M.* Noli nunc expaveſcere. Nunc nobis ratio ſequenda eſt, quæ etſi rerum veritatem inveſtigat, nullâque auctoritate opprimitur, nullo tamen modo impeditur, ne ea quæ & ſtudioſè ratiocinantium ambitus inquirit, & laborioſè invenit, publicè aperiat atque pronuntiet.

66. Sanctæ ſiquidem Scripturæ in omnibus ſequenda eſt auctoritas, quum in eâ veluti quibuſdam ſuis ſecretis ſedibus veritas poſſidetur; non tamen ita credendum eſt, ut ipſa ſemper propriis verborum ſeu nominum ſignis fruatur, divinam nobis naturam inſinuans; ſed quibuſdam ſimilitudinibus, variiſque tranſlatorum verborum ſeu nominum modis utitur, infirmitati noſtræ condeſcendens, noſtróſque adhuc rudes infantiléſque ſenſus ſimplici doctrina erigens. Audi apoſtoluum dicentem, *Lac vobis potum dedi; non eſcam.* In hoc enim divina ſtudent eloquia, ut de re ineffabili, incomprehenſibili, inviſibilique, aliquid nobis ad nutriendam fidem noſtram cogitandum tradant, atque ſuadeant. Siquidem de Deo nil aliud caſtè piéque viventibus, ſtudioſéque veritatem quærentibus dicendum vel cogitandum, niſi quæ in Sancta Scriptura reperiuntur, neque aliis niſi ipſius ſignificationibus tranſlationibuſque utendum eſt his, qui de Deo ſive quid credant, ſive diſputent. Quis enim de natura ineffabili quippiam à ſeipſo repertum dicere præſumat, præter quod illa ipſa de ſeipſa in ſuis Sanctis Organis, theologicis dico, modulata eſt? Sed ut hoc firmius & credas & teneas, Sancti Dionyſii Theologi teſtimonium huic inſerendum, ſi tibi videtur, arbitror. *D.* Videtur planè, & nil libentius accipio, quam rationem firmiſſima auctoritate roboratam. *M.* Capitulo primo de Divinis nominibus auctoritatem S. Scripturæ prædictus Theologus magnis laudibus commendat. Et quia more ſuo perplexè hyperbaticéque diſputat; ideóque valde abſtruſus difficiliſque ad intelligendum multis videtur; placuit mihi de hâc re ſententiam ipſius faciliori verborum ordine ad intelligendum quam ſuo loco ſcripta eſt depromere. *Univerſaliter*, inquit, *non audendum dicere, neque intelligere quid de ſupereſſentiali divinitate præter divinitus nobis ex ſacris eloquiis expreſſa. Ipſius enim ſuper rationem & intellectum & eſſentiam ſupereſſentialitatis ſcientia referenda eſt ad ſuperiores claritates, circa divina temperantia & ſimplicitate coarctatas, in tantum ſurſum reſpicientes, quantum ſe inſert divinorum eloquiorum radius.*

67. Vidéſne quemadmodum univerſaliter prohibet, ne quis de occulta divinitate, præter quæ in Sanctis eloquiis dicta ſint, dicere audeat? Quæ videlicet eloquia glorioſiſſimo veriſſimóque nomine appellat ſuperiores claritates, in ſimplicitate & & temperantia circa divina coarctatas. Idem in eodem paulo poſt: *Sicut enim*

 incom-

incomprehensibilia & incontemplabilia sunt sensibilibus invisibilia, & in his quæ sunt in figmento & similitudine simpla, & similitudine carentia, & secundum corporum figuras formatis incorporalium intacta, & non figurata informitas; juxta eandem veritatis rationem superat essentias superessentialis magnitudo, & animos super animum unitas. Et omnibus virtutibus impossibile est, quod super sensum est, arcanúmque rationi omni superrationabile bonum, unifica unitas omnis unitatis, & superessentialis essentia, & intellectus invisibilis, & verbum arcanum, irrationabilitas, & invisibilitas, & innominabilitas, secundum nullum eorum quæ sunt existens. Et causale quidem essendi omnibus, ipsum autem non Ὄν, *quippe omnis essentiæ summitas, & utcunque ipsa de seipsa propriè & scienter manifestat. De hâc igitur ut dictum est superessentiali & occulta divinitate non audendum dicere, neque intelligere quid præter divinitus nobis expressa. Etenim sic ipsa de semetipsa in eloquiis optimè tradidit. Ejus quidem qualis est scientia, & contemplatio omnibus quæ sunt invia est, omnibus tanquam essentialiter separata.* Hæc de sequenda auctoritate solummodo Sanctæ Scripturæ in divinis maximè disputationibus sufficiunt.

68. Ratio verò in hoc universaliter studet ut suadeat, certisque veritatis indagationibus approbet, nil propriè de Deo posse dici, quum superat omnem intellectum, omnésque sensibiles intelligibilésque significationes; qui meliùs nesciendo scitur, cujus ignorantia vera est sapientia, qui veriùs fideliúsque negatur in omnibus quam affirmatur. Quodcunque enim de ipso negaveris, verè negabis. Non autem omne quodcunque firmaveris, verè firmabis. Siquidem si approbaveris hoc vel hoc ipsum esse, falsitatis redagueris, quia omnium quæ sunt, quæ dici possunt, & intelligi, nihil horum est. Si verò pronuntiaveris nec hoc, nec illud, nec ullum ille est, verax esse videberis, quia nihil horum quæ sunt, & quæ non sunt, est; ad quem nemo potest accedere, nisi prius corroborato mentis itinere sensus omnes deserat, & intellectuales operationes, & sensibilia, & omne quod est, & quod non est: & ad unitatem ut possibile est inscius restituatur ipsius, qui est super omnem essentiam & intelligentiam: cujus neque ratio est, neque intelligentia, neque dicitur, neque intelligitur, neque nomen ejus est, neque verbum. Non autem irrationabiliter, ut sæpe diximus, omnia quæ à summo usque deorsum sunt, de eo dici possunt quâdam similitudine, aut dissimilitudine, aut contrarietate, aut oppositione; quum ab ipso omnia fiunt quæ de eo prædicari possunt. Non autem similia sibi solummodo condidit, sed & jam dissimilia; quum ipse similis est & dissimilis. Contrariorum quoque causa est, virtute siquidem eorum quæ verè ab eo condita sunt, etiam quæ contraria videntur esse, & privationes essentiæ non sunt, ratio vera contineri approbat. Nullum enim vitium invenitur, quod non sit alicujus virtutis umbra; aut quâdam fallaci similitudine, aut aperta contrarietate. Similitudine quidem, ut superbia veræ potentiæ umbram gerit; luxuria, quietis; furor, fortitudinis; ira correctionis, atque similia. Contrarietate verò, ut malitia, bonitatis. Quemadmodum enim bonitas ex non existentibus existentia ducit, ut sint: ita malitia appetit corrumpere omnia quæ sunt, & penitus solvere, ut non sint. Et si hoc esset, id est, si omnia perirent, simul & ipsa periret. Nam si periret natura, perisset simul & vitium. Sed virtute bonitatis omnis natura continetur ne pereat. Adhuc tamen malitia permittitur, in ea videlicet natura ad laudem bonitatis, ex contraria comparatione, & exercitatione virtutum rationabili operatione, & purgationem ipsius naturæ: quando absorbebitur mors in victoria, & sola bonitas in omnibus apparebit, & regnabit, & universaliter est peritura malitia. Sed de his in quinto latiùs disputabitur libro. Nulla itaque auctoritas te terreat, ab his quæ rectæ contemplationis rationabilis suasio edocet. Vera enim auctoritas rectæ rationi non obsistit, neque recta ratio veræ auctoritati. Ambo siquidem ex uno fonte, divina viz. sapientia, manare dubium non est.

69. Una quidem de naturâ incomprehensibili ineffabilique piè quærentibus multa concessit, ac tradidit & cogitare & dicere; ne veræ religionis studium in omnibus sileat, ut & rudes adhuc in fidei simplicitate doctrinæ nutriat, & catholicæ fidei æmulis, instructa armatáque divinis propugnaculis munita respondeat. Altera vero, ut simplices adhuc in cunabulis ecclesiæ nutriti pie castéque corrigat, ne quid indignum de Deo vel credant, vel æstiment; ne omnia quæ S. Scripturæ auctoritas de causa omnium prædicat, propriè prædicari æstiment; sive gloriosissima & summa omnium sint, ut vita, virtus, cæterarúmque virtutum nomina; sive media, ut sol, lux, stella, & cuncta quæ ex partibus superioribus hujus mundi de Deo prædicantur, seu

ex

ex inferioribus visibilis creaturæ motibus; ut specie, nubis splendor, ortus, tonitrus, ros, imber, pluvia: Item, aqua, flumen, terra, petra, lignum, vinea, oliva, cedrus, hyssopus, lilium, homo, leo, bos, equus, ursus, pardus, vermis. Item, aquila, columba, piscis, cete, cæteráque innumerabilia; quæ ex natura condita ad naturam conditricem transformatione quâdam figuratâque significatione transferuntur. Eóque mirabilius, non solum ex creatura ad creatorem artificiosa Scriptura translationes fecit; verum etiam ex naturæ contrariis; ex insania viz. ebrietate, crapula, oblivione, ira, furore, odio, concupiscentia, cæterisque similibus; quibus minus simplicium animi falluntur, quam superioribus transfigurationibus quæ ex natura fiunt. Rationabilis siquidem anima, quamvis admodum simplex, naturalium rerum nomina de Deo prædicari audiens propriéque de ipso dici æstimans fallatur, non tamen omnino decipitur; ut eorum quæ contra naturam sunt nomina de conditore rerum prædicari auscultans, aut omnino falsa esse judicet, & respuat, aut figuratè dicta & concedat, & credat. *D*. Non ita sum territus auctoritate, aut minus capacium animorum expavesco impetum, ut ea quæ vera ratio clarè colligit, indubitanterque diffinit, aperta fronte pronuntiare confundar; præsertim cum de talibus non nisi inter sapientes tractandum sit, quibus nil suavius est ad audiendum verâ ratione; nil delectabilius ad investigandum, quando quæritur; nil pulchrius ad contemplandum, quando invenitur. Sed quid prædicta ratiocinatione moliris nosse expeto.

70. *M*. Quid tibi viderer his argumentationibus machinari, nisi ut intelligas, quemadmodum significativa rerum vocabula, sive substantiarum sint, sive accidentium, sive essentiarum, translativè, non autem propriè; ita etiam significativa naturalium seu non naturalium naturæ conditæ motuum verba de natura conditrice translativè, non autem propriè posse prædicari? Si enim essentiarum vocabula, seu substantiarum, seu accidentium, non revera, sed quadam necessitate ineffabilis naturæ significandæ in Deo ponuntur, num necessario sequitur, ut & verba quæ essentiarum, substantiarum, accidentium significant motus, propriè de Deo dici non possint; qui omne essentiam, substantiam, omnéque accidens, omnémque motum, actionémque & passionem, & quodcunque de talibus dicitur & intelligitur, & quodcunq; nec dicitur nec intelligitur & tamen eis inest, incomprehensibili ineffabilique suæ naturæ excellentia superascendit? Quid enim? Si Deus per metaphoram amor dicitur, dum sit plusquam amor, omnemque superat amorem; cur non eodem modo amare diceretur, dum motum amoris exuperat, quia nihil præter seipsum appetit, dum solus omnia in omnibus sit? Similiter si agens & actor, faciens & factor, non jam propriè, sed modo quodam translationis nominatur; cur non & agere & facere, vel agi vel pati eodem locutionis genere prædicaretur? De cæteris autem verbis quæ omnes totius mutabilis creaturæ motus, seu naturales, seu non naturales, seu intellectuales, seu rationabiles, seu irrationabiles, seu corporales, seu incorporeos, seu locales, seu temporales, rectos, obliquos, angulares, circulares, sphæricos significant, similiter intelligendum esse arbitror. *D*. Admodum urges me talia rationabiliter fateri, sed auctoritate sanctorum patrum aliquod munimen ad hæc roboranda velim inseras.

71. *M*. Non ignoras ut opinor majoris dignitatis esse quod prius est natura, quam quod prius est tempore. *D*. Hoc pænè omnibus notum est. *M*. Rationem priorem esse natura, auctoritatem verò tempore, didicimus. Quamvis enim natura simul cum tempore creata sit; non tamen ab initio temporis atque naturæ cœpit esse auctoritas. Ratio vero cum natura ac tempore ex rerum principio orta est. *D*. Et hoc ipsa ratio edocet. Auctoritas siquidem ex vera ratione processit, ratio verò nequaquam ex auctoritate. Omnis autem auctoritas quæ vera ratione non approbatur, infirma videtur esse. Vera autem ratio, quum virtutibus suis rata atque immutabilis munitur, nullius auctoritatis astipulatione roborari indiget. Nil enim aliud videtur mihi esse vera auctoritas, nisi rationis virtute comperta veritas, & à sacris patribus ad posteritatis utilitatem literis commendata. Sed forte tibi aliter videtur. *M*. Nullo modo. Ideóque prius ratione utendum est in his quæ nunc instant; ac deinde auctoritate.

72. *D*. Ingredere quovis ordine, tui enim pedissequus sum. *M*. Num tibi videtur facere & pati sine aliquo motu facientis vel patientis posse esse? *D*. De faciente non dubito. Facere enim facientem sine aliquo suo motu posse non video. Quod verò patitur, quomodo moveatur in seipso, non tam clarè cognosco. *M*. Nonne

vide,

vides quia omne quod facit, ad hoc se movet aut movetur, ut id quod appetit facere, ab eo quod non erat, in id quod est moveatur? Nihil enim ab eo quod non erat in id quod est sine suo & alieno motu potest transire, sive illos motus sciat sive nesciat. Non jam dico motum illud generalem communémque, naturalem omnibus creaturis, quo omnia de nihilo in esse moventur; sed usitatum temporibus motum, quo quotidie mutabilis materia, sive natura movente, sive arte, formas quasdam qualitativas accipit. *D.* Jam perspicio; & meipsum nimiæ tarditatis accuso, qui non videbam omne quod patitur, motus suos, seu alienos, seu utrosque, pati. *M.* Faciens igitur & factum motus suos patiuntur. Nam quod facit, suum motum ad faciendum patitur. Quod verò fit, suum & alienum sustinet. Suum quidem, ex eo quod non erat in id quod est transeundo: alienum verò, quia non est sui motus causa per seipsum, sed facientis se aut naturalis motus, aut libera voluntas, aut quædam necessitas. Quod fit, ut diximus, & motum proprium & alienum; quod verò facit, proprium solummodo patitur; quamvis sæpe contingat, ut ab alia causa moveatur ad faciendum, qui facit, ut & faciens & patiens unus atque idem videatur esse. Sed ipse facientis motus, quamvis ex variis causis, sive naturalibus, sive libentibus, sive non libentibus nascatur; propterea proprius dicitur, quum non extra ipsum, sed in ipso intelligitur. *D.* Istuc mihi à te suasum esse non denego. Ideóque quæ restant expecto. *M.* Nullum motum principio ac fine carere posse arbitror. Non enim aliter ratio sinit, nisi ut omnis motus ex quodam principio inchoet, & ad quendam finem tendat, in quo dum pervenerit quiescat. Quod apertissimè venerabilis Maximus in tertio capitulo de *Ambiguis* asserit dicens; *Si Deus immutabilis est, ut puta omnium plenitudo, omne autem quod ex non existentibus esse accipit, movetur; merito ad quandam omnino fertur causam.* Nam ut alibi docet idem Maximus, *causa omnium, eadem finis omnium est.* Deus enim principium & causa omnium creaturarum & finis; quum ab ipso & accipiunt, & incipiunt esse, & ad eum moventur, ut in eo quiescant. Idem in eodem cap. paulo post: *Eorum quæ facta sunt, est motus, sive intelligibilium intelligibilis, sive sensibilium sensibilis. Nullum enim eorum quæ facta sunt omnino est immobile. Talem autem motum virtutem vocant naturalem ad suum finem festinantem, qui sacram divinorum mysteriorum scientiam sacrè introduxerunt; aut passionem, id est, motum ex altero venientem ad alterum, cujus finis est impassibilitas; aut operationem activam, cujus finis est per se ipsa perfectio. Nullum verò eorum quæ facta sunt, suimet finis est, quum neque sui causa est; alioquin & ingenitum, & carens principio, atque incommutabile esset, merito ad nullum quoquo modo habens moveri. Transcenderet enim eorum quæ sunt naturam; utpote pro nullo esset. Siquidem vera de ipso diffinitio est, quamvis aliena, quæ dicit, finis est pro quo omnia; ipse verò pro nullo, neque per se perfectio. Alioquin non efficeretur jure plenum, & similiter; & à nullo esse haberet, per se enim perfectum, quemadmodum & incaussale, neque impassibilitas; alioquin & manens, & infinitum, & incircumscriptum esset. Non enim pati naturaliter inest quod universaliter impassibile est, quod neque amatur ab alio, aut movetur ad aliud quid per amorem. Solius enim Dei est finis esse, & perfectio, & impassibilitas, merito incommutabilis, & pleni, & impassibilis. Eorum verò quæ facta sunt ad finem principio carentem moveri, omnia enim quæcunque facta sunt, patiuntur moveri, sicut ea quæ non sunt, per se ipsum motus, aut per se ipsam virtus sunt. Si ergo ea quæ genita sunt, rationabilia subsistunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio secundum naturam per esse, ad finem; secundum cognitionem per bene esse, mota. Finis enim eorum quæ moventur motus; ipsum in eo quod semper esse, bene esse est. Sicut & principium est ipsum esse, quod quidem est Deus; qui & esse dat, & bene esse donat, jure principium & finis. Ex ipso enim & absolutè moveri nos, ut à principio; & quoquo modo moveri ad se, ut ad finem est. Si autem movetur conrationabiliter sibimet intellectuabiliter; intellectuale omnino etiam intelligit. Si autem intelligit, omnino amat quod intelligit. Si amat, patitur omnino ad ipsum, ut amabile, excessum. Si autem patitur, profecto etiam festinat. Si festinat, omnino intendit validum motum. Si autem intendit validum motum, non stat quousque fiat totum in toto amato, & à toto comprehendatur, libenter secundum voluntatem, salutarem accipiens circumscriptionem, ut totum toto afficiatur circumscribente; ut nihil omnino restet velle ex seipso seipsum totum cognoscere valendo circumscriptum, sed ex circumscribente. Sicut aër per totum illuminatur lumine; & igne ferrum totum liquefactum.* Vidésne quomodo prædictus venerabilis Magister omnem motum non nisi his quæ à principio inchoant, & per naturale motum ad finem suum tendunt, edocet inesse? ipsumque naturalem motum tripliciter diffiniat sic: *Motus est virtus naturalis ad suum festinans finem.* Vel sic; *Motus est*

passio ex altero veniens ad alterum, cujus finis est impassibilitas. Aut sic; *Motus est operatio activa, cujus finis est per seipsam perfectio.* Quod autem dixit, *motus est passio ab altero veniens ad alterum,* dum de naturali motu intelligitur, non ita est intelligendum ut aliud sit principium ex quo passibilis motus, id est, motum suum patiens inchoat, & aliud finis quem appetit; dum omnium quæ naturaliter movent principium & finis unum sit. Est enim Deus à quo, & per quem, & ad quem moventur omnia. Sed quia alius intellectus principii, & alius intellectus finis, ideoque quasi alterum & alterum, ipsi duo intellectus dicuntur, dum circa unum omnium principium & finem versantur; verbi gratia, veluti si quis dixerit ab intellectu principii ad intellectum finis in Deo.

73. Deinde considera, quia omne quod principio caret & fine, omni quoque motu carere necesse est. Deus autem ἄναρχος, hoc est, sine principio est; quia nil eum præcedit, nec eum efficit ut sit. Nec finem habet, quum infinitus est; nil enim post eum intelligitur, dum terminus omnium sit ultra quem nihil progreditur. Nullum igitur motum recipit. Non enim habet qua se moveat; dum plenitudo, & locus, & perfectio, & statio, & totum omnium sit, immo & plusquam plenitudo & perfectio, plusquam locus & statio, plusquam totum omnium est. Plus enim est quam quod de se dicitur & intelligitur, quovis modo & dicatur quid de eo, & intelligatur. *D.* Hæc mihi clarè lucescunt ut opinor. *M.* Si igitur omnem motum creaturæ distribuis, Deum verò liberum omni motu facis, tantæne tarditatis es, ut ei à quo omnem motum abstrahis, facere vel pati tribuas; cum ista duo indubitanter non nisi in his quibus motus inest, fieri posse prioribus rationabilibus conclusionibus, ut arbitror, non incautè dederis? *D.* De pati nullo modo dubitârim: Impassibilem namque Deum esse omnino & credo & intelligo; passionem dico quæ opponitur facere, id est, fieri. Quis enim dixerit aut crediderit, quanto magis intellexerit, Deum pati fieri, dum creator sit, non creatura? Dum enim, ut jamdudum inter nos confectum est, fieri Deus dicitur, figuratâ quâdam locutione dici manifestum est. Fieri siquidem æstimatur in creaturis suis universaliter, dum in eis non solum intelligitur esse, sine quo esse non possunt; sed & eorum essentia sit. *Esse enim, omnium est: Superesse autem, divinitatis,* ut Sanctus ait *Dionysius*. Dicitur etiam in animabus fidelium fieri, dum aut per fidem & virtutem in eis concipitur, aut per fidem quodam modo inchoat intelligi. Nil enim aliud est fides, ut opinor, nisi principium quoddã ex quo cognitio creatoris in natura rationabili fieri incipit. De facere vero nondum clare video, totam Sanctam Scripturam, catholicámque fidem factorem omnium Deum fateri audiens. *M.* Facere sine motu facientis esse non posse, jam dedisti. *D.* Dedi. *M.* Aut igitur motum Deo dabis, sine quo facere non intelligitur, aut simul & motum & facere ab eo auferes.

74. Hæc enim duo inter ea quæ simul sunt, computantur; simúlque oriuntur & occidunt. *D.* Motum Deo dare non possum, qui solus immutabilis est, nec habet quo, vel ad quid se moveat, cum in ipso sint omnia, immo cum sit ipse omnia. Facere verò ab eo auferre non possum, cum sit factor omnium. *M.* Segregabis ergo motum & facere. *D.* Ne id quidem; dum inseparabilia esse à se invicem video. *M.* Quid ergo facturus eris? *D.* Nescio; atque ideò ut viam quandam mihi aperias, summâque hâc difficultate me liberes, obnixè supplico. *M.* Accipe igitur hunc ratiocinandi progressum. Quid tibi videtur? num Deus erat prius quam omnia faceret? *D.* Videtur mihi fuisse. *M.* Accidens ergo ei erat facere. Nam quod ei coæternum non est, atque coessentiale; aut aliud extra eum est, aut ei accidens. *D.* Aliud præter eum & extra eum esse non crediderim: in ipso enim omnia sunt, extra ipsum nihil est; nullum ei accidens temere dederim. Alioquin simplex non est, sed ex essentia & accidentibus quædam compositio. Nam si aliud cum ipso intelligitur quod ipse non est, aut si quippiam ei accidit, profectò neque infinitus est, neque simplex; quod fides catholica, veráque ratio firmissimè denegat. Fatetur enim Deum infinitum esse, & plusquam infinitum; infinitas enim infinitorum est: & simplicem, & plusquam simplicem, omnium enim simplicium simplicitas est. Et cum ipso nihil esse credit vel intelligit; quum ipse est ambitus omnium quę sunt, & quæ non sunt, & quę esse possunt, & quę esse non possunt; & quæ ei contraria seu opposita videntur esse, ut non dicam similia & dissimilia. Est enim ipse similium similitudo, & dissimilitudo dissimilium, oppositorumque oppositio, & contrariorum contrarietas. Hæc enim omnia pulcra ineffabilique

bilique harmonia in una concordia colligit, atque componit. Nam quæ in partibus universitatis opposita sibimet videntur atque contraria, & à se invicem dissona; in generalissima ipsius universitatis harmonia, & considerantur convenientia, consonáque sunt. *M.* Rectè intelligis, & vide ne quid de his quæ nunc dederis, de cætero te dedisse pæniteat. *D.* Ingredere, quovis ordine te sequar, & quodcunque jam concessero, non repetam. *M.* Deus ergo non erat priusquam omnia faceret? *D.* Non erat. Si enim esset, facere ei omnia accideret. Et si ei accideret omnia facere; motus & tempus in eo intelligeretur. Moveret enim se ad ea facienda quæ jam non fecerat, temporéque præcederet actionem suam, quæ nec sibi coessentialis erat, nec coæterna. *M.* Coæternum igitur est Deo suum facere, & coessentiale? *D.* Ita credo & intelligo. *M.* Duóne quædam sunt, Deus & suum facere, h.e. sua actio, an unum simplex atque individuum? *D.* Unum esse video. Deus enim numerum in se non recipit, quum solus innumerabilis est, & numerus sine numero, & supra omnem numerum causa omnium numerorum. *M.* Non ergo aliud est Deo esse, & aliud facere, sed ei esse id ipsum est & facere. *D.* Huic conclusioni resistere non audeo. *M.* Cum ergo audimus Deum omnia facere, nil aliud debemus intelligere, quam Deum in omnibus esse, hoc est, essentiam omnium subsistere. Ipse enim solus per se verè est, & omne quod verè in his quæ sunt dicitur esse, ipse solus est. Nihil enim eorum quæ sunt, per se ipsum verè est. Quodcunque autem in eo verè intelligitur, participatione ipsius unius qui solus per seipsum est, accipit. *D.* Nec hoc negare velim. *M.* Vidésne ergo quemadmodum vera ratio categoriam faciendi ex natura divina penitus segregat, mutabilibúsque ac temporalibus, principióque ac fine carere non valentibus distribuit? *D.* Hoc quoque clarè perspicio, etiam nunc nullam categoriam in Deum cadere, incunctanter intelligo.

75. Quid igitur? Num eâdem ratione debemus inspicere omnium verborum, quæ Sancta Scriptura de divina natura prædicat, virtutem; ut nil aliud per ea æstimemus significari, præter ipsam simplicem, incommutabilem, incomprehensibilemque omni intellectu ac significatione divinam essentiam & plusquam essentiam? Verbi gratia, dum audimus Deum velle, & amare aut diligere, videre, audire, cæteráque verba quæ de eo prædicari possunt, nil aliud oportet nos cogitare, nisi ineffabilem ipsius essentiam atque virtutem connaturalibus nobis significationibus suaderi, ne in tantum vera ac pia Christiana religio de creatore omnium sileat, ut nil de eo fari audeat ad simplicium animorum instructionem, hæreticorúmque semper veritati insidiantium, eámque eruere laborantium, minúsque in ea eruditos fallere appetentium, refellendas astutias. Non aliud itaque Deo esse & velle, & facere & amare, & diligere, & videre, cæteráque hujusmodi quæ de eo, ut diximus, possunt prædicari; sed hæc omnia in ipso unum id ipsumque accipiendum, suámque ineffabilem essentiam eo modo quo se significari sinit, insinuant. *D.* Non aliud quidem. Ubi enim est vera, & æterna, & insolubilis per se ipsam simplicitas, ibi aliud, & aliud, multum, diversúmque fieri impossibile est.

76. Vellem tamen apertius mihi suadeas, ut clarè videam, dum audio Deum amare vel amari, nil aliud nisi ipsius naturam sine ullo motu amantis vel amati intelligam. Cum enim hoc mihi fuerit suasum, nullo modo hæsitabo ubicunque legero seu audiero, ipsum velle vel desiderare & desiderari, diligere & diligi, videre & videri, appetere & appeti, movere similiter & moveri. Hæc omnia uno eodemque accipienda sunt intellectu. Ut enim voluntas, & amor, & dilectio, visio, desiderium quoque & motus, dum de eo prædicantur, unum id ipsúmque nobis insinuant; ita verba seu activa, seu passiva, seu neutralia sint, & cujuscunque modi significatione proferantur, nulla intelligentiæ differentia intelliguntur discrepare, ut opinor. *M.* Nec in talibus deceptum te reor; ita enim possunt ut arbitraris. Primùm igitur hanc amoris diffinitionem accipe. Amor est connexio aut vinculum, quo omnium rerum universalitas ineffabili amicitia insolubilique unitate copulatur. Potest etiam sic diffiniri. Amor est naturalis motûs omnium rerum quæ in motu sunt finis, quietáque statio, ultra quam nullus creaturæ progreditur motus. His diffinitionibus aperte Sanctus *Dionysius* astipulatur, in amatoriis hymnis sic dicens; *Amorem sive divinum, sive angelicum, sive intellectualem, sive animalium, sive naturalem dicamus, unitivam quandam & continuativam intelligamus virtutem: superiora quidem moventem in providentiam inferiorum, & æquiformia iterum in sociabilem vicissitudinem, & novissima subjecta, ad meliorum*

suppo-

suppositorum conversionem. Idem in eisdem: *Quum ex uno multos amores ordinavimus, nunc iterum omnes in unum & complicitum amorem, & omnium ipsorum patrem convolvamus simul & congregemus ex multis, primò in duas comprehendentes amatorias universaliter virtutes, quarum potentatur & principatur omnino ex omnium summitate omnis amoris immensurabilis causa, & ad quam extenditur connaturaliter unicuique existentium & existentibus omnibus universalis amor.* Item in eisdem: *Age nunc, & has iterum, hoc est, amoris virtutes in unum congregantes, dicamus, Quia una quædam est simplex virtus, seipsam movens ad unitivam quandam temperantiam ex optimo usque existentium novissimum, & ab illo iterum consequenter per omnia usque ad optimum; ex se ipsa, & per se ipsam, & ad seipsam, seipsam reducens: & in seipsam semper eodem modo revoluta.* Meritò ergo amor Deus dicitur, quia omnis amoris causa est, & per omnia diffunditur, & in unum colligit omnia, & ad seipsum ineffabili regressu revolvitur, totiúsque creaturæ amatorios motus in seipso terminat. Ipsa quoque divinæ naturæ in omnia quæ in eâ, & ab eâ sunt, diffusio omnia amare dicitur, non quia ullo modo diffundatur, quod omni motu caret, omniáque simul implet; sed quia rationabilis mentis contuitum per omnia diffundit & movet, dum diffusionis & motus animi causa sit ad eum inquirendum & inveniendum, & quantum possibile est intelligendum, quia omnia implet ut sint, & universalis veluti amoris pacifica copulatione, in unitatem inseparabilem, quæ est quod ipse est, universa colligit, inseperabiliterq; comprehendit. Amari item dicitur ab omnibus, quæ ab eo sunt, non quod ab eis aliquid patiatur, qui solus impassibilis est; sed quia eum omnia appetunt, ipsiusque pulcritudo omnia ad se trahit; ipse enim solus vere amabilis est, quia solus summa & vera bonitas & pulcritudo est; omne siquidem quodcunque in Creaturis verè bonum, vereq; pulcrum & amabile intelligitur, ipse est. Sicut enim nullum bonum essentiale est, ita nullum pulcrum seu amabile essentiale, præter ipsum solum.

77. Sicut ergo lapis ille, qui dicitur magnes, quamvis naturali suâ virtute ferrum sibi propinquans ad se attrahat, nullo modo tamen, ut hoc faciat, se ipsum movet, aut à ferro aliquid patitur quod ad se attrahit; ita rerum omnium causa, omnia quæ ex se sunt, ad seipsam reducit sine ullo sui motu, sed solâ suæ pulcritudinis virtute. Hinc idem Sanctus *Dionysius* inter cætera ait; *quare autem Theologi Deum aliquando quidem Amorem, aliquando verò Dilectationem, aliquando amabile & delectabile vocant*; conclusit Sermonem sic dicens; *quia eo quidem movetur, eo verò quidem movet.* Quam conclusionem aptius venerabilis *Maximus* exponens, ait: *ut amor quidem subsistens dicitur & dilectio, movetur; ut vero amabile & dilectum, movet ad seipsum omnia amoris & dilectionis acceptiva.* Et planius iterum proferendum; *Movetur quidem, quasi conjunctionem ingerens inseparabilem, amoris & dilectionis eorum acceptivus; movet autem, quasi attrahens per naturam eorum quæ in se ipsum moventur desiderium, & iterum movet moveturque, quasi sitiens sitiri, & amans amari, & diligens diligi.* Nam & lux ista sensibilis quæ totum visibilem implet mundum, dum sit semper immobilis, quamvis vehiculum ejus, quod Solare corpus dicimus, per media Ætheris spatia circa terram æterno motu volvatur, ipsa vero lux ab ipso vehiculo, veluti quodam fonte inexhausto, manans, ita totum mundum radiorum suorum immensurabili diffusione perfundit, ut nullum locum relinquat quo se movet, manetque semper immobilis: ubique enim mundo est plena semper & integra, nullum locum deserens vel appetens præter portiunculam quandam inferioris hujus aëris circa terram, quam ad capiendam umbram telluris quæ Nox dicitur relinquit; omnium tamen animalium lumen sentire valentium obtutus movet, & ad seipsam attrahit, ut per eam aspiciant quantum aspicere possint, quod aspicere possint, ideoque moveri putatur, quia radios oculorum ut ad se moveantur promovet, hoc est, oculorum motionis ad videndum causa est. Et ne mireris audiens naturam lucis (quæ est ignis) totum mundum sensibilem implere, immutabiliterque ubique esse: nam & Sanctus Dionysius hoc docet in libro de Cœlesti Hierarchiâ, Sanctus item Basilius in Examero eadem affirmat; *substantiam quidem luminis ubique esse, in mundi vero luminaribus, sive magnis, sive parvis, naturali quadam operatione perrumpere, non ut solum illuminet, sed ut motibus cœlestium corporum omnium tempus distinguat.* Quid dicam de artibus quas sapientes liberales appellant disciplinas, quæ dum in semetipsis planè integræ immutabilesque permanent, moveri tamen dicuntur quoniam rationabilis animi contuitum ad se quærendas inveniendasque promovent, & ad se considerandas attrahunt; ita ut ipsæ dum per se, ut diximus, immutabiles sint, moveri tamen in mentibus sapientum videantur cum eas moveant. Et multa alia in quibus divinæ vir-

tutis obſcura conſpicitur ſimilitudo: ipſa enim eſt ſuper omnem ſimilitudinem, omneque excellit exemplum; quæ dum per ſe, & in ſe immutabiliter æternaliterque ſtat, movere tamen omnia dicitur, quoniam per eam, & in eâ omnia ſubſiſtunt, & ex non eſſe in eſſe adducta ſunt; eſſendo enim eſt (omnia vero de nihilo ad eſſe procedunt) & ad ſe omnia attrahit: moveri quoque dicitur, quoniam ſeipſam ad ſeipſam movet, ac per hoc ſeipſam movet ac veluti à ſeipsâ movetur: Deus itaque per ſeipſum Amor eſt, per ſeipſum Viſio, per ſeipſum Motus; & tamen neque Motus eſt, neque Viſio, neque Amor; ſed plus quam Amor, plus quam Viſio, plus quam Motus: & eſt per ſeipſum Amare, Videre, Movere: nec tamen eſt per ſeipſum Amare, Videre, Movere; quia eſt plus quam Amare, Videre, Movere: item per ſeipſum Amari eſt, Viderique, Moverique; non tamen per ſepſum Moveri eſt, nec Videri, nec Amari; quoniam plus eſt quam ut poſſit Amari, & Videri, & Moveri. Amat igitur ſeipſum & amatur à ſeipſo, in nobis & in ſeipſo: nec tamen amat ſeipſum, nec amatur à ſeipſo, in nobis & in ſeipſo: ſed plus quam amat & amatur in nobis & in ſeipſo. Videt ſeipſum & videtur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis: nec tamen videt ſeipſum, nec videtur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis; quia plus quam videt & videtur in ſeipſo & in nobis. Movet ſeipſum & movetur à ſeipſo, in ſeipſo & in nobis; nec tamen movet ſeipſum, nec movetur à ſeipſo in ſeipſo, & in nobis, quia plus quam movet & movetur in ſeipſo & in nobis.

78. Et hæc eſt cauta & ſalutaris & Catholica de Deo prædicanda profeſſio, ut prius de eo juxta catafaticam, id eſt, affirmativam omnia ſive nominabiliter, ſive verbaliter prædicemus, non tamen propriè ſed tranſlativè: deinde ut omnia quæ de Deo prædicantur per catafaticam, eum eſſe negemus per apofaticam, id eſt, negationem, non tamen propriè ſed tranſlativè; verius enim negatur aliquid eorum, quæ de eo prædicantur eſſe, quàm affirmatur eſſe; deinde ſuper omne quod de eâ prædicatur, ſupereſſentialis natura, quæ omnia creat, & non creatur, ſupereſſentialiter ſuperlaudanda eſt. Quod ergo Deus verbum caro factum ſuis diſcipulis ait; *non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis*: vera ratio cogit nos aliis ſimilibus ſimiliter credere, dicere, intelligere; non vos eſtis qui amatis, qui videtis, qui movetis, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis veritatem de me & patre meo & ſeipſo, ipſe amat & videt me, & patrem meum & ſeipſum in vobis, & movet in vobis ſeipſum, ut diligatis me & patrem meum: ſi ergo ſeipſam Sancta Trinitas in nobis & in ſeipsâ amat, ſeipſum & videt & movet; pro certo à ſeipsâ amatur, videtur, movetur, ſecundum excellentiſſimum modum nulli Creaturæ cognitum, quo ſeipſam & amat, & videt & movet; & à ſeipsâ in ſeipsâ, & in creaturis ſuis amatur, videtur, movetur, cum ſit ſuper omnia quæ de ſe dicuntur; de ineffabili enim quis & quid poteſt fari, cujus nec nomen proprium, nec verbum, nec ulla vox propria invenitur, nec eſt, nec fieri poteſt, *qui ſolus habet immortalitatem & lucem habitat inacceſſibilem. Quis enim cognovit intellectum Domini?* Sed priuſquam præſentem diſputationem terminemus, Sancti Dionyſii de Divino ſtatu motuque capitulum viſum eſt mihi huic loco inferendum, ſi tibi videtur.

79. *D.* Videtur plane, atque hâc noviſſimâ ratiocinatione ab omni ambiguitate purgatum me video. *M.* In libro de Divinis nominibus, *reliquum autem*, inquit, *ut de divino ſtatu ſive de ſe dicamus: quid autem aliud præter manere ipſum in ſeipſo Deum? & immobili naturali immutabilitate immo defixum eſſe, & ſupercollocari ſecundum eadem & circa id ipſum & ſimiliter operari, & ſecundum ſtabiliſſimum ipſum ex ſeipſo omni modo ſubſiſtere, & ſecundum id ipſum intranſmutabilem & univerſaliter immutabilem, & hac ſupereſſentialiter. Etenim ipſe eſt omnium ſtationis, & ædificati & ædificationis cauſalis, qui eſt ſuper omnem ædificationem & ſtationem; & in ſeipſo omnia conſtituit, & propriorum bonorum ſtatione immobilia & cuſtodita. Quid autem & cum iterum Theologi, & in omnia pervenientem & mutabilem dicunt immutabilem, nonne divinitus & hoc intelligendum? Moveri enim ipſum pie arbitrandum, non ſecundum delationem, aut alienationem, aut alternationem, aut converſionem, aut localem motum, non rectum, non circulariter ferentem, non ex ambobus, non intelligibilem, non amabilem, non naturalem, ſed in eſſentiam dicere Deum & continere omnia, & univerſaliter omnibus providere, & adeſſe omnibus omnium immenſurabili circumſtantiâ, & in exiſtentia omnia providis proceſſionibus, & operationibus. Sed & motum Dei immutabili divinitus ratione concedendum laudare, & rectus quidem inflexibilis intelligendus, & inrevocabilis proceſſio operationum, & ex ipſo omnium generatio. Elicoeides vero, id eſt, obliquus ſtateralis ſeu ponderalis*

deralis processio, & fertilis status; quod autem secundum cyclum, id ipsum, & media & extrema continens & continenda continere; & in ipsum ab ipso provenientium conversio. D. Ordo exigit, ut video, ut brevem complexionem de eo quod agere, & pati seu facere, & fieri de Deo propriè prædicare nemo valeat colligas, & sic terminum libello imponas. *M.* Jamdudum dedisti, ni fallor, non aliud Deo esse & agere seu facere, sed unum atque id ipsum ei est & esse, & agere, & facere; non enim recipit simplex natura intellectum Substantiæ & Accidentium.

80. *D.* Inconcusse quidem dedi. *M.* Ut igitur de eo prædicatur esse, dum non sit propriè esse, quoniam plus est quam esse, & causa omnis esse & essentiæ, ita etiam de eo dicitur agere & facere, dum sit plus quam agere & facere, & causa omnium faciendi & agendi sine ullo motu, qui secundum accidens possit intelligi super omnem motum; omnium namque motuum, omniumque accidentium, sicut & omnium essentiarum, causa est atque principium. *D.* Et hoc indubitanter concesserim. *M.* Quid igitur aliud restat; nisi ut intelligas omnino necesse esse, ut quemadmodum ab ipso & esse, & agere, & facere propriè aufertur; ita & pati & fieri auferatur. Quod enim agere & facere non recipit, quomodo pati & fieri recipere possit non video. *D.* Fige limitem libri, sat enim est in eo complexum.

Explicat Liber Primus

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ.

Incipit Lib. II.

1. *M.* QUum in superiori libro de Universalis Naturæ universali divisione (non quasi generis in formas, seu totius in partes; non enim Deus Genus est Creaturæ, nec Creatura species Dei, sicut Creatura non est genus Dei, neque Deus species Creaturæ est: eadem ratio est in toto & partibus, Deus siquidem non est totum Creaturæ, neque Creatura pars Dei, quomodo nec Creatura est totum Dei, neque pars Creaturæ quamvis altiori theoriâ juxta Gregorium Theologum *pars Dei simus,* qui humanam participamus naturam, *quoniam in ipso vivimus, movemur & sumus;* metaphoricéque Deus dicatur & Genus, & Totum, & Species, & Pars: Omne enim quod in ipso & ex ipso est, piè ac rationabiliter de eo prædicari potest; sed intelligibili quâdam universitatis contemplatione: Universitatem dico Deum & Creaturam) breviter diximus; nunc eandem naturæ divisionem latius, si videtur, repetamus. *D.* Videtur quidem & valde necessarium; nam si latiori rationis inquisitione non aperiatur, tacta solummodo & non discussa resedisse videbitur. *M.* Talis itaque erat, ut opinor, supradicta universalis naturæ quadriformis divisio, in eam scilicet formam vel speciem (si rite forma, vel species dicenda est prima omnium causa, quæ superat omnem formam & speciem, dum sit formarum & specierum omnium informe principium) quæ creat & non creatur; informe autem principium propterea Deum dicimus, ne quis eum formarum numero æstimet censeri, dum sit formarum omnium causa; ipsum etenim omne formatum appetit, cum sit per se ipsum infinitus & plus quam infinitus, est enim infinitas omnium infinitatum. Quod igitur nulla forma coarctatur vel diffinitur, quia nullo intellectu cognoscitur, rationabilius dicitur informe quam formatum; quia ut sæpe dictum est, verius per negationem de Deo aliquid prædicare possumus, quam per affirmationem. Secunda in eam quæ creatur & creat; sequitur tertia quæ creatur & non creat; dehinc quarta quæ nec creat nec creatur. *D.* Ita sane divisum est. *M.* Quum igitur de oppositionibus prædictarum naturæ formarum breviter in priori disputatione jam dictum est, consideravimus enim quomodo resultat tertia, primæ ambæ siquidem veluti quadam diametro ad se invicem è regione oppositæ respiciunt; creata enim ut diximus & non creans opponitur creanti & non-creatæ; similiter secunda forma è diverso respicit quartam; opponitur enim creata & creans neque creatæ neque creanti: universalem vero naturam formas habere propterea dicimus, quoniam ex eâ nostra intelligentia quodammodo informatur, dum de ipsâ tractare nititur; nam per se ipsam universa natura non ubique formas recipit, eam siquidem Deo & Creaturâ contineri non incongrue dicimus, ac per hoc, in quantum creatrix est, nullam formam accipit in seipsâ,

formatæ vero à se naturæ multiformitatem præstat: jam nunc de similitudine earum deque differentiâ considerandum esse arbitror. *D*. Non aliter ordo rerum exigit.

M. Secunda forma primæ similis in eo quod creat, ab eâ vero distat in eo quod creatur; nam prima creat & non creatur, secunda & creat & creatur, tertia secundæ similitudinem attrahit eo quod creatur, ab eâ vero differt eo quod nil creat; nam secunda & creatur & creat, tertia vero creatur & non creat, tertia quartæ similis est in eo quod non creat, dissimilis vero in eo quod creatur; tertia enim creatur & non creat, quarta vero neque creat neque creatur: item quarta similis est primæ quia non creatur, ab eâ vero distare videtur, quia non creat; prima siquidem creat & non creatur, quarta vero neque creat neque creatur. Et quia de oppositionibus & similitudinibus deque differentiis est dictum, de earundem reditu & collectione eâ disciplinâ quam Analyticam Philosophi vocant, breviter dicendum video. *D*. Hoc quoque ordo poscit; nulla enim rationabilis divisio est, sive essentiæ in Genera, sive Generis in formas & numeros, sive totius in partes quæ proprie partitio nominatur, sive universitatis in ea quæ vera ratio in ipso contemplatur, quæ non iterum possit redigi per eosdem gradus per quos divisio prius fuerat multiplicata, donec perveniatur ad illum unum inseparabiliter in seipso manens, ex quo ipsa divisio primordia sumpsit: sed prius & de Etymologiâ ipsius nominis quod est Analytice pauca edisseras, non enim mihi plane patet necessarium esse video. *M*. Analytice à verbo *analyo* derivatur, id est, resolvo vel redeo; *ana* enim *re*, *lyo* vero *solvo* interpretatur; inde & nomen nascitur *analyo*, quod in resolutionem vel reditum similiter vertitur; sed Analysis proprie pro dissolutione propositarum quæstionum dicitur, Analytice de reditu divisionis formarum ad principium ejusdem divisionis; omnis enim divisio quæ à Græcis *merismus* dicitur, quasi deorsum descendens ab uno quodam diffinito ad infinitos numeros videtur; hoc est generalissimo usque ad specialissimum. Omnis vero recollectio veluti quidam reditus iterum à specialissimo inchoans, & usque ad generalissimum ascendens, Analytice vocatur; est igitur reditus & resolutio individuorum in formas, formarum in genera, generum in *ousias*, *ousiarum* in sapientiam & prudentiam, ex quibus omnis divisio oritur, in easdem finitur. *D*. Satis dictum de Analytices Etymologiâ, perge ad cætera.

2. *M*. Quaternarum itaque prædictarum formarum binis in unum coeuntibus, fiat Analytica, id est, reditiva collectio. Prima namque & quarta unum sunt, quoniam de Deo solummodo intelliguntur; est enim principium omnium quæ à se condita sunt, & finis omnium quæ eum appetunt, ut in eo æternaliter immutabiliterque quiescant. Causa siquidem omnium propterea dicitur creare, quoniam ab eâ universitas eorum, quæ post eam ab eâ creata sunt, in genera & species & numeros, differentias quoque cæteraque quæ in naturâ condita considerantur, mirabili quadam divinaque multiplicatione procedit; quoniam vero ad eandem causam, omnia quæ ab eâ procedunt dum ad finem pervenient reversura sunt, propterea finis omnium dicitur, & neque creare neque creari perhibetur; nam postquam in eam reversa sunt omnia, nil ulterius ab eâ per generationem loco & tempore generibus & formis procedet, quoniam in eâ omnia quieta erunt, & unum individuum atque immutabile manebunt. Nam quæ in processionibus naturarum multipliciter divisa atque partita esse videntur, in primordialibus causis unita atque unum sunt; ad quam unitatem reversura, in eâ æternaliter atque immutabiliter manebunt; sed de hâc quartâ universitatis consideratione, quæ in solo Deo intelligitur, quemadmodum & primâ, suo loco latius disputabitur quantum lux mentium donaverit. Quod autem de primâ, & de quartâ dicitur, hoc est, nec illa nec ista creatur, cum illa & ista unum sunt, utræque enim de Deo prædicantur; nulli recte intelligentium obscurum esse arbitror, à nullo enim creatur, quòd causa superiori se vel sibi coæquali caret; est enim prima omnium causa Deus, quem nihil præcedit, nil ei cointelligitur, quod sibi coessentiale non sit. Videsne itaque primam & quartam naturæ formam, in unam esse revocatas. *D*. Satis video puréque intelligo; non enim in Deo prima forma à quartâ discernitur; in ipso siquidem non duo sunt sed unum, in nostrâ vero theoriâ dum aliam rationem de Deo concipimus secundum considerationem principii, aliam vero juxta finis contemplationem, duæ veluti quædam formæ esse videntur, ex unâ eademque simplicitate divinæ naturæ propter duplicem nostræ contemplationis intentionem formatæ.

M. Recte vides; quid igitur? num & secundam & tertiam in unum similiter debe-

debemus redigere? non enim te latet, ut æstimo, quod sicut prima & quarta in Creatore, ita secunda & tertia in Creaturâ rationabiliter cognoscuntur; secunda enim, ut prædictum est, & creatur & creat, & in primordialibus causis conditarum rerum intelligitur; tertia vero forma creatur & non creat, atque in effectibus primordialium causarum reperitur; secunda itaque & tertia uno eodemque genere, creatæ videlicet naturæ, continentur, atque in eâ unum sunt; formæ siquidem in genere unum sunt: num itaque vides quatuor formarum prædictarum, duas quidem, primam videlicet & quartam, in Creatorem; duas, secundam dico & tertiam, in Creaturam recollectas? *D.* Plane video, admodumque admiror rerum subtilitatem: nam duæ prædictæ formæ non in Deo, sed in nostrâ contemplatione discernuntur; & non Dei, sed rationis nostræ formæ sunt propter duplicem principii atque finis considerationem; neque in Deo in unam formam rediguntur, sed in nostrâ theoriâ, quæ dum principium & finem considerat, duas quasdam formas contemplationis in seipsâ creat; quas iterum in unam formam theoriæ videtur redigere, dum de simplici divinæ naturæ unitate incipit tractare; principium enim & finis divinæ naturæ propria nomina non sunt, sed habitudinis ejus ad ea quæ condita sunt; ab ipsâ enim incipiunt, atque ideo principium dicitur, & quoniam in eo terminantur ut in eâ desinant, finis vocabulo meruit appellari: aliæ vero duæ formæ, secundam dico & tertiam, non solum in nostra contemplatione gignuntur, sed etiam in ipsâ rerum creatarum naturâ reperiuntur; in quâ causæ ab effectibus separantur, & effectus causis adunantur, quoniam in uno genere, in Creatura dico, unum sunt. *M.* De quatuor igitur fiunt duæ. *D.* Non resisto. *M.* Quid si Creaturam Creatori adjunxeris? ita ut nil aliud in eâ intelligas nisi ipsum qui solus verè est? Nil enim extra ipsum vere essentiale dicitur, quia omnia quæ ab eo sunt, nil aliud sunt, in quantum sunt, nisi participatio ipsius qui à seipso solus per seipsum subsistit; num negabis Creatorem & Creaturam unum esse? *D.* Non facilè negârim, huic enim collectioni resistere videtur mihi ridiculosum esse.

M. Universitas itaque quâ Deus & Creatura continetur, prius in quatuor veluti formas divisa, iterum ad unum individuum principium quippe causamque finemque, revocatur. *D.* De universali universalis naturæ divisione & adunatione interim satis dictum video; nam de subdivisionibus singularum formarum suis locis considerabimus; secundæ dico & tertiæ: primam quippe & quartam, subdivisiones recipere non facile dixerim, idcoque ad alia quæ jam dicenda sunt, transeundum arbitror. *M.* Quid tibi videtur? num alia tenenda est semita ad investigationem propositarum quæstionum, quam ut nunc secundam naturæ formam quæramus? quoniam de primâ in priori libro quantum facultas suppetebat consideravimus, in quo magis de decem rerum omnium generibus, quod proprie de creatrice omnium causâ dici non possint, disputatum est, quàm de ipsâ omnium causâ; nam quæ de eâ dicenda sunt, ad quartæ formæ considerationem reservanda esse judicavimus: non quod & ibi de Divinâ Natura propriè quid, aut dignè nos dicturos esse promittamus; sed quod de reditu omnium in eam per primordiales causas, quantum ipsa dederit, dicturi sumus: sed in hâc secundâ Quæstione maxime intentionis nostræ propositum, Deo largiente, constitutum est quædam dicere de processione Creaturarum ab unâ & primâ omnium per primordiales causarum essentias, ante omnia ab eâ, in eâ, per eam conditas, in diversa rerum Genera diversasque formas numerosque in infinitum: & ne mireris si quædam in hoc loco de reditu creaturarum ad principium sui finemque dicta videris; processio namque Creaturarum earumdemque reditus simul rationi occurrunt eas inquirenti, ut à se invicem inseparabiles esse videantur; & nemo de unâ absolute sine alterius insertione, hoc est, de processione sine reditu & collectione, & conversim, dignum quid ratumque potest explanare. *D.* Disputationis series nil aliud exigit, quam ut post primæ quæstionis considerationem ad secundam transeamus. *M.* Universalis itaque naturæ, ut jam dictum est, ea forma secunda enitet, quæ creatur & creat, & non nisi in primordialibus causis rerum, ut æstimo, intelligenda est; ipsæ primordiales rerum causæ à Græcis *Prototypa*, hoc est, primordialia exempla, vel *proorismata*, hoc est, prædestinationes vel diffinitiones vocantur; item ab eisdem *Theia-thelemata*, hoc est, divinæ voluntates dicuntur; *Ideæ* quoque, id est, species vel formæ, in quibus rerum omnium faciendarum, priusquam essent, immutabiles rationes conditæ sunt, solent vocari; de quibus latius in progressu

cessu operis dicemus, testimoniisque sanctorum Patrum roborabimus; & nec immerito sic appellantur, quoniam pater, hoc est, principium omnium in verbo suo, unigenito videlicet filio, omnium rerum rationes quas faciendas esse voluit prius quàm in Genera & Species numerosque atque differentias, cæteraque quæ in condita creatura aut considerari possunt & considerantur, aut considerari non possunt præ sui altitudinem, & non considerantur & tamen sunt, præformavit.

3. Sed priusquam ad primordialium causarum theoriam perveniamus, visum est mihi sententiam Venerabilis Maximi de Divisione omnium quæ facta sunt, huic disputationi nostræ inserere. Si enim multiplex rerum omnium divisio, iterumque adunatio multipliciter demonstrata fuerit, ad cognitionem principalium causarum, quæ principaliter à Deo conditæ sunt, patefacta via facilius apparebit; præsertim cum ipsius divisio à nostrâ divisione in nullo discrepare videatur, excepto quod ille sensibilem creaturam, quam tertiam formam naturæ posuimus quoniam maxime causarum effectus in eâ apparent, in tres species subdividit: quartamque nostram à primâ non discernit, sicut sequentia demonstrabunt; quoniam subdivisionem sensibilis Creaturæ ad Materiem nostræ quæstionis tertiæ, prout Deus dederit, reservabimus. Tricesimo & septimo capitulo de Ambiguis *Sancti*, inquit, *qui multa divinorum Mysteriorum ex his qui pedissequi & ministri fuerunt verbi, & unde immeditatè eorum quæ sunt eruditi scientiam per successionem per eos qui ante se erant in se ipsos distributam accipiunt, dicunt omnium quæ facta sunt, quinque divisionibus segregari substantiam.* Videsne quantâ autoritate divisionis suæ originem commendat? ab ipso enim verbo, hoc est, Dei filio qui est fons totius perfectæ doctrinæ (merito, quia ipse est Sapientia quam omnes Sapientes participant per pedissequos suos, hoc est, discipulos, qui eum in carne viventem viderunt, & docentem audiêrunt) inchoasse commemorat: & per Apostolorum successores in doctrinâ & sapientiâ inmediatè, hoc est, nulla alia autoritate interpositâ, usque ad sua tempora traditam fuisse; *quarum primam,* inquit, *esse aiunt eam quæ à non creatâ natura in creatam universaliter naturā, & per generationem esse accipientem dividitur: dicunt namque Deum per bonitatem fecisse existentium simul omnium claram dispositionem*; & paulo post, *Secundam vero, per quam ipsa simul omnis natura à Deo per creationem esse accipiens dividitur in intelligibilia & sensibilia: tertiam deinceps, per quam ipsa sensibilis natura dividitur in cœlum ac terram: quartam itidem, per quam Terra dividitur in Paradisum & orbem Terrarum; & quintam, per quam ipse in omnibus veluti quædam cunctorum continuatissima officina, omnibusque per omnem differentiam extremitatibus per seipsum naturaliter medietatem faciens benè & pulcre secundum generationem. His quæ sunt superadditus homo in Masculum fœminamque dividitur, omnem habens profecto naturaliter extremorum omnium medietatibus per ipsam ad extrema omnia copulativam propriarum partium proprietatem adunationis virtutem, partem siquidem sui,* ut idem Magister alibi ait, *cum sensibilibus possidet, in quantum corpus est; partem cum Intelligibilibus, in quantum anima; ideoque Universam Creaturam in se continet.* Et paulo post, *hujus rei gratiâ, novissimus introducitur, in his quæ sunt, homo; veluti conjunctio quædam naturalis universaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, & in unum ducens in seipso, multo secundum naturam à seinvicem distantia spatio.* Extremitates hic vocat invisibilem sensibilemque Creaturam; quæ à seinvicem veluti longissimo spatio naturaliter discrepant. Sicut enim naturarum conditarum duo extremi termini sibimet oppositi, sed humana natura medietatem eis præstat; in eâ enim sibi invicem copulantur, & de multis unumfiunt.

4. *Nulla enim Creatura est, à summo usque deorsum, quæ in homine non reperiatur, ideoque officina omnium jure nominatur; in eâ siquidem omnia confluunt quæ à Deo conditæ sunt, unamque harmoniam ex diversis naturis, veluti quibusdam distantibus sonis, componunt. Ut ad Deum, utpote causalem, omnia unitate congregantem ex propriâ prius divisione inchoans, ac deinde per media connexione ordineque progrediens, in Deum acciperet finem ipsius ex omnibus facta per unitatem ascensionis excelsa, in quo non est divisio.* Huc usque prædicti Venerabilis Magistri non continuitatem, sed quibusdam intermissis, verba introduximus; incipientis quidem eorum quæ facta sunt substantiæ divisionem à summa omnium causâ, & in homine, qui ad imaginem & similitudinem Dei factus est, universalis substantiæ differentias terminantis. Homo siquidem, ut diximus, iterumque sæpissime repetemus, in tantâ Naturæ conditæ dignitate creatus est, ut nulla Creatura, sive visibilis sive invisibilis sit, quæ in eo reperiri non posset.

5. Est enim ex duabus conditæ naturæ universalibus partibus mirabili quadam aduna-

adunatione compositus; ex sensibili namque & intelligibili, hoc est, ex totius creaturæ extremitatibus conjunctus. Nil quidem inferius est in naturâ rerum quam corpus, & nil superius quam intellectus, teste Sancto Augustino, in libro de Verâ religione sic dicente; *Inter mentem nostram quâ ipsum intelligimus patrem, & veritatem per quam ipsum intelligimus, nulla interposita creatura est.* Quibus verbis sanctissimi Patris datur intelligi humanam naturam, etiam post prævaricationem, dignitatem suam non penitus perdidisse, sed adhuc obtinere. Non enim dixit Magister nulla interposita creatura erat, sed nulla interposita est: non ergo etiam in languoribus nostris Deum penitus deseruimus, nec ab ipso deserti sumus, dum inter mentem nostram & illum nulla interposita natura est, lepra siquidem animæ vel corporis non aufert aciem mentis quâ illum intelligimus, & in quâ maxime imago creatoris condita est. Videsne igitur quomodo omnium substantiarum divisio in humanâ naturâ terminatur? *D.* Plane video, multumque nostræ naturæ inter omnia quæ facta sunt dignitatem admiror, dum in eâ veluti quandam omnium creaturarum substantialium mirabilem compositionem, prædictis rationibus suasus, perspicio. *M.* Itaque quoniam clare vides divisionem naturalem omnium, à Creatore & Creaturâ inchoantem, & in homine, qui in summitate divinæ operationis veluti in senaria quadam perfectione est conditus, desinentem; jam nunc substantiarum omnium adunatam collectionem ab homine inchoantem, & per hominem ascendentem usque ad ipsum Deum, qui est totius divisionis principium, totiusque adunationis finis, prædicti Patris Maximi verba considerantes videamus.

6. Non enim, ut prædiximus, recta ratio de Divisione permittat absolute tractare, & Analyticam intermittere, sed ambobus connexim veritatem jubet consulere, ait ergo ex propria Divisione inchoans, ac si apertè diceret, quoniam substantiarum divisio quæ à Deo sumpsit exordium, & gradatim descendens, in Divisione Hominis in masculum & fœminam finem constituit; iterum earundem substantiarum adunatio ab Homine debuit inchoare, & per eosdem gradus usque ad ipsum Deum ascendere: in quo, ut ipse ait, non est divisio, quoniã in eo omnia unum sunt. Incipiet ergo ab homine naturarum adunatio, per Salvatoris gratiam, in quo, ut ait, *amplius non est masculus neque fœmina,* quando humana natura in pristinum restauratur statum. Nam si primus homo non peccaret, naturæ suæ partitionem in duplicem sexum non pateretur, sed in primordialibus suis rationibus in quibus *ad imaginem Dei* conditus est, immutabiliter permaneret; quod his verbis prædictus Magister aperit: dicit enim, *hujus rei gratiâ, novissimus introducitur (in his quæ sunt) homo, non * nullo modo pendentem adversus primordialem rationem ipsius rationis circa generationem hominis divini propositi secundum masculum fœminamque proprietatem. In ipsa circa divinam virtutem impassibilissima copula, ubique Natura extenturis.* Ita ut ostenderet futurum hominem secundum divinum propositum solummodo secundum masculum & fœminam appellationem non dividendum; per quam rationem primitus etiam factus est; in ipsis nunc existentibus circa eum sectionibus non divisus propter ipsam perfectam adunationem ad propriam rationem per quam subsistit. In his verbis aptissime insinuat divini consilii propositum erga hominis conditionem, si eum peccaturum non prænosceret: homo namque solummodo esset in simplicitate suæ naturæ creatus, eoque modo quo Sancti Angeli multiplicati sunt intellectualibus numeris, multiplicatur; sed reatu suæ prævaricationis obrutus, naturæ suæ divisionem in masculum & fœminam est passus; & quoniam ille divinum modum multiplicationis suæ observare noluit, in pecorinam corruptibilemque ex masculo & fœmina numerositatem justo judicio redactus est. Quæ divisio in Christo adunationis sumpsit exordium, qui in se ipso humanæ naturæ restaurationis exemplum veraciter ostendit, & futuræ resurrectionis similitudinẽ prę̨stitit.

7. *In ipsis,* inquit, *quæ nunc circa eum sectionibus non divisus,* sectiones dicit circa hominem post peccatum, non solum divisionem in masculum & fœminam, verum etiam in multiplices varietates qualitatum & quantitatum, differentiarumque unius formæ; siquidem diversitas hominum à seipsis, quâ uniuscujusque species ab aliis discernitur, & staturæ modus variatur, non ex naturâ provenit, sed ex vitio, & diversitate locorum & temporum, terrarum, aquarum, aërum, escarum, cæterarumque similium in quibus nascuntur & nutriuntur. De diversitate morum, cogitationumque, superfluum est dicere, cum omnibus manifestum sit ex Divisione Naturæ post peccatum initium sumpsisse. *Propter ipsam,* inquit, *perfectam adunationem ad propriam rationem*

 nem

nem per quam subsistit: ac si diceret; ideo homo naturæ suæ divisionem non pateretur si non peccaret, quia perfectè rationibus suis (in quibus secundum imaginem Dei conditus est) primordialibus causis videlicet, in quibus subsistit, inseperabiliter adhæreret, si sponte suâ ab eis se ipsum non evelleret. Non enim in his in quibus nunc videtur esse homo consistit, sed in occultis naturæ causis secundum quas primitus conditus est, & ad quas reversurus est, continetur in quantum est.

8. Et quoniam post adunationem hominis, hoc est, duplicis sexus in pristinam naturæ unitatem, in quâ neque masculus neque fœmina, sed simpliciter homo erat, confestim orbis terrarum adunatio ad Paradisum sequitur; *Deinde,* inquit, *Paradisum orbemque terrarum per propriam sanctam conversationem adjungens, unam faceret terram non divisam in eo & partium ejus differentiam, sed magis congregatam ut nulla partium ejus ullam patiatur subductionem.* Quæ sententia valde obscura videtur, non enim facile patet quid suadere velit: utrum Orbis terrarum dum omnes substantiæ adunabuntur, paradiso copulabitur, ut nulla diversitas partium in eis fiat, sed totus paradisus erit; nam in ratione adunationis hoc semper observari necessarium est, ut quod inferius esse videtur, in id quod superius, hoc est, melius moveatur; non autem quod melius est in deterius transire, hoc est, redire in renovatione naturarum (alioquin adunatio non erit sed divisio) vera sinit ratio. Sic enim humanæ naturæ adunatio duplicis sexus divisionem in simplicitatem hominis revocat: quia homo melior est quam sexus. Masculus siquidem & fœmina non sunt nomina naturæ, sed partitionis ejus per prævaricationem: homo vero specialis ipsius naturæ appellatio est. An sic orbis terrarum & paradisus in unam illam terram, quæ altera species est sensibilis creaturæ in cœlum & terram divisæ applicabuntur, ut ipsa terra non solum varietate partium careat, sed etiam in simplicitatem quandam naturæ revocabitur, ut plus spiritualis quam corporalis esse credatur, qualis futura esset si homo non peccaret? Et intelligamus quod dixit; *non segregatam in eo,* id est, homine. Nam in homine omnia adunantur secundum partium suarum, videlicet, terræ differentiam. Ut quemadmodum nulla partium diversitas in homine erit, quoniam nulla compositio in eo permanebit, ita etiam terrena natura sibi copulabitur, ut unum in eo & cum eo esse videatur: ait enim *sed magis congregatam*; quatenus nullam partium ejus subductionem, hoc est, separationem patiatur. Ubi quippe vera est simplicitas, ibi nullius subductionis, videlicet segregationis, reperitur varietas; cui sensui sequentia favere aptissime videntur: sequitur enim *inde cœlum & terram adjungens per ipsam Angelis vita omnino & virtutum, quantum hominibus possibile est, similitudinem, unam facere & inseparabilem usque à seipsâ sensibilem creaturam, non separatam in eo,* videlicet homine; *localiter omnino in spatiis, levi facto spiritu & nullâ gravitate detento, neque ad Cœlos ascensione prohibitâ, per ipsam ad hæc perfectam animi ἀορασίαν,* hoc est, exorbitatem vel cæcitatem, *sincere ad Deum pervenientis sapienter ad eum intentione.* Ubi datur intelligi quod homo, quando revocabitur in pristinam naturæ suæ gratiam, quam prævaricando deseruit, omnem sensibilem & se inferiorem creaturam in unitatem sibi recolliget, mirabili quadam divinæ virtutis potentiâ, in restitutione hominis: dum enim sincere, ut ipse ait, humanus animus ad Deum perveniet, tum divinam ἀορασίαν, hoc est, omnium creaturarum, quas omnino superascendet, ignorantiam patietur, ad ipsum Deum perveniens, ipsumque in omnibus contemplans. Totus namque homo, ut ait ipse, levis spiritus futurus est, & nulla gravitate corporali in terrâ detinebitur, neque ad Cœlos ascensione prohibebitur. *Deinde,* inquit, *intelligibilia & sensibilia cum his copulans,* hoc est, cum prædictis naturarum adunationibus, *per ipsam ad angelos scientiæ æqualitatem unificabit creaturam, simul omnem creaturam non separatim in eo secundum scientiam & ignorantiam, æquali sibi ad angelos indifferenter futura, rationum in his quæ sunt gnosticâ scientiâ; per quam ipsa vera sophia infinita donorum effusio superveniens, quantum fas est, pure de cætero ipsam circa Deum & immediatè dignis præstat incognitam interpretabilemque notitiam.* Hujus sententiæ altitudo incomprehensibilis mihi videtur, & maxime ubi ait, *& secundum scientiam & ignorantiam æquali sibi ad angelos gnosticâ scientia.* Et merito, in prioribus enim nil aliud videbatur suasisse, nisi omnium rerum sensibilium & intelligibilium in unitatem quandam adunationem, ita ut nil separabile, nil corporeum, nil varium in eis remaneat; sed ut mirabili quâdam regressione inferiora semper in superiora transeant. Nunc vero dicere videtur adunationem naturarum substantialium in intellectu solummodo, non autem in rebus ipsis esse, hoc est, non eas res, quæ per generationem

in

in diverſa Genera, diverſaſque formas, infinitoſque numeros juxta Creatoris providentiam, intelligibilem ſenſibilemve acceperunt varietatem. Non enim aliter adunationem creataram ſubſtantiarum in angelis eſſe intelligimus, niſi ſolâ gnoſticâ ſcientia, non autem ipſarum rerum collectione in unum: Naturarum quippe omnium conditarum rationes in ſemetipſis ſub uno quodam intelligentiæ tenore cognoſcunt. Quemadmodum in quâdam ſapientiſſima humanâ animâ, diverſarum artium una eademque inſeparabilis cognitio eſt; ita ut ignorantia, ſive in Angelis (nam & eorum quoſdam nondum omni purgatos ignorantiâ legimus) ſive in hominibus, nullam ſegregationem rerum faciat; ſcientia vero gnoſtica adunationis cauſa fiat. Intellectus enim rerum veraciter ipſæ res ſunt, dicente Sancto Dionyſio, *Cognitio eorum quæ ſunt, ea quæ ſunt, eſt:* ſed ipſas primordiales ſuas cauſas rationeſque, in adunationem quandam actione intelligentiæ, non autem re ipſa colligi. Verum priuſquam ad hujus quæſtionis theoriam perveniamus, ſi de eâ quid dicendum, prædictæ adunationis rerum ſecundum Maximum reſidua dicenda eſſe arbitror. *Et finis*, inquit, *in omnibus his creatam naturam non creatæ per dilectionem unificans. O miraculum erga nos divinæ clementiæ, unum id ipſumque oſtendetur ſecundum habitum gratiæ totus homo toto univerſaliter ambitus Deo, & factus. Omne ſiquidem dicitur propter ſimilitudinem ſecundum eſſentiam, & totum ipſum accipiens*; ab ipſo videlicet *Deo Deum, utpote finem eorum quæ moventur, motionis; & ſtatum firmum immutabilemque eorum quæ feruntur in ipſum, & omnis finis, & ſtatuti, & legis, rationiſque intellectuſque, & naturæ finem ac terminum infinitum & interminatum exiſtentem.*

9. Ad hoc igitur quintum ex prædicti Magiſtri ſermonibus datur intelligi, inter primordiales rerum cauſas homo ad imaginem Dei factus eſt: ut in eo omnis creatura & intelligibilis & ſenſibilis, ex quibus veluti diviſis extremitatibus compoſitus, unum inſeparabile fieret, & ut eſſet medietas & adunatio omnium creaturarum. Non enim ulla creatura eſt, quæ in homine intelligi non poſſit: unde etiam in Sanctis Scripturis omnis creatura nominari ſolet, in Evangelio ſiquidem ſcriptum eſt, *prædicante Euangelium omni creaturæ*; item in Apoſtolo, *Omnis creatura congemiſcit & dolet uſque adhuc.* Et ſi non peccaret, non eſſet in eo diviſio ſexuum, ſed ſolummodo homo eſſet: non ſepararetur in eo orbis terrarum à Paradiſo, ſed omnis terrena natura in eo eſſet paradiſus; hoc eſt, ſpiritualis converſatio. Cœlum & Terra in eo non ſegregarentur, totus enim cœleſtis eſſet, & nil terrenum, nil grave, nil corporeum in eo appareret; eſſet enim & multiplicaretur in numerum, à conditore ſui præfinitum, ſicut angeli & ſunt, & multiplicati ſunt. Senſibilis natura ab intelligibili in eo non diſcreparet, totus enim eſſet intellectus, Creatori ſuo ſemper & immutabiliter adhærens, & nullo modo à primordialibus ſuis cauſis, in quibus conditus eſt, recederet: Omnis creatura quæ in eo condita eſt, nullam diviſionem in eo pateretur: ſed quoniam primus homo in tali felicitate permanere neglexerat, & ab eâ ſuperbiendo cecidit; & in infinitas partitiones varietateſque naturæ humanæ unitas diſperſa eſt, divina clementia aſſumſit novum hominem, in quo ipſa natura quæ in veteri homine diſpertita eſt, ad priſtinam unitatem revocaretur: in mundo de mundo, hoc eſt, homo ex hominibus propter homines naſci conſtituit. Hinc idem Maximus: *Quoniam itaque*, inquit, *naturaliter ut creatus eſt circa immutabile proprium principium, dico autem Deum, homo non eſt motus: circa vero ea, quæ ſub ipſo ſunt, quorum ipſe divinitus principari ordinatus eſt, contra naturam volens inſipienter eſt motus: eâ in adunationem ſeparatorum data ſibi naturali potentiâ, per generationem in ipſam adunandorum magis abuſus eſt ſeparationem; novantur naturæ, & Deus homo fit, ut hominem perditum ſalvet; & in toto univerſaliter naturæ per ſe ipſum quæ contra naturam ſunt, fiſſuras adjungens, & univerſaliter eorum quæ partita ſunt præmonſtratas rationes; quibus ipſa ſegregatorum fieri conſuevit adunatio, oſtendens magnum conſilium implere Dei & Patris in ſeipſum recapitulans omnia, id eſt, recolligens quæ in cœlo ſunt, & quæ in terrâ; in quo etiam creata ſunt, ipſâ namque univerſaliter omnium ad ſeipſum adunatione, ex noſtra inchoans diverſione, fit perfectus homo, ex nobis propter nos ſecundum nos, omnia noſtra perfecta habens; non ex nuptiali conſequentiâ; per hoc oſtendens, ut arbitror, quomodo erat & alius modus propagationis hominum in multitudinem Deo præcognitus, ſi mandatum primus homo cuſtodiret: inque pecudalitatem ſeipſum eo modo qui eſt per abuſionem propriis potentiis non dejiceret in ipſam, & ſecundum maſculum & fœminam differentiam, & diviſione naturæ retruſus. Cujus ut fieret, ſicut dixi, homo non omnino indigebat; ſine quibus autem eſſe, fortaſſe eſt poſſibile, hæc in perpetuum non neceſſe manere: in Chriſto enim Ieſu*, inquit, *divinus Apoſtolus neque maſculus eſt neque fœmina.*

10. Videsne quantum divisionis humanæ naturæ causam ad peccatum primi hominis referendam esse inculcat? sine quibus enim, inquit, fortassis est possibile esse, hæc in perpetuum non necesse manere. Ac si apertè diceret, quoniam si homo non peccaret, absque divisione suæ naturæ permanere poterat, non enim hoc ei ex natura accessit, sed ex delicto contigit; quæ igitur necessitas cogit ut post adunationem naturæ in pristinam sui dignitatem illa divisio permaneat: ut enim ante peccatum potuit eâ carere, ita poterit post ejus redintegrationem æternaliter permanere. Sed ne per singula ipsius persequamur sermones, in quibus apertissime edocet adunationem totius creaturæ, quæ in primo homine fieret si non peccaret, in Christo resurgente ante omnes per omnia factam, pauca de pluribus præsentis disputationis gratia introducam. Primo igitur Dominum Jesum divisionem naturæ, id est, masculum & fœminam, in seipso adunasse edocet: non enim in sexu corporeo, sed in homine tantum surrexit ex mortuis; *in ipso* enim *nec masculus nec fœmina est*. Quamvis in ipso sexu virili in quo natus est ex virgine, & in quo passus est, apparuit discipulis suis post resurrectionem, ad confirmandam resurrectionis suæ fidem; non enim aliter eum cognoscerent, si notam eis formam non viderent; nondum enim Spiritum Sanctum plenum accepêrunt, qui eos docuit omnia. Deinde post resurrectionem nostrum orbem terrarum paradiso in seipso colligavit: nam ex mortuis in paradisum rediens, in hoc orbe cum discipulis suis conversatus est: ostendens eis manifeste non aliud esse Paradisum præter resurrectionis gloriam, quæ primùm in eo apparuit, & quam omnibus fidelibus suis daturus est; docensque nostrum orbem terrarum differentiam à Paradiso juxta rationem naturæ non habere: non enim natura separantur, sed qualitatibus, quantitatibus cæterisque varietatibus quæ propter peccatum generale, generalis humanæ naturæ, ad pœnam ejus, immo ad correctionem & exercitationem, huic terræ habitabili superaddita sunt. Et quoniam una terra dum ad seipsam constituitur, inseparabilis est, ipsam naturæ rationem in quâ est, liberam divisionem secundum differentiam salvans; non enim vel mole vel spatiis discernitur Paradisus ab isto habitabitabili orbe terrarum, sed diversitate conversationis, differentiaque beatitudinis; nam & primus homo si non peccaret, feliciter in orbe terrarum vivere posset: quoniam una eademque ratio est in principalibus causis orbis terrarum & paradiso, quod aptissime in seipso Deus noster post resurrectionem manifestavit; simul enim & in Paradiso erat, & in hâc terrâ cum discipulis moratus est.

11. Non enim credendum est aliunde venisse localiter, ut suis discipulis appareret, & aliorsum recessisse, quum non apparebat, qui post resurrectionem, naturam locorum & temporum non solum divinitate, verum etiam humanitate fuerat supergressus; (spiritualia siquidem corpora, loco temporeque coarctari non facile crediderim: quemadmodum neque qualitatibus, quantitatibusve, seu alicujus formæ descriptionibus variari; simplicissimæ enim naturæ sunt, quod maxime argumento puri ignis colligitur, qui dum per omnia sensibilis mundi corpora diffunditur, tantæ subtilitatis est, ut nullo loco detineatur, & tamen in omnibus operationem suam manifestare dinoscitur,) sed uno eodemque tempore, uno eodemque loco ad tempus apparebat in eâ forma in qua passus fuerat, ut fidem illorum nutriret, donec veræ cognitionis virtute quâ postmodum profusi sunt, illuminarentur: & peracto momentaneæ apparitionis spatio, mox intellectualem invisibilemque spiritualis corporis ἀοραςίαν, id est, invisibilitatem, quæ omne tempus, ut prædiximus, omnemque locum superat, redibat: vel quod credibilius esse videtur, nullo modo ex resurrectionis gloriâ, loco vel tempore, vel quantitate, qualitateve recedens (his siquidem omnibus spiritualia corpora carere, nemo qui dubitat.) in eâ formâ qua mundo, in mundo vivens, pro mundi salute post resurrectionem discipulis suis seipsum manifestabat: non enim humana ratiocinatio prævalet ubi divina potentia solummodo pollet: nam quod ipse ait, *ecce Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*, satis ac plane indicat ipsum non solum secundum verbum, quo omnia implet, & super omnia est, verum etiam secundum carnem, quam in unitatem suæ substantiæ vel personæ accepit, & ex mortuis suscitavit, & in Deum transmutavit, semper & ubique esse, non tamen localiter seu temporaliter, nec ullo modo circumscriptum; mirabili siquidem & ineffabili modo & super omnes cœlestes essentias, & cum patre est secundum humanitatem quæ verbo patris adunata est; & Deus est & ubique regit mundum, & diligentibus se, sive invisibiliter, sive visibiliter apparet; cœlum non deserit & mundum regit;

regit; ad dextram patris ſedet, in ſummis omnia gubernans, humanæ naturæ ſalutem in imis miniſtrans: noli ergo in loco fingere Chriſti humanitatem quæ poſt reſurrectionem tranſlata eſt in divinitatem. Divinitas Chriſti in loco non eſt, igitur neque ejus humanitas: eodem modo ſane intelligitur de tempore, de quantitate, de qualitate, de formâ circumſcriptâ: his enim omnibus tota Chriſti humanitas, hoc eſt, corpus & anima & intellectus carere piiſſime creditur, puriſſimeque intelligitur poſt reſurrectionis palmam; & ad eandem gloriam electos ſuos poſt Catholicam reſurrectionem ducturus, qui unum in eo, & cum eo futuri ſunt. Chriſtus igitur & in paradiſo erat ſimul & in mundo, oſtendens & mundi & paradiſi unam rationem naturalem eſſe, in ſeipſo mundum & paradiſum adunans. Non enim in mundo moles corporeas ſpatiiſque diſtentas, multipliceſque diverſarum partium ejus varietates, vera ratio conſiderat & honorificat: ſed naturales & primordiales illius cauſas in ſeipſis unitas atque pulcherrimas, in quas dum finis ſuus venerit, reverſurus erit, & in eis æternaliter manſurus. Non autem alium finem hujus ſenſibilis mundi credimus eſſe futurum, niſi in Deum & in primordiales cauſas ſuas, in quibus naturaliter ſubſiſtit, reditum.

12. Etenim ut ratio docet, mundus iſte in varias, ſenſibileſque ſpecies, diverſaſque partium ſuarum multiplicitates, non erumperet, ſi Deus caſum & interitum primi hominis, unitatem ſuæ naturæ deſerentis, non prævideret: ut ſaltem poſt ruinam ſuam de ſpiritualibus ad corporalia, de æternis ad temporalia, de incorruptibilibus ad caduca, de ſummis ad ima, à ſpirituali homine in animalem, à ſimplici naturâ ad ſexuum diviſionem, ex Angelicâ dignitate & multiplicatione ad pecorinam contumelioſamque corruptibilemque ſecundum corpus generationem, ſuum miſerabilem interitum, tali pœna admonitus cognoſceret: & ad ſuæ dignitatis priſtinum ſtatum pænitendo, ſuperbiamque ſuam deponendo, divinaſque leges quas tranſgreſſus fuerat implendo, redire poſtularet. Non enim credendum eſt, diviniſſimam conditoris clementiam peccantem hominem in hunc mundum retruſiſſe, quaſi quâdam indignatione commotam, aut quodam vindicandi motu cupidam, (his enim accidentibus divinam bonitatem carere vera ratio indicat) ſed modo quodam ineffabilis doctrinæ incomprehenſibiliſque miſericordiæ: ut homo quilibet voluntatis arbitrio in ſuæ naturæ dignitate ſe cuſtodire noluerat, conditoris ſui gratiam ſuis pœnis eruditus quæreret; & per eam divinis præceptis obediens, quæ prius ſuperbiendo neglexerat, ad ſuum priſtinum ſtatum cautus & providus, priſtinæ ſuæ negligentiæ ſuperbique caſus humilis atque memor rediret: unde iterum per gratiam & libero ſuæ voluntatis arbitrio cuſtodito non caderet, nec cadere vellet nec poſſet. Sed redeamus in adunationem naturarum in Chriſto. *Deinde*, inquit prædictus Magiſter, *per aſſumptionem in cœlum, profecto cœlum vivificavit & terram, & cum terreno hoc corpore nobis connaturali, in ſpiritualem ſubſtantiam videlicet mutato; rediens in cœlum, unam exiſtentem omnem ſenſibilem naturam manifeſtavit: deinde ſenſibilia & intelligibilia conſtituit; conſequenter per omnes cœleſtes, divinoſque, intellectuales ordines tranſiens, cum animâ & corpore, hoc eſt, perfectâ noſtra naturâ, adunavit; totius creaturæ ſecundum principaliſſimam ejus rationem concurſum, in ſe ipſo perfecte inſeparabilem atque immobilem oſtendens; & finis in omnibus his ſecundum intelligentiam humanitatis, hoc eſt, ſecundum ipſam humanitatem, apud ipſum ſit Deum apparens pro nobis: ſicut ſcriptum eſt, vultui Dei & Patris, quantum homo, qui nunquam ullo modo à patre quantum verbum, poteſt recedere; ac primum nos adunavit nobiſmet in ſeipſo per ablationem ſecundum maſculum & fœminam differentiæ, & pro viris & pro mulieribus, quibus diviſionis maxime inſpicitur modus: homines ſolummodo proprieque vereque oſtendit mundam ferentes imaginem quam nullo modo corruptionis notamina tangunt.* Videſne quantum aperte denuntiat hominem ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditum ſexus differentiâ omnino caruiſſe, & adhuc quantum in eo imago & ſimilitudo conditoris permanet carere; ipſamque diviſionem propter peccatum ſecundum corpus ſolummodo accidiſſe: quamquam enim in anima ſpiritales ſexus intelliguntur, νοῦς ſiquidem intellectus veluti quidam maſculus in animâ eſt, αἴσθησις vero, id eſt, ſenſus, veluti quædam fœmina; non tamen ibi cognoſcimus naturæ divortium, ſed Chriſti & eccleſiæ myſterium, uniuſque intellectus ad creatorem & ad creaturam contuitum. *Et nobiſcum*, inquit, *& propter nos ſimul omnem creaturam per medietates veluti propriarum partium extrema comprehendens, & circa ſe ipſum inſolubiliter paradiſum orbemque terrarum conjunxit, cœlum & terram, ſenſibilia & intelligibilia: corpus quippe & ſenſum & animam, ſecundum nos, habens & intellectum, quibus quaſi partibus per ſingula unicuique univerſaliter*

 cognatum

cognatum associans extremum, juxta prius redditum motum divinitus omnia in se ipse recapitulavit.

13. Vim verborum intentius perspice, non enim vacant virtute; *corpus quippe,* inquit, *sensum & animam secundum nos habens,* Christus videlicet, *& intellectum:* his enim veluti quatuor partibus, humana natura constituitur; quas partes verus quippe homo Christus & assumpsit & in seipso adunavit; homo siquidem perfectus: nil enim hominis reliquit præter peccatum, quod in unitatem substantiæ suæ acciperet, inque semetipso non adunaret, hoc est, unum non faceret. Non enim in illo post resurrectionem quatuor sunt, sed unum, & non compositum, unum sed simpliciter unum corpus, & sensus, anima, & intellectus; *quibus,* inquit, *quasi partibus, per singula unicuique universaliter cognatum associans extremum;* ac si aperte diceret, quoniam Christus quatuor humanæ naturæ partes accepit, & in seipso adunavit, universam creaturam, hoc est, intellectualem & sensibilem assumpsisse, & in seipso adunasse manifestum est. Etenim in homine, quem totum accepit, universa creatura condita est, *singulis enim partibus,* ut ipse ait, *cognatum associans extremum,* cognata vocans extrema, corpora omniaque visibilia: hæc enim extremitatem universæ creaturæ deorsum versus obtinent, sibique invicem cognata sunt: sursum vero versus, alteram creaturæ obtinent extremitatem omnes intellectuales essentiæ, quæ inter se invicem similiter cognatæ sunt. Singulis ergo partibus humanæ naturæ, cognata extrema, hoc est, connaturales naturæ in Christo sociatæ sunt. Corpus siquidem accipiens quartam veluti hominis partem, omnem corporalem creaturam sibi adjunxit. Sensum vero assumens, universam sensibilem sensuque utentem sibimet copulavit. Quid de anima dicendum? Nonne in eâ quam accepit non solum rationabilem animam, verum & omnem vitam nutritivam & activam in se ipso associavit? de intellectu nemo sapientum dubitat: humano enim intellectui quem Christus assumsit omnes intellectuales essentiæ inseparabiliter adhærent. Nonne plane vides omnem creaturam, intelligibiles dico sensibilesque mediasque naturas, in Christo adunatam? Quod conclusit breviter Magister dicens, *unam subsistentem simul omnem creaturam, quasi aliquem hominem, partium suarum ad se invicem coitu complexam ostendens, & ad seipsam intuentem per universitatis substantiam; juxta unam & simplicem & indiffinibilem substantiam ex eo quod non est deductionis & indifferentem notitiam: per quam unam eandemque omnis creatura recipere potest causam penitus indiscretam.* Hactenus de divisionibus, deque adunationibus substantiarum venerabilem Magistrum, Maximum dico, secuti, quantum ad præsentis quæstionis attinet negotium diximus; & jam ad propositum, id est, ad eam formam universalis naturæ, quæ & creatur & creat, & in primordialibus causis constituta est, discutiendam, de hâc enim in primo libro dicere proposuimus, si tibi videtur redeundum. *D.* Videretur plane, si de quibusdam quæ in prædictis rationibus dicta sunt (quoniam multum me movent) clarius explanares. *M.* Dic mihi quæ sunt illa, quæ inter ea quæ à me dicta sunt, valde te movent, quorumque explanationem poscere videris.

14. *D.* In divisionibus creatarum substantiarum secundum Maximum, nihil me movet, nec valde mihi obscurum videtur seu ambiguum, præter hominis divisionem inter masculum & fœminam; eamque non ex primâ hominis conditione ad imaginem Dei, sed ex pœna peccati processisse. Iterumque post Catholicam resurrectionem omnium corporum, quæ in fine mundi futura est, ipsam divisionem non amplius permansuram, sed in unitatem primordialis naturæ reversuram; quis enim talia audiens non expavescat, confestimque in hæc verba prorumpat: Non ergo post resurrectionem masculi & fœminæ futurus est sexus? si uterque penitus ab humanâ auferetur naturâ. At qualis forma in homine apparebit, si nemo masculi seu fœminæ corpus habuerit; aut qualis poterit fieri cognitio, si utriusque sexus futura sit exterminatio, inque simplicem indiscretamque formarum differentium adunationem omnium hominum coagulatio, sive spiritualis incorporeaque seu visibilis & corporea, loco & tempore circumscripta: & hoc in ambiguo à te prætermissum est, atque indiscussum. Quamvis videaris in corporibus resurrectionis spirituales quantitates qualitatesque magis quam corporales suadere esse futuras; ut non dicam quantum hæc doctrina omnium aut penè omnium Latiaris linguæ sanctorum magistrorum autoritati resistat; qui unanimiter post resurrectionem omnium utriusque sexus integritatem futuram esse asserunt: ita ut vir in formam viri, fœmina in formam fœminæ, cum omnium corporalium partium indiciis quibus maxime uterque sexus discernitur, redeat, ac sic sive

in

in gloria, sive in pœna æternaliter permaneat. Si tamen æterna pœna corporaliter futura sit, sicut æterna gloria: sed de hâc quæstione in quinto tractabimus. Multis item videtur incongruum coæternam beatitudini miseriam fore credere, quibus Evangelicus sermo videtur resistere, qui ait *ite maledicti in ignem æternum*. Hæc ut dixi in prædictis substantiarum factarum à Deo divisionibus, maxime mihi scrupulum ingerunt. De reditu autem & adunatione quicquid jam à te dictum est, durum mihi atq; obscurum universaliter esse fateor. Non enim clare video, quomodo utriusque sexus humanæ naturæ adunatio in Christo primum à mortuis resurgente facta est, & in omnibus hominibus mundo futura sit, in eodem enim sexu quo in carne vixit, Christum credimus resurrexisse, semperque permanere & permansurum esse. Quis autem negabit virili sexu ipsum fuisse indutum, priusquam pateretur & resurgeret; similiter etiam credimus omnes homines in eodem sexu, in quo cadunt, resurrecturos esse. Quomodo quæso orbis terrarum paradiso, terraque unita cœlo, omnisque sensibilis creatura intelligibili, & hæc omnia Deo copulabuntur, ita ut unum sint, nullaque in eis diversitas appareat; & maxime illud, quod promisisti à te explanandum, hoc est, quomodo omnium substantiarum prædictarum reditus in unum, atque adunatio futura sit? Utrum reipsà, hoc est, transitu omnium sensibilium in intellectualia, ita ut peracto mundi hujus sensibilis curriculo omnia sint spiritualia, nihil corporeum seu sensibile remaneat; an solo contuitu animi naturalem unitatem omnium rerum in suis rationibus primordialibusque causis contemplantis? ea namque quæ extrinsecus corporeo sensui varia multipliciaque locis, temporibus, qualitatibus, quantitatibus cæterisque sensibilis naturæ differentiis apparent, in suis rationibus secundum quas à creatore omnium condita sunt, æternaliterque immutabili suæ naturæ statu, certisque divinæ providentiæ regulis subsistunt, puro intellectui, rerum omnium veritatem inquirenti, invenienti, consideranti, unum individuum videntur esse, & sunt. Nam quantum exteriores naturæ, sensibiles dico atque corporales, locis temporibusque cæterisque accidentibus variari appetunt (in his enim eorum pulchritudo maxime arridet; ideoque à carnalibus animis, longè à veritate & unitate distantibus, inque temporalium rerum numerositatem diffusis, intemperatè luxuriosèque amantur:) tantum interiores, hoc est, intelligibiles essentiæ, simplicem sui individuamque unitatem in seipsis & inter seipsas inseparabiliter ostendunt, atque per hoc, sapientum animos pulchritudinem harmoniæ societatisque earum contemplantes delectant; quibus ex instabili diversaque locorum ac temporum varietate redeuntibus, solius unitatis immutabilisque veritatis contemplatio primum promittitur. Non enim cœlestes virtutes quas variis nominationibus Scriptura Sacra nominat, per hunc mundum visibilem extrinsecus corporeisque sensibus intueri credendas esse æstimo: nec tamen eas eum omnino ignorare putandum, quando per eas regi ac ministrari hæc omnia visibilia Sancta edocet Scriptura (leges siquidem divinæ per angelos administratæ sunt; quibus bonorum hominum mores correcti, ordinati, à pravis viis reducti, multiplicibus divinæ prudentiæ doctrinis exercitati, ad pristinum naturæ modum revocantur) sed in causis quas ipsæ æternaliter considerant hunc mundum quem gubernant, quantum eis finitur, perspiciunt, non locorum spatiis divisum, non variis temporum motibus distinctum, non numerositate partium suarum dispersum, non qualitatum quantitatumve multiplicibus differentiis dissimilem, non molis magnitudine tumidum, non diversis longitudinis, latitudinis, altitudinisque spatiis distentum; sed totum simul simpliciterque in suis rationibus immutabiliter subsistentem. De his igitur obscuris quæstionibus quæ per meipsum ad liquidum intueri nequeo, luculentius à te discernendum æstimarim; tuo tamen arbitrio, quo ordine aperiendæ sint, tantum ut aperiantur, sive nunc sive postea, mihi visum est tribuere.

M. De his omnibus quæ, ut dicis, tibi clarè non patescunt, alium disserendi locum rerum ordo expetit; sed hic breviter prælibandum, quoniam hæc omnia quæ difficilia tibi videntur uno argumento possunt concludi. Si enim Christus qui omnia intelligit, immo est omnium intellectus, reipsâ omnia quæ assumpsit, ordinavit; quis dubitet quod præcessit in capite ex principali exemplo totius humanæ naturæ, in tota fore subsecuturum, sicut in quinto libro tractabimus? Siquidem hujus præsentis libri textus nil aliud flagitat, quàm ut pro viribus nostris quicquid lux animorum largita fuerit, de Primordialibus causis disputemus.

15. *D.* Ingredere quovis ordine, eo enim modo quo præsentes quæstiones de qua-

quadripartitâ universalis naturæ divisione propositæ sunt, non incongruè explanandas esse opinor. *M.* Ratiocinationis exordium ex divinis eloquiis assumendum esse æstimo. *D.* Nil convenientius, ex ea enim omnem veritatis inquisitionem initium sumere necessarium est. *M.* Divinissimus propheta, Moisea dico, in principio libri Geneseos, *In Principio*, inquit, *fecit Deus cœlum & terram:* quo in loco omnes Sanctæ Scripturæ expositores ingenii sui acumen exercuerunt, diversisque intelligentiæ modis, quid cœli nomine, quid terræ, propheta immo & Spiritus Sanctus per prophetam voluit significari, exposuerunt; alii siquidem brevem quandam comprehensionem totius perfectæ naturæ his verbis insinuari æstimant. Cœli quidem nomine totam spiritualem intellectualemque naturam, conditam atque formatam; Terram vero omnem corpoream sensibilemque suis perfectissimis definitionibus constitutam, intimari arbitrantur. Alii informitatem utriusque creaturæ, spiritualis quidem nomine cœli; terræ vero appellatione, mundi hujus corporalis inchoationem suadere conantur. Alii totius sensibilis creaturæ (quæ veluti duabus principalibus partibus, cœlo dico & terra, perficitur) creationem, his verbis indicari affirmant; ita ut nihil de spiritualis creaturæ conditione in hoc loco significetur, sed solummodo plenitudinem corporeæ creaturæ propheta voluerit describere. Inter has enim duas partes, cœlum dico & terram, veluti inter quosdam duos extremos terminos, à se seinvicem discretos, suis medietatibus connexos, hujus mundi sensibilis universitatem harmonia quâdam naturali compositam coadunatamque esse certis rationibus edocent. Sed longum est, & præsentis operis proposito inconveniens, per diversas diversorum opiniones multas ac varias sermonem extendere; superfluumque videbitur aliorum intellectus de hujusmodi negotio, nisi ubi summa necessitas exigit, introducere. Mihi autem multorum sensus consideranti, nil probabilius, nil verisimilius occurrit, quam ut in prædictis Sanctæ Scripturæ verbis, significatione viz. cœli & terræ, primordiales totius creaturæ causas, quas Pater in unigenito suo filio, qui principii appellatione nominatur, ante omnia quæ condita sunt creaverat, intelligamus: & cœli nomine rerum intelligibilium cœlestiumque essentiarum, terræ vero appellatione sensibilium rerum quibus universitas hujus mundi corporalis completur, principales causas significatas esse intelligamus. *D.* Similiter etiam hunc intellectum præ cæteris eligerem, si me paululum non moveret illa ambiguitas quæ in prædictis intelligentiæ discretionibus videtur oriri. Nam ut mihi videtur, aut parva aut nulla differentia est inter eorum intellectum, qui dicunt informitatem utriusque naturæ (intelligibilis dico atque sensibilis) & eorum qui primordiales causas intelligibilium & sensibilium prædictis Scripturæ verbis descriptas esse judicant. Nam informem materiam ejusque informitatem causam quandam rerum esse dicimus; in eâ siquidem inchoant, quamvis informiter, hoc est, adhuc imperfectè; ac prope nil esse, non tamen penitus nihil esse intelliguntur, sed inchoamentum quodammodo esse, formamque & perfectionem appetere.

M. Esto igitur intentior, & rerum differentias acute perspice, nebulasque ambiguitatis ex acie intentionis tuæ penitus depelle. Non enim ut arbitror te potest latere alias esse rerum informitates, & alias rerum causas perfectaque Principia: nam si esse & non esse sibi invicem opponuntur è contrario, nil propinquius est ad vere esse quam informis materia; est enim, ut ait Augustinus, *informe prope nihil.* Num tibi videtur parva distantia inter id quod veræ essentiæ est propinquum, & id quod veræ essentiæ privationi quæ nihilominus dicitur esse, est proximum; nec rerum informitatem causam essentiæ formæque ac perfectionis rerum esse diximus, sed magis privationem essentiæ, formæque & perfectionis rerum. Causa siquidem, si verè causa sit, omnia perfectissime, quorum causa est, in seipsâ perambit, effectusque suos priusquam in aliquo appareant in seipsâ perficit; & dum in genera formasque visibiles per generationem erumpunt, perfectionem suam in ea non deserunt, sed plene & immutabiliter permanent, nulliusque alterius perfectionis indigent nisi ipsius unius in quâ semel & simul & semper subsistunt. Non parva siquidem mihi videtur esse talis differentia, longe siquidem à seipsis distant primordiales causæ quæ ab uno summoque omnium principio, quod à nullo est, perfectissimè in suis immutabilibus rationibus conditæ sunt, & informitates omnium rerum quæ non solum ad perfectionem formæ nondum perveniunt, sed vix jam esse incipiunt, nec longe ex non esse recedunt: quamvis enim videantur rerum informitates medietatis locum obtinere

inter

inter esse & non esse, incipientes esse ex non esse; siquidem ex non esse, processionem quandam ad esse inchoant: nondum tamen ad perfectionem formæ atque essentiæ intelliguntur pervenisse; plus appropinquare judicantur ad non esse quam ad esse. Nihil enim aliud est rerum informitas nisi motus quidam, non esse omnino deserens, & statum suum in eo quod vere est appetens. Primordiales vero causæ ita in principio, hoc est, Dei verbo, quod vere dicitur esse & est, conditæ sunt, ut nullo motu perfectionem suam in aliquo appetant, nisi in eo in quo sunt immutabiliter, perfecteque formatæ sunt. Semper enim ad unam rerum omnium formam quam omnia appetunt, Verbum patris dico, conversæ formantur, & formationem suam nunquam deserunt. Causæ quippe locorum & temporum in eis sunt: quæ vero sub ipsis sunt inferioribus rerum ordinibus, ita ab eis creantur, ut ad seipsas ea attrahant, omniumque rerum principium unum appetant; ipsæ vero nullo modo ad ea quæ sub eis sunt respiciunt, sed suam formam superiorem se semper intuentur, ut semper ab ea formari non desinant. Nam per seipsas informes sunt, & in eâ universali suâ formâ, in Verbo dico, semetipsas perfecte conditas cognoscunt. Quis autem rectæ intelligentiæ, hæc quæ de primordialibus causis dici possunt, de informitate rerum dicere audebit? præsertim cum & informis rerum materia, non aliunde credatur manare, nisi ex causis primordialibus. Si enim primordiales causæ ideæ primordiales appellantur quæ primitus ab una creatrice omnium causa creantur, & ea quæ sub ipsis sunt, creant: nam primordiales causas & creari & creare diximus: quid mirum, si quemadmodum in numero eorum quæ post primordiales causas condita sunt, informem materiam esse credimus certisque rationibus firmamus, eam quoque à primordialibus causis creari fateamur.

16. *D.* Alius igitur est intellectus primordialium causarum, alius informium materiarum: *M.* Prædictis rationibus ita concedere cogimur. Cætera considera similiter, & quod sequitur varii tradunt. *Terra autem erat invisibilis & vacua*: vel juxta LXX. *invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super faciem abyssi.* Alii namque terræ inanis & vacuæ seu invisibilis & incompositæ nominatione, visibilis creaturæ; abyssi vero tenebrosæ vocabulo, invisibilis essentiæ unitatem figuratè intelligi volunt. Omnis siquidem corporalis sensibilisque creatura ex materiâ & formâ constituitur, atque ideo materia carens formâ, informis dicitur, hoc est, carens formâ, & invisibilis & incomposita, seu inanis & vacua: accedente vero forma visibilis dicitur & composita, solidaque atque perfecta, naturæ suæ certæ finibus circumscripta; invisibilis vero creatura, i. e. intellectualis & rationalis, informis dicitur, priusquam ad formam suam, creatorem videlicet suum convertatur. Non enim sufficit ad perfectionem ex essentiâ essentialique differentia subsistere: (his enim duobus omnis intellectualis creatura componitur;) nisi ad verbum unigenitum, dico Dei filium qui est forma intellectualis vitę, conversa perficiatur: alioquin imperfecta informisque remanet. Alii terram inanem vacuamque seu invisibilem incompositamque dictam arbitrantur molem hanc terreni corporis, primo conditam vacuam quidem & inanem, ut illis videtur, *quia nondum diversis generibus formisque germinum, fruticum, animaliumque ornata erat*; *invisibilis vero, aut quia humidæ naturæ abundantia undique superfusa erat, aut quia homo qui eam aspicere posset, nondum ex primordialibus causis per generationem eruperat*; *tenebras autem super abyssum aiunt, quod aer qui undique abysso circumfusus fuerat, adhuc lucidus non erat, ideoque constitutam inter se abyssum nondum illuminare poterat*: cui sensui quamvis sanctus Augustinus refragari videatur, non omnino tamen, quia sancti Basilii est, à nobis refellitur. Non enim nostrum est de intellectibus sanctorum patrum judicare, sed eos pie ac venerabilter suscipere: non tamen prohibemur eligere, quod magis videtur divinis eloquiis rationis consideratione convenire; sed si quis dixerit prædicta Prophetæ verba non aliud, quàm primordiales rerum causas innuere, non videbitur ex veritate deviare. Quid enim? num incredibile est πρωτότυπον, hoc est principale exemplar corporalis naturæ, quod significatur terræ nomine, quodque ante hunc mundum sensibilem perpetuo perfectissimeque Deus in principio, hoc est pater in filio condiderat, vacuum atque inane posse vocari? Vacuum quidem, quoniam omni sensibili in suis effectibus vacabat priusquam in genera formasque sensibilis naturæ per generationem locis temporibusque prodiret? Inane vero, quia nullam quantitatem, nil corporali mole densum, nil locis dispersum, nil temporibus mobile adhuc in ea intellectus propheticus, qui in divina my-

ſteria eſt introductus, aſpexerat. Hæc enim vocabula, *inane* dico *&* *vacuum*, plus primordialis naturæ ante omnia in Verbo conditæ pleniſſimam immutabilemque ſignificant perfectionem, quam mutabilem imperfectamque hujus mundi ſenſibilis informem adhuc proceſſionem, locis temporibuſque diſperſam, perque generationem eſſe inchoantem, diverſiſque ſenſibilis creaturæ numeris formari appetentem. Sæpe quidem inane & vacuum & in laudibus rerum corporalium ſolent poni: totum namque ſpatium quod inter globum terræ choroſque ſiderum, extremumque mundi ambitum in medio eſt conſtitutum, in duas partes eſt à ſapientibus mundi divinæque Scripturæ diviſum: inferior enim pars à terra uſque ad Lunam, aer dicitur, hoc eſt ſpiritus: ſuperior vero à Luna uſque ad ſydera extremæ ſphæræ, æther, id eſt purus ſpiritus; ambæ autem Κενὰ à Græcis, vacuum ſeu inane à Latinis vocantur: ſed puriſſimum clariſſimumque illud ſuperius ſpatium conſtat ſuperioris eſſe naturæ, ſereniſſimum, æternoque ſilentio quietum, exceptis harmonicis cantilenis conſonantiiſque Planetarum, omnem terrenum & mortalem ſenſum tonorum ſemitonorumque acumine ſuperans, ſubtiliſſimique ignis motibus labens, diurni luminis plenum, præter portiunculam quam umbra terræ obtinet, quæ nox appellatur, ideoque dicitur vacuum: nec immerito, quoniam omni terrâ craſſaque mole vacat, nulloque corporeo pondere impletur. Planetarum etenim leviſſimi globi & ſpiritales ſunt, & quia nulla terrenâ qualitate gravantur, nullam obſcuritatem efficiunt. Lunæ ſiquidem humiditas ſordeſque quæ in eâ apparent, non ex ſuæ naturæ puritate, ſed ex terrenæ molis vaporibus quos Græci Ατμίδας vocant, humidæque abyſſi vicinitate, accidit: hujus quoque corpulentioris aeris inferiorisque nebuloſitas & obſcuritas, non ex ſeipſo, ſed ex aquarum terrarumque propinquitate advenit. Unde enim naſcitur Lunæ humiditas & aeris nebuloſitas, tonitruaque, fulminaque, imbres, pluviæ, nix, gelu, varii flatus ventorum? non aliunde niſi ex terrenis aquaticiſque vaporibus occaſionem accipiunt.

17. Quid ergo mirum ſi primordiales rerum viſibilium cauſæ terræ inanis & vacuæ vocabulo figurate inſinuentur, præ nimia ſubtilitate ineffabilique intellectualis ſuæ naturæ ſimplicitate, priuſquam in genera & formas ſenſibileſque numeros, in quibus veluti quibuſdam nebulis corporeis ſenſibus apparent, per generationem defluerent; quoniam viſibilis mundi prædicta ſpatia, propter ſui ſubtilitatem ac pæne incorporalitatem, inania ſeu vacua non incongrue appellantur. Sic ait quidam Poetarum: *Aera per vacuum ſaltu jaculabere corpus.* Item Virgilius in duodecimo, *Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus.* Eadem ratio eſt alterius interpretationis, quæ dicit terram inviſibilem incompoſitamque fuiſſe. Quid enim aliud rationabilius iſta inviſibilitas myſticæ terræ ſignificaret, quam primordialium cauſarum corporalis creaturæ obſcuritatem, nullo coloris lumine, nulla formarum diſcretione adhuc declaratam, inſuper etiam puriſſimos intellectus ſuperantem. Merito quoque cauſæ primordiales incompoſitæ prædicantur, ſunt enim ſimplices omnique compoſitione omnino carentes; nam in eis eſt ineffabilis unitas, inſeparabiliſque incompoſitaque harmonia, univerſaliter differentium ſeu ſimilium partium copulationem ſupergrediens. Quid dicam de cauſis principalibus intellectualis eſſentiæ, nonne congruentiſſime tenebroſæ abyſſi vocabulo à Spiritu ſancto appellatæ ſunt? Abyſſus enim dicuntur propter earum incomprehenſibilem altitudinem, infinitamque ſui per omnia diffuſionem, quæ nullo percipitur ſenſu, nullo comprehenditur intellectu, præque ineffabilis ſuæ puritatis excellentia tenebrarum nomine appellari meruerunt. Siquidem & ſol iſte ſenſibilis intuentibus eum ſæpe ingerit tenebras non valentibus eximium ſui intueri fulgorem. Tenebræ itaque erant ſuper cauſarum primordialium abyſſum; nam priuſquam in cœleſtium eſſentiarum numeroſitatem procederent, nullus intellectus conditas eas cognoſcere potuit, quid eſſent. Et adhuc tenebræ ſunt ſuper hanc abyſſum, quia nullo percipitur intellectu, eo excepto qui eam in principio formavit. Ex effectibus autem, hoc eſt, proceſſionibus ejus in intelligibiles formas, cognoſcitur ſolummodo quia eſt, non autem intelligitur quid eſt.

18. Sed utrum myſtica illa terra inviſibilis, ipſaque tenebroſa abyſſus & intellectualis primarum cauſarum inviſibilis terra perpetuo erit, abyſſuſque tenebroſa æternaliter permanebit; an quandoque, hoc eſt, poſt finem mundi hujus inviſibilis in notitiam intellectualium rationaliumque eſſentiarum perventuræ ſunt,
non

non parva indiget indagine. *D.* Immo maximâ, & ne hoc intactum prætermittas obnixe peto. *M.* Dic quæso quid tibi videtur, num primordiales causæ rerum, quas terræ atque abyssi vocabulis significatas esse, præque incomprehensibili atque excellenti altitudine invisibiles tenebrosasque dictas arbitramur, cùm per generationem in genera formasque, in numeros differentiasque rerum seu sensu seu intellectu comprehensibilium procedunt, invisibiles incomprehensibilesque esse desinunt; an semper in excellentia suæ naturæ, in quâ ante omnia in principio conditæ sunt, permanent, & sub nullum sensum intellectumve cadunt, ita ut & in rebus quarum causæ sunt sensibus seu intellectibus quodammodo appareant, & excelsitudinem suæ incomprehensibilitatis non deserant, ac veluti in tenebris quibusdam (in secretissimis dico divinæ sapientiæ sinibus) semper sedeant? *D.* Eas perpetuo invisibiles tenebrasque esse crediderim. Si enim ipsa sapientia Dei patris, in quo omnia facta sunt vereque subsistunt, & extra quam nihil intelligitur esse, in seipsâ incomprehensibilis invisibilisque permanet; *Lux* enim est *inaccessibilis*, omnem intellectum superans: quid mirum si causæ omnium quæ in eâ, & per eam, & ad eam factæ sunt, invisibiles incomprehensibilesque æternaliter credantur esse, & incommutabiliter permanere? *M.* Exemplo naturæ nostræ illud possumus concipere; nam quod intellectus noster in seipso primum rationabiliter concipit, & ad habitum puræ perfectæque intelligentiæ perducit, semper & in se obtinet, & quibusdam signis extrinsecus profert. Verbi gratiâ, si veram cognitionem de aliquo sensibili vel intelligibili sapiens animus percepit, ipsa cognitio & in ipso fixa permanet, & phantasias primo mittit in cognitionem, demum in sensus, demum in vocum signa, aliosque nutus quibus animus secreta sua molimina gradatim descendentia solet aperire, inque animorum aliquorum notitiam naturalibus artificialibusve progressionibus proferre non tardat.

M. Principales itaque causæ, & in ea quorum causæ sunt proveniunt, & principium, id est, patris sapientiam in quâ factæ sunt, non relinquunt; & ut sic dicam, in se ipsis permanentes, invisibiles tenebræque suæ excellentiæ semper absconditæ in effectibus suis veluti in lucem quandam cognitionis prolatæ, non cessant apparere. *D.* Hæc probabiliter suaderi possunt; sed nosse velim utrum principia rerum, quæ primordialium causarum nominibus appellantur, seipsa intelligunt, priusquam in ipsas res, quarum causæ sunt, profluant, necne? *M.* Ad hoc breviter respondendum; Si Deus in sapientia sua fecit omnia quæ fecit, teste Scripturâ quæ dicit *omnia in sapientia fecisti*; cui dubitare permittitur omnia quæ in sapientia facta sunt, sicut ipsa sapientia seipsam cognoscit, & quæ in ipsâ facta sunt, non solum seipsa cognoscere, sed & rerum quarum principia sunt notitiâ non carere? Non enim credendum est in divina sapientia aliquid insipiens & seipsum ignorans conditum fuisse; sed de his diligentius alibi considerandum. *D.* Ita fiat; nam non brevem transitoriamque quærit indagationem, si primordiales causæ seipsas sapiunt quoniam in sapientiâ creatæ sunt, æternaliterque in eâ subsistunt quæ nullum insipiens in se recipit, quomodo ex sapientibus causis multa insipientia procedunt. Non enim omnia quæ ex iis profluunt sapientia sunt; duas siquidem naturas sapientiæ participes esse credimus, intellectualem in angelis, in hominibus rationalem: cætera vero quæ à sensibus seu ab intellectu comprehendi possunt, sapientiæ expertia credimus esse, quamvis breviter quis respondere valeat, non esse mirum in sapientibus exemplaribus insipientium causas subsistere, dum videmus in solaribus radiis tenebrarum occasiones naturaliter inesse, dumque in se ipsis nullas tenebras esse sinunt, eas tamen de causis in se insitis veluti sibi oppositas gignunt.

19. *D.* Quid ergo vult quod sequitur? *Et Spiritus Dei superferebatur super aquas.* An forte hoc additum ne æstimarentur primordiales causæ non solum intellectualis rationalisque creaturæ virtutem, verum & creatoris earum intelligibilem cognitionem præ nimiâ suæ naturæ excellentiâ superare? *M. Et spiritus*, inquit, *Dei ferebatur super aquas*; ac si diceret, primordialium causarum infinita incomprehensibilisque abyssus, ac per hoc invisibilis tenebrosaque merito appellata, non ita omnem intellectum rationemque altitudine obscuritatis suæ effugit, ut etiam à Spiritu Dei comprehendi & superari non possit; Deus namque ipsas veluti quædam fundamenta principiaque naturarum omnium quæ ab eo sunt, in principio fecit, supereminentique suâ gnosticâ virtute eas comprehendit, spiritusque ejus non locali vehimine, sed cognitionis eminentiâ eis superfertur. Potest & sic dici, *Spiritus Dei superferebatur super*

aquas; non enim primordiales omnium causas tantæ excellentiæ esse credere debemus, ut superior nulla eas præcedat causa quæ eas superat: est enim una eademque omnium causa ex quâ & per quam, & in quâ, & ad quam, rerum omnium præcedentes occasiones primitus factæ sunt; ideoque omnibus superferri non immerito Scriptura testatur, quia universæ creaturæ à se inchoantis esse ordinem præcedit, & in eam desinit; non quod in eâ hoc prius & hoc posterius ratione temporum creatum sit, cum simul & semel omnia æternaliter in ipsâ sint, & ab ipsâ facta sunt; sed quod ordine ineffabili incomprehensibilique omni intellectui divina providentia universitatem conditæ naturæ ex non-existentibus in existentia produxit, quorum alia aliis quâdam essentiali dignitate præferuntur; ita ut ea quæ circa universalem omnium causam, ipsum Deum dico, proxime atque immediate nullâ creaturâ superiori interpositâ creduntur & intelliguntur esse, principalissima condita universitatis principia jure prædicentur; ac deinde alia ex aliis à summo usque deorsum, hoc est, ab initio intellectualis creaturæ usque ad omnium infimum, quod est corpus, descendunt: spiritus ergo Dei super tenebrosam abyssum causarum omnium primordialiter factarum superfertur, quia solus conditor spiritus conditas causas cognitionis causâ supereminet, omniumque causarum quas creaverat una ac sola præcedens & superexcellens causa est, & principalissimus fons omnium quæ à se in infinitum profluunt, & in se recurrunt; & à nullo alio, si de Spiritu Sancto propiè intelligitur, nisi à patre manat; ab ipso enim est filius per ineffabilem generationem, in quo ut in principio fecit omnia; ab ipso est Spiritus Sanctus, per processionem, qui fertur super omnia. Pater siquidem vult, filius facit, Spiritus Sanctus perficit; nec hoc videtur obsistere quæ dicit *patrem in filio omnia fecisse*; non enim aliud est patrem velle omnia fieri, & aliud patrem in filio omnia facere, sed unum atque id ipsum esse patrem velle & patrem facere; ipsius enim actio suum velle est. Nam & de filio & Spiritu Sancto similiter intelligendum est, eorum siquidem operatio nil aliud est, quam eorum voluntas; nec alia voluntas est patris & filii, aliave Spiritus Sancti, sed una eademque voluntas, unus amor, trium substantiarum unius essentialis bonitatis, quo se movet Pater facere in filio omnia & perficere in Spiritu Sancto; & quicquid facit filius, perficit Spiritus Sanctus, totum refertur ad patrem facientem & perficientem; quia ex ipso sunt omnia: ex ipso enim est filius, per generationem, qui facit omnia; ex ipso est & Spiritus Sanctus per processionem, qui perficit omnia: summa Trinitas, quæ intelligitur esse ex his quæ sunt, & sapiens esse cognoscitur ex his quæ sapiunt, & vivere ex his quæ moventur manifestissime comprobatur. Est igitur, & sapit, & vivit. Si autem, sicut quidam *Syrus* transtulisse fertur, (qui ut ait Sanctus Basilius, tantùm à mundana sapientia recessit, quantum verorum doctrinæ appropinquavit) sic legatur, *& Spiritus Dei fovebat aquas*, facilior intellectus occurrit. Spiritus enim Sanctus causas primordiales quas Pater in principio, in filio videlicet suo fecerat, & ut in ea quorum causa sunt procederent fovebat, hoc est, divini amoris fotu nutriebat; ad hoc namque ova ab alitibus, ex quibus hæc metaphora assumpta est, foventur, ut intima invisibilisque vis, quæ in eis latet, per numeros locorum temporumque in formas visibiles corporalesque pulcritudines igne aëreque in humoribus seminum terrenâque materia operantibus erumpat.

20. *D.* Nec hoc sano intellectui repugnat, sed brevem luculentamque ἀνακεφαλαίωσιν, hoc est, recapitulationem velim à te fieri, quatenus clarius distinctiusque valeam intelligere, quæ verba specialiter prædictæ Sacræ Scripturæ primitivas rerum causas causarumque omnium causam volunt significare. *M.* Adesto igitur ad hæc diligentius intuenda. *D.* Præsto sum. *M.* Primitivas causas, quas Sanctus *Dionysius principia rerum omnium* vocat, simpliciter generaliterque significatas esse his verbis intellige. *In principio fecit Deus cœlum & terram*, hoc est, Deus in verbo suo intelligibilium essentiarum sensibiliumque universaliter causas condidit. Sed propheta quæ generaliter pronuntiavit, specialiter dividere voluit. Causas itaque sensibilium rerum quibus mundus iste conficitur, præque nimiâ suæ naturæ subtilitate mentis oculis incontemplabiles, eximiâque sui puritate omni corporeâ crassitudine carentes, his verbis insinuatas esse cognosce. *Terra autem erat invisibilis & incomposita*; sic enim transtulerunt LXX interpretes; seu secundum Hebraicam veritatem, *Terra autem erat inanis & vacua*. Deinde cœlestium intelligibiliumque essentiarum primitiva principia tantâ altitudine tantâque subtilitate obscuritateque suæ conditionis omnem intellectum superan-

ſuperantia, his verbis noveris eſſe introducta utriuſque interpretationis conſonantia, *Et tenebræ erant ſuper aquas.* Qnomodo vero cauſarum omnium cauſa, omniumque principium, ſingulariſque fons ex quo omnia, quo in cœlo & in terra ſunt, profluuut, inacceſſibili incomprehenſibilique lucis ſuæ excellentia omnia quæ in primordialibus cauſis condidit, ſuperexaltat, & ſupercognoſcit, ſuper eſſentialitatem ſuperque excellentiam ipſius, his verbis inſpice eſſe intimatam, *Et ſpiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Nam quod ſpecialiter Theologia de Spiritu Sancto protulit, hoc communiter de ſummâ Sanctâque Trinitate & credit ſana fides & intelligit. Sancta cnim & inſeparabilis unitas infinitè abyſſo à ſe conditæ, excellentiâ ſuæ eſſentiæ ſapientiæque ſuperfertur. Si vero illum *Syrum* quem Sanctus *Baſilius* in Examero ſuo magnis laudibus prædicat, qui pro eo quod alii interpretes poſuere, *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*, interpretatus eſt è Syra lingua quæ Hebraicæ vicina eſt, *& Spiritus Dei fovebat aquas*, ſequi volueris, Divinam pietatem altitudine ſuæ clementiæ tenebroſam primordialium cauſarum abyſſum ſuperantem, eamque foventem & fœcundantem, ut ex occultis ignotiſque naturæ ſuæ ſinibus in cognitionis facilitatem per generationem, perque genera in formas ſpecieſque proprias ſenſibilium intelligibilliumque ſubſtantiarum multiplicem proceſſionem, in ſuos varios innumerabileſque prodirent effectus his verbis inſinuatam reperies, *Et Spiritus Dei fovebat aquas*; ac per hoc ſummam & ſingularem omnium cauſam, Sanctam dico Trinitatem, apertè declaratam his verbis intellige, *In Principio fecit Deus cœlum & terram.* Patrem videlicet in Dei nomine, verbumque ejus Principii appellatione, & paulo poſt Spiritum Sanctum ubi ait, *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Non enim de alio ſpiritu hunc locum Sacra Scriptura protulit. Ecce habes cauſas primordiales & cauſarum cauſam prædictis Theologiæ verbis aptè diſtincteque, ni fallor, declaratas. *D.* Habeo plane libenterque accipio Dei nomine, Patrem: principii, filium Dei: ſpiritus Dei, ſpiritum ſanctum ſignificatos: Terræ vero viſibilium vocabulo, cauſas; Abyſſi, intelligibilum indicatas; Divinæ vero naturæ ſuperminentiam, hoc eſt, altitudinem cauſæ cauſarum, ſuperlationis ſeu fotus ſeu fœcunditatis ſymbolo eſſe ſuaſam. *M.* Prius itaque quam ad Senariæ quantitatis primordialium cauſarum in ſex intelligibiles primas dies à Theologiâ diſtinctarum veniamus conſiderationem, pauca de primâ ſummâque omnium cauſâ, de Sanctâ dico Trinitate, dicenda arbitror ſi tibi videtur.

D. Nil avidius quæſierim, nil ſalubrius crediderim, nil altius intellexerim, quam quod de univerſali omnium ineffabili fonte veris probabilibuſque dicitur inveſtigationibus. Non enim alia fidelium animarum ſalus eſt, quam de uno omnium principio quæ vere prædicantur credere, & quæ vere creduntur intelligere. *M.* Dic itaque quæſo quid intelligis quando Theologiam dicentem audis, *In principio fecit Deus.* *D.* Nil aliud qnam quod inter nos convenerat, patrem in verbo ſuo omnia feciſſe. Dum enim Deum audio, Deum Patrem cogito. Dum principium, intelligo Deum verbum. *M.* Quid de hoc quod Theologus ait, *In principio fecit Deus*, utrum intelligis Patrem Verbum ſuum primo genuiſſe, ac deinde Cœlum ac Terram in eo feciſſe: an forte verbum ſuum æternaliter genuit, & in ipſo æternaliter omnia fecit; ita ut nullo modo proceſſio verbi à Patre per generationem præcedet proceſſionem omnium de nihilo in verbo per Creationem? Et ut manifeſtius dicam, utrum primordiales cauſæ in verbo Dei in quo factæ ſunt non ſemper fuerunt, & erat verbum quando non erant Cauſæ; an coæternæ ei ſunt, & nunquam erat verbum ſine cauſis in ſe conditis, & nullo alio modo intelligitur verbum cauſas in ſe conditas præcedere niſi quod verbum cauſas creat, cauſæ vero creantur à verbo? *D.* Illud primum non omnino conceſſerim. Non enim dico quomodo poſſit temporaliter præcedere Generatio verbi ex Patre creationem omnium à Patre in verbo & per verbum, ſed hæc coæterna eſſe ſibi arbitror; Generationem dico verbi, & creationem omnium in verbo, nullum quippe in Deo accidens aut temporales motus aut temporales proceſſiones quis exiſtimat recte. Hoc autem quod poſterius poſitum eſt non incongrue conceſſerim, hoc eſt, Generationem verbi à Patre, nullo modo creationem omnium in verbo à patre temporaliter præcedere, ſed coæterna ſit eſſe: nam & Propheta dicit patrem alloquiis, *Omnia in ſapientia feciſti*: ſimul enim Pater & ſapientiam ſuam genuit, & in ipſâ omnia fecit. Et alibi idem Propheta ex perſona patris ait, *eructavit cor meum verbum bonum, dedico ego opera mea regi*: ac ſi aperte diceret ex ſecreto ſubſtantiæ meæ verbo in eo naſcente opera mea facio in eo quæ ego illi regnanti do.

Idem iterum ad patrem, *Tecum principium in die virtutis tuæ:* ac si dixisset, tecum semper est, & in te principium omnium, hoc est, verbum tuum. Si ergo semper principium in Patre & cum patre, nunquam erat & principium non erat, sed semper principium. Et quare non accidit ei principium esse: nunquam erat sine his quorum principium est. *In die virtutis tuæ*; *In die,* hoc est in notitiâ intellectualis & rationalis creaturæ à te generationis *Virtutis tuæ,* hoc est, sapientiæ tuæ; dies enim virtutis patris in hoc loco non incongrue intelligitur cognitio ineffabilis nativitatis Dei verbi ex Deo Patre. Quantum datur naturæ intelligere quod superat omnem intellectum, & ad lucem inaccessibilem conceditur accessus per Theophanias, hoc est, divinas apparitiones, quas Theologia puris intellectibus ingerit, & ineffabili modo, nullique cognito infigit, ut de omnino per seipsum incognito habitum quendam veræ cognitionis in semetipsis possideant. Virtus enim patris est sapientia patris in quâ omnia fecit: sed illa cognitio divinæ generationis adhuc in me est per fidem, in Angelo per speciem: immo & nec in me, nec in Angelo est per speciem; *Generationem enim ejus quis enarrabit?* nullus quippe hominum, nulla cœlestium virtutum Generationem Verbi à patre potest cognoscere quomodo vel qualis est: nam nemo novit hominum vel angelorum quid est, vel quis genuit, vel quis est, vel quid est quod genitum est: sed solus novit quid genuit, qui genuit, & quia genitum est quicquid genitum est, & qui genuit novit seipsum, & quid est, & quomodo & qualiter genuit quicquid de se genuit; similiter quicquid genitum est, novit seipsum, quid est, & quomodo, & qualiter genitum est: & novit eum qui se genuit, & quis est, & quid est. Si enim nemo novit patrem nisi filius, & cui Verbum filii revelabit, nonne consequens erit dicere, nemo novit filium nisi pater & cui Verbum patris revelabit? ita ut intelligamus revelari per Theophanias: nam essentiam patris & spiritus sancti, atque substantias eorum per seipsa immediatæ creaturæ revelari impossibile est. Similiter de modo & qualitate divinæ generationis intelligendum: si tamen proprie dicitur de divinâ naturâ *quis* & *quid.* Plus enim est quam persona, plus est quam substantia: similiter si proprie modus & qualitas de eâ naturâ prædicanda sit, quæ superat omnem modum omnemque qualitatem, cæteraque quæ secundum accidens dicuntur. De quibus in priori libro inter nos convenit. Sequitur *in splendoribus Sanctorum ex V. A. L. G. Te.* Ordo verborum ex unigenito genui te, *in splendoribus Sanctorum ante Luciferum.* Et iterum hic intellige secretos paternæ substantiæ sinus, ex quibus unigenitus, qui est verbum patris, natus est, & de quibus semper nascitur, & in quibus dum semper nascitur semper manet; de quibus in Evangelio dictum est, *Deum nemo vidit unquam, unigenitus autem qui est in sinu patris, ipse narrabit.* Non enim separatur à Patre, qui æternaliter & incommutabiliter est in patre, sicut ipse ait: *Ego in Patre & Pater in me.* Pater igitur *ex utero* suo genuit filium suum *in splendoribus sanctorum,* nascente enim filio ex Patre, splendores fiunt sanctorum, hoc est, cognitiones electorum, & prædestinationes substantiales in verbo Dei, qui nos, Apostolo teste, ante tempora secularia prædestinavit in regnum: non dixit ante tempora æterna, sunt enim tempora æterna Patris, & filii & Sp. Sancti coessentialis æternitas: in quo substantiales splendores sanctorum, omniumque rerum primordiales causæ æternaliter conditæ sunt, ipsarumque causarum effectus præsciti & prædestinati fuerunt; sed ante tempora secularia, in quibus causæ semel & æternaliter in principio factæ, ordine quodam seculorum similiter prædiffinito atque præcognito, in effectus suos sive visibiles sive invisibiles, divinâ providentia administrante, procedunt. Prædestinationes siquidem & præcognitiones Sanctorum, quas Psalmista *fulgores* nominat, rerumque omnium visibilium & invisibilium rationes patri & filio coæternas esse credimus. *In verbi enim Dei dispensatione,* ait Augustinus, *non facta sed æterna sunt.* Non facta dicit adhuc temporibus & locis per generationem, facta vero æternaliter in verbo juxta primordialium causarum conditionem. *In principio enim fecit D. C. & T.* Idem alibi, *Verbum Dei per quod facta sunt omnia,* ubi incommutabiliter vivunt omnia, non solum quæ fuere, sed quæ futura sunt; nec tamen in illo fuerunt, nec futura sunt; sed tantummodo sunt, & omnia sunt: & magis unum est. Item Johannes Theologus in Evangelio, *Quod factum est in ipso, vita erat: in splendoribus* itaque *sanctorum Pater ex utero suo suum genuit filium,* hoc est, in unigenito cognitionem futurorum sanctorum genuit: immo & eos creavit. Sanctorum quippe in sapientiâ patris cognitio, eorum est creatio. Intellectus enim omnium in Deo, essentia omnium est. Si-

quidem

quidem id ipsum est Deo cognoscere, priusquam fiant, quæ facit, & facere quæ cognoscit: Cognoscere ergo & facere Dei, unum est. Nam cognoscendo facit, & cognoscit faciendo. Cognitio non præcedit factum, nec factum præcedit cognitionem; quare semel & simul sunt omnia coæterna propter rationem creantis & creati. Non enim Deus cognovit omnia postquam facta sunt, sed antequam facta essent, cognovit omnia quæ facienda erant; & quod est mirabilius, propterea omnia sunt, quia præcognita sunt; nihil enim est aliud omnium essentia, nisi omnium in divinâ sapientiâ cognitio: *in ipso enim vivimus, movemur, & sumus. Cognitio* enim, ut ait Sanctus Dionysius, *eorum quæ sunt, ea quæ sunt, est: splendores* igitur *Sanctorum* sunt eorum in sapientia divina, & in primordialibus causis claræ cognitæque eorum substitutiones, & hoc totum *ante Luciferum*, hoc est, & Nativitas Verbi ex patre, & splendor cognitionis Sanctorum, immo & Naturarum omnium, in principalibus suis causis præcedit Luciferum. Sed quis est iste Lucifer, ante cujus ortum prædicta omnia intelliguntur esse, multis variisque modis à sapientibus tractatur, quorum sententias longum est modo introducere. Namque quod per Isaiam Prophetam dicitur, *quomodo cecidit de cœlo Lucifer manè oriens?* de diabolo aperte intelligitur, deque ejus corpore, quod maxime in impiis & hæreticis & apostatis constitutum, intelligitur. Psalmistæ autem Lucifer quibusdam videtur in significationem diaboli, quibusdam in significationem ipsius clarissimæ stellæ, quæ solet ortum solis præcedere, ante cujus stellæ apparitionem, sursum versus horizontem, Christus ex Virgine natus traditur. Sic sanctus pater Augustinus in Decadibus suis scribit: sed quoniam sanctæ Scripturæ interpretatio infinita est, quod præsenti disputationi magis convenire videtur dicendum arbitror. *D.* Dic quæso, atque edissere.

21. *M.* Mihi quidem in hoc loco mea sufficiat simplicitas, quia non convenit aliorum sagacitas. Lucifer iste mysticus atque propheticus, ante cujus ortum splendores Sanctorum in Verbo Dei unigenito intelliguntur esse, istum mundum visibilem significare videtur verisimile, ea forma locutionis quæ Græce dicitur synecdoche, & interpretatur conceptio, quâ forma pars à toto, totumque à parte significatur: priusquam igitur mundus iste visibilis in genera & species omnesque numeros sensibiles per generationem procederet, ante tempora secularia Deus pater Verbum suum genuit, in quod & per quod naturarum omnium primordiales causas perfectissimas creavit, quæ divina providentia administrante mirabili quâdam harmoniâ processionibus suis per generationem, numeris locorum & temporum, generum quoque ac specierum multiplicibus differentiis, hunc mundum visibilem ab initio quo cœpit, usque ad finem quo desinet esse, non abolitione essentiæ, sed qualitatum & quantitatum moratione naturali cursu perficiunt. Et ne mireris totum hunc mundum parte suâ significari, quæ est Lucifer, cum videas per ipsum solem (cui semper adhæret Lucifer, non enim longe ab eo recedit, sed aut paulo ante ipsum orientem oritur, aut paulo post occidentem occidit) hunc eundem mundum mystice significari, dicente Salomone, *Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod futurum est? ipsum quod faciendum est: nihil sub sole novum.* Per solem siquidem non incongrue hic intelligimus omnem visibilem creaturam: non enim solummodo eæ partes hujus mundi, quæ intra solarem circulum comprehenduntur, terrarum dico aquarumque naturam, aëra quoque cum inferioris ætheris parte quâ lunaris globus volvitur, his verbis Theologi significantur, verum & supra mundi spatia à solari lineâ usque ad extremum cœlestis Sphæræ ambitum: in his enim omnibus sub sole, hoc est, sub mundo nihil est novum, sive quis intelligat nil novum esse in præsentis vitæ curriculo quod prius non appareret in naturali rerum ordine; nil enim aliud in temporibus præter earundem rerum revolutionem sentitur & intelligitur: sive ut Maximus hunc locum Scripturæ intelligit, *Quod ante hunc mundum fuit, id ipsum futurum est post eum*; id est, ea sola quæ æterna sunt, ante hunc mundum fuerunt & futura sunt; & nihil sub sole novum, id est, quicquid novum sub hoc mundo est, nihil est: mundus enim iste totus novus dicitur, qui æternus non est, ideoque nihil est: peribit enim cum omnibus quæ in eo sunt, teste Psalmista, qui ait, *Opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt.* Si autem maxima pars mundi, quæ cœlum esse perhibetur atque pulcherrima, cæterasque partes undique ambire non ignoratur, peritura sit; putasne quod in cæteris suis partibus inferioribus vilioribusque permanebit? In omni enim corpore compacto dum ea quæ continent pereunt, quæ continentur retinere permanentiam

non

non possunt. Sed quia ad nihilum penitus redire non potuit, quoniam à Deo factus est, & omne quod ex Deo factum est, semper manet: quid in eo peribit & quid non peribit, diligenti indagine quærendum, & in aliud tempus reservandum, nunc autem quod instat sequere, *D.* Caute ac vigilanter disputas. *M.* Coæterna sunt igitur primordiales rerum omnium causæ Deo, & principio in quo factæ sunt: nam si Deus nullo modo præcedit principium, id est Verbum à se ac de se genitum, ipsumque Verbum nullo modo præcedit factas in se rerum causas, sequitur hæc omnia, Deum patrem dico, Verbum, rerum causas in eo factas, coæterna esse. *D.* Non omnino coæterna sunt. Nam filium patri coæternum omnino credimus, ea vero quæ facit pater in filio, coæterna esse filio dicimus, non autem omnino coæterna: coæterna quidem, quia nunquam fuit sine primordialibus causis filius, naturalibus & in se factis: quæ tamen causæ non omnino ei in quo factæ sunt, coæternæ sunt, non enim factori facta coæterna esse possunt: præcedit enim factor ea quæ facit; nam quæ omnino coæterna sunt, ita sibi invicem coordinantur, ut nullum sine altero possunt manere: factor autem & factum, quoniam coessentialia non sunt, non coguntur esse coæterna: coguntur autem semper esse relativa & simul esse, quia factor sine facto non est factor, & factum sine factore non est factum: hinc conficitur quod ideo primordiales rerum causas Deo coæternas dicimus, quia semper in Deo sine ullo temporali principio subsistunt, non omnino tamen ideo esse coæternas, quę non à seipsis, sed à suo Creatore incipiunt esse; ipse vero Creator nullo modo incipit esse, solus enim ipse est vera æternitas omni principio omnique fine carens, quia ipse est principium omnium & finis. Non enim vere est æternitas, quæ quodammodo incipit esse, sed verè æternitas quæ ἄναρχος est, hoc est, omni caret principio, participatio est. Omnis autem creatura incipit esse, quia erat quum non erat; erat in causis quidem, non erat in effectibus: non omnino igitur verè æternitati coæterna est. Si autem in ipsâ causâ causarum omnium, in Trinitate dico, quædam intelligitur processio; (Deitas enim gignens & mittens, præcedit Deitatem genitam & procedentem ex gignente, dum sit una & inseparabilis Deitas,) non mirum aut incredibile causarum omnium causam omnia quorum causa est præcedere, & in ea commutabiliter æternaliterque sine temporali initio fuisse: si ergo pater occasiones rerum quas fecit in filio eo modo quo factor facta sua, & Verbum ea quæ pater in filio fecit eo modo quo ars artificis eas rationes quæ in eâ ab artifice conduntur præcedit; quid obstat si Spiritus Sanctus qui super abyssum primordialium causarum quas pater in Verbo creavit, superfertur, his quibus superfertur præesse intelligatur. Spiritus ergo Sanctus mysticas aquas, quas fovet & fœcundat in seipso æternaliter æternitatis suæ virtute & superat & præcedit: sed si hæc rationabiliter responsa sunt de conditione principiorum, quid veluti specialiter patri, quid Verbo, quid Sancto Spiritui attribuendum videtur, plane edisseras flagito.

22. Quanquam enim substantiarum divinæ bonitatis una atque eadem communisque credatur & intelligatur esse operatio, nullâ tamen differentia ac proprietate dicendum est carere: sunt enim quæ singulis personis veluti quâdam proprietate à sanctâ Theologiâ distribuuntur, quorum exempla nota tibi esse non dubito. Sed ut paucis utamur exemplis proprium patris audiamus divino ore loquente. *Dum venit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex lege f. e. m.* proprium filii, *qui cum in forma Dei esset non rapinam. a. est esse. s. e. d. sed s. e. f. s. a.* & reliqua. Proprium Spiritus Sancti in administratione incarnationis Verbi Dei, Evangelium manifestat, dicente Angelo de sancta Dei genitrice, *Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est.* *M.* Ratiocinationis tuæ investigatio rata mihi esse videtur, non enim à veritate opinor eam deviare: ideoque quicquid à me postulas conabor inquirere; eo duce, qui ad seipsum inquirendum nos illuminat & invitat. Videtur ergo mihi conditionis naturarum causaliter proprietatem Deo patri Theologiam tribuere, *In principio,* inquit, *fecit Deus cœlum & terram:* item alibi, *Omnia in sapientiâ fecisti:* item, *Qui fecisti mundum de materia informi:* & alibi: *Omnia quæcunque voluit Deus, fecit in cælo & in terra, in mari & in omni abysso,* & cætera mille. In Verbo autem rationis omnium rerum substantias esse conditas perhibet, prædictis eisdem testimoniis attestantibus, *In principio fecit Deus cœlum & terram,* & *Omnia in sapientia fecisti.* Non enim aliud est principium, aliud sapientia, aliud Verbum; sed his omnibus nominationibus unigenitus filius Dei, in quo & per quem omnia à patre facta sunt, proprie

prie ſignificatur. Apoſtolus item, in quo vivimus, inquit, movemur & ſumus, idem ipſe eſt imago Dei inviſibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata ſunt omnia in cœleſtibus & in terra: ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive ſedes, ſive dominationes, ſive principatus, & poteſtates, & omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt. Omnium vero cauſarum, quas pater in Verbo ſuo univerſaliter & eſſentialiter creavit, diſtributionem Spiritui Sancto eandem Theologiam reperimus applicare. Si enim ipſi divinarum donationum partitio, diſtributioque (teſte Apoſtolo) datur, cur non etiam primordialium cauſarum ſubſtantialiter in Verbo conditarum diviſio daretur? *Aliis* enim, inquit, *per Spiritum datur ſermo ſapientiæ, aliis ſcientiæ* ſec. e. ſ. *aliis fides in eodem Spiritu, aliis donationes Sancto in eodem Spiritu, aliis autem oper. virt. aliis prophetiæ, aliis diſcretio Spirituum, aliis autem g. linguarum, aliis interpretatio ſermonum: omnia autem hæc operatur unus atque idem S. D. S. P. V.* hoc etiam ex Scriptura Geneſeos poſſumus argumentari, ubi ſcriptum eſt, *& Spiritus Dei fovebat aquas*: ad quid enim aliud æſtimandus Spiritus Dei primordialium cauſarum aquas foviſſe, fœcundaſſe, nutriſſe, niſi ut ea quæ informiter unitimque ac ſimpliciter in verbo facta ſunt, per differentias generum formarum, totorumque ac partium, numerorumque omnium diſtribueret atque ordinaret: & ſi nemo ſane credentium recteque intelligentium hæſitat affirmare, Spiritualia dona quæ Propheta Iſaias ſuper Caput Eccleſiæ quod eſt Chriſtus requietura phophetavit, non per alium niſi per Spiritum Sanctum Deo verbo incarnato diſtributa eſſe; quid mirum, ſi Eccleſiæ quæ eſt corpus ejus, non ſolum dona gratiæ per Chriſtum, ſed & dona naturæ per eundem Chriſtum idem Spiritus dividat & det? Inſuper & omni creaturæ viſibili & inviſibili donum eſſentiæ tribuit; ut ſunt quæ ſolummodo ſunt; donum vitæ viventibus, quo vivunt: ſentientibus donum ſenſus, quo ſentiunt: rationalibus rationis donum, quo naturas rerum ratiocinandi actu ac vera diligentiâ perquirunt & inveniunt: intellectuallibus intelligendi donum, quo circa Deum, cauſam videlicet donationum omnium, incognite ac ſuper omnem creaturam voluntatis ineffabili motu, mirabilique renitu. Nam myſticum Zachariæ Prophetæ candelabrum, ut de Moſaico ſileam, dum ad ipſum pertinet Myſterium, Eccleſiam ſignificat. Lampas vero ejus deſuper poſita, paternum eſt lumen ac verum *quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Dominus noſter, id eſt Chriſtus, qui quoniam pro nobis, ex nobis, in noſtræ carnis naturâ, & conceptus eſt & natus eſt, & apparuit mundo, ſuper candelabrum Eccleſiæ lampas dicitur, dum ſit ſecundum naturam ipſa Dei & patris ſupernaturalis ſapientia & verbum. Super quem, primo quod ſecundum intelligentiam humanitatis caput Univerſi corporis Eccleſiæ eſt, donationes Sancti Spiritus quæ ſeptenario numero ſignificari ſolent, requieſcunt; divina ſiquidem dona quæ per Spiritum Sanctum diſtribuuntur Eccleſiæ, quoniam ab uno ſpiritu diſtribuuntur, ab ipſius capite, Chriſto dico, inchoantia, nomine ipſius Spiritus ſolent ſignificari. Non enim Spiritus ipſe ſecundum naturam donum dici poteſt, ſed diſtributor donorum; ideoque ſeptiformis dicitur, qui plenitudinem divinorum quæ ſeptenario inſinuatur numero, univerſaliter proprieque dividit Eccleſiæ. Ipſe enim ſpiritus coeſſentialis eſt patri & filio ſecundum divinitatem; ſuper quem, filium dico, divinas donationes quas diſtribuit, requieſcere facit ſecundum humanitatem: *& requieſcit*, inquit Propheta, *ſuper eum Spiritus Domini*, & ſi apte diceret, & requieſcent ſuper ipſum dona, quæ dividit Spiritus Dei, *ſpiritus ſapientiæ*, & i. *Spiritus conſilii* & f. *Spiritus ſcientiæ* & p. *& replebit eum Spiritus timoris Dei*, quos omnes, id eſt, quas omnes donationes Spiritus, caput Eccleſiæ quod eſt Chriſtus primo ſecundum humanitatem accipiens corpori ſuo Eccleſiæ ſuæ per Spiritum Sanctum partitur: ipſe autem Spiritus Sanctus ſicut in naturâ ſecundum eſſentiam ſubſiſtit Dei & patris, ſic & filii in naturâ eſt ſecundum eſſentiam; quia ex patre ſubſtantialiter per filium natum ineffabiliter procedit: ac per hoc dona quæ diſtribuit non ſua ſolummodo ſunt, ſed & patris ex quo procedit, & filii à quo, & per quem procedit; & ne æſtimes multiformes donationes Spiritus, quibus multiformia peccati genimina expelluntur ab Eccleſiâ penituſque extinguuntur, ſolas per Spiritum diſtributas. Facit enim ſapientia in temptationem inſipientiæ, intellectus ſtultitiæ ablationem, conſilium in diſcretionis deſtructionem, fortitudo infirmitatis ſolutionem, ſcientia ignorantiæ abolitionem, pietas impietatis, & in ipſâ operum pravitatis perſecutionem. Timor abigit cæcitatem conceptus. Sed & præter hæc dona gratiæ, quibus & purgatur & ædificatur, & illuminatur, & perficitur Eccleſia,

sia, bonorum omnium donationes quæ & secundum essentiam sunt, & secundum naturalia accidentia, non aliunde venire quis dubitet fidelium nisi ex causa omnium bonorum, ex patre dico, ex quo, omnia per filium in quo sunt omnia; nec eorum per alium nisi per Sanctum Spiritum esse distributionem qui dividit omnia omnibus prout vult. *Omne*, inquit Theologus, *datum optimum*; *& d. p. d. ē. d. a. p. l.* hoc est, à patre omnium bonorum quæ sunt secundum naturam, & quæ sunt secundum gratiam. Pulchre siquidem lumina dicuntur omnia dona, quæ ex ingenito lumine per genitum lumen descendunt, & per procedens lumen, prout est capacitas naturæ, & largitas gratiæ, in uniuscujuscunque sive generalis sive specialis essentiæ individuam substantiam dividuntur. Nam quod Apostolus veluti soli homini videtur dicere, *O homo quid habes quod non accepisti?* universaliter omni creaturæ visibili & invisibili potest dici. Nulla enim natura est creata quæ habeat quid præter quod à creatrice acceperit. Si enim est, ut prædiximus, inde accepit esse; si vivit, inde vivere: si sentit, inde sentire: si ratione fruitur, inde ratio: si intelligit, inde intellectus: Cæteraque id genus mille. Si igitur nil in naturâ rerum creatarum esse intelligitur, præter quod à creatore donatur, sequitur nil aliud esse creaturam, sive essentialiter, sive secundum accidens, nisi creationis data & dona: donorum autem distributionem quandam quasi Spiritui Samcto proprietatem Theologia dedicat. Omnia igitur quæ pater in filio facit, Spiritus Sanctus distribuit, & unicuique propria prout vult, dividit. Videsne igitur quomodo Theologia singulis divinæ bonitatis substantiis seu personis, suas veluti proprietates dare intelligitur. Patri enim dat omnia facere: Verbo dat omnes in ipso universaliter, essentialiter, simpliciter, primordiales rerum causas æternaliter fieri: Spiritui Sancto dat, in verbo factas in effectus suos fœcundatas distribuere: hoc est in genera & species, numeros differentiasque, sive cœlestium & spiritualium essentiarum corporibus omnino carentium; seu purissimis spiritualibusque corporibus ex Catholico-elementorum simplicitate factis, adhærentium; seu sensibilium hujus mundi visibilis universalium vel particularium separatarum locis, temporibus mobilium, qualitate & quantitate differentium. Primordiales siquidem causas, sive visibili sive invisibili corpore, qualitate quoque & quantitate in seipsis omnino carere non irrationabiliter quis approbarit: invisibile autem corpus dicimus, simplicem ac per se intellectam singulorum hujus mundi elementorum subsistentiam. Cœlestes vero essentias, id est, angelicas virtutes, quamvis ultra hunc mundum sensibilem suæ naturæ intellectualis essentia non incongrue existimentur esse: non omnino tamen consultis Sanctorum patrum sententiis spiritualibus corporibus judicandi sunt privari. Non enim extraneis sed suis adhærentibus sibi semper spiritualibus corporibus, sensibus humanis quibus sæpe apparent, credendi sunt succumbere: non quia operatio inseparabilis unitatis divinarum substantiarum sit segregata (quod enim pater facit, hoc & filius facit, hoc & Spiritus Sanctus facit) sed quia divina Theologia singulis earum quasdam proprietates videtur distribuere, veraciterque intelliguntur habere: in sanctâ siquidem Trinitate & communis operationis cognoscitur unitas, & discretarum operationum non excluditur proprietas. Si enim in eâ est essentiæ unitas, & substantiarum differentia, cur non & communis operatio atque differens in eâ crederetur & intelligeretur, non video; ut communi essentiæ communis attribuatur operatio, & substantiali Trinitati trina non auferatur actio.

23. Video plane & mihi videtur esse verisimile, ac divinis eloquiis convenire, sed utinam quâdam similitudine ex nostrâ naturâ assumptâ, quoniam Deo similis esse perhibetur, quæ dicta sunt de proprietatibus divinæ administrationis suaderes. *M.* Trinitatem nostræ naturæ te latere non facile crediderim. *D.* Dic quæso quæ sit. *M.* Recordarisne quid in prioris libri disputatione inter nos convenerat? Nonne nobis visum est nullam naturam esse quæ non in his tribus terminis intelligitur subsistere, qui à Græcis ut sæpe diximus, οὐσία, δύναμις, ἐνέργεια, appellantur: hoc est, essentia, virtus, operatio. *D.* Recordor sane, firmissimeque teneo. *M.* Nostra itaque natura quæ humana dicitur, eo quod eam omnes homines participant, essentiâ, virtute, & operatione subsistit. *D.* Neminem peritorum divinæ Philosophiæ de hoc dubitare æstimarim. *M.* Quid tibi videtur? Num nostra natura (teste sancta Scriptura) ad imaginem & similitudinem Dei condita est? *D.* Liberaliter agis: qui de hoc dubitat homo non est. *M.* Putasne ipsum Deum qui ad imaginem suam nostram creavit naturam, corpus esse, an spiritum? *D.* Hinc quoque hæsitare ridiculum est. Deus enim

est

est Spiritus, *& qui adorant eum, in Spiritu & veritate adorant.* *M.* Non ergo secundum corpus, sed secundum animam imago Dei nostræ naturæ impressa est. *D.* Hoc quoque verissimum est fateri. *M.* Deus est Trinitas & Unitas, hoc est, tres substantiæ in unâ essentiâ, & una essentia in tribus substantiis vel personis: sicut enim Græci μίαν ὀσίαν, τρεῖς ὑπςάσεις vel τρία πρόσωπα dicunt, id est unam essentiam, tres substantias vel personas; ita Romani unam essentiam, tres substantias vel personas: in hoc tamen videntur differre, quod Græcos, μίαν ὑπόςασιν, id est, unam substantiam dicere non reperimus; Latini vero unam substantiam, tres personas frequentissime solent dicere. Græci vero dicunt ὁμόσιον, ὁμάγαθον, hoc est, unius essentiæ, unius bonitatis, unius Deitatis: vel una essentia, una bonitas, una Deitas. Hæc autem nomina quæ apud Græcos inseparabilitatem divinæ naturæ insinuant, in Romanorum sermonem non facile vertuntur, & nullo modo ad purum, ut arbitror; ideoque solus eorum intellectus separatis verbis per περίφρασιν transfertur, ut eorum solummodo virtus intelligatur, quorum interpretatio de verbo ad verbum non exprimitur. *D.* Hoc totum fides Catholica Universalis Ecclesiæ fatetur, &, quantum datur, intelligit: Sed quorsum tendunt ista? *M.* Non aliorsum nisi ut quæramus pro viribus, quomodo Trinitas nostræ naturæ, Trinitatis creatricis imaginem & similitudinem in seipsâ exprimat: hoc est, quid in eâ convenientius patri, quid filio, quid spiritui sancto adjungendum. Convenientius dico: quamvis enim convenienter nostræ naturæ Trinitas tota totius Trinitatis Divinæ imago est, (tota enim patris, tota filii, tota spiritus sancti imaginem gerit:) in eâ tamen est quod veluti specialius singulis personis accommodari videtur posse, ut arbitror. Nam & in se ipsâ nostra Trinitas tota in singulis suis est: sua enim essentia, & virtus, & operatio est; sua virtus, & essentia, & operatio; sua operatio, & essentia, & virtus: Sicut & pater in filio, & spiritu sancto; & filius in patre, & in spiritu sancto; & spiritus sanctus in patre, & in filio est.

D. Nil mihi probabilius occurrit, quam ut patris imaginem, essentia; filii, virtus; spiritus sancti, operatio, naturæ nostræ accommodet. Paterna siquidem substantia, quæ de se substantiam filiolitatis genuit, & processionis substantiam ex se emisit, non immerito dicitur principalis substantia; non quod una essentia Sacræ Trinitatis sit separabilis; est enim una atque individua: sed quod substantialibus differentiis, dum sit una, non careat. Est enim Deitas genitrix, & Deitas genita, & procedens Deitas; & dum sit una Deitas individua, non tamen substantialibus differentiis indiscreta. Virtus quoque non incongrue Deo Filio adjungitur, quoniam sæpe virtus Patris à Theologia nominatur. Sed ut unum à pluribus testimoniis accipiamus, audi Apostolum, *Invisibilia enim ejus per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus & æternitas.* In hoc enim loco, virtutem patris, sapientiam patris, filium dico, intelligimus, æternitatem vero Spiritum Sanctum, teste *Maximo*, venerabili magistro. Nam quod Spiritus Sanctus virtutis nomine in Scripturis solet appellari, testatur Evangelium, domino dicente mulierem αἱμοῤῥοοῦν, hoc est, fluxum Sanguinis patientem * sanans. *Sensi à me exisse virtutem,* hoc est, Spiritum Sanctum, qui dividit dona Sanitatum. Quid dicam de operatione essentiali nostræ naturæ? nonne aptissime Sancto Spiritui copulatur, cui veluti proprie operatio virtutum divinarumque donationum, & universaliter & proprie unicuique divisio tribuitur? in naturæ igitur nostræ essentiâ, paternæ substantiæ; in virtute vero substantiæ, filii; in operatione substantiæ, spiritus sancti proprietas dinoscitur. *M.* Responsionem tuam à veritate non discrepare arbitror. Sed vide quid tibi videtur de famosissimâ nostræ naturæ trinitate, quæ intellectu, & ratione, & sensu intelligitur: num dissonat ab eâ quam prædiximus anima, eademque & hæc ipsa & non duæ quædam unius ejusdemque nostræ naturæ? sensum autem dico non exteriorem sed interiorem, nam interior coessentialis est rationi atque intellectui, exterior vero quamvis plus ad animam pertinere quàm ad corpus videatur, non tamen essentiam animæ constituit; sed (ut aiunt Græci) conjunctio quædam est animæ & corporis, soluto enim corpore & recedente vitâ penitus interimitur. Nam si in anima maneret, & ad substantiam ejus pertineret; eo profecto etiam extra corpus uteretur: at vero quia sine corpore eo nec utitur, nec uti potest, relinquitur, nec in corpore soluto manere, nec animæ regimen corporis deserenti adhærere. Nam & ipsa definitio, quâ sanctus Augustinus exteriorem sensum voluit diffinire, intra substantiales animæ partes non videtur connumerari; *Sensus est*, inquit, *passio corporis, per se ipsam non latens animam.* Item alia, quæ dicit,

‘ *Senſus eſt ſenſibilium rerum phantaſia per inſtrumentum corporis aſſumpta.* Similiter naturæ animæ non videtur eum conjungere, ſed velut internuncium corporis & animæ conſtituere, & ſiquis intentius græcæ linguæ proprietatem perſpexerit, duorum ſenſuum in homine proprietatem reperiet. In ea enim νῦς intellectus dicitur, λόγος, ratio; διάνοια, ſenſus, non ille exterior, ſed interior; & in his tribus eſſentialis trinitas animæ ad imaginem Dei conſtitutæ ſubſiſtit. Eſt enim intellectus & ratio, & ſenſus, qui dicitur interior & eſſentialis; exterior vero, quem corporis & animæ copulam diximus, αἴσθησις vocatur; inſtrumenta autem in quibus poſſidit αἰσθητήρια, quaſi αἰσθήσεος τήρια, hoc eſt, ſenſus cuſtodia. In eis enim ſenſus cuſtoditur & operatur: & ſunt numero quinque, auditus, viſus, olfactus, guſtus, tactus. Nec te movere debet, quòd nominibus quinquepartiti ſenſûs quinquepartitum ejus inſtrumentum appellârim; nam frequentiſſimus & communis locutionis & ſacræ ſcripturæ uſus eſt, ſedes ſenſuum ipſorum ſenſuum nominibus appellare. Viſus enim vocatur oculus, & auris auditus, cæterique ſimiliter ſenſus ſuis inſtrumentis ſignificationem præſtant. Non autem propterea quinque-partitus ſenſus dicitur, quòd in ſeipſo quinario numero dividatur; eſt enim ſimplex & uniformis, & in corde veluti in loco principali ſedem poſſidet: ſed per quinque-partitum corporis inſtrumentum, veluti per quaſdam cujuſdam civitatis quinque portas, ſenſibilium rerum ſimilitudines ex qualitatibus & quantitatibus exterioris mundi venientes, cæteriſque quibus ſenſus exterior formatur, interius recipit; & veluti hoſtiarius quidam internunciuſque ea quæ extrinſecus introducit præſidenti interiori ſenſui annunciat. *D.* Neque me movet ſenſuum nominibus inſtrumenta ſignificari. Neque duorum ſenſuum differentia, quam ad purum diſcreviſti, me latet, ut opinor. Et quid de prædictâ trinitate naturæ noſtræ ſentio, pro ingenioli mei captu ediſſeram. Duæ trinitates videntur eſſe, quibus noſtra natura, quantam ad imaginem Dei facta eſt, probatur ſubſiſtere: ſed conſultâ veritate, non re ipsâ, ſed ſolis nominibus à ſe invicem diſcrepare reperiuntur. Nam νῦς & ὀσία, hoc eſt, intellectus & eſſentia excelſiſſimam noſtræ naturæ partem ſignificant, immo excelſiſſimum motum. Siquidem (ut tu ipſe intelligis) non aliud eſt noſtræ naturæ
“ eſſe, & aliud moveri, eſſentia enim ejus eſt motus circa Deum & creaturam ſtabilis,
“ & mobilis ſtatus. Sed dum movetur circa Deum, qui ſuperat omnia, maximus motus ejus dicitur; dum vero circa primordiales cauſas verſatur, quæ proximæ immediate poſt deum ſunt, veluti medio quodam moderamine intelligitur moveri: quando autem primordialium cauſarum effectus ſive viſibiles ſive inviſibiles perſpicere conatur, extremum ſui motum pati dinoſcitur, non quia idem motus ſubſtantialis augeri vel minui in ſeipſo poſſit; ſed quod ſecundum dignitatem rerum, circa quas volvitur, & minimus & medius, & maximus eſſe indicatur. Eſſentia itaque animæ noſtræ eſt intellectus, qui univerſitati humanæ naturæ præſidet, qui circa Deum ſupra omnem naturam incognite circumvehitur. Λόγος vero, vel δύναμις, hoc eſt, ratio & virtus, ſecundam veluti partem inſinuat; non irrationabiliter, quia circa principia rerum, quæ primo poſt Deum ſunt, circumferuntur. Tertia vero pars, διανοίας & ἐνεργείας, id eſt, ſenſûs & operationis vocabulis denominatur, & veluti extremum humanæ animæ obtinet locum; nec immerito, quum circa effectus cauſarum primordialium, ſive viſibiles, ſive inviſibiles ſint, circumvolvitur. Ac per hoc non duas ſubſtantiales trinitates, ſed unam eandemque ad ſimilitudinem creatoris ſui conditam oportet nos intelligere. Sed miror quâ de cauſa vitam ipſam, quæ à Græcis θρεπτικὴ & αὐξητικὴ, à noſtris vero nutritiva & auctiva (nutrit enim corpora, & incrementa eis præſtat) nec veluti quartam ſubſtantialem humanæ naturæ partem, nec intra ſubſtantialem trinitatem enumeratam à te video, ac veluti penitus prætermiſſam, & nullo modo ad naturæ noſtræ conſtitutionem pertinentem. *M.* Non mireris, non enim ſine cauſa hoc fecimus. Siquidem nunc non de univerſa humana natura ſermo eſt, quæ veluti quinque partibus, hoc eſt, corpore vitalique motu, ſenſu, & ratione conſtare videtur, & intellectu; ſed de ea ſolummodo parte, in qua imago & ſimilitudo conditoris perſpicitur; hoc eſt, de intellectu & ratione & ſenſu interiori, vel (ut ita dicam) eſſentia, virtute, & operatione. In hoc enim ternario ſummæ & ſacræ trinitatis imago expreſſa cognoſcitur. Nam de vitali motu, quo anima corpus & nutrit, & in unum colligit & vivificat, & miniſtrat, eique incrementum dat, deque ipſo corpore, quod totius creaturæ extremum obtinet locum, alius diſſerendi locus erit, dum de naturis ſenſibilibus, Deo duce, diſputabitur, quæ pars quoniam extra proprietatem intelligibilis noſtræ eſſentiæ,

tiæ, quâ ad imaginem Dei conditi sumus, dinoscitur, propterea à nobis præsentialiter intermissa est, dum sit motus quidam extra naturam primordialiter conditus, substantiali nostræ operationi, quæ sensus interior (ut diximus) vocitatur, subjectus, inque pœnam peccati additus: quo videlicet motu ea quæ post peccatum humanæ naturæ superaddita sunt, administrat. Corpus hoc corruptibile dico, atque mortale, locis temporibusque varium, partium suarum numero discretum, spatiis distentum, incrementis descrementisque subditum, qualitatibus quantitatibusque diversis subjectum, ad omnes irrationabiles motus pronum carnalis adhuc animæ, merito suæ inobedientiæ superbiæque diversis calamitatibus involutæ hospitium, cæteraque, quæ de infelicitate in hanc vitam humanæ naturæ ex felicitate Paradisi expulsæ, & dici & experimento cognosci possunt. Motus itaque humanæ naturæ ad ea administranda quæ sibi ad vindictam prævaricationis divini præcepti adjuncta sunt (vindictam autem dico, non irascentis Dei ultionem, sed miserentis exercitationem) non irrationabiliter extra terminos essentialis nostræ trinitatis relinquitur. Et ne æstimes nos his verbis docere velle, prædictam humanæ naturæ trinitatem ad imaginem Dei in Paradiso conditam, priusquam peccaret, omnino corpore caruisse, absit à nobis hoc credere, aut quodammodo putare; semel enim & simul animas nostras & corpora in Paradiso conditor creavit, corpora dico cœlestia, spiritualia, qualia post resurrectionem futura sunt. Tumida namque corpora, mortalia, corruptibilia, quibus nunc opprimimur, non ex naturâ, sed ex delicto occasionem ducere, non est dubitandum. Quod ergo naturæ ex peccato adolevit; eo profecto renovata in Christo, & in pristinum statum restituta, carebit. Non enim potest naturæ esse coæternum, quod ei adhæret propter peccatum; & intra substantiales ejus constitutiones non connumerari, non incongruum arbitror. *D.* Planè non incongruum; sed ratæ subtilique investigationi & inventioni rationabilis naturæ convenientissimum. Quorsum vero hæc nondum video.

M. Patiens esto. Non enim res parva inter nos quæritur, nec nisi multis diligentissimè ratiocinationis ambagibus & investigari & inveniri potest, si tamen ad purum inveniri potest. Nulli enim mortali sensui, quamvis videatur acutè inquirere, licet hoc promittere, ne incautus redarguatur esse, quod suas vires superat invenire per se ipsum promittens. Nam si invenitur, non ipse, qui quærit; sed ipse, qui quæritur, & qui est lux mentium, invenitur. Quærimus namque, ni fallor, quomodo ex argumento substantialis trinitatis nostræ naturæ ad imaginem Dei creatæ, summam illam trinitatem, quæ Deus est, ejusque veluti proprias in natura condita operationes singulis personis distributas possumus investigare. *D.* Id ipsum, non aliud quærimus. Et ordo rerum exigit, ut sic veritatem quæramus, argumento siquidem imaginis ipsa veritas, cujus imago est, quærenda est, quæ quanto studiosius laboriosiúsque inquiritur, tanto ardentius diligitur, & apertius invenitur. Quid enim prodest illa velocitas, quam pura veritatis contemplatio effugit, aut quid nocet ipsa tarditas, cui desiderata facies occurrit?

M. Itaque ratiocinationis nostræ exordium ex verbis venerabilis Maximi sumamus, non eisdem sermonibus connexim, sed eodem sensu utentes. *D.* Ingredere quoquo modo vis ratiocinandi viam. *M.* Tres universales motus animæ sunt. Quorum primus est secundum animum, secundus secundum rationem, tertius secundum sensum. Primus quidem motus simplex est, & supra ipsius animæ naturam, & interpretatione caret, hoc est, cognitione ipsius circa quod movetur; per quem circa Deum incognitum mota, nullo modo ex ullo eorum quæ sunt, ipsum propter sui excellentiam cognoscit secundum quod quid sit; hoc est, in nulla essentia seu substantia, vel in aliquo quod dici vel intelligi valeat, eum reperire potest. Superat enim omne quod est, & quod non est, & nullo modo diffiniri potest, quid sit.

Secundus vero motus est, quo incognitum Deum cognoscimus, secundum quod causa omnium sit. Diffinit enim Deum causam omnium esse, & est motus iste intra animæ naturam, per quem ipsa naturaliter mota omnes naturales rationes omnium formatrices, quæ in ipso cognito solummodo per causam (cognoscitur enim quia causa est,) æternaliter factæ subsistunt, operatione scientiæ sibi ipsi imponit, hoc est, in se ipsa per earum cognitionem exprimit, ipsaque cognitio à primo motu nascitur in secundo.

Tertius motus est compositus, per quem, quæ extra sunt, anima tangens veluti ex quibusdam signis apud seipsam visibilium rationes reformat, qui compositus dicitur,

non quod in ſeipſo ſimplex non ſit, quemadmodum primus & ſecundus ſimplices ſunt; ſed quod non per ſeipſas ſenſibilium rerum rationes incipit cognoſcere. Primo ſiquidem phantaſias ipſarum rerum per exteriorem ſenſum quinquepartitum ſecundum numerum inſtrumentorum corporalium, in quibus & per quæ operatur, accipiens, eaſque ſecum colligens, dividens, ordinans, diſponit; deinde per ipſas ad rationes earum, quarum phantaſiæ ſunt, perveniens, intra ſeipſam eas rationes dico format atque confirmat. Et nec te moveat, quod paulo ante exteriorem ſenſum phantaſiam rerum ſenſibilium eſſe diffinivimus; nunc vero per eum ad phantaſias earundem ſenſibilium rerum pervenire docemus. Prædictus enim tertius motus ex phantaſiis rerum exteriorum per exteriorem ſenſum ſibi nunciatis moveri incipit. Phantaſiarum enim duæ ſpecies ſunt, quarum prima eſt, quæ ex ſenſibili natura primo in inſtrumentis ſenſuum naſcitur, & imago in ſenſibus expreſſa proprie vocatur; altera vero eſt ipſa, quæ conſequenti ordine ex prædicta imagine formatur, & eſt ipſa phantaſia, quæ proprie ſenſus exterior conſuevit nominari; & illa prior corpori ſemper adhæret, poſterior vero animæ; & prior quamvis in ſenſu ſit, ſeipſam non ſentit: poſterior vero & ſeipſam ſentit, & priorem ſuſcipit. Dum vero tertius ille motus phantaſias rerum viſibilium deſerit, nudaſque omni imaginatione corporeâ rationes ac per ſe ſimplices pure intelligit, ipſe quoque ſimplex ſimpliciter, hoc eſt, univerſales univerſaliter rationes viſibilium omni phantaſia abſolutas, inque ſemetipſis puriſſimè ac veriſſimè perſpectas per medium motum primo motui renunciat. Ipſe vero primus motus, quodcunque ex tertio per medium, & ex ipſo medio immediatè in moderationibus rerum creatarum percipit, per ſeipſum immediate incognito quidem (incognito vero quod cauſa omnium eſt) principiiſque omnium rerum, hoc eſt, principalibus cauſis ab eo & in eo factis, & à ſe diſtributis refert, hoc eſt, à Deo per ipſas in omnia quæ poſt ſe ſunt, procedere, & iterum per ipſas in ipſum intelligit recurrere. Animæ igitur purgatæ per actionem, illuminatæ per ſcientiam, perfectæ per Theologiam motus, quo ſemper circa Deum incognitum æternaliter volvitur, ultra & ſuam & omnium rerum naturam ipſum Deum omnino abſolutum ab omnibus, quæ & dici & intelligi poſſunt, necnon omnibus, quæ nec dici, nec intelligi poſſunt, & tamen quodammodo ſunt, intelligens, eumque eſſe aliquid eorum, quæ ſunt, & non ſunt denegans, & omnia quæ de ipſo prædicantur, non proprie ſed tranſlative de ea prædicari approbans, νοῦς, à Græcis, à noſtris intellectus vel animus vel mens dicitur, & ſubſtantialiter eſt, & principalis pars animæ eſſe intelligitur. Non enim aliud eſt animæ eſſentialiter eſſe, & ſubſtantialiter moveri. Ipſa ſiquidem in motibus ſuis ſubſiſtit, ſuique motus in ipſa ſubſiſtunt, eſt enim ſimplex natura & individua, motuumque ſuorum ſubſtantialibus differentiis ſolummodo diſcreta. Nam ſi cœleſtes eſſentias, quas cœleſtes virtutes Angelicaſque divina nominant eloquia, nil aliud eſſe ſubſtantialiter à ſanctis patribus traditur, niſi intelligibiles, æternos, inceſſabileſque motus circa principium omnium, à quo, & per quem, & in quo, & ad quem, & moventur & ſubſiſtunt (eſt enim iſte circularis motus cœleſtium virtutum circa ſuum principium, ab eo videlicet ut à principio; per ipſum, & per rationes ſuas per ipſum conditas, in ipſo ut in legibus ſuis naturalibus, quæ in ipſo ſunt, extraque quas egredi nec volunt, nec poſſe volunt; in ipſum quippe ut in finem ſuum redeunt, & in ſola intelligentia talis motus eſt; intelligunt enim ſe ab ipſo eſſe, & per ipſum, & in ipſo intellectum ſuum exerceri, & nullum alium finem præter ſe habere non ignorant) quid obſtat, ne ſimiliter intelligamus humanos intellectus indeſinenter circa Deum volvi, quum ab ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt? Eodem namque intelligibili circulo volvuntur, præſertim cum divina eloquia hominem ad imaginem Dei factum perhibeant, quod de Angelis dixiſſe apertè non reperitur. Aſtantes etiam & miniſtrantes Deo cœleſtes virtutes legimus, humanam vero naturam in verbo Dei Deum factam, & ſedere ad dextram Dei, & regnare fides teſtatur catholica. Quod enim poſt reſurrectionem omnium generaliter de omnibus hominibus Dominus dicit, *Erunt ſicut Angeli Dei in cælo*, non de condignitate naturæ, ſed de immortalitatis æqualitate, & quod omni ſexu corporeo omnique corruptibili generatione carebunt, intelligendum arbitror. Primam namque hominis conditionem ante peccatum in Paradiſo, hoc eſt, in cœleſti beatitudine æqualem Angelis, ac veluti connaturalem fuiſſe, non eſt incongruum credere. De his namque ambabus naturis, Angelica dico atque humana, Theologia pronuntiat, dicens,

dicens, *Qui fecisti cœlos in intellectu*, hoc est, ut essentialiter & substantialiter intellectus essent. Quoniam vero *homo, cum in honore esset, non intellexit, & comparatus est jumentis insipientibus, & similis factus est eis*, longe ex Angelica dignitate recessit, inque mortalis hujus vitæ calamitatem cecidit. Postquam autem *Verbum caro factum est*, hoc est, Deus homo factus est; impletur quod in Psalmo scriptum est, *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis, quia visitas eum?* Admirans videlicet primæ conditionis humanæ naturæ altitudinem, *Minorasti eum*, inquit, *paulo minus ab Angelis*, hoc est minorari eum merito suæ superbiæ permisisti, & in turpitudinem irrationabilis vitæ cadere suâ propriâ voluntate reliquisti. Deus enim facere, quod fieri sinit, modo quodam loquendi dicitur, *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subjecisti sub pedibus ejus*, Videsne quantum humana natura in primo homine post peccatum humiliata, & quantum in secundo homine, in Christo dico, per gratiam exaltata? Siquidem non solum ad pristinum suæ naturæ statum, de quo cecidit homo, restitutus; verum etiam super omnes cœlestes virtutes exaltatus. Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit gratia. Si igitur humana natura non solum ad dignitatem Angelicam in Christo renovata pervenit, verum etiam ultra omnem creaturam in Deum assumpta est, & quod factum est in capite, in membris futurum esse impium est negare: quid mirum, si humani intellectus nil aliud sint, nisi ineffabiles incessabilesque motus? In his dico, qui digni sunt circa Deum, *In quo vivunt, & moventur, & sunt*. Sunt quidem per rationes quibus existunt: moventur per rationes virtutum, quibus bene existere possunt: vivunt per rationes, quibus semper existunt.

D. Non solum concedo, verum etiam intelligo excellentissimum animæ motum circa incognitum Deum ultra omnem creaturam verissimè vocari & subsistere intellectum: sed quo modo vel quâ ratione intellectus, dum intra terminos humanæ naturæ concluditur, supra seipsum, omnemque creaturam potest ascendere, ut circa incognitum Deum, qui longe ab omni creata natura remotus est, suos substantiales motus valeat perficere, non intelligo.

M. In hac parte theoriæ, quæ de intellectualibus rationalibusque substantiis disputat, dum pervenitur ad considerandum, quomodo natura creata extra seipsam potest ascendere, ut creatrici naturæ valeat adhærere, omnis de potentia naturæ ratiocinationum inquisitio deficit. Non enim ibi naturæ ratio, sed divinæ gratiæ ineffabilis & incomprehensibilis altitudo conspicitur. Nulli siquidem conditæ substantiæ naturaliter inest virtus, per quam possit & terminos naturæ suæ superare, ipsumque Deum immediate per seipsum attingere; hoc enim solius est gratiæ, nullius vero virtutis naturæ. Hinc Apostolus fatetur se ignorasse, *Quomodo raptus est in Paradisum*, dicens, *scio hominem raptum, sed nescio in corpore, an extra corpus*, acsi diceret, non enim in naturalibus animæ motibus in corpore, vel extra corpus, video ullam virtutem, per quam rapi possim in tertium cœlum: Deus solus scit, cujus gratiâ solâ raptum me fuisse non ignoro. Nulla siquidem natura per seipsam potest ascendere in illum locum, ubi Dominus ait, *Ubi ego sum, illic & minister meus erit*.

D. Quanquam breviter, sat tamen clare est responsum, ideoque quod instat, ad secundum animæ motum, considerandum mentis aciem dirige.

M. Motus animæ secundus est (ut diximus) qui & intra terminos naturæ continetur, ipsumque Deum secundum causam diffinit, Hoc est, illud solummodo de Deo incognito quidem cognoscit, quod omnium, quæ sunt, causa sit; & quod primordiales omnium causæ ab eo, & in eo æternaliter conditæ sint, earumque causarum, quantum datur ei, intellectarum ipsi animæ, cujus motus est, cognitionem imprimit: ut enim ex inferioribus sensibilium rerum imagines, quas Græci phantasias vocant, anima recipit: ita ex superioribus, hoc est, primordialibus causis cognitiones, quæ à Græcis Theophaniæ, à Latinis divinæ apparitiones solent appellari, sibi ipsi infigit, & per ipsas quandam de Deo notitiam percipit; per primas causas dico, non ut intelligat, quid substantialiter sunt; hoc enim superat omnem animæ motum; sed ut universaliter cognoscat, quia sunt; inque suos effectus ineffabili processione profluunt. Et hic est motus, qui à Græcis λόγος vel δυνάμεις, à nostris vero ratio, seu virtus vocatur, & ex primo motu nascitur, qui est intellectus. Sicut enim quidam sapiens artifex artem suam de seipso in seipso gignit, & in ipsâ, quæ sibi facienda sunt, prænoscit, eorumque causas priusquam appareant actu, & opere universa-

versaliter atque causaliter creat; sic intellectus de se, & in se, suam rationem genuit, in qua omnia, quæ vult facere, præcognoscit, causaliterque præcreat. Nam non aliud dicimus esse consilium, præter artificiosæ mentis conceptum. Secundus itaque motus animæ est ratio, quæ veluti quidam obtutus substantialis in animo intelligitur, ac veluti ars ab ipso de seipso in seipso genita, in qua ea, quæ vult facere, præcognoscit, & præcondit. Ideoque non immerito forma ejus nominatur; siquidem ipse per se ipsum incognitus est, sed in sua forma, quæ est ratio, & sibiipsi & aliis apparere incipit. Nam quemadmodum causa omnium per seipsam, nec à seipsa, nec ab aliquo inveniri potest, qui sit; in suis vero Theophaniis quodammodo cognoscitur; ita intellectus qui semper circa eum volvitur, & ad ejus imaginem omnino similem conditus est, nec à se ipso, nec ab aliquo intelligi potest, quid sit; in ratione autem quæ de ipso nascitur, incipit apparere. Quod vero dixi causam omnium & intellectum à seipsis non intelligi, quid sint; quâ ratione potest esse paulo post considerabitur. De secundo motu, quid sit, & unde originem ducit, satis dictum, ut opinor. *D.* Sat planè.

M. Tertius itaque restat motus, qui circa singulas singularumque rerum rationes, quæ simpliciter, hoc est, universaliter in primordialibus causis conditæ sunt, versatur. Et cum ex sensibilium rerum phantasiis per exteriorem sensum sibi nunciatis motus sui substantialis sumat exordium, ad purissimam rerum omnium discretionem per rationes proprias in essentias generalissimas, inque genera generaliora, deinde in formas speciesque specialissimas, hoc est, in numeros innumerabiles infinitosque, immutabilibus tamen naturæ suæ analogiis finitos, pervenit; & ille motus est, qui Græcè διάνοια vel ἐνέργεια, Latinè vero sensus vel operatio vocatur; ipsum dico sensum, qui substantialis est, & interior, qui similiter ab intellectu procedit per rationem. Omne siquidem quod intellectus ex primordialium causarum gnostico contuitu arti suæ, hoc est, rationi imprimit per sensum suum ex se procedentem, ejusque operationis nomine appellatum, in proprias rationes singularum rerum, quæ primordialiter in causis universaliterque creatæ sunt, dividit. Cunctæ quidem essentiæ in ratione unum sunt, sensu vero in essentias differentes discernuntur. Omnium itaque essentiarum ex suorum principiorum simplicissimâ unitate per intellectum simplicissimam cognitionem ratio percipit; sed sensus ipsam simplicitatem per differentias segregat. Similiter rerum genera uniformiter & simpliciter in suis universalibus causis, & in seipsis per intellectum ratio cognoscit, illam vero generalissimam simplicitatem in seipsa individuam nullisque differentiis obnoxiam, nullis accidentibus subjectam, nullis spatiis distentam, nullis partibus compositam, nullo locali vel corporali motu variam, in diversa genera differentiasque prædictas, aliasque mille, sensus partitur; id ipsum est in differentibus formis, quæ consultâ ratione in generibus suis unum sunt, sensu tamen operante per naturales distinctiones à se invicem discernuntur, hoc est, quo modo naturalibus motibus divinâ providentiâ regente, jubente, administrante, in discretas rerum multiformitates dividuntur, ipse intellectus per consubstantialem sibi sensum sine errore investigat & persequitur, certisque regulis comprehendit. Quid dicam de infinitis numeris, qui quanto interioris sensus actione sive in seipso, sive in rerum natura multiplices fiunt; tanto ratione considerata in suis formis universaliter & simpliciter unum sunt, & ut breviter colligamus, quodcunque anima per primum suum motum, qui est intellectus de Deo & primordialibus causis uniformiter & universaliter cognoscit, secundo suo motui, qui est ratio, eodem modo uniformiter universaliterque infigit. Quod autem à superioribus per intellectum in ratione formatum accipit, hoc totum in discretas essentias, in discreta genera, in diversas formas, in multiplices numeros per sensum inferioribus effectibus distribuit. Et ut apertius dicam, quodcunque anima humana per intellectum suum in ratione sua de Deo deque rerum principiis uniformiter cognoscit, hoc totum per sensum in causarum effectibus multipliciter intelligit; & iterum totum quod per sensum multipliciter sparsum in effectibus intelligit, per rationem in causis unum uniformiter subsistere perspicit, Omnia vero ex una omnium causa & multiplicationis momentum incipere, & unitatis simplicitatem, quâ in eâ æternaliter & incommutabiliter subsistunt, nullo modo deserere; totiusque sui motûs finem, & in ea terminare per intellectum purissimè cognoscit. De tribus animæ motibus, hoc est, de intellectu, qui

qui etiam essentia; & de ratione, quæ virtus; & de sensu, qui operatio dicitur, sufficienter suasum, ut opinor. *D.* Lucidissimè ac multipliciter.

XXIV. *M.* Intuere itaque, acieque mentis, tota ambiguitatis caligine depulsâ, cognosce, quàm clarè, quàm expressè divinæ bonitatis substantialis trinitas in motibus humanæ animæ rectè eos intuentibus arridet, seque ipsam pie quærentibus se, veluti in quodam proprio speculo ad imaginem suam facto limpidissime manifestat; & cùm sit ab omni creatura remota, omnique intellectui incognita, per imaginem suam & similitudinem veluti cognitam & comprehensibilem intellectualibus oculis, ac veluti præsentem seipsam depromit, ultroque specillam, in qua relucet, purificat, ut in ea clarissimè resplendescat una essentialis bonitas in tribus substantiis, quæ unitas & trinitas in seipsa per seipsam non appareret, quia omnem intellectum effugit eximiâ suæ claritatis infinitate, nisi in sua imagine vestigia cognitionis suæ imprimeret; Patris siquidem in animo, Filii in ratione, Sancti Spiritus in sensu apertissima lucescit similitudo. Nam quemadmodum filium artem omnipotentis Artificis vocitamus, nec immerito, quum in ipso sua quippe sapientia Artifex omnipotens Pater ipse omnia quæcunque voluit, fecit æternaliterque, & incommutabiliter custodit: ita etiam humanus intellectus quodcunque de Deo, deque omnium rerum principiis purissimè incunctanterque percipit, veluti in quadam arte sua, in ratione dico, mirabili quadam operatione scientiæ creat per cognitionem, inque secretissimis ipsius finibus recondit per memoriam. Ut autem pater opifex omnium omnipotens quæcunque in arte sua, quæ est ipsius sapientia & virtus, in Verbo suo in unigenito filio simul & semel, primordialiter, causaliter, uniformiter, universaliter condidit per Spiritum Sanctum ex se filioque procedentem, in primordialium causarum innumerabiles effectus dividit, sive in essentias intelligibiles differentiasque omnem sensum corporeum superantes manârint, sive in hujus mundi sensibilis varium multiplicemque ornatum locorum temporumque discretionibus variabilem profluxerint: ita intellectus, hoc est, principalis animæ motus ex intelligibilium rerum gnostica contemplatione formatus, omne quodcunque in arte rationis creat & reponit per sensum animæ interiorem, in singularum rerum sive intelligibilium sive sensibilium discretam inconfusamque dividit cognitionem: omnia enim quæ intellectus in ratione universaliter considerat, particulariter per sensum in rerum omnium discretas cognitiones diffinitionesque partitur. Vides itaque patrem in filio suo omnia quæcunque voluit, condidisse, & per Spiritum Sanctum suum particulariter distribuisse, & distribuere & distributurum esse, & ad similitudinem trium divinitatis personarum cognosce intellectum nostrum omnia quæcunque de Deo causisque rerum potest intelligere universaliter in ratione per cognitionem actu scientiæ creare, hoc est formare, & per sensum consubstantialem sibi particulariter in singulas rerum diffinitiones, quas in ratione colligit, contemplationis virtute inconfusæ dividere; hoc est, suam cognitionem unicuique cautissimæ discretionis contuitu accommodare. *D.* Hæc quodammodo mihi splendescunt, sed quid distat inter operationem creatricis trinitatis & non creatæ, & actum trinitatis creatæ creantis nondum perspicio; creantis, dico; non enim dubitamus trinitatem nostræ naturæ, quæ non imago Dei est, sed ad imaginem Dei condita, (sola enim vera imago invisibilis Dei est, & in nullo dissimilis, unigenitum Dei Verbum Patri & Spiritui coessentiale) non solum de nihilo esse creatam, verum etiam sub se adhærentes sibi sensus sensuumque officinas, totumqe hoc corpus suum mortale dico, creare; ex Deo siquidem ad imaginem Dei ex nihilo facta est; corpus vero suum ipsa creat, non tamen de nihilo, sed de aliquo: anima namque incorporales qualitates in unum conglutinante, & quasi quoddam subjectum ipsis qualitatibus ex quantitate sumente & supponente, corpus sibi creat; in quo occultas suas actiones per se invisibiles manifeste aperiat, inque sensibilem notionem producat; ut jam in priori libro disputatum est, & adhuc dum ad considerationem actionis primordialium causarum perventum fuerit, diligentiùs investigabitur; nunc autem quod instat aperias flagito.

M. Hujus quæstionis solutio facillima ac pene sine ullo labore mihi videtur. Summa siquidem trinitas omnium rerum creatrix, & à nullo creata, omnia quæ fecit, de nihilo fecit. Proprium enim divinæ bonitatis est, ex non-existentibus in existentiam, quæ vult fieri, vocare. Nam & hoc nomen, quod est bonitas, non aliunde originem ducit, nisi à verbo Græco, quod est βοῶ, hoc est, clamo; βοῶ autem, & καλῶ, hoc est, clamo & voco, unum sensum possident; etenim qui vocat, sæpissime in

in clamorem erumpit. Deus ergo non inconvenienter bonus dicitur & bonitas, quia omnia de nihilo in essentiam venire intelligibili clamore clamat, ideoque Græce dicitur Deus καλὸς, id est, bonus, διὰ τὸ πάντα καλεῖν εἰς οὐσίαν, hoc est, eo quod omnia vocat in essentiam; cuncta siquidem, quæ naturaliter subsistunt, de nihilo in essentiam à conditore vocata sunt per quinque-partitum universalis creaturæ motum. Quædam namque vocata sunt, ut solummodo subsistant essentialiter; quædam ut subsistant & vivant: in quibusdam substantiali vitæ sensus est additus; in quibusdam vitali sensui ratio cumulatur; in quibusdam ad prædictorum naturalium motuum perfectionem intellectus superponitur. Et est primus motus in corporibus naturalibus; secundus in ea vita quâ ligna herbæque & vivunt & crescunt; tertius in irrationabilibus animantibus; quartus propriè in humana; quintus in Angelica conspicitur natura. Ex his quinque gradibus in condendis de nihilo rebus summæ ac sacræ trinitatis bonitas perspicitur, ineffabilisque operatio manifestatur. Ea vero Trinitas, quæ in nostra natura ad imaginem creatoris est condita, nihil creat de nihilo. Illud enim solius Dei est, & nullius creaturæ. Duplex vero ejus actio videtur; aut enim ea quæ de nihilo suus creator condidit rationabilibus intellectualibusque suis motibus investigat, & quæ in natura rerum puro intelligentiæ contuitu cognoscit in intimis rationis suæ sedibus disponit, omniumque rerum, quas potest cognoscere, cognitiones aut in unum colligit, hoc est, ut eodem exemplo utamur, essentiam in genera, genus in formas, formam in individua gnosticâ operatione discernens; aut multipliciter dividit, singulas cognitiones singulis rebus, quarum cognitiones sunt, distribuens; verbi gratia, genera in essentia, formas in genere, numeros individuorum in forma, scientiæ actu unum facit. Et hæc est principalis summaque rationalis naturæ operatio. Secunda vero est, quæ (ut diximus) in creatione sui corporis cognoscitur, inque ejus solicito regimine aperitur. Primò siquidem materiam ejus ex qualitatibus rerum sensibilium accipit, eique nullo temporali spatio interposito vitalem modum accommodat, quo ipsam materiam & vivificat & nutrit, inque augmenta perfectæ staturæ per numeros locorum & temporum provehit, sensum quoque exteriorem ei præstat, per quem omnium rerum, quas extrinsecus attingit, phantasias recipit, & cætera, quæ de solicitudine assidua continentique actione animæ circa corpus suum resq; corporeas, sive sensibus præsens vigilando, sive ab eis remota dormiendo, imaginesq; rerum, quas per sensus hauserat, secum tractando, aut imagines imaginum fingendo, aut alimenta corporalia, quæ extrinsecus in ædificium corporis accipit, per occultos venarum nervorumque meatus, quos Græci poros vel arterias appellant, distribuendo, & cogitari & intelligi possunt. Ut enim summa Trinitas universitatem totius creaturæ, quam de nihilo condidit, providentiæ suæ regulis movet, regit, ordinat, & nihil perire, hoc est, penitus ad nihilum redire, ex his, quæ condidit, sinit: ita nostræ naturæ trinitas universitati corporis sui omniumque sensuum ejus incolumitati providet, ipsumque vivificat & movet, & continet, quantum mortalis fragilitas ipsius permittit.

XXV. Sed vide ne his rationibus incipias conjicere ad animæ creationem temporali quodam spatio conditionem corporis præcedere. Sola siquidem dignitate excellentiaque naturæ præcedit anima corpus, non autem loco vel tempore, simul enim ac semel in illo uno homine, qui ad imaginem Dei factus est, omnium hominum rationes secundum corpus & animam creatæ sunt. Nullo enim modo juxta moras temporum essentia animæ corporis essentiam, sicut nec corporis essentia animæ essentiam, præcedit. Et ne me æstimes primum illud essentiale corpus in Paradiso conditum, sola tamen ratione adhuc factum, sicut & ipsa anima (in ipso quippe generali & universali homine ad imaginem Dei facto omnes homines secundum corpus & animam simul & semel in sola possibilitate condita sunt, & in ipso omnes peccaverunt, priusquam in proprias substantias prodirent, hoc est, antequam unusquisque secundum Angelicam multiplicationem in sua discreta differentia in anima rationali & spiritali corpore appareret: quod videlicet corpus incorruptibile æternaliter & coæternaliter animæ adhæreret si non peccaret, in quo omnes homines resurrecturi sunt:) ab anima creari dixisse. Illud enim ab uno omnium cteatore immediate simul cum rationali anima in cœlesti beatitudine, immo ad cœlestem beatitudinem substantialiter conditum est, substantialiter autem dico, quia uniuscujusque creaturæ vera est substantia sua in primordialibus causis præcognita, conditaque ratio, quâ Deus diffinivit, sic & non aliter erit. Ad beatitudinem quoque dixi, non enim video quomodo homo beatitudinem perderet, si eam re ipsa plenè

plenè perfectéque gustaret. Prius enim, ut arbitror, ad se ipsum, quàm ad Deum conversus est, ac ideo lapsus. Hoc vero corpus corruptibile ac materiale, quod ex limo terræ assumptum est, post peccatum merito peccati ad exercitandam in eo negligentem animam erga mandatorum custodiam, veluti quâdam propriâ operatione animæ & creatum fuisse & quotidiè creari, affirmare non hæsito. Quod enim Scriptura " Sacra Deum lutum de terra sumpsisse, deque eo corpus homini formasse perhibeat, non te movere debet. Nam & actio creaturæ ad eum ex quo omnis naturalis actio incipit, non immerito refertur. Siquidem & in cœlestibus essentiis à primo ordine, quod immediate post Deum incipit, usque ad extremum gradatim descendentibus, quodcunque ordo superior in inferiori se ordine propria quadam actione administraverit atque perfecerit, hoc totum ad eum, à quo omnis naturalis motus inchoat, naturalisque actio à summo usque deorsum descendit, refertur. Ipsa enim causa omnium, quamvis non per seipsam, quoniam immutabilis est, sed per subditam sibi creaturam universitatem totius naturæ à se conditæ creet, moveat, gubernet; tota tamen divinæ providentiæ dispensatio in eam refunditur, quia causa omnium est. Quid dicam de ordinibus ecclesiæ in hâc adhuc mortali vita constitutæ, quibus Episcoporum ordo præfertur? nunquid omne quod cæteræ dispositiones, quæ posteriores sunt, in distributis sibi officiis peregerint, ad eum Episcopum reducitur, quoniam ab eo posteri ordines quæ sibi peragenda sunt accipiunt? ab eo siquidem singula singulis Symbolica ministeria distribuuntur, totiusque ecclesiæ spiritualis operatio per ipsum refertur in ipsam causam, Deum dico, omnium bonarum mysticarumque actionum. Cur ergo mirum, si primus homo ad imaginem Dei conditus, divinumque præceptum transgressus, ac per hoc de beatitudine Paradisi expulsus, fragile atque mortale de luto terræ sibimet habitaculum crearet, divinâ providentia admonitus, ut quia cœleste corpus ac spirituale ab ipso Deo conditum possidere & custodire superbus neglexerat, congruum sibi suæ inobedientiæ merito mortale hospitium ex terrena materia sumptum, humiliatus faceret, in quo punitus pœniteret, & exercitatus ad pristinam dignitatem naturæ suæ redire seipsum recognoscendo & humiliando peteret? nec de hoc scriptura tacet.

XXVI. Nam post prævaricationem continuo de simplici humana natura ante peccatum, in duplicem sexum divisâ post casum, ait, *Et consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata*, aperte insinuans foliorum symbolo fragilem atque caducam mortalis hujus corporis conditionem, quam sibi homo post sui ruinam texerat. Nostra siquidem mortalia corpora latis fici foliis simillima sunt. Nam quemadmodum folia illa umbram faciunt, radios solis excludunt; sic nostra corpora & tenebras ignorantiæ animabus ingerunt, & veritatis cognitionem repellunt. Quæ tamen folia nostra, terrena corpora dico, terrenarum mortiferarumque deliciarum dulcedinem undique vallare & obumbrare, inque eis nos fallere consuescunt. Et ut cognoscas mortalis nostri corporis creationem ad eum, cujus consilio acta sunt quæcunque erga nostram exercitationem & renovationem & salutem leguntur, appertissimè referri; audi eandem scripturam dicentem, *Fecit quoque Dominus Deus Adæ & uxori suæ tunicas pelliceas, & induit eos.* Ubi non incongrue intelligimus non aliud per tunicas pelliceas significari, præter mortalia corpora, quæ sibi justo judicio conditoris permittente primi homines post transgressionem fecere. Et num tibi videtur credibilius mortalem hominem mortalem sibi carnem fecisse, quàm ipsum Deum per se creasse? sed tantum permisisse & admonuisse? Deus enim immortalis est, & quodcunque per se ipsum facit, immortale est. Omne siquidem mortale, quodcunque in hoc sensibili mundo esse videtur & fragile & transitorium, aut nos ipsi facimus nostris irrationabilibus motibus errantibus, aut propter delictum nostrum fieri sinitur, sive bonis virtutibus administrantibus, sive malis naturali cursui, ne ad suum finem perveniat, certis spatiis constitutum impedientibus: vitalem namque motum in seminibus agere, ut per generationem in formas visibiles procedant, nullus recte philosophantium dubitat; sed ipse vitalis motus non semper æqualiter in singulis generibus actionis suæ virtutem manifestat, sive propter quædam accidentia, quæ seminibus non conveniunt, & ex contrariis qualitatibus nascuntur; sive propter adversas, ut diximus, virtutes, quæ naturali motui repugnant, de quibus alius disserendi locus est. Sed fortassis quis dicet, illud primum corpus incorruptibile, quod animæ, si non peccaret, adhæreret, ubi nunc est? perire enim incorruptibile non potest. Huic breviter respon-

ſpondendum, in ſecretis naturæ ſuæ finibus adhuc latet; in futuro autem ſeculo ap- " parebit; *quando mortale hoc in illud mutabitur, & corruptibile hoc induetur incorruptio-* " *nem.* Audi Apoſtolum, *Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale: ſeminatur* " *in infirmitate, ſurget in virtute: ſeminatur in contumelia, ſurget ingloria,* immortalitatis videlicet, & incorruptibilitatis, ſive in bonis, ſive in malis. Hoc enim generaliter de omni humano corpore dictum eſſe arbitror, in omnibus enim æternæ immortalitatis, non autem beatitudinis æqualis erit gloria, tota ſiquidem natura reparabitur.

XXVII. *D.* De hac interim quæſtione ſatis dictum, ut opinor, & ad conſiderationem illius trinitatis, in qua ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditi ſumus, redeundum, diligenterque conſiderandum utrum per omnia imago illa ſimilitudinem illius, cujus imago eſt, imitatur, an in aliquo diſſimilis deficit, ad perfectamque imaginem non omnino pervenit. Nam in quantum imitatur, in tantum imago recte dicitur; ſi vero in aliquo vacillaverit, ex perfectæ imaginis ratione recedit. *M.* Hominem ad imaginem & ſimilitudinem Dei perfectiſſime factum, & in nullo defeciſſe in Paradiſo ante peccatum credimus, excepta ratione ſubjecti. Deus enim per ſe ipſum ſubſiſtens, & à nullo præcedente per ſe ſubſiſtere accipiens, hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam de nihilo in eſſentiam adduxit. Notato itaque, quòd Deus per ſe ipſum ἄναρχος, id eſt, ſine principio eſſentiam ſuam poſſidet: Homo vero de nihilo creatus, habuit conditionis ſuæ initium, non ſolum in primordialibus cauſis in quibus omnia ſimul creata ſunt; verum etiam in proceſſionibus in diverſas eſſentias formaſque ſive intellectuales ſive ſenſibiles: cætera omnia, quæ de Deo dicuntur & intelliguntur per eſſentialem excellentiam, omnino in Imagine ejus perſpiciuntur per gratiam. Conditor quippe inviſibilis, incomprehenſibilis, omnem intelligentiam exſuperans, imaginem ſuam in his omnibus ſimilem creavit. Nam noſter intellectus nec à ſe ipſo cognoſcitur quid ſit ſecundum eſſentiam, nec ab alio præter Deum; ſed quemadmodum de conditore ſuo hoc tantum cognoſcit, quia eſt; non autem percipit, quid ſit: Ita de ipſo ſolummodo diffinit, quia creatus eſt; quomodo vero vel in qua ſubſtantia ſubſtitutus eſt, intelligere non poteſt. Si enim quid ſit aliquo modo intelligeret, neceſſario à ſimilitudine creatoris deviaret. Πρωτότυπον quippe, hoc eſt, principale exemplum Deus eſt per naturam, imago Deus eſt per gratiam; Πρωτότυπον diffunditur per omnia, diſtribuens eis eſſentiam: imago luce gratiæ purgata, illuminata, perfecta per omnia diſcurrit, eorum in ſeipſa confirmans notitiam. Πρωτότυπον omnia quæ fecit, penetrat, dona ſua ſingulis ſecundum propriam unicuique analogiam dividens: imago omnia luſtrat, bonorum largitorem ex donis ſuis innumerabilibus omnibus diſtributis laudans. Alia ſiquidem ſunt dona ſubſtantialia, alia ſubſtantiæ adjecta. Et quemadmodum Πρωτότυπον imaginem ſuam creavit, in qua notitiam quandam de ſe oſtenderet: ita imago imaginem ſibi fecit, in qua motus ſuos per ſe occultos manifeſtaret. Anima namque imago Dei eſt, corpus vero imago animæ, cæteraque quæ de ſimilitudine imaginis intelligenda & pronuncianda ſunt: de quibus quiſquis ſcire plenius voluerit, legat librum Sancti *Gregorii Nyſſei* de imagine. *D.* Hæc libenter accipio; ſed video aliam differentiam præter ſubſtantialem, quæ imaginem ex principali forma videtur dividere. *M.* Dic, poſtulo, quæ ſit illa. *D.* Num tibi videtur parva differentia inter illam naturam, quæ cognoſcit ſeipſam, & eſſe, & quid ſit; & illam, quæ tantum cognoſcit ſe eſſe, non autem intelligit, quid ſit? Siquidem non negabis, ut æſtimo, ipſum Deum ſeipſum intelligere, quid ſit; cæteras vero creatas eſſentias & ſubſtantias ſe ipſas non negamus intelligere non poſſe, ne videamur *Nazianzeno Gregorio, Nyſſeoque* prædicto impudenter refragari, qui unanimiter certis approbant rationibus nullam creatam eſſentiam à ſe ipſa, vel ab alia quamvis ratione vel intellectu prædita, poſſe diffiniri quid ſit. Videſne ergo diſſimilitudinem imaginis principaliſque ſuæ formæ, hoc eſt, humani intellectus & conditoris Dei, non ſolum in ratione ſubjecti, verum etiam in eo, quod ipſa forma cognoſcit quid ſit; imago vero nec ſe ipſam, quid ſit, nec ſuam formam, quam imitatur, ſubſtantialiter diffinire intelligit?

XXVIII. *M.* Similitudine veræ rationis deceptum te eſſe video; nec immerito, niſi enim quis ea in quibus falli videris, acutè ac diligenter circumſpexerit, non ſolum veri ſimilia, ſed etiam vera eſſe putabuntur. *D.* Explices, poſco, ubi fallor. *M.* Num tibi videtur divina eſſentia infinita eſſe, an finita? *D.* Hinc dubitare & impium & ſtultiſſimum eſt, præſertim cum non eſſentia, ſed pluſquam eſſentia, & eſſentiarum

rum omnium infinita causa & credi debeat & intelligi; & non solum infinita, sed omnium essentiarum infinitarum infinitas, & plusquam infinitas. *M.* Recte atque catholice, omnino igitur infinita est. *D.* Hoc dedi, nec me pœnitet dedisse, sed firmissime approbo omnino aliter non esse. *M.* Vide ne te retrahas. *D.* Nil inde suspicandum. *M.* Itaque quando interrogamus quid est hoc vel illud, num tibi videmur aliud quærere, nisi aut jam diffinitam substantiam, aut diffiniri valentem? *D.* Non aliud. Hoc enim nomen, quid, dum sit intertogativum, non quærit, nisi ut illa substantia, quam quærit, quodammodo diffiniatur. *M.* Si ergo nemo sapientum generaliter de omni essentia inquirit, quid sit, quum diffiniri non potest; sed ex circumstantiis suis, intra quas, veluti terminos circumscribitur, loco dico & tempore, quanto & quali copulatione, statu, motu, habitu, cæterisque accidentibus quibus ipsa ratione subjecti distantia per seipsam incognita, indiffinibilisque subsistens, esse tantum, non autem quid sit, manifestatur? quis Theologiæ discipulus eruditus interrogare præsumat de divina substantia, quid sit, cum purissime intelligat de ipsa nec diffiniri posse, nec ullum eorum quæ sunt, esse; omniaque quæ diffiniri possunt, superare. *D.* Nec hoc quærere præsumpserim, cognoscens ipsam omnino infinitam esse. Audi Nazianzenum, *Si nihil omnino est*, inquit, *existentium secundum ipsum esse, ipsa cumulatio, quæ est, & dicitur, eorum quæ à nobis circa illud quod quæritur, & intelliguntur & dicuntur; sed alterum quid præter illud, circa quod hæc sunt; continet namque ea, ipsum vero ab his nullo modo continetur: quiescat omnis anima ab omni ratione eorum, quæ circa Deum sunt, temere in diffinitionem ejus insilire, sed silentio colat tantum ineffabilem & super intellectum, omnisque summum scientiæ, divinæ essentiæ veritatem.* *M.* Si ergo nemo sapientissimorum potest cognoscere existentium substantiæ rationes, secundum quas fundatæ sunt, quis audeat Deum in aliquo diffinire? diffiniri à se ipso potest, ac per hoc non universaliter infinitus est, sed particulariter. Si ex creatura solummodo difiniri non potest, à se vero ipso potest; vel ut ita dicam, sicuti ipsi finitus, creaturæ infinitus subsistit; & si hoc datum fuerit, necessario sequetur, ut aut non universaliter Deus infinitus sit, si à sola creatura, non autem à seipso, non recipit diffiniri; aut omnino nec à creatura, nec à seipso, ut universaliter infinitus sit, ullo modo diffinitionem percipit. *D.* Præsentis hujus ratiocinationis caliginem inaccessibilem esse æstimo, & nisi ipse, qui quæritur, dextram suam quærentibus se prætendat, nullum in eam introitum facile crediderim. Si enim Deus seipsum non diffinit, aut se diffinire non possit, quis ignorantiam & impotentiam in eum cadere negarit? Ignorantiam scilicet, si non intelligit quid sit; impotentiam vero, si non potest diffinire quid subsistit. Impotens enim videbitur esse, quando seipsum in aliquo non potest diffinire, si vero & intelligit & diffinit, quid ipse sit; non ommino infinitus esse probabitur, dum à sola creatura diffiniri non potest, quia nullo modo ab ea intelligitur; à se vero ipso & diffinitur, & cognoscitur quid sit. *M.* Ne turbere, sed magis bono animo esto, hæc enim consideratio nos ad nos ipsos intelligendos attrahit, & ad ea, quæ piè de Deo nostro cogitanda & intelligenda & pronuncianda sunt, ipso præeunte perducit. Quanto namque in introitu inquisitionis caliginosa & laboriosa putabitur, tanto perspicua & fructuosa reperietur. *Fieri enim non potest* (ut ait Sanctus Augustinus) *quâdam providentiâ divinâ, ut religiosis animis seipsos & Deum suum, id est, veritatem pie ac studiose quærentibus inveniendi facultas desit.* *D.* Non perturbor, sed magis, & merito de obscuritate præsentis quæstionis moveor; ejusque solutionem facilem fieri non opinor. *M.* Redeamus itaque ad ea quæ in priori libro inter nos discussa & ad purum (ni fallor) deducta sunt. *D.* Quæ sunt illa admoneas, quæso. *M.* Recordarisne inter nos ad liquidum consedisse, nullam categoriarum denario numero conclusarum de divina natura ullo modo proprie prædicari posse. *D.* Illud inconcusse & concessum est & stabilitum. *M.* Non igitur tam laboriose, ut æstimas, in hujus quæstionis difficultate solvenda sudabimus, si prioris libri ratas conclusiones acute perspiciamus. Illarum siquidem subtilis ac perspicax utilitas in hoc loco pulcherrimum fructum, utilissimumque ferre manifestabitur. *D.* Valde erit necessarium, si sic fuerit. *M.* Erit plane; ipsas itaque categorias breviter in memoriam revocare ratiocinationis series videtur exposcere. *D.* Alia inquisitionis via non arridet. Attamen interrogative eas recapitules, velim. *M.* Intentus itaque hunc interrogandi ordinem intuere. Quid, quantum, quale, ad quid, quo situ, quo habitu, locine, temporisne, agit an patitur. Item si vis Græce. Τί, πόσον, ποιὸν, πρός τι, κεῖσθαι, ἆρα ἔχεσθαι, ἆρα ποι, πότε, τι πράττει,

ἄρα ἢ πάσχει; horum itaque de Deo nullum proprie interrogatur, quia nullum horum in ipso, nec à se ipso, nec ab alio intelligitur. Hæc etenim in his, quæ sub intellectum seu sensum cadere probantur, proprie considerari possunt. Quid enim si interrogaveris de Deo, quid sit, nonne quandam propriam substantiam diffinitam quæris? & siquis responderit hoc vel illud, nonne certam quandam circumscriptamque videbitur diffinire substantiam? Quod siquis veraciter de ipso pronunciaverit, vel ipse de se ipso intelligit, primum categoriarum locum jure obtinebit, qui certis definitisque tribuitur subjectis, in quibus, & circa quæ omnia versantur & continentur accidentia; ac per hoc non translative, sed proprie prima de eo prædicabitur categoria; sive enim ab intellectuali creatura, sive à seipsa in aliqua diffinita essentia intelligatur divina natura, non omnino est infinita & incircumscripta, omnique accidenti carens; ideoque non ultra omne quod dicitur & intelligitur, veraciter remota esse creditur, quum intra quosdam terminos diffinitæ naturæ intelligitur. Omne enim de quo potest prædicari vel intelligi quid sit, eorum quæ sunt numerum non potest excedere; sed veluti pars in toto, vel totum in partibus, vel forma in genere, vel genus in formis, vel individui numeri in specie, vel species in individuis, vel prædictorum omnium quædam in quandam unitatem ex multis collectio jure æstimabitur esse; quod longe distat ex divinæ naturæ simplici infinitaque veritate, quæ nihil horum quæ sunt, subsistit. Non enim totum est, neque pars: totum tamen & pars dicitur, quum ab ea omne totum & omnis pars, & omnia tota & omnes partes condita sunt. Similiter neque genus est, neque forma, neque species, neque numerus, neque οὐσία, sive generalissima, sive specialissima, subsistit; & tamen hæc omnia de ea prædicantur, quum ab ea subsistendi facultatem accipiunt: necnon universitas horum omnium dicitur, dum totius creaturæ universitatem infinitate suæ excellentiæ superat, quum ab ea universalis universitas creata est. Quomodo igitur divina natura seipsam potest intelligere, quid sit, cum nihil sit; superat enim omne, quod est, quando nec ipsa est esse, sed ab ipsa est omne esse, quæ omnem essentiam & substantiam virtute suæ excellentiæ supereminet? Aut quomodo infinitum potest in aliquo diffiniri à se ipso, vel in aliquo intelligi, cum se cognoscat super omne finitum & infinitum, & finitatem & infinitatem. Deus itaqne nescit se, quid est, quia non est quid; incomprehensibilis quippe in aliquo & sibi ipsi & omni intellectui: & si ipsa veritas intelligibili voce in puris intellectibus hæc verissime de Deo dici proclamat, nemo pie cognoscentium, inque divina mysteria introductorum, audiens de Deo seipsum intelligere non posse quid sit, aliud debet existimare, nisi ipsum Deum qui non est quid omnino ignorare in se ipso, quod ipse non est, seipsum autem non cognoscit aliquid esse. Nescit igitur quid ipse est, hoc est, nescit se quid esse; quum cognoscit se nullum eorum, qui in aliquo cognoscuntur, & de quibus potest dici vel intelligi quid sunt, omnino esse. Nam si in aliquo seipsum cognosceret, non omnino infinitum & incomprehensibilem innominabilemque seipsum indicaret. Ut quid interrogas, inquit, nomen meum? & hoc est genus mirabile, aut nonne hoc vere est mirabile nomen, quod est super omne nomen, quod innominabile, quod omni supercollatum nomini nominato, sive in seculo hoc, sive in futuro? Si ergo increpat nomen suum quærere, quia super omne nomen est, innominabile; Quid siquis quærat ejus substantiam, quæ si in aliquo finito esset, finito nomine non careret? quum vero in nullo substituitur, quia infinitus omni nominatione caret, quia innominabilis est. Omne siquidem, quod in aliquo substantialiter intelligitur, ita ut proprie de eo prædicetur quid sit, neque modum neque mensuram excedit: aliquo namque modo, quo finitur, concluditur: aliqua mensura, quam superare non potest, lineatur. Si enim infimum in natura rerum obtinuerit locum, quo omnia corpora continentur, inferius naturæ suæ mensuram non potest extendere, quia nihil inferius est, nec superius potest ascendere. Finitur enim in ipso vitali motu, quo nutritur & augetur; atque ideo ultra ipsam non provehitur. Si vero in sublimitate universæ creaturæ subsistit, ut intellectualis cognoscatur, suis finibus coarctari necesse est. Non enim potest ascendere in altiorem se creaturam, quia altius illo in rebus creatis nil esse videtur; inferius item non potest remitti propter sequentes se subsistentias. Si vero in medio libramine locum obtineret, nec ad inferiora se relaxaretur, nec ad superiora se extenderetur, sed naturalem suum mediumque obtineret statum. Ac per hoc nulla creatura est sive visibilis sive invisibilis, quæ non intra terminos propriæ naturæ in aliquo coarctetur, in mensura & numero & pondere. Deus

autem

autem in nullo eorum intelligit se esse, sed cognoscit se supra omnes naturæ ordines esse suæ sapientiæ excellentia, & infra omnia suæ virtutis altitudine, & intra omnia suæ providentiæ investigabili dispensatione, & omnia ambire; quia in ipso sunt omnia, & extra ipsum nihil est. Solus enim ipse est mensura sine mensura, numerus sine numero, pondus sine pondere; & merito, quia à nullo, nec à seipso mensuratur, numeratur, ordinatur, nec in ulla mensura, in ullo numero, in ullo ordine intelligit se esse, quum in nullo eorum substantialiter continetur, cum solus vere in omnibus supra omnia infinitus existat. Et ne mihi opponas, quare dixerim, ordinem corporum in altiores se naturas extendi non valere, cum credamus omnia corpora in incorporeas qualitates atque substantias esse transitura. Quando enim hoc erit, corpora esse cessabunt. Adhuc autem dum corpora sunt, nec inferius nec superius suæ natura terminos possunt transgredi. De qua parte Philosophiæ, dum de reditu rerum in causas considerabimus, diligentius tractabitur. Nunc autem de eo quod instat, hoc est, quod Deus quid sit non intelligit, intueamur. Et utrum tibi probabile videtur, quod conamur de hoc suadere, non te pudeat fateri. *D.* De hac mirabili divina ignorantia, quâ Deus non intelligit quid ipse sit, quæ à te dicta sunt, quamvis caliginosa, non tamen falsa, sed vera, verique similia mihi videri fateor. Non enim suades Deum seipsum ignorare, sed solummodo ignorare quid sit, & merito; quia non est quid, infinitus quippe est, & sibi ipsi, & omnibus quæ ab eo sunt; ac per hoc in hâc specie ignorantiæ apertissime pulcherrimeque summa & ineffabilis arridet sapientia. Stultum enim Dei sapientius est hominibus, *M.* Quid itaque siquis de Deo interrogaverit, quantus vel qualis sit; num tibi recte videbitur responderi, tantus & talis? non illam dico quantitatem & qualitatem, de qua Propheta dicit, *magnus dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis ejus non est finis.* Vide, quam alte Theologus loquitur, M*agnus*, inquit, *Dominus.* Sed ne quis finita quantitate eum finiri putaret, continuo addit, *& magnitudinis ejus non est finis.* Item nequis qualitatem finitam in eo esse opinaretur, non dixit simpliciter & laudabilis, sed subjunxit *nimis*; nimis autem dicitur, quod omnem modum excedit. Non illam itaque (ut dixi) quantitatem infinitam nomino; nec illam qualitatem quæ est nimis. Hæc namque non incongrue de Deo cogitantur; sed quantitatem & qualitatem, quæ secundum accidens in subjecto dicuntur. *D.* Non recte quidem. Ubi enim non invenitur diffinita substantia, vel (ut ita dicam) diffinitum subjectum, ibi quantitatem & qualitatem quærere & firmare stultum valde risuque dignum mihi videtur. Ac per hoc dum in Deo nec ipse, nec alius intellectus ullam diffinitam substantiam, vel (ut ita dicam) diffinitum subjectum, secundum quod dici vel intelligi valeat quid sit, reperire non potest, nonne limpidissime claret, nullam finitam vel infinitam quantitatem, nullam qualitatem finitam vel infinitam in ipso cognosci à se ipso, vel ab alio valere? Si enim omnem finitam & infinitam substantiam infinita & plusquam infinita propriæ virtutis excellentia superexaltat, quis non continuo ac sine ulla dubitatione erumpat, ut aperte fateatur, atque exclamet, nullam finitam vel infinitam quantitatem vel qualitatem in eum cadere, aut ullo modo quid omnino esse? Nam ubi invenitur quid, ibi confestim quantum & quale. Ubi vero non est quid, ibi quantum & quale impossibile est reperiri. Si ergo in rerum generibus neque quid, neque quantum, neque quale, neque ullum accidens intelligitur, quia simplicia sunt, hæc vero in individuis solummodo quæruntur, quis, nisi stultus, in Deo quid vel quantum vel quale audeat quærere?

M. Quid igitur? num in eo æstimas esse relationem, quæ à Græcis dicitur πρός τι, *D.* Ne hoc quidem dixerim. Ubi diffinita substantia non potest intelligi, ibi nullam relationem fieri posse non ambigo. Non est enim secundum naturam, sed secundum quandam copulam duorum seu plurium subjectorum. De cæteris categoriis per singula superfluum videtur dicere, ut æstimo. Nam si Deus ipse seipsum in nulla diffinita substantia, seu quantitate, seu qualitate, seu relatione intelligit, cui luce clarius non apparebit, nullum situm habitumve, nullum locum seu tempus, nullum agere vel pati omnino ei accidere, ac per hoc nullum eorum nec à seipso, nec ab alio in ipso intelligi posse? Siquidem diffinita substantia in eo non reperta, neque intellecta, nullum accidentium ei accidens rudium est dubitare. Ubi enim deficit diffinitum subjectum, ibi nullum accidens intelligitur adjunctum, vel separatum, vel ullo modo natura subjecti discretum. Sed ut breviter de singulis dicamus, de quibus in superiori libro copiose tractavimus; Quis divinæ naturæ situm dederit, dum & ipsa in sei-

ipsa nullum situm cognoscit? Situs enim aut partium in loco est. Verbi gratia, situs humani corporis est ordo membrorum, quod omne membrum in suo ordine finitur. Situs quoque dicitur totius corporis positio, verbi gratiâ, stat, sedet, jacet, quibus omnibus omnino divinæ essentiæ virtutem carere nemo recte philosophantium ignorat. Non enim totum est, neque pars; neque sedet veluti fatigata; neque jacet, ut prostrata; neque post ullum motum stat. Ad dextram Patris sedere filius dicitur, totus filius verbum & caro. Dextra patris est potentia Patris, fortitudo Patris, ipse itaque filius dextra Patris est. Ubi itaque sedet, in seipso sedet consubstantialis Patri manens, judicans omnia quietus. Stat Stephano militibus compugnans suis, dans eis virtutem, ut vincant in terris, *dextra Domini fecit virtutem*, largiens eis coronam confessionis in cœlis. Vide quomodo sedet, quomodo stat. Situs iste mysticus est, non corporeus, non localis, sed spiritualis; tamen situm divinæ naturæ cognosce. Quis ei habitum adjunxerit, dûm in seipsa nullum percipit habitum. Ipsa siquidem sibi ipsi ad habendum sufficit, nec ulla virtus ei accidit, quum in seipsa simplicissima virtus, & plusquam virtus subsistit, & fons omnium virtutum, & quæcunque substantia virtutem possidet, non aliunde habet, nisi ex participatione generalium virtutum, quas omnium causalis virtus in primordialibus suis condidit principiis, Omni loco caret divina natura, quamvis intra seipsam omnia, quæ ab ea sunt, collocet, ideoque omnium locus dicitur, seipsam tamen nescit locare, quia infinita est & incircumscripta, & à nullo intellectu, neque à seipsa locari, id est, diffiniri & circumscribi permittit. Ab ipsa siquidem infinita & plusquam infinita omnia finita & infinita procedunt, inque infinitam & plusquam infinitam redeunt. Tempore caret ea natura, quæ se ignorat principium habere vel finem, & omnem motum, quo movetur omne quod à principio ad finem & in finem movetur. Nescit in se incrementa, quæ fiunt per numeros locorum & temporum; vel detrimenta, quum in seipsa plena atque perfecta est. Quid de agere & pati dicendum? num ineptum incongruumque est, siquis putaverit agere vel pati, ipsi naturæ accidere, quæ in seipsa nullum motum ad agendum, nullum habile ad patiendum percipit? Non enim sicut in nobis, aliud est substantia, aliud est accidens substantiæ; hoc est, actio & passio: ita ipsa in se ipsa cognoscit compositionem quandam substantiæ & accidentium. His enim in seipsa caret, nec inesse sibi cognoscit, est enim simplicissima omnique compositione aliena. Voluntas siquidem sua, quæ est ipsa substantialiter, & plusquam substantialiter, & plusquam voluntas, actio & passio ejus est; agere enim dicitur, quia vult omnia fieri quæ sunt: pati autem, quia vult ab omnibus amari, & seipsam amat in omnibus; ipsa enim est substantialis & verus amor, & plusquam substantialis amor; & amant eam sive sciant, sive nesciant; hoc est, sive motu intelligibili rationabilive, ducente gratia, sive simplici appetitu naturæ. Nihil enim ab ea est creatum, quod non ejus habeat desiderium. Videsne igitur quod omnia quæ intra decem categoriarum terminos amplexantur, non immerito Deus dicitur in sua natura subsistere ignorare, quando omnino ea altitudine virtutis suæ & infinitate probatur excellere? quod enim infinitum est omni ratione & modo, infinitum est per essentiam, per virtutem, per operationem, per utrosque fines, sursum dico & deorsum, hoc est, secundum principium & finem; incapabile enim secundum essentiam, & intelligibile secundum virtutem, & secundum operationem incircumscriptum, & sine principio de sursum, & sine fine deorsum est, infinitum & simpliciter dicendum ac verius per omnia infinitum. *D.* Plane video verumque esse, ac veræ ratiocinationis conclusionibus munitum perspicio. Sed valde me movet, quâ ratione ignorantia in Deum cadat, quem nihil latet aut in seipso, aut in his quæ à se sunt. *M.* Esto itaque intentus, & ea quæ dicta sunt, diligenter inspice. Si enim puro mentis contuitu vertutem rerum atque verborum consideraveris, apertissime reperies, nulla obstante caligine, nullam in Deum ignorantiam cadere. Ipsius enim ignorantia ineffabilis est intelligentia; & ut ex prædictis hoc conemur approbare, verborum virtutem intuere. Num tibi videmur aliud suadere, dum dicimus Deum seipsum, quid sit, ignorare, quàm in nullo eorum, quæ sunt, se esse intelligere? Quomodo enim in seipso potest cognoscere, quod non potest in seipso esse? Si enim rationes rerum, quas ipse in seipso, hoc est, pater in filio creavit, in ipso unum individuum sunt, nullamqe diffinitionem propriæ substantiæ, proprias differentias seu accidentia recipiunt; hæc enim in effectibus suis, non autem in se ipsis patiuntur; quod de ipsius ineffabili natura incapabilique existimandum.

Quis

Quis in ea aliquod finitum termino, distentum spatio, partibus discretum, substantiis accidentibusque compositum cogitârit? ipsa itaque ignorantia summa ac vera est sapientia. Tale autem est, quod dicimus; veluti siquis nostrûm de seipso dicat, lapidem me esse, insensatum, omni vitali motu carentem, omnino non intelligo, hoc est, me lapidem insensatum vitali motu carentem, omnino me non esse intelligo. Item ullum hominem vivum in carne, sensu ac ratione carere non intelligo; quia omnem hominem viventem in carne sensu ac ratione non carere cognosco: Item ullum irrationabilem motum naturaliter in anima mea subsistere non intelligo; id est, nullum irrationabilem motum naturaliter animæ meæ inesse certissime sapio. Et hoc à sacra scriptura possumus approbare: nam & in Evangelio legimus, dominum in futuro judicio reprobis responsurum, Non novi vos, hoc est, non novi vos in rationibus omnium rerum, quas Pater in me condidit, quum intelligo vos non esse in meis, non in quantum naturaliter substitui vos, sed quantum ex legibus vestræ naturæ cecidistis; novi enim quod in vobis feci, non novi vero quod non feci; ideoque non punio nec recedere à me jubeo quod in me novi; sed quod in me non novi, illud punio, & à me recedere præcipio, Ignorat itaque Deus in impiis peccatoribusque, quod non fecit, illorum videlicet malignos irrationabilesque motus. Est etiam alia species ignorantiæ in Deo, quando ea, quæ præscivit & prædestinavit, ignorare dicitur, dum adhuc in rerum factarum cursibus experimento non apparuerit. Inde ipse in Evangelio, *de die autem illa* (inquit) *& hora illa nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque filius hominis, nisi Pater solus.* In quibus non est mirum, si futuri judicii scientia humanos animos adhuc mortali carne depressos lateat. Neque etiam omnino de Angelis negamus adhuc ignorantiæ esse capaces, cum sacra scriptura eos semper discere perhibeat, teste Sancto Dionisio Areopagita in septimo capitulo de cœlesti Hierarchia, dicens. *Theologi aperte declarant, suppositas quidem cœlestium essentiarum dispositiones ex superformatis ornate erudiri deificas scientias, omnium vero altiores ab ipsa divinitate (quantum fas) doctrinis illuminari, * & eas ipsum Jesum immediate docentem, * prælargiens eis manifestam suam humanam benignitatem. Ego enim (inquit) disputo justitiam & judicium salutaris; miror (inquit) quia & cœlestium essentiarum primæ, & simul omnes supereminentes divinas illuminationes, &, ut mediatæ, quæstiones reverenter petunt. Nonne inde interrogant, quare tui rubra vestimenta? apud seipsos vero deliberant, ante interrogare, ostendentes quidem quia discunt, & deificam scientiam appetunt.* Si ergo, teste Patre prædicto, cœlestes virtutes discunt, necessario non omnis ignorantiæ expertes sunt. Et si ita est, non mirandum futuri judicii mysteria adhuc eas ignorare posse. Quod vero de seipso dominus dicit, *neque filius hominis, nisi pater solus,* obscurissimam efficit quæstionem. Quomodo enim filius ignorat, quod Pater scit, præsertim de die judicii, cum judicium specialiter ad filium pertineat? *Pater enim* (ut ipse ait) *non judicat quenquam, sed omne judicium dedit filio*; caliginem tamen hujus quæstionis sanctus Epiphanius Constantiæ Cypri Episcopus, *in libro,* quem de fide scripsit, elegantissime accuratissimeque aperuit, dicens, *Patrem solummodo nosse futurum judicium, non solum per præscientiam, sed etiam per experimentum. Pater siquidem per experimentum cognoscit judicium, jam enim re ipsa omne judicium dedit filio; omnino enim Pater peregit judicium, dum omne illud dedit filio. Filius vero & scit, & nescit judicium. Præscientia namque scit, nondum tamen experimento, & ideo experimento nescit, quia nondum re ipsa factum est judicium*, hoc est, segregatio reproborum ab electis, siquidem adhuc messis ecclesiæ frumento & zizaniis mixta est. Audi quoque Apostolicam ignorantiam, de qua scriptum est in actibus Apostolorum. Paulo maledicente summo sacerdoti Ananiæ, & dicente, *nesciebam Fratres, quia princeps sacerdotum est. Scriptum est enim Principem populi tui non maledices.* Num tibi videtur Sapientissimus Apostolus & in lege peritissimus, Ananiam summum sacerdotem fuisse, sicut cæteri Judæi, non cognovisse? quod nullo modo est æstimandum; sed ideo ipsum ignorasse dicitur, quum à Deo fuisse ordinatum non vidit. *Ignorabam, Fratres,* inquit, *quia princeps sacerdotum est,* quia cognosco, quod nec ex Deo, nec secundum legem, sed secundum Judaicam superstitionem constitutus est; ideoque ignoro eum Principem sacerdotum esse, quum vere cognosco eum non sic esse. Si enim cognoscerem Principem populi verum ac legitimum esse, profecto ei non maledicerem. Quum vero ignoro eum Principem esse in veritate; propterea non me pœnitet ei maledicere. Aliam ejusdem cognosce ignorantiam. *Scio* (inquit) *hominem raptum usque ad tertium cœlum, nescio in corpore, an extra corpus: Deus scit.* Nescio (ait) in corpore, quum scio non in corpore; aut extra corpus nescio; quia extra

L corpus

corpus me raptum non fuisse cognosco. Non enim operationibus animæ per corporeos sensus, neque ejusdem operationibus extra corpus raptus sum in tertium cœlum, sed operatione divinæ gratiæ absque ullius creaturæ administratione super omnem creaturam raptum me fuisse apertissime scio. Nescio ergo in corpore aut extra corpus, quia scio, quod nec in corporc, nec extra corpus raptus sum. Et ne diutius in eadem re immoremur (prius enim deficiet tempus, quam divinæ ignorantiæ, sive in Scriptura, sive in rerum natura, exempla) hoc solummodo nosse arbitror sufficere, divinæ ignorantiæ tres principales species esse. Primam quidem, per quam malum non cognoscit, quia cognitio ejus simplex est, & à solo substantiali bono, hoc est, à seipso formatur. Solus enim ipse est substantiale bonum per se ipsum; cætera vero bona ipsius participatione bona sunt. Deus itaque malum nescit. Nam si malum sciret, necessario in natura rerum malum esset. Divina siquidem scientia, omnium quæ sunt, causa est; non enim ideo Deus scit ea, quæ sunt, quia subsistunt; sed ideo subsistunt, quia Deus ea scit: eorum enim essentiæ causa est divina scientia, ac per hoc si Deus malum sciret, in aliquo substantialiter intelligeretur & particeps boni malum esset, & ex virtute & bonitate vitium & malitia procederent, quod impossibile esse vera edocet ratio.

Secunda species est, per quam Deus dicitur ignorare alia præter ea, quorum rationes in seipso æternaliter & fecit & cognoscit. Quorum enim naturaliter habet virtutem, eorum essentialiter possidet scientiam. Tertia est, per quam Deus dicitur ignorare (ut prædiximus) ea, quæ nondum experimento actionis & operationis in effectibus manifeste apparent; quorum tamen invisibiles rationes in seipso à seipso creatas & sibi ipsi cognitas possidet. His prædictis quarta species additur, de qua nunc tractare ordo disputationis poscebat, quâ Deus dicitur ignorare se esse in numero rerum, quæ ab eo factæ sunt, quas intra denariam quantitatem prædicamentorum Philosophi conantur concludere. Ac per hæc universaliter dicendum, quod in nullo eorum, quæ intra decem genera rerum à Philosophis comprehenduntur, neque eorum quæ extra illa diligentior inquisitio invenit, sive secundum substantiam, sive secundum accidens sint; neq; eorum, quæ in nulla substantia vel accidente possunt inveniri, sive in rationibus occultis, sive in possibilitatibus, sive in impossibilitatibus sunt, Deus intelligit se subsistere; quum se cognoscit nullum eorum esse, dum omnia ineffabili essentiali sua virtute & plusquam virtute, & incomprehensibili sua infinitate intelligit se excellere.

XXIX. Propterea autem dixi diligentiorem inquisitionem posse quædam invenire in rerum natura, præter ea, quæ decem prædicamentis comprehenduntur. Nam & illa à Philosophis reperta sunt. ne quis minus capacium existimet rerum diligentem indagationem, ultra prædictrm categoriarum quantitatem non posse progredi. Generaliora enim genera eorum comprehendit ratio; siquidem in motu & in statu sunt. Item status & motus universali essentia colliguntur, quæ in infinitum divisionem sui patitur. Ea namque substantia, quæ primum in corporeis obtinet locum, finita est, & accidentibus subjecta; ea vero universalis essentia nullum in se accidens recipit; in suis quippe subdivisionibus usque ad individua pervenientibus accidentium capax est, ipsa vero in seipsa simplex est, nullique accidentium subjecta. Quod autem addidi in natura rerum esse quædam, quæ nec in substantia, nec in accidentibus cognoscuntur; hoc est, quæ nec substantiæ nec accidentia sunt, de rationibus adhuc in nulla re apparentibus sive substantialiter, sive secundum accidens, sensui vel intellectui dictum esse intellige. Possibilia quoque & impossibilia in numero rerum computari nemo recte Philosophantium contradicet; quæ nulla alia ratione esse dicuntur, nisi quia possibilia possunt in aliqua re fieri, etsi non sunt; impossibilia vero sola virtute impossibilitatis continentur; eorum enim esse impossibilitas vere in aliqua re intellectuali seu sensibili apperere. De quibus quisque plene voluerit percipere, legat περὶ ἑρμηνείας, hoc est, de interpretatione Aristotelem; in qua, aut de his solis, hoc est, possibilibus & impossibilibus, aut maxime à Philosopho disputatum est. Nunc itaque ad ea, quæ restant, consideranda transeamus. Sicut de specibus divinæ ignorantiæ, quibus dicitur Deus ignorare, satis videtur discussum. *D.* Satis quidem superque, ac diutius in eis immorari non necessarium video. Solari namque radio lucidius patefactum, divina ignorantia nil aliud intelligendum esse, nisi incomprehensibilem infinitamque divinam scientiam. Nam quod Sancti Patres, Augustinum dico, & Dionysium, de Deo verissime pronunciant; Augustinus quidem, *qui melius* inquit *nesciendo*

nesciendo scitur; Dionysius autem, *cujus ignorantia vera est sapientia*, non solum de intellectibus, qui eum pie studioseque quærunt; verum etiam de seipso intelligendum opinor. Sicut enim qui recto ratiocinandi itinere investigant, in nullo eorum, quæ in natura rerum continentur, ipsum intelligere possunt, sed supra omnia sublimatum cognoscunt; ac per hoc eorum ignorantia vera est sapientia, & nesciendo eum in his quæ sunt, melius eum sciunt super omnia quæ sunt, & quæ non sunt: ita etiam de seipso non irrationabiliter dicitur, in quantum seipsum in his, quæ fecit, non intelligit subsistere; in tantum intelligit se super omnia esse; ac per hoc ipsius ignorantia vera est intelligentia. Et in quantum se nescit in his, quæ sunt, comprehendi; in tantum se scit ultra omnia exaltari; atque ideo nesciendo seipsum, à seipso melius scitur; melius est enim se scire ab omnibus remotum esse, quam si sciret in numero omnium se constitui. *M.* Recte intelligis; & quod de talibus ratio suadet, pure ac indubitanter te perspicere sentio: nec jam cernis, ut opinor, ullam dissimilitudinem imaginis & principalis formæ, præter rationem subjecti.

Summa siquidem Trinitas per seipsam substantialiter subsistit, & ex nulla causa creata est: Trinitas vero nostræ naturæ de nihilo facta est ab ipsa, quæ per seipsam æterna est, ad imaginem & similitudinem suam; & si aliqua dissimilitudo, præter hoc imaginis & principalis exempli, reperta fuerit, non ex natura hoc processit, sed ex delicto accidit; neque ex creatricis Trinitatis invidia, sed ex creatæ imaginis culpa. Totum namque quod de Deo vel intelligitur secundum essentiæ virtutem, de ejus imagine in his, quibus purgatur, illuminatur, perficitur, & dici, & intelligi potest secundum creationis gratiam, eo, ut prædiximus, excepto, quod divina natura Deus est excellantiâ essentiæ; humana vero Deus est divinæ gratiæ largitate: & quod illa creatrix sit, & à nullo creata; ista vero ab illa creata est, & ea quæ suæ naturæ infra se adhærent, creat, corpus hoc mortale dico, post peccatum animæ adjunctum, quod etiam imago imaginis vocatur. Nam quemadmodum animam ad imaginem suam Deus creavit; ita anima corpus veluti instrumentum quoddam quodammodo sui simile effecit. Sed ad divinæ trinitatis, quæ causa omnium est, Theoriam redeundum, si tibi quæ de talibus dicta sunt sufficiunt. *D.* Sufficiunt sane. *M.* In summa itaque ac singulari universorum causa, ex qua & in qua & sunt & condita sunt totius creaturæ principia, hoc est, primordiales causæ, considerandum arbitror, utrum ipsa dum sit unitas & trinitas (divina siquidem bonitas est una essentia in tribus substantiis, & tres substantiæ in una essentia: vel secundum usum Romanæ linguæ dicendum, una substantia in tribus personis, & tres personæ in una substantia) in seipsa causas quodammodo differentes à se invicem habeat; hoc est, utrum sicut de ipsa prædicatur una essentia in tribus substantiis, ita etiam una essentialis causa in tribus subsistentibus causis, & tres subsistentes causæ in una essentiali causa credendum est, & intelligendum; & quid de hujusmodi Theoriis sana fide cogitandum sit & prædicandum, non incongruum orthodoxæ fidei contemplationibus explanare. *D.* Imo congruentissimum, & fidelium animarum saluti necessarium. *M.* Quid igitur? num debemus hoc de causa omnium & credere, & quantum datur, intelligere, & prædicare, & essentialem causam unam in tribus substantialibus causis, & tres substantiales causas in una essentiali causa? *D.* Quid hic prohibet intelligi & prædicari, non mihi occurrit. Si enim Deus causa omnium est, nonne sequitur, & ut causa omnium Deus cognoscatur? aut si Deus causa, & causa Deus, nonne consequens, ut & omne, quod de Deo credere debemus, similiter sine ulla discrepantia de causa non dubitemus intelligere? Nam si unum Deum per se existentem in tribus substantiis per se subsistentibus fides fatetur catholica; quid obstat, ne similiter dicamus unam causam per se existentem in tribus causis per se subsistentibus, pie & orthodoxe. Igitur est una causa in tribus causis, & tres in una. *D.* Jam & concessum est & datum.

XXX. *M.* Nunc itaque ad Theologiam redeamus, quæ pars prima est & summa sophiæ, nec immerito; quia aut sola aut maxime circa divinæ naturæ versatur speculationem; & dividitur in duas partes, in affirmationem, dico, & negationem; quæ Græce appellatur καταφατική & ἀποφατική, quarum una primo libro usi simus, ubi certis rationibus decem categorias omniaque rerum genera & formas numerosque & accidentia de Deo proprie prædicari negavimus; & iterum in præsenti libro eandem, ἀποφατικὴν dico, serie quæstionum exigente, repetivimus; dum Deum nullum eorum, quæ sunt, & quæ non sunt, in suâ essentia intelligere diximus, quia omnem superat

 essen-

eſſentiam: ipſumque, quid ipſe ſit, quum nullo modo, diffinitur, & quantus & qualis ſit, quia nihil ei accidit, & in nullo intelligitur, omnino ignorare, ac per hoc ſeipſum in his quæ ſunt, & quæ non ſunt, comprehendi penitur negare, quæ ſpeties ignorantiæ omnem ſcientiam ſuperat & intellectum, Jam vero alteram, καταφατικὴν dico, conamur inſpicere, eo duce qui quæritur, & qui quærit ſe quæri, & ſe quærentibus occurrit, & inveniri deſiderat; & ea pars eſt quæ contemplatur, quid de divina natura veluti proprie proferendum, cauteque & rationabiliter intelligendum. *D.* De parte negativa in prioribus ſatis mihi eſt ſuaſum: nunc vero de affirmativa quid explices, ardens expecto. *M.* Jam inter nos non temere (ut cenſeo) ad purum eſt deductum, omne quod de Deo catholica fide approbante datur intelligi, de cauſa omnium ſimiliter pie Philoſophantes oportere fateri. *D.* Hoc inconcuſſe ſtabilitum eſt. *M.* Num igitur divinitatem ingenitam & gignentem, & deitatem ingenitam, & deitatem procedentem credimus; & dum ſit una, & inſeparabilis divinitas, differentias tamen ſubſtantiales recipit? in Patre enim deitatem ingenitam, in filio deitatem genitam, in Spiritu Sancto deitatem procedentem accipimus & religioſe credimus, & Sancti Dioniſii Areopagitæ aliorumque Patrum ſaniſſima auctoritate utentes approbamus. *D.* Quiſquis in hoc hæſitat, longe à veritate diſtat. *M.* Eſt igitur ſubſtantialis cauſa ingenita & gignens; & eſt ſubſtantialis cauſa genita; item ſubſtantialis eſt cauſa procedens; & tres cauſæ unum ſunt, & una cauſa eſſentialis. *D.* Ex prædictis rationibus hoc neceſſario conficiiur. *M.* In cauſa itaque omnium eſt cauſa præcedens, & ſunt cauſæ ſequentes. Pater ſiquidem præcedet filium & ſpiritum ſanctum; ab eo enim filius eſt genitus, & ſpiritus ſanctus eſt procedens; ac per hoc cauſa cauſarum pater non incongrue creditur. Eſt enim cauſa naſcentis cauſæ & procedentis cauſæ. Paternitas enim præcedit filiolitatem, filiolitatem vero paternitatem præcedere nemo recte ſapientium dixit; hinc & ipſe de ſe ipſo filius ait, *Pater major me eſt*, major quippe pater eſt filio, non ſecundum naturam, ſed ſecundum cauſam. Pater namque cauſa eſt filii, non autem filius cauſa eſt patris, neque hic reciprocam nominum relationem, ſed ſubſtantiarum virtutem conſideramus. Aliter enim inſpicimus in ſubſtantiis vel perſonis habitudinem, aliter generationem vel proceſſionem; illic quidem quomodo à ſe invicem denominentur; hic vero quomodo inter ſe invicem ſubſiſtunt. Filius itaque ex patre eſt, non autem pater ex filio: in Deo etenim non humanarum generationum conſiderantur relationes, ſed ineffabilium ſubſtantiarum ſubſtantiales habitudines. Major quidem eſt Pater filio ſecundum cauſam. Prius etenim Sacra Theologia habitudinem patris ad filium conſiderat, ac deinde filii ad patrem. Et ut hoc certius intelligas & credas, ad Gregorii Theologi auctoritatem recurre, qui in primo ſermone de filio contra Arrianos diſputans, *Majorem eſſe Patrem filio, juxta cauſam* ſapienter edocet; quippe *ex patre exiſtere filium, & non ex filio ſubſiſtere patrem* definiens; nec tamen hoc dicimus illorum ſenſum reſpuentes, qui dominum noſtrum de ſeipſo ſecundum humanitatem dixiſſe aſſerunt, *Pater major me eſt*. Uterque ſiquidem intellectus ſanâ fide recipiendus eſt. *D.* Etiam: quamvis enim non ejuſdem ſint ſubtilitatis atque altitudinis, neuter tamen à catholica profeſſione recedit. *M.* Non id ipſum igitur patri eſt naturaliter ſubſiſtere, & filii ſui cauſam eſſe. Non enim natura patris cauſa eſt filii, una ſiquidem eademque eſt patris & filii natura, quia una eademque eſt amborum eſſentia. Ac per hoc id ipſum eſt patri Patrem eſſe & cauſam filii, Non enim ſecundum naturam, quæ una atque eadem eſt in patre & filio, hæc nomina prædicantur; ſed ſecundum habitum gignentis ad genitum, & cauſæ præcedentis ad cauſam conſequentem; quemadmodum non ſecundum naturam de filio dicitur filius, aut cauſa genita, ſed ſecundum habitum filii ad patrem, & cauſæ genitæ ad cauſam gignentem. *D.* Hæc jam etiam in priori libro ſuaſa ſunt, & nunc iterum non irrationabiliter repetita. *M.* Cauſa itaque filii Pater eſt, & Spiritûs ſancti: filius vero cauſa eſt conditionis principaliter cauſarum; earundem autem cauſarum diſtributionis Spiritus Sanctus cauſa eſt. *D.* Illud etiam fateri, à veritate non abhorrere perſpicio.

XXXI. Sed mihi talia cogitanti, atque credenti de trina omnium cauſa, alia caligo occurrit. Non enim clare conſidero, utrum ſolus pater cauſa eſt ſpiritus ſancti, an pater & filius; ita ut quemadmodum fides fatetur catholica, à patre & filio eum procedere, ita etiam duas ſuæ proceſſionis credamus cauſas poſſidere. Si enim ex duabus perſonis ſeu (ut Græci dicunt) ex duabus ſubſtantiis Spiritus ſanctus procedit, quid mirum, aut veræ Religioni contrarium, ex duabus cauſis ipſum procedere fateri?

&

& hanc caliginem mihi reseras, flagito. *M.* Vere densissima caligo est, & non solum te, sed me ipsum involvit. Et nisi ipsa lux initium nobis revelaverit, nostræ ratiocinationis studium ad eam revelandam nihil proficiet. Ad cumulum quoque obscuritatis augetur, quod symbolum fidei secundum Græcos à Nicena Synodo traditum, *à Patre* solummodo *Spiritum Sanctum procedere* profiteatur, teste Epiphanio Cypri Episcopo, in libro suo *de Fide*. Juxta vero Latinos, *à Patre & filio*; quamvis in quibusdam Græcorum expositionibus eundem Spiritum à Patre per Filium procedere reperiamus. Ideoque præsentis quæstionis difficultate repercussus contrariis cogitationum fluctibus allidor. Delibero enim, quid mihi de hac sit agendum; Utrum silentio eam honorificemus, dum vires intentionis nostræ superat; an quodammodo, prout divinus radius in animo refulserit, conabimur quippiam inter nos non temere diffinitum intueri? *D.* Noli expavescere: non enim ille, qui quæritur, quærentes se deserit, nec inveniendi se possibilitatem pie ac humiliter investigantibus denegat. Ipse siquidem ait, *petite, & accipietis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit; & qui quærit, invenit; & pulsanti aperietur.* *M.* Primo igitur de his, quæ in hac quæstione sibimet videntur contradicere, dicendum arbitror. *D.* Nec alia via quærendi est, nemo enim concordantia copulabit, nisi prius discordantia dividi caverit. *M.* Num tibi videtur recte fidei convenire, ut credamus filium ex una causa, Patre videlicet nasci, sanctum vero spiritum ex duabus, Patre scilicet ac filio procedere. Ex duabus namque causis unam causam confluere, rationi non facile occurrit, præsertim in simplici natura, & plusquam simplici, & ut verius dicatur, in ipsa simplicitate omni divisione & numerositate carente; ab una autem causa multas causas erumpere multis exemplis potest approbari. Omnibus namque recte Philosophantibus perspicue patet, ex uno genere multas formas nasci; ex monade multos numeros; ex puncto multas lineas. Formæ rerum diversæ, quæ ex uno genere nascuntur, causa fiunt specierum individuarum, ex quibus & in quibus multitudines, quantitatesque, qualitatesque, differentiæque nascuntur. Numeri ex monade procedentes diversarum proportionum causæ sunt; proportiones vero proportionalitatum, proportionalitates harmoniarum. Lineæ ex uno puncto procedentes angulorum & laterum, latitudinis & altitudinis causæ dignoscuntur, quæ iterum Geometricorum corporum occasiones fiunt. Quid dicam de igneo elemento? quod cum sit unum atque simplex, in seipso & per seipsum consideratum, caloris simul & lucis causa est; calor autem ardentibus ardendi causa est; lux similiter splendentibus splendendi causa constituitur; splendor diversos gignit colores. Aeris elementum diversarum vocum occasio; diversæ voces diversorum tonorum origines fiunt. Aquæ elementum, cum sit in se simplex & unum, humorum diversorum causa est, qui iterum ex se diversas qualitates odorum, saporum, viriditatum, emittunt. Ex una terra diversorum corporum diversæ quantitates nascuntur: quantitatem nunc dico, non ipsam incorpoream, sed ipsam molem, quam diversarum partium compositionem esse nemo ambigit, & cætera id genus eadem ratione in natura rerum sive visibilium sive invisibilium reperiri est facillimum. *D.* Filium ex una causa, id est ex Patre nasci nullus fidelium dubitat; Spiritum vero Sanctum utrum ex una causa, Patre videlicet; an ex duabus, hoc est, ex Patre & Filio procedat, nec affirmare nec negare temere ausim; ac per hoc rectæ fidei professionibus non convenire non satis video, cum Spiritum sanctum Patris & filii Spiritum dici frequentissime invenerim. Est enim spiritus amborum, quum ex patre per filium procedit, ut est donum utriusque, quum ex patre per filium donatur; & est amor utriusque, patrem & filium conjungens, ut Sanctus edocet Augustinus in libris, quos de summa ac sancta Trinitate edidit, ipsius imaginem in humana natura mirabili indagatione quærens, luculentissimaque inventione ostendens; interioris nostræ naturæ, hoc est, rationabilis animæ trinitatem ad imaginem Dei conditam, approbans esse mentem, principalem scilicet animæ partem, & notitiam sui, qua seipsam cognoscit; & amorem, quo seipsam suique notitiam conjungit. Humana siquidem mens notitiam suam, qua seipsam cognoscit, veluti quandam prolem sui, de seipsa gignit; & est sui notitia æqualis sibi, quia seipsam totam novit ad similitudinem Dei Patris, qui de seipso filium suum, qui est sapientia sua, gignit, quâ seipsum sapit; & æqualis ei est, quia seipsum totum intelligit; & coessentialis ei est, quia de seipso gignit, quem gignit. Ex humana mente procedit appetitus quidam, quo seipsam quærit, ut suam notitiam pariat; qui appetitus vel inquisitio, dum ad inventionem notitiæ perfectam pervenit, amor efficitur, qui mentem notitiamque

tiamque sui conjungit, & est æqualis menti, mentisque notitiæ, quum totam se amat, totamque notitiam suam; & est coessentialis menti atque notitiæ. Quum ipse amor, qui mentem notitiamque ei copulat, non aliunde, nisi de ipsa mente procedit ad imaginem sancti Spiritus, qui de Patre procedens, Patrem & filium ineffabili charitatis vinculo conjungit. Quod autem dixisti, ex duabus causis unam causam fluere vel procedere rationi non facile occurrit; non jam plane video. Verbum autem quod est fluere, quare posui pro eo, quod est procedere, pure, ni fallor, perspicio. Nam & Spiritus sanctus flumen in sacris Scripturis appellatur, & aqua. Unde & ipse Dominus ait, *qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aqua viva, de qua siquis bibit, non sitiet in æternum*; sicut Samaritanæ mulieri dictum est. Ipse quoque fons Paradisi, qui in quatuor principalia flumina dividitur, dum typice consideratur, Spiritum sanctum significare nemo sapientum denegat; ex quo veluti principali & unico inexhausto fonte, quatuor principales virtutes in Paradiso rationabilis animæ manant; Prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem & justitiam. Ex quibus iterum omnia omnium virtutum fluenta & profluunt, & in eis irrigata & fæcundata humanæ naturæ superficie refluunt. Merito ergo Spiritus sanctus seu à Patre solo, seu à patre & filio fluere dicitur, quia fons & origo est omnium virtutum, & in ipsum ineffabili meatu per occultos naturæ nostræ poros redeunt. *M.* Recte intelligis de spiritualibus fluentis; sed dicas quæso quid tibi obstat ne perspicue intelligas quod à nobis dictum est, hoc est, unam causam ex duabus causis fluere rationi non facile occurrit. *D.* Multa exempla mihi obstare video, nam & exempla quæ ex quatuor mundi elementis introduxisti, satis, ut arbitror, docent unam causam ex duabus causis fieri posse. Ignis siquidem dum sit caloris & luminis fons, ex duabus causis nasci videtur. Igneum namque elementum ex caliditate & siccitate conficitur, quæ duæ qualitates, veluti duæ causæ, unam ex se gignunt. Similiter & de cæteris elementis est dicendum: nam dum sint suorum effectuum causæ, ex superioribus se causis duplicibus nasci sapientes mundi dixerunt. Sicut enim, ut prædiximus, ignis ex calido & sicco; ita aer ex calido & humido, aqua ex humido & frigido, terra quoque ex frigido & sicco componitur. Quid igitur? num negandum est unam causam ex duabus causis confluere, dum prædicta exempla, ut de cæteris sileam, ad hoc approbandum sufficiunt? *M.* Satis miror, & admiratione dignum, cur cum in cæteris acute & probabiliter videas, in his falleris exemplis. *D.* Dic deprecor in quo & quomodo decipior. *M.* Num tibi à Philosophis suasum est mundum istum sensibilem quatuor universalibus atque simplicibus constare elementis, igne videlicet, aere, aqua, & terra, quorum unumquodque propriam & singularem sui qualitatem possidet? est enim ignis caliditas, aeris humiditas, aquæ frigiditas, terræ siccitas. *D.* Hæc mihi fere ab infantia notissima sunt. *M.* Dic itaque quis est iste ignis, ut uno utamur exemplo, qui veluti una causa ex duabus causis manat, ut ais, illéne qui simplex & invisibilis, & per seipsum incomprehensibilis, omnia visibilia penetrat atque movet; an ille visibilis & corporalis, tangibilisque, & materialiter nutritus? *D.* Illum simplicem & incomprehensibilem, omnia implentem & efficientem, non dixerim: nam primordialis est sensibilium, & quarta omnium corporum causa: iste vero sensibilis & materialis ex caliditate & siccitate procedere, veluti ex duabus causis, mihi videtur. *M.* Num in prioribus dedisti caliditatem non alterius elementi propriam qualitatem esse nisi solius ignis? siccitatem vero nullius nisi terræ solius? singula enim singulis dantur, id est, propriæ qualitates suis singulis substantialibus elementis. *D.* Jam dedi: aliter enim philosophi me non sinunt intelligere. *M.* Dic itaque, utrum aliud est ignis, & aliud caliditas; an unum atque idem? *D.* Dico quædam esse mihi videntur, Ignis siquidem substantia est; caliditas vero ipsius substantiæ qualitas, & propria qualitas. *M.* Quid igitur? num substantia causa est qualitatis, an qualitas causa substantiæ? an neque qualitas causa est substantiæ, neque substantia qualitatis? quoniam ex eodem genere non sunt. *D.* Quod ultimum posuisti approbo: quamvis enim qualitas in substantia contineatur, nulla siquidem qualitas per se subsistit, non tamen causam qualitatis substantiam dixerim esse. Etenim omnis species suum genus sequitur, quum à suo genere nascitur, & in eo immutabiliter custoditur. Ac per hoc omnis substantia ex generali essentia defluit, omnis autem qualitas ex generali qualitate. *M.* Ignis itaque, quia substantia est, non ab alia causa descendit nisi à generalissima essentia. Similiter caliditas, quia est qualitas, non ab alia causa procedit nisi à generalissima qualitate. *D.* Quicun-

que

que huic conclusioni contendit, rationibus philosophiæ videtur resistere. *M.* Cur igitur ignem, sive simplicem sive materialem, veluti unam causam ex duabus causis, id est, caliditate & siccitate coufluere ausus es pronuntiare, cum videas ignis substantiam non solum ab aliena qualitate quæ est siccitas & terrenæ substantiæ propria, verum etiam à sua quæ est caliditas, nasci non posse? *D.* Nunc video me deceptum in eo quod dixi caliditatem & siccitatem veluti duas causas unius causæ, id est, ignis, subsistere: multos tamen eodem errore seductos cognovi, qualitatum & substantiarum differentias naturasque non satis discernentes. Et jam nullum locum fugiendi video. Nam si dixero ignem & caliditatem unam & id ipsum esse, continuo me redagues dicturus, quare ergo eandem rem suimet esse causam æstimas? Dixi siquidem ignem ex caliditate & siccitate componi. Si dixero mundum istum visibilem non ex quatuor substantialibus elementis, sed ex quatuor solummodo simplicibus qualitatibus constare, caliditate videlicet, humiditate, frigiditate & siccitate, quoniam & hoc multis visum est; fortassis à me quæras, si ergo quatuor qualitatibus totus hic mundus cum suis corporibus à summo usque deorsum constat; ipsæ qualitates quibus substantiis continentur? si enim qualitates sint, per se subsistere non posse vera edocet ratio. Et non potero invenire quid respondeam, hoc est, quibus substantiis ipse primordiales & generales qualitates quibus mundus constituitur, fulciuntur; & veris rationibus constrictus fateri compellor quatuor substantialia mundi elementa subsistere in quibus quatuor principales qualitates consistunt, quarum coitu omnia corpora composita efficiuntur. Sed unum adhuc restat, quo in eadem mea sententia, qua dixi unam causam ex multis fluere, mihi videor posse permanere. *M.* Quid est illud unum velim detegas. *D.* Num omnes philosophi de mundo illo tractantes uananimiter suadent, & ad purum deducere videntur, omnia corpora composita ex quatuor simplicibus elementis eorumque propriis qualitatibus quatuor componi; & si ita est, non solum ex duabus, verum etiam ex multis causis, singulorum corporum efficitur compositio. *M.* Hic locum fugiendi fortassis habere potuisses, si moles has corporum compositas & corruptibiles & solutioni habiles aliorum effectuum infra se sequentium causas esse vera ratione assereres. Jam vero quoniam nihil inferius est corpore composito, nullius sequentis se, neque æqualis sibi naturæ, causa esse potest. Et nunc de causis agimus sive principalibus sive sequentibus & concatenatis. Et omnis causa nec vere nec recte causa dici potest, quoniam vere causa non est quæ in effectus suos erumpere nescit. Omnino enim effectibus propriis caret quorum causa merito possit vocari. Corpora autem corruptibilia nullius effectus causa sunt, quoniam nullam naturam de se gignunt, cum omnium naturarum extremum atque infimum, ac prope nihil, obtineant locum. Spiritualia autem corpora simplicia sunt ac per hoc insolubilia & manentia, donec totus iste mundus cum partibus suis, dum ad finem pervenerit, solvatur. Et hæc corpora adhuc incorruptibilia & insolubilia non nisi in quatuor principalibus & catholicis purissimisque in seipsis & simplicibus & dicuntur & intelliguntur elementis: cætera vero corpora quæ videntur ex eis composita, quoniam & componi & solvi possunt, non inter causas, sed inter extremos effectus qui de se nihil efficiunt, à sapientibus computantur. Simplicissima etiam & purissima & sensum corporeum fugientia quatuor hujus mundi elementa ad unam simplicem & individuam causam solique intellectui perfectissimorum sapientum cognitam referuntur, hoc est, ad generalissimam, & in seipsa semper manentem substantiarum omnium ad visibiles effectus procedentium essentiam. Similiter & de quatuor eorum primordialibus ac propriis qualitatibus non incongrue intelligitur. Cum enim ipsæ sibimet contrariæ videantur, nam caliditas frigiditati opponitur, humiditati siccitas, ad unam tamen secretissimam ac solummodo rationi subjectam redeunt causam, ad generalissimam dico omnium qualitatum qualitatem, ex qua mirabili naturæ ope ad efficienda hæc corpora corruptibilia ac solutioni obnoxia procedunt, & in qua ineffabili universalis naturæ pacifica concordia sibi invicem, remota omni contrarietate, consentiunt. *D.* Hac ultima conclusione undique septum me video, nullamque viam evadendi remanere, ac per hoc priori ex te prolatæ sententiæ consentire cogor ut & ego dicam unam causam ex duabus causis fluere non facile rationi occurrit. *M.* Quid ergo dicemus? num spiritum sanctum quem distributionis donorum divinæ bonitatis, sive eorum quæ secundum substantiam, sive quæ secundum gratiam, infinitam & inexhaustam largissimamque & plusquam largissimam causam esse catholice confitebimur. Ex una causa, hoc est, ex patre, an

ex duabus causis patre & filio procedere profiteri debemus? *D.* Illa exempla quæ ex natura rerum protulimus hoc dicere omnino prohibent, hoc est, non ex duabus sed ex una procedere, nisi forte quis dicat rationem summæ atque ineffabilis divinæ Trinitatis naturæ conditæ exempla superare. *M.* Si quis hoc dixerit, confestim interrogandus erit unde Divinæ Trinitatem in unitate, & unitatem in Trinitate quærere & investigare possumus, ut aliquid de ea quo eam laudemus verisimile credamus, & quantum datur, intelligamus, nisi prius quasi quibusdam grandibus exemplis naturæ ab ea conditæ ad eam ascendamus, ea duce atque præcipiente? quærite & invenietis præsertim Divino Paulo testante. *Invisibilia enim ejus*, inquit, *id est, patris, à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus*, hoc est, filius, *& æternitas*, hoc est, *Spiritus Sanctus*; ita enim hunc locum Sacræ Scripturæ beatus Maximus exponit *D*, Quid si quis dixerit patrem & filium non duas causas esse, sed unam & inseparabilem causam, ipso filio dicente, Ego & pater unum sumus. *M.* Huic quoque respondendum est. Tres causæ divinæ bonitatis de quibus nunc agimus, non in ipsa essentia quæ una atque eadem est, sed in ipsa ipsius essentiæ substantiarum aut personarum Trinitate quæruntur. Non enim confundit dualitatem personarum, dum dicit ego & pater unum sumus: nam non ait, ego & pater unum sum, sed sumus, ostendens & essentiæ unitatem & substantiarum differentiam; & siquidem diceret, ego & pater & Spiritus Sanctus unum sumus, non aliter intelligeremus nisi trium substantiarum Trinitatem in ejusdem essentiæ unitate subsistentem, & quamvis sic dictum esse non reperiamus, verissime tamen ita esse intelligimus. Pater enim & filius & Spiritus Sanctus unum sunt & tres unum, à patre siquidem filius est genitus & ab eo spiritus est procedens. Ac per hoc dum sacra scriptura prædicante & suadente audio gignentem & genitum & procedentem, tres substantias seu personas unius essentiæ quantum mihi conceditur intelligo. Siquidem impossibile est ut & gignens & genitus & procedens unus sint, tres autem esse naturalis admonet ratio secundum substantias, dum sint unum secundum essentiam. Nam & Abraham & Isaac & Jacob unum sunt secundum naturalem essentialitatem, tres vero secundum substantialem differentiam, & hoc exemplum in omnibus generibus formis & individuis facillime veritatis inquisitor inveniet. *D.* Quid itaque de hac præsenti quæstione multumque difficili conceptu in animo habeas detege si placet, ne tam diu in eisdem locis demoremur, dum ad cætera quæ restant exponenda debeamus accelerare.

XXXII. *M.* Dicas peto num tibi videtur ex igne radium nasci, & ex radio splendorem procedere? *D.* Quisquis hoc dixerit ex naturæ rerum diligenti consideratione non discrepat ut arbitror: ignis enim cum sit per se invisibilis, invisibilem de se radium gignit, qui etiam per se invisibilis esset naturæ suæ simplicitate subsistens, si corpulentis crassisque naturis non immisceretur. Dicunt enim Philosophi radium Solis animalium sensibus incomprehensibilem esse, naturæ ipsius subtilitatem non valentium sentire, dum autem gradatim à solari corpore ad inferiora elementa descendit, paulatim incipit apparere, primum quidem in æthere purissimo vix lucere inchoat, quoniam ipsius ætheris natura ipsi simillima est. Progrediens vero longius ad superioris hujus aeris partes, paulatim clarescit, ac deinde in quantum crassiores naturas penetrat deorsum versus, in tantum lucidius elucet, sensibusque corporeis comprehensibilem se præstat. Verum ex ipso radio splendor luculentissimus totum mundum implens, & ex omnium corporum superficie resiliens, diversasque colorum species detegens, emittitur. Ipse quoque naturali sua tenuitate corporales sensus effugeret si non se corporalioribus elementis temperaret. *M.* Ita est, & naturarum inquisitio non aliter fieri posse perdocet. Numquid ergo cogimur ut ipsum splendorem qui per nascentem radium ab igne procedit, duas causas habere dicamus? Quamvis enim ab igne per radium procedat, ignis tamen solummodo causa ipsius est, non radius. Sic enim ipse radius per se non subsisteret, si de causa sua quæ est ignis non nasceretur. Ita splendor per radium non esset, nisi prius ex ipsius radii causa procederet. Vides itaque nullam rationem exigere ut splendor ex duabus causis procedat, quamvis ex igne per radium manare intelligatur; verum ex una eademque causa & radium nasci, & splendorem procedere, natura ipsa magistra non tacet, & adhuc virtutem ejusdem exempli intentus perspice. Radius ipse ex igne nascens, non ita nascitur ut gignentem se ignem deserat, ut aliquo modo relinquat: sed ita gignitur ut virtus ignea quæ eum gignit semper & ubique inseparabiliter & immutabiliter in eo permaneat, tota in toto, &

totus

totus in tota, & unum duo, & duo unum; & quamvis videatur ſplendor de radio exire, non tamen ex ipſo radio in quantum radius eſt, ſed ex ipſa virtute procedit ex qua radius naſcitur, & quæ tota & totum radium & totum ſplendorem penetrat atque implet. Ac per hoc naturale exemplum ad cauſam omnium quæ trina & una eſt, quum trinitas in unitate & creditur & intelligitur eſſe, poſſumus aſcendere, ut cognoſcamus patrem & filium & ſpiritum ſanctum, tres cauſas & unam cauſam, tres enim unum ſunt. Patrem autem cauſam gignentem naſcentis de ſe filii ſui unigeniti, qui cauſa eſt omnium primordialium cauſarum in ſeipſo à patre conditorum; eundem vero patrem cauſam procedentis à ſe ſancti ſpiritus, qui ſpiritus cauſa eſt diviſionis & multiplicationis diſtributioniſque cauſarum omnium, quæ in filio à patre factæ ſunt, in effectus ſuos & generales & ſpeciales & proprios ſecundum naturam & gratiam. Et quamvis ſpiritum ſanctum à patre per filium credamus & intelligamus procedere, non tamen duas cauſas eundem ſpiritum habere debemus accipere, ſed unam eandemque eſſe cauſam, patrem ſcilicet, & naſcentis de ſe filii, & procedentis ex ſe ſpiritus ſancti. Ut enim propterea ſplendorem ex igne per radium procedere dicimus quia ignis ipſe totus in toto radio ſubſiſtit, ex quo per radium ſplendor emittitur: ita & ſpiritum ſanctum à patre per filium procedere catholica fides prædicat; quum ipſe pater, qui principalis cauſa eſt & ſola proceſſionis ſancti ſpiritus, totus in toto filio eſt, ſicut & totus filius in toto patre, ex quo patre per filium ſpiritus ſanctus procedit. Et quemadmodum tota virtus ignea in toto radio de ſe genito permanet, & ipſe radius totus & tota virtus ignea de qua gignitur in toto ſplendore, & totus ſplendor ex virtute ignea per radium procedens in toto ipſo radio totaque ipſa virtute ex qua procedit exiſtit: ita totus pater gignens in toto filio genito, & totus filius genitus in toto ſpiritu ſancto à patre per filium procedente, & totus ſpiritus ſanctus à patre per filium procedens, in patre à quo procedit, & filio per quem procedit, & tres unum ſunt per intellectam trinitatem in unitate. Et hoc totum ipſe filius homo factus & incarnatus apertiſſime inſinuat dicens, *Ego in patre, & pater in me*. Ubi ſubintelligendum reliquit ac ſi aperte diceret; Et ſicut *ego in patre, & pater in me*: ita & ego & pater in ſpiritu ſancto ſumus; & ſpiritus ſanctus in nobis eſt, quia nobis coeſſentialis & coæqualis, & tres unum ſumus, tres videlicet ſubſtantialiter, eſſentialiter unum. Et vide quomodo ipſe filius ſpiritum ſanctum ad ſolum patrem, unicam quippe ſui cauſam, refert dum dicit; *Paracletus autem*, ſpiritus ſanctus, *quem mittet pater in nomine meo*. Non enim dixit quem mitto in nomine meo, ſed quem mittit pater in nomine meo; quanquam & alibi ſeipſum mittere ſpiritum dicat, dum ait; *Si ego abiero, mittam eum ad vos*. Miſſio ejus proceſſio ejus eſt; proceſſio autem ejus à patre ſolum, modo eſt ſubſtantialiter non localiter; veruntamen in nomine filii, quoniam Spiritus patris & filii eſt. Item alibi ad diſcipulos ait; *Non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris qui loquitur in vobis*. Item Pſalmiſta ſpiritum ſanctum à patre petit, dicens; *Et ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me*. His & hujuſmodi teſtimoniis ſacra ſcriptura referta eſt. *D.* Hæc omnia plane & pleniter perſpicio, fideliterque accipio, quum omnino veritati conveniant; valdeque miror, quomodo illa quæſtio, quæ primum veluti inſolubilis nobis videbatur, tandem apertiſſimis rationibus exemplorum & teſtimoniorum argumentatione introducta, ſoluta eſt, & ad purum, quod non facile ſperabamus, revelata, & ut mihi videtur, interioris noſtræ naturæ trinitatis ſimilitudine hoc ipſum poſſumus approbare; mens etenim & notitiam ſui gignit, & à ſeipſa amor ſui & notitiæ ſuæ procedit, quo & ipſa & notitia ſui conjunguntur, & quamvis ipſe amor ex mente per notitiam ſui procedat, non tamen ipſa notitia cauſa amoris eſt, ſed ipſa mens ex quo amor inchoat eſſe, & antequam ad perfectam notitiam ſui mens ipſa perveniat. Nam & mens amat ſeipſam cognoſcere, priuſquam cognitionem ſuam de ipſa pariat, veluti prolem ſuam. Non quod mens humana unquam ſe vel non noſſet vel non amaret, dum hæc tria unum ſunt ſecundum naturam vel eſſentiam, & unum tria ſecundum rationis conſiderationem: tria ſiquidem ratio conſiderat in una & ſimplici natura animæ, eſſe, noſſe, amare. Etenim mens & ſeipſam novit & amat ſeipſam & ſui notitiam; ſed quia merito prævaricationis naturæ humanæ in primo homine accidit, ut mens neſciat ſeipſam noſſe, dum naturaliter ſeipſam novit; & neſciat ſeipſam amare, dum naturaliter ſeipſam & notitiam ſui amet; ac per hoc rationis viribus nil aliud appetit, niſi ut cognoſcat qualiter & quantum ſeipſam novit; & ſeipſam & notitiam ſui amet. Et dum hoc totum ad cognitionem & amorem creatoris ſui convertitur,

vertitur, perfectissima imago ejus efficitur. Et hic maximus & pene solus gradus est ad cognitionem veritatis, id est, humanam naturam, seipsam prius cognoscere & amare; ac deinde totam cognitionem suam, totumque amorem ad laudem creatoris & cognitionem & dilectionem referre. Si enim quod in seipsa agitur, nescit: quomodo ea quæ supra se sunt nosse desiderat? Sed dum de hac quæstione tractamus, alia mihi non spernenda ut opinor in mente supervenit. *M.* Quæ est illa?

XXXIII. *D.* Utrum quemadmodum spiritum sanctum à patre per filium procedere credimus, symbolum Romanæ linguæ sequentes; ita filium ex patre nasci per spiritum profiteri valeamus: quamvis hoc in ipso symbolo nec secundum Græcos, nec secundum Latinos, scriptum reperiamus, nec in divina scriptura aperte promulgatum, ut æstimo. *M.* In ipsa ineffabili supernaturali divinæ bonitatis fecunditate, qua ex corde, hoc est, ex secretis finibus Dei patris filius nascitur & spiritus sanctus procedit, eundem spiritum ex patre & filio vel ex patre per filium procedere fides catholica nos præcipit confiteri; filium vero à patre per spiritum nasci, nec in illo symbolo utriusque linguæ, nec in alia scriptura reperi: & cur hoc, nec per meipsum adhuc quæsivi, nec ab aliquo quæsitum & inventum legi. Dum autem de inhumanatione filii Dei, hoc est, de incarnatione verbi, & scriptura sacra & symbolum à sacra Niceæ urbis Bithiniæ synodo traditum, & contra omnes hæreses munitum consulitur, manifestissimè nobis aperitur, ac sine ulla ambiguitate docetur, quia verbum de spiritu sancto est conceptum. Angelus quoque ad Mariam, *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Idem ad Joseph, *Joseph fili David, noli demittere conjugem tuam, quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est.* Sed & juxta aliam theoriam filium de spiritu sancto & per spiritum sanctum concipi & nasci inveniet, dum enim unusquisque fidelium baptismatis subit sacramentum, quid aliud ibi peragitur nisi Dei verbi in eorum cordibus de spiritu sancto & per spiritum sanctum conceptio atque nativitas. Quotidie igitur à piis in utero fidei velut castissimæ matris visceribus & concipitur & nascitur & nutritur, & fortassis ideo à Nicena synodo spiritus sanctus ex patre solummodo procedere traditur, ne talis quæstio ventilaretur; inquisitor siquidem sollicitus sacræ Theologiæ spiritum sanctum à patre per filium audiens procedere, mox divino studio admonitus, quærit & dicit, *Si ergo spiritus sanctus à patre per filium procedit: cur non similiter filius à patre per spiritum sanctum nascitur?* Si autem filius à patre per spiritum sanctum non nascitur, cur spiritus sanctus à patre per filium procedere diceretur? Nam quod de spiritu sancto catholice creditur, cur non etiam de filio similiter crederetur? Ac per hoc quod in sancto symbolo secundum Græcos canitur, hâc quæstione liberum omnino est atque absolutum. Dicit enim filium ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα, hoc est, ex patre genitum; spiritum vero ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, id est, ex patre procedentem. Sed si quis sanctos patres, qui in Latino symbolo addiderunt de spiritu qui ex patre filioque procedit, consuleret: rationabiliter ut credo responderent, & causam ipsius additionis non tacerent; & fortassis consulti sunt & responderunt; sed quid eis visum est de hac re, nondum in manus nostras pervenit, atque ideo de hujusmodi quæstione nil temere conamur diffinire, nisi forte quis dicat, non immerito hoc additum est quoniam multis sacræ scripturæ locis approbatur; nam & ipse Deus dicit, *Quem pater in nomine meo mittit.* Videtur enim filius mittere spiritum quem pater mittit in nomine ejus; ipse quoque filius spiritum veritatis spiritum sanctum vocat; filius autem veritas est, ipso testante. *Ego sum via, veritas & vita.* Si ergo spiritus veritatis est, profecto spiritus sanctus spiritus filii est. Mulierem quoque emorousam, hoc est, fluxum sanguinis patientem, sanans, *sensi* inquit *de me exisse virtutem.* Et quod paulo ante diximus, *Si ego abiero, mittam eum ad vos.* Item Apostolus, *Misit Deus spiritum filii sui in corda nostra, in quo clamamus, Abba pater.* His itaque atque hujusmodi testimoniis quis catholicorum non possit approbare spiritum sanctum à patre & filio procedere?

XXXIV. *D,* De hac quæstione non nimium hæsito, quoquo enim modo quis ecclesiasticum symbolum pronunciaverit, sine naufragio sanæ fidei recipio, hoc est, sive spiritum sanctum à patre solummodo procedere dixerit, sive à patre & filio, salva illa ratione qua & credimus & intelligimus eundem spiritum ex una causa, id est, ex patre substantialiter procedere. Est enim pater causa nascentis de se filii, & procedentis ex se spiritus. Sed adhuc velim à te quærere, an ex essentia patris, an ex substantia & filius natus & spiritus sanctus procedens est? *M.* De hoc ambiguo facile purgaberis, si prius pure cognoscas, quid sit inter essentiam & substantiam divinæ bonitatis. *D.* De

differentia

differentia divinæ essentiæ atque substantiæ docuit me theologia ex sacris patribus utriusque linguæ, Græcæ videlicet atque Latinæ, tradita. Siquidem Sanctus Dionysius Areopagita, & Gregorius Theologus, eorumque elegantissimus expositor Maximus, differentiam esse dicunt inter οὐσίαν, id est, essentiam, & ὑπόστασιν, id est, substantiam; οὐσίαν quidem intelligentes unicam illam ac simplicem divinæ bonitatis naturam, ὑπόστασιν vero singularum personarum propriam & individuam substantiam. Dicit enim μίαν οὐσίαν ἐν τρίσιν ὑποστάσεσιν, hoc est, unam essentiam in tribus substantiis. Sanctus quoque Augustinus, cæterique sancti patres Latialiter scribentes, fidem sacræ trinitatis exprimunt, dicentes unam substantiam in tribus personis, significantes unitatem divinæ naturæ eo nomine quod est substantia; trinam vero substantiarum proprietatem trium personarum vocabulis, quod etiam moderni Græcorum recipiunt. Dicunt enim μίαν οὐσίαν, id est, unam substantiam, & τρία πρόσωπα, id est, tres personas; una eademque fides est in omnibus, quamvis significationum diversitas videatur. Itaque secundum Græcos dicimus, una eademque est οὐσία patris & filii & spiritus sancti, sed non una eademque est ὑπόστασις; habet enim pater suam propriam ὑπόστασιν, quæ neque filii neque spiritus sancti est, sed solius patris; similiter filius suam propriam ὑπόστασιν, quæ neque patris neque spiritus sancti est, sed solius filii. Eodem modo de spiritu sancto dicendum propriam ὑπόστασιν habere, quæ neque patris est neque filii, sed solius spiritus sancti. Neque aliud præter hoc latina vox edocet, tres personas in una substantia pronuntians. Subsistit ergo pater ipse, subsistit filius, subsistit spiritus sanctus, & tres substantiæ in una essentia subsistunt, quæ tres unum sunt. *M.* Inter orthodoxæ fidei participes hanc fidem computandam arbitror; Jam igitur luculenter potes dinoscere propositam quæstionem; dixisti enim te dubitare ex essentiáne an ex substantia patris & natus filius & procedens spiritus sanctus, ac si aperte diceres utrum ex una atque communi essentia vel natura trium substantiarum vel personarum nascitur filius & procedit spiritus sanctus, an ex propria substantia patris vel persona: essentia siquidem divinæ bonitatis neque propria substantia est patris, neque filii, neque spiritus sancti, sed una atque communis substantiarum trium natura; pater autem suam propriam habet substantiam, similiter & filius, similiter & spiritus sanctus suas possident substantias. Si igitur divina essentia, quia una est atque eadem, neque pater est, neque filius, neque spiritus sanctus, sed communis eorum natura: sequitur non ab ea nasci filium, neque spiritum sanctum procedere; nam si ex ea filius nascitur, non ex patre nascitur, ipsa enim ut diximus pater non est; similiter si ex eadem spiritus sanctus procedit, non ex patre procedit. Si autem catholica fides firmissimè atque sanissime & credit & docet, filium ex patre natum, spiritum vero sanctum ex eodem patre procedentem: nonne consequens est ut credamus & intelligamus, ex substantia patris & nasci filium, & procedere spiritum sanctum? Non igitur ex essentia, sed ex substantia patris, & filius nascitur, & spiritus sanctus procedit; nam & apud homines, non dicimus ex communi natura filios nasci, sed ex propria natura; propriam autem naturam dico uniuscujusque personæ individuam substantiam. Nam si ex communi natura homines nascerentur, nullus pater proprium filium, sic nullus filius proprium patrem possideret.

XXXV. Sex hæc altius ac verius cogitantur quam sermone proferuntur, & altius ac verius intelliguntur quam cogitantur, altius autem ac verius sunt quam intelliguntur. Omnem siquidem intellectum superant; nam quæcunque de simplicissimæ bonitatis trinitate dicuntur seu cogitantur seu intelliguntur, vestigia quædam sunt atque Theophaniæ veritatis; non autem ipsa veritas quæ superat omnem Theoriam non solum rationalis verum etiam intellectualis creaturæ. Neque enim talis unitas est sacræ trinitatis qualis ab ulla creatura potest excogitari seu intelligi, seu aliqua phantasia quamvis lucidissima & verisimillima formari. Hæc enim omnia fallunt dum in eis finis contemplationis ponitur. Siquidem plusquam unitas est, & plusquam trinitas; lubenter tamen aliquid de ea dicere & cogitare & intelligere, quantum intellectus eam affingit, sacra theologia duce atque magistra, ut quodam modo materiam habeamus laudandi eam atque benedicendi. Nam & summos angelos primasque ei virtutes veluti pedes & facies alis suis velare sacra confirmat theologia, nobis insinuant cœlestes virtutes summæ trinitati atque unitati semper & immutabiliter adhærentes, timere ea quæ supra se sunt ac reverenter contemplari. Alæ siquidem earum theoriæ sunt quibus pedes suos velare affirmantur, & facies timentes intueri, quomodo sacra

cra trinitas & inseparabilis unitas à summo usque deorsum per omnia diffunditur, & quo modo omnem superat intellectum, & ab omni sit creatura visibili & invisibili in infinitæ naturæ suæ altitudinem remota. Veruntamen & homines puri & angeli semper & incessanter eam conspicere appetunt, quum contemplari per seipsam nequeunt, & hoc per mediarum alarum volatum significatur: hinc scriptura dicit, *in quem concupiscent angeli prospicere:* est enim infinitum quod quæritur & incomprehensibile quod appetitur, & supra omnem intellectum quod concupiscitur, & ab omni creatura exaltatum. Attamen ad hoc summa atque divina unitas movet seipsam in intellectibus angelicis seu humanis, ut de ea materiam laudis suæ & intelligentiæ suæ quantum creaturæ conceditur inveniant, trinitatem in unitate percipientes; sicut ait sanctus Theologus Gregorius in primo Sermone de filio; *Propterea,* inquit, *monas à principio in dyada mota usque triada stat.* Quam sententiam beatus Maximus exponit, dicens, *movetur namque in acceptivo sui intellectu angelico sive humano, per ipsam, & in ipsa inquisitiones de ipsa faciente. Et clarius dicendum; docet ipsam in prima acie impartire de Monade rationem, ut non separatio in primo causali introducatur; permovet verò ipsam rationem etiam divinam & ineffabilem ipsius causalis secunditatem accipere, dicens mystice atque occulte ipsi intellectui, non oportere infecundum esse, sapere unquam illud optimum verbi ac sapientiæ vel significativæ virtutis coessentiarumque in substantiis, non ut compositum ex his suscipiatur divinum, quasi accidentibus & non in eis subsistens credatur. Moveri itaque divinitas dicitur, causa quippe est, per quem modum subsistit inquisitionis, nam sine illuminatione intueri divinitatem impossibilium est: item dicitur moveri per manifestationem particulariter perfectioris de ipsa rationis secundum sacram scripturam ab incheante patrem confiteri, & promovente ad confitendum cum patre filium, & cum patre & filio spiritum sanctum accipiendum, & eo adorare eruditos pulsante, trinitatem perfectam in unitate perfecta,* id est, *unam essentiam & deitatem & potentiam & operationem in tribus substantiis.* His itaque de summa omnium causa causarum secundum parvitatem nostræ intentionis quoquo modo sic investigatis, non autem temere definitis, ad primordiales causas circa quas nostra disputatio versatur, redeundum. *D.* Redeundum sane, satis enim de his est actum.

XXXVI. *M.* Causæ itaque primordiales sunt, (quod & in præcedentibus dixeram, quas Græci ideas vocant, hoc est, species vel formas,) æternæ & incommutabiles rationes secundum quas & in quibus visibilis & invisibilis mundus formatur & regitur; ideoque à Græcorum sapientibus πρωτότυπα appellari meruerunt, hoc est, principalia exempla quæ pater in filio fecit, & per spiritum sanctum in effectus suos dividit atque multiplicat: προορίσματα quoque vocant, id est, prædestinationes, in ipsis enim quæcunque divina prudentia & fiunt & facta sunt & futura sunt simul & semel incommutabiliter prædestinata. Nihil enim naturaliter in creatura visibili & invisibili oritur, præter quod in eis ante omnia tempora & loca prædefinitum & præordinatum est, item à philosophis θεῖα θελήματα, id est, divinæ voluntates nominari solent; quoniam omnia quæcunque voluit dominus facere, in ipsis primordialiter & causaliter fecit. Et quæ futura sunt in eis ante secula, facta sunt. Ac per hoc principia omnium dicuntur esse, quoniam omnia quæcunque in creatura sive visibili sive invisibili sentiuntur vel intelliguntur, eorum participatione subsistunt. Ipsa vero unius universorum causæ summæ videlicet, ac sacræ trinitatis participationes sunt, atque ideo per se dicuntur esse, quia nulla creatura inter ipsa & unam omnium causam interposita est. Et in ipsa dum immutabiliter subsistunt primordiales causæ aliarum causarum sequentium se usque ad extremas totius naturæ conditæ & in infinitum multiplicatæ terminos; infinitum dico non creatori sed creaturæ; finis enim multiplicationis creaturarum soli creatori cognitus est. Sunt igitur primordiales causæ quas rerum omnium principia divini sapientes appellant, per seipsam bonitas, per seipsam essentia, per seipsam vita, per seipsam sapientia, per seipsam veritas, per seipsam intellectus, per seipsam ratio, per seipsam virtus, per seipsam justitia, per seipsam salus, per seipsam magnitudo, per seipsam omnipotentia, per seipsam æternitas, per seipsam pax, & omnes virtutes & rationes quas semel & simul pater fecit in filio, & secundum quas ordo omnium rerum à summo usque deorsum texitur, hoc est, ab intellectuali creatura quæ deo post deum proxima est, usque ad extremum rerum omnium ordinem quo corpora continentur. Quæcunque enim bona sunt participatione boni, per se bona sunt; & quæcunque essentialiter & substantialiter subsistunt, participatione ipsius per seipsam essentiæ subsistunt; quæcunque vivunt, participatione per seipsam

vitæ

vitæ vitam possident. Similiter quæcunque sapiunt & intelligunt & rationabilia sunt, participatione per seipsam sapientiæ, & per seipsam intelligentiæ, & per seipsam rationis participatione sapiunt, & intelligunt, & ratiocinantur. Eodem modo de cæteris dicendum. Nulla siquidem virtus, sive generalis, sive specialis, in natura rerum invenitur quæ à primordialibus causis ineffabili participatione non procedat. Sed ne quis existimet quæ de primordialibus causis diximus nullius authoritatis munimine fulciri, quædam ex libro Sancti Dionysii de divinis nominibus huic operi inserere non incongruum duximus. D. Nil aptius, nil veris rationibus convenientius subjungitur, quam sanctorum patrum inconcussa probabilisque authoritas. M. Ait ergo in undecimo prædicti sui libri capitulo. *Quid autem omnino, inquis, quod per seipsum esse dictum est, atque per seipsum vita aut quæcunque absolute & principaliter esse exposuimus. Hoc dicimus non est pravum, sed rectum; & simplicem declarationem habet. Non enim essentiam quandam divinam vel angelicam esse dicimus per seipsam existendo, existendi quæ sunt causam. Solummodo enim existendi omnia quæ sunt & ipsum esse super essentiale principium & essentiam causale, neque vitæ parentem aliam deitatem præter super divinam omnium quæcunque vivunt & editæ vitæ causam vitam, sed per seipsum esse & per seipsam vitam & per seipsam deitatem, dicimus principaliter quidem & deiformiter & causaliter unum omnium superprincipale & superessentiale principium & causam, participaliter autem editas ex deo non participante providas virtutes per seipsam deificationem quas existentia proprie sibimet participant, & existentia & viventia & divina sunt, & dicuntur, & alia similiter. Perinde & primarum ipsarum optimus substitutor dicitur esse; deinde particularium ipsarum, deinde totarum ipsas participantium. Et quid oportet de his dicere, quando quidam divinorum nostrorum sacrorum magistrorum per seipsam bonitatis & deitatis substitutricem aiunt plusquam optimam & plusquam divinam per seipsam bonitatem & divinitatem, dicentes esse beneficam & deificam ex deo procedentem donationem, & per se, ipsam formam per se, ipsam formificam fusionem & totam formam & particularem formam & universaliter bona & quæcunque alia secundum eundem dicta sunt, & dicentur, modum declarantia providentiam & bonitatem participatas ab existentibus ex deo non participante provenientes copiosa fusione & superscatentes ut diligens omnium causalis summitas omnium & superessentiale & supernaturale omnino superexcellit ea quæ sunt secundum qualemcunque essentiam & naturam.* Item ex eodem libro, capitulo quinto; *Principia existentium omnium ipsius esse participantia, & sunt, & principia; sunt & primo sunt, deinde principia sunt: & si quis vult viventium ut viventium principium dicere per se ipsam vitam; & similium ut similium, per se ipsam similitudinem; & unitorum ut unitorum, per se ipsam unitatem; & ordinatorum ut ordinatorum, per se ipsam ordinationem; & aliorum quicunque hujus sive amborum multorum participantia hoc aut hoc aut ambo aut multa sunt per se ipsa participantia, invenies ipsius esse primum ea participantia & ab eo esse primum quidem existentia; deinde hujus aut hujus principia existentia, & participando eo esse existentia participata: si autem hac participatione esse sunt multo magis participantia.* Et paulo post. *Etenim in monade omnis numerus ante subsistit, & habet omnem numerum monas in se ipsa singulariter, & omnis numerus unitur quidem in monade. Quantum autem à monade provenit, tantum discernitur & multiplicatur. Et in centro omnis circuli lineæ secundum primam unitatem consubstitutæ sunt; & omnis habet signum in semetipso simplas lineas uniformiter unitas ad se invicem & ad unum principium ex quo procedunt. Et in ipso quidem centro universaliter adunantur. Breviter autem eo distantes breviter discernuntur, magis autem recedentes magis & simpliciter quantum proximiores sunt tantum & ipsi & sibi invicem adunantur & quantum eo tantum & à se invicem distant, sed & in toto omnium natura omnes secundum singulas naturæ rationes convolutæ sunt per unam inconfusam unitatatem, & in alia uniformiter secundum partes omnium providæ totius corporis virtutes. Nil ergo inconsequens ex obscuris imaginibus in omnium causale ascendentes super mundanis oculis contemplari omnia in omnium causali & sibi invicem apposita uniformiter & unita, principium enim est existentium ex quo & ipsum esse & omnia utrumque existentia omne principium, omnis finis, omnis vita, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis ordo, omnis harmonia, omnis virtus, omnis custodia, omnis collatio, omnis distributio, omnis intellectus, omnis ratio, omnis sensus, omnis habitus, omnis status, omnis motus, omnis unitas, omne judicium, omnis amicitia, omnis compactio, omnis discretio, omnis terminus, & alia quæcunque ab esse existentia omnia characterizant.* Et post aliquanta; *Si enim juxta nos Sol sensibilium essentias & qualitates & quidem multas & discretas existentes, tamen ipse unus existens & uniformis illuminans lux renovat & nutrit & custodit & perficit & discernit & unit & refovet & fecunda esse facit & auget & mutat & collocat &*

renovat & vivificat omnia & omnium unumquodque proprie sibi eundem & unum solem participat, & multorum participantium unus sol causas in seipso uniformiter perambit, multo magis super terra & ipsius & omnium causalis præterisse in se omnium existentium paradigmata secundum unam superessentialem unitatem concedendum, deinde & essentias adducit juxta ab essentia egressionem: paradigmata autem dicimus esse ipsas in deo existentium substantificas & uniformiter prætextas rationes quas Theologia prædestinationes vocat & divinas & optimas voluntates existentium discretivas & factivas secundum quas ipsa superessentialis existentia omnia & prædestinavit & adduxit. Et jam huic libro terminus est imponendus ut arbitror. *D.* Ita fiat.

Explicit Liber Secundus

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ.

Incipit Lib. III.

M. IN Secundo Libro tota fere nostræ raciocinationis intentio est constituta de secunda universalis naturæ consideratione, &, ut ita dicam, forma seu specie: quæcunque verisimilia nobis visa sunt, & ad liquidum ut arbitror deducta, veræque rationis conclusionibus inconcusse munita, literis mandare, universaliter naturæ secundæ consideratio est. In ea ipsius parte quæ & creatur & creat, & in qua rerum omnium principia, hoc est, primordiales causæ, seu ut sæpe dictum est, prædestinationes rerum creandarum seu divinæ voluntates, sicut & sanctorum patrum auctoritas, & ipsa recta ratione consulta veritas edocet esse consideranda. Ubi etiam ipsa disputationis necessitas exigebat quædam de incidentibus quæstionibus principalis quæstionis revelandæ gratia introducere. Nulla siquidem principalis quæstio est ut opinor, quæ non incidentes quæstiones dum diligenti mentis contuitu investigatur recipiat; enodari enim aliter impossibile est, præsertim cum necessarium & inevitabile fieret, dum de principiis rerum disputabamus, hoc est, de primordialibus causis, de uno etiam omnium principio, Deo videlicet, qui solus est sola ac prima causarum omnium causa, & supercausalis causa, & superessentialis bonitas, cujus participatione omnia principia, & omnes causæ omnium rerum subsistunt; ipse vero nullum participat, quia omni principio superiori se vel secum existenti non tamen coessentiali sibi omnino caret, quod animo occurrebat inferri: quis enim de creatis causis recte quid dicet, nisi prius unicam omnium causam per se subsistentem & à nulla præcedenti se creatam pure perspiciat? in quantum de ineffabili datur fari, deque incomprehensibili comprehendi, de superante omnem intellectum intelligi. Cum his etiam quædam de reditu rerum mutabilium atque segregatarum per diversas naturæ divisiones & partes quibus iste mundus perficitur iterum in principia sua ex quibus procedit, & in quibus immutabiliter subsistit, dum finis omnium venerit, eorumque quæ in motu sunt status apperuerit, per quem nihil movebitur, breviter perlibavimus. His itaque aliisque ut diximus secundi sermonis ordo texitur, deinde consequentia quæstionum ni fallor exigit. Tertium librum, deo duce, de tertia universalis naturæ consideratione, hoc est, de ea parte creaturæ quæ creatur & non creat, quicquid nobis in mentem lux æterna patefecerit, texi. *D.* Non aliter disputandi viam ingredi oportet ut æstimo; nam si primus liber de natura cuncta creante, & à nulla creata, deque solo deo intellecta; secundus vero de ea quæ & creatur, & creat, & in primordiis rerum cognoscitur, rationabili tractat progressione: nunc consequens est ut & tertius de tertia quæ creatur & non creat constitutionis suæ materiam suscipiat: sed priusquam ad enodandam hanc naturæ partem transeamus, nosse velim qua ratione eam naturam quæ ab omnium naturarum universitate per excellentiam sui, atque infinitatem removetur, veluti primam partem ipsius universitatis ponere voluisti. Universitas siquidem formarum suarum partiumque numeris impletur, ac per hoc in infinitum non progreditur, suis enim finibus sursum versus atque deorsum terminatur; ab intellectuali siquidem creatura quæ in angelis est constituta. Et ut altius ascendamus à primordialibus causis, supra quas vera ratio nil superius præter solum deum reperit, inchoans,

choans, per naturales ordines intelligibilium cœlestiumque essentiarum & visibilium mundum istum constituentium, usque ad extremum totius creaturæ ordinem, qui corporibus corporumque incrementis detrimentisque impletur, variis quoque decessionibus per catholicorum elementorum in propria coitum, eorumque in catholica solutionem peragitur, descendit creatrix totius universitatis natura, quoniam infinita est, nullis finibus sursum vel deorsum concluditur. Ipsa siquidem ambit omnia,& à nullo ambitur, nec mirum dum nec à seipsa ambiri finitur quia universaliter nescit ambiri. Quemadmodum universaliter à seipsa,quanto magis ab alio,comprehendi seu in aliquo definito vel definibili supernaturaliter effugit intelligi, nisi forte quis dicat, in hoc solo se ambit, dum se sapit ambiri non posse; in hoc se comprehendit, dum se sapit comprehensibilem non esse; in hoc se intelligit, dum sapit in ullo se intelligi impossibile esse; quia omne quod est, & potest esse, superat. Et cum ita sit, nullusque recte Philosophantium his rationibus temere resistat, cur intra universitatis divisiones à te constituatur non plane video. *M.* In divisionibus universitatis conditæ nullo modo eam posuerim, in divisionibus autem ipsius universitatis quæ uno naturæ universalis vocabulo comprehenditur, non uno sed multiplici rationis intuitu ponendam judicavi. Eo namque nomine, quod est natura, non solum creata universitas, verum etiam ipsius creatrix solet significari; prima siquidem & maxima est divisio universalis naturæ, in creatricem universitatis conditæ, & creatam in ipsa condita universitate; nimirum cum naturalis ista divisio in omnibus universitatibus in infinitum uniformiter servetur; nam universalis boni prima sectio est, in illud unum & summum incommutabile per se & substantiale bonum, ex quo omne bonum manat, & in illud bonum quod participatione summi & incommutabilis boni bonum est. Similiter universalis essentiæ, universalis vitæ, universalis sapientiæ, universalis virtutis, eadem principalis divisio est. In his enim cæterisque similibus, primo discernitur ea natura quæ per seipsam, à seipsa, in seipsa, vere & immutabiliter essentia est, & vita, & sapientia, & virtus; ab ea natura quæ participatione summi boni, aut tantum est, aut & est, & vivit; aut & est, & vivit, & sapit; aut est, & vivit, & sapit, & virtutem participat. Videsne quemadmodum totius universitatis conditor primum in divisionibus obtinet locum? nec immerito, dum sit principium omnium, & inseparabilis ab omni diversitate quam condidit, & sine quo subsistere conditor non potest. In ipso enim immutabiliter & essentialiter sunt omnia, & ipse est divisio & collectio universalis creaturæ, & genus, & species, & totum, & pars, dum nullius sit vel genus, vel species, seu totum, seu pars, sed hæc omnia ex ipso, & in ipso, & ad ipsum, sunt. Nam & monas principium numerorum est, primaque progressio, & ab ea omnium numerorum pluralitas inchoat, eorundemque reditus atque collectio in ea consummatur. Siquidem omnes numeri universaliter & incommutabiliter in monade subsistunt, & in omnibus eis totum, & pars est; & totius divisionis primordium; dum sit ipsa in seipsa, neque numerus neque pars ejus. Eadem ratio est centri in circulo seu sphæra; signi, in figura; puncti, in linea. Cum igitur totius universitatis divisio ab ipsius causa & creatrice incipiat, non eam veluti primam partem vel speciem debemus intelligere, sed ab ea omnem divisionem & partitionem inchoare; quoniam omnis universitatis principium est, & medium, & finis. Et dum hæc de ea & prædicantur & intelliguntur, hoc est, dum in divisionibus universitatum primum locum obtineat, nemo tamen est piè credentium & veritatem intelligentium, qui non continuo absque ulla cunctatione exclamet, causam totius universitatis conditæ creatricem, supernaturalem esse, & superessentialem, & supra omnem vitam, & sapientiam, & virtutem, & supra omnia quæ dicuntur & intelliguntur, & omni sensu percipiuntur: dum sit horum omnium principium causale, & medium implens essentiale, & finis consummans, omnemque motum stabilitans, quietumque faciens, & ambitus omnia quæ sunt, & quæ non sunt, circumscribens. *D.* His altæ cautæque ratiocinationis collocationibus libenter cedo, ac verisimiles eas approbo; sed priusquam ad considerandos effectus primordialium causarum, ex quibus maxime prima omnium & una creatrix causa solet denominari, accedas, ordinem naturalem earum nosse convenit, adhuc enim mixtim indistinctéque introductas esse arbitror; nam ni fallor ad earum effectuumque suorum perfectam notitiam non mediocre auxilium quærentibus præstabit, si prius naturalis ordo, quo à creatore conditæ sunt, luculenter patefactus fuerit. *M.* Primordialium

lium causarum seriem divinæ providentiæ solers investigator Sanctus Dionysius Ariopagita, in libro de Divinis nominibus, aptissime disposuit; summæ siquidem bonitatis quæ nullius particeps, quoniam per se ipsam bonitas est, primam donationem & partitionem asserit esse per se ipsam bonitatem, cujus participatione quæcunque bona sunt, varia sunt; ideoque per seipsam bonitas dicitur, quia per seipsam summum bonum participat. Cætera enim bona non per seipsa summum & substantiale bonum participant; sed per eam quæ est per seipsam summi boni prima participatio. Hæc regula in omnibus primordialibus causis uniformiter observatur, hoc est, quod per se ipsas participationes principales sunt unius omnium causæ, quæ Deus est. Quoniam vera summæ ac veræ naturæ prima consideratio est, qua intelligitur summa ac vera bonitas. Secunda vero qua intelligitur summa ac vera essentia. Nec immerito primordialium causarum secundum locum obtinet per seipsam-essentia, quæ cum summæ ac veræ essentiæ prima participatio sit, omnia quæ post se sunt, sua participatione accipiunt esse, ac per hoc non solum bona, verum etiam existentia sunt. Tertia divinæ naturæ intentio est qua intelligitur summa veraque vita, ideoque Tertia in primordialibus causis per seipsam vita connumeratur, quæ summæ ac veræ vitæ prima per se participatio subsistens, ut omnia post eam viventia participatione ejus viverent, creata est. Hinc conficitur & bona & existentia & viventia esse. Ejusdem naturæ quarta Theoria, qua summa ac vera ratio cognoscitur; Hinc perspicitur quarta inter primordiales per se ipsam ratio sessionem, primamque summæ ac veræ rationis participationem, omniumque post se rationabilium, hoc est, rationis participantium possidere primordia. Divinæ naturæ quinta Theoria, in summa ac vera intelligentia versatur; intellectus enim est intelligens omnia priusquam fiant. Ac per hoc quinta in ordine primordialium cognoscitur per seipsam intelligentia, cujus participatione intelligunt quæcunque intelligunt, & intellectus sunt: ipsa vero prima participatio summæ ac veræ intelligentiæ edita est. Sexta contemplatio divinæ naturæ in vera summaque sapientia constituitur; hinc non immerito inter primordiales causas sexto loco per seipsam sapientia collocatur quæ prima participatio est summæ ac veræ sapientiæ, participatione vero sui omnibus post se sapientibus sapiendi causa creata est. Veræ ac summæ septima contemplatio est, quæ considerat summam ipsius ac veram virtutem. Ac per hoc per seipsam virtus inter primordiales septimam sedem occupat, & est prima participatio summæ ac veræ virtutis; cæteræ vero post eam virtutum species participationes sunt. Octavus theoriæ gradus est in quo mens pura summa veramque divinæ naturæ beatitudinem intuetur; cujus prima participatio est per se beatitudo, quam veluti octavam primordialium participant, beataque sunt, quæcunque per se beata sunt omnia. Nona in ordine theoria divinæ ac summæ veritatis cujus prima participatio per seipsam veritas, post quam & per quam quasi primordialium vera sunt quæcunque vera sunt omnia. Decima ponitur per seipsam æternitas quæ prima participatio est summæ ac veræ æternitatis & post quam & per quam æterna sunt quæcunque æterna sunt omnia; eadem ratio est de magnitudine, de amore & pace, de unitate & perfectione; per has enim primordiales causas à summa omnium causa descendunt quæcunque magnitudinis, amoris, pacis, unitatis, perfectionis, participantia sunt. Sufficiunt hæc, ut arbitror, ad ea quæ volumus manifestanda; prædicta siquidem theoria uniformiter in omnibus rerum omnium Principiis, in infinitum progredientibus, mentis obtutibus deiformiter arridet, ubique sive intus quæ intelligi & nominari possunt, sive intus quæ solo intellectu percipiuntur, significationibus tamen deficiunt, sive in his quæ nec intellectu comprehenduntur, nec nominationibus exprimuntur, fugiunt enim omnem sensum omnemque mentis contuitum, nimia siquidem altitudinis sive claritate obscurantur. In ipso enim sunt de quo Apostolus dixit, *qui solus habet immortalitatem & lucem habitat inaccessibilem*; nec mirum si causæ primordiales in infinitum protendantur, ut enim prima omnium causa ex qua, & in qua, & per quam, & ad quam conditæ sunt, infinita est. Ita & ipsæ finem nesciunt quo claudantur, præter creatoris sui voluntatem, & notandum quod ordo iste primordialium causarum, quem à me exigis, ad certum progrediendi modum inconfuse discerni non in ipsis, sed in Theoria, hoc est, in animæ contuitu quærentis, earumque, quantum datur, notitiam in seipso concipientis, eamque quodammodo ordinantis, constitutus sit, ut de eis certum aliquid puraque intelligentia definitum pronuntiare possit. Ipsæ siquidem primæ causæ in seipsis unum sunt, & simplices,

plices, nullique cognito ordine diffinitæ, aut à se invicem segregatæ, hoc enim in effectibus suis patiuntur. Et sicut in monade dum omnes numeri sola ratione subsistunt, nullus tamen numerus ab alio numero discernitur; unum enim sunt, & simplex unum, & non ex multis compositum unum, siquidem ex monade omnis numerorum multiplicatio progreditur in infinitum, non autem monas ex multiplicibus & à se progredientibus numeris veluti in unum collectis conficitur: similiter primordiales causæ, dum in Principio omnium, in verbo videlicet dei ingenito, substitutæ intelliguntur, unum simplex, atque individuum sunt. Dum vero in effectus suos in infinitum multiplicatos procedunt, numerosam ordinatamque sui pluralitatem recipiunt, non quia causa omnium ordo non sit, vel ordinatio, vel per seipsam ordinatio in principiis rerum non numeretur, cum omne ordinatum participatione ipsius sit ordinatum; sed quia omnis ordo in summa omnium causa, & in ipsius prima participatione unus ac simplex est, nullisque differentiis discernitur, ubi omnes ordines à seipsis non discrepant, quoniam unum inseparabile sunt, unde rerum omnium multiplex ordo descendit; ordo itaque primordialium causarum juxta contemplantis animi arbitrium constituitur, in quantum earum cognitio de divinis causis disputantibus datur: licet enim pie ac pure Philosophantibus ab unaquaque earum, prout vult, inchoare, & per cæteras mentis oculum, qui est vera ratio, ordine quodam contemplationis convolvere, omnes quascunque potest percipiens, & in qualicunque earum terminum suæ theoriæ constituere. Sicut nec intentionis nostræ humilis capacitas ex bonitate primordialium causarum, veluti quodam ordine constitutarum, numerum cœpit computare, & in ea quæ dicitur per seipsam perfectio veluti quinto decimo loco constituta finem exemplo dedit, quoniam exempli gratia has principales causas pro viribus intentionis suæ elegit, & ut ei visum est, ordinavit; non quod ita natura sint constitutæ, ubi omnia unum sunt, & simul & simpliciter sunt: sed quod quærentibus eas, deque eis quiddam exempli gratia proferre volentibus, sic vel sic & multipliciter, & infinite, divino radio illuminante in theophaniis suis soleant apparere. Et ut hoc exemplo rerum sensibilium clarius elucescat, centrum & circumscriptum ei circulum diligenter intuere, rectasque lineas à centro inchoatas, & ad circulum portatas ibique terminatas. *D.* Sæpe hoc aspexi seu in animo per phantasiam interius, seu in figura visibili corporeaque sensibus exterius subjecta. *M.* Non intuitus es quomodo omnes lineæ in centro adunantur, & nulla illarum ab aliis discerni possit, nimirum quia omnes in eo unum sunt & nullo modo à seipsis discrepant, ita ut rationabiliter non junctura linearum in unum, sed fons, atque Principium simplex & individuum, ex quo sive naturaliter, sive arte, multiplex linearum numerus procedit, centrum definiatur; est enim universale linearum initium in quo omnes unum sunt. *D.* Hoc quoque in geometricis rationibus mihi apertissime suasum, sed hæc omnia plus animo quam sensu percipiuntur, sive interius sive exterius de talibus velit quis disputare. *M.* Recte dicis, hæc enim & hujusmodi pura mentis acie dijudicantur. Vides, ni fallor, in prima linearum progressione ab ipsa unitate, quæ in centro est, quantum sibi invicem lineæ conjunguntur, ut vix discerni à se invicem possint; dum vero longius à centro protenduntur, latius paululum spatia, quibus à se invicem segregantur, crescere incipiunt; donec ad extremum circulum, quo finiuntur, perveniant; ubi latissima sua diastemata mensurantur, hoc est, spatia inter lineas constituta, quæ sibi invicem æqualia sunt, ut nulla eorum latiora aut angustiora aliis reperiantur: quemadmodum & in ipsis lineis, una eademque longitudo est in tantum ut earum nullæ longiores aliis aut breviores sint naturali rationabilique æqualitate in utrisque servata, in latitudine spatiorum dico & in longitudine linearum. *D.* Ita est, ut plane intelligo. *M.* Quid si velis spatiorum & linearum numerum dinoscere, & in ordinem quendam redigere? num potes speciale spatium, lineamve specialiter invenire, ex quo, vel qua naturaliter ac proprie incipias? *D.* Mihi quærenti non occurrit, tanta siquidem æqualitas in his prævalet, ut nullum spatium ab alio, nulla linea ab alia per differentiam quandam, seu proprietatem possit discerni; nam & ille circulus, intra cujus ambitum omnia colliguntur ita sibimet in seipso similis est, ut nulla pars ejus ab alia discernatur, seu natura, seu arte. Continua namque quantitate pollet, ac per hoc nullo certo Principio inchoat, nullo constituto fine concluditur, sed totus sibimet in toto, & Principium est, & finis subsistit. Hinc est quod circularis motus ἄναρχος à Græcis, hoc est, Principio carens, rectè

recte nominatur, aliorumque motuum, id est, recti & obliqui, obtinet principatum. *M.* In his omnibus non falleris ut opinor, non enim aliter vera edocet ratio. Num itaque cernis quod nulla lex figurarum tibi obsistat, vel te cohibeat, ne ab omni spatio incipias totam figuram exordinare & numerare ? sic enim imperat ratio; ac per hoc quot spatia lineæque sunt, tot principia finesque numerandi, & ordinandi fieri possunt. *D.* Huic etiam conclusioni non resisto, sed quorsum tendat expecto nosse. *M.* Non aliorsum nisi ut luce clarius cognoscamus summos theologos eorumque pedissequos omnino posse, nulla ratione obstante, & ab omnibus primordialibus causis contemplationis eorum initium sumere, & in omnibus prout cuique visum fuerit ipsius contemplationis finem constituere, ita ut quot primordiales causæ sint, & ut cautius eloquar, quot in contemplantium intellectibus quoquo modo formantur, seu formari possunt, tot earum ordines numerosaque pluralitas recte philosophantibus juxta capacitatem singulorum theoriæ, prout quisque voluerit mirabili divinæ prudentiæ dispositione ultro sese afferunt; & dum hæc in mentibus theorizantium divinæ disciplinæ divinarumque theophaniarum modis divisis mirabilibus peraguntur, ipsæ per seipsas omnium quæ sunt primordiales rationes, uniformiter & incommutabiliter in verbo Dei, in quo factæ sunt unum, & id ipsum ultra omnes ordines omnemque numerum æternaliter subsistit. *D.* Clare jam video tuæ intentionis ratiocinationisque finem, siquidem ut arbitror nil aliud suadere contendis, nisi ut in his principiis rerum nullus ordo naturaliter specialis quæratur; & merito. Quis enim ex his quæ supra omnem numerum, omnemque ordinem excelsitudine suæ naturæ à conditore omnium creatæ sunt, ordinem vel numerum rationabiliter quæsierit, dum sint omnis numeri omnisque ordinis initia in semetipsis sibi invicem unita, & à nullo inferioris naturæ contuitu discreta ? sola siquidem gnostica conditoris earum virtus eas numerare, discernere, multiplicare, ordinare, dividere non incongrue creditur posse: quum vero modo quodam incognito, ultraque naturam reperto, in theophaniis suis mentibus contemplantium conformantur, in eis etiam & multiplicari, & dividi, & numerari posse, in intellectibus dico, prout datur eis contemplantibus, ac per hoc conficitur eas, id est, primordiales causas, nullum ordinem intellectui, vel sui incognitum in semet ipsis recipere; in earum vero theorico, hoc est contemplativo animo, quosdam ordines divisos atque multiplices conceptione quadam intelligentiæ procedente in ratione per quasdam imaginationes verisimiles nasci. Sed cum hæc ita se habeant, non te crediderim sine aliqua speciali ratione principalium causarum connumerationem ab ipsa per seipsam bonitate inchoasse. Non enim est rite disputantium otiosum quid causa carens dicere. *M.* Hoc fortassis non temere diceres si de numero pie ac perfecte disputantium, & nullo modo de veræ ratiocinationis semita declinantium, unum me esse cognosceres. Quoniam vero inter magnorum philosophorum extremos pedissequos vix locum invenio, non incaute de processionibus meis per altissimos theoriæ ascensus promittendum; sæpe namque melioris ingenii, puriorisque fine comparatione in ipsis ascensionibus inchoantes ingredi, aut errantes deviaverunt, aut altius ascendere non valentes, ad inferiora reversi sunt, aut eas silentio honorificantes, altiora se attingere, caute ac rationobiliter non præsumentes siluerunt; perfectissimorum namque divinique radii splendoribus illuminatorum, ac per hoc ad sacratissima cœlestium mysteriorum abdita manu ductorum, altissima theoriæ climata gradu superare, ac sine ullo errore apertissimæ veritatis speciem nulla caligine obstante intueri. Quæ quoniam ultra vires intentionis nostræ constituta sunt, nec adhuc possumus attingere carnalium sensuum pondere oppressi, ne pigri videamur in divinis negotiis talentum dominicum in terra fodientes ac sine ulla usura pecuniam domini negligentes, malique servi sententiam promerentes, de his quæ nunc inter nos conferimus quantum intima lux capacitati quærentium se donaverit, quicquid verisimilus visum fuerit dicemus, humilitatis regula ubique observata, ne nosmet esse æstimemus quod nos non sumus; scriptum est enim *noli altum sapere sed t me.*

II. Hac igitur ratione specialiter principia rerum ab ipsa per seipsam bonitate incipere introductus sum; perspexi siquidem, nec absque sacrorum patrum auctoritate, & maxime Areopagitæ Dionysii generalissimam divinarum donationum esse per seipsam bonitatem, aliasque quodammodo præcedere; causa namque omnium creatrix bonitas quæ Deus est, ad hoc ipsam causam, quæ perseipsam bonitas dicitur, primo omnium creavit, ut per eam omnia quæ sunt in essentias ex non existentibus adduceret. Divinæ

vinæ siquidem bonitatis proprium est, quæ non erant in essentiam vocare. Universitatis enim conditæ in essentiamque adductæ divina bonitas & plusquam bonitas & essentialis & superessentialis causa est. Si igitur creator per suam bonitatem omnia de nihilo ut essent, derivavit: necessario intellectus per seipsum bonitatis, intellectum per seipsum essentiæ præcedit; non enim per essentiam introducta est bonitas, sed per bonitatem introducta est essentia. Nam & hoc apertissime scriptura pronuntiat, quæ dicit, *Et vidit Deus omnia, & ecce bona valde.* Non enim dicit, & vidit Deus omnia, & ecce valde sunt. Quid enim valeret solummodo esse, adempto bene esse? Omnia siquidem quæ sunt, in tantum sunt, in quantum bona sunt; in quantum autem bona non sunt, aut, ut ita dicam, in quantum minus bona sunt, in tantum non sunt; ac per hoc adempta penitus bonitate, nulla remanet essentia; simpliciter enim esse, vel essentialiter esse, sublato bene esse, & bene essentialiter esse, abusive dicitur & esse & æternaliter esse. Subtracta itaq; bonitate, proprie non dicitur essentia, aut æterna essentia. Ac ne forte ad hæc dicas, nunquid similiter possumus pronunciare subtracta penitus essentia, nulla bonitas remanebit: pereunte vero existentia nullum bonum subsistet? accipe majoris virtutis argumentum. Non solum quæ sunt, bona sunt; verum etiam quæ non sunt, bona dicuntur, eoque amplius meliora dicuntur quæ non sunt, quam quæ sunt; nam in quantum per excellentiam superant essentiam, in tantum superessentiali bono, Deo videlicet, appropinquant; in quantum essentiam participant, in tantum à superessentiali bono elongantur. Non esse autem, ut arbitror, dicuntur quæ nec sensu, nec intellectu, præ nimia sui excellentia, inseparabilique unitate, ac simplicitate, percipi possunt; esse vero æstimantur quæ intellectibus sensibusve succumbunt, & in quadam certa definitaq; circumscriptione circumscribuntur, accidentibus quoque subjecta, locis temporibusque varia atque dispersa semel & simul esse non valentia. Videsne igitur quantum generalior est bonitas quam essentia? Bonorum siquidem una species est in his quæ sunt, altera in his quæ non sunt. Ac per hoc à generaliorbus divinæ largitatis donationibus inchoans, & per specialiores progrediens, ordinem quendam primordialium causarum Theologia duce constitui.

III. *D.* Jam intelligo non irrationabiliter te inchoasse principiorum considerationem. Quicunque enim recte dividit, à generalissimis debet incipere, & per generaliora progredi, ac sic prout virtus contemplationis succurrit, ad specialissima pervenire. Quod etiam in ipsis rerum principiis, quæ primo posuisti, interius perspiciens ni fallor intelligo. Ut enim bonitas veluti quoddam genus est essentiæ, essentia vero species quædam bonitatis esse creditur: ita essentia genus est vitæ, siquidem omnia quæ sunt, dividuntur in ea quæ vivunt, & quæ non vivunt; non enim omnis essentia vivit, aut vita est, ac per hoc eorum quæ sunt, una species est in his quæ vivunt, vel vita sunt, altera in his quæ nec vitam participant, nec vita sunt: hoc quoque in sequentibus potest inspici. Nam vita quoddam genus rationis est, omnia siquidem quæ vivunt, aut rationabilia sunt, aut irrationabilia. Ac per hoc una species vitæ est rationalis, altera irrationalis; rationis item duplex species arridet, una sapientia, altera scientia. Sapientia namque proprie dicitur virtus illa, qua contemplativus animus, sive humanus, sive angelicus, divina, æterna & incommutabilia considerat; sive circa primam omnium causam versetur, sive circa primordiales rerum causas, quas pater in Verbo suo semel simulque condidit, quæ species rationis à sapientibus Theologia vocitatur: scientia vero est virtus, qua theoreticus animus, sive humanus, sive angelicus, de natura rerum, ex primordialibus causis procedentium per generationem, inque genera ac species divisarum, per differentias, & proprietates tractat, sive accidentibus succumbat, sive eis careat; sive corporibus adjuncta, sive penitus ab eis libera; sive locis & temporibus distributa, sive ultra loca & tempora sui simplicitate unita atque inseparabilis. Quæ species rationis Physica dicitur, est enim Physica naturarum sensibus intellectibusque succumbentium naturalis scientia, quam semper sequitur morum disciplina, & siquis intentus fuerit, eandem regulam, aut in omnibus, aut in multis, primordialibus causis reperiet; non quod, ut arbitror, primordialium causarum quædam quidem generaliora sint, quædam specialiora; talis enim æqualitas in his, in quibus summa unitas, & summa æqualitas pollet, impossibile, ut arbitror, esse; sed quia in effectibus earum plures participationes aliarum, aliarum vero pauciores contemplantis animus, rerumque multiplex divisio, invenit; multipliciores siquidem sunt participationes per seipsam bonitatis, quam per seipsam essentiæ, unam qui-

dem participant quæ sunt, & quæ non sunt; alteram vero solummodo quæ sunt. Eodem modo de cæteris principiis intelligere non alienum est à veritate; essentiam namque participant quæ vivunt, & quæ non vivunt; vitam vero solummodo quæ vivunt; vitam participant rationabilia & irrationabilia; rationem vero sola rationabilia; rationem participant sapientia & scientia; sapientiam vero soli illi intellectus qui circa Deum ultra omnem naturam visibilium & invisibilium, & extra seipsas æterno & ineffabili motu, & circa rerum principia revolvuntur. Ac per hoc non in ipsis rerum principiis genera vel species, pluralitas paucitasve intuenda sunt, sed in eorum participationibus, hoc est, non in ipsis causis in verbo dei uniformiter & incommutabiliter & æqualiter factis, verum in earum effectibus, quibus mundus visibilis & invisibilis impletur; in ipsis quidem summa est æqualitas ac nulla diversitas, in his vero multiplex & infinita differentiarum varietas. *D.* Sed quid sit participatio nondum intelligo, sine cujus intelligentia nemo potest prædicta ad purum dinoscere, ut arbitror. *M.* Omne quod est, aut participans, aut participatum, aut participatio est, aut participatum participans. Participatum solummodo est, quod nullum superius se participat, quod de summo ac solo omnium principio, quod deus est, recte intelligitur; ipsum siquidem omnia quæ ab eo sunt, participant, quædam quidem immediate per seipsa, quædam vero per medietates interpositas; participans vero solummodo est, quod supra se naturaliter constitutum participat, à nullo vero infra se posito participatur; quoniam infra se nullus ordo naturalis invenitur, sicut sunt corpora quorum participatione nulla rerum subsistit, non enim umbras inter subsistentes res connumeramus; corpora cum dico, non illa simplicia, invisibilia, & universalia, sed illa quæ ex ipsis sunt composita, sensibusque & corruptioni, hoc est, solutioni obnoxia: cætera vero quæcunque ab uno omnium principio per naturales descensiones, gradusque divina sapientia ordinatos, usque ad extremitatem totius naturæ qua corpora continentur in medio sunt constituta, & participantia, & participata sunt, & vocantur. Excellentissima namque, inter quæ & summum bonum superius nulla creatura interposita est, immediate deum participant, & sunt principia omnium rerum, hoc est, primordiales causæ circa & post unum principium constitutæ, post quas sequentes essentiæ earum participatione subsistunt. Videsne quemadmodum primus ordo universitatis conditæ, & particeps est unius omnium principii, & participatus ex subsequentibus se creaturis? simili ratione de cæteris ordinibus intelligendum; omnis enim ordo à summo usque deorsum in medio constitutus, hoc est, à Deo usque ad corpora visibilia, & superiorem se ordinem participat, & ab inferiori se participatur, ac per hoc, & participans est, & participatus: participatio vero in omnibus intelligitur, ut enim inter numerorum terminos, hoc est, inter ipsos numeros sub una ratione constitutos, similes proportiones; ita inter omnes ordines naturales, à summo usque deorsum, participationes similes sunt, quibus junguntur; & quemadmodum in proportionibus numerorum proportionalitates sunt, hoc est, proportionum similes rationes, eodem modo in naturalium ordinationum participationibus mirabiles atque ineffabiles harmonias constituit creatrix omnium sapientia, quibus omnia in unam quandam concordiam, seu amicitiam, seu pacem, seu amorem, seu quocunque modo rerum omnium adunatio, significari possit, conveniunt. Sic enim numerorum concordia, proportionis; proportionum vero collatio, proportionalitatis; sic ordinum naturalium distributio, participationis nomen; distributionum vero copulatio, amoris generalis accepit, qui omnia ineffabili quadam amicitia in unum colligit: est igitur participatio, non cujusdam partis assumptio, sed divinarum ditionum & donationum à summo usque deorsum per superiores ordines inferioribus distributio; primum siquidem primo ordini immediate à summo omnium bono, & datur, & donatur; verbi gratia, & datur esse, & donatur bene esse: ipse vero primus ordo sequenti se distribuit esse & bene esse; ac sic distributio essendi, & bene essendi, à summo omnium datorum bonorum vel donationum fonte gradatim per superiores in inferiores usque ad extremos defluit; ubi notandum duobus modis bene esse intelligi, uno quo omnia quæ sunt bona dicuntur esse, quoniam à summo bono facta sunt, & in tantum sunt in quantum participant, bona; altero vero quo omnia quæ naturaliter bona subsistunt, virtutum donationibus, ut eorum naturalis bonitas plus appareat, exornantur; quamvis enim maxime ac principaliter rationali & intellectuali creaturæ, dona gratiæ quæ virtutis vocabulo solent significari, distribuantur,

buantur, nulla tamen naturarum etiam extremarum secundum suam proportionem divinæ gratiæ participationis expers esse arbitranda est; ut enim omnia participant bonitatem, ita participant & gratiam; bonitatem quidem ut sint, gratiam vero ut bona & pulchra sint: similiter de vita, de sensu, de ratione, de sapientia, cæterisque divinis dationibus, & donationibus accipiendum, eodem enim modo per superiora inferioribus distribuuntur, in quantum perveniunt. Non enim omnes dationes usque ad extrema descendunt, esse siquidem & bene esse secundum naturam usque ad extremum universitatis conditæ distribuitur, vita vero extremum ordinem non attingit: non enim corpora per seipsa vivunt, vel vita sunt, sed per superiorem se ordinem vivere recipiunt; qui ordo in nutritiva & activa vita constitutus est, inque seminibus viget. Quid dicam de sensu, & ratione, & intellectu? Nempe omnibus patet quia sensus usque ad irrationabilia descendit animantia: ratio & intellectus rationabilia & intellectualia non excedunt. Inter dationes autem & donationes talis differentia est. Dationes quidem sunt, & dicuntur propriæ distributiones quibus omnis natura subsistit. Donationes vero gratiæ distributiones quibus omnis natura subsistens ornatur; itaque natura datur, gratia donatur, hinc conficitur omnem essentiam datum, omnem virtutem donum proprie vocari. Hinc theologia dicit, *Omne datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est, descendens à patre luminum.* Sæpe tamen sacra scriptura & datum pro dono, & donum pro dato solet ponere. Sciendum quoque virtutem tripliciter intelligendam; est enim virtus substantialis, omne namque quod subsistit naturali quadam trinitate subsistit, essentia, virtute, & operatione, de quibus in primo libro satis disputatum est. Secunda species virtutis est quæ pugnat adversus corruptionem naturæ, ut sanitas adversus ægritudinem, scientia & sapientia adversus ignorantiam & stultitiam. Tertia est quæ opponitur malitiæ, ut humilitas superbiæ, castitas libidini. Quæ species in tantum patet, in quantum liberæ voluntatis irrationabilis motus intellectuali naturæ porrigitur; in quantum enim malitia vitiorum species multiplicat, in tantum bonitas virtutum oppugnacula opponit. Et notandum quod participatio significantius expressiusque, & ad intelligendum facilius, à Græcis dicatur, in quorum lingua μετοχὴ vel μετουσία participationem significat, μετοχὴ autem quasi μεταεχουσία, hoc est, post habens vel secundo habens, μετουσία quoque quasi μεταουσία, hoc est, post-essentia vel secunda essentia; hinc facillime datur intelligi nihil aliud esse participationem nisi ex superiori essentia secundæ post eam essentiæ derivationem, & ab ea quæ primum habet esse secundæ ut sit distributio, & hoc exemplis naturæ possumus argumentari.

IV. Siquidem ex fonte totum flumen principaliter manat, & per ejus alveum aqua quæ primo surgit in fonte, in quantamcunque longitudinem protendatur, semper ac sine ulla intermissione defunditur: sic divina bonitas, & essentia, & vita, & sapientia, & omnia quæ in fonte omnium sunt primo in primordiales causas defluunt, & eas esse faciunt; deinde per primordiales causas in earum effectus ineffabili modo per convenientes sibi universitatis ordines decurrunt, per superiora semper ad inferiora defluentia, iterumque per secretissimos naturæ poros occultissimo meatu ad fontem suum redeunt. Inde est omne bonum, omnis essentia, omnis vita, omnis sensus, omnis ratio, omnis sapientia, omne genus, omnis species, omnis plenitudo, omnis ordo, omnis unitas, omnis æqualitas, omnis differentia, omnis locus, omne tempus, & omne quod est, & omne quod non est, & omne quod intelligitur, & omne quod sentitur, & omne quod superat sensum, & intellectum. Summæ siquidem ac trinæ soliusque veræ bonitatis in seipsa immutabilis motus & simplex multiplicatio & inexhausta à seipsa, in seipsa, ad seipsam diffusio, causa omnium, immo omnia sunt. Si enim intellectus omnium est omnia, & ipsa sola intelligit omnia; ipsa igitur sola est omnia, quoniam sola gnostica virtus est ipsa quæ priusquam essent omnia, cognovit omnia, & extra se non cognovit omnia, quia extra eam nihil est, sed intra se; ambit enim omnia & nihil intra se est, in quantum vere est, nisi ipsa, quia sola vere est. Cætera enim quæ dicuntur esse, ipsius theophaniæ sunt, quæ etiam in ipsa vere subsistunt, deus est itaque omne quod vere est, quoniam ipse facit omnia & fit in omnibus, ut ait Sanctus Dionysius Ariopagita. Omne enim quod intelligitur & sentitur, nihil aliud est, nisi non apparentis apparitio; occulti, manifestatio; negati, affirmatio; incomprehensibilis, comprehensio; ineffabilis, fatus; inaccessibilis, accessus; intelligibilis, intellectus; incorporalis, corpus; superessentialis, essentia; informis, forma;

forma; immensurabilis, mensura; innumerabilis, numerus; carentis pondere, pondus; spiritualis, incrassatio; invisibilis, visibilitas; illocalis, localitas; carentis tempore, temporalitas; infiniti, definitio; incircumscripti, circumscriptio; & cætera quæ puro intellectu & cogitantur, & perspiciuntur, & quæ memoriæ finibus capi nesciunt, & mentis aciem fugiunt, & hoc exemplis nostræ naturæ possumus conficere. Nam & noster intellectus, cum per se sit invisibilis, & incomprehensibilis, signis tamen quibusdam, & manifestatur, & comprehenditur, dum vocibus, vel literis, vel aliis nutibus, veluti quibusdam corporibus incrassatur, & dum sic extrinsecus apparet, semper intrinsecus invisibilis permanet; dumque in varias figuras sensibus comprehensibiles prosilit, semper statum suæ naturæ incomprehensibilem non deserit; & priusquam exterius patefactus fiat, extra seipsum seipsum movet; ac per hoc & silet, & clamat; & dum silet, clamat; & dum clamat, silet; & invisibilis videtur, & dum videtur, invisibilis est; & incircumscriptus circumscribitur, & dum circumscribitur, incircumscriptus perseverat; & dum vult vocibus & literis, incorporatur; & dum incorporatur, incorporeus in seipso subsistit; & dum sibi veluti quædam vehicula, quibus ad aliorum sensus possit pervehi, de aeris materia, vel sensibilibus figuris efficit, mox ut ad sensus exteriores eorum pervenerit, ipsa vehicula deserens, solus per seipsum absolutus, intima corda penetrat, aliisque intellectibus se miscet, & fit unum cum his quibus copulatur; & cum hæc peragat, semper in seipso manet; & dum movetur, stat; & dum stat, movetur; est enim status mobilis, & motus stabilis; & dum aliis adjungitur, suam simplicitatem non relinquit; & multa alia quæ mirabiliter, & ineffabiliter de natura, quæ ad imaginem dei facta est, excogitari possunt; sed hæc exemplo sufficiunt ad insinuandam divinæ bonitatis ineffabilem diffusionem per omnia à summo usque deorsum, hoc est, per universitatem ab ipsa conditam, quæ ineffabilis diffusio & facit omnia, & fit in omnibus, & omnia est. *D.* Sufficiunt sane, & copiose affluunt in quantum res ineffabilis quibusdam similitudinibus fari potest, dum ab omni similitudine remota sit: prædicta siquidem similitudo, quam exempli gratia ab intellectu suscepisti, in hoc deficit, ut opinor, ab ea cujus similitudo est, quod intellectus, ut dicis, vehicula illa in quibus ad aliorum sensus invehitur, de materia extra se creata, & facit, & suscipit; divina vero bonitas extra quam nihil est, non de aliquo apparitionis suæ materiam sumpsit, sed de nihilo.

V. Sed cum audio, vel dico, divinam bonitatem omnia de nihilo creasse, non intelligo quid eo nomine quod est nihil de nihilo significatur, utrum privatio totius essentiæ, vel substantiæ, vel accidentis, an Divinæ superessentialitatis excellentia. *M.* Non facile concesserim divinam superessentialitatem nihil esse, vel tali nomine privationis posse vocari. Quamvis enim à Theologis dicatur non esse, non eam tamen nihil esse suadent, sed plusquam esse. Quomodo enim causa omnium quæ sunt nulla essentia intelligeretur esse, cum omnia quæ sunt, eam vere esse doceant, nullo vero argumento eorum quæ sunt intelligitur quid sit: si igitur propter ineffabilem excellentiam, & incomprehensibilem infinitatem, Divina natura dicitur non esse, nunquid sequitur omnino nihil esse? dum non aliam ob causam prædicetur non esse superessentialis, nisi quod in numero eorum quæ sunt, numerari vera non sinit ratio, dum super omnia quæ sunt, & quæ non sunt, esse intelligatur. *D.* Quid ergo intelligam quæso te audiens, deum de nihilo omnia quæ sunt fecisse? *M.* Intellige ex non existentibus existentia per virtutem bonitatis Divinæ facta fuisse. Ea enim quæ non erant, acceperunt esse de nihilo, namque facta sunt, quia non erant priusquam fierent. Eo namque vocabulo quod est nihilum, non aliqua materies, non causa quædam existentium, non ulla processio, seu occasio, quam sequeretur eorum quæ sunt conditio, non aliquid deo coessentiale, & coæternum, neque extra deum per se subsistens, seu ab aliquo unde deus veluti materiem quandam fabricationis mundi susceperit, sed omnino totius essentiæ privationis nomen erat, & ut verius dicam vocabulum est absentia totius essentiæ. Privatio enim habitudinis est ablatio. Quomodo autem fieri poterat privatio, priusquam fieret habitus? Nullus enim habitus erat ante quam omnia quæ sunt, habitudinem subsistentiæ acciperent. *D.* Eo igitur nomine quod est nihilum, negatio atque absentia totius essentiæ, vel substantiæ, immo etiam cunctorum quæ in natura rerum creata sunt, insinuantur. *M.* Ita est, ut arbitror, nam & omnes sacræ scripturæ expositores in hoc consentiunt, quod conditor universæ creaturæ, non de aliquo, sed de omnino nihilo quæcunque voluit fieri, fecit. *D.* Nebulis

bulis valde tenebrosis cogitationum mearum undique cinctum me esse sentio. Equidem nihil mihi remanet nisi sola fides quam sanctorum patrum tradit auctoritas: dum vero de his, quæ sola fide retineo, aliquid conor ad purum intelligentiæ habitum perspicere; fugientium me subtilissimarum rationum nimia obscuritate, immo etiam nimia claritate, aciem mentis repercussus repellor. *M.* Dicas quæso ubi nunc hæsitas, & quid te tantum perturbat, ut ad nullum puræ intelligentiæ habitum valeas ut ais pervenire, aut ubi nostra ratiocinatio vacillat, quando te ad nullam certam definitionem, rerumque cognitionem potest adducere. *D.* Magnanimum te esse, meæque tarditatis morulas patienter sustinere postulo. Crediderim namque has rerum tenuissimas inquisitiones etiam perfectiorum me interioribus oculis non tam facile lucescere, ut confestim ad firmum animi habitum possint adhærere, præsertim dum ex his, quæ hactenus inter nos veluti ad liquidum producta sunt, hæc mihi nunc obscura videntur ingeri. Confectum est enim inter nos de primordialibus rerum omnium causis, à patre in verbo suo ingenito, hoc est, in sua sapientia simul & semel æternaliter facta esse, ita ut quemadmodum ipsa sapientia patris æterna est, suoque patri coæterna, ita etiam cuncta quæ in eo facta sunt, æterna sint, eo excepto quod in ipso omnia facta sunt, quæ non est facta, sed genita, & factrix. Siquidem in condenda universali creatura sicut una eademque est patris & filii voluntas, ita una eademque est operatio: in primordialibus itaque suis causis omnia in sapientia patris æterna sunt, non tamen ei coæterna, præcedit enim causa effectus suos; ut enim intellectus artificis, artis intellectum præcedit, (intellectus autem artis, præcedit intellectum eorum quæ in ea & per eam fiant:) ita intellectus patris artificis, intellectum suæ artis, hoc est, suæ sapientiæ in qua condidit omnia, antecedit. Deinde intellectum ipsius artis, omnium quæ in ea, & per eam facta sunt, sequitur cognitio. Omne siquidem quod vera ratio quoquo modo processionis procedere invenit, juxta naturalem consequentiam præcedere necesse est, ac per hoc artifex omnium deus pater secundum causam artem suam præcedit, artifex siquidem causa suæ artis est, ars autem sui artificis non est causa: ipsa vero ars præcedit omnia quæ in ea, & per eam, & ab ea, subsistunt; eorum namque causa est. Hinc conficitur in patris sapientia omnia æterna esse, non tamen ei coæterna. Nec jamdudum inter nos discussa, & ad inconcussum mentis habitum deducta vera ratione, sacrorumque patrum testimoniis in hoc consentientibus. Num itaque vides quod non immerito moveor, & adversantibus sibi invicem diversarum cogitationum fluctibus allidor? nam quomodo hæc sibi invicem convenire possunt? si omnia quæ sunt, in sapientia creatrice æterna sunt, quomodo de nihilo sunt facta? quomodo enim potest æternum esse, quod priusquam fieret, non erat? aut quod incipit esse in tempore, & cum tempore, quomodo potest esse in æternitate? omne siquidem æternitatis particeps nec incipit esse, nec desinit; quod autem non erat, & incipit esse, necessario desinet esse, quod est; omne namque quod initio non caret, fine carere non potest. Non invenio itaque quomodo hæc sibi invicem non oppugnant: qua ratione, & omnia in sapientia dei æterna sunt, & de nihilo facta, hoc est, priusquam fierent, non erant; nisi forte quis dicat primordiales rerum omnium causas in sapientia patris semper esse æternas, informem vero materiem, in qua & per quam in effectus suos per generationem proveniunt in genera & species quibus mundus impletur, æternam non esse: sed quisquis hoc dixerit, cogetur fateri, materiam de nihilo factam causaliter intra æternas rerum causas non connumerandam. Et si hoc concesserit, necessario concludetur & cogetur dare non omnia sed quædam in sapientia patris æterna esse. Materiem autem informem in numero omnium quæ à Deo facta sunt in sapientia sua connumerari, nemo recte Philosophantium abnegarit: quomodo enim rerum omnium causas in verbo dei æternaliter conditas esse, informem vero materiem sua causa carere quis dicere potest, omnino non reperio. Perinde si in numero universitatis conditæ materia concluditur, necessario sequitur ut ipsius causa ex numero causarum æternaliter in sapientia dei creatarum non excludatur. *M.* De informi materia, quam Græci ὕλην vocant nullus, in sacra scriptura exercitatorum, naturarum conditionem recta ratione considerans, ambigit quod à conditore omnium & causaliter inter causales, & inter causarum effectus secundum suas proportiones condita sit: qui enim fecit mundum de materia informi, ipse fecit informem materiem de omnino nihilo, siquidem non alius est auctor mundi de informi materia facti, & alius ipsius materiæ de omnino nihilo prius creatæ, sed unus atque idem

idem utriusque est conditor; quoniam ab uno principio omnia quæ sunt, sive informia, sive formata, procedunt; ab uno enim universitas creata est, sicut à monade omnes numeri, & à centro omnes lineæ, erumpunt; nam & in hoc maxime secularium philosophorum, qui de mundi hujus factura tractare ausi sunt, error convincitur, quoniam informem materiem coæternam deo esse dixerunt, de qua deus veluti extra se subsistente, & coæterna sibi, suorum operum sumpsit auspicium. Indignum namque eis visum est, materiem informem à deo fieri creatam; quomodo enim inquiunt ex forma omnium informe fieret; ab immobili & in nullo in seipso variabili, varium ac mutabile, ab eo cui nihil accidit: variis accidentibus subjectum à non distento per spatia locorum & temporum, quod recipit locorum temporumque intervalla, & quantitatum. Similiter ab eo quod nulli qualitati subditum, diversarum qualitatum figurarumque receptivum; ab incorruptibili corruptibile; à simplici compositum; & cætera id genus suæ falsæ ratiocinationis nebulis obcæcati: nos autem sacræ scripturæ veritatem inspicientes, divinorumque ipsius interpretum vestigia sequentes, & informitatem rerum omnium, & formas, & omne quod in eis, sive secundum essentiam, sive secundum accidens est, ab una omnium causa condita esse, & per fidem credimus, & quantum datur per intellectum consideramus.

VI. Non enim universitatis conditor omnipotens, & in nullo deficiens, & in infinitum tendens, similia sibi solummodo, verum etiam dissimilia creare potuit & creavit. Nam si solummodo sui similia, hoc est, verè existentia, æterna, incommutabilia, simplicia, inseparabiliter unita, incorruptibilia, immortalia, intellectualia, scientia, sapientia, cæterasque virtutes condiderit, in dissimilium, & oppositorum creatione defecisse videretur, & non omnino cunctorum quæ ratio invenit posse fieri, opifex judicaretur. Dissimilia autem sui, & opposita esse dicuntur & sunt, omnia quæ prædictis virtutibus opponuntur, non ut negativa seu privativa, sed naturæ dissimilitudine & oppositione. Siquidem perfectæ essentiæ similiter in genera formasque per differentias & proprietates uniformiterque ordinatæ per singulas species omni confusione subtracta imperfecto informis adhuc materiæ & mobilitas opponitur: æternis, temporalia; immutabilibus, mutabilia; simplicibus, composita; & æterna quæ veluti ex diametro sibi invicem è contrario respondent: horum itaque omnium, similium dico & dissimilium, unus atque idem artifex est, cujus omnipotentia in nullius naturæ deficit operatione. Perinde pulchritudo totius universitatis conditæ, similium & dissimilium, mirabili quadam harmonia constituta est, ex diversis generibus variisque formis, differentibus quoque substantiarum & accidentium ordinibus, in unitatem quandum ineffabilem compacta. Ut enim organicum melos ex diversis vocum qualitatibus & quantitatibus conficitur, dum viritim separatimque sentiuntur longe à se discrepantibus intentionis & remissionis proportionibus segregatæ, dum vero sibi invicem coaptantur secundum certas rationabilesque artis Musicæ regulas per singulos tropos naturalem quandam dulcedinem reddentibus: ita in universitatis concordia, ex diversis naturæ unius subdivisionibus à se invicem, dum singulariter inspiciuntur dissonantibus juxta conditoris uniformem voluntatem coadunata est. His itaque diffinitis, non immerito, ut inquis, diversis cogitationum fluctibus sibi invicem adversantibus allidens, confectum est enim & inconcusse diffinitum omnia quæ sunt, & quæ non sunt, ab uno omnium principio confluere, sive in primordialibus causis semel & simul in verbo dei unigenito æternaliter factis, sive in materia informi ex qua primordiales causæ visibilis creaturæ apparitionis, sive per generationem occasiones acceperunt, sive in effectibus earum quibus mundus iste ab initio usque ad finem naturali ordine divina prudentia ministrante peragitur: sic ait dominus. *Pater meus usque in me operatur & ego operor.* Sed quemadmodum hæc veluti sibimet adversantia in unam quandam intelligentiæ copulam conveniunt, hoc est, quomodo omnia simul & æterna & facta sunt, non solum tibi, verum etiam & mihi diligentissima rationis inquisitione dignum esse videtur.

VII. *D.* Dignum quidem, hac enim quæstione nullam altiorem inquisitoribus veritatis quærendam esse arbitror. Etenim ut prædiximus facta æternis opponuntur: ac per hoc, si facta non sunt æterna: si æterna, non facta. Nam ut eadem & æterna simul & facta sint, qua ratione doceri valeat, non mihi occurrit. Perinde nil aliud restat ut æstimo nisi ut aut ista penitus præ nimia sui altitudine silentio honorificetur, aut si quid tibi de ea videtur investigandum, investigare incipias. *M.* Utrumque mihi

mihi videtur, ut & eandem, quantum acies contemplationis nostræ deo illuminante ex nimio subtilitatis suæ fulgore non repellitur, investigare non pigeat, ne desidiæ seu inertiæ culpam incurramus: ubi vero intentionis nostræ virtutem exuperat, & non patitur mentibus adhuc terrena habitatione depressis perspici, & ad purum dinosci, silentio cordis & oris honorificanda est, ne quid temere de ea definiamus. *D.* Ita fiat, ac sine mora hujus inquisitionis viam arripe.

VIII. *M.* De eo quod omnia in verbo dei unigenito æterna sunt, primo dicendum judico. *D.* Nec aliter volo: ab eo enim quod præcedit, ratiocinatio est inchoanda: præcedit enim æternitas facturam; ab eo igitur est inchoandum. *M.* Esto itaque intentus, & vide ne quid incaute concedas, ne iterum te concessisse pæniteat. *D.* Ingredere, intentus sum ne quid temere concedam. *M.* Quid tibi videtur, num Deus accidentium capax est? *D.* Absit ab his qui de veritate sanum sentiunt hoc dicere vel cogitare: natura enim ipsius simplex est, & plusquam simplex, omnibusque accidentibus absoluta, & plusquam absoluta. *M.* Nihil ergo deo accidit? *D.* Omnino nihil. *M.* Itaque non est ei accidens universitatem condere, eam tamen condidisse scriptura sacra non tacet, sed apertè clamat, dicens, In principio fecit Deus cœlum, & terram, & cætera quæ de operibus primorum sex dierum leguntur. *D.* Dominus & universitatem creaturarum condidit, eamque condidisse non est ei accidens. *M.* Non ergo erat subsistens antequam universitatem conderet, nam si esset, conditio sibi rerum accideret. *D.* Deum præcedere universitatem credimus, non tempore, sed ea sola ratione, qua causa omnium ipse intelligitur; si enim tempore præcederet, accidens ei secundum tempus facere universitatem foret. Quoniam vero ea sola ratione qua causa est, universitatem ab eo conditam præcedit, sequitur universitatis conditionem non esse deo secundum accidens, sed secundum quandam ineffabilem rationem qua causativa in causa sua semper subsistunt. *M.* Si igitur nulla alia ratione Deus universitatem à se conditam præcedit, præter illam solam qua ipse causa est, ea vero causativa, & omne causativum semper in causa subsistit, aliter enim nec causa causa est; nec causativum, causativum; deoque non accidit causalis esse, semper enim & causa est, & erat, & erit, semper igitur causativa in sua causa subsistunt, & substiterunt, & substitura sunt. Proinde universitas in sua causa quoniam causativa est, hoc est, suæ causæ particeps, æterna est, totius igitur creaturæ universitatem æternam esse in verbo dei manifestum est. *D.* Huic conclusioni contradicere non valeo, dum sine ulla ambiguitate considero omnes numeros in monade, & omnes lineas in centro æternaliter & uniformiter subsistere. Et quamvis actu & opere numerantis & limantis in varias numerorum species figurasque formentur, semper tamen in principiis suis, in monade dico, & centro, uniformiter permanent, nec unquam sine eis principia intelliguntur fuisse, nec in ipsis principiis fieri inchoasse, & dum ab eis multipliciter profluunt, uniformi tamen ratione æterno atque incommutabili statu in eis esse non desinunt. *M.* Simillimo verissimoque usus es exemplo; testimonia quoque & sacræ scripturæ & sacrorum patrum omnia in deo esse æterna perhibent, Apostolus, In quo vivimus, inquit, movemur, & sumus. In deo enim sumus per excellentem & ante existentem in ipso nostræ essentiæ rationem; movemur autem in deo secundum præcedentem in ipso bene essendi rationem per virtutes bonæ actionis. Porro in deo vivimus secundum præcedentem in ipso semper vivendi & existendi rationem; & ne quis æstimaret aliud nos esse & aliud nostras rationes, non dixit in quo nostræ rationes vivunt, & moventur, & sunt; sed dixit in quo vivimus, & movemur, & sumus; nihil enim aliud nos sumus, in quantum sumus, nisi ipsæ rationes nostræ æternaliter in deo substitutæ. Sanctus item Augustinus in opusculis suis operationis Divinæ quadriformem rationem exponens, secunda in verbi dei dispensatione non facta, sed æterna esse affirmat; ubi non solum secula, verum etiam omnia quibus secula & peraguntur & implentur, voluit intelligi. *Operatio*, inquit, *divina quæ secula creavit & gubernat, quadriformi ratione distinguitur. Primo quod in verbi dei dispensatione non facta, sed æterna sunt, qui nos Apostolo teste ante tempora secularia prædestinavit in regnum*; item alibi de trinitate scribens, *verbum Dei*, inquit, *per quod facta sunt omnia ubi incommutabiliter vivunt omnia, non solum quæ fuerunt, verum etiam quæ futura sunt: nec tum in ipso fuerunt, nec futura sunt, sed tantummodo sunt: & omnia unum sunt, & magis unum est.* Item in Examero de Deo verbo. *Aliter*, inquit, *sub ipso sunt, ea quæ per ipsum facta sunt, aliter in ipso sunt ea quæ ipse est.* Tanquam aperte diceret; Aliter sub

illo ſunt dum per generationem facta in generibus, & formis, locis quoque, & temporibus viſibiliter per materiem apparent; aliter in ipſo ſunt dum in primordialibus rerum cauſis, quæ non ſolum in Deo, verum etiam Deus ſunt, æternaliter intelliguntur: & ideò ait, ea quæ ipſe eſt, non quod alia ſint, quæ in Deo ſunt, & Deus eſſe dicuntur propter unitatem naturæ, & alia quæ per generationem in mundum veniunt, ſed quia una eademque rerum natura aliter conſideratur in æternitate verbi Dei, aliter in temporalitate conſtituti mundi. Sicut quoque Dionyſius Areopagita in capitulo de perfecto & uno Deo loquens, unum, inquit, dicitur, quia omnia univerſaliter eſt: nullum enim exiſtentium eſt non participans unius. Et paulo poſt; Itaque & hoc cognoſcendum, quia ſecundum unum uniuſcujuſque percogitata eſt ſpecies, unire dicitur unita: & omnium eſt unum exemplar, & ſi interimas unum, neque univerſitas neque aliud aliquod exiſtentium erit; Omnia enim in ſeipſo unum uniformiter præambit, & circumprendit. His atque hujuſmodi exemplis, atque teſtimoniis in unum collectis, apertiſſimè datur intelligi, omnia in verbo Dei non ſolum æterna, verum ipſum verbum eſſe. Quoniam vero & facta ſimul omnia, & æterna eſſe in verbo Dei ſacræ ſcripturæ teſtimoniis planiſſime declaratur; Johannes Evangeliſta, omnia, inquit, per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, ecce apertiſſimè facta eſſe omnia in verbo dicit. Sed, nequis æſtimaret facta eſſe ſolummodo & non æterna, ſequitur; quod factum eſt in ipſo, vita erat; ac ſi dixiſſet, quod factum eſt, ſive in principalibus cauſis, ſive in earum effectibus, in ipſo verbo, in quo rationes omnium æternæ ſunt, vita erat. Item Apoſtolus, in quo creata ſunt omnia, quæ ſunt in cœlis & quæ in terrâ, ſive viſibilia ſive inviſibilia, ſive throni ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates, omnia ex ipſo & per ipſum & in ipſo creata ſunt. Cauſas enim ut ait beatus Maximus eorum quæ facta ſunt homines ante ſecula per ſubſtitutas voluntate bona, ſecundum eas viſibilem & inviſibilem, & non exiſtentem ſubſtituit Creaturam; ratione & ſapientiâ ſecundum opportunum tempus & fecit, & facit, & quæ univerſaliter ſunt, & quæ per ſingula. Cauſam quidem angelorum creans produxiſſe credimus cauſam uniuſcujuſque complentium mundum, qui ſuper nos eſt eſſentiarum & virtutum, rationem hominum uniuſcujuſque ex Deo eſſe accipientium. In ſe ipſum omnia recapitulans, hoc eſt, conſummans, per quem & eſſe & permanere, ex quo quæ genita ſunt, quantum genita ſunt manentia & mota participant dominum. Omnia enim participant eo quod ex deo facta ſunt, proportionaliter dominum, ſive per intellectum, ſive rationem, ſive ſenſum, ſive motum vitalem, ſive eſſentialem & habitam opportunitatem, ut magno & Divino manifeſtatori Dionyſio videtur Areopagitæ. Neminem itaque fidelium pieque ſacram ſcripturam inveſtigantium dubitare oportet, quod omnia in Deo verbo æterna ſimul & facta ſunt. Nam & vera ratio & ſacræ ſcripturæ authoritas in hoc unanimiter conſentiunt, & non alia eſſe quæ æterna ſunt, & alia quæ facta; ſed eadem ſimul & æterna, & facta; quâ verâ ratione æterna, & facta, & facta & æterna poſſumus intelligere, exigis à me non immerito explanare. Siquidem id ipſum æternum & factum ſubſiſtere videtur ſibi veræ rationi non convenire, & fortaſſis nondum ego ipſe quomodo hoc conveniat, ad purum dinoſco. *D.* Incipe itaque de hac quæſtione, ſi quid dicendum, & inquirere & aperire.

IX. *M.* Rationes omnium rerum, dum in ipſa natura verbi, quæ ſupereſſentialis eſt, intelliguntur, æternas eſſe arbitror. Quicquid enim in Deo verbo ſubſtantialiter eſt, quoniam non aliud præter ipſum verbum eſt, æternum eſſe neceſſe eſt. Ac per hoc conficitur, & ipſum verbum & multiplicem totius univerſitatis conditæ principaliſſimamque rationem id ipſum eſſe. Poſſumus etiam ſic dicere. Simplex & multiplex rerum omnium principaliſſima ratio, dominus verbum eſt. Nam à Græcis logos vocatur, hoc eſt, verbum, vel ratio, vel cauſa. Inde quod in Græco Evangelio ſcriptum eſt, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, poteſt interpretari, In principio erat verbum, vel in principio erat ratio, vel in principio erat cauſa. Quodcunque enim horum quis dixerit, à veritate non deviabit. Nam unigenitus Dei filius & verbum eſt, & ratio, & cauſa. Verbum quidem, quia per ipſum Deus pater dixit fieri omnia, immo etiam ipſe patris dicere, & dictio, & ſermo eſt: ſic ut ipſe ait in Evangelio, Et ſermo quem locutus ſum vobis non eſt meus, ſed ipſius qui miſit me. Tanquam diceret aperte, Ego qui ſum ſermo patris qui locutus ſum vobis, non ſum meus, ſed loquentis in me patris; & ſecretis ſubſtantiæ ſuæ finibus me gignentis, & omnia per me, hoc eſt, gignendo me, facientis.

cientis: Ratio vero, quoniam ipſe eſt omnium viſibilium & inviſibilium principale exemplar, ideoque à Græcis ἰδέα, id eſt, ſpecies vel forma dicitur. In ipſo enim pater omnia quæ voluit fieri, priuſquam fierent vidit facienda. Cauſa quoque eſt, quoniam occaſiones omnium æternaliter, & incommutabiliter in ipſo ſubſiſtunt. Quoniam igitur dei filius, & verbum, & ratio, & cauſa eſt, non incongruum dicere, ſimplex & in ſe infinitè multiplex creatrix univerſitatis conditæ ratio & cauſa Dei verbum eſt: ac ſic recurreret Dei verbum eſt ſimplex, & in ſe infinite multiplex creatrix univerſitatis conditæ, & ratio, & cauſa. Simplex quidem, quia rerum omnium univerſitas in ipſo unum individuum, & inſeparabile eſt; vel certè individua & inſeparabilis unitas omnium dei verbum eſt, quoniam ipſum omnia eſt. Multiplex vero non immerito intelligitur eſſe, quoniam per omnia in infinitum diffunditur, & ipſa diffuſio ſubſiſtentia omnium eſt. Attingit enim à fine ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuaviter. Item in Pſalmo velociter currit ſermo ejus. Sermonem dixit Propheta verbum patris, quod velociter currit per omnia ut omnia ſint. Ipſius enim multiplex, & infinita omnium ſubſiſtentia eſt. Hinc Sanctus Dionyſius in capitulo de perfecto & uno, *Perfectum quidem eſt*, inquit, *non ſolum ut per ſe ipſum perfectum ſecundum ſeipſum à ſe ipſo uniformiter ſegregatum, & totum per totum perfectiſſimum, ſed & pluſquam perfectum, ſecundum omnium excellentiam & omnem quidem multitudinem determinans: omni vero ſummitati ſuperexpanſum & à nullo locatum aut comprehenſum, ſed extentum in omnia ſimul & ſuper omnia non deficientibus augmentis & infinitis operationibus. Perfectum iterum dicitur & velut non auctum & ſemper perfectum & ut indiminutum: ut omnia in ſe ipſo ſuperans & ſupermanans, ſecundum unam & inceſſabilem per ſe ſuperplenam & non minoratam largitatem.* Manet ergo in ſe ipſo univerſaliter & ſimpliciter, quoniam in ipſo unum ſunt omnia. Attingit ergo à fine uſque ad finem, & velociter currit per omnia, hoc eſt, ſine mora facit omnia, & fit in omnibus omnia: & dum in ſeipſo unum perfectum & pluſquam perfectum & ab omnibus ſegregatum ſubſiſtit, extendit ſe in omnia & ipſa extenſio eſt omnia. Hoc etiam nomine ipſius cœleſtis eſſentiæ quod eſt Cherubin ſignificari videtur. Siquidem Cherubin fuſio ſapientiæ interpretatur, ut ſapientes Hebræorum tradiderunt. Ubi ſubtiliſſime intelligendum quod fuſio ſapientiæ vel extenſio, vel curſus, vel quoquo alio modo infinita verbi multiplicatio dicatur, non quaſi in ea quæ prius erant quam funderetur vel extenderetur vel curreret verbum patris & ſapientia, ſed ipſius fuſio, vel extenſio vel curſus præcedit omnia, & cauſa exiſtentiæ omnium eſt & omnia. Quis enim veritatem conſulens crediderit vel cogitaverit deum præparaſſe ſibi locos per quos ſeſe diffunderet qui nullo loco continetur, dum locus omnium communis ſit. Ac per hoc locus locorum nullo loco capitur. Aut ſibi præparaſſe ſpatia localia ſeu temporalia per quæ ſeſe extenderet, curſuve ſuo curreret, quia omni ſpatio caret, & omnia tempora ſua æternitate ſuperat. Aut quis dixerit, quod vel credibilius eſt ipſi deo dico ab alio veluti principio præparata fuiſſe locorum temporumque ſpatia, ſeu qualiumcunque quantitatum intervalla quæ ſua diffuſione impleret, vel ſuo curſu perageret, vel ſua extenſione ſolidaret? Nec enim de natura ineffabili atque ſupereſſentiali non ſolum dicere, verum etiam cogitare, falſiſque imaginationibus fingere, & ridiculoſiſſimum eſt & periculoſiſſimum. Non alia mors rationalis animæ turpior pejorque eſt quam talia monſtra abominandaque idola de creatore omnium cogitare: cum veritas ipſa in intellectibus piè quærentium & diligentium creatorem ſuum intelligibili voce proclamet generaliter de omnibus quæ ſunt, & quæ non ſunt, hoc eſt, quæ ſenſu vel intellectu comprehendi poſſunt, & quæ ſenſum vel intellectum ſuperant, quorum eſſe eſt omni eſſentia comprehenſibili carere; nihil aliud ſubſiſtere præter unius ſolius omnium cauſæ participationem, omne autem quod participatur, & participationem ſui & participantia ſe præcedit. Deus igitur præcedit omnia quæcunque ſe participant, & quorum eſſentia participatio ejus eſt. Hinc magnus Dionyſius Areopagita in libro de cœleſti Hierarchia, hoc eſt, Epiſcopatu, quarto capitulo. *Primum*, inquit, *omnium illud dicere verum eſt, ut bonitate univerſali ſupereſſentialis divinitas eorum quæ ſunt eſſentias ſubſtituens ad eſſe adduxit. Eſt enim hoc omnium cauſæ & ſuper omnia bonitatis proprium, ad communionem ſuam ea quæ ſunt vocare, ut unicuique eorum quæ ſunt ex propria diffinitur analogia: Omnia igitur participant providentiam ex ſupereſſentiali & cauſaliſſima divinitate manantem. Non enim fortaſſis eſſent, niſi eorum quæ ſunt eſſentiæ & principii aſſumptione. Exiſtentia igitur omnia*

esse participant. Esse enim omnium est superesse divinitatis. Viventia autem eandem super omnem vitam vivificam virtutem, rationabilia & intellectualia eandem super omnem & rationem & intellectum per se perfectam & ante perfectam sapientiam. Audivisti summi Theologi Dionysii Areopagitæ præclarissimi Athenarum Episcopi, de participatione Divinæ essentiæ sententiam, qua apertissime manifestat omnia quæ sunt, & quæ non sunt, nihil aliud intelligenda præter Divinæ essentiæ participationem; ipsam vero participationem nihil aliud esse præter ejusdem essentiæ assumptionem. Non enim inquit fortassis essent, nisi eorum quæ sunt essentiæ & principii assumptione. Est igitur participatio Divinæ essentiæ assumptio. Assumptio vero est sapientiæ Divinæ fusio quæ est omnium substantia & essentia, & quæcunque in eis naturaliter intelliguntur. Audi etiam ejusdem de processione dei per omnia, & mansione in seipso: in epistolâ quam rescripsit Tito pontifici interroganti, quæ sapientiæ domus, quis crater, & qui cibi ejus & potus. *Duplicem,* inquit, *escam Divina sapientia proponit: unam quidem solidam & manducabilem; alteram vero humidam & profusam, & in cratere porrigit providens suas bonitates. Ipsius igitur crater rotundus dum sit & repandus, symbolum est expansæ simul & in omnia circumeuntis sine principio & infinitæ horum omnium providentiæ. Veruntamen quoniam in omnia proveniens manet in se ipsa & stat immutabili naturæ similitudine, & perfectissima inremeabiliter se ipsa collocata uniformiter & fixè sic crater stat. Ædificans autem sapientia domum sibi dicitur, & in ipsa solidas escas & potus & cratera proponens: sic esse Divina divinitus symbola facientibus clarum, quia & providentia perfectissima est ipse essendi & bene essendi omnia causalis, & in omnia procedit, & in omni fit & continet omnia: & iterum ipse in sese per excellentiam, nullum in nullo per nullum est. Sed exaltatur omnibus ipse in se ipso similiter & æternaliter existens & stans & manens, & semper secundum eadem & sic se habens, & nullo modo extra se ipsum factus: neque propria gravitate & incommutabili mansione & bonitate restrictus, sed & in se ipso totas & perfectissimas providentias optime operans & proveniens in omnia: & manens in se ipso & stans semper motus. Animadverte quod ait, in omnia procedit, & in omni fit, quod etiam alibi declarat dicens; Audendum vero & hoc de veritate dicere: quia & ipse omnium causalis bono & optimo omnium amore per excellentiam amatoriæ bonitatis extra se ipsum fit in omnia quæ sunt providentiis, & veluti in bonitate, & dilectione, & amore fovet & exuperat omnia ab omnibus remoto, adhuc in omnibus secundum mente excedentem superessentialem potentiam inconversibilemque suam.* His etiam favet ejusdem Dionysii sententia quam ex Theologicis commentis scientissimi Hierothei sumpsit. *Omnium,*inquit,*causa & repletiva Jesu deitas partes universitati consonas salvans; neque pars neque totum est & totum & pars, ut omne & partem & totum in semet ipsa coambiens & supereminens & excellens. Perfecta quidem est in imperfectis ut perfectio principalis: imperfecta vero in perfectis tanquam super perfecta, & ante perfecta forma formificans in informibus tanquam forma principalis. Informis in ipsis formis tanquam superformis. Essentia totius essentiæ incontaminata supergrediens, & superessentialiter omni essentia remota, tota principia & ordines destinans, & omni principio & ordini supercollata, & mansura est eorum quæ sunt, & seculorum, & super secula, & ante secula plena in indigentibus, super-plena in multitudinibus, arcana, ineffabilis super animum, super vitam, super essentiam, supernaturaliter habet supernaturale, superessentialiter superessentiale.* Sufficiunt hæc ut arbitror bene intelligentibus ad cognoscendum quod Divinæ bonitatis permansio causa omnium incommutabilis sit. Processio vero ejus & ineffabilis motus omnium effectus peragit: porro ejus participatio & assumptio nil aliud est nisi omnium essentia. Et intentus perspice quod ait: quia & providentia perfectissima est ipse & essendi & bene essendi omnia causalis, non ergo alia est providentia omnium & alia causa omnium, sed unus atque idem dominus & providentia perfectissima est omnium & essendi & bene essendi omnia causalis. Quod autem sequitur & in omnia procedit, & in omni fit, hoc est, in universitate quam facit & continet omnia; ad solvendam præsentis quæstionis de qua nunc agitur nodositatem in tantum valet, ut nullo alio modo consulta rationis virtute possit solvi, ut arbitror. Si enim ipse qui causalis est & essendi & bene essendi omnia, & in omnia procedit & in omni creatura fit & continet omnia, quid aliud restat nisi ut intelligamus sapientiam dei patris de qua talia prædicantur & causam creatricem omnium esse, & in omnibus quæ creat creari & fieri, & omnia in quibus creatur & fit continere? In omnibus enim quodcunque vere intelligitur esse, nil aliud est nisi sapientiæ creatricis multiplex virtus quæ in omnibus subsistit. Si enim intellectu creatricem sapientiam ab omnibus quæ creat substraxeris, in nihilum omnino redigentur, nullaque

nullaque essentia, nulla vita, nullus sensus, nulla ratio, nullus intellectus, & omnino nullum bonum remanebit. Quod etiam Sanctus Augustinus in libro Confessionum suarum videtur intelligere, sermonem dirigens ad ipsam veritatem, Divinam scilicet sapientiam. *Et inspexi*, inquit, *catera intra te, & vidi nec omnino esse; nec omnino esse quia non sunt quod tu es, nec omnino non esse quia à te sunt.* Quibus verbis insinuat omnem creaturam omnino per se consideratam nihil esse. Quicquid autem in ea intelligitur subsistere, ex participatione creatricis veritatis subsistit: si enim omne verum ex veritate, & sola veritas permanet: cætera autem moventur, sola igitur veritas in omnibus veris subsistit. Moventur autem, dixi, quia per se ipsa non subsistunt, sed ad nihilum vergunt: virtute vero veritatis providæ, quæ in iis subsistit, ne ad nihilum ruant prohibentur. Si ergo ipsum verbum dei & omnia facit & in omnibus fit; & hoc ex verbis prædicti patris Dionysii aliorumque potest approbari: quid mirum si cuncta quæ in ipso verbo intelliguntur subsistere, æterna simul & facta credantur & cognoscantur esse. Quod enim de causa prædicatur, qua ratione non etiam de causativis prædicari possit non invenio. Omnia igitur quæ sunt & æterna simul & facta non incongrue dicuntur: dum in eis fit ipsa sapientia quæ ea facit; & causa in qua & per quam & æterna & facta sunt in eis æterna & facta est. *D.* Valde miror, & stupefactus veluti exanimis hęreo: his enim rationibus attrahor, quoniam verisimilia sunt, & sacrorum patrum testimoniis sacræque scripturæ corroborata. Sed iterum nutans retrahor, ac mox in tenebras densissimas cogitationum mearum relabor. Non est enim acies mentis meæ ad præsentis quæstionis altitudinem intuendam penitusque penetrandam idonea. Audiens quippe illud *qui fecisti mundum de materia informi*; non aliter cogitabam nisi quia mundus visibilis & invisibilis, de materia informi quam deus de omnino nihilo veluti auspicium quoddam suæ operationis creavit, factus narratur; & erat quando totius mundi universitas non erat. Ac per hoc in primordiis conditionis suæ de omnino nihilo in informem processit materiem: & consequenter per genera & formas cæterosque numeros naturales ad perfectionem quandam creatori soli cognitam pervenit. Nec hoc per morulas temporum factum fuisse à Sancto patre Augustino in Hexamero suo suasum est. Non enim in tempore præcedit informitas formam, sed naturali ordine, quo causa prævenit effectum, nempe vox & verbum simul ex ore loquentis prodeunt: & tamen antevenit vox verbum, non quidem tempore sed causa. De voçe enim efficitur verbum: de verbo autem nullo modo vox. Ità rerum omnium informitas & formatio & perfectio naturali quadam processione & sequentià, non autem tempore & intervallis, distincte simul & semel de nihilo in essentiam voluntate creatoris adductæ sunt: & hæc erat mea fides meaque quantulacunque intelligentia. At nunc aliter à te audio, quæ multum me movent, & ab his quæ hactenus tenebam firmiter uti mihi visum est invitum re ocant. Præsens enim ratiocinatio, ut reor, nil aliud videtur velle suadere, nisi ea quæ de nihilo putabam esse facta, & nullo modo æterna: erat enim quando non erant, ut arbitrabar, ac per hoc acceperant quod non habuerant, æterna simul & facta esse. Quod valde contrarium opinor, & merito; nam hæc sibimet videntur opponi, æterna factis, & facta æternis. Quæ enim æterna sunt, nunquam incipiunt & nunquam desinunt subsistere; & non erat quando non erant, quia semper erant: quæ vero facta sunt principium facturæ suæ acceperunt. Inchoaverunt enim esse, quia erat quando non erant; & desinent esse, quia inchoaverunt habere. Vera siquidem ratione consulta omne quod incipit temporaliter esse, non finitur semper permanere. Necesse quidem est ad finem vergere, in quo cogitur quod tempore incipit esse, perire. Et nemo æstimet me velle suadere reditum ad nihilum eorum quæ temporaliter ex materia per generationem in mundo fiunt, hoc enim summum fieret malum: solutionem vero eorum in ea ex quibus componuntur, & in quibus subsistunt, dico. Nam & humana corpora cæterorumque animalium, dum solvuntur perire dicuntur: non tum ad nihilum rediguntur, sed in catholica revertuntur elementa. Et hoc generaliter de universitate hujus mundi visibilis intelligitur, nec incongrue. Nam quoniam principium essendi accepit, essentiæ suæ terminum inevitabiliter accepturus est. Sicut enim erat quando non erat, ita erit quando non erit, Psalmista testante, æternoque rerum conditore proclamante; *opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, Tu autem permanebis, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur; Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Ipse etiam conditor omnium, cœlum, inquit, & terra transibunt*

bunt, verba autem mea non transient. Si autem maxima spatio, pulcherrimaque sublimitate syderum, & purissima subtilitate naturæ, statu astrorum consita, cursu harmonici luminis semper plena pars mundi peritura sit, teste scriptura, nunquid putandum interiores partes, ac multo inferiores permansuras? Melioribus enim intereuntibus inferiora non interire impossibile est, & dum aufertur quod continet, quod continetur manere vera non sinit ratio: hoc autem dicimus ad differentiam eorum quæ æterna sunt ab his quæ facta sunt. Non enim parva distantia est inter ea quæ nec incipiunt esse nec desinunt, & ea quæ inchoant esse & non possunt semper permanere. Non igitur sine causa acies mentis minus talia intelligentium repercutitur, quando ei æterna esse facta, & facta æterna suadetur, Nam non facile crediderim te consentire his qui volunt intelligere, multa ex his quæ facta sunt, imo pæne omnia semper permansura, ac per hoc futura esse æterna: verbi gratia, Universitas ista quæ constat ex cœlo, & terrâ, quatuor elementis, in speciem orbis absoluti coaglobata, mundique nomine vocitata, & de nihilo facta est, ut aiunt, & æternaliter mansura, præter quasdam suas particulas, hoc est, corruptibilia corpora generationi & corruptioni subjecta, quæ negare non possunt peritura; cœlum vero cum suis syderibus semper fore, sive volubile sit, sive moveri desinat. In hoc namque sensus eorum variatur, quibusdam affirmantibus statum mutabilium futurum; quibusdam vero naturalem motum elementorum semper non cessaturum. Illi quidem sequentes quod scriptum est, *erunt omnia quieta*, & hoc de statu mutabilium intelligentes: illi vero, *concentum cœli quis dormire faciet*? de æterno mutabilium motu dictum esse accipientes. Harmonia siquidem cœlestis sine motu ætheræ sphæræ omniumque siderum quomodo poterit concinere, cum Musica semper in motu sit quemadmodum Geometria in statu? Terrenam quoque molem suam propriam quantitatem semper habituram indubitanter affirmant: sequentes quod scriptum est, *Generatio venit, generatio vadit, terra vero in æternum stat.* Eo exemplo quod superficies ejus undique planabitur, ut pulchrior quam nunc est, efficiatur, ac veluti nova quadam partium æqualitate renovata, non ut intereat quod nunc est, sed ut mutata in melius quantitas ejus & æqualitas permaneat, quod etiam de cœlo volunt intelligi, hoc est, quod ejus pulchritudo in qua nunc sensibus corporeis arridet, in fine mundi cumulabitur absque ullo globatæ suæ figuræ stellatæque picturæ interitu, quoniam scriptum est, ut aiunt; *Erit cœlum novum & terra nova:* cœlos autem perituros non de superioribus mundi partibus, verum de spatiis hujus aeris infra lunam intelligunt: ut quemadmodum in diluvio versa sunt in aquam, ita mundi fine vertentur in flammam, & incrementa & decrementa cunctorum quæ intra circulum lunæ continentur: vicissitudinem cessaturam non solum non denegant verum etiam affirmant. Spatia item aeris & ætheris distribuenda fore arbitrantur, ætheris quidem in æternam possessionem beatorum angelorum hominumque sibi similium, aeris vero inferioris circa terram undique diffusi in æternum carcerem æternasque flammas, localiter visibiliterque arsuras, torquendo diabolo cum membris suis, hoc est, Apostatis Angelis, similibusque sibi hominibus impiis; ac per hoc quoniam omnem creaturam localem & temporalem & esse & futuram esse cogitant, loca & tempora, hoc est, mundi spatia motumque ejus morularum intervallis distinctum semper esse mansura non dubitant. His atque hujusmodi falsis opinionibus conantur asserere ea quæ non erant & inchoaverunt esse, & facta simul & æterna dici posse, quia semper in eodem statu in quo temporaliter creata sunt semper manebunt, & quæ principio non carent fine carere arbitrantur: ita ut & facta sint quia esse inchoaverunt, & æterna quia non desinent subsistere; veruntamen neque talibus opinionibus quas vera deridet ratio te assentire æstimarim, neque talem æternitatem vel ut verius dicam semiæternitatem prædictis tuis rationibus suasisse, neque sic & facta simul & æterna docuisse, sed altiori naturarum contuitu ultra humanas opiniones, modo quodam adhuc nobis incognito, divinorum arcanorum adyta penetrare te sentio, vestigia patrum, qui talia scrutati sunt, altius sequendo.

X. *M.* Aiunt enim naturam hujus mundi semper mansuram quia incorporea est & incorruptibilis, cætera vero quibus constat peritura, hoc est, omne quod in eo est compositum, & quia in eo nullum corpus est quod non sit compositum, & omne compositum solvetur in ea ex quibus componitur, totus igitur mundus iste visibilis corporeus compositus solvetur sola simplici natura manente. *D.* Falsis ratiocinationibus humanarum opinionum longe à veritate distantium quondam me deceptum esse negare

gare non possum, quia deceptus sum; his enim omnibus aut pene omnibus rudis jam assensum præbui quadam similitudine veri carnalibusque sensibus, ut multis evenit, seductus; nunc vero sacrorum patrum vestigia sequens, divini luminis radio ab erroribus meis & aliorum me revocante, inque viam rectam ducente, paululum pedem retraho. Divina siquidem clementia veritatem pie atque humiliter quærentes in tenebris ignorantiæ non sinit errare, inque foveas fallarum opinionum cadere & in eis perire. Nulla enim pejor mors est quam veritatis ignorantia, nulla vorago profundior quam falsa pro veris approbare, quod proprium est erroris; ex his enim turpissima & abominabilia monstra in humanis cogitationibus fingi solent, quas dum carnalis anima veluti vera & amat & sequitur, dorsum vero convertens lumini, umbrasque fugaces comprehendere volens, & non valens, in barathrum miseriæ consuevit ruere. Hinc assidue debemus orare ac dicere, Deus nostra salus atque redemptio, qui dedisti naturam, largire & gratiam; prætende lumen tuum in umbris ignorantiæ palpantibus quærentibusque Te, revoca nos ab erroribus, porrige dexteram tuam infirmis non valentibus sine te pervenire ad Te, ostende Te ipsum his qui nil petunt præter Te, rumpe nubes vanarum phantasiarum quæ mentis aciem non sinunt intueri Te eo modo quo Te invisibilem videri permittis desiderantibus videre faciem tuam, quietem suam, finem suum ultra quem nil appetunt, quia ultra nihil est summum bonum superessentiale: Sed ad residuum sententiæ tuæ gressus dirige. *D.* Quid restat nisi quod me valde movet proferre, hoc est, quomodo omnia æterna & facta sunt, quomodo principio ac fine carentia principio ac fine circumscribuntur: hæc enim inter se invicem luctantur, & quomodo sibi conveniant, nisi à te mihi fuerit suasum, ignoro, siquidem Deum ἄναρχον, hoc est, carentem principio æstimabam esse; ipse enim principium omnium & finis est, nullo principio inchoans, nullo fine conclusus; cætera vero inchoari, & ad finem suum proprium unumquodque tendere, ac per hoc non æterna sed facta, & his omnibus incomparabiliter altius, & mirabilius mihi videtur, quod Sancti Dionysii authoritate utens asseris, ipsum videlicet Deum & omnium factorem esse, & in omnibus factum, hoc enim adhuc inauditum & incognitum non solum mihi, sed & multis ac pæne omnibus. Nam si sic est, quis non confestim erumpat in hanc vocem & proclamet, Deus itaque omnia est, & omnia Deus; quod monstrosum æstimabitur etiam his qui putantur esse sapientes, multiplici rerum visibilium & invisibilium varietate considerata. Deus autem unum est. Et nisi hæc exemplis rerum animo comprehensibilium suaseris, nil aliud relinquitur, nisi ut vel mota solummodo non autem discussa prætermutantur, quod sine mentis meæ dolore fieri non poterit. Qui enim in tenebris spississimis constituti ortum lucis sperant, non omnino tristitia opprimuntur. Sin autem lux ab eis quam sperant auferatur, non solum in tenebris, verum etiam in multa pœna resident, ablato ab eis bono quod speraverant, vel ut omnia quæ à te de talibus dicta sunt, ab his qui minus intelligunt, omnino falsa esse judicentur, & in pristinas opiniones quas nec adhuc volunt deserere, veluti veras, his contemptis relabantur. Proinde naturalibus exemplis, quibus nisi nimia stultitia excæcatus nemo resistit, primo ratiocinationis via incipienda est.

XI. *M.* Num peritus es artis Arithmeticæ? *D.* Peritus, ni fallor: eam namque ab infantia didici. *M.* Diffini igitur eam aperte ac breviter. *D.* Arithmetica est numerorum scientia, non quos sed secundum quos numeramus. *M.* Cautè ac vigilanter Arithmeticam numerorum diffinisti; nam si simpliciter definires Arithmeticam numerorum scientiam, omnes numeros generaliter comprehenderes, ac per hoc definitio non staret, non enim disputat ars illa de omni genere numerorum, sed eos tantum numeros considerat, quos in sola scientia & intellectu novit esse, & secundum quos cætera numerorum genera numerantur. Non enim numeros animalium, fruticum, herbarum, aliorumque corporum seu rerum ad scientiam Arithmeticæ artis pertinere sapientes dicunt: sed solos intellectuales, invisibiles, incorporales, in sola scientia constitutos, in nullo vero subjecto substantialiter positos, Arithmeticæ attribuunt. Nam non ita in scientia vel intellectu, vel ratione, vel memoria, vel sensibus, vel figuris perspiciuntur, ut substantialiter unum sint ipsi cum his in quibus videntur. Propriam namque substantiam possident, nam si ejusdem substantiæ essent, non & eos scientia & intellectus & ratio judicarent. Ars autem & judex id ipsum esse non possunt. Hoc enim de solo Deo verbo recte dicitur, qui & judex est & ars. Vigilanter itaque, ut dixi, à te additum est, non quos, sed secundum quos numeramus, eos siquidem

dem in nullo ſubjecto corporeo vel incorporeo inſpicimus: ſed ultra omne ſubjectum ſolo intellectu in ſapientia & ſcientia cernuntur, ſuæ divinæ naturæ excellentia ab omnibus quæ ſecundum eos numerantur abſoluti. *D.* Hæc ſæpe cogitavi, & ad purum, ut arbitror, perſpexi. *M.* Eſt ne igitur ars illa naturalis? *D.* Etiam, & nulla naturalior. Siquidem non ſolum aliarum trium Matheſeos ſequentium ſe partium, hoc eſt, Geometriæ, Muſicæ, Aſtrologiæ, immobile ſubſiſtit fundamentum, primordialiſque cauſa atque principium: verum etiam omnium rerum viſibilium & inviſibilium infinita multitudo, juxta regulas numerorum quos Arithmetica contemplatur, ſubſtantiam accipit, teſte primo ipſius artis repertore Pythagora ſummo Philoſopho, qui intellectuales numeros ſubſtantias rerum omnium viſibilium & inviſibilium eſſe certis rationibus affirmat: nec hoc ſcriptura ſacra denegat, quæ ait, omnia in menſura, & pondere, & numero facta eſſe. *M.* Itaque ſi naturalia quæris exempla prædictæ artis, immo etiam numerorum quos ipſa comprehendit naturam regulaſque diligenter inſpice; ut ad eorum quæ tibi luctantia inter ſe, ſibique oppugnantia putantur, notitiam Deo duce pervenies. *D.* Exempla Arithmeticæ libenter accipio: ea namque nec fallit nec fallitur; quamvis enim ſæpe minus intelligentes in ipſa falluntur, non artis culpa, ſed incaute de ea tractantium judicanda eſt hebetudo. Numerorum itaque, quorum ſcientia Arithmetica eſt, monada eſſe principium, non dubitas, ut opinor. Quiſquis in hoc hæſitat Arithmeticus non eſt: eſt enim principium, & medium, & finis omnium numerorum, monas, id eſt, unitas, omniumque terminorum totum, & pars, & omnis quantitas. Dic itaque num omnes numeri, quos ratio quantum vult multiplicare poteſt, cauſaliter in monade ſunt, & æternaliter? Non aliter vera docet ratio, in ea enim cauſa, in ea enim cauſaliter ſunt, quia omnium numerorum ſubſiſtit principium, & ibi omnes ſunt individuum ſimpliciter, hoc eſt, univerſaliter, & multipliciter ſola ratione, non autem actu & operatione, neque unum ex multis cumulatum, ſed unum ſua & ſimplici & multiplici ſingularitate præditum. Ita ut & omnes numeri in ea ſint ſimul & ſimpliciter ſecundum cauſam, & ipſa in omnibus multipliciter ineffabili diſtributione intelligatur ſecundum ſubſtantiam. Ipſa eſt enim omnium numerorum cauſa & ſubſtantia, & dum ſtatum immutabilem ſuæ naturæ non deſerit, ſe ipſam in omnes multipliciter diffundit, æternaliter vero in ea ſubſiſtunt quoniam in ea eſſe temporaliter incipiunt: nam non erat unitas multiplicibus omnium numerorum rationibus carens in quibus ſubſiſtunt. Quis autem pure intelligentium monada dixerit inchoaſſe, cognoſcens in infinitum tendere? Quomodo enim poteſt fieri infinita progreſſio à finito principio? infinitum enim ab infinito procedit; à finito vero nihil infinitum, & ſi quis dixerit quomodo hoc ſtare poteſt, cum etiam in ipſis numeris multa infinita à finitis inchoantia videamus, ex binario ſiquidem qui finitus numerus eſt omnes duplices naſcuntur, & in infinitum protenduntur, ſimiliter ex ternario finito omnes triplices initium ſumunt, & finem multiplicationis ſuæ neſciunt, & ut breviter dicam nullus numerus eſt ſuis quantitatibus finitus, ſeu ſolis monadibus à quo multiplex quidam in infinitum non profluat. Huic reſpondendum eſt. Iſti numeri partibus ſuis finiti ex quibus multiplices procedunt in infinitum, in ipſa monade ubi omnes unum ſunt infiniti ſunt. Proinde aut in monade eſſe negabit omnes numeros, & in ſuis multiplicationibus extra eam finitos eſſe affirmabit; aut ſi hoc affirmare non poterit, vera ratione reſiſtente, neceſſario fatebitur omnes numeros partibus ſuis finitos in monade infinitos ſubſiſtere uniformiter æternos. Siquidem ubi fons apparet, non ibi aqua incipit eſſe, ſed aliunde per occultos poros ſenſibuſque infinitos longe antemanat priuſquam in fonte appareat; ac per hoc quemadmodum abuſive dicitur fons ubi primo viſibiliter ſurgit, longe enim ante erat in ſecretis terræ ſive oceani, ſive alibi, ubi inviſibiliter latebat. Latex enim à latendo in venis terræ dicitur; ita & numeri quorum multiplicatio ſive aliæ proportiones in infinitum profluunt, non ab ipſis finitis numeris qui primum contemplanti animo apparent, ſed ab ipſis rationibus æternis & infinitis in quibus cauſaliter ſubſiſtunt originem ducunt. In monade autem ſunt, in monade ergo infiniti ſunt, ex qua infinitus omnis numerorum curſus procedit, & in quam deſinit. Et ut majori argumento utamur, unitatem nunquam inchoaſſe affirmantes diligenter animadverte, ſi unitaſque à Græcis dicitur monas, omnium numerorum principium eſt, & medium, & finis, ab ipſa ſiquidem procedunt, per ipſam moventur, ipſam petunt, in ipſam deſinunt, & nemo ſapientum ambigit quod ita ſit: Non alia erit

erit unitas ex qua numeri profluunt, & alia quam petunt, & in quam finiuntur; sed una atque eadem quia est principium, & finis, proinde numeri à suo progredientes principio, non aliunde nisi à suo fine progrediuntur: non aliud est eorum principium, aliud finis, sed una atque eadem unitas; ac per hoc necessario conficitur ut si in infinitum protendantur finem, ab infinito principio protendi incipiant; finis autem infinitus est omnium numerorum unitas eadem, igitur est omnium numerorum infinitum principium; & si omnes numeri æternaliter & incommunicabiliter principio suo subsistunt, in fine suo æternaliter & incommunicabiliter subsistere necessarium est: & quemadmodum non erit finis sine desinentibus in eum, ità non erit principium sine inchoantibus ab eo actu & operatione intelligentiæ proficisci; æternaliter ergo in monade omnes numeri subsistunt, & dum ab ea profluunt, in ea esse non desinunt, quoniam statum suum naturalem deserere non possunt, nam sive multiplicantur, sive resolvantur, ab ea veniunt, & in eam redeunt, secundum regulas disciplinæ quæ eorum rationes intuetur. At si ita est, nemo nisi impudens contradicet, æternos in unitate numeros suis rationibus subsistere; & siquis intentus perspexerit, ipsas rationes sempiternas esse non dubitabit. *M.* Arithmeticæ disciplinæ non ignarum te esse perspicio, hactenus enim quicquid à te de ipsa prolatum est, vera ratio prædicat, ac sic & non aliter esse confirmat; sed ut firmius de numerorum æternitate in monade perdoceas, eorum rationes quas æternas atque innumerabiles asseris esse, breviter edissere atque aperte. *D.* Prima progressio numerorum est à monade, & multiplicationis auspicium Δυὰς idem binarius secunda, τριὰς ternarius tertia, post quaternarius, deinde omnes termini suis sedibus constituti. Et est quidem binarius omnis paritatis origo sub intellectum cadentis, ternarius vero imparitatis. Ex quibus, paritate dico & imparitate, omnes species numerorum procreantur sive simplices sint sive compositi, simplices sunt par, & impar: compositæ quæ ab his duobus constituuntur, pariter par, pariter impar, impariter impar. Videsne quantum impossibile est hunc numerorum progressionis ordinem aliter fieri, aut in alium modum moveri, nullus enim alius num erus naturali ordine constitutus primæ processionis ab unitate obtinet locum, nisi binarius; nec secundæ, nisi ternarius; nec tertiæ, nisi quaternarius; & unisquisque numerus suam sedem naturalem possidet, quam nullus numerus præter ipsum, cujus locus est, occupare sinitur; in ipsa vero unitate simul omnes numeri sunt, & nullus alium præcedit, vel sequitur, quoniam omnes unum sunt; neque tamen naturalem suum ordinem, quo in suis multiplicationibus continentur, immutabiliter haberent, si non ipsius æternaliter immutabilis causa in unitate præcederet: similiter de duplis, quorum princeps est binarius, & triplis quos præcedit ternarius, & quadruplis qui ex quaternario incipiunt, omnibusque multiplicium speciebus intelligendum, quod unaquæque earum à proprio suo principio inchoat, & in infinitum tendit. Duplex autem proportio, seu triplex, seu quadruplex, seu alia talium proportionum in unitate specialiter, atque distincte, non intelligitur, siquidem in ea omnes multiplices, & unum sunt, & simul sunt, & unum multiplex, & simplex. Simplex quidem natura, multiplex vero rationibus secundum quas ordinem suum in multiplicationibus immutabilem accipiunt. Quid dicam de mirabili, atque divina super-particularium, & super-partientium, & multiplicium super-particularium, & multiplicium super-partientium constitutione, & proportione, quas singulatim species ab unitate accipiunt? Quid de proportionalitatibus quas in proportionibus, inque differentiis terminorum contemplamur, in quibus ineffabilis, atque divinæ virtutis est constantia, ut nullus sapientiæ secreta penetrans eas æternas esse contendat? Si enim recta definitio est veri, quæ dicit verum esse quod semper manet, quod autem semper manet, æternum est: ratiocinationes numerorum veræ sunt, quia semper immutabiliter manent, ac per hoc æternæ sunt. De quibus quisquis diligenter scire desiderat, magnifici Boethii de Mathesi libros intentus legat. Item de numerorum æternitate in principio suo, id est, in monade, veluti ex quodam fonte inexhausto profluunt, & in eam quantumcunque multiplicentur desinunt, non ab ea quidem profluerent si ante eorum fluxum in ea non causaliter substiterant, nec in eam desinere appeterent, si non in ea suas causas æternaliter permanere naturali motu cognoscerent, ad quas semper redire non cessant per eosdem gradus quibus ab eadem profluxerant, Analyticis regulis per quas omnis inequalitas ad æqualitatem revocatur. Analyticas autem regulas in fronte secundi tractatus Matheseos magnifici Boethii studiosus

quisque talium mirabili naturarum indagatione reperiet: si autem quis dixerit & unitatem numerorum, & ipsos numeros simul esse inseparabiliter, quoniam inter ea, quæ simul, & inseparabiliter sunt, non incongrue connumerantur, non negandum, imo etiam fatendum; sed non ideo æterna esse, principioque carere credendum, vel intelligendum. Multa enim sunt quæ simul incipiunt esse, non tamen ideo æternaliter coguntur subsistere; nam & materies & forma & vox & verbum simul incipiunt simul desinunt, nec tamen æterna sunt. Si enim æterna essent nec inciperent nec desinerent esse, & multa id genus: respondendum, senarius numerus ab unitate, & multiplicatione aliorum numerorum non secluditur, præsertim cum solus in cardinalibus, hoc est, in primo versu numerorum ab uno usque ad decem perfectus sit: suis namque partibus perficitur, sexta videlicet, & tertia, & dimidia. Sexta quidem unum est, tertia duo, dimidia tria, quæ simul compactæ senariam conficiunt quantitatem. Unum siquidem, & duo, & tria sex fiunt, est & alia ratio quæ miro modo senarii numeri perfectionem insinuat, quæ primum versum numerorum suis partibus ordinate constitutis perficit. Sexta pars ejus unum primum numerorum obtinet locum, tertia duo secundum, dimidia tria tertium; dimidia & sexta quartum, dimidia, & tertia, quæ sunt tria & duo, quintum: partes ejus omnes simul conjunctæ quæ sunt unum, duo, tria, sextum, seipsum videlicet complent. Totus cum sua sexta, hoc est, sex & unum, septimum: totus cum sua tertia, hoc est, sex & duo, octavum, totus cum sua dimidia nonum, hoc est, sex & tria, quibus si unum addatur, in quo omnium numerorum finis constituitur, denaria quantitas perficietur. Si ergo perfectus iste numerus, senarius videlicet, in unitate numerorum constituitur, videat qui dicit, eum æternum non esse, cum in ipso omnium conditor opera sua perfecerit: ubi notandum quod non ideo senarius numerus perfectus est, quoniam in eo Deus cuncta quæ creare voluit consummavit, sed ideo in eo opera sua condidit, ut perfectione numeri operum suorum perfectionem significaret: hoc igitur maximum ac divinissimum exemplar, in quo fecit Deus opera sua, nunquid credibile, aut verisimile est temporaliter inchoasse, dum in eo, non solum quæ in temporibus sunt, verum & ipsa tempora, & quæ ultra tempora subsistunt, ab opifice omnium constituta sunt? Proinde sapiens de æternitate numerorum solius senarii numeri argumento utens, nam quod de æternitate illius intelligitur, de aliorum perennitate intelligendum est. Siquidem non de solo senario, de universitate vero generaliter omnium numerorum dictum est *omnia in mensurâ, & numero, & pondere fecit Deus.* At si loca, & tempora, intra omnia quæ Deus fecit, connumerantur: necessario intellectuales numeri in sola scientia substituti, loca & tempora naturæ suæ perpetuitate præcedunt, & intra ea quæ simul & æterna, & facta sunt, computantur; æterna quidem sunt in monade, in multiplicationibus vero sui facta. *M.* De æternitate numerorum in monade satis est disputatum; quomodo autem finiunt, & ubi, & unde, valde necessarium est investigare; Eorum namque argumento conamur asserere omnia quæ Deo sunt æterna, simul & facta esse. *D.* Æternitatem monadis, omniumque numerorum in ea, quantum valeo exposui: quomodo autem intellectuales numeri, secundum quos omnia quæ numerari possunt, numerantur, fiunt; & ubi, & unde, tuum est explanare. Hoc autem dico, sciens, facilius eorum æternitatem, quam facturam, & quæri posse, & inveniri, & suaderi. *M.* De me bene, ut video, æstimas, quando mihi difficiliora quærenda, invenienda, suadenda committis. Veruntamen meum est quærere, invenire vero illius solius est, *qui illuminat abscondita tenebrarum:* suadere quoque ejusdem est, qui potest solus aperire sensum, & intellectum. Quid enim prodest exterior suasio, si non adsit interior illuminatio? Itaque quod paulo ante à te dictum est, æterna quidem in monade, in multiplicationibus vero suis facta, hujus quæstionis prælibamen esse arbitror. Et si intellexisti, quod dixisti, superflue quæris quod intelligis, sin vero quærendum est.

XII. *D.* Omnino video numeros non nisi in multiplicationibus suis posse fieri, nam in monade æterna sunt. Quomodo autem, vel unde, vel ubi, fiunt, adhuc non video; ideoque horum cognitionem te aperire postulo. *M.* Omnes numeros causaliter, hoc est, vi & potestate, in monade semper esse non dubitamus. *D.* Hinc dubitare minus est intelligentium. *M.* Monada autem sapientia & scientia æternalter subsistere intelligis, ut arbitror. *D.* Si aliter sentio, ab ipsius monadis vera cognitione alienus sum. *M.* Non alios reris, ut opinor, numeros in monade vi & potestate

ſtate conſtitutos, & alios actu & opere in genera, & ſpecies intelligibilium numerorum, ſed eoſdem profluentes. *D.* Non alios eoſdem vero, ſed aliter. *M.* Dic quæſo quomodo aliter. *D.* In monade quidem vi, & poteſtate; in generibus vero, & formis, actu, & opere. *M.* Recte reſpondiſti; num ergo vides numeros eoſdem ibi æternos eſſe, ubi vi, & poteſtate cauſaliter ſunt; hoc eſt, in monade: ubi vero actu, & opere intelliguntur, ibi factos eſſe? *D.* Nimium accelerás, pedetentim ratiocinationis ingredienda eſt via, ne quid incautè temereque ſtatuamus. Prius itaque eſt quærendum quid ſit vis & quid poteſtas numerorum in monade, eorundemque quid ſit actus, & quid operatio in generibus, & formis. *M.* Vis eſt, ut æſtimo, ſubſtantialis eorum virtus, æternaliter & immutabiliter ſubſiſtens in monade; poteſtas vero eſt poſſibilitas, quâ in genera & ſpecies poſſunt multiplicari, & intellectibus manifeſti fieri certis terminorum diſtinctionibus, quantitatum diverſitatibus, intervallis differentiarum, & proportionum proportionalitatumque mirabili æqualitate, & inſolubili conſonantia. Actus eſt motus animi procedentium numerorum ex monade in diverſa genera, inque ſpecies differentes multiplicationem contemplantis in ſeipſo & in ſeipſis priuſquam in phantaſias cogitationis veniant, hoc eſt, ſimpliciter incorporea natura omni imagine carente puriſſimo intellectus oculo, ipſos numeros ſupra omnem quantitatem, & qualitatem, & loca, & tempora conſiderantis. Aut breviter diffiniam, actus eſt motus animi puriſſimos in ſua natura numeros abſque ulla imaginatione intuentis. Opus vero eſt ejuſdem animi motus puriſſimos numeros, quos in ſeipſo conſiderat, phantaſiis veluti quibuſdam corporibus incraſſatos memoriæ commendantis, ibique eos ordinantis eorumque rationes facilius tractantis, foraſque quibuſdam ſignis corporalium ſenſuum ſignificatos in aliorum notitiam tradentis. Et ne me exiſtimes velle ſuadere, ipſos numeros ab intellectu vel ratione multiplicari & creari, & non ab ipſo omnium conditore, multiplicatore, ordinatore: ſi enim ab ullo creato intellectu multiplicationem ſuam numeri primum paterentur, non eis divinâ & ineffabilis immutabilitas & harmonia rationum ineſſet, proinde non ideo intellectus intellectuales numeros creare putandus eſt, quia in ſeipſos contemplatur. Ab uno autem creatore omnium in intellectibus, ſive humanis, ſive angelicis, fieri credendum eſt, à quo etiam in monade æternaliter ſubſtituti ſunt: per intellectus vero in notitionem deſcendunt. Nam quemadmodum, ut exemplo utamur, conſilium quoddam, ſeu qualiſcunque ars naturalis, dum in ſecretiſſimis intellectualis naturæ ſinubus continetur, ſimul eſt, & unum quoddam ſimplex, ſine partibus ſeu diviſionibus; ſine quantitate, ſeu qualitate; ſine loco, ſine tempore, & omnino omnibus accidentibus abſolutum, ac vix ſoli intellectui cognitum: non enim intellectus naturalium artium factor eſt, ſed inventor, non enim extra ſe, ſed intra eas, invenit. Dum vero ipſa ars, ab arcanis ſuis, in quibus ſimul in animo, in quo eſt, in rationem intelligibili progreſſione incipit deſcendere, mox paulatim in ſuas occultas regulas apertis diviſionibus atque differentiis inchoat aperire, adhuc tamen puriſſimas omnique imaginatione alienas; & hæc proceſſio prima artis ab ipſa ſcientia in qua primitus ſubſiſtit, per intellectum in rationem, ipſius intellectus actu perficitur. Omne ſiquidem quod ex ſecretis naturæ in rationem venit, per intellectus actionem perficitur. Iterum autem veluti ſecundo deſcenſu eadem ars ex ratione in memoriam deſcendens, paulatim apertius in phantaſiis, veluti in quibuſdam formis, ſeipſam luculentius declarat; tertio vero deſcenſu ad corporales ſenſus diffunditur, ubi ſenſibilibus ſignis virtutem ſuam per genera, & ſpecies, omneſque diviſiones ſuas, & ſubdiviſiones, & partitiones exerit: ità intellectuales numeri ex monade deſcendunt, ut in animo quodam modo ſplendeſcant, deinde ex animo in rationem perfluentes apertius ſe patefaciunt; mox de ratione in memoriam decurrentes phantaſticas, ex ipſius memoriæ naturâ accipiunt apparitiones, in quibus virtutes multiplicium formarum ſuarum inquiſitoribus ſuis luculenter aperiunt, deinde in ſenſus, poſtremo in figuras. Num igitur vides tria illa quæ quæſieras, quomodo, & ubi, & unde? Unde quidem? à monade: ubi? in intellectu: quomodo? diverſis gradibus, primum à ſemetipſis, in intellectum; ab intellectu, in rationem; ex ratione, in memoriam; ex memoria, in ſenſus corporeos, & ſi neceſſe eſt propter utilitatem diſcentium extremo gradu à ſenſibus ad viſibiles figuras deſcendunt. *D.* Planè clariſſimeque video. *M.* Itaque non te latet, ut opinor, numeros æternos eſſe, & factos; æternos quidem in monade, factos vero multipliciter in ſuis deſcenſionibus: primo videlicet in intellectu contemplantium ſe in ſemetipſis fi-

unt; qui modus faciendi longe à sensibus remotus est; fieri enim dicuntur in notitià se intelligentium. Nam in monade dum sint, ineffabili suavitate omnem superant intellectum, eo solo, divino videlicet, intellectu excepto, quem nil ubique latet. Ipse est enim intellectus omnium, imo omnia. Non enim de ipsa monade quæ est causa sola & creatrix omnium visibilium, & invisibilium, nunc agitur, sed de illa creata monade in qua omnes numeri causaliter & semper subsistunt, & ex qua multiformiter erumpunt. Secundo vero in ratione fiunt in quâ fieri propterea dicuntur, quia in ea manifestius se ostendunt. Adhuc tamen per se ipsos absque ullo phantastico colore. Deinde in memoria, ac sensibus, in phantasiis quibusdam efficiuntur. Ipsæ autem phantasiæ aut de natura memoriæ, hoc est, de ea parte animæ quæ formandis imaginibus est attributa, aut extrinsecus ex superficie corporum per sensus exteriores sumuntur; sed quæ extrinsecus veniunt phantasiæ proprie appellantur, quæ vero ex memoriâ phantasmata; verbi gratia, phantasia est imago quam de certo corpore seu colore, seu spatio, à me viso per sensum videndi assumptam meæ memoriæ infigo; phantasma vero est imago illa quam fingo de aliquo nunquam à me viso. Quæ falsa non immerito dicitur imago, quoniam illud quod cogito, aut penitus non est, aut si est, non ita est sicut imaginor. Ubi notandum, si sanctum sequimur Augustinum, quod phantasma non aliunde nisi ex phantasia nascitur. Est enim, ut ipse ait, imago imaginis, hoc est, imago ex alia imagine nascens, verbi gratia, Solis quotidie orientis phantasiam habeo quam, ut dedisti, formæ ipsius specie accepi, & iterum ad similitudinem ipsius phantasiæ solares imagines mille in memoria fingo majores, vel minores, juxta cogitationis meæ arbitrium, ac per hoc falsæ sunt quia nil veri imitantur. Nam Græci aliter quid sit phantasma intelligunt; dicunt enim notitiam quæ in animo est de sensibilibus naturis per phantasias earum susceptam phantasma esse. *D.* Dupliciter ergo factos numeros in monade substitutos æternaliter asseris ni fallor, aut enim in animo, & ratione sola, ac simplici intelligentia fiunt puri per se, omnique imaginatione absoluti, apparentes, aut in memoria sensuque corporeo quibusdam imaginationibus incrassati, ac veluti ex quadam & in quadam materia facti. *M.* Ita est sed quod addidisti ex quadam & in quadam materia facti, non satis acutè perspexisti. Phantasias namque, quas de memoria in memoriam, vel sensu de sensibili accipiunt, ut in eis appareant, non ex quadam materia fiunt, sed ex incorporalibus incorporales nascuntur. Non enim ex materia corporalium rerum efficiuntur, sed ex specie quæ procul dubio incorporea est, & ex coloribus qui non corpora, sed circa corpora, intelliguntur. Ac per hoc nil est convenientius ac naturalius, quam ut intellectuales numeri in rebus incorporeis, & ex incorporalibus sumptis virtutem suam ostendant, & modo quodam ineffabili in generationem sensibilem facti procedant. Prospectisque rerum rationibus non temere quis dixerit ipsas phantasias, in quibus numeri se interioribus numerantium oculis patefaciunt, non aliunde nisi ab ipsis intelligibilibus numeris provenire; nam si numerositas formarum sensibilium in quibus materia continetur, ut sensibus possit percipi, siquidem per se ipsam invisibilis est, atque in formis ab intellectualibus numeris originem ducit, & ex ipsa formarum videlicet numerositate per corporeos sensus memoria phantasiis conformatur, nil aliud restat, nisi ut intelligamus, numeros intellectuales ex monade duplici modo fluere, & in memoria facti acie mentis multiplicari, dividi, comparari, colligi, uniri. Aut enim, ut prædiximus, per intellectum in rationem & ex ratione in memoriam descendunt, aut per species rerum visibilium in sensus corporeos, iterumque ex ipsis in eandem memoriam confluunt, in qua phantasticas accipientes formas fiunt, interioribusque sensibus succumbunt. Ac per hoc quoquo modo numeri patiantur perspici, non aliunde nisi à semetipsis apparitionis suæ occasionem percipiunt. Perinde & in monade æterni sunt, & à seipsis in quacunque naturæ parte apparuerunt facti, hoc est, sive in intellectu, sive in ratione absque ullis imaginationibus, sive in memoria ex specibus rerum sensibilium formata phantasias quasdam in quibus appareant veluti facti de seipsis facientes. *D.* De numeris satis est actum, his enim argumentis conficitur, clareque intelligitur, ubi æterni sunt & quomodo patiuntur fieri, ut non immerito perspiciamus eos & æternos esse, & factos: sed quorsum hæc tendant intentus expecto. Non enim propter se ipsa, sed propter aliud quid suadendum introducta sunt. *M.* Miror cur tam cito oblitus es tui; Nam paulo ante postulasti à me naturalia exempla quibus possem te introducere ad intelligentiam eorum de quibus disputabamus,

mus, id est, quoniam omnia quæ ex Deo sunt, æterna simul & facta sunt, & maxime quomodo Deus ipse & factor omnium est, & in omnibus fit, hæc est enim summa totius nostræ præsentis ratiocinationis. *D.* Jam in me ipsum redeo. Nam difficultate prædictorum & adhuc incognita mihi rerum theoria stupefactus, sicut multis evenit, in extasi factus sum; quis enim rudium, & nondum sublimissimum sophiæ verticem ascendentium, talia cogitans, mentis secessum non patiatur? Æternam numerorum à creatore omnium immortali audiens conditionem, eorundemque processionem in genera, & species, in quibus fieri dicuntur, quoniam in eis ab intellectibus patiuntur intelligi; deinde in naturam rationabilem secundam veluti procreationem, quoniam in ea suas virtutes manifestius propagant; deinde in memoria sensibusque phantasias, imo etiam theophaniam, omne enim quod ex natura rerum in memoria formatur occasiones ex Deo habere non est dubitandum, quodam modo fieri non de alia materia, sed de semetipsis facti. Nunc vero veluti expergefactus in me ipsum rediens, interiorisque luminis radium luculentius perspiciens, ea quæ à te dicta sunt cognoscere incipio; conaris enim, ut opinor, suadere, omnes numeros ex monade veluti ex quodam fonte manantes, instar duorum fluminum ex una vena surgentium, profluere; inque duos alveos segregatos, quorum unus per interiores poros naturæ, hoc est, per intellectum, & rationem; alter vero per exteriores visibilium rerum species decurrere, & per sensus donec simul in memoriam confluant, in qua multipliciter formantur.

XIII. Sed quoniam res incorporeæ, & non solum à sensibus, verum etiam ex memoria, omnique imaginatione, præ nimia suæ naturæ excellentia, remotæ, in memoriâ sensibusve, hoc est, in imaginibus visibilibusque figuris veluti quibusdam corporibus possint apparere, non satis video. *M.* Hoc uno exemplo totum te intelligere sentio, ita enim, ut dixisti, ex monade numeri manant, & in memoria confluunt: de eo autem quod non satis vides, accipe quod sentio; spiritualium rerum natura ita contemplationibus mentis succumbit, ut per singula de his quæ de ea, vel in ea, vel per eam peraguntur, rationem reddamus; multa enim in ea solent apparere, quæ non secundum cognitas, vel incognitas ipsius leges, sed ultra omnem legem divina voluntate quæ nulla lege concluditur, est enim lex legum & ratio rationum, mirabili & ineffabili modo fiunt. Quis enim rationem potest reddere, si interrogatus fuerit, quomodo anima Moysis visibiliter apparuit quando transformatio domini facta est. Non enim audiendi sunt hi qui putant eum ad tempus in corpore resurrexisse, ut simul cum Helia, in monte visibiliter, non per se animâ, sed in suo corpore appareret, & iterum ad sepulchrum rediisse; quis ergo dicturus est quâ ratione anima incorporea & invisibilis visibiliter ac veluti corporaliter visa est, cum nec in suo corpore, nec in aliquâ materia sensibili, seu aliunde assumpta, apparuerit, sed quadam ineffabili virtute soli deo cognita, invisibilis spiritus visibilis per se factus est. Quod dicturus est de anima prophetæ Samuelis, si quidem credendi non sunt qui dicunt non ipsum, sed aliquod figmentum in similitudine ipsius apparuisse, indignum judicantes animam sacrosanctam incantationibus pythonissæ potuisse ab inferis revocari, non animadvertentes divinam providentiam non minus per immundos, quam per mundos spiritus, naturam rerum administrare. Constat autem animam Samuelis per se ipsam visibiliter non in corpore, nec in aliqua similitudine consulenti eam regi prophanasse. Et si forte alicui incredibile, vel dubium hoc videtur, legat sacrosanctum Augustinum: nos autem ad manifestissima naturæ exempla recurramus, de quibus nemo recte Philosophantium contendit. *D.* Dic quæso quæ sunt illa.

XIV. *M.* Formas rerum incorporeas esse sapientes dicunt, eandem quoque sententiam de coloribus proferunt. Eos enim incorporeos esse vera ratione consulta pronuntiant. *D.* Quisquis inde dubitat intra Philosophos locum non habet. *M.* Si ergo formæ atque colores in numero rerum incorporalium computantur, qua ratione sensibus corporeis succumbunt, profer si potes. Omne enim quod sentitur, non aliter nisi in forma colorata sentiri potest. *D.* Formas, & colores per se apparere non posse æstimo, in quadam vero materia sibi subjecta apparent. *M.* Miror valde cur tam longe à Philosophia recedis. *D.* Nescio ubi. *M.* Non te sentis errasse, quando dixisti, formas & colores per se non posse sensibus succumbere, nisi in aliqua materia, cum materia ipsa carens forma atque colore, omnino invisibilis sit, & incorporea, ac per hoc necesse est rationem reddas quomodo forma &, colores dum incorporeæ na-

turæ sint, in materia per se ipsa considerata, hoc est, sine forma atque colore incorporali possunt sensibus succumbere, proinde ratiocinabilius diceres materiam informem in coloribus ac formis, quam formas atque colores in materia sensibiliter, apparere. *D*. Nunc me errasse non denego, falsæ ratiocinationis consuetudine deceptus, & jam quid agam penitus ignoro. *M*. Recordarisne quid de ipsa materia in primo libro inter nos confectum sit, nisi ex intelligibilium coitu ipsam fieri disputavimus? Quantitates siquidem, & qualitates, dum per se incorporeæ sint, in unum coeuntes informem efficiunt materiam, quæ adjectis formis, coloribusque incorporeis in diversa corpora movetur. *D*. Recordor sane. *M*. Ex rebus itaque incorporalibus corpora nascuntur. *D*. Negare non possum, prædictis enim rationibus collectum est. *M*. Corpora ergo non de nihilo, sed de aliquo fiunt. Non enim quis dixerit, prædictas eorum occasiones nihil esse, hoc est, quantitates & qualitates, formas vel species, colores, intervalla longitudinis, latitudinis, altitudinis, & cum his loca & tempora, quæ si abstraxeris, corpora non erunt; si conjunxeris, mox efficiuntur sive catholica, ut sunt quatuor mundi maxima corpora, sive propria, specialissimisque rebus distributa. Quæ cuncta ex quatuor simplicibus elementis componi non negabis, ut opinor, quoniam in ea resolvuntur. *D*. Non negabo, sed illa elementa per se simplicia suaque compositione omnium corporum effectiva, de nihilo esse facta dixerim, quid ergo dicturus es de primordialibus causis, de quibus multa diximus? Quærendum est enim quare causæ dicuntur, si in effectus suos non procedunt? siquidem si omnia corpora ex elementis, elementa vero de nihilo, illorum causa videbitur esse nihil; non autem ipsæ quas deus pater in verbo suo fecit. Et si ita, non nihil erit nihil, sed erit causa. At si fuerit causa, melior erit his quorum causa est, & necessario sequetur, ut aut verbum dei nihil sit, in quo pater omnia fecit, quod per privationem impium dicere videbitur. Negatio enim verbi per excellentiam naturæ, non autem per privationem substantiæ in theologia reperitur, aut extra verbum causa quædam ponetur, quæ nihil dicitur, de qua Deus omnia fecit, & in quæ omnia priusquam fierent constituit, aliter enim causa non est. Et si ita est, qua ratione dicitur nihil, non video. Prius siquidem dixerim eam omnia esse quam nihil. In causa namque omnia, quorum causa est, causaliter & primordialiter subsistunt. *D*. Cogor fateri, quatuor mundi hujus elementa in primordialibus causis subsistere, non enim quorundam, sed universaliter omnium visibilium, & invisibilium causæ sunt, & nihil in ordine naturarum omnium sensu, seu ratione, seu intellectu percipitur, quod non ab eis procedat, & in eis causaliter subsistat. *M*. Sane intelligis. Proinde, ni fallor, non negabis omnia corpora composita, & solubilia, quæ naturarum omnium extremum obtinent locum, de aliquo esse, non autem de nihilo. *D*. Non negabo. Ex qualitatibus enim & quantitatibus simplicium & invisibilium corporum, sensibusque incomprehensibilium efficiuntur, quæ propterea elementa vocantur, quoniam ex illorum concursu omnia corpora componi naturarum inquisitores aiunt, & in ea solvi, & in eis salvari. Catholica quoque solent appellari, id est, Universalia, ex ipsis siquidem propria singulorum corpora fiunt. Iterum elementa non de nihilo facta, sed ex primordialibus causis procedere fateor; quas primordiales causas simul, & semel in verbo Dei factas nullus fidelium dubitat, audiens prophetam dicentem Deo, *omnia in sapientia fecisti*; frontemque sacræ scripturæ aspiciens qua scriptum est, *In principio fecit Deus cœlum & terram*. *M*. Restat ergo ut quæramus de ipsis primordialibus causis, utrum in verbo dei de nihilo sunt factæ, an semper in eo erant; & si semper in eo erant, non erat, quando non erant, sicut illud verbum, in quo erant, non erat, quando non erat; & si semper in eo verbo erant, quomodo in ipso de nihilo factæ sunt: non enim rationi convenit, ea quæ semper erant, de nihilo fieri inchoasse; & si quis dixerit, illud nihil, de quo factæ sunt, semper erat, & semper de eo factæ sunt, quæretur ab illo, ubi semper erat illud nihil? Utrum in verbo dei, in quo omnia subsistunt, an per se extra verbum? Si responderit in verbo semper erat, opponetur ei; Non ergo nihil sed magnum aliquid erat, omnia siquidem quæ in verbo dei subsistunt, vere & naturaliter subsistunt. Et in ordine primordialium causarum connumerabitur quod Nihil putabatur, & de quo omnia facta creduntur; si vero extra verbum per se putaverit nihil, duo principia sibi invicem adversa, sicut unus Manichæorum æstimabitur fingere. Multi siquidem secularium Philosophorum informem materiam coeternam deo esse putaverunt, de qua omnia opera sua fecit, quam materiam propterea nihil

dicebant,

dicebant, quia priusquam formas & species à Deo acciperet, non apparebat, ac veluti penitus nihil erat. Quicquid enim omnino caret forma, & specie, non immerito potest vocari nihil. Quas omnes delusiones lux veritatis expulit, ab uno principio omnia esse prædicans, & nil in natura rerum visibilium & invisibilium inveniri, quoquo modo generationis in speciem propriam erumpat, quod in verbo Dei unigenito æternaliter non constat substitui, in quo omnia unum sunt, ipsumque Deum pronuntians nullam materiam seu causam universitatis à se conditæ in sua sapientia extrinsecus accepisse, quia extra illum nihil est, vel intrà se coessentiale sibi reperisse, de quo faceret in sapientia sua omnia, quæ fieri voluit.

XV. Proinde non datur locus nihilo, nec extra, nec intra Deum; & tamen de nihilo omnia fecisse, non in vanum creditur. Ac per hoc nihil aliud datur intelligi, dum audimus omnia de nihilo creari, nisi quià erat quando non erant. Ideoque non incongruè dicimus semper erant, semper non erant, & non erat, quando non erant, & quando non erant, erat. Siquidem semper erant in verbo dei causaliter, vi & potestate, ultra omnia loca, & tempora, ultra omnem generationem localiter & temporaliter factam, ultra omnem formam ac speciem sensu & intellectu cognitam, ultra omnem qualitatem & quantitatem, cæteraque accidentia per quæ substantiæ uniuscujusque creaturæ intelligitur esse. Novi autem quid sit, & semper non erant. Priusquam enim per generationem in formas, & species, loca & tempora inque omnia accidentia, quæ æternæ eorum subsistentiæ in verbo Dei incommunicabiliter substitutæ accidunt, profluerent; Non erant in generatione, nec erant localiter, nec temporaliter, nec in propriis formis speciebusque quibus accidentia contingunt; Ac per hoc non irrationabiliter de eis prædicatur, non erat quando non erant, temporaliter enim inchoaverunt per generationem esse quod non erant, quia semper in verbo Dei subsistunt, in quo nec esse incipiunt; infinita est enim æternitas. Et erat quando non erant: temporaliter enim incoaverunt per generationem esse quod non erant: hoc est, in formis & speciebus apparere. Proinde, si quis naturam rerum intentus perspexerit, nulla natura sensibus seu intellectibus succumbens reperietur, de qua veraciter dici non possit, semper erat, & est, & erit, & semper non erat, nec est, nec erit. Siquidem incommunicabiliter & erat, & est, & erit ipsa prima constitutio in sapientia Dei per primordiales causas: sed quia ipsa constitutio soli Deo cognita est, omnem vero sensum & intellectum totius creaturæ superat, à nullóque adhuc intellectu creato cognosci potest quid sit, incipit per generationem temporaliter accipere quantitates & qualitates, in quibus veluti quibusdam vestimentis operta, potest manifestare quia non est, non autem quid sit. Inchoat ergo quodammodo esse, non in quantum in primordialibus causis subsistit, sed in quantum ex temporalibus causis incipit apparere. Causas autem temporales dico qualitates & quantitates & cætera, quæ substantiis accidunt temporaliter per generationem; & ideo de iis dicitur, erat quando non erant: non enim semper in accidentibus apparebant. Eadem ratione & nunc dicuntur esse, & sunt, & verè ac semper futura sunt, in quantum in suis causis subsistunt. In quantum verò in accidentibus, quæ eis extrinsecus contingunt, dicuntur esse, nec tamen verè, nec semper sunt. Solvuntur enim in ea, ex quibus assumpta sunt, nec verè, nec semper sunt, quando omnis substantia ab omnibus corruptibilibus accidentibus purgabitur, & ab omnibus quæ ad statum suæ propriæ naturæ non attinent, absolvetur: solis naturalibus virtutibus decora, insolubili simplicitate, & in his qui boni sunt, donis gratiæ ornata æternæ beatitudinis contemplationibus, ultra omnem naturam & suam glorificata, inque ipsum Deum conversa, Deusque non natura, sed gratia facta. His itaque rationibus consideratis, quis nisi nimium tardus aut nimium contentiosus non concedat omnia quæ ex Deo sunt, & æterna simul esse & facta?

XVI. *D.* Hæc mihi perplane suasa sunt, non tamen omnis ambiguitas ex me adhuc repulsa est: quod enim dixisti propterea omnia quæ ex Deo sunt & æterna & facta sunt, *quia in verbo Dei æterna sunt*, &, ut ait Sanctus Augustinus, *non facta substantialiter existentia, temporaliter vero per generationem in forma & speciebus & accidentibus facta, sublata omni ambiguitate perspicio quoniam vero scriptum est in principio fecit Deus; cœlum & terram, & omnia in sapientia fecisti*: cogor fateri omnia in verbo Dei æterna & facta esse. Omnia dico visibilia & invisibilia, temporalia & æterna omnes primordiales causas cum omnibus effectibus suis, quibus ordo seculorum localiter & temporaliter

poraliter peragitur, & mundus iste visibilis impletur; sed quomodo potest hoc rationi convenire ad purum non valeo perspicere. *M.* Putasne igitur me docere voluisse omnia, in quantum æterna sunt in verbo Dei unigenito æterna esse, in quantum vero facta sunt extra verbum facta esse? Non enim æstimas rationibus veritatis convenire universitatem conditæ naturæ in verbo & æternum simul & factum. *D.* Non putabam te sic docuisse, non enim æstimo ullum recte philosophantium putare totius universitatis partem in verbo Dei æternam subsistere, partem extrà verbum temporaliter factam. Nam neque sinit nos talia cogitare sacra Scriptura, quæ dicit in Psalmo, *Omnia in sapientia fecisti.* In Genesi, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Apostolus in quo inquit, *creata sunt omnia quæ sunt in cœlis & quæ in terra, sive visibilia sive invisibilia, sive throni, sive domiuationes, sive principatus sive potestates, omnia ex ipso & per ipsum, & in ipsum creata sunt.* In Evangelio, *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil; neque ratio extra verbum nil valet perire substantialiter aut secundum accidens.* Clamat enim, *Omnia quæ sunt & quæ non sunt non secundum privationem dico, sed secundum excellentiam in verbo comprehenduntur, & sunt in eo & non sunt.* Sunt quidem quæ intellectu seu sensu colliguntur, non sunt vero quæ omnem sensum & intellectum superant. Quod autem omnia in verbo Dei & æterna simul & facta sunt, Johannes theologus hauriens de pectore sapientiæ æternas aquas intelligentiæ ac veri dicas testatur, dicens, *Quod factum est in ipso vita erat.* Sive quis secundum Augustinum sic distinguat. *Quod factum est localiter & temporaliter in ipso vita erat.* Non enim credendum est, aut ullo modo æstimandum de solertissimo veritatis inquisitore, propterea Evangelium noluisse distinguere, ut insinuaret quod factum est localiter & temporaliter, non in verbo, sed veluti extrà verbum factum fuisse. Cum idem ipse sanctus videlicet Augustinus manifestissime doceat, & loca & tempora cum his quæ in eis facta sunt, in verbo Dei æternaliter esse facta. Intelligens veraciter Apostolum dicentem de verbo in quo creata sunt omnia quæ sunt in cœlis, & quæ in terra sive visibilia sive invisibilia. Ac per hoc & loca & tempora cum omnibus quæ in eis continentur, in numero visibilium sunt, id est, sensibilium. Omnia autem visibilia, teste Apostolo, in verbo sunt creata; loca igitur & tempora & omnia quæ in eis sunt in verbo creata sunt: sive simpliciter prædictam Evangelistæ sententiam secundum alios quis pronuntiaverit, dicens? *quod factum est in ipso*, ac si distixnerit veluti ab alio commate incipiens, vita erat. Sic enim Græcorum codices invenimus distinctos, ut intelligamus quod factum est in ipso temporaliter & localiter per generationem, vita erat æternaliter per rationem. *M.* Non ergo dubitas omnes omnium causas, causarumque omnes effectus in verbo æterna esse, & facta, nec me aliter docere æstimas.

D. De æternitate omnium deque eorum creatione in verbo, neque dubito, neque aliter te docere puto, sed solummodo quæro, quomodo omnia in verbo patri coæterno omnia æterna sunt simul, & facta. Non enim, ut arbitror, rationi convenit, ut & facta sint æterna, & æterna facta, nulla siquidem differentia videbitur esse inter æternitatem universitatis in verbo, & creationem; si æternitas est creata, & creatio æterna. *M.* Miror ac valde moveor, quare quæris rationem in his quibus omnis ratio deficit, aut intellectum in his quæ omnem superant intellectum. Num æstimas divinæ sapientiæ propositum intellectibus aut humanis, aut Angelicis posse fieri manifestum, dum mystica illa animalia alis suis, & vultus velare, & pedes, hoc est altitudinem divinæ virtutis intueri entia super omnem conditam naturam & profunditatem ipsius in his quæ per eam, & in in ea de ea facta sunt. Non tamen desinunt volare sursum versus. Quærunt enim semper quantum possunt divina gratia sublevata, sive naturæ subtilitate ea quæ super se sunt in infinitum appetentia. Ubi autem deficiunt, reverenter vultus suos, hoc est, contemplationis aciem divino radio repercussi defendunt, & ab introitu incomprehensibilium mystericorum suos theologicos pedes, hoc est, intellectuales ingressus retrahunt, nequid incaute vel temere de ineffabilibus omnemque intellectum superantibus præsumant. Si ergo purissimi intellectus quorum symbola prædictis animalibus theologia præmisit, inter quos & verbum nulla medietas est præter omnium rerum causas primordiales, excelsitudinem divinæ claritatis super omnia fusque in omnia virtutis & sapientiæ à summo usque deorsum attingentis, à fine usque ad finem, hoc est, ab initio intellectualis creaturæ usque ad vermiculum pertimescant inspicere; cognoscentes naturæ suæ capacitatem ad hæc consideranda non sufficere; quid

quid nos adhuc carne gravati de divina prudentia, & operatione rationem reddere conamur? Ubi sola divina voluntas cogitanda est, quæ operatur omnia prout vult, qui omnipræsens est,& naturales rationes occultas,& investigabiles inserit omnibus, quia omnium supernaturalis ratiô est, quia nihil secretius, nihil præsentius; difficile ubi sit, difficilius ubi non sit. Lux ineffabilis omnibus intellectualibus oculis semper præsens, & à nullo intellectu cognoscitur quid sit; per omnia diffusa in infinitum, & fit in omnibus omnia, & in nullo nullum. Quod autem dixi inter quos & verbum nulla medietas est, præter omnium rerum causas; propterea addidi ne quis æstimet cœlestes essentias immediatas esse, hoc est, nullam medietatem inter se & causam omnium habere. Quamvis autem dicantur Angeli quasi eggigi, hoc est juxta dominum ipsum constituti. Eggis siquidem Græce dicitur juxta, non tamen ita credendi sunt facti, ut non eorum causæ in verbo conditæ. Nulla enim creatura est cujus causa facta non præcedat in verbo, secundum quam substituitur, ut sit, & ordinatur, ut pulchre sit, & custoditur, ut æternaliter sit, & manifestatur seu sensibus, seu intellectibus ad materiam laudis ipsius unius causæ, ex quâ, & in quâ, & per quam, & ad quam, condita est. Credamus itaque & quantum datur mentis acie intuemur; omnia visibilia & invisibilia, æterna & intemporalia, illudque æternum, & tempus, & loca, & spatia, & omnia quæ dicuntur secundum substantiam & accidens, generaliterque dicendum quæcunque universitas totius creaturæ continet in verbo Dei unigenito & æterna simul & facta esse, & neque æternitatem in eis præcedere facturam neque facturam præcedere æternitatem. Siquidem eorum æternitas facta est, & conditio æterna in dispensatione verbi. Nam & cuncta quæ videntur in ordine sæculorum temporibus & locis per generationem oriri simul, & semel æternaliter in verbo domini facta sunt. Neque enim ctedendum est tunc inchoasse fieri, quando in mundo sentiuntur oriri. Semper enim fuerunt in verbo domini substantialiter, ortusque eorum & occasus in ordine temporum atque locorum per generationem, hoc est, per accidentium assumptionem, semper in verbo Dei erat, in quo quæ futura sunt jam facta sunt. Siquidem divina sapientia circumscribit tempora, & omnia quæ in natura rerum temporaliter oriuntur in ipsa præcedunt & subsistunt æternaliter. Ipsa est enim mensura omnium sine mensura,& numerus sine numero,& pondus, id est,ordo sine pondere. Ipsa est tempus & sæculum, ipsa est præterita, præsentia, & futura. *Ideoque à Græcis ὁπηκεῖνα vocatur, quia omnia tempora in se creat & circumscribit, dum super omnia tempora sit æternitate sua omnia intervalla præcedens, ambiens, concludens. Nam & de his quæ naturali cursu in ordine temporum annuntiatum fieri sentimus, rationem reddere nemo potest. Quis enim vim seminum cogitans, quomodo per numeros locorum & temporum in varias species animalium, fruticum, herbarum erumpunt; cur & quomodo dicere præsumat, aut eorum occasiones ad purum dignoscere prævaleat, & non continuo pronuntiet, hæc omnia divinis legibus omnem sensum & intellectum superantibus attribuenda sunt? Nullisque conjecturis animi inquirendum, cur sic, vel sic, & quomodo sic, vel sic, & non aliter debent ordinem temporum implere, & ex invisibilibus causis in vi seminum simul constitutis non simul, sed temporum intervallis, & locorum in formas sensibiles procedere, quasi non aliter fieri possent, si divinæ voluntati aliter fieri videretur, quæ nulla lege constringitur? Nam & sæpe contra consuetum naturæ cursum multa solent fieri, ut nobis ostendatur, quod divina providentia non uno sed multiplici modo atque infinito potest omnia administrare. Si itaque nulli intellectui cognita est universitatis in divinis legibus administratio, cui rationabilium vel intellectualium potest fieri perspicua ejusdem universitatis in verbo Dei æterna conditio, in quo omnia & æterna simul & facta esse nemo fidelium debeat ignorare; quamvis non intelligat qua ratione æterna sunt facta, & facta sunt æterna: hoc enim soli verbo, in quo & facta sunt & æterna cognitum est.

D. De conditione universitatis in verbo, & de æternitate rationem non quæro; nemo enim potest dicere,quomodo æterna & facta sunt.Modum namq; conditionis rerum in verbo nulla creatura rationalis seu intellectualis potest cognoscere, soli siquidem gnosticæ virtuti patet, qua vero ratione compellimur fateri æterna esse facta in verbo Dei quæro si potest inveniri. Non enim de primordialium causarum multiplicibus effectibus in rebus visibilibus & invisibilibus nunc agitur, in quibus omnia facta esse nemo sapientium dubitat. Eo namque modo præsens quæstio solvi posse

videretur, ſiquis poſſet veris rationibus docere omnia in quantum in verbo Dei ſubſiſtunt in principiis ſuis, in tantum æterna eſſe intelligenda ſunt; in quantum vero in effectus ſuos, ſive intelligibiles, ſive ſenſibiles, in ordine temporum per generationem procedunt, in tantum facta ſunt; ita ut eorum æternitas in verbo domini præcederit eorum conditionem in ordine ſæculorum, ſive inviſibilem ſupra nos, ſive viſibilem ſecundum nos mundum implentes. Jam vero quoniam talia fateri vera nos non ſinit ratio, clamat enim, & veriſſime clamat non ſolum primordiales cauſas, verumetiam earum effectus, & loca, & tempora, eſſentias, & ſubſtantias, hoc eſt, genere generaliſſima & generales formas, & ſpecies ſpecialiſſimas per individuos numeros cum omnibus accidentibus ſuis naturalibus, & ſimpliciter dicam, omne quod eſt in univerſitate rerum conditarum ſive ſenſu, ſive intellectu humano, vel angelico comprehendatur, ſive omnem ſenſum, omnemque mentis aciem excedat, & tamen conditum eſt in verbo domini & ſemel & ſimul æternum & factum eſſe, & nunquam erunt æterna & non facta, neque facta & non æterna, nil aliud relinquatur, niſi ut quæratur non quomodo ſint æterna & facta, ſed qua ratione dicuntur & facta & æterna. *M.* Facta dicuntur juxta ſacræ ſcripturæ authoritatem pronunciantis, ut iiſdem exemplis utamur. *In principio fecit Deus cælum & terram. Omnia in ſapientia feciſti, omnia per ipſum facta ſunt. In quo creata ſunt omnia quæ ſunt in cœlis & in terra, ſive viſibilia ſive inviſibilia,* & multa hujuſmodi: modum autem & rationem conditionis omnium in verbo domini dicat, qui poteſt; ego fateor hæc me neſcire audiens apoſtolum dicentem, *qui ſolus habes immortalitatem, & lucem habites inacceſſibilem.* Præſertim quæ de longe præſentis negotii finem conſiderans, ad hoc enim præſens ratiocinatio, imo vero ipſa ratio perducet, ut intelligamus, non ſolum in verbo Dei omnia æterna & facta eſſe; verumetiam ipſum omnia facere, & in omnibus fieri ſimplici mentis acie, ut ait Sanctus Maximus, *peractiones quæ in exiſtentibus ſunt ad cauſæ verbum, videlicet efferentes intellectum, & ipſi ſoli utpote congreganti omnia quæ ex ipſo ſunt, & attrahenti alligantes rationibus per ſingula exiſtentium ordinate utendo, non jam confuſe ſed præclare credentes, ſolum dominum proprie eſſe relictum ex diligenti, quæ eſt ad ea quæ ſunt, intentione, & eſſentiam exiſtentium, & motum, & differentium diſcretionem, & continentiam inſolubilem, mixtorum & fundamentum immutabile poſitorum, & omnis ſimpliciter ut cuique intellectæ eſſentiæ; & motus diſcretionis, & compoſitionis, & habitudinis cauſæ, quid aliud reſtat intelligi, niſi ipſum omnia in omnibus fieri?* Quomodo autem aut qua ratione domini verbum in omnibus, quæ in illo facta ſunt, fit, mentis noſtræ aciem fugit? Nec mirum, cum in rebus ſenſibilibus nemo poteſt dicere, quomodo vis ſeminalis in ſpecies viſibiles, formaſque in varios colores, in diverſas odorum ſuavitates erumpens, fit ſenſibus manifeſta, & in rebus facta, & dum ſit manifeſta non deſinet eſſe occulta. Et ſive manifeſta ſit ſive occulta, naturalibus ſuis virtutibus nunquam deſeritur tota in totis, tota in ſeipſa nec creſcit, dum videtur multiplicari, nec minuitur, dum putatur in paucitatem contrahi, ſed in eodem ſtatu ſuæ naturæ immutabiliter permanet. Non enim minor eſt in uno grano tritici verbi gratia, quam in multis meſſibus ſub eodem genere multiplicatis, & quod eſt mirabilius, nec in uno grano tôto major eſt, quam in particula ipſius grani. Multiplex enim in uno eſt, & una in multiplicibus Si vero quis dixerit vim ſeminum non per ſeipſam, ſed in aliqua materia, hoc eſt, in humore patefieri? Reſpondendum, ſi in ſpecie apparet & fit, eſtne ſpecies materia? dum manifeſta ratio clamat, quicquid manet in materia per ſpeciem manere, dum per ſeipſam & inſtabilis & informis ſit, ac pene nihil ſit, ſi in coloribus non materia eſt, cura conſtet eos circa materiam, imo etiam circa ſpeciem intelligi. Si in odorum ſuavitatibus num odor materia eſt, cum qualitas olfaciendi ſenſum afficiens ab his, qui talia tractant, eſſe dicatur, qualitas autem incorporea eſt. Similiter de cæteris qualitatibus, quibus virtus ſeminum ſolet apparere, dicendum. Si autem prædicta omnia incorporalia ſunt corporibus adhærentia, & in ſemetipſis extra corpora intellecta, quis niſi inſipiens dixerit vim ſeminum incorporalem corporalis materiæ ad apparitionem ſuam indigere? Ablata ſiquidem ſpecie, omnique qualitate, & quantitate, virtus ſeminalis in nuda materia nullo modo poteſt ſeu fieri ſeu ſentiri.

XVII. Inconcuſſa itaque authoritas divinæ Scripturæ nos compellit credere, totius creaturæ univerſitatem in verbo Dei conditam eſſe. Ipſius vero conditionis rationem omnes intellectus ſuperare, ſolique verbo, in quo condita ſunt, cognitam eſſe. Si vero vis audire quid de univerſitatis æternitate in verbo Dei ſentio, ad hæc quæ ſequuntur

quuntur intentus esto. *D.* Præsto sum. *M.* Num arbitraris verbum Dei in quo facta sunt omnia vidisse omnia quæ in eo facta sunt? *D.* Arbitror sane. Quamvis enim divina operatio, in qua condita sunt omnia, tripliciter sacra Scriptura perhibente à theologis consideretur; Pater enim facit, in Filio fiunt, Spiritu sancto distribuuntur: una tamen atque eadem summæque sacræque trinitatis est operatio. Quod enim pater facit, & filius facit, & spiritus sanctus facit, & quod in filio factum est, patre & spiritu sancto factum est. Siquidem filius in patre est omne quod in filio factum est, in patre esse necesse est. Nam rationi non convenit, ut intelligamus filium ipsum solum in patre, ea vero quæ pater in filio facit, in patre non esse, similiter quod spiritus sanctus nutrit & distribuit, à patre & filio nutritur, & distribuitur. Si itaque filius facit quæ in eo facta sunt nunquid credendum est fecisse quæ non vidit? vidisse ergo eum quæ fecit & in eo facta sunt arbitror. *M.* Recte arbitraris. Dic itaque quomodo vidit utrum sensu corporeo an intellectu? *D.* Nec sensu dixerim nec intellectu dominum vidisse quæ fecit. Sensu siquidem corporeo caret, qui incorporeus est, nec proprie intellectus dicitur, qui exuperat omnem intellectum. Intellectus tamen per metaphoram dicitur, sicut & animus à creatura videlicet & ad creatorem, quoniam totius intellectus & animi causa est & conditor; Non ergo per creaturam videt sive corpoream sive incorpoream, qui nullius creaturæ instrumenti indiget ad ea videnda quæ vult facere. *Non enim esse,* ut ait Maximus, *possibile est, sicut ostendit ratio, eum qui est super ea, quæ sunt, per ea quæ sunt,* ea quæ sunt accipere, sed sicut voluntates suas cognoscere eum dicimus, ea quæ sunt addentes etiam ex causa ratiocinationem. Si enim voluntate omnia fecit, & nulla contradicit ratio, cognoscere autem suam voluntatem dominum semper pium dicere & justum est; unumquodque vero eorum quæ facta sunt volens fecit. Igitur ut suas voluntates dominus cognoscit ea quæ sunt, quoniam & volens ea quæ sunt fecit. *M.* Quemadmodum igitur Deus suas voluntates videt, ita & ea quæ fecit videt? *D.* Ita quidem & non aliter. Non autem ut incipientes autumant per sensum sensibilia, neque per intellectum iutelligibilia, sed quemadmodum suas voluntates, ita sensibilia & intelligibilia videt. *M.* Hanc ac pure intelligis, sed dicas flagito, utrum aliud sunt divinæ voluntates quas Deus videt, & aliud facta quæ ut suas voluntates videt? *D.* Non sum idoneus qui huic propositioni satis recteque respondeam. Coarctor enim undique nam si dixero aliud mox dicturus eris. Non ergo ut suas voluntates Deus videt quæ fecit. In diversis enim naturaque differentibus una ac simplex visio fieri non potest. Et concludes. Divina autem visio simplex est & una & uniformis. Igitur si aliud est divina voluntas, & aliud quod fecit, non ut voluntatem suam videt. Si autem dixerim non aliud necessario sequetur. Voluntas igitur Dei facta est, & voluntates suas fecit, & quæ fecit voluntates suæ sunt. Una enim eademque & simplex divina visio cogit unum, & id ipsum esse omne quod videt. Videt autem ut suas voluntates quæ fecit. Unum igitur & id ipsum sunt divinæ voluntates, & quæ deus fecit. Ea siquidem unificat simplex divina visio quæ omnia videt, unum & unum omnia. Et si hoc datum fuerit, vereor ne forte me compellas unum è duobus fateri, aut videlicet segregare voluntatem dei à Deo, & adjungi creaturæ ita ut aliud sit Deus & aliud sua voluntas, hoc est, ut Deus sit factor, voluntas autem ejus facta; Aut si hoc non sinit vera ratio dicere, necessario fatebor, & dominum & voluntates suas, & omnia quæ fecit, unum & id ipsum esse ac sine mora ratiocinationis virtute cogente concludetur. Deus igitur seipsum fecit, si non extra ejus naturam suæ voluntates sunt, & non aliter videt suas voluntates, & aliter quæ fecit, sed ut suas voluntates videt quæ fecit. Et si ita est, quis de æternitate omnium quæ facta sunt in Deo dubitaret, quando non solum facta & æterna rerum etiam Deus esse intelliguntur? *M.* Cautissime ac vigilantissime rationis iter ingrederis. Ac per hoc si pure intelligis sine ambiguitate ulla, ita & non aliter esse quæ dixisti, in suadenda æternitate omnium quæ in Dei verbo facta sunt amplius laborare necessarium non esse video. *D.* Derides me ut arbitror dum mecum liberaliter agis, hoc est, dum libertati arbitrii mei concedis eligere, quæ velit, & tenere quod vult, & non veris rationibus exigis me concludere, quod de talibus remota omni falsitate credendum, & intelligendum est. Si enim per me ipsum pure intelligerem, ea quæ dixi, non fortasse vererer apertam scientiam de divinis voluntatibus, & de his quæ facta sunt proferre, num & id ipsum sint necne. Veritus sum autem meipsum cognoscens non satis idoneum ad hæc discutienda incedere. *M.* Gradatim ergo ingredere, ne in aliquo fallaris ut quodcunque concesseris, stabili mentis habitu

 bitu

bitu obtineas. *D.* Præcede sequar. *M.* Quamvis ut opinor de voluntate divina dubites, seu de voluntatibus, seu de ineffabili divinæ voluntatis multiplicitate. Deus enim unum multiplex in seipso est. Utrum ad summæ bonitatis simplicem naturam pertineant, ut non aliud præter ipsum sint annon, dum tamen suis voluntatibus caruisse non dubitas. *D.* Hinc dubitare insipientissimum est, omne siquidem quod habet semper & immutabiliter habet, quoniam nihil accidit, ideoque aut nunquam habuit suas voluntates, aut si habuit semper eas habuisse nullo modo dubitandum. *M.* Deus itaq; semper voluntates suas habuit, easque semper vidit, non enim latere eum potuit quod habuit. *D.* Et habuit & vidit. Dominum namque voluntatibus suis caruisse, aut semper eas non habuisse, aut non vidisse dementium est æstimare. *M.* Divinæ ergo voluntates æternæ sunt, quoniam ipse cujus voluntates sunt æternus est. *D.* Omnino hoc concesserim. *M.* Quid igitur? num & ea quæ voluit semper habuit, & semper vidit? Clare quidem intelligis, ut reor domino nihil esse futurum dum omnia tempora in seipsum concludat, & omnia quæ in eis sunt. Omnium quippe principium & medium & finis est. Et ambitus & cursus & recursus. *D.* Nihil Deo futurum esse non ambigo. *M.* Omnia itaque quæ facere voluit, in suis voluntatibus semper habuit. Non enim in eo præcedit velle id quod vult fieri. Ipsius enim voluntati coæternum est, siquidem non expectat fieri quod vult quasi futurum cui omnia præsentia sunt, cujus voluntas causa omnium est, & visio effectus & perfectio. Fit enim nulla mora interposita quod videt faciendum. At si voluntas ejus visio ejus est, & visio voluntas, omne quod vult subtracto omni intervallo fit. Ac si omne quod vult fieri & faciendum videt, & non extra se est quod vult & videt, sed in se, nihilque in ipso est, quod ipse non sit, sequitur quod omne quod videt & vult coæternum ei intelligatur, si voluntas illius & visio & essentia unum est. *D.* Cogis jam nos fateri omnia quæcunque æterna & facta dicuntur dominum esse. Si enim divina voluntas divinaque visio essentialis est, & æterna, & non aliud est ei esse aliud velle aliud videre, sed unum & id ipsum superessentiale & omne quodcunq; intra voluntatem & visionem comprehendit, non aliud præter ipsum ratio sinit intelligi: simplex siquidem natura intra se non patitur esse quod ipsa non sit, restat sine ulla controverrsia unum dominum omnia in omnibus esse fateri. Et si ita est, de æternitate omnium quæ in Deo sunt, imo etiam quæ Deus sunt, nemo pie philosophantium debet ignorare. Adhuc tamen non satis video, quomodo divina natura extra quam nihil est, & intra quam subsistunt omnia, nihil intra se recipit esse quod sibi coessentiale non sit. *M.* De eo quod nulla natura subsistat, præter dominum & creaturam, non dubitare te crediderim, imo etiam satis te videre video. Nam quod dixisti de divina natura, extra quam nihil est, ita intelligis ut arbitror creatricem quidem naturam nihil extra se sinere, quia extra eum nihil potest esse; totum vero quod creavit, & creat intra seipsam continere; ita tamen ut aliud sit, ipsa quia superessentialis est & aliud quod in se creavit, nam seipsum creare non tibi verisimile videtur. *D.* Totam conceptionem cogitationis meæ de Deo & creatura perspexisti. Firmiter enim atque inconcusso teneo nullam naturam vel creatam vel non creatam, extra dominum subsistere, & nullo modo esse. Omne vero quod subsistit sive creatum sive non creatum, intra ipsum continere. Ac per hoc totius universitatis plenitudinem his veluti duabus partibus concludi, hoc est, Deo & creatura hactenus tenebam. Sed nunc iterum fides mea videtur nutare prædictis ratiocinationibus infirmata. *M.* Fidem tuam stabilitam esse, veraque ratione munitam esse video saltem in hoc extra dominum nihil esse credens. *D.* Ita ut dicis, illud enim purissime contemplor. *M.* Diligentius itaque & perspicacius mentis aciem circa ea quæ intra dominum esse credis circumfer. *D.* Intra dominum nihil aliud esse sentio præter seipsum & ab eo conditam creaturam. *M.* In Deo ergo vides quod Deus non est. *D.* Video ex domino tamen creatum. *M.* Quid itaque tibi videtur? num Deus omnia quæ fecit, antequam fierent vidit? *D.* Eum vidisse omnia quæ voluit facere priusquam fierent existimarim. *M.* Ea ergo vidit quæ facere voluit, & non alia vidit, nisi ea quæ fecit, & ea quæ fecit priusquam faceret vidit. *D.* Ita teneo. *M.* Dic quæso quæ sunt illa quæ Deus priusquam fierent vidit. Quomodo enim creaturam vidit quæ adhuc non erat facta? Et nec aliud præter creaturam vidit. Omne enim quod est aut Deus aut creatura est. Proinde seipsum vidit antequam faceret omne quod fecit, aut creaturam vidit, quæ adhuc non est creata. Quomodo autem vidit quod adhuc non erat? Si in eo erat & ideo visum est, quia erat, profecto erat ante creaturam quod creatura non erat. Si autem solus Deus ante omnem creaturam sinitur esse, nil aliud

liud præcessit creaturam quod Deus videret antequam faceret creaturam, nisi aut ipse aut æterna in se, & coæterna sibi creatura. Confectum est enim inter nos dominum vidisse quæ facienda erant, non enim ignorans fecit aut non prævidens quod facere voluit. *D.* Septum me undique video nullamque fugiendi viam remanere; nam si dixero Dominum in seipso vidisse quæ facienda erant, cogar fateri seipsum vidisse quia adhuc non erat creatura quam videret, nec aliud erat ante omnem creaturam quod præter seipsum videre possit. Ac per hoc si omnia quæ facienda erant in seipso vidit, priusquam fierent necessario seipsum vidisse, vera docebit ratio & ipse erit omnia quæ fecit. Si ea quæ vidit in seipso fecit, & erit factor & factura. Si autem dixero creaturam vidit faciendam priusquam fieret dicturus eris. Erat ergo creatura antequam fieret, si enim Deus vidit ea antequam fieret, illud vere substantialiter erat, quod Deus in ea vidit priusquam fieret. Non enim Deus vidit falsa dum sit incommunicabilis veritas, & omne quod in ea est, verum & incommunicabile est. Et si Deus in seipso vidit creaturam priusquam fieret, semper vidit quod vidit. Non enim accidit ei videre quod videt quando non aliud est ei esse & aliud videre. Ipsius namq; simplex natura est. Si autem semper vidit quod vidit semper erat quod vidit, ac per hoc æternum esse necesse est, quod vidit, & si creaturam vidit, quæ adhuc non erat, & erat quod vidit, omne enim quod Deus videt verum & æternum est. Nil aliud relinquitur nisi ut intelligamus creaturam fuisse in Deo priusquam fieret in se ipsa: duplexque de creatura dabitur intellectus. Unus qui considerat æternitatem ipsius in divina cognitione in qua omnia vere & substantialiter permanent. Alter qui temporalem conditionem ipsius veluti postmodum in se ipsa. Etsi ita est rationis consequentia compellit unum è duobus eligere, ut aut eandem creaturam meliorem seipsa aut inferiorem dicamus. Meliorem quidem quantum in Deo æternaliter subsistit; inferiorem vero quantum in se ipsa creata est. Et creatio illius non in Deo, sed veluti extra dominum in seipsa æstimabitur, & erit contrarium scripturæ quæ dicit *omnia in sapientia fecisti,* aut non eandem naturam esse, quæ æternaliter in cognitione Dei erat, & quæ veluti postmodum in seipsa condita est. Ac per hoc non ea quæ facta sunt antequam fierent vidit, sed ea solummodo quæ æterna sunt in seipso vidit; & siquis hoc dederit, catholicæ fidelium professioni videbitur resistere. Sancta siquidem sophia non alia profitetur dominum in seipso priusquam fierent vidisse, & alia postmodum in seipsis fecisse, sed eadem æternaliter visa, & æternaliter facta, & hoc totum in Deo & nihil extra dominum. Si autem aliud divinæ bonitatis natura, & aliud quod vidit faciendum & fecit, & in seipso vidit, & fecit divinæ naturæ simplicitas interrumpetur, quando aliud in ipsa intelligitur, quod ipsa non sit quod omnino impossibile est. Si vero non aliunde est divina bonitas, & aliud quod in seipsa vidit faciendum, sed una atque eadem est natura cujus inviolabilis est simplicitas, & inseparabilis unitas, profecto dabitur omnia ubique dominum esse, & totum in toto, & factorem & factum, & videntem & visum, & tempus & locum, & essentiam omnium & substantiam, & accidens, & ut simpliciter dicam, omne quod vere est, & non est superessentialis in essentiis, supersubstantialis in substantiis, super omnem creaturam creator, & intra omnem creaturam creatus, & infra omnem creaturam subsistens, à seipso esse incipiens, & per seipsum seipsum movens, & ad seipsum motus, & in seipso quiescens. Per genera & species in seipso in infinitum multiplicatus, simplicitatem suæ naturæ non deserens, & multiplicationis suæ infinitatem in seipsum revocans. In ipso enim omnia unum sunt. *M.* Nunc video, te perpure inspicere de quibus videbaris dubitare, & ulterius non titubabis, ut arbitror fateri omnia & facta esse & æterna, & omne quod in eis vere intelligitur subsistere, nil aliud præter ineffabilem divinæ bonitatis esse naturam. Ipsa enim est substantiale bonum, & nemo bonus nisi solus Deus. Restat quidem de æterna conditione omnium in Deo tractare, quantum divinæ veritatis radius aciem nostræ mentis in divina mysteria permiserit ascendere. *D.* Restat quidem & jam ordo disputationis exigit. Prius tamen velim te breviter colligere totum quod de præsenti quæstione hactenus inter nos confectum est. *M.* Ad purum ut opinor deduximus divinam bonitatem vidisse & semper vidisse ea quæ facienda erant. *D.* Hoc pactum est. *M.* Et non alia vidit & alia fecit, sed ea quæ semper vidit facienda fecit. *D.* Similiter datum est. *M.* Et omnia quæ semper vidit semper fecit. Non enim in eo præcedit visio operationem, quoniam coæterna est visioni operatio, præsertim dum non aliud ei sit videre & aliud operare, sed ipsius visio ipsius est operatio. Vidit enim operando & videndo operatur. *D.*

Hoc quoque assumptum est. *M.* De simplicitate divinæ naturæ discussum, quod non in ea vere ac proprie intelligitur, quod ab ea alienum sit, & non ei coessentiale, & quoniam omnia vere ac proprie intra eam intelliguntur esse; Non enim extra eam subsistunt, conclusum est, Ipsam solam esse vere ac proprie in omnibus, & nihil vere ac proprie esse quod ipsa non sit. *D.* Conclusum. *M* Proinde non duo à seipsis distantia debemus intelligere dominum & creaturam, sed unum & id ipsum. Nam & creatura in Deo est subsistens, & Deus in creatura mirabili & ineffabili modo creatur, seipsum manifestans, invisibilis visibilem se faciens, & incomprehensibilis comprehensibilem, & occultus apertum, & incognitus cognitum, & forma & specie carens formosum, & speciosum, & superessentialis essentialem, & supernaturalis naturalem, & simplex compositum, & accidentibus liber accidentibus subjectum, & accidens, & infinitum finitum, & incircumscriptum circumscriptum, & supertemporalis temporalem, & superlocalis localem, & omnia creans in omnibus creatum, & omnium factor factus in omnibus, & æternus cæpit esse, & immobilis movetur in omnia, & fit in omnibus omnia; neque hoc de incarnatione verbi & inhumanatione dico, sed de summæ bonitatis, quæ unitas est & trinitas, ineffabili condescensione in ea quæ sunt ut sint imo ut ipsa in omnibus à summo usque deorsum sit, semper æterna semper facta à seipsa in seipsa, æterna à seipsa in seipsa facta, & dum sit æterna non desinit esse facta, & de seipsa seipsam facit. Non enim indiget alterius materiæ quæ ipsa non sit in qua seipsam facit alioquin impotens videretur, & in se ipso imperfectus, si aliunde acciperet apparitionis & perfectionis suæ auxilium. A se igitur ipso Dominus accipit theophaniarum suarum, hoc est, divinarum apparitionum occasiones: quum *ex ipso, & per ipsum, & in ipso, & ad ipsum, sunt omnia.* At per hoc, & ipsa materies, de qua legitur mundum fecisse, ab ipso, & in ipso est, & ipse in ea est, quantum intelligitur, ea esse: nec hoc mirum, cum nos exempla Scripturæ de talibus doceant; Si enim animæ Moysi & Samuel dum natura sunt invisibiles, & incorporales, visibiles & veluti corporales, non in aliqua extrinsecus assumpta materia, sed per se ipsas, nulla medietate interposita, ad perpetranda mysteria, non phantastice, sed veraciter, apparuerunt, quid nos prohibet tali miraculo manu-ductos ad altiora divinæ virtutis ascendere: ut intelligamus eam, & supra omnia esse, & in omnibus fieri non aliunde accipientem ut diximus materiem, aut de nihilo facientem in qua fit, & manifestam se facit: Satis de virtute seminum disputatum est, quæ dum per seipsam invisibilis, & incomprehensibilis sit, in infinitas formas, & species seipsam multiplicat, sensibusque corporeis succumbit: quæ omnem mentis aciem, dum quæritur, effugit: proinde nullus locus conceditur nihilo illi, hoc est, privationi totius habitudinis, atque essentiæ, de quo omnia putantur ab his qui minus intelligunt, facta fuisse, nescientes quid eo nomine sacra significat Theologia.

D. Miror quomodo, quæ non à te dicta sunt, quamvis multis invia, & ab his qui Philosophari videntur remota: verissima tamen esse vera proclamat ratio, & auctoritas sacræ Scripturæ id ipsum dum intentius consideratur suadet, & prædicat: dicit enim *in principio fecit Deus cælum, & terram,* hoc est, Deus Pater in Deo filio universitatem totius creaturæ visibilis, & invisibilis condidit: & quod in principio suo in verbo suo, in filio suo unigenito, pater conderet, quod ipse filius non esset, alioquin non in ipso conderet, se dextra ipsum, quod aliunde accepit, aut de nihilo fecit: aut quomodo pateretur, fieri in se verbum, quod sibi consubstantiale non esset; non enim lux sinit in se tenebras, nec veritas recipit in se figmentum: non autem potest esse verum, quod non erat semper æternum: æternum autem non est, quod ex privatione totius æternitatis, atque essentiæ factum est, aut quid aliud faceret pater in sua sapientia, nisi ipsam sapientiam, ait enim Propheta, *omnia in sapientia fecisti.* Vim verborum intuere; nam quid quasi in aliquo loco, seu spatio, quoddam ædificium fecit Deus in sua sapientia, non ut ipsa substantialiter fieret omnia, sed solum contineret omnia, & quasi aliud in alio, in sapientia fierent omnia: non sic docet ratio, sed sic omnia in sapientia fecisti, hoc est, sapientiam tuam omnia fecisti. Nam & Sol iste visibilis, dum per seipsum simplex Ignis sit, nullamque compositionem ab his quæ sibi consubstantialia non sunt recipiat: omnium tamen sensibilium naturam in se continet, & comprehendit, non ut aliud præter se ipsum in se contineat; omnium namque visibilium substantia in ipso est creata, non enim Corpora, in quibus flagrat, veluti in alimonia sua consumeret, si non prius eorum subsistentiæ occasiones præstaret: Solem nunc dico

dico ipsam incomprehensibilem virtutem, quæ diffunditur per totum hunc visibilem mundum, quæ propterea ignis dicitur, qua intus in omnibus agit, cujus fons maximus, est corpus illud æthereum, solis nomine appellatum: In quo, & per quod manifestissimas operationis suæ virtutes manifestat, lucem dico, & calorem, cætera vero omnia corpora, quæ nascuntnr in mundo, & nutriuntur, occultatissimis suis operationibns administrat: & fit ubique totus, & de se ipso, in se ipso, in omnibus factus erumpens. In omnia visibiliter, consumens omnia, in se ipsum invisibiliter: hinc non immerito dicit scriptura, *gyrans gyrando vadit Spiritus, & in locum suum revertitur.* Spiritus enim igneus, eximia suæ naturæ subtilitate lustrat omnia, & fit in omnibus omnia, & in se ipsum revertitur, quoniam omnium visibilium fons substantialis, & origo est: ideoque à Græcis φοῖτον appellatur, hoc est revertens: lustratis siquidem omnibus, & visibiliter, & invisibiliter mundanis corporibus, in se ipsum redit, & in se ipsum omnia revocat, quæ ab ipso principium generationis suæ accipiunt, nunc etiam sancti Theologi superessentialem Divinam, & informem essentiam, ut ait S. Dionysius in igne sæpe describant, tanquam habente multas divinæ, si fas dicere, proprietatis, quantum invisibilibus, Imagines.

XIX. Quid autem eo nomine quod è nihilum sacra significat Theologia explanari à te peto. *M.* Ineffabilem, & incomprehensibilem Divinæ naturæ, inaccessibilemque claritatem omnibus intellectibus sive humanis, sive Angelicis incognitam, (superessentialis est enim, & supernaturalis) eo nomine significatam crediderim, quæ dum per se ipsam cogitatur, neque est, neque erat, neque erit; In nullo enim intelligitur existentium, quia superat omnia; cum vero per condescensionem quandam ineffabilem in ea quæ sunt, multis obtutibus inspicitur, ipsa sola invenitur in omnibus esse, & est, & erat, & erit; dum ergo incomprehensibilis intelligitur, per excellentiam nihilum non immerito vocitatur. At vero in suis theophaniis incipiens apparere, veluti ex nihilo aliquid dicitur procedere, & quæ proprie supra omnem essentiam existimatur, proprie quoque in omni essentia cognoscitur, ideoque omnis visibilis, & invisibilis creatura Theophania i. e. divina apparitio potest appellari; omnis siquidem ordo naturarum à summo usque deorsum, hoc est, ex cælestibus essentiis, usque ad extrema mundi hujus visibilis, in quantum occultus intelligitur, in tantum divinæ claritati appropinquare videtur. Proinde à Theologia cælestium virtutum, inaccessibilis claritas sæpe nominatur tenebrositas: nec mirum, cum & ipsa summa sapientia cui appropinquant sæpissime tenebrarum vocabulo significetur; audi Psalmistam, *quia sicut tenebra ejus, ita & lumen ejus*, ac si aperte diceret: tantus est divinæ bonitatis splendor, ut non immerito volentibus eum contemplari, & non valentibus vertatur in tenebras: Solus enim, ut ait Apostolus, *inaccessibilem possidet lucem*: in quantum vero longius ordo rerum deorsum descendit, in tantum contemplantium obtutibus manifestius se aperit; Ideo formæ, ac species rerum sensibilium manifestissimam theophaniam nomen accipiunt: divina igitur bonitas, quæ propterea nihilum dicitur, quoniam ultra nulla essentia invenitur, ex negatione omnium essentiarum in affirmationem totius nniversitatis essentiæ à se ipsa in se ipsam descendit, veluti ex nihilo in aliquid, ex inessentialitate siquidem ipsius progressio in ea in quibus fit, veluti informis quædam materia à scriptura dicitur. Materia quidem, quia est initium essentiæ rerum, informis vero, quia informitati divinæ sapientiæ proxima est. Divina autem sapientia informis dicitur, quia ad nullam formam superiorem se ad formationem suam convertitur; est enim omnium formarum infinitum exemplar: & dum descendit in diversas visibilium formas, ad se ipsam veluti ad formationem suam respicit: Proinde divina bonitas super omnia considerata dicitur non esse, & omnino nihil esse: in omnibus vero esse, & dicitur esse: quoniam totius Universitatis essentia est, & substantia, & genus, & species, & quantitas, & qualitas, & omnium copula, & situs, & Habitus, & Locus, & Tempus, & Actio, & Passio: & omne quodcunque in omni creatura, à qualicunque intellectu potest intelligi: Et quisquis intentus sancti Dyonisii verba inspexerit, hæc ita se habere inveniet: ex quibus nunc pauca inserere non incongruum videtur, & quæ in prioribus nostræ sermocinationis processionibus ex ipso accepimus, iterum recipere necessarium judicamus; *Age*, inquit, *optimum ut vere, & existentium omnium substantificum laudemus*, "ON (sic enim vocat Deum) *totius esse secundum virtutem supercæssentialem est substituens causa, & creator existentis subsistentiæ: substantia, essentia, natura, principium, & mensura, seculorum, & temporum, essentialitas, &*
" æterni-

" æternitas existentium temporum factorum esse; utcunque factis ex eo quod est æ-
" ternum, & essentia, & ὄν, & tempus, & generatio, & factum in existenti essentialitas
" & utcunque subsistentia, & substantia, & enim Deus non dum est ὄν sed simpliciter,
" & incircumfinite totum in se ipso coambiens, proinde & rex seculorum dicitur, tan-
" quam in se ipso, & circa seipsum totius esse, & existentis substitutor: & neque
" erat, neque erit, neque factus est, neque fit, neque fiet, magis autem neque est, sed
" ipse est esse existentibus, & non existentia solum, sed ipsum esse existentium ex ante
" æternaliter existente: ipse enim est seculum seculorum subsistens, ante secula, quia
" omnibus existentibus, & seculis esse ex providente est: & omne quidem seculum, &
" tempus ex ipso totius seculi, & temporis, & omnis utcunque existentis qui est, ante
" ὄν principium & causa, Et omnia ipsum participant, & à nullo existentium recedit,
" & ipse est ante omnia, & omnia in se constituit: & simpliciter siquis utcunque est
" in ante existente, & est, & intelligitur, & salvatur, & paulo post primordialium causarum explanationem addit, dicens " esse autem ipsum existentibus omnibus nun-
" quam deseritur, ipsum vero esse ex ante existente, & ab ipso est esse, & principium,
" & mensura ante essentiam ὌΝ, & non ipse esse, & cum habet esse, & ὄν, & existentis,
" & seculi, & omnium substantificum principium, & medietas, & consummatio: &
" propterea ab eloquiis ipse vere ante ὄν, juxta omnem existentium intelligentiam mul-
" tiplicatur, Et quod erat in ipso, & quod est, & quod erit, & quod factum est, & fit,
" & fiet proprie laudatur: nec enim omnia divinitus intelligentibus secundum omnem
" excogitationem ipsum superessentialiter esse significant, & ubique existentium cau-
" salem; etenim neque quidem est hoc, hoc autem, non est, neque ibi quidem est, ibi
" autem non est, sed omnia est, & causalis omnium, & in ipso omnia principia, omnes
" conclusiones, omnia existentia coambiens, & perhibens, & super omnia est, ut ante
" omnia super essentialiter super ὄν.

XX. Quisquis horum verborum virtutem perspexerit, nil aliud reperiet suadere, immo pronuntiare, nisi ipsum Deum omnium factorem esse, & in omnibus factum: & dum super omnia quæritur, in nulla invenitur essentia: nondum enim est esse, dum vero in omnibus intelligitur, nil in eis nisi solus ipse subsistit, & neque est hoc, ut ait ille, hoc autem non est, sed omnia est, proinde ex superessentialitate suæ naturæ in qua dicitur non esse primum descendens in primordialibus à se ipso creatur, & fit principium omnis essentiæ, omnis vitæ, omnis intelligentiæ, & omnium quæ in primordialibus causis considerat Gnostica Theoria, deinde ex primordialibus causis quæ medietatem quandam inter Deum, & Creaturam obtinent, hoc est, inter illam ineffabilem superessentialitatem super omnem intellectum, & manifestam substantialiter naturam, puris animis conspicuam descendens in effectibus ipsarum fit, & manifeste in Theophaniis suis aperitur; Deinde per multiplices effectuum formas, usque ad extremum totius naturæ ordinem quo corpora continentur procedit, ac sic ordinate in omnia proveniens facit omnia, & fit in omnibus omnia, & in se ipsum redit revocans in se omnia, & dum in omnibus fit, super omnia esse non desinit, ac de nihilo facit omnia de sua scilicet superessentialitate producit essentias, de supervitalitate vitas, de superintellectualitate intellectus, de negatione omnium quæ sunt, & quæ non sunt affirmationes omnium, quæ sunt, & quæ non sunt, & hoc manifestissime docet omnium reditus in causam, ex qua processerunt, quando omnia convertuntur in Deum sicut aer in lucem, quando erit, *Deus omnia in omnibus*, non quod etiam nunc non sit *Deus omnia in omnibus*, sed quod post prævaricationem humanæ naturæ, & expulsionem de sede Paradisi, hoc est, de altitudine spiritualis vitæ, & ex cogitatione clarissimæ sapientiæ, in profundissimas ignorantiæ tenebras detrusæ, nemo nisi divina gratia illuminatur, & in divinorum Mysteriorum altitudine cum Paulo raptus quomodo deus omnia in omnibus est, veræ intelligentiæ contuitu potest perspicere nube carnalium cogitationum, vanarumque phantasiarum caligine interposita, mentisque acie irrationalibus passionibus infirmata, & ex splendoribus perspicuæ veritatis repercussa, consuetisque corporalibus umbris contenta, non enim credendum est de cælestibus essentiis, quæ nunquam æternæ beatudinis statum deseruere: aliud aliquid in universa creaturæ præter ipsum deum cognoscere, siquidem video, & in primordialibus causis super omnem sensum, & intellectum omnia perspiciunt omnibus naturæ operibus ad cognoscendam veritatem non indigentes: Sola autem in effabili gratia æterni luminis fruentes, ad quam visionem humanam naturam reducere Dei verbum incarna-

incarnatum descendit, ipsam prius lapsam quam ad pristinum statum revocaret, accipiens, delictorum vulnera sanans, fallarum Phantasiarum umbras extinguens, oculos mentis aperiens, seipsum in omnibus his, qui digni sunt tali visione, manifestans. *D.* Hæc Ardua valde sunt, & à sensibus corporalia & visibilia cogitantium remota: his vero, qui super visibilia, & corporalia, spiritualiter in cognitionem veritatis ascendunt, verissime & dulcissime clarescunt. Quis enim carnaliter viventium, claramque sapientiæ lucem cernere nolentium talia audiens non continuo erumpat, & proclamet, Insaniunt qui hæc dicunt? quomodo enim supra omnia Deus Invisibilis, incorporalis, incorruptibilis potest à seipso descendere, & se ipsum in omnibus creare, ut sit omnia in omnibus; & usque ad extremas hujus mundi visibiles turpitudines, & corruptiones: formas & species procedere, ut ipse etiam in eis sit, si in omnibus est, ignorans qui dicit nullam turpitudinem in universitate totius creaturæ posse esse, nullam malitiam ei nocere, nullo errore falli vel seduci? quod enim partim contingit, in toto fieri Deus non sinit, cujus nec universitatis turpitudo turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Turpiter quidem viventibus, & à veritate errantibus turpia honesta, mala bona, errantia recta, prava justa putantur esse; Quorum turpitudine, & malitia, & errore sublatis, omnia pie intelligentibus, pura perfecta, impolluta, valde bona omni errore carentia remanent, & non cogitans quod sacra pronunciat scriptura, *omne datum optimum, & omne donum perfectum de sursum est, descendens à Patre luminum*: Dati quidem vocabulo omnium rerum substantiales Constitutiones, Doni vero virtutes, quibus ornatur universa natura, declarans: & hoc, substantia videlicet, & virtus de sursum descendit à patre luminum, hoc est, ex fonte omnium bonorum, Deo, qui in omnia quæ sunt, & quæ non sunt profluens in omnibus fit, sine quo nihil esse potest. Sed, ut Opinor, satis de nihilo, de quo deus omnia fecit, actum est. *M.* Satis profecto. Neque hæc dicimus illorum sensum refutantes, qui de nihilo, quo totius habitudinis privatio significatur, deum omnium fecisse arbitrantur, non autem de nihilo, quo superessentialitas, & supernaturalitas divinæ bonitatis à Theologis innuitur; In Theologicis siquidem regulis ad Investigandam divinæ naturæ sublimitatem, & incomprehensibilitatem, plus negationis quam affirmationis virtus valet: quam siquis intentus inspexerit, non mirabitur eo vocabulo, quod est nihilum, sæpe in scripturis ipsum Deum vocari. *D.* Nec ego miror cognoscens plus negationes, quam affirmationes Divinæ cognitioni, teste sacro Dionysio, coaptari posse. *M.* Non negabis, ut opinor, cuncta quę de nihilo facta esse scriptura testatur, unam quandam naturam communem omnibus, cujus participatione subsistunt, secundum uniuscujusque proportionem possidere. *D.* Hoc negare risu est dignum. Credimus namque, & intelligimus Deum simul, & semel, communem omnium rerum naturam creasse, ex cujus participatione sunt omnia. *M.* Putasne illam naturam de nihilo esse factam? *D.* Non solum puto, verum etiam firmiter teneo, non aliunde nisi de nihilo productam. *M.* Defini illam naturam, quid sit. *D.* Non possum. Res enim adhuc infinita, omniumque communis, nec certis formis adhuc distincta, vel speciebus, quomodo definiri possit non video.

XXI. *M.* Quid si quis summæ sacræque auctoritatis tibi suaderet, illam naturam non aliud esse præter Dei verbum: dixissesne eam de nihilo esse factam? de illo nihilo dico, quod privationem totius essentiæ, & substantiæ, & qualitatis significat. *D.* Nequaquam; quis enim dixerit verbum Dei de nihilo esse factum, dum sit omnium de nihilo faciens? At quis ille, qui verbum Dei naturam omnium esse non timuit dicere? *M.* Audi sanctum Basilium in octavâ Homilia in Genesin: "neque enim, inquit, quando audivit, terra germinet herbam fœni, & lignum fructiferum: occultum "habens fœnum produxit; neque Palmam, aut Quercum, aut Cypressum ante con"spectum visceribus suis occulta eduxit in superficiem, sed Divinum verbum natura "est eorum, quę facta sunt: producat, non quod habet, depromat, sed quod non habet, creat, Deo donante Operationis virtutem. Intende quam fiducialiter pronunciavit naturam omnium, quæ facta sunt, verbum Dei esse, ut nulla tibi suspicio subrepat existimandi, quod aliud sit Dei verbum, aliud ejus præceptum; id ipsum namque in eo est, & esse, & omnia esse jubere; essendo enim ipsum fiunt omnia, quum ipsum omnia est. Et ut certius cognoscas Dei verbum & naturam omnium esse, & consubstantialem patri ante omnia in omnibus, quæ in eo facta sunt, audi Ecclesiasten: *sapientiam*, inquit, *Dei præcedentem omnia quis investigavit?* Ecce coæternitatem Patri, & co-

essentialem, & continuo sequitur, *Primo omnium creata est sapientia*, ecce in creaturis factum. Audi Evangelium, *Quod factum est in ipso, vita erat.* Nam quod alibi in Salomone legitur *Deus creavit me in initio viarum suarum*, alii de incarnatione Verbi, alii de nativitate ejus ex Patre accipiunt, quorum sensus credibilior mihi videtur.

XXII. De his autem qui de eo nihilo, quod totius essentiæ privationem significat vel absentiam, mundum factum fuisse arbitrantur, quid dicam ignoro. Non enim video, quare non considerant oppositorum naturam: siquidem privatio non potest esse, ubi non est habitus; Privatio namque habitudinis est privatio: ac per hoc, ubi non præcedit habitus, non sequitur Privatio. Quomodo igitur dicunt, mundum privatione factum? si enim hoc verum esset, constaret ipsum mundum habitudinem quandam habuisse priusquam fieret: at si sic, quomodo habitudinis suæ privationem pateretur? si vero nullo modo erat, priusquam fieret, omni habitudine caruisse nullus sapientum dubitat: at si omni habitudine caruit, quomodo de privatione habitudinis suæ fieri potuit, quam nunquam habuit? eadem ratio est de absentia; Absentia namque est rei cujusdam præsentis, vel presens fieri valentis à sensibus ablatio: si ergo mundus de absentia factus est, præcessit aliqua natura, cujus absentia condendi mundi occasio facta est; & ipsa natura, aut Deus, aut creatura erat: & si Deus, cogentur fateri ex Divinæ naturæ absentia mundum factum fuisse: si verò Creatura, necessario visibilis, aut invisibilis erit; si visibilis, alium mundum visibilem præcessisse debemus credere: si invisibilis, qua ratione cogimur concedere de invisibilis naturæ absentia mundum istum factum fuisse, aut eam penitus mundum præcessisse: quomodo de absentia vel privatione rerum, quæ nunquam erant, mundus factus est non intelligo: si vero quis dixerit neque privationem habitudinis, neque absentiam alicujus præsentiæ nihilo nomine significari: sed universalem totius habitudinis, & essentię, vel substantiæ, vel Accidentis, & simpliciter omnium, quę dici, & intelligi possunt, negationem, concludetur sic, eo ergo vocabulo, deum vocari necesse est, qui solus negatione omnium quæ sunt, proprie innuitur; quia super omne quod dicitur & Intelligitur, exaltatur, qui nullum eorum, quæ sunt, & quæ non sunt, est; qui melius nesciendo scitur: ac per hoc inter nos, qui videbamur dissentire, conveniet: si autem responderit, neque illam negationem dico nihilo significari, qua negatur Deus esse quid eorum, quæ sunt; sed illam, quæ negat Deum, & creaturam; necessario fatebitur, quod negari conabatur, hoc est, de negatione privativa, & creaturæ mundum factum fuisse. Mundus siquidem de materia Informi factus est: materia informis de omnino nihilo, ac per hoc, & mundus de omnino nihilo. Non enim, ut opinor, audebit dicere, omne quod est, aut Deus est, aut creatura est, aut nec Deus, nec creatura; nam si dixerit, inter eos, qui dicunt materiam Deo coæternam esse, computabitur, de qua Deus mundum fecisse ab iis putabatur: At si omne quod est, aut Deus aut creatura est, & nemo sanus sapiens æstimavit mundum de negatione Dei, & Creaturæ factum, relinquitur sola illa negatio ad causam mundi faciendi, quæ ablatione totius Creaturæ, super omne quod dicitur, & Intelligitur, deum exaltans, nihil eorum, quæ sunt, & quæ non sunt, eum esse pronunciat: est enim maximum de hac ratione argumentum, si duo quædam sunt Deus, & Creatura, aut ab uno principio sunt, ac per hoc ejusdem naturæ: non enim ex principio uno nascuntur contraria secundum naturam: sui namque Principii naturam attrahunt: aut per se duo Principia sibimet sunt adversa. Nam sicut substantialia non sunt duo, sed unum, si autem Deus, & Creatura non sunt duo, sed unum, & unum; aut æqualia sunt, & nullum ex altero; si enim duo, ex uno nasci necesse est. Si autem Deus ex nullo, Creatura verò ex Deo; erit unum ex altero, non vero æqualia; unum namque ab æquali sibi uno non gignitur; at si Creatura ex Deo erit, erit Deus causa, creatura vero effectus; si autem Creatura est effectus, non causa facta; sequitur Deum in effectibus suis fieri, non enim ex causa in effectus suos procedit, quod à sui natura alienum sit, siquidem in calorem, & in lucem, nil aliud, nisi ipsa vis Ignea erumpit; si autem quis dixerit, unum æquale sibi unum gignit, nam & Deus pater, dum sit unum, æquale sibi unum Deum filium gignit, cognoscat se nimirum creare. Summa siquidem sanctaque Trinitas non est unum, & unum, & unum, sed simplex, & individuum unum in tribus inseparabilibus substantiis, & illud unum multiplex virtute est, non numero, & non aliquid unum est, sed universaliter, & infinite unum, & super omne unum, quod dici, vel Intelligi potest. Sed contra illos qui talia dogmatizant, nunc nobis sermo non est, hoc tantum proposuimus, quantum

quantum vires ſuppetebant inveſtigare, quid eo nomine quod eſt nihilum, de quo Deus creditur feciſſe mundum, ſignificatur. Quiſquis de conſtitutione mundi rationem reddere deſiderat, ſuis ſequacibus eligat, quid ſuadeat: nos autem noſtrę ratiocinationis iter teneamus, & quoniam propemodum inter nos confectum eſt omnia ex Deo, & Deum in omnibus eſſe, & non aliunde niſi ex ipſo facta eſſe, quum ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo facta ſunt omnia; quomodo quadripartita totius naturæ diſcretio Deo conveniat plane, ac breviter recapitules, flagito.

XXIII. In diſputationibus namque, & maxime de rebus obſcuris multum valet ἀνακεφαλαίωσις, hoc eſt, recapitulatio; breviter enim, aperteque prædicta omnia in memoriam revocat, mentiſque obtutibus cuncta quæ acta ſunt, ſimul manifeſta ſunt. *M.* De Deo, ut opinor, inter nos convenerat, quod totius univerſitatis conditæ principium ſit, & medium, & finis, non quod aliud ei ſit eſſe Principium, aliud medium, aliud finis; hæc enim tria in ipſo unum ſunt; ſed quod Theologicæ contemplationis triplex motus ſit; aliter enim movetur Intellectus ſive humanus, ſive angelicus, conſiderans principium omnium Deum eſſe; aliter cognoſcens omnia in ipſo, & per ipſum eſſe, veluti in quadam medietate; aliter contemplatur finem omnium in Deo eſſe, & Deum, quem omnia appetunt, & in qua quieſcunt, & vivunt. Cui ſenſui favet, S. Auguſtinus in libro De Civitate Dei, tertio Capitulo de Socrate Philoſopho diſputans, "nolebat, inquit, immundos terrenis cupiditatibus animos ſeſe extendere, in divina conari, quandoquidem ab iis cauſas rerum videbat inquiri, quas "primas atque ſummas non niſi in unius, & ſummi Dei voluntate eſſe credebat; unde "non eas putabat, niſi mundata mente poſſe comprehendi: & ideo purgandæ bonis "moribus vitæ cenſebat inſtandum, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus "naturali vigore in æterna ſe attolleret, naturamque incorporei, & incommutabilis luminis, ubi cauſæ omnium factarum naturarum ſtabiliter vivunt, intelligentiæ "puritate conſpiceret. *D.* Plane convenerat, quia ratio approbat. *M.* Dum ergo de divina natura pure percipimus, quod omnium principium ſit, & cauſa; eſt enim ἄναρχος, & ἀναίτιον, hoc eſt, ſine principio, & ſine cauſa: ſiquidem nihil præcedit quod ei principii, vel Cauſæ proportionem obtineat, ipſa vero omnium, quorum Cauſa, & principium eſt, naturam creat, non immerito eam dicimus creatricem naturam, & non creatam; Creat namque, & à nullo creari patitur: eandem vero divinam ſcilicet naturam, finem omnium eſſe, ultra quem nihil, & in quo omnia æternaliter ſubſiſtunt, & univerſaliter Deus ſunt, cognoſcentes, neque creatam neque creatricem rite vocamus, non creatam quidem, quia à nullo creatur; neque creatricem, quia jam deſinit creare, omnibus in ſuas æternas rationes, in quibus æterniter manebunt, & manent, converſis, appellatione quoque creaturæ ſignificari deſiſtentibus. *Deus enim omnia in omnibus erit*, & omnis creatura obumbrabitur in Deum, videlicet, converſa ſicut aſtra ſole oriente: videſne ergo qua ratione unam eandemque naturam, ſcilicet Divinam juxta conſiderationem principii non creatam, ſed creatricem, juxta vero finis ſpeculationem, nec creatam, nec creatricem poſſumus appellare? *D.* Satis video quid vis. Dic quod reſtat. *M.* Rationem medietatis reſtare ſolummodo arbitror, quæ duplici modo contemplatoribus ſuis arridet: primo quidem, quando & creari, & creare conſpicitur divina natura; creatur enim à ſeipſa in Primordialibus cauſis, ac per hoc ſeipſam creat, hoc eſt, in ſuis Theophaniis incipit apparere ex occultiſſimis naturæ ſuæ finibus, volens emergere, in quibus & ſibi ipſi incognita, hoc eſt, in nullo ſe cognoſcit, quia infinita eſt, & ſupernaturalis, & ſuperæternalis, & ſuper omne quod poteſt intelligi, & non poteſt, deſcendens vero in principiis rerum, ac veluti ſeipſam creans in aliquo inchoat eſſe: ſecundo vero, dum in extremis effectibus primordialium cauſarum perſpicitur, in quibus creari tantummodo, non autem creare recte prædicatur; creatur enim deſcendens in extremos effectus, ultra quos nil creat, ideoque dicitur creari ſolummodo, non creare. Non enim ultra extremos effectus deſcendit, quo & creari, & creare videretur. Creatur ergo, & creat in primordialibus cauſis, in earum vero effectibus creatur, non creat; nec immerito, quum in ipſis finem deſcenſionis ſuæ, hoc eſt, apparitionis ſuæ conſtituit, atque ideo omnis creatura corporalis, & viſibilis, ſenſibuſque ſuccumbens extremum Divinæ naturæ veſtigium non incongrue ſolet in ſcripturis appellari: quod omnis contemplativus animus, veluti quidam Moyſes aſcendens in ſummitatem Theoriæ permittatur inſpicere, & quod adhuc vix à ſapientibus animis poteſt ad purum dignoſci; fumigationibus Phantaſiarum

terrenarum ſtripitibus mutabilium, nec non coruſcationibus ſubito naſcentium, ſubitoque tranſeuntium impedientibus; pauciſſimorum namque, terreniſque cogitationibus penitus remotorum, virtute & ſcientia purgatorum, eſt, deum in his viſibilibus creaturis cognoſcere, ſicut Abraham ex converſione ſiderum cognovit, lege naturali duce; cæterique ſacri Patres ante Legem ſcriptam, & in lege, quemadmodum Moſes in nube, & in montis cacumine. Apoſtoli deum poſt Legem ſub gratia cum chriſto in monte, per viſibilia ſymbola in divina myſteria introducti ſunt. *Veſtimenta* enim *ejus candida, ſicut nix*, viſibilem creaturam in quâ, & per quam dei verbum, quod in omnibus ſubſiſtit, intelligitur, ſignificabant. Audi Apoſtolum dicentem *inviſibilia ejus à creatione mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque ejus virtus & æternitas*. *D.* Quadripartitam naturæ univerſalis diviſionem nunc clariſſime video, & de Deo, & in Deo eſſe indubitanter intelligendum cognoſco; proinde finita hac queſtione de nihilo, & ad purum, ut Opinor, deducta, ad conſiderationem tertiæ partis univerſæ naturæ, de qua prædicatur creari ſolummodo, & non creare redeundum eſſe cenſeo: ita enim noſtrum promittit propoſitum, quamvis enim quidem aliæ introductæ Quæſtiones ſunt, ipſa tamen principalem materiam tertio Libro præſtitit; ejus namque gratia diligentius inveſtigandæ incidens, aliarum propoſitionum Theoria inſerta eſt.

XXIV. Recte cenſes, tempuſque poſtulat, ſed prius de ſenaria quantitate dierum intelligibilium, in qua Deus opera ſua feciſſe legitur, ſi quid promiſimus, implere debemus: breviter dicendum, partim quidem ſacrorum Patrum intellectus ſequentes, partim quod in animo venit ab eo, qui illuminat tenebras noſtras, & quærit in ſcripturis ſuis quæri, & inveniri, non celantes. Infinitus ſiquidem conditor ſacræ ſcripturæ in mentibus Prophetarum Spiritus Sanctus infinitos in ea conſtituit intellectus, ideoque nullius Expoſitoris ſenſus ſenſum alterius aufert, dummodo, ut ſanæ fidei Catholicæque profeſſioni conveniat, quod quiſque dicat, ſive aliunde accipiens, ſive à ſeipſo, illuminatus tamen à deo, inveniens. *D.* Procede quovis ordine, meque attrahe. Te enim ſequar, vel ſenſum aliorum ſive tuum in talibus cognoſcam, & quod vera ratio, quæ in omnibus quærit veritatem, & invenit, edoceat, eligam: non quia jam veraces intellectus diſcernere à fallacibus idoneus ſum, ſed quod ſimiliora vere diſſimilioribus proponere conſulta veritate, non temere auſim. *M.* Temere quoque, & inconſiderate nihil velim approbare. Primordialium itaque cauſarum viſibilium, & inviſibilium ſimul, & ſemel conditionem divinus Propheta Moſes breviter ſcribens, dicendo, *in principio fecit deus cælum, & terram*, eorumque occultam in divino conſilio, incomprehenſibilemque magnificentiam, prius quam in formas ſpecieſque profluerent, *inanis terra*, aut *vacua*, aut *inviſibilis*, & *incompoſita*, *tenebrarum* quoque *ſuper abyſſum vocabulis* ſignificans, inchoationem quoque procreationis præconditarum cauſarum in effectus ſuos, appellatione *ſpiritus qui fovebat aquas*, vel *ferebatur ſuper aquas* inſinuans, ad myſticam ſen. n. v. exp. deſ. inquiens, *& dixit deus, fiat lux, & facta eſt lux*. In his autem verbis multiplex ſacrorum Patrum intellectus reperitur. Quorum alii quidem angelicæ, & intellectualis cæleſtis eſſentiæ Creationem in hoc loco ſacræ ſcripturæ ſignificatam eſſe diſcernunt; alii vero viſibilis hujus lucis naturam, hoc eſt, ignem incomprehenſibilem adhuc, & inviſibilem creatum, qui poſtmodum veluti in his fontibus emergens, in corporibus æthereis refulſit, ac veluti ſpatia trium dierum occulto meatu abyſſum ſuperficiei terræ undique, ut aiunt, ſuperfuſam luſtrando peregit: quod autem lucis vocabulo ignea natura adhuc inviſibilis, & occulta appellata ſit, nulli mirum debet videri cognoſcenti ſacram ſcripturam, cauſarum nomine effectus, & effectuum cauſas appellare ſolere: effectus autem igneæ naturæ lux eſt, ignea igitur natura in primordio rerum condita, nomine lucis poſtmodum ab ea proceſſuræ, & adhuc in ea latentis non incongrue appellata eſt, quamvis quidam primitivam lucem fulſiſſe continuo arbitrentur; contra quos, ſatis à S. *Auguſtino* actum eſt. Quod autem ſequitur,
" & videt Deus lucem quod eſſet bona, & diviſit lucem à tenebris, appellavitque lu-
" cem Diem & tenebras noctem, & factus eſt veſpere, & mane dies primus, de ſimplici laude corporeæ lucis, deque temporalibus intervallis, quibus circa tellurem lux, & umbra viciſſitudines ſuas peragunt, dictum eſſe exiſtimant, qui naturam lucis corporeæ conditam eſſe arbitrantur, quando dictum eſt, *& dixit Deus, fiat lux, & facta eſt lux*. Nam quia in æquinoctio vernali prima mundi conditio creditur fuiſſe, in quo ſol æquis ſpatiis ſupra, & ſubtra terram moratur, 12 videlicet horis æquinoctialibus, propterea putant

putant dictum esse *divisit lucem à tenebris*, ac si aperte diceretur, totum unius Diei spatium quod 24 hor. peragitur, æqua partitione inter diem divisit, & noctem; qui vero conditionem angelicæ naturæ creatione lucis significatam rectius autumant, S. *Augustini* divisionem sequentes Lucis à tenebris, aut discretionem informis materiæ, & formatæ creaturę intelligunt, ut nomine lucis perfectio formæ, tenebrarum vero informitatis confusio accipiatur, aut duplicem cælestium essentiarum Theoriam; aliter namque consideratur creatura in rationibus suis æternis, in deo secundum quas condita est, & aliter in se ipsa sub Deo in quantum creatura est; & prima quidem consideratio lucis vocabulo, secundo verò tenebrarum consideratur. Ut enim lux præcedit tenebris dignitate, ita claritas æternarum rationum, secundum quas omnis creatura facta est, præponitur obscuritati creaturæ per se ipsam consideratæ; ideoque appellavit Deus *Lucem Diem*, splendorem scilicet divinarum rationum, *tenebras vero noctem*, hoc est, obscuriorem in se ipsa creatæ naturæ speciem: quod autem sequitur *factumque est, vespere et mane Dies unus* finem peractæ operationis, & inchoationem sequentis significare volunt. Mane enim, i. e. inchoatio sequentis operationis finis est præcedentis, & præcedentis terminus initium est sequentis, ideoque Dies unus, vel primus finitur vespere, cujus mane, hoc est, initium in lucis conditione præcesserat. Hæc breviter ab aliis accepimus.

XXV. Nos autem primordialium causarum conditionem, sive visibilium, sive invisibilium in factura cœli & terræ in principio, earumque in effectus suos processiones in his verbis sacræ scripturæ fiat lux, & reliqua volentes intelligere, dicimus creatione lucis processionem primordialium causarum in suos effectus significari; nam si ipsas primordiales causas propter incomprehensibilitatem naturæ suæ, incognitamque omni intellectui altitudinem, tenebrarum caligine, hoc est, profundæ ignorantiæ densitate superfusas scriptura perhibet, cum dicitur *et tenebræ erant super Abyssum*, quid mirum, si declaratio earum in effectibus suis per formas, & species lucis nomine prædicaretur per hoc, & dixit Deus *fiat lux, et facta est lux*: veluti quis diceret primordiales causas, in se ipsas inconspicuas, omnemque intellectum obumbrantes jussit Deus in formas perspicuas, speciesque intelligibiles, sensibilesque visibilium, & invisibilium prodire: non enim solus Deus, verumetiam omnium rerum principia tenebrarum vocabulo, teste S. *Dionysio* solet in eloquiis appellari propter incomprehensibilem infinitatem: processio vero ejus per principia in creaturas visibiles, & invisibiles suas dico Theophanias claritatis nomine meruit significari: in ipsis enim quodam modo patitur intelligi, qui omnem superat intellectum; *fiat* ergo *Lux* inquit Deus, hoc est, procedant primordiales causæ ex incomprehensibilibus naturæ suæ secretis in formas, & species comprehensibiles, intellectibusque contemplantium se manifestas. *Et facta est lux*, Deo videlicet volente, & dicente obscuritas primordialium causarum in formas, ac species processit aperta. *Et divisit Deus à tenebris*, hoc est, segregavit notitiam effectuum ab obscuritate suarum principalium causarum. Divisio quippe lucis à tenebris est discretio rerum per formas, & species apparentium à principiis suis, in quibus omnem superant Intellectum, ideoque prædixit, *et vidit Deus Lucem, quia esset bona*, hoc est, placuit Deo, Originales causas ante omnem creaturam ultra omnem intellectum conditas, intellectibus sive humanis, sive angelicis luce quadam intelligentiæ superfusas manifestari, *appellavitque lucem diem, et tenebras noctem*, hoc est, contemplantibus animis præstitit manifestationem visibilium, & invisibilium per formas, & species diem appellare, eorum vero in principiis suis incomprehensibilem altitudinem, omnique condito iutellectui incognitam vocare noctem; *factumque est Vespere, & mane Dies unus*: quamvis enim inter obscuritatem causarum, & claritatem effectuum divisio intelligatur, & differentia; unus tamen, idemque dies est, hoc est, unus eorum intellectus; non enim alia creatura intelligitur in causis facta, alia in effectibus causarum condita, sed una eademque in rationibus æternis, veluti in quibusdam tenebris secretissimæ sapientiæ, omnique intellectu remotæ factæ, & in processionibus rationis in effectus intellectibus succumbens, veluti in quadem die perfectæ notitiæ manifestata. Hæc autem de operibus primi intelligibilis Diei congrua, ut opinor, intelligentiarum proportionalitate addidi: non ut meum sensum, ex me ipso repertum, aliorum intellectibus velim præferre, quod absit; sed considerans veris contemplationibus non admodum resistere, primordialiumque causarum in effectus his profusionibus de quibus nunc agimus convenire. *D.* De operibus 6 primorum Dierum quoniam multi, &

græce, & latine multa exposuere, breviter, & succincte nunc disputandum est, & quod de prima luce à te dictum est videtur mihi sufficere, sive conditionem hujus lucis corporeæ substantialiter in igne, ut S. *Basilio* videtur, sive cœlestium virtutem forma earum ut S. *Augustino*, sive Primordialium causarum in effectus suos generalem processionem significet, qualemcunque horum intellectum quis obtinuerit non longe à veritate distabit.

XXVI. *M.* Transeamus ergo ad secundi Diei considerationem, ac prius dicendum est quod de Allegoricis intellectibus moralium interpretationum, nulla nunc nobis intentio est, sed de sola rerum factarum creatione secundum historiam pauca disserere deo duce conamur. *D.* Nec hoc quæro satis enim à se patribus de talium allegoria est actum. *M. Dixit quoque Deus fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis, et fecit Deus firmamentum.* De firmamento omnes unanimiter consentiunt, quod non aliud eo nomine, quam hoc cælum visibile significatur: Alii tamen extremam illam sphæram volubilem undique totum mundum ambientem, chorisque astrorum ornatam solummodo, alii totum spatium ultra Lunam, ubi Planetarum Corpora, & cursus esse credunt, cum ipso extremo ambitu siderum, alii totum inane quod circa terram volvitur, hoc est, aera, & æthera, sublimissimamque sphæram uno vocabulo firmamenti comprehendi autumant; non enim alibi, ut aiunt, legitur, Ætheris, & Aeris conditio, quare autem tali nomine vocatur, prout unicuique visum est, ita exposuit; alii quidem præter sustentationem aquarum superiorum, veluti supra illud corporales aquæ sint: alii quia choras siderum sustentant, veluti quædam ponderosa corpora, alii quia totum visibilem mundum intra se contineat, ac firmet, nec desunt, qui spatium corpolentioris hujus aeris eo nomine proprie vocari volunt, eo quod nubes, pluvias, imbres, nives, grandines, omneque quod ex terrenis vaporibus in eo nascitur, firma quadam suæ naturæ corpolentia sustineat, quantum sustinere potest, ac veluti totum ex parte cætera spatia levioris, & superioris visibilis naturæ ab eo denominari: horum vero quis rectius intelligat, legentium arbitrio dijudicandum committo: mihi autem Græci nominis quod est Στερέωμα considerata virtute tale vocabulum videtur meruisse, eo quod in eo totius corporalis creaturæ situs stet, ac terminetur. Ultra namque firmamentum nihil sensibile, vel Corporeum, vel temporale, vel locale intelligitur esse, omnium siquidem visibilium finis in eo firmatur; στερέωμα enim dicitur quasi στέρεαμα, hoc est, solida simul in ipso quidem omnia solida, hoc est, corporalia simul terminantur, & stant. De aquis vero, quarum in medio firmamentum fieri Deus dixit, non satis reperio quid dicam, non quod me latuerit quid multi sacrorum Patrum de ipsis senserunt. S. siquidem *Basilius* in examine suo velle videtur, *aquas illas abyssi nomine vocatas, undique circa terram diffusas, rarissimasque, et tenuissimas; super quas prius erant tenebræ; deinde Spiritus Dei superferebatur, et in quibus primitiva lux, veluti trium dierum spatiis, gyrans informem adhuc terrenam molem resplenduit, densatas tertia die, et congregatas in locum unum, ut appareret arida* in hoc loco significari, *et in earum medio Deum dixisse firmamentum fieri,* cui omnino sensui S. *Augusti:* refragatur, nec tunc de ipsis aquis, intra quas Deus firmamentum fecit, satis rationem reddidit: aliorum namque opiniones introducens quid ipse intellexit, qua occasione ignoro, non aperuit: eos autem cæteris præponit, qui spatia hujus aeris, quæ sunt inter aquas marinas, & fluviales infra se positas, & illas in nubibus supra se suspensas firmamenti nomine vocari contendunt: nullius itaque sensu refutato quid de his aquis senserim paucis, si libet, rationibus explicabo. *D.* Libet quidem, & valde necessarium est. De hac enim quæstione adhuc quod mihi satis videretur, à nullo est suasum. *M.* Totius itaque conditæ naturæ trinam dimensionem esse arbitror; omne enim quod creatur, est vel omnino Corpus, vel omnino Spiritus, aut aliquod medium: quod nec est omnino corpus, nec omnino Spiritus, sed quadam medietatis, & extremitatum ratione, ex Spirituali omnino natura, veluti ex una extremitate & superiori & ex altera, hoc est, ex omnino corporea proportionaliter in se recipit, unde proprie, & connaturaliter extremitatibus suis subsistit; proinde siquis attentus inspexerit in hac ternaria proportionalitate hunc mundum constitutum intelliget; siquidem in quantum in rationibus suis, in quibus essentialiter & constitutus est, & essentialiter subsistit consideratur, non solum spiritualis, verum etiam omnino spiritus cognoscitur, nemo enim recte Philosophantium rationes corporeæ naturæ spirituales, imo etiam spiritus esse negarit, dum vero extremæ ipsius deorsum versus inspiciuntur partes, hoc est, omnia ista Corpora ex Catholicis elementis

mentis composita, maxime etiam terrena, & aquatica, quæ & generationi, & corruptioni obnoxia sunt, nihil aliud in iis reperitur præter corpus, & omnino corporeum: at si quis simplicium elementorum naturam intueatur luce, clarius quandam proportionabilem medietatem inveniet, qua nec omnino corpus sunt, quoniam eorum corruptione naturalia corpora subsistunt, & coitu: nec omnino corporeæ naturæ expertia, dum ab eis omnia corpora profluunt, & in ea iterum resolvantur, & iterum alterum alteri superiori quidem extremitate comparata, nec omnino spiritus sunt, quoniam non omnino corporea extremitate absoluta, nec omnino non spiritus, quoniam ex rationibus omnino spiritualibus subsistentiæ suæ occasiones accipiant; non irrationabiliter itaque diximus, hunc mundum extremitates quasdam à se invicem penitus discretas, & medietates, in quibus universitatis concors harmonia conjungitur, possidere. Ponamus igitur inferiores hujus mundi partes, veluti inferiores aquas: nec immerito, dum totum quod in hoc mundo nascitur, humore crescit, atque nutritur, humida siquidem qualitate corporibus sublata, absque mora tabescunt, & decrescunt, & pene ad nihilum rediguntur: nam & cælestia corpora ferventissima, & ignea humida aquarum natura nutriri sapientes mundi affirmant, quod nec sacræ scripturæ expositores negant. Spirituales vero omnium visibilium rationes superiorum aquarum nomine appellari ratio edocet. Ex ipsis enim omnia elementa, sive simplicia, sive composita, veluti ex quibusdam magnis fontibus defluunt, indeque intelligibili quadam virtute rigata administrantur. Nec hoc silet scriptura clamans, *et aquæ, quæ supra cælum sunt, laudant nomen Dei.* Quamvis enim hoc de cælestibus virtutibus quis intelligat, prædicto sensui non repugnat, dum sit divinorum mysteriorum multiplex interpretatio: proinde harum aquarum in medio dixit Deus fieri firmamentum, hoc est, simplicium Elementorum naturam, quæ quantum visibilia corpora superat, tantum ab invisibilibus eorum rationibus superatur, quantumque à superioribus suscipit, tantum inferioribus distribuit, quantum vero ab inferioribus recipit, tantum superioribus restituit, referens iis omne quod ab iis defluxit, quam prophetico spiritu legislator admonitus firmamentum appellavit; Abyssum namque intelligibilium ratione super se positarum firma, & inseparabili sua fulsit simplicitate: fluxum vero mutabilium corporum, & maxime arida, & humida qualitate compositorum, dum temporali vicissitudine resolvuntur, in seipsam retrahit, inque sua universali soliditate ne pereant, custodit. Neq; hoc ignorant qui Philosophiæ studiis imbuti transfusionem naturarum in se ipsas cognoscunt. Causæ quidem in elementa, elementa in corpora descendunt, soluta corpora per elementa in causas suas resiliunt, ipsa etiam corpora in se invicem transeunt. In diluvio aer versus est in aquam, iterumque reversa est aqua in aera. Dixit itaque Deus *fiat firmamentum in medio aquarum*, hoc est, fiat soliditas simplicium elementorum inter profunditatem rationum suarum, & mutabilem fluxum corporum eorundem concursu compositorum, *et dividat aquas ab aquis*, hoc est, corpora composita locis dispersa, temporibus mutabilia, generationi, & corruptioni distributa discernat à simplicibus rationibus locorum, temporumque varietate carentibus, generatione, & corruptione liberis, immutabili lege stabilitis; inter simplicitatem autem causarum, & elementorum talis est differentia, quod illa causarum quidem absque locorum, & temporum natura intelligitur, illa vero locis, temporibusque carere non potest; in eis enim continetur, & quod illa omnibus accidentibus absoluta semper sit, ista aliquando accidentia recipit, aliquando deponit, deponit quidem in universalibus, in particularibus recipit.

XXVII. Generaliter autem in omnibus sex primorum dierum operibus intelligendum est, ubicunque scriptura commemorat, *dixit Deus fiat Lux, fiat firmamentum*, &c. in reliquis diebus primordialium causarum specialem conditionem significari, quarum universaliter creatio nomine cæli & terræ præmissa est; ubicunque vero, *et facta est lux, et fecit Deus firmamentum, et factum est ita* earundem primordialium causarum in effectus suos per genera & species processionem: *vocavitque Deus firmamentum cælum.* juxta Romanæ linguæ Etymologiam cælum dicitur à pictura siderum, quasi cælati instar, ut Plinio placet, juxta vero Græcam proprietatem οὐρανὸς quasi Ὅρος ἄνω, hoc est, visio desuper. Merito ergo firmamentum universalium elementorum οὐρανὸς, i. e. cælum appellatur: quoniam omnem compositam, corporeamque creaturam altitudine naturæ supereminet. Sunt qui tenuissimas aquas supra firmamentum, i. e. super choros siderum esse putant, sed eos refellit & ratio ponderum, & ordo elementorum: alii verò vaporabiles aquas, & pæne incorporeas supra cælum argumentantur ex pallore stellarum.

Dicunt

Dicunt *ſtellas frigidas eſſe, et ideo pallidas* : frigiditas autem non eſt, ut aiunt, ubi aquarum ſubſtantia deeſt, minus conſiderantes quod dicunt; nam & ubi ignis eſt ſubſtantialiter, ibi & frigiditas: ſiquidem Chryſtallum, cum ſit frigidæ naturæ, carere tamen ignea virtute, quæ omnia penetrat corpora, nullus ſapiens dixerit. Ignea itaque vis, ubi ardet, calor eſt, ubi non ardet, frigus eſt, & non ardet niſi ubi ſit materia in qua ardeat, & quam conſumat. Ideoque ſolares radii per ætherea ſpatia diffuſi non ardent. In ſubtiliſſima enim, & ſpirituali natura ardendi materiam non reperiunt. Deſcendentes vero ad corpulenti aeris ſpatia, veluti quadam materia operationis inventa flagrare incipiunt, & in quantum ad craſſiora corpora perveniunt, in tantum vim ſuam ardendo exercent, in his quæ caloris virtute ſolvuntur, aut ſolvi poſſunt: dum vero ſurſum verſus in extrema mundi intervalla tenuiſſima, ſpiritualique naturæ proxima eriguntur, non invenientes materiam flagrandi nullum calorem gignunt, illuminationis tantum operationem oſtendentes, ideoque ætherea, & pura, & ſpiritualia corpora cæleſtia ibidem conſtituta lucida ſunt ſemper, caloris autem expertia, ac per hoc, & frigida, & pallida eſſe creduntur. Proinde Planeta ille Saturni nomine vocatus, quoniam choris ſiderum eſt vicinus, pallidus & frigidus eſſe dicitur: Solare autem corpus dum medium mundi ſpatium poſſidet, *quantum ſiquidem, ut aiunt Philoſophi, à terra ad ſolem intervalli eſt, tantum à ſole ad ſidera* medietatem quandam intelligitur obtinere. Ab inferioribus enim naturis corpulentiam quandam, à ſuperioribus vero ſpiritualem ſubtilitatem ad ſubſtantiam ſui recipit, ac veluti contrarias utriuſque mundi, partis ſuperioris viz. & inferioris, in ſe colligi Qualitates, quarum contentione veluti quadam ſtatera ponderatum naturalem ſuum ſitum non ſinitur deſerere, gravitate quidem inferioris partis ſuperius aſcendere, levitate vero ſuperioris inferius inclinari non permittente. Proinde ſplendidi coloris videtur eſſe, qui color medius eſt inter pallidum, & rubrum, partem quidem ex palliditate frigidorum ſiderum ſupra, partem vero ex rubedine calidorum corporum infra, in contemporantiam ſui ſplendoris accipiens. Planetæ vero, qui circa eum volvuntur, mutant colores ſecundum qualitates ſpatiorum in quibus diſcurrunt, Jovem dico, & Martem, Venerem, & Mercurium, quæ ſemper circulos ſuos circa Solem peragunt, ſicut *Plato* in Timæo edocet. Atque ideo dum ſupra ſolem ſunt, claros oſtendunt vultus, dum vero infra, rubros. Non igitur pallor ſiderum cogit nos intelligere aquæ elementum ullo modo ſupra cælum eſſe, dum ipſa palliditas ex caloris abſentia naſcatur; ſed quoniam de his longum eſt exponere quantum ratio exigit naturæ, redeamus ad propoſitum. *Et factum eſt veſpere, & mane Dies ſecundus*, eadem interpretatio eſt, quam & primi Diei conſummationem prædiximus. Quamvis enim alia contemplatio ſpiritualium ſit mundi rationum in primordialibus cauſis, alia in ſimplicibus & univerſalibus elementis, alia in compoſitis, particularibuſque corporibus, unus tamen idemque intellectus eſt totius mundi univerſitatis. Et hæc expoſitio in cæteris diebus obſervanda eſt, ubicunque interponitur, *& factum eſt veſpere, & mane, dies unus.* Sat de ſecunda Die, quantum brevitas exigit, eſt dictum. *D.* Sat plane, ac veriſimile quamvis multis, & pene omnibus ignotum. *M.* Sequitur ergo, ut de tertia Die ſtrictim dicamus. *Dixit autem Deus, congregentur aquæ quæ ſub cælo ſunt in locum unum, & appareat arida, factumque eſt ita.* De congregatione aquarum in locum unum, opinio illa, quam plurimi expoſitores hujus ſcripturæ à S. *Baſilio* Cæſareæ Cappadociæ antiſtite ſumptam ſequuntur, omnibus nota eſt, quoniam cogitantibus eam facillime occurrit, quæ infinitam aquarum, undique circa molem terræ adhuc informem, & inviſibilem diffuſarum, ſpatia aeris, & ætheris adhuc implentium, & primitivæ lucis ambitu ſplendentium, tenuiſſimam, ac veluti vaporalem quantitatem, tertia Die in unum locum congregatam autumat; in cujus medio firmamentum ſecunda die factum fuiſſe credit, ſuper quod ſuperiorem aquarum partem ſuſpendi putat: inferiores autem prædictæ Abyſſi diffuſiones in unum collectas, hoc eſt, inter incluſi ſuis littoribus oceani ambitum congregatas, ut appareret arida, locuſque aeri, & ætheri daretur. Sed hæc opinio, conſulta veritate multis rationibus videtur titubare, & inconſequens omnino, falſiſque imaginationibus reſultans; non enim credimus S. *Auguſtinum* ſequentes, neque veritati convenire judicamus, molem illam terream primo omnium fuiſſe creatam, vel illam abyſſum undique circa illam diffuſam, deindeque firmamentum in medio aquarum factum, deinde inferiorum aquarum ſub cælo remanentium, in unum locum collectionem, ullum horum localiter temporaliterve aliud proceſſiſſe, ſiquidem hæc omnia, cæterarumque viſibilium rerum natura ſimul, & ſemel condita ſunt, ſuis temporibus,

poribus, & locis ordinata, & constituta, nulliusque eorum generatio in formas, & species, quantitates, & qualitates generationem alterius temporalibus morulis præoccupavit; sed simul ex æternis suis rationibus, in quibus essentialiter existunt, in verbo Dei unumquodque secundum genus & speciem suam, numerosque individuos processere: Senaria namque sex primorum dierum quantitas, & intelligibilis divisio de causis conditarum rerum, deque primo earum impetu simul in primam mundi hujus constitutionem intelligitur, & quod semel, & simul à creatore factum est, senarii numeri perfectione, à Spiritu Sancto per Prophetam distinguitur non tempore, sed intelligibili distinctione, ut per numeri virtutem divinæ operationis perfectio indicaretur; hic namque numerus suis partibus impletur, nec totum partes superat, nec partes totum; ut enim vox præcedit verbum non tempore, sed causa, de voce siquidem fit verbum, veluti de quadam materia informi corpus quoddam formatum: sic de causis adhuc incognitis, ac veluti invisibilibus, formis adhuc carentibus omnium rerum visibilium conditis, nullis temporum spatiis, vel locorum interpositis, simul in formas, numerosque locorum, & temporum producta est: & qui de materia informi mundum fecit, quemadmodum non aliunde accepit materiam, de qua fecerat, sed de seipso, & in seipso & accepit, & fecit; ita neque loca extra se quæsivit, in quibus faceret, neque tempora spectavit, quorum intervallis opus suum perageret, sed in seipso omnia fecit, qui locus omnium est, & tempus temporum, & seculum seculorum; qui simul operatus est, omnia enim in momento oculi facta sunt. Nam & ea, quæ per cursus temporum distincta generationem acceperunt, & accipiunt, & acceptura sunt, simul & semel in ipso facta sunt, in quo & præterita, & præsentia, & futura in unum sunt simul, & semel. Prædicta itaque opinione repulsa, quæritur quales aquæ sub cælo, quæ congregatæ sunt in locum unum, & quis est locus ille unus. Aquæ siquidem sensibiles, quæ vulgari vocabulo maris, & abyssi, & oceani appellantur, mox ut ex occultis suis causis eruperant, in suâ propria specie, & quantitate, & qualitate, in loco suo, hoc est, inter terram, & aera hunc terræ proximum apparuerunt littoribus suis cinctæ, partim in gremiis telluris, veluti in quibusdam poris magni cujuspiam corporis occulte discurrentes, partim superficiem ejus aperte contegentes, & in quibus locis dispersæ fuerant, quando unum proprium non habebant, in quem postmodum coarctatæ terminos definitos non transgrediuntur. Quatuor enim principalia hujus mundi corpora ex quatuor simplicibus elementis composita, terram dico, aquam, aera, & æthera, cum omnibus quæ in eis, & de eis facta sunt, simul & semel species suas accipiunt, & loca, & numeros, & tempora, & intervalla, & differentias, & proprietates; mensuras quoque, & pondera, & omne quod in eis sentitur, & sensum superat, & intelligitur, vel intellectum fugit. Sed si quis de talibus physicas reddiderit rationes, quia sensu corporeo comprehendi non possunt ab his, qui sensibilia solummodo cogitant, aut spernetur, tanquam nihil dicat, aut allegorizare putabitur, nescientibus naturam sex motibus suis discernere. Physica siquidem substantiales naturæ rationes, Ethica vero rationabiles ipsius, vel irrationabiles motus considerat. *D.* Edissere quæso quodcunque de hac quæstione solvenda videtur tibi verisimile, neminemque verearis, quomodo ferat, sive non intelligat quid dicas, luce veritatis non percussus; aut spernat invidiæ veneno corruptus, sive veterum opinionum zelo contentiosus. *M.* Post narrationem mundanæ constitutionis, extremarum viz. illius partium sive invicem disparium, incorporalium dico rationum simpliciumque, secundum quas est condita: & compositorum corporum, generationi & corruptioni, locis quoque, temporibusque obnoxiorum; quæ quidem extremitates aquarum vocabulo propter causas prædictas appellatæ sunt, medietatisque quatuor elementorum, quæ firmamenti, cœlive nomen acceperunt: ad contemplationem infimæ ejusdem partis, omnium scilicet corruptibilium corporum, prophetica intentio videtur descendere, veluti ad tertiam naturæ conditæ theoriam. Imo siquidem generaliter, primordialium causarum in suos effectus processionem, ex incognitis arcanisque naturæ finibus, quasi quibusdam tenebris, in lucem formarum multiplicium perspicuam intellectibus contemplantium, vel sensibus manifestam expressit; deinde secundo contuitu triformem mundi conditionem in rationibus viz. & universalibus elementis, inque corporibus particularibus, atque compositis considerans, ad ipsorum solubilium & corruptibilium corporum, quæ infimum totius creaturæ obtinent locum, speculationem pervenit. Quum igitur omnium corporum ex quatuor

ſimplicium Elementorum coitu compoſitorum, ex maximis uſque ad minima pervenientium triplex eſt conſideratio; aliter enim in iis materia inſpicitur, aliter forma; & ſpecies, quæ materia adjecta, omne ſolidum atque ſenſibile corpus efficit: ſola ſiquidem materia carens ſpecie nullum corpus peragit; quia per ſe informis eſt; adjecta vero ſpecie corpus fit: aliter eſſentia, & ſubſtantialis forma, quæ veluti fundamentum immobile formatam ſuffert & continet materiam; neceſſarium erat ſubſtantialem formam ex materia formata rationabili contuitu ſegregare. Maxima autem corpora dixi terram, aquam, aera, ætheraque, cælumque, in quibus innumerabilis minorum corporum,& mediorum,& numerorum quantitas multiplicatur. Quæ tunc omnia,hoc eſt, maxima, & media, & minima ex quatuor puriſſimis, ſimpliciſſimis, inviſibilibus per ſe elementis conſtituuntur, quum in ea reſolvuntur; nullum enim elementum per ſe corporeo ſenſu attingitur. Si ergo, ut prædictis rationibus demonſtratum eſt, quatuor illa pura elementa vel cœli vocabulo à ſcripturis propter ſuæ naturæ ſimplicem virtutem meruerunt appellari, nimirum omnia corpora ab eis, & ſub eis ineffabili eorum coitu conſtituta, aquarum ſub cœlo poſitarum poſſunt nomine comprehendi. Nec immerito; nam non ſolum mutabilia ſunt, verum etiam generationi & corruptioni ſubjecta; illa etenim quæ cœleſtia, vel ætherea dicuntur corpora, quamvis ſpiritualia & incorruptibilia videantur eſſe, neceſſario tunc quum per generationem & compoſitionem inchoaverunt fieri, ad finem ſuæ ſolutionis, & corruptionis pervenient. Si autem cæleſtia corpora neceſſariam ſui ſolutionem expectant, veritate dicente, *Cælum, & terra peribunt*, item Pſalmiſta, *opera manuum tuarum ſunt cæli, ipſi peribunt*, & ſimilia S. Scripturæ teſtimonia, quid de infimis mundi corporibus eſt æſtimandum, quæ quotidie naſcuntur, atque ſolvuntur? Itaque ſi in omni corpore ſive cœleſti, ſive terreno, ſive aquatili, inſtabilis inundatio materiæ informis proſpicitur; ita enim definitur, materia eſt mutabilitas rerum mutabilium capax omnium formarum, inſtabilitaſque mutabilis formæ, qua ipſa materia ſpecificata formatur; ipſa namque eſt qualitativa forma, quæ adjuncta materiæ corpus efficit: qualitativam quidem formam dico illam, quæ ex qualitate ſumta, & quantitate ſenſibus corporeis apparet, materiæque inſtabili adhærens,cum ipſa ſemper fluctuat, generationem & corruptionem patiens,incrementa & detrimenta per quantitates, & qualitates recipit, multiſque & variis differentiis, quæ extrinſecus ex qualitate locorum, aerum, humorum, ciborum, ſimiliumque occaſionum accidunt, ſuccumbit; nonne veriſimile videtur, rectæque rationi conveniens, ut ipſa mutabilitas materiæ cum ipſa forma qualitativa, quæ ei adhæret, eundem æſtum fluctuationis aſſiduæ, turbidæque patitur, aquarum ſub cælo ſimplicium elementorum poſitarum tropico nomine debeat ſignificari? Subſtantialis vero forma vel ſpecies genere ſuo incommutabiliter ſubſiſtens, quæ nullo modo cum corpore ex materia, & qualitativa forma compoſito, mutabilitatem patitur; (non enim cum corpore incipit, quamvis in corpore naſcatur, ſine quo per ſeipſam in genere ſuo eſſentialiter permanet; neque cum eo corrumpitur, quum eſſentia, & virtus, & operatio cum corruptibilibus & mutabilibus nec corrumpi, nec mutari poſſunt, propriis ſuæ naturæ ſubſidiis,) *arida*, hoc eſt, terræ vocabulo non incongrue appelletur. *Congregentur ergo aquæ, quæ ſub cælo ſunt, in locum unum,& appareat arida.* Niſi enim contemplativus animus fluctuantem materiæ adhærentiſque ei formæ inſtabilitatem, veluti quoſdam æſtuantes fluctus, in unum intelligentiæ locum (unus namque intellectus eſt materiæ, adhærentiſque ei formæ, quoniam unum corpus efficiunt) prius colligat, forma illa ſubſtantialis, naturali ſoliditate ſuæ naturæ ſemper ſtabilis, mentis oculis apparere non poterit; ut enim diffuſio aquarum telluris ſoliditatem, ne ſenſibus corporeis appareat, cooperit; ita corruptibilium corporum mutabilitas, & innumerabilis multiplicatio, ſubſiſtentis eis formæ ſtabilitatem ab intellectualibus oculis naturam rerum contemplantibus aufert, ne per ſe à corporibus diſcreta conſideretur perſpicua. Et quemadmodum recedentibus aquis, inque alveum ſuum undique collecte cumulatis, littora longe lateque nuda, ſicca, ſolidaque pateſcunt; ſic inſtabilitate corruptibilium rerum mentis contuitu ab incorruptibilibus naturis uno contemplationis tenore ſegregata, mox formarum ſubſtantialium, & ſpecierum immutabilis pulcherrimaque ſoliditas, in generibus ſuis animi obtutibus arridet. Arida autem dicitur ſubſtantialium formarum ſtabilitas. Nec immerito; quoniam nuda & abſoluta eſt omnium accidentium operimento. Omnis enim forma, & ſpecies in generali ſimplicitate, qua ſubſiſtit, conſiderata; accidentium concurſu omnino eſt libera:

ra: corpora vero, quibus subsistit, omnino accidentium capacia sunt. De forma autem substantiali, semperque manente, deque ipsa mutabili ex quantitate, & qualitate materiæ copulata in primo lib. satis, ut opinor, est actum. Et nunc breviter de iisdem repetendum,ne ulla ambiguitas legentibus relinquatur. Substantialis forma est ipsa, cujus participatione omnis individua species formatur, & est una in omnibus, & omnis in una, & nec multiplicatur in multiplicatis, nec minuitur in refractis. Non enim est major forma illa, verbi gratia, quæ dicitur homo, in infinita humanæ naturæ per individuas species multiplicatione, quam in illo uno, & primo homine, qui prius particeps illius factus est; nec minor in illo erat, quam in omnibus, quorum corpora ex illo multiplicantur, sed in omnibus una, eademque est, & in omnibus tota æqualiter, in nullis ullam varietatem, aut dissimilitudinem recipiens, eadem ratione in omnibus substantialibus formis,in equo, in bove, in leone, cæterisque animalibus, in surculis quoque & herbis similis regula naturaliter constituitur. Forma vero illa materiæ adhærens ad constitutionem corporis varia semper, atque mutabilis, inque diversas differentias secundum accidens dispersa. Non enim ex naturalibus causis visibilium formarum multiplex differentia procedit in una; eademque forma, sed extrinsecus evenit. Hominum siquidem inter se dissimilitudo in vultu, in quantitate, & qualitate singulorum corporum; morum quoque, & conversationum varietas non ex humana natura, quæ una eademque est in omnibus, in quibus est, & sibi semper simillima, nullamque varietatem recipiens, sed ex his, quæ circa illam intelliguntur, contingit: ex locis viz. & temporibus, ex generatione, quantitate, & qualitate alimoniorum, regionum, aerum, in quibus quisquis nascitur, seu nutritur, & universaliter dicam ex omnibus, quæ circa substantiam intelliguntur, & non ipsa substantia sunt; ipsa enim simplex & uniformis est, nullisque varietatibus, sive compositionibus obnoxia.

XXIX. Quisquis ergo actu rationis,omnia quæcunq; extrinsecus circa propriam substantiam singularum formarum, hoc est,circa individuas & specialissimas species uniuscujusque formæ,verbi causa,hominis,equi, bovis,piscis,volatilis,herbarum, & lignorum intelliguntur vel sentiuntur mutabilia, veluti quadam multarum aquarum inundatione semper fluctuantia; ab ipsa intima substantia, circa quam volvuntur, dum sit ipsa incommutabili suæ naturæ tenore stabilita, segregare potuerit, inque unum locum congregare, hoc est, unius, ejusdemque definitionis ambitu concludere, dicens, omne quodcunque circa propriam substantiam vel intelligitur, vel sentitur, varium, & mutabile est, eamque inundationibus suis cooperit, ut vix dignosci quid sit, valeat: ipse aquas, quæ sub cælo sunt, divinis admonitionibus in unum locum jubetur congregare, ut appareat arida, hoc est, ut occulta substantialis forma, circa quam accidentium fluctus exæstuant, intellectualibus oculis naturas rerum discernentibus, clare perluceat. De eo autem, quod omnium rerum quæ definiri possunt, locus sit communis eorum, vel propria definitio; in primo libro satis, ut opinor, disputatum est. *Et vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria.* Vocabulorum geminatione in operibus trium dierum primordialium, in primo viz. appellavit lucem diem, & tenebras noctem, in secundo vocavit Deus firmamentum cælum, in tertio vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria, duplicem totius creaturæ speculationem significari arbitror. Aliter enim in causis, aliter in effectibus una eademque res theoriæ speculationibus intimatur. *Et vidit Deus quod esset bonum.* Visio Dei totius universitatis est conditio. Non enim aliud est ei videre, aliud facere, sed visio illius voluntas ejus est, & voluntas operatio. Merito autem omne, quod vidit dominus, est bonum; divina siquidem bonitas bonorum omnium causa est: Imo etiam omnia bona ipsa est; nullum enim per se bonum est, sed in quantum bonum est participatione illius boni, quod per se solummodo substantiale bonum est, bonum est. *Nemo* enim *bonus nisi solus Deus. Vidit* ergo *Deus quod esset bonum*, hoc est, vidit seipsum in omnibus bonum; non enim Deus vidit nisi seipsum, quia extra ipsum nihil est, & omne quod in ipso est, ipse est, simplexque visio ipsius est, & à nullo alio formatur ipsa nisi à seipso. Et ait, *germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in ipso sit super terram.* Virtutem herbarum, lignorumq; in primordialibus causis conditam per hæc verba Prophetica commemorat, quæ virtus vis seminum à sanctis Patribus solet appellari, in qua species illa animæ, quæ dicitur nutritiva,& activa, operationem suam exercet, generationem

tionem viz. ſeminum adminiſtrans; & quæ genita ſunt nutriens, incrementaque eis per numeros locorum, & temporum diſtribuens, Et quum omne, quod in natura rerum viſibiliter apparet, non aliunde niſi ex occultis naturalis, & ſubſtantialis formæ finibus, quam aridæ, vel terræ vocabulo ſignificatam prædiximus, originales cauſas generationis ſuæ recipit, propterea ſcriptum eſt, *germinet terra herbam virentem*, &c. ac ſi aperte diceretur, vis ſeminalis herbarum, & lignorum, quæ in intimis ſubſtantiarum rationibus cauſaliter creata eſt, in formas, & ſpecies ſenſibiles per generationem procedat, quæ proceſſio primordialium cauſarum in effectus ſuos, ſequentibus ſcripturæ verbis explanatur. *Et factum eſt ita, & protulit terra herbam virentem, & ferentem ſemen juxta genus ſuum, lignumque faciens fructum, & habens unumquodque ſemen ſecundum ſpeciem ſuam.* Videſne quemadmodum divina ſcriptura, genera & ſpecies manifeſtiſſime declarat? In quibus cauſaliter, & inviſibiliter ſubſiſtunt quæcunque per generationem in quantitatibus & qualitatibus, in notitiam corporalium ſenſuum erumpuntur. Si cui autem videtur quod iſta explanatio, quam de primis diebus juxta vires intentionis naturæ protulimus, non ſecundum hiſtoriam ſit, ſed ſecundum leges Allegorię, intentus perſpiciat quadriformem ſophiæ diviſionem.

XXX. Et eſt quidem prima practice activa, ſecunda phyſice naturalis, tertia theologia, quæ de Deo diſputat, quarta logice rationalis, quæ oſtendit quibus regulis de unaquaque trium aliarum partium diſputandum. Quarum una virtutes, quibus ſupplantantur vitia, penituſque eradicantur, inveſtigat: altera rationes naturarum, ſive in cauſis, ſive in effectibus: tertia quod de una omnium cauſa, quæ Deus eſt, piè debeat æſtimari: quomodo autem & virtus, & natura, & Deus rationabiliter quæritur, quarta, ut diximus, edocet, diligenterque conſiderat. Cui, prædictarum ſophiæ partium, numerationem hiſtoricam de conditione rerum adjungere debeat, & ſi non penitus philoſophiæ expers eſt, non alicui niſi phyſicæ copulabit. Et ſi ita eſt, intueatur quod à nobis allegoricè dictum eſt, &, ut opinor, inveniet. In prima ſiquidem die primordialium cauſarum generaliter in effectus ſuos, ſenſibus vel intellectibus comprehenſibilem proceſſionem conditione lucis ſignificatam diximus; quod autem primordiales cauſæ rerum omnium ſubſtantiæ ſint in Divina ſapientia ſubſtitutæ, teſtis eſt S. *Ambroſius* in Hexamero ſuo dicens, *advertit vir plenus prudentia, Moyſes ſcilicet, quod viſibilium, & inviſibilium ſubſtantiarum rationes & cauſas rerum, mens ſola divina contineat.* In ſecunda triformem mundi hujus conſtitutionem, ex rationibus videlicet ſuis, ſimplicibus elementis, corporibuſque compoſitis perfectam, aquarum vocabulo, firmamentique in medio earum facti non incongrue, ut reor, deſcriptam exiſtimavimus. Tertiam vero mundi conſiderationem in ſegregatione eorum, quæ in eo mutabilia ſunt, ab his, quæ naturæ ſuæ ſubſidiis cuſtodita, incommutabiliter in eodem permanent ſtatu conſtitutam, hoc eſt, in diſcretione omnium mutabilium accidentium, rationabili contuitu ab immutabili ſubſtantialium formarum ſoliditate, aquarum congregatione, terræque apparitione divinam ſcripturam inſinuaſſe arbitrati ſumus. Nec immerito; cum frequentiſſimus divinorum eloquiorum uſus eſt, viſibilium rerum ſignificativis vocibus, inviſibilium rerum naturales ſubſiſtentias, rationeſque ad exercitationem piè philoſophantium ſignificare. Nec mirum, cum ſæpiſſime ſpiritualium, & inviſibilium rerum nominibus, corporales ſenſibileſque aſſueſcat innuere. Cujus reciprocæ metaphoræ dum ſunt multa exempla & innumerabilia, præſenti negotio cumulare, omnibuſque in divina ſcriptura exercitatis manifeſtiſſima, longum videtur & ſuperfluum: paucis tamen exemplis utamur. *Quod natum eſt ex carne caro eſt*: hic totus homo originali peccato naſcens carnis nomine vocatur: & *quod natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt*: totus homo ex regeneratione in Chriſto renaſcens vocabulo ſpiritus exprimitur. Et ſi quis dixerit, non totus homo ex carne naſcitur, ſed ſola hominis caro: reſpondebo, Non igitur totus homo ex ſpiritu naſcitur, ſed ſola anima. Et ſi ita eſt, ſequitur gratiam baptiſmatis nihil corporibus noſtris prodeſſe: ſi autem totus homo anima viz. & corpus in Chriſto renaſcitur, & ſpiritus efficitur, neceſſario totus homo in *Adamo* ex carne naſcitur, & caro eſt. Ac ſic concluditur, & carnem appellari ſpiritum, & ſpiritum carnem. *Verbum Dei* vocatur *caro*, & caro verbum, & ſimilia, in quibus ſimul & ſynecdoche intelligitur, & metaphora. Non ergo allegoriavimus dum nomine lucis, ſpecies rerum viſibiles & intelligibiles, tenebrarum vero ſignificationem cauſas ſubſtantiales, omnem ſenſum & intellectum ſuperantes, in mente divina æternaliter ſubſtitutas, divinam ſcripturam inſinuaſſe diximus. Aquarum vero, &

firmamenti in medio earum symbolicis appellationibus, hujus mundi visibilis triplicem substitutionem in causis viz. suis, quas S. *Ambrosius substantias rerum visibilium in mente Divina præconditas* appellat, & in universalibus elementis, quæ Græci catholica ϛοιχεῖα vocant, eo quod sibi invicem conveniant, & concinant. Στοιχείωσις enim est διατύπωσις, hoc est, conformatio. Illorum namque concursu omnia corpora visibilia conficiuntur. Ideoque Athenienses ϛοιχεῖα literas appellant, quarum compositione articulata vox perficitur. Nec immerito; Dum enim viritim considerantur pura & à se invicem segregata, videntur esse contraria; frigus siquidem calori, humiditas siccitati contradicit; dum vero in se invicem miscentur, omnium rerum visibilium harmonia quadam mirabili atque ineffabili, compositiones efficiunt. Re namque vera non elementorum substantiæ, sed qualitates dissentiunt. Quas viz. compositiones, quum solvi, & in ea, quorum coitu efficiuntur, redire possunt; aquarum, quæ sub cælo sunt, vocabulo congruentissime Propheta significavit. Quum vero harum rerum visibilium corporeis sensibus subjectarum duplex speculatio est; aliter enim in eis subjectas, & immutabiles subsistentias, quibus proprie subsistunt; aliter accidentia, quæ augeri, & minui patiuntur, instabilique motu semper variari non desinunt, speculamur; necessarium erat mutabilia ab immutabilibus segregari, hoc est, accidentia à substantiis intellectualibus dijudicatione discerni: & mutabilia quidem veluti instabilium aquarum, ac semper fluctuantium; immutabilia vero, suæque naturæ stabilitate subsistentia, solidæ telluris aridæque vocabulo significari. In his ergo omnibus nulla allegoria, sed solummodo physica consideratio tractatur, mutuatis sensibilium nominibus ad significanda invisibilia frequentissimo divinæ scripturæ usu. Sed ne S. Patris *Basilii* reverentissimos videamur spernere intellectus, quid de hoc senserit, quantum mihi datur intelligere, breviter intimabo: In quarta Homilia in Genesin, *congregentur*, inquit, *aquæ in congregationem unam, ne influens aqua recipientes se regiones superfundens, crescensque semper, & alia ex aliis implens, omnem contigua includeret Epirum, eo jussa est congregari in congregationem. Per hoc, sæpe fluctuans ex ventis mare, et in altitudinem maximam sublevatis fluctibus; mox ut littora tetegerit, in spumam solvens impetum, revertitur. An me non timebitis, dicit Dominus, ponentem terminum mari arenam, infirmissimo omnium sabulo, maris violentia invicti refrænatur*: *alioquin quid*, inquit, *prohiberet rubrum mare omnem Ægyptum, dum sit humilior, intrare, & cooperire, seque mari quod Ægypto adjacet conjungere, nisi præceptum creatoris esset impedimentum. Nam quia humilior est rubro mari Ægyptus, quidam opere persuaserunt nobis, volentes invicem pelagos conjungere Ægyptum & Indicum, in quo rubrum est mare: propter hoc prohibiti sunt conatibus, & primus incohans* Sesostris *Ægyptius, ac postea volens perficere* Darius Medus. *Hæc à me dicta sunt, ut intelligamus præcepti virtutem, congregentur aquæ in congregationem unam, hoc est, ne illa à seipsa recedant, sed in prima collectione congregata permaneant.* Deinde dicens, *congregentur aquæ in congregationem unam ostenditur, quia multæ erant multos modos segregatæ aquæ. Jugæ namque montium, profunditate vallium irriguas aquarum collectionem habebant: & adhuc campi multi & planities, nil maximorum pelagorum multitudinis indigentes; & sulci multi, & convalles secundum alias & alias figuras cava, quæ omnia undarum tunc plena, conjuncta sunt; & Dei ipsius divino præcepto ad unam congregationem undique aquæ collectæ.*

XXXI. His, atque hujusmodi verbis prædicti authoris aperte suadetur ob hanc causam multitudines aquarum ubique per cava & plana terrarum diffusas, in congregationem unam divino præcepto fuisse collectas, ne totam terræ superficiem inundationum suarum cumulationibus cooperirent, & ad usus humanæ habitationis appareret arida; herbis arboribusque decorata, diversis animalium formis copiosa; amplissimis oceani, diversorumque pelagorum littoribus aucta, & ab impetu fluctuantis maris, arenosis obicibus divinæ jussionis virtute roboratis munita: divini siquidem præcepti vigore validissimus undarum furor refrænatur & repercutitur, ne plana terrarum, & humiliora se loca obruant. Hæc autem, ut dixi, subjungere volui, ne forte quis diceret, quare gloriosissimi S. scripturæ expositoris sensum, omnino præterire ausi sumus.

XXXII. Provide cauteque. Non enim debemus divinorum Patrum intellectus ullo modo negligere, seu annullare, præsertim cum nos non lateat eos sæpissime simpliciter disputasse, capacitatem audientium non satis idoneam ad profundissimos spiritualis virtutis naturalium rationum percipiendos intellectus providentes. Atque ideo non temere

mere dixerim, ut opinor, deiferum *Basilium* superna gratia illuminatum, simplicius exposuisse sex primorum dierum intelligibilium operationes quam intellexerat, sermonem simplicitati auditorum coaptans. Siquidem homiliariter ad populum locutus est, & quod simul & semel à Deo factum fuisse altius cognoverat, veluti temporum morulis dispertitum propter eos, quorum sensus moras temporum, locorumq; distantias superare nescierat, exposuit. Quod & ipse sublimissimus Prophetarum *Moyses* fecisse dignoscitur. Non enim simul & semel potuit narrare, quod simul & semel Deus potuit facere. Siquidem & nos, qui adhuc in tenebris ignorantiæ palpantes lucem veritatis conamur aspicere, non omne quod simul mente concipimus, verbis explanare valeamus; omnis namq; ars in animo sapientis universaliter formata, diversis literarum & syllabarum, dictionumque temporalibus morulis, necessario particulariter ordinateque in aures discentium diffunditur. Non ergo prædictum Patrem debemus arbitrari simpliciter intellexisse, quod simpliciter videtur exposuisse. Quis enim audebit divinum luminare reprehendere, dum nesciat quantum in seipso potuit lucere, lumenque suum minus capacibus temperanter voluit distribuere; neque facile crediderim magnum præconem sapientiæ plenissimum virtute, intellexisse aut cogitasse inertem molem telluris tenebrosam, infinita adhuc abyssi inundatione undique coopertam; per moras temporum prius fuisse conditam, ac postea peracto duorum dierum spatio, per intervalla temporum transactorum veluti inchoante tertia luce, denudatam abysso illa, qua tegebatur, in congregationem unam collectam. Hæc enim omnia, &c. quæ de sex primordialium dierum operibus divina scriptura commemorat, simul, & semel divino præcepto absque ullis temporalibus intervallis; suis rationibus, secundum quas condita sunt, distincta & facta fuisse, & in species suas producta, beatissimus perspexerat *Basilius*. An aliud ex verbis ipsius in nona Homilia Hexameri sui intelligendum? " intellige, inquit, verbum Dei per " creaturam currens, tunc incipiens, & usque nunc operans, & in finem proveniens, " donec mundus consummetur. Utque sphæra cum aliquo impellitur, si proclivo quo- " dam accipiatur: & propria conformatione, & commoditate regionis fertur in de- " clive, nec prius stans, quam æqualitas camporum ipsam suscipiat: sic natura exi- " stentium, uno præcepto mota in generatione & corruptione plane percurrit, gene- " rum consequentias per similitudinem salvans, donec ad ipsum descendat finem. Equum " quidem equi facit successorem, leonem leonis, aquilam aquilæ, & nunc quodque " animalium consequenter successionibus conservatum, usque ad consummationem uni- " versitatis transmittit. Intuere vim similitudinis, Verbum, inquit, Dei per omnia & initio creaturæ usque ad finem universitatis semper operans omnia, & movens percurrit; uno namque præcepto, veluti unam quandam sphæram, unam naturam eorum, quæ sunt simul & semel facta, movet in genera & species, quæ currens veluti in declivve quoddam voluta, currere non desinet, donec ad finem universitatis, veluti ad quandam quietem perveniat: unum igitur verbum, uno præcepto unam existentium naturam fieri jussit, quam simul & semel & condidit, & in species proprias produxit. Ut enim uno præcepto, repetito tunc sexies à Theologo, naturam omnium simul creavit: ita ipsa natura simul in omnes cæpit currere creaturas, nec ulla alteram, locorum seu temporum numeris, seu spatiis præcessit. *M.* Juste, recteque maximum virum prædicas, nec aliter de ipso est sentiendum. Pulchre igitur segregata mutabilitate accidentium, stabilitate substantiæ; multiplex ipsius vis per diversas species visibiliter erumpens, herbarum lignorumque significationibus insinuatur. Omnis enim species in genere, & omne genus substantia naturaliter continetur. Item omnis substantia per generationis formas speciesque proprias vim suam exerit, & hoc totum, vita illa, quæ in seminibus operatur, divini præcepti virtute jussa administrat. Ideoque herbas lignaque, animalia fixa in loco physici non irrationabiliter appellant. Sunt enim animata corpora, locorum & temporum intervallis crescentia, suisque locis in quibus crescunt, fixa; & notandum, quemadmodum aquarum collectio per se stare non potest, nisi mole terræ sustineatur; sive interius per occultos poros, sive exterius per apertas inundationes discurrens; sive stagnis lacubusque stans: ita accidentium inundatio non nisi in subjecta substantia consistere prævalet, sive in occultis subjecti finibus lateant, ut sunt qualitates, & quantitates causaliter; sive foras erumpant, & in aliqua materia appareant, ut sunt moles corporeæ diversis coloribus superfusæ; sive stabilia sunt, ut species, & figuræ, quæ adjectæ mutabilitati visibilia efficiunt corpora, statu quodam speciali conformata, & in unum colliguntur, ne subito solvantur, inque fluxus suæ mutabilitatis speciem, qua continetur,

tur, deferentia labantur, & refluant. Sed ne in talibus diutius immoremur, ad quartam mundanæ constitutionis transeamus speculationem.

XXXIII. *D.* Series disputationis ita exigit: nam si per singula, quæcunque de talibus quærenda & solvenda sunt, quisquis investigare voluerit; prius ei tempus deficiet, quam ad finem omnium quæ tractanda sunt, ad purum discutienda valeat pervenire. *M.* Peracta itaque duarum inferiorum visibilis hujus mundi partium, terrę viz. & aquæ, formationis narratione, imo etiam simul & semel, absque ullis temporalibus morulis, divino præcepto in generibus suis, & speciebus formatarum; locis quoque, certisque finibus circumscriptarum speculatione: mox ad superiorum partium; aeris, dico, & ignis constitutionem, divinus cosmographus mentis intuitum convertit, dicens, *dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, & dividant diem, ac noctem, & sint in signa, in tempora, in dies, & noctes, & annos: & luceant in firmamento cæli, & illuminent terram, & factum est ita.* Audisti conditionem generalem omnium luminarium cælestis firmamenti in primordialibus causis, ante omnem diem, & tempus, & locum; audi eorundem processionem in effectus suos, in species proprias multiplicatam, locorum intervallis discretam, temporum curriculis volubilem, motu stabili, statuque mobili compactam. *Fecitque Deus duo magna luminaria; luminare majus, ut praeesset diei, luminare minus, ut praeesset nocti, & stellas, &c.* quæ de operibus quartæ lucis scriptura commemorat. De firmamento dum de secunda die tractabamus, quæ nobis verisimilia visa sunt, exposuimus. Non enim, ut opinor, aliud firmamentum secundo die est factum in medio aquarum, & aliud in quo quarto die facta est series cælestium luminarium: siquidem si aliud esset, fortassis scriptura non sileret, sed diceret, fiant luminaria, & firmamentum cæli, sicut dixit, *fiat firmamentum in medio aquarum*: nunc autem, quia non dixit, fiat firmamentum, sed *fiant luminaria in firmamento,* clarè datur intelligi unum id, ipsumq; esse firmamentum, quod secunda die in medio factum est aquarum, & in quo postmodum, non spatio temporis, sed distantia propheticæ visionis, siderea luminaria condita sunt. Cum igitur tria corpora maxima mundi sint, ut Philosophi perhibent, quorum unum infimum, mediumque totius mundi instar centri; in circulo, seu sphæra aridam, vel terram divina vocavit auctoritas, segregatione aquarum tegentium se specificatum: herbarum, lignorumque pulcherrima varietate coopertum: sive quis simpliciori sensu visibilem hanc molem in medio mundi positam, oceani limbo circumcinctam, terræ aquarumq; vocabulis significatam; sive altiori intellectu, substantiæ ab accidentibus dijudicationem intellexerit: herbarum verò, & lignorum nominationibus, sive hæc ornamenta sensibilia, quibus æstivis temporibus terrena vestitur superficies, vi seminum erumpentia, telluri radicitus fixa, humore nutrita, & corpulentia: sive intelligibiles species ex intimis naturalibus substantiæ finibus procedentes, instar herbarum, lignorumque de terra nascentium perceperit, aliter namque in omni sensibili corpore (quantitatis molem qualitatibus suis subjectam, corporeis sensibus consideramus; aliter invisibilem substantiam, speciesque proprias in ipsa subsistentes, mentis acie intelligimus, secundum quas rerum omnium visibilium, & invisibilium numerositas multiplicatur, universitas colligitur, proprietas custoditur): ad aliorum duorum maximorum mundi corporum theoriam prophetica intentio conversa est. *Fiant luminaria,* inquit, *in firmamento cæli.* Recordaris, ut opinor, de hoc nomine firmamenti in medio aquarum constituti, dum de eo tractabamus, nostri considerationem intellectus. *D.* Recordor sane. Si me non fallit memoria, convenerat quidem inter nos, nil probabilius in eo nomine significari, quam quatuor simplicium elementorum universitatem, quæ dum per se purissima sint, & incomprehensibilia omni corporeo sensu, & ubique universaliter diffusa, invisibili suo meatu, proportionabilique coitu in se invicem, omnia corpora sensibilia perficiunt, sive cælestia sint, sive aerea, sive aquatica, sive terrena, sive maxima, sive minima, sive media, &, ut universaliter dicam, tota cælestis sphæra, & omnia, quæ in ea, & extra eam sunt, à summo usque ad deorsum continentur; eorum concursu, & quicquid in ordine seculorum vicissitudine rerum corruptibilium nascitur, ab ipsis procedit, & in ipsa resolvitur. Hæc autem vocantur à Græcis, Πῦρ, Ἀὴρ, Ὕδωρ, Γῆ, hoc est, ignis, aer, aqua, terra, ex nominibus maximorum corporum, quæ ex eis componuntur, denominata. Ubi notandum, quod non ex coitu substantialium elementorum, dum sint incorruptibilia, & insolubilia, sed ex eorum qualitatibus sibi invicem copulatis corpora sensibilia conficiuntur. Qualitates autem quatuor Elementorum notissimæ sunt, caliditas, humiditas, frigiditas, siccitas, ex quibus omnia corpora materialia

terialia adjectis formis componi, Physica perhibet theoria. Quarum quidem activas esse duas Philosophi dicunt, caliditatem, & frigiditatem; passivas duas, humiditatem, & ariditatem; dum enim caliditas humiditati, & frigiditas ariditati naturali quodam coitu miscentur, omnia, quæ in terra, & mari nascuntur, procreationem accipiunt: quod etiam Poeta intelligebat, dicens,

Tum pater omnipotens fæcundis imbribus æther
Conjugis in gremium læte descendit.

Patrem siquidem igneam qualitatem, quæ est caliditas, fœcundos vero imbres aquaticam, quæ est frigiditas appellavit: conjugis vero gremium fertilitatem humiditatis, quæ est qualitas aeris propria, & ariditatis, quæ est terræ qualitativa proprietas, vocando unius veluti uxoris nominationem terram, eam sibi proximiori, & corpulentiori aere significavit. Hinc colligitur, ut duæ qualitates activæ sibi invicem contrariæ, caliditas viz. &frigiditas, duabus passivis sibimet oppositis, humiditati viz. & ariditati copulatę; occasionem omnibus in terra, & in aquis nascentibus, præbeant generationis, & incrementorum. Et ne quis miretur frigiditatem, dum sit proprie aquarum, de superioribus hujus aeris partibus veluti in gremium ariditatis descendere, cognoscat aquas in nubibus suspensas, frigidiores esse marinis, fluvialibusque fluentis. Si autem ad hæc quis dixerit, quare ergo multi Philosophorum, teste S. *Augustino*, affirmant *ignem & aerem agere, aquam vero & terram pati*, si aqua frigida ariditati terræ mixta in seminibus agit, & non patitur? huic satis est respondere, aquam frigidam esse, & humidam, sed humiditatem ab aere, frigiditatem vero à seipsa recipiens, ea qualitate, quam ex vicino sibi elemento suscipit, actum calidi patitur; ea vero, quæ sua est, semper in seminibus agit. Quis enim naturalium rationum peritus ignorat, solam sinceram caliditatem absque ullo ex frigiditate temperamento, aut solam sinceramque frigiditatem sine quadam caliditatis mixtura, cujusquam corporis nullam generationem agere; aut ex sola humiditate, aut ex sola ariditate sine utriusque contemperantia nullum corpus naturali passione nasci? In his tamen, in quibus mundanæ philosophiæ studium exercetur, longius immorari non valde est necessarium. Proinde paucis his de quatuor qualitatibus quatuor universalium elementorum prælibatis, quę, quoniam medietatem quandam inter primordiales causas, & composita corpora obtinent, firmamenti nomen acceperunt; ad luminarium, quæ in ipso sunt constituta, expositionem properandum video. *M.* Recte vides. Si ergo nomine firmamenti, quatuor simplicissima universalissimaque mundi elementa vocantur, quid tibi videtur? Num illa quatuor ubique in omnia corpora, sive ætherea, sive aerea, sive aquatica, sive terrena diffunduntur, connexa ita ut nullum sensibile corpus possit reperiri, quod illorum careat concursu? an quædam ex quibusdam, non autem omnia ex omnibus confluunt? *M.* Huic quæstioni facillimum est satisfacere, quoniam à mundi Philosophis quæsita est, & rationabiliter inventa. Aiunt enim intra ambitum mundi hujus sensibilis nullum corpus intellectualis longitudinis, latitudinis, altitudinis dimensum posse fieri, in quo quatuor elementorum natura, quamvis invisibiliter non valeat intelligi. Nam sicut omne, quod sensus corporeus in eis attingit, non aliunde nisi ex qualitatum quatuor elementorum confluxu in se invicem suæ constitutionis materiam recipit; ita omne, quod in eisdem, in quantum corpora sunt, rationabilis investigatio invenit, nil aliud est præter ipsorum simplicium, & inseparabilium elementorum uniformiter conventum. Ideo autem additum est, in quantum corpora sunt, ne quis existimaret nos substantias rerum, seu genera, seu species, seu illam vitam, quæ omnia corpora, in quibus motus vitalis cognoscitur, & animare, & nutrire perhibetur, in hoc loco tetigisse, vel tractasse. Hæc enim ultra omnem universaliter corpoream naturam & sunt, & intelliguntur; & sine quibus nulla corporea natura, sive incomprehensibilis sit sensibus corporeis, ut sunt quatuor illa elementa, de quibus nunc agitur; sive comprehensibilis, ut sunt diversarum qualitatum materialium rerum sensibilem constitutionem præstantium conventus. Quamvis itaque qualitatum quædam quidem in quibusdam corporibus plus, quædam vero minus sensibus appareant, synodus tamen ipsorum catholicorum Elementorum una, eademque uniformiter commensurabilis in omnibus est. Mens siquidem divina examinationem totius mundani corporis inter duas extremitates sibi invicem è contrario oppositas, æquali lance libravit; inter gravitatem dico, & levitatem, inter quas omnis medietas visibilium corporum ponderata est. Proinde omnia corpora, in quantum gravitatem participant, in tantum terrenarum qualitatum sunt capacia, hoc est, soliditatis,

tatis, & ſtabilitatis, in quantum vero ex levitate attrahunt, in tantum qualitates cœleſtes participant, inanitatem dico, & mutabilitatem. Media autem, quæ ſimili libramine extremitatem attingunt, æquali participatione illarum qualitates poſſident. In omnibus autem quatuor Elementorum univerſalium unus idemque motus eſt, & ſtatus, & capacitas, & poſſeſſio. *M.* Probabiliter reſponſum eſt. In hoc enim omnes Phyſici conſentiunt. Ubique igitur ſunt per totum ſenſibilem mundum æquali menſuratione atque concurſu, quatuor puriſſima elementa firmamenti vocabulo divina auctoritate appellata. *D.* Jam datum eſt, & ratione inventum, Græcorum quoque nominum interpretatio teſtis eſt, ſiquidem πῦρ ignis propterea dicitur, ut arbitror, quia per poros, hoc eſt, occultos meatus omnia penetrat. Nullum enim corpus eſt, ex quo ignis excuti non valeat colliſione quadam attractus. Nam attritus undarum ſcintillant, nec omnino currerent, ſi caliditatis expertes eſſent. Quid dicam de coloribus, qui de lucis natura abſque dubio procedunt? non omnibus corporibus ſuperfuſos eſſe videmus? Aer nominatus, i. e. ſpiritus, quia per omnia ſpirat. Nulla namque ſenſibilis natura eſt, quam ſubtiliſſimus aer penetrare non poſſit, quod ex odoribus & ſonis poſſumus argumentari. Non enim invenies corpus quod quendam odorem olfacientibus, aut quendam ſonum pulſantibus non reddat. Ὕδωρ vocatur, i. e. aqua quaſi εἶδος ὁρώμενον, hoc eſt, ſpecies viſa. Nulla ſiquidem corporea res eſt, ex cujus ſuperficie attritu quodam lævigata, imago quædam reſultare non valeat. Ἄχθος appellatur terra ex gravitate. Non enim ullum corpus, quod proportione ſui ponderis naturalem ſuum locum non appetat, ſive in medium mundi, ſive in extrema vergatur. Nec hunc ſenſum refutat illud aliud nomen terræ, quod eſt γῆ, quod proprie vallem ſignificat; ſiquidem uniuſcujuſque creaturæ eſt vallis, locuſque, in quo propria ſua definitione circumſcribitur. Cum ergo aliquod corpus perſpexeris, ſi in eo colorem lucis ſenſeris, ſubeſſe igneum; ſi ſonum, ſeu ſpontaneum, ſeu artificialem, ſubeſſe aereum; ſi ex plana ſuperficie naturæ, ſeu arte quandam imaginem reſultare, ſubeſſe aquaticum; ubi enim non reſultat, ibi non eſt defectus naturæ, ſed induſtriæ: ubi aliquem appetitum naturalis ſtationis ſurſum verſus, ſeu deorſum, ſubeſſe terrenum intellige elementum. Multa alia ſunt argumenta naturalia, quibus quatuor elementorum inſeparabilis concurſus in compoſitis omnibus corporibus ſemper, & ubique indubitanter cognoſcitur. *M.* Quæ à te dicta rata mihi veriſimilia videntur. Quod ergo ſcriptum eſt, *dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cœli*, ita intelligere debemus, ac ſi aperte diceretur; fiant ſidera corpora clara lucidaque in quatuor elementis ubique diffuſis, ex eorum qualitatibus compoſita. Etenim aliter in eis ſubjecta corpora, ſuis ſpatiis collocata intelliguntur; aliter claritas ab iis per univerſa mundi elementa ubique refulgens. Siquidem aliud eſt album, aliud albedo, nec id ipſum eſt clarum, & claritas: unum namque ſubjectum, aliud accidens. Divino itaque præcepto, quo imperatum eſt, *fiant luminaria in firmamento cœli*, *vehicula lucis*, ut ait S. Baſilius, *quibus circa mundi ambitum certis quibuſdam temporis intervallis veheretur, facta ſunt.* Et vide quam provide loquitur ſcriptura. Non dixit, fiat luminare majus, & luminare minus, ſed *fiant luminaria*. Generaliter enim omnium cœleſtium corporum lucentium ſuper terram conditionem expreſſit. Quorum quædam quidem non longe à terra ſtatuta ſunt, ut luna, quæ centum viginti ſex millibus ſtadiorum, teſte *Pythagora*, à telluris mole exaltatur in altum. Ideoq; vicina terris appellatur, in cujus umbram ſæpe incidens, ſolari luce deſerta defectum luminis patitur, illudque ſpatium, quo luna diſtat à terra, tonum Philoſophi, hoc eſt, ſpatium cum rationabili quantitate vocant. Duobus ſiquidem modis harmoniæ vocum periti tonos dicunt. Nam & diaſtemata, hoc eſt, ſonorum intervalla, & analogias, hoc eſt, eorum proportiones tonos appellant. Quædam vero in medio mundi, ut Sol, omneſque planetæ, qui circa eum volvuntur: quædam in ſuperioribus mundi partibus, ut fixis aſtrorum chori.

XXXIV. *D.* De circulis, deque interſtitiis cœleſtium, lucidiſſimorumque corporum multiplex, variaque ſapientum mundi opinio, & ad nullam certam rationem, quantum mihi videtur, deducta. Ideoque quæſo, ſi quid de talibus veriſimile, aut rationi conveniens tibi viſum eſt, explanare non differas. *M.* In longum nos mittis; cum videas ad reliqua, quæ de operibus ſex dierum dicenda ſunt, potius properandum. Hujus quoque libri prolixitas terminum exigat, præſertim dum vix de talibus, quæ nunc exigis, ulla opinio ſit ratione ſubnixa, vel ab ullo Philoſophorum definita; non quod illi, ut arbitror, non intellexerint: alioquin non recte Phyſici aut Philoſophi

appellarentur: sed quod nullus illorum, quos adhuc legimus, purè & indubitanter horum rationes satis reddere videatur. Veruntamen ex his quæ ipsi sparsim scripserunt, certisque argumentationibus, rerum experimento approbaverunt, de telluris lunæque interstitiis, quiddam verisimile tibi aperire non negarim. Lunam namque centum viginti sex millibus stadiorum à terra distare, ex ipsius eclipsi, absque ullo errore, exploratum est: umbram siquidem terræ, quam noctem vocant, circulum Lunæ attingere, ipsa prodit natura. Globus enim illius detrimentum suæ lucis non pateretur; si solari radio, in regionem umbræ incidens, non privaretur. Ac per hoc, subtracta omni ambiguitate, conficitur, tanto spatio lunam à terra elongari, quanto intervallo noctis umbram ratio docet protendi. Protenditur autem noctis umbra usque ad Lunæ circulum; Noctem igitur centum viginti sex millibus stadiorum in altum erigi manifesta edocet ratio. Quo autem argumento centum viginti sex stadiorum millia lunam à terra distare, indubitanter approbari possit, diligentioris inquisitionis indiget. *D.* Planè adhuc enim, de hac quæstione, nulla mihi ratio satisfaciens refulsit. *M.* Intentus itaque perspice quæ mihi verisimilia de his videntur à Philosophis inventa. Ex gnomonica quippe, hoc est, horologica speculatione, prædictum spatium, & quæsitum subtiliter ab iis est, & absque ulla ambiguitate repertum. Quorum doctissimus, in omni Geometrica & Astrologica supputatione, Eratosthenes traditur fuisse. Scaphia siquidem dicuntur rotunda ex ære vasa, quæ horarum ductus, styli in medio fundo siti proceritate, discriminant: Qui stylus gnomon appellatur; à quo, veluti quodam centro, lineæ ducuntur in extrema scaphiorum: Quæ lineæ totum horologii ambitum in XXIV spatia discriminant; hoc est, in XXIV horarum morulis, quibus totius cœlestis sphæræ amplitudo convolvit; donec ad eundem situm naturalis Horizontis, quem pridie tenuerat revertatur. Præfatus itaque Eratosthenes, motum umbræ styli per spatia horologii diligenter animadvertens, apertè intellexit, unam eandemque rationem esse, in motu umbræ, per horarum intervalla, inque noctis circuitu, per earundem horarum spatia circa telluris ambitum: in tantum, ut omne quod in vasis horoscopi hoc est, signiferi, perspicitur; simili speculatione de motu cœlestium corporum intelligatur. Vernali itaque æquinoctio, umbræ styli prolixitas mediam gnomonis mensuram efficit in Meroe, insula Nili, & Syene, civitate Ægypti; ipsa autem medietas styli diameter est totius ambitus horologii. Ac per hoc & umbra styli in æquinoctio diameter est & styli & horologii. Et quia omnis diameter ab ipsa sphæra, seu circulo, cujus diametros est, duplo superatur; necessario umbra styli circuli duplicis rationem reddit; duplo enim vincitur ab ipso circulo seu sphæra. Nam & denarii numeri, veluti cujusdam circuli, quinarius diameter est. Hac itaque ratione horologii perspicuè intellecta, vir sagacis ingenii Eratosthenes ambitum totius terra subtili indagatione requisivit. Ac primum quidem cognovit ambitum Æquinoctialis circuli, qui totum orbem terrarum, totamque cœlestem sphæram in duas æquales secat partes, trecentis sexaginta partibus compleri. Quarum duodecimam portionem, hoc est, triginta partes, duabus horis oriri seu occidere, de loco per quem moventur, indubitanter intellexit. Itaque quod umbra in horologio sensui indicat, hoc cœlestium incessabilem motum efficere ratio probat. Non enim umbra styli per horologica intervalla moveretur, si non ætherium corpus cum sideribus suis circa terram circumvolveretur. Quod ergo valet moles terræ in medio mundi, hoc valet stylus in medio horologii: & quemadmodum umbra styli circa seipsum per ambitum scaphii circumducitur, ita nox, quæ est umbra terræ, circa ipsam terram undique, per spatia aeris Lunam à Terra segregantis, circumvehitur. Sol autem idem de corporibus & Terræ, & styli umbram jacit. Qui quidem, sicut in æquinoctio, meridiano tempore, in illis partibus orbis terrarum quæ æquinoctiali circulo appropinquant, in Meroe dico & Syene, umbram gnomonis facit tantæ proceritatis, ut diametrum ipsius, hoc est, medietatem, seu paulo plus, possit attingere: ita ex omni mole telluris ubique umbram protendit, ut ad circulum Lunæ, seu paulo superius, exaltetur; quod ipsius Lunæ probat defectus. Si enim aliquoties umbra terræ ultra Lunarem circulum non extenderetur, non fortassis solaris lucis casum ipsa Luna pateretur. Nam, ut aiunt Philosophi, Lunaris circuli centrum terra est; quamvis aliquando, in signo Tauri, altius paululum elongari ab eo æstimetur: ubi altissima apsis, hoc est, altitudo sui circuli, putatur esse; ideoque non inæqualitas sui ambitus circa terram, verum umbræ altitudo causa eclipseos ejus æstimanda est. Eratosthenes igitur umbræ altitudinem, ex gnomonis ad umbram

bram suam comparatione, investigans; cognoscensque non ultra ipsam terræ diametrum exaltari; tanta enim altitudo noctis est, quanta spissitudo telluris; intra æquinoctialem circulum mensuratæ prius ambitum terræ quæsivit, ut ex eo diametrum posset invenire; amplitudine siquidem circuli, seu sphæræ reperta, facile est lineam, quæ dividit in partes æquales, incunctanter dignoscere. Proinde per Geometricos regis Ptolemæi, quanta portio esset telluris inter Meroen & Syenem, certior factus; per similitudinem umbræ, meridionali tempore æquinoctialis diei, in septingentis stadiis unam partem invenit compertam; quam trecenties sexagies, hoc est, per longitudinem æquinoctialis circuli, multiplicans; absque ullo errore, amplitudinem totius telluris in ducentis quinquaginta duobus millibus stadiorum reperit. Septingenta namque stadia trecenties sexagies multiplicata 252 M. stadiorum colligunt; quem numerum æqualiter dividens, medietatem illius, hoc est, 126 Millia stadiorum, in diametro telluris, inque Lunæ ac Terræ intercapedine intellexerat esse. Exinde quantum perfecti numeri in his omnibus vigent, senarius videlicet & septenarius & octonarius, in quibus maxima symphonia musicæ naturaliter constituitur, quæ diapason vocatur. Habet enim octo sonos septem spatia sex tonos. Senarius namque numerus per seipsum multiplicatus, id est, sex sexies, triginta sex efficit. Quo numero si septem Millia multiplicaveris, invenies totius orbis ambitum: siquidem septem millia tricies ac sexies, aut triginta sex septies millies multiplicata, 252 M. stadiorum faciunt; quo numero totius telluris amplitudo concluditur. Si autem senarium sui diametri, qui est ternarius, quantitate multiplicaveris, decem & octo numeri summam efficies; per quam septem millia stadiorum multiplicata, diametrum totius terræ consummant: septem siquidem millia decies & octies, seu decem & octo septies millies, centum viginti sex millia fiunt; qui numerus stadiorum & terræ diametrum, & Lunæ atque Telluris intercapedinem collocat. Proinde non irrationabiliter Lunæ terræque intercapedo, totiusque telluris complexio, toni proportione contineri à philosophis pronuntiatur. Quatuordecim namque millia stadiorum, decies & octies multiplicata, ducenta quinquaginta duo millia, ambitum videlicet terræ; diametrum vero ejus, Lunæque ab ea distantiam, septem millia stadiorum decies & octies multiplicata peragunt. Decem autem & octo, comparati ad decem & sex, quos bis octo mensurant, toni obtinent proportionem; major enim numerus tonum minorem colligit, octavamque ejus partem, qui est binarius. Nam quemadmodum novem ad octo proportione epogdoâ, ita decem & novem ad decem & sex harmonicis speculationibus coaptantur. Omnis siquidem major numerus, minorem se, & octavam minoris partem continens, epogdoos in numeris, in musicis vero tonus vocatur. His ergo rationibus & orbis ambitus, ejusque diameter, & spatium quo Luna distat â terra, & noctis altitudo incunctanter comprehensa sunt. Si autem quæras, cur & *Plinius* secundus, & *Ptolemæus*, in Geographico suo, ut *Martianus* scribit, non plus quam quingenta stadia singulis partibus distribuunt; qui numerus, trecenties sexagies multiplicatus, ambitum telluris, juxta *Eratosthenis* supputationem, comprehendere non poterit: non mihi facile occurrit quid respondeam. Si enim dixero *Eratosthenem* plus terræ magnitudinem, *Plinium* vero & *Ptolemæum* minus existimasse; non videbitur verisimile, quod inter summos auctores mundanæ sapientiæ tanta dissonantia sit, ut alii amplitudinem Terræ 252 M. stadiorum, alii 180 Millia argumententur amplecti. (Quingenta siquidem stadia tricenties sexagies, 180 M. stadiorum faciunt; qui numeri à se invicem discrepant 72 millibus stadiorum) præsertim cum prædicti sapientes, solertissimique naturarum inquisitores, in numero partium æquinoctialis, seu Zodiaci circuli, consentiant: omnes enim unanimiter trecentas sexaginta pronuntiant. Si dixero minora stadia hunc, *Eratosthenem* dico, mensurasse, ac per hoc, majorem numerum singulis partibus dedisse; illos vero majora, ideoque pauciora; quomodo probabile judicabitur? nam utrique stadium 125 passibus mensurari confirmant. Mihi itaque videtur inæqualitatis hujus causa quantitatis passuum inæqualitas fuisse. Fieri enim potuit, duos mensores, quorum unus statura major, alter minor, majoribus minoribusque passibus stadium unum mensurare; indeque stadia majora minorave in mensura unius partis computari. Quisnam non crediderit *Herculem*, quem primum juxta *Olympum* montem stadium fertur mensurasse, majoribus incomparabiliter passibus & pedibus mensuram stadio dedisse, quam cæteri qui post eum stadia mensurabant? Nam ex quantitate stadii, quod ipse primus mensuraverat, passuum gressuumque ejus, ac pedum magnitudo, ex pedum

vero amplitudine totius staturæ illius altitudo æstimata est. Quid ergo mirum, si una eademque unius ejusdemque partis intercapedo, & 500 simul, & 700 stadia capiat, & unumquodque stadium eodem numero passuum, & gressuum, pedumque computari; ipsos autem passus, & gressus, & pedes, non ejusdem quantitatis, esse in quibusdam minores: ita ut majoribus mensurata, stadia 500, minoribus vero, 700, unum id ipsumque unius partis spatium implerent? Habet autem stadium, juxta Græcam supputationem, jugera 6. cubitos 100. gressus 240. ulnas 400 pedes 600. Verum amplitudine terrenæ molis, noctisque altitudine, quæ ejus mensuræ est cujus etiam telluris diameter, rationabili argumentatione repertis; ambitus Lunaris circuli Lunaris diametrum efficit: centum namque 26 millia stadiorum tertio repetita 378 millia faciunt. Est enim Lunaris circuitus diameter in millibus stadiorum 378. Si autem diametrum multiplicaveris, erit totius circuli ambitus in 756 millibus stadiorum. De mensura autem lunaris corporis multorum varia opinio est. Multi enim dicunt globum Lunæ Telluris amplitudini æqualem esse: & hoc argumentantur ex Eclipsi solis, putantes lunam solares radios ab omni terra auferre posse. Sed æquinoctiali circulo appropinquantes, de magnitudine Lunæ, ut *Martianus* scribit, verisimiliora tradunt; & ex defectu solis rationabiliter approbant. Dicunt enim umbra Lunæ, momento solaris defectus, duodevicessimam telluris partem occultari. Sed quia omne corpus triplici umbra sua, quam metaliter jacit, majus est; Lunæ corpus sextam Terræ partem in amplitudine sua habere colligitur. Ac per hoc, quoniam duodevicessima, hoc est, 18va totius Terræ portio, est in 14 millibus stadiorum; sequitur ut ipsa 18va pars triplicata amplitudinem Lunaris globi perficiat. 14 autem ter ducta 42 faciunt. Quadraginta igitur duo millia stadiorum amplitudinem Lunæ comprehendunt; tot enim millia stadiorum sextam Terræ obtinent partem. Quadraginta namque duo millia sexies, vel sex millia quadragies bis, 252 millia stadiorum cumulant. Et miraberis senarii numeri & septenarii reciproca virtute, Lunæ atque Telluris amplitudinem comprehendi. Septem siquidem sexies, vel sex septies, 42, Lunæ videlicet globum; & iterum 42 sexies, 252, terræ scilicet spatium, in gyro amplexantur. Hosque omnes numeros in millibus stadiorum computari, ratio indicavit, ad cumulum perfectissimæ naturalium mundi corporum constitutionis manifestandum. Omnis siquidem perfectionis cubica solidaque millenarii numeri conformatio significatrix est. Status itaque naturæ senario, motus septenario, utriusque autem immutabilis ratio millenario significatur. Est enim rerum omnium status mobilis, & motus stabilis, æternis rationibus perfectissime constitutus. Nec sine ratione Philosophi hæc omnia stadiis metiebantur. Quinarius namque numerus ἀνακαταστικός, hoc est, in seipsum redire necesse est. Primus itaque quinarii cubicus motus statum perficit, quinquies quinque quinques 125 passus. Ac per hoc non irrationabiliter, & motus mundanorum corporum & status eo numero colligitur; qui & cubicus est, & volubilis, & in seipsum revertens. Hæc de spatiis inferiorum mundi partium diximus, magnorum Philosophorum ratiocinationes secuti; non affirmantes incunctanter ita se habere, sed quæ verisimiliora certisque regulis propinquiora visa sunt proferentes, tuis petitionibus satisfaciendi molimine. *D.* Mihi sufficiunt quæ à te de talibus prolata sunt: Cæterum cui hæc vel non satis rata, vel non satis insinuata videntur, alios aliorum quærat intellectus. Multipliciter enim, ex diversis auctoribus, mundanæ constitutionis ratio tractata est. Verum quia de magnitudine, deque intervallis inferiorum mundi corporum, Lunæ dico ac Terræ, quæ rationi convenire inspiciuntur investigata sunt; de spatiis ætheris quædam breviter velim audire; ea siquidem aut sola, aut maxime, in speculationibus divinæ in quarta intelligibili die operationis, discutienda nemo ambigit. *M.* Nimium moramur in quarto die. *D.* Minus eruditis discereque cupientibus, naturamque rerum investigantibus, si forte hanc nostram disputationem lecturi fuerint, non nimis videbitur ut arbitror: præsertim cum rationi non conveniat de inferioribus mundi partibus quædam rationabiliter tractari, superiores vero omnino intactas relinqui. *M.* Jamdudum inter nos confectum est de solari globo, medio libramine gravissimæ levissimæque naturæ, circulari motu, per mediam signiferi lineam, circa inferiora mundi spatia æternaliter ferri. *D.* Confectum planè certisque rationibus suasum, nec naturæ situs aliter fieri sinit. *M.* De magnitudine ipsius solaris globi, neque secularium literarum eruditi, neque divinarum scripturarum expositores certam definitionem proferri permittunt. Nam & *Plinius* secundus, in naturali historia, & Sanctus *Basilius*, in Hexamero

mero ſuo, magnitudinem ſolis omnino prohibent definiri. Non ejus enim eſt umbra, cujus argumento experiremur, quantæ ſit magnitudinis. Nam neque telluris lunæve amplitudo inveniretur, niſi umbra earum, metaliter jacta, certis dimenſionibus extenderetur. Ac per hoc corpus ſolare, quoniam nullam umbram in infinitum progredi ſinit; ſed pro rationibus corporum, quorum umbræ ſunt, certis dimenſionibus concludit, ſuæ magnitudinis infinitatem manifeſtiſſime aperit. *D.* Nec hoc quæro, neque ab aliquo quærendum exiſtimo, (non enim oculorum conjectura prævalet, ubi ratio ſedem argumenti non habet) quanto autem ſpatio à Terra elongatur. *Juxta * primus philoſophorum, ut aiunt, *Pythagoras* interſtitium Terræ ac Lunæ in millibus ſtadiorum 126 prodidit; quod poſtmodum, ut diximus, *Eratoſthenes* ex umbra Terræ, Lunæque defectu incunctanter approbavit. Cujus inſtinctu duplici proportione ſolem à Luna in altum elongari, idem *Pythagoras* fertur tradidiſſe. Sed qua ratione illud exiſtimaverit multorum diverſa ſententia eſt.

XXXV. Veruntamen quoniam ipſe juxta rationes muſicas totius mundi fabricam & volvi, & menſurari, certis argumentationibus conatus eſt aſſerere; quod nec divina negat ſcriptura; dicens, *& concentum cœli quis dormire faciet?* poſſumus explorare non aliam ob cauſam hoc dixiſſe; niſi ut oſtenderet, in ſpatiis ſiderum, muſicorum diaſtematum rationabiles proportiones. Proinde in medio totius ſpatii, quod eſt à terra uſque ad ſublimiſſimam ſphæram, qua omnia ſenſibilia circumſcribuntur, ſolis ambitum cognoſcens, unam diapaſon à terra ad ſolem, alteram à ſole uſque ad extremum mundi ambitum, non irrationabiliter exiſtimavit. Diapaſon autem dupli proportione modulatur. Ut ergo in diatonico genere, verbi gratia in harmonia ſonorum, bis Diapaſon ex his duplo coaptatur: Prima quidem à principali principalium uſque ad μέσην, id eſt mediam: ſecunda vero ex μέσῃ uſque ad ὑπερβολαίων, hoc eſt ultimam excellentium, protenditur. Ita & totum ſpatium à terra ad ſolem, medium quippe, & à ſole ad duodecim ſidera, hoc eſt ad extremum ſtellarum motum, rationibus harmoniæ quæ dicitur duplex diapaſon, in quadrupli proportione conſtitutum eſſe arbitratus eſt. Ac per hoc conficitur, ut diametrs terræ, tertio multiplicata, terræ ſoliſque intercapedini, quemadmodum & Lunaris circuli diametro, æqualis ſit. Proinde & in Diametro Lunaris circuli, inque Terræ ac Solis interſtitio, unum & id ipſum ſpatium menſurabitur. In utroque enim millia ſtadiorum 378 computantur. Itaque duplicato hoc numero, intercapedinem terræ extimæque ſphæræ, reperies in millibus ſtadiorum 756, & miraberis naturæ concordiam. Quot enim millia ſtadiorum ſunt in longitudine Lunaris circuli; tot ſunt in altitudine à Terra ad ſigna ſpatii: in utriſque namque 756 millia ſtadiorum colliguntur. Si vero ſolaris circuli diametrum vis cognoſcere, telluris diametrum 126 millia ſtadiorum ſepties multiplicabis, & habebis 882 millia ſtadiorum in diametro ſolaris gyri; quo numero bis ducto, ipſius gyri longitudo colligetur, in millibus ſtadiorum mille millies 764 millia. At ſi requiris diametrum totius ſphæræ cœleſtis, tali reperies argumento. Longitudinem Lunaris gyri, hoc eſt, 756, millia ſtadiorum duplicabis; addes etiam diametrum Terræ, 126 millia ſtadiorum; & colliges diametrum ſphæræ in millibus ſtadiorum mille millies 734 millia. Quo numero bis facto, ambitus totius mundi exiſtimatur comprehendi in millibus ſtadiorum mille millies ter, ſuperadjectis etiam 266 millibus ſtadiorum, ut ſenarii numeri perfectione totus mundus concludatur. Hactenus de argumentationibus philoſophicis, mundi ſpatia inveſtigantibus. Si cui vero hęc ſuperflua videntur, cum ſacræ ſcripturæ teſtimoniis nec roborantur, nec tradita ſunt; non nos reprehendat. Nam & ille non poteſt approbare hæc ita non eſſe: ſicut nos non poſſumus affirmare ita eſſe.

XXXVI. Et quamvis in divinis ſcripturis, de talibus mundanorum corporum dimenſionibus magnitudinum & intervallorum, nihil definitum reperiatur: Eccleſiaſtes enim *altitudinem*, inquit, *cœli & longitudinem Terræ & profundum abyſſi quis menſus eſt?* ubi plus allegoriam quam hiſtoriam intelligendam exiſtimarim. Non enim mundum iſtum ultra intelligentiam rationabilis naturæ conſtitutum dixerim, cum propter eam factus ſit: divina tamen auctoritas rationes rerum viſibilium & inviſibilium non ſolum non prohibet, verum etiam hortatur inveſtigari. *Inviſibilia enim ejus*, ait Apoſtolus, *à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur.* Non parvus itaque gradus eſt, ſed magnus & valde utilis ſenſibilium rerum notitia, ad intelligibilium intelligentiam. Ut enim per ſenſum pervenitur ad intellectum; ita per creaturam reditur ad Deum. Nam non ſicut irrationabilia animalia, ſolam ſuperficiem rerum viſibilium oportet nos intueri; verum

etiam de his, quæ corporeo sensu percipimus, rationem reddere debemus. Acutius videt aquila speciem solis, acutius videt sapiens homo situm illius, & motum per loca & tempora. Quod si homo non peccaret, inque similitudinem jumentorum caderet: num possessionis suæ, mundi hujus, perfectos terminos ignoraret, quos naturæ legibus justissime regeret? Oportebat enim alium angelum esse, qui in creaturis sensibilibus Deum laudaret: qui nec post delictum naturæ dignitatem omnino perdidit. Manet enim in eo rationabilis motus, quo rerum notitiam appetit, neque falli vult quamvis in multis fallatur, non tamen in omnibus. Et si duo vestimenta Christi sunt, tempore transformationis ipsius, candida sicut nix; divinorum videlicet eloquiorum litera, & visibilium rerum species sensibilis: cur jubemur unum vestimentum diligenter tangere, ut eum cujus vestimentum est mereamur invenire; alterum vero, id est creaturam visibilem, prohibemur inquirere? & quomodo, & quibus rationibus contextum sit, non satis video. Nam & *Abraham*, non per literas scripturæ, quæ nondum confecta fuerat, verum conversione siderum Deum cognovit. An forte simpliciter, sicut & cætera animalia, solas species siderum aspiciebat, non autem rationes eorum intelligere poterat? non temere hoc de magno & sapienti theologo ausim dicere. Et si quis nobis in culpam reputaverit, quod philosophicis ratiocinationibus usi sumus; videat populum Dei Ægypto fugientem, ejusque divino consilio admonitum spolia ferentem, ipsisque spoliis irreprehensibiliter utentem. Præsertim cum & ipsi mundanæ sapientiæ periti non in hoc reprehensibiles facti sunt, quasi in rationibus visibilis creaturæ errarint, sed quia auctorem ipsius naturæ non satis ultra eam quæsierint, cum creatorem ex creatura deberent invenire; quod solus *Plato* legitur fecisse. Si vero præfatæ mundanorum corporum, eorumque interstitiorum dimensiones propterea incredibiles alicui videntur; quoniam ipsa corpora majoris amplitudinis esse cogitantur à multis, quam ut prædictis stadiorum numeris possint comprehendi: intentus legat arcæ *Noa* mensuras, cujus trecentorum cubitorum erat longitudo, quinquaginta cubitorum latitudo, triginta cubitorum altitudo; & videat quomodo, in tam parvo spatio cubitorum, ex omnibus animantibus mundis septena & septena, ex immundis vero duo & duo poterant comprehendi cum alimoniis suis; insuper etiam *Noa* cum filiis & uxoribus: præsertim si ipse cubitus, teste Sancto *Augustino*, quo & arca *Noa*, & arca Testamenti & tabernaculum, cæteraque veteris Testamenti mystica opera mensurata sunt, non amplius quam duarum palmarum semis mensuram obtinuerit: ipsaque palma à summitate pollicis usque ad summitatem minimi digiti mensurabatur. Plus ergo tenet divina virtus & naturarum ratio, quam quod machinatur humana cogitatio. Et ne videamur ad divinæ virtutis miracula confugere, tanquam non valentes rationibus naturæ quod suademus affirmare; non aliter cogitas, ut arbitror, terram in medio mundanæ sphæræ positam, quàm vides centrum in fundo cujusdam circuli seu globi; imum siquidem, mediumque in creaturis obtinet locum. *D.* Non aliter, una vero eademque ratione. *M.* Nec alio modo partes signiferi deduci ad Terram, nisi eo quo lineæ in circulo ad centrum. *D.* Æquali lege. *M.* Et quamvis non ejusdem spatii sint in signifero & in tellure, idem tamen ductus rationabilium linearum, & eædem partes à summo usque deorsum. *D.* Prorsus. *M.* Quod autem de partibus intelligitur: id ipsum de stadiis æstimandum non negas. *D.* Imo assero. *M.* In tantum ergo seu partes seu stadia centro terræ appropinquant, in quantum angustioris latitudinis sunt: è contrario autem, in quantum elongantur à terra, in tantum propagantur spatia. *D.* Non aliter circularis finit figura. *M.* Quid itaque tibi videtur de mensoribus Terræ per partes & stadia, cæteraque intervalla, quos Græci geometricos vocant? num arbitraris eos terram mensurasse pedibus, aut passibus, cubitove, seu similibus mensuris? *D.* Non facile hoc crediderim fieri posse, in tanta diversitate montium & vallium. Nam & camporum planities tantæ æqualitatis non est, ut simili progressu possit mensurari. Terra siquidem, non solum gravitate ponderis, verum etiam causa inæqualitatis partium suarum, infimum in naturis possidet locum: similitudo namque partium facit ordinem elementorum: similiora enim suis sibi partibus, altiora sunt etiam suis sedibus. *M.* Fortassis ergo corporeo visu. *D.* Ne id quidem; fallit enim sensus, ejusque judicio nihil est committendum: exterior siquidem sensus quamvis rationi non renunciat, nisi quod extrinsecus patiatur; interioris tamen judicium, de his quæ per corpus recipit, sæpe fallitur; fractum in aqua remum, duplicem lunam seu candelam, seu aliud quid, per prævaricationem sensus, hoc est, per radiorum, qui ex pupillis

oculorum

oculorum ſparguntur, ſegregationem, geminatum exiſtimans. *M.* Quomodo ergo metiebantur? *D.* Virga prius, ut aiunt, geometrica, quam Græci radium vocant; quæ quinque paſſus cubico motu multiplicans, hoc eſt, quinquies quinque quinquies, unum ſtadium menſurabat. Uno autem ſtadio reperto, facile erat multa ſtadia, per plana Ægypti, quæ mater talium dimenſionum dicitur, invenire. *M.* Quomodo præter Ægyptum terræ partes, tanta inæqualitate ad menſurandum difficiles, explorabant? *D.* Non, ut aiunt, pedibus, neque radiis, ſed ſola rationis argumentatione; horologiis videlicet, ex umbrarum ſimilitudine, ſingularum partium intercapedinem incunctanter invenientes. Tantum namque una pars, hoc eſt, quotidianus ſolis in ſignifero progreſſus, in terra patet, quantum ſimilitudo umbrarum horologii obtinet. *M.* Latitudinem ergo partium & ſtadiorum ex menſura qua terram attingunt, colligebant. *D.* Nec ſic exiſtimabant; ſed primum altiſſimos montes menſurantes, quot millibus ſtadiorum ex terræ planitie in altum erigerentur; verbi gratia Olympum, cujus verticem decem millibus ſtadiorum autumant ſublimari, Pindum, Rhodopen, Acroceraunia, Atlantem, veluti lineam quandam rationabili ductu de ſummitatibus montium in aeris ſpatia porrectorum, extendere inchoabant; eamque æquali ſemper à Terra intervallo, inſtar rotundiſſimi circuli, circumferentes, donec ad eundem locum, quo cœperat, perveniret; æquis undique ſpatiis telluris ambitum mentis contuitu perſpexere. *M.* Dimenſiones geometricas talibus argumentis ita primo repertas non contradixerim. Ac per hoc ſtadia illa, quæ prope terram veluti anguſta putabantur, paulatim juxta montium altitudinem telluris ſuperficie elongata, non jam ſtricta, & ad amplitudinem terrenæ molis ambiendam incommoda: ſed dum ſint eadem & juxta terram, & ab ea longius prædictis ſpatiis remota, irrationabilium cogitationum falſa imaginatione abjecta, ſufficiunt. Hinc eſt quod Plinius amplitudinem Terræ, ducta rationabili linea, geographica ſpeculatione, per cacumina altiſſimorum montium; menſurandam exiſtimat; aliter enim circularis dimenſio Telluris non proveniret. *D.* Satis de his eſt actum. *M.* Redeamus itaque ad ſcripturam. *D.* Tempus invitat. *M.* *Fiant*, inquit, *luminaria in firmamento cœli, & dividant diem ac noctem.* Ac ſi plane diceretur, luminaria quæ in firmamento cœli facta ſunt, dividant inter ſe diem ac noctem: quod Pſalmiſta declarat, dicens. *Qui fecit luminaria magna; ſolem in poteſtatem diei, Lunam & ſtellas in poteſtatem noctis.* Non quod dies & nox ſemper non ſint circa ambitum telluris; ſed quod ubicunque Sol præſens eſt, ſemper illuminandi poteſtatem habet; ubi autem abſens eſt, Lunæ ſtellarumque ſplendor umbrarum caliginem, ne omnino animalium obtutibus impenetrabilis ſit, raram lugubremque facit. *Et ſint in ſigna & tempora, & dies & annos.* Signa intelligimus in hoc loco non ſidera, ſed præſagia quædam futuræ ſerenitatis, ſeu tempeſtatis; quæ maxime ex coloribus cœleſtium luminarium ſolent habere experimentum. Tempora autem vocat generaliter curſus & reditus ſiderum, certis morarum intervallis, ad eundem motum, ſitumque locorum divina providentia revocatos, naturali dierum annorumque revolutione. *Et luceant in firmamento cœli.* Siquidem nullum ſidus defectum ſui luminis patitur; ſed ſemper omnia in æthereis ſpatiis, abſque ulla obumbratione, refulgent. Excepto Lunæ globo; qui quando in regionem umbræ deſcendit, ſolari radio deſertus, videtur obſcurari: propterea ait, *& luceant in firmamento cœli, & illuminent terram. Et factum eſt ita.* In cauſis videlicet originalibus, ex quibus in ſpecies proprias, & quantitates, & intervalla, & motus, & ſplendores proceſſere. Propterea ſequitur cauſarum in ſpecies proceſſio. *Fecitque Deus duo magna luminaria; luminare majus ut præeſſet diei*, ſolem videlicet, cujus præſentia diem efficit; *et luminare minus* (Lunam videlicet dicit, cujus & quantitas, & lux incomparabiliter à ſole ſuperatur) *ut præeſſet nocti.* Luna ſiquidem ab octava uſque ad viceſſimam ſecundam, aut totam noctem, circa plenilunium in æquinoctiis, aut partem ejus cæteris temporibus illuminat. Quum vero, dum ſit in coitu ſolis, aut hinc inde propinquis partibus, noctis tenebras luce ſua penetrare non ſinitur; ſuccurrunt ſtellæ, quarum claritate umbrarum denſitas rareſcit: propterea dicit, *et luminare minus ut præeſſet nocti, et ſtellas. Et poſuit eas*, ſtellas videlicet, *in firmamento cœli*, ac ſi dixiſſet, fixit eas in firmamento cœli. De choris namque ſiderum hoc dictum intelligimus; qui quamvis cum mundo volvantur, fixi tamen in iiſdem ſedibus ſemper permanent, etſi ſtante mundo chori ſiderum ſolum circumvehantur, ut quidam philoſophorum volunt, ordo autem, ac ſeries ſtellarum ſtabiliſque poſitio non transmittatur. *Ut lucerent ſuper terram.* Naturæ ordinem pulchre deſcribit ſcriptura.

Quamvis

Quamvis enim cœlestia luminaria ſub terris lucere humana opinione putentur; rerum tamen ratio incunctanter edocet, nullam naturam terra inferiorem poſſe eſſe. Medium ſiquidem, infimumque totius mundanæ conſtitutionis obtinet locum: ac per hoc nulla corporea creatura infra eam intelligitur. Proinde omnia mundi ſpatia & corpora, quæ circa Terram undique ſunt, ſive mobilia ſint, ſive ſtantia, ſuper eam naturaliter creata ſunt: ideoque ait, *ut lucerent ſuper Terram.* Ubicunque enim luxerint, ſive infra horizontem in inferiori hemiſphærio, ut humanus exiſtimat uſus; ſive ſupra horizontem, in ſuperiori hemiſphærio, quod ideo ſuperius dicitur, quia in eo ſidera hominibus apparent; naturali rerum ſitu ſuper terram lucent. *Et praeſſent diei & nocti.* Hoc ſuperius expoſitum eſt. *Et dividerent lucem à tenebris*; id eſt, ut ſegregarent noctem & diem; ut ſole apparente dies eſſet, Luna vero ac ſtellis, nox. Et notandum quod iſta diviſio lucis atque tenebrarum, non in ipſis luminaribus ſit, ſed in terra habitantibus. Illa enim ſemper lucent, & ſemper eis dies eſt, nullamque noctem patiuntur. Sedes namque eorum, abſque ulla intermiſſione, & ſua & ſolari luce reſplendent, nec minus interdiu, quam noctu claritatis ſuæ gratiam mundo diſtribuentia. Terrenis itaque habitatoribus, quibus per viciſſitudines dies noctesque proveniunt, cœleſtia luminaria lucem dividunt à tenebris. Aſſidua namque circumvolutione circa telluris ambitum, alibi lucem præſtant, alibi auferunt. Ut enim nil aliud eſt dies, niſi lucis præſentia; ita nil aliud nox præter ipſius abſentiam: ideoque etiam luciđiſſima nox, quoniam non omnino tenebras expellit, noctis nomen non amittit. Sed jam, quantum brevitas exigit, de quarta die ſatis eſt dictum. Ideoque de opinionibus quintæ intelligibilis lucis quædam dicenda ſunt. *D.* Ita conſequens ordo rerum expetit.

XXXVIII. *M.* Dixit etiam Deus, *Producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile ſuper terram ſub firmamento cœli.* Prædictis quatuor diebus conditionis naturarum, nulla commemoratio animæ legitur, neque ſimpliciter tantum & abſolute, neque cum additamento viventis: & cur hoc, non immerito quæritur. Denique de hac rerum theoria diverſa multorum ſententia eſt. Sunt enim qui dicunt elementa hujus mundi, cœlum dico cum ſuis aſtris, ætheraque cum planetis, aera cum ſuis nubibus, ventorumque ſpiritibus, fulgoribus etiam, cæteriſque perturbationibus, aquam quoque, motumque ipſius fluctivagum, terram ſimiliter cum omnibus herbis arboribuſque, non ſolum anima, verum etiam omni ſpecie vitæ omnino carere. Ideoque, ut aiunt, in operibus quatuor primorum dierum, nullius animæ ſeu vitæ ſignificatio introducitur. Plato vero, philoſophorum ſummus, & qui circa eum ſunt, non ſolum generalem vitam mundi aſſerunt; verum etiam nullam ſpeciem corporibus adhærentem, neque ullum corpus vita privari fatentur: ipſamque vitam, ſeu generalem, ſeu ſpecialem, vocare animam fiducialiter auſi ſunt. Quorum ſententiæ ſummi expoſitores divinæ Scripturæ favent; herbas, & ligna, cunctaque de terra orientia vivere affirmantes. Neque aliter rerum natura ſinit. Si enim nulla materia eſt, quæ ſine ſpecie corpus efficiat, & nulla ſpecies ſine ſubſtantia propria ſubſiſtit; nulla autem ſubſtantia vitali motu, qui eam contineat, & ſubſiſtere faciat, expers eſſe poteſt; (omne enim quod naturaliter movetur ex vita quadam motus ſui principium ſumit;) neceſſario ſequitur, ut omnis creatura aut per ſeipſam vita ſit, aut vitæ particeps, & quodammodo vivens, ſive in ea motus vitę manifeſte appareat, ſive non appareat: veruntamen latenter adminiſtrari per vitam ſpecies ipſa ſenſibilis indicat. Audi *Auguſtinum* in libro de vera religione. "Si quæ-
"ritur, inquit, quis inſtituerit corpus, illle quæratur qui eſt omnium ſpecioſiſſimus.
"Omnis enim ſpecies ab illo eſt; quis autem eſt hic niſi unus Deus, una veritas, una
"ſalus omnium, & prima atque ſumma eſſentia, ex qua eſt omne, quicquid eſt, in
"quantum eſt? quia in quantum eſt, quicquid eſt bonum eſt; & ideo ex Deo non eſt
"mors. Nam ſi ea quæ moriuntur penitus morerentur, ad nihilum ſine dubio perveni-
"rent; ſed tantum moriuntur, quanto minus eſſentiæ participant. Quod brevius
"ita dici poteſt, tanto magis moriuntur, quanto minus ſunt. Corpus autem minus eſt,
"quam vita quælibet, quoniam quantulumcunque manet in ſpecie, per vitam manet;
"ſive qua unumquodque animal, ſive qua univerſa natura mundi adminiſtratur. Ut enim nullum corpus eſt, quod propria ſpecie non continetur; ita nulla ſpecies eſt, quæ cujuſpiam vitæ virtute non regitur. Proinde ſi omnia corpora naturaliter conſtituta quadam ſpecie vitæ adminiſtrantur, omniſque ſpecies genus ſuum appetit, omne autem genus à generaliſſima ſubſtantia originem ducit; omnem ſpeciem vitæ, quæ diverſorum corporum numeroſitatem continet, ad generaliſſimam quandam vitam recurrere

necesse est, cujus participatione specificatur. Hæc autem generalissima vita, à sapientibus *mundi* universalissima *anima*, totum quod intra cœlestis sphæræ ambitum comprehenditur per species suas ministrans, vocatur: divinæ vero sophiæ speculatores *communem vitam* appellant; quæ dum sit particeps illius vitæ quæ per se substantialis est, omnisque vitæ fons & creatrix, suis divisionibus visibilium vitas, juxta divinam ordinationem, distribuit; quemadmodum Sol iste sensibus notus radios suos ubique diffundit: non tamen ita vita in omnia pervenit, sicut solares radii: illi siquidem non omnia penetrant; interiora etenim multorum corporum non transeunt: vitæ vero nulla creatura, seu sensibilis, seu intelligibilis, expers esse potest. Nam & corpora, quæ nostris sensibus videntur veluti mortua, non omnino vita relinquuntur. Ut enim illorum compositio atque formatio administratione propriæ vitæ, ita etiam solutio, & infirmitas, & reditus in ea ex quibus deducta sunt, ejusdem obsequio peragitur. Semina siquidem terræ commendata, *nisi prius moriantur, non reviviscunt*: & mors illorum solutio materiæ & speciei est; eademque vita quæ vivificat vim seminum, & per vim semina priusquam solvantur, in solutione non deserit; sed iis semper adhæret, imo etiam ea solvit: moxque, nulla mora interstante, vivificare, hoc est, in eandem speciem revocare, incipit. Ubi enim esset illa vita, solutionis corporis tempore, nisi in ipso soluto? ut enim illa cum compacto non compingitur, ita cum soluto non solvitur, neque cum renascente renascitur; nec plus vegetat totum simul conjunctum, quàm in partes disjunctum; neque major, id est potentior, in toto quam in parte: ejusdem namque regiminis est in cunctis. Ipsa etiam solutio, quę mors corporis dicitur, nostris sensibus & materiæ solutio est, non ipsi naturæ, quæ inseparabilis est in seipsa, & simul & semper est, nec spatiis locorum, & temporum segregatur. Homo siquidem non desinit esse homo; homo autem corpus & anima est. Si autem semper homo, semper igitur anima & corpus: & quamvis partes hominis à se invicem segregentur, anima enim deserit usitatum, post generationem sui corporis, regimen; qua deserente corpus solvitur, partesque illius propriis elementorum sedibus redduntur: naturali tamen ratione & partes ad totum referri non desinunt semper & inseparabiliter, & totum ad partes: relationis siquidem ratio nunquam potest perire. Proinde quod corporeo sensui videtur segregari, altiori rerum speculatione, semper simul & inseparabiliter subsistere necesse est. Nam & corpus humanum, sive vivum, sive mortuum, corpus hominis est: similiter anima humana, sive corpus suum simul collectum regat, sive in partes dissolutum ut videtur, sensibus regere desinat, anima tamen hominis esse non cessat. Ac per hoc datur intelligi, altiori rerum intimatione, non minus eam administrare corpus per elementa dispersum, quam una compagine membrorum conjunctum; quod vera ratio indubitanter edocet. Si enim anima spiritus est, per se omni corporea crassitudine carens; ipsa quoque elementa, in quæ corpus solvitur, quantum per se simpliciter subsistunt, spirituali naturæ proxima sunt: quid mirum si incorporea anima partes corporis sui in primis sibi naturis custoditas rexerit? facilius enim similia sibi, quam dissimilia potest attingere. Dissimilia autem sunt sibi crassa, & corruptibilia corpora; similia vero tenuissima, & nullo modo corruptioni obnoxia. Non enim credendum est corporeas partes, ex compagine spissi corporis dissolutas, in ipsis elementis, in quibus salvantur, crassitudinem suam non deserere; & non in ipsorum elementorum levissimas, spiritualesque qualitates transire, non ut penitus non corpora, sed ut spiritualia corpora, sicut & ipsa sint elementa: quod etiam viventis adhuc corporis argumento promtissime vales approbare. Partium siquidem ipsius quædam quidem ponderosæ sunt, & in crassitudinem densatæ; ut sunt ossa, carnes, nervi quoque, ac venæ, omnes etiam humores, quibus moles tota irrigatur, & nutritur, & fabricatur: hæc enim omnia, ex aquatili, terrenaque qualitate in constitutionem corporis sumuntur. Quædam vero levissimæ, nulloque gravitatis, seu crassitudinis pondere impeditæ, quaqua versum, prout anima jusserit, nulla mora interstante, confestim perveniunt; ut est visus, & auditus; quas partes corporis esse ex igne & aere deductas nemo recte philosophantium abnegarit. Est enim, ut ait Sanctus Augustinus, *luminosum aliquid in oculis; aereum quiddam mobile & sonorum in auribus*. Visus siquidem est lux quædam, ex cordis igne primum nascens, deindeque in summitatem verticis ascendens, in eam videlicet partem, quæ à Græcis dicitur μῆνιγξ, à Latinis vero membranula, qua cerebrum & ambitur & custoditur, per quosdam poros ad supercilia pupillasque oculorum derivata, unde velocissimo impetu, solarium radiorum instar, fo-

ras prosiliens, prius propinqua loca & corpora, seu longissime constituta, tanta velocitate attingit, quam palpebra oculorum & tautonis supercilia. Auditus quoque est subtilissimus quidam tinnitus, qui ex pulmonum spiritu primo procedens, sursumque in prædictam capitis partem consurgens, per suos occultos meatus, in aurium cocleas diffusus, foras erumpit, vicinisque partibus aeris seu longius positis se miscens, quicquid in eo sonuerit, absque ulla tarditate, recipere festinat. Has itaque partes corporis subtilissimas, spiritualibusque naturis vicinas, quamvis ex interioribus spissæ molis originem attrahant, foras tamen in tantum porriguntur, ut longe extra eam æstimentur separari. Extenditur enim visus ad recipiendas visibilium rerum colorabiles species: extenditur auditus ad vocum, seu aliorum sonituum, percussione aeris erumpentium, prosodias, quas formas coloresque vocum dicimus in se imaginandas. Cæteri enim tres sensus intra terminos corporis contineri videntur: quamvis olfaciendi sensus foris protendi, non incongrue, ut arbitror, existimetur. Hoc autem totum in seipsa simplex, omnique corporali quantitate, localibusque spatiis anima carens, in corpore quod regit sua præsentia peragit. Et dum ipsa nullo loco contineatur, locales tamen partes sui corporis, ubicunque sint, vivificat atque gubernat. Non enim cumulo carnalium membrorum localiter concluditur, nec cum sensibus foras porrectis localiter porrigitur. Adest autem potentialiter ad recipiendas phantasias, quæ in sensuum suorum instrumentis, ubicunque sint, formantur. Quo argumento naturalis virtutis ipsius, & illocalitatis magnitudo cognoscitur. Uno siquidem eodemque temporis momento, & siderum in radiis oculorum per æthera sparsis, & vocum in auditu per aera diffuso, & odorum in olfactu, seu intra corpus, seu extra, & saporum in gustu, in tactu quoque omnium quæ tactui accidunt phantasias, hoc est imagines, primum quidem nullis temporum morulis, mirabili celeritate, ex corporalibus numeris in sensualibus formatas sentit, per occursores recipit, per progressores inducit, per recordabiles memoriæ commendat, per rationabiles ordinat, per intellectuales approbat, aut improbat, secundum regulas divinorum numerorum, qui supra eam sunt: quorum exemplaria perspiciens, & de numeris intra seipsam constitutis judicat, deque corporalibus & sensualibus, qui utrique extra se sunt. Octo siquidem numerorum ordines ratio invenit: quorum primus & summus est supra intellectum in æternis causis, secundum quem discernit anima rationalis omnia: sicut ait Apostolus, *spiritualis homo judicat omnia, ipse autem a nemine judicatur*: duo quoque omnino & extra & infra animam sunt: quorum quidem unus & extimus in corporibus est, ex quibus corporei sensus formantur, in quibus phantasiæ fiunt: alter in ipsis corporeis sensibus formatur, & ipse est phantasiarum primus ordo, in instrumentis sensuum constitutus: in oculis dico & auribus cæterisque sensuum sedibus: in ipsa vero anima quinque numeri computantur naturaliter insiti: occursores qui primum occurrunt phantasiis, easque recipiunt; post hos progressores, veluti duces quidam, ad urbem memoriæ; ad quam dum phantasiæ pervenerint, à recordabilibus introducuntur: deinde rationabiles per urbem distribuunt, prout intellectuales jusserint; turma siquidem phantastica veniens per visum specialiter in memoria possidet locum. Similiter per auditum, cæterosque sensus intrantes, suis sedibus in eadem urbe recipiuntur. De quibus omnibus quisquis plenius scire desiderat, legat magnum Augustinum in *sexto de Musica*, & in *libris Confessionum*; Magnumque Gregorium Nyssenum *in sermone de imagine*. Quid ergo mirum, si anima rationalis, post solutionem corporis sui, in partibus ejus per elementa diffusis aliquid agat, occulta naturali administratione, omnique corporeo sensu remota? quandoquidem & in vivente adhuc corpore simulque collecto, quantum sensibus videtur, non solum in cumulo membrorum, verum etiam in sensibus longe ab ipso porrectis, regiminis sui virtutem exercet.

XXXIX. Sed redeamus ad generalissimæ vitæ considerationem, cujus manifestandæ potestatis in corporibus gratia, hæc introducta sunt de rationabili vita; non autem de omni vita quæcunque corpus administrat: hoc autem dico propter irrationabilium animalium animas, de quibus multorum varia sententia est. Alii namque dicunt eas post corporis interitum vivere: alii vero cum corporibus interire, nec diutius manere. De qua quæstione pauca paulo post dicemus. Generalissime igitur vitæ prima maximaque divisio est, in eam differentiam, quæ rationabilem ab irrationabili segregat: & rationalis quidem vita angelis hominibusque distributa est; sed in angelis, veluti specialis significationis causa, intellectualis dicitur: in hominibus vero rationalis.

Veruntamen,

Veruntamen, consulta veritate, & in angelis, & in hominibus intellectualis, & rationalis est: ideoque communiter de iis prædicatur vita intellectualis & rationalis: ad differentiam tamen relinquitur, ut ipsa vita intellectus in angelis, in hominibus anima vocitetur. Non enim ratio mihi occurrit, quæ prohibeat angelicam vitam animam vocari rationalem; quemadmodum non prohibet humanam rationalem intellectum: præsertim dum angeli cœlestia sua corpora, in quibus sæpe apparent, possident: ac per hoc si corpora habere perhibentur, quid obstat ne illorum vita anima dicatur ignoro, nisi, ut prædiximus, sola vocabulorum differentia: quo modo & angelos ad imaginem Dei factos non dubitamus. Ubi enim est ratio & intellectus, ibi imaginem Dei deesse nullo modo crediderim. Solum tamen *hominem ad imaginem Dei factum* manifeste divina perhibet scriptura. De Platone sileo, ne videar sectam illius sequi, qui definit *angelos esse animalia rationabilia immortalia.* Ad differentiam ergo humanæ naturæ ab angelica substantia, relictæ sunt hæ significationes, anima videlicet rationalis, & imago Dei. Irrationabilis autem vita distribuitur in eam quæ sensum participat, inque eam quæ eo caret; & una quidem omnibus animalibus sentiendi virtutem habentibus distribuitur, altera vero omni sensu carentibus materiis, quæ species vitæ herbarum lignorumque donari perhibetur, & infra quam nullam speciem vitæ ratio invenit. Proinde creatæ vitæ quatuor differentiæ in quatuor speciebus colliguntur: Intellectualis in angelis, rationalis in hominibus, sensualis in bestiis, insensualis in germinibus cæterisque corporibus, in quibus sola species vestigium vitæ manifestat, ut sunt quatuor mundi elementa, sive simplicia sint per se, sive composita; terram dico, aquam, aera, ætheraque: ac per hoc non immerito dicitur *homo creaturarum omnium officina*, quoniam in ipso universalis creatura continetur. Intelligit quidem ut angelus, ratiocinatur ut homo, sentit ut animal irrationale, vivit ut germen, corpore animaque subsistit, nullius creaturæ expers; extra hæc enim nullam creaturam invenis. Sed fortassis quis dixerit, hæc omnia in angelo quoque contineri; cui respondeo sensum animalibus distributum non posse subsistere, nisi in corpore ex quatuor elementis constituto. Non enim erit visus, ubi non est ignis, neque auditus si aer desit, humore subtracto nec olfactus remanebit, nec gustus, terræ absentia totum abstrahit tactum. Corpora vero angelica simplicia, spiritualiaque sunt, omnique exteriori sensu carentia. Non enim sensibilium rerum notitiam per phantasias corporum accipiunt, sed omnem corporalem creaturam in causis suis spiritualibus spiritualiter perspiciunt, quemadmodum visuri sumus cum ad æqualitatem naturæ eorum transmutabimur. Sensu itaque corporeo carent angeli, quia super ipsum sunt: ac per hoc totius irrationabilis vitæ expertes, sive sensualis, sive omni sensu privatæ, compositis corruptibilibusque corporibus non gravantur. Proinde multa reperies in homine, quæ nequaquam natura recipit angelica, non autem subsistit in angelo seu in alia creatura, quod naturaliter homini non insit. Et ne dicas, si ergo omnis species vitę in homine est, non unam, sed multas, & à se differentes vitas continet, habens irrationalem & rationalem, sensualem simul & germinalem. Intuere diligentius humanæ animæ potentias, quæ dum sit unius ejusdemque subsistentiæ, & virtutis, & operationis in omnibus simul corporibus humanis, & generaliter, & in singulis specialiter: cunctos tamen vitales motus, administrationesque in corpore suo, intra, seu extra, potest peragere. Siquidem ultra corporeos sensus & ratiocinatur & intelligit, ut angelica vita; in sensibus corporeis sentiendi vim exercet, similitudine irrationabilium, suam rationabilitatem non deserens; nutrit, & auget corpus suum, ut illa quæ sensu caret, herbasque ac ligna penetrat; ubique in se ipsa tota, & in omnibus tota, totos sensus suos custodit. In ossibus ergo, & unguibus, & capillis vim germinalis vitæ aperit; quæ partes nostri corporis, quoniam aeri perviæ non sunt, nullum sensum participant. In quinquepertito sensuum instrumento irrationabili vitæ communicat, quæ animalium ratione carentium propria subsistit. In his omnibus per se ipsam quamvis sæpe irrationabiliter moveatur, ratione sua carere natura non sinit. Omne autem quod potest, præter has prædictas virtutes vivificandi scilicet nutriendique, ac sentiendi per sensus, sive agat, sive patiatur, extra corpus suum agere vel pati recta ratione cognoscitur. His itaque de divisionibus deque differentiis generalissimæ vitæ, præcognitis, ad prædictæ quæstionis reserationem, quantum datur nobis intelligi, redeamus: quoniam ipsius occasione hæc de generali anima, seu vita interposita sunt.

XL. Est enim quæsitum quare in operibus quatuor primordialium dierum, nullius

vitæ seu animæ commemoratio facta sit. Quinto autem die subito erumpens scriptura, *producant*, inquit, *aquæ reptile animæ viventis*: nec simpliciter dixit *reptile animæ*, sed cum additamento *viventis*, quasi anima non sit vivens. Et est causa, ut opinor, species illa, quam in divisionibus generalis vitæ extimam posuimus. Et merito, quoniam omnis intellectus & rationis expers esse subtili naturarum indagatione reperitur: ac veluti nulla vita, seu anima, seu vivens anima sit, siletur à scriptura; ut intelligamus eam novissimam & imperfectissimam essentialiter creatæ vitæ participationem. Ac per hoc plus inter corporales numeros, quam inter vitales connumerandum, divina sanxit auctoritas. Recte igitur in operibus quatuor dierum, in quibus species cœlestium terrestriumque essentiarum ex causis primordialibus producuntur in apertum, & perfectionem suæ formationis accipiunt; hujus vitalis motus nulla significatio interposita est; nam & in tertia die siletur, in qua herbarum lignorumque germinatio de terra præcipitur; in quibus administrationis suæ virtutem corporeis sensibus manifestat. Non quod ipsa species vitæ in natura rerum proportionaliter subsistendi locum non obtineat: non enim parvipendenda est vis illa naturalis, quæ omnia, quæ terræ radicitus inhærent, & ex terra oriuntur, secundum infinitam numerositatem surculorum herbarumque, & nutrit & auget; inque species proprias, juxta singulorum generum similitudinem, & naturalem consequentiam florum, fructuum, seminum, per numeros locorum, & temporum producit. Verum quoniam extra corpus nil agere prævalet, nec perfectæ vitæ, corporibusque absolutæ, virtutem in se manifestat; in numeris corporalis naturæ potius, quam in speciebus generalis vitæ, divina, ut prædiximus, auctoritate deputata est. Et quoniam ipsa per se, germinalis videlicet vita, sine altioris vitæ, sensualis dico & rationalis, communione potest intelligi; rationalis vero & sensualis absque illa nullum corpus vegetare naturaliter sinuntur; donec in superioribus animarum viventium formis insinuaretur, à sacra scriptura reservata est. Anima siquidem omni sensu carens, motu quoque vitali veluti omnino carere videtur: Ac per hoc anima solummodo dicitur, non autem vivens anima. Nec hoc mirum: si enim in infantibus in utero conceptis, aut ex utero egredientibus talis anima existimatur, veluti rationis intelligentiæque omnino expers, cum & rationabilis & intellectibilis sit, quamvis rationis & intellectus indicia in recentibus adhuc & imperfectis corporis particulis non possit manifestare: quanto magis anima illa, intelligentiæ viribus & rationis & sensus naturaliter destituta, non immerito animæ viventis vocabulo non debuit in Scriptura significari? *D*: Hunc sensum approbo, & naturæ rerum propheticisque sermonibus convenire perspicio. Veruntamen quoniam multi sunt, qui herbarum lignorumque corporeas moles omnino vitalem motum non habere contendunt; dicentes humore quo virescunt, & nulla alia vita vegetari: tuam prædictam de hac re disputationem gravi quadam auctoritate velim roborari; quæ aperte pronuntiaret herbas arboresque qualicunque specie vitæ administrari. *M*. Non te latet, ut arbitror, omnium philosophorum de mundo disputantium, de hac parte naturæ unanimem esse sententiam. Aiunt enim omnia corpora, quæ intra hunc mundum sensibilem continentur, vitali motu contineri, sive in statu sint, sive in motu. *D*. Omnibus philosophantibus aut philosophos legentibus illud notissimum est. Nam & Plato *in Timæo*, & Plinius secundus *in Naturali Historia*, manifestissime de his nos edocent. *M*. Si itaque Sanctorum Patrum testimonia quæris; audi nobilissimum Basilium, Cæsareæ Cappadociæ antistitem, in septima homilia in Genesin: "educant aquæ, inquit, "reptilia animarum vivarum. Nunc primum animatum animal creatur. Germina enim "& arbores, & si vivere dicantur propter participationem nutritivæ & activæ virtutis, "ast non etiam animalia, neque animata sunt. Gregorius item Nyssenus, qui etiam Nazianzenus vocatur, prædicti Basilii germanus frater, in sermone *de imagine*, cap. 8vo. "Docet, *inquit*, ratio in tribus differentiis vitalem animalemque virtutem considerari. "Una enim quædam est quæ solummodo incrementum dat & nutrit; & vocatur activa "& nutritoria, quia in augmentum ejus quod nutritur quicquid conveniens est affert: "ipsa etiam germinalis dicitur, & circa germina consideratur: necesse enim etiam in germinibus vitalem quandam virtutem sensus expertem intelligi. Altera vero præter hanc "species vitæ est, quæ & hoc habet quod prædicta possidet, insuper etiam per sensum "administrare accepit; quæ species in natura rerum irrationabilium est. Nam non "solum nutrit & auget, sed etiam sensualem operationem perceptionemque habet. "Perfecta vero in corpore vita in rationabili, humana dico, formatur natura; & nu-

"tritiva

“ tritiva est, & sensualis, & rationem participat, & animo ministrat. Idem in eodem
sermone, quinto decimo capite; “ tres, *inquit*, secundum vitalem virtutem differentias
“ ratio invenit: primam quidem nutritivam, sine sensu: secundam vero nutritivam
“ quidem & sensitivam, expertem vero rationalis operationis: Item tertiam rationa-
“ bilem & perfectam, omnemque virtutem penetrantem. Augustinus in libro de ve-
ra Religione, “ non sit nobis, *inquit*, religio cultus illius vitæ, qua dicuntur arbores
“ vivere, quoniam nullus sensus in illa est; & ex eo genere est ista, qua nostri corpo-
“ ris numerositas agitur, qua etiam capilli & ossa vivunt, quæ sine sensu præciduntur.
“ Hac autem melior est vita sentiens, & tamen vitam bestiarum colere non debemus.
“ Non sit nobis religio vel ipsa perfecta & sapiens anima rationalis, sive in ministerio
“ partium stabilita, sive in ministerio universitatis. Et hæc testimonia prædictorum
Patrum ad ea roboranda quæ diximus sufficiunt, ut opinor. *D.* Sufficiunt quidem;
& ad alia transeundum. *M.* Vide itaque quam pulchre ingreditur series rerum, di-
vinis ordinata eloquiis. Quinto siquidem die conditionem animalium quinquepertito
sensu pollentium depromit.

XLI. Sed de anima omnium irrationabilium animalium non mediocriter moveor,
qua ratione plurimi Sanctorum Patrum cum corporibus eam interire, nec diutius per-
manere posse affirmant. *Basilius* siquidem, in VIII homilia in Genesin ait. “ Educat ter-
“ ra animam vivam. Quare, *inquit*, terra animam educit, nisi ut discas differentiam ani-
“ mæ pecoris ab anima hominis? paulo post cognosces quomodo anima hominis facta
“ est; nunc autem audi de irrationabilium anima, quoniam, juxta quod scriptum est,
“ omnis animalis anima sanguis ejus est. Sanguis autem concretus in carnem mutari
“ consuevit: caro vero corrupta in terram resolvitur: consequenter terrena quædam
“ est anima jumentorum. Educat ergo terra animam viventem vide consequentiam
“ animæ ad sanguinem, sanguinis ad carnem, carnis ad terram: & iterum revolvens per
“ eadem redi, à terra in carnem, à carne in sanguinem, à sanguine in animam: & in-
“ venies quia terra est jumentorum anima: ne existimes antiquiorem esse corporis sui
“ substantiam, neque permanentem post carnis solutionem. *Gregorius* quoque *Nysse-
nus* in sermone de *imagine*, 16to capitulo. “ Si autem, *inquit*, quædam in creatura nu-
“ tritoriam operationem habeant, seu iterum quædam sensitiva administrantur poten-
“ tia; neque illa sensum, neque hæc intellectum participant; si vero in anima intelle-
ctuali & rationali perfectionem habet: “ omne quod non ita est, æquivocum quidem
“ animæ esse potest, non tamen vere anima, sed quædam operatio vitalis, vocatione
“ animæ utens. Sed si ita est, ut illi volunt; Cur generalis vitæ principalis divisio est
in animam rationalem & intellectualem, & animam ratione & intellectu carentem?
quare sub uno genere vitæ, duæ species sibi invicem contrariæ ponuntur? Non enim
rationale & irrationale sibi invicem adversantur, sed differentiam specierum unius ge-
neris exprimunt: vivere autem, & mori sibi omnino opponuntur: unum enim habi-
tum significat, alterum privationem; habitus autem & privatio sibimet contradicunt.
Si igitur post solutionem corporis una species manet, altera perit; quomodo earum
genus totum suum servabit? Ut enim pereunte genere omnes species illius perire
necesse est: ita intereuntibus speciebus illorum genus interire ratio cogit: genus enim
in suis speciebus salvatur, & species in genere. Si autem formarum, seu specierum, sub
uno genere constitutarum, quædam quidem possunt mori, & moriuntur; quædam
vero non possunt mori, nec moriuntur; quid de ipsarum genere dicemus? an & ipsum
in quibusdam peribit, in quibusdam non peribit? non enim integrum potest perma-
nere, quod quasdam suas partes patitur perdere: ac per hoc non erit genus, sed gene-
ris ruina. Si enim omnium corpore & anima constitutorum unum genus est, quod
animal dicitur, quoniam in eo omnia animalia substantialiter subsistunt: nam & homo,
& leo, & bos, & equus in ipso unum sunt, & substantiale unum: quomodo illius ge-
neris omnes species peribunt ea sola permanente quæ hominibus est distributa? ac per
hoc, si una species sola permanserit cæteris intereuntibus, peribit etiam genus quod
nequaquam in una specie stabit. Quemadmodum enim una species ullum genus effi-
cit, non video. Cur enim multarum genus formarum, seu specierum substantialis uni-
tas sit; quomodo stabit genus, ubi multarum formarum specierumve substantialis uni-
tas non permanet? Quod autem multæ species unum sint in genere, Sanctus Dionysius
edocet, in capite de *perfecto & uno*, dicens, *neque enim est multitudo non participans unius*;
sed multa quidem partibus, unum in toto; & multa accidentibus, unum in subjecto;

& multa in numero aut virtutibus, unum ſpecie; & multa ſpeciebus, unum in genere. Proinde ſi omnes ſpecies in genere unum ſunt, quomodo illud unum ex parte peribit, ex parte permanebit? & ſi illud unum ſubſtantiale unum eſt, quomodo peribit? cum in omni creatura hæc tria incorruptibiliter, ſine incremento vel decremento, permaneant, ſubſtantia, virtus, & operatio. Et ſi omnium animalium corpora, quando ſolvuntur, non ad nihilum rediguntur, ſed in elementorum qualitates, quarum concurſu materialiter facta ſunt; redire naturalis ratio perhibet: quomodo eorum animæ, (cum profecto ſint melioris naturæ, qualiſcunque enim anima ſit, meliorem eſſe omni corpore nemo ſapientum denegat) omnino perire poſſunt; dum rationi non conveniat, quod deterius eſt manere & ſalvari, quod vero melius corrumpi & perire: & quod compoſitum eſt in ſuis partibus disjunctis cuſtodiri; ſimplex autem, omnique compoſitione carens, diſſolvique nequiens, interimi? Omne autem corpus compoſitum eſſe, omnem vero animam ſimplicem, quis ſophiæ ſtudentium neſciat? Et quod his omnibus mirabilius, quare qui irrationabiles animas poſt ſolutionem corporis interire aſſerunt, nec immerito, ut aiunt, quoniam de terra ſumptæ ſunt, & in terram reſolvuntur, magnis laudibus irrationabilis animæ virtutem in ſenſibus exaltant, & rationabilis animæ in ſenſibus corporeis virtuti præferunt? Quis enim hominum acute videt ut aquila & dorcas? quis pollet odorifera vi ut canis? Et ne longum videatur de irrationalis animæ potentia in ſenſibus ſingulorum animalium diſſerere; quid de diuturnitate memoriæ irrationabilium eſt dicendum? Canis Ulyſſis poſt annos viginti dominum ſuum recognovit. Camelus injuriam à magiſtris patiens multo annorum ſpatio aptum ultioni ſuæ ſpectat locum, dum ſit ipſe memor ſemper injuriæ. De naturalibus autem eorum virtutibus pauca ſufficiunt exempla; tantæ caſtitatis ferunt eſſe gryphum, quæ dum ſemel conjugale conſortium perdiderit, ſemper caſtitatem ſuam inviolatam conſervat, prioris conjugii memorans: quod etiam de turture naturarum inquiſitores tradunt. De pietate ciconiarum erga parentes Baſilius ſcribit; *patre ſiquidem ſeneſcente, & præ nimia ſenectute indumenta plumarum perdente, nati undique circumſtant, ſuiſque pennis effovent, & eſcas copioſe præparantes; etiam in volatu validum præſtant auxilium, quietum volatile utrinque levantes; ac ſic illud in omnibus adjuvant.* Hæ igitur omnes naturales virtutes quomodo irrationabili animæ poſſunt ineſſe, ſi terra, &, ut aiunt prædicti Patres, de terra orta, & in terram reſoluta; aut ſi vere ſubſtantialis anima non eſſet, invenire non poſſum. Et ſi anima terra eſt, & terra corpus, quomodo corpus anima vocatur, cum differentia naturali longè à ſe invicem diſcrepent? Et ſi corpus eſt anima, neceſſario habebit vitam, quæ eam vivificet; nullum ſiquidem corpus eſt quod vita & ſpecie careat, alioquin non erit corpus: ac per hoc erit anima animæ, ſeu vita vitæ. Sed nemo exiſtimet nos talia dicere, veluti ſenſum Sanctorum Patrum deſtruentes, ſed potius quid de his rationabilius tenendum pro viribus noſtris quærentes: hoc eſt, utrum irrationabiles animæ corporibus ſolutis intereunt; & in terram ſolvuntur an in generibus ſuis corporum ſuorum adminiſtrationem deſerentes ſolvantur: illud ubique, quod veris ratiocinationibus quæſitum, & repertum, & concluſum, inconcuſſe tenentes: quod omnis vita, ſive anima corpus regitans participatione unius primordialis vitæ, ſeu animæ participatione, animam ſubſiſtere ſeu vitam acceperit, quam participationem, ſive in adminiſtratione corporum ſit, ſive non ſit, omnino deſerere non ſinit ratio. Nullius ergo ſenſum præjudicando talia dicimus, ſed legentibus ſuadendo ſtudioſius quærere, & quod iis probabilius videtur, conſulta veritate, indubitanter ſequi Veruntamen crediderim ſanctos philoſophicoſque viros, ſolerteſque in veraci rerum indagatione, hujuſmodi doctrinam publice protuliſſe, propter inſipientes homines, carni omnino, ſicut bruta irrationabiliaque animalia, deditos; ne ſic in carnem caderent, ejuſque deſideriis ſervirent: ſed ut talis irrationabilis creaturæ vilitate territi, ad rationabilis creaturæ dignitatem, in qua conditi ſunt, moribus correctis ſe erigerent. Quod ipſe Gregorius, in 17mo capite *de Imagine*, plane aperit. Nam poſtquam dixit irrationabilem animam non eſſe vere animam, paulo poſt ſubjunxit, *Diſcant amatores carnis non valde de viſibilibus ſecundum ſenſum alligare intelligentiam, ſed in animarum obſervationibus vacare: vera quippe anima in hominibus conſideratur, ſenſus vero etiam in irrationabilibus æqualiter habetur.* D. Unuſquiſque quod vult eligat, & quod eligit ſequatur: nos autem ad ea quæ reſtant conſideranda tranſeamus.

XLII. *M. Producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile ſuper terram ſub firmamento cæli.* Hic quoque ſubaudi animæ viventis, ut intelligas volatile animæ viventis.

Plus

Plus enim animæ viventis indicia in sensibus volatilium, quam piscium dignoscuntur. Nam, ut ait Basilius, *auditus in piscibus tardus est, visu obtusiore propter aquam vident; & neque multa memoria in illis est, neque phantasia, neque consuetudinis cognitio.* Hæc autem omnia non minus in avibus, imo plus quam in hominibus pollent. Merito autem quæritur quare volatilia ex aqua producta dicantur. Credibilius namque videretur, quemadmodum animalia terram habitantia de terra perhibentur creata, ita etiam pisces solummodo, aquæ quidem possessores, de aqua; volatilia vero, quæ aera tranant, de aere quoque creari. Sed huic quæstioni rationabiliter occurritur si aquarum natura consideretur, quarum duæ species sunt: una quidem marina & fluvialis, crassiorisque qualitatis; altera vero vaporalis & nebulosa, leviorque; & crassior quidem terrena soliditate fulcitur; levior vero aerea suspenditur serenitate, donec in crassitudinem vertatur, & ponderositatem, quam exilitas ejus sustinere non potest. Hinc conficitur naturali consideratione, reptilia animæ viventis, hoc est, omnium piscium genera & species, ex crassiori aquarum specie; volatilia vero similiter in generibus & speciebus suis ex leviori creari. Et quoniam aeris hujus, qui est inter lunam & terram, spatium in duas partes dividitur, quarum superior serena quidem est, nullisque perturbationibus, quæ ex terrenis, aquaticisque vaporibus in aere nascuntur, obnoxia, inferior vero humida est & corpulentioris qualitatis, motibus ventorum, conglobationibus nubium, cæterisque quæ ex vicinitate terræ aquarumque efficiuntur, accommodata: quicquid ex illa parte aeris humidæ aquosæque qualitatis gignitur, ex aere creari non incongruum est credere. Non enim possent volatilia hanc partem aeris terris aquisque vicinam transmeare, si aereæ naturæ omnino essent expertia. Jam vero dum in eis & levitas pennarum, & ossium concavitas, & volitandi facilitas dignoscitur; apertissime datur intelligi, non solum ex aqua, verum etiam ex aere creata. Quod etiam ex amphibiorum natura facile perspicitur, quæ & in aqua & in aere, vel in aqua & in terra vivunt. Volatilium namque quædam sunt quæ vicissim & in aere degunt & in aqua; & dum in aqua vivunt, piscium formam; dum vero in aere, volatilium induunt: & hoc per sex menses mutata specie faciunt: sex enim in aqua natitant, & sex in aere volitant, & in terram sicut cætera volatilia descendunt: & hæc species avium gregatim semper, sive in aere, sive in aqua, incedit, & luligo appellatur. Ex quo datur intelligi, utriusque elementi, aeris videlicet & aquæ, substantiam volatilia participare. Sunt autem amphibia, hoc est, dupliciter viventia, & in terra & in aqua, phocæ & crocodili multaque similia. Est etiam illud argumentum quo conficitur volatilia ex humido aere facta esse: spirant enim & respirant, ideoque & in terris & in aere habitant, aqua vero suffocantur, cui semper supernatant, præter illa amphibia quæ sponte undis se mergunt. Pisces vero quoniam de aqua ac pene sola spissa creati sunt; quoniam spirare ac respirare, sicut terrena & aerea animalia, non possunt: tactu terræ & aeris citissime pereunt: non tamen spiratione & respiratione omnino privantur; nam si penitus privarentur, penitus non dormirent: *dormiunt autem*, ut ait Plinius, *Pisces*; pulmones igitur spirantes & respirantes habent: sed ipsum spiritum non ex isto corpulentiori aere, sed ex illo tenuissimo, omniaque corporea penetrante, accipiunt. Quoniam igitur pisces & volatilia, plus cæteris animalibus, ex humida natura ac pene sola creari eorum qualitates manifeste declarant, humida namque sunt & frigida; propterea ex aquis produci divina Scriptura commemorat: & intentus aspice. Non dixit deducat aqua, sed *producant aquæ*; ut intelligas aquarum, ut diximus, duas species esse; crassiorem quidem in pelago & fluminibus, leviorem vero in aere: ideoque distinxit narrationem, dicens *producant aquæ*: deinde subjungit *reptilia animæ viventis, & volatile super terram*; ac si aperte diceret: aquarum una species crassior quidem pisces, altera vero quæ levior est, volatilia producat: quod etiam ex ipsis corporibus quis potest dignoscere: pisces siquidem crassiorum corporum ponderositate gravari, volatilia vero pennarum levitate in altum sublevari videmus. Quod autem ait, *super terram sub firmamento cœli*: aperte significat volatilium corpora terreno pondere non omnino prægravari, sed super terram in aera, cujus humida qualitate condita sunt, subvehi sub firmamento cœli: quoniam subtilitati & spiritualitati simplicium elementorum, quæ, sicut exposuimus, firmamenti seu cœli vocabulo divina significant eloquia, nulla species animalium, quemadmodum avium, naturali similitudine appropinquant. Jure sub firmamento cœli volatilia fieri jussa sunt, hoc est, in vicinia purissimorum ac pene incorporalium elementorum qualitatis. Sub firmamento itaque cœli volatile

volatile creatur, hoc eſt prope, infra tamen ſpiritualium corporum leviſſimam exilitatem. Hactenus de conditione piſcium & volatilium in primordialibus cauſis: eorum vero in genera, & ſpecies proceſſio ſequitur. *Creavitque Deus κητῆ grandia, & omnem animam viventem*; & reliqua: κῆτος hoc eſt bellua neutrius generis eſt apud Græcos, & ſingularis numeri: pluraliter autem, ſicut & cætera apud eos neutralia nomina, α litera terminatur, κῆτος κητέα: deinde per ſynæreſin duarum ſyllabarum in unam, hoc eſt ε & α in η, κητέα κητῆ; & duorum accentuum, acuti videlicet & gravis, in unum, id eſt circumflexum: κητέα enim in penultima acuitur, in ultima gravatur: κητῆ autem in fine circumflectitur, Sed huic libro, ne longius progrediatur, finis eſt imponendus, ut arbitror, ſi tibi videtur. *D.* Videtur quidem, & jamdudum, ſi prolixitas rationum non retardaret, terminum poſtulaverat.

EXPLICIT LIBER TERTIUS Περὶ Φύσεων,

INCIPIT QUARTUS.

I. *M.* PRIMA noſtræ phyſiologiæ intentio præcipuaque materia erat ὑπερουσιώδης, id eſt ſupereſſentialis natura; quod ſit cauſa creatrix exiſtentium & non exiſtentium omnium, à nullo creata: unum principium, una origo, unus & univerſalis univerſorum fons; à nullo manans, dum ab eo manant omnia, trinitas coeſſentialis in tribus ſubſtantiis, ἄναρχος, hoc eſt ſine principio; principium & finis, una bonitas, Deus unus, ὁμοούσιος & ὑπερούσιος, id eſt, coeſſentialis & ſupereſſentialis: & ut ait Sanctus Epiphanius, epiſcopus Conſtantiæ Cypri, in accurato ſermone de fide, *Tria Sancta, tria conſancta, tria activa, tria coagentia, tria formativa, tria conformantia, tria operativa, tria cooperativa, tria ſubſiſtentia, tria conſubſiſtentia ſibi invicem coexiſtentia. Trinitas hæc Sancta vocatur, tria exiſtentia, una conſonantia, una Deitas ejuſdemque eſſentiæ, ſimilia ex ſimili, æqualitatem gratiæ operantur Patris & Filii & Spiritus Sancti. Quo modo autem, ipſis relinquitur docere. Nemo enim novit patrem niſi filius, neque filium niſi Pater, & cuicunque Filius revelaverit; revelatur autem per Spiritum Sanctum. Non ergo hæc tria exiſtentia aut ex ipſo, aut per ipſum, aut ad ipſum, in unoquoque digne intelliguntur, ſicut ipſa revelant φῶς, πῦρ, πνεῦμα: hoc eſt lux, ignis, ſpiritus.* Hæc, ut dixi, ab Epiphanio tradita, ut quiſquis interrogatus quæ tria & quid unum in Sancta Trinitate debet credere; ſana fide reſpondere valeat; aut ad fidem accedens ſic erudiatur. Et mihi videtur Spiritum pro calore poſuiſſe: quaſi dixiſſet in ſimilitudine, lux, ignis, & calor. Sed cur lucem primo dixit non eſt mirum. Nam & Pater lux eſt, & ignis, & calor: & filius eſt lux, ignis, calor: & Spiritus Sanctus lux, ignis, calor. Illuminat enim pater, illuminat Filius, illuminat Spiritus Sanctus: ex ipſis enim omnis ſcientia & ſapientia donatur. Urit Pater, urit Filius, urit Spiritus Sanctus: quia ſimul noſtra delicta conſumunt; & nos, velut holocauſtum quoddam, per θέωσιν, id eſt Deificationem, in unitatem ſuam convertunt. Calificat Pater, calificat Filius, & calificat Spiritus Sanctus: quia uno eodemque caritatis æſtu, & nos fovent & nutriunt; ac veluti ex informatione quadam imperfectionis noſtræ poſt primi hominis lapſum, *in virum perfectum, in plenitudinem ætatis Chriſti, educant*: vir autem perfectus eſt Chriſtus, in quo omnia conſummata ſunt, cujus ætatis plenitudo eſt conſummatio ſalutis univerſalis eccleſiæ, quæ in angelis & hominibus conſtituta eſt.

In ſecundo Libro de natura creata & creatrice diſputabamus; quam in principiis rerum, id eſt in primordialibus cauſis ſubſiſtere diximus: nam & ab omnium cauſa, quæ eſt ſumma bonitas, cujus proprium eſt omnia de non exiſtentibus in exiſtentia ſua ineffabili virtute producere, creatur. Cætera vero quæ poſtea ſunt, participatione ſua creare non ceſſat. Tertius Liber diſputat de natura creata & non creante, hoc eſt de effectibus extremis primordialium cauſarum, qui rerum omnium extimam obtinent portionem: motus enim progreſſionum univerſitatis in eis deſinit, non habens inferius egredi, quia in corporibus conſtitutus eſt. In quo libro etiam de primordialibus cauſis multa conſideravimus, deque Deo, ejuſque imagine in animo & ratione & ſenſu: & de quali nihilo facta ſunt omnia; & quomodo verbum Dei unigenitum & facit omnia

&

& in omnibus fit. Pauca quoque de operibus primæ intelligibilis ſeptimanæ, uſque ad quintum diem, tractavimus.

II. Quartus hic, ab operibus ſextæ propheticæ contemplationis de conditione univerſitatis inchoans, reditum omnium in eam naturam, quæ nec creat nec creatur, conſideraturus, finem conſtituet. Cujus difficultatis, diverſorumque ſenſuum occurſus atque colluctatio, tantum terroris nobis incutit, ut in comparatione ipſius, tres præcedentes libri, inſtar plani pelagi, fluctuumque ſerenitate abſque ullo naufragio navigabilis, tutum legentibus meatum præbere videantur: ipſe vero tortuoſis anfractibus invius, obliquitate ſententiarum proclivis, tractibus Syrtium, hoc eſt incognitæ doctrinæ ductibus periculoſus, ſubtiliſſimorum intellectuum, inſtar cautium latentium, naveſque repente frangentium, caliginoſitate naufragiis promtus. Divina tamen ducente & gubernante opera, proſperoque flatu divini ſpiritus noſtræ navis carbaſum implente, tutum inter hæc rectumque iter carpentes, ad portum quem petimus, leni curſu liberi atque illæſi perventuri ſumus. *D.* Tendenda ſunt vela, navigandumque; accelerat namque ratio perita ponti, nullas veretur minas, nullos anfractus ſyrteſve cauteſve formidat, cui delectabilius eſt in abditis divini oceani fretis virtutem ſuam exercere, quam in planis apertiſque otioſa quieſcere, ubi vim ſuam non valet aperire: *in ſudore enim vultus ſui panem ſuum* juſſa eſt *veſci*; terramque Sacræ Scripturæ, ſpinas & tribulos ſibi germinantem, hoc eſt divinorum intellectuum exilem denſitatem ſtudiumque ſapientiæ, ſpernentibus inviam, aſſiduis theoriæ greſſibus luſtrare; *donec inveniat locum Domini, tabernaculum Deo Jacob*: hoc eſt, donec ad veritatis contemplationem, quam lapſu primi hominis perdiderat, frequenti literarum divinarum laborioſoque ſtudio, ducente & adjuvante & cooperante & ad hoc monente divina gratia, redeundo perveniat, perveniendo diligat, diligendo permaneat, permanendo quieſcat.

III. *M.* Dixit quoque Deus, *Producat terra animam viventem in genere ſuo; jumenta, & reptilia, & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas*: &c. *Producat*, inquit, *terra animam viventem*: ac ſi aperte diceret, Producat terra animal vivens: ille ſiquidem tropus qui dicitur ſynecdoche, hoc eſt conceptio, in divinis eloquiis uſitatiſſimus eſt: quę forma locutionis totum à parte, & partem à toto concipit. Solet itaque Sacra Scriptura totum animal animæ ſolummodo vocabulo ſignificare. In Actis Apoſtolorum, *Eramus,* inquit, *in navi ducentæ ſeptuaginta animæ*; ſiquidem animæ non erant ſine corporibus. Item in Geneſi, *Omnes animæ domus Jacob, quæ ingreſſa eſt in Ægyptum, fuere ſeptuaginta.* In Evangelio quoque ex carne totus homo vocatur. *Et verbum caro factum eſt,* hoc eſt totus homo, carne, anima, menteque ſubſiſtens. Et alibi. *Spiritus quidem promtus eſt, Caro vero infirma*: carnis vocabulo totam ſuam humanitatem ſignificans; ſpiritu vero Sanctum Spiritum, promtum quidem & corroborantem ſe ad redemtionem humani generis in difficultate paſſionis; quem ſpiritum, crucis patibulo fixus, patri commendavit, dicens, *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum*: ac ſi dixiſſet, ſpiritum à me & à te procedentem in manus tuas commendo, quoniam impaſſibilis eſt; donec ſolus carni compatiar, qui ſolus carnem accepi, & caro factus ſum: non quod & ipſe paſſibilis ſit ſecundum divinitatem; ſed quod in eum humanitatis, quam ſolus aſſumſerat, paſſibilitas, & paſſio, & mors refertur: humanitatique, quam ſibi in unitatem ſubſtantiæ acceperat, compaſſus eſt: ideoque quia compaſſus non immerito dicitur, & vere dicitur paſſus. Non enim ſeparata eſt in paſſione una ſubſtantia verbi & hominis: & ut certius corroboratum auctoritate perſpicias, audi prædictum Epiphanium in ſermone de Fide. " Semel, *inquit,* mortuus eſt pro nobis, ſuſtinens pati pro no-
" ſtris paſſionibus: ſemel guſtavit mortem, mortem autem uſque ad crucem volens pro
" nobis: verbum in mortem venit ut mortem interimeret: verbum caro factum eſt,
" non patiens in Deitate, compatiens autem cum humanitate in impaſſibilitate. Paſſio
" autem ſibi deputata eſt ipſo manente in impaſſibilitate: mors ei reputata eſt, eo ma-
" nente in immortalitate; ipſe enim dixit, ego ſum vita: vita autem nunquam moritur,
" ſed venit vivificare, pro nobis mortem accipiens. Non enim per hominem erat nobis
" vita, neque per carnem nobis ſpes: Maledictus enim, inquit, ſperans in hominem: &
" qui habet ſpem in hominem erit ſicut agreſtis myrice. Quid ergo dicemus? non ho-
" mo Chriſtus ex his quæ prædicta ſunt? unicuique clarum eſt, quia abſque ulla am-
" biguitate confitemur Dominum Deum Verbum hominem factum, non opinione ſed
" veritate: ſed non homo venit in profectum Deitatis. Non enim in homine erat no-
" bis ſpes ſalutis: nemo enim omnium hominum ab Adamo potuit operari ſalutem. Sed

" Deus verbum homo factus, ne ſpes noſtra in hominem, ſed in Deum viventem & ve-
" rum, factum hominem. Omnis enim ſacerdos ex hominibus acceptus pro hominibus
" conſtituitur, juxta quod ſcriptum eſt. Unde ex noſtra humanitate accepit Domi-
" nus veniens carnem, & homo factus eſt nobis Deus verbum; ut in Deitate daretur
" nobis ſalus, & in ſua humanitate pateretur pro nobis hominibus, paſſionem per paſ-
" ſionem ſolvens, & mortem per mortem ſuam mortificans. Deputata eſt autem paſ-
" ſio in Deitatem, & quidem Deitate non patiente, reputata autem paſſione Deitati,
" quia ſic beneplacuit venienti Sancto & impaſſibili Verbo. Eſt autem hujuſmodi quod-
" dam exemplum, velut ſiquis veſtimentum indutus, in veſtimento autem ſanguis ſpar-
" ſus pollueret veſtimentum, & ſanguis in veſtimentum veniens non tangeret corpus
" induti; deputaretur autem contagio ſanguinis veſtimenti in eum qui veſtimento in-
" duitur: ſic in carne paſſus eſt Chriſtus, in ipſo Dominico homine; quem in ſeipſum re-
" formavit ex cœlis veniens ipſe Sanctus Deus Verbum: ſicut ait beatus Petrus, Morti-
" ficatus carne, vivificatus autem ſpiritu. Et iterum. Chriſto ergo patiente pro nobis
" carne, & vos in eandem intelligentiam armemini: ſicut veluti ſanguis in veſtimento
" deputatur ferenti, deputata eſt ei paſſio carnis in Deitatem, Deitate nihil patiente, ut
" non in hominem haberet mundus ſpem, ſed in Dominico homine Deitate recepta, re-
" putaretur in ipſam paſſio, ut fieret pro mundo ex Deitate impaſſibili ſalus: ut in car-
" ne facta paſſio & Deitate nil patiente neque ſuſtinente, in eam fieret deputata paſſio; ut
" impleatur Scriptura quæ dicit, Si enim cognoviſſent, nunquam Dominum gloriæ cru-
" cifixiſſent. Crucifixus eſt ergo, crucifixus eſt Dominus; & adoramus crucifixum, ſepul-
" tum, & reſurgentem tertia die, & in cœlos aſcendentem. Ut autem cognoſcas, quod
non de alio, verum de Spiritu Sancto dictum eſt, *Pater in manus tuas commendo ſpi-
ritum meum*; audi eundem in eodem. " Si audieritis, *inquit*, quia in dextera Dei exal-
" tatus, & promiſſionem ſpiritus accipiens à Patre: *aut*, præſtolari promiſſionem Pa-
" tris quam audiſtis mei: *aut*, quia ſpiritus eum immiſit in deſertum: *aut*, quod ipſe
" dicit, nolite cogitare quid dicatis, quia ſpiritus Patris mei qui loquitur in vobis: *aut*,
" ſi autem in ſpiritu Dei ejicio dæmonia: *aut*, qui autem blaſphemat in Spiritum San-
" ctum non demittetur ei: &c. *aut*, Pater, in manus tuas commendo ſpiritum me-
" um: *aut*, puer autem creſcebat & confortabatur ipſe ſpiritu: *aut*, Jeſus autem plenus
" Spiritu Sancto reverſus eſt à Jordane: *aut*, reverſus eſt Jeſus in virtute ſpiritus: *aut*,
" quod natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt: *aut*, & ego rogabo Patrem, & alium Paracle-
" tum dabit vobis, ſpiritum veritatis: *aut*, quare implevit Satanas cor tuum, Ananiæ
" dixit Petrus, mentiri Spiritui Sancto? & poſt hæc non hominibus mentitus es ſed
" Deo: igitur Deus ex Deo, & Deus Spiritus Sanctus eſt. Hactenus ex Epiphanio.

D. Tranſitus iſte, quamvis longius à propoſito videatur receſſiſſe, utilis tamen eſt volentibus Sacram Scripturam intelligere: ſuaſit enim & Deitatem Verbi impaſſibilem eſſe, & ſuæ humanitati compaſſam: approbat etiam quod Dominus dixit in Evangelio. *Spiritus quidem promtus eſt, caro vero infirma*: itidem, *Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum*; non de alio ſpiritu dictum, ſed de Spiritu Sancto. Sed ad propoſitum redire oportet.

IV. *Producat terra animam viventem*: hoc eſt producat terra animal vivens. Vide quam pulchre, juxta prædictum tropum, & totum à parte, totum ſcilicet animal ex meliore ejus medietate, quæ eſt anima, ſignificat. Et quia minor medietas totius animalis, quæ eſt corpus, à terra ſumitur: eodem tropo totum animal, hoc eſt corpus & anima, à terra produci jubetur: dum anima omnino terra non ſit, ſicut neque corpus anima: quoniam vero ipſa corpori adhæret in unitate animalitatis, ſimul de terra fieri Scriptura teſtatur. Sed ſiquis altius hunc locum quæſierit, poteſt alio modo intelligere. Terræ ſiquidem vocabulo, totius naturæ ſubſtantialis, viſibilium & inviſibilium incommutabilis ſoliditas ſolet inſinuari: quod etiam tertiæ lucis operationem ſpeculantes expoſuimus. Hinc eſt quod ait Apoſtolus, *Mortificate membra veſtra quæ ſunt ſuper terram*: ac ſi aperte diceret, Membra malitiæ, quæ veſtra ſunt, quoniam ex veſtra inobedientia, & non ex Deo facta, ex quibus veluti quoddam corpus univerſalis nequitiæ ædificatis ſuper terram, hoc eſt ſuper ſoliditatem naturæ à Deo conditæ, ne ab iis diutius polluatur, mortificate; & pro membris malitiæ interemtis, membra juſtitiæ, quæ ſunt virtutes, conſtituite: quemadmodum ſuper naturam ex Deo conditam, veſtris diverſis criminibus, veluti templum quoddam abominabile, diabolicaque habitatione condignum conſtruxiſtis; ita etiam ex lapidibus virtutum divina gratia dolatis, domum

domum pretiosam conditori ipsius terræ, hoc est ipsius naturæ, omni sorde expulsa penitusque interemta, reædificetis. Cui sensui Psalmista consentit dicens, *Deficient peccatores a terra, & iniqui ita ut non sint.* Ubi tropice ex effectibus causam significans, per peccatores & iniquos peccata & iniquitates insinuat, quæ ex terra naturæ, quando liberabitur ab omni malitia, deficient, ita ut non sint. Peccata enim & iniquitates tam diu esse videntur dum nihil sint, quam diu subjecta natura contineantur: ea vero purgata, & ad pristinam sinceritatem reducta: quæ per se, id est peccata & iniquitates, subsistere nesciunt, ad nihilum penitus redigentur, ita ut non sint. Idem alibi, sub persona viri juste viventis, omnes justos beatificans, *qui erunt tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum,* hoc est tanquam verbum quod inhumanatum est, in fine omnium seculorum propter nos, in quos, sicut ait Apostolus, *fines seculorum devenere:* pluraliter quidem omnium unum finem, Christum videlicet, nominans: ipse siquidem est *fines seculorum,* qui universorum est consummatio: continuo subjunxit: *non sic impii, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ:* discretionem justi judicii ventum vocans, quo ille cujus ventilabrum in manu sua, pulverem totius malitiæ ex superficie terræ, hoc est ex substantiali pulchritudine naturæ, projiciet. De hac terra in alio Psalmo idem ait. *Exibit spiritus ejus & revertetur in terram suam.* Cujus spiritus? illius videlicet qui patiens pro nobis inclinato capite tradidit spiritum. Quo exibit? Descendit ad inferna. Ad quid? Reducere inde humanam naturam quæ captiva illic detenta est: *captivam enim duxit captivitatem.* Sed quoniam mors non poterat retinere captivum, quæ non invenerat criminosum; revertetur in terram suam, in naturam suam quam fecit & redemit & accepit, in corpus immortale, in pristinum naturæ humanæ statum, insuper etiam in gloriam resurrectionis. Et ut cognoscas eum qui pollicitus est spiritum suum solum exiturum non solum, sed cum tota natura reversurum, audi ipsum dicentem. *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum fert. Emittes,* inquit, *spiritum tuum & renovabis faciem terræ,* restitues integritatem naturæ: sive de anima Christi spiritum quis intelligat, quæ *inclinato capite,* compatiente videlicet ejus Deitate, pro salute mundi tradita est, & exivit, & reversa est in illam patriam quam legatione sua redemit. Emissa quoque est, ut restauraret pulchritudinem naturæ quæ deleta est: sive de Spiritu Sancto, qui est spiritus Christi, qui humiliato capite, quod Christus est, momentanea carnis morte traditus est: universæ creaturæ, cujus primogenitus est, ipse cujus spiritus est exibit & revertetur *in terram suam*; hoc est in illam naturam, quam propter peccatum primi hominis deseruerat: *sua* erat priusquam peccantem relinqueret, sed propter eum cujus spiritus est, & qui pro ea passus est, in eam revertitur, & amplius resurrectionis tempore revertetur, & mittetur; ut virtute ipsius universæ naturæ facies in pristinum decorem restituatur. Quoniam itaque in hac omnium communi terra, omnia animalia secundum corpus & animam causaliter & primordialiter creata sunt; quoniam in honore omnia facta sunt: quid mirum, si divino præcepto jubeatur, *animam viventem,* hoc est animal vivens, producere: ut quod causaliter occulte in causis & rationibus habebat, hoc in genera & species aperte produceret? Et vide quomodo naturalem rerum consequentiam divinum nobis manifestat eloquium. *Producat,* inquit, *terra animam viventem in genere suo.* Primo genus posuit, quoniam in ipso omnes species & continentur & unum sunt, & in eas dividitur & multiplicatur per generales formas specialissimasque, quod etiam ostendit dicens: *jumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas.* Ac per hoc intelligitur quod ars illa quæ dividit genera in species, & species in genera resolvit, quæ Διαλεκτικὴ dicitur, non ab humanis machinationibus sit facta, sed in natura rerum, ab auctore omnium artium quæ vere artes sunt, condita, & à sapientibus inventa, & ad utilitatem solertis rerum indaginis usitata.

V. *M.* Ex his quæ, ni fallor, rationabiliter à te dicta sunt, si quis voluerit potest etiam alio modo intelligere quod scriptum est: *producant aquæ reptile animæ viventis, & volatile super terram*; ut non solum simpliciter, quemadmodum superius tractatum est, intelligat pisces & volatilia de hoc visibili atque tractabili, humidoque ac frigido aquarum elemento creata esse: verum etiam altiori sensu ex abditis profundisque naturæ sinibus, in quibus causaliter & primordialiter facta sunt, in genera & species deducta. Quid enim obstat, ne sicut terræ vocabulo naturæ significatur soliditas & fertilitas, ita etiam aquarum significatione ejusdem naturæ abdita intelligatur profunditas: ut

omnium animalium, quæ ſive ex terra, ſive ex aquis leguntur creari, una eademque cognoſcatur origo, quamvis dividatur eorum ſpeculatio? Alia ſiquidem in quinta prophetica theoria, alia in ſexta condita memorantur: ne hoc ſine ratione factum crediderim. Veri enim ſimile videtur, quod ideo terrena animalia ſexta die, in qua etiam homo factus eſt, de terra produci jubentur, quoniam majorem ſimilitudinem hominis in natura ſua videntur habere. Omne ſiquidem quod in natura animalis hominis, præter intellectum & rationem, cognoſcitur; naturaliter iis ineſſe phyſica ſpeculatione invenitur. *M.* Non ſolum, ut opinor, nil obſtat; verum etiam ut ita intelligamus ea quæ ſcripta ſunt ſecundum veritatem rerum factarum, ratio ipſa intentius conſiderata nos advocat. Eſt enim multiplex & infinitus divinorum eloquiorum intellectus: ſiquidem in penna pavonis una eademque, mirabilis ac pulchra innumerabilium colorum varietas conſpicitur, in una eademque ejuſdem pennæ portiuncula. Et quidem natura ipſa rerum ad hunc attrahit intellectum. Terra namque iſta ſenſibilis & aqua, corpora compoſita ſunt ex qualitatibus quatuor elementorum; & nihil de ſe gignunt, nullaque naturæ ſpecies ex iis naſci videatur. Vis autem ſeminum quæ in eis ſunt, operante illa vita quæ nutritiva dicitur, ſecundum leges & rationes inſitas, quantum ſinit divina providentia, in diverſas ſpecies herbarum, ſurculorum, animalium, per genera & formas ex ſecretis creaturæ ſinibus erumpit: ac per hoc unde terra & aqua viſibilis & tractabilis in ſuas naturales ſpecies & qualitates & quantitates proceſſere, inde omnia quæ ex eis naſci videntur, generationis ſuæ originem ſumunt. Eſt enim generaliſſima quædam & communis omnium natura ab uno omnium principio creata, ex qua, veluti ampliſſimo fonte, per poros occultos corporales creaturæ, veluti quidam rivuli derivantur, & in diverſas formas ſingularum rerum eructant. Prædicta ſiquidem vis per diverſa ſemina ex arcanis naturæ proveniens, primumque in ipſis ſeminibus erumpens, deinde diverſis humoribus admixta, in ſpecies ſingulas ſenſibiles ebullit. *D.* Rata hæc verique ſimilia, phyſiologiæque ſpeculationibus conveniunt. Quoniam vero homo, qui in ſexta die conditus eſt, in numero animalium conſtituitur, quæ ſub uno genere comprehenduntur, num in hoc præcepto divino, quo jubetur terra *animam vivam producere*, intelligendus ſit nec ne, velim à te audire. *M.* Hanc inquiſitionem non tam facile abſolverim, ſi ſolummodo divina Scriptura pronuntiaret, *producat terra animam viventem.* Verum quia addidit *in genere ſuo*; planiſſime patefecit, omnia animalia in hoc præcepto contineri. Nulla enim ſpecies eſt, quæ in genere ſuo omnino non collocatur. Sed quia hæc forma animalis quæ in homine conſtituta eſt, cæterorum animalium naturam, quæ ſub eodem genere ſunt, dignitate rationis & intelligentiæ ſuperat: provide prophetica contemplatio eam cæteris animalibus abjungere voluit: ut conditionem ipſius, juxta ſuæ naturæ excellentiam, latius & copioſius, in fine omnium quæ à Deo facta ſunt, narraret. Species igitur animalis maxima & pretioſiſſima bis in operibus ſextæ ſpeculationis commemoratur: primum quidem in genere ſuo, quod eſt animal, videtur à terra produci: deinde paulo poſt, cæterorum animalium breviſſima diviſione facta, conditio ejus ad imaginem & ſimilitudinem Dei introducitur. *D.* Una igitur forma & inter cætera animalia de terra producitur; ac mox ad imaginem Dei fieri perhibetur; quod merito me movet. Si enim omne illud genus, quod dicitur animal, cum omnibus ſuis formis, ad *imaginem & ſimilitudinem Dei* fieret, non perturbaret me fortaſſis quod doces; hominem quidem & de terra inter cætera animalia produci; & poſtmodum ad imaginem & ſimilitudinem Dei fabricari. Jam vero quoniam ſolum hominem, & nullum aliud animal præter hominem, ad imaginem Dei creari divina perhibet hiſtoria: valde miror, quomodo inter jumenta & reptilia & beſtias terræ homo è terra producitur; & ad imaginem Dei, longe & incomparabiliter ultra cætera univerſa animalia, ſolus formatur: dicente Scriptura, *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*: & quod eſt mirabilius, quomodo è terra producitur, inter ea quibus præfertur, & dominari jubetur. Subjunxit enim Scriptura, *& præſit piſcibus maris & volatilibus cœli, & beſtiis, univerſæque creaturæ, omnique reptili quod movetur in terra.* *M.* Nec immerito, nec irrationabiliter moveris: hæc enim cautiſſima & ſolertiſſima inquiſitione digna ſunt. Et primum quidem, ut intelligas, remota totius ambiguitatis caligine, quod in univerſali animalium genere homo conditus ſit; hoc maximum ſuſcipe argumentum, tripertitam videlicet hujus generis diviſionem, in jumenta, & reptilia, beſtiaſque: quæ diviſio non ſine cauſa facta eſt ut æſtimo. Nam in aliis diebus, id eſt in tertia & quinta, in quibus genera & ſpecies commemorantur,

morantur, nulla divisio generis in species introducitur; sed simpliciter, aut solum genus & indiscretæ species, ut in tertia, qua herbarum surculorumque genera speciesque de terra oriri jubentur; aut solum genus & una species ipsius; ut in quinta piscium quidem genus *reptile*, avium vero *volatile* vocans; neque hoc neque illud in species dividens. Nam in eo quod dixit, *Creavitque Deus cete grandia*, magis species pro genere intelligendum est posuisse, quam genus in speciem divisisse. Quomodo enim divisio generis in unam speciem posset fieri, dum omnis divisio non minus quam in duobus invenitur? Sexta autem die non solum generis conditio, verum etiam trina divisio ipsius in species narratur. *Dixit*, inquit, *Deus, Producat terra animam viventem in genere suo; jumenta, & reptilia, & bestias terræ, secundum species suas.* Vel secundum septuaginta interpretes. *Dixit Deus, Educat terra animam vivam secundum genus, quadrupedia, & reptilia, & bestias secundum genus & factum est sic.* Hæc itaque, ut arbitror, tripertitio totius vitæ corpori adhærentis, animalque per copulam ad corpus efficientis (est enim animal corporis & animæ connexio) triplicem motum insinuat. Et quidem ternarius ille motus in homine solo, qui solus rationabile animal, intelligitur: quosdam quidem motus suos rationi subditos habens, qui jumentorum seu quadrupedum vocabulo significari videntur: verbi gratia, movet quinquepertitum corporis sensum disciplinaliter in cognitionem sensibilium rerum solerti earum intelligentiæ studio: qui motus non irrationabiliter jumentum dicitur: non enim parvum adjutorium rationabili animæ præstat ad contemplationem veritatis sensibilium omnium, cuncta falsitate remota, vera sinceraque notitia. Est etiam quasi quoddam quadrupes motus sensuum sub ditione rationis. Siquidem omne quod per sensum cognoscimus, in natura sensibilium rerum est; hoc est, ex quatuor Elementis compositum, aut in ipso composito constitutum. Age enim, si corpoream speciem aspexeris, ipsa species in aliqua materia ex qualitatibus quatuor Elementorum constituta est. Si sonum seu odorem senseris, ex aere quatuor Elementis composito;similiter,si gustum seu tactum,ex compactionibus aquæ terræque accidere non dubitabis. Non immerito igitur corporeus sensus,Quadrupedum vocabulum,accepit; quoniam omne quod sentit, non aliunde nisi ex quatuor Elementis originem ducit; quosdam vero ex inferiori natura sumptos,recte dixeris irrationabiles,hoc est,rationi resistentes, ut est furor & cupiditas, inordinatique corporalium sensuum appetitus,in abusionem attributos sensibilibus creaturis.Et quoniam hujusmodi motus ex irrationabilibus animalibus humanæ naturæ inserti sunt,non incongrue bestiarum appellatione significantur: præsertim cum super rationabilibus disciplinis reluctari non desinant, & aut vix aut nunquam domari ab eis possint; motusque rationabiles feroci impetu dilaniare semper appetant. Sunt præterea in animali rationabili occulti quidam motus, quibus maxime corpus sibi conjunctum administrat, & sunt in activa & nutritiva parte animæ constitutæ. Qui quoniam naturali facilitate sua peragunt officia, & quasi latenter; quia animæ intentionem, nullo modo sollicitant atque perturbant: si tamen integritas naturæ incolumis extiterit, silenti quodam meatu corporalem harmoniam penetrantes, reptilium appellationem, non irrationabiliter meruere. Cæteris vero Animalibus, præter solum hominem, ex tribus prædictis motibus, duo tantum insunt; unus quidem qui in sensibilibus est proprie rationis regimine carens, ac propter hoc bestialis; Alter qui nutritivæ vitæ deputatur, reptili similis; quos homo cum cæteris animalibus participat, & reciproce cætera animalia cum ipso participant. Videsne igitur hominem in omnibus animalibus, & omnia in homine, & supra omnia hominem? Et si quis intentius naturæ ipsius mirabilem ac penitus ineffabilem conditionem inspexerit, clare inveniet, eundem hominem & forma quadam in genere animalium esse, & supra omnem formam animalem subsistere; ac per hoc & affirmationem & negationem recipere; & de eo prædicari recte posse, Homo animal est, Homo animal non est. Dum enim in ipso corpus & vita nutritiva, & sensus, & memoria sensibilium, omnisque irrationabilis appetitus, ut est furor & cupiditas, considerantur; omnino Animal est; hæc enim omnia communia sunt illi cum cæteris animalibus: altiori vero sui parte, quæ ratione consistit, & intellectu, & interiori sensu, cum omnibus suis rationabilibus motibus, quas virtutes appellant, cumque æternarum divinarumque rerum memoria, omnino Animal non est. Siquidem cuncta hæc eadem sunt homini cum cœlestibus essentiis, quæ omne quod in animalium natura comprehenditur, excellentia suæ naturæ incomparabiliter superant. Recte igitur, ut diximus, de homine dicitur, Animal est, Animal non est. Quod etiam ex auctoritate divinæ scripturæ

pturæ possumus corroborare. Apostolus ait, *Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus*; Et iterum, *Spiritualis homo judicat omnia, Ipse vero a nemine dijudicatur.* Intuere quam clare, quam aperte hominem, velut in duos homines dividit. Quorum unus quidem animalis est, quoniam naturæ animalium similis consistit, quæ nihil spiritualium in se recipit: Alter vero spiritualis, quoniam æternis & spiritualibus divinisque communicat subsistentiis, totiusque animalitatis expers est; & ea quidem pars qua animal est, Exterioris hominis; ea vero qua superat cætera animalia & seipsum, in quantum animal est, interioris congrue appellationem recipit. In his enim qui spiritualiter vivunt, ut idem ait Apostolus, *Exterior homo corrumpitur, interior vero de die in diem renovatur.* Qui enim perfecte vivunt omnino corpus suum & vitam qua illud administratur, omnesque corporeos sensus cum his quæ per eos percipit; omnesque irrationabiles motus, quos in se sentit, cum omnium rerum mutabilium memoria, non solum spernit, verum etiam quantum potest & corrumpit & destruit, ne ullo modo in eo prævaleant, & omnino perire eis & ea sibi appetit; seipsum vero, in quantum cœlestis essentiæ particeps est, *de die in diem,* hoc est, de virtute in virtutem ascendens, divina gratia movente, cooperante, ducente, perficiente renovat; & ea quidem natura, qua animalibus communicat homo, Caro dicitur: ea vero, qua cœlestis essentiæ particeps est, Mens, vel Animus, vel Intellectus. Audi Apostolum. *Mente,* inquit, *servio legi Dei, carne autem legi peccati.* Et innumerabiles divinæ scripturæ sententiæ hoc ipsum approbant. Quid igitur mirum, si duplex hominis conditio intelligatur, cum ipse quodammodo duplex sit? Et quod animalibus simile est, cum animalibus; quod autem spiritualibus per se & absolute, cum spiritualibus ereari. Ac per hoc non te turbet quod dixi hominem cum cæteris animalibus in uno eodemque genere de terra productum & ultra omnium animalium naturam, ad *imaginem & similitudinem Dei* factum. *D.* Nonne fortassis moveret, si possem ad purum dignoscere quo modo sub uno eodemque genere cunctorum animalium, ita homo conditus sit, ut meliori sui parte, supra omnem naturam animalium subsistat. *M.* Miror cur eadem repetis. Diximus enim hominem in quantum animal est, inter animalia sub uno genere, in quantum animal non est, extra omne genus animalium omnium factum fuisse. *D.* Eheu! Jam major longeque difficilior quæstio quantum videtur orta est. *M.* Quæ sit illa dic quæso. *D.* Videris, ut opinor, duas animas in uno homine subsistere arbitrari; unam quidem corpus quæ administrat, & vivificat, & nutrit, & auget, & per corporeos sensus sensibilia sentit, eorumque phantasias in memoria sua recondit, & cætera quæ animas animalium cæterorum in corporibus suis peragere notissimum est; alteram vero in ratione & intellectu subsistentem, *ad imaginem Dei & similitudinem factam*: quod valde absurdum videtur. *M.* Duas animas in uno homine nec ratio, nec divina auctoritas sinit me arbitrari; imo etiam prohibet, nec ulli recte philosophantium fas est æstimare: unam vero eandemque rationabilem animam ineffabili modo adjunctam, hominem esse assero; ipsumque hominem mirabili quadam & intelligibili divisione ea parte qua ad imaginem & similitudinem creatoris factus est, nullius animalitatis participem esse, & ab ea omnino absolutum: ea vero qua animalitati communicat, in universali animalium genere de terra, hoc est, de communi omnium natura productum. *D.* Quid ergo dicemus? Num humana anima, simplex quædam natura, omnique compositione absoluta, in quibusdam partibus, in unitatem quandam copulata credenda est? *M.* Unum firmissime teneo, simplicem viz. omnique copula partium carentem esse; alterum vero omnino abnuo, hoc est, ullam compositionem, differentium à se invicem partium recipere; tota enim in seipsa ubique est per totum. Tota siquidem vita est; tota, intellectus; tota, ratio; tota, sensus: tota, memoria: tota, corpus, vivificat, nutrit, continet, auget; tota in totis sensibus species rerum sensibilium sentit; tota ipsarum rerum, ultra omnem corporeum sensum; naturam, & rationem, tractat, discernit, conjungit, dijudicat; tota extra & supra omnem creaturam, & seipsam, quia in numero creaturarum comprehenditur circa suum creatorem intelligibili motu atque æterno, dum omnibus vitiis purgatur, circumvolvitur. Et cum ita simplex naturaliter subsistat, suarum intelligibilium & substantialium differentiarum, veluti totius in partes, divisiones recipit; secundum motuum suorum numerositatem; ac per hoc multis nominibus denotatur. Siquidem dum circa divinam essentiam vehitur, & Mens, & Animus, & Intellectus; dum rerum creatarum naturas causasque considerat, Ratio; dum per sensus corporeos species sensibilium recipit, Sensus; dum in corpore occultos suos motus juxta similitudinem irrationabilium

animarum

animarum peragit, nutriendo illud & augendo, Vita proprie solet appellari. In his autem omnibus tota ubique est. *D.* Tota igitur & in genere animalium de terra producta est, & tota ad imaginem Dei facta; prædictis enim rationibus concluditur, ita & non aliter esse. *M.* Etiam; & nec ulli recte ac pie Philosophantium de hoc dubitare licet, ne simplicissimam & individuam naturam scindere videatur, quod valde impium est. *D.* Quomodo ergo unus atque idem homo secundum prædictam controversiam & animal est & non est animal, vel quomodo & animalis est & animalis non est; & caro est & caro non est; & spiritualis est & spiritualis non est; & quomodo hæc sibi invicem opposita & contradicentia, in una simplicissima natura possunt intelligi, non satis video. *M.* Ex his quæ prædicta sunt, omne quod tibi videtur in simplicitate humanæ naturæ contrarium, siquis intentus perspexerit, luce clarius inveniet, non solum non esse contrarium, verum etiam omnino conveniens. Constat enim inter sapientes, in homine universam creaturam inveniri. Intelligit enim & ratiocinatur, ut Angelus; sentit & corpus administrat, ut animal; ac per hoc omnis creatura in eo intelligitur. Totius siquidem creaturæ quinquepartita divisio est. Aut enim Corporea est, aut Vitalis, aut Sensitiva, aut Rationalis, aut Intellectualis. Et hæc omnia, omni modo in homine continentur. Extremum quidem naturæ ipsius Corpus est: deinde seminalis Vita corporis administrativa, cui præest sensus: deinde Ratio, quæ inferioribus se naturæ partibus dominatur, supremum in his omnibus animus obtinet locum, ac per hoc tota humana natura in quantum communicat animalibus, merito animal est. Communicat autem eis, in quantum corpus est, & vita corpus regitans, & sensus, & memoria rerum sensibilium phantasias tractans: in quantum vero divinæ cœlestisque essentiæ particeps, non est animal, ratione autem & intellectu æternorumque memoria cœlestem participat essentiam. Ibi igitur, omnino animalitatis expers est. In illa siquidem parte sui, ad imaginem dei factus est, ad quam solam in idoneis hominibus loquitur Deus. *Ad illud enim hominis,* ut ait Augustinus XImo de Civitate Dei, *loquitur, quod in homine cateris quibus homo constat est melius, & quo ipse Deus solus est melior. Cum enim homo ad imaginem Dei factus sit, profecto ea sui parte est propinquior superiori se Deo, qua superat inferiores suas; quas etiam cum pecoribus communes habent.* Et notandum, quod etiam in hac vita, priusquam totum quod in homine Animale est, vertatur in spirituale, & omne quod in eo compositum est in ineffabilem adunitur simplicitatem, potest totus homo & animalis fieri & spiritualis: sed animalis sola libertate arbitrii; spiritualis vero & libero arbitrio simul & gratia, sine qua naturalis potentia voluntatis, movere hominem in Spiritum nullo modo sufficit. Animalis igitur homo & fit & dicitur, quando relictis motibus qui secundum rationem & intellectum sunt circa cognitionem creatoris & creaturæ; in motus irrationabiles, quibus animalia bruta circa corporis desideria moventur, spontaneo appetitu decidit; ita ut totam suam intentionem temporalium fragiliumque rerum & ad non esse tendentium, lethiferis delectationibus ingurgitet: spiritualis vero, dum mutata omni conversatione in melius, amoris incendio inflammatus, mundo & carne omni modo spretis, omnibusque animalium motibus relictis, ad cœlestium essentiarum similitudinem totus transformatur; ut quod ei futurum est secundum inconversibilem substantiam, hoc in eo procedat secundum vitæ virtutibus ornatæ qualitatem. Ac per hoc duobus modis animalis homo cognoscitur. Uno quidem, quo secundum naturam subsistit: altero, qui ei ex irrationabili motu liberæ voluntatis proclivisq; ad malitiam accidit. Similiter spiritualis & secundum naturam subsistens, & secundum bonam voluntatem divina gratia præventam, ac tam vitiis purgatam, quam virtutum ornamentis redimitam, ad pristinam divinæ imaginis dignitatem revocatus. *D.* Hæc libenter accipio: sed non pure conspicor quomodo cum omnes species in genere unum sunt, contradicentes invicem species illo unum subsistunt. Definitio siquidem hominis, cæterorum animalium definitionibus contradicere videtur. Est enim animal rationale; cætera vero animalia irrationabilia. Videsne quomodo adversantur sibimet rationale & irrationale? *M.* Paululum acutius naturas rerum inspice, & invenies hanc propositionem quæ est in differentia virtutum, non autem controversiæ in multis. Verbi gratia. Omnis creatura aut visibilis est aut invisibilis. Hic differentiam facit, non controversiam. Visibilitas enim & invisibilitas duo quædam sunt à se discreta, non sibi repugnantia. Similiter aut corporalis aut incorporalis est omnis creatura. Divinarum quoque personarum habitudines discernit. Pater siquidem ingenitus est, filius vero genitus; & innumerabilia exempla hujusmodi sunt. Et ut clarius cognoscas; vide quod omnis controversia,

controversia, in una eademque specie seu parte intelligitur; differentia vero in diversis: veluti siquis de homine dixerit, homo est animal rationale, homo est animal irrationale; de illa specie quæ substantialiter homo dicitur pronuntians; contradictoria proloquia fient, & necessario; unum enim verum, alterum vero falsum. Non enim aut simul vera possunt esse, aut simul falsa contradictoria proloquia de subjecto eodem: sive universaliter sint, sive particulariter. Dum igitur dicis homo est animal rationale, equus est irrationale animal, nulla intelligitur contradictio, quoniam rationabilis & irrationabilis animalis substantialem differentiam patefacis. Dum enim rationem homini das & ab equo aufers, differentiam hominis & equi significas. Est enim sic differentia hominis à cæteris animantibus habere rationem, sic & cæterorum animantium ab homine differentia, rationem non habere; dum neque in hoc habitus & privatio dignoscitur. Habitus enim hominis est habere rationem, habitus autem equi, rationis absentia. Siquidem equus non privatur eo habitu, quem nunquam potuit habere. Ubi autem habitus non recedit, ibi consequens privatio non erit. Animali, seu cuicunque vitam participanti mors non accideret, si prius & habitus vitæ non inesset; ideoque nullum animal proprie dicimus stultum, pręter illud in quo videmus, posse fieri rationis habitum, neque stolidum, nisi cui naturaliter inesse non potest sentiendi habitudo. *D.* Quare ergo dixisti in uno eodemque subjecto duo proloquia sibimet adversantia falsa simul aut vera simul esse non posse, sed si unum sit verum necessario alterum erit falsum. Verbi gratia, siquis dixerit de uno eodemque, hoc animal equus est, equus non est; cum videaris asserere contradictoria proloquia vera simul esse posse in homine; homo animal est, non est animal homo; & hoc naturaliter non esse ei doces, donec totus moveatur animalis in spiritualem. Et cur hoc in homine solo? In cæteris vero animalibus nullo modo, in quibus verum est animal esse, animal autem non esse omnino falsum. *M.* Putasne aliud animal quam hominem ad imaginem Dei factum? *D.* Nequaquam. *M.* Negabis duo proloquia sibimet & colluctantia, dum de Deo prædicantur, vera simul esse & nullo modo falsa? quanquam ambo ejusdem virtutis non sint, ut puta, Deus veritas est, Deus veritas non est. *D.* Negare non ausim, dum ipse de seipso dicit, *Ego sum via, veritas, & vita.* Sanctus autem Areopagita Dionysius in symbolica Theologia Dierum. *Quia ait neque veritas est neque vita est. Ait enim, neque virtus est, neque lux, neque vita*; & paulo post; *neque scientia est, neque veritas est.* *M.* Fortassis Dionysius contradicit Christo, qui de seipso prædicat seipsum veritatem esse. *D.* Absit. *M.* Utrumque igitur verum est, Deus veritas est, Deus veritas non est. *D.* Non solum verum est, sed etiam verissimum. Unum quidem dictum est; sed in affirmatione per metaphoram, quoniam ipse conditor, & causa primordialis veritatis, cujus participatione vera sunt quæcunque vera sunt omnia. Alterum autem per negationem, quæ est secundum excellentiam, quia plus est quam veritas: ac per hoc & verum est, Deus veritas est, dum sit verorum omnium causa; & verum est, Deus veritas non est, quia superat omne quod dicitur, & intelligitur, & est. Nec me latet quod addidisti, quanquam ambo non ejusdem virtutis sunt. Minus enim valet ad ineffabilis divinæ essentiæ significationem affirmatio quam negatio; quoniam una ex creaturis ad creatorem transfertur; altera ultra omnem creaturam de creatore per seipsum prædicatur. *M.* Bene vides quod addidi; quid igitur mirum si de homine qui solus inter cætera animalia ad imaginem dei factus est, vere simul possit prædicari, homo animal est, non est animal homo: ut per hoc saltem intelligamus ad imaginem Dei illud animal specialiter esse conditum, de quo pugnantia sibimet in aliis animalibus proloquia vere simul prædicantur? Porro si propterea divinæ essentiæ affirmationes & negationes conveniunt, quoniam superat omnia quæ ab eo facta sunt & quorum causa est, cui non liceat prospicere negationes & affirmationes imagini & similitudini ejus quæ in homine est, unanimiter convenire? Quandoquidem superat cætera animalia inter quæ sub uno genere est conditus, & cujus causa condita sunt. Quis enim recte sapientium ignorarit, hunc mundum visibilem cum omnibus suis partibus, à summo usque deorsum propter hominem esse factum, ut ei præesset & dominaretur omnium rerum visibilium? Quod Sanctus Gregorius in sermone de Imagine his verbis edocet. *Quoniam*, inquit, *Creatura divina virtute simul cum præcepto constituta sit, hominis vero constitutionem consilium præludit, & performatur ab Artifice per verbum scripturæ, quid futurum esset, & quale esse conveniret, & ad quale principale exemplar similitudinem ferret, & in quo fieret, & quid operaretur factum, & quibus dominaretur: omnia prius sermo circumspicit, ut venerabi-*

venerabiliorem generationis dignitatem, priusquam in essentiam veniret, ipse sortiretur, qui principatum eorum quæ sunt possessurus foret. Dixit enim, inquit, Deus; Faciamus hominem ad imaginem nostram & similitudinem, et dominetur piscium maris, et bestiarum terræ, et volatilium cœli, et pecorum, et omnis terræ. Et hoc ei datum est, sive peccaret sive non peccaret, quamvis non eodem modo regeret, si non peccaret, quo regit postquam peccatur. Et ut hoc certius cognoscas, num existimas hominem ea parte sui qua ad imaginem Dei factus est animal esse? Aut ea qua inter animalia de terra productus est imaginem Dei subsistere? Aut utrumque, hoc est & imaginem & animal, veraciter in eo non esse? *D.* Hoc ultimum nullo modo dubium oportet æstimari, hæc enim simul esse in homine vera ratio comprobat. Illud vero, hoc est imaginem in animali & animal in imagine omnino non negarem, si me non moveret quod in superiori à te definitum est, hominem viz. in seipso ubique totum esse; ex quo datur intelligi ut opinor, & totam imaginem in toto animali. & totum animal in tota imagine per totum hominem subsistere. *M.* Miror cur te talia moverent, cum videas in hoc maxime imaginem & similitudinem Dei in humana natura posse cognosci. Ut enim Deus & supra omnia & in omnibus est, ipse siquidem essentia omnium est, qui vere solus est, & cum in omnibus totus, sic extra omnia totus esse non desinit; totus in mundo, totus circa mundum, totus in creatura sensibili, in intelligibili totus; totus in universitate fit; in toto universitatis totus, in partibus ejus totus, quia ipse est & totum & pars, & neque totum neque pars: ita humana natura in mundo suo, in universitate sua, in partibus visibilibus & invisibilibus tota in seipsa est, & in toto suo tota est & in partibus suis tota, partes ejus in seipsis totæ, & in toto totæ. Nam & extrema pars ejus & vilissima, corpus dico, secundum rationes suas, tota est in toto homine, & cum in seipsa ita sit, totum suum excedit. Non enim aliter conditori suo adhærere posset, si omnia quæ sub ipso sunt, & seipsam non excederet; quoniam *inter mentem nostram,* ut ait Augustinus, *qua patrem intelligimus & veritatem per quam ipsum intelligimus, nulla interposita creatura est*: quod etiam ipse Areopagita, in symbolica Theologia pulcre docet, dicens: *O amice Timothee, circa mysticas speculationes corroborato canere, et sensus deserere, et intellectuales operationes, et sensibilia et invisibilia, et omne non ens et ens, et ad unitatem ut possibile inscius restituere ipsius qui est supra omnem essentiam et scientiam: ea enim teipso et omnibus immensurabili et absoluto mentis excessu, ad superessentialem divinarum tenebrarum radium, omnia deserens et ab omnibus absolutus ascendes*: & Dominus in Evangelio dicens ait, *ubi ego sum, illic & minister meus*; est autem ille supra omnia. Est igitur illi adhærens homo supra omnia & supra seipsum, quantum in omnibus est. Et quamvis humana natura, dum in hac vita mortali versatur, adhærere Deo seipsa non possit; veruntamen, quoniam possibile est ei & naturale creatori suo adhærere, ejus gratia cui adhæret, adhærere non incongrue dicitur. Sæpe enim possibilitas pro experimento solet accipi, & quod certum est quandoque fore, pro præsenti computari, etiam pro acto. Et quid dixi, in mundo suo, in universitate sua? Cum apertius pronuntiarem in universo mundo visibili & invisibili. Humana siquidem natura in universitate totius conditæ naturæ, tota est; & in ipsa omnis creatura constituta est, quoniam in ipsa copulata est, & in ipsum reversura, & per ipsum salvanda. Audi Creatorem ipsius dicentem, *Prædicate Evangelium omni creaturæ*; homini profecto: Ibi intellectus, ibi ratio, ibi seminalis vita, ibi corpus: non hoc corruptibile post peccatum, sed illud ante delictum; non hoc compositum atque solubile, sed illud simplex & individuum; non hoc animale & terrenum, sed illud spirituale & cœleste; non hoc ex duplici fluxu per carnales connexus seminibus genitum, sed illud ex simplicitate naturæ, ante prævaricationem productum, & in resurrectione futurum; non hoc corporeo sensui cognitum, sed illud in secreto naturæ adhuc occultum; non hoc quod merito peccati superadditum, sed illud, quod incorruptæ adhuc naturæ erat insitum; & in quod hoc corruptibile & mortale reversurum. *Seminatur*, inquit, Apostolus, hoc est de semine nascitur *in corruptione*; *surget in virtute*: In quali virtute? Ipsius videlicet corporis, quod prius naturaliter est conditum. *Seminatur in contumelia*: *surget in gloria*; *seminatur corpus Animale*; *surget corpus spirituale.* Omne siquidem quod naturaliter in homine est creatum, necessario æternaliter manet integrum atque incorruptum. Non enim divinæ justitiæ est visum, ex eo quod fecit quicquam perire, præsertim cum non ipsa natura peccaverit, sed perversa voluntas, quæ contra naturam rationabilem, irrationabiliter movetur. Cujus rei maximum est argumentum. Si naturaliter inest homini mortis odium,

quomodo in odio non haberet naturaliter mortis causam? Peccatum dico. Et hoc commune omnibus animalibus est, mortem, mortisque causas devitare & timere. Ut ergo nullus sapiens vult errorem incurrere, ita humana natura noluit peccare; ac per hoc conditor ipsius dum sit justus noluit eam punire, voluit autem ei superaddere in quo posset delictum quod ex perversa voluntate & suadente serpente acciderat, ne semper ei adhæreret, purgari. Natura siquidem rationalis & intellectualis, quamvis noluit falli, potuit tamen decipi; præsertim cum nondum formationis suæ perfectionem acceperit, quam merito obedientiæ esset acceptura, in Theosin, deificationem dico transformanda. Non ergo debemus de humana natura judicare, secundum quod corporeis sensibus apparet, & merito prævaricationis pœnaliter ad similitudinem irrationabilium animalium per copulam sexuum in hoc mundo temporaliter corruptibiliterque, cujus finis mors est: verum secundum quod ad imaginem Dei priusquam peccaret, condita est. Quod etiam omnem sensum corporeum, omnemque mortalem cogitationem pro ineffabili naturæ dignitate incomprehensibiliter fugit, sed decepta & lapsa, pravæ suæ voluntatis tenebris occæcata, & seipsam & creatorem suum oblivioni tradidit. Et hæc est miserrima mors ipsius, profundissimaque in caligines ignorantiæ submersio, & à seipsa & à creatore suo longissima distantia; irrationabilibus vero mortalibusque animantibus proxima turpissimaque similitudo; ex qua iterum nemo eam potuit redimere, revocare, reducere, & ad statum pristinum de quo ceciderat restaurare, sed Dei sapientia quæ eam creavit, eamque in unitatem suæ substantiæ accepit, ut sic eam salvaret, cuncta liberaret miseria. Non te igitur moveat, quod de humana natura dictum est, totam in seipsa ubique esse; & imaginem in animali totam, & animal in imagine totum.

VI. Omne siquidem quod in ea conditor suus primordialiter creavit, totum integrumque manet, adhuc tamen latet, revelationem filiorum Dei expectans. *D.* Non me fortassis moveret, si mihi clare suaderes quod per meipsum perspicere non valeo. Delibero namque utrum homo si non peccaret animal esset: quod etiam alio modo possum dicere num homo ante peccatum animal erat? Si non erat, cur tantum laboravimus quærentes, & ut est visum invenientes, in universali animalium genere hominem editum esse. Si enim in eo genere non est beatus; aut omnino ante peccatum animal non erat, aut si erat, in alio genere animalium conditus erat; quod nec Divina Scriptura introducit, nec diligens rationis inquisitio in natura rerum reperit. Omnia enim animalia in uno genere subsistunt, à quo per divisiones procedunt. At si in eo quod scriptum, *Producat terra animam vivam* inter animalia cætera conditio hominis introducta est ante peccatum,quomodo Psalmista veluti magnum opprobrium humanæ naturæ post lapsum ingerit? dicens, *Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Ubi Propheta aperte videtur pronuntiare hominem ante lapsum in honore spiritualis substantiæ ultra omnium animalium naturam substitisse, eo vero labente, dignitatemque suæ naturæ non intelligente, in contumeliam jumentorum similitudinis cecidisse. Si autem ante lapsum animal erat, cur post lapsum in eo juste reprehenditur animalium similitudinem incurrisse, quibus naturaliter sub uno genere concreatus est. *M.* Merito deliberares si propheta simpliciter dixisset, comparatus est jumentis & similis factus est illis. Addens vero jumentis insipientibus satis patefecit quod in hoc homo maxime reprehenditur, quia dum esset spirituale animal & sapiens in prima sui conditione ad imaginem dei & similitudinem, ipse insipienter & irrationabiliter se movens contra sui conditoris mandatum, insipientium animalium similitudinem attraxit, eorumque inconvenientibus motibus sibi naturalem naturæ suæ honestatem dehonestavit. Non enim in eo laudatur, quod animal est, sed quod imago Dei est, sicut in eo non vituperatur quod animal, sed quod imaginem deformare voluit quam perdere non potuit. Nam in cæteris animalibus irrationabiles motus turpes non sunt, dum naturaliter eis insunt, & sine quibus animalia esse non possent. Reprehensibile autem est atque deforme in animali rationabili in motus irrationabilium, quamvis naturales illis sint, illicito perversæ voluntatis appetitu cadere, in eisque velle manere, relicta superiori pulcritudine divinæ imaginis. *D.* Jure quidem culpatur rationabilis, ob animalium irrationabilium motus. Nam si aliquis homo honestæ formæ bestialem effigiem sponte sua se indueret: non immerito reprehenderetur, ab eo quod melius est, in id quod multum deterius seipsum præcipitans.

VII. Sed adhuc quæro; cur Deus hominem in genere animalium creavit, quem ad imaginem

imaginem suam & similitudinem facere voluit? Gloriosius quippe videretur, omni animalitate fieri absolutum, quod superni characteris particeps esse ultra omnia animalia fuerat electum, cœlestiumque essentiarum consors, quibus terrenorum animalium nulla consubstantialitas sinitur inesse. Non enim terrenis corporibus gravantur, nec corporeis sensibus ad rerum sensibilium notitiam; non enim extrinsecus phantasias accipiunt, sed intrinsecus in seipsis, rationes eorum quæ vident cognoscunt. Nam & anima non extra se videt quæ sentit, sed per phantasias in seipsa quod angeli non patiuntur. Quamvis Plato angelum definiat animal rationale & immortale: sed quod auctoritate S. Scripturæ sanctorumque Patrum probare non possumus, inter certas naturarum speculationes, quoniam temerarium est, accipere non debemus. Quod aut Sanctus Augustinus summos angelos spiritualia sua corpora in quibus sępe apparent non solum habere non denegat, verum etiam confirmat, nullo modo compellit nos, cœlestes substantias animalia esse credere; præsertim cum non cœlestium & incorruptibilium corporum cum angelicis spiritibus harmonia inseparabilisq; junctura, sed terrestrium & corruptibilium cum animabus sive rationabilibus sive irrationabilibus sensu mediante connexio animal efficiat. Nam si sensus exterior angelicis corporibus atq; intellectibus inest; quid prohibet ne illos animalia, corpore sensuq; mediante & intellectu vivificante composita, sicut Platoni placet, dicamus? Et si sic, quare in genere animalium non computantur? Siquidem & homo si non peccaret, animal esset. Non enim peccatum fecit animalia sed natura. Nam & angelos prævaricatores animalia esse, nulla tradit auctoritas. Quod maxime tali docetur argumento. Siquidem illa futura fælicitas quæ sanctis hominibus promittitur, non alia esse prædicatur quam angelicæ naturæ perfecta, & in nullo deficiens æqualitas. Quis autem sanus sapiens futuram hominis transmutationem crediderit, veluti ex animali inferiori in animal superius, ex terreno in cœleste, ex temporali in æternum, ex mortali in immortale, ex misero in beatum: sed potius omnia quæ in hac vita in hominibus sanctis cæteris communia animalibus, seu intelligunt seu sentiunt, in illam essentiam cœlestem & incommunicabilem, omnique animalitate carentem ineffabili quadam mutatione transferri, quod etiam homini si non peccaret futurum erat? Quare igitur homo in genere animalium quæ de terra producta sunt creatus sit, in quo semper non manebit? Siquidem cum mundus iste, cujus pars animalis homo est interierit, omne quod in homine animale est, cum ipso & in ipso peribit. Non autem sinit vera ratio totum pati interitum, partes vero illius ab interitu salvari. Porro si totus mundus cum omnibus suis partibus interiturus erit, quomodo homo in quantum pars mundi est, post mundum manebit, aut ubi, aut quo modo non satis video: ac per hoc hujus quæstionis nodulos solvas, obnixe flagito. *M.* Altam valde humanæ conditionis physicam theoriam postulas, naturamque disputatione longius progredi compellis: & mihi sufficeret interroganti tibi, quare Dominus hominem in genere animalium creaverit, quem ad suam imaginem facere proposuit, breviter respondere, quia ita voluit eum condere, ut quoddam animal esset, in quo imaginem suam expressam manifestaret: cur autem ita voluit quisquis quærit, Divinæ voluntatis causas quærit, quas quærere nimis præsumtuosum est, atque superbum. *Quis enim cognoscit sensum Domini?* Sed si hoc dixero, ingratus fortassis silebis, & nos æstimabis nil ad purum perfectumve ducere posse. Non dicam igitur cur voluit, quia omnem intellectum superat; sed dicam prout ipse dederit quid facere voluit. Omnem quidem creaturam visibilem & invisibilem in homine fecit, quoniam ipsi universitas conditæ naturæ inesse intelligitur. Quamvis enim adhuc lateat quanta sit prima hominis conditio post prævaricationem superni luminis defectu, nihil tamen in cœlestibus essentiis naturaliter inest, quod in homine essentialiter non subsistat. Est enim intellectus & ratio, est cœlestis angelicique corporis habendi naturaliter insita ratio, quæ post resurrectionem luce clarius & in bonis apparebit & in malis. Hoc enim commune erit universæ humanæ naturæ in æternis incorruptibilibusque ac spiritualibus corporibus resurgere. *Seminatur*, inquit, *corpus animale; surget corpus spirituale;* Totus iste mundus sensibilis in ipso conditus est. Nulla enim pars ejus invenitur, sive corporea sive incorporea, quæ non in homine creata subsistat, sentit, vivit, incorporatur. Noli moles corporeas in homine pensare, virtutem magis considera naturalem; præsertim cum videas in ipso humano corpore pupillam oculi, quæ cum sit minima omnium membrorum quantitate, maxima subsistit potentia. Si igitur Deus hominem in genere animalium voluit substituere, quoniam in ipso omnem naturam voluit creare,

si à me quæris, respondeo, quia ad imaginem & similitudinem suam voluit eum facere, ut quemadmodum principale exemplum superat omnia essentiæ excellentia, ita imago ejus superaret omnia creationis dignitate & gratia. Cur autem specialiter præ cæteris visibilibus & invisibilibus creaturis ad imaginem suam hominem voluit facere, fateor me omnino ignorare. *D.* Mihi interroganti cur Deus in genere animalium hominem voluit facere, satis ut æstimo & rationabiliter responsum: veruntamen adhuc quæro quomodo in homine omnia creata sunt & in ipso subsistunt; num secundum solam essentiam, an secundum sola accidentia, cunctaque quæ considerantur in universa creatura, hoc est, secundum essentiam & speciem, & differentiam & proprietatem, & omnia quæ circa intelliguntur?

M. Hanc inquisitionem non mihi facile occurrit quomodo rationabiliter absolvam. Nam si dixero secundum solam essentiam, merito respondebis: omnia igitur in tantum solummodo sunt in quantum essentialiter subsistunt, cætera vero, quæ circa essentiam vel substantiam intelliguntur, in numero universitatis rerum nec computanda nec penitus sunt. Et si ita est, quæres à me unde ergo sunt, quæ circa essentiam rerum intelliguntur. Si dixero ex Deo facta sunt, dicturus eris, quare ergo in numero universitatis quæ in homine facta est non includuntur? Si dixero à Deo facta non sunt, respondebis; non sunt igitur. Nam si essent, non aliunde essent nisi ex causa omnium quæ Deus est. Et si consensero ea quæ circa essentias intelliguntur in numero rerum non esse quia à Deo non sunt, continuo dices, quomodo ergo intelliguntur? Omne enim quod ex Deo non est nullo modo intelligi potest, qui ullo modo non est. Si dixero non solum essentias, verum etiam omnia quæ naturaliter circa eas intelliguntur & ex Deo esse & in partibus universitatis computari, non est dubium quin cogar unum ex duobus eligere, aut non totam universitatem in homine conditam, si solummodo essentiæ in ipso factæ sunt; aut totam universitatem, hoc est essentias, & quæcunque circa eas & in eis perspiciuntur in homine condita esse. Et si dixero non partem universitatis, hoc est, substantias sed totum in homine constitutum, gravissima quæstione persequeris dicendo, irrationabilitas ergo in eo facta est, & bestialitas, quadrupedalitas, volatilitas, omnesque differentiæ diversorum animalium aliarumque rerum. Species quoque & proprietates, & accidentia, & cætera innumerabilia, quæ ab humana natura longe distare videntur, in tantum ut si homini inesse constiterit, esse hominem non homo, sed turpissimum monstrum recte judicetur. *D.* Difficultatem quæstionis cumulasti, quadamque deliberatione, quicquid ab alio opponeretur tibi ipse opposuisti, ac per hoc aut eam reserabis, aut abstrusam præteribis: & ad aliam transibis, quod valde incongruum videbitur. *M.* Conemur ergo illam quodammodo conspicari, ne omnino intacta interim relinquatur. *D.* Mihi aliter satisfacere non valebis. *M.* Omne quod cognoscitur in intellectu & ratione seu corporeo sensu imaginatur, putasne in ipso qui intelligit & sentit quodammodo posse creari & effici? *D.* Videtur mihi posse. Rerum siquidem sensibilium species & quantitates & qualitates quas corporeo sensu attingo, quodammodo in me creari puto: earum namque phantasias dum memoriæ infigo, easque inter meipsum tracto, divido, comparo, ac veluti in unitatem quandam colligo, quandam notitiam rerum, quæ extra me sunt in me effici perspicio. Similiter etiam interius intelligibilium quæ solo animo contemplor: verbi gratia, liberalium disciplinarum quasdam notiones veluti intelligibiles species, dum studiose eas perquiro in me nasci & fieri intelligo. Quid autem interest inter notitiam & res ipsas quarum notitia est, plane non video. *M.* Quid tibi videtur? Num unius naturæ an alterius sunt res, earumque notitiæ quæ in animo fiunt? *D.* Alterius. Quomodo enim unius naturæ erit species corporea, verbi gratia, cujusdam animalis, seu herbæ, seu arboris, & notitia ejus quæ in natura incorporea efficitur? Eadem ratione, quomodo cujuspiam disciplinæ intelligibilis species & notitia ipsius unius natura possunt fieri? *M.* Si ergo, alterius generis seu naturæ & non ejusdem, dic quæso quid horum præstantius ponendum arbitraris; num excelsioris naturæ sunt res propriis notionibus; an ipsæ notiones rebus? *D.* Visibiles species melioris esse naturæ notionibus earum dixerim, si Sanctus Augustinus in nono de Trinitate undecimo capitulo talem sententiam non pronuntiaret. *Cur per sensum, inquit, corporis discimus corpora, fit aliqua eorum similitudo in animo nostro quæ phantasia memoriæ est; non enim omnino ipsa corpora in animo sunt cum ea cogitamus, sed eorum similitudines. Melior est tamen imaginatio corporis in animo quam illa species corporis, in quantum hæc in meliori natura est, id est, in substantia vitali, sicuti est animus.*

Non autem res intelligibiles notione sua quæ est in anima meliores esse audeo dicere: Quod enim intelligit melius esse quam quod intelligitur, ratio edocet. Nam si rerum omnium cognitio in divina sapientia subsistit, meliorem esse incomparabiliter eam rebus omnibus quarum cognitio est, non temere pronuntiarim. Et si ita est, talis ordo, ut reor, ex divina providentia per universam creaturam, ut omnis natura quæ sequentis se notitiam comprehendit, non solum melior & superior sit, verum etiam & ipsa notitia dignitate naturæ in qua est, præcedit eam longe cujus notitia est. Ac per hoc facilius dixerim notitiam intelligibilium rerum antiquiorem esse ipsis intelligibilibus rebus. *M.* Illud fortassis recte diceres, si præstantius sit quod formatur, illo quod format. *D.* Quare hoc opponis? *M.* Quia notitia artium quæ in anima est, ab ipsis artibus formari videtur. Sed si certissima ratione suaderes, non notitiam ex artibus, verum artes ex notitia formari sua forsitan ratiocinatio recte ingrederetur. *D.* Nonne inter nos confectum jam, omne quod intelligit illo quod intelligitur præstantius esse? *M.* Confectum. *D.* Dic ergo utrum peritia mentis intelligit disciplinam, an disciplina peritiam? *M.* Mente intelligi disciplinam non dubito; si vero dixero ex ipsa quoque peritia similiter, sicut & mente cujus peritia est eandem disciplinam cognosci, vereor ne videar asserere, mentem peritiamque sui duo quædam esse disciplinæ notionibus vigentia, & non unam eandemque essentiam cui naturaliter inest disciplinæ cognitio. Si autem mentem suique peritiam, non duo quædam sed unum atque idem vera docet ratio, cogor fateri omne quod mente intelligitur peritia quoque sui intelligi, & continuo sequetur, mentem & peritiam vel certe mentem peritam præstantioris naturæ esse ea disciplina quam intelligit, si antiquiora sunt intellectis intelligentia. Si autem dixero ipsam disciplinam peritæ mentis peritiam esse; consequens erit aut mentem peritiam disciplinamque peritam duo quædam esse se invicem intelligentia & à se invicem intellecta, ac per hoc æquali dignitate naturæ pollentia; aut mentem, peritiamque sui disciplinamque quam intelligit & à qua intelligitur unius ejusdemque essentiæ fateri. Sed quid horum tenendum sit nondum clare patet. *D.* Forsan patebit dummodo rectam ratiocinandi viam Deo duce ingrediamur. *M.* Quæramus itaque diligentius: ac primum dicas volo mentis naturam, cui inest disciplinæ peritia simplicem esse, an non. *D.* Simplicem esse arbitror. Est enim incorporea, intellectualis: ac per hoc omni compositione carere necesse est. *M.* Recte arbitraris. Putasne igitur aliquid ei accidere quod ejus essentiæ naturaliter non inest? *D.* Puto quidem; multa enim contingere ei video. Verbi gratia, temporaliter movetur, dum ipsa non sit tempus, peritia disciplinarum ei accidit, nec enim perita nec imperita dignoscitur, nec sapiens nec insipiens, nec errans quando irrationabiliter volvitur, nec rationis viam recte ingreditur: & multa id genus. *M.* Non ergo peritia disciplinæ ut ipsa disciplina naturaliter ei inest. Sed ex accidentibus ei extrinsecus proveniunt. *D.* Non ausim hoc dicere. Non enim verisimile est dominum ad imaginem & similitudinem suam creasse mentem, cui naturaliter peritia atque disciplina non ingenita sit; alioquin non esset mens, sed bruta quædam irrationabilisque natura. Non recte quis dixerit, ut arbitror, hominem ad imaginem dei factum secundum accidens, & non secundum substantiam, præsertim cum intellectum & rationem substantialiter inesse ei videamus. *M.* Non ergo accidunt ei, sed naturaliter insunt. *D.* Non temere dixerim, ut opinor. Quamvis enim imperita & insipiens nasci videatur: quod ei accidit divini transgressione mandati qua & suimet & creatoris sui oblita est; doctrinæ tamen regulis reformata, Deum suum & seipsam, suique peritiam & disciplinam, & omnia quæ naturaliter in ea subsistunt, in seipsa potest reperire, redemtoris sui gratia illuminata. *M.* Restat igitur considerare quomodo ei insunt peritia & disciplina, num veluti naturales qualitates quas virtutes appellant, ut sunt species sapientiæ & scientiæ, quas divini radii repercussione percipit, an veluti substantiales suas partes quibus consistit, ita ut quædam Trinitas sit unius essentiæ, mens, peritia, disciplina. *D.* Quod postremo posuisti crediderim: videtur enim mihi substantialis quædam & connaturalis Trinitas. *M.* Mens itaque & peritiam & disciplinam suam intelligit, & à sua peritia, suaque disciplina intelligitur non quid, sed quia est; aliter enim coessentialis & coæqualis Trinitas non erit. *D.* Nec hoc negarim: quia ratio ita me fateri exigit. *M.* Vide igitur utrum à se invicem, an ab alia quadam superiori se natura formantur. *D.* Si superiorem naturam ex qua hæc Trinitas & substituitur & formatur & intelligitur, fides Catholica non suaderet, & non approbaret veritas, fortassis à seipsa formari, vel certe principalem formam esse

non incaute responderim: jam vero quoniam per superiorem, ipsa ex qua omnia formantur incipiunt formari, & ad quam conversa formantur, quæ ad eam convertuntur aut possunt converti, ab eadem etiam mentis Trinitatem formari non dubito. *M.* Hinc ambigere stultissimum: sola itaque divina mens notitiam humanæ mentis, peritæ, disciplinalis, à se formatæ veram possidet notionem. *D.* Nil verius æstimandum. *M.* Putasne aliud esse humanam mentem & aliud notionem ejus in mente formantis & noscentis? *D.* Absit. Imo vero intelligo non aliam esse substantiam totius hominis nisi suam notionem in mente artificis, qui omnia priusquam fierent in seipso cognovit; ipsamque cognitionem substantiam esse veram, ac solam eorum quæ cognita sunt, quoniam in ipsa perfectissime facta & æternaliter & immutabiliter subsistit *M.* Possumus ergo hominem definire sic. Homo est notio quædam intellectualis in mente divina æternaliter facta. *D.* Verissima & probatissima definitio hominis est ista: & non solum hominis, verum etiam omnium quæ in divina sapientia facta sunt. Nec vereor eos qui definiunt hominem non secundum quod intelligitur esse, sed ex his quæ circa eum intelliguntur, dicentes, homo est animal rationale mortale, sensus & disciplinæ capax, & quod est mirabilius, hanc definitionem usiadem vocant: dum non sit substantialis, sed circa substantiam ex his quæ per generationem substantiæ accidunt extrinsecus assumta. Notio namque hominis in mente divina nihil horum est. Ibi siquidem simplex est, nec hoc nec illud dici potest: omnem definitionem & collectionem partium superans, dum de ea esse tantum prædicatur, non autem quod sit. Sola etenim ac vera usiades definitio est, quæ solummodo affirmat esse & negat quid esse. *M.* Num tibi videtur rerum omnium sensibilium & intelligibilium quæ potest humana mens intelligere, notionem quandam in homine esse? *D.* Videtur plane: & quidem per hoc maxime intelligitur homo est quod cunctorum, quæ sive æqualiter sibi creata sunt, sive quibus dominari præcipitur, datum est ei habere notionem. Quomodo enim dominatus eorum homini daretur quorum notionem non haberet? Siquidem dominatus illius erraret, si ea quæ regeret nesciret; quod apertissime divina nobis indicat Scriptura, dicens, *Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ & universis volantibus cœli, adduxit ea ad Adamum, ut videret quid vocaret ea: omne autem quod vocavit Adamus animæ viventis, ipsum est nomen ejus. Ut videret,* inquit, hoc est, ut intelligeret, *quid vocaret.* Si enim non intelligeret, quomodo recte vocare posset? *Omne autem quod vocaret ipsum est nomen,* hoc est, ipsa est notio animæ viventis. *M.* Quid ergo mirum, si rerum notio quam mens humana possidet dum in ea creata est, ipsarum rerum quarum notio est, substantia intelligatur; ad similitudinem videlicet mentis divinæ in qua notio universitatis conditæ, ipsius universitatis incommunicabilis substantia est: & quemadmodum notiotionem omnium quæ in universitate & intelliguntur, & corporeo sensu percipiuntur, substantiam dicimus, eorum quæ intellectui vel sensui succumbunt: ita etiam notionem differentiarum, ac proprietatum, naturaliumq; accidentium ipsas differentias, & proprietates, & accidentia esse dicamus. *D.* Non mirum. *M.* Creata est igitur in eo irrationabilitas & omnis species, omnisque differentia & proprietas ipsius irrationabilitatis, & omnia circa eam naturaliter cognoscuntur; quoniam horum omnium & similium notitia in ipso condita est. Similium autem dixi propter illa quæ extra animalia natura rerum continet, ut sunt mundi Elementa, herbarum quoque lignorumque genera & species, quantitates & qualitates, cæteraque per innumerabiles differentias multiplicata: quorum omnium vera cognitio humanæ naturæ insita est, quamvis adhuc inesse ei lateat seipsam, donec ad pristinam integritatem restituatur; in qua magnitudinem & pulchritudinem imaginis in se conditæ purissime intellectura est, & nihil eam latebit ex his quæ in se condita sunt divino lumine objecta, & in deum conversa, in quo omnia perspicue contemplabitur. An aliud voluit magnificus Boethius intelligi, ubi ait, *sapientia est rerum quæ sunt, suique immutabilem substantiam sortiuntur comprehensione veritatis? Esse autem illa dicimus, quæ nec intentione crescunt, nec retractione minuuntur, nec variationibus permutantur, sed in propria semper vi suæ se natura subsidiis nixa custodiunt. Hæc autem sunt qualitates, quantitates, formæ, magnitudines, parvitates, æqualitates, habitudines, actus, dispositiones, loca, tempora, & quicquid adunatum quodammodo corporibus invenitur: quæ ipsa quidem natura incorporea sunt, & immutabilis substantiæ ratione vigentia, participatione vero corporis permutantur; & tactu variabilis rei in vertibilem inconstantiam transeunt.* Et ubi hæc subsistere intelligis, nisi in notionibus suis in anima sapientis? Ubi enim intelligitur ibi sunt, imo vero intellectus sui finit. *D.* Præsentis quæstionis reseratio multiplicem

multiplicem exigit expositionem, & dum reseratur, innumerabilis diversarum quæstionum undique circumstantium multitudo, velut ex quodam infinito fonte manare non desinit; ut non immerito assimiletur ei Herculeæ Hydræ figmentum, cujus capita in quantum truncantur, in tantum crescunt; ita ut pro uno amputato centum ebulliant: humanam porro insinuans naturam, quæ hydra, id est, fons quidam multiplex est, & infinitæ profunditatis, quam præter solum Herculem, id est, virtutem, quis potest perspicere? *Nemo scit* enim *quæ sunt in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est.* Itaque si notio illa interior quæ menti inest humanæ, rerum quarum notio est substantia constituitur, consequens ut & ipsa notio, qua seipsum homo cognoscit, sua substantia credatur. *M.* Consequens profecto. Diximus enim in mente humana, suique notitiam qua se novit, & disciplinam qua seipsam discit & seipsam cognoscit, unam eandemque essentiam subsistere. *D.* Quid ergo dicemus? Numquid paulo superius ad purum deduximus hominis definitionem, dicentes, homo est notio quædam intellectualis in mente divina æternaliter facta? Et si ita est, quomodo illa notio qua homo seipsum cognoscit, substantia sua sit, si prædicta definitio non temere statuta sit? *M.* Non temere quidem. Nam & illa definitio quæ dicit, notionem quandam in mente divina æternaliter factam substantiam hominis esse, verax est. Et quod nunc dicimus, notitiam videlicet qua se mens humana cognoscit substantialiter homini inesse, non irrationabiliter docetur. Aliter enim omnis creatura in verbo Dei in quo omnia facta sunt, considerat, aliter in seipsa. Hinc Sanctus August. in Hexamero suo, *aliter*, inquit, *sub ipso sunt ea quæ per ipsum facta sunt, aliter in ipso ea quæ ipse est. Siquidem intellectus omnium in divina sapientia substantia est omnium, imo omnia: Cognitio vero qua seipsam in seipsa intelligit intellectualis & rationalis creatura, veluti secunda quadam substantia ejus est qua se novit solummodo se nosse & esse. Et illa quidem substantia in sapientia Dei constituta, æterna & incommutabilis est: ista vero, temporalis & commutabilis: illa præcedit, ista sequitur: illa primordialis & causalis, ista præcedens & causativa: illa universaliter hominem continet, ista particulariter, quantum a superiori distribuitur subjecta sibi per notitiam comprehendit: ab illa producta est ista, ista vero reversura est in illam.* Et non dico nunc illam superessentialem substantialem substantiam, quæ per seipsam Deus est, & unica omnium causa, sed illam, quæ primordialiter in sapientia Dei facta est, & causaliter cujus effectus est hæc quam secundo loco statuimus substantia: imo naturalis ordo rerum constituit. *D.* Duas igitur substantias hominis intelligere debemus, unam quidem in primordialibus causis generalem, alteram in earum effectibus specialem. *M.* Duas non dixerim, sed unam dupliciter intellectam. Aliter enim humana substantia per conditionem in intellectualibus perspicitur causis, aliter per generationem in effectibus. Ibi quidem omnī mutabilitate libera, hic mutabilitati obnoxia, ibi simplex omnibusque accidentibus absoluta, omnem effugit contuitum & intellectum; hic compositionem quandam ex quantitatibus & qualitatibus, cæterisque quæ circa eam intelliguntur patiens, mentis recipit intuitum. Una itaque eademque veluti duplex dicitur propter duplicem suī speculationem, ubique tamen suam incomprehensibilitatem custodit, in causis dico & in effectibus, hoc est, sive nuda in sua simplicitate, sive accidentibus induta. In his enim omnibus nulli intellectui creatoque sensui succumbit, nec à seipsa intelligitur quid sit. *D.* Quid est ergo quod jam pridem dixisti, mentem quidem humanam notionem qua se cognoscit, & disciplinam qua seipsam discit habere, & nunc iterum, neque à seipsa, neque ab alia creatura dignosci posse asseris? *M.* Utrumque verum esse ratio perdocet: humana siquidem mens & seipsam novit & seipsam non novit. Novit quidem quia est, non autem novit quid est. Ac per hoc ut in prioribus libris docuimus, maxime imago Dei in homine esse docetur. Ut enim Deus comprehensibilis est, dum ex creatura colligitur quia est; & incomprehensibilis est, quia à nullo intellectu humano vel angelico comprehendi potest quid est, nec à seipso quia non est quid, quippe superessentialis; ita humanæ menti, hoc solum datur nosse, se esse: quid autem sit, nullo modo ei conceditur; & quod est mirabilius & considerantibus seipsos & dominium suum pulcrius, plus laudatur mens humana in sua ignorantia, quam in sua scientia. Laudabilius namque in ea est se nescire quid sit, quam scire quia est; sicut plus & convenientius pertineat ad divinæ naturæ laudem negatio quam affirmatio, & sapientius est ignorare illam quam nosse, cujus ignorantia vera est sapientia, quæ melius nesciendo scitur. Apertissime ergo divina similitudo in humana mente dignoscitur, dum solummodo esse scitur, quid autem est nescitur, & ut ita dicam, negatur in ea quid

esse,

esse, affirmatur solummodo esse; nec hoc ratione vacat. Si enim cognosceretur quiddam esse, circumscripta profecto in aliquo esset, ac per hoc imaginem sui creatoris non omnino in se exprimeret, qui omnino incircumscriptus est, & in nullo intelligitur, quia in finitus super omne quod dicitur & intelligitur est, superessentialis. *D.* Quomodo igitur omnis creatura in notitia hominis facta est, quæ nec seipsam cognoscit quid sit, & hoc pro magna laude ipsius accipitur, præ nimia sui excellentia, dum nulla finita substantia circumcluditur. *D.* Imo etiam hoc maximo argumento colligitur, quod in homine omnis creatura substantialiter creata sit. Omnium siquidem quæ sunt substantia nullo modo definiri potest quid sit, teste Gregorio Theologo, qui de talibus disputat, agens adversum eos, qui negant verbum Dei superessentialem esse, contendentes illud in aliqua substantia concludere, ac per hoc non super omnia esse, sed in numero omnium contineri; volentes substantiam Filii à substantia Patris segregare. Sed sicut illa humana substitutio, nullo certo fine terminatur, ex his autem quæ circa eam intelliguntur, hoc est, temporibus, locis, differentiis, proprietatibus, quantitatibus,qualitatibus,relationibus,habitudinibus,positionibus,actionibus,passionibus, solummodo intelligitur esse,quid autem sit,nequaquam. Atq; hinc datur intelligi,nullius creaturæ aliam subsistentiam esse, præter illam rationem, secundum quam in primordialibus causis,in Dei verbo substituta est,ac per hoc definiri non posse quid sit,quia superat omnem substantialem definitionem. Definitur autem per suas circumstantias quæ sibi accidunt in specie propria, per generationem seu intelligibilem,seu sensibilem proveniens.

VIII. *D.* Humanam Angelicamque naturam, aut eandem aut simillimas esse, & divina scriptura, & ipsa ratio perhibet. Nam & homo & angelus intellectualis & rationalis creatura dicitur, & est. Et si ita sibimet conveniunt, non immerito quærendum, quare omnis creatura in hominis creata legitur, non autem in angelo. *M.* Non sine causa, ut opinor. Siquidem videmus in homine non perpauca quæ in angelo subsistere, nec auctoritas tradit nec ratio intelligit: ut hoc corpus animale quod etiam ante peccatum humanæ animæ adjunctum fuisse divina scriptura testatur, corporeus quoque quinquepartitus sensus exterior rerumque sensibilium phantasiæ, quæ per eum humanæ animæ ingeruntur; ratiocinationis quoque in inquirendis rerum naturis perplexio morosaque difficultas; in discernendis item virtutibus & vitiis laboriosa solertia, plurimaque id genus. His enim omnibus angelica essentia carere perspicuum, & tamen naturæ rerum inesse nemo recte sapientium abnegarit, quamvis videatur Augustinus sentire Angelicos docuisse; in lib. octavo de Civitate Dei sexto capitulo: ubi magnorum philosophorum contemplationis virtutem laudat, qui *viderunt omnem speciem in re quacunque mutabili, qua est quicquid illud est, quoquomodo & qualiscunque natura est, non esse posse nisi ab illo qui vere est, quia incommunicabiliter est. Ac per hoc sive universi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatumque motum, & elementa disposita a cœlo usque ad terram, & quacunque corpora in eis sunt, sive omnium vitam, vel qua nutrit & continet, qualis est in arboribus: vel qua & hac habet & sentit, qualis est in pecoribus: vel qua & hac habet & intelligit, qualis est in hominibus: vel qua nutritorio subsidio non indiget; sed tantum continet, sentit, intelligit, qualis est in angelis, nisi ab illo esse non posse, qui simpliciter est.* De sensu tamen interiori dixisse crediderim. Proinde cœlestem essentiam plurimarum naturæ partium motionumque quæ naturaliter humanæ insunt naturæ, expertem quis ignorat? Eorum etiam quæ ei aut secundum substantiam non insunt, aut secundum accidens non contingunt, scientia non habere vera testatur ratio. Quamvis enim angeli mundum istum omnem & corpoream creaturam administrare perhibeantur, nullo modo tamen putandi sunt ad hoc peragendum corporeis sensibus, seu motibus localibus, vel temporalibus aut visibilibus apparitionibus indigere. Hæc autem omnia pro nostræ naturæ indigentia, locorum temporumque varietatibus adhuc subjectæ, non illorum potestatis defectu eis accidere recte videantur. Dum enim spiritualia sua corpora & invisibilia in formas visibiles transmutant, ita ut mortalium sensibus visibiliter, localiter, temporaliter possint apparere, non hoc eis accidit propter semet ipsos, sed propter homines, quibus præsunt & divina mysteria declarant. Nam localiter non vident per sensum, neque temporaliter eis accidit nosse quid in rerum administratione acturi sunt, quippe dum sunt æternaliter super omne tempus & locum in contemplatione veritatis in qua vident simul administrationis suæ causas. Et ne me existimes de omnibus cœlestibus essentiis talia pronuntiare, sed de excelsioribus solummodo ordinibus, qui semper circa Deum sunt, & quibus nulla ignorantia inest, præter

illam

illam divinarum tenebrarum quæ ſuperat omnem intellectum. Ordo ſiquidem extremus qui proprie dicitur angelicus, per quem ſuperiores ordines adminiſtrant, quicquid in humanis motibus per divinas revelationes, vel in cæteris mundi hujus partibus divina providentia jubet peragi; nondum omni ignorantia abſolutus eſt, ideoque ut Sanctus Dionyſius Areopagita in libro de cœleſti hierarchia ſubtiliſſime pertractat. *A ſuperioribus ordinibus docetur, et in altiorum ſe divinorum myſteriorum notitiam introducitur.* Proinde non irrationabiliter jubemur credere & intelligere omnem viſibilem & inviſibilem creaturam in ſolo homine eſſe conditam, cum nulla ſubſtantia ſit creata quæ in eo non intelligatur eſſe: nulla ſpecies, ſeu differentia, ſeu proprium, ſeu accidens naturale in natura rerum reperiatur, quæ vel ei naturaliter non inſit, vel cujus notitia in eo eſſe non poſſit, ipſaque notitia rerum quæ intra ſe continentur, in tantum melior eſt his quorum notitia eſt, in quantum melior eſt natura in qua conſtituta eſt. Omnis autem rationabilis natura omni irrationabili & ſenſibili naturæ recta ratione præponitur, quoniam Deo propinquior eſt, quapropter & res quorum notitiæ humanæ naturæ inſunt, in ſuis notionibus ſubſiſtere non incongrue intelliguntur. Ubi enim melius cognitionem ſuam patiuntur, ibi verius exiſtere judicandæ ſunt. Porro ſi res ipſæ in notionibus ſuis verius, quam in ſeipſis ſubſiſtunt, notitiæ autem earum homini naturaliter inſunt, in homine igitur univerſaliter creatæ ſunt, quod reditus omnium in hominem ſuo tempore indubitanter probabit. Qua enim ratione in eum reverſura ſunt, ſi in eo connaturalem quandam cognitionem non poſſiderent, & ab eo quodammodo non procederent? De quo reditu, ſuo loco dicendum promiſimus. *D.* Hæc quamvis valde difficilia videantur, quoniam ſimplicis doctrinæ modum excedunt, ſpeculatrice tamen conſiderata ratione, amplitudini humanæ conditionis intelligendæ admodum conveniunt, utiliſſimeque proficiunt: ut non immerito dicamus non hominem in genere animalium, ſed magis omne genus animalium in homine de terra, hoc eſt, ſoliditate naturæ productum, & non ſolum omne genus animalium, verum etiam univerſitatem conditam in homine factam, ita ut veraciter de homine intelligatur quod veritas dixit: *Prædicate Evangelium omni creaturæ*: Item Apoſtolus, *Omnis creatura congemiſcit & parturit uſque adhuc.* Cui autem hæc vel nimium abſtruſa, vel penitus incredibilia videntur, ſi omnium naturalium diſciplinarum, quas liberales appellant, imperitus eſt, aut ſileat aut diſcat, non incautus repugnet his quæ intelligere non valet; ſi doctus, plane videbit, ut de una earum exemplum proferamus, figuras geometricas non in ſeipſis naturaliter ſubſiſtere, ſed in rationibus ipſius diſciplinæ, quarum figuræ ſunt. Trigonus ſiquidem qui corporeo ſenſu in aliqua materia conſpicitur, profecto illius qui animo ineſt, quædam ſenſibilis imaginatio eſt; ipſumque trigonum qui in animo diſciplinabili ſubſiſtit, intelliget; rectoque judicio quid præſtantius ſit ponderabit, num figura Trianguli, an ipſe Triangulus cujus figura eſt; & inveniet ni fallor, illam quidem figuram vere figuram eſſe, & falſum Triangulum; illum vero Triangulum, qui in arte ſubſiſtit, illius figuræ cauſam eſſe, verumque Triangulum, & non dico phantaſticum Triangulum, qui ex animo deſcendit per memoriam in ſenſus, per ſenſus in ſenſibiles figuras; neque illum, qui iterum ex figura ſenſibili per corporeum ſenſum memoriæ infigitur; ſed illum ipſum, qui in ipſa diſciplina uniformiter permanet; ubi ſimul eſt linea & angulus, nec alibi linea, alibi angulus, alibi medium, alibi extremum, alibi ſignum, alibi ſpatium laterum à ſigno, alibi angulorum, alibi punctum quo lineæ incipiunt, & in quo per juncturas laterum anguli concluduntur; ſed in una eademque notione geometrici animi prædicta omnia unum ſunt, & totum in ſingulis & ſingula in toto intelliguntur, & in ipſo intellectu unica ſunt, quia ipſe omnium quæ intelligit ſubſtantialis ratio eſt, ex qua geometricorum corporum formulæ ſpecificantur: & quod de Triangulo diximus, de cæteris quoque figuris anguloſis, ſeu circularibus ſive obliquis, in planis quoque ac ſolidis intelligendum; cuncta quippe hæc una eademque ratione in mente perita diſciplinabilique in notionibus ſuis ſubſiſtunt: Si ergo geometrica corpora ſive in phantaſiis memoriæ, ſive in aliqua materia ſenſibili formentur in notionibus ſuis rationabilibus, omni phantaſia atque materia carentibus, ſuper omne quod ſenſu corporeo percipitur vel in memoria figurata ſubſiſtunt, quid mirum corpora quoque naturalia, ex qualitatibus elementorum mundi compoſita, in ea natura in qua eorum notitia eſt ſubſiſtere; præſertim, cum omnia quæ circa corpora ſentiuntur, incorporea ſint? Nam & ſpecies, quibus continentur, incorporales ſunt; quantitates ſimiliter & qualitates, intelligibilis naturæ eſſe nulli ſapienti dubium videtur

& ab intellectualibus vitalis substantiæ rationibus procedere.

IX. Quisquis naturas rerum intentus perspexerit, hæc ita se habere incunctanter inveniet. *D.* His itaque discussis, non incongrue quæritur, quomodo omnis creatura in homine est condita, cum ipse post creationem omnium factus fuisse perhibeatur. Si ergo ante ipsum universa creatura visibilis & invisibilis creata est, ut divina tradit Historia, nulliusque conditio post ipsum legitur, qua ratione possumus perspicere omnem creaturam in homine conditam fuisse? Nam si quis dixerit universam creaturam bis conditam, primo quidem specialiter in seipsa, secundo vero generaliter in homine, non facile crediderim rationi convenire. Quia si ita est, propriam substantiam homo non habebit, sed erit veluti quædam compositio multarum rerum, imo etiam totius creaturæ prius factæ, & una multiplex diversis formis exaggeratio: & quod est gravius, si omnis creatura sive visibilis sive invisibilis in seipsa perfectissime facta est, perfectus siquidem conditor dum sit, & plusquam perfectus, nullum imperfectum credibile est condidisse, quomodo veluti secundam suæ conditionis perfectionem in homine accepit, qui extremus in divinis operationibus creatur: & si ita est, non de nihilo fecit Deus hominem ad imaginem suam, sed de his quæ ante ipsum facta sunt. Quod si quis dixerit, humanum corpus non de nihilo, sed de aliquo terreno, videlicet luto, conditum fuisse, quid dicturus erit de meliori hominis parte, quæ sine dubio in anima constituta est; quam flatu divino, imo flatum divinum, de nihilo conditam, non autem de aliquo credimus. *M.* Hanc quæstionem multa caligine involutam sentio, multiplicemque reserationis suæ facultatem quærere; sed ne penitus intacta transiliatur, ipsam quodammodo, prout interior divini luminis radius arriserit, contemplari conabimur. Ac primum dicas quæso, utrum res intelligibiles seu sensibiles, priores sunt animo qui eas intelligit, vel sensu quo sentiuntur. *D.* Ubi aliud est quod intelligit,& aliud quod intelligitur,& melioris naturæ est quod intelligit,quam quod intelligitur,intelligenti animo seu sensu sentienti rem intellectam,seu sensu apprehensam,præcedi non incongrue dixerim. Res autem ipsas quæ se intelligunt, in quantum se intelligere possint, non dixerim esse semet priores. Nam ubi res ipsa, & sui cognitio unum est, qualis præcessio fieri potest non video. Scio enim me esse, nec tamen me præcedit scientia mei: quia non aliud sum, & aliud scientia qua me scio, & si nescirem me esse, non nescirem ignorare me esse; ac per hoc sive scivero, sive nescivero me esse, scientia non carebo, mihi enim remanebit scire ignorantiam. Et si omne quod potest nescire se ipsum nescire, non potest ignorare se ipsum esse; nam si penitus non esset non sciret seipsum nescire; conficitur, omnino esse omne quod scit se esse, vel sit se nescire se esse. Si quis autem tanta ignorantia obrutus est, ut nec seipsum esse sciat, nec scire seipsum esse sentiat; aut penitus talem non esse hominem, aut omnino extinctum dixerim. In supradictis quoque rationibus satis inter nos statuitur, hæc duo humanæ animæ simul & inseparabiliter ac semper inesse scire & nescire. Scit enim se esse rationabilem & intellectualem naturam; nescit autem quid sit esse intellectus & ipsa ratio. *M.* Non eras ergo priusquam scires vel nescires te esse? *D.* Non, simul enim accepi esse & cognoscere me esse, & intelligere me ignorare quid sum. *D.* Dic mihi quando notitiam sui accipit homo: utrum in illa conditione in qua omnes homines universaliter facti sunt in primordialibus causis ante tempora secularia: an in ipsa generatione, qua in ordine temporum, Deo soli cognito & prædefinito, in hanc vitam procedit. *D.* In utrisque ut arbitror: in una quidem generaliter in causis latenter, in altera vero specialiter in effectibus manifeste. Nam in illa primordiali & generali totius humanæ naturæ conditione nemo seipsum specialiter cognoscit, neque propriam notitiam sui habere incipit: una enim & generalis cognitio omnium est ibi, solique Deo cognita. Illic namque omnes homines unus sunt, ille profecto ad imaginem Dei factus, in quo omnes creati sunt. Ut enim omnes formæ vel species quæ in uno genere continentur, adhuc differentias & proprietates intellectui vel sensui cognitæ non succumbunt; sed veluti quædam unitas nondum divisa subsistit, donec unaquæque suam proprietatem & differentiam in specie individua intelligibiliter vel sensibiliter accipiat: ita unusquisque in communione humanæ naturæ, nec seipsum nec consubstantiales suos propria cognitione discernit, priusquam in hunc mundum suis temporibus, juxta quod in æternis rationibus constitutum est processerit. *M.* Quare ergo unusquisque mox ut per generationem in hunc mundum provenerit, non seipsum cognoscit? *D.* Pœnam prævaricationis naturæ in hoc manifestari non temere dixerim. Nam si homo non peccaret,

peccaret, in tam profundam ſui ignorantiam profecto non caderet; ſicut neque ignominioſam generationem ex duplici ſexu ad ſimilitudinem irrationabilium animalium non pateretur: ut Græcorum ſapientiſſimi certiſſimis rationibus affirmant: ipſe ſiquidem qui ſolus natus eſt abſque peccato in mundo, Redemtor viz. mundi, nunquam talem ignorantiam perpeſſus eſt, ſed confeſtim ut conceptus & natus eſt, & ſeipſum & omnia intellexit, & docere ac loqui potuit, non ſolum quia ſapientia Patris erat, quam nihil latet, verum etiam quia incontaminatam humanitatem acceperat; ut etiam naturam purgaret; non quia aliam accepit præter eam quam reſtituit, ſed quia ipſe ſolus incontaminatus in ea remanſit; & ad medicamentum vulneris vitiatæ naturæ in ſecretiſſimis ipſius rationibus reſervatur. Tota quippe in totis periit, præter illum, in quo ſolo incorruptibilis permanſit. Et quidem maximum exemplum gratiæ ipſe eſt, non quia quid ex reatu humanæ naturæ indultum ſit ei, ſed quia ſolus omnium nullis præcedentibus meritis in unitatem ſubſtantiæ verbo Dei conjunctus eſt, in quo omnes electi de plenitudine gratiæ ejus accipientes, filii Dei & participes Divinæ ſubſtantiæ fiunt. *M.* Inerat ergo humanæ naturæ potentia perfectiſſimam ſui cognitionem habendi, ſi non peccaret. *D.* Nil veriſimilius. Caſus quippe illius maximus & miſerrimus erat ſcientiam & ſapientiam ſibi inſitam deſerere, & in profundam ignorantiam ſuimet & creatoris ſui labi, quamvis appetitus beatitudinis quam perdiderat etiam poſt caſum in ea remanſiſſe intelligatur, qui in ea nullo modo remaneret, ſi ſeipſam & Deum ſuum omnino ignoraret. *M.* Perfectiſſima ergo cognitio & ſui & creatoris ei ante peccatum naturaliter inſita eſt, quantum cognitio creaturæ, & ſeipſam & cauſam ſuam poteſt comprehendere. *D.* Non aliter æſtimo. Nam quomodo imago eſſet, ſi in aliquo ab eo cujus imago eſt diſtaret? excepta ſubjecti ratione, de qua in ſuperioribus libris diximus, dum de prototypo, hoc eſt, de principali exemplo ejuſque imagine diſputabamus; dicentes, ipſum Deum principale exemplum eſſe per ſeipſum, à ſeipſo, in ſeipſo, & à nullo creatum vel formatum vel converſum ſubſiſtens, imaginem vero ejus quæ eſt homo, ab ipſo creata, nec per ſeipſam eſſe, nec à ſeipſa, nec in ſeipſa ſubſiſtere, ſed ab eo cujus imago eſt accepit eſſe ſecundum naturam, & Deus eſſe ſecundum gratiam, cætera quoque omnia quæ de Deo prædicantur, de imagine ejus prædicari poſſe: ſed de Deo eſſentialitate, de imagine vero participatione. Nam & bonitas eſt & bona imago, participatione ſummi boni ſummæque bonitatis, cujus imago eſt; æterna quoque & æternitas, participatione illius omnipotentiæ à qua condita & ad quam converſa ſpecificata eſt. Nam ſi humana natura non peccaret, eique qui eam condiderat immutabiliter adhæreret, profecto omnipotens eſſet: quicquid enim in natura rerum fieri vellet, neceſſario fieret, quippe dum nil aliud fieri vellet, præter quod creatorem ſui fieri velle intelligeret. Creatoris autem ſui voluntatem omnipotentem, incommutabilem omnino intelligeret, ſi ei omnino adhæreret, eumque non deſereret, ne ſibi diſſimilis eſſet; & cætera quæ recta ratione de Deo ejuſque imagine, intelligi, vel cogitari, vel prædicari poſſent. *M.* Si ergo humanæ naturæ ante peccatum inerat & ſuimet perfecta cognitio & creatoris ſui, quid mirum ſi rationabiliter de ea intelligatur pleniſſima ſcientia ſimilium ſui naturarum, ut ſunt cœleſtes eſſentiæ, & inferiorum ſe, ut eſt mundus iſte cum rationibus ſuis intellectui ſuccumbentibus, habuiſſe & adhuc ſola poſſibilitate, & reipſa in ſummis hominibus? *D.* Clare intelligentibus non erit mirum, ſed verum & veriſimile. *M.* Magna laus enim ac vera humanæ naturæ, imo etiam illius qui ſic eam creare voluit. Quapropter de intellectu quoque illius & cognitione ſimiliter accipiendum, ut enim ſapientia creatrix quod eſt verbum Dei, omnia quæ in ea facta ſunt priuſquam fierent vidit, ipſaque viſio eorum qua priuſquam fierent viſa ſunt, vera & incommunicabilis, æternaque eſſentia eſt: ita creata ſapientia quæ eſt humana natura, omnia quæ in ſe facta ſunt priuſquam fierent cognita ſunt vera eſſentia & inconcuſſa eſt: proinde ipſa notitia ſapientiæ creatricis prima cauſaliſque totius creaturæ eſſentia recte intelligatur eſſe, cognitio vero creatæ ſapientiæ ſecunda eſſentia & ſuperioris notitiæ effectus ſubſiſtit: & quod diximus de prima & cauſali eſſentia in creatricis ſapientiæ notione conſtituta; deque ſecunda & effectiva quæ in anima humana ſubſiſtere non incongrue aſſeritur; de omnibus ſimiliter quę circa eſſentiam totius creaturæ dignoſcuntur, incunctanter intelligendum eſt. Omne ſiquidem quodcunque in humana intelligentia circa ſubſtantias rerum conſtituitur, ex ipſa notitia creatricis ſapientiæ procreatam ſapientiam præcedere recta naturæ conſideratio declarat. Conſtituuntur autem circa eſſentias quidem ſpecies ſenſibiles, quantitates

titates, qualitates, loca, tempora, & similia sine quibus essentia esse intelligi non potest. Quamobrem totum quod volumus suadere breviter, ac sic possumus concludere, quemadmodum intellectus omnium quæ Pater fecit in suo verbo unigenito, essentia eorum est & cunctorum quæ circa eam naturaliter intelliguntur; ita cognitio omnium quæ patris verbum in humana anima creavit, essentia est eorum omniumque quę circa eam naturaliter dignoscuntur: & quemadmodum divinus intellectus præcedit omnia, & omnia est; ita cognitio intellectualis animæ præcedit omnia quæ cognoscit, & omnia quæ præcognoscit est: ut in divino intellectu omnia causaliter, in humana vero cognitione effectualiter subsistant: non quod alia sit omnium essentia, ut sæpe diximus, in verbo, alia in homine; sed quod unam eandemque aliter in causis externis subsistentem, aliter in effectibus intellectam mens speculatur: illic enim superat omnem intellectum, hic autem ex his quæ circa eam considerantur esse solummodo intelligitur: in utrisque vero quid sit nulli creato intellectui nosse licet. Nam si nosci potest, non omnimodo creatoris sui imaginem in se exprimeret, qui ex his quorum principium, & causa, & conditor est cognoscitur tantum esse, quid autem sit omnem intellectum effugit. *D.* Nulla igitur creatura vel visibilis vel invisibilis, conditionem hominis præcedit, non loco, non tempore, non dignitate, non origine, non æternitate, & simpliciter nullo præcessionis modo; ipsa vero cognitione & dignitate, non autem loco vel tempore præcedit ea, quæ cum ea, & in ea, & infra eam creata sunt: his vero quibus condignitate naturæ æqualis est, cœlestibus videlicet essentiis, concreata est; nam & ipsa cœlestis essentiæ & intellectualis est particeps; de Angelica quippe humanaque essentia & natura scriptum est, *qui fecit cœlos in intellectu* ac si aperte diceret, qui fecit intellectuales cœlos. Quapropter non facile occurrit ad intelligendum, si homo angelicis essentiis substantialiter concreatus sit, quomodo omnia visibilia & invisibilia in ipso condita sunt. Non enim rationi convenire videtur, ut & cum cœlestibus virtutibus suæ simul principium conditionis habeat & essentiæ in ipso creatæ sint. *M.* Si intentus intellectualium & rationabilium naturarum reciprocam copulationem & unitatem inspexeris, invenies profecto & angelicam essentiam in humana, & humanam in angelica constitutam. In omni siquidem quodcunque purus intellectus perfectissime cognoscit fit, eique unum efficitur. Tanta quippe humanæ naturæ & angelicæ societas fuerat & fieret si primus homo non peccaret, ut utraque unum efficeretur, quod etiam in summis hominibus quorum primitiæ in cœlestibus sunt, fieri incipit: & angelus quidem in homine fit per intellectum angeli qui in homine est, & homo in angelo per intellectum hominis in angelo constitutum. Qui enim, ut dixi, pure intelligit, in eo quod intelligit fit. Natura itaque intellectualis & rationabilis angelica, in natura intellectuali & rationali humana facta est, quemadmodum & humana in angelica per reciprocam cognitionem, qua & angelus hominem intelligit, & homo angelum. Nec mirum. Nam & nos dum disputamus in nobismet invicem efficimur. Siquidem dum intelligo quod intelligis, intellectus tuus efficior, & ineffabili quodam modo in te factus sum. Similiter quando pure intelligis quod ego plane intelligo, intellectus meus efficeris, ac de duobus intellectibus fit unus, ab eo quod ambo sincere & incunctanter intelligimus formatus. Verbi gratia, ut ex numeris exemplum introducamus: senarium numerum suis partibus esse æqualem intelligis; & ego similiter intelligo, & intelligere te intelligo, sicut & me intelligis intelligere. Uterque noster intellectus unus fit senario numero formatus, ac per hoc & ego in te creor, & tu in me crearis. Non enim aliud sumus, aliud noster intellectus; vera siquidem ac summa nostra essentia est intellectus contemplatione veritatis specificatus Quod autem intellectus non solum coëssentialibus sibi naturis, verum etiam inferioribus conformari possit, dum eas amando intelligit seu sentit, sermo docet Apostolicus, intellectuale nimirum diligere visibiles formas perhibens, dicendo: *Nolite conformari huic seculo.* Hac itaque ratione reciprocæ intelligentiæ, & angelus in homine, & homo in angelo non abs re creari dicitur, & neque angelum præcedere hominem ulla conditionis lege, ullo processionis modo recte creditur & intelligitur: quamvis naturæ angelicæ creationem prophetica narratio prius pronuntiet ut multi volunt, humanæ vero posterius. Non enim ut ait Sanctus Augustinus in undecimo lib. de Civitate Dei credibile est, divinam scripturam in operibus sex primordialium & intelligibilium dierum conditionem cœlestium virtutum omnino siluisse, sed vel in prima fronte Geneseos, ubi scriptum est, *in principio fecit Deus cœlum & terram, cœli* nomine earum facturam protulisse; aut paulo post ubi ait, *& dixit Deus fiat lux,*

lux, & facta est lux. In alterutro namque loco prædictus pater angelicam conditionem insinuatam fuisse affirmat, & maxime in secundo. In primo quippe sub *cæli* appellatione totius invisibilis creaturæ conditionem plus asserit significatum in informi materia, quam angelicæ naturæ specialiter formationem. In eo vero quod scriptum est, *fiat lux & facta est lux*, cœlestium essentiarum formationem descriptam incunctanter asserit: quanquam aliorum sensum introduxerit, qui in hoc divino præcepto, cujusdam primitivæ lucis visibilis localisque in superioribus mundi partibus opinantur constitutionem; cui tamen sensui in Hexamero suo acutissime repugnat. Quod autem dictum est, *& divisit lucem a tenebris, & vocavit Deus lucem diem, tenebras vero noctem*, dupliciter vult intelligi: aut enim *lucis* vocabulo formatio creaturæ angelicæ in specie propria, tenebrarum vero ipsius præcedens origine, non tempore informitas adhuc imperfectæ; aut divisionis lucis à tenebris segregatio atque differentia illius partis angelicæ quæ conditori suo incommutabiliter adhæserat, meritoque suæ obedientiæ beatitudinis præscia, ab ea parte quæ in veritate non stetit, sed suæ superbiæ pœna in tenebras ignorantiæ sui lapsus futuri, atque æternæ miseriæ cecidit, significatum est. Quisquis autem plenius, hunc duplicem intellectum divinissimi magistri nosse velit, ipsius verba in Hexamero suo, & in præfato de Civitate Dei volumine studiosus legat; quæ quoniam plura, & omnibus in propatulo sunt, huic nostræ disputatiunculæ superfluum mihi visum est inserere. *D.* Provide: non enim sanctorum Patrum sententiæ, præsertim si plurimis notæ sunt, introducendæ sunt nisi ubi summa necessitas roborandæ ratiocinationis exegerit: propter eos, qui cum sint ratiocinationis inscii, plus auctoritati quam rationi succumbunt.

X. Sed velim per te nosse quamobrem angelica constitutio, veluti in prima intellectuali die, hoc est, in prima propheticæ contemplationis ordinatione narratur, post modum vero interposita quaternaria sensibilis mundi theoria humana sexta contemplatione introducitur formatio: vel ut aptius dicam, quare non in primo introitu totius creaturę contemplationis homo introducitur, sed eadem contemplatione sexies repetita in fine omnium introductus est; videtur enim non solum angelica essentia, verum etiam sensibilium rerum quadam dignitate, ut non dicam temporalitate, humanam præcedere substitutionem. *M.* Quinimo in hoc maxime humanæ essentiæ super omnia quæ sunt manifestissime dignitas aperitur. Siquidem luce clarius datur intelligi in omnibus quæ ante constitutionem hominis narrantur, ipsum fuisse creatum, imo omnia in ipso constituta. Non enim alia ratione in *lucis* vocabulo angelorum constitutio aperte non describitur, quippe non dictum est fiat angelus, ut faciamus angelum, quemadmodum expresse est scriptum, *faciamus hominem*, nisi ut intelligatur in conditione lucis non minus hominis quam angeli creatam significationem fuisse. Porro si cœlestis essentiæ conditionis *lucis* vocabulo significatæ homo particeps est; quasi rerum naturalis recte intuentium non consequenter inspiciat omnia quæ post lucis constitutionem narrantur, in homine creata esse non solum secundum eorum cognitionem, verum etiam secundum res ipsas; præsertim dum incunctanter videat hunc mundum sensibilem propter hominem factum fuisse, ut ei præesset ut rex regno, ut dominus domui, utque eo ad laudem creatoris uteretur; nullis ejus partibus subditus, sed supra eum, in nullo ejus indigens, solo regimine supervectus. Non enim homo si non peccaret inter partes mundi administraretur, sed universitatem omnino sibi subditam administraret, nec corporeis his sensibus mortalis corporis ad illum regendum uteretur, verum sine ullo sensibili motu vel locali vel temporali, solo rationabili contuitu naturalium & interiorum ejus causarum facillimo rectæ voluntatis usu secundum leges divinas æternaliter ac sine errore gubernaret; sive in administratione partium, sive in administratione universitatis; si vero creatorem deserendo ex dignitate suæ naturæ in eum caderet, inter partes ejus ignobiliter deputatus, divina justitia correctus, suæ prævaricationis pœnas lueret. Proinde post mundi visibilis ornatus narrationem introducitur homo veluti omnium conclusio, ut intelligeretur quod omnia quæ ante ipsum condita narrantur in ipso universaliter comprehenduntur. Omnis enim numerus major minorem in se numerum concludit. Nam si hominis conditio primitus in narratione conditarum rerum sive visibilium sive invisibilium apte indicaretur: cætera omnia quorum conditio narrationis ordine creationem ipsius sequerentur, extra notitiam ejus subsistere non immerito viderentur. Jam vero quoniam in fine divinorum omnium operum introducitur, omnia divina opera in ipso subsistere, & comprehendi manifestantur.

tur. Et quidem cœlestes essentias, hoc est, angelicas duobus modis in ipso esse diximus; uno quidem, quo coessentialis, hoc est intellectualis & corrationalis eis est, præter quod terrena hæc habitatio mortalis corporis post peccatum impedit: altero vero, quo per mutuam cognitionem sibi invicem inferuntur: ita ut & angelus in homine veluti homo, & homo in angelo veluti angelus, reciproco intellectu adunati, simplicique veritatis contemplatione formati procreantur. Quid de operibus secundæ propheticæ contemplationis dicam? Nonne *firmamentum*, hoc est simplicium elementorum soliditas, tam quæ inter aquas primordialium causarum superiores, & mutabiles corporeæ corruptibilisque naturæ inferiores, temporibus & locis per generationem & solutionem fluctuantes facta est, in humana essentia substitutam cognoscimus? Quis enim humanam naturam perspicue considerans, non catholica mundi elementa in ea reperiat? Quid de operibus tertiæ lucis æstimandum? Nunquid stabilitas substantiæ *arida* vocabulo significata, & mutabilium accidentium instabilitas *aquarum* inundationibus intellecta, & hæc à se invicem naturali differentia discreta, in homine intelliguntur: insuper etiam, vita illa quæ herbarum surculorumque diversas species & nutrit, & auget, & vivificat, intra partes humanæ naturæ connumeratur. Et quoniam prima die in conditione lucis principalis pars hominis ac sublimissima lux, intellectus viz. & ratio, in consortio angelicæ naturæ constituta est, secundæ lucis illius, hoc est exterioris sensus ad visibilium rerum recipiendas formas & species & qualitates & quantitates, facti quarta die propheticæ theoriæ ordo rationabiliter introduxit conditionem. Exterior namque sensus exteriorum rerum internuntius, quamvis proprie & naturaliter ad animam pertineat, corpori tamen deputatur, quoniam per corporis instrumenta vim suam exercet. Pulcre itaque sensus illius qui corpori ex quatuor mundi elementis composito attribuitur, conditionem quarto loco conditionis rerum prophetica theoria constituit; quoniam vero ipsius sensus triplex modus est, quorum primus qui sine ulla erroris occasione species rerum sensibilium animo internuntiat, tam præclare ut facillime ac sine ullo labore ipsas species judex animus planissime omni caligine remota discernat; qui modus visionis luminare majus appellatur; ipse siquidem animum non fallit, ac veluti clarissimus Sol omnes sensibiles species detegit, rationique patefacit. Secundus vero modus est qui veluti luminare minus dicitur ille, per quem sæpissime animus fallitur, veluti in nocturnis quibusdam lucubrationibus ambiguus atque errabundus; ut non facile de his quæ per sensum recipit rectum judicium proferre possit; hujusmodi exempla sunt remus in aqua quasi fractus, aversa facies in speculo, motus turrium, imago vocum quæ à Græcis ἠχὼ vocatur, & mille species falsitatum omnibus corporeis sensibus naturaliter adhærentium, quas discernere ex vera specie rationabilis animæ judicium laboriosissime & solertissime sudat; hæc enim non in rerum natura, sed in sensibus formantur, ac sæpe animum fallunt, & in errorem mittunt, & falsa vera esse approbant. Tertius modus est qui multipliciter & cumulatim sensibilium formarum numeros animo infundit, ac veluti innumerabilium stellarum ex sphæra sensibilis naturæ innumerabilium specierum variis ordinibus cœlata cohors accipit; in tantum multiplicium phantasiarum diffusionibus perturbatus ut aut vix aut nunquam de eis sine ullo errore valeat judicare; sed quibusdam argumentationibus veri quodammodo similia, ac veluti de incertis certa proferre conatur, & nec semper eodem modo de minutissimis visibilium rerum rationibus disputat: aliquando quippe clarius veritatique propinquius, aliquando obscurius & à veritate longius, aliquando obscurissime & ab ipsis rebus longissime opiniones quasdam deprimit; ideoque tertius sentiendi modus diversis stellarum præfulsionibus significatur. Triplex itaque sentiendi modus in triplici cœlestium luminarium ordine constituitur. Quod enim Sol est in mundo, hoc est clarissimus & non fallens in homine sensus: & quod Luna, hoc est ambigua phantasia & veluti dubia lux animi sentientis: & quod stellæ, hoc est incomprehensibiles & minutissimi phantasiarum numeri ex innumerabilibus & incomprehensibilibus corporalium rerum speciebus procreati. Et ne mireris veluti minora, hoc est quæ considerantur in humana natura, per majora; hoc est per cœlestia corpora significari. Verissima quippe ratio incunctanter nos docet unum hominem & singulariter unum, majorem esse universo mundo visibili,* non mole partium, sed rationabilis naturæ dignitate: *Nam si melior est anima vermiculi*, ut Sanctus pater Augustinus edocet, *quam corpus solare totum mundum illustrans*, vita siquidem extrema qualiscunque sit primo corpori pretiosissimoque dignitate essentiæ præponitur; quid mirum, si omnia totius mundi corpora humano

mano

mano sensui postponantur? Primum quidem ratione illa qua præponitur causa naturalis his quæ propter eam naturaliter fiunt, & quidem sensibilia propter sensum facta, non autem sensus propter sensibilia, nemo sapientium dubitat; deinde, quod vera ratione præponitur dignitate naturæ, quod judicat, ei quod judicatur. Sensus autem de sensibilibus, non vero sensibilia de sensibus judicare, nulli naturas rerum pure speculanti est ambiguum. Huc accedit, quod sensus non nisi in substantia vitali, in qua manifestissimus motus vitæ est, constituitur: sensibilia vero in quantum corpora sunt, quoniam extremum in creaturis obtinent locum, nec semper motum vitæ aperte demonstrant. Sensibilium quippe quædam sunt, in quibus aut vix vitalis motus apparet aut nunquam. Postremo nullum sensibile vita est, qua vita moveri videatur: sensum vero non solum vivere, verum etiam substantialiter esse vitam, ipsa docet natura. Et si quantitas & magnitudo corporeæ molis in rebus sensibilibus laudatur, laudabilior est ipsa quantitas & magnitudo virtutis quæ in sensibus substituta est. Vide quanta vis est in sensu oculorum ad lustranda in infinitum lucida spatia, ad formandas in se diversas & innumerabiles species, corporum, colorum, figurarum, cæterorumque quorum phantasiæ per hunc sensum memoriam ingrediuntur. Quid de virtute audiendi dices? Tantas quippe voces simul sonantes, & inter se discrepantes simul potest auditus in seipsum haurire atque discernere. In hunc modum, quisquis reliquos sensus inspexerit, mirabiles ineffabilesque eorum virtutes contemplabitur. Hinc datur intelligi quemadmodum universitatis conditæ intelligibiles rationes in quantum intelligi possunt, in ejusdem sensu conditionis suæ causas constituunt atque subsistunt: Sed quoniam ipse sensus non homini tantum, sed & cæteris animalibus naturaliter inest propterea & aliam patitur distributionem. Tribuitur enim & reptilibus maris & volatilibus cœli, in quinta prophetica contemplatione. Nec immerito, cum & ipse sensus qui quinto die naturæ rerum inseritur quinquepartitus fit. Terrenis quoque animalibus sexta die copulatur, ea intentione, ut opinor, quoniam ipsa majorem cognationem cum homine qui sexta die factus est, videntur habere, quam quæ de aquarum natura producta sunt. Ipse itaque homo, cujus conditio in prædictis divinæ operationis contemplationibus, veluti latenter insinuatur, quoniam in ipso & cum ipso prædicta omnia condita sunt, non per moras temporum, sed ordinatione causarum in in effectus suos manantium, in fine totius universitatis manifeste formatur, senaria repetitione propheticæ theoriæ peracta, ut eo numero non solum perfectio humanæ naturæ, verum etiam omnium quæ ante ipsam explicata sunt, in ea conditio significaretur, scriptura dicente: *Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestiis, universæque creaturæ, omnique reptili quod movetur in terra. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum.* Ubi primo notandum, quod in conditione omnium quæ ab initio creaturæ in prædictis quinque intellectualibus diebus narrantur, divinæ naturæ superessentialis unitas & ineffabilis pluralitas, vel ut ait Sanctus Dionysius Areopagita, *summa bonitatis fœcunditas aperte non est expressa,* quamvis in eo quod scriptum est, *in principio fecit cœlum et terram,* Patris & Filii personas significari non incongrue intelligitur. *Dei* quidem vocabulo Pater, *Principii* vero Verbum: & paulo post Spiritus Sanctus introducitur, ubi dictum est, *et spiritus Dei fovebat aquas,* ac sic in conditione primordialium causarum, Sanctæ Trinitatis suadetur proprietas. In processionibus etiam ipsarum causarum in formas & species suas, eandem Trinitatem Scriptura commemorare inspicitur. Verbi gratia: *Dixit Deus, Fiat lux*: *Dei* nomine Patrem, verbo autem sensibili quod est *Dixit* unigenitum & superintelligibile ejus Verbum, in quo & per quod fecit quæ sunt omnia. Ubi vero dixit, *& vidit Deus lucem quia bona est,* Spiritum Sanctum insinuat. Id ipsum in cæteris quoque diebus facit: ubicunque addit, *& vidit Deus quod esset bonum.* Sexta vero die dum homo formatur, & unitas Divinæ naturæ, & pluralitas apertissime prædicatur: unitas quidem dicendo *& ait,* ut subaudiatur Deus, sicut aperte septuaginta interpretati sunt, *& dixit Deus,* plurali autem verbo quod est *faciamus,* tres substantiæ unius essentiæ, vel ut usitatius Latini volunt, tres personæ unius substantiæ exprimuntur. Nec immerito. Ubi enim imago conditur, ibi principale exemplum cujus imago est apertissime aperitur. Sed quoniam homo cum sit unus, veluti ex multis partibus compositus est; constat enim ex corpore, hoc est ex formata materia sensibili & anima, hoc est sensu & ratione, & intellectu, & vitali motu.

XI. Quæ-

XI. Quæritur utrum per omnes suas partes ad imaginem Dei homo factus est, an secundum eas solummodo quæ in eo excelsioris vel excellentissimæ naturæ sunt; & quid tibi videtur de tali negotio si libet edissere. *D*. De hac quæstione, omnes ferè Scripturæ Sanctæ expositores non tacent. Et primum quidem unanimiter perhibent hominem in quantum corpus est ad imaginem Dei non esse factum; Deus quippe incorporeus est, nihilque corporalitatis ei inest, vel accidit; utrum vero secundum omnia, hoc est secundum omnes partes quæ intelliguntur in anima, ad imaginem Dei conditus est, an secundum præcellentes solummodo, studiosissime à spiritualibus viris est quæsitum: & ad hoc perventum, non alibi nisi secundum excellentissimam sui partem, intelligibilem videlicet, divinam imaginem exprimere. Quæ pars veluti triformis intelligitur in intellectu plane & ratione & sensu interiori, de quibus superioribus libris multa inter nos alternata sunt. Illa siquidem vita, qua corpus administrat & qua anima humana nutritivæ & auctivæ vitæ quæ herbis & arboribus specialiter attributa est, communicare videtur: sensus quoque exterior & quinquepartitus, quo irrationabilibus animalibus homo communicat, quamvis ad partes animæ pertinere intelligatur, ei tamen inesse imaginem Dei multi sapientes abnegant. Sed dum ipsa ratio humanam animam diligentius conspicatur, simplicissimæ naturæ eam reperit, totamque per totum in seipsa & nullo modo in aliqua sui parte dissimilem sui, vel inferiorem vel superiorem seipsa in ullo eorum quæ in ipsa essentialiter esse intelliguntur. Tota quippe corpus suum administrat, nutrit, & auget. Tota sentit in sensibus, tota rerum sensibilium phantasias recipit, tota in occursoribus numeris qui primi phantasias sensibilium suscipiunt, tota in progressoribus qui introducunt, tota in recordabilibus qui memoria commendant, tota in tota memoria, tota super totam memoriam, sive rerum sensibilium sive rerum intelligibilium: ac per hoc non illius partium diversitas, si tamen partes in ea esse dicendum est, sed administrationum ac motuum varietas; motus quippe ejus partes ejus sunt, diversas intelligentias in anima fecit. Ipsa siquidem in seipsa tota ubique est & individua, motus tamen ipsius, quos etiam numeros animales vocant, quia in anima sunt, diversis appellationibus significantur. Dum enim creatorem suum, super seipsam attendit, & super totius creaturæ intelligentiam, contemplativo motu versatur intellectus, seu mens, seu animus; dum rationes rerum veluti secundo motu naturali investigat, ratio; dum invenit eas, & discernit, atque definit, sensus interior; dum rerum sensibilium phantasias per organa corporalium sensuum recipit, sensus exterior; non quod sit ipse substantialiter sensus exterior anima, sed quod per ipsum rerum sensibilium formas & species sentit: magna enim differentia est inter naturam simplicis animi & corporalium instrumentorum multiplicem varietatem; dum corpus administrat nutriendo illud & augendo, vitalis motus meruit appellari; dum sit ipsa simplicissimę naturæ & individuæ & in partibus essentiæ, nec minor in minoribus suis officiis, nec major in majoribus, nec maxima in maximis, sed in omnibus sibimet æqualis est, ut magnus ille Gregorius Nyssenus asserit in sermone *de Imagine*.

Hinc datur intelligi, totam animam humanam ad imaginem Dei factam, quia tota intellectus est intelligens, tota ratio disputans, tota sensus & sentiens, tota vita & vivificans. Duobus autem modis maxime humanam animam ad imaginem Dei factam cognoscimus: primo quidem, quod sicut Deus per omnia quæ sunt diffunditur, & à nullo eorum potest comprehendi; tota anima totum sui corporis organum penetrat, ab eo tamen concludi non valet: secundo vero, quod quemadmodum de Deo prædicatur solummodo esse, nullo modo autem definitur quid sit; tota humana anima tantummodo intelligitur esse, quid autem sit, nec illa ipsa nec alia creatura intelligit: sicut præfatus Gregorius in undecimo capite prædicti sermonis, corporeos sensus ab animi natura discernens, explanat ipsum animum, incomprehensibilem affirmans. "Quid igi-" tur est, *inquit*, animus secundum sui naturam, qui sensuum virtutibus seipsum imper-" titur, & per singulas convenienter eorum quæ sunt scientiam recipit. Nam quia " aliud quid præter sensus est, non arbitror quempiam sapientium dubitare. Si enim " id ipsum esset, sensui ad unum omnino haberet secundum sensum operum societa-" tem; eo quod simplex quidem ipse est, nil autem varium in simplice consideratur. Nec " vero omnibus comparatis aliud quidem tactum esse, aliud olfactum, aliis similiter " absque communione ad se invicem dispositis; quoniam æqualiter unicuique & con-" venienter adest; alterum quid oportet omnino ipsum animum præter sensum substi-" tuere per naturam ne quis varia intellectuali commisceat. Quis cognovit animum

" Domini

" Domini ait Apostolus? Ego autem præter hoc dico, quis suum animum intellexit? " Dicant qui Dei naturam inter ea quæ in eorum comprehensione sunt, faciunt; si " seipsos intellexerint, si sui animi naturam cognovere. Multum partibilis quidem est multumque compositus; & quomodo intellectuale in compositione est? " aut quis modus est diversorum generum concretionis? Sed simplex & incompositus, " quomodo in multipliciter partitam sensualitatem dividitur, quomodo in singularitate varium, in varietate unum? sed cognoscens eorum de quibus dubitatur, solutionem, in ipsam vocem Dei recurro; Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem " & similitudinem nostram. Imago donec in nullo eorum quæ in principali intelliguntur exemplo, deficiat, proprie est imago: si vero in aliquo ex similitudine principalis exempli excesserit, in illa parte imago non est. Nonne ergo quoniam in his quæ " circa divinam considerantur naturam, incomprehensibilitas essentiæ est, necessarium " erit eum qui sortitur imaginem ad principale exemplum imitationem habere? Si " enim imaginis natura principale exemplum comprehenderit, supra comprehensionem erit: si contrarietas eorum quæ considerantur, invenitur, peccatum " imaginis reprehenditur. Quoniam vero scientiam fugit ipsa nostræ animæ natura " quæ est secundum imaginem conditoris, diligentem ad id quod ei superponitur habet similitudinem; eo quod secundum seipsam est incognita, incomprehensibilem naturam characterizans. Idem in decimo secundo capitulo, " Quoniam pulcherrimum " omnium & excellentissimum bonum ipse Deus est, ad quem omnia respiciunt, quæcunque boni habent desiderium: propterea dicimus animum etiam ad imaginem formosissimi factum, quatenus ad principale exemplum similitudinem participarit: " quantum quidem ipsum in bono licet permanere. Si vero quodammodo extra hoc " fuerit, pulcritudine illius in quo erat, denudatur. Sic quidem dicimus similitudine " principalis exempli pulcritudinis animum ornari, veluti quoddam speculum charactere apparentis formatum: juxta eandem analogiam etiam administratam à se " naturam habere animum arbitramur, pulcritudineque quæ ab illo est, ipsam ornari, " veluti quoddam speculi speculum factam, tenerique ab ipsa & comprehendi materiale substantiæ, hoc est, materialem substantiam circa quam consideratur natura. Hoc autem propterea dicit, quod circa materiam proprie dicitur natura, quia natat donec formam quam stabilitet, materia inveniat. Si ergo habetur ab altero alterum " per omnia corrationabiliter ipsa veri boni societas deducendo per id quod supponitur id quod consequens formificat, hoc est per animam naturam per naturam materiam. Cum vero efficitur hujus optimæ connaturalitatis dispersio; & contrarium " consequens fuerit transgredienti supereminens, etiam ipsius materiæ cum desolata " fuerit ex natura redarguitur deformitas. Informis enim res quædam est per seipsam " materia, & imperfecta: & ipsius informitate corrumpitur pulcritudo naturæ in qua " per animam formatur, ac sic in ipsum animum turpitudinis materiæ per naturam distributio efficitur: ut non jam Dei imaginem in charactere figmenti consideres. Nam " veluti quoddam speculum retro bonorum formam animus factus, projicit quidem fulgoris boni notitias; materiæ vero informitatem in seipsum absorbet: & hoc modo " fit mali generatio per privationem boni subtexta. Bonum vero est quodcunque consequitur, quod primum bonum proprie habet; quodcunque vero extra illam copulam & similitudinem quæ ad illud est efficitur, expers boni omnino est. Si ergo unum quidem juxta consideratam rationem bonum quod vere est: animus autem ad " imaginem boni efficiendo etiam ipse habet bonus esse; natura vero quæ ab animo " continetur, veluti quædam imago imaginis est: ex his autem ostenditur quia materiale nostrum constituitur quidem & comprehenditur cum ex natura administratur; " solvitur vero iterum & decidit cum à continente animo & comprehendente separatur, & ab ipsa ad bonum connaturalitate dispergitur. Hoc autem non aliter efficitur, quam cum naturæ ad contrarium fit conversio: dum desiderium non ad bonum, sed ad id quod formantis indiget intuetur. Necesse est enim omnem materiam per egestatem propriæ formæ in aliquam fœdam, ac deformem imaginem transformari. Et paulo post. Ac per hoc consequens contemplatio rationi occurrit per " quam discimus in humana concretione à Deo quidem animum administrari: ab illo " autem materialem nostram vitam dum in natura, hoc est, in imagine animi manet; " si autem aversa fuerit à natura etiam ab ipsa quæ est per animum, operatione alienari. Proinde si quis prædicti Theologi verba intentus perspexerit, per totum sermonis

monis de imagine textum inveniet constitutionem totius hominis in tribus quibusdam veluti compositis concretam: in animo videlicet & vitali motu, quem ipse aliquando fluxilem, aliquando materialem vitam appellat: & in materia, ita ut totus homo animo & materiali vita & ipsa materia constare intelligatur: & animus quidem, in quo tota animæ virtus constat, ad imaginem Dei factus & summi boni speculum, quoniam in eo divinæ essentiæ incomprehensibilis forma ineffabili & incomprehensibili modo resultat. Materialis autem vita, quæ specialiter circa materiam versatur & propterea materialis dicitur, quia mutabilitati materiæ, id est, corporis adhæret, imago quædam animi est & ut ipse dicit, speculum speculi; ita ut animus divinæ naturæ forma sit: vitalis autem motus, qui etiam materialis vita vocatur, forma sit animi, ac veluti secunda imago: per quam etiam animus materiæ speciem præstat. Ac per hoc quadam ratione per humanæ naturæ consequentiam totus homo ad imaginem Dei factus non incongrue dicitur: quamvis proprie & principaliter in solo animo imago subsistere intelligatur, eo ordine ut animus quidem à Deo nulla alia interposita creatura: vitalis autem motus ab animo. Postremo ex vitali motu materia formationis causam accipiat: ita ut materia vitalem motum sequatur, vitalis motus animum, animus ipsum Deum: ad quem conversus naturæ suæ integritatem & pulcritudinem custodit: aversus vero ab eo, & seipsum & quæ sibi subjecta sunt, materialem vitam dico, ipsamque materiam dissipat atque deformat. Sed ipse vitalis motus non parvam quæstionem gignit. Quæritur enim utrum ad substantiam hominis pertineat necne: & si non pertinet, cur imago imaginis dicitur, hoc est, imago animi, & qua ratione per ipsum materiæ animus præstat formam: si autem substantialiter talis vita inest homini, quare homo ex anima solummodo & corpore constare perhibetur: & quare soluta materia illa vita in nullo intelligitur? Non enim in materia manet, quæ jam omni motu vitali deseritur dum præsentia substantialis vitæ quæ anima est, privatur: nec in anima subsistere dignoscitur quæ post regimen corporis nullum ad materiam motum patitur. Quapropter non incongrue, ut opinor, motus vitalis talis ratio reddenda est, ut nihil aliud sit ipse præter quandam copulam & juncturam corporis & animæ, quæ sibi invicem adhærent, & per quam corpus ab anima vegetatur & administratur, sive vigilando sive dormiendo, sive anima intendat ut quid in corpore peragat, sive à sensibus recedat & in ipsa quiescat, ac veluti oblita sit coporis sui. Illud tamen ineffabili quodam silentio administrare non desinit, alimenta quibus corpus nutritur & custoditur, singulis quibusque partibus distribuens. Separatis autem utrisque, corpore videlicet & anima, vitalis ille motus omnino interit. Non enim vivit nisi habeat quod moveat, hoc est, nisi habeatur quod per eum moveatur: quia nihil aliud subsistit nisi motus animæ corpus regentis. Dum autem moriens desinit movere vel moveri: motus in eo omnino perit. Totius enim motus terminus est quies moti aut moventis. Quiescente igitur anima corpus suum movere, totus vitalis motus, hoc est, tota materialis vita esse desinit. Hinc idem, beatus Gregorius in decimo tertio capitulo. "Materialis, *inquit*, & " fluxilis hæc corporum vita, semper motu proveniens, in hoc habet essendi virtutem, " in non stante unquam motu. Ut enim quidam fluvius juxta suum ruens impetum, im- " plere quidem vallem ostenditur per quamcunque consequitur, ferri non tamen in " eadem aqua circa eundem semper locum cernitur, sed illa quidem subter lapsa cucur- " rit, illa vero desuper lapsa fluxit: sic & materiale hujus vitæ per quendam locum " motum fluxumque vicissitudinum successionis continuitate permutatur, ut nunquam " post mutabilitatem stare possit; sed impotentia quiescendi incessabilem habet alter- " num per similia motum. Si autem aliquando motus cessaverit omnino etiam essendi " quietem habebit, hoc est omnino esse cessabit. At si vis cognoscere quod animus in nulla parte corporis concludatur, dum totum corpus præsentia sui administratur & ubique in omnibus quibus administrat, totus est: audi eundem in eodem sermone decimo quarto capitulo. "Nobis, *inquit*, sermo erat propositus ostendere, non in parte corporis " detineri animum: sed totum æqualiter attingere, consequenter naturæ subjectæ partis " motum operans. Est autem ubi etiam naturales affectus animus subsequitur, veluti " minister factus. Nam & sæpe percipit corporis natura & contristati sensum & læ- " tantis concupiscentiam animo imponit: ita ut ipsa quidem prima præstet princi- " pia, ut ciborum appetitum, vel cujusdam omnino eorum quæ secundum delectatio- " nem sunt, desiderium ingerens: animus vero tales impetus accipiens, suis cogitatio- " nibus occasiones ad id quod desideratur, cum corpore exquirit. Hoc autem non

" in

" in omnibus est, sed solummodo in his, qui plus captivi disponuntur, qui rationem
" servire facientes desideriis naturæ, per auxilium mentis libidini, quæ per sensus est,
" serviliter blandiuntur. In perfectioribus vero non sic efficitur. Imperat enim ani-
" mus; ratione,& non passione, quod utile est eligens: natura autem evestigio sequitur
" præcipientem. Quomodo vero tres secundam vitalem virtutem differentias ratio
" invenit, primam quidem nutritivam sine sensu; secundam nutritivam quidem &
" sensitivam, expertem vero rationabilis operationis; item tertiam rationabilem &
" perfectam, perque omnem virtutem penetrantem: ut & in illis sit, & intelligentiæ
" plus possideat: nemo ex his opinetur tres animas commixtas esse in humana concre-
" tione, in propriis circumscriptionibus consideratis: ita ut conformatione multarum
" animarum humanam esse arbitretur; sed vera quidem & perfecta anima una in na-
" tura est, intellectualis & immaterialis, quæ per sensus materiali copulatur naturæ.
" Materiale autem omne in conversione & mutabilitate positum est; siquidem animan-
" tem virtutem participaverit, juxta incrementum movebitur: si vero vitali opera-
" tione deciderit,motum in corruptionem resolvet.Neque igitur sensus absq; materiali
" essentia,neque intellectualis virtutis sine sensu fit operatio. In decimo quinto quoque
capitulo eundem sensum repetit dicens, " In parte quadam eorum quæ in nobis sunt
" animus non comprehenditur, sed æqualiter in omnibus & per omnia est, neque ex-
" trinsecus comprehendens, neque intrinsecus comprehensus; hæc enim in cadis seu
" aliis quibusdam corporibus sibi invicem impositis, proprie dicuntur. Ipsa autem in-
" tellectualis ad corporale societas,ineffabilem & inintelligibilem habet contactum: ne-
" que intus existens, non enim in corpore incorporale tenetur; neque extra com-
" prehensus, non enim circumprehenditur incorporale, sed secundum quendam mo-
" dum superrationabilem & inintelligibilem appropinquat animus naturæ,& coaptatus
" in ipsa & circa ipsam consideratur; neque intus positus neque circumplexus, sed
" quomodo non est dicendum neq; intelligendum, præter hoc quod juxta proprium or-
" dinem ipsius permeabilis naturæ etiam animus efficax sit. Si autem aliquod delictum
" circa ipsam contigerit, secundum illud motus intelligentiæ titubat. Ac si aperte
diceret, si organum corporis in aliquo deliquerit, hoc est, in aliquo defecerit, & in-
tegritatem suæ naturalis constitutionis aliqua occasione corruptam habuerit: motus
intelligentiæ, id est, motus animi in ea parte quæ in organo corrumpitur, titubat, hoc
est, administrationis suæ virtutem manifestare non potest: non quod ille animus de-
ficiat, sed quod illa pars animi virtutem recipere non valeat.

XII. Quoniam vero necessarium est humanam naturam diligenter considerare,indu-
bitanterque discernere quid in ea ad imaginem Dei & similitudinem, hoc est, ad imagi-
nem similem creatum sit, & quid similitudine divinæ imaginis longe in ea distat:ejusdem
scientissimi & sapientissimi magistri,Gregorii videlicet,verba inserere placuit. Ait ergo
in decimo sexto capitulo sermonis de Imagine."Recipiamus iterum divinam vocem,fa-
" ciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Quomodo parva & indigna
" magnanimitate hominis ex his quæ extra sunt, quidam imaginavere comparatione ad
" hunc mundum quasi in ipso existeret, hominem magnificantes? Dicitur enim homi-
" nem parvum mundum esse,ex iisdem quibus universum elementis consistentem. Nam
" qui ornamento nominis talem laudem humanæ naturæ donant, obliti sunt semet-
" ipsos; in proprietatibus quæ circa culicem & murem sunt, venerabilem hominem
" facientes. Etenim & illis ex his quatuor concretio est: eo quod omnino in uno
" existentium aut ex pluribus aut minoribus quædam portio circa animatum conside-
" ratur, eorum sine quibus consistendi aliquid ex his quæ sensum participant, naturam
" non habet. Quid igitur magnum,si hominem arbitremur mundi charactera & similitu-
" dinem esse, cœlo prætereunte, terra mutata,omnibusq; quæ in his comprehenduntur,
" cum transitu comprehendentis prætereuntibus?Sed in quo juxta ecclesiasticam ratio-
" nem humana magnitudo est, non in ipsa ad creatum mundum similitudine,sed in ipso
" quod secundum imaginem naturæ conditoris facta est. Quæ est igitur imaginis ra-
" tio, merito dices. Quomodo assimilatur incorporeo corporale? Quomodo sem-
" piterno temporale, immutabili, quod per conversionem mutabile est; impassibili &
" incorruptibili,passibile & corruptibile; puro ab omni malitia, quod semper ei coha-
" bitat & ad eam convertitur? Multa enim medietas est illius animi qui est principale
" exemplum, & illius qui secundum imaginem factus est. Imago siquidem si habuerit
" ad principale exemplar similitudinem, proprie illud etiam nominatur. Si vero imi-

" tatio ab eo quod præponitur distaverit, aliud aliquid & non imago illius est illud. " Quomodo ergo homo mortale hoc & passibile citoque deficiens, immortalis ac puræ " semperque existentis naturæ est imago? Sed veram de hoc rationem solam noverit " aperte quę vere est veritas. Nos vero quantum capimus speculationibus quibusdam " & opinionibus quod verum est investigantes, hæc de quæstionibus susceptis dicimus; " neque divinus mentitur sermo, secundum imaginem Dei fieri hominem dicens: ne- " que miseranda humanæ naturæ ærumna beatitudini impassibilis vitæ assimilatur. Ne- " cesse enim est è duobus alterum fateri. Si quis comparat Deo quod nostrum est, " aut passibile esse divinum, aut impassibile humanum: ut ex æqualibus similitudinis " ratio in utrisque comprehendatur, si autem neque divinum passibile, neque nostrum " extra passionem est: igitur quæ alia relinquitur ratio per quam veridicam dicimus " divinam vocem, quæ in imagine Dei factum fuisse hominem dicit. Non igitur ipsa " nobis recipienda est sacra scriptura. Fiat itaque quædam ex his quæ scripta sunt ad id " quod quæritur à nobis, manuductio. Postquam dixit, faciamus hominem secun- " dum imaginem & in talibus faciamus, infert hunc sermonem, quia Deus fecit homi- " nem & secundum imaginem Dei fecit eum, masculum & fœminam fecit eos. Dictum " est igitur jam & in his quæ coram sunt, quia ad solutionem hæreticæ impietatis talis " sermo prænuntiatus est: ut discentes quia fecit hominem unigenitus Deus secundum " imaginem Dei, nulla ratione divinitatem Patris & Filii segregemus, fideli divina " scriptura Deum utrumque nominante, eum videlicet qui fecit hominem, & eum ad " cujus imaginem factus est. Sed de hoc quidem sermo dimittatur, ad propositum vero " convertenda est quæstio, quomodo esse divinum beatum, & misera humanitas; & si- " mile illi hoc à sacra scriptura nominatur. Nonne itaque diligenter ordinanda sunt " verba? Inveniemus enim quia alterum quid, quod secundum imaginem factum est, " alterum quod nunc in infœlicitate ostenditur. Fecit Deus, inquit, hominem; ad imagi- " nem Dei fecit eum. Finem habet ipsa ad imaginem facti creatio. Deinde epanalepsin " id est adjectionem facit secundum constitutionem sermonis: & ait, masculum & fœ- " minam fecit eos. Omnibus enim arbitror notum esse: quia hoc extra principale ex- " emplum intelligitur. In Christo enim Jesu, sicut ait Apostolus, neque masculus ne- " que fœmina est, sed in hæc hominem dividi sermo dicit. Nonne itaque duplex quæ- " dam est nostræ naturæ constitutio, una ad Deum assimilata, altera ad talem differen- " tiam divisa? Tale enim aliquid ex constructione eorum quæ scripta sunt, ratio insi- " nuat. Primum quidem dicens, quia fecit Deus hominem secundum imaginem Dei " fecit eum. Iterum vero his quæ dicta sunt addens, quia masculum & fœminam fecit " eos. Quod alienum est ab his quæ de Deo intelliguntur. Ego enim arbitror magnam " quandam excelsamque doctrinam ex his quæ dicta sunt, scriptura tradi. Talis autem " doctrina est. Duorum quorundam per extremitatem à se invicem distantium medium " est humanitas, divinæ videlicet incorporalisque naturæ, & irrationabilis pecudalisque " vitæ. Licet enim utrumque prædictorum in humana comparatione considerare. Por- " tionem quidem Dei quod rationabile est atque intellectuale, quod juxta masculum " & fœminam differentiam non admittit; irrationabilis vero, corporalem constitutio- " & duplicationem in masculum & fœminam partitam. Utrumque horum est omnino " in omnibus. Sed præcedere intellectuale, ex illo qui humanam generationem in ordine " percurrit, didicimus; supergenitivam vero esse homini ad irrationabilem societa- " tem & cognationem. Primum namque ait, quia fecit Deus ad imaginem Dei hominem " ostendens ex his quæ dicta sunt, sicut ait Apostolus, quia in eo qui talis est masculus " & fœmina non est. Deinde infertur humanæ naturæ proprietas, quia masculum & " fœminam fecit eos. Quid ergo ex hoc discemus? Et mihi nemo imputet longius ser- " monem producenti proposito intellectu. Deus in sua natura omne quodcunque est, " per notitiam accipiendum bonum illud est. Magis autem omnis boni intellecti & " & comprehensi summitas existens, non ob aliud aliquid humanam vitam creat, quam " quod bene esse talem oportet. Ac per hoc ad conditionem nostræ naturæ motus, non " nisi imperfectam bonitatis ostenderet virtutem, aliquod quidem dans ex his quæ sibi " insunt, in aliquo autem invidens suæ participationi. Ast perfecta bonitatis species " in hoc est, & adducere hominem ex non existente in generationem, & non indigen- " tem bonorum perficere. Quoniam vero multus singulorum bonorum catalogus est, " non facile est eum numero perficere: propterea comprehensiva quadam voce omnia " comprehendens sermo significavit, dicendo, ad imaginem Dei hominem factum fuisse.

" Tale enim est hoc ac si diceret: quia omnis boni humanam naturam participem fe-
" cit. Si enim plenitudo bonorum Deus; illius autem hoc, id est homo, imago: igitur
" in eo quod sit plenitudo omnis boni ad principale exemplum imago habet similitudi-
" nem. Ergo est in nobis omnis boni forma, omnis virtus & sapientia, & omne quod-
" cunque est in melius intelligendum. In eo enim est, quod sit omnium necessitate li-
" berum, nullique naturali, hoc est, materiali potentiæ subjugatur; sed per se poten-
" tem ad id quod desiderat habet voluntatem. Res enim est dominatu carens ac volun-
" taria virtus. Quod autem cogitur violentiamque patitur, virtus esse non potest. Interea
" in omnibus imaginem principalis exempli & charactera pulcritudinis gestans, nisi in a-
" liquo differentiam habuerit, non jam erit omnino simile: sed hoc ipsum per omnia
" ostenditur, quod in universo non distat. Qualem igitur ipsius Dei, & Deo similis diffe-
" rentiam contemplabimur? In hoc, illud quidem non creatum, illud vero per creationem
" subsistit. Talis autem proprietatis differentia aliarum iterum proprietatum conse-
" quentiam fecit. Conceditur enim omnino increatam naturam inconversibilem esse,
" semperque similiter habere: creaturam vero non sine mutabilitate consistere. Nam
" ipse ex non existente inesse transitus motus quidam est, & mutatio non existentis in
" esse, secundum divinam voluntatem transmutati. Ac sicut in ære charactera Cæsaris im-
" aginem Evangelium dicit: per quod discimus juxta quidem figuram similitudinem esse
" formati ad Cæsarem, in subjecto vero differentiam habere; sic etiam secundum præ-
" sentem rationem loco imaginum quæ considerantur in divina natura, in humana etiam
" cogitantes ea in quibus similitudo est, in subjecto differentiam invenimus, quatenus in
" non creato & creato considerantur. Quoniam igitur illud quidem semper similiter
" habet, hoc autem per creationem factum ex mutabilitate esse inchoavit, & cognatam ad
" talem mutabilitatem habet conversionem: propterea qui novit omnia ante genera-
" tionem, sicut ait Propheta, consecutus autem magis præintelligens prognostica virtute
" ad quid inclinaret per suam virtutem suamque potentiam humanæ voluntatis motus,
" quoniam quod futurum est vidit, supermachinatus est imagini secundum masculum
" & fœminam differentiam, quæ non jam ad divinum principale exemplum aspicit, sed
" (sicut dictum est) irrationabiliori adhæret naturæ. Causam vero talis supermachi-
" nationis soli quidem noverint, qui veritatem per se vident & ministri sunt verbi. Nos
" autem, quantum possibile est ex quibusdam conjecturis atque consequentiis verita-
" tem opinantes, quod in animum venit non pronuntiative exponimus; sed, veluti in
" gymnasio auribus fidelibus audienda proponemus. Quid ergo est quod de his
" cogitamus? Sermo qui dicit, fecit Deus hominem, infinita significatione omnem huma-
" nitatem ostendit. Non enim nunc cognominatur creaturæ Adam, sicut in sequenti-
" bus historia dicit; sed nomen creato homini non aliud quoddam universaliter est.
" Igitur universali naturæ vocatione tale aliquid suspicari introducimur, quia
" in divina præscientia & virtute omnis humanitas in prima constitutione compre-
" hensa est. Oportet enim nil Deo infinitum in his quæ ab eo facta sunt æstimare,
" sed uniuscujusque eorum quæ sunt finis & mensura circumponderans factoris sapi-
" entia est. Quemadmodum igitur aliquis homo corporis quantitate coarctatur, &
" mensura sibi substantiæ magnitudo est, quæ in superficie corporis perficitur: sic ar-
" bitror veluti in uno corpore totam humanitatis plenitudinem prognostica virtute à
" Deo omnium comprehensam fuisse; & hoc docet sermo qui dicit, quia fecit Deus
" hominem, secundum imaginem Dei fecit eum. Non enim in parte naturæ imago, ne-
" que in quodam eorum quæ secundum ipsam considerantur gratia est: sed in totum ge-
" nus æqualiter talis pervenit virtus. Signum vero est, quod omnibus similiter animus
" collocatur, dum omnes intelligendi & consiliandi virtutem habeant, & alia omnia ex
" quibus divina natura in eo quod secundum ipsam factum est similitudinem refert, si-
" militer habent: Et ipse in prima mundi constitutione ostensus homo, & post universi-
" tatis consummationem futurus, æqualiter in seipsis divinam ferunt imaginem. Propte-
" rea unus homo nominatum est omne, quia in virtute Dei nil præterit, nil instat, sed &
" quod spectatur æqualiter præsenti comprehensiva universitatis operatione contine-
" tur. Omnis itaque natura quæ à primis usque novissima pervenit, una quædam vere
" existentis imago est: ipsa vero in masculum & fœminam generis differentia novissime
" constitutioni formationis adjecta est. In decimo septimo item ejusdem sermonis capitu-
lo. " Resurrectionis, *inquit*, gratia, nil aliud nobis promittit, quam lapsorum, in
" pristinum statum restitutionem. Est enim reditus quidam in primam vitam exspe-

" ɗata gratia, expulsum paradyso iterum in ipsum reducens. Ipsa igitur restitutorum " vita ad eam quæ proprie angelorum habetur, profecto ante ruinam angelica quædam " erat, propterea ipse ad antiquitatem vitæ nostræ reditus, angelis assimilatur. Attamen " sicut dictum est nuptiis non existentibus, in myriadibus infinitis militiæ angelorum " sunt, sic enim in visionibus Daniel narravit. Non igitur per enndem hominem si " nulla conversio & recessus ab angelica societate ex peccato nobis fieret, fortassis nos " nuptiis ad multiplicationem ailigaremur. Alius quidam est in natura angelorum " multiplicationis modus, ineffabilis quidem & inintelligibilis humanis argumentatio-" nibus, veruntamen quoniam omnino est: Ipse etiam in his qui paulo minorati sunt ope-" raretur hominibus in ipsam definitam factoris consilio mensuram humanitatem augens. " Si vero coarctatur quis generationis auimarum modum inquirens, nisi alligaretur nu-" ptiarum cooperationi homo, respondebimus & nos angelicæ substantiæ modum quo-" modo infinitis myriadibus illi, & una essentia existunt, & in multis numerantur, hoc " enim apte respondebimus proponenti, quomodo esset sine nuptiis homo, dicentes si-" cut sunt angeli sine nuptiis, hominem enim similem illis fuisse ante prævaricationem " ostendit ipsa in illum iterum restitutio. His iterum à nobis sic jam bene discretis, ad " priorem rationem redeundum est: quomodo post constitutionem imaginis ipsam se-" cundum masculum & fœminam differentiam supermachinatus est Deus formationi. " Ad hoc enim dico utilem esse prius perfectam à nobis Theoriam. Qui enim omnia ad-" duxit in esse, totumque in sua voluntate hominem ad divinam imaginem formavit, " non paulatim adjectionibus futurorum moras fecit, sciendo in suam plenitudinem " animarum numerum perficiendum: sed cumulatim in ipsa plenitudine omnem hu-" manam naturam per prognosticam operationem intellexit, & in excelsitudine & in " coæquali angelis quiete honorificavit. Quoniam vero prævidit non recte euntem " ad bonam voluntatem, atque ideo ex angelica vita recedentem: ne animarum huma-" narum multitudo minueretur, cadens ex illo modo per quem angeli ad multitudinem " aucti sunt, propterea convenientem in peccatum lapsis incrementi excogitationem in " natura conformavit, pro angelica magnificentia pecudalem & irrationabilem ex se " invicem successionis modum humanitati inserens. Hinc mihi videtur etiam magnus " David dolens hominis miseriam, talibus verbis planxisse naturam: quia homo " cum in honore esset non intellexit, honorem dicens æqualem angelicis reverentiam. " Propterea, *inquit*, comparatus est jumentis insipientibus. Vere enim pecorinus factus " est, qui animalem hanc generationem accepit propter ad materiale inclinationem.

M. Præfati itaque magni Theologi verba quæ à te introducta sunt, nihil aliud videntur suadere, quam ut hominem intelligamus solo animo & virtutibus ei naturaliter insitis, ad imaginem Dei factum. Insunt autem ei sapientia, scientia, ratiocinandi virtus, cæteræque virtutes quibus ornatur anima, similitudinem in se creatoris sui exprimens: & quod omnes homines simul & semel facti sint in illo uno homine de quo scriptum est, *faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, & in quo omnes peccaverunt, adhuc enim ille unus omnis fuit, & in quo omnes beatitudine paradisi expulsi sunt. Et si homo non peccaret, in geminum sexum simplicitatis suæ divisionem non pateretur. Quæ divisio divinæ naturæ imaginis & similitudinis omnino expers est, & nullo modo esset si homo non peccaret: sicut nullo modo erit post restaurationem naturæ in pristinum statum, qui post catholicam resurrectionem cunctorum hominum manifestabitur. Quapropter si homo non peccaret, nullus utriusque sexus copula nec ullo semine nasceretur: sed quemadmodum angelica essentia dum sit una, in infinitas myriades, nullis temporum morulis interjectis, simul & semel multiplicata est; ita humana natura si mandatum vellet servare & servaret, in præcognitum soli conditori numerum simul & semel erumperet. Quoniam vero prævidit Deus qui nec fallit nec fallitur, hominem conditionis suæ ordinem & dignitatem deserturum, supermachinatus est alterum multiplicationis humanæ naturæ modum, quo mundus iste locorum & temporum intervallis perageretur, ut homines generalis delicti generalem luerent pœnam, ex corruptibili semine, sicut & cætera animalia, nascentes. Sed dum hæc multaque similia ex prædicti magistri testimoniis colliguntur, multæ quæstiones undique prosiliunt? Quarum prima ac maxima impetum validissimum facit. Si enim omnes homines non solum qui fuerunt & qui sunt, verum & qui futuri sunt, simul & semel creati in illa divina voce quæ dicit, *faciamus hominem*: & si ista corruptibilia & mortalia corpora ex corruptibili & mortali & materiali semine nascentia, extrinsecus humanæ naturæ

turæ ad imaginem Dei conditæ prævaricationis merito ſupermachinata ſunt, ac per hoc nullo modo eſſent: ſi homo divinæ imaginis in qua conditus erat, pulcritudinem non dehoneſtaret: non ſupervacuo quæritur quomodo prima conditio ad imaginem Dei facta eſt: ſiquidem ſecunda non ad imaginem, ſed propter præfatam cauſam ſuperaddita, an in ſola anima erat ſine corpore, an in anima ſimul & corpore: & ſi in ſola anima, quomodo homo appellatus eſt? cum conſtet hominem ex duabus naturis eſſe compoſitum, ex inviſibili quidem ſecundum animam, & viſibili ſecundum corpus; & nec partem quidem hominis tunc creatam fuiſſe crediderim; ut ſynecdochicῶs intelligamus quod dictum eſt, *faciamus hominem*; præſertim cum naturarum omnium pleniſſima & perfectiſſima conditio his propheticis verbis narretur. Si autem prima conditio in anima & corpore, hoc eſt, in toto & integro homine recte intelligitur, quærendum profecto quale corpus illud erat in prima conditione hominis. Et quidem vera ratio clamat hoc corpus merito peccati ſupermachinatum non fuiſſe, illud in prima ac naturali conformatione hominis conditum. *D.* Non ex ſuperfluo hæc quæſtio interpoſita eſt, & non infructuoſe quærenda atque ſolvenda: & quia tu propoſuiſti, ſolvendæ illius debitor factus es. Non enim, ut arbitror, proponeres, quod omnino ſolvere non procurares. *M.* Illud corpus quod in conſtitutione hominis primitus eſt factum, ſpirituale ac immortale crediderim eſſe, ac tale aut ipſum, quale poſt reſurrectionem habituri ſumus. Non enim facile conceſſerim corruptibile corpus fuiſſe & materiale, priuſquam cauſa corruptionis & materialitatis, hoc eſt, peccatum fieret: & maxime cum manifeſta ratio perdoceat, ſi id ipſum corpus quod in prima conditione hominis factum eſt ante delictum, mox converſum eſt & factum corruptibile poſt delictum, non erat illud ſupermachinatum; ſed de ſpirituali & incorruptibili in terrenum & corruptibile tranſmutatum: ac per hoc prædicti magiſtri, Gregorii videlicet Theologi auctoritas vacillare videbitur, quod abſit. Ipſe ſiquidem incunctanter aſſerit totum quod in prima conditione hominis factum eſt ad imaginem Dei, ſecundum rationem animæ & corporis incorruptibiliter manere. Ut enim omittamus perſpicuas illius argumentationes, quibus indubitanter affirmat nec animas ante corpora fuiſſe creatas, nec corpora ante animas, ſed ſimul & ſemel totum factum in divino conſilio, quo dictum eſt *faciamus hominem*: ac ſimul in hunc mundum ſecunda quadam ratione quæ ſuperaddita eſt in ordine temporum naſci: quomodo etiam nec poſt peccatum perverſæ voluntatis humanæ naturæ, & corpus illud ſpirituale & naturale animo ſemper adhærens ac ſibi concretum, diſcernitur ab eo quod merito tranſgreſſionis adjectum eſt: viceſimo ſeptimo capitulo ſæpe dicti ſermonis luculentiſſime explanat. " Non enim, *inquit*, per omnia quod noſtrum eſt in fluxu & tranſmutatione eſt. Si " enim eſſet reprehenſibile univerſaliter quod nullum ſtatum habet ex natura, ſed juxta " ſubtiliorem rationem eorum quæ in nobis ſunt, quoddam quidem ſtat, quoddam " vero ex mutabilitate accidit. Mutatur enim per auctionem & diminutionem corpus, " veluti veſtimenta quædam, conſequentes ætates indutum. Stat vero per omnem con- " verſionem intranſmutabilis in ſe ipſa forma, inſita ſibi ſemel ex natura ſigna non " amittens: ſed in omnibus ſecundum corpus tranſmutationibus cum ſuis notionibus " apparet: ſubtrahitur autem per verbum Domini videlicet ea mutatio, quæ morbo " formæ ſuperaccidit. Nam veluti facies quædam ad aliena ipſa per informitatem de- " formitas formam deprehendit, qua informitate per verbum circumablata, ſicut in " Naaman, ſeu in his qui in Evangelio narrantur, iterum obſcurata ſub paſſione facies " per ſanitatem in ſuis notionibus relucet. Igitur in deiformitate animæ non fluxibile " per mutabilitatem & tranſmutabile eſt, ſed quod permanet ſimiliterque in noſtra na- " tura habet, hoc inſeritur. Et quoniam ipſas per ſpeciem differentias ipſæ mutabiles " concretionis qualitates transformant, concretio vero non alia eſt præter elementorum " mixturam: elementa autem dicimus univerſitatis conſtitutioni ſubjecta, ex quibus " etiam humanum corpus conſtat: neceſſario ſpecie veluti deſcripti ſignaculi in anima " permanente, neque reformanda in ſignaculo ad formam ab ea videlicet anima igno- " rantur, ſed in tempore reformationis illa iterum ad ſe ipſam recipiet, quæcunque " formæ characteri coaptabit. Coaptabit autem omnino illa quæ ab initio in forma " characterizata ſunt. Videſne igitur quam ſimiliter primæ conditionis proprietatem ab his quæ ſuperaddita ſunt diſcernit? Quodcunque enim in humanis corporibus immutabile intelligitur, primæ conditionis proprium eſt, quicquid vero in eis mutabile & varium percipitur, illud eſt ſuperadjectum extraque naturam ſubſtitutum. Univerſaliter

ſaliter autem in omnibus corporibus humanis una eademque forma communis omnium intelligitur: & ſemper in omnibus incommutabiliter ſtat. Nam innumerabiles differentiæ, quæ eidem formæ accidunt, non ex ratione primæ conditionis, ſed ex qualitatibus corruptibilium ſeminum contingunt. Ipſa igitur forma ſpiritualis ſpirituale corpus eſt in prima conditione hominis factum: quod autem ex materia, hoc eſt ex qualitatibus & quantitatibus quatuor elementorum, mundi ſenſibilis cum ipſa forma qualitativa, de qua in prioribus libris diſputavimus, quoniam & augeri & minui patiuntur, ad compoſitionem ſuperadjecti ac veluti ſuperflui corporis pertinere non dubium eſt: quod corpus materiale & exterius veluti quoddam veſtimentum interioris & naturalis non incongrue intelligitur. Movetur enim per tempora & ætates, augmentum & detrimentum ſui patiendo, illo ſemper interiori in ſuo ſtatu incommutabiliter manente.

XIII. Sed quoniam & illud exterius à Deo factum eſt & ſuperadditum, divinæ bonitatis magnitudo & infinita erga omnia quæ ſunt providentia, noluit perire penitus & ad nihilum redigi: quia ab ipſa eſt, & extremum in creaturis obtinet ordinem: porro quia omne quod in hunc mundum per generationem localiter & temporaliter naſcitur, non poteſt fine carere, ſive in minimis ut dies, horæ, momenta; ſive maximis, ut ſecula; ſive mediis, ut ætates, anni temporum, intervallis inter principium nativitatis in hanc vitam ejuſdemque vitæ finem interpoſitis naturali creaturarum ordinatione exigente. Omne ſiquidem quod in mundo ex mundo compoſitum incipit eſſe, neceſſe eſt reſolvi & cum mundo interire. Neceſſarium erat exterius ac materiale corpus ſolvi in ea elementa ex quibus aſſumtum eſt: non autem neceſſarium perire, quoniam ex Deo erat manente ſemper interiori illo & incommutabiliter ſtante in ſuis rationibus ſecundum quas, cum anima & in anima & per animam & propter animam conſtitutum eſt. Quoniam vero illius corporis materialis atque ſolubilis manet in anima ſpecies, non ſolum illo vivente, verum etiam poſt ejus ſolutionem & in elementa mundi reditum. Diſputatio quippe divitis cum Abrahamo notionem corporum adhærere animabus poſt mortem indicat. Propterea partium illius ubicunque elementorum ſint, non poteſt anima obliviſci, aut eas neſcire. Quamvis enim propter peccatum ſuperadditæ ſint humanæ naturæ, ad eam tamen non pertinere non poſſunt; quoniam ab eodem naturæ conditore & additæ ſunt & factæ, ac per hoc in reſtauratione hominis in unitatem naturæ revocandæ, dum anima totum ſibi ſubditum reſurrectionis tempore recipiet: & hoc eſt quod ait magiſter, *neceſſario ſpecie veluti deſcripti ſignaculi in anima permanente, neque reformanda in ſignaculo ad formam ab ea ignorantur.* Ac ſi diceret, dum ſpecies, hoc eſt, notio deſcripti ſignaculi, exterioris videlicet corporis, quod vocatur ſignaculum, in anima permanet, etiam poſt ſignaculi ſolutionem propter illam notionem quam ſemper habet, non ignorat partes ſignaculi per elementa ſparſas; & reſurrectionis in ſignaculo, hoc eſt, in corpore ad formam animæ quod eſt interius corpus, reformandas. Eſt enim exterius & materiale corpus ſignaculum interioris; in quo forma animæ exprimitur, ac per hoc forma ejus rationabiliter appellatur. Et ne me exiſtimes duo corpora naturalia in uno homine docere: verum enim eſt corpus quo connaturaliter & conſubſtantialiter animæ compacto homo conficitur. Illud ſiquidem materiale quod eſt ſuperadditum rectius veſtimentum quoddam mutabile & corruptibile veri ac naturalis corporis accipitur quam verum corpus; non enim verum eſt, quod ſemper non manet, & ut ait Sanctus Auguſtinus, *quod incipit eſſe quod non erat, & deſinit eſſe quod eſt, jam non eſt.* Inde fit quod ſemper non ſimpliciter, ſed cum additamento aliquo ponitur corpus mortale vel corruptibile vel terrenum vel animale, ad diſcretionem ipſius ſimplicis corporis, quod primitus in homine editum eſt, & quod futurum eſt.

XIV. *D.* Quid ergo reſpondebimus ſcientiſſimo diviniſſimoque Theologo, Auguſtino videlicet, qui prædictis rationibus refragari videtur? Nam fere in omnibus ſuis libris incunctanter aſſerit, corpus primi hominis ante peccatum animale fuiſſe, terrenum, mortale, quamvis non moreretur ſi non peccaret: peccando vero mortuum, ſicut ait Apoſtolus, *corpus quidem mortuum propter peccatum.* Hinc eſt quod primo in libro de Baptiſmo parvulorum convincens eos qui dicunt Adamum ſic creatum, ut etiam ſine peccati merito " moreretur, non pœna culpæ, ſed neceſſitate naturæ. Quid igitur re- " ſpondebunt, cum legitur, hoc Deum primo homini etiam poſt peccatum increpando " & damnando dixiſſe: terra es, & in terram ibis? Neque enim ſecundum animam, ſed
" quod

" quod manifestum est secundum corpus terra erat, & morte ejusdem corporis erat
" iturus in terram. Quamvis enim secundum corpus terra esset, & corpus in quo
" creatus est animale gestaret, tamen si non peccasset, in corpus fuerat spirituale mu-
" tandus, & in illam incorruptionem quæ fidelibus & sanctis promittitur, sine mortis
" periculo transiturus. Cujus rei desiderium nos habere non solum ipsi sentimus in no-
" bis ; verumetiam admonente Apostolo cognoscimus, ubi ait: Et enim in hoc in-
" gemiscimus habitaculum nostrum, quod de cœlo est, superindui cupientes, si tamen
" induti non nudi inveniamur. Etenim qui sumus in hac habitatione ingemiscimus
" gravati, in quo nolumus expoliari sed supervestiri, ut absorbeatur mortale à vita.
" Proinde si non peccasset Adamus, non erat expoliandus corpore, sed supervestien-
" dus immortalitate & incorruptione, ut absorbeatur mortale à vita, i. e. ab animali
" in spirituale transiret: neque enim metuendum fuit, ne forte diutius hic vivendo in
" corpore animali, senectute gravaretur & paulatim veterascendo perveniret ad mor-
" tem. Si enim Deus Israelitarum vestimentis & calceamentis præstitit quod per tot
" annos non sunt attrita: quid mirum si obedienti homini ejusdem potentia præstare-
" tur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum quo sine
" defectu esset annosum, tempore quo Deus vellet, à mortalitate ad immortalitatem
" sine media morte venturus? Sicut enim hæc ipsa caro quam nunc habemus, non ideo
" non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur; sic illa non ideo non fuit
" mortalis, quia non erat necesse ut non moreretur. Talem puto habitudinem adhuc
" in corpore animali atque mortali etiam illis qui sine morte hinc translati sunt, fuisse
" concessam. Neque enim Enoch & Elias per tam longam ætatem senectute marcue-
" runt ; nec tamen credo eos jam in illam spiritualem qualitatem corporis commutatos,
" qualis in resurrectione promittitur, quæ in Domino prima præcessit; nisi quia isti
" fortasse nec his cibis egent qui sui consumtione reficiunt. Sed ex quo translati
" sunt, ita vivunt ut similem habeant societatem illis quadraginta diebus, quibus E-
" lias ex calice aquæ & ex collyride panis sine cibo vixit: aut si & his sustentaculis
" opus est, ita in paradiso fortasse pascuntur, sicut Adam priusquam propter pecca-
" tum exinde exire meruisset. Habebat enim quantum existimo & de lignorum fructi-
" bus refectionem contra defectionem; & de ligno vitæ stabilitatem contra vetustatem.
Et quid ad rem tantam tanti & tam magni viri testimonia exaggerare, cum omnibus libros illius legentibus, & maxime de Genesi ad literam & de Civitate Dei manifestissimum sit, nil aliud docere de corpore primi hominis ante peccatum quam animale atque mortale fuisse. Si enim animale non fuisset, quomodo de fructibus paradisi comedere juberetur ne deficeret, & de ligno vitæ ne senesceret? Nam ut ipse sæpe asserit primi homines ante prævaricationem de fructibus paradisi corporaliter comedisse perhibentur. Quisquis igitur vult & potest respondeat: mihi autem & tibi si placet sufficiat, sententias sanctorum Patrum de constitutione hominis ante peccatum legere, & quid unusquisque eorum voluit cauta ac diligenti inquisitione quærere; lites autem inter eos constituere non est nostrum, aut hunc constituere, hunc autem refellere: scientes præter sanctos Apostolos nullum apud Græcos fuisse in expositionibus divinæ scripturæ majoris auctoritatis Gregorio Theologo, nullum apud Romanos Aurelio Augustino; & quid si in hac veluti controversia magnorum virorum quendam consensum velimus machinari, dicentes illud corpus quod Gregorius dicit, divina præscientia propter futurum peccatum homini supermachinatum exteriusque adjectum, id ipsum ab Augustino animale vocatum, duasque hominis constitutiones, unam quidem ad imaginem Dei substantialiter factam, alteram vero longe ab imagine distantem & in masculum & fœminam propter peccatum divisam Gregorium non tacuisse, solam vero illam in masculum & fœminam bipartitam Augustinum dixisse, alteram vero, quæ ad imaginem Dei est omnique sexu caret, tacuisse quid ad rem pertinebit? cum verisimile non videatur de Augustino æstimare, conditionem hominis ad imaginem Dei siluisse, eam vero, quæ secundum Gregorium ad similitudinem jumentorum insipientium merito obedientiæ facta est, explanasse: præsertim cum quisquis libros ejus perspexerit, apertissime inveniet in primo homine masculum & fœminam ad imaginem Dei factos fuisse; ipsaque animalia corpora quæ ante peccatum gestaverant, non ex pœna peccati, sed ex necessitate naturæ processisse ad procreationem, videlicet prædestinati sanctorum hominum numeri, & societati angelicæ beatitudinis ex humana natura adunandi, donec cœlestis civitas angelis sanctisque hominibus impleretur? Sed mirari non desino,

cur illud corpus animale appellat quod magnis laudibus exaltat tanquam ſpirituale atque beatum; beatum autem fuiſſe ante delictum ille ipſe in decimo quarto lib. de Civitate Dei teſtatur decimo capite dicens: "Sed utrum primus homo vel primi homines "(duorum erat quippe conjugium)habebant iſtos affectus,concupiſcentiam profecto & "lætitiam, timorem & dolorem, in corpore animali ante peccatum, quales in corpore "ſpirituali non habebimus omni purgato finitoque peccato,non immerito quæritur. Si "enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt, "paradiſo? Quis tandem abſolute dici beatus poteſt, qui timore afficitur, vel do- "lore? Quid autem timere aut dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluen- "tia bonorum: ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala valetudo; nec aberat "quicquam, quod bona voluntas non adipiſceretur, nec inerat quod carnem ani- "mumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, "atque inter ſe conjugum fida ac ſincera ſocietate viventium, & ex hoc amore grande "gaudium, non deſiſtente quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla "peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum quod contriſtaretur, irruebat. "An forte cupiebant prohibitum lignum ad veſcendum contingere, ſed mori metue- "bant; ac per hoc & cupiditas & metus jam tunc illos homines etiam in illo perturba- "bat loco? Abſi ut hoc exiſtimemus fuiſſe, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque "enim nullum peccatum eſt, ea quæ lex Dei prohibet concupiſcere, atque ab his ab- "ſtinere timore pœnæ, non amore juſtitiæ. Abſit, inquam, ut ante omne peccatum,jam "ibi fuerit tale peccatum, ut hoc de ligno admitterent, quod de muliere Deus ait. "Si quis viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt in corde ſuo. "Quam igitur felices erant primi homines, & nullis agitabantur perturbationibus ani- "morum, nullis corporum lædebantur incommodis: tam felix univerſa ſocietas eſ- "ſet humana, ſi nec illi malum, quod etiam in poſteros trajicerent, nec quiſquam ex "eorum ſtirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet. Atque iſta "permanente felicitate, donec per illam benedictionem qua dictum eſt, creſcite & "multiplicamini, prædeſtinatorum ſanctorum numerus compleretur, alia major dare- "tur, quæ beatiſſimis angelis data eſt: ubi jam eſſet certa ſecuritas peccaturum nemi- "nem, neminemque moriturum; & talis eſſet vita ſanctorum poſt nullum laboris, do- "loris, mortis experimentum, qualis erit poſt hæc omnia in incorruptione corpo- "rum reddita reſurrectione mortuorum. Idem in eodem viceſimo ſexto capitulo. "Vivebat itaque homo in Paradiſo ſicut volebat, quamdiu hoc volebat quod Deus "juſſerat: vivebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: vivebat ſine ulla egeſtate, ita "ſemper vivere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret; potus, ne ſitiret; li- "gnum vitæ, ne illum ſenecta diſſolveret: nihil corruptionis in corpore, vel ex cor- "pore ullas moleſtias ullis ejus ſenſibus ingerebat. Nullus intrinſecus morbus, nul- "lus ictus metuebatur extrinſecus. Summa in carne ſanitas, in animo tota tranquilli- "tas. Sicut in paradiſo nullus æſtus aut frigus: ita in ejus habitatore nulla ex cupidi- "tate vel ex timore accedebat bonæ voluntatis offenſio. Nihil omnino triſte, nihil erat "inaniter lætum, gaudium verum perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat caritas ex "corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. Atque inter ſe conjugum fida & "ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporiſque vigilia, & mandati ſine la- "bore cuſtodia. Non laſſitudo fatigabat otioſum, non ſomnus premebat invitum. "In tanta facilitate rerum, & felicitate hominum, abſit ut ſuſpicemur, non potuiſſe "prolem fieri ſine libidinis morbo: ſed eo voluntatis nutu moverentur membra illa "quo cætera, & ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cum tranquillitate animi & corporis, "nulla corruptione integritatis infunderetur gremio maritus uxoris. Videſne quantum laudat, quantum glorificat felicitatem utriuſque ſexus in paradiſo ante prævaricationem, quam ſanctæ incontaminatæque nuptiæ fierent, qualis amor irreprehenſibilis conjugum & inſeparabilis ſocietas, quam pulcra ſanctorum hominum procreatio, & in prædeſtinatum numerum multiplicatio, quam poſt paradiſi felicitatem in angelicam beatitudinem ſequeretur tranſlatio, ut non immerito quis miretur, quomodo animalia corpora in tam excelſa beatitudine vixiſſe credibile ſit. *D.* Num inter nos cum de conditione humanæ naturæ diſputabamus, confectum eſt hominem in genere animalium ſubſtitutum fuiſſe, imo etiam omnia animalia ſubſtantialiter in illo creata, non ſolum quod omnium notitia inerat ei, verum etiam quia univerſitas viſibilis & inviſibilis creaturæ in eo condita eſt? *M.* Confectum plane. *D.* Quid ergo mirum vel

vel cur incredibile ſit, ſi humana corpora priuſquam peccarent in paradiſo, animalia fuiſſe dicantur, quæ in genere animalium conſtituta ſunt? E duobus quippe unum eligere cogit nos ratio: aut enim negabimus omnino in genere animalium factum, quomodo negabimus animale corpus habuiſſe ante peccatum, & ſi non peccaret potuiſſe fieri beatum? *M.* Acute quidem philoſpharis. Putaſne itaque Deum ſimul omnia feciſſe? *D.* Imo credo & intelligo. Omnia ſiquidem quæ temporum intervallis in mundo naſcuntur, ſimul & ſemel, & ante mundum & cum mundo facta ſunt, quamvis non ſimul divinæ providentiæ adminiſtratione mundum ſenſibiliter adimpleant, ſed ordine temporum: Domino dicente, *pater meus uſque modo operatur, & ego operor.* *M.* Recte intueris; num tibi videtur quod propterea Deus hominem in genere animalium fecerit, quia illum animaliter victurum præſcivit, inque irrationales motus eorum relicta divinæ imaginis pulcritudine ac dignitate caſurum. *D.* Veriſimile videtur. Fecit enim futura qui fecit omnia ſimul: *M.* Quoniam igitur de ſua præſcientia quæ falli non poteſt, certiſſimus erat; etiam prius quam homo peccaret, peccati conſequentia in homine & cum homine ſimul concreavit: ut nec immerito æſtimetur, eorum quæ ſimul in homine facta ſunt, quædam quidem propter divinam bonitatem, ut ſunt illa in quibus imago creatoris intelligitur, animus videlicet & ratio, ſenſuſque interior, vel ut ita dicam, eſſentia, virtus, & operatio, quædam vero propter delictum præſcitum atque certiſſime fnturum. Multa enim præſcit Deus, quorum non eſt cauſa ipſe, quia ſubſtantialiter non ſunt. Eſt autem ſapiens factor & ordinator, ne univerſitatis pulcritudinem perturbent, & ſolus potens eſt de malo irrationabilis voluntatis facere bonum. Hæc autem ſunt conſequentia peccati propter peccatum, priuſquam fieret peccatum ab cujus præſcientia non fallitur in homine: & cum homine veluti extra hominem, ac ſuperaddita animale quidem corpus atque terrenum & corruptibile, ſexus uterque ex maſculo & fœmina, beſtiarum ſimilitudine procreationis multiplicatio, indigentia cibi & potus, incrementa & decrementa corporis, ſomni ac vigiliarum alterna inevitabiliſque neceſſitas, & ſimilia, quibus omnibus natura humana ſi non peccaret, omnino libera maneret, quemadmodum libera futura eſt. Hoc autem dico Gregorium Nyſſenum ſequens, expoſitoremque ipſius Maximum: non autem alios ſanctos Patres ſpiritualis doctrinæ qualiter videntur ſenſiſſe refellens, hæc omnia ad primam & ſubſtantialem hominis creationem pertinere autumantes. Et ſi te movet quare Deus in homine fecerit priuſquam peccaret, quæ propter peccatum facta ſunt: animadverte quod Deo nihil eſt ante, nihil poſt, cui nihil præteritum, nihil futurum, nihil medium inter præteritum & futurum: quoniam *ipſi omnia ſimul ſunt.* Cur ergo non ſimul faceret quæ facienda videbat & volebat? Nam cum dicimus ante & poſt peccatum, cogitationum noſtrarum mutabilitatem monſtramus: dum adhuc temporibus ſubdimur; Deo autem ſimul erant & peccati præſcientia ejuſque conſequentia: homini ſiquidem, non Deo futurum erat peccatum, & conſequentia peccati præceſſerunt peccatum in homine. Mala quippe voluntas quod eſt peccatum occultum, præceſſit vetiti fructus guſtum, quod eſt peccatum apertum. Eadem ratione poteſt intelligi quod ſcriptum eſt, *Jacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Nondum enim utriuſque malis aut bonis actibus perpetratis, in ordine temporum eorum conſequentia facta ſunt in eo in quo univerſitas ſimul & unum eſt: conſequentia autem dico dilectionem & odium. Hoc etiam ipſe magiſter Auguſtinus edocet in præfati libri decimo tertio capitulo de primis hominibus dicens: *In occulto autem mali eſſe cœperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, niſi praceſſiſſet voluntas mala. Porro malæ voluntatis initium quid potuit eſſe niſi ſuperbia? Initium enim omnis peccati ſuperbia eſt.* Ac per hoc datur intelligi hominem peccato nunquam caruiſſe: ſicut nunquam intelligitur abſque mutabili voluntate ſubſtitiſſe. Nam & ipſa mutabilitas liberæ voluntatis, quia cauſa mali eſt, nonnullum malum eſſe neceſſe eſt. Cauſam ſiquidem mali malam non eſſe quis audeat dicere; quandoquidem libera voluntas ad eligendum bonum ſeipſam ſervilem fecit ad ſequendum malum? Quod etiam Auguſtinus inſinuaſſe videtur. Non enim ait, vixit homo in paradiſo vel vixerat, vixit fruens Deo vel vixerat, vixit ſine ulla egeſtate vel vixerat. Nam ſi talibus verbis uteretur; fortaſſis non incongrue intelligerem docere voluiſſe hominem in paradiſo perfectam beatitudinem ſine ullo peccato per ſpatia quædam temporis habuiſſe: ſed *vivebat,* inquit, *homo in paradiſo, inchoabat vivere ſine ulla egeſtate.* Ac ſi aperte diceret, inchoabat vivere homo in paradiſo, inchoabat vivere fruens Deo, inchoabat vivere ſine ulla egeſtate.

ſtate. Hæc enim ſpecies præteriti temporis ab his qui verborum ſignificationes acute perſpiciunt, inchoativa vocatur. Inchoationem quippe & auſpicium cujuſpiam rei ſignificat, quæ jam ad perfectionem nullo modo pervenit.

XV. Quod etiam,hoc eſt,nullo temporali ſpatio primos homines fuiſſe in paradiſo in octavo Hexaemeri ſui ipſe edocet dicens: *Cur non coierunt niſi cum exiſſent de paradiſo: cito reſponderi poteſt, quia mox creata muliere priuſquam coirent, facta eſt illa tranſgreſſio, cujus merito in mortem deſtinati, & etiam de loco illius felicitatis exierunt. Non enim ſcriptura tempus expreſſit, quantum interfuerit temporis inter eos factos & ex eis natum Cain.* Fuiſſe Adam temporaliter in paradiſo, priuſquam de coſta ejus mulier fabricaretur, dicat quis poteſt. Proinde plus, ut arbitror, laus illa vitæ hominis in paradiſo referenda eſt ad futuram ejus vitam, ſi obediens permaneret, quam ad pactam quæ ſolummodo inchoaverat, nec unquam ſteterat. Nam ſi ſaltem vel parvo ſpatio ſtetiſſet; neceſſario ad aliquam perfectionem perveniret. Ac per hoc præfatus magiſter non diceret vivebat, ſed vixit vel vixerat: quanquam ſi talibus præteriti perfecti & pluſquam perfecti verbis uteretur, ut ſi alias uſus eſt, plus crediderim præteritum pro futuro poſuiſſe, quam ſtatum hominis temporali ſpatio in felicitate paradiſi ante peccatum docuiſſe, ea videlicet ratione ut prædeſtinatam prædefinitamque beatitudinem hominis in paradiſo ſi non peccaret, quaſi tam perfectam innueret, dum adhuc in re ipſa, hoc eſt, in effectibus perfectæ prædeſtinationis futura & facienda erat. Hoc autem dicit, quia ſæpe ipſe de paradiſo diſputans, præteriti perfecti temporis & pluſquam perfecti verba poſuit, ſicut librorum illius ſtudioſus lector reperiet, ut eſt illud in undecimo Hexaemeri lib. *In ſudore faciei tua edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua ſumtus es, quia terra es, & in terram ibis. Hos,* inquit, *eſſe in terra labores humani generis, quis ignorat? & quia non eſſent ſi felicitas qua in paradiſo fuerat teneretur, non eſt utique dubitandum.* Fuerat dixit, non fiebat. Nec hoc mirum, cum ſæpiſſime divina auctoritas futura quaſi jam peracta pronuntiet. Quis enim crediderit diabolum in beatitudine paradiſi fuiſſe, qui mox ut conditus lapſus eſt, ſicut Dominus ait in Evangelio: *Ille homicida erat ab initio & in veritate non ſtetit.* Quam Dominicam ſententiam in undecimo Hexaemeri ſui ipſe Auguſtinus de quo tractamus, exponit. " Quid ergo, *inquit*, putatur nunquam diabolus in veritate ſtetiſſe, nunquam cum angelis beatam duxiſſe vitam " ſed ab ipſo conditionis ſuæ initio cecidiſſe: non ſic accipiendum eſt, ut non propria " voluntate depravatus ſed malus à bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio " cecidiſſe diceretur. Neque enim cecidit ſed talis eſt factus: ſed factus continuo ſe " à luce veritatis avertit, ſuperbia tumidus & propriæ poteſtatis delectatione corruptus: unde beatæ & angelicæ vitæ dulcedinem non guſtavit, quam non utique acceptam faſtidivit, ſed nolendo accipere deſeruit & amiſit. Proinde nec ſui caſus " præſcius eſſe potuit, quoniam ſapientia pietatis eſt fructus. Ille autem continuo " impius, conſequenter & mente cæcus non ex eo quod acceperat cecidit, ſed ex eo " quod acciperet ſi ſubdi Deo voluiſſet. Quod profecto quia noluit, & ab eo quod " accepturus erat cecidit, & poteſtatem illius ſub quo eſſe noluit non evaſit, factuſque in illo eſt pondere meritorum: ut nec juſtitiæ poſſit lumine delectari, nec ab " ejus ſententia liberari. Item in figura principis Tyri per Ezechielem Prophetam dicitur ei. " Tu es ſignaculum ſimilitudinis, & corona decoris, in deliciis paradiſi " Dei fuiſti, omni lapide pretioſo ornatus es: & cætera quæ quaſi jam facta ante ruinam " diaboli dicuntur. Et quidem in divina diſpenſatione erant facta, quæ in illo ſi non rueret, erant facienda. Porro ſi de diabolo myſtica mutatione temporum talia pronuntiantur, & nec aliter ſcriptura recte intelligitur: quid obſtat, ſi eodem modo de homine prædicetur in deliciis paradiſi fuiſſe ante peccatum? Quod ſi non peccaret, profecto ei fieret, præſertim cum nulla auctoritas aut divina aut humana tradiderit quantum temporis in paradiſo priuſquam peccaret, feliciter vixit. Et quare hoc taceretur ſi fuiſſe intelligeretur? Argumenta autem non deſunt, quibus approbari poteſt aut breviſſimo aut nullo temporis intervallo ante peccatum vixiſſe. Ex his enim quæ ei juſſa ſunt ante peccatum nihil legitur egiſſe. Verbi gratia. *Creſcite & multiplicamini & implete terram* videlicet paradiſi, qua ratione non continuo felicem prolem gigneret, ſi in paradiſo quodam temporis ſpatio ante delictum habitaret, & ſi de ligno vitæ guſtaret, ne quid corruptibile ejus corpus pateretur: quare divini & ſpiritualis medicaminis virtus in corpore ejus prævaluit, ne etiam peccando in corruptionem caderet? Lignum ſiquidem vitæ eſca ſi corpori ipſius uno vel duobus vel quotlibet diebus ad ſanitatem

tatem & incorruptibilitatem profuit, non habebat tantum virtutis quantum & legitur & creditur habuisse. Aut qua ratione lignum vitæ diceretur quod solummodo corruptionem potuit retardare, non autem potuit à corruptione penitus liberare, diuturnamque vitam edentibus præstare? Si enim illius ligni natura omni morbo erat contraria, ut omnibus ea fruentibus præstaret vitam: cur in gustantibus vel etiam comedentibus non vinceret mortem? Peccatum dices virtutem ipsius vicerat, ne in tantum prodesset? Validius ergo peccati malum quam vitæ bonum. Potius itaque videamus quod dominus ipse ait verum vitæ lignum. Ille inquit, *diabolus profecto homicida erat ab initio.* Putasne alterum hominem occidisse præter illum unum & solum quem Deus ad imaginem suam creavit? *D.* Nequaquam. *M.* A quo ergo initio homicida erat diabolus, num ab initio conditionis hominis, an certe ab initio conditionis utriusque, si simul conditi sunt & alter alterum in conditione non præcessit? Sed si conditio diaboli conditionem hominis præoccupavit, quomodo ab initio suo diabolus homicida erat? Si vero hominis conditio conditionem diaboli antevenit, quomodo diabolus ab initio humanæ conditionis homicida dicetur? Si autem relinquitur ut ab initio utriusque simul facto, & homicida erat diabolus & homo erat occisus: quale spatium datur homini in paradiso vixisse, priusquam à diabolo occideretur? Hoc etiam ex Evangelica parabola manifeste probatur. *Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Jericho, & incidit in latrones.* Non enim ait, homo quidam erat in Jerusalem & incidit in latrones. Nam si in Jerusalem, hoc est, in paradiso humana natura permaneret, profecto in latrones, diabolum videlicet satellitesque ejus, non incurreret. Prius ergo descendebat de paradiso, suæ voluntatis irrationabili motu impulsus, & in Jericho præcipitabatur, hoc est, in defectum instabilitatemque rerum temporalium; & cadendo vulneratus est, omnibusque naturalibus bonis in quibus erat conditus, spoliatus. Ubi datur intelligi quod homo prius in se ipso lapsus est, quam diabolo tentaretur, nec hoc solum, verum etiam quod non in paradiso, sed descendente eo propriaque voluntate à paradisi felicitate quæ *Jerusalem* vocabulo, hoc est, visionis pacis intelligitur, deserente, & in Jericho, hoc est, in hunc mundum labente à diabolo sauciatus sit, & spoliatus. Non enim credibile est eundem hominem & in contemplatione æternæ pacis stetisse, & suadente fœmina serpentis veneno corrupta corruisse, aut ipsum serpentem, diabolum dico, jam de paradiso, dignitate videlicet angelicæ naturæ, lapsum, in homine adhuc non peccante, neque celsitudine divinæ imaginis corruente prævaluisse: id ipsum quoque, hoc est, hominem æqualem angelis conditum fuisse, non autem in illa dignitate stetisse: sed mox non recte ad bonum ingredi inchoasse, Sanctus Gregorius docere videtur in decimo octavo capitulo sermonis de Imagine, quod etiam superius posuimus, & non repetere debemus. " Qui omnia, *inquit,* adduxit in esse, totumque in sua voluntate hominem ad divinam imaginem formavit non paulatim adjectionibus futurorum moras fecit, sciendo in suam plenitudinem animarum numerum perficiendum; sed cumulatim in ipsa plenitudine omnem humanam naturam per prognosticam operationem intellexit & in excelsitudine & in coæquali angelis quiete honorificavit. Hic intellige prædictum magistrum præterita pro futuris posuisse. Quod enim ait per prognosticam operationem Deum omnem humanam naturam in excelsitudine & in æquali angelis quiete condidisse, quomodo aliter intelligi potest, nisi quia jam homo in causis conditus erat, nondum vero in effectus suæ beatitudinis procedebat? Et cur non processerat: reddit causam dicens: " quoniam vero prævidit contemplatoria virtute non recte euntem ad bonam voluntatem, atque ideo ex angelica vita recedentem: ne animarum humanarum multitudo minueretur, cadens ex illo modo per quem angeli ad multitudinem aucti sunt, propterea convenientem in peccatum lapsis incrementi excogitationem in natura conformavit, pro angelica magnificentia pecudalem & irrationabilem ex se invicem successionis modum humanitati inserens. Si itaque hæc verba Sancti Theologi veracia sunt, quod non temere crediderim: quid aliud datur intelligi, quam ut humana natura nullis temporum morulis, nullis rerum sensibilium effectibus, in paradiso in quo naturaliter conditus est, stetisse; sed mox de via veritatis deviasse, & divisionem naturæ in duplicem sexum, per quem jumentorum similitudine multiplicaretur, perversæ voluntatis motu meruisse? ac per hoc si in ea beatitudine in qua creata est, permaneret, utriusque sexus copula ad multiplicationem suam non indigeret: eo enim modo quo angeli multiplicati sunt, sine ullo sexu multiplicaretur. Huic sensui venerabilis magister Maximus

mus præfati Theologi expositor, sermonem ejus de baptismo exponens consentit, dicens: " Aiunt qui divina mystice assequuntur eloquia, & altioribus quantum consequens est glorificant speculationibus, secundum imaginem Dei per principia factum " hominem fuisse, omnino nascendo secundum propositum spiritum, & accipiendo secundum similitudinem per observantiam divini mandati quod sibi futurum erat: ut " esset idem homo figmentum Dei secundum quidem naturam: filius autem Dei & " Deus per spiritum secundum gratiam. Non enim possibile erat aliter filium Dei " ostendi & Deum secundum deificationem ex gratia factum hominem: nisi prius secundum propositum nascentem spiritum per adunatam sibi naturaliter per seipsam " motam & liberam potentiam. Quam deificam divinamque, & immaterialem divinitatem intelligibilium & occultorum duntaxat bonorum deserens primus homo, " præhonorificando quod secundum sensum & delectabile est & manifestum, merito " ex corporibus indispositam & materialem & corruptibilem habere damnatus est nativitatem: digne Deo judicante, pejora melioribus voluntarie proponentem, in " possibilem & servilem & coangustatam secundum similitudinem in terra irrationabilium brutorumque jumentorum generationem libera & impassibili, spontanea & " casta alienari nativitate, & pro ipso cum Deo divino & ineffabili honore, cum insipientibus jumentis ignobilem recipere copulationem. Qua hominem liberare, & " ad divinam beatitudinem reducere volens, naturam hominum creans, Verbum homo ex hominibus vere fit & nascitur corporaliter sine peccato per hominem. Ut autem cognoscas quod non ex nobis ipsis accipientes; verum ex præfati auctoris, Maximi videlicet, discentes, hominem dicimus de ligno vitæ non gustasse; sed primum cibum mortiferum de ligno vetito primitus sumsisse, & ad divinum lumen mentis oculum non sublevasse. Audi ipsum in vicesimo octavo capite expositionum verborum Gregorii dicentem: " Huic itaque divino lumini nolens elevare oculum animæ primus pater Adam cecidit, instar merito in tenebris ignorantiæ ambabus manibus materiali immunditiæ voluntariæ adhærens, soli sensui seipsum totum pronus tradidit, " per quem amarissimæ bestiæ corruptivum virus accepit. Hoc autem dicit, quoniam corporeum sensum per quem Adam deceptus est, in figura mulieris vult intelligi. Nam apud Græcos αἴσθησις, id est, sensus fœminini generis est. Amarissimam vero bestiam diabolum vocat: per quem sensum corporeum humano animo virus nequitiæ suæ infudit. Deinde ait paulo post. " Et ex vetito ligno cui etiam mortem inesse prius " didicerat, sensu fructum porrigente cibi primitias faciens convenientem fructui vitam mutavit, mortalem videlicet ac fluxilem per corpus corruptibile. Deinde subjungit. " Si itaque Deo magis quam conservo sensui videlicet, credens, ligno vitæ vesceretur, non fortassis datam deponeret immortalitatem, semper conservatam participatione vitæ, quoniam omnis vita ex propria & consequenti consuevit esca conservari. Esca vero beatæ illius vitæ est panis qui de cœlo descendit & vitam dat " mundo, sicut ipsum de seipso in Evangeliis non mendax pronuntiavit Verbum. Quo vesci volens primus homo, merito divina projectus est vita, aliam vero ex morte genitrice accepit, per quam irrationabilem sibi formam imponens, divine supersplendentem abscondens pulcritudinem, vescendo omnem naturam morti tradidit. Sed quia adversus eos qui dicunt hominem in paradiso ante peccatum vixisse temporali spatio, illud autem spatium quantum fuerit, affirmare non audent, non est nostri propositi agere: ea siquidem solummodo quæ nobis verisimilia videntur, dicere procuravimus: aliorum vero sententiam qualiter sapiunt refellere seu spernere, seu falsum esse pronuntiare, ad nos nullo modo pertinet. Ad ipsius paradisi considerationem transeundum esse video. *D*. Transeundum plane. Recte quippe ratiocinandi via tenenda est: ut neque in dexteram neque in sinistram deviare videamur, hoc est neque his quos summæ ac sanctæ auctoritatis esse Catholica sanxit Ecclesia, detrahamus: neque eos quos simpliciter intellexisse cognovimus, quoniam intra Catholicæ fidei sinceritatem continentur, spernamus. *Unusquisque enim*, ut ait Apostolus, *suo sensu abundet*. Nostrum quippe sensum approbare, aut eorum quos cæteros præcellere arbitramur, aliorum vero sensum reprobare, aut periculosissimum est, aut superbissimum, aut certe contentiosum. Ingrediamur itaque caute, humiliter, modeste sanctorum Patrum in tali negotio vestigia sequentes.

XVI. *M*. Sanctus Augustinus in octavo Hexaemeri sui, " non ignoro, *inquit*, de paradiso multos multa dixisse. Tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiæ.

" Una

" Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Alia eorum,
" qui spiritualiter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt,
" alias corporaliter, alias autem spiritualiter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi
" fateor placere sententiam. Idem in quarto decimo de Civitate Dei undecimo capitulo. " Vivebat itaque, *inquit*, homo secundum Deum in paradiso, & corporali & spi-
" rituali. Neque enim erat paradisus corporalis propter corporis bona, & propter
" mentis non erat spiritualis. Aut vero erat spiritualis, quo per interiores, & non
" erat corporalis, quo per exteriores sensus homo frueretur? Erat plane utrumque
" propter utrumque. Postea vero quam superbus ille angelus ac per hoc invidus, per
" eandem superbiam à Deo ad semetipsum conversus, de spirituali paradiso cecidit,
" malesuada versutia in hominis sensum serpere affectans: cui utique stanti quoniam
" ipse ceciderat, invidebat, colubrum in paradiso corporali, ubi cum duobus illis ho-
" minibus masculo & fœmina animalia etiam terrestria cætera subdita, & innoxia ver-
" sabantur, animal scilicet lubricum & tortuosis anfractibus mobile, operi suo con-
" gruum, per quem loqueretur, elegit. Animadverte quomodo duos paradisos asserit esse: unum quidem spiritualem, in quo secundum animam, alterum vero corporalem, in quo idem homo secundum corpus feliciter vivebat. In libro autem quem de vera religione scripsit, unum tantummodo paradisum eundemque spiritualem videtur asserere. " Est autem, *inquit*, vitium primum animæ rationalis, voluntas ea faciendi
" quæ vetat summa & intima veritas. Ita homo de paradiso in hoc seculum expulsus, id
" est, ab æternis ad temporalia, à copiosis ad egena, à firmitate ad infirmum: non er-
" go à bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est; sed
" à bono æterno ad bonum temporale, à bono spirituali ad bonum carnale, à bono in-
" telligibili ad bonum sensibile, à bono summo ad bonum infimum. Videsne quod ait à bono intelligibili ad bonum sensibile? Nonne aperte dixit paradisum intelligibilem esse, non autem sensibilem? Nam si sensibilem esse vellet, dixisset utique à bono sensibili, hoc est, à paradiso corporali ad inferius bonum sensibile: nisi forte quis dicat de solo spirituali paradiso, ex quo anima peccatrix expulsa est, hanc sententiam protulisse: de expulsione vero corporis ejus è corporali paradiso, in ipsa sententia siluisse. Non enim ait primum hominis, sed primum animæ rationalis vitium est: totum tamen hominem melioris partis vocabulo significasse crediderim. Non enim credibile est hominem ex spirituali paradiso, non autem ex corporali prævaricationis merito expulsum fuisse: si duo paradisi vel fuere vel adhuc sunt: nisi forte quis dicat de spirituali paradiso expulsionem hominis solummodo in hoc loco exposuisse, ejusdem vero ex sensibili lapsu siluisse. Sanctus quoque Ambrosius in primordio libri quem scripsit de paradiso, duos similiter paradisos esse videtur affirmare: eo loci maxime ubi ait: " In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit quem formavit. Intellige
" etiam quod non eum hominem qui secundum imaginem Dei est, posuit in paradiso,
" sed eum qui secundum corpus est: incorporalis enim in loco non est. Sed paulo post ad explanationem paradisi perveniens, non solum paradisum spiritualiter intelligi, verum etiam nihil aliud esse paradisum, nisi ipsum hominem manifestime astruit, omnino ut æstimo Origenem sequens, quamvis eum aperte non nominavit. Ait enim: " An-
" te nos fuit, qui per voluptatem & sensum, prævaricationem ab homine memorave-
" rit esse commissam, in specie serpentis, figuram accipiens delectationis, in figura
" mulieris sensum animi mentisque constituens: quem sensum videlicet αἴσθησιν vocant
" Græci: decepto autem sensu prævaricatricem mentem asseruit: quam Græci νοῦν vo-
" cant. Rectè igitur in Græco νοῦς figura viri accipitur, αἴσθησις vero figura mulieris.
" Unde quidam Adam νοῦν terrenum interpretati sunt. Et post aliquanta. Est ergo Pa-
" radisus terra quædam fertilis, hoc est, anima fœcunda in Eden plantata, hoc est,
" in voluptate quadam, vel exercitata terra, in qua animæ fit delectatio. Est etiam νοῦς
" tanquam Adam, & est αἴσθησις, id est, sensus tanquam Eva. Ac ne haberes quod ad
" infirmum retorqueres naturæ, ut ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem;
" considera, quæ habeat anima ista subsidia. Erat fons qui irrigaret paradisum. Quis
" fons? Dominus Jesus Christus fons vitæ æternæ, sicut & Pater: quia scriptum est,
" quoniam apud te fons vitæ. Denique flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Et
" fons legitur & fluvius legitur, qui irrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat
" fructum in vitam æternam. Hic ergo fons sicut legisti. Fons enim procedit, inquit,
" ex Eden, id est, in anima tua fons est; unde & Solomon ait: bibe aquam de tuis
" vasis

" vasis & de puteorum tuorum fontibus. Hic est fons qui procedit ex illa exercitata & plena voluptatis anima: hic fons qui irrigat paradisum, hoc est, virtutes animæ eminentissimo fonte pullulantis. Et dividitur, inquit, hic fons in quatuor initia. " Nomen est uni Phison,& cætera quæ præfatus sanctus Ambrosius de quatuor paradisi fluminibus luculentissime disputat,singula flumina singulis animæ virtutibus comparans; Phison quidem qui secundum Græcos Ganges dicitur, prudentiæ: Geon autem qui est Nilus, temperantiæ: Tygrin qui velocitate sui cursus dicitur, fortitudini: Euphraten vero justitiæ. Videsne quemadmodum spiritualiter intelligit paradisum? *D.* Video. Sed fortassis quis dixerit, magis allegorizare, quam paradisum corporalem negare videtur. Nam si corporalem & localem paradisum non existimaret esse: non fortassis in processu præfati operis post spiritualis paradisi, qui sive ipsa anima est sive aliquid spirituale in qua constituta est, expositionem adderet, exponens illum locum in quo scriptum est, " & apprehendit Deus hominem quem fecit, & posuit eum in paradiso operari & custodire. Vides, inquit, quoniam, qui erat, apprehenditur? Erat autem in terra formationis suæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei, inspirans processus & incrementa virtutis. Denique in paradiso eum collocavit, ut scias apprehensum, quasi afflatum divina esse virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradisum vir factus est, & mulier intra paradisum: ut advertas, quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est in inferiore loco vir melior invenitur: & illa quæ in meliore loco, hoc est in paradiso facta est, reperitur inferior. Mulier enim prior decepta est, & virum ipsa decepit. Nunquid his verbis manifeste datur intelligi, localem paradisum ac per hoc corporalem atque sensibilem voluisse astruere? *M.* Cum his quia talia volunt, non est nostrum colluctari. Neque enim duos paradisos esse, unum quidem corporalem, alterum vero spiritualem negamus, nec affirmamus. Sanctorum autem Patrum solummodo sententias interim inter nos conferimus; qui autem magis sequendi sunt, non est nostrum judicare: unusquisque suo sensu abundet, & quos sequatur, eligat, litigationibus relictis. Sed quo sensu summæ auctoritatis magister, atque acutissimi & subtilissimi ingenii, in expositionibus divinæ scripturæ talia protulerit, non facile nobis elucet: nisi forte ut sæpissime in ipsius expositionibus invenimus, summos Græcorum Theologos secutus sit, & maxime Gregorium: qui duas hominis conditiones esse asserunt, unam quidem ad imaginem Dei, in qua nec masculus nec fœmina intelligitur, sed sola universalis & simplex humanitas, simillimaque angelicæ naturæ; quam omni sexu omnino carere, & auctoritas incunctanter & vera docet ratio: alteram vero atque secundam præscitum rationabilis naturæ delictum superadditam, in qua sexus constituitur. Merito ergo quod propter peccatum adjectum est, extra paradisum ac veluti in inferiori loco factum fuisse de terra formationis narratur. Virilis itaque sexus naturæ ad imaginem Dei factæ superadditus extra paradisum factus est. Sed quia & ipse sexus priori naturæ divinæ videlicet imagini adjungitur,veluti aliunde apprehensus in paradiso cum prima scilicet conditione constituitur: in quo iterum veluti in superiori loco secundus sexus vocabulo mulieris appellatus & ex latere ejus attractus;in adjutorium procreandæ prolis in contumelia similitudinis insipientium animalium ei adjungitur. Et quia conditio virilis sexus, quamvis non tempore sed sola dignitate, præcedit conditionem fœminei, mulier enim ex viro in prima conditione, in secunda autem vir ex muliere factus est: propterea conditionem viri dicunt extra paradisum, mulieris vero intra: ut per hoc intelligas virum etiam extra paradisum, hoc est extra primordialis conditionis dignitatem conditum meliorem esse muliere quæ veluti inter paradisum, hoc est superadditi sexus simplicitati divinæ imaginis adunationem condita est. Potest & sic dici. Quoniam in unoquoque homine duo quidam homines intelliguntur dicente Apostolo, *exteriorem hominem corrumpi, interiorem vero renovari.* Merito interior qui ad imaginem Dei factus est, in paradiso formatur: exterior vero & corruptibilis extitit & infra paradisum de limo terræ fingitur: qui etiam apprehensus in paradiso ponitur, quoniam si in ipso salutem suo operaretur, divinumque custodiret præceptum, poterat etiam ad dignitatem superioris conditionis pervenire. Quoniam vero noluit obedire divino præcepto: non solum creatorem suum, verum etiam dignitatem imaginis deseruit. Ac per hoc in geminum sexum scissus est, in masculum videlicet & fœminam: quæ discissio non ex natura, sed ex vitio causam accepit. Ideoque quamvis in paradiso fœmina de viro facta est, non

erat

erat inde melior quia non ex divina imagine quæ intra paradisum condita est: sed ex merito prævaricationis suæ futuræ facturæ sumsit occasionem. Nam & illa in exteriore homine qui extra paradisum merito peccati de limo terræ conditus, causaliter creata est, quæ postmodum ordine non tempore, in paradiso de latere viri assumta est. Sed sive hoc, sive aliquid aliud prædictus voluit magister: non est nobis colluctandum adversus eos qui duos paradisos, ut prædiximus, esse credunt; unum quidem spiritualem, alterum vero corporalem, propter duplicem hominis naturam: præsertim cum videamus sæpissime in divinæ scripturæ narrationibus, multa juxta rerum factarum veritatem & historialiter facta & spiritualiter intellecta. Abraham enim duos filios habuit, unum quidem ex ancilla, unum de libera. Et hæc quidem secundum historiam facta sunt. Juxta tamen Allegoriam duas leges significant, unam quidem Veteris Testamenti, Novi vero alteram. Petra de qua aquæ fluxerunt, in eremo populum sequebatur, cum dicat Apostolus, *Petra autem erat Christus.* Et quid dicam de ipsis primis duobus hominibus,masculo videlicet & fœmina, in paradiso, de quo sermo est constitutus: nonne ut idem testatur Apostolus, figuram Christi & Ecclesiæ gestabant? Quid ergo mirum si corporalis paradisus crearetur, per quem spiritualis paradisus significaretur? Novimus autem summum sanctæ scripturæ expositorem, Origenem dico, edisserere non alibi, neque alterum paradisum esse, præter ipsum qui in tertio cœlo, ut ipse vult, constitutus est; in quem Apostolus Paulus raptus est; & si in tertio cœlo est, profecto spiritualis est: tertium siquidem cœlum in quod raptus est Paulus, spirituale esse summi utriusque linguæ auctores non dubitant, sed unanimiter affirmant, illud intellectuale vocantes: quanquam Epiphanius Constantiæ Cypri Episcopus in hoc Origenem reprehendat, & omnino paradisum esse in terra astruat: *quendam quidem sensibilem locum in orientalibus mundi partibus, cum sensibilibus lignis fluminibusque, cæterisque quæ carnaliter ab his qui corporeis sensibus adhærent, simpliciter de paradiso creduntur.* Idem namque Epiphanius tunicas pellicias quas Deus primis hominibus post prævaricationem consuerat, historialiter de pellibus omnium *quæ*, ut ait ille, *in paradiso fuerant, factas esse non dubitat*: & Origenem reprehendit, qui sub illarum pellium figura mortalia corpora quæ primis hominibus merito peccati superaddita sunt, pulcherrime atque verissime significata fuisse exponit. Quem Origenem dico, in theoria tunicarum pelliciarnm omnes fere auctores Græcorum Latinorumque sequuntur. Non ab re etiam placet, ut opinor, sententiam magni Gregorii Nysseni de esca paradisi, & de ligno vitæ, deque scientiæ boni & mali ligno inserere. In vicesimo capitulo sermonis de Imagine, " Fortasse, *inquit*, aliquis non in eandem iterum vitæ speci-" em reversurum esse hominem dicit, si prius in comedendo nobis species vitæ erat: " posthæc autem tali administratione liberabimur. Sed ego sanctæ auscultans Scriptu-" ræ, non solum corporalem cognosco cibum, neque solam carnis lætitiam: sed eti-" am alteram quandam escam, analogiam quandam ad corporis alimenta habentem, cu-" jus fruitio in animam solam pertransit. Comedite ex meis panibus, sapientia esuri-" entibus jubet: & eos qui talem cibum esuriunt, Dominus beatificat: & siquis sitit, " inquit, veniat ad me & bibat. Magnus item Isaias bibere lætitiam valentibus ma-" gnificentiam ejus laudare præcepit. Est autem quædam comminatio prophetica ad-" versus eos, qui ultione digni sunt, veluti fame torquendos. Fames vero non pa-" nis est quędam egestas & aquæ, sed verbi defectus. Non enim famem panis, inquit, " aut sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Num quid ergo plantationis " Dei in Eden (deliciæ autem ipsa Eden interpretatur) dignum quendam fructum con-" venit intelligere, ac per hoc comedisse hominem non dubitare; & non omnino tran-" sitoriam fluxilemque hanc escam in paradisi conversatione intelligere. Ab omni, in-" quit Deus, ligno quod est in paradiso cibum comedite. Quis dabit sane esurienti " lignum illud, quod est in paradiso, quod omne bonum comprehendit, cui nomen " est πᾶν, id est omne, cujus participationem homini vox donat? Hac enim generali & " supereminenti voce omnis bonorum forma inter se continetur, & in uno boni adeo " totius universitatem existere significatur. Quis contra me arceat ab altero ligno, " cujus fruitio mixtum quiddam habet, & utramque in partem efficax? Omnino e-" nim non est perspicatioribus obscurum, quid omne illud, cujus fructus vita: & ite-" rum, quid hoc mixtum, cujus finis est mors. Nam qui illius omnis fruitionem co-" piose proponit, ratione quadam omnino & providentia promiscuorum participa-" tione, hominem prohibet. Et mihi libet magno Davide, & sapienti Solomone ma-

"gistris in harum rerum expositione uti. Uterque enim concessæ escæ unam intelligit gratiam, ipsum bonum quod vere est, quod etiam omne est bonum. David quidem dicens, delecta in Domino. Solomon autem sapientiam quæ est Dominus, lignum vitæ nominans. Igitur id ipsum est lignum vitæ & omne lignum: cujus cibum secundum Deum formato lex dat. E contrario autem separatur ab hoc ligno alterum lignum, cujus cibus boni & mali scientia est: dum non specialiter alterutrum è contrario significatorum in parte fructificet: sed quendam confusum mixtumque fructum pullulat contrariis qualitatibus concretum. Cujus quidem escam prohibet dux vitæ, suadet autem serpens, ut morti præpararet introitum. Et suasor factus est consilium dans, bona quadam pulcritudine ac delectatione fructum circumcolorans, ut delectabiliter videretur, ac desiderium ad gustum proritaret. Idem in vicesimo ejusdem sermonis capitulo. "Quid ergo est, *inquit*, illud lignum, "quod boni & mali commixtam habet scientiam, delectationibus quæ secundum sensum sunt, insitum? Non longe itaque à veritate aberravero, si mentis intelligentia, quatenus intelligi hæc possunt, hac ipsa consideratione utar. Arbitror enim non disciplinam hic à Scriptura intelligi per scientiam: sed quandam differentiam ex Scripturæ consuetudine invenio scientiæ & dijudicationis, hoc est discretionis. Nam discernere disciplinabiliter bonum ex malo perfectæ habitudinis esse Apostolus dicit, & exercitatorum sensuum. Propter etiam præceptum facit omnia probandi: & spiritualis hominis dijudicare esse proprium dicit: Scientia vero non ubique disciplinam & peritiam illius quod significatur indicat, sed ad id cui gratia donata est affectum. Ut cum scriptum est: cognovit Dominus qui sint ejus, hoc est suam gratiam eis donavit. Et ad Mosen ait, quia cognoscebam te super omnes. His autem qui in malitia redarguuntur, dicit qui omnia novit, quia nunquam cognoscebam vos, hoc est, meam gratiam nunquam vobis largiebar: Igitur lignum ex quo mixta scientia fructificatur, prohibitum est. Miscetur autem ex contrariis, bono videlicet & malo, fructus ille, qui causidicum, hoc est, advocatum suum habet serpentem: juxta hanc forsitan rationem quod non nudum proponitur, id est ostenditur malum ipsum in seipso secundum propriam naturam manifestum. Ipsa enim malitia otiosa esset, nullo colorata bono, quo ad concupiscentiam suam seductum hominem attraheret; nunc autem commixta quodammodo est malitia: in profundo siquidem perniciem, veluti quendam dolum insidias occultas habens, aperte vero in seductionem quandam boni phantasiam ostendens. Bonum videtur avaris materiæ pulcritudo: sed radix omnium malorum philargyria existit. Quis forsitan in fœdam paludem intemperantiæ perderetur nisi delectationem bonum itaque eximium quoddam æstimaret qui tali illecebra ad passionem attractus? Similiter habent & cætera peccata, quum occultam perniciem habent, prima tamen vice videntur expetenda, & per seductionem quandam inconsiderantibus pro bono sollicitanda. Quoniam igitur multi illud in quo sensus delectantur, bonum judicant, & est cognominatio existentis, hoc est veri boni & apparentis boni quod videtur esse, dum non sit bonum: hujus rei gratia ipsa ad malum veluti ad bonum facta concupiscentia, boni & mali scientia à Scriptura nominata est, dum affectionem quandam & concretionem interpretatur, hoc est significat scientia. Neque absolute malum, eo quod ambitur bono, neque pure bonum, eo quod suboccultatur malum: sed commixtum ex utrisque interdicti ligni fructum esse scriptura ait, cujus gustum dixit in mortem tangentes ducere. Solummodo non aperte doctrinam clamans, quod verum, quod simplex & uniforme est natura, omnique duplicitate & ad contrarium copulatione alienum. Malum vero varium & configuratum est, aliud judicatum, & aliud per experimentum, cognitum. Non enim ita invenitur, sicut æstimatur; esse assumtio mortis & corruptionis principium causaque efficitur. Propterea serpens præmonstrat malignum peccati fructum, non illum quidem aperte, qualis à natura erat (non enim forsitan seduceretur homo aperto malo) sed per quandam speciositatem apertum exornavit malum, quandamque delectationem secundum sensum seducens, gustui, ut ita mulieri quod vellet persuaderet. Sicut ait Scriptura: Et vidit fœmina quod bonum lignum in escam, & quod oculis gratum videre, & speciosum cognoscere; & accipiens fructum ejus comedit. Esca autem illa mater mortis hominibus facta est. Ipsa igitur mixta est fructiferatio aperte intellectum ratione interpretante, per quem boni & mali cognitio lignum illud nominatum est: quia juxta mortiferorum malitiam quæ in melle fiunt, in quantum quidem

" quidem dulcorat in sensu, bonum esse videtur: in quantum vero tangentem cor-
" rumpit, omnis mali pessimum efficitur. Cum itaque operatum est hominis vita
" malum mortiferum, tunc homo, magna res & nomen, divinæ naturæ imago, vani-
" tati sicut ait Propheta, assimilatus est. Ergo siquidem imago ad id quod melius in
" nobis intelligitur sociatur. Quæcunque vero circa hanc vitam tristia miseraque
" sunt, à similitudine quæ ad Deum est, longe sunt. Animadverte qualem paradisum & qualia ligna, & quales fructus præfatus astruit Theologus. *D.* Animadverto clareque perspicio spiritualem profecto & illocalem. Velim tamen aperte ac breviter ea quæ ab ipso obscurius explicata sunt, à te aperiri. *M.* Quisquis diligenter præfati Theologi verba perspexerit; nil aliud, ut opinor, in eis reperiet suaderi, quam humanam naturam ad imaginem Dei factam, paradisi vocabulo, figuratæ locutionis modo, à divina scriptura significari. Vera enim plantatio Dei natura ipsa, quam ad imaginem & similitudinem suam, hoc est ad imaginem omnino sibi similem præter rationem subjecti, ut prædictum est, creavit in Eden, hoc est, in deliciis æternæ felicitatis, & beatitudine divinæ similitudinis: major & melior omni sensibili mundo, non mole, sed dignitate naturæ. Cujus terra fertilis erat corpus immortale per possibilitatem. Corpus namque primi hominis potuit non mori: nec moreretur, si veneno prævaricationis non corrumperetur, sed floribus spiritualis pulcritudinis virescerct: neque unquam temporalibus incrementis senesceret: cujus aqua, formarum capax sensus incorruptibilis corporis sensibilium rerum sine ulla falsitatis deceptione phantasiis formatus: cujus aer divinæ sapientiæ radiis illuminatus ratio erat, qua rerum omnium naturas cognosceret: cujus æther, animus circa divinam naturam æterno & inerrabili motu immutabili & mutabili statu circumvolveretur: & cætera quæ de divina imagine sunt prædicanda; imo etiam quoniam intelligi non possunt, silentio sunt honorificanda. In hoc itaque paradiso fontem vitæ manare scriptura testatur, ex quo quatuor virtutum flumina, in figura quatuor principalium mundi fluviorum dividi narrantur: prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem, justitiam: quæ spiritualia fluenta ex divina sapientia, quæ est totius vitæ fons atque virtutis, erumpentia, irrigant superficiem humanæ naturæ: prius quidem in secretis humanitatis finibus, veluti in occultissimis intelligibilis terræ poris, in invisibiles virtutes surgentia: deinde in apertos bonarum actionum effectus scatentia, innumerabiles species virtutum & actionum produnt. Ex ipsis enim omnis virtus & actio progreditur, & in ipsas revertitur, ipsæ vero ex divina sapientia egrediuntur & in eam revolvuntur. In eodem paradiso duo ligna esse præfatus Theologus, magnus videlicet Gregorius, exponit: *quorum uni, ut ait ipse, nomen est* πᾶν, *hoc est omne, alteri vero* γνωστόν, cujus nominis interpretatio si ad liquidum proferatur, non satis intellectum ligni exprimit. Propterea ut facilius intelligatur, quid eo ligno significatur, placuit nobis γνωστὸν vertere in *mixtum.* Quid est ergo πᾶν, de cujus fructu jussus est homo cibum sumere? Πᾶν profecto est illud lignum de quo scriptura dicit: *Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulcrum visu & ad vescendum suave. Lignum etiam vitæ in medio paradisi.* Et paulo post. *Ex omni ligno paradisi comede*: unum lignum omne lignum vocitans. Nemo ergo sequentium prædicti Theologi doctrinam, existimet in paradiso esse plurima ligna diversarum formarum diversorumque fructuum, veluti quandam sylvam multis arboribus copiosam, sed duo solummodo: unum quidem πᾶν, alterum vero γνωστόν; & est πᾶν ξύλον, hoc est, *omne lignum* verbum & sapientia patris, Dominus noster Jesus Christus, qui est omne lignum fructiferum in medio humanæ naturæ paradisi plantatum, duplici videlicet modo. Primo quidem secundum suam divinitatem, qua nostram naturam & creat, & continet, & nutrit, & vivificat, & illuminat, & deificat, & movet, & esse facit. *In ipso enim vivimus & movemur & sumus.* Secundo vero quo nostram naturam ut salvaret eam & in statum pristinum revocaret, in universitatem substantiæ suæ adjunxit: ut in duabus naturis subsisteret, divina videlicet atque humana, & hoc est quod scriptura ait: *Produxitque Deus de humo,* hoc est ex materiali nostra natura *omne lignum,* hoc est verbum incarnatum: in quo & per quod facta sunt omnia, & quod est omnia. Ipsum enim solummodo est substantiale bonum. Cætera enim quæ dicuntur esse bona non per se, sed participatione ipsius bona sunt; qui per se vere existens bonum est, & omne bonum & bonitas, & totius boni & bonitatis fons & origo, causa & principium, finis & perfectio, motus atque quies, medium & extremitas, ambitus & locus. Cujus fructus vita æterna est, cujus esus gaudium & lætitia, & ineffabiles deliciæ; cujus aspectus

pulcher eſt. Ipſe ſiquidem pulcrum & pulcritudo totius pulcri, & pulcritudinis cauſa & plenitudo, cujus & comeſtio neſcit ſaturitatem, eo ſiquidem in quantum quis veſcitur, in̄ tantum in deſiderium veſcendi ſuſcitatur. De hoc itaque omni ligno, id eſt, omnium bonorum plenitudine, primi homines juſſi ſunt cibum ſumere: & adhuc omni generi humano inde vivere præcipitur. Quoniam vero primi parentes inde cibum ſumere noluerunt, præponentes ei prohibiti ligni mortiferum fructum, non ſolum illi, verum etiam totum genus ab eis propagatum, juſtiſſimo divino judicio & ex dignitate naturæ expulſi ſunt ac morte damnati. Videſne igitur quid omnis ligni vocabulo figurate divinus Propheta, imo Spiritus Sanctus per Prophetam ſignificare voluit? *D.* Plane video: & nihil aliud, ut arbitror, præter Deum verbum hominem factum omne bonum totius paradiſi, hoc eſt, totius noſtræ naturæ, & non aliud præter ipſum ſubſiſtere, de quo comedere, hoc eſt, pio intellectu percipere ſeu fide credere vita æterna eſt, & incorruptibilis ſanitas: ignorare vero vel negare mors æterna eſt & infinita corruptio. *M.* Clare perſpicis. Reſtat itaque de γνωςῷ dicere, hoc eſt, de ligno ſcientiæ boni & mali. Jam diximus γνωςὸν non de verbo ad verbum, ſed de ſenſu ad ſenſum faciliori intellectu *mixtum* interpretari poſſe. Et eſt quidem γνωςὸν juxta præfatum magiſtrum (cujus ſententiam de paradiſo & ſequimur, & aperiendæ obſcuritatis gratia recapitulamus) malitia in phantaſia boni colorata, corporeis ſenſibus inſita, ligno priori quod eſt πᾶν, omnino contrarium. Ut enim in illo omne bonum imaginatur & omne bonum eſt, ita in iſto univerſitas totius mali. Illud igitur eſt omne bonum vere ſubſiſtens, hoc autem omne malum per phantaſiam boni omnis malos ſeducens. Cur autem utrumque lignum, hoc eſt, omne lignum quod etiam lignum vitæ vocatur, & alterum lignum ſcientiæ boni & mali in medio paradiſi eſſe narrantur: non otioſa eſt quæſtio; quæ tamen, ut opinor, tali modo ſolvi poteſt. Sic primum quidem tota humana natura, viſibilis videlicet & inviſibilis, exterior & interior, ad imaginem Dei facta, & propter peccatum ſuperaddita intimanda fuerat. Quiſquis itaque textum ſermonis beati Gregorii de *imagine* intentus perſpexerit, ſenariam totius humanæ naturæ & generaliter in omnibus & ſpecialiter in ſingulis participationem reperiet. Ac primum in duas veluti principales partes ſegregatur; & una quidem corpori attribuitur, altera vero animæ; & ea quidem quæ corpori, exteriori videlicet homini datur, in tres partes rationabili contuitu ſeparatur: quarum prima corpus ipſum eſt formata materia conſtitutum; de quo ſolummodo prædicatur eſſe, quo in humana natura nil inferius intelligitur. Secunda pars eſt ſurſum verſus quæ multis nominibus appellari & ſolet & poteſt. Dicitur enim nutritiva & auctiva, quia nutrit corpus & auget & continet: ut non defluat & ſolvatur. Vocatur etiam vitalis motus: nec immerito, quod non ſolum vitam corpori præſtat, verum etiam movet illud ſive localiter per ſpatia locorum, ſive per numeros locorum & temporum: locorum nunc dico, quibus plenitudo membrorum impletur, temporum vero, quibus incrementa ætatum ad perfectionem ducuntur. Tertia pars eſt, quæ in quinque-partito corporeo ſenſu dignoſcitur, quæ videlicet pars phantaſias rerum omnium ſenſibilium, quæ circa hominem exteriorem intelliguntur, recipit memoriæque tradit. In his tribus partibus totus exterior homo conſtituitur. Interior vero homo qui in anima ſola ſubſiſtit, & ad imaginem Dei factus eſt, alteram tripartitam recipit diſcretionem. Habet enim ſenſum interiorem, per quem anima phantaſias ſenſibilium rerum quas per corporeum ſenſum excipit, diſcernit atque dijudicat. Deinde rationem poſſidet, per quam omnium rerum quas vel intelligere vel ſentire poteſt, rationes inveſtigat. Summum hominis eſt animus, ultra quem in humana natura nil ſuperius invenitur, cujus proprium officium eſt & prædictas partes inferiores ſe regere, & ea quæ ſupra ſe ſunt, Deum ſuum videlicet, & ea quæ in ipſo & proxime circa ipſum ſubſiſtunt, quantum ſinitur aſcendere, contemplari. Videſne igitur ſenariam humanæ naturæ diſcretionem? Eſt enim, & vivit, & ſentit per corpus; ſentit extra corpus, ratiocinatur, intelligit: Sed illa tria quæ in inferiori hominis parte cognoſcuntur, corruptibilia ſunt ſolutionique obnoxia: ternarius vero ſuperioris partis qui ſola anima omnino abſolute conſtitutus eſt, incorruptibilis & inſolubilis & æternus merito, dum in eo imago divinæ naturæ expreſſa eſt. Ideoque à Græcis, ut in prioribus libris docuimus, ȣσία, δυνάμις, & ἐνέργεια præfatus ternarius humanæ animæ vocitatur, qui, teſte Sancto Dionyſio, nec ſolvi nec corrumpi nec ullo modo perire poteſt. Conſidera ergo extremitates humanæ naturæ veluti cujuſpiam paradiſi terminos ſurſum verſus atque

atque deorsum, extra quos nulla creata intelligitur natura. Siquidem ultra animum solus Deus est, non illud nihil quod per excellentiam naturæ; sed illud quod per privationem totius naturæ & dicitur & cogitatur. Invenies itaque, ni fallor, animum summum naturæ humanæ locum obtinere: corpus vero materiale infimum. Intuere etiam media ejusdem naturæ; & invenies infra animum superius rationem supra corpus: inferius vitalem motum, & iterum in ipsa medietate naturæ, veluti in medio paradisi, duos sensus, exteriorem videlicet vitali motui corporique adhærentem, & interiorem rationi animoque inseparabiliter & consubstantialiter conjunctum. In his igitur duobus sensibus, veluti in quibusdam duobus locis mediis humanæ naturæ paradisi duo illa intelligibilia ligna, πᾶν videlicet & γνωστὸν, intelliguntur: πᾶν quidem in interiori sensu, γνωστὸν vero in exteriore. In interiori enim homine habitat veritas & omne bonum, quod est verbum Dei filius Dei unigenitus Dominus noster Iesus Christus, extra quem nullum bonum est, quum ipse est omne verum & substantiale bonum & bonitas. Cui è contrario ex diversa parte malum & malitia opponitur. Et quia omne malum nec in natura rerum substantialiter invenitur; neque ex certa causa & naturali procedit: per se enim consideratum omnino nihil est præter irrationabilem & perversum imperfectumque rationabilis naturæ motum; nullam aliam in universa creatura sedem reperit, nisi ubi falsitas possidet; propria autem falsitatis possessio est sensus corporeus: nulla enim alia pars humanæ naturæ falsitatis errorem recipit præter sensum exteriorem. Siquidem per ipsum & interior sensus & ratio, ipse etiam intellectus sæpissime fallitur. In loco itaque falsitatis & vanarum phantasiarum, hoc est, in sensu corporeo qui à Græcis αἴσθησις vocatur, & sub figura mulieris insinuatur, γνωστὸν, hoc est, lignum scientiæ boni & mali constituitur: malitia videlicet in phantasia boni colorata, vel malum est figuratum bono, vel ut simpliciter dicam, falsum bonum, vel malum sub figura boni latens, cujus fructus mixta scientia est, hoc est, confusa: confunditur enim ex malo latente & ex forma boni patefacta, ac per hoc seducit primo sensum in quo est, veluti quandam mulierem discernere non valentem inter malitiam quæ latet, & formam boni qua ipsa malitia ambitur: malitia siquidem per se deformitas quædam est & abominabilis turpitudo, quam si per seipsam errans sensus cognosceret, non solum non sequeretur, neque ea delectaretur; verum etiam fugeret & abhorreret. Errat autem insipiens sensus ac per hoc decipitur, credens malum bonum & pulcrum esse & ad usum suave. Verbi gratia, ut aliquo utamur exemplo. Dum phantasia auri, vel cujuspiam sensibilis materiæ corporeo sensui imprimitur; ipsa phantasia pulcra atque formosa videtur; quia de creatura bona extrinsecus assumta est, sed mulier, hoc est, carnalis sensus decipitur & delectatur, non sentiens latentem sub ipsa falsa & phantastica pulcritudine malitiam, hoc est, philarguriam, quæ *est radix omnium malorum. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam,* Dominus inquit, *jam mœchatus est in corde suo*: Ac si aperte diceret: Qui phantasiam de forma fœminea suo carnali infigit sensui, jam mœchatus est in cogitatione sua; appetens turpitudinem libidinis quæ se latenter attrahit sub falsa illa muliebris formæ imaginatione. Est igitur, ut prædiximus, lignum scientiæ boni & mali malitia perniciosa mortiferaque in figura boni imaginata, & hoc est lignum veluti intra quandam fœminam scilicet in carnali sensu quem decipit, constitutum; cui sensui si animus consenserit, totius naturæ humanæ integritas corrumpitur. Excelsissima namque naturæ parte prævaricante, qualis inferior salva remanebit, cujus ligni fructus mixta scientia est ex bono & malo, hoc est, indiscretus mali bono imaginati appetitus, & amor, & concupiscentia, & delectatio, per quæ veluti per quendam colubrum antiquus hostis humani generis primo prævaricationem suasit, deinde mortem totius naturæ adjecit: animæ quidem deserentis Deum, corporis vero ab anima deserti. Scientia itaque in hoc loco non doctrinam quandam cognitionis & dijudicationis naturarum, sed illicitum motum atque confusum appetitum ad concupiscendum malum, hoc est, peccatum similitudinis boni falsa specie seducendi gratia coloratum significat. Sed fortassis quærere vis, utrum Deus tale lignum cujus fructus mixtus atque confusus appetitus est boni & mali; cujus natura est malum phantasia boni coloratum; cujus esca causa mortis extitit, in paradiso humanæ naturæ plantavit. *D.* Profecto quæro, & nec otiose quærendum video. Si enim Deus creavit illud, fortassis æstimabitur conditor mali, & causa mortis esse, quod impiissimum est de auctore omnium bonorum dicere, quanto magis credere vel existimare? Si autem à Deo non est plantatum,

tum, unde illud naturæ humanæ est insitum? *M.* Primo itaque consulenda est sacra scriptura, quæ incunctanter illud lignum quod est πᾶν ad divinam plantationem pertinere testatur, dicens: *produxitque Dominus Deus omne lignum pulcrum visu & ad vescendum suave*: ac veluti ipsius ligni, quod est *omne*, qualitatem explanans; *lignum etiam vitæ in medio paradisi*. Ac si aperte diceret, illud lignum non solum omne bonum est & omne pulcrum & omnis esca suavis ac spiritualis: verum etiam lignum quo vivit paradisus ille, humana videlicet natura, in cujus medio constitutum est. Quod autem sequitur, *lignumque scientiæ boni & mali*: non satis elucet, utrum à superioribus suppletur, ut ita legatur, produxitque lignum scientiæ boni & mali in medio paradisi, quemadmodum lignum vitæ: an etiam ita introductum est absolute, lignumque scientiæ boni & mali, ut non productum à Deo intelligamus; sed solummodo superiori ligno contraria qualitate oppositum: ut quemadmodum omne illud bonum & vita causaque viventium; ita & illud omne malum & mors causaque morientium: an forte debemus intelligere, quum scientiæ boni & mali est lignum, in quantum forma boni ambitur, ex Deo esse; quum ipse est totius formæ & pulcritudinis causa: sive ipsa forma & pulcritudo in aliqua substantia intelligatur vel sentiatur, sive in phantasiis sensibilis materiæ, quarum propria sedes est sensus corporeus, quia per ipsum interiori sensui inferuntur. In quantum vero ipsum malum forma boni ambitum ac per seipsum informe & incognitum malum est, nec à Deo est, nec ab aliqua causa certa ac definita. Malum siquidem varium est & incausale, quum in rerum natura omnino substantialiter non invenitur. Illud igitur lignum in quantum malum est, nulli causæ refertur, quia omnino nihil est: in quantum vero formatur bono ut incautos decipiat; quum materia illa, cujus phantasia formatur, ex omnium bonorum conditore & facta est, & bona est, non omnino malum. Forma itaque, per quam malum seducit eos, quos interimit, bona est: quum cujuspiam boni phantasia est: ipsum vero malum omnino malum est & à nullo bono factum; quum omni bono est contrarium. Proinde si naturam phantasiarum quibus coloratur malum, quod per seipsum apparere non potest, quum informe & deforme & turpe est & incausale, quis acute perspexerit: ipsam profecto omnino bonam reperiet, quod tali argumento manifestissime possumus approbare. Ponamus enim duos homines, unum quidem sapientem, & nullo modo avaritiæ stimulis titillatum seu compunctum, alterum vero stultum, avarum omnino perversæ cupiditatis aculeis confixum ac laceratum: his duobus uno loco constitutis afferatur vas aliquod obrizo auro factum, pretiosissimis gemmis decoratum, forma pulcherrima compositum, regali usu dignum: ambo illud aspiciunt, sapiens videlicet & avarus, ambo ipsius vasis phantasiam suo corporeo sensu recipiunt, memoriæ infigunt, cogitatione tractant: & sapiens quidem simpliciter ad laudem creatoris naturarum pulcritudinem illius vasis cujus phantasiam intra semet ipsum considerat, omnino refert. Nulla ei cupiditatis illecebra subrepit, nullum philarguriæ venenum intentionem puræ ipsius mentis inficit, nulla libido contaminat: avarus vero penitus è contrario. Ille namque mox ut phantasiam vasis imbiberit, cupiditatis flamma ardescit, consumitur, contaminatur, moritur: pulcritudinem naturæ ipsiusque phantasiarum non ad laudem ipsius qui dixit, *meum est aurum meum est argentum*, referens: sed seipsum in fœtidissimam cupiditatis paludem immergens & ingurgitans. Videsne unius vasis phantasiam in utroque bonam & pulcram? sed in sapienti sensu simplex est & naturalis, nullaque rei malitia subest, in avaro autem duplex & mixta est contrario malo cupiditatis quæ ei miscetur & ab ea formatur & coloratur, ut videatur esse bonum, dum sit venenosissimum malum. Non ergo in natura humana plantatum est malum, sed in perverso & irrationabili motu rationabilis liberæque voluntatis est constitutum. Qui motus non intra naturam, sed extra & ex bestiali intemperantia sumtus perspicitur, miscetur cum bono ac tinguitur antiqui hostis consilio & astutia, & ad decipiendos carnalium sensuum libidinosos affectus, ac per hoc morte perimendos: neque hoc dicimus sensum illorum refellentes, qui præfatum lignum scientiæ boni & mali omnino naturaliter asserunt esse bonum & historialiter in paradiso locali factum, cujus fructus scientia, hoc est experimentum boni & mali. Nam si tactu & gustu ipsius primi homines se abstinerent, sicut eis præceptum est, experimentum vitæ æternæ perpetuæque beatitudinis nulla interposita morte haberent. Sin vero diabolicis astutiis consentientes, sua miserrima intemperantia de fructu ipsius escam mortiferam illicite sumerent, æternæ mortis & infelicitatis experimentum subirent. Sed quisquis hæc quæ

inter nos contrectavimus, non dedignatus fuerit legere ac diligenter intueri, eligat ex prædictis sanctorum Patrum sententiis quod sibi sequendum videtur, videatque ne incaute nos laceret, æstimans ea quæ à nobis dicta sanctorum nullius auctoritatis auxilio esse munita, ac veluti præsumtive contra sanctorum Patrum traditiones machinata: habes itaque, ut opinor, brevem aptamque paradisi expositiunculam, quantum vires intentionis nostræ suppetunt.

XVII. *D.* Habeo sane, sed velim ἀνακεφαλαίωσιν, hoc est recapitulationem à te fieri, quæ veluti modo quodam conclusionis ea quæ sparsim dicta sunt de paradiso, in unam quandam complexionem colligat atque definiat. *M.* Plantationem Dei, hoc est, paradisum in Eden, hoc est, in deliciis æternæ ac beatæ fælicitatis humanam naturam esse diximus ad imaginem Dei factam: cujus fons est de quo Propheta ad Patrem proclamat, quum apud te est fons vitæ, qui etiam omnes sitientes justitiam ad se bibendum, invitat dicens, *si quis sitit veniat ad me, & bibat.* Cujus flumina ex sapientiæ fonte manantia, quatuor principales animæ virtutes sunt, ex quibus omnis virtus & bona operatio scatet, cujus omne lignum de quo scriptum est, *qui vicerit, dabo ei edere de ligno vitæ quod plantatum est secus decursus aquarum,* hoc est, circa quod omnia Prophetarum oracula, omnia utriusque legis symbola, symbolorumque intelligentiæ, omnesque apertæ ac simplices doctrinæ effluunt, dominus videlicet verbum humanæ naturæ insitum, & vere humana natura incarnata, cujus paradisi mixtæ scientiæ est lignum indiscreta vel confusa carnalium sensuum appetitio in diversas libidines sub forma boni latentes & incautas animas decipientes ac perimentes, cujus vir animus est, universæ naturæ humanæ præsidens; cujus mulier sensus, cui incaute animus consentiens perditur;cujus serpens illicita delectatio, qua ea quæ carnalem sensum delectant, illicite ac damnabiliter concupiscuntur. Et ne existimes his, quæ diximus, hoc est, duo solummodo in paradiso ligna esse πᾶν & γνωστόν, repugnare quod mulier diabolo respondisse narratur, *de fructu lignorum quæ sunt in Paradiso vescimur*: non enim dixit de fructu omnis ligni vescimur, hoc est, vesci jubemur, sed de fructu lignorum pluraliter, ac si plurima ligna diversarum formarum essent quibus vesci est eis concessum; potest namque intelligi omne lignum plurima ligna mulierem dixisse: omne siquidem non de aliquo singulari, sed quodam in seipso multiplici dicitur. Omnis enim homo multiplex humanæ naturæ numerus: & iterum ipse multiplex numerus quum unius naturæ particeps est, unus homo solet appellari. Quid ergo mirum, si omne lignum plurima ligna dicatur? Dei namque verbum quod est omne lignum, hoc est, omne bonum, & unum est & in seipso multiplex, & ex quo omne bonum, hoc est, omnis virtus & sapientia & essentia in humana natura fructificat; omnes igitur rationabiles motus rationalis naturæ quibus homo uti concessus est & jussus, quum ex communi omnium bono, divina videlicet sapientia, in humana natura quæ est Dei plantatio & paradisus, pullulant, veluti quædam ligna plurima atque fructifera appellata sunt, quæ videlicet ligna in ipso in quo omnia bona, universaliter subsistunt. Unum itaque lignum quod est πᾶν plurima ligna, quum in ipso omnia bona sunt, pulcre à muliere adhuc non decepta, ac virtutum sibi insitarum naturaliter conscia, est vocatum. Sed ne videamur Græcorum auctorum solummodo sententias de paradiso sequi, Latinorum vero auctoritatem in talibus aut prætermisisse, aut in eis talem sensum de paradiso invenire non potuisse; ac per hoc temere affirmasse quod in magistris utriusque linguæ non valuimus invenire: sancti Ambrosii sententias de paradiso huic nostræ disputationi inserere congruum mihi videtur ac necessarium, si tibi placet. *D.* Placet sane; magni siquidem & sapientissimi viri sententiis resistere quis nisi amens audebit?

XVIII. *M.* Ait itaque in libro de paradiso. " Sunt qui putant nequaquam mandatum istud, de manducando videlicet ligno vitæ, & non manducando de ligno prohibito, convenire cœli & terræ atque omnium creatori: nequaquam dignum incolis paradisi, & quod illa vita similis sit Angelorum. Et ideo non terrenum & corruptibilem hunc cibum esui fuisse possumus æstimare, quia non bibunt neque manducant, & erunt sicut angeli in cœlo. Cum igitur in cibo neque præmium sit, quia esca nos non commendat Deo: neque magnum periculum sit, quia neque quod intrat in os, coinquinat hominem, sed quod exit de ore: videtur sine dubio tanto auctore indignum præceptum, nisi hunc cibum ad illud propheticum referas, quod pro magno præmio Deus de sanctis pollicetur suis: ecce qui serviunt mihi, manducabunt, vos

" autem

" autem esurietis; hic est enim cibus in quo vita definitur æterna, quo quisquis fuerit " defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cœlestis ipse Do- " minus est, qui vitam dat huic mundo. Unde & ipse ait: nisi manducaveritis carnem " meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam æternam. Erat ergo pa- " nis aliquis de quo præceperat Deus edendum paradisi incolis. Quis ille? Accipe " quem dicat: Panem, inquit, Angelorum manducavit homo. Est enim bonus panis, " si facias voluntatem Dei. Vis scire quis bonus panis? Ipse filius manducat hunc pa- " nem, de quo ait: Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris mei, qui est in cœlis. Intende qualem cibum summus magister edocet, quem paradisi incolis edendum Dominus præcepit, non corporalem & corruptibilem, sed spiritualem, Dei verbum videlicet ejusque voluntatem. *D.* Animadverto valdeque admiror quantum intellectui Gregorii Theologi congruit, qui & ipse ut superius dictum est, *cibum fructumque potumque spiritualem atque intellectualem paradisi esse incunctanter asserit.* Porro si cibus paradisi spiritualis & intelligibilis est, necessario sequitur, ut & illud omne lignum cujus fructus cibus ille est intellectuale & spirituale intelligatur. Non enim de corporeo sensibilique ligno incorporeus intelligibilisque fructus nasci credibile est & rationi rerum conveniens. Porro si & fructus & ligna spiritualia sunt, nonne consequens est, ut & locus ille in quo subsistunt, non corporalis, sed profecto spiritualis & credatur & cognoscatur. *M.* Consequens quidem & rationis plenum, & veritati simillimum. Sed ut hoc præfati patris, Ambrosii dico, inconcusso testimonio roboretur quid ipse de loco paradisi, deque fere omnibus quæ in ipso esse divina narrat historia, in præfato suo opere scripserit, intentius intueamur. " Plerosque, *inquit*, movet qui diligen- " tius intuentur, quomodo si vel primo magnum munus Dei fuit circa homines, ut " in paradiso collocarentur; vel postea magnorum remuneratio esse videatur merito- " rum, ut ad paradisum justus unusquisque rapiatur. Dicuntur etiam bestiæ, & pe- " cora agri, & volatilia cœli in paradiso fuisse. Unde plerique paradisum animam " hominis esse voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint; hominem " autem & ad operandum, & custodiendum paradisum esse positum, hoc est, mentem " hominis, cujus virtus animam videtur excolere nec solum excolere, sed etiam cum " excoluerit, custodire. Bestiæ autem agri, & volatilia cœli quæ ducuntur ad Adamum, " nostri irrationabiles motus sunt, eo quod bestiæ vel pecora, quædam diversæ sint " corporeæ passiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cœ- " li quid aliud æstimamus, nisi inanes cogitationes, quæ volatilium more nostram cir- " cumvolant animam, & huc atque illuc vario motu sæpe traducunt. Propterea nul- " lus invenitur menti nostræ similis adjutor nisi sensus, hoc est, Αἴσθησις Similem sibi " solam νοῦς noster potuit invenire. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali " paradiso locavit, hoc est, passiones corporis, & vanitatem quandam fluctuantium " vel inanium cogitationum, quasi ipse nostri fuerit auctor erroris. Considera " quid dicat. Habere, inquit, potestatem piscium maris, & volatilium cœli, & om- " nium reptilium, quæ repunt super terram. Vides quod ille tibi tribuerit potestatem, " ut de omnibus judicare debeas, singulorum genera judicii tui sobria definitione dis- " cernere, vocavit ad te omnia Deus, ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres; " Cur quæ tibi similia minime reperisti, asciscere tibi & copulare voluisti? dedit tibi " certe sensum quo universa cognosceres, & de cogitationibus judicares. Meritoque " de illo fœcundo paradisi agro ejectus es, quia non potuisti servare mandatum. Scie- " bat enim Deus esse te fragilem, sciebat judicare non posse, ideo dixit quasi fragilio- " ribus nolite judicare ut non judicemini. Ergo quia scivit infirmum te esse ad ju- " dicandum, voluit te obedientem esse mandato, Ideo præceptum posuit. Quod si " illud non prævaricatus esses, periculum incerti judicii incidere nequivisses. Quum " vero judicare voluisti, ideo addidit; ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, " ut sciat bonum & malum. Voluisti tibi arrogare judicium: pœnam pravi judicii " refutare non debes. Posuit te tamen contra paradisum, ne memoriam ejus possis " abolere. Denique justi in paradisum sæpe rapiuntur, sicut Paulus raptus est in pa- " radisum & audivit verba ineffabilia. Et tu si à primo cœlo ad secundum cœlum, & à " secundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc est, quia primum unusquisque " homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritualis; si ita rapiaris ad tertium " cœlum, ut videas fulgorem gratiæ spiritualis: animalis enim homo quæ sunt spiritus " Dei, nescit. Et ideo tertii cœli ascensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradisum:

" rapiaris jam sine periculo, ut possis dijudicare omnia, quia spiritualis dijudicat " omnia, ipse vero à nemine dijudicatur. Intuere quemadmodum Ambrosius sensum Origenis approbat, Epiphanii autem infirmat. *Origenis siquidem paradisum, in tertio cœlo quod est intellectuale, hoc est, in ipso homine quantum intellectus asserit esse*: Epiphanius vero, ut prædiximus, nimium simpliciter sentiens, *terrenum quendam locum paradisum æstimat, terrenaque ligna fontesque sensibiles*, quod vera deridet ratio. Non enim credibile est de Apostolo æstimari, in alium paradisum raptum fuisse, nisi in ipsum in quo primus homo ad imaginem Dei factus est, & de quo merito inobedientiæ detrusus. Unum namque paradisum divina narrat historia, & unum hominem in ipso creatum, in quo videlicet homine vir & mulier intelligitur esse; si verba Sanctorum Patrum sequenda sunt. Naturæ siquidem humanæ vir est intellectus, qui a Græcis vocatur Νοῦς; mulier sensus, qui fœminino genere Αἴσθησις exprimitur, quorum mystico conjugio Christi & Ecclesiæ futura copula præfigurata est. Cui viro atque mulieri, intellectui videlicet sensuique, divina lex non solum concessit, verumetiam præcepit de ligno vitæ comedere, de sapientia profecto patris & verbo quod est Dominus Jesus Christus, qui in medio humanæ naturæ paradisi plantatus est, qui est spiritualis panis, quo angeli perfectique homines quorum conversatio in cœlis est, vescuntur. Prohibentur autem à non discreto atque commixto boni & mali appetitu, qui ex delectatione materialium rerum pulcritudinis imperfectis animabus infigitur: à quo abstinere meritum vitæ æternæ est, eo abuti æterni interitus occasio. Cætera vero quæ à sacra scriptura de paradiso traduntur, quamvis per anticipationem dicta sunt, ac veluti in paradiso facta: plus tamen & rationabilius, quum merito peccati superaddita sunt & ad exteriorem hominem pertinent, extra paradisum & post peccatum fuisse intelligenda.

XIX. Verbi gratia. *Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, & inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viventem.* Quomodo de limo terræ est formatus, qui ad imaginem & similitudinem Dei factus est? aut quomodo de eo diceretur, *factus est homo in animam viventem*, quod de cæteris bestiis de terra prolatis similiter dictum est, *Producat terra animam viventem*? Nonne ergo duarum hominis conditionum ratio datur intelligi? Primo quidem scriptum est, *& creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum.* Ecce prima conditio, in qua nulla terreni limi commemoratio facta est, neque animæ viventis. Sequitur autem secunda, quæ ex divisione naturæ in duplicem sexum pœna prævaricationis superaddita, exordium sumsit. *Masculum*, inquit, *& fœminam creavit eos.* Prius siquidem simplicitate naturæ ante delictum singulariter expressit, *ad imaginem Dei creavit illum*: divisionem vero ejus propter delictum pluraliter, *masculum & fœminam creavit eos.* Quam divisionem similitudo insipientium animalium sequuta est; *factus*, inquit, *homo in animam viventem.* Non dixit, in spiritum vivificantem. *Primus enim homo de terra terrenus*, ait Apostolus: *secundus homo*, in quo tota natura humana restaurata est, *de cœlo cœlestis. Et non prius*, inquit, hoc est, in primo homine prævaricante, *quod spirituale, sed quod animale*: *deinde*, hoc est, in secundo restaurante, *quod spirituale*: hoc etiam textus divinæ historiæ evidentissime declarat. Nam postquam secundam conditionem terreni hominis de limo terræ, cæterorum animalium similitudine, in animam viventem introducit: ne primam conditionem ad imaginem Dei introductam æstimares, ipsam primam seorsim addidit. *Plantaverat autem Dominus Deus paradisum voluptatis in principio.* Ac si diceret: Noli primam conditionem, in eo quod scriptum est, *& factus est homo in animam viventem*, intelligere, sed secundam. Primam autem in plantatione paradisi intellige, plantavit siquidem Deus paradisum voluptatis, hoc est, humanam naturam in deliciis æternæ felicitatis. Et ubi plantaverat? In principio videlicet, in quo fecit Deus cœlum & terram. Intuere vim verborum. In secunda conditione verbo præteriti perfecti propheta usus est, *Factus est*, inquit, *homo in animam viventem*: in prima vero verbo præteriti plusquam perfecti, *Plantaverat Dominus Deus paradisum*, ut cognosceres primam dignitate & beatitudine, non autem tempore præcedere secundam: in qua prima tantæ spiritualitatis homo fuerat, ut nullis usibus corporalium sensuum indigeret, sed solo intelligentiæ officio frueretur. Quod autem sanctus Ambrosius testatur, dicens: " Et aperti sunt, *inquit*, oculi eorum, " & cognoverunt quod nudi essent. Et ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum " integumentis: nudi erant propter morum simplicitatem, & quod amictum fraudis " natura nesciret. Nunc autem multis simulationum involucris mens humana velatur.

 " Ergo

" Ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate ac simplicitate viderunt integræ incor-
" ruptæque naturæ, quærere mundana & manufacta cœperunt, quibus nuda suæ men-
" tis operirent, & obumbrarent genitale secretum. Nam quomodo clausos oculos
" corporis habuit Adam, qui omnia animantia vidit & illis nomen imposuit? quomodo
" cognovi? Interiore videlicet & altiore scientia non tunicam sibi, sed virtutum
" deesse velamina. Eodem igitur modo quo omnia animalia vidit, suam nuditatem cognovit, solo videlicet interioris scientiæ simplicique mentis oculo, absque corporalis mortalisque sensus auxilio. Ubi datur intelligi quod omnia animalia & volatilia quæ de terra & de aquis facta narrantur, sparsim per terrarum spatia locis suis sedibusque naturalibus erant, quæ tum omnia nec localiter nec sensu corporeo, sed solo mentis contuitu ultra omnem sensum corruptibilem, ultra omnem locum & omne tempus in rationibus suis secundum quas creata sunt, primus homo priusquam virtutum tegimine spoliaretur, potuit contemplari. De ipsa quoque nuditate primi hominis Gregorius Theologus in sermone de Paschate, sic ait: *Nudum simplicitate & vita sine arte, & sine omni velamine & problemate talem decuit esse eum, videlicet hominem à principio.* Cujus verba Maximus exposuit quadragesimo primo capitulo de ambiguis dicens: *An forte nudus, ut ait magister, varia circa naturam contemplatione scientiaque, & vita sine arte circa actionem & virtutem, extra multimodam artificiositatem subsistens, secundum habitum habens incontaminatus virtutum rationes.* Et sine omni velamine atque problemate ipsius in sensibus visibilium notitiæ ad intelligentiam divinorum præductivæ non indigens, in solum simplum uniformis & continuativæ eorum quæ post Deum sunt virtutis atque scientiæ accessum, solius in operatione motus indigentem ad promtam per se pronuntiationem. Itaque quicunque philosophica ratione seipsos erigere primi patris lapsu desiderant; primo perfecta passionum ablatione incipiant: deinde sic circa rationes artium sollicitudine ac finis naturalem supervolantes theoriam in æternam immaterialemque aspiciant scientiam non habentem omnino sensui impressam formam, aut intellectum duce ratione collocatum: sicut ex principio primum hominem fecit Deus, nudi erant simplicitate scientiæ, & incircumflexa & mortificatione carnalis legis facti.

XX. Similiter de sopore quem Dominus Deus immisit in Adamum, intellige; siquidem sopor ille & causa peccati & post peccatum immissus, & ut verius dicam, permissus videtur esse. Nam Deum facere quod sinit fieri, modo quodam locutionis scriptura solet dicere. Sopor itaque ille erat animi intentionis quo semper & inflexibiliter creatorem suum contemplari debuerat, ad delectationes rerum materialium reflexio, & carnalis copulæ appetitus, ut beatus Ambrosius exponit. *Quis est iste*, inquit, *sopor nisi quia paulisper ad conjugium copulandum cum intendimus animum, velut intentos oculos ad Dei regnum, inclinare atque inflectere videmur ad quendam somnum istius mundi, & paulisper obdormire divinis, dum in secularibus mundanisque requiescimus?* quem soporem, hoc est ab externis ad temporalia, à Deo ad creaturam mentis inclinationem sequitur dormitus, *Postquam soporem*, inquit, *immisit Deus in Adamum, obdormivit*, hoc est seipsum omnino æternæ ac beatæ contemplationis vigore segregavit, & in delectationem sensibilium omni virtute evacuatus cecidit, sensibusque spiritualibus penitus recessit. Ubi notandum: quod postquam obdormivit Adam, conditionem mulieris introduxit scriptura, ut per hoc insinuaret: quod si humana natura simplicem sinceramque integritatem suæ constitutionis, quæ ad imaginem Dei facta est irrationabili motu liberæ voluntatis non desereret, sed semper in contemplatione veritatis incommutabiliter permaneret, omnino scissuram suam in duplicem sexum ad similitudinem irrationabilium animalium non pateretur, sed eo modo quo angelicus numerus sine ullo sexu multiplicatus est, multiplicaretur. Quando vero sponte dormivit, hoc est suæ naturæ dignitate non invita lapsa est, sui divisionem & ad similitudinem pecorum propagationem consequuta est. Cumque obdormisset, inquit, *tulit unam de costis ejus, & replevit carnem pro ea, & ædificavit Dominus Deus costam quam tulerat de Adamo in mulierem.* Ubi quamvis sub figura unius costæ quam tulit Deus de latere Adami, & naturæ scissura in duplicem sexum & universæ virtutis interioris quæ ei inerat priusquam peccaret, custodiæ ablatio: per carnem vero quæ in loco costæ ablatæ collocata est, miserrima commutatio illa qua pro custodia virtutis & beatitudinis, vitiorum atque miseriæ mortiferam imbecillitatem mutuavit, significari videatur: plus tamen Christi & Ecclesiæ mysterium prophetice præfiguratum intelligendum esse arbitror. Primus siquidem homo, Adam sicut docet Apostolus, ubique forma futuri est, Christi videlicet. Sed è con-

contrario. In primo ſiquidem Adamo ſciſſa eſt natura in maſculum & fœminam, in ſecundo adunata eſt. In Chriſto enim Jeſu non eſt maſculus neque fœmina. In primo univerſa natura de felicitate paradiſi eſt expulſa: in ſecundo in eandem felicitatem eſt revocata & reſtituta. In primo caro pro coſta, hoc eſt infirmitas pro virtute aſſumta eſt: in ſecundo infirmitas & mors abſorpta, virtus vero & vita æterna humanæ naturæ donata eſt. *Sicut enim in Adamo omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur. Dormit* itaque, ut ait Sanctus Auguſtinus, *Adam & fit Eva, moritur Chriſtus & fit Eccleſia.* Dormienti Adam fit Eva de latere: mortuo Chriſto percutitur latus, ut profluant ſacramenta quibus formatur Eccleſia. Sanguis enim eſt in conſecrationem calicis, aqua vero in conſecrationem baptiſmatis. In primo homine humana natura tunicas induitur pelliceas, hoc eſt mortalia corpora relicta naturali nuditate, videlicet ſinceritate & ſimplicitate: in ſecundo eadem tunicas ſpoliatur pelliceas, omni imbecillitate mortalium corporum peremta, & nuditate, id eſt ſimplicitate priſtinæ naturæ recepta. Hæc igitur ut prædiximus, quæ poſt ſoporem immiſſum in Adamum divina narrat hiſtoria, quamvis in paradiſo veluti facta legantur, rationabilius tamen & veritati congruentius, poſt peccatum ac per hoc extra paradiſum humanæ naturæ merito inobedientiæ ſuperaddita credenda & intelligenda ſunt. Si enim plantatio Dei & paradiſus in delitiis ſit humana natura ad imaginem Dei facta, nullaque prævaricationis contagione deformata; quicquid extra dignitatem naturæ cauſaque peccati factum intelligitur, cur non etiam extra paradiſum fuiſſe non intelligeretur, ignoro. Non ignoro autem uſitatiſſimum Divinæ ſcripturæ tropum, qui à Græcis ὕστερον πρότερον, à Latinis vero præpoſterum ſeu Anticipatio, quam Græce πρόληψιν dicunt, vocatur; quo Matthæus Evangeliſta uſus eſt, paſſionem & reſurrectionem Domini narrans. Ea ſiquidem quæ reſurrectionis articulo facta ſunt, paſſionis hora eveniſſe ſcribit. Ait enim, *Jeſus autem iterum clamans voce magna emiſit Spiritum; & ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſummo uſque deorſum, & terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt, & monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt, & exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem ejus, venerunt in ſanctam civitatem & apparuerunt multis.* Hæc omnia juxta rerum factarum ſeriem reſurrectionem Domini ſecuta ſunt; ſed prædicto narrationis tropo poſt paſſionem fuiſſe Evangeliſta voluit narrare. Non enim credendum eſt aliorum monumenta aperta fuiſſe priuſquam ipſe ſuum aperiret monumentum, aut ante illos veræ qui reſurrectionis teſtes ſunt, reſurgeret. Sopor itaque Adam, ſequenſque eum dormitus, & ablatio coſtæ, & diviſio ſimplicis naturæ in duplicem ſexum, & myſtica uxoris cognitio, cæteraque quæ in figura Chriſti & Eccleſiæ præfigurata ſunt: cognitio quoque nuditatis, hoc eſt naturæ ſinceritatis, atque ideo non de ipſa erubeſcebant, quum virtutum tegmina induebantur, delectationibus vero irrationabilium motuum omnino abſoluta, quam peccando perdiderant & perdendo recognoverant; fallax autem ſuaſio ſerpentis & ſubdola, mulieriſque cum ſerpente diſputatio atque ſeductio, ac de fructu vetiti ligni illicita aſſumtio, lethiferque guſtus, viri quoque conſenſus & caſus non ignorantis, ſed leve peccatum exiſtimantis unicæ ſuæ uxori conſentire: Adam enim non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta eſt. Non enim inſcius peccavit, ideoque durius puniri meruit. Apertio item oculorum qua ſuam nuditatem cognoverant, perizomatumque de foliis fici conſutio, vocis item deambulantis Domini Dei in paradiſo auditus, amborumque, Adami videlicet & uxoris ejus, à facie Domini Dei fuga, & in medio ligni abſconſio, & cætera uſque ad expulſionem hominis de paradiſo. Hæc omnia in paradiſo per anticipationem præpoſtere facta eſſe divina narrat ſcriptura, dum ſint peccatum conſequuta. Si enim paradiſus eſt humana natura ad imaginem Dei condita, & in angelicæ beatitudinis æqualitate conſtituta; mox profecto ut creatorem ſuum deſerere voluit, ex dignitate ſuæ naturæ lapſa eſt. Nam & priuſquam uxori ſuæ conſentiret, ſuperbire inchoavit. Porro, ſi nullum ſpatium temporis inter conditionem ipſius & lapſum divina tradidit hiſtoria, quid aliud datur intelligi ſcripturæ ſilentio niſi hominem mox ut conditus eſt, ſuperbiſſe ac per hoc corruiſſe. Cui rei maxima argumentatio eſt, homicidium Diaboli, *qui homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit*: qui & ipſe nulla mora interſtante, mox ut creatus eſt lapſus ſuperbiendo, conſequenterque homini cum creato ſibi invidendo eumque aſtutiæ veneno interimendo. De Paradiſo ſufficienter habes, ut arbitror. *D.* Sufficeret forſitan ſi breviter de ficu illa cujus foliis ſuccinctoria conſuta ſunt, deque Domini Dei deambulatione in paradiſo aperires quid ſentias: nam de pelliceis tunicis prædictum eſt.

 XXI. Fi-

XXI. Ficus illa divinum legis mandatum primis hominibus in paradiſo traditum non incongrue accipitur. Erat autem illud mandatum, *de omni ligno paradiſi comedite, de ligno autem ſcientiæ boni & mali comedere nolite.* Et ut cautius mandatum cuſtodirent, prævaricationis periculum non eſt ab eis occultatum. *In quacunque enim die,* inquit, *comederitis ex eo, morte moriemini.* Lex ergo primis hominibus in paradiſo data eſt, cujus verba memoriter tenebant, quod reſponſo mulieris ſerpenti declaratur. *Reſpondit enim de fructu lignorum quæ ſunt in paradiſo veſcimur, de fructu vero ligni quod eſt in medio paradiſi, præcepit nobis Deus, ne comederemus & ne tangeremus illud, ne forte moriamur.* Cujus legis verba male interpretatus eſt coluber, ut primo mulierem i. e. ſenſum deciperet, ut per eum ad virum, ad animum videlicet, haberet acceſſum: veram autem & ſalutiferam Divini mandati diſſimulavit virtutem; quam ſi mulier illa cognoſceret, deligeret, vereretur; non fortaſſis à ſerpente ſeduceretur, nec virum ſuum attraheret ut perderetur, nec de foliis fici, hoc eſt de verbis ſolummodo mandati ſuccinctoria ſibi conſuerent, hoc eſt congruos deſideriis carnis mortiferiſque turpitudinibus ſuis uſus, ſed de fructu illius, hoc eſt de vera vitalique divinæ legis virtute atque intelligentia ſumerent, comederent, & in æterna felicitate viverent. Lex itaque divina perverſe interpretata & ſecundum ſolam literam conſiderata, humaniſque ſeu diabolicis ſuperſtitionibus corrupta, carnalibus concupiſcentiis eſt congrua & irrationabilibus motibus perizomata, veluti quibuſdam foliis inanibus omnique virtute ac vero intellectu, præſtat conſuta: bene vero & ſpiritualiter intellecta omnique carnali ſenſu ac ſuperſtitione purgata, ſalutiferum vitalemque comedentibus, hoc eſt recte ſecundum ſpiritum intelligentibus eam, fructificat eſum: de quo primi homines comedere nolentes, ſed falſiloqui ſerpentis interpretationi credentes, non fructum legalis fici in uſum ſpiritus acceperunt, ſed folia inania fraudiſque plena, ſola videlicet verba diabolica aſtutia connexa, quibus ſuarum libidinum turpitudines cooperire valerent. Hoc autem dicimus ſanctum Ambroſium ſequentes, qui præfatam ficum in libro de paradiſo exponit, dicens " Aſſuerunt folia ficus, & " fecerunt ſibi ſuccinctoria. Ficum hoc loco pro qua ſpecie debemus accipere, divina- " rum nos docet ſeries lectionum: quandoquidem ſalvos eſſe qui ſub vite & ficu requi- " eſcunt, ſcriptura memoraverit, & Salomon dixerit: Quis plantat ficum, & de fructu " ejus non manducat? Et Dominus ad ficum venerit, ſed ideo erit offenſus, quia non " invenerit fructum, ſed folia tantum. Docet me ergo Adam quæ ſunt folia, qui poſtea- " quam peccavit, de foliis fici ſibi fecit ſuccinctoria, qui de fructibus ejus magis gu- " ſtare debuerit. Juſtus fructum eligit, folia peccator. Quid eſt fructus? fructus, in- " quit Apoſtolus, ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modeſtia, " continentia, dilectio. Non habebat fructum, qui gaudium non habebat: non habe- " bat fidem, qui prævaricaturus erat mandatum Dei: non habebat continentiam, qui " interdicto ſibi guſtaverat ligno. Ergo quicunque prævaricatur mandatum Dei, ſpo- " liatur atque nudatur, & fit ipſe ſibi turpis: vult ſe operire quibuſdam foliis ficus, " fortaſſe quibuſdam inanibus vel umbratilibus ſermonibus, quos compoſitis manda- " tis aſſuens, & verbum de verbo ſtruens, ad operiendam conſcientiam ſuæ mentis facti- " que turpitudinem velamen peccator intexit, ut pudenda ſua contegat. Ita enim " ſupra ſe folia conſuit, qui culpam velare deſiderans, aut diabolum delicti memorat au- " ctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam perſuaſorem prodit er- " roris. Et de ſcripturis divinis frequenter promit exempla quibus juſtos in culpam per- " hibet incidiſſe, dicens: ſi forte in ſtupris fuerit deprehenſus: & Abraham cum ancil- " la procubuit, & David alienam adamavit & ſibi aſcivit uxorem. Aſſuit enim quædam " folia, quædam exempla de propheticarum ſerie ſcripturarum, fructum earum non pu- " tans requirendum. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia aſſuere, dum legis ſpiritualis " verba corporaliter interpretantur? quorum interpretatio fructum omnem viriditatis " amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpretatio, hoc eſt ſpiri- " tualis ficus eſt fructuoſa, ſub qua juſti ſanctique requieſcunt, quam qui plantaverit in " animis ſingulorum, ſicut Paulus ait, ego plantavi, Apollo rigavit, &c. manducabit ex ea " fructum. Mala autem interpretatio fructum ferre viriditatemque ſervare non po- " terit. Quod igitur gravius eſt, hac ſe Adam interpretatione ſuccinxit eo loco, ubi " fructu magis caſtitatis ſe ſuccingere debuiſſet. Audiſti Ambroſium de ficu: audi & eundem de Domini Dei deambulatione in paradiſo, humana videlicet natura, quam ad imaginem ſuam condidit, quam nunquam deſeruit neque perire permiſit, in qua ſemper deambulabat occulte ac ſpiritualiter, ſcrutans corda ſingulorum & renes, intelligi-

bilique

bilique voce causas prævaricationis interrogans, & plus misericorditer increpans & corrigens, quam juste ulciscens. Ait ergo præfatus magister, "Et audierunt vocem Do-"mini deambulantis ad vesperam. Quæ est deambulatio Dei, qui ubique semper est? "Sed puto deambulationem quandam esse Dei per divinarum seriem scripturarum: in "quibus quædam Dei versatur præsentia, cum audimus, quia ipse aspicit omnia, & oculi "Domini sunt super justos: cum legimus, quia Jesus sciebat cogitationes eorum: cum le-"gimus, quid cogitatis mala in cordibus vestris? Ergo dum hæc recensemus, quasi deam-"bulantis cognoscimus Domini vocem. Fugerat ergo peccator, non quo Dei posset latere "conspectum, sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. justi "enim est facie ad faciem videre, quia justi mens non solummodo præsens est, sed etiam "cum Deo disputat, sicut scriptum est: Judicate pupillo, & justificate viduam, & venite "disputemus, dicit Dominus. Ergo cum legit peccator has divinas scripturas, audit vocem "domini quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam se-"ro cognoscit, & sero venit quædam erroris præteriti verecundia, quæ errorem præve-"nire debuerat. Nam dum culpa fervet in corpore, & anima exagitatur corporis pas-"sionibus, non cogitat Deum sensus errantis, hoc est non audit Deum ambulantem in "scripturis divinis, ambulantem in mentibus singulorum. Dicit enim Deus: quum in-"habitabo inter illos, & inter eos ambulabo, & ero illorum Deus. Ergo cum in animæ sen-"sum redierit potestatis formido Divinæ, tunc erubescimus, tunc nos gestimus abscon-"dere: tunc in peccatorum nostrorum positi cogitationibus, in medio ligni paradisi ubi "peccavimus, deprehendimur, latere cupientes, & arbitrantes quod Deus non requirat oc-"culta. In his verbis prædicti magistri intellige illud lignum in medio paradisi in quo latere se posse fugientes prævaricatores putaverant, non aliud esse nisi humanæ cogitationis & conscientiæ secretum. "Sed scrutator, *inquit*, animorum & cogitationum usque ad-"divisionem animi penetrans, dixit: Adam ubi es? quomodo loquitur Deus? nun-"quid voce corporea? non utique, sed virtute quadam præstantiore, quam vox corporis "potest esse, fundit oracula. Hanc vocem ejus prophetæ audierunt, hanc vocem fideles "audiunt, impii non intelligunt. Talium sermonum virtutem quisquis acute perspexerit, inveniet paradisum non localem terrenumve quendam locum esse nemorosum, sed spiritualem germinibus virtutum consitum & in humana natura plantatum: & ut apertius dicatur, non aliud præter ipsam humanam substantiam ad imaginem Dei factam, in qua lignum vitæ, verbum videlicet patris & sapientia, omnem fructificat vitam: in cujus medio fons omnium bonorum eadem videlicet divina sapientia manat, ibi ficus illa divina profecto lex radicata est: cujus vera interpretatio & spiritualis fructus vitæ est comedentibus, hoc est intelligentibus eam pie perfecteque: perversa vero & carnalis secundum literam inania folia sunt & infructuosa, quibus divinæ legis transgressores culpas suas operire contendunt falsiloqua apologia, & vel in ipsum legis auctorem, vel in Diabolum, vel in aliam quampiam personam, vel in similitudinem factorum quæ à sanctis Patribus figurate perpetrata sunt, referre non verentur, facta patrum carnaliter secundum literam accipientes, spiritualiter autem nullo modo intelligentes, & in occasionem sui erroris talia exempla de divina scriptura proferentes: de quibus convenienter Apostolus ait, *litera occidit, spiritus autem vivificat.* In quibus paradiso intelligibili incessu Deus deambulabat. Custos quippe est & scrutator plantationis, quam ad imaginem & similitudinem suam plasmavit Cujus vox inexplanabilis *Adam ubi es*? hæc vox est creatoris humanam naturam increpantis. Ac si dixisset, ubi nunc es post prævaricationem? non enim ibi te reperio, ubi te creatum cognosco: non in ea dignitate qua ad imaginem & similitudinem meam te feci, invenio; sed desertorem beatitudinis veri luminis fugitantem, & in latebris malæ conscientiæ latitantem increpo, causamque tuæ inobedientiæ inquiro. Putasne me ignorare quid fecisti, vel quo fugisti, vel quomodo timens vocem meam te abscondisti, vel quemadmodum nuditatem tuam, sinceritatem videlicet & simplicitatem naturæ, in qua conditus eras, sero recognovisti? Nonne hæc omnia perpessus es, quia ex ligno de quo præceperam ne comederes, comedisti? nam si non comedisses, non fortassis vocem deambulantis in te creatoris tui timeres, nec à facie ipsius fugeres, nec nuditatem tuam quam prævaricando perdidisti, cognovisses.

XXII. De ligno autem interdicto & in superioribus multa jam diximus, Gregorium Nissenum sequentes, & nunc iterum breviter dicendum arbitror, nobilissimi magistri Maximi monachi sensum introducentes. Ipse siquidem lignum scientiæ boni & mali

mali visibilem creaturam, quam homo creatorem suum deserens, secutus est, esse intelligit, cui videlicet creaturæ visibili & delectatio voluptatis inest, & anxietatis occasio, & mortis quasi quidam mixtus fructus ex bono falso libidinis & malo sequentis tristitiæ. Nulla enim delectatio visibilis creaturæ est, quam non sequitur egestas. Egestatem vero sequitur anxietas mortisque tristitia. Et quamvis arridente voluptate lateat anxietas & causa mortis; simul tamen humanæ animæ insunt, simulque incipiunt. Latet enim anxietas sub quadam falsa pulcritudine voluptatis, & est veluti quidam mixtus fructus ex libidine apparente & anxietate latente. Deficiente vero voluptate & delectatione visibilis creaturæ, nuda per se atque aperta remanet anxietas, quæ nascitur ex egestate defectuque visibilis boni. Hinc præfatus Maximus *fortassis*, inquit, *lignum esse scientiæ boni & mali visibilem creaturam qui dixerit, non à veritate aberrabit.* Voluptatis namque & anxietatis factricem naturaliter habet perceptionem. Aut quum & rationes habet spirituales visibilium creatura & intellectum nutrientes: & iterum naturalem potentiam sensum delectantem, intellectum vero subvertentem, lignum scientiæ boni & mali appellata est; boni siquidem habet scientiam spiritualiter considerata, mali vero scientiam corporaliter assumta. Passionum namque fit magistra corporaliter eam accipientibus, divinorum eis oblivionem inferens: propter quod interdixit homini, intermittens interim ejus perceptionem Deus, ut prius, maxime quippe erat justum, per participationem gratiæ propriam cognoscens causam datamque per gratiam immortalitatem, per hujusmodi ligni perceptionem ad impassibilitatem consummatus & inconversibilitatem, sicut jam Deus Deificatione factus innocui cum Deo communione Dei disceptaret creaturas, & earum reciperet scientiam, ut Deus & non homo eandem habens cum Deo per gratiam eorum quæ sunt sapienter notitiam per ipsam & Deificationem animi atque sensus transmutationem: sic accipiendum de ligno juxta omnibus valentem coaptari anagogen. Intuere quam pulcre, quam aperte quid sit lignum scientiæ boni & mali exponit. *Est enim*, ut ipse ait, *visibilium rerum natura, quæ spiritualiter in rationibus suis intellecta, scientiam boni & spiritualem fructum intelligentibus eam præstat*: carnaliter vero & libidinose appetentibus, & intemperate & contra leges divinas abutentibus mortiferam infert scientiam. Ac per hoc non in ipsa natura causa mali est constituta, sed in abutentium intemperantia, & hæc est ipsa mulier, vel ut ita dicam, hoc est illud lignum de quo Dominus dicit: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde suo.* Materialium siquidem superficies rerum dum sit naturaliter pulcra, incaute & libidinose sensibus eam considerantium mortis infert occasionem. Visibilem namque creaturam ad hoc Deus condidit, ut per eam sicut per invisibilem, laus ejus cumularetur, & cognosceretur non quid est, sed quia est unius totius creaturæ visibilis & invisibilis conditor: ideoque interdixit Deus humanæ naturæ visibili creatura delectari, priusquam veniret ad perfectionem sapientiæ, in qua posset deificata de rationibus rerum visibilium cum Deo disputare; nec illa mulier, carnalis videlicet sensus, ad delectationem materialis creaturæ extrinsecus consideratæ valeret eum attrahere. Ordo itaque divinæ legis erat, primum creatorem cognoscere ejusque ineffabilem pulcritudinem: deinde creaturam rationabili sensu mentis nutibus obtemperante considerare, totamque ipsius pulcritudinem, sive interius in rationibus, sive exterius in formis sensibilibus, ad laudem creatoris referre. Hunc autem divinæ legis ordinem homo superbiendo spernens, creatoris sui amorem & cognitionem materialis creaturæ exteriori pulcritudini postposuit, ac per hoc periculum divinæ indignationis incurrit, inque mortem corporis & animæ totiusque naturæ perditionem incidit, quia divinæ legis justissimam pulcherrimamque seriem servasse neglexit. Hæc de ligno prohibito sensus honorabilium divinæ scripturæ expositorum perspicientes diximus. Hunc etiam sensum sanctus pater Augustinus in undecimo hexameri sui introduxit. " Non autem, *inquiens*, ignoro quibusdam visum esse festinatione prævertisse illos homines appetitum scientiæ boni & mali, & immaturo " tempore percipere voluisse, quod eis dilatum opportunius servabatur; idque egisse " tentatorem, ut præcerpendo quod nondum talibus congruebat, offenderent in " Deum, & ab ejus rei utilitate alienarentur exclusi atque damnati: ad quam si suo " tempore sicut Deus volebat accederent, possent ea salubriter perfrui, hoc [*diximus* " *propter aliquos ut*] si forte lignum illud non ad proprietatem ut verum lignum & " vera poma ejus, sed ad figuram velint accipere, habeant exitum aliquem recta fide " veritateque probabilem. Sed præfatus magister videtur hunc sensum de spirituali paradiso

paradiso nec refellere nec laudare more suo solito quo duos paradisos astruit esse, unum quidem terrenum localemque secundum proprietatem rerum sensibilium, alterum vero omnino spiritualem, ad cujus figuram terrenus ille atque sensibilis factus est. *D.* Qui sic de ligno prohibito sensere, non mihi videntur à veritate recedere: veri siquidem simile est valdeque rectæ ratiocinationi congruum, ut arbitror, hominem vetito fructu vesci inchoantem, cognitione videlicet sensibilis materiæ per corporeos sensus abuti præsumentem, ex ligni vitæ dulcedine, hoc est ab internæ contemplationis in qua & ad quam conditus est, delitiis justissimo conditoris judicio expulsum fuisse existimari. Nam si rationabili naturalique ordine ingrederetur, id est, si causa omnium rerum Theoriæ primum quidem, deinde rationum secundum quas & in quibus omnia facta sunt, perfecta intentione frueretur; neque intelligibili esca ligni vitæ, in æterno videlicet divinæ sapientiæ contuitu, recluderetur, neque ab esu illiciti pomi, cognitione scilicet visibilis materiæ congruo maturoque tempore perfectæ suæ sapientiæ qua Deum & consequenter creaturam absque ullo errore ullisque carnalis concupiscentiæ delectationibus cognosceret, prohiberetur. Impossibile quippe est cognitionem creaturæ impediri rationabili animæ, in qua perfecta contemplatio creatoris incipit lucere. Ubi vero speculatio naturæ conditæ conditoris cognitionem præcedit, quum phantasiis & illecebris rerum sensibilium carere non potest, nunquam error deerit nisi in his qui divini radii splendore superfusi, rectæ contemplationis semitas carpunt, seipsos & Deum suum quærentes. Non ergo creatura mala est, neque cognitio ejus, sed perversus rationabilis animæ motus quo conditoris speculationem deserit, & seipsam libidinoso illicitoque appetitu in amorem sensibilis materiæ mortiferisque gressibus flectit, unde nisi prius divina gratia liberata, redire non poterit. Humana siquidem natura, ut ait sanctus Augustinus, idonea fuit per liberum arbitrium vulnerare se, jam vero vulnerata & sauciata, idonea non est per liberum arbitrium sanare se. Sed ad ea quæ restant, ratiocinationis iter est carpendum.

XXIII. *M.* Quid restat? non de paradiso satis est dictum. Nam de remotione criminis qua objurgatur divina voce Adam, culpam removit in mulierem, & ut attenuaret mulieris causam, removit culpam in eum qui sibi mulierem dedit, deque ipsius mulieris remotione qua causam prævaricationis in serpentem refert, quum ab expositoribus sacræ scripturæ satis est discussum, non necessarium arbitror dicere. *D.* Necessarium quidem valdeque utile. Potest enim fieri, ut fortassis quis existimet remotiones ipsas, quibus & vir in mulierem sibi à Deo datam ac per hoc in mulieris datorem, mulier autem in serpentem occasionem peccati removit, ratas justasque apologias fuisse ultioneque indignas, nisi vera ratione convincantur, ac mox injustæ & reprehensibiles refellantur, meritoque ad cumulum justissimæ pœnæ delicti pertinere judicentur. *M.* Ponamus itaque ipsius scripturæ verba. ***Dixit***, inquit, ***Adam, mulier quam dedisti sociam mihi, dedit mihi de ligno, & comedi.*** Dic quæso Adam, quis tibi mulierem dedit? Dominus inquis qui eam formavit. Quæro à te cur Deus eam formavit tibique dedit? cur te dormiente, hoc est mentis contuitum à contemplatione veritatis in amorem carnalis conjugii convertente, costam de latere tuo traxit, de qua mulierem fecit quam tibi peccanti seque deserenti dedit? cur non eodem modo quo te fecit, mulierem quam tibi daret, fecerit? Tu ipse de terreno limo merito qui cœlestia deserens terrena elegisti, factus es: mulier tua ex latere tuo sumta est congruenter, quia causa prævaricationis tuæ ex teipso orta est. Respondebis, credo hæc omnia: Deus fecit quia voluit; & ideo sic fecit, quia sic faciendum prævidit, qui omnia quæcunque voluit, fecit. Sed adhuc à te quæro, quare sic voluit mulierem tibi facere? Quis inquies divinæ voluntatis causas potest investigare? Quis enim cognovit sensum Domini? Ignoras igitur qua ratione Deus fecit mulierem, quam tibi dedit? Ignoro, inquis, si non in adjutorium propagationis & multiplicationis humanæ naturæ, quæ in me primitus facta est, & ex me auspicium procreationis accepit. Hic tibi occurro, veraque ratione talem intentionem repello. Non enim humana natura ignominiosæ generationis ex masculo & fœmina in similitudine irrationabilium animalium indigeret, si superbiendo suæque simplicitatis in qua ad imaginem Dei condita est, pulcritudinem spernendo, modum angelicæ multiplicationis qui omnino, ut sæpe jam dictum est, sexuum copula caret, non desereret. Quære itaque aliam rationem, qua possis asserere, cur tibi mulier data est: ista siquidem quam posuisti, falsa est. Imago enim Dei ad quam homo factus est, omni sexu libera est & absoluta. Aliam dicis ignoro præter eam quam introduxi,

duxi, & à te infirmatam video. Miror cur te dicis ignorare ea quæ propter tuam inobedientiam atque ſuperbiam facta ſunt. Ego autem qui in te peccavi & peccando mortuus ſum, non ignoro. Clamat enim in me inconcuſſa & apertiſſima ratio, quod etiam approbat multorum patrum auctoritas. Quod ſi humana natura in ipſa ſimpliciſſima ſinceriſſimaque Divinæ imaginis beatitudine permaneret, nulli ſexui ſuccumberet, nullam contumelioſam propagationem ſicut animantia ſubiret. Quum vero in dignitate illa in qua edita eſt, perſeverare noluit, ſed ignobiliter inter cætera animalia multiplicari elegit: idem ipſe conditor quicquid facturus eſſet homo perverſo motu liberæ voluntatis perditus, prævidit, & duplicem ſexum per quem propagaretur beſtiarum inſtar, ſuperaddidit. Quid ergo removes in mulierem prævaricationis tuæ occaſionem, cum in teipſo ſuperbiente Deumque tuum ſpernente, ac per hoc deſerente, faciendæ mulieris cauſa præceſſerit. Quod etiam divina ironia aptiſſime declarat, quæ dicit: *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum, faciamus ei adjutorium ſimile.* Ac ſi aperte diceret, non videtur homini quem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram fecimus, bonum eſſe ſolum, hoc eſt ſimplicem atque perfectum, univerſaliterque ſine diviſione naturæ in ſexus ad ſimilitudinem angelicæ naturæ abſolutum permanere; ſed pronum proclivemque ad terrenos coitus pariter cum beſtiis ruere, ac ſi unitatem naturæ per carnalem generationem ſexuſque corporeos ſeminaliter multiplicare, cœleſtium numerorum multiplicationis dignitate contenta: faciamus ergo ei adjutorium ſimile, quo id quod appetit, peragere poſſit, fœminam videlicet quæ ſimiliter ut maſculus, fragilis ac lubrica terrenas appetat concupiſcentias. Et hoc eſt quod per anticipationem ſcriptura profert dicens: *maſculum & fœminam fecit eos*, vaſa videlicet procreandæ carnalis prolis, ſpreta dignitate divinæ imaginis ſpiritualiſque numeroſitatis. Cur itaque prævaricationis tuæ cauſam quæ in teipſum refunditur, in mulierem quam tibi creator tuus dedit, vel certe in ipſum creatorem removere conaris? talis itaque remotio criminis nil defenſionis contulit, cumulum vero damnationis exaggeravit. Sed fortaſſis quis dicat: quod conjugium proliſque procreationem reprehendimus, dum diviſionem naturæ humanæ in maſculum & fœminam quorum copula & conjugium & filiorum propagatio naturæque augmentatio perficitur, merito peccati fuiſſe affirmamus. Cui reſpondebimus: conjugia non reprehendimus, ſi legitima ſint, proliſque procreandæ, non libidinis perpetrandæ appetitu copulata, utriuſque ſexus fide caſtaque pudicitia ſervatis: imo etiam laudamus, quia & à Deo conceſſa ſunt & juſſa; *creſcite* enim, inquit, *& multiplicamini, & implete terram*: uterque quoque ſexus ſine quo carnale connubium fieri non poteſt, quod à Deo factus ſit, nullus catholicorum ambigit. Ait enim ſcriptura: *maſculum & fœminam fecit eos.* Item alibi: *quod Deus conjunxit, homo ne ſeparet.* Carnalia vero conjugia, etſi legitima ſint & in religioſis hominibus conjuncta; libidinoſo tamen illicitoque motu carnalis pruritus carere non poſſe incunctanter affirmamus. Non enim aliunde naſcentes in carne parvuli, niſi inde, æternæ mortis reatum attrahunt, quos ſecum Catholicæ Eccleſiæ baptiſma ab ipſo reatu liberat. Aſſerimus quoque copulas illas carnales quibus humana localiter & temporaliter natura propagatur, non neceſſarias fore, ſi homo ſuæ naturæ multiplicationem ad ſimilitudinem pecorum fieri, cœleſtium numeroſitate deſerta, non eligeret. Sicut ait David: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt jumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Sed redeamus ad reſponſum mulieris, culpæ ſuæ occaſionem in ſerpentem removentis. *Dixit Dominus Deus ad mulierem: quare hoc feciſti? quæ reſpondit, ſerpens decipit me, & comedi.* Et tu mulier, quare removes crimen tuum in ſerpentem, cum tuipſa ſis culpæ tuæ creatrix? ſerpens ipſe in quem culpam refundis, in te ipſa repit: ſerpens tuus tua carnalis concupiſcentia eſt atque delectatio, quæ ex irrationabilis animæ motu in ſenſu corporeo gignitur. Fruſtra igitur mulier, ſenſus videlicet carnalis, culpam ſuam in ſerpentem, hoc eſt in delectationem irrationabilem cujus ipſa auctor eſt, removet. Non enim materialium rerum illicita delectatio ortum duxit ex natura, ſed ex peccatricis animæ imperfectis irrationabilibuſque motibus per corporeos ſenſus in amorem ſenſibilium rerum mortifero appetitu irrumpentis; neque antiquus hoſtis ad virum animæ, animum dico ad imaginem Dei factum, acceſſum haberet, ni prius per inſitam corporeo ſenſui qui eſt veluti quædam mulier, animi delectationem, quaſi per quendam colubrum ipſum corporeum ſenſum ſeduceret: quemadmodum neque animus in rerum materialium pernicioſa delectatione & perfruitione corporeo ſenſui conſentiret, ſi prius in ipſo ſuperba

perba præsumtio non præcederet. Superbia itaque animi carnalisque sensus illicita delectatio sibi invicem copulatæ, naturam humanam mortis damnationi tradiderunt: de qua sola Christi humilitas & spiritualium rerum in animabus fidelium delectatio eandem revocat liberatque naturam. Non habes itaque, mulier, in quid vel in quem culpam tuam removeas, nisi in te ipsam, dum illicitæ delectationis tuæ in quam culpam tuam removere conaris, convinceris auctor esse. Ubi pulcre divinorum verborum textum animadvertere debemus: ea siquidem quæ simul facta sunt absque temporalium morularum interstitiis, propter nostram tarditatem carnalesque sensus quibus originali peccato corrupta locis & temporibus succumbimus, ordine quodam mirabili mysticorum sensuum plenissimo, veluti locis temporibusque peracta contexuit. Primo itaque interrogatus vir, hoc est animus; nec immerito, dum omni paradiso humanæ naturæ præsit, eumque custodire ne in eo præceptum divinum violaretur, debuit. Ac sic interrogatur: Adam qui priusquam peccasses, ultra omnia loca & tempora constitutus fueris, responde nunc prævaricator, ubi es? Eras in cœlo, sicut angelica creatura beatus, nunc in terris es, sicut bruta animalia superbus. Sermo convertitur ad mulierem, & ab ea quæritur, cur sic feceris? Ubi notandum, quod non confestim viro & mulieri sententia inquirentis judicis profertur, sed veluti spatium improbæ excusationis corrigendæ conceditur, locusque indulgentiæ præparatur. Postremo vero dum ad serpentem pervenitur, non ille interrogatur, nec ei spatium remotionis culpæ præbetur, quia non potuit, quum primordialis causa totius malitiæ fuit; sed continuo sententiam justi judicis sustinuit. Ait enim Deus ad serpentem: *quia fecisti hoc, maledictus es inter omnia animantia, & bestias terræ.* Animadverte, quod neque viro neque mulieri, sed solo serpenti maledicitur. Non enim Deus maledicit ea quæ fecit, sed benedicit; Animus autem & sensus creatura Dei sunt, carnalis vero delectatio extra divinam conditionem, irrationabilibus humanæ animæ passionibus orta est; ideoque divinæ sententiæ severitati succumbit, quia extra naturam à Deo facta reperitur. Quid enim aliud est divina maledictio, nisi eorum qui extra naturam sunt eamque contaminant, justissima & irrevocabilis damnatio? Quæ sint autem animantia illa & bestiæ terræ, inter quæ carnalis delectatio per quam diabolus seducit animam, & in qua veluti principali sede habitat, pulcherrime & copiosissime sanctus Ambrosius in libro de Paradiso exposuit; sunt enim omnes irrationabiles passiones rationabilis nostræ naturæ, quam *terræ* vocabulo divina commemorat scriptura. Et ne mireris, quod mixtim ac veluti indiscrete, & carnalis delectatio & astutia diabolica in figura serpentis significatur; aliquando enim ipsum Diabolum absolute coluber ille conformat, aliquando libidinosum deceptæ ab eo carnalis animæ, hoc est carnaliter viventis appetitum, aliquando confuse & indistincte utrumque & alterum in altero concatenatum insinuat. Nec immerito; alterum enim sine altero separabiliter esse non potest. Ubicunque enim fuerit libidinosus animæ contuitus, ibi absque mora aderit immundi spiritus accessus; ubicunque autem adsit diabolicæ astutiæ introitus, ibi non deerit universalis malitiæ pruritus. In quocunque autem corporeo sensu qui in figura mulieris ponitur, hæc duo convenerint necessario, illicitus esus, illicitæ escæ, hoc est materialium rerum pulcritudinis sequetur abusio; quæ mortem animæ infert, cujus mortis mors corporis umbra est. De maledictione autem qua serpens damnatus est, deque sententiis quæ in mulierem inque virum suum Adamum perlatæ sunt, in quibus plus misericordiæ intelligitur quam vindictæ, superfluum videtur nihil nunc dicere. Quod enim à sanctis patribus satis est explanatum, explanare fortassis videbitur non necessarium: & quod in illorum scriptis plenissime planissimeque invenitur, cur à nobis forte quis dicet quasi melius explanatis repetatur? quod absit à nobis existimari, cum eorum vestigia vix valeamus consequi. *D.* Non necessarium plane videretur, si hoc solum non obstaret. Mirum namque videbitur & rationi textuique disputationis inconveniens, cur cum pene omnia quæ de natura paradisi spiritualis, deque his quæ in eo facta fuisse scriptura commemorat, dicenda videbantur, quamvis cursim breviterque sanctorum patrum sententias sequens tetigeris, hunc solum locum omnino intactum ac transitorie prætermissum silentio veneraris; ac per hoc non omnino oportet te talia prætervolare, sed plane & compendiose percurrere.

XXIV. *M.* Audiamus ergo divinæ indignationis in colubrum examen. *Super pectus tuum,* inquit, *gradieris, & terras comedes cunctis diebus vitæ tuæ.* Serpentem in hoc loco in figura & diabolicæ astutiæ & carnalis delectationis, & ambarum in se invicem in-

discrete & inseparabiliter perplexarum, divinam scripturam posuisse diximus. *D.* Pulcre, & luculenter, & à veritate non alienum. *M.* Hujus serpentis pectus est prudentia carnis, in qua diabolicæ fraudis calliditas dominatur; inanis quoque & falsiloqua sapientia quæ animum non ædificat, sed inflat, pectus ejus est. Carnalis itaque prudentia & inanis fallaxque sophia pectus serpentis est, quas Deus destruet. *Perdam,* inquit, *sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.* Sed si quæris, qualis differentia sit inter carnis prudentiam & inanem philosophiam, hanc discretionis accipe formulam. Prudentia carnis est falsa virtus quæ vitia virtutum coloribus tingit, quæ malitiam bonitati similatorie conformat, quæ turpitudinem honestatis habitu exornat; ipsas vero simplices verasque virtutes dissimulat, ac mentis obtutibus ne illarum sinceram faciem possit agnoscere, subtrahendo occultat: ac sic carnales sensus decipit, animasque deludit, fallacibus phantasiis falsarum virtutum obruit, mortisque æternæ tenebris opprimit. Inanis vero inutilisque sapientia est cujus exemplum maxime in Judæis perfidis viget, quæ literam divinæ historiæ solummodo sequitur, spiritum vero, hoc est mysticum intellectum odit, spernit, negligit, ignorat: quæ de natura rerum falsas inanesque fabulas absque ulla verisimilitudine ad illudendas carnales animas machinatur, naturalium rationum secundum quas universa creatura facta est, veritate contemta, inusitatorum verborum pomposum grandiloquumque leporem ventilans, seu fallacium propositionum syllogismorumque contortis crinibus veritatis formam qua incautos decipiat, simulans. His itaque duabus pectus serpentis, hoc est diabolica astutia carnaliumque delectationum illecebra componitur: super quod pectus dico, serpens ille graditur, hoc est exaltatur, & de quo glorificatur totum hominem supplantans. Et hoc ex verbis propheticis datur intelligi; non enim simpliciter dixit super pectus tuum repes vel serpes, sed figurate super pectus tuum gradieris. Non enim proprie prædicatur de serpente animal gressibile, sed reptile. Omne autem animal quod repit, à terra non erigitur, sed per terram trahitur; omne vero quod graditur priusquam gradiatur, de terra erigitur. Ergo *super pectus tuum gradieris,* hoc est super astutiam & calliditatem tuam quæ sapientia carnalique prudentia composita est, qua hominem deceptum fefellisti, inque tuam potestatem redegisti, peccatorumque funiculis alligasti, inque æternæ mortis voraginem mersisti, in superbiam erigeris, & ad incrementa vitiorum inque tuæ damnationis cumulum, in cordibus infidelium tuæ malitiæ profectibus elatus & cenedoxus deambulabis. *Et terram comedes,* hoc est terrena appetentium terrenis cogitationibus, carnalibusque desideriis, mortiferisque actionibus vesceris. *Cunctis diebus vitæ tuæ,* hoc est quanto tempore in humana natura regnum tuum, veluti quædam falsa lux, arriserit & prævaluerit: non enim aliter in imaginem Dei regnabis & vinces; sed aut specialiter in Christo redemtore de potestate tua liberabitur adhuc in hac vita detenta, aut generaliter in fine mundi quando novissima inimica mors per eundem Christum dei verbum destruetur, & universaliter humana natura in pristinum statum restituetur. *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius.* Mulier est sensus corporeus naturaliter humanæ naturæ insitus, per quam in his videlicet qui perfecti sunt, visibilis creaturæ pulcritudo ad laudem creatoris refertur. Inter quam mulierem dico & serpentem, hoc est libidinosam delectationem materialis pulcritudinis diabolicamque calliditatem in ea possidentem, magna inimicitia à Deo constituta est: mulier quippe, hoc est perfectus perfectorum sensus odit materialium rerum carnalem appetitum; serpens vero spiritualium divinarumqne virtutum inimicum habet desiderium. *Et semen illius.* Semen mulieris est rerum visibilium perfecta naturalisque ac multiplex cognitio, omni errore sublato. Ad hoc enim in homine corporeus sensus constitutus est, ut sensibilium & intelligibilium per medietatem phantasiarum internuntius fieret; semen vero serpentis innumerabilium delictorum mortiferum incrementum esse, nemo recte philosophantium ignorat. *Ipsa conteret caput tuum.* Caput hujus serpentis, hoc est initium duabus veluti partibus conflatur; omnis enim malitia ex motu irrationabili rationabilis naturæ & ex invidiosa diaboli astutia ortum origenemque sumsit, quod caput in sensu perfectorum fidelium conteritur. Non enim eos diabolica fallit astutia, neque primæ suggestioni latenter subrepenti præstant introitum, seu irrationabili motui accommodant accessum. Caput illud dum unum putatur, in infinitum numerum dividitur, quia universalis malitia in tantum multiplex est, ut nulla pars ipsius sit ex qua venenosa vitiorum germina non crescant; quæ omnia mulier illa de qua

Solomon

Salomon ait, *mulierem fortem quis inveniet?* virtus videlicet & sapientia in sensibus fidelium perfectorum comminuit: quam mulierem propheta Psalmographus alloquitur, dicens: *tu confregisti capita draconis; dedisti enim escam populis Æthiopum.* Populi Æthiopum sunt multitudines gentium quæ in Christum fortis præfatæ mulieris typo figuratum crediderint: de quibus Isaias ait: *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Æthiopes enim tenebrosi atque humiliati translationis proprietate dicuntur. Quorum Theoria gentilium populis convenienter coaptatur, qui ante adventum veri luminis quod est dei verbum, tenebrosi erant, caligine videlicet ignorantiæ mortisque æternæ densissima nebula septi; sed mox humiliati fidem accipientes, illuminati sunt & spiritualibus epulis reficiuntur, quas de capitibus draconis contritis, hoc est totius malitiæ numerositatibus devictis divina præparat sapientia. De hoc dracone idem Psalmista loquitur: *draco iste quem formasti ad illudendum ei.* Draco iste, inquit, diabolus profecto corpusque illius universale, hoc est totius malitiæ plenitudo ipse est quem formasti, ut illudatur ei à sanctis tuis, qui ipsius perniciosis fallacibusque insidiis illudunt, dum artes malitiæ quibus bonitatis munimina machinatur destruere, patefactas exprodunt, malleisque virtutum principia nequitiæ quæ ab eo pullulant, confringunt. Cujus sententiæ congruit quod ait sanctus Job: *hoc est initium figmenti Dei quod fecit, ut illudatur ab angelis ejus.* Cur autem draco iste spiritualis cum omnibus membris suis quæ ejus malitiam sequuntur, formatio Dei vel figmentum dicitur, duobus modis intelligi potest. Primum quidem, quia omnes apostatæ angeli omnesque homines eorum sequaces, quantum naturaliter subsistunt, à Deo conditi sunt, figmentum ejus non incongrue formatioque esse creduntur. Deinde quod talia symbolica verba in talibus divinæ scripturæ sententiis non semper naturam dæmonum malorumque hominum in qua eos conditor omnium bonorum substituit, sed ea quæ merito utriusque creaturæ inobedientiæ superaddita sunt essentiæ in eis conditæ, significant: ut sunt corpora aerea dæmonum, terrena quoque mortaliaque hominum membra quæ incunctanter in pœnam peccati simplicitati naturæ à Deo constitutæ adjuncta esse credenda & intelligenda sunt. Sed utrum natura dæmonum à corporibus ab isto aere sibi adjunctis liberabitur, sicut humana natura sui redemtoris gratia adjuta, resurrectionis momento animalibus corruptibilibusque corporibus absolvetur, alius differendi locus est. Quod igitur Propheta ait: *draco iste quem formasti ad illudendum ei,* possumus sic accipere: quia non videtur à veritate distare, ut in *draconis* significatione mortiferam astutiam diaboli membrorumque ejus sive in angelis, sive in hominibus malis: *figmenti* vero seu *formationis* vocabulo, quia sic diversitas interpretum ecclesiæ usibus ex Hebraico transtulit eloquio, aut naturam eorum secundum quam à Deo substituta sunt priusquam peccarent, aut ea quæ propter superbiam suam eis superaddita sunt, intelligamus. Sed qualicunqne modo accipiamus figmentum seu formationem, hoc est sive de natura, sive de naturæ superadditis, ad illudendum ei à sanctis hominibus sanctisque angelis diabolus cum suo toto corpore formatus est, non juxta quod naturaliter factus, sed juxta quod superbiendo suæque naturæ dignitatem deserendo futurus. Illudetur enim à sanctis angelis ejus. Remanentibus quippe illis bona voluntate, & conditoris gratia fixis in ea felicitate in qua creati sunt, ille superba ignorantia qua se casurum non præsciverat; nam si præsciret, fortassis sibi prævideret ne caderet, deceptus invidiæque livore inflatus, in suam sponte delapsus est miseriam. Justi vero homines creatoris sui ac redemtoris pietate liberati & illuminati, illudunt ei, dum ipsum latenter forma boni coloratum, virtutumque similitudine vitia mortiferumque malitiæ venenum suggerentem sentientes, mox caput ejus conterunt, escamque spiritualem, divinam videlicet prudentiam quæ vitia à virtutibus secernit ne subdola versutia eos fallere valeat, internæ discretionis dentibus comminuunt, verique boni sinceris dapibus omni mixtura mali purgatis vescuntur. Neque illorum mulieres, hoc est sensus materialium rerum pulcritudo decipit: per quam antiquus coluber libidinosa delectatione mediante, mortifera vitiorum venena imprudentium animis diffundit. Conterit ergo mulier, hoc est sensus malitiam bonitate discerpens, fortioris mulieris, Dei verbi dico, virtutibus incitata, mota, adjuta, roborata, & ad perfectionem actionis & contemplationis perducta, caput serpentis & capita diabolicæ videlicet suggestionis illecebrosæque delectationis primordia, unde eis lætitia divinaque efficitur perfectio. Qualis enim major lætitia est spiritualiter in hac vita degentibus, quam serpentinas libidinosasque diaboli versutias in seipsis primo convincere, ac deinde

 simplicio-

simplicioribus se in actione & intelligentia fidelibus ne & ipsi eisdem deceptoris insidiis capiantur, propalare. *Et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Calcaneum mulieris quæ est αἴσθησις, rerum sensibilium phantasiæ sunt, hoc est imagines quæ de corporalibus numeris in quinque-partito sensu exprimuntur: ac per hoc calcaneum illud quinquepartitum esse necesse est. Dividitur enim in quinque notissima sentiendi organa, visum dico, auditum, olfactum, gustum, tactumque. Quorum quædam longe extra molem corpoream sentientis extenduntur: ut visus & auditus. Solem namque & lunam, cæteraque sidera longe ab eo loco quo corpusculi mei moles ambitur, posita sentio. Ubi enim sunt, ibi ea sentio in radiis oculorum meorum qui illuc nulla mora interstante, eriguntur, in quibus phantasiæ prædictorum siderum formantur. Videsne igitur, quam longe præfata fœmina calcaneum suum in organum videndi extendit. Similiter de his quæ proprie tibi in mediis spatiis videntur, intelligendum. Non alio modo de audiendi officio naturalis organi consideratio edocet. Auditus siquidem extra corporis spatia foras erumpit, ut sonorum seu vocum formulas in seipso expressas recipiat, sive longe, sive prope jactu aeris effectas. Quidam vero intra terminos corporis continentur, ut est olfactus & gustus: ut multis de natura sensuum disputationibus videtur. Non desunt tamen qui sensum olfaciendi foras autumant prosilire, quorum opinionem non possumus spernere, longiuscule enim à corporibus nostris bene seu aliter olentia sentimus. De tactu autem nemo Physicorum dubitat, quod & intra corpus & extra suum peragat officium. Solus enim & sine aliis sensibus vim suam exercet. Nullus vero aliorum quatuor absque illius cooperatione ministerium suum valet adimplere. Nam & visus non potest videre nisi tetigerit quod videt; nec auditus audire nisi tetigerit quod audit; nec olfactus olfacere si non tetigerit quod olet; neque gustus gustare si non tetigerit quod gustat. Animadverte itaque quinque-partitum sensum sensibilium rerum phantasiis formatum, cui serpens callidus insidiatur. Insidiatur enim sensui videndi, dum pulcritudinem formarum colorumque incautis animabus perniciose suadet concupiscere. Eadem ratione de harmonia vocum, de suavitate odorum, de saporum eorumque quæ tactus attingit delectationibus intelligendum arbitror: quæ omnia dum improvide, hoc est carnali cupiditate concupita per corporeum sensum ab animo percipiuntur, mortiferum divinorum mandatorum transgressionis efficiunt venenum, omniumque delictorum semina nutriunt. Et hoc est quod superius insinuat scriptura ubi ait: *Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulcrum oculis aspectuque delectabile, & tulit de fructu illi & comedit, deditque viro suo.* Mulierem videlicet figurate exteriorem sensum appellans, rerum sensibilium phantasiis delectatum atque deceptum: viri autem appellatione animum significans qui sensui corporeo illicite consentiens, corrumpitur, hoc est contemplatione intimæ veritatis segregatur.

XXV. *Mulieri quoque dixit, multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos; in labore paries filios.* Ubi aperte datur intelligi, quod si homo non peccaret, non solum interiori intellectu, verum etiam exteriori sensu naturas rerum & rationes summa facilitate, omni ratiocinationis necessitate absolutus, purissime contemplaretur. Postquam vero peccavit, per organa exterioris sensus non nisi solas sensibilium superficies, & quantitates, & qualitates, situs quoque, & habitudines, cæteraque quæ corporeo sensui succumbunt, animus percipit: & hæc omnia non per seipsum, sed per eorum phantasias attingit, quas secum tractans suum judicium sæpissime fallit: ac per hoc non sine multiplicibus studiorum laboribus quos ærumnas mulieris scriptura nominat, ad multiplices conceptus, id est ad inchoationes intelligibilium rerum intelligentiæ, atque filios, hoc est rectas rationes de natura rerum procreandos per eundem sensum potest pervenire. Propterea autem ærumnas, & conceptus, filiosque exteriori sensui divina deputat auctoritas, quum omne studium sapientiæ omnisque mentis conceptio puraque veritatis cognitio à sensibus corporis auspicium sumunt, ab inferioribus ad superiora & ab exterioribus ad interiora ratione gradatim ascendente. *Et sub viri potestate eris & ipse dominabitur tui.* In hoc loco naturalis ordinis humanæ naturæ restitutio divina voce promittitur & in antiquum statum conditionis reversio. Ordo siquidem naturalis esset si animus sui creatoris potestati subditus atque obediens adhæreret: deinde sensum potestatem nutumque animi libenter sequeretur, corpus autem sensui succumberet. Sic namque pax & harmonia ipsius creaturæ, & in seipsa & cum creatore suo fieret. Jam vero post transgressionem divini mandati talis ordo ad quem conser-

conservandum creatus est homo, talisque pax & unitas creatoris & creaturæ perturbatur: homo siquidem sponte sua, nulla occasione cogente, rerum sensibilium amore corruptus, Deum suum deseruit; cui adhærere solum bonum est humanæ naturæ & non aliud. Ideoque Deus superbiam humanæ naturæ substernere volens, propriis suis irrationabilibus libitisque motibus hominem permisit abuti, ut in seipso probaret quid sui conditoris gratia meritumque obedientiæ & quid irrationabilibus motibus superbaque mandati transgressio sibi conferret. Ac per hoc veluti divortium quoddam maris & fœminæ subsequutum est inter animum & sensum; non enim obtemperat sensus corporeus jussionibus animi juxta leges naturæ. Quod divortium Apostolus aperte pulcreque expressit, dicens: *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati*: carnem videlicet carnalem sensum appellans, qui rationabilibus animi motibus etiam in his qui perfecti sunt, inobediens resistit. Et alibi: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati.* Animadverte dissidium legis mentis & legis carnalis sensus, quæ dominatur in membris carnaliter viventium, repugnat mentibus spiritualium in mortalibus membris ad exercitationem virtutis: ideoque lex peccati i. e. carnalis sensus ab Apostolo nominatus est. Sed hoc dissidium divortiumque animi & sensus quando restaurabitur natura & ad naturalem ordinem revocabitur, in pace spiritualis naturalisque conjugium vertetur, quando corpus sensui, sensus animo, animus Deo subditus & obediens erit. Hoc etiam apertius datur nobis intelligi, si Septuaginta editionem intendamus. *Et ad virum tuum conversio tua, & ipse tui dominabitur.* Quibus verbis apertissime intelligitur reditus humanæ naturæ in pristinum ordinem.

XXVI. Quod autem viro dictum est, *maledicta terra in opere tuo*, & cætera quæ sub forma maledictionis videntur esse scripta, non facile patent qualis sit illa terra cui merito prævaricationis animi qui est vir humanæ naturæ maledicitur, & qualis sit illa maledictio. Utrum indignationis severitas sit, an quædam mystica objurgatio: & cur non ipse animus qui vocem mulieris audiens vetitumque fructum comedens peccavit, maledictum sustinuit: & in quibus laboribus comedit maledictam terram: & qui sunt dies vitæ animi: qualesque spinas & tribulos germinet terra, quasque herbas ejus comedit: quis sudor, quis vultus, qualis reditus animi in terram de qua sumtus est, quis pulvis. Hæc omnia si secundum historiam, hoc est secundum rerum sensibilium quæ in hac & de hac terra hominibus habitabili fiunt, accipiantur, sicut multis auctoribus placuit, aut nullam aut levissimam quæstionem gignunt: sin vero in ipsa humana natura sicut & cætera quæ de ipso prædicta sunt, intelligenda, non parva indigent indagatione. Quod autem & secundum rerum factarum proprietatem accipiuntur, & tamen propheticam flagitant intentionem sanctus Augustinus in undecimo Hexaemeri sui testatur his verbis: " Quia audisti vocem mulieris tuæ, & edisti de ligno de quo " præceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis. In tristitiis " edes illam omnes dies vitæ tuæ: spinas & tribulos edet tibi. Et edes fœnum agri, in " sudore faciei tuæ edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua sumtus es: " quia terra es & in terram ibis. Hos inquit esse in terra labores humani generis, quis " ignorat? Et quia non essent, si felicitas quæ in paradiso fuerat teneretur, non est u- " tique dubitandum, ac per hoc etiam proprie verba hæc primitus accipere non pi- " geat, servanda tamen est & expectanda significatio prophetice quam maxime hic in- " tuetur Dei loquentis intentio. Videsne quomodo jubet hunc locum sacræ scripturæ & proprie & figurate accipi? Sed quid vult illa figura prophetica, in præfato suo libro, non explanat. Sed si explanaret, fortassis nobis sufficeret, nec aliam expositionem quæreremus. Non autem explanat. Quæramus igitur breviter, Deo duce, quid sibi volunt talia divini eloquii verba. *D.* Quæramus; non enim intacta prætermittenda sunt. *M.* Sufficiat, ut arbitror, de talibus responsionem beati Maximi Monachi ponere. Sed ut apertius ipsa responsio patefiat, ejusdem sciscitatio proponenda est. *D.* Aliter fieri non oportet. *M.* Proponit itaque in quinto scholiarum capitulo hoc pacto: " Quæ sit maledicta terra in operibus Adami secundum anagogen,& quid in tri- " stitiis eam comedere, & quid post germinationem spinarum tribulorumque herbam " comedere, & postremo quid in sudore vultus sui panem comedere? Et quidem nun- " quam visus est homo terram comedens neque herbam: neque panem manducantes jux- " ta judicium historiæ in sudore vultus comedunt. Responsio ipsa terra maledicta in " operibus Adami caro est Adami, semper facta per opera Adami. Dico autem passiones " cognos-

" cognoſcentis animi maledicta virtutum veluti divinorum operum in fructuoſitate
" quam cum anxietate multa triſtitiaque comedit, brevi ſecundum ipſam voluptate
" perfruens. Quæ caro pro ipſa corruptibili perfruentia germinat ei cogitationes &
" curas, veluti ſpinas, magnaſque tentationes atque periclitationes, veluti tribulos, &
" contra rationem furorem & concupiſcentiam anguide eum undique compungentes;
" ut vix poſſit ejus, carnis videlicet, ſanitatem incolumitatemque, veluti fœnum marci-
" dum, adquirere atque manducare, hoc eſt conſequi: & tunc poſt multam atrocitatum
" revolutionem in ſudore vultus, hoc eſt in ipſa ſecundum ſenſum humilitate atq; labo-
" re operoſæ conſiderationis ſenſibilium velut panem ad conſtitutionem habendo præ-
" ſentis vitæ occaſionem, ſive per artem, ſive per aliam quandam huic vitæ diſtributam
" machinationem. An magis terra eſt Adami cor maledictum, per prævaricationem ac-
" cipiens cœleſtium bonorum ablationem. Quam terram per practicam philoſophiam
" permultas comedit tribulationes, purgatam per conſcientiam maledictione operum
" turpitudinis, & iterum germinans in eo inſtar ſpinarum, cogitationes circa corporum
" generationem, ac veluti tribulos, circa incorporalium providentiam judiciumque,
" ſcatentes opiniones, rationes purgatas, phyſicam, veluti fœnum, carpit ſpiritualiter
" theoriam. Et ſic quaſi in ſudore vultus ſcibili intelligentiæ ſecundum ſcientiam vul-
" tu incorruptibilem theologiæ comedit panem, ſolum vere vitalem & comedentium
" ſe conſervantem ad incorruptibilitatem generationem. Terra itaque eſt bene comeſa
" ipſa per actionem cordis purgatio, fœnum vero ipſa ſecundum Theologiam myſterio-
" rum doctrina. Hactenus Maximus. Arbitror autem dies vitæ animi quibus terram cordis ſui purgando laborat, non hos ſolummodo quibus præſentis vitæ tempora volvuntur corpuſque ab anima vegetatur, verum etiam & illud ſpatium temporale quo animæ regimen corporis deſerentes in alia vita donec corpora ſua recipiant morantur, ſignificare. Nam & in hac vita, qua ſimul corpus & anima degunt, & in altera poſt mortem corporis, hoc eſt ſolutionem ejus reditumque in quatuor mundi elementa, ex quibus eſt collectum atque compoſitum, uſque ad finem mundi, corporumque reſurrectionem, diemque judicii purgari animas poſſe credimus. Hi ſunt igitur dies quibus animus terram cordis ſui comedit, hoc eſt actione purgationis utitur. Nam poſt finem rerum ſenſibilium nullum purgationis actum legimus fore poſt reditum naturæ in priſtinam puritatem. Et fortaſſis hoc ſignificat quod dictum eſt: *donec convertaris in terram de qua ſumtus es*: ac ſi aperte diceret, tanto tempore in purgationis tuæ per actionem & ſcientiam laboribus ſudabit vultus tuus, hoc eſt rationabilis inquiſitio veritatis, donec convertaris in terram de qua ſumtus es, hoc eſt in ſoliditatem incommutabilem primordialium cauſarum ex quibus originem ducis; non enim ulterius ſudabis, dum illuc perveneris. Quod autem nomine terræ felicitas æternæ vitæ ſtabilitaſque primordialium cauſarum ex quibus omnia quæ ſunt oriuntur, ſignificetur; multis divinæ ſcripturæ locis aperte innuitur. Verbi gratia. Abrahamo dictum eſt: *egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui*: *& veni in terram quam monſtravero tibi.* Et poſt aliquanta. *Profectus inde Abraham in terram auſtralem, & habitavit inter Cades & Aſſur*, hoc eſt inter ſanctificationem & æquanimitatem; inter quas in æterna requie omnis ſanctorum felicitas conſtituta eſt. Sanctificati enim, hoc eſt omni contagione corporis & animæ purgati, æquanimiter juxta leges naturæ victuri ſunt. Et ſi quis aliam Aſſur interpretationem quæ eſt Meſopotamia conſideraverit, pulcherrimam præſentique negotio convenientiſſimam theoriæ occaſionem inveniet; Meſopotamia quippe media inter flumina & eſt & dicitur. Nunquid autem credibile eſt habitationem ſanctarum animarum totiuſque humanæ naturæ reſtauratæ alibi futuram, niſi inter media ſpiritualium virtutum flumina, ex fonte omnium bonorum manantia? Et quid aliud præter id ipſum per repromiſſionis terram ad quam Dei populus ductus eſt, Ægyptiaca captivitate ſervituteque liberatus, myſtice ſignificabatur? Hæc eſt terra viventium in qua ſancti duplicia poſſidebit, hoc eſt corporis & animæ felicitatem. De hac etiam Dominus ipſe ait: *beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram.* Quod autem ſequitur, *quia terra es & in terram ibis*, vel ſicut in alia interpretatione continetur, *quia pulvis es & in pulverem reverteris*, poteſt ſic intelligi: ut quum natura animi quæ ad imaginem & ſimilitudinem Dei facta eſt, ex fertili terra primitivarum cauſarum ſumſit exordium, in eam igitur credamus neceſſario redituram. Si autem quæritur cur præfata terra in alia interpretatione pulveris nomine ſignificatur, non alia ratio reddenda eſt, niſi quia ſicut ex pulvere iſtius terræ ſenſibilis omnia quæ de ea naſcuntur,

nascendi causam accipiunt: ita omnium rerum visibilium & invisibilium multiplex numerositas ex primordialium causarum fertilitate procreatur, inque eandem finito mundo regredietur. Hæc autem dicimus non simplicitate illorum qui hunc locum divinæ scripturæ secundum historiam accipiunt, redarguentes qui solutionem humani corporis in quatuor mundi hujus elementa solius terræ nomine generaliter significata, per hæc verba scripturæ significari conantur asserere, non animadvertentes quanta sensui suo videntur adversari. Si enim de solutione corporis divina vox talia protulit, cur viro soli prædixit? cur non etiam & mulieri, cui corpus non minus solvitur? Deinceps cur totum hominem solvendum divina animadversio indicit, cum extremæ ejus tantummodo partes vilissimæque, corpus videlicet corporeusque sensus solvantur: animæ autem naturalis simplicitas omni compositione libera, nequaquam solutionem recipit; sed perpetuo insolubilis manet, sive rationabiliter sive irrationabiliter se moveat, nisi forte dicant hunc locum usu frequentissimo sacræ scripturæ synecdochicῶs accipiendum, ut à toto pars intelligatur. Nec mirum si non de ipso animo, sed de solo virili sexu intra quem etiam fœmineus consignificatur, talia dicta esse arbitrantur. Postremo, cur non advertant quod in his verbis plus restitutio corporis promittitur, quam solutio vel corruptio? Nam dum corpus corruptibile atque mortale destruitur, tunc ad incorruptibile immortaleque revocatur; nullius enim corpus in corruptionem est reversurum. Non ergo hæc verba reditum in hanc terram, sed potius reditum in spiritualem naturam præsagiunt. Sed eligat quis quod sequatur: ego autem quod mihi verisimilius visum est, ex sanctorum patrum sententiis, Ambrosii dico & Augustini, necnon & venerabilis Gregorii Nazianzeni qui & Nyssenus dicitur, expositorisque ejus, Maximi videlicet Monachi, ratiocinationis occasionem sumens, tibi interroganti partimque exponenti protuli. Et quum prolixitas hujus voluminis quædam ex his de quibus in ejus exordio nos dicturos esse promisimus, nunc exponere non admittit, in alium librum differenda sunt. De reditu quippe naturarum in primordiales causas, inque eam naturam quæ nec creat nec creatur, quæ profecto Deus est, latius intra hujus libri terminos tractare proposuimus. Sed si impatiens es donec de divina natura cognoscas, qua ratione nec creare nec creari dicitur, breviter prælibabo.

XXVII. Divina itaque natura propterea creditur non creari, quum primitiva omnium causa est, ultra quam nullum principium est, à quo possit creari. Quum vero post reditum universitatis conditæ visibilium & invisibilium in suas primordiales causas, quæ in ipsa divina videlicet natura continentur, nulla ulterius natura ex ea procreabitur, seu in species sensibiles intelligibilesve multiplicabitur. Nam in ipsa unum erunt, sicut nunc in causis unum sunt; non immerito nihil creare & creditur & intelligitur. Quid enim creabit, dum omnia in omnibus ipsa sola fuerit? Itaque si tibi videtur, hujus libri progressio pedem retrahat, ne longius incedat. *D.* Videtur plane, & jamdudum finem postulat.

Explicit

Explicit Liber Quartus,

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ.

Incipit Lib. V.

I. M. *NUnc ergo ne forte mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum.* Horum verborum priuſquam propheticam contemplemur virtutem, qua manifeſtiſſime reditus humanæ naturæ in eandem felicitatem, quam peccando perdiderat, promittitur; totius capituli ordo præmonſtrandus eſt, in quo magnam Prophetum Moyſen hyperbatice locutum, quiſquis acute proſpexerit, inveniet. Ordo itaque verborum talis eſt. "Fecit quo- "que Dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos, & ait: Ecce "Adam factus eſt, quaſi unus ex nobis. Et emiſit eum Dominus Deus de paradiſo, ut "operaretur terram de qua ſumtus eſt. Nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, & "ſumat etiam de ligno vitæ,& comedat,& vivat in æternum. Ejecitque Adamum,& col- "locavit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque verſatilem "ad cuſtodiendam viam ligni vitæ. Quod itaque ſcriptum eſt; *nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, &c.* poſſet venire in ambiguum cujus perſonæ dicta ſint, utrum Theologi prophetantis, an Domini loquentis: ſi non aperte in Septuaginta editione diſtingueretur, in qua ſcriptum eſt, *& nunc inquit Deus, ne aliquando extendat manum, & ſumat de ligno vitæ*: nemini tamen vim verborum clare intuentium in dubio, ut arbitror, erit, quin reditum naturæ humanæ in ſuam antiquitatem hæc verba quoquo modo ſint ordinata, repromittant. Non enim mihi videntur diligenter inſpicere, qui illam particulam quæ eſt *ne*, negandi intellectum, non autem interrogandi ac veluti dubitandi in hoc loco arbitrantur obtinere: Et quod ideo expulſus ſit homo de paradiſo, ne poſſet de ligno vitæ ſumere vivereque in æternum. Qua enim poſſibilitate poſt peccatum humana natura de ligno vitæ valeret ſumere, ac comedere,& vivere in æternum, nondum liberata à peccato & morte quæ eſt pœna peccati? quando nec ipſa ante peccatum de eodem ligno vel præſumſerit, vel comederet; ut diligens divinæ ſcripturæ inquiſitio ſubſinuat. Si enim ſumeret & comederet, profecto neque peccaſſet neque ruiſſet, ſed in æternum feliciter vixiſſet. Additur, ſi paradiſus ille de quo homo expulſus eſt, localis erat terrenuſque, & ſi lignum vitæ quod in medio ipſius plantatum eſt, terrenum fuit atque ſenſibile, fructumque corporeis uſibus aptum protulerit; cur non ab ipſo ſolo vitæ ligno Deus hominem expulerit, & in aliqua parte paradiſi eum ſepſerit, ne lignum illud poſſet attingere? Si enim nulla alia cauſa feliciter & æternaliter vivendi in paradiſo fuerit præter eſum ligni vitæ, qui ſolis rationabilibus creaturis conceſſus eſt; cur homo poſt peccatum in aliqua parte paradiſi miſer atque mortalis degere temporaliter non potuerit? Nam ſi cætera animalia præſertimque ſerpens ille quo antiquus hoſtis malitiam ſuam exercuit, in paradiſo fuiſſe, nec tamen ſpiritualiter & feliciter vivere poſſe creduntur, quum non ad eſum ligni vitæ creata ſunt; cur non etiam homo delinquens inter illa vivere non ſineretur? cum vera ratio docuerit rationabilem creaturam etſi peccatricem omnem irrationabilem peccato carentem naturæ dignitate antecedere. Si ergo irrationabilia animalia homine depulſo, in paradiſo remanſerunt, dum ſit cæteris præſtantior, qua ratione non & ille etiam peccator inter illa in paradiſo remanere permiſſus eſt? An forte cum illo cætera animalia de paradiſo expulſa ſunt? Si quis hoc dixerit, quærat ex divina ſcriptura, aut ſanctorum patrum auctoritate, aut ex utroque, unde approbet expulſionem animalium, quibus homo in paradiſo ante peccatum nomina impoſuit, ſimul cum homine peccante de paradiſo expulſa fuiſſe. Quod ſi homo non potuerit carnaliter de paradiſo ejuſque animalibus ſentire, deſinat; & ad ſpirituales intellectus quos veritas edocet, promtus accedat, qua una & ſola via myſticarum literarum penetrantur adita. Veni igitur, divinorumque verborum virtutem diligentius intuere. *D.* Præſto ſum paratuſque quæ à te dicentur cognoſcere, valde quippe neceſſaria ſunt, & à paucis, ut opinor, tractata. Siquidem de humanæ naturæ cæterorumque in ea, & propter

propter eam in æternas rationes, ex quibus profecta est, reditu, & in pristinam dignitatem restitutione nullum adhuc scripsisse vel legi vel audivi: quamvis sparsim & in divinis libris & sanctorum Patrum documentis forma talis doctrinæ frequenter arrideat.

II. *M.* Divina itaque vox talem reditum, de quo sermo est, his verbis insinuat, dicens. " Nunc ergo, vel ut alia interpretatio apertius profert, " & nunc inquit Dominus; ac si plane diceret, divina clementia infinitaque bonitas ad indulgendum miserendumque semper facillima, casum divinæ imaginis suspirans, misericorditerque " condescendens, hominisque arrogantiam patienter sufferens; nunc ergo, hoc est, jam " de paradiso expulsum hominem video, factumque de beato miserum, de copioso " egenum, de æterno temporalem, de vitali mortalem, de sapiente stultum, de spirituali animalem, de cœlesti terrenum, de novo inveteratum, de læto tristem, de salvo " perditum, de prudenti filio prodigum, ex virtutum grege errantem, eique condoleo; " non enim ad hoc factus est. Siquidem ad possessionem æternæ vitæ ac beatitudinis " conditus est ille, quem vos, ô vicini ejus & amici, in regionem mortis & miseriæ videtis nunc de paradiso expulsum, cœlestes videlicet ordines alloquens qui adhærentes conditori suo in beatitudine perpetua permanserunt, quorum tamen numerus in perditione hominis ademtus est. Videsne quanta divinum pathos contineat, dum sic brevissimum ex uno temporali adverbio, quod est *nunc*, & una causali conjunctione, quæ est *ergo*, comparatum. Sed veluti post hominis planctum eadem divina clementia ad seipsam cœlestesque virtutes consolandas conversa, reditum hominis in paradisum sub quadam dubitativa locutionis forma interrogativaque promittit. Ait enim, *ne forte manum suam mittat, & sumat de ligno vitæ & comedat, & vivat in æternum.* Tanquam diceret, non adeo de interitu hominis dolendum lapsuque ipsius de paradiso lugendum, non enim spes redeundi ab illo penitus ablata est, forte ne mittat manum suam, hoc est, suæ bonæ actionis in virtutibus studium extendat quo possit de fructibus ligni vitæ sumere, hoc est, Dei verbi spiritualibus donis, & comedat escam puræ contemplationis; cujus virtute vivet in æternum, nunquam ad egestatem temporalium rerum quæ omnino cum mundo peribunt reversurus, totus in Dominnm transiturus, & unum in illo futurus. Et hoc sequentibus scripturæ verbis clare datur intelligi. Ait enim: *Ejecitque Adamum, & collocavit ante paradisum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitæ.* Non arbitror te oblivioni dedisse quomodo in quarto libro sanctorum Patrum utriusque linguæ peritorum de paradiso tractantium sententias sequentes, ad purum, ut nobis visum est, deduximus non aliud esse paradisum, de quo homo expulsus est, præter ipsam humanam naturam ad imaginem Dei creatam, ex cujus imaginis videlicet dignitate eadem ipsa natura divinum præceptum contemnens corruit. Atque per hoc conficitur, nihil aliud esse hominis emissionem vel ejectionem, ni naturalis felicitatis, ad quam possidendam factus est, perditionem; non enim homo naturam suam perdidit, quæ, quum ad imaginem Dei & similitudinem facta est, necessario incorruptibilis est: perdidit autem felicitatem, quam adepturus esset, si obediens Deo esse non contemneret. *D.* Non solum non oblivioni tradidi, verum etiam firmiter memoriæ infixi. *M.* Quid ergo ait, & collocavit ante paradisum humanæ voluptatis, hoc est ante humanæ naturæ spirituales delitias Cherubin? Quid vult hoc nomine significare? utrum cœlestem illam virtutem quæ in prima angelicorum ordinum hierarchia ponitur secunda; in ea enim Cherubin, Seraphin, Thronos divina computat traditio: an ipsum solummodo nominis intellectum; an aliquid aliud altiori intelligentia hoc nomine vult suadere? Atque per hoc interpretatio nominis hujus prius est manifestanda. Interpretatur itaque Cherubin *multitudo scientiæ*, vel *fusio sapientiæ*, ut scilicet Dionysius Areopagita in libro de Cœlesti Hierarchia scribit. Cui etiam astipulatur Epiphanius in libro de Hebraicis nominibus; dicit enim Cherubin *cognitionem plenam* vel *cognitionem multorum* interpretari. Sed si cœlestem essentiam in hoc loco divina voluit significari scriptura, necessario cogemur fateri paradisum spiritualis naturæ esse. Non enim ratio nos sinit credere spiritualem Deoque proximam naturam ac circa eum semper motam, ante terrenum localemque paradisum posse collocari; ni forte dicamus non ipsum Cherubin, sed unum de extremo ordine cœlestium virtutum, qui prope angelicus dicitur, ante paradisum locatum fuisse, qui propterea Cherubin appellatus est, quia ab ipso Cherubin ante paradisum collocari jubetur. Quicquid enim ab inferioribus cœlestium ordinibus in rerum natura perficitur, ad superiores

periores refertur, quia inferiores nil agunt præter quod à superioribus agere præcipiuntur. Eadem quippe ratione Seraphin scribitur Isaiam purgasse Prophetam, cum *non ipse Seraphin*, ut Sanctus Dionysius Areopagita exponit, *per seipsum purgarit Prophetam, sed per unum Angelorum extremi ordinis cœlestium essentiarum*, qui propterea Seraphin appellatione meruit vocari, quia, sicut ei jusserat Seraphin, purgavit Prophetam, & quod ipsa purgatio non ad purgatorem refertur, sed ad eum qui jussit Prophetam purgari. Quod si hoc dixerit, nonne eadem difficultas remanebit? non enim verisimile est angelicam substantiam, quamvis in ordine cœlestium virtutum extremam, in aliquo terreno loco posse collocari. Si vero solum nominis intellectum, nullam vero cœlestem substantiam in hoc loco accipiamus, possumus dicere Deum ante paradisum voluptatis, hoc est ante conspectum rationabilis humanæ naturæ, quamvis de paradiso expulsæ, hoc est ex dignitate primæ suæ conditionis remotæ, Cherubin collocasse, multitudinem videlicet scientiæ aut fusionem sapientiæ, qua seipsam recognosceret, inque pristinam felicitatem, quam peccando deseruerat, actione & scientia purgata, sapientiæque studiis exercitata vellet & posset redire. Ubi datur intelligi plus divinæ misericordiæ, quam vindictæ in expulsione hominis de paradiso fuisse. Non enim conditor voluit imaginem suam omnino damnare, voluit autem eam renovare, multitudineque scientiæ exercitare, fusione item sapientiæ rigare & illuminare, dignamque efficere iterum lignum vitæ, à quo remota est, adire, eoque frui ne interiret, sed viveret in æternum. Sed si quis altius velit conspicere, Cherubin vocabulo ipsum Dei verbum significari non incongrue intelliget. Dei namque verbum, in quo sunt thesauri scientiæ sapientiæque absconditi, semper sine ulla intermissione humanæ naturæ obtutibus præsto est, eamque admonet, & purgat, & illuminat, donec ad perfectionem suam intemeratam reducat. Et quid mirum si Dei sapientia Cherubin vocabulo significetur, cum & Angelus magni consilii & virtus dicatur? Audi Apostolum de Patre Deo loquentem: *invisibilia enim ejus à creatione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur:* sempiterna quoque ejus virtus similiter & potestas, & ut breviter dicam, omnium cœlestium essentiarum appellationibus quadam mutabili metaphora in divinis scripturis soleat intimari. Flammeum quoque gladium eadem ratione ipsum Dei verbum significare non inconvenienter accipimus: urit namque & dividit, urit quidem nostra delicta; *est enim Deus ignis consumens*, purgansque irrationabiles nostræ naturæ sordes, eamque dividit ac discernit, ab his quæ ei merito prævaricationis supervenerant, eamque decolorant, atque deformant, dissimilemque conditiori suo efficiunt. Gladius iste, verbum videlicet Patris unigenitus Filius virtus & sapientia non immerito & creditur & intelligitur versatilis, quia dum est natura immutabilis, movetur tamen ineffabilis sua clementia & misericordia erga salutem humanæ naturæ. Semper itaque talis Cherubin flammeusque gladius versatilis ante oculos animæ nostræ, rationis dico & intellectus, collocatur. Quid ita? *ad custodiendam viam ligni vitæ*, hoc est, ne viam ligni vitæ oblivioni tradamus, sed semper memoriam ipsius ligni viæque, qua itur ad illud, ante oculos cordis nostri indesinenter habeamus. Et ne mireris me singulariter Cherubin protulisse, cum beatus Hieronymus & pluralis numeri & masculini generis talia nomina in *im* desinentia apud Hebræos pronunciarit. Secutus namque sum sanctum Dionysium Areopagitam singulariter Seraphin & Cherubin nominantem, præsertim cum & Hebræorum & Græcorum usus sit singularia & pluralia pro se invicem ponere. Sed quæ est illa via, quæ ducit ad lignum vitæ? & quod est illud lignum, ad quod ducitur? Nonne idem ipse Filius Dei, qui de seipso loquitur, *ego sum via, veritas, & vita.* Quod autem ipse sit lignum vitæ, multis scripturæ divinæ locis comperitur apertissime, ita ut nullo indigeat testimonio. Multipliciter itaque in hoc loco sanctæ scripturæ Dei verbi symbolica nomina exaggerata sunt. Nam & Cherubin, & flammeus gladius versatilis, & via, & lignum vitæ appellatur, ut per hoc intelligamus quod ipsum verbum nunquam cordis nostri obtutibus recedat, & quod semper ad illuminandos nos præsentissimum sit, & beatitudinis, quam prævaricando perdidimus, nusquam memoriam perdere sinit, ad eandem semper nos redire volens, &, donec id fiat, condolendo suspirans, perque scientiæ & actionis perfectos gradus iter quod illuc ducit, carpentes nos instigans. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo, ni ut accendatur? Sed priusquam de ipso reditu nostræ naturæ tractemus, quædam ex sensibilibus probatissima argumenta, quibus docemur incunctanter credere ipsum futurum esse, sumenda existimo, si tibi videtur.

III. *D.* Vi-

III. *D.* Videtur plane. Ex ſenſibilium quippe naturalibus argumentis ad puram ſpiritualium rerum cognitionem veræ ratiocinationis progreſſio poteſt pervenire. *M.* Conſidera itaque, utrum iſti locales temporaleſque hujus mundi viſibilis partium recurſus vacant quodam myſterio, nec-ne. *D.* Vacare eos myſterio non facile dixerim; nihil enim viſibilium rerum corporaliumque eſt, ut arbitror, quod non incorporale quid & intelligibile ſignificet: ſed ipſorum recurſuum, ex quibus argumenta vis ſumere, quoſdam breviter velim commemores. *M.* Omnibus, ut æſtimo, naturam rerum conſiderantibus & animi conceptione & corporalis ſenſus judicio luce clarius patefactum eſt cœleſtem aſtrigeramque ſphæram ſemper volubilem ad eundem locorum ſitum in viginti quatuor horarum ſpatio redire. Solem ſimiliter ad idem punctum æquinoctialis Diametri peracto quadriennio eodem temporis momento in ortu dico pervenire. Lunam quoque ad eundem locum ſigniferi quo accenſa eſt paulo pluſquam viginti ſeptem dierum & octo horarum intervallo recurrere. De reditu autem aliarum planetarum, quod omnibus Aſtrologiæ peritis notiſſimum eſt, ſupervacaneum eſt dicere. Sufficit enim duorum maximorum mundi luminarium leges naturales & revolutiones, ad ea quæ conamur aſſerere, ſuadenda poſuiſſe. Luna ſiquidem ad principia curſus ſui, decimo nono anno peracto; Sol vero decimo octavo finito revocatur: qui duo numeri in ſe invicem multiplicati in quingentos triginta duos annos concreſcunt, quibus peractis ad eoſdem locorum ſigniferi & temporum magni anni numeros & ſitus, omnemque ſui curſus harmoniam duo prædicta luminaria totam paſchalis curſus rationem peragentia, redire perhibentur. Quid aër? nonne ad eaſdem qualitates frigoris, ſeu caloris, ſeu temperantiæ definitis revocatur temporibus? quid dicam de Oceano? Nonne per omnia lunarem curſum ſequitur, certaque ſpatia recurſionis ſuæ obſervat? Sive quotidianos æſtus, ſive receſſus, ſive malinas, ſive lidunas peragat, varios ſemper naturæ certoſque recurſus non prætermittit. Quid de aeris terrenis animantibus, ſurculis, herbis? num ſimiliter ſua tempora obſervant, quibus in fœtus, flores, folia, fructus erumpunt? Et ſimpliciter dicendum, nulla corporea creatura eſt vitali motu vegetata, quæ non ad principium motus ſui revertatur. Finis enim motus eſt principium ſui; non enim alio fine terminatur, ni ſuo principio à quo incipit moveri, & ad quod redire ſemper appetit, ut in eo deſinat atque quieſcat. Et non ſolum de partibus ſenſibilis mundi, verum etiam de ipſo toto id ipſum intelligendum eſt; finis enim ipſius principium ſuum eſt quod appetit, & quo reperto ceſſabit: non ut ſubſtantia ipſius pereat, ſed ut in ſuas rationes ex quibus profectus eſt, revertat. *Præterit enim*, ait Apoſtolus, *figura hujus mundi*. Quam Apoſtolicam ſententiam ſanctus Pater Auguſtinus breviter expoſuit, dicens; *figura, non natura*: naturam pro eſſentia, ut æſtimo, mutans, uſu frequentiſſimo Græcæ Latinæve elocutionis. Nam Græci φύσιν pro ὀυσίᾳ & ὀυσίαν pro φύσει ſæpiſſime commutant. Horum ſiquidem nominum proprietas eſt ὀυσίαν, id eſt, eſſentiam de eo quod nec corrumpi, nec augeri, nec minui in omni creatura ſive viſibili ſive intelligibili poteſt, prædicari: φύσιν vero, hoc eſt, naturam de generatione eſſentiæ per loca & tempora in aliqua materia, quæ & corrumpi & augeri & minui poteſt diverſiſque accidentibus affici. Οὐσία namque ex verbo εἰμὶ derivatur, quod eſt *ſum*, cujus participium maſculinum ὤν, fœmininum ὀῦσα, unde ὀυσία. Φύσις autem ex verbo φύομαι, quod eſt *naſcor*, vel *plantor*, vel *generor*. Omnis itaque creatura, quantum in ſuis rationibus ſubſiſtit, ὀυσία eſt; in quantum vero in aliqua materia procreatur, φύσις eſt. Veruntamen, ut diximus, ſicut apud Græcos ὀυσία pro φύσει & φύσις pro ὀυσίᾳ, ita apud Latinos eſſentia pro natura & natura pro eſſentia indifferenter conſtituitur, ſalva tamen ſingularum ſignificationum proprietate. Eſſentiam itaque rerum ſenſibilium, quam præfatus Pater naturæ ſignificavit appellatione, perpetualiter permanſuram eſſe ratio fiducialiter aſtruit, quoniam in divina ſapientia incommutabilis ultra omnia loca & tempora omnemque mutabilitatem facta eſt. Naturam vero per loca & tempora generatam, ceteriſque accidentibus intervallo ambitam, intervallo omnium prædefinito perituram, nemo ſapientiæ ſtudiis inſtructus poteſt ambigere. His igitur & hujuſmodi ſenſibilis mundi & univerſaliter & particulariter motibus recurſionibuſque certiſſimiſque à principio motuum reſtitutionibus ad ipſum principium, dum enim motus rerum ab eo incipit, principium, dum vero in ipſum deſinit, finis ſolet appellari; nam & apud Græcos principium τέλος, id eſt finis, appellatur. Indiſcrete quidem dicentes principium & finem τέλος, quid aliud nobis myſtice intimant, ni reditus noſtræ naturæ ad principium ſuum à quo facta eſt, & in quo & per

quod movetur,& ad quod tendit redire ſemper.Generaliter in omnibus hominibus ſive perfecti ſint ſive imperfecti, ſive puri ſive contaminati, ſive veritatem cognoſcentes in Chriſto renovati, ſive in tenebris ignorantiæ in veteri homine detenti, unus atque idem naturalis appetitus eſt eſſendi, & bene eſſendi, & perpetualiter eſſendi, ut Sanctus Auguſtinus breviter comprehendit, beate vivendi miſeriamque fugiendi. Motus namque iſte feliciter vivendi & ſubſiſtendi ab eo qui ſemper, & bene, & omnibus ineſt. Et ſi omnis motus naturalis neceſſario non deſinit neque quieſcit, donec perveniat ad finem quem petit, quid poteſt humanæ naturæ neceſſarium prohibere, compeſcere, ſiſtere, ne ad id quod naturaliter appetit, valeat pervenire? nulla enim creatura eſt quæ vult vel appetit nihil eſſe, fugit autem ne ei contingat non eſſe, præſertim dum omne quod ab eo qui vere eſt & ſupereſſe factum eſt ad nihilum redire difficile. Si vero aliqua occaſione natura Deo ſimilis à principio ſui per diſſimilitudinem remota fuerit, ſemper ad principium ſuum redire contendit, ut ſimilitudinem, quam corruperat, recipiat. Si enim ignis iſte viſibilis in aliqua materia ardens flammarumque ſuarum comas erigens, ſemper in altum tendit, nulloque ſuæ flagrantiæ motu ima petit, qua ratione ignem illum intelligibilem ſubſtantiæ ad imaginem Dei creatæ credibile ſit in imis mortis & miſeriæ poſſe ſemper detineri, ut in ſublimia vitæ beatitudiniſque naturali appetitu, & conditoris gratia adjuta non valeat erigi? Nos autem dicimus non quod natura in omnibus æqualiter futura ſit beata, ſed quod in omnibus morte & miſeria futura ſit libera. Eſſe enim & vivere &æternaliter eſſe commune erit omnibus & bonis & malis; bene autem & beate eſſe ſolis actione & ſcientia perfectis proprium & ſpeciale erit. Aut quomodo veriſimile poteſt approbari,ut piiſſimus rationabilis naturæ conditor rationabilem ipſius motum, ne eum attingat, prohibeat? Nec ſolum ad hæc cogitanda, credenda, intelligenda, hoc eſt, quod omnia ad principium motus & cauſas principales naturali lege cogente redeunt, exempla rerum ſenſibilium attrahunt, verum etiam quæ ſolo mentis contuitu conſiderantur. Ut ſunt diſciplinæ, quas vocant Philoſophi liberales, ex quibus pauca ad id, quod ſuadere volumus, introducere neceſſarium video, ſi tibi moroſum non ſit atque ſuperfluum.

IV. *D.* Neque mihi moroſum, neque ſuperfluum videtur, ſed valde utile & commodum, ut quomodo ex motibus rerum ſenſibilium quædam exempla de reditu naturæ aſſumta ſunt, ita etiam ex intelligibilium contemplationibus, quæ ſolo mentis conceptione percipiuntur ad eundem reditum ſuadendum introducantur, præſertim cum majoris virtutis ſint ad faciendam rei dubiæ fidem argumenta quæ ex inconcuſſis verarum artium regulis, quam quæ ex corporalium ſenſuum conjecturis comparantur: licet & illa ſine rationis & intelligentiæ ducatu nec inveniri nec approbari poſſint. Rerum namque ſenſibilium veram cognitionem ſolo corporeo ſenſu impoſſibile eſt inveniri. *M.* Quid tibi videtur? Nonne ars illa, quæ à Græcis dicitur *Dialectica*, & definitur bene diſputandi ſcientia, primo omnium circa ὀυσίαν veluti circa proprium ſuum principium verſatur, ex qua omnis diviſio & multiplicatio eorum, de quibus ars ipſa diſputat, inchoat per genera generaliſſima mediaque genera uſque ad formas & ſpecies ſpecialiſſimas deſcendens, & iterum complicationis regulis per eoſdem gradus per quos degreditur, donec ad ipſam ὀυσίαν, ex qua egreſſa eſt, perveniat, non deſinit redire, in eam quæ ſemper appetit quieſcere, & circa eam vel ſolum vel maxime intelligibili motu convolvi. Quid de Arithmetica dicendum? nunquid & ipſa à monade incipiens, per diverſas numerorum ſpecies diſcedens, iterum facta reſolutione ad eandem monada redit, ultra quam aſcendere neſcit. Nec immerito, cum omnis numeri numerorumque ſpecies ab ea incipiant, & in eam deſinant, & in ea vi & poteſtate ſubſiſtant: quemadmodum omnia genera omneſque ſpecies rerum continentur in ὀυσία atque ſalvantur. Non aliter in Geometria ſentiendum, quæ eadem ratione à principio ſui, quod Græci σημεῖον, Latini ſignum vocant, incipiens per plana ſolidaque ſchemata, ſuperficies & latera angulos quoque componens, longitudinis, latitudinis, profunditatis etiam ſpatia perficit. Quibus omnibus reſolutis ad proprium ſui principium, quod eſt ſignum in quo tota virtus artis conſiſtit, regreditur. Quid de Muſica? Nonne & ipſa a principio ſuo incipit, quod vocant tonum, & circa ſymphonias ſive ſimplices, ſive compoſitas movetur, quas denuo reſolvens, tonum ſui videlicet principium repetit, cum in ipſo ipſa tota & vi & poteſtate ſubſiſtit? Quis autem Aſtrologiam ignorat? cujus maxima vis eſt motus ſyderum per loca & tempora conſiderare, ab atomo curſum ſuum incipere, inque ipſum reſolutis temporum ſpatiis ſuum recurſum terminare.

terminare. Videsne itaque quomodo prædictæ animæ rationabilis conceptiones principia sua repetunt, in quibus finem motus sui constituunt? principium quippe & finis in his omnibus, ut prædictum est, id ipsum est. *D.* Plane video, & modus iste argumentationis, qui ex intelligibilibus sumitur, ad rem de qua nunc agitur credibilem faciendam multum valet, ut arbitror. Agitur autem de reditu naturæ, veruntamen cum ex liberalibus disciplinis præfatas attraxeris argumentationes, cur Grammaticam & Rhetoricam prætermiseris, non satis video. *M.* Non unam ob causam prætermissas esse cognosce. Primum quidem, quia ipsæ duæ artes veluti quædam membra Dialecticæ multis Philosophis non incongrue existimantur. Deinde brevitatis occasione. Postremo, quod non de rerum natura tractare videntur, sed vel de regulis humanæ vocis, quam non secundum naturam, sed secundum consuetudinem loquentium subsistere Aristoteles cum suis sectatoribus approbat: vel de causis aut personis specialibus, quod longe à natura rerum distat. Nam cum Rhetorica de communibus locis, quoad naturam rerum pertinent, tractare nititur, non suas, sed Dialecticæ arripit partes. Hoc autem dico, non quod Grammatica & Rhetorica omnino suis veluti principiis caruerint, cum una ex litera, altera ex hypothesi, hoc est finita quæstione incipiant & in easdem resolvantur, bene scribendi quidem scientia in literam, bene dicendi vero peritia in hypothesin: sed quod validioris vigoris sint ad probandas vel negandas quæstiones quæ de rerum incertarum inquisitionibus fiunt, argumenta ex natura rerum sumta, quam ex humanis inventionibus excogitata. Humanis siquidem argumentationibus & bene scribendi & bene dicendi ars & facta & reperta est. *D.* Cur itaque in numero liberalium disciplinarum computantur, si secundum naturam non sunt, sed secundum humana machinamenta? *M.* Non aliam ob causam video præter quod matri artium quæ est Dialectica, semper adhærent. Sunt enim veluti quædam ipsius brachia rivulive ex ea manantes, vel certe instrumenta, quibus suas intelligibiles inventiones humanis usibus manifestat. *D.* Huic responsioni non usquequaque contradixerim, verisimile namque est. Potest enim rationabilis anima intra semetipsam de liberalibus disciplinis tractare, absque vocis articulatæ disertæque orationis strepitu. Sed quod instat, & ad præsentem actionem attinet, videndum est. *M.* Quid istuc?

V. *D.* Quid ni ut auctoritate approbes principium naturalium motuum finemque id ipsum esse & in nullo distare. *M.* Si hoc quæris, audi beatum Maximum in decimo nono capitulo de Ambiguis loquentem. Omne quod secundum naturam movetur per causam omnino movetur, & omne quod per causam movetur, per causam omnino & est; omne autem quod per causam est & per causam movetur, principium quidem habet omnino essendi ipsam per quam est & ex qua ad esse inchoatum est, causam; finem vero movendi eandem, per quam movetur & ad quam adducitur, causam. Omne autem quod per causam & est & movetur, genitum prorsus. Si autem moti finis est ipsa per quam movetur, causa, eadem prorsus ei est, per quam factum est, & causa. Una igitur omnis utcunque existentis & moti secundum naturam ut principium & finis causa, per quam & est & movetur omne quod est & movetur. Activa namque subsistens potentia & facit facta divinitus ut principium: & præmittit & attrahit mota, proinde ut finis & finit. Si autem omne quod movetur, est & factum, per causam est, & movetur & factum est: omne quod non per causam est, neque factum est neque profecto mobile. Non enim movetur, quod per omnia in omnibus essendi causam non habet: si autem quod caret causa omnino etiam immobile, immobile igitur divinum, essendi quippe nullam habet causam, & omnium quæ sunt subsistit causa. Animadverte quomodo causam omnium rerum & finem id ipsum esse evidentissime disputat. *D.* Animadverto. Sed quid ad præsentem quæstionem pertineat non intelligo. Non enim de Deo, qui est principium & finis omnium, quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso, & ad ipsum sunt omnia, videris discutere, sed de principiis sensibilium rerum temporalibus, sive per generationis sive per localitatis motum, deque contemplativis intelligibilium inchoamentis, quæ animo percipimus. Ac per hoc quorsum istæc quæ à te dicta sunt de Deo exempla tendant, nondum mihi clare patescit.

VI. *M.* Miror cur tantæ tarditatis sis, ut quorsum talia tendunt non clare perspicias. Nam omnia argumenta, quæ ex natura sensibilium & intelligibilium introduximus, ad hoc respiciunt; ut quemadmodum unumquodque ad suum principium sive sensibile sive intelligibile naturaliter cogitur redire, ita etiam humanam naturam ad suum principium, quod nihil aliud est præter Dei verbum, in quo & facta est & incommutabiliter

 subsistit;

ſubſiſtit & vivit, reverſuram eſſe incunctanter credimus, certiſſimiſq; rerum argumentationibus roborati intelligimus. Si enim omnium rerum quæ ſunt & quæ non ſunt, earum dico quæ corporis ſenſibus animiq; contemplationibus ſuccumbunt, earumq; quæ corporales ſenſus mentiſq; contuitum præ nimia ſuæ ſubſtantiæ ſubtilitate & altitudine fugiunt, Deus principium eſt, & ipſum appetunt, & appetitus earum nulla ratione, ne illuc perveniat, prohibetur, quid mirum, ſi de humana natura quæ ſpecialiter ad imaginem & ſimilitudinem unius & communis omnium principii facta eſt, & credatur & intelligatur, quod illuc reverſura ſit unde profecta eſt, præſertim cum non ita inde profecta eſt, ut omnino principium ſui deſeruerit; *in ipſo* enim, ut ait Apoſtolus, *vivimus, & movemur, & ſumus*: ſed quod quadam diſſimilitudine propter peccatum decolorata eſt, dicitur receſſiſſe. Similitudo namq; fecit proximam, diſſimilitudo longinquam. Non enim greſſibus corporis, ſed affectibus mentis elongatur à Deo, aut ei appropinquatur. Localibus intervallis à ſolari luce non receditur, ſed vel oculorum privatione, vel conniventia, vel lucis ipſius occaſu. Sanitas non loco deſeritur, ſed dolore. Similiter vita, beatitudo, ſapientia, omneſque virtutes non aliter relinquuntur in ſuis privationibus: morte ſcilicet, miſeria, ſtultitia, vitiiſque. Et ſicut cutis humani corporis lepræ contagione deformitateque percutitur: ſic humana natura ſuperba inobedientia infecta & corrupta eſt, deformiſque, & conditori ſuo diſſimilis facta. De qua lepra cum divinæ gratiæ medicina liberata fuerit, in priſtinam revocabitur formoſitatem: magiſque dicendum, quod ipſa natura quæ ad imaginem Dei facta eſt, ſuæ pulcritudinis vigorem integritatemque eſſentiæ nequaquam perdidit, neque perdere poteſt. Divina ſiquidem forma ſemper incommutabilis permanet; capax tamen corruptibilium pœna peccati facta eſt: quod ex verbis Beati Gregorii Nyſſeni poſſumus approbare. Ait enim in capitulo viceſimo ſeptimo de Imagine, tractans de Reſurrectione: " Non eſt
" incredibile ex communione quatuor generalium elementorum mundi ad proprium
" ſtatum naturæ, de corpore occulto & incorruptibili quod reſurget, reſolutionem, hoc
" eſt reditum reſurgentium corporum fieri. Non enim per omnia quod noſtrum eſt,
" in fluxu & tranſmutatione eſt. Si enim eſſet, incomprehenſibile univerſaliter fie-
" ret; quod nullum ſtatum ex natura habet, ſed juxta ſubtiliorem rationem eorum
" quæ in nobis ſunt, quædam quidem ſtant, quædam vero ex mutabilitate proveniunt.
" Mutatur enim per augmentationem & diminutionem corpus, veluti veſtimenta quæ-
" dam, conſequentes ætates indutum. Stat vero per omnem everſionem intranſmuta-
" bilis in ſe ipſa forma, in ſuis ſibi ſemel ex natura ſignis non deſiſtens, ſed in omnibus
" ſecundum corpus tranſmutationibus cum ſuis notis ingenuis apparet. Subtrahatur
" autem per Dei verbum, ipſa quæ ex paſſione eſt mutatio, quæ formæ ſuperaccidit.
" Nam veluti facies quædam aliena, ipſa per infirmitatem deformitas formam depre-
" hendit, qua deformitate per verbum Dei circumablata, ſicut in Naamano Syro, ſeu
" in illis leproſis qui in Evangelio narrantur; iterum occulta ſub paſſione ſpecies, per
" ſanitatem in ſuis notionibus relucebit. Igitur in Deiformitate animæ non fluxile per
" mutabilitatem & tranſmutabile, ſed quod permanet ſimiliterque in noſtra concreti-
" one habet, hoc inſitum eſt. Animadverte quam clare, quam aperte præfatus Nyſſenus aſtruit quod non ſolum forma animæ ad imaginem Dei facta eſt: verum etiam naturalis forma corporis quæ imaginem animæ imitatur, ſemper incorruptibilis & incommutabilis permaneat: quicquid vero naturali corpori ex concretionibus elementorum, & animæ ex ſordibus irrationabilium motuum ſuperadditum eſt, in fluxu & corruptione ſemper eſt. Et hoc, ut ait ipſe, ſub figura Naamani Syri, & illorum decem quos Evangelium purgatos à Domino fuiſſe narrat, pulcre inſinuatur. Ille namque Syrus ipſique decem humanam effigiem non perdiderant; ſed ſolummodo tumore & turpitudine lepræ percuſſi & cooperti ſunt: ut per hoc intelligamus naturam noſtram non eſſe perditam vel mutatam, ſed vitiorum deformitate decoloratam. Et vide quantum incunctanter ipſe Syrus humanæ naturæ geſſerit figuram. Naaman quippe decorus interpretatur: Syria vero cœleſtium contemplatio. Nunquid & ſic humana fieret ſi non ſuperbiret? Decora enim & ad cœleſtium contemplationem condita eſt, ſed prævaricationis cauſa lepra eſt percuſſa. At deſcendens in Judæam Naaman, rediensque iterum in Syriam, jubente Propheta Eliſæo, in Jordane flumine lepram depoſuit, cutiſque corporis ipſius renovata eſt. Num & noſtra natura dum languorem ſuum turpitudinemque ſuorum vitiorum recognoverit, in confeſſionem miſeriæ ſuæ deſcendens, inque ſe ipſam reverſura purgabitur? Et quis eam purgabit? Eliſæus, Dei

videlicet salvator, vel Dei salus. Nonne noster Elisæus est Dei verbum Dominus noster Jesus Christus, qui est Dei salvator & Dei salus, in redeundo in Syriam nostram salvabit naturam, hoc est, dum ad pristinum statum, in contemplationem videlicet intelligibilium virtutum reverti nos jusserit? Et ubi purgabitur? in Jordane: cujus interpretatió est descensus Domini, vel descensus judicii, vel potentia, vel terra extrema, vel ascensio eorum. Et quando credimus & speramus salutem & reditum nostræ naturæ in Syriam cœlestis contemplationis, nisi quando descendet Dominus in gloria sua, descendet ad judicium vivorum & mortuorum, & suam potentiam manifestaturus in terra extrema, hoc est in finem mundi, quando cœlum & terra transibunt in ascensione eorum, hoc est in exaltatione sanctorum in æternam beatitudinem, vel certe in communi omnium resurrectione? Siquidem resurrectio communis omnium ascensio est ex morte in vitam, ex animali corpore & corruptibili in spirituale & incorruptibile. Tota autem lepra humanæ naturæ & corruptio exaggerabitur & convertetur in Giezi. Giezi interpretatur videns vallem, vel disciffio à visione; typice diabolum significans: qui dum sit nequam Salvatoris nostri servus, sine cujus jussionibus, aut permissionibus malitiæ suæ machinamenta non sinitur peragere, semper in profundum perditionis, æternæque mortis non desinit prospicere, & ex veritatis contemplatione merito suæ superbiæ divisus discedere. Lepra itaque nostra quæ livore ipsius invidiæ imaginem Dei contaminaverat, in ipsum redigetur: quia dolore salutis & restaurationis nostræ superfusus, pœna ejus cumulabitur. Quid dicam de decem leprosis? Num & ipsi ejusdem nostræ naturæ charactera gessere, quæ à suo redemtore redemta est, & quotidie in singulis redimitur: & in consummatione mundi universaliter in omnibus & redimetur & liberabitur? Humana quippe natura denaria quantitate solet significari: anima namque & corpore constare dubium non est. Corpus autem quinario numero pollet, quatuor videlicet elementis corporalibus, & forma, quæ illa componit elementa & formificat. Anima quoque quinario numero non dissonat. Subsistit namque intellectu & ratione, & duplici sensu, interiori profecto & exteriori, vitalique motu quo corpus administratur. Denariam hominis quantitatem habes, ut opinor: quæ conditoris & redemtoris sui gratia, de omni superaddita sibi miseria veluti de quadam lepra liberabitur, & in unum redigetur: ut non denaria quantitas, sed solus intellectus simplicis veritatis pura contemplatione unitus remaneat: quod significari arbitror per ipsum leprosum, qui solus ad Dominum reversus est, gloriam Deo de sua mundatione referens: ac veluti alienigena de longinquitate dissimilitudinis rediens, liberatori & purgatori suo adhæserat. Ceteri autem novem non jam reperti sunt. Tota siquidem humana natura in solum intellectum refundetur, ut nil in ea remaneat, præter illum solum intellectum quo Creatorem suum contemplabitur.

VII. Sed antequam de purgatione naturæ humanæ, deque adunatione ipsius sibimet & conditori suo ad cujus imaginem facta est, tractemus: de ipso reditu quædam dicenda esse non incongruum existimo. Nisi enim quis prius edisserit quorsum cecidit, & unde incipit reditus naturæ, & per quos gradus ascendit, & quid appetit, & in quo desinit, non facile quod astruit suadebit. *D.* Nil verius, ut arbitror. Quis enim naturæ reditum facile suaserit, si non ante quo cecidit, & quo, & quomodo reversura sit certis ratiocinationis argumentationibus approbarit? *M.* Unde cecidit, & quo pervenit, nulli fidelium incognitum est, Psalmista dicente: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Deseruit itaque honorem divinæ imaginis, cœlestiumque virtutum æqualitatis, cecidit autem in similitudinem irrationabilium animalium. Terrenis namque cupiditatibus, carnalibusque desideriis opprimitur natura, quæ ad cœlestia appetenda & diligenda naturaliter est condita: irrationabili motu volvitur, quæ ratione frui comparabatur. Non enim est bestialis motus, qui non in homine postquam peccavit non deprehendatur: & ut certa docet ratio, reprehenditur in homine, quod laudatur in bestia. Quare? Quia in bestia irrationabilis motus naturaliter subsistit: in homine vero contra naturam. Quicquid autem secundum naturam insitum est, bonum est: quicquid vero contra naturam superadditum est, quamvis in bestiali substantia bonum sit, homini tamen inconveniens & alienum. Nec aliunde humanæ naturæ irrationabiles motus supervenerunt, nisi ex bestiarum substantiali impetu: quibus peccando similis facta est. Quod etiam idem Gregorius Nyssenus testatur in capitulo decimo octavo de Imagine, dicens. "Arbitror ex hoc principio, similitudine videlicet irrationabilium animantium, "etiam "singulas

" ſingulas paſſiones, veluti ex fonte quodam in inundatione in humana vita conditas.
" Hanc autem rationem ipſa paſſionum cognatio, æqualiter & in nobis, & irrationabi-
" libus manifeſtat. Non enim juſtum eſt humanæ naturæ ad divinam ſpeciem forma-
" tæ, paſſibilis affectus referre principia. Nam non ſecundum furorem eſt ipſa homi-
" nis ad Deum ſimilitudo: neque ex voluptate ipſa ſupereminens natura formatur.
" Formido quoque, & ferocitas, & ad id quod plus eſt deſiderium, & ad id quod mi-
" nus eſt odium: & omnia hujuſmodi longe à divinæ pulcritudinis charactere ſunt.
" Hæc itaque ex irrationabili parte humana natura ad ſeipſum attraxit. In quibus enim
" irrationabilis vita ad conſervationem ſuam munita eſt, hæc ad humanam vitam tranſ-
" lata, paſſiones factæ ſunt. In hos itaque irrationabiles motus qui beſtiali vitæ naturaliter, humanæ vero paſſibiliter inſunt, hominem cecidiſſe nullus ſapientium ambigit: & ex his iterum in mortem corporis, & ſolutionem corruit. Neque enim plus inferius vivere potuit. Siquidem in natura rerum nihil inferius eſt vita ratione & ſenſu carente: infimum autem omnium corpus corruptibile, quum ad nihilum redire nulla natura ſinitur, & ubi ruinæ ſuæ finem poſuit, inde iterum redire inchoavit. Finis autem ruinæ ſolutio corporis eſt. Ex ſolutione itaque corporis reditus naturæ proficiſcitur; ac per hoc plus utilitatis humanæ naturæ contulit mors carnis, quam vindictæ: (quamvis pœna peccati fuiſſe æſtimata ſit:) in tantum ut carnis ſolutio quæ mortis nomine ſolet appellari, rationabilius mors mortis dicatur, quam mors carnis. Si enim humana vita in hac corruptibili carne recte à ſapientibus mors vocitatur, qua ratione finis ipſius vitæ mortis vocabulo cenſetur: dum plus de morte liberat, quam mortem morientibus infert? Hinc Beatus Maximus in viceſimo octavo cap. de Ambiguis; " finem, inquit, præſentis hujus vitæ injuſtum eſt, ut arbitror, mortem nomina-
" re, ſed à morte alienationem, & à corruptione ſegregationem, & à ſervitute liberta-
" tem, & à perturbatione quietem, & bellorum interitum, & à confuſione tranſitum, &
" à tenebris reditum, & à doloribus requiem, & ab ignobili pompa ſilentium, & ab inſta-
" bilitate otium, & turpitudinis velamen, & à paſſionibus refugium, & peccati abolitio-
" nem: & omnium ut comprehendens dicam, malorum terminum. Finis itaque præſentis vitæ initium eſt futuræ, & mors carnis auſpicium naturæ reſtitutionis, & in antiquam incolumitatem reditus.

VIII. *Prima* igitur humanæ naturæ reverſio eſt, quando corpus ſolvitur, & in quatuor elementa ſenſibilis mundi ex quibus compoſitum eſt, revocatur. *Secunda* in reſurrectione implebitur, quando unuſquiſque ſuum proprium corpus ex communione quatuor elementorum recipiet. *Tertia*, quando corpus in ſpiritum mutabitur. *Quarta*: quando ſpiritus &, ut apertius dicam, tota hominis natura in primordiales cauſas revertetur, quæ ſunt ſemper & incommutabiliter in Deo. *Quinta*, quando ipſa natura cum ſuis cauſis movebitur in Deum, ſicut aer movetur in lucem. Erit enim Deus omnia in omnibus: quando nihil erit niſi ſolus Deus. Nec per hoc conamur aſtruere ſubſtantiam rerum perituram, ſed in melius per gradus prædictos redituram. Quomodo enim poteſt perire, quod in melius probatur redire? Mutatio itaque humanæ naturæ in Deum, non in ſubſtantiæ interitu æſtimanda eſt, ſed in priſtinum ſtatum quem prævaricando perdiderat, mirabilis atque ineffabilis reverſio. Si enim omne quod pure intelligit efficitur unum cum eo quod intelligitur, quid mirum ſi noſtra natura, quando Deum facie ad faciem contemplatura eſt in his qui digni ſunt, quantum ei datur contemplari in nubibus theoriæ aſcenſura, unum cum ipſo & in ipſo fieri poſſit? Nec hoc dicimus illorum ſenſum refellentes qui dicunt nullum corpus mutari in vitam, neque ullam vitam mutari in corpus: præſertim cum Sanctus Pater Auguſtinus hoc dicere videatur. Sed quod in hac diſputatione de naturæ reditu Gregorium ſequimur Theologum ejuſque expoſitorem Maximum, nec non & ſanctum Ambroſium in explanatione Evangelii ſecundum Lucam: neque cuipiam ſuademus credere quod ei incredibile videtur. Prædictorum namque reverſionis naturæ graduum, quidam ſunt in quibus theologorum traditio univerſaliter conſentit: quidam in quibus omnino diſcrepat. Nam de reditu corporis in elementa ex quibus venit, deque ipſius reſurrectionis tempore in ſeipſum recurſu, nullus diſſonat ab altero. De tranſitu vero, id eſt tranſmutatione corporis in animam, vel animæ in cauſas, vel omnium in Deum, valde diſſimilis ſententia eſt, variumque fere in omnibus dogma. Multi enim diſſolutionem ſolummodo, corporis in elementa, deque ejus reditu reſurrectionis momento in ſuum proprium ſtatum diſputant, & neque plus aſcendere videntur;
quum

quum in qualitate corporum post resurrectionem disputationis suæ finem constituunt: transfusionem vero corporum in animas, & animarum in causas, & causarum in Deum quidam penitus negant, quidam caute dubitant: in tantum ut etiam humanitatem Christi in divinitatem conversam fuisse dicere non audeant. Et quum illorum non est prætermittenda auctoritas: quid de hoc sentiunt breviter commemorare debemus. Beatus Aurelius Augustinus in decimo Hexaemeri sui: "Primum, inquit, "illud firmissime teneamus, animæ naturam nec in naturam corporis converti, ut quæ jam "fuit anima, fiat corpus: nec in naturam animæ irrationalis, ut quæ fuit anima hominis, fiat pecudis: nec in naturam Dei, ut quæ fuit anima, fiat quod Deus est: atque ita vicissim nec corpus, nec animam irrationabilem, nec substantiam quæ Deus "est, converti & fieri animam humanam. Vides quemadmodum negat animam humanam, hoc est naturam rationabilem converti posse in Deum, neque corpus in animam. Boetius quoque in secundo libro de Trinitate: "Non est, inquit, "humana "anima in divinitatem à qua assumta est, permutata. Quod si neque corpus, neque "anima in divinitatem potuit verti, nullo modo fieri potuit ut humanitas converteretur in Deum. Multo minus vero credi potest, ut utraque in se converterentur: "quum neque incorporalitas transire ad corpus potest, neque rursus è converso corpus ad incorporalitatem: quandoquidem nulla his materia subjecta communis est, "quæ alterutris substantiarum qualitatibus permutetur. In his verbis prædictorum auctorum nil aliud datur intelligi quam nullam corpoream naturam in incorpoream posse mutari. Quorum sententiam non solum non reprehendimus, verum etiam libenter accipimus: theologos autem qui Græce locuti sunt aliter sensisse non ignoramus. Quorum dicta quamvis in præcedentibus disputationis hujus libris frequenter de reditu naturæ introduxerimus: eadem & nunc repetere necessarium judicamus. Beatus Gregorius Theologus in Epitaphio fratris sui Cæsarii de resurrectione disputans: "Paulo post autem, inquit, & congenitum carnale; corpus videlicet receptura est anima, cum quo quæ illic sunt, hoc est, in futura vita philosophata est: per ipsam & datam & creditam terram, carnem profecto in modum quem novit qui ea "colligavit & dissolvit Deus: huic cohæreditabit illic gloriam, & quemadmodum "laborum ejus, animæ videlicet per congenerationem participavit corpus: sic ex jucunditatibus suis tradet totum in seipsam corpus scilicet consumtura, & futura cum "ipso unus spiritus, & animus, & Deus, absorpto à vita & mortali & fluenti. Quam sententiam Maximus explanans: "ut enim, inquit, "absorpta est per peccatum caro à "corruptione, à carne vero anima terrena operationibus suis facta; ab anima autem "per consummatam ignorantiam cognitio Dei; ut neque si Deus est cognosceret: Sic "omnino tempore resurrectionis secundum bene futuram conversionem in Spiritu "Sancto, per gratiam incarnati Dei absorbebitur caro ab anima in spiritu: anima vero à Deo, qui est vere vita: ipsum quippe singularissimum per omnia totum tota anima manifeste habitura est. Et simpliciter dicendum per conversionem à præsentibus "circa quæ nunc sumus, & convolvimur omnia in futuro ostendet, quæ nostra sunt "ipsa divina resurrectionis gratia: ut sicut hic nos absorpsit mors valida per peccatum, sic illic illa juste infirmata deponatur per gratiam. Intuere quam clare & aperte præfati theologi reditum corporis in animam incunctanter edocent. Et ne quis forte nos existimet nullum Latinæ linguæ auctorem qui huic rationi adunationis naturæ, hoc est de reditu inferiorum in superiora faverit, posse invenire: Beati Ambrosii sententiam introducere convenit in expositione in Lucam, eo loci, ubi de muliere illa Evangelica tractat, tria sata similæ abscondente, donec fermentarentur in unum: "Apostolus, inquit, "non in carne, sed in spiritu ambulare nos præcepit: ut sanctificati per lavacrum regenerationis veterem hominem cum suis desideriis exuentes, indu- "ti novum qui secundum Christum creatur, non in vetustate literæ, sed in spiritus novitate gradiamur, quo possit nobis resurrectionis tempore incorrupta corporis, & "animæ & spiritus manere communio. Et paulo post. "Itaque si in hac vita tres mensuræ, corporis videlicet, & animæ, & spiritus, "in eodem fermento, hoc est in unitate ecclesiæ "permanserint, donec fermententur & fiant unum, ut æqualitatum nulla distantia sit, nec compositi ex trium diversitate videamur: erit in futurum diligentibus Christum incorrupta communio, nec compositi manebimus. Nam & qui "compositi nunc sumus, unum erimus, & in unam substantiam transformabimur. "Neque enim in resurrectione aliud erit alio inferius, sicut nunc fragilis in nobis est

" carnis infirmitas, & corporalis habitudo naturæ vel vulneribus patet, vel injuriis subjecet, vel sui oneris mole depressa, supra terras nequit extollere altius atque elevare " vestigium: sed in simplicis creaturæ gratiam figurabimur, cum completum fuerit quod " dictum est à Johan. cap. 5. Nunc filii Dei sumus, & nondum revelatum est quid erimus. " Sed scimus quia cum revelatum fuerit, similes ei erimus. Itaque cum Dei natura sit " simplex (spiritus enim Deus est) nos quoque in eandem imaginem figurabimur: ut " qualis cœlestis, tales & cœlestes. Igitur sicut portavimus imaginem illius terreni, " portemus & imaginem hujus cœlestis, quia eum animus noster debet induere. Sed non ita hunc excelsissimum (Ambrosium dico) magistrum debemus intelligere, veluti substantiarum confusionem, vel transmutationem velit suadere; sed adunationem quandam ineffabilem, atque inintelligibilem nostrarum substantiarum evidentissime docuisse. In humana siquidem natura nil subsistit quod spirituale & intelligibile non sit. Nam & substantia corporis profecto intelligibilis est: atque ideo non est incredibile, nec rationi subsistens, si intelligibiles substantiæ sibi invicem adunentur: ut & unum sint, & unaquæque proprietatem suam & subsistentiam habere non desistat: ita tamen ut inferiora superioribus contineantur. Non enim vera ratio sinit superiora inferioribus vel contineri, vel attrahi, vel consumi. Inferiora vero à superioribus naturaliter attrahuntur, & absorbentur, non ut non sint, sed ut in eis plus salventur, & subsistant, & unum sint. Nam neque aer suam perdit substantiam, cum totus in solare lumen convertitur: in tantum, ut nihil in eo appareat nisi lux; cum aliud sit lux, aliud aer: lux tamen prævalet in aere, ut sola videatur esse. Ferrum aut aliud aliquod metallum in igne liquefactum, in ignem converti videtur, ut ignis purus videatur esse, salva metalli substantia permanente. Eadem ratione existimo corporalem substantiam in animam esse transituram: non ut pereat quod sit, sed ut in meliori essentia salva sit. Similiter de ipsa anima intelligendum: quod ita in intellectum movebitur, ut in eo pulcrior Deoque similior conservetur. Nec aliter dixerim de transitu, ut non adhuc dicam omnium, sed rationabilium substantiarum in Deum: in quo cuncta finem positura sunt, & unum erunt. Sed quod de adunatione humanæ naturæ absque singularum substantiarum proprietatis abolitione diximus, Maximi sententia possumus approbare. Exponens namque magnum Gregorium Nyssenum in sermone de grandine, ubi ait: " Et nos quidem lux ineffabilis accipiet, & sanctæ ac regalis " contemplatio Trinitatis illuminantis planius & purius, & totius toti animo mixtæ: " quam etiam solum regnum cœlorum ego pono: consequenter adjunxit, dicens: in " omni creatura rationabili angelorum & hominum quicunque nullam secundum motum qui ad finem est naturaliter compactarum eis divinarum rationum ab ipso creatore per negligentiam corruperunt, magis autem seipsos temperanter salvaverant, totos inconversibiliter utpote divinæ organa naturæ & esse, & futuros esse scientes, " quos per totum totus circumspirans Deus, in modum animæ veluti membra corporis compacta, optimo Domino factos ad voluntatem tractat, & propria implet gloria " & beatitudine, vitam dans & donans æternam atque ineffabilem, & omnibus modis " universa liberam cognitione constitutæ proprietatis præsentis, & per corruptionem " consistentis vitæ, quam videlicet vitam æternam non aer inspirans, neque sanguinis " rivuli hepate fluentis constituunt, sed Deus totus totis participatus, & animæ in modum ad corpus, & per medium animum ad corpus factus, sicut novit ipse, ut ea quidem anima inconversibilitatem accipiat; illud vero corpus immortalitatem, & totus " homo deificetur per inhumanati Dei gratiam deificantis, totus quidem homo manens " secundum animam, & corpus per naturam, & totus factus Deus secundum animam & " corpus per gratiam, & convenientem sibi per totum divinam beatæ gloriæ claritatem, post quam nihil est ad intelligendum lucidius aut excelsius. Quid enim θεώσεως, " id est deificatione dignis amabilius, per quam Deus diis factus unitus omnino universitatem suam facit per bonitatem? Animadverte quod ait, " totus homo manens " secundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus secundum animam " & corpus per gratiam. Naturæ igitur manebit proprietas, & earum erit unitas, nec proprietas auferet naturarum adunationem, nec adunatio naturarum proprietatem. *D.* Isthæc quæ à te dicta sunt quamvis veræ rationi videantur similia, minus tamen capacibus, rerumque naturam considerantibus videbuntur, ut opinor, veluti quædam deliramenta, ac sibimet contradicentia. Magnus siquidem " Gregorius Nyssenus ait, ut dicis, " quod anima suum totum corpus in seipsam consumtura sit, & cum ipso unus & spiritus, & animus, & Deus futura: Cui etiam favet

" favet Maximus, dicens: "Omnino tempore resurrectionis secundum bene futuram " conversionem in Spiritu Sancto per gratiam incarnati Dei absorbebitur caro ab anima " in spiritu; anima vero in Deo Addidisti quoque Beati Ambrosii sententiam de adunatione humanæ naturæ, hoc est, de reditu in unum, ne videreris Græcorum solummodo auctorum auctoritatem sequi: nullo auxilio Latialiter loquentium, imo etiam de natura rerum disputantium suffultus. Ipse siquidem docet tres humanæ naturæ subsistentias, corpus videlicet, & animam,& intellectum, veluti tria quædam sata farinæ, ut non dicam confundendas, sed veluti fermento quodam charitatis vinculo resurrectionis tempore adunandas: non ut aliqua compositio nostræ naturæ, sed omnino simplicitas, & inseparabilis unitas efficiatur. *Non* enim ut ipse ait, *aliter ad imaginem Dei restaurabitur, si non simplex spiritus, omnique compositione libera futura sit.* Et nunc iterum post prædictorum Patrum de simplicissima humanæ naturæ, non solum in seipsa, verum etiam in Deo adunatione sententias: ejusdem Maximi dicta introduxisti, quæ sunt hujusmodi: *totus quidem homo manens secundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus secundum animam & corpus per gratiam,* Quibus verbis quid aliud datur intelligi, nisi naturam corpoream in seipsa semper permansuram, & nullo modo nec in animam, nec in animum, nec in ipsum Deum transituram: quamvis resurrectionis gloria beata & incorruptibilis sit futura animæ & animo & Deo adunanda. Simili modo de animæ natura animique non aliter intellexisse opinor, non transituras, sed singulas quasque in propria substantia permansuras. Neque enim parva differentia est inter animam & animum: dum ille circa divina solummodo, illa vero circa creaturas moveatur. At si ista sic se habent, quomodo non contradictoria videbuntur?

IX, *M.* Cur te talia movent multum admiror: cum tibi prout potui suaserim, intelligibilium naturarum adunationem fieri posse sine cumulo & compositione, proprietatibus observatis, & incommutabiliter manentibus. Tria etenim sunt quæ in omni substantia, sive corporibus adhærente, sive omni corpore absoluta, si tamen aliqua substantia est præter Deum, quæ sive intelligibili sive sensibili corpore careat, incommutabilia & inconversibilia permanent, ut in prioribus libris multipliciter perdocuimus: essentia, virtus, & naturalis operatio. Nunquid hæc tria unum sunt, & non unum compositum, sed simplicissimum unum & inseparabilis unitas? Horum enim nullum sine altero esse potest: quum unius ejusdemque substantiæ sunt, & tamen ratione consulta nonnulla differentia discernuntur. Aliud est enim esse, aliud posse aliquid efficere, aliud ipse effectus. Aliud est arbori esse, aliud posse crescere, aliud crescere. Aliud homini est esse, aliud posse intelligere, aliud intelligere quod potest intelligere. Et hæc tria omni creaturæ visibili & invisibili inesse dubium non est.

X. Accipe aliud exemplum de adunatione naturarum, sine confusione, vel mixtura, vel compositione. Num in una specie multi numeri substantiales sunt, & in uno genere multæ species, & in una essentia multa genera: & ita sunt (ut vera edocet ratio) ut in una οὐσία unumquodque genus suas proprias rationes possideat, alterius generis rationibus discretas, neque confusas, neque mixtas, neque compositas, adunatas tamen, atque (ut ita dicam) unum quoddam multiplex & simplex? Similiter de speciebus in genere, & de numeris specialissimis in specie intelligendum est. Horum namque singula quæque & proprietatem suam & adunationem possident, omni compositione remota. Aliud exemplum intuere ex numeris materia absolutis. Nonne omnes numeri sive finiti sive infiniti, hoc est, sive rationis contemplationibus & nominationibus comprehensibiles, sive humanæ adhuc in hac vita contemplationis & ratiocinationis virtutem superantes, in monade unum subsistunt? Et quidem in ipsa nulla numerorum compositio, vel confusio, vel mixtura numerorum est: singuli autem suas singulares rationes in ea vi & potestate custodiunt. Quis enim recte disputantium dixerit binarium numerum vel ternarium in monade compositos esse, ita ut binarius in ea bis singulis, & ternarius ter singulis subsistat? si enim hoc fieret, non esset monas, sed multarum diversitatum & partium exaggeratio, & discrepantium numerorum cumulus. Est autem monas in qua omnium numerorum mirabili quadam adunatione fons unus manat. In ipsa enim binarius & ternarius unum sunt, & proprias rationes custodiunt, quæ sibi invicem conveniunt absque ulla mole corporea, absque ulla humanarum cogitationum phantasia seu phantasmate, seu phantasiæ & phantasmatis copulatione, sed solo simplici & intelligibili intellectu subsistunt, unde in res corporeas sive incorporeas procedunt, actu & opere seu natura, hoc est, seu naturali seu artifi-

ciali operatione, seu arithmetice: non aliter, sed eadem ratione de omnibus numeris à monade progredientibus, & in eandem resolutis intelligendum. Quid de puncto dicendum, à quo omnes lineæ egrediuntur, & in quod resolvuntur & in eo unum sunt, neque illud unum compositum, sed ex rationibus diversis adunatum? Nec talium exempla etiam in rebus sensibilibus desunt. Non negabis, ut existimo, oculorum radios, cœlestiumque corporum fulgores, ceterorumque luminarium sensibiles atque corporeos esse. *D.* Quis negarit? Si enim luminarium splendor corporeus est, cur non etiam oculorum? Nam fortassis loca non implerent, & localiter non porrigerentur: si corporales non essent. *M.* Age: sive lux oculorum & luminarium corporea sit vel non sit, sensibile esse nemo denegarit. *D.* Nemo. Sed quare hæsitas, ac veluti dubius videris de luce, utrum corpus sit an non? Atque ideo velim certam inde sententiam audire.

XI. *M.* De ratione lucis nunc non agitur: sed quid de ipsa sentio, quum à me exigis, breviter dicam. In natura rerum tria rationabilis inquisitio invenit. Omne enim quod est, aut corpus est, aut incorporeum, aut medium quod corporale dicitur & neque corpus est, neque incorporeum: in corporibus tamen sentitur, & propterea corporale dicitur & est. Corpus est omne quod longitudine, & latitudine, & altitudine extenditur, sive naturale sit, sive Geometricum. Incorporeum est omne quodcunque prædictis spatiis omnino caret: ut est vita, omni materia carens: corporale vero est: ut color, & forma, & similia; quæ neque corpus sunt; quia circa corpora intelliguntur: neque incorporea sunt; quia semper corporibus adhærent. Si ergo lux color est, & formas rerum sensibilium detegit: quid impedit ne dicatur, neque corpus esse, neque incorporeum, sed medium quoddam quod corporale dicitur atque sensibile? *D.* Redi ad propositum: neque hic diutius immorandum. Facillime quippe crediderim lumen oculorum, seu ceterorum luminarium colorem esse, & neque corpus, neque incorporeum. Sed adhuc non satis video: utrum ille radius, verbi gratia, solaris, vel oculorum animalium, corpus quoddam sit, an corporale, ac solummodo color circa corpora sensibilis: ideoque definias optarim quid sit radius. *M.* Radius est, ut opinor, igneum quiddam, simplex, tenuissimum, purum, velox, mobile, lucifluum, ex quo splendor procedens loca & corpora quæ penetrat, illuminat atque declarat. *D.* Talis definitio verisimilis videtur. Sed Quorsum isthæc?

XII. *M.* Non aliorsum, nisi ut intelligas quomodo multorum & innumerabilium hominum, seu ceterorum animalium, videndi sensus capacium, visus circa aliquod visibile uno eodemque momento temporis volvatur. Verbi gratia, aurea sphærula in summitate altissimæ turris posita, simul ab omnibus undique circumstantibus potest videri: & unusquisque illam aspicientium obtutus sui radios in ea infigit; & nullus alii dicit, tolle tuum visum ut & ego videam quod vides; quia simul omnes possunt aspicere. Si ergo tot radii in unum confluunt, & nullus alteri confunditur, vel miscetur, vel componitur; quum singuli intuentium quique proprietatem suam obtinent, dum circa unam eandemque rem mirabili quadam adunatione versantur: quid mirum si tota humana natura in unitatem quandam ineffabilem redigatur, proprietatibus & corporis, & animæ, & intellectus incommutabiliter permanentibus? Aliud exemplum ex sensibilibus intuere, quod etiam Beatus Dionysius Areopagita de talibus disputans introduxit. Ponamus veluti in quadam Ecclesia multas lucernas simul ardentes, & ex diversis sedibus lampadum fulgentes: nonne unum lumen efficiunt, ita ut nullus corporeus sensus sit qui proprietatem luminis singularum lampadum ab alterius lumine possit discernere? Eo autem argumento incunctanter apertissimum est multarum lampadum lumina nullo modo esse confusa, sed solummodo adunata. Nam siquis, verbi gratia, lucem unius lampadis ex ipsa domo in qua lucent, subtraxerit, & aliorsum duxerit ardentem, de suo proprio lumine inter ceterarum lampadum splendores nihil relinquet, nihil aliarum luminis subtrahet. Sic de ceteris omnibus lampadibus sentiendum. Nam si & ipsæ subtractæ fuerint, nil alieni luminis secum subtrahent, nil proprii dimittent.

XIII. Num simili modo de humanis organicisque vocibus intelligitur? Singula quæque vox, sive humana, sive fistularis vel lyrica qualitatem suam habere non desistit: dum unam harmoniam inter se plures unitate congrua analogia efficiunt. Ubi etiam apertum argumentum de sonis datur, quod in se invicem non confunduntur, sed solummodo adunantur. Nam si aliqua vox ex ipsis siluerit, sola silebit, nec de melodia silentis inter adhuc sonantes quicquam resultat. Ex quo manifestum est, quod quando

quando inter ceteras sonuit, proprietatem suæ qualitatis observavit. Nam si cum aliis confunderetur, non posset totam se silendo subtrahere. Quod enim confunditur vel miscetur, non facile in suam proprietatem resolvitur. His itaque atque hujusmodi rerum intelligibilium & sensibilium exemplis facillime possumus cognoscere, adunationem humanæ naturæ fieri posse, proprietatibus singularum substantiarum observatis. Sed quoniam de reditu sermo est, necessarium quærere quod corpus in anima reversurum sit, ut fiat cum ipsa, sicut Gregorius Theologus ait, *unus & spiritus & animus & Deus*: vel *ut fermentetur in unum incompositum*, ut beatus Ambrosius edocet: si substantia ipsius corporis dico semper incommutabiliter absque ulla commutatione permansura sit. Idem itaque sanctus Gregorius præfatus paucis verbis hanc quæstionem solvit, dicens: *Absorpto à vita & mortali & fluenti.* Ac si aperte diceret: dum absorptum fuerit à vita quicquid mortale & fluxile est in corpore. Quod etiam Apostolus manifestissime docet. Ait enim: *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale.* Item. *Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.* Moles itaque terrena, mortalis, fluxilis, quæ ex diversis qualitatibus sensibilium elementorum & assumta & composita est, sub forma hac quæ sensibus corporeis succumbunt, sicut in præcedentibus libris tractavimus; quum merito peccati naturali corporis substantialique superaddita est, solvetur, & in melius mutabitur, in spiritum, stabilemque substantiam, quæ nescit fluere vel mori, resurrectionis tempore reversura. Sanissima namque & Catholica fide credimus, divinorum virorum, Theologi videlicet Gregorii & Maximi, de talibus inconcussas rationes reddentium, dogmate imbuti: quod conditor humanæ naturæ totam simul eam creavit, nec animam ante corpus, nec corpus ante animam condidit. Ideoque non irrationabiliter tenemus, in ipsa prima conditione animam simul & corpus absque ulla corruptibilitatis & mortis capacitate substitisse. Non enim rectæ rationi convenit putari, conditorem naturæ simul factæ, partem ejus immortalem & incorruptibilem, animam dico, partem mortalem & corruptibilem, corpus videlicet, creasse. Ideoque totam naturam hominis, animam & corpus, immortalem & incorruptibilem creatam fuisse, non incongrue, ut arbitror, æstimamus. Nam & angelos tales creatos fuisse sapientes tradunt. Eos siquidem spiritus incorporeos, & spiritualia corpora, omni corruptione carentia constitutos esse non dubitant: hominibus vero & prævaricantibus angelis pœna peccati, terrena & corruptibilia corpora aereaque superaddita esse, terrena quidem hominibus: aerea vero angelis. Sed quod nobis superadditum est, quum ex redemtore nostro assumtum, qui seipsum exinanivit, formam servi accipiens, movebitur in spiritum, & in ipsam substantiam primitus à Deo creatam, *quando absorbebitur mors in victoriam*, & totus homo, exterior videlicet & interior, sensibilis & intelligibilis in unum adunabitur. Si cui autem incredibile videtur, corpus quidem terrenum mutari posse in spiritum; videat quomodo sensibilium rerum qualitates in semetipsas transmutantur, manentibus substantiis quarum qualitates sunt: videat quomodo aquatilis qualitas in igneam vertitur qualitatem: videat quomodo nubes de aere conglobatæ in aera purissimum resolvuntur; ita ut nihil de densitate earum remaneat: videat quomodo & ipse aer (ut sæpe diximus) solari claritate consumitur: videat quomodo fumus in flammam vertitur: videat fortissimam ratiocinationis virtutem. Si enim qualitates rerum visibilium incorporales sunt, unde nullus recte disputantium dubitat: & si omnia terrena corpora ex ipsarum qualitatum exaggeratione conglobantur: quid mirum vel incredibile est, quod ex incorporalibus qualitatibus conficitur res incorporales possidere? *D.* Plane intuentibus rerum substantias & qualitates, transfusiones quoque & compositiones, nec non & adunationes & progressiones ex primordialibus causis, inque easdem reditus, fortassis nec mirum nec incredibile videbitur. Mihi autem nullius sententiam præscribenti, vel litigiose refellenti, etsi de talibus aliter senserit, satis actum. Non enim plus quæro certis rationibus suaderi substantiarum adunationem absque ullis confusionum, vel mixturarum, compositionumve perturbationibus, seu transmutationibus, qualitatum quoque ex quibus hæc omnia sensibilia compacta sunt, reditum & solutionem in ipsas substantias, sine quibus subsistere non possunt. Nulla enim qualitas, seu quantitas, seu quodcunque aliud accidens per se valet subsistere. Ac per hoc non temere, ut arbitror, dixerim ipsum reditum de quo nunc tractamus, non substantiarum, quæ immutabiliter & insolubiliter in se permanent, sed qualitatum & quantitatum, aliorumque accidentium quæ per se & mutabilia

ſunt & tranſitoria, locis temporibuſque ſubjecta, generationibus & corruptionibus obnoxia futurum eſſe. Et ſi ita eſt, ut vera ratio ſuadet; non tranſeunda, ſed diligenti conſideratione inveſtiganda ſequitur quæſtio. *M.* Dic quæſo quæ & qualis ſit illa, acuta inquiſitione inventioneque digna.

XIV. *D.* Utrum rerum conditarum ſubſtantiæ, & eſſentiæ, & rationes, ex primordialibus cauſis per generationem in locis temporibuſque, diverſorumque accidentium capacitatem procedunt atque deſcendunt; ut iterum finitis temporibus, hoc eſt mundo ſenſibili terminato in eaſdem cauſas ex quibus profluxerint redeant: an ſemper in ſuis cauſis ultra omnem generationem & ſolutionem, ultra omnia loca & tempora, & (ut breviter dicam) ultra omnia accidentia incommutabiliter permanent: ita ut ipſarum ſola inſita eis naturaliter & ſuperaddita συμβάματα, hoc eſt accidentia quæ rationabiliter à ſapientibus paſſiones ſolent appellari, ab eis progrediantur materialiter ad hunc mundum viſibilem procreandum: ut eo iterum ſoluto illa ſolvantur, & in ſuas ſubſtantias revertantur ut in eis quieſcant, terminumque ſuæ mutabilitatis conſtituunt, omni fluxu generationis & corruptionis per incrementa & decrementa in locis temporibus libera, ſuiſque ſubjectis ſubſtantiis unita: ut æternaliter unum cum ipſis inſeparabile & incommutabile ineffabili adunatione efficiantur. *M.* Nimis iſta inquiſitio alta, ac nondum in civilem animi conceptionem promulgata. Sed quia abs te cautiſſime & ordinate propoſita eſt, non multa & laborioſa reſeratione indiget: fere namque à te ipſo ſoluta eſt. Cauſas itaque omnium rerum in ſapientia creatas, & ſubſtitutas in ipſa æternaliter & incommutabiliter non dubitas, ut opinor, permanere, & ab ipſa nuſquam nunquam recedere, vel fluxum aliquem pati, ad ea quæ inferiora ſunt: non enim per ſe ſubſiſterent, ſi aliquo modo ab ipſa recederent. *D.* De cauſarum omnium incommutabili perſeverantia in ipſa divina ſapientia quod eſt Verbum Dei Patris, in quo & per quod & facta ſunt & ſubſiſtunt, nullo modo dubitarim. Illud ſiquidem & divina ſcriptura, & ſanctorum Patrum traditio incunctanter aſſerit. *M.* Quid tibi videtur de ſubſtantiis rerum quæ in prædictis & factæ & ſubſtitutæ ſunt? num veriſimile, imo veriſſimum ut credamus, etiam ipſas ſubſtantias dico in ſuis cauſis ſemper & incommutabiliter permanere, & ab eis nunquam nuſquam nullo modo recedere? Ut enim ipſæ cauſæ primordiales non deſerunt ſapientiam, ſic ipſæ ſubſtantiæ non deſerunt cauſas, ſed in eis ſemper ſubſiſtunt. Et quemadmodum cauſæ extra ſubſtantiam neſciunt eſſe, ita ſubſtantiæ extra cauſas non poſſunt fluere. *D.* Nil veriſimilius, & ad intelligendum facilius, & veritati propinquius, quam ut ita & credamus & inconcuſſe teneamus. *M.* Reſtat itaque de qualitatibus ſubſtantiarum (qualitates autem dico, ſicuti ſolent ſapientes omnia quæ ſubſtantiis accidunt appellare, quia mutabiles ſunt, & circa ſubſtantias ſuas volvuntur;) hunc mundum fabricatum compactumque fuiſſe, & in eaſdem reſolvendum fore. Omne enim quod temporaliter per generationem incipit eſſe, neceſſe eſt eſſendi finem habere: nec ſic tamen prædictas ſubſtantiarum qualitates ſuas ſubſtantias circa quas volvuntur omnino deſerere, & in materiem ſenſibilis mundi convenire arbitramur; ſed mirabili & ineffabili modo ſoli fabricatori illius cognito, & circa ſuas ſubſtantias quibus inſeparabiliter adhærent ſemper permanent, & hunc mundum modo quodam intelligibili compoſitionibus ſuis perficiunt atque componunt. Nam ſupra univerſitatem viſibilem cauſas & ſubſtantias omnium corporum ſive catholicorum ſive particularium quibus conſtituitur, non irrationabiliter credimus eſſe. Ex incorporalibus enim intelligibilibus corporalia & ſenſibilia originem ducunt.

XV. *D.* Reſtat: nec alius exitus de præſenti quæſtione videtur poſſe inveniri. Adhuc tamen velim breviter definias: qualis inter cauſas & ſubſtantias differentia ſit. Utræque namque incorporales & intelligibiles ſunt. *M.* Cauſas dicimus generaliſſimas omnium rerum ſimul rationes in verbo Dei conſtitutas. Singulas vero ſubſtantias, & ſpecialiſſimas ſingularum & ſpecialiſſimarum rerum proprietates, & rationes in ipſis cauſis diſtributas & conſtitutas. *D.* Aperte ac breviter eſt diſcretum. Ex ipſis itaque cauſis & ſubſtantiis mundus iſte, coagulatis videlicet illarum qualitatibus proceſſerat, & in eadem iterum ſuæ reſolutionis tempore reverſurus & tranſiturus erit. *M.* Nil verius veritatique propinquius credendum eſt & intelligendum. Ipſa ſiquidem veritas ait: *Cœlum & terra tranſibunt: verba autem mea non tranſibunt.* Sed quorſum cœlum & terra tranſibunt? Nunquid in nihilum? *D.* Abſit. Non enim illud ullo modo dicendum. Nihilum autem nunc dico abſentiam & privationem omnium

omnium quæ ſunt, & quæ non ſunt, in quo nulla creatura & viſibilis & inviſibilis occaſura ſit.

XVI. *M.* Quorſum igitur cœlum & terra cum omnibus quæ in eis ſunt tranſitura? Quod enim veritas promiſit, inevitabiliter erit. *D.* Non alíorſum ut cenſeo niſi in ea ex quibus proceſſerunt. Proceſſerunt autem ex cauſis generaliſſimis, & ſpecialiſſimis ſubſtantiis, per compactas in materiam qualitates addita forma. In eaſdem igitur incunctanter tranſibunt. Sed quæ ſunt illa verba veritatis, quæ nunquam tranſibunt, noſſe velim. Non enim illa quæ ictu aeris proferuntur: quibus ipſa veritas, dum præſens in carne fuerat hominibus locuta eſt crediderim eſſe. Tranſitoria namque erant: ſicut & ceterorum hominum verba. *M.* Non alia dixerim verba veritatis, vel ut ita dicam verba Verbi (quia veritas Verbum eſt:) niſi cauſas præfatas & ſubſtantias, hoc eſt incommutabiles rerum rationes in ſapientia Dei factas ſecundum quas viſibilia & inviſibilia condita ſunt, & in quas cœlum & terra tranſibunt. Ipſæ autem nunquam nuſquam tranſibunt: quoniam in Verbo Dei unigenito veluti quædam verba ineffabilia & incommutabilia perpetualiter manent. Quæ verba, ut opinor, audivit Apoſtolus, quando in paradiſum raptus eſt. Quis enim angelorum vel hominum fari verbis vel mente cognoſcere poſſit quas, & quales, & quantas rationes rerum in principio, Verbo videlicet ſuo, Pater ante omnia tempora & ante omnem creaturam fecerit. *D.* Non itaque cauſas & ſubſtantias rerum in verbo Dei ſubſtitutas, in numero computas creaturarum? Dixiſti enim eas ante omne tempus omnemque creaturam factas fuiſſe. *M.* Non computo nec ſine r tione: quum proprie creaturæ vocabulo ſignificantur: quæ per generationem motu quodam temporali, in ſpecies proprias ſive viſibiles ſive inviſibiles profluunt. Quod autem ante omnia tempora & loca ſubſtitutum eſt, quoniam ultra tempora & loca eſt, creatura proprie non dicitur: quamvis modo quodam loquendi ſynecdochiκῶς, univerſalitas quæ poſt Deum eſt, ab ipſo condita creatura vocitetur.

XVII. Sed rurſum quæritur: utrum omne quod temporaliter movetur, localiter etiam moveri neceſſarium ſit. In qua quæſtione multorum non ſolum catholice, verum etiam ſeculariter de mundo diſputantium ſententia variatur. Sunt enim qui dicunt hæc duo, locum dico & tempus, circa & extra corpoream creaturam eſſe, & ab eis contineri, & circumſcribi. Et quia naturali ratione plus eſt quod continet quam quod continetur: non intra partes mundi, ſed extra ipſius univerſitatem loca & tempora computanda exiſtimant: præſertim dum incorporalia ſunt in numero corporalium non recte connumeranda eſſe judicant. Alii vero loca & tempora intra mundanam univerſalitatem concludunt. Dicunt enim ſimul cum ceteris quæ intra mundum continentur congenita & concreata fuiſſe, & quemadmodum cuncta ex cauſis ſuis prolata ſunt, ita & illa. Rationes quidem locorum & temporum priuſquam in mundo crearentur, in Verbo Dei in quo facta ſunt omnia, præceſſerunt. Addunt etiam ratiocinationem; ſi loca & tempora ante mundum fuere, profecto æterna ſunt; & ſi æterna ſunt: aut Deus ſunt, aut principales omnium cauſæ in ſapientia divina ſubſtitutæ: quod ſtultiſſimum eſt æſtimari. Duo enim maximi errores ſunt hominum, ut ait Auguſtinus: *loca ſupra cœlum, & tempora ante mundum putare.* Ac per hoc concluditur, tempora ſecularia ſimul cum mundo orta & coorta eſſe, & nullo modo ipſum præceſſiſſe. In numero itaque eorum quæ intra mundum continentur, locum & tempus connumerandum vera ratio cogit: ac per hoc non ſolum in ipſis quicquid in mundum venit generari (locorum namque temporumque numeris & naſcitur & movetur:) verum etiam omnibus quæ in eis generantur congenerari, & ex generalibus cauſis quæ mundum præcedunt prodire. Quod autem propoſuimus, utrum omne quod movetur temporaliter, neceſſe ſit etiam localiter moveri: eodem modo catholicorum doctorum traditio diſſimiliter ſentit. Primum quidem Deum ſolum per ſeipſum ſine loco & tempore moveri abſque ulla diſcrepantia dogmatizant. De motu vero ſpiritualis creaturæ omnis materiæ corpulentia liberæ nonnullis diſſonant theoriis. Quidam etenim ipſum ſolo tempore ſine loco moveri affirmant, omnem vero corporalem creaturam non ſolum temporaliter, verum etiam localiter mutabilem eſſe non incongrue arbitrantur. Non ibi omnes diſſonant: quorum ſententiæ Beatus Auguſtinus favet, de Deo loquens: *Movet,* inquit, *ſeipſum ſine loco & tempore, movet conditum ſpiritum per tempus ſine loco, movet corpus per tempus & locum.* Alii vero locum & tempus, teſte Maximo in Ambiguis, Gregorium Theologum ſequentes, inſeparabilia eſſe incunctanter

ctanter astruunt, in tantum; *ut omne temporale locale sit, & conversim omne locale temporale: & nullo modo in natura rerum inveniri, quod solo tempore sine loco, vel solo loco sine tempore possit moveri.* Sed quid horum convenientius tenendum sit, non est nostrum dijudicari. Unusquisque de talibus disputantium intra seipsum deliberet, quid sibi rationabilius sequendum sit: nos autem redeamus ad propositum. *D.* Caute ac vigilanter. Non enim debemus de sententiis magnorum & venerabilium virorum temere judicare. Nam si unum dixerimus rectius sensisse, videbimur alterum refellere; quæ maxima & promtissima causa litigandi solet evenire.

XVIII. *M.* Nullus pie atque catholice philosophantium, divinæque scripturæ virtutem considerantium dixerit, ut opinor, loca & tempora ante mundum fuisse. *D.* Isthæc credentibus & intelligentibus non contradixerim. Sanissime enim credunt, & purissime intelligunt. Quid enim præcederet mundum nisi sola æternitas; præsertim cum scriptum sit *omnia in momento oculi facta sunt?* Loca autem & tempora in numero omnium sunt. Item. *Qui vivit in æternum creavit omnia simul.* *M.* Quid ergo dicemus, si loca & tempora ante mundum non fuere sed sola æternitas ipsum præcessit: nunquid verisimile est ut eodem modo credamus nec post mundum remansura? Si enim in universitate mundi loca & tempora computantur, qua ratione soluto mundo permanebunt? Totum siquidem aut universaliter manet, aut universaliter perit: ut autem ex parte maneat, aut ex parte pereat impossibile est. Si enim una pars ex toto perierit, totum interit. Una namque demta, totum non est: similiter si una pars salva fuerit, & ceteræ interierint, totum interit. Totus itaque mundus aut totus interibit, aut totus semper erit. Peribit autem. Totus igitur peribit: neque ulla pars sui post suum interitum remanebit sine interitu. Sunt autem partes ejus locus & tempus. In ipso igitur & cum ipso peribunt locus & tempus. Locum nunc dico, non rerum definitionem quæ semper manet in animo, sed spatium quo corporum quantitas extenditur. Nam quod Græci duas illas mundi partes, locum dico & tempus ὧν ἄνευ, hoc est sine quibus ceteræ partes esse non possunt appellant: tamdiu illud vocabulum non temere dixerim in eis prævalere, quamdiu totum illud cujus partes sunt permanserit. Eo vero transeunte, simul & illius vocabuli virtus revocabitur. Cum enim non fuerit quod locari & circumscribi indigeat, quomodo erit locus? Si enim nihil locaverit, locus non erit. Eo siquidem pereunte quod locatur, qua ratione locus erit? Locus quippe omnino non est, quod quid non collocat. Non aliter de tempore. Quando enim nullus motus erit, quem mensura temporis non dividet & comprehendet, quomodo tempus erit? Est enim tempus morarum vel motuum certa & naturalis dimensio. Pereunte igitur quod mensuratur, & illud quod metitur necessario peribit. In quo enim intelligetur tempus, quando nullus sentietur motus? Ut enim motus in quodam motu continetur; ita tempus in quodam dimenso motu. Sicut ergo motus non erit quando nulla pars mundi movebitur, ita tempus quando nullus mensurabitur motus. De interitu autem mundi ac de fine, nullus catholicorum ambigit. Non enim sola ratio & naturalis necessitas quod interiturus sit, verum etiam divinarum literarum verissima auctoritas comprobat. Maxime namque sapientes mundi non ausi sunt docere vel concedere, hunc mundum temporali principio per generationem inchoasse, ne cogerentur fateri finem temporis per occasum habiturum esse. Nam si mundum temporali principio inchoare concederent, finem quoque temporis terminari negare non possent. Ideoque illorum quidam, mundum totum, (hoc est materiem ejus & formam) coæternum Deo fuisse: quidam solam informem materiem astruere conati sunt; formam solam & formationem mundi Deo attribuentes: materiem vero ejus æternam, & coæternam Deo per se ipsam substitisse; Dei tamen formatoris indiguisse, & se ipsam formare non valuisse.

XIX. Sana autem & ecclesiastica doctrina firmissime credit, & luculentissime perspicit, unum & omnipotentem Deum principium causamque omnium quæ sunt & quæ non sunt, materiem dedisse mundo & formam quando voluit, finemque daturum esse quando statuit: qui fecit omnia in æternalibus causis priusquam fierent temporalibus momentis: qui est finis omnium; quia in ipsum revertentur quæ ab ipso profecta sunt, & in ipso moventur: Dominus ipse de transitu mundi (ut paulo superius introduximus) ait: *Cœlum & terra transibunt; verba autem mea non transibunt.* Et nequis transitum mundi de loco in locum, vel de tempore in tempus, vel de forma visibili in formam visibilem, vel de qualitate in qualitatem, vel de quantitate in quantitatem; in

his

his verbis putet posse intelligi: audiat Prophetam fabricatori mundi dicentem: *Opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanes.* Ille autem aperte dixit, *peribunt*: ut intelligas quid sit *transibunt*. Si autem *cœli transibunt*; quid de his quæ intra ambitum ejus continentur existimandum? Si enim excellentissima pars mundi peritura sit, nunquid putandum inferiores remansuras esse? Et si quod continet & ambit, perierit; nunquid quod continetur & ambitur, salvabitur? Non enim verisimile; quod melius, obire, & quod deterius, salvari: præsertim cum Propheta non dixerit, opera manuum tuarum sunt cœlum; ipsum peribit: sed opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt. Ubi aperte datur intelligi, quod non solum illud astrigerum cœlum, quod universitatem sensibilis creaturæ circumscribit & ambit, verum etiam cœlum æthereum, in quo septem planetæ cursus suos peragunt, & aereum cœlum quod inter terram & lunam coarctatur, periturum sit. Aer namque corpulentus terræque proximus, aliquando nomine cœli vocatur, ut in Genesi quando volatilia sub firmamento cœli, terra, mare facta sunt; aliquando nomine terræ, ut in Psalmo: *Laudate eum de terra dracones.* Si igitur omnia mundi intervalla, tenuissimaque corpora peritura sunt; putasne aquas terrasque mansuras; dum illarum natura passibilior sit, & ad corruptionem facilior plusquam ignis & aeris; Johannesque theologus in Apocalypsi sua dixerit, de consummatione mundi prophetans: *Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare jam non est.* Salomon item, *omne*, inquit, *quod fuit, ipsum quod erit, & non est omne recens sub sole.* Ac si aperte diceret; solus Deus, omniumque in eo causæ, ante mundum fuit, & ipse post mundum, & in eo cunctorum causæ, solus erit: ipse vero mundus qui sub sole est & ab æternis causis ortum accepit, & in easdem causas reversurus est, non erit quod nunc est. Omne enim quod incipit esse quod non erat, & desinit esse quod est; jam non est. Animadverte apertissimas divinæ scripturæ de interitu mundi sententias. Dominus generaliter extremitates ejus colligens, *cœlum*, inquit, *& terra transibunt.* Propheta interiora spatia ætheris & aeris *opera manuum tuarum sunt cœli; ipsi peribunt.* Evangelista Johannes, *mare*, inquit, *jam non est.* Ex his incunctanter docemur nullam mundi partem remansuram esse, quæ interitura non sit. *D.* Quid ergo dicemus? Nam & idem Salomon ait: *Generatio venit, generatio vadit*; *terra vero in æternum stat.* Si transierit; quomodo stat, & stabit in æternum? *M.* In his verbis Salomonis non illam partem mundi quæ media & infima est (quoniam infra eam nihil est) in qua genus humanum adhuc mortale & corruptibile possidet, generationi & corruptioni obnoxiam accipimus: sed illam terram de qua Propheta dicit: *Qui fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in seculum seculi:* incommutabilem videlicet naturarum omnium stabilitatem in essentialibus & substantialibus causis, quarum immobile fundamentum sapientia Patris, quæ non inclinabitur in seculum seculi. Solet namque Scriptura sacra terræ nomine naturarum stabilitatem incommutabilem significare: & maxime humanæ naturæ soliditatem. Hinc Apostolus, *mortificate*, inquit, *membra vestra quæ sunt super terram.* Tanquam diceret: Mortificate vitia vestra quæ sunt supra soliditatem naturæ: ut eradicatis eis, virtutum germina crescant. Ipsa est terra repromissionis; in quam populus fidelium de Ægypto, hoc est de labore seu tenebris (nam utrumque Ægyptus interpretatur) liberatus, & per mare baptismatis introductus, & in deserto præsentis vitæ exercitatus, reversurus est. Ipsa est terra quam filii spiritualis Israel possidebunt, quando Deum facie ad faciem contemplaturi sunt. Eademque Abrahamo patriarchæ figurate monstrata est, & in æternam possessionem data. Sed si tibi prædictæ divinarum scripturarum sententiæ de interitu hujus terrenæ molis, in qua nunc vivimus in similitudinem jumentorum procreati, non sufficiunt, aliæ ex eadem scriptura addendæ sunt. Vertex Apostolorum, Petrus videlicet, in secunda sua Epistola, *Cœli autem*, inquit, *qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in die judicii & perditionis impiorum hominum.* Johannes in Apocalypsi: *Vidi*, inquit, *cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit, & mare jam non est.* *Cœlum autem novum & terram novam*, vel, ut ait Petrus, *novos cœlos & novam terram*; Beatum Gregorium Nazianzenum theologum sequentes de restauratione humanæ naturæ in pristinum statum, deque ejus in antiquam dignitatem reditu, non longe ut video à veritate remoti intelligimus. *D.* De interitu mundi, imo etiam ipsius reditu in æternas causas ex quibus defluxerat, satis est disputatum: sed quo fine terminabitur, apertius audire velim.

XX. *M.* Miror quare hoc interrogas; dum tu ipse paulo superius incunctanter definieris finem mundi, suas videlicet æternas causas, in verbo Dei æternaliter & incommutabiliter subsistentes: & in superioribus inter nos confectum est, in omnibus quæ in statu vel in motu sunt, vel certe, ut ita dicam, in mobili statu & in motu stabili, non aliud esse principium, aliud finem, sed unum & id ipsum. Si ergo principia mundi sunt causæ ex quibus ortus est: nonne fines ejusdem, eædem causæ in quas reversurus? Non enim in nihilum redigetur, sed in causis suis motu suo finito perpetualiter salvabitur & quiescet. At si verbum Patris in quo & sunt & facta sunt omnia, causa omnium causarum est visibilium & invisibilium: nunquid ipsa causarum causa finis est mundi, in quam desinet quando omnia quæ in motu sunt, in eo quod appetunt, in ipso videlicet Dei verbo motus sui finem constituent, ultra quem finem nullus nullius creaturæ appetitus erit: non enim habet ulterius quo tendat, vel quid petat? Universalis quippe totius creaturæ finis Dei verbum est. Principium itaque & finis mundi in Verbo Dei subsistunt, & ut apertius dicam, ipsum verbum sunt, quod est multiplex sine fine finis & principium: ἌΝΑΡΧΟΣ, hoc est sine principio præter Patrem. Hinc etiam breviter colligere possumus, quod multis ratiocinationibus suadere conamur, ac sic definire; *ab ipso & ad ipsum omnia*; est enim principium & finis: quod etiam Apostolus apertissime conclusit, dicens: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum omnia*; & hoc etiam naturarum omnium quæ factæ sunt quinquepartita divisio, *qua ab Apostolica auctoritate* (ut Maximus in Ambiguis, tricesimo septimo capitulo scribit) *tradita est*, lucidissime declarat: reditusque iterum & adunatio earundem per easdem divisiones et convolutiones totius creaturæ in unum, et postremo in ipsum Deum. *Prima* siquidem omnium naturarum divisio est, quæ creata à non creata quæ est Deus, segregat. *Secunda* creatam dividit in sensibilem & intelligibilem. *Tertia* sensibilem inter cœlum discernit & terram. *Quarta* separat paradisum & orbem terrarum. *Quinta* omniumque ultima divisio est hominis in masculum & fœminam. In quo, videlicet homine, omnis creatura visibilis & invisibilis condita est. Ideoque *officina omnium* dicitur; quum in eo omnia quæ post Deum sunt continentur. Hinc etiam *medietas* solet appellari: extrema siquidem longeque à se distantia, spiritualia scilicet & corporalia in se comprehendit & in unitatem colligit, corpore & anima subsistens. Ideoque in consummatione rerum omnium fabricationis ipsum divina introduxit historia, significans universitatem factarum rerum in ipso contineri. Proinde ex adunatione divisionis hominis in duplicem sexum, prædictarum divisionum incipit ascensus & adunatio. In resurrectione enim sexus auferetur, & natura adunabitur, & erit solummodo homo, sicut fieret, si non peccaret. Deinde orbis terrarum in paradiso adunabitur: & non erit nisi paradisus. Deinde cœlum & terra adunabuntur: & non erit nisi solum cœlum. Et notandum quod semper inferiora iu superiora transmutantur. Sexus quippe in hominem movetur, quum inferior est sexus homine. Orbis terrarum qui inferior est, in paradisum. Terrena quia inferiora sunt, in cœlestia mutabuntur corpora. Deinde totius sensibilis creaturæ adunatio, & in intelligibilem transmutatio sequitur: ita ut universa creatura intelligibilis efficiatur. Postremo universalis creatura creatori adunabitur, & erit in ipso & cum ipso unum. Et hic est finis omnium visibilium & invisibilium: quum omnia visibilia in intelligibilia, & intelligibilia in ipsum Deum transibunt, mirabili & ineffabili adunatione. Non autem ut sæpe diximus essentiarum aut substantiarum confusione aut interitu. Et hoc totum Dominus & Salvator noster Jesus Christus resurgendo à mortuis in seipso & perfecit, & exemplum omnium quæ futura sunt præmonstravit. Resurgens quippe nullum sexum habuit. (Quamvis enim in ipso sexu, masculi videlicet, in quo ex virgine natus, & inter homines quousque ad passionem conversatus, post resurrectionem discipulis suis ad confirmandam illorum fidem apparuit: non enim aliter ipsum cognoscerent, nisi in habitu illis cognito se ipsum manifestaret.) Nulli fidelium licet credere, aut ullo modo cogitare, ipsum post resurrectionem ullo sexu detineri. *In Christo enim Jesu neque masculus est neque fœmina*: sed * solum verum & totum hominem (corpus dico, & animam, & intellectum) absque ullo sexu vel aliqua comprehensibili forma; quoniam hæc tria in ipso unum sunt, & Deus facta, sine proprietatum transmutatione vel confusione. Totus namque Deus est, & totus homo, una substantia, vel (ut usitatius dicam) una persona, locali & temporali motu carens; dum sit super omnia loca & tempora Deus & homo,

mo, absque ulla forma, cum sit forma omnium & paternæ substantiæ character, absque ulla similitudine, dum omnia ei esse appetunt similia. Humanitas siquidem Christi unum cum Deitate facta nullo loco continetur, nullo tempore movetur, nulla forma seu sexu circumscribitur: quia super hæc omnia exaltata est, & non solum super hæc, verum etiam *super omnes virtutes & potestates*, ceterosque spirituales ordines, quia *sedet ad dextram Patris*, quam sessionem nulla creatura potest attingere. Proinde non immerito redarguendi sunt, qui corpus Dominicum post resurrectionem in aliqua parte mundi conantur astruere, & localiter & temporaliter moveri, & in eo sexu in quo apparuit mundo intra mundum detineri. Quomodo enim inter omnia potest esse corpus, quod in unitate divinitatis super omnia exaltatum est? Deinde considerandum: quod ipse resurgens à mortuis in paradisum reversus est. Non enim credendum est aliquod spatii temporis inter reditum ipsius à mortuis & paradisi introitum fuisse: nec ipsum paradisum in quem à mortuis resurgens intravit localem esse, vel in aliqua parte hujus mundi sensibilis contineri. Neque quando manifestabat se discipulis suis, credendum est extra paradisum fuisse: sed simul & in paradiso erat, & se ipsum suis discipulis demonstrabat. Ille enim jam in paradiso erat, quia in ipso humana natura restaurata est: illi vero quibus se manifestavit nondum in paradiso, hoc est nondum restaurata in natura erant. Neque quando evanescebat ab oculis eorum, localiter ab eis recedebat, sed in subtilitatem spiritualis corporis carnalibus adhuc Apostolorum oculis inconspicuam occultabat. Hinc datur intelligi; non aliud esse paradisum in quem resurgens regressus est, præter ipsam humanæ naturæ integritatem quam in seipso restauraverat, & in qua primus homo, si non peccaret, gloriosus permaneret. Ipse est paradisus qui sanctis promittitur, in quem ex parte, animæ videlicet jam ingressæ, ex parte, corpora dico, extra adhuc sunt. Adunavit itaque in se orbem terrarum paradiso. Ipsi siquidem orbis terrarum paradisus erat. Totum namque quod de orbe terrarum acceperat, materialem videlicet carnem cum suis accidentibus absque peccato, & virilem habitum in spiritualem in seipso mutavit naturam. Ac deinde non solum humanitatem quam acceperat & renovaverat in seipso, in æqualitatem angelicæ naturæ exaltavit, & reduxit, quod per ascensionem ejus in cœlum significatum est, quando videntibus discipulis elevatus est in aëra, nube eum suscipiente ab oculis eorum, quæ & claritatem ipsius & spiritualitatem indicabat; (dixit enim priusquam pateretur, *Pater clarifica filium tuum*:) verum etiam super omnes angelos & virtutes cœlestes, & (ut breviter dicam) super omnia quæ sunt & quæ non sunt sublimavit. Et quod in seipso particulariter perfecit, generaliter resurrectionis tempore in tota humana natura perfecturus est: hoc est, non solum omnia quæ ipsa post peccatum de hoc mundo materiali attraxerat, convertet in spiritum; verum etiam ad æqualitatem cœlestis gloriæ quam angeli possident perducet. Et ne mireris quod de talibus in aliis libris hujus nostræ disputationis multa tractata sunt, & nunc iterum recapitulantur: quum sic ordo & necessitas inveniendarum rerum, quas inquirimus, exigit, ut easdem sententias & argumentationes multipliciter repetamus & revolvamus; & veluti quadam ἀνακεφαλαιώσει in memoriam revocemus. Hoc autem dico, quoniam in superioribus libris multas de reditu naturæ B. Maximi sententias introducendas prægustavimus, sed nunc plenius tractare debemus. Idem itaque Maximus non solum in Ambiguis, verum etiam in scholiis de Adunatione creaturarum disputat, quadragesimo octavo capitulo, ubi turrium, quas Ozias ædificavit in Jerusalem, theoriam exposuit. *Angulos fortassis*, inquit, *sermo Scripturæ dixit ipsas per Christum factas differentes separatarum creaturarum adunationes. Adunavit enim hominem, ipsam secundum masculum & fœminam differentiam mystice in spiritum auferens, & proprietatibus quæ per passiones sunt in ambobus, liberam naturæ rationem constituens. Adunavit autem & terram quæ est secundum sensibilem paradisum, & orbem terrarum separationem expellens. Adunavit & terram & cœlum, ostendens unam apud semet ipsam visibilium naturam. Adunavit sensibilia & intelligibilia, unamque ostendit existentem eorum quæ facta sunt naturam quadam mystica ratione coaptatam. Adunavit per rationem supernaturalem ac modum creatam naturam non creatæ.* D. Quid igitur dicemus? qua ratione vel similitudine credendum est Dominum absque ulla sensibili & circumscripta forma, & maxime absque illa quam nascendo ex virgine accepit, resurrexisse? Et quoniam ille exemplum generalis atque futuræ resurrectionis & erat & est, si absque ullo sexu resurrexit, necessario sequitur, ut omnes homines in

resurrectione & post resurrectionem universaliter sexu careant. *M.* Hoc superfluum est quærere; quoniam in superioribus libris multipliciter & ratione suasum est, & sententiis B. Gregorii ejusque Expositoris, Maximi dico, est conclusum, quod in futura vita post resurrectionem, natura hominum omnino sexu, hoc est virili & fœminea forma carebit; quoniam in ipsam formam quæ ad imaginem Dei facta est, reversura est. Imago autem Dei non est masculus neque fœmina; ista enim divisio naturæ propter peccatum facta est. *D.* In futura itaque vita neque masculus erit neque fœmina, si sola simplicitas naturæ duplicem, qui nunc est, sexum in seipsam absorpserit. *M.* Cur de hoc hæsitas, cum de hominibus in resurrectione generaliter Veritas dicat, *neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlo?* Nunquid angelos ex intellectu & spirituali corpore constare credimus? omni tamen circumscripta forma eos carere non dubitamus. Nam quod sæpe in humana effigie apparuisse illos divina narrat historia, non nos cogit æstimare eos tali effigie naturaliter detineri. Illud enim pro tempore factum est, quoniam aliter hominibus & cum hominibus loqui aut impossibile aut non facile erat. Si ergo angeli omni forma circumscripta carent, quid mirum homines dum æquales angelis fuerint, omni & sexu & formarum circumscriptione carituros? Neque enim aliter æquales eis erunt, neque hoc incredibile videtur. Quædam namque corpora sunt liquida ac spiritualia, circumscriptis formis carentia. Quod autem liquidum ac spirituale est purissimæque substantiæ, corporalibus quantitatibus ac lineamentis seu aliqua mole circumscripta contineri posse non video; quoniam vera ratio talia existimare non me sinit. Quatuor siquidem simplicia mundi elementa nullis coarctantur formis; ubique enim in mundo sunt, cujus nulla pars est illorum concursu carens. Quod autem ubique est in mundo, quomodo aliqua forma circumscribi possit? Sunt igitur corpora formis sensibilibus carentia. Quid de radiis oculorum dicendum? Nonne & ipsi corporei sunt, omni forma carentes? Si autem dixeris angelos formas intelligibiles habere, omnino concedo; ac per hoc homines etiam post resurrectionem similiter intelligibiles formas habituros esse non solum non denego, verum etiam affirmo. Sed quæ & quales nunc in angelis sunt, & in hominibus futuræ omnino me ignorare fateor; *donec transeat,* ut ait Augustinus, *corpus meum in affectum voluntatis meæ.* Non ignoro tamen multos magnosque sapientes, qui omnino aliter de humanis corporibus post resurrectionem sentiunt, quorum sententias in processu hujus libri non pigebit introducere; ne videamur eos vel spernere vel non legisse. *D.* Consequens disputationis ordo exigit, ut quid quisque Ecclesiasticorum sapientum, quos legisti (non enim omnes te legisse opinor, quod cuiquam impossibile est,) de talibus senserit proferas, ut in arbitrio legentis ponatur quod velit sequi. Nunc autem à te quæro qua ratione dicitur perire, quod in primordiales causas vel certe in ipsum Deum perhibetur reversurum: dum plus pronunciandum sit vivere & permanere, quam interire & transire.

XXI. *M.* Huic tuæ interrogationi breviter ac facile respondeo, B. Dionysii Areopagitæ propheticam sententiam exponentis sensum considerans, *preciosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus.* Sanctorum siquidem mortem non aliam in hoc versu prophetam dixisse astruit, præter illorum transitum in Deum contemplationis celsitudine, omnia visibilia & invisibilia superantes, adhuc in corpore constituti. Num & Petrus ille Apostolorum vertex mortuus erat omni creaturæ & transivit in Deum, quando Domino interroganti quem se esse diceret, respondit: *Tu es Christus, filius Dei vivi?* Num similiter Johannes Evangelista omnibus quæ facta sunt defunctus est, altitudine theoriæ cuncta superans & clamans: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum;* totaque ipsius mirabilis & ineffabilis Theologi theoria? Audi Apostolum adhuc mortali corpore detentum, mortuum tamen se & crucifixum pronunciantem: *Mihi mundus crucifixus est,* inquit, *& ego mundo.* Talis itaque est interitus sanctorum contemplationis virtute in ipsum Deum transeuntium, & omnia quæ sunt & seipsos altitudine divinæ gratiæ superantium. Eo itaque modo quo ii qui virtute atque scientia implentur, adhuc in hac vita constituti solo animo intereunt, totus mundus quando terminabitur, interibit. In ipsum enim qui propter superessentialitatem suæ naturæ nihil dicitur, reversus est, non ut totus deificetur, aut cum Deo unum efficiatur, ut cœlestes virtutes & humani animi illuminati, purgati, perfecti; sed ut unum quod eorum quibus constituatur in suas, ut

sæpe

ſæpe diximus, revertatur cauſas. Cauſas autem omnium in Deo eſſe ſubſtitutas nemo fidelium dubitat. Qui enim dubitat, aut infidelis eſt aut inſipiens. Proinde omne quod in cauſam ſuam reducitur, in Deum redire cur dubitaretur? Et ne rearis me temere Deum vocaſſe nihil, & nulla auctoritate ſuffultum, audi B. Dionyſium Areopagitam in primo cap. de Divinis Nominibus; "Diximus, *inquit*, cum Theologicos characteres expoſuimus, unum incognitum, ſupereſſentiale, per ſe optimum, "quod quidem eſt; trinam unitatem dico, ὁμόθεον & ὁμοάγαθον, neque dicere neque intelligere poſſibile eſt: ſed & ſanctarum virtutum angelicæ unitates quas ſive ſpeculativas, ſive acceptivas oportet dicere, ſuperincognitæ & ſuperlucentis bonitatis, & arcanæ ſunt & incognitæ; & ſolis ipſis ſubſiſtunt, qui ſuper ſcientiam angelicam "dignantur illis angelis. His deiformes angelica unitate quantum licet coadunati humani animi, quia ſecundum omnem intellectualem operationem requieſcunt, talis "autem fit deificatorum animorum ad ſummum lumen Deum videlicet, unio: laudant "ipſum potiſſime per omnium quæ ſunt ablationem. In hoc vere & ſupernaturaliter illuminati ex beatiſſima cum ipſo unitate, quæ omnium quidem eſt quæ ſunt "cauſale, ipſum autem Nihil, ut omnibus quæ ſunt ſupereſſentialiter exaltatum. Animadverte præfatum theologum quomodo incunctanter ſummum lumen, Deum videlicet, qui omnem intellectualem & rationalem illuminat creaturam nomine, quod eſt *nihil*, inſinuat. Et ſubjecit rationem cur nihil vocatur, *quia ſuper omnia quæ ſunt ſupereſſentialiter exaltatur*. Commune igitur omnium quæ facta ſunt, veluti quodam interitu redire in cauſas, quæ in Deo ſubſiſtunt; Proprium vero intellectualis & rationalis ſubſtantiæ unum cum Deo virtute contemplationis, & Deus per gratiam fieri. *D*. Plane perſpicio non aliud eſſe mundo perire, quam in cauſas ſuas redire, & in melius mutari. Sed quia pars ſenſibilis mundi maxima eſt corpus humanum, non mole ſed dignitate rationalis animæ, qua formatur & vivificatur & regitur & continetur; de ipſius reditu tractare ordo rerum exigit & diſputationis ſeries, ni fallor.

XXII. *M*. In hoc non falleris; ita enim inſtans via carpenda eſt. *D*. Ingredere itaque. *M*. Reditum ſecundum humani corporis (nam primus in elementa ſolutio ejus eſt) reſurrectionem ipſius eſſe communiter omnis Eccleſia fatetur. *D*. Omnium proprie recteque credentium communis confeſſio eſt, non aliud eſſe reditum corporum præter eorum reſurrectionem, & ex quatuor mundi elementis in qua ſolvuntur revocationem; Utrum vero reſurrectio corporum ſecundum gratiam an ſecundum naturam, an utroque concurrente ſit, quærendum; nam fere paucos de hoc tractantes reperi.

XXIII. *M*. Non ego recordor me in Latinis codicibus legiſſe, non quod fortaſſis de hac quæſtione tractatum à quodam nobis adhuc incognito non ſit, ut opinor; non enim putandum eſt Romanæ linguæ auctores hanc magnam quæſtionem intactam prætermiſiſſe, aut notatam non tractaſſe, ſed quod in manus meas, ſiquid inde definitum eſt, non pervenit. Ideoque dum diu per me ipſum de hoc cogitabam, nil aliud mihi occurrebat, præter quod reſurrectio mortuorum generaliter bonorum malorumque non niſi ſola redemtoris mundi gratia futura ſit, nulla naturali virtute cogente, in tantum, ut ſi Deus verbum caro factum non fieret, & inter homines converſatus non eſſet, & totam humanam naturam non reciperet, in qua paſſus eſt & reſurrexit; nulla mortuorum reſurrectio foret, & ut ſic intelligerem, eo quod ipſe dixit, attractus eram, *ego ſum reſurrectio & vita*; ac ſi per ſolam incarnationem ejus generale hoc donum nullo excepto genus humanum acceperit, reſurrectionem videlicet à mortuis, hoc eſt reſtitutionem & redintegrationem totius hominis naturæ, quæ corpore & anima conſtituta eſt. Si autem Dei verbum humanam naturam non ſuſciperet, & in ea ex mortuis non reſurgeret, nullus omnino reſurrectionis gratiam haberet, ſed ſicut ceterorum animalium cadavera, in terreno pulvere perpetualiter humana corpora permanerent. Hoc etiam putabam audiens Apoſtolum dicentem, quod *Deus verbum ſit primitiæ mortuorum*. Hæc erat mea de reſurrectione mortuorum opinio. Sed poſtquam Sancti Epiphanii Epiſcopi Conſtantiæ Cypri Ancoratum ſermonem de Fide legi, magnique Gregorii Theologi de Imagine diſputationem, mutavi ſententiam, ut illorum auctoritati conſentiens meamque opinionem parum pendens, reſurrectionem mortuorum naturali virtute futuram eſſe concederem. Ideoque eorundem verba huic noſtræ præſenti diſputationi inſerere non incongruum judicavi.

cavi. Præfatus itaque Epiphanius de Resurrectione disputans, Græcosque resurrectionem omnino negantes convincens, hæc ait: "Græci quidem penitus resurrectio-
"nem negant, Dominum ignorantes ejusque mandata; veruntamen resurgent etiam
"nolentes. Ipsa enim creatura plane eos redarguit, manifestans quotidie resurrectio-
"nis formam. Occidit namque dies, & mortuorum imitatur modum, ablata nocte
"oritur dies, nos inspirans, & resurrectionis signum insinuans. Colliguntur fructus
"& status præsentium secatur, nostræ hinc transmutationis definita specie: semina-
"tur terra & producit: quia deposita semina post messem, id est post collectionem
"frugum resurgent. Locusta mortua & sepulta, quod ex ea projectum conspicitur
"in terra, & post tempus terra quæ ei commendata sunt reddit. Semina germinum
"seminantur, & primum moriuntur; si enim non moriuntur, non vivificantur. Signa-
"cula in nobis Deus fecit resurrectionis per ungues decem & decem, testimonium
"perhibens de nostra spe. Sed & sic per coronam capitis perque capillos nostram
"resurrectionem prædicat. Quod enim videtur in nobis mortuum corpus (hoc
"est) capilli quotidie secati & ungues iterum crescent, significantes resurrectionis
"spem. Et non est fabulosum dicere propter incredulos exempla naturæ. Palum-
"bes aves animalia non * simul velociter volantia moriuntur semenstres, & post qua-
"draginta dies continuo reviviscunt. Κάνθαροι, hoc est scabrones futuram sui mor-
"tem sentientes in sphæram fimi se ipsos abscondunt, sepelientes ipsam sphæram in
"terra & obruentes; ac sic ex suo humore iterum inveniuntur ex suis reliquiis re-
"viviscentes. De Phænice ave Arabica superfluum mihi est dicere; jam namque in
"aures multorum venit fidelium & infidelium. Hæc est autem ipsius causa, quin-
"gentesimum annum peragens prænoscit tempus mortis suæ instare; sepulcrum e-
"nim operatur aromatibus, illudque ferens venit in civitatem Ægyptiorum quæ
"vocatur Eliopolis, id est solis civitas, & plantis suis pectora sua multum percu-
"tiens, ignem de suo corpore proferens, incendit subjectam in loco sepulcri mate-
"riam, ac sic seipsum totum comburit, ac totas carnes suas cum ossibus. Divina
"autem administratione nubes mittitur & pluit & extinguit corpus avis consumen-
"tem flammam; mortua quidem jam existente ave, & penitus ardente; extincta
"autem flamma reliquiæ carnis ejus consumtæ relinquuntur, & per unam diem non
"apparentes, vermem gignunt, qui vermis plumascit & novus fit, tertia die soli-
"datur, & solidatus locum inquirentibus & ministrantibus loco se ipsum manifestat,
"& iterum in suam recurrit patriam unde venit, & combustus juvenescit. Audisti Epiphanium. Si ergo in restaurandis rebus humanique corporis partibus naturalis vis operatur, inque animalibus irrationabilibus resuscitandis, ut præfati auctoris approbant exempla; quid mirum si vitalis & naturalis virtus quæ nunquam substantiam humanorum corporum deserit, in tantum prævaleat, ut ipsius operatione ipsa corpora ad vitam restituantur, & ad totius humanæ naturæ integritatem? Ceterorum namque animalium omniumque rerum sensibilium diversa & specialia corpora, quum & in ipsis vitalis motus, dum formis suis continentur, viget & movet, dum solvuntur, silet; nequaquam tamen eorum substantiam deserit, generaliter cum mundo transibit, eo modo transeundi de quo plura superius tractavimus. Et quum cuncta sensibilia & intelligibilia in humanæ naturæ plenitudine condita sunt, num rationi resistit, si totum mundum cum omnibus suis partibus tempore restitutionis ipsius naturæ in qua totus continetur, generali quadam resurrectionis specie resurrecturum deliberemus? Præsertim cum omnium sensibilium, dum in se ipsa consideratur natura, una eademque perspicitur, & in hoc mundo non magnitudinem corporeæ molis, sed incorporalium substantiarum adunationem absque omni cumulo & partium exaggeratione vel compositione vera considerat ratio. Sicut in monade & in centro non quantitatem vel qualitatem numerorum & linearum, sed solam virtutem quæ nulla mole, nullo spatio, nulla quantitate & qualitate circumscribitur, perspicit. Est enim tota per totum in seipsa nullo loco ambita, nullo tempore mota. Proinde si in universitate sensibilium humana præcellit natura, & superiora semper inferiora ad se attrahunt; non enim ratio sinit superiora ab inferioribus consumi, inferiora autem in superiora transire certissimis approbationibus approbat: num verisimile est humanam naturam cuncta intra se & infra se condita sibimet copulaturam & adunaturam in fine omnium existimare? De spirituali autem humanorum corporum post resurrectionem subtilitate ejusdem Epiphanii sententiam non præter-

prætereundam esse arbitror. Nam de corpore Christi post resurrectionem in quo perfectissimum totius humanæ resurrectionis præcessit exemplum, disputans, hæc ait: "Intravit januis clausis; carnale enim ipsius corpus spirituale resurrexit: non ali- "ud præter quod fuerat; sed illud ipsum in subtilitatem spiritus transmutatum. "Ut autem omnes incredulos redargueret, clavorum vestigia monstravit & lan- "ceæ, adeoque cicatrices ipsas reliquit in corpore, quamvis illud spiritalem in u- "nitatem conflasset. Quomodo igitur clausis januis intravit, nisi ut ostenderet crassi- "membre subtili-membre, & mortale immortale, & corruptibile incorrupti- "bile? Intuere quantum incunctanter spiritualium corporum resurrectionem & in subtilitatem incomprehensibilem reditum, omni tarditate & qualitate terrenæ molis totiusque ponderis corporeis sensibus succumbentis localibusque spatiis circumscripti ab spiritu absorpta pronunciat, purissime intelligens Apostolum dicentem, *seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*. *D*. Intueor, & magni viri auctoritatem amplector. De spiritualitate siquidem & illocalitate omnium generaliter humanorum corporum post resurrectionem, quando humana natura quæ corpore & anima constat, æqualis erit Angelis, & sanctorum Patrum auctoritate mihi jam suasum est, & intra me perspexi rationem consultans nil aliud probabilius veritatique propinquius occurrere, quam corpora in cœlestem qualitatem conversa omneque terrenum universaliter deponentia, existimari sensibus mortalium incomprehensibilia omnique locali circumscriptione libera. Si enim simplicia mundi hujus corruptibilis elementa ut sæpe diximus, omne quod intra ambitum ejus continetur penetrant, nulliusque circumscripti corporis densitas obstat, ne ubique in omnia diffundantur; quisnam de visibilis hujus machinæ natura diligenter disputantium, ejusque subtilitatem ac veluti quandam incorporalitatem mentis contuitu investigantium non incunctanter asserat, aëra tenuissimum omnia cœlestia & terrestria, nec non & aërea & Neptunia nullo obstaculo demorante penetrare, eoque mirabilius & spirituali tenuitati propinquius igneum, *spiritum*, simplex, purum, omni corporeo sensu remotum non solum cuncta mundi spatia implere & ambire; verum etiam ipsum tenuissimum aëra nimia sui subtilitate & incorporalibus naturis similitudine dum sit intimus omnium tranare. Similiterque de aqua simplici & terra sentiendum; nam & ipsa ubique omnibus corporibus insunt secundum suam analogiam. Quid mirum resurrectionis corpora ultra omnem sensibilem qualitatem ascendentia, omni mole & localitate absoluta, & ut ita dicam in spiritum omnino conversa vitæque simillima, super omne quod sensus corporeus potest attingere, ineffabili sua spirituali subtilitate exaltari? De eo vero quod resurrectio corporum naturali virtute cooperatrice sit futura, & non sola incarnati verbi gratia, nunc primum incipio cogitare, & ubi prius titubabam, in operatione videlicet naturali utrum resurrectionis sit effectiva; humani quippe corporis redintegrationem soli redemtoris gratiæ tribuebam, sicut & tu aliquando: ibi jam certus efficior ratione duce. Nullum enim miraculum in hoc mundo contra naturam Deum fecisse legimus, sed causis naturalibus administrativis & effectricibus jussu Dei movente factas esse qualcunque virtutum theophanias divina narrat historia. Et si miraculum miraculorum est generalis mortuorum resurrectio, cujus maximum exemplum præcessit in Christo, in tantum ut cetera fere omnia naturalia argumenta in præfiguratione ipsius facta fuisse recte intelligantur: num veritati putandum est non convenire nos existimare ex causarum naturalium effectiva potentia divinæ voluntati subdita ipsam, resurrectionem dico, futuram. *M*. Ambabus itaque cooperatricibus ipsa quidem natura & gratia resurrectio perficietur. *D*. Crediderim: sed quid ad gratiam, quid ad naturam proprie in hac resurrectionis actione pertineat, non satis conspicor. Nullam siquidem inter eas esse nemo solerter sapientiæ secreta rimantium dixerit differentiam. *M*. Imo magnam diligentique inquisitione lucidaque inventione dignam. In ea siquidem theoria, id est de resurrectione tria quædam intueri debemus, & primo inexhaustam divinæ bonitatis infinitamque per ea & in ea quæ facta sunt diffusionem, deinde divisionis ipsius generalem bipartitamque scaturiginem in ea quæ dantur & ea quæ donantur. Tria itaque sunt consideranda, bonitas ejusque data & dona, quæ à se invicem discernit rationis acies, propriaque singulis coaptat. Datum itaque divinæ bonitatis est universitatis substitutio, & secundum generales & speciales rationes cunctarum creaturarum distributio, quam superessentialis bonitas quæ Deus est, universaliter omnibus largitur

tur à summo usque deorsum; hoc est ab intellectuali natura quæ summa omnium creaturarum est, usque ad corporalem quæ imum & extremum universitatis possidet locum. Summa igitur bonitas dat universæ conditæ naturæ esse, quoniam ipsam ex non existentibus in existentia adduxit. Hinc Beatus Dionysius capitulo quarto de cœlesti Hierarchia, "Primum, *inquit*, omnium illud dicimus secundum veritatem, "quod Deus omnes creaturas bonitate, non necessitate substituit. Est enim hoc "causæ omnium & super omnia Dei bonitatis proprium, ad communicationem "ea quæ sunt vocare, juxta analogiæ cujusque definitionem. Omnia igitur quæ "sunt, divinam participant providentiam ex superessentiali Deitate emanantem. "Quomodo enim quidquam erat, si rerum causam non participabant? Existentia "igitur omnia esse ejus participant: esse enim omnium est superessentialis divi-"nitas. Hactenus Dionysius. Et non solum superessentialis bonitas dat omnibus esse, verum etiam æternaliter esse. Omnis quippe essentia & substantia non aliunde & est & subsistit, nisi ab ea superessentiali & substantiali bonitate, quæ per se vere est & subsistit. Nullum namque substantiale vel essentiale bonum per se est, præter ipsam solam, cujus participatio dat omnibus bona esse, solis electis donat deificari. Nulla enim essentialis substantia est divina bonitate condita, quæ non æternaliter & incommutabiliter permaneat. Ea siquidem quæ perpetuo perseverare nequeunt, accidentia sunt substantiis superaddita, & circa eas conglobata, inque eas reversura. Est itaque datum divinæ bonitatis natura omnis, quæ in essentiam ducta est, & perpetualiter custoditur ne pereat. At vero quum inter esse & æternaliter esse medietas quædam constituitur, quæ dicitur bene esse, sine qua ipsæ extremitates, esse videlicet & semper esse, nec vere sunt, quamvis sint; nec recte dicuntur esse: (esse enim & semper esse, sublato bene esse, nec vere esse est, nec vere semper esse. Illud enim vere & est & semper est, quod bene ac beate subsistit.) Illa insita medietas, hoc est bene esse, donum divinæ bonitatis est, libero ac bono voluntatis intellectualis & rationalis creaturæ motu adjuncto. His enim duobus efficitur bene esse, libera videlicet voluntate donoque divino, quod *gratiam* sacrosancta vocat Scriptura. Sed illud donum non omnibus generaliter distribuitur. Soli quippe angelicæ humanæque naturæ donatur deificatio: neque illis universaliter, sed solis angelis qui creatoris sui dilectione ardentes, stabiliti in veritatis contemplatione permanent, solisque hominibus *secundum propositum vocatis*. Huc accedit quod donum gratiæ neque intra terminos conditæ naturæ continetur, neque secundum naturalem virtutem operatur, sed superessentialiter & ultra omnes creatas rationes effectus suos peragit. Itaque si per solam divinam gratiam resurrectio mortuorum fuerit; omnino naturalis virtus evacuabitur, vitalisque motus qui rerum substantias nunquam deserit: sive vi & potestate siluerit, ut in monade numeri; sive actu & operatione reperta sit, ut numeri à monade præcedentes, ceteraque quæ ex occultis causis in apertos effectus prodeunt. Et verum si naturalis virtus resurrectionis effectiva est absque adjutorio gratiæ, quomodo redemtoris humani generis virtutem in resurrectione mortuorum prævalere possibile est credere; cum ipse dixerit: *Ego sum resurrectio & vita*? Non enim hanc dominicam sententiam de resurrectione animarum quæ est de morte injustitiæ & impietatis ad justitiæ & pietatis vitam, hoc est in veritatis contemplationem, solummodo debemus accipere; verum etiam de resurrectione corporum, cujus principale exemplum in sua propria carne præmonstravit. Sana itaque fide possumus attribuere resurrectionis virtutem & dato divinæ bonitatis secundum naturalem effectivam potentiam, & dono ejusdem bonitatis secundum superexcellentem omnes naturas gratiam. Nam & hæc duo, datum dico & donum, à se invicem segregavit Jacobus Apostolus, dicens: *Omne datum optimum & omne donum perfectum de sursum est descendens à Patre luminum*. Ac si aperte diceret: Omnis naturarum data substitutio & restauratio quæ ex dato & dono conformatur, omnisque perfecta eorum qui digni sunt æterna beatitudine deificatio, quam Græci θέωσιν dicunt, ab uno fonte manat, hoc est de sursum à Patre luminum. Itaque datum ut prædiximus, in creaturarum substitutione substantiali, donum vero in deificatione electorum superessentiali accipere debemus. Non enim aliter divina providentia universitatis quam condidit, ordinem substituere voluit, nec fieri debuit nec possibile fuit: nisi ut primo daret essentias & substantias quibus postea distribueret ornamenta, hoc est virtutes donaret juxta dignitatem & angelorum & hominum, quos *præscivit & prædestinavit*

navit conformes fieri unigenito Dei verbo. Ut igitur concludamus breviter, natura est datum, gratia vero donum. Natura ex non existentibus in existentia adducit: donum vero quædam existentium ultra omnia existentia in ipsum Deum evehit. Eos enim qui divinam super omnia communionem participant, inter omnia connumerari vera non sinit ratio. De se namque veritas ait: *Ubi ego fuero, illic & minister meus.* Ipsam incunctanter super omnia esse credimus. Ministri igitur ipsius super omnia sunt. Cætera vero quæ virtutem puræ contemplationis de ordine theophaniarum non attingunt, inferiores ordines obtinent, sive in theophaniis sive in inferiorum naturarum sublimitatibus. Hoc autem dicimus non quod ulla creatura ultra omnes theophanias possit ascendere, eumque *qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem,* nulla theophania interposita attingere, sed quod theophaniarum quædam tantæ altitudinis sunt ut super omnem creaturam proxima Deo contemplatione intelligantur exaltari, ac velut theophaniarum theophaniæ creduntur esse: Deus enim omnino nulli creaturæ visibilis per seipsum est; sed in nubibus theoriæ & videtur & videbitur, sicut ait Apostolus: *Rapiemur in nubibus obviam Christo, & sic semper cum ipso erimus.* In theophaniis autem dixi pluraliter, quum nec intellectuales nec rationales naturæ eodem modo veritatem contemplaturæ sunt, sed unicuique hoc dicit, de angelica & humana natura quæ sublimissimum universitatis conditæ locum obtinent, earum secundum propriam analogiam altitudo theoriæ distribuitur atque definitur. Cæteræ vero naturæ quas ipsa veritas non ad se contemplandam fecit, sed ut per eas contemplativæ virtutes ipsam laudarent, in suis ordinibus & semper sunt & erunt quietæ, absque locali circumscriptione & temporali mutabilitate. Finito namque mundo qui localibus spatiis & temporalibus motibus ambitur, quid erit localiter circumscriptum aut temporali mutabilitati subditum? Erunt enim omnia quieta: quando nihil per generationem in mundum veniet, nihil per corruptionem in mundum resolvetur. Mundus quippe peribit, nullaque ipsius pars remanebit: ac per hoc neque totum. Transibit enim in suas causas ex quibus processit, in quibus neque loca sunt neque tempora, sed locorum temporumque simplices sinceræque rationes: in quibus omnia unum sunt, neque ullis accidentibus discernuntur. Omnia enim simplicia, omni compositione substantiarum accidentiumque carentia, & ut sic dicam, unitas simplex & multiplex adunatio omnium creaturarum in suis rationibus & causis, ipsarum autem causarum & rationum in verbo Dei unigenito, in quo & facta sunt & subsistunt omnia. Habes igitur differentiam & proprietatem naturæ & gratiæ, dati videlicet & doni, eorumque communionem. *D.* Habeo plane & ni fallor intelligo, ac per hoc breviter colligam, quæ à te dicta sunt. Naturam dixisti esse datum, gratiam vero donum. *M.* Ita. *D.* Addidisti etiam utriusque proprietatem,& naturæ dedisti de nihilo esse & semper manere,gratiæ vero deificare,hoc est, efficere homines in Deum transire:eosq; affluentia divinæ bonitatis gratis absq; naturæ subdio, nullis præcedentibus meritis, exaltat super omnia, quæ sunt & quæ continentur intra universitatis conditæ terminos. Commune vero earum, naturæ dico & gratiæ, intelligitur esse humanæ substantiæ resurrectio, hoc est mortalium corporum in immortalia transitus, & corruptibilium in incorruptibilia, & animalium in spiritualia, & temporalium & localium in æterna omnique circumscriptione libera. *M.* Recte collegisti; hæc enim suadere volui, & ut video tibi suasi. *D.* Adhuc tamen hæsito, quoniam non tam clare contemplor, quomodo non solum humanæ naturæ resurrectionem, verum etiam omnium rerum sensibilium, quas hujus mundi ambitus comprehendit, videris asserere. *M.* Mirari non desino, cur tam frequenter de talibus hæsitas, cum suasum tibi sæpe concesseris, omnia in homine esse creata, visibilia dico & invisibilia, ac post hoc resurrectura. Verum de resurrectione invisibilium nunc tractare non est nostri propositi. De resurrectione vero corporalium sensibilium, hoc est, de eorum reditu in suas causas disputamus. Si igitur humana natura ex intelligibilibus & corporalibus sensibilibus composita est, animo dico & corpore; quid mirum si universitas omnium sensibilium in humano corpore resurgat; & quocunque transierit, transeat; in causas tamen solummodo dico, non in ipsam deificationem, quæ solis purgatissimis intellectibus donabitur? Et si maxime argumentationem de hoc audire desideras, attentus esto, & in ea quæ restant intuere. Ac vera fidei Catholicæ simplicitate disputare incipiam, ex qua omnis assensus in purissimam rerum cognitionem inchoat. Credis, ut opinor, omnia quæ sunt & quæ non sunt,

hoc eſt, quæ ſenſu & intellectu ſuccumbunt, & quæ ſenſum omnem & intellectum ſuperant, & tantum poſt Deum, ut & verbis ſancti Dionyſii Areopagitæ utar, circa Deum volvuntur, inferioribus ſe naturis incognite in verbo Dei facta eſſe.

XXIV. *D.* Hoc incunctanter & credo & quantum illuminor ſuperno lumine intelligo; audiens ſacram ſcripturam dicentem: *In principio fecit Deus cœlum & terram*; principium appellans unigenitum verbum in quo pater fecit omnia, cœli vero terræque vocabulis inviſibilem & viſibilem creaturam ſignificans. Et alibi ſimpliciter, hoc eſt univerſaliter ait: *Omnia in ſapientia feciſti*; omnia dicens omnium creaturarum univerſalitatem in verbo Dei factam concluſit. *M.* Putaſne igitur omnia quæ in ſapientia Dei facta ſunt, vivere an vita carere, vel ut verius & apertius dicam, utrum omne quod in Dei ſapientia factum eſt, vita & ſapientia eſt, vitæque & ſapientiæ particeps, necne? Et ſi vita & ſapientia eſt omne quod in ſapientia factum eſt divina, utrum temporaliter cœpit eſſe an ſemper erat, & non erat quando non erat? Et ſi ita eſt; nunquam erit quando non erit;nam ſi ex tempore cœpit eſſe,neceſſe eſt cum tempore finiri. *D.* Abſit à corde fidelium hoc exiſtimare, ut omne quod in verbo Dei factum eſt vita non ſit, & vita ſapiens & æterna abſque ulla temporali inchoatione, abſque ullo temporali termino. Nam & corpora omniſque ſenſibilis creatura in ipſo, vita ſapiens & æterna eſt,ita ut ineffabili & incomprehenſibili, credibili tamen modo omnis creatura in ipſo vivat & vita ſit; & cum extra ipſum nihil ſit, de ſeipſo, velut extra, creaturas conditas produxit. Nam & intra ipſum & extra ipſum univerſam creaturam dicimus eſſe, ea ratione ut intra ipſum dicantur cauſæ rerum & rationes propter ſimilitudinem earum & ſimplicitatem; extra ipſum vero, effectus earum cauſarum & rationum propter quandam diſſimilitudinem: locis enim & temporibus variantur, generibus & ſpeciebus, proprietatibus & accidentibus diſcernuntur. Ideoque veluti extra ſimplicitatem divinæ ſapientiæ dicuntur eſſe, cum extra ipſam nihil ſit, & in ipſa omnia, univerſalis & ſimplex vita eſt. Quid enim in ſapientia Dei eſſet, quod vita careret, aut vita non eſſet; cum & ipſa vera vita ſit, & pluſquam vita, & nihil in ipſa quod aut ipſa non eſt, aut ſui ſimillimum. Præſertim cum Theologus Johannes dicat: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt: in ipſo vita erat.* *M.* In verbo igitur quod eſt ſapientia divina, omnis creatura & eſt & vivit, & omne quod in ipſo eſt, perire non poteſt. Si enim quod continet, ſemper & incommunicabiliter manet & vivit, imo etiam vita eſt & vita æterna; omne quod in eo continetur, neceſſario & eſt & ſemper manet, & vita eſt & vita æterna. *D.* Hinc dubitare & impium & ſtultiſſimum eſt, cum omnis divinæ hiſtoriæ auctoritas omneſque Theologi perhibeant omnem creaturam in verbo æternaliter eſſe. Hinc Sanctus Auguſtinus in decimo ſexto cap. duodecimi libri de Civitate Dei, evidentiſſime ac breviter ſententiam protulit de eo quod dominus non ſolum omnium creator creaturarum ſemper fuit, verum etiam & dominus; & ſicut nunquam fuit non creator, ita nunquam non fuit dominus, diſputans: "Quapropter, "*inquit*, ſi Deus ſemper dominus fuit, ſemper habuit creaturam ſuo dominatui ſer-"vientem; veruntamen non de ſeipſo genitam, ſed ab ipſo de nihilo factam, nec ei "coæternam. Erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore ſine illa, non eam ſpa-"tio tranſcurrente, ſed permanente perpetuitate præcedens. Sed ſi reſpondero eis "qui requirunt quomodo creator ſemper dominus fuit, ſi creatura ſerviens "non ſemper fuit, & quomodo creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt, ſi ſem-"per fuit: vereor ne facilius judicer affirmare quod neſcio, quam docere quod ſcio. Ac ſi aperte præfatus Pater diceret, minus in æternitate creaturarum capacium tarditatem redarguens: Si aſſeruero quod firmiſſime ſcio, dominum videlicet & ſemper creatorem & dominum creaturæ fuiſſe, ac per hoc & ſemper creaturam ſervientem ſubſtitutam non defuiſſe. Nam ſi ſemper creatura non fuit, ſequitur neque creatorem neque creaturæ ſemper dominatorem extitiſſe; at vero quia & ſemper creator & dominus erat, neceſſario ſequitur ſemper creaturam ſervientem ſubſtitiſſe. Non enim accidens creatori omnium eſt creaſſe quæ creavit, ſed ſola perpetuitate ſemper aſcendit & præcellit quæ creavit: vereor ironice ſuggillans ne forte judicer affirmare quod neſcio, quam docere quod ſcio. Incunctanter ſiquidem intelligo ſemper & creaturam & creatorem ejus, & dominum & ſervientem ſibi inſeparabiliter fuiſſe: non quod creatura creatori, ut ſerviens domino, coæterna ſit; creator ſiquidem creaturam, & dominus ſervientem æternitate præcedit, non tempore, ſed ea ratione

qua

qua creator & Dominus principium creaturæ & servientis est, creator autem & Dominus Ἄναρχος, hoc est carens principio: creatorem autem nostrum & Dominum dicimus unum & solum Dominum, summam videlicet & sacram Trinitatem unam essentiam in tribus substantiis; quæ dum per se cogitatur, solus in ea Pater ἄναρχος creditur; nam Filius & Spiritus Sanctus non omnino ἄναρχοι sunt, dum principium, Patrem dico, habent. Filius namque ab ipso generatus est, Sanctus vero Spiritus procedens. *M.* Primordiales causas in Deo solummodo creatas fuisse, ac Domino suo servisse, non autem earum effectus quibus hunc sensibilem mundum compositum non incongrue credimus, arbitraris, ut opinor. *D.* Non aliter arbitror. Causas etenim rerum semper creatas fuisse, earum vero effectus definitis locorum ac temporum interstitiis in hunc mundum processisse & adhuc procedere & processuros esse opinor. *M.* Hæc opinio neque à fide catholica neque vera intelligentia recedere existimanda. Quid igitur? Putasne causas solummodo rerum æternas fuisse, effectus vero earum temporales; ac per hoc solas causas semper mansuras, effectus vero perituros? *D.* Ita semper cogitare solitus eram; sed postquam hujus præsentis disputationis semitam tecum carpere inchoavi, rationis acumen ac veluti inevitabilis rerum consequentia cœpit me attrahere, ut non solum causas, verum etiam earum processiones, quas sapientes effectus vocant, perpetualiter permansuras concesserim; eo tamen tenore ut non ipsæ processiones in semetipsis, sed in suas causas reversuræ permaneant. *M.* De hoc adhuc hæsitare te video. *D.* Negare non possum. Nam quæ per me de his cogitabam, vera ratio mutare cogit; incognita vero quæ introducere vis, nondum mihi liquide patefacta sunt. *M.* Dic quæso quid pure liquideque perspicis, & de quibus adhuc aut penitus titubas, aut partim intelligere incipis, partim obscuritas atque subtilitas aciem tuæ mentis effugit. *D.* De causis æternaliter factis semperque manentibus & in infinitum permansuris, nequaquam mentis meæ contuitus caliginem patitur: clare siquidem ac sine ulla nebula illud intueor, ea maxime ratione ductus qua in sapientia divina creatas esse non solum credo, verum etiam intelligo incunctanter. Nam omne quod in sapientia divina creatum subsistit, nullus non impius vel insipiens semper permansurum dubitavit. De effectibus vero quos processiones causarum sapientes sequens vocasti, jamdudum delibero: utrum sicut suæ causæ, permansuri, an cum mundo perituri; ita ut non in causas suas redeant & in eis salventur, sed in nihilum de quo facti sunt redigentur, ut penitus ulterius non sint. *M.* Effectus nunc causarum dicimus totum mundum sensibilem cum omnibus suis partibus quibus constat. Nam de mundo intelligibili indubitabilis sententia est, quod nunquam periturus, quoniam in illo nihil est corruptioni obnoxium; ipse siquidem semper subsistit, quemadmodum & causæ quarum effectus est, cœlestes dico essentias, quamvis Beatus Dionysius Areopagita asseverat, quasdam angelicas virtutes in altiorem divinæ theoriæ gradum quam nunc sunt, ascensuras, *dum Deus omnia in omnibus fuerit.*

XXV. *D.* De effectibus causarum invisibilium, de invisibili dico mundo adhuc titubo, deliberans qua ratione dicitur, quod periturus sit & permansurus; hæc enim sibi invicem pugnare videntur, perire dico & permanere. Quomodo enim perit quod permanet, vel permanet quod perit? *M.* Num paulo superius confessus es, quod ea ratione maxime introductus fueras, ut nullo modo dubitares de æternitate causarum, quoniam in verbo factæ sunt; non enim potest perire omne, quod semper vivens verbum continet, & in quo omnia semper vita sunt, nulli corruptioni & defectui subjecta. *D.* Ad hoc sane productus sum, in tantum ut prius dicam me penitus non esse quam illud ignorare posse, audiens Apostolum dicentem: *In quo vivimus, & movemus, & sumus.* Si enim in ipso non sum; omnino non sum: & si hoc ignoro, insipientiæ & ignorantiæ interitu perditus sum. Dic igitur num Dei verbum in quo causæ omnium æternaliter subsistunt, venit in causarum effectus, hoc est in hunc mundum sensibilem, necne. *M.* Quisquis hoc negaverit, omnino à vera religione qua unus Deus colitur & incarnatio verbi divisim prædicatur, alienus est. Ait enim Theologia: *Et verbum caro factum est,* hoc est verbum homo factum est; itemque ipsum verbum incarnatum de seipso prædicans: *Exivi,* inquit, *à Patre, & veni in mundum, & iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.* Ac si aperte diceret; ego qui secundum divinitatem æqualis sum Patri, unius ejusdemque essentiæ, cujus & ipse est existens, exivi ab illo, hoc est exinanivi meipsum, formam

ſervi accipiens, caro videlicet factus ſum, totamque humanam naturam accepi, & iterum relinquo mundum & vado ad Patrem, hoc eſt, ſervilem formam totamque humanam naturam, corpus videlicet, & animam, & intellectum, & univerſaliter omne quod ex ipſa creatura quæ conſtat ex viſibili & intelligibili exiſtentia, ſumſi, ultra omnem mundum in deitatem meam convertens, ſalva naturarum ex quibus ſubſiſto, ratione manente, ſuper omnia quæ ſunt, exaltata. Exivit igitur à Patre & venit in mundum, humanam videlicet naturam accepit in qua totus mundus ſubſiſtit; nihil enim in mundo eſt quod non in humana natura comprehendatur: & iterum reliquit mundum & ivit ad Patrem, hoc eſt humanam quam acceperat naturam, ſuper omnia viſibilia & inviſibilia, ſuper omnes virtutes cœleſtes, ſuper omne quod dicitur & intelligitur, ſuæ deitati quæ Patri eſt æqualis, adunans ſublimavit. Quanquam enim totam humanam naturam, quam totam accepit, totam in ſeipſo & in toto humano genere totam ſalvavit; quoſdam quidem in priſtinum naturæ ſtatum reſtituens, quoſdam vero per excellentiam ultra naturam deificans: in nullo tamen niſi in ipſo ſolo humanitas deitati in unitatem ſubſtantiæ adunata eſt, & in ipſam deitatem mutata omnia tranſcendit. Hoc enim proprium caput Eccleſiæ ſibi ipſi reſervavit, ut non ſolum ejus humanitas particeps deitatis, verum etiam ipſa deitas, poſtquam aſcendit ad Patrem, fieret; in quam altitudinem nullus præter ipſum aſcendit nec aſcenſurus eſt. Et hoc eſt quod alibi aperte de ſeipſo dicit: *Nemo aſcendit in cœlum niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo.* Ac ſi manifeſte diceret; nemo aſcendit in Patrem niſi qui ex Patre deſcendit, & dum à Patre deſcendit, Patrem non deſeruit, qui ſemper in Patre eſt; quoniam Pater in illo inſeparabiliter & ille in Patre ſemper eſt: *Ego enim*, ait, *& Pater unum ſumus.* In quam unitatem ſolus ille ſuam humanitatem ſubvexit, ceteros autem quos deificat, ſola participatione ſuæ divinitatis unumquemque ſecundum altitudinem propriæ contemplationis pro ſe conſtituit; ordinans in ſeipſo veluti in quadam domo, omnes quos conformes ſibi fieri elegit. Deus itaque Dei verbum in quo omnia facta ſunt cauſaliter & ſubſiſtunt, ſecundum ſuam divinitatem deſcendit in cauſarum quæ in ipſo ſubſiſtunt effectus, in iſtum videlicet ſenſibilem mundum, humanam accipiens naturam, in qua omnis viſibilis & inviſibilis creatura continetur. *D.* In hoc incunctanter catholica fides conſentit: ipſum namque Dei verbum homo factum, poſtquam reſurrexit à mortuis, ſuos diſcipulos erudiens, dixit: *Prædicate evangelium omni creaturæ*, omnem creaturam appellans hominem. Non enim irrationabilibus animalibus ſeu omnibus creaturis ſenſu carentibus ſuum evangelium juſſit prædicari, ſed ſoli homini in quo omnis natura creata continetur. *M.* Omnis itaque creatura in homine eſt? *D.* Hoc indubitanter fatendum. *M.* Fateris ergo verbum Dei in quo & per quod & ad quod facta ſunt omnia, ſecundum ſuam divinitatem, in effectus cauſarum deſcendiſſe ſecundum ſuam humanitatem? *D.* Firmiſſime fateor. *M.* Quare deſcendit? *D.* Dic quæſo. *M.* Non aliam ob cauſam, ut opinor, niſi ut cauſarum, quas ſecundum ſuam divinitatem æternaliter & incommutabiliter habet, ſecundum ſuam humanitatem effectus ſalvaret, inque ſuas cauſas revocaret: ut in ipſis ineffabili quadam adunatione ſicuti & ipſa cauſa ſalvarentur. Ac ſi aperte diceret; Si Dei ſapientia in effectus cauſarum quæ in ea æternaliter vivunt, non deſcenderet, cauſarum ratio periret; pereuntibus enim cauſarum effectibus nulla cauſa remaneret, ſicut pereuntibus cauſis nulli remanerent effectus; hæc enim relativorum ratione ſimul oriuntur & ſimul occidunt, aut ſimul & ſemper permanent. *D.* Totus itaque mundus in verbo Dei unigenito, incarnato, inhumanato adhuc ſpecialiter reſtitutus eſt, in fine vero mundi generaliter & univerſaliter in eodem reſtaurabitur. Quod enim in ſeipſo ſpecialiter perfecit, generaliter in omnibus perficiet. Non dico in omnibus hominibus ſolummodo, ſed in omni ſenſibili creatura. Ipſum ſiquidem Dei verbum, quando accepit humanam naturam, nullam creatam ſubſtantiam prætermiſit, quam non accepit. Accipiens igitur humanam naturam, omnem creaturam accepit. Ac per hoc ſi humanam naturam quam accepit, ſalvavit & reſtauravit; omnem profecto creaturam viſibilem & inviſibilem reſtauravit. Hinc non incaſſum credimus & intelligimus incarnationem verbi divini non minus angelis, quam hominibus profuiſſe: profuit namque hominibus ad redemtionem ſuæque naturæ reſtaurationem, profuit angelis ad cognitionem. Incomprehenſibile quippe erat verbum omni creaturæ viſibili & inviſibili, hoc eſt intellectuali & rationali, angelis videlicet & hominibus, priuſquam incarnaretur,

incarnaretur; quoniam remotum & secretum super omne quod est & quod non est, super omne quod dicitur & intelligitur: incarnatum vero quodammodo descendens, mirabili quadam Theophania & ineffabili & multiplici sine fine in cognitionem angelicæ humanæque naturæ processit, & super omnia incognitam ex omnibus naturam, in qua cognosceretur assumsit, mundum sensibilem & intelligibilem in seipso incomprehensibili harmonia adunans. Et lux inaccessibilis omni creaturæ intellectuali & rationali præbuit accessum. Hinc est quod communiter angelicam hymnologiam universalis Ecclesia in cœlo & in terra intelligibili & sensibili voce cantare non desinit. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, hominibus bona voluntatis.* Ac per hoc breviter concludendum, in ipso visibilia & invisibilia, hoc est sensibilis & intelligibilis mundus, restaurata, inque unitatem ineffabilem revocata sunt: adhuc in spe, in futuro vero in re: adhuc in fide, in futuro in specie: adhuc in argumento, in futuro in experimento: jam in ipso homine quem specialiter accepit factum, in futuro in omnibus generaliter perficiendum. Non itaque quis parvipendat, quod Dei verbum inhumanatum sit, ac veluti humanam naturam solummodo salvavit: sed firmissime credat & purissime intelligat, quod per inhumanationem filii Dei omnis creatura in cœlo & in terra salva facta est. Omnem vero creaturam dico corpus & vitalem motum & sensum & super hæc rationem & intellectum. Extra quæ putasne præter Deum ullam naturam esse? *M.* Nullam. Totius creaturæ nulla alia partitio invenitur. Si enim est; aut intellectus cognitus vel incognitus est, aut ratio, aut sensus, aut vita nutriens augensque corpora, aut ipsum corpus erit, & hæc omnia verbum Dei incarnatum accepit. *D.* Quid itaque dicturi sumus? Num irrationabilia animalia, ligna etiam & herbæ, omnesque hujus mundi partes à summo usque deorsum in verbo Dei incarnato restaurata sint? *M.* Miror cur totiens eandem rem repetis. Nonne verbum assumens hominem, omnem creaturam visibilem & invisibilem accepit, ac totum quod in homine accepit salvum fecit? Ac si omnem creaturam accepit humanam accipiens naturam, profecto omnem creaturam salvavit & in æternum salvaturus erit. *D.* Corporeæ igitur moles localibus spatiis distentæ multis diversisque partibus compositæ, nec non etiam visibiles species, quibus moles ipsæ, ne fluant in unum, continentur, resurrecturæ sunt in generali resurrectione? Ac per hoc si partes ipsæ in suas moles formasque & species, quibus visibilis mundus & ornatur & componitur, resurgant; sequitur quod totus mundus non periturus sit, sed in eundem statum reversurus. Nam si partes restaurabuntur, cur non & totus? *M.* Visibilium & sensibilium corporum moles & species resurrecturas non dicimus, sed ut sæpe inter nos convenerat, in suas causas & rationes quæ in homine factæ sunt, in resurrectione hominis cum homine & in homine reversuras: in quibus plus animalia omnia dicenda sunt animalia esse, quam in ipsis effectibus corporeis ac sensibilibus. Ubi enim subsistunt, ibi veraciter animalia sunt. Similiter de omnibus sensibilibus sive cœlestibus sive terrenis intelligendum. Omnia siquidem quæ locis temporalibusque variantur, corporeisque sensibus succumbunt, non ipsæ res substantiales vereque existentes, sed ipsarum rerum vere existentium quædam transitoriæ imagines & resultationes intelligenda sunt. Cujus rationis exemplum est vox ejusque imago quæ à Græcis ἠχὼ vocatur: seu corpora ipsorumque umbræ quæ sive in puro aëre formatæ, sive de aquis, sive de qualicunque re unde solent resultare, resultant: quæ cuncta non res, sed falsæ rerum imagines probantur esse. Itaque sicut imagines vocum umbræque corporum per se non subsistunt, quia substantia non sunt: sic corpora ista sensibilia veluti rerum subsistentium quædam similitudines sunt, & per se subsistere nesciunt. Nam & humana corpora quæ localiter distenduntur, incrementis decrementisque variantur, & moventur, species quoque illorum sive generalis illa quam omnia corpora humana participant, sive specialis qua singulorum corporum quantitas circumscribitur, in resurrectione futura non sunt: sed in spiritualem naturam, quæ locis temporibusque, propriis quoque speciebus, quæ ex qualitate & quantitate sumuntur, nescit circumscribi, transitura esse naturalis ratio edocet. Hoc autem dicimus non præscribendo sententias eorum, qui aliter de resurrectione corporum omnino disputant. Affirmant enim humana corpora in ea quantitate & specie, in qua unumquodque cecidit, futura esse: sexumque eorum, virilem dico fœmineumque, permansurum autumant. De quibus postmodum commemorabimus. Quod autem animalia ea ratione qua diximus, hoc est in causis suis iterum

futura ſunt; ex verbis Sancti Dionyſii incunctanter poſſumus argumentari. Capitulo ſexto de Divinis Nominibus de divina vita diſputans, *Immortalium*, inquit, *angelorum vita & immortalitas & imperdibile ipſum angelicæ ſemper motionis ex ipſa divina videlicet vita & per ipſam eſt & ſubſtitit; idcirco & viventes ſemper & immortales dicuntur: & non immortales iterum; quoniam non à ſeipſis habent immortaliter eſſe & æternaliter vivere, ſed ex vivifica & totius vitæ factrice & continuatrice cauſa. Et ſicut in* ὄντι *dicimus, hoc eſt de eſſentia tractantes (*ὂν *enim à Græcis eſſentia dicitur, ſicut & οὐσία,) quia & ejuſdem eſſe eſt cauſalis; ſic & ibi iterum, in vita videlicet, quia & per ſeipſam vita eſt divina vita, vitalis & ſubſtantialis, & omnis vita, & vitalis motus ex vita ipſa, quæ eſt ſuper omnem vitam & omne principium totius vitæ: ex ipſa & animæ habent imperdibile, & animalia omnia & germina ſecundum noviſſimam conſonantiam animæ habent vivere. Qua ablata, tam generali videlicet vita quam ſpeciali & ſingulari, juxta eloquium deficit vita omnis ad terram, & deficientia ad participandum eam infirmitatem, iterum converſa, iterum animalia fiunt.* In quibus verbis præfati Theologi non reſurrectionem animalium irrationabilium, ſeu rerum ſenſu carentium reſtaurationem in priſtinas ſpecies quantitateſque quibus mundus iſte impletur, futuram intelligimus; ſed in cauſas ſuas ex quibus procedunt & in quibus ſubſiſtunt reditum eſſe futurum. Non enim dixit divinam vitam angelicæ ſolummodo & humanæ, hoc eſt, intellectualis & rationalis vitæ cauſam eſſe, ſed univerſaliter omnis vitæ. Omnis autem vita aut rationalis eſt, ut in ſuperioribus libris copioſe diſputavimus, aut irrationalis, aut nutritiva corporum & activa; hoc eſt aut angelica, aut humana, aut animalis, aut ſenſu carentium: ut ſunt ligna & herbæ, ceteraque ſimilia in quibus vitalis ſolummodo motus operatur. Ac per hoc non de ſola humana vita, ſed de omnibus prædictis vitæ ſpeciebus; nec de corporibus ſolummodo humanis, ſed de omnibus quæ ſpiritus vitæ vegetat, divinum pronuntiat eloquium: *Auferes ſpiritum eorum, & deficient & in pulverem ſuum revertentur.* Nulla enim vita ſeu rationalis, ſeu animalis, ſeu nutritiva diu, ut ne dicam ſemper, corruptibilia & mortalia corpora vivificare & adminiſtrare poteſt; ideoque deſerit, eaque deſerente deficient corpora & in pulverem ſuum revertentur. Et hoc eſt quod ait: *Et deficient,* id eſt animalia & gramina ad participandum eam infirmitatem; non enim ſemper participare vitam poſſunt, propter corruptibilium terrenorumque corporum infirmitatem & fragilitatem. Naturalis autem operatio vitæ in corporibus ſive ea regendo ſive deſerendo ad creatorem omnium refertur; propterea dicit; *auferes ſpiritum eorum,* non quod Deus auferat ſpiritum ullius corporis, ſed quod deſinat ſpiritus corruptibilibus corporibus gravatus ab eis deficere ad tempus, in eandem incorruptibilitatem & ſpiritualitatem converſa iterum naturali motu reverſuri. Quod enim eis congenitum eſt in hunc mundum non poſſunt ſemper deſerere, ſed quandoque finito mundo recipient, dum in cauſis quod tegit & quod tegitur, mirabili quadam harmonia unum inſeparabile futurum ſit. Ideoque ait: *Et mitte tuum ſpiritum, & creabuntur.* Ac ſi diceret: ſpiritum vitalem, quem feciſti, emitte, hoc eſt emitti & redire in corpora quæ temporaliter deſeruit naturali appetitu permitte: *Et renovabis faciem terræ,* hoc eſt adunatis inſeparabiliter corporibus ſuis vitalibus ſpeciebus reſtaurabis integritatem naturæ, quæ vocabulo terræ myſtice ſignificatur. Quod ſi cuipiam incredibile videtur & contra naturalem rationem, irrationabilia ſenſuque carentia in humanam tranſire naturam: primum intentus conſpicetur, quod inferiores humanæ naturæ partes, ſenſum dico corporeum & nutritivam vitam ipſumque corpus, irrationabilium ſenſuque carentium nec non terrenorum corporum conditionibus ſimillimæ ſunt. At ſi ita eſt; quid mirum aut incredibile eſt, ſi ſimilia in ſui ſimilia, id eſt in ſuperiora, quorum ſimilitudines ſunt, tranſeant? Non enim naturalis ratio ſinit ſuperiora in inferiora mutari, inferiora vero ſuperiora naturaliter appetunt eiſque adunari. Perſpiciat quoque paſſiones irrationabilis creaturæ, quas propter caſum hominis à dignitate divinæ imaginis inſertas ſibi pœna quadam peccati humana natura attraxerat: quas inſitas naturaliter ante lapſum non habebat, moveri poſſe in his qui perfecti ſunt, in virtutes naturales. Paſſiones autem dico voluptatem & triſtitiam, concupiſcentiam atque timorem, & quæ ex his naſcuntur, quas in virtutes poſſe mutari dubium non eſt. Verbi gratia, concupiſcentia quidem intellectualis divinorum appetitus deſiderantium operatur motum: voluptas vero innocuam nutritivæ animi operationis lætitiam: timor quoque futuræ in delictis providam ultionis curam: item triſtitia

correctricem

correctricem in præsenti malorum pœnitentiam. Si ergo passiones, quas rationalis natura ex irrationabili in seipsam deduxerat, in naturales animæ possunt mutari virtutes; cur incredibile sit ipsam irrationabilitatem in altitudinem rationabilitatis transmutari? Nam & superbia quæ veluti caput totius malitiæ prohibetur, in amorem cœlestis excellentiæ & in despectum terrenæ infirmitatis in bonis hominibus vertitur, dicente Apostolo: *Quæ sursum sunt sapite, & non quæ super terram.* Breviterque dicendum nullum vitium esse quod in sapientibus, divina gratia operante, mutari in virtutem non possit. Ac sic de malitia solet fieri bonitas, de bonitate autem nequaquam malitia. Virtus siquidem bonitatis contrarium sui mutat in seipsam, malitiæ vero dedecus bonitatis pulcritudinem decolorare impossibile est. Si itaque vitia in virtutes cum sibi invicem contraria sint, moveri non negamus: cur naturas inferiores in naturas superiores dum sibi nullo modo adversantur, mirabili quadam adunatione transfundi negaverimus? Satis de his dictum. *D.* Satis plane.

XXVI. *M.* Quoniam vero de eo quod resurrectio corporum naturali virtute, divina gratia cooperante, per salvatoris mundi inhumanationem futura sit, Beati Epiphanii testimonium introduximus; necessarium arbitror, ut magni quoque Theologi Gregorii sententiam de eadem ratione introducamus. *D.* Necessarium. Nam & sic permissum, & *quod in ore duorum idoneorum testium constituitur, inconcussum esse videtur.* *M.* Vicesimo itaque primo capitulo sermonis de Imagine disputans, quod resurrectio non tantum ex prædicatione scripturæ, quantum ex ipsa rerum necessitate speratur. " Sed non sic est fortis, *inquit*, malitia, ut bonitatis vincat virtutem: neque melior " neque singularior est nostræ naturæ insipientia, quam Dei sapientia. Non enim possibile est conversibile atque mutabile potentius esse atque singularius, " quam quod semper similiter se habet atque in bono fixum est. Nam divinum quidem consilium semper & immutabile ubique se habet: conversibile autem nostræ naturæ non in malo fixum manet. Quod enim semper omnino " movetur, si quidem ad bonum processionem habuerit; propter eximietatem rei " perquirendæ, nunquam desinet ab ipso, qui sursum est meatu. Non enim inveniet terminum quæsiti, qui nanciscentis stabilitabit unquam motum. Sin ad " id quod contrarium est motum susceperit, ubi cursum malitiæ peregerit & in " sublimissimam mali mensuram pervenerit: tunc quod semper impetu movetur, nullum ex natura statum inveniens, cum spatium quod in malitia est, transcursum fuerit, secundum necessitatem ad bonum convertit motum. Nam dum malitia in infinitum non progreditur, sed necessariis finibus comprehenditur: consequenter " boni successio finem malitiæ excipiet. Ac sic, ut dictum est, semper-mobile nostræ " naturæ ultimo recurret in bonam viam, dum ex memoria priorum infælicitatum " castigatur, ne in æquales recidat. Rursus igitur erit nobis cursus in bonis, eo " quod finibus necessariis malitiæ natura circumterminatur. Ut enim superiorum " periti luminis quidem omnem mundum plenum esse dicunt, tenebras vero oppositione terreni corporis obumbrationem fieri, quum quidem à solis radiis à tergo secundum formam rotundi corporis umbra instar coni claudatur. Sol enim multipliciter magnitudine terram superans, illamque radiis undique complectens, in summitate coni commissuras luminis connectit. Itaque secundum hypothesin si fieret " alicui virtus transgrediendi mensuram in quam extenditur umbra; omnino in " lumine esset, à tenebris illæsus. Sic arbitror oportere etiam de nobis cogitare, quia transeuntes malitiæ terminum, cum in summitate umbræ peccati " fuerimus, iterum in lumine conversabimur, secundum infinitam multiplicationem quantum ad malitiæ mensuram, bonorum natura abundante. Iterum ergo " paradisus, iterum omne illud lignum quod etiam vitæ est lignum, iterum " imaginis gratia & principii dignitas. Animadverte quam clare & rationabiliter & indubitanter astruit, primum quidem malitiam non posse esse perpetuam, sed ex necessitate rerum ad certum terminum perventuram & quandocunque defecturam. Si enim divina bonitas, quæ semper non solum in bonis, verum etiam in malis bene operatur, æterna est & infinita; contrarium ejus necessario non erit æternum & infinitum. Alioquin non erit contrarium, nec ex adversa parte oppositum. Æterna siquidem qualitate discrepant, sola æternitatis æqualitate sibimet conveniunt. Divina namque pietas atque severitas qualitate dissonant, dum una delicta punit, altera indulget: ambæ tamen æternæ sunt. Divinæ autem bonitati, malitia omnino opponitur.

nitur. Malitia itaque consummationem accipiet, & in nulla natura remanebit; quoniam in omnibus bonitas divina & operabitur & apparebit. Ac per hoc naturam nostram non esse in malo fixam, nec futuram esse semper malitia detentam, sed ad bonum finito omni malo reversuram præfatus auctor asserit. Sicut enim umbra terræ, quam noctem appellant, in aëris & ætheris spatia per infinitum non porrigitur, sed intra centum & viginti sex millia stadiorum, ut physici perhibent, coarctantibus eam undique solaribus radiis circa terram diffusis, instar coni acuminatur, ita ut penitus deficiat; sic malitia, quæ veluti quædam umbra delictorum nostrorum nostram occupat naturam, abundantia supernæ & æternæ bonitatis coarctabitur & omnino abolebitur; dum irrationabiles humanæ animæ motus ad rationabiles veritatis affectus convertentur. Deinde nostram naturam semper moveri, quod etiam fere omnes divini philosophi approbant, incunctanter asserit, & nihil aliud appetit nisi summum bonum, à quo veluti principio incipit moveri, & ad quod veluti ad finem motum suum accelerat. Tota siquidem rationabilis creatura quæ proprie in hominibus subsistere intelligitur, etiam in delictis suis perversisque anfractibus dominum suum, à quo est & ad quem contemplandum condita est, semper quærit. Rationabilis quippe natura nunquam malum appetit: in multis tamen fallitur & decipitur, falsa pro veris approbans, quod proprium est erroris, & non rectam viam ingredientis ad summum bonum quod semper quærit. Perversus autem ipse motus vocabulo malitiæ non incongrue appellatur. Malitia namque est animæ intellectualis naturalium bonorum oblivio, & ad finem insitarum naturæ virtutum operationis defectus, naturaliumque potentiarum per fallentem judicationem in aliud præter finem irrationabilis motus. Finem vero dico eorum quæ sunt causam, quam naturaliter appetunt omnia. Proinde ipso irrationabili motu, qui totius mali & malitiæ & causa & plenitudo est, bonitatis amplitudine circumscripto penitusque terminato, rationabiliter secundum insitas sibi naturales virtutes humana natura movebitur, sursum versus erecta; causam suam semper appetens, & in paradisum, delicias dico virtutum quas naturaliter sibi insertas peccando perdiderat, rediens, escamque ligni vitæ, Dei videlicet verbi contemplationem ardenter desiderans, divinæque imaginis ad quam facta est, dignitatem recipere festinans. Sed quod quærit & appetit, dum recte movetur vel non recte, infinitum est omnique creaturæ incomprehensibile; necessarioque semper quæritur ac semper movetur per hoc quod quærit, mirabilique modo, quodammodo quod quærit, invenit & non invenit, quia invenire non potest. Invenit autem per theophanias, per naturæ vero divinæ per seipsam contemplationem non invenit. Theophanias autem dico visibilium & invisibilium species, quarum ordine & pulcritudine cognoscitur Deum esse & invenitur, non quid est, sed quia solummodo est; quoniam ipsa Dei natura nec dicitur nec intelligitur: superat namque omnem intellectum lux inaccessibilis. Et hoc est quod Psalmista dicit: *Quærite Dominum & confirmamini: quærite faciem ejus semper.* Et hæc est spiritualis illa via, qua in infinitum tendit, quam puræ perfectæque animæ ingrediuntur, Dominum suum quærentes. Nam & virtutes cœlestes Dominum suum semper quærunt, in quem semper perspicere concupiscunt. Ipsa est caligo, de qua Dionysius Areopagita Dorotheo scribens, ait: *Divina caligo est lumen inaccessibile, in quo habitare Deus dicitur. Et cum quidem sit invisibilis propter supereminentem claritatem, & inaccessibilis propter exuberantiam superessentialis luminum effusionis, in hoc fit omnis Deum scire & videre dignus, eoque ipso quo neque videt neque cognoscit, in illo vere super visionem & cognitionem factus est: hoc ipsum sciens, eum in omnibus sensibilibus & intelligibilibus esse, & prophetice dicens: Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam. Quemadmodum etiam Divinus Paulus Deum cognovisse dicitur, cognoscens illum super omnem intelligentiam & cognitionem existentem: propter quod & investigabiles esse vias ejus ait, & inscrutabilia judicia ejus, & inenarrabiles donationes ejus, & pacem ejus superantem omnem intellectum, sic inveniens eum super omnia, & hoc super intelligentiam cognoscens, quia supra omnium est, omnium causalis existens.* Idem in epistola ad Gaium Monachum, "Tenebræ, *inquit*, quidem obscuræ sunt in lumine, & "magis in multo lumine. Ignorantia occultant scientiæ, & magis multæ scientiæ. Hæc "enim supereminenter, sed non secundum privationem accipiens, enuntia super-vere, "quia latet, etiam qui habent incomprehensibile lumen, nesciunt quid sit quod habent, "testante Evangelista: Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehende-"runt. Ideoque divinum lumen tenebrarum vocabulo, quoniam incomprehensibile "est,

" est, vocitatur. Similiter & gnostica virtus contemplantium illud, quoniam ab eo " repercutitur, tenebrarum nomine frequens appellatur; quia habentes lumen & " rerum scientiam latet secundum Dominum ignorantia: & superpositæ ipsius tenebræ " velantur ab omni lumine, & abscondunt omnem scientiam. Et siquis videns Do- " minum, intellexit quod vidit; non ipsum contemplatus est, sed quid eorum ab ipso " existentium & cognitorum; ipse autem super animum & super essentiam colloca- " tus, universaliter non cognoscitur neque videtur, sed est superessentialiter & super " animum cognoscitur. Et ipsa secundum quod melius est perfectissima ignorantia, " scientia est ejus super omnia cognita. Neque hoc Evangelista prætermisit, dicens: *Dominum nemo vidit unquam.* Et ut ait Ambrosius: *Sicut nunquam visibilis fuit; ita nunquam visibilis erit.* Et quod ipsa veritas dicit: *Nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater.* Sed utrum Dei verbi humanitas, sicut & ejus divinitas, incomprehensibilis est omni creaturæ, omnemque superat intellectum, postquam in Deitatem verbi assumpta est, unaque cum ipsa substantia facta absque ulla confusione utriusque naturæ, divinæ scilicet & humanæ, ex quibus unus Christus Dominus noster atque salvator constare creditur & intelligitur ab his qui orthodoxæ fidei participes sunt; an intra terminos universitatis conditæ rationabili & intelligibili naturæ cognoscibilis circumscribitur, hoc est intra numeros qui cognosci possunt detinetur; unusquisque prout vult suam sententiam proferat. Ego autem incunctanter vestigia eorum sequor, qui non temere prædicant humanitatem Domini nostri Jesu Christi suæ divinitati unitam, ita ut unum, salva naturarum ratione, in ipsa & cum ipsa sit: quoniam una substantia est, & ut usitatius dicam, una persona humanitas Christi & divinitas, & quemadmodum divinitas ejus omnem superat intellectum; ita & humanitas, quæ super universalitatem visibilis & intelligibilis creaturæ, super omnia loca & tempora, super omnem circumscriptionem & definitionem, super omnes cœlos, super omnes virtutes & potestates, super omne quod dicitur & intelligitur, super omne quod post Dominum est, exaltata est & superessentialis facta est, omni creaturæ incomprehensibilis & ininvestigabilis, & hoc in superiori hujus operis textu docuimus.

XXVII. *D.* De exaltatione incarnati verbi cum carne quam de virgine accepit totoque homine copulato sibi in unitatem substantiæ super omnia superessentialiter, & à te copiose suasum & à sanctis Patribus est roboratum: sed utrum tota natura humana, quam solam partim in electis liberandam putaveram, semper partim in reprobis æterno igne torquendam detineri solutis ipsius malitiæ retinaculis penitusque disruptis, ut superior docet ratio, ascensura est, quo primitiæ ipsius humanitatem Christi dico, ascendit; jam dubius delibero, cum inter se multa in hac quæstione colluctantur. Si enim tota illuc ascensura est, & ut apertius dicam, reditura in eum quem peccando deseruit; si eam totam redimendo suscepit; quid dicturi sumus, nonne consequens erit, nullam æternam mortem miseriæ, nullam impiorum pœnam remansuram? Quid enim in eis torquebitur, postquam tota natura cujus boni & mali participes sunt, non solum omni morte atque malitia liberabitur, verum etiam in ipsum Deum revertet? Ubi vero æstus ille flammarum ignis æterni, in quem severitas justissimi judicis malos missura est, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus?* Ubi erit supplicium æternum in quod ituri sunt impii, si nulla pars humanæ naturæ remanserit, quæ æterno supplicio obnoxia sit? Finita namque omni malitia, quis malus remanebit? Omnis enim malus malitia malus est, ac per hoc pereunte malitia, peribit etiam & malus. Deficiente quippe causa necessarium est effectum sui deficere. Eadem est ratio de morte & vita. Si enim *absorbebitur mors à vita,* quemadmodum à bonitate malitia & à beatitudine miseria; quis à morte & miseria torquebitur, quando extra vitam & beatitudinem nemo residebit? Si vero quis asseruerit partem humanæ naturæ in Dominum redituram, partem in pœnis semper mansuram; quanta incommoda veræque rationi reluctantia assertionem ejus consequentur? Cogetur siquidem fateri divinum verbum non totam humanam naturam, sed partem ejus sumpsisse; ac per hoc neque totum humanum genus salvare voluisse, neque salvasse, quod absurdum credere. Vera item ratio puraque rerum speculatio eum deridebit simplicitatem humanæ naturæ dividentem, ac veluti ex multis dissimilibus vel similibus compositam esse docentem; cum sit una & simplex, omnique compositione & dissimilitudine & multiplicitate partium libera: alioquin non jam ad imaginem Dei facta est, sed ad mortalium & corruptibilium corporum multifor-

mem varietatem, quod existimare & stultissimum est & turpissimum, & omnino à veritate alienum. Porro, si humana natura imago & similitudo Dei est; profecto & tota per totum in ipsa est, & tota in singulis eam participantibus, nullam in seipsa vel in aliquo suæ uniformiter simplicitatis divisionem vel partitionem seu possibilitate dividendi vel partiendi seu actu & opere recipiens. Si enim una & individua divinitas est, ad cujus imaginem humanitas facta est; necessario & ipsa una & individua est, & omnes homines, nemine excepto, in ea unum sunt. At si quis humanitatis simplicitatem & impartibilitatem me dixisse, nulla sacrorum Patrum auctoritate adjutum existimet; audiat beatum Origenem in libro tertio in Epistola ad Romanos, *Ego dixi Dii estis & filii excelsi*, & addidit, *omnes*. Quæ adjectio omne simul sub hoc titulo humanum connexuit genus. " Denique in consequentibus dicit : Vos autem ut " homines moriemini ; unde & illud quod scriptum est, Et recogitavit Deus quia fe- " cit hominem super terram, & pœnituit in corde suo ; & dixit Deus, deleam homi- " nem quem feci à facie terræ, non solum pro excidio diluvii dictum puto, sed ali- " quid ex hoc etiam sub mysterio de futuris prædictum, ut eo modo sentiatur quod " dictum est, Deleam hominem, quod & per Prophetam Deus dicit, Ecce enim deleo " iniquitates tuas, ut nubem : ut videatur delens eum secundum hoc quod homo " est, post hæc facere eum Deum, tunc cum erit Deus omnia in omnibus. Magnum quoque Theologum Gregorium in decimo septimo capitulo sermonis de Imagine disputantem de humanitate legat, ubi ait : " Quid est quod de his cogitamus ? sermo " qui dicit, fecit Deus hominem, infinita significatione omnem humanitatem osten- " dit : non enim nunc connominatur creaturæ Adam sicut in sequentibus historia dicit, " sed nomen creato homini non aliud quoddam universaliter est. Non igitur uni- " versalis naturæ vocatione tale aliquid suspicari introducimus, quia in divina præ- " sentia & virtute omnis humanitas in prima constitutione comprehensa est. Opor- " tet enim nil Deo infinitum in his quæ ab eo facta sunt æstimare, sed uniuscujusque " eorum quæ sunt finis & mensura sibi substantiæ magnitudo est, quæ in superficie " corporis perficitur. Sic arbitror veluti in uno corpore totam humanitatis plenitu- " dinem pro gnostica virtute à Deo omnium comprehensam fuisse. Hoc docet sermo " qui dicit : *Quia fecit Dominus hominem, secundum imaginem Dei fecit eum.* Non enim in " parte naturæ imago, neque in quodam eorum quæ secundum ipsam considerantur " gratiam est, sed in totum genus æqualiter talis pervenit virtus. Signum vero est " omnibus similiter animum collocari, dum omnes intelligendi & consiliandi virtu- " tem habeant, & alia omnia ex quibus divina natura in eo quod secundum ipsam " factum est imaginatur. Similiter se habet & ipse in prima mundi constitutione osten- " sus homo, & post universitatis consummationem futurus æqualiter in seipsis divinam " imaginem ferat. Propterea unus homo nominatum est omne, quia in virtute Dei " nihil præterit, nihil instat, sed & quod spectatur æqualiter præsenti comprehensiva " universitatis optatione continetur. Omnis itaque natura quæ à primis usque ad no- " vissima pervenit, una quædam vere existentis imago est ; ipsa vero in masculum & " fœminam generis differentia novissime constitutioni formationis adjecta est. Proinde fidei verbum humanitatem accepit, non partem ejus quæ nulla est, sed universaliter totam accepit : & si totam accepit ; totam profecto in seipso restituit, quoniam in ipso restaurata sunt omnia, & nihil humanitatis quam totam accepit, perpetuis pœnis insolubilibusque malitiæ quam tormentorum calamitas sequitur, nexibus obnoxium reliquit ; in nullo enim damnat Deus quod fecit, sed quod non fecit, punit. Nam & prævaricantium angelorum naturam non punit, nec puniturus est ; illorum vero malitiam & impietatem nocivamque potentiam, quemadmodum & malorum hominum eis adhærentium extinguet, & fortassis illorum erit æterna damnatio, suæ malitiæ impietatisque universalis abolitio. Inter hæc itaque sibi invicem repugnantia, veluti inter æstuantis oceani fluctus cautesque quas allidunt afflictus, longa & inextricabili deliberatione fatigatus convolvor, nullamque viam evadendi reperio. Si enim ut breviter colligam quæ late superius dicta sunt, totam humanitatem verbo divino assumptam, ac per hoc in ipso salvandam naturali resurrectionis virtute cooperatrice, quæ nullam naturam perire finit, neque perpetuo puniri dixero ; quid erit quod æternæ damnationi attribuatur ? Divinæque scripturæ auctoritati resistere videbor, quæ incunctanter diabolo omnibusque ejus membris, æterna tormenta minatur esse futura. Si autem neque totam humanitatem à Christo assumptam atque salvan-

ſalvandam, neque naturali reſurrectionis virtute totam liberandam, ſed ex parte in divinæ imaginis dignitatem redituram, ex parte in æterna calamitate captivam remanſuram docuero; nonne confeſtim vera ratio divinaque ſimul auctoritas me redarguet? Ratio quippe evidentiſſime docet, nil bonitati vereque beatitudini ex diametro contrarium perpetuo eſſe poſſe. Bonitas enim circumſcribit malitiam penituſque conſumit, ſimiliter vita mortem, beatitudo miſeriam, virtus vitia mortuorumque cauſas, cæteraque id genus. In hac acie inter hæc tela veluti ex utroque latere confixus, ignorans quo tendam & quid potius ſequar, anxius conſiſto; non enim levis conſideratio eſt, unum ex duobus eligere, aut æternas pœnas impiorum angelorum & hominum deſtruere, aut divinam bonitatem & beatitudinem, abſorpta omni malitia miſeriaque, non ubique in omni creatura regnaturam. *M.* Patiens eſto; aderit lux mentium, quæ illuminat abſcondita tenebrarum, aperit abſtruſa, incognita revelat, fugitiva revocat, incircumſcripta circumſcribit, indefinita definit, ambigua ad certam quodammodo ſententiam adducit. Ac primum quidem contemplari oportet quid inter nos confectum inque inconcuſſam definitionem pervenit, quid adhuc in fluctuanti deliberatione æſtuat, quid de cetero quærendum ſit. *D.* Non aliam naturarum inquiſitionem ratio exigit. *M.* Multa definita rationabiliterque reperta in tua deliberativa theoria perſpicio, ſed quoniam adhuc veluti in ambiguo poſita, ut tu ipſe fateris, tibi videntur; neceſſarium arbitror ea repetere in quibus titubare videris, ut ſedatis animorum fluctibus, firmam de his, quæ inter nos quærimus, proferam ſententiam; ne diutius amphibologi videamur, nil ad purum diſcutientes. *D.* Ita fiat. *M.* Divino animo omnia contineri nullus recte naturas rerum intelligens dubitat. *D.* Hinc dubitare ridiculum, dum omnes ſapientes nullo modo in hoc diſſentiunt, audientes Apoſtolum dicentem: *Ex ipſo & per ipſum & in ipſo & ad ipſum ſunt omnia.* Dionyſius Areopagita cap. ſeptimo de Divinis Nominibus, *omnis*, inquit, *animi & rationis & ſenſus omnis divina ſapientia & principium & cauſa & ſubſtantia & conſummatio & cuſtodia & fons dicitur eſſe & eſt.* Beatus Ambroſius in Expoſitione in Lucam introducens Apoſtolum, *in Domino*, inquit, *Jeſu omnia condita ſunt in cœlis & in terra viſibilia & inviſibilia, & ipſe eſt ante omnes & omnia in ipſo conſtant.* Ceterorum Patrum ſententias de hoc ponere longum eſt & non neceſſarium. *M.* Si igitur in animo divino ſubſiſtunt omnia; nihil extra ipſum conficitur, ſupra quem infra vel extra nihil eſt. *D.* Omnino. *M.* Itaque ipſe eſt omnia. *D.* Omnino. Quid enim aliud omnia ſunt, niſi eorum in divino animo ſcientia, ſicut ait in præfato capitulo Dionyſius: *Divinus animus omnia continet, omnibus remota ſcientia, juxta omnium cauſam in ſeipſo omnium ſcientiam præambiens: priuſquam angeli fierent, ſciens & adducens angelos, & alia omnia ab intus, & ab eo, ut ſic dicam, principio, ſciens & in eſſentiam ducens. Et hoc arbitror tradere eloquium cum ait, ſciens omnia ante generationem eorum. Non enim ex exiſtentibus exiſtentia addiſcens, novit divinus animus, ſed ex ſe & in ſe ſecundum cauſam omnium ſcientiam & cognitionem præfert & ante-coambivit; non ſecundum ſpeciem ſingula contemplans, ſed ſecundum unam cauſæ circumſtantiam omnia ſciens & continens. Sicut & lux ſecundum cauſam in ſeipſa cognitionem tenebrarum præambit, non aliunde videns tenebras quam à lumine. Semet igitur divina ſapientia cognoſcens, cognoſcit omnia immaterialiter materialia, & non partite partita, & multa univerſaliter, ipſo uno omnia & cognoſcens & adducens. Etenim ſi ſecundum unam cauſam Deus omnibus exiſtentibus eſſe tradit; ſecundum eandem unicam cauſam ſcivit omnia, & ex ipſo exiſtentia & in ipſo ante ſubſtituta; & non ex exiſtentibus accipiet eorum ſcientiam, ſed & ipſis ſingulis eorum ſcientiæ erit largitor.* *M.* Divinus itaque animus nullum malum nullamque malitiam novit: nam ſi noſſet; ſubſtantialiter extitiſſent, neque cauſa carerent. Jam vero & cauſa carent; ac per hoc in numero conditarum naturarum eſſentialiter non ſunt, ideoque omnino divina alienantur notitia. *D.* Aliter intelligi vera non ſinit ratio. Divina namque ſcientia cauſa eſt exiſtentium, ideoque quicquid novit, neceſſe eſt in natura rerum fieri; quod autem in natura rerum non invenitur, nullo modo in divina ſcientia inveniri poſſibile eſt. *M.* Deus itaque impios neſcit, & angelos & homines, omneſque divinæ legis prævaricatores. *D.* Illorum ſubſtantias omneque quod in eis fecit & in ipſo ſubſiſtit, novit: quod autem illorum perverſis motibus naturæ ab ipſo ſubſtitutæ accidit, omnino ignorat. Nam quicquid non fecit, ſua ſcientia penitus alienum eſt. *M.* De divinæ naturæ omniumque quæ in ipſa & per ipſam & ad ipſam & ex ipſa facta ſunt æternitate, & quod ipſa ſola vere & ſingulariter æterna ſit, &

quod omne æternum participatione æternitatis ejus æternum sit, non dubitas credo. *D*. Quomodo dubitarim, dum talia & ratio & divina auctoritas approbat? Si enim unus Deus est causa omnium & finis; sequitur quod solus singulariter æternus sit, & omne quod eum participat solummodo æternum esse. Quid enim æternum esse potest præter ipsum, & quod in ipso & ab ipso factum est? *M*. Malitiam pedissequasque ejus, mortem dico & miseriam, diversorumque delictorum pœnas arbitrarisne à Deo factas, aut divinæ virtutis participes esse? Nam quod scriptum est: *Mors & vita à Domino Deo est*, non de illa morte qua moritur humanitas peccando, pœnaque peccati subsequente per corruptionem solvitur, arbitror esse dictum; sed de illa de qua Psalmista dicit: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus*, hoc est pretiosus purgatissimarum animarum in intimam veritatis contemplationem, quæ vere vera beatitudo est & æternitas, transitus. Et hæc est mors qua religiose viventes casteque Deum suum quærentes, adhuc in hac mortali vita constituti, moriuntur, in speculo & ænigmate quod quærunt videntes; in futuro vero in pristinam divinæ imaginis dignitatem, ad quam facti sunt, reversuri, ipsum *Deum facie ad faciem*, quantum creaturæ comprehensibili & intelligibili fas, incomprehensibilem & inintelligibilem universalitatis causam super omnia exaltati facie ad faciem, hoc est proxima illi theophania, visuri sunt: sicut ait Apostolus: *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*, faciem appellans comprehensibilem quandam humano intellectui divinæ virtutis, quæ à nulla creatura per seipsam perspicitur, apparitionem. Porro si malitia & mors & miseria naturæ adeo conditæ repugnans, neque in causa omnium facta, neque ejus particeps est; miror qua ratione deliberas & hæsitas, malitiam mortemque æternorum tormentorum in humanitate quam totam Dei verbum in seipso assumptam liberavit, æternaliter permansuram; cum vera ratio doceat nullum contrarium divinæ bonitati vitæque ac beatitudini posse esse coæternum. Divina siquidem bonitas consumet malitiam, æterna vita absorbet mortem, beatitudo miseriam. Scriptum est enim; *Ero mors tua, ô mors, & morsus tuus, ô inferne*; nisi forte adhuc ambigis Dominum Jesum humanæ naturæ acceptorem & salvatorem non totam ipsam, sed quantulamcunque partem ejus accepisse & salvasse, quod credere superiores rationes refutant. *D*. Jam video undique me captum nullamque rationem reperire, qua possim astruere malitiam mortemque ac miseriam in humanitate aut in tota aut in aliqua parte ejus dominaturam perpetuoque permansuram; quum in verbo Dei, quod eam totam in unitate suæ substantiæ suscepit, universaliter & redemta & liberata est: ac per hoc rectæ ratiocinationis virtute superatus, cogor fateri totam humanitatem in omnibus eam participantibus liberandam, omnibusque malitiæ vinculis mortisque atque miseriæ absolvendam: quando in suas causas, quæ in suo salvatore subsistunt, reversura est. Adhuc tamen delibero, securus jam de humanitate factus, utrum universaliter in omni creatura malitia abolebitur, an in sola humanitate. Æstimo namque diabolicos animos nunquam malitia omnibusque eam consequentibus cariturос. Ac per hoc licet in sola humanitate dono divinæ gratiæ naturalique virtute cooperatrice malitia penitus aboleatur; in Dæmonum tamen natura sine fine perseveraturam puto, & in ipsos divinæ bonitati coæterna erit. *M*. Nondum clare perspicis, ut opinor, Deum nullam creaturam quam fecit, punire, nec in humana nec in Dæmonum substantia; sed quod non fecit, in omnibus punit, hoc est irrationabiles perversæ voluntatis motus. Ac ne de hoc diutius hæsites; audi beatum Augustinum in undecimo libro Hexaemeri sui dicentem, de natura Dæmonum malitiaque disputans: " Nonnulli, *inquit*, eum, *Diabolum videlicet*, non in hanc ma-
" litiam libero voluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hac omnino creatum putant,
" quamvis à Domino Deo summo & vero naturarum omnium creatore: adhibentque
" testimonium de libro Job, quoniam ibi scriptum est, cum de illo sermo esset: Hoc
" est initium figmenti Domini, quod fecit ut illudatur ab angelis ejus. Cui sententiæ
" congruit quod in Psalmo scriptum est: Draco hic quem finxisti ad illudendum ei:
" nisi quod hic quem finxisti dixit: non autem sicut ibi, hoc est initium figmenti
" domini: tanquam initio eum ita finxisset, ut malus, ut invidus, ut seductor, ut
" omnino diabolus esset, non voluntate depravatus, sed ita creatus. Hæc opinio quo-
" modo non sit adversa ei quod scriptum est: Fecit Deus omnia bona valde: ubi in-
" venitur diabolus non propria voluntate depravatus, sed ab ipso domino Deo factus
" malus valde. Quamvis conentur ostendere ut insulse etiam vel inerudite asseratur,
" non

" non tantum conditione prima, sed etiam nunc depravatis tot voluntatibus: in summa tamen omnia quæ creata sunt, id est universam omnino creaturam bonam esse " valde, non quod boni sint in ea mali, sed quod non efficiant malitia sua, ut sub " Dei administratoris imperio, virtute, sapientia, decus & ordo universitatis aliqua " ex parte turbetur aut turpetur, cum suis quibusque voluntatibus etiam malis " tribuantur certi & congrui limites potestatum & pondera meritorum, " ut etiam cum ipsis convenienter justeque ordinatis universitas pulcra sit: tamen " quia cuilibet occurrit & verum est atque manifestum, justitiæ ipsi esse contrarium, " ut nullo præcedente merito, hoc ipsum in quoquam Deus damnet, quod in eo ipse " creavit, certaque & evidens damnatio diaboli & angelorum ejus ex Evangelio reci- " tatur, ubi se dicturum dominus prænunciavit eis qui à sinistris sunt: Ite in ignem " æternum, qui præparatus est diabolo & angelis ejus, nullo modo in eo naturam quam " Deus creavit, sed malam propriam voluntatem pœna ignis æterni plectendam esse " credendum est. Dæmonum autem malitiam non esse perpetuam beatus Ambrosius in Expositione in Lucam apertissime docet, dicens: " Cœpit orare dæmon, ut in- " troeundi in porcos acciperet facultatem. Et primum clementiam Domini debemus " advertere, quod nullum primus ipse condemnat, sed unusquisque sibi auctor est " pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt, quia cœlestis luminis " claritatem sustinere non poterant: ut qui oculos dolent, radium solis ferre non " possunt, sed tenebrosa eligunt, ut splendentia relinquant. Fugiunt ergo Dæmo- " nes splendorem lucis æternæ, & ante tempus debita sibi tormenta formidant, non " prædivinantes quæ futura sunt, sed quæ prophetata sunt recordantes. Dixit enim " Zacharias: Et erit in illa die, disperdet Dominus nomina Idolorum de terra; & " non erit ulterius memoria eorum, & spiritum immundum exuram de terra. Do- " cemur ergo, quod non semper manebunt, nec malitia eorum possit esse perpetua. " Nunc igitur illam metuentes pœnam, aiunt: Venisti perdere nos ante tempus? Sed " quia adhuc esse desiderant jam ab hominibus recedentes, propter quos pœnam sci- " unt sibi esse subeundam, petunt mitti in porcos. Et ne forte existimes non solum in diabolo malitiam, verum etiam substantiam esse perituram; substantiam enim dicit non à Deo factam naturam, sed omnem suæ Apostasiæ consequentiam, id est propositum superbiæ & inimicam voluntatem & immunditiam idolatriæ. His enim & similibus veluti membris subsistit omne quod Diabolus dicitur. Potest etiam intelligi de aëreo corpore quod ei est superadditum. Et quod non in omni rationali creatura mors aculeusque ejus, peccatum dico, omnisque malitia interitura sit; sed in parte creaturæ interimentur, in parte permanebunt: audi magnum Origenem diligentissimum rerum inquisitorem in tertio libro περὶ Ἀρχῶν de consummatione mundi, hoc est de summo bono, ad quod universa rationabilis natura festinat, ut Deus omnia in omnibus sit; non enim alia consummatio mundi est præter Deum omnia in omnibus esse. " Quæ sint ergo, *inquit*, ista omnia quæ Deus futurus sit in " omnibus requiramus. Et ego quidem arbitror quia hoc quod in omnibus omnia " esse dicitur Deus, significet etiam in singulis eum omnia esse. Per singulos autem " omnia erit hoc modo: ut quicquid rationabilis mens expurgata omni vitiorum " fæce atque omni penitus abstersa nube malitiæ vel sentire vel intelligere vel cogi- " tare potest, omnia Deus sit; nec ultra jam aliquid aliud nisi Deum videat, Deum " teneat, omnis motus sui Deus modus & mensura sit; & ita erit omnia Deus. Non " enim jam ultra mali bonique discretio, quia nusquam malum. Omnia enim ei De- " us est, cui jam non adjacet malum: nec ultra ex arbore sciendi bonum & malum " edere concupiscet, quia semper in bono est, & cui omnia Deus est. Si igitur finis " ad principium reparatus & rerum exitus collatus initiis restituet illum statum, quem " tunc habuit natura rationabilis, cum de ligno sciendi bonum edere non egebat, ut " amoto omni malitiæ sensu, & ad sincerum purumque deterso, solus qui est unus " Deus bonus hic ei fiat omnia, & non in paucis aliquibus vel pluribus, sed ut in " omnibus ipse sit omnia, cum nusquam mors, nusquam aculeus mortis, nusquam " omnino malum; tunc vere Deus omnia in omnibus erit. Verum istam perfectio- " nem ac beatitudinem rationabilium naturarum ita demum quidam permanere in " eo statu, quo supra diximus putant; id est ut Deum omnia habeant, & Deus eis " sit omnia; si nullatenus eas societas naturæ corporali admoveat. Alioquin æsti- " mant gloriam summæ beatitudinis impediri, si materialis substantiæ interseratur

"admixtio. De qua re plenius à nobis, quæ in superioribus occurrere potuerunt, "pertractata atque digesta sunt, nunc vero quoniam Apostolum Paulum mentionem "spiritualis corporis fecisse invenimus, qualiter etiam inde sentiri debeat, de hoc "tantummodo prout possumus requiramus. Quantum ergo sensus noster capere "potest, qualitatem spiritualis corporis talem quandam esse sentimus, in quo habi-"tare deceat non solum sanctas quasque perfectas animas, verum etiam omnem illam "creaturam, quæ liberabitur à servitute corruptionis. De quo corpore etiam illud "Apostolus dixit: Domum habemus non manufactam æternam in cœlis, id est man-"sionibus beatorum. Ex hoc ergo conjecturam capere possumus, quantæ puritatis, "quantæ subtilitatis, quantæ gloriæ sit qualitas corporis illius, si comparationem "faciamus ejus ad ea quæ nunc licet cœlestia sint & splendidissima corpora, manufacta "tamen sunt & visibilia. De illo autem dicitur domus esse non manufacta, sed æter-"na in cœlis. Quia ergo quæ videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur "æterna sunt, omnibus his corporibus quæ sive in terris sive in cœlis videmus, & "quæ videri possunt, & manufacta sunt, & æterna non sunt, multa longe prælatione "percellit illud quod & visibile non est, nec manufactum est, sed æternum est. Ex "qua comparatione conjici potest quantus decor, quantus splendor, quantusque "fulgor sit corporis spiritualis; & verum esse illud quod dictum est: quia oculus nec "vidit, nec auris audivit, nec in cor hominum ascendit, quæ præparavit Deus eis "qui diligunt eum. Non enim dubitandum est naturam corporis hujus nostri vo-"luntate Dei qui talem fecit eam, usque ad illam subtilissimi & purissimi ac splendidissi-"mi corporis posse à creatore produci, prout rerum status vocaverit, & meritum "rationabilis naturæ poposcerit. Denique cum varietate & diversitate mundus indi-"guit, per diversas rerum facies speciesque omni famulatu præbuit se materia con-"ditori, utpote Domino & creatori suo, quo diversas cœlestium terrenorumque de "simplicitate & unitate corporum post resurrectionem ex ea duceret formas. Cum "vero res ad illud cœperint festinare, ut sint omnes unum, sicut est Pater cum Filio "unum: consequenter intelligi datur, quod ubi omnes unum sunt, jam diversitas "non erit. Propterea namque novissimus inimicus Diabolus qui mors appellatur, "destrui dicitur, ut neque ultra triste sit aliquid, ubi mors non est, neque diversum "sit, ubi non est inimicus. Destrui sane novissimus inimicus ita intelligendus est, non "ut substantia ejus quæ à Deo facta est, pereat; sed ut propositum & voluntas inimi-"ca quæ non à Deo, sed ab ipso processit, intereat. Destruetur ergo non ut non sit, "sed ut inimicus & mors non sit. Nihil enim omnipotenti impossibile est, nec in-"sanabile est aliquid factori suo. Propterea enim fecit omnia, ut essent, ideo non "esse non possunt. Propter quod immutationem quidem varietatemque recipient, "ita ut pro meritis vel in meliore vel in deteriore habeantur statu: substantialem "vero interitum ea quæ à Deo ad hoc facta sunt ut essent & permanerent, recipere "non possunt. Itaque quod Ambrosius in ambiguo reliquerat, Origenes declarat. Nam quod ille ait, *docemur quod non semper Dæmonia manebunt, ne malitia eorum possit esse perpetua*; dubium est quid velit, utrum substantia dæmonum simul & eorum malitiæ perituræ sint: an solummodo malitia qua sola dæmonia vocantur, manente eorum incorruptibiliter natura. Iste vero indubitanter astruit, quod in ipsis substantia à Deo facta semper permansura, malitia vero perversa illorum voluntate reperta, in æternum peritura. Talia siquidem nomina Dæmonum, *Diabolus, novissimus inimicus, & mors,* non sunt naturæ sed pravæ voluntatis vocabula. Audisti igitur Sanctum Augustinum dicentem, quod *Deus in diabolo non quod fecit, sed quod non fecit puniturus sit*: audisti Origenem affirmantem diaboli substantiam nunquam perituram, sed ejus solummodo malitiam. Et ut hoc firmius credas & cognoscas, lege magnum Dionysium Areopagitam in libro de Divinis Nominibus de eo quod in natura Dæmonum malum non sit, eamque nullo modo corrumpi vel minui posse disputantem.

XXVIII. *Sed neque Dæmones*, inquit, *natura mali. Etenim si natura mali,* [hoc dicit, quia dæmones ex bono creati sunt, & naturaliter subsistunt, & conversi à bono sunt deserentes illud,] *neque ex bono, neque in existentibus, neque ex bonis conversi si natura & semper mali existunt. Sequitur sibimet sunt mali an aliis? Siquidem sibimet*; *an corrumpunt seipsos? Si autem aliis*; *quomodo corrumpunt, essentiam an virtutem ac actionem? Siquidem essentiam*; *primum quidem non juxta naturam. Natura enim incorruptibilia non corrumpunt, sed acceptiva corruptionis*, [hoc est nullam naturam corrumpunt, quia

nulla

nulla natura acceptiva est mali.] *Deinde neque hoc omni & omnino malum, sed neque corrumpitur quidquam existentium secundum quod essentia & natura, sed defectu* [ordo verborum; sed infirmatur ratio harmoniæ & commensurationis defectu naturalis ordinis:] *juxta naturam ordinis, harmonia & commensurationis ratio eodem modo se habens,* [id est dum similiter natura manet] *non potest manere. Imbecillitas autem non est perfecta: si enim perfecta esset; & corruptionem & subjectum tolleret, essetque talis corruptio & suimet interitus, ideoque ut talis non malum, sed deficiens bonum. Quod enim omnino expers est boni, neque in existentibus erit. Eadem etiam est ratio de potentia & actionis corruptione.* [Sicut natura corrumpi non potest, ita virtus & actio naturalis corruptionem non recipiunt.] *Deinde, quomodo dæmones ex Deo facti, sint mali? Bonum enim bona adducit & substituit. Verum dicet aliquis, dicuntur mali. Sed non secundum quod sunt, (ex bono enim sunt, & bonam sortiti sunt essentiam) sed secundum quod non sunt, infirmi (ut Eloquia aiunt) servare suum principium. In quo enim, dic mihi, dæmonas vitiari dicimus, si non in cessatione habitus & operationis quæ versantur circa divina bona? Alioquin, si natura mali sunt dæmones, semper sunt mali: atqui malum instabile est. Si itaque semper eodem modo se habent, non sunt mali: semper enim idem esse, boni proprium est. Si vero non semper mali; neque natura mali sunt, sed angelicorum bonorum indigentia. Sed non omnino expertes sunt boni, secundum quod & sunt, & vivunt, & intelligunt, & omnino est quidam in illis appetitus motus: mali autem esse dicuntur, eo quod in naturali operatione sunt infirmi. Depravatio igitur est eis malum, & rerum illis convenientium desertio frustratioque, atque imperfectio & impotentia; facultatisque in eis perfectionem conservantis infirmitas, & abactio, & dilapsio. Quid vero aliud in dæmonibus malum? Furor irrationalis, concupiscentia demens, imaginatio præceps. Sed hæc etsi in dæmonibus sunt, non omnino, neque in omnibus, neque hæc per se mala. Etenim in aliis animalibus non habitus horum, sed privatio est & corruptio animalium & malum; habitus vero animalis naturam quæ isthæc habet, servat & constituit. Non itaque malum est dæmonica gens, quæ secundum naturam est, sed quæ non est. Neque totum bonum illis datum, mutatum est, sed ipsi à toto bono dato exciderunt. Neque dicimus angelicas donationes illis datas, unquam mutatas fuisse: sed & integri sunt, & plane conspicui, quamvis ipsi non vident, dum facultatem claudunt quâ bona sua possunt intueri. Itaque quod sunt, & ex bono sunt, & boni, & bonum pulcrumque appetunt, dum esse, & vivere, & intelligere existentia desiderant: & privatione, & fuga, & prolapsione bonorum eis convenientium dicuntur mali; suntque mali, secundum quod non sunt, & non existentis cupidi, malum appetunt.* Intuere tenorem verborum, & quantæ subtilitatis sunt. Primo quidem universaliter breviterque comprehendens dæmones natura malos non esse dicendo *sed neque dæmones natura mali,* rationem subjunxit, *etenim si natura mali, neque ex bono,* Deo videlicet, qui solus à seipso bonus est, *creati sunt*: omne quippe quod ab eo creatum est, bonum est; non enim ex bono malum fieri potest, neque in existentium naturarum numero computantur, *neque ex bonis conversi natura,* hoc est neque ex bonis angelis natura in malitiam perversæ voluntatis conversi sunt. Hæc enim vocabula præfatus auctor prævaricatoribus angelis solet imponere. *Conversi,* hoc est conversionem ex bonorum natura, & casum à sapientia; *& semper mali existunt.* A superioribus assumitur negatio, & *neque semper mali existunt.* Nam quod natura malum est, non potest semper existere. Naturam quippe mali & malitiæ æternam esse impossibile est. Substantia autem dæmonum nunquam peribit; natura itaque mali non sunt. Deinde argumenta per interrogationes subdidit, dicens: *Sequitur, sibimet sunt mali, an aliis?* Ac si dixisset, si natura mali sunt; necessario aut sibimet mali sunt, aut aliis. *Et siquidem sibimet, an corrumpunt seipsos?* Utique corrumpunt quod impossibile est fieri; nulla siquidem natura seipsam corrumpere potest: accidens est enim omni naturæ sui corruptio. Ac per hoc si natura dæmonum mala est, sibimet non est mala; quum seipsam non finitur corrumpere: malum quippe non mali, sed boni est corruptio. *Si autem aliis natura bonis mali sunt, quomodo ea corrumpunt, utrum essentiam eorum, an virtutem ac actionem?* Ac si diceret: harum trium nulla possunt corrumpere. Hæc enim tria, essentiam dico & virtutem & actionem in omnibus incorruptibilia sunt, quum in his tribus omnis natura subsistit. Et hoc est quod sequitur. *Siquidem essentiam; primum quidem non juxta naturam,* hoc est non illam essentiam qua subsistit natura. *Natura enim incorruptibilia, essentiam videlicet virtutem & actionem non corrumpunt, sed acceptiva corruptionis,* hoc est quæ possunt corrumpi: ut sunt naturalia accidentia, qualitates dico & quantitates,

tates, ceteraque quæ augeri ac minui possunt, & in subjecto quodam intelliguntur. Sed neque illa corrumpuntur à malo; augeri enim accidentia substantiæ vel minui neque malum est neque corruptio, sed perfectio quædam atque defectus capacitatis substantiarum. Ideo ait: *Neque hoc omni & omnino malum,* hoc est neque acceptiva corruptionis à malo corrumpuntur, quia neque omnino malum. Nam in hoc loco una negatio bis ponitur, sic *neque hoc omni & neque omnino malum.* Quid enim corrumperet quod omnino non est? Nam omnis corruptio quæ in natura rerum mutabilium intelligitur, aut defectus perfectionis est, aut de specie in speciem transitus materiæ, aut generalium in specialia & specialium in generalia transmutatio: quæ omnia non mala, sed mutabilium rerum naturales qualitates & quantitates intelliguntur. Cetera vero hujus capituli plana sunt, & expositionis non indigent. Apertissime namque docet nihil eorum quæ sunt secundum essentiam & naturam posse corrumpi; defectum vero naturalis ordinis & commensurationis infirmitatem, quibus duobus mutabilia eodem modo semper manere non possunt, corruptionis vocabulo vocitari; & quod ipsa corruptio non malum sit, sed deficiens bonum. Si enim malum esset, in natura rerum non existeret. Docet etiam Dæmones non secundum quod sunt malos esse, (ex optimo enim sunt, optimamque sortiuntur essentiam) sed secundum quod non sunt, mali dicuntur. Et quid in eis malum dicitur, aperte declarat; infirmitatem videlicet eorum, qua servare suum nolunt principium, summum scilicet bonum ex quo sunt: negligentiam quoque eorum qua divinorum bonorum habitudine vacant & actione, ceteraque quæ de miseria dæmonum luculentissime à præfato magistro dicta sunt; deque naturæ eorum bonitate, & quod nihil donationum quas in conditione sui acceperunt, in eis commutatum sit aut ab eis demptum, *sed integritatem & claritatem suæ naturæ semper manere*; *quamvis non intelligunt suas speculativas virtutes*, quas ad contemplationum sui creatoris, si vellent, insitas habent, *fugientes à vero lumine & cadentes ex connaturalium sibi optimorum* angelorum contemplativa virtute, appetentes quod non est, & hoc est totum quod in eis malum & malitia dicitur. Vidisti ergo quod natura dæmonum & bona sit & à summo bono facta, & quod non secundum quod sunt, sed secundum quod non sunt, mali dicuntur. Ac per hoc naturali necessitate sequitur, quod in eis est à summo Deo factum, solummodo in eis permansurum, nulloque modo puniendum: quod autem ex Deo non est, hoc est illorum malitia periturum, ne in aliqua creatura sive humana sive angelica, malitia fieri possit perpetua & bonitati coæterna. Similiter de morte & miseria intelligendum, ne vitæ & beatitudini quid contrarium atque coævum intelligatur. Porro, si universaliter malitia & mors aculeusque ejus, quod est peccatum, omnisque miseria, insuper etiam novissimus inimicus, nequitia videlicet diabolica, universalisque impietas de natura rerum abolebitur, quid restat nisi ut sola universalis creatura omni fæce malitiæ & impietatis purgata, omni morte corruptionis libera penitusque absoluta remaneat? Et hæc est generalis universæ creaturæ, quæ à servitute liberabitur, resurrectio, mysticæque terræ, naturæ videlicet, revocatio. De qua Propheta prædixit: *Auferes spiritum eorum & deficient, & in pulverem suum revertentur; emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Qui etiam *lætari Dominum in operibus suis* dicit, *deficientibus peccatoribus à terra & iniquis, ita ut non sint.* Quomodo enim quis peccator nominabitur, peccato non existente; aut iniquus, iniquitate destructa? Sicut ait idem Propheta: *Non resurgent impii in judicio.* Nam quando humanitas in resurrectione restaurabitur, omni impietate & malitia & morte absolvetur. Ac per hoc neque mali neque impii resurgent: sola siquidem natura resurget; impietas vero & malitia æterna damnatione peribunt.

D. Quis est ergo ille æternus ignis, quod supplicium, ardensque sulphur & stagnum ignis, vermis quoque non moriens, ceteraque tormenta quæ divina eloquia diabolo omnibusque ejus membris futura esse pronunciant? Si secundum historiam rerumque visibilium proprietatem putantur fore; necessario in aliqua parte mundi sensibilis sensibiliter erunt: & si ita; mundus iste, aut totus aut aliqua pars ejus reservabitur, in qua damnandi perpetuo damnabuntur. Ac per hoc non solvetur omnino, neque consummabitur, hoc est, in causas suas non reversurus est, quando *Deus omnia in omnibus erit.* Ipsa enim est, ut prædiximus, consummatio mundi & non alia, Deum in omnibus esse. Et quod est gravius, quid punietur, si nullum substantiale subjectum, quod puniri possit nullo modo remanserit? Porro si totus mundus, universaliterque

tota

tota creatura, quæ à Deo facta est, in æternas causas in quibus subsistit, non est reversura; tota adhuc nostra ratiocinatio irrita penitusque dissoluta residebit. *M.* In vanum laboravimus, si ita fuerit; sententiæque sanctorum Patrum quas introduximus, redigentur in risum; quod absit. *D.* Succurre itaque; deque prædictis tormentorum speciebus, quas divina non mendax promittit historia, probabilem redde rationem.

XXIX. *M.* Diversas suppliciorum formas non localiter in quadam parte, veluti toto hujus visibilis creaturæ, & ut simpliciter dicam, neque intra diversitatem totius naturæ à Deo conditæ futuras esse credimus; & neque nunc esse, & nusquam, & nunquam, sed in malarum voluntatum corruptarumque conscientiarum perversis motibus, tardaque pœnitentia & infructuosa, inque perversæ potestatis omnimoda subversione, sive humana sive angelica creatura. Subvertitur autem quod omnino extinguitur. Extinguetur omnino omnis facultas peccandi, malefaciendi, impie agendi; facultate autem totius malitiæ penitus subtracta, nonne sola occasio remanebit veluti extincta? Ut enim *fides sine operibus mortua est*; ita peccatum absque possibilitate peccandi, & malitia absque maleficio, & impietas absque idolorum cultu. Quamvis enim in perversis voluntatibus perverse agendi appetitus ardorque semper permanserit, quoniam quod appetitur, perfici non sinitur, & in nullo nisi in semetipsa flamma malevolæ cupiditatis ardet quid aliud relinquitur nisi fœtida cadavera, omni vitali motu, hoc est omni naturalium bonorum virtute atque substantia privata? Et fortassis tales sunt gravissimi cruciatus malorum hominum & angelorum, & ante judicium futurum, & post malefaciendi cupiditas, & perficiendi difficultas. Quod autem non in localibus spatiis carnalibusve carceribus diabolus cum membris suis punietur, sed unusquisque intra suæ malæ voluntatis terminos pœnas luet; Beatus Ambrosius in Expositione in Lucam manifeste declarat, illum locum Evangelii exponens; "Tolletur manibus & pedibus ligatis, & mittite in tenebras exterio-
"res, illic erit fletus & stridor dentium. Quæ sunt tenebræ exteriores? Nunquid
"illic quoque carcer aliquis latumiæque subeundæ sunt? Minime. Sed quæcunque
"extra promissa sunt cœlestium mandatorum, in tenebris exterioribus sunt; quia
"mandata Dei lumen sunt: & quicunque sine Christo est, in tenebris est; quia lu-
"men interius Christus est. Ergo neque corporalium stridor aliquis dentium, ne-
"que ignis aliquis perpetuus flammarum est corporalium, neque vermis est corpora-
"lis; sed hæc ideo, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur & vermes; ita
"siquis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ,
"sed miscendo peccata peccatis, tanquam cruditatem quandam contrahit veterum
"& recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis vermibus consumetur.
"Unde & Isaias ait: Ambulate in lumine ignis vestri, & flamma quam accendistis.
"Ignis est quem generat mœstitia delictorum; vermis est, eo quod irrationabilia ani-
"mæ peccata mentem rei sensumque compungant, & quædam exedant viscera con-
"scientiæ, quæ tanquam vermes ex unoquoque nascuntur tanquam ex corpore pec-
"catoris. Denique id Dominus per Isaiam declaravit, dicens: Et videbunt mem-
"bra hominum prævaricantium in me, & vermis eorum non moritur, & ignis non
"extinguitur. Stridor quoque dentium prodit indignantis affectum, eo quod sero
"unumquemque pœniteat, sero ingemiscat, sero irascatur sibi quod tam pervicaci
"improbitate deliquerit. Vide igitur qualia loca tormentorum præfatus describit Theologus. Ubi Judas Salvatoris nostri proditor torquetur? Nunquid alibi nisi in sua polluta conscientia, qua Dominum tradidit? Qualem pœnam patitur? Seram profecto pœnitentiam & inutilem, qua semper uritur. Quid patitur Dives ille in inferno? Nonne splendidarum epularum quibus in hac vita vescebatur egestatem? Qua flamma consumitur impurissimus rex Herodes, nisi suo furore, quo in necem exarsit innocentium? Hæc exempla de pravis malarum voluntatum motibus, quos in semetipsis vitiorum torquet justissima vindicta, diversarumque libidinum cicatrices sufficiunt. Unusquisque enim impie viventium ipsa vitiorum libidine, qua in carne exarsit, veluti quadam flamma inextinguibili torquebitur. De diabolicarum vero perversarum voluntatum supplicio quid aliud intelligendum, præter illarum æternam refrænationem, suæque impietatis æternum interitum? Quæ enim gravior pœna impio, quam impie agere & neminem lædere posse? Hæc est enim catena qua Dominus noster Jesus Christus descendens in infernum diabolum ligavit, eos videli-

 cet

cet qui in eum pie perfecteque credunt, ejusque mandata custodiunt, perdere non valere, quamvis ante judicium non puniri precetur, sed mitti in porcos, libidinosos videlicet homines, in quibus adhuc vim suam exerceat, durius ligandus, quando de potestate illius post judicium omnis liberabitur creatura, omninoque abso vetur à servitute, in principium suum, Deum videlicet qui est principium omnium & finis, reversura, dum "visibilium administratio circa mortis regionem & corruptionem finem accipiet, per magnam (ut ait B. Maximus) communemque resurrectionem, quæ gignit "in immortalitatem hominem secundum subsistentiam immutabilem * nominatum "natura esse per generationem suscepit, & eum quo accipiet per gratiam secundum "essentiam non corrumpi. Ad hanc igitur visibilis creaturæ servitutem solvendam, "Verbum Dei homo ex hominibus corporaliter nascitur sine peccato per hominem, "& baptizatur in filiolitatem spiritualem, pro nobis voluntarie subiens nativitatem; "Deus secundum essentiam, & Dei Filius secundum naturam, ut nativitatem ex cor- "poribus destrueret corporaliter nascitur sine peccato, & ex baptismate in spiritua- "lem filiolitatem pro nobis subire recepit nativitatem natura Deus. Adam quippe "in deificationem ex spiritu nativitatem sponte sua relinquens, natus est corporali- "ter in corruptionem: sed hoc damnavit optimus & clemens pro nostro delicto fa- "ctus homo;. & condemnavit seipsum pro nobis solus liber peccato; & ex corpo- "ribus nasci dignatus nativitate, in qua potentiam nostræ condemnationis superavit, "mysticæque in spiritu direxit nativitatem; & corporalis nativitatis solvens pro no- "bis in seipso vincula, dedit nobis potestatem per nativitatem ex spiritu filios Dei "pro carnis & sanguinis fieri credentibus in nomine ejus. Et hæc est invidia qua maxime intra semetipsam diabolica punitur iniquitas; torquetur enim magnam communemque resurrectionem humanæ substantiæ, omniumque in ea visibilium in immutabilem immortalitatem, deque sua potestate elapsam prospiciens; quam videlicet substantiam subditam sibi atque captivam penitus abolere, viquein æternam mortem perpetuis pœnis obnoxiam detinere decreverat. Dum enim vicissitudo nascendi ex corporibus & in corruptionem redeundi desierit, in quo potestas antiqui hostis remanebit? In nullo.

XXX. *D.* Hæc omnia probabili auctoritate & ratione subnixa esse arbitror. Sed adhuc restat difficillima illa, ut mihi videtur, quæstio, in quo supplicia illa erunt, quæ non solum diabolo, verum etiam impiis hominibus futura divina testatur auctoritas. Verbi gratia, ut pauca ex multis introducam. Dominus in Evangelio promittit se dicturum: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & angelis ejus*; ubi ostendit æterno igne diabolum & angelos ejus arsuros. Et quod scriptum est in Apocalypsi; *Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, quo & bestia & pseudopropheta cruciabuntur die et nocte in secula seculorum.* Ubi vocabulo *diei* intelligimus apertam angelicis humanisque puris intellectibus impiorum damnationem; *noctis* vero tropo, divinæ sententiæ incognitam omnibus profunditatem. Et animadverte quod nunc non quæro de qualitate suppliciorum & localitate; satis namque in superioribus auctore Ambrosio suasum est nulla corporalia, vel localia, vel sensibilia, vel temporalia futura. Nec immerito; nam post consummationem mundi, neque corporalia neque sensibilia erunt, neque loca neque tempora, in quibus tormenta intelligantur esse posse. Hæc enim omnia finem accipient cum mundo, dum finis fuerit omnium corporum spiritualitas; omnium locorum simplicitas, omnino spatiis carens; omnium temporum æternitas, ideoque æternitatem ignis, de quo Dominus dicturus est, *Discedite à me maledicti in ignem æternum*: & alibi, *Ibunt isti in supplicium æternum*: item in Apocalypsi, *Et cruciabuntur die noctaque in secula seculorum*, non de diuturnitate deque infimis temporalium revolutionum prolixitatibus, verum de irrevocabili & incommutabili justissimi judicis sententia intelligere debemus. Eadem ratio est de æternitate beatæ vitæ: in qua etiam nulla temporalia spatia intelliguntur, quum in seipsa immutabiliter permanens, super omnia tempora, nullo principio seu fine concluditur. Hinc confectum, omne quod æternum dicitur in Deo solummodo intelligi; ne ulla æternitas existimetur extra eum, qui solus æternus est & æternitas. Aut enim inconcussa justissimorum ejus judiciorum severitas, qua puniri finit in impiis irrevocabiliter quod non fecit; aut ineffabilis & supernaturalis ejus gratia, qua *quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imagini filii sui*, deificat ac super omnia exaltat, æternitatis nomine rectæ rationis contuitu

tuitu accipitur, cum nihil Deo coæternum est, aut ex diametro contrarium. Ipse siquidem solus in his quæ in ipso sunt & feliciter vivunt, æternus est per gratuitam gratiam; in his vero quæ extra ipsum sunt, cum ab ipso non sint, ideoque quamvis dicantur esse, omnino non sunt, æternus est per severam sententiam. Non itaque te nunc interrogo de corporalitate, seu localitate, seu temporalitate suppliciorum; spiritualiter enim futura impiorum tormenta intelligenda sunt: sed adhuc quæro in qua re debemus ea credere, vel intelligere futura esse; non enim putandum est subjecto aliquo carere: accidentia quippe sunt simplicia. Si autem nullum accidens est nisi in subjecto, & omne subjectum res aliqua est per se subsistens; supplicia igitur in subjecto aliquo per se subsistente futura esse necesse est. Porro, si omne quod per se subsistit, ab eo qui omnium subsistentium causa est, substitutum est; (omne quippe quod à causa omnium substitutum non est, penitus nihil est, & in numero existentium non subsistit) sequitur, ut in aliqua substantia à Deo substituta, suppliciorum calamitas constituatur. Si autem hoc datum fuerit; confestim illa ratio vacillabit, quæ approbat divinam justitiam in nulla creatura quam fecit, punire quod fecit: quoniam omne quod in omnibus quæ ab eo qui impassibilis est & incorruptibilis, factum est, profecto impassibile & incorruptibile est, nullisque passionibus obnoxium. Passiones autem nunc dico, non illas quæ naturaliter, ut corporei sensus, insunt; sed quæ contra naturam sunt, circaque corruptibilem materiam versantur, in hac adhuc mortali vita; ipsius autem naturæ trinitatem, quæ est essentia, virtus, operatio, nec attingere nec corrumpere possunt, quamvis videantur appetere eam oppugnare. Hæ autem passiones sunt generatio ex corporibus ad similitudinem irrationabilium animalium, incrementa & decrementa corporum, omnesque eorum corruptiones, & extrema corporalis compaginis solutio; irrationabiles quoque animæ motus, qui ex materia nascuntur & circa eam volvuntur: quæ cuncta non ex prima conditione humanitatis, sed ex generali ejus peccato initium sumserunt, ideoque simul cum ipsa materia quam inficiunt, peribunt, quando ipsius humanitatis prima conditio ab his omnibus similibusque sibi passionibus liberabitur, igneque spirituali divinæ gratiæ & bonitatis purgabitur. Et hoc Propheta Isaias sub figura Jerusalem prædicens, *sanctificabo*, inquit, *eam in igne ardente, et devorabit sicut fœnum materiem*; ignem appellans, non impios torquentem justissima pœna, sed sordes naturæ purgantem clementissima gratia. At si divina justitia in omni creatura non sinit puniri omne quod à summo bono creatum est, non solum ut esset, verum etiam ut semper impassibile & incorruptibile contrariis passionibus permaneret; quomodo puniri potest aut suppliciis subjectum esse, quod omnino in natura rerum non intelligitur esse; aut quomodo impiorum tormenta naturali subjecto quod torqueant, possunt carere? *M.* Nodosa nimis difficilisque, ut dixisti, ad solvendum perplexio; in hac enim quæstione tria nobis occurrunt; & unum ex iis eligere, & alia duo infirmare necesse est. Cogimur namque fateri, aut quod penitus non est in rerum natura, per se absque ullo subjecto posse puniri; & hoc rationi valde videtur resistere. Quomodo enim punitur, quod non in aliquo subsistit? Aut quoddam naturale subjectum supplicia pati, quod non minus, imo plus rationi & auctoritati contrarium esse vides. Omne quippe quod in natura rerum à summo bono substitutum est, sive secundum substantiam, sive secundum accidens, divina justitia atque pietate provida prohibetur puniri, ne quid triste miserumve in universa creatura reperiatur. Aut puniri quod non est, & tamen in subjecto aliquo quod est omnique pœna liberum punitur. Horum trium elige quid sequendum. *D.* Tertium, & ex duobus præcedentibus compositum; si tamen probabiliter potest inveniri; torqueri enim quod non est, & in natura rerum non invenitur, aut naturale subjectum pœnas pati, rationes prædictæ incunctanter refellunt; puniri autem vitium quod non est, in aliquo tamen quod est & impassibile est, quoniam pati pœnas non finitur, credibile mihi videtur, verique simillimum; quamvis mentis meæ contuitum adhuc fugere videatur, utrum tale quiddam ita sit. *M.* Veritas quærentibus se pie ac devote amat occurrere seque ipsam aperire, & quæ mentes eorum fugiunt, prodere. Denique eam inter nos quæramus, rationabili incessu gradientes, & vicissim me præcedentem sequere, & ego te prægredientem sequar. *D.* Præcede.

XXXI. *M.* De reditu humanitatis omniumque quæ in ipsa & propter ipsam facta sunt, in ipsa & cum ipsa in principium suum tractamus. Non enim nunc de sub-

ſtantia dæmonum, quam conditor omnium bonam & incorruptibilem in eis fecit, ſermo nobis eſt, utrum & ipſa purgata convertetur ad principium ſuum, quod prævaricando deſeruit, an ſemper à contemplatione veritatis ſua perverſitate exorbitata fugiet; hoc interim ſolummodo ad purum de ea cognoſcimus, quod non punitur, nec unquam punietur; & quod dignitas ſuæ primæ conditionis priuſquam ſuperbiret, hominemque deciperet, ſemper immutabiliter abſque ulla demtione in ea manet, manebitque in æternum; & quod impietas quam ſuperbiendo attraxerat penitus peribit, ne divinæ bonitati coæterna fieri poſſit: de ſalute autem ejus, aut converſione, ſeu in cauſam ſuam reditu, propterea nihil definire præſumimus, quoniam neque divinæ hiſtoriæ, neque ſanctorum Patrum qui eam expoſuere, certam de hoc auctoritatem habemus; atque ideo illam obſcuritatem ſilentio honorificamus; ne forte quæ extra nos ſunt quærere conantes, plus cadere in errorem, quam aſcendere in veritatem nobis contingat. Proinde quod extra nos non eſt, naturam noſtram dico, duce Deo quærere debemus. *D.* Ita oportet; nam non ſolum nos ipſos non prohibemur, verum etiam jubemur quærere, dicente Salomone, *niſi cognoveris teipſum, vade in vias gregum.* Non enim longe à brutis animalibus diſtat, qui ſeipſum communemque humani generis naturam ignorat. Moyſes item; *attende tibi ipſi*, ait, & lege veluti in libro, operationum animæ hiſtoriam. Si enim nos ipſos noſſe & quærere nolumus, profecto ad id quod ſupra nos eſt, cauſam ſcilicet noſtram redire non deſideramus: ac per hoc in grabbato carnalis materiæ, morteque ignorantiæ jacebimus. Nulla quippe alia via eſt ad principalis exempli puriſſimam contemplationem, præter proximæ ſibi ſuæ imaginis certiſſimam notitiam. Inter principale namque exemplum imaginemque & ſimilitudinem ſui, hoc eſt inter Deum & humanitatem, nullum interſtitium conſtitutum eſt. Hanc rationem intuentes Græci, humanitatem ἀνθρωπίαν appellavere, hoc eſt ἀναθρωπίαν, ſurſum verſus converſionem; vel ἄνω τηρῶσα ὀπίαν, hoc eſt, ſurſum ſervans viſum. Ad creatoris ſui ſiquidem contemplationem, nulla alia interpoſita creatura, humanitas creata eſt. *M.* Age itaque, dic quæſo, putaſne illam humanitatem, inter quam & ſuum creatorem nulla creatura intercluditur, unam quandam ſimplicem, inſeparabilem, in ſe ipſa partitione carentem naturam ſubſiſtere. *D.* Non aliter exiſtimo; alioquin imago Dei non eſt, qui unus & unitas inſeparabilis eſt, & una eſſentia in tribus ſubſtantiis, ad cujus imaginem trinitas quoque humanitatis intelligitur, quæ eſt *eſſe, velle, ſcire*, ut S. Auguſtinus in libris Confeſſionum ſuarum diſputat. Beatus autem Dionyſius Areopagita eandem trinitatem, eſſentiam, virtutem, & operationem perdocet. Nec inter ſe diſſonant, niſi in ſignificationibus vocabulorum; neque hoc in omnibus; ambo ſiquidem eſſe dicunt: unus autem velle, alter virtutem; nec in hoc juxta rerum ſpeculationem inter ſe diſcrepant: nulla enim naturalior & ſubſtantialior virtus eſt humanitatis, quam bene velle. Unus item ait ſcire, alter operationem. Et quæ eſt rationabilis naturæ operatio, præter ſeipſam & Deum ſuum quantum datur ſciri, quia ſuperat omnem ſcientiam ſcire? Hæc namque eſt naturalis noſtra operatio, quæ non extra nos, ſed intra nos conſtituta eſt. Quid enim noſſe appetimus, niſi cauſam noſtram intra nos ineffabili providentia, & ultra nos incomprehenſibili virtute? Ac de his in ſuperioribus libris ſatis inter nos eſt actum, ut arbitror. *M.* Satis profecto; ſed eadem repetere ut clarius eluceſcant, non te pigeat nec pudeat. *D.* Nequaquam. *M.* Eſt igitur humanitas ſimplex quædam, & in rationibus ſuis in infinitum multiplex creatura; quemadmodum & ſua cauſa in ſeipſa ſimplex eſt & pluſquam ſimplex, & in occaſionibus rerum ab ea factarum infinita & pluſquam infinita. Eſt autem cauſa ejus ſumma & ſola per ſe bonitas, cui ſimillima eſt humanitas. Ut enim illa tota ubique in ſeipſa eſt, ita & iſta quam ſimillima imago eſt, ubique in ſeipſa tota eſt. Et quemadmodum divina bonitas in omnibus participantibus ſe tota eſt, & nullius malitia, ſeu ſtultitia ſeu ignorantia, prohibetur penetrare univerſitatem ab ea conditam: ita humanitas in omnes homines diffunditur, & tota in omnibus eſt, & tota in ſingulis, ſive boni ſint ſive mali. Nullius enim ſtultitia repellitur, nullius malitia detinetur, nullius vitio corrumpitur, ſordibuſve polluitur, pura in omnibus; in ſuperbis non inflatur, in puſillanimis non tabeſcit, in majoribus corporibus non eſt major, neque in minoribus minor, æqualis in omnibus, æqualiter in ſuos participes proveniens, melior in bonis non eſt quam in malis, neque deterior in malis quam in bonis; in integris corporibus non eſt integrior, quam in his qui occaſione aliqua integritatem ſuam aut perdunt

perdunt aut non attingunt. Paradigma; Solaris radius munda penetrat & immunda, dum sit in omnibus mundus, neque purior in mundis quam in sordibus incontaminatus. Est enim in omnibus quæ illuminat, lucet in tenebris; & mirabile dictu tenebras in se non sinit, dum tenebrarum causas intra se comprehendit, non solum umbrarum, verum etiam absentiarum ratione. Nullæ quippe tenebræ sunt in natura rerum quæ lumine non circumscribuntur: si enim in corporibus sunt; quamvis longissime protendantur, postremo tamen solari luce ambiuntur: si in spiritibus, quorum tenebræ ignorantia veritatis sunt; sapientiæ claritate finem accipiunt. Similiter nulla absentia est, quæ non ab eo cujus absentia est, causam nascendi accipiat; nam si lumen non præcesserit, absentia ejus quæ tenebræ sunt, non sequetur. Ideoque ex uno genere sunt absentiæ & res quarum absentiæ sunt, ut lux & tenebræ, sonus & silentium, forma & informitas, ceteraque id genus. Sed quis dignis laudibus imaginem Dei demonstrare, congruisve similitudinibus comparare potest? Et ut cognoscas æqualitatem humanitatis in omnibus hominibus, intuere communem speciem humanorum corporum. Nullus enim homo alio homine humanior est; nam si aliqua deformitas contigerit, vel formarum differentia; non ex natura evenit, sed vel ex corruptione corporeæ integritatis, vel quibusdam accidentibus quæ extrinsecus adveniunt, quasdamque singulis hominibus differentias addunt, dum sit una species & generalis omnibus ex natura uniformiter impressa, unus sensus corporeus quinquepartitus communiter omnibus inest; quamvis in multis organa ejus deficiant, oculos dico auresque, ceteraque instrumenta, in quibus exterior sensus operatur. Quid dicam de ratione & intellectu? Nonne omnibus generaliter insunt, quamvis non omnes eis bene recteque utantur? multi siquidem naturalibus bonis abutentes, æternæ suæ damnationis causas invenerunt. Similiaque manifesta indicia communionis in omnibus humanæ naturæ. Quæ cum ita sint, quis recte philosophantium pureque naturas rerum inspicientium non continuo pronunciat, irrationabiles motus malarum voluntatum posse puniri in his, qui naturam bonam & rationabilem & impassibilem participant? Et quemadmodum mala voluntas naturale bonum non contaminat; ita etiam tormentum malæ voluntatis naturale subjectum cui accidit & in quo continetur, non torquet. Ipsa siquidem natura sicut libera est penitusque absoluta ab omni peccato; ita universaliter libera & absoluta est ab omni pœna peccati. Nam & secularium causarum judices, si tamen non libidine vindictæ, verum correctionis gratia reos suppliciis dignos examinant, non naturam in eis, sed delictum torqueri appetunt. Quoniam vero delicta per se, naturali subjecto segregata punire non possint, propterea corpus simul cum delicto puniunt. Naturarum autem optimus conditor, piissimus provisor, justissimus delictorum in his qui se spernunt ac nesciunt ultor, punit in natura quam fecit, delictum quod non fecit; liberans ex delicto, separansque quod fecit, ineffabilique modo in eo quod fecit impunito, punit, & ut verius dicam, puniri sinit quod non fecit. Non enim peccata naturalia sunt, sed voluntaria. Etenim causa totius peccati est, sive in angelo sive in homine, propria perversaque voluntas; ipsius autem perversæ voluntatis causa in naturalibus motibus rationabilis & intellectualis creaturæ non invenitur. Etenim bonum causa mali esse non potest; incausalis itaque est, omnique naturali origine carens. Hinc illud mirabile & inexplanabile oritur, quomodo mala voluntas prævaricantium angelorum & hominum dum sit incausalis, totius peccati totiusque pœnæ peccati causa efficax est. Et si quis dixerit omnis peccati initium esse superbiam; videat eam in natura rerum non subsistere; neque enim essentia est, neque virtus, neque operatio, neque accidens ullum naturale; est autem intimæ virtutis defectus, perversusque dominationis appetitus; sicut scriptum est: *Quid superbit terra & cinis, cum projecit intima sua in vita sua?* Et initium dicitur, non causa; quia prima progressio est & manatio primordialis peccati, in quo omnes peccaverunt. At si omnino nihil est; quis sapiens constituerit eam inter causas, cum in nullo naturaliter subsistat? Punitur itaque irrationabilis motus perversæ voluntatis in natura rationabili, ipsa videlicet natura ubique in seipsa, & in omnibus eam participantibus bona, salva, integra, illæsa, incontaminata, incorruptibilis, impassibilis, immutabilis participatione summi boni permanente, ubique beata, gloriosissima in electis in quibus deificat, optima in reprobis quos continet; ne illorum substantialis proprietas ad nihilum redigatur, hoc est ne naturalium bonorum, quæ ex conditione sua attraxerant, patiantur interitum, gau-

 de

det contemplatione veritatis, in his qui perfectam beatitudinem possident; gaudet administratione substantialitatis, in his qui suorum delictorum pœnas solvunt; in omnibus tota, perfecta, suo similis creatori; cunctis vitiorum sordibus, quibus in hac mortali carne, veluti lepra quadam deformari & violari extrinsecus patitur, purgata, in pristinum conditionis suæ statum restituta revertetur, redemtoris & susceptoris sui gratia revocata. Hinc datur intelligi, quod in natura rerum, post mundi hujus sensibilis consummationem, nulla malitia, nulla mors corruptionem inferens, nulla miseria fragilem in hac adhuc vita materiem inficiens relinquetur. Omnia quippe visibilia & invisibilia in suis causis quiescent, sola vero illicita voluntas malorum hominum & angelorum sauciata pravorum morum memoria conscientiaque, in seipsa torquebitur, cum de his quæ in hac vita sibi optaverat, & futura sibi cogitaverat, nihil inveniat. *In illa die peribunt omnes cogitationes eorum. Cogitationes* dixit perituras, non autem substantias. Sed quas cogitationes ait? Vanas profecto rerum sensibilium, quibus in hac vita insano inhiant amore, phantasias, quas irrationabilibus obcæcatæ per malitiam animæ affectibus attrahunt. Quibus phantasiis ipsi qui eas fingunt, simillimi erunt: nullam quippe vere veri soliditatem invenient, sed veluti inanibus somniis torquebuntur. Hinc Maximus decimo sexto de Ambiguis capitulo, *qui divina,* inquit, *sapienter meditantur verba, perditionem & infernum & filios perditionis & similia appellant eos, qui quod non est, sibimet & secundum mentis affectum subsistentiam faciunt, & sic phantasiis per omnia similes fiunt.* Quid dicam de Sancto Augustino in duodecimo libro Hexaemeri sui disputante de eo quod animæ adhuc in carne mortali constitutæ, non alibi nisi in phantasiis, aut quasdam inanes lætitias, aut quasdam inanes pœnas patiantur: in futura vero vita *receptis corporibus* solida veritatis contemplatione justi gaudebunt, impii vero inanes rerum sensibilium imagines patientes flebunt, salva & impunibili in utrisque substantia. Duo namque genera passionum sunt: unum quo deificati in conditoris sui purissimam cognitionem rapiuntur, alterum vero quo impii in profundissimam veritatis ignorantiam merguntur. Et quid mirum, si impii, quod in hac vita adhuc in carne corruptibili detenti per somnia, & post eam phantastice patiuntur in inferno, spiritualibus suis corporibus receptis, ac veluti gravissimo quodam somno evigilantes, expressius patiantur per supplicia; ita ut semper, sicut ait Augustinus, veræ pœnæ eis sint, falsæ vero imagines in non veris; vera tristitia, verus luctus pavorque, sera pœnitentia, urens cogitationum flamma. E contrario autem justi patientur; quibus receptis corporibus deificatisque mentibus, veræ beatitudines erunt in veris contemplationibus, verum gaudium, vera lætitia, cum omne quod in hac vita per fidem accipiunt, in futuro per speciem considerabunt. Sed qualis ipsa species sit, unusquisque in seipsa videbit experimento; *In domo* enim, inquit Veritas, *Patris mei mansiones multæ sunt.* Utrisque tamen erunt phantasiæ veluti facies quædam expressæ; justis quidem divinarum contemplationum; nam non per seipsum, sed per quasdam suas apparitiones secundum altitudinem uniuscujusque Sanctorum contemplationis videbitur Deus. Hæc quippe sunt nubes de quibus ait Apostolus: *Rapiemur in nubibus obviam Christo*: nubes videlicet appellans divinarum phantasiarum diversas apparitiones, secundum uniuscujusque deificati altitudinem theoriæ. Impiis vero mortalium rerum semper erunt phantasiæ, ac diversæ falsæque species, secundum diversos malarum suarum cogitationum motus. Et quemadmodum deificati per innumerabiles divinæ contemplationis gradus ascendent, sicut scriptum est: *Ibunt justi de virtute in virtutem,* in nubibus visionis rapti, *videbuntque Deum Deorum in Sion,* hoc est, non per seipsum, sed in speculo divinæ phantasiæ: ita à Deo elongati semper descendunt per diversos vitiorum suorum descensus in profundum ignorantiæ, inque tenebras exteriores, in quibus *erit fletus & stridor dentium.* In utrisque tamen, justis dico & impiis, salva & integra, & incontaminata, omnique contraria passione libera erit & semper erit humana natura: utrisque erit similis corporum spiritualitas, ablata omni animalitate; similis incorruptibilitas, subtracta omni corruptione; similis naturæ gloria, quando auferetur omnis contumelia; similis essentia, similis æternitas. Hæc sunt in regeneratione generalia naturaliaque bona totius humanitatis, omnibusque participantibus eam communia. Hæc sunt *data de sursum à Patre luminum descendentia,* in omnes generaliter diffusa, quorum participatione nemo excluditur, nemo privatur, cum nemo sine his subsistit, nullius mali meritis impediuntur, ne dentur;

nullius

nullius bona merita præcedunt, quibus præstentur; omne meritum præoccupant; sola divina bonitatis largiflua plenitudine omnibus per omnia universaliter inexhausta effusione manant; in nullo augentur, in nullo minuuntur; æqualiter omnibus insunt, & bonis & malis; à nullo retrahuntur, æternaliter in omnibus & substantialiter permanebunt, omni corruptione contrariaque passione absoluta. Attamen sunt contrariarum qualitatum, bonarum dico malarumque voluntatum, virtutis ignominiæque capacia. Et bonæ quidem voluntates atque virtutes ex natura & gratia eis adsunt: pravæ vero voluntatis obnoxios motus, qui vere proprieque superflua naturæ dicuntur, ex nulla causa naturali seu supernaturali eis accidunt: ideoque extra se simul & intra se impassibiliter eos sustinent. Non enim ex natura vel gratia provenit, quod per privationem nihil est, cum neque substantia est, neque naturale accidens, neque virtutis naturalis quadriformis qua rationalis anima ornatur, prudentiam dico, temperantiam, fortitudinem, justitiam; neque harum bicornis fons, charitas videlicet & mansuetudo; neque ulla virium quæ ab eis erumpunt, de quibus nunc tractare longum videtur, propositoque alienum; neque supernaturalis excellentia ineffabilis deificationis ultra omnem creaturam, quam *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendere* potest. Non enim inter omnia, sed super omnia comparatur; nec intra potestates naturæ conditæ includitur. Et ne mireris quod dixi humanam naturam contrariorum capacem esse, ex quibus nihil patitur, nec suæ simplicitatis serenitas perturbatur. Accipe paradigmata aëris; de quo circumfundimur, & quo spirantia & respirantia per pulmones veluti per fabrinos folles ignem cordis semper sufflant, nulloque temporis momento sopiri eum natura sinit animalium, lucidas simul tetrasque fert nubes; illas quidem solaris radii receptivas, illas vero repulsivas; illæ ex superioribus tenuitatem fulgidam, æthereæ puritati propinquam, qua lucent accipiunt; illæ vero ex inferioribus densitatem tenebrosam terrenis sordibus similem, qua lucem respuunt, attrahunt: ipse autem aër in omnibus suæ semper subtilitatis & serenitatis immobilem custodit qualitatem, nec in nubibus corporascit, nec cum perturbationibus quas suffert; perturbatur lucis capax & tenebrarum, dum sua natura neque luce augetur, neque tenebris minuitur; calorem recipit & frigus, dum substantia ipsius nihil calore neque frigore patitur. Corpulentia siquidem quam ex terrenis & aquaticis vaporibus accipit, calet in eo aut friget, in nubes conglobatur, vertitur atque movetur in ventos, densatur in pluvias imbresque, coagulatur in nives grandinesque, ceterasque species quas ex prædictis vaporibus (quos Græci ἀτμίδας vocant) nascentes simplex & spiritualis natura aëris donec interna humidaque pondera graventur, sustinet; ipse vero ut prædiximus, puritatem suam & spiritualitatem incorruptibilem possidet, neque purior neque spiritualior in luce quam in tenebris, neque subtilior; neque plus inferiora se corpora penetrat in serenitatibus, quam in perturbationibus suis. Hinc à philosophis Græcorum vocabulum sibi attributum est condignum. Aër enim dicitur, id est spiritus, ideoque simplex ac spirituale corpus à Physicis vocitatur, quod ab his qui Olympi montis verticem ascendunt, indubitanter approbatur, cum illic nulla ἀτμὶς, hoc est vaporatio, seu de terra seu de aqua, potest exaltari. Quod autem inferior pars ejus, aëris dico, vapores recipit ad mortalium animalium utilitatem, quæ absque flatu aëreo vivere non valent, divina providentia administrante dispositum est. Si enim simplicitas illius absque ulla humiditate, quadamque corpulentia interposita mortalium corporum pulmones inflaret; nequaquam ignea natura quæ cordibus inest arderet, ac per hoc totum corpus frigesceret, caloris virtute desertum per quam vitalis motus mortalia membra ministrat. Ut ergo subtilitas aëris adjunctis sibi vaporibus in pulmones intraret, fortioremque impetum faciens ignem cordis incenderet, propterea inferior pars aëris circa terras aquasque diffusa, humiditatis corpulentiæque capax facta est, absque suæ simplicissimæ serenissimæque naturæ vel corruptione, vel detrimento, vel additamento, vel ulla mutatione vel transmutatione. Propterea autem dixi aëreum solum spiritum ad ignem cordis incendendum, seu ad alia corpora sensu carentia nutrienda non sufficere absque ulla corpulentia intermixta, quoniam igneum aëreumque elementum per se sibi invicem junguntur, ita ut nullum motum sensibilem efficiant, præ nimia suæ naturæ subtilitate, quæ semper quieta est omnique perturbatione remota. Dum vero inferioribus se elementis, terræ dico & aquæ miscentur, in illorum corpulentiori qualitate vim suam exercent, motusque suos quibus corpora sensibilia

ſenſibilia adminiſtrant, manifeſtos depromunt. Hoc autem paradigma propterea introduximus, ut incunctanter cognoſcamus humanam naturam in regeneratione ejus ſereniſſimam eſſe futuram, dum in ea nihil terrenum ſeu humidum ſeu ponderoſum relinquetur, omnino in ſpiritum converſa: diverſarum tamen qualitatum capacem fore abſque ulla reſtitutionis ſuæ præmutatione aut contraria ſibi paſſione. Ut enim aër iſte ex quo ſimilitudinem quandam humanitatis accepimus, æthereos deſuper ſplendores, deorſum vero concretas ex terra & aqua recipit fumigationes: ita humanitas ad imaginem Dei facta, irrationabilibus autem ſuis motibus in amorem rerum ſenſibilium, inque corpora corruptibilia quæ eam aggravant miſerabiliter lapſa, dum tempore regenerationis in antiquum revocabitur ſtatum, divinis radiis in ſe & ſupra ſe ſplendentibus in his qui deificabuntur fulgebit; temporalium autem mortaliumque rerum quibus in hac vita inficitur, phantaſticam memoriam infra ſe & extra in his qui omni beatitudine privabuntur ſuſtinebit; non ut ipſa in ſeipſa pœnas luat, ſed ut illa quæ contra voluntatem creatoris ſui attraxerat, extra ipſam damnentur, penituſque pereant; malitiam dico & impietatem, ceteraque nequitiæ membra, quæ ex operibus carnis hoc eſt, carnaliter animæ viventis, merito originalis peccati occaſionem ſumſerunt; quæ dum per ſe quæruntur, nihil ſunt, quoniam in numero eorum quæ à conditore omnium ſubſtituta ſunt, non ſunt. Ex irrationabilium quippe animalium ſimilitudine rationabili naturæ ſubrepſere; ideoque in ea omnino damnabuntur, ne ei perpetuo noceant, quamvis in propriis impiorum voluntatibus recordationes eorum quibus torquebuntur permanſuras eſſe non ſit negandum. Aliud eſt enim omnem malitiam generaliter in omni humana natura penitus aboleri, aliud phantaſias ejus, malitiæ dico, in propria conſcientia eorum quos in hac vita vitiaverat ſemper ſervari, eoque modo ſemper puniri: quemadmodum aliud eſt eandem humanam naturam in ſuam gratiam quam peccando perdiderat, divinæ videlicet imaginis dignitatem reſtitui; aliud uniuscujuſque electorum propriam in bonis meritis conſcientiam, qua in hac vita Deo ſuo in omnibus ſervierunt, ſuper omnem humanitatis virtutem deificari, eoque modo ſemper ac beate vivere & ſuper omnia quæ ſunt exaltari. Ibi enim erunt, ubi eſt ille quem in hac vita dilexerunt, & ſemper eum videre appetiverunt.

XXXII. Hic occurrit quintuplex rationabilis creaturæ theoria. *Prima* enim ſpeculatio ipſius eſt, in generali illa & communi ſubſtantialique virtute qua omnes homines ſimul & ſemel in prima ejus conditione eam participant, ſive boni ſint ſive mali. *Secunda,* in proceſſionibus ipſius in hanc vitam mortalem per ſingulorum hominum ex corporibus generationem. *Tertia,* in reditu ipſius generaliter per ſeipſam in angelicum ſtatum quem deſeruit, in hunc mundum ſenſibilem cadens. *Quarta,* in his qui eam participant, & in hac mortali carne viventes, ſeipſos communemque ſuam naturam, ac ſuper omnia creatorem omnium quærentes, merito ſuæ propriæ ac bonæ voluntatis ad communem ſuæ naturæ integritatem redire adepti ſunt: ac deinde dono divinæ gratiæ ſuper omnia poſt ſe relinquentes, omnia in ipſum Deum transferentes. *Quinta* ſpeculatio eſt, eorum qui univerſaliter naturæ inſita bona, quæ omnibus, nemine excepto, divina largitate præſtantur & præſtabuntur, poſſidebunt. Ad ſumma tamen dona divinæ gratiæ quæ ſolis juſtis repoſita ac præparata ſunt, pervenire non poterunt, cum in hac vita Deo ſervire noluerunt, temporalium rerum amore detenti; quo videlicet amore in alia vita, ſive in ſolis animabus ſive receptis corporibus, velut inextinguibili flamma ardebunt, dum illic non invenient ea, quibus hic intemperanter inhiabant; ſed eorum vanas falſaſque phantaſias videbunt, quas cum veluti veras res comprehendere voluerint, umbrarum inſtar evaneſcunt, cum naturali ſubſiſtentia non fulciuntur. Erunt enim ſicut ſcriptum eſt, *Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Ipſæ erunt cogitationes de quibus Pſalmiſta ait: (quod etiam paulo ſuperius introduximus) *in illa die peribunt omnes cogitationes eorum.* Ac ſi diceret, omnes cogitationes quas in hac vita de rebus terrenis temporalibuſque animabus ſuis & carnalibus deſideriis dediti infixerant, in illa die, hoc eſt in apparitione veritatis peribunt, quando de his quæ viventes in carne, cogitaverant, reſurrecturi in ſpiritu nihil invenient. Quid enim perfidus Judæus, arrogans Iſmaelita, exorbatus impietate paganus de falſa felicitate, quam ſibi vana opinio in futura vita promittit, inventuri ſunt; aut quanta triſtitia, quantus dolor, qualis flamma perpetuæ egeſtatis eos torquebit, quando nihil terrenarum cupiditatum mortaliumque deliciarum

liciarum quas spe vana imbiberant, reperturi, nihilque eis remanebit præter vacuam incomprehensibilemque rerum, quas sibi futuras esse crediderant, umbram fugitivam? Quam semper comprehendere volentes, cum nihil est, pœnas luent æternas, ut non dicam de his qui fidem catholicam profitentur, carnalia tamen sibi & localia & temporalia & sensibilia bona futura esse existimant, similiter etiam de suppliciis infernalibus arbitrantur. Ubi datur intelligi quod nihil in natura rerum pœnas patietur præter vanas impiarum animarum cogitationes in semet ipsis extra omnem naturam, cum in numero naturarum non sunt. Ex mala enim voluntate terrenisque desideriis occasionem acceperunt. Ut enim quod sæpe diximus, ultra omnes naturales virtutes justorum beatitudo per conditoris gratiam exaltabitur, ita infra omnem naturam impiorum suppliciorum per ejusdem conditoris justitiam deprimetur. Quid enim inferius est, extraque omnem naturam demersius vanitate vanitatum falsisque imaginationibus rerum quæ semper peribunt? hinc illud mirabile & inexplanabile nascitur. Attamen vera ratione, divinæque scripturæ auctoritate ita fieri & non aliter probatur; quoniam ultra omnia naturalia bona beatificantur justi, ac veluti ex contraria parte infra eadem naturalia bona puniuntur impii: & quomodo natura illa quam & boni participant & mali, medietas quædam constituitur, ita ut neque beatitudine bonorum augeatur, neque infelicitate malorum minuatur, suis solummodo naturalibus bonis subnixa contentaque omnium substantias continens omnia sua omnibus participantibus se ministrandæ bonis naturalibus. Siquidem inde est generalis omnium forma, qui eam participant; inde singulorum specialissima species, pluralitatisque infinitus numerus; inde numeri incrementorum corporalium per loca & tempora. Tempora nunc dico spatia quibus corpus humanum ad perfectum sui incrementum pervenit, loca vero sedes singulorum corporis membrorum, inde naturalia accidentia corporum animarumque procedunt. Et quid dicam? Ita illa humanitas omnium generalis à conditore suo intra duas sibi invicem oppositas extremitates, inter felicitatem dico electorum & infelicitatem reproborum librata est, ut in his qui boni sunt, quandam ineffabilem pulcritudinem ultra suas virtutes gratia largiente de sursum accipiet; in his autem qui mali sunt, nullam turpitudinem deorsum justitia prohibente in seipsam attrahat. In ipsa siquidem nullius turpitudo turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Suus conditor omne quod in ea fecit, exornat, & nullo modo punit; omne autem quod in ea non fecit, in ea sustinet & finit, & impunitum fieri non permittit. Sed illa pœna dupliciter intelligitur; aut enim delicta in his, qui ad principium suum revertuntur, per indulgentiam puniuntur; aut in his qui à principio suo semper fugiunt, perpetuo torquentur.

XXXIII. Si autem à me quæris, qua ratione ea quæ à Deo facta non sunt, intra ea quæ ab eo facta sunt continentur; aut quomodo ea quæ extra humanam naturam computantur, intra eam puniri possunt; primo tibi respondebo juxta simplicitatem catholicæ fidei: *Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* Et cum investigabiles sint viæ illius in omni tempore; quomodo in operibus ejus & providentia & bonitate & justitia ratio quæritur, qui omnem rationem superat & intellectum, & super omne quod dicitur & intelligitur exaltatur? At si de talibus rationem exigis, exige similiter qua ratione omnia de nihilo facta sunt; qua ratione mundus iste solvetur, & in causas suas revertetur; & qua ratione mortalia nostra corpora, non solum in spiritualia, verum etiam in animas nostras transibunt; qua ratione nos qui in hac vita ex tribus satis similæ, corpore & anima & spiritu compositi sumus, in futuro veluti in unam quandam massam simplicem fermentabimur in inseparabilem spiritualitatem; qua ratione homines mortales per naturam, (omne enim quod à seipso non accepit esse, mortale dicitur) in immortalem Deum mutabuntur per gratiam. Ac ne longius præsenti negotio transitum facere videamur, si quæris à me, qua ratione quod non est secundum naturam, sed extra naturam, expellitur in natura & sustinetur & punitur, ipsa natura impunita permanente, omnibusque contrariis passionibus illæsa; quæram à te qua ratione ea quæ virtute naturæ excellunt, qui intra terminos naturæ continentur possidebunt, hoc est, qua ratione sancti & naturæ suæ fines non excedent, & ea quæ ultra naturam sunt, dona videlicet gratiæ suscipient: At si in his omnibus non solum humana, verum etiam angelica ratio deficit & intelligentia; patiens esto, & divinæ virtuti incomprehensibili locum da eamque silentio honorifica; quoniam dum ad eam pervenitur omnis ratio

deficit & intellectus; & inter cetera quæ omnem rationem & intellectum superant, humiliter concede posse fieri divina providentia administrante ea quæ & extra & contra naturam sunt, virtute naturæ sustineri & intra eam puniri, ipsa semper in seipsa incolumi perseverante. At si dixeris, hæc omnia divinæ virtutis inscrutabilia miracula, quamvis omni creaturæ rationabili & intelligibili cognoscere impossibile esse, cur omnia quæ facta sunt; quomodo facta sunt, non tamen in omnibus supra cognitionem fiunt, ut de eis nulla reddatur ratio cur facta sunt. Propterea siquidem, inquis, omnia de nihilo facta sunt, ut divinæ bonitatis amplitudo & largitas per ea quæ fecit, & ostenderetur & laudaretur. Nonne hoc docet psalmus iste prophetico spiritu cantatus, in quo omnis creatura invisibilis & visibilis creatorem omnium laudare jubetur: *Laudate Dominum de cœlis*, &c. In cujus fine mirabili Theologiæ contuitu apertissime datur intelligi, quod omnia in spiritualem naturam reversura sunt. Ita enim concluditur: *Omnis spiritus laudet Dominum*. Si enim sola intra semetipsam divina bonitas quieta absque ulla operatione perseveraret, non fortassis laudis suæ occasionem faceret; jam vero in omnia visibilia & invisibilia seipsam diffundens, & in omnibus omnia existens, rationabilem intellectualemque creaturam ad seipsam cognoscendam convertens, ceterarum vero rerum pulcras & innumerabiles species rationabili & intellectuali creaturæ in materiem suæ laudis præstans, ita omnia fecit ut nulla creatura sit, quæ non aut per seipsam & in seipsa, aut per aliud summum bonum non laudet. Alia ratio est qua omnia de nihilo facta sunt. Summum bonum quod à seipso & in seipso subsistens bonum est, non debuit abstinere à conditione bonorum, quæ nec à semetipsis, nec in semetipsis, sed ab ipso & in ipso bona sunt. Ac per hoc ex non-existentibus existentia creavit, ne veluti invidiæ reprehenderetur, retrahens se à substitutione eorum quæ potuit substituere. Alioquin neque dominus esset, neque conditor naturarum, neque suorum bonorum copiosissimus & in nullo deficiens largitor, neque justissimus meritorum judex, neque omnium provisor, si nihil crearet.

XXXIV. Cur autem mundus iste solvetur, inque suas causas revertetur, talis ratio redditur. Omnia quæ ex causa omnium procedunt, & ex primordialibus causis in ea constitutis naturali motu suum principium semper appetunt, extra quod quiescere nequeunt. Alia ratio, omnia quæ ex fonte omnium manant, vilescerent, imo etiam penitus perirent, si ad fontem suum redire neque possent neque redirent; at si visibilium reditus in suas invisibiles causas prohiberetur, valde naturali omnium desiderio non solum contrarium, verum etiam fieret nocivum. Mortalia vero nostra corpora non solum in spiritualia, verum etiam in animas nostras propterea transibunt, cum naturalis necessitas cogit; ut quemadmodum anima rationalis ad imaginem Dei facta, in eum cujus imago est & similitudo revertetur; ita & corpus quod ad imaginem animæ, ac veluti imago imaginis est factum, in suam causam quæ est anima, ac per eam veluti medietatem quandam in ipsum Deum, qui est unica omnium causa, vertatur; omni terreno pondere & corporalitate absolutum. Cujus rei paradigmata manifesta promuntur. Videmus enim humorem in fumum, & fumum in flammam, ac per hoc humorem in flammam, flamma vero in igneum transire elementum. Physici etiam perhibent, solarem radium de mari, deque fluminibus, omnibusque aquarum collectionibus madoribusque terrenis in seipsum attrahere, inque suam naturam veluti quædam alimenta consumere.

XXXV. De eo autem quod nos qui in hac vita compositi sumus in simplicem quandam unitatem adunabimur, talis ratio est. Oportebat siquidem imaginem unius ac summæ Trinitatis, quæ in seipsa inseparabilis & simplex & incomposita est, in unitatem & inseparabilem simplicitatem redigi, alioquin dignitatis amplitudinem perderet, & pulcritudinem deformaret, quod fieri divina clementia non sinit. Non enim principale exemplum imaginem sibi similem à seipso & secundum seipsum factam, elongari semper à se quadam deformitate & dissimilitudine aut aliqua compositione, sua simplicitate remota permittit. Eadem ratio est de reditu mortalium hominum, qualicunque modo mortales dicantur, seu quia nec à seipsis nec in semetipsis subsistunt, seu quia pœna originalis peccati mortalitate absorpti sunt, in Deum suum qui solus immortalis est. Non enim conveniret immortalis creatoris bonitati imaginem suam æterna morte detineri. Nam quod eam merito perversæ voluntatis, qua sibi obedire noluerat, mortalem fieri morique permiserat, plus misericordiæ quam

quam vindictæ manifestat. Siquidem corrigere eam, correctamque ad seipsam revocare: non autem incorrectam, semperque expulsam & in infinitum voluit. Si itaque de talibus non quomodo facta sunt, sed qua ratione facta sunt conaris astruere, unum quippe omnem superat intellectum, alterum quodammodo theoreticis speculationibus comprehensibile esse non denegatur, ut nulla de eo reddi possit ratio; & ego nonnullam rationem de præsenti quæstione conabor reddere. Videtur enim mihi propterea totius universitatis conditæ creatorem & ordinatorem irrationabiles motus perversæ malorum & hominum & angelorum voluntatis intra eam puniri sivisse, ipsa viz. universitate omnibus contrariis passionibus absoluta omninoque libera semper subsistente; *ut ex collatione,* sicut ait S. Augustinus, *perversæ voluntatis impiorum laudaretur & exaltaretur rata voluntas justorum.* Etenim, ut ipse ait, *nigrum colorem inter ceteros ars picturæ interserit, ut ex comparatione ipsius, dum obscurus cernitur, aliorum colorum claritas probetur.* Nam quod deforme per seipsum in parte aliqua universitatis existimatur, in toto non solum pulcrum, cum pulcre ordinatum est, verum etiam generalis pulcritudinis causa efficitur; & est sapientia ex collatione insipientiæ, scientia ex collatione ignorantiæ, quæ per defectum & privationem, & ut breviter dicam, omnes virtutes ex oppositis sibi vitiis, non solum laudem comparant, verum etiam sine illorum comparatione laudem non adquirerent. Eadem ratione beatitudo justorum gloriam sibi invenit ex suppliciis impiorum, gaudiumque bonæ voluntatis ex tristitia perversæ; & ut vera ratio pronunciare non trepidat, omnia quæ in partibus universitatis mala, inhonesta, turpia, misera, suppliciaque ab his qui simul omnia considerare non possunt, judicantur; in contemplatione universitatis, veluti totius cujusdem picturæ pulcritudinis neque supplicia sunt, neque misera, neque turpia, neque inhonesta, neque mala sunt: quicquid enim divinæ providentiæ administrationibus ordinatur, bonum & pulcrum & justum est. Quid enim melius est, quam ut ex oppositorum comparatione & universitatis & conditoris omnium laus ineffabilis comparetur? Quid justius, quam ut bene meriti sublimissimum rerum ordinem, male vero meriti infimum obtineant? Quid honestius, quam ut ex propriis singulorum habitudinibus universitas rerum omnium ornetur? Nemo itaque recte philosophantium existimat ullam malitiam malumve, ullam impietatem impiumve, ullam miseriam miserumve, ullam pœnam punitumve, ullum supplicium supplicióve obnoxium, ullam turpitudinem turpeve, ullam inhonestatem inhonestumve, in bona, & optima, & religiosissima, & felicissima, & impunibili, & beatissima, & pulcherrima, & honestissima totius universitatis conditæ ordinatione; & ab eo qui summa honestas est, summa pulcritudo, summa beatitudo, summa quies, summa felicitas, summum bonum summæ religionis ordinatæ. Aliud enim est considerare singulas universitatis partes, aliud totum. Hinc conficitur ut quod in parte contrarium esse putatur; in toto non solum non contrarium, verum etiam pulcritudinis argumentum reperitur. Infernus itaque cum à Græcis ἅδης, hoc est tristitia vel deliciarum privatio, dum per se ipsum consideratur, malum malis cognoscitur; dum vero in universitatis pulcherrima ordinatione constituitur, bonum bonis efficitur: quoniam non solum justissimi judicis severitas, (æterna namque sententia in eo manifestatur) verum etiam beatorum hominum & angelorum laus felicitatis adquiritur, & pulcritudo cumulatur. Quare itaque intra terminos naturæ fieri non sineretur, unde laus ejus & adquiritur & pulcritudo augetur? Cur autem diversa impiorum supplicia inferni vocabulo Latini solent significare, ex opinione vulgi, ut S. August. in duodecimo libro Hexaemeri sui explanat, tractum est. Antiqui enim spes suas fabulis animasque sepulcris dantes, quemadmodum cadavera corporum obruta sepulcris; ita etiam animas cum ipsis cadaveribus detentas in iisdem sepulcrorum cavernis putabant. Hinc infernum quasi infra terram positum vocabant. Inde falsa crevit opinio, animas videlicet locales esse sub terra. Græci autem solito more res acutius considerantes expressiusque significantes, ἅδην (ut diximus) hoc est tristitiam appellaverunt infernum. Naturam siquidem rerum visibilium & invisibilium diligenter rimantes, locum suppliciis invenire non potuerunt, nisi in libidinosæ voluntatis malorum hominum & angelorum egestate, rerumque quas intemperanter amaverant defectu & privatione: ex quibus tristitia nascitur, rationabilium animarum irrationabiles appetitus sive in hac vita sive in futura torquentur. Egestate quidem non valentes invenire quod sibi optant fieri; defectu vero & privatione, dum quod illicito pernicio-

ſoque amore poſſidere putaverant, omnino ab eis aufertur, diutiuſque eo abuti non ſinuntur. Et hoc eſt totum quod dicitur malarum cogitationum irrationabiliumque cupiditatum pœna atque ſupplicium, dolor videlicet atque triſtitia, quibus duobus impiorum conſcientia intra ſemetipſam punitur; quæ duo propterea mala non ſunt, quoniam juſtiſſima divinæ providentiæ adminiſtratione his quos torquent, accidunt; & quoniam quod ubique in omnibus malum non eſt, malum dici non poteſt. Eſt autem triſtitia bona in his qui ſua lugent delicta, ſicut ait Dominus in Evangelio: *Beati qui lugent nunc, quoniam ipſi conſolabuntur.* Similiter bonus dolor in his quibus tardum moroſumque videtur, donec ad promiſſam ſibi beatitudinem perveniant. Quo dolore Apoſtolus laborabat, dicens: *Utinam diſſolvi & eſſe cum Chriſto.* Quid dicam de doloribus eorum qui pro Chriſto martyres fiunt? Triſtitia autem dolorque impiarum cupiditatum, ſive in hac vita ſive in altera, propterea mala non ſunt; cum mala deſideria puniunt: urit enim triſtitia quæ naſcitur ex egeſtate rerum temporalium, veluti quædam inextinguibilis flamma imperfectos appetitus. Mordet veluti vermis non moriens, dolor qui putredine libidinoſæ concupiſcentiæ naſcitur, dum quod concupiſcitur, aufertur. Eſt & alia ratio quæ triſtitiam & dolorem impiorum mala non eſſe perhibet. Sunt enim veluti quædam materia copioſiſſimæ laudis, æterni gaudii æternæque ſalutis, quibus qui in Deum tranſeunt, fruuntur. Repertum eſt itaque, ut arbitror, illud tertium quod quærebas ceteriſque duobus præferebas, hoc eſt poſſe puniri quod in natura rerum nec ſecundum ſubſtantiam nec ſecundum naturale accidens, nec omnino à Deo factum eſt, in aliquo ſubjecto naturali & ſubſtantiali à Deo facto, quod per ſeipſum nec punitur, neque in ſe punito compatitur; & hac ratione recte intelligitur quod veriſſime creditur, Deum videlicet in nulla natura à ſe condita punire quod fecit, quod autem non fecit punit. *D.* Repertum ſane; quamvis adhuc non omni caligine remotum. Non enim jam clare perſpicio & abſque ulla nebula luculenter, quomodo poteſt puniri quod non eſt, & quod eſt puniri non poteſt; facilius namque crediderim poſſe puniri quod eſt, quam quod non eſt. *M.* Ecce iterum quaſi obliviſcens præteritarum rationum videris, & quem putaveram ex præſentis negotii profundo emerſum & abſolutum, denuo demerſum atque detentum te eſſe vereor. *D.* Non adeo te oportet vereri. Siquidem de talibus quæ inter nos conveniunt, quædam mentis acumine, veluti æthereum lumen, puriſſime penetro; quædam vero caliginoſe ac veluti aëre interciſas ruptas nubeculas conſpicor. Ideoque non me pudet, nec piget repetere ut lucidius aſpiciam quæ adhuc mentis meæ obtutibus non omnino patefacta ſunt. *M.* Age igitur; dic num omnia quæ ſunt ab eo ſolo qui vere eſt & totius eſſentiæ ſupereſſentialis cauſa, ex non exiſtentibus in exiſtentia deducta ſunt; & utrum quiddam in natura rerum eſt, quod ab eo ſubſtitutum non eſt. *D.* Cur me interrogas de eo quod omnibus recte philoſophantibus notiſſimum eſt, & incunctanter definitum? Ab uno enim omnia, & nihil eſt quod ab eo non ſit. *M.* Putaſne itaque omne quod ab ipſo eſt, poſſe corrumpi? *D.* Nec hoc dixerim; omne enim quod in eſſentiam duxit, non ut eſſet tantummodo duxit, ſed ut ſemper eſſet, cum ſemper cauſaliter in eo erat. Omne autem quod ſemper eſt, æternum eſt; omne autem æternum verum; omne autem verum nulla vi poteſt corrumpi. Nullum igitur ab uno omnium principio factum recipit ſui corruptionem. Quid enim illud corrumpere poſſet? Non enim verum neque veriſimile eſt, ut à creatore corrumpatur, quod ut ſemper eſſet, ab eo conſtitutum eſt. Et ſi aliqua natura creata melior illo eſt, inferiorem ſe naturam corrumpere impoſſibile eſt; quoniam bonum nullius boni corruptionis cauſa fieri poteſt: ſin autem inferior ſe creatura ſit, difficilius eſt inferius corrumpere quod ſuperius eſt. At ſi æquale ſibi bonum eſt, nullum bonum æquale ſibi bonum corrumpere appetitur, dum ejuſdem virtutis ſint & operationis & eſſentiæ. Relinquitur ergo nullam naturam alteram corrumpere velle vel poſſe. Eſt & alia ratio quæ indubitanter aſſerit, ullum eorum quæ ab uno Deo conditore omnium ſunt, corruptionem nec recipere nec corrumpi poſſe. Si enim corrumpi inchoaret, corruptionis ejus finis ſequeretur. Omne ſiquidem quod inchoat pati, paſſionis ſuæ duplicem finem expectat. Aut enim penitus ut non ſit ſua corruptione conſummabitur, ſuaque corruptio ſecum extinguetur; conſumto quippe corruptibili; corruptionem ejus perire neceſſe eſt, quando non invenit quod corrumpat: aut ad talem finem corruptio perveniet, ut in eo quod corrumpit, aliquid incorruptibile remaneat, quod corrumpi

rumpi

rumpi non poteſt, eoque reperto ipſa corruptio neceſſario deficit; corruptio quippe quando nihil corrumpit, in ſeipſa extinguitur. Sed hæc duo vera refutat ratio. Nulla enim natura poteſt corrumpi, ut penitus non ſit, & ad nihilum redigatur; ad hoc quippe creata eſt, ut ſemper ſubſiſtat: at ſi inchoaret corrumpi, & ad talem finem perduceretur, ut penitus ſua corruptione interimeretur; profecto ad nihilum redigeretur, quod virtus eſſentiæ à ſummo bono conditæ penitus excludit. Nulla itaque natura corrumpi inchoat, neque finem interemtionis ſuæ expectat. Si autem quippiam à Deo factum incipit corrumpi, & tamen in eo relinquitur quod corrumpi impoſſibile eſt, nullamque corruptionem recepit; profecto ipſum eſt, quod ſolum & totum à Deo incorruptibili factum eſt, quod corruptionem non recipit, ac per hoc nuſquam nunquam corrumpi inchoavit. Nullum itaque eorum quæ à ſummo condita ſunt, corruptionem vel corrumpendi poſſibilitatem recipit. *M.* Video te reſipiſcere, ac de his quæ tibi caliginoſa viſa ſunt, claram indubitabilemque rationem reddere. Hac itaque de incorruptibilitate rerum à Deo conditarum definita ſententia, conſidera num omne quod corrumpi non poteſt, poteſt puniri. *D.* Qua ratione id fieri poteſt non intueor; videtur enim mihi omne quod corrumpi non poteſt, puniri non poſſe; ſicut omne corruptibile, punibile arbitror eſſe. Corruptionem ſiquidem quandam pœnam fieri quis negarit? Nam dum corpora noſtra mortalia, ipſum dolorem qui repentina ſanitatis corruptio definitur, patiuntur, ea puniri ſentimus. Animas quoque adhuc in eis detentas, eiſque compatientes quodammodo puniri nullus ambigit; cum ratio doceat ſimplicem animæ naturam neque corrumpi neque puniri, neque paſſionibus corporeis infici; compati tamen dicitur, dum congenito ſibi corpore & compaginato auxilium præſtare laborat, ne deſtruatur. Semper enim appetit corpus ſibi ſuperadditum in hoc colligere in unoque, ne fluat & corrumpatur, continere. *M.* Anima itaque ad imaginem Dei facta, ſicut nunquam corrumpitur per ſeipſam, ita nunquam punitur. *D.* Non aliter præfata docet ratio. Si enim nulla ſpiritualis ſubſtantia per ſeipſam puniri poteſt; quanto magis illa quæ ad imaginem Dei facta eſt. *M.* Quid ergo dicemus de corpore? Numquid cum corrumpitur, punitur? *D.* Puniri non dicimus, niſi quod ſuam pœnam ſentit: ideoque ſi ſolus animæ ſenſus eſt, quod ex mortuis cadaveribus datur intelligi; corrumpitur ſolummodo corpus, non autem punitur. Nam & corpora rerum omni ſenſu carentium, ut ſunt ligna & lapides, herbarumque germina, corrumpi dicimus, non autem puniri. Sed ſi ſenſus exterior non ſolum ad animam, verum etiam ad corpus pertineat; non magnopere negandum corpus mortale & animale & corrumpi & puniri poſſe. *M.* Corpora igitur mortalia ſi ſenſus ſint capacia, corrumpi & puniri; ſin vero ſenſu carentia, corrumpi ſolummodo videntur poſſe. *D.* Ita exiſtimo. *M.* Omnia itaque corpora mortalia, ſive ſolummodo corrumpantur ſive ſimul & corrumpantur & puniantur, à Deo facta non ſunt. Prædictis ſiquidem rationibus confectum eſt, omne quod à ſummo bono factum eſt, nullam corruptionem, & per hoc nullam pœnam recipere. *D.* Mundum iſtum viſibilem ſenſibilibus corporibus maxime ſubſiſtentem à Deo factum eſſe, quis niſi inſipiens negare præſumat? *M.* Quomodo ergo illius corpora corrumpuntur vel puniuntur? *D.* Duobus modis corruptionem dicimus: quorum unus quidem ille qui generalium elementorum coitum per viſibiles ſpecies in generationem procedere docet, & iterum ſpecialium corporum reſolutionem in catholica elementa ex quibus compacta ſunt reditum; alter quo nullius creaturæ eſſentiam & virtutem & operationem poſſe vitiari affirmantes, rationabilis intellectualiſque creaturæ voluntates irrationabilibus motibus corrumpi approbamus. Et primus quidem modus temporalium localiumque rerum & ſenſibilium plus videtur docere in ſe invicem transfuſionem & tranſmutationem, quam corruptionem; cum omne quod divina providentia ordinatum eſt, pulcritudinem infert univerſitati, non corruptionem. In his enim omnibus & naturalium ſubſtantiarum integritas, & qualitatum naturalium mutabilitas cuſtoditur; quibus duobus ſenſibilis creaturæ plenitudo componitur: ac per hoc abuſive temporalium rerum varietas per incrementa & reſolutiones incrementorum corruptionis nomine appellatur. In hac forma locutionis intelligitur Apoſtolus dixiſſe, de fragilitate humani corporis diſputans: *Corruptibile hoc induetur incorruptionem, & mortale immortalitatem.* Et alibi. *Corpus quod corrumpitur aggravat animam, & terrena habitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.* Quibus verbis non ſolum humani corporis adhuc fragilis

atque mortalis ſolutionem in elementa ſimplicia quorum qualitatibus invicem convenientibus componitur, verum etiam ex ipſis iterum revocationem inque ſpirituales incorruptibileſque qualitates reditum ſignificat, terreni corporis mutabilitatem corruptionis vocabulo appellans. Non enim propterea iſta ſenſibilia & temporalia ſpernuntur ab his qui ſpiritualia deſiderant & æterna, quaſi mala ſint; ſed quia inſtabilia & mutabilia ſunt, finemque tranſmutationis ſuæ in melius expectant, & in comparatione ſtabilium immutabiliumque nullum tranſmutationis ſuæ finem in melius expectantium veluti contemtibilia penituſque deſerenda & poſtponenda judicantur. Secundus vero modus non in rerum mutabilium transfuſionibus intra naturam verſatur, ſed in propriarum voluntatum perturbationibus quæ extra naturam ſunt; quum quæ ex Deo non ſubſiſtunt, corruptiones quæ vere dicendæ ſunt, perverſæ voluntatis vitia conſiderat. Proinde hujus mundi corpora non corrumpi, ſed in ſeipſa naturali motu ac varietate transfundi exiſtimanda ſunt, ac per hoc neque puniri. Naturales ſiquidem paſſiones pœnarum vocabulo juxta proprietatem rerum nullo modo appellandæ ſunt: & ſi quis dixerit ſenſibilium corporum in ſemetipſis transfuſiones per generationem & ſolutionem propter peccatum humanæ naturæ fieri, ac per hoc veraciter corruptiones poſſe vocari; videat totius viſibilis creaturæ ordinem & pulcritudinem non niſi in viciſſitudinibus rerum per loca & tempora conſtare, illaſque viciſſitudines ac varietates non aliunde niſi divina providentia & adminiſtratione cauſas ducere, & plus ad humanæ naturæ eruditionem, & ad creatorem ſuum revocationem factas fuiſſe, quam ad peccati ultionem. Eo enim modo ſpiritualis medicinæ imaginem ſuam Deus voluit & in ſeipſam & ad ſeipſam revocare, ut rerum mutabilium tædio fatigata & exercitata, immutabilium æternorumque ſtabilitatem contemplari deſideraret; ardenterque verorum incommutabiles ſpecies appeteret, in quarum abſque ulla varietate pulcritudine quieſceret. Hinc conficitur quod etiam in ſuperioribus præſentis diſputationis plurimis locis eſt concluſum atque definitum, nullam aliam ſedem corruptionibus pœniſque poſſe reperiri præter rationabilis & intellectualis creaturæ perverſos illicitoſque propriæ voluntatis motus, qui nec ex Deo, nec ex natura condita occaſiones accipiunt; incauſales enim ſunt, cum per ſeipſos dum quæruntur, nihil aliud in eis invenitur præter licitæ & naturalis voluntatis privationem atque defectum. *M.* Omne itaque quod corrumpi non poſſe, puniri poſſe ratio non ſinit; omne autem quod ex una omnium cauſa factum eſt, pœnas pati impoſſibile eſt. Porro ſi impiorum ſupplicia futura eſſe divina teſtatur auctoritas, quæ nullo modo fallit vel fallitur; ſequitur ut in aliquo quod ex Deo factum eſt, ideo non abuſive dicitur eſſe, & probabiliter concluditur impaſſibile, corruptiones pœnaſque atque ſupplicia conſtituas; & ad id de quo hæſitare videbaris intrepidus redeas, & incunctanter dicas, ſolummodo poſſe puniri quod non eſt, in eo quod eſt, hoc eſt perverſam voluntatem quæ penitus ſubſtantialis non eſt, in phantaſiis rerum ſenſibilium, quæ phantaſiæ cum de naturalibus formis in memoria exprimuntur, non omnino non eſſe intelligendæ ſunt; quod autem eſt, omnino impaſſibile eſſe neceſſe eſt, dum virtute ſua quod punitur ſuſtineat, & puniri ſinat. Ac per hoc veriſſime de divina prædicatur juſtitia quod in nulla creatura quam fecit, puniri permittit quod fecit; punit autem quod non fecit. *D.* Satis & copioſe de hoc negotio eſt actum. *M.* Satis plane; ſi puriſſime ac ſine ulla cunctatione perſpicis ita eſſe & non aliter. *D.* Clare perſpicio, omnique caligine remota intelligo univerſitatem creaturæ à Deo conditæ impunibilem eſſe, omnique corruptione abſolutam. *M.* Redeamus ergo ad propoſitum, hoc eſt ad reditum univerſitatis conditæ in ſuas cauſas.

XXXVI. *D.* Prius conſiderandum arbitror qua ratione æterna erunt ſupplicia, quando nulla erit malitia, ne ſit bonitati coæterna; & omnis impietas ne ſit divino cultui coæterna, peribit; & omnis nequitia, ne ſit divinis legibus infeſta, de natura rerum abolebitur; & quod vera exigit ratio, deficiente malitia, nullus erit malus; malus enim malitia malus eſt. Pereunte impietate, nullus impius remanebit; omnis enim impius impietate impius eſt: abolita iniquitate quis iniquus relinquetur? Malitiam autem & impietatem & iniquitatem perituras eſſe nemo ſapientum dubitat, conſiderans malitiam non poſſe fieri, niſi ubi invenit cui noceat. In futuro autem quando *omnia in omnibus Deus erit*, & omnis liberabitur à ſervitute, cui malitia nocebit? Nulli. Impietas autem eadem ratione quod peritura ſit, intelligitur. Quomodo

modo enim impietas erit & impius, quando falsorum Deorum cultus omnino extinguetur, & unus Deus ab omnibus electis & reprobis in omnibus cognoscetur? Iniquitas quomodo remanebit, quando nemo leges divinas prævaricare poterit? Et hoc apertissime divina declarat Scriptura, quæ dicit: *Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita ut non sint*; non enim substantiam illorum, sed peccatum & iniquitatem defectura esse credendum est: & quod B. Hieronymus in expositione Ezechiel ab Isaia propheta de generali * totius humanæ naturæ in figura Jerusalem introduxit, *sanctificabo eam in igne ardente, & devorabit sicut fœnum materiem.* Quoniam in ipso loco dupliciter materiem intelligimus; aut enim materies informis quæ de nihilo facta est, & ex qua diversitate formarum sibi adjuncta hujus mundi sensibilis componitur structura, significatur, quæ videlicet materia sicut fœnum ardebit, quando sanctificabitur, id est purgabitur ipsa natura ad imaginem Dei facta, ita ut nihil in ea materiale, vel temporale, vel terrenum, vel visibile, vel transitorium mutabileve remaneat, quoniam omnino in spiritualem vertetur stabilitatem & uniformitatem; aut cunctorum vitiorum & malefactorum occasiones, hoc est malitiam, impietatem, iniquitatem materiæ vocabulo Propheta insinuare. Quomodo ergo supplicia erunt, quando nihil dignum supplicio in natura rerum relinquetur? *M.* In superioribus sufficienter de his actum est, & ad purum (ut arbitror) definitum; ideoque nunc breviter quoniam exigis, colligendum. Siquidem inter nos subtracta omni controversia consideratum, omnem malitiam malosque, omnem impietatem impiosque, omnem iniquitatem iniquosque justissima divini judicii sententia, ne naturarum integritati semper impediant, veluti quasdam sordes purgandas penitusque de natura rerum adimendas aboleri; & hoc non solum auctoritate Sanctorum Patrum divinæque scripturæ, verum etiam recte ratiocinationis investigationibus est firmatum: vanas autem cogitationes hominum in falsis rerum temporalium phantasiis in eorum animabus qui solummodo integritatem naturæ recepturi sunt, non autem in gloriam immutabuntur, semper mansuras seraque pœnitentia de rebus quas in hac vita illicite atque inordinate concupiverant, veluti quadam inextinguibili flamma arsuras. Proinde non mihi videntur conveniens posuisse exemplum, qui rationabilem naturam & semper mansuram, & suppliciorum flammis semper arsuram docere volentes, asbestum lapidem semper manere semperque ardere dicunt: ita ut & substantia ejus & quantitas & qualitas nullo modo minuatur vel corrumpatur, dum flamma in ea non extinguitur. Hac enim similitudine rationabilius uti possent ad suadendum quod non solum naturalia bona rationabilis creaturæ semper absque ullo detrimento permanebunt: verum etiam in his qui purgati & sanctificati ultra omnia naturalia bona, deificationem accipient, æternæ beatitudinis gloriam, veluti in extinguibili divinæ gratiæ flamma fulgebunt; ita ut in eis & naturalis pulcritudo perpetuo maneat, & deificationis claritas super omnia eluceat. Discernis itaque, ut opinor, inter ea quæ penitus peribunt, & ea quæ æternis attribuuntur suppliciis. *D.* Discerno; video enim quod vitia vitiorumque occasiones de natura rerum penitus delebuntur, phantasiæ autem rerum temporalium quibus imperfectæ animæ in carne constitutæ seducuntur, æternis suppliciorum ardoribus attributæ manebunt, ut in eis pravæ torqueantur cupiditates pravorum. Sed adhuc non parva mihi obstat quæstio. Si bonitati & beatitudini ceterisque divinis virtutibus quæ de Deo prædicantur, nihil erit coæternum; cur veritati aliquid coæternum opponitur, hoc est falsum & falsitas? Ut enim ni fallor, veritati opponitur falsitas, ita vero falsum. Si igitur omnis phantasia falsa est, ac per hoc & falsitas; quis phantasiam veritati esse contrariam negaverit? At si phantasia rerum temporalium suppliciis distribuitur æternis; profecto æternæ erunt phantasiæ, perpetuoque opponentur veritati. *M.* Non immerito talis caligo tibi occurreret, si prius clarissimo ipsius veritatis de qua quæstio est, radio illuminatus, ad purum dinosceres id ipsum esse, absque ulla differentia, [nunquam enim Dædalus volavit, navigasse autem de Creta in Euboeam fertur,] falsum & phantasiam, ita ut omnis phantasia sit falsa, & omne falsum phantasia. Nunc autem quoniam magna differentia est inter falsum & phantasiam, relinquitur ut illud quod proprie dicitur falsum solummodo opponatur veritati, [phantasiam veritati esse contrariam] *D.* Expone quæso quæ sit illa differentia quæ falsum segregat à phantasia. *M.* Suis definitionibus discernuntur. Est enim falsum quod appetit esse quod non est; aliter enim vult se videri quam est, quia non ita est ipsa res de qua prædicatur, quomodo

de

de ea prædicatur. In quo genere quædam fabularum ſint conſtitutæ, ut volatus Dædali, quæ fabula nec vera eſt, nec veri ſimilis, ſed falſa omnino opinio, quæ fallit inſipientes, ideoque falſum dicitur quia fallit, & decipit judicium eorum qui falluntur falſa pro veris approbantes, quod eſt proprium erroris; & hoc eſt quod vere dicitur falſum, quamvis ſæpe in dialecticis propoſitionibus negationes falſi nomine vocitentur, ſæpeque affirmationes negationes quidem: ut omnis homo animal non eſt, falſum eſt; affirmationes autem, ut omnis homo juſtus eſt, falſum eſt. Phantaſia vero eſt imago quædam & apparitio de viſibili vel inviſibili ſpecie memoriæ impreſſa. Dum enim nulla res corporea vel incorporea per ſeipſam mortalibus adhuc ſenſibus conſpicua ſit, natura rerum conſtituit ut in ſenſu exteriori ſenſibilium rerum imagines, in interiori vero intelligibilium exprimuntur: ac deinde veluti ex duobus fontibus, ſenſibilibus dico & intelligibilibus, duo quædam flumina in memoriam confluunt, & unum quidem flumen ex inferioribus per ſenſum corporeum, alterum vero per eum ſenſum qui ſolus animæ eſt, meatum trahit; & omne quod ex eis memoriæ infigitur, phantaſia proprie nominatur, hoc eſt apparitio, ut ſuperius diximus. Siquidem phantaſia ex verbo Græco quod eſt φαίνω, cujus interpretatio eſt appareo, etymologiam ducit. Qua igitur ratione phantaſia veritati opponetur, cum & ipſa veritas per ſeipſam inconſpicua in ſuis phantaſiis quærentibus ſe occurrit, & ineffabili modo manifeſtatur? & dum omnis phantaſia quædam naturalium rerum ſimilitudo ſit animæ impreſſa, cur quod ex natura procedit veritati contrarium judicaretur, cum nulla natura veritati contrarietatis ratione obſiſtat? Et hoc approbat vera ratio quæ firmiſſime aſtruit, nullam phantaſiam de eo quod intra naturarum numerum non continetur, poſſe in ſenſibus ſeu memoria exprimi. Omne quippe quod omnino caret ſubſtantia & forma & qualitate, nulla poteſt imaginari ſimilitudine ſeu apparitione, ac per hoc nulla phantaſia. Siquidem phantaſiæ quæ de falſis fictiſque corporibus immundorum ſpirituum in ſenſibus hominum, quos deludunt, effigiantur, umbræ proprie appellandæ ſunt, non autem phantaſiæ. *D.* Phantaſia igitur aliquod bonum eſt, cum naturalium rerum imaginatio eſt. *M.* Illud negare non poſſum; omne ſiquidem quod ex naturalibus cauſis oritur, bonum eſſe non denegatur. *D.* Puniri ergo bonum poſſe cogeris fateri; dixiſti enim rerum temporalium phantaſias ſuppliciis æternis eſſe diſtribuendas. *M.* Nullatenus; non enim dixi ipſas phantaſias ſuppliciis torquendas, ſed in ipſis irrationabiles motus perverſarum voluntatum ſuppliciis æternis ſubigendos. Conſideravimus enim quod non eſt non poſſe puniri, niſi in aliquo bono quod eſt. *D.* Recordaris, ut opinor, ſupradictæ ratiocinationis tuæ, qua incunctanter concluſiſti phantaſias rerum temporalium animabus infixas, ſive in hac vita ſive poſtmodum in altera, omnino nihil eſſe; ideo in eis perverſæ voluntates puniuntur, quoniam cum comprehendi poſſe in aliquo putantur, fugiunt ſe comprehendere cupientes, & evaneſcunt. *M.* Recordor; nec me penitet talia dixiſſe, quoniam phantaſias ſubſtantiale bonum non eſſe omnino dixi, ſubſtantialibus autem bonum adhærere, & ex eis naſci indubitanter probavi: & ſive in eis impiorum ſupplicia, ſive juſtorum præmia diſponentur, ubique tamen bonas eſſe non dubitavi aſſerere, quoniam & beatorum felicitas quæ in contemplatione veritatis conſtituitur in phantaſiis quas propter differentias aliarum phantaſiarum Theologi theophanias appellant, adminiſtrabitur. Ipſe Deus enim per ſeipſum ſemper inviſibilis eſt & erit, *qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem.* Dico autem quod falſum & falſitas non perpetuo vero & veritati opponentur, ne coæterna ſint, nullus ſapiens dubitare debet. Quis enim futuræ vitæ ſtatum rectis ratiocinationibus inquirens, dixerit falſitatem eſſe futuram, quando veritas in omnibus apparebit, & omne falſum non ſolum de natura rerum, verum etiam de judicio totius rationabilis & intellectualis creaturæ auferetur: ubi nemo fallit & fallitur nemo, dum natura rerum in ſuas cauſas revertetur; in quibus nihil aliud conſiderabitur præter verum & veritatem, in quantum unicuique electorum juxta donationis ſuæ altitudinem contemplari eam permittetur. Quamvis enim non eodem modo, ſed multiplicius in infinitum divinarum viſionum aſcenſionibus & deſcenſionibus juſtis & impiis apparebit; omnibus tamen apparebit, quando in omnibus injuſtis, ſola injuſtitia punita & interemta, ipſa purgata & intemerata relinquitur natura, in ipſos gradus de quibus peccando corruerat reverſura: de quo reditu, quod reſtat diſcutiendi tempus eſt. *D.* Tempus plane; prius tamen noſcere velim, quoniam me

valde

valde perturbat, quomodo universitas naturarum omnium, si in Deum reversura est, ulla supplicia intra se contineri patietur. Non enim supplicium in Deo esse credibile est. *M.* Dic quæso, num omne quod inferni & suppliciorum nomine vocitatur, est an non est. *D.* Coarctor undique. Si enim dixero, est; confestim tum dicturus eris, quid mirum tibi videtur, si quod est in eum à quo sunt omnia inter cetera quæ sunt, reversurum sit. Sin autem dixero, non est; respondebis, cur computas inter omnia quæ in Deum reversura sunt id quod non est. Et iterum si dedero omne quod inferni nomine significatur, extra universitatem esse; absque mora concludar omni ratione desertus, invitusque cogar fateri, non esse mirum quod intra ea quæ sunt in Deo non est, intra ipsum quoque Deum non esse; & deridebit me ratio, quæ incunctanter prædicat, extra Deum & universitatem ab eo conditam nihil cogitari vel intelligi posse. Omne enim quod est & quod non est, creatore ambitur & creatura. Si autem dixero, intra; coactus fatebor non solum ea quæ sunt, verum etiam quæ non sunt intra terminos divinæ bonitatis & justitiæ & providentiæ & judicii contineri. Non enim solummodo ea quæ sunt, verum etiam ea quæ non sunt, sive per superexcellentiam ultra omnem intellectum, sive per privationem eorum quæ sunt, infra omnia quæ intelliguntur esse, divina virtute credimus & intelligimus administrari, extra quam omne quod est & quod non est, egredi non potest. Nam omnia quæ extra beatorum ordinem expelluntur, extra divinas leges in quas continentur, evadere non possunt, & quæ à superioribus ordinibus cadunt, in inferiores ordines decidere inque eis detineri coguntur. Omnis enim ordo, sive summus sursum versus, sive extremus deorsum versus, sive medius & à Deo est constitutus & intra eum custoditur, extra quem nihil est, & intra quem omne quod est & omne quod non est, mirabili & ineffabili modo comprehenditur. Sive ergo dixero infernum esse, quod Scriptura testatur divina, sive negavero in natura rerum non esse; negare non potero intra ea quæ in Deum reversura sunt, contineri, ipsoque qui omnia ambit, ambiri: & extra quem nihil potest vel cogitari, vel credi, vel intelligi. Præsertim dum inconcusse intelligo tenebras in luce contineri, silentium intra sonitum, umbram intra corpus, ceteraque similia, quæ causas suas in his quibus è contrario respondent, constituunt. Sive enim absentia rerum sint, sive defectus & privationes, sive opposita atque contraria, absque his quorum absentiæ, defectus, privationes & oppositiones, contrarietates sunt, nullo modo esse intelligi possunt. Esse autem dico ea ratione qua non solum substantialia & naturalia, verum etiam quæ ex eis ex adversa parte respondent, esse dicuntur. Nullum namque vitium est, quod non ex positione virtutis cui ex diametro resistere conatur, continetur. *M.* Lætor valde quando retia quæ tu ipse tetendisti tuæ contemplationis viribus illæsus, nullo modoque detentus evasisti; & jam ni fallor intelligis, non solum omne quod ab uno Deo creatum est, verum etiam omne quod irrationabilis motus rationabilis & intellectualis creaturæ supermachinatus est, & nunc intra ordinem divinæ providentiæ contineri, & tunc post universalis creaturæ in suas causas reditum, inque ipsum Deum ordinandum fore, quando totius universitatis conditæ plenissima perficietur pulcritudo. Neque hoc mirum dum nulla natura aliam naturam punire, nullum vitium virtutem qua continetur possit corrumpere; & non solum hoc, sed ex his omnibus intra divinas leges ordinatur omnium plenitudo naturarum, & formositas complebitur omnium visibilium & invisibilium, consona absque ulla dissonante harmonia modulabitur. *D.* Non falleris; nam retia quæ tetendi, hoc est problemata quæ proposui, propterea à me tensa sunt, ne diutius in eis caperer, sed ab eis absolutus libero mentis contuitu clare perspicerem universæ naturæ adunationem ex diversis sibique oppositis cooptari, musicis rationibus admonitus, in quibus conspicor nihil aliud animo placere pulcritudinemque efficere, nisi diversarum vocum rationabilia intervalla, quæ inter se invicem collata musici modulaminis efficiunt dulcedinem. Ubi mirabile quiddam datur intelligi, & solo mentis contuitu vix comprehensibile; non enim soni diversi verbi gratia, fistularum organi vel chordarum lyræ, seu foraminum tibiæ, qui quodammodo sensibus percepti, in numero rerum esse videntur, harmonicam efficiunt suavitatem, sed proportiones sonorum & proportionalitates quas sibi invicem collatas, solius animi interior percipit & dijudicat sensus; quæ videlicet proportiones & proportionalitates vocum sensibilium, sonorumque merito dicuntur esse, quoniam non solum nihil ab eis corporeus sensus patitur,

 verum

verum etiam ultra omnem sensum acutissimis rationabilis animi obtutibus veluti supra rerum naturam considerantur, & dum inter ea quæ non sunt computantur, his quæ sunt honestissimam præstant & administrant concordiam, sive * intelligat, inest tamen omnibus interior sensus quem rata rerum ratio, conveniensque adunatio non latet. Quis enim senarii numeri virtutem, qui totius harmoniæ intelligitur fundamentum; quis collationes ipsius cum suis sesquialteris, sesquitertiis duplisque intra naturas rerum potest cognoscere, dum rerum omnium visibilium & invisibilium universitas in eo veluti in quodam principali exemplo constituta sit? Quid ergo mirum, si ex his quæ sunt substantialiter, & naturalibus accidentibus, & ex his quæ non sunt sive per excellentiam sive per defectum & privationem totius creaturæ harmonia componatur; dum in omnibus quæ sunt & quæ non sunt, nulla malitia vel malum, quod bonitati omnium, nulla turpitudo vel deformitas, quæ pulcritudini & formositati in causas suas conditoremque suum reversuræ restat, omnino non remanebit. Ac per hoc non me movet, dum audio ex suppliciis malarum voluntatum & præmiis bonarum pulcherrimam harmoniam futuram esse, quoniam supplicia bona sunt, dum sint justa, & præmia dum sint plus gratuita quam bonis meritis retributa; quando video graves acutosque sonos eorumque medios quandam symphoniam inter se invicem proportionibus & proportionalitatibus suis efficere. Et siquis ad hæc objecerit perversas voluntates malorum hominum & angelorum quibus debentur supplicia, malas esse; ac per hoc in restauratione ac reditu naturarum malum semper esse remansurum, suppliciaque passurum; & si ita est, sequitur non omnino pulcritudinem naturarum turpitudine malitiæ non omnino non infectam esse: huic respondebo duce Deo ac vera ratione, primum quidem intra rerum naturam vel extra eam nullum malum inveniri, sicut Dionysius Areopagita in libro de Divinis Nominibus multiplicibus astruit rationibus, quas nunc introducere & longum & superfluum videtur. Deinde perversos perversarum voluntatum motus malos non esse, sed illicitos; quod enim ex libero rationabilis creaturæ arbitrio processit, quis malum esse dixerit? Si enim libertas naturæ rationabilis ad imaginem Dei conditæ à Deo data est, non enim imago Dei ullis legibus detineri debuit coacta; necessario omne quod ex ipsa libertate evenit, malum seu malitia recte dici non potest, ne in aliquo malum & malitia concludatur. Et si libera voluntas rationabili & intelligibili creaturæ non ideo concessa sit ut per eam peccaret, sed ut per eam pulcre & rationabiliter conditori suo in serviret; tamen in suis licet veluti captiva irrationabilibus motibus ad illicita attracta sit, non inde malum nascitur, sed aliquod corrigendum divina justitia & revocandum divina misericordia, si correctionibus suis & emendationibus liberæ voluntatis arbitrium fuerit obediens; sin vero contumax superbia inflatum in suis perversis motibus perseverare voluerit, impetus ejus libidinosus retinebitur, ne quod illicite appetit, apprehendat. Et hoc est totum quod dicitur liberæ & perversæ voluntatis supplicium; hoc est ab illicitis suis motibus prohiberi, ne ad finem suæ cupiditatis possit pervenire. Hoc autem dico ne beatissimi Dionysii Areopagitæ auctoritati resistere videar, qui non solum in aliqua natura seu substantia, verum etiam in nullis irrationabilibus rationabilis naturæ affectibus malum finit inveniri, seu aliqua ratione concedi. Nullum enim rationabilis creaturæ vitium est, quod non in aliqua irrationabili bonum sit, ideoque quod ubique prohibitum non invenitur, sed in aliquo in eo in quo prohibetur non malum, sed illicitum vocari oportet. Et ut de hac ratione pauca introducamus exempla, superbia (ut ait B. Dionysius Gregoriusque Theologus) in equo bonum est, in homine vero illicitum & inconveniens. Ferocitas in leone bonum est, & sine qua leo dici non potest, mitis enim leo non est, perdita qualitate naturali: ipsa autem ferocitas in natura rationabili vitium est & inconcessum. Spurcitia porcorum est proprium, in homine alienum; & similia, quæ dum in bestiis considerantur, naturalia bona sunt; in homine vero & angelo vitia contra naturam pugnantia: in nulla tamen mala. Quod enim (ut diximus) in toto malum non est, malum fieri in parte non potest, quamvis videatur esse illicitum, atque purgandum seu refrænandum. Nihil ergo relinquitur quod plenitudinem & pulcritudinem totius universitatis minuat vel dehonestet, sive hic dum adhuc sensibilis mundus cursum suum peragit, sive illic dum in causas suas reversus fuerit, inque eis quietus permanebit. Sed ista theoria paucis recte sapientibus nunc perspicua, in futura vero omnibus erit patefacta, dum veritas per omnia in omnibus elucescet, quæ naturarum

rarum omnium secreta incunctanter absque ulla caligine aperiet. Non enim solis juste in hac vita viventibus veritatemque rite quærentibus, verum etiam injustis pravisque suis moribus corruptis lucemque veram odientibus & fugientibus ipsa veritas per omnia fulgebit in futuro. Omnes enim videbunt gloriam Dei. Nec obstat quod scriptum est: *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei. Videat* namque eloquium Dei posuit pro *fruatur*: ac si diceret, tollatur impius, ne fruatur gloria Dei. Etenim oculorum passionibus gravatos non luce perfrui videmus, verum etiam fugere volentes, inque tenebris se abscondere appetentes, non quod sit lux, & quantum utilis valentes eam perspicere ignorantes, sed in infirmitate oculorum suorum causam fugiendi à lumine constituentes. Eodem modo & impii in suppliciis detenti causam odiendæ veritatis impietati suæ reputabunt, sera inutiliter compuncti pœnitentia. Et hoc datur intelligi ex ipso divite pœnas patiente; qui *elevans oculos suos dum esset in tormentis, vidit Abraham à longe & Lazarum in sinibus ejus*: vidit igitur Abraham & Lazarum in gloria divinæ contemplationis, sed ipsius gloriæ delectationibus privatus est; seraque pœnitentia compunctus, petit Abraham ut mitteret ad suos fratres quos in hac vita relinquerat, ne, sicut ipse, viverent, & ut tormentorum loca devitarent. Non te ergo moveat stultissima & falsissima mortalium cogitationum judicia inanesque opiniones quibus his quæ sibi mala & turpia videntur, bonitatem & pulcritudinem & æquitatem universitatis minui & corrumpi existimant, ignorantes quod in omnibus quæ intra universitatem comprehenduntur, nullum malum vel turpe, vel injustum invenitur. Neque enim hæc summa bonitas & pulcritudo & æquitas sapienter omnia disponens in his quæ sunt & quæ non sunt, fieri permittit, nec unquam permissura est. Et si quis dixerit; unde igitur hæc quæ dicuntur mala & inhonesta & injusta, & ubi? cui respondendum; non aliunde neque alibi, nisi ex vanitatibus vanitatum inque falsis argumentationibus quæ fingunt esse quod penitus non est, blasphemantes & putantes omne quod libidinosis suis affectibus obstat, eosque prohibet atque refrænat, malum esse, quia eis nocet. Inde etiam est, quod divinæ providentiæ administrationem redarguunt, dicentes impetum liberæ voluntatis in aliquo impediri vel retrahi vel extingui; malum esse ignorantes hoc totum ad divinæ bonitatis piissimam clementiam pertinere; optimi quippe serenissimique conditoris est bono, quod fecit providere, ne pereat inque suis propriis nocivisque motibus evanescat. Illud quoque veluti malum in omnium misericordissimum ordinatorem refundunt, punire quod fecit; garrientes ad hoc multos Deus fecit ut eos puniret, eo modo iræ suæ viam invenire volens, non animadvertentes Deum in nullo quod fecit punire, quod autem non fecit, puniri permittit. Turpia quoque inhonestaque facta sua in Deum referunt; aiunt *enim si hoc creatori omnium displiceret, nequaquam fieri in natura quam fecit sineret*. Jam vero non solum pulcra & honesta, verum etiam inhonesta & turpia creaturæ suæ mixtum inserere prædestinavit; ut ex his justitiæ manifestandæ occasiones inveniret, pulcre quidem honesteque juxta divinas leges viventibus præmia, transgressoribus vero turpitudinisque & inhonestatis sordibus contaminatis supplicia redditurus: utrisque autem juste secundum prædestinationum suarum inevitabile propositum, ac per hoc (ut ait Apostolus) *voluntati ejus quis resistit*? Ut sic totius perversæ suæ conversationis immutabiles causas divinis prædestinationibus ascribant, non valentes occæcato & insipienti corde intueri summam bonitatem & pulcritudinem, & ut expressius dicam, totius bonitatis & pulcritudinis & honestatis inexhaustum & non deficientem fontem, sicut nullius mali vel malitiæ, ita nullius turpitudinis vel turpis, nullius inhonesti vel inhonestatis auctor est vel prædestinator. Hæc enim omnia irrationabilium cupiditatum inventa sunt. Nam si ex divina prædestinatione profluerent; necessario in natura rerum semper permanerent. Omne quippe quod divina prædestinatione est dispositum, quis dubitarit semper esse mansurum? Hæc autem in æternum peribunt, & universaliter de natura rerum abolebuntur: non igitur ex æternalibus causis divinæ prædestinationis profecta sunt. Eadem blasphemia est de divina æquitate. Dicunt enim Deum inæqualem, ut non dicam injustum esse, quoniam (ut aiunt) non æqualiter bona sua distribuit; quosdam exaltans, quosdam spernens, alios pauperes relinquens, alios autem divites magnificans, alios stultitiæ caligine occæcans, alios sapientiæ lumine illustrans, quosdam dominos, quosdam servos faciens, & cætera in quibus humanæ conditionis diversa & infinita varietas in hac adhuc mortali vita perspicitur: non intuentes primum quidem tem-

 poralia

poralia & transitoria hujus vitæ bona vere bona non esse, quoniam non possunt semper manere, & plus amatores suos decipiunt quam eis prosunt; umbræ quippe inanes sunt, ideoque bonis & malis distribuuntur, quoniam ab omnibus auferuntur tam inordinate, & confuse omnibus dantur. Non enim solummodo æterna perpetuoque permansura, verum etiam temporalia & caduca certis ordinationibus suis dispensantur, in quibus pulcritudo & æternorum & temporalium constituitur. Deinde considerant quoniam justissimus omnium conditor sapientissimus ordinator unicuique secundum providentiæ suæ leges impertitur largissimæ suæ bonitatis donationes, & in nullo fallitur; mortalium vero falsa sunt judicia de divina prædestinatione & administratione, dum quid in hac republica universitatis visibilium & invisibilium agatur nesciunt. Insuper etiam insipientissimos eorum animos fugit, quod æquissimus bonorum omnium largitor naturalia bona æqualiter omnibus partitur; naturalia enim bona eodem modo & bonis & malis tribuuntur, quæ in his sensibilibus transitoriisque rebus nullo modo possunt apparere, in intimis autem naturæ finibus adhuc occultantur, donec in restauratione universæ naturæ in manifestum procedant, quando veritas in omnibus apparebit; præfatæque vanitates & falsæ mortalium de creatore & creatura cogitationes peribunt, quando *Deus omnia in omnibus erit*; nullumque malum vel turpe vel inhonestum vel injustum in ordine & pulcritudine rerum omnium invenietur; & omne quod vanissimis mortalium opinionibus machinatum est, evacuabitur; ideoque penitus interimeretur, quoniam nihil est. O quantum beati sunt, qui simul omnia quæ post Deum sunt mentis obtutibus vident, & visuri sunt! quorum judicium in nullo fallitur, quoniam in veritate omnia contemplantur; quibus in universitate naturarum nihil offendit vel infestum est; non enim de parte judicant, sed de toto, quoniam neque intra partes totius, neque intra ipsum totum comprehenduntur, sed supra totum ejusque partes altitudine contemplationis ascendunt. Nam si in numero partium totius, seu in ipso toto concluderentur; profecto neque de partibus neque de toto recte possent judicare, ideoque ei qui de partibus ac de toto recte judicat, necesse est, prius omnes partes omneque totum universitatis conditæ mentis vigore ac puritate superare: sicut ait Apostolus, *spiritualis homo judicat omnia, ipse autem à nemine judicatur*. Sed quorsum ascendit spiritualis ille homo, qui de omnibus judicat, & de quo nemo judicare potest, nisi ipse solus qui fecit omnia? In ipsum itaque Deum ascendit, qui universitatem creaturæ simul contemplatur, & discernit, & dijudicat; neque ejus judicium fallitur, quoniam in ipsa veritate quæ nec fallitur nec fallit, quia est quod ipse est, omnia videt. Virtute siquidem intimæ speculationis spiritualis homo in causas rerum de quibus judicat, intrat. Non enim juxta exteriores sensibilium rerum species discernit, omnia verum juxta interiores earum rationes, & incommutabiles occasiones, principaliaque exempla in quibus omnia simul sunt, & unum sunt. Ibi ergo spiritualis homo judicat omnia, ubi omnia unum sunt, & vere & immutabiliter vivunt & subsistunt, & quo omnia quæ primordialibus suis causis profecta sunt, reversura sunt, & quorum nihil extra relinquetur temporalibus mutabilitatibus subjectum, seu localibus circumscriptionibus inclusum, quando universitati naturæ super omnia localia & temporalia spatia in causas suas, in quibus omnia unum sunt finito sensibili mundo revertetur. Nam & ipsa loca & tempora cum omnibus quæ in eis adhuc in hac vita ordinantur & moventur & circumscribuntur, in suas æternas rationes redire necesse est, quas rationes tempora æterna divina vocat historia. Quomodo enim remanebunt tempora secularia, quando nihil erit temporale; quomodo loca, ubi nihil locale? Et hæc est ratio quæ nullum locum sensibilem & corporalem in natura rerum inferno permittit, vanasque opiniones eorum destruit, qui infernum vel sub terris, vel terrarum in gremio fallacibus suis cogitationibus autumant, ignorantes quod ipsa terra subtus quam vel intra quam infernum constituunt, penitus sit peritura. Si autem terra peribit, profecto nihil sub ipsa & in ipsa quod inferni vocabulo dignum sit, relinquetur; ac per hoc nullus locus intra sensibilem corporalemque creaturam inferno datur, neque æterno igni in quo impii ardebunt, neque vermibus nunquam morituris. Hæc enim omnia tormentorum nomine figurate in sancta scriptura posita sunt. Sancto Ambrosio attestante, Græcisque vocabulis quæ (ut prædiximus) expressius informant quod divina Scriptura inferni nomine insinuat. Ἅδης quippe dicitur, hoc est ut paulo superius expositum, absque deliciis vel absque voluptatibus, vel insuavitas. Item λύπη vocatur,

vocatur, cujus interpretatio est tristitia, vel mæror, vel luctus. Ἄχος quoque solet appellari, hoc est desperationis gravitas, quæ demersas oppressasque malas cupiditates, egestates temporalium rerum quas in hac vita intemperanter concupiverant, afflictas veluti in profundissimam quandam voraginem inque vanarum phantasiarum rerum sensibilium caligines in quibus cruciantur, obruit, divinæque sententiæ incommutabili mole perpetualiter calcatas & irrevocabiliter contemptas. Quæ cunctæ significationes apud Græcos infernum cum omnibus suis suppliciis non esse localem vel temporalem vel sensibilem, seu in aliqua parte quatuor elementorum, quibus iste mundus constituitur, neque in toto ipsius constitutum; sed quiddam lugubre lacrimabileque graveque, desperationis plenum inevitabilemque carcerem, & omnium bonorum egestatem in phantasticis vanissimisque visionibus incunctanter pronunciant. *D.* De inferno, deque tormentis satis est actum. Nam luculentissime suasum est non esse substantialiter eum in natura visibilium & invisibilium; quoniam neque corpus est, neque spiritus, sed justissima damnatio pravæ & illicitæ cupiditatis abutentium naturæ bono, hoc est liberæ voluntatis arbitrio, ipsamque damnationem bonam esse, non solum quia justam, omne siquidem justum bonum; verum etiam quia intra divinas leges & comprehenditur & ordinatur, intra quas quicquid est, bonum & justum esse & honestum necesse est, ipsæ etiam phantasiæ in quibus erit bonæ sunt. Nam & umbras corporum quas vanas esse nemo ambigit, splendore luminis undique coarctari & oriri videmus, nihil turpitudinis seu inhonestatis pulcritudini lucis inferentes. Vide quantum ornamenti laudisque perfectarum animarum virtutibus comparatur, dum intra se vitia coambiunt atque coarctant, suoque dominatui subigunt & refrænant, legibusque divinis ordinant, ne in profundum malitiæ, animas quas conantur corrumpere, mergant. Sæpe etiam penitus ea vitia extinguunt, sæpe in semetipsas transfundunt, ita ut & vitia in virtutes vertantur. Quæ ratio docet non omnino vitia mala esse, sed illicita. Si enim mala essent, nequaquam in virtutes mutari possent, ceteraque similia, quæ cum contra naturam ex perversis motibus abusionis libera voluntate rationabilis naturæ seipsam sponte sua captivantis videtur insurgere; universitatis tamen ordinationibus non sinuntur nocere, magis autem ornare eas coguntur æternis legibus divinæ providentiæ atque judicii ambita. Quæ dum ita sint, remota omni ambage ac deliberatione, luce conspicor clarius & universitatis conditæ plenitudinem in causas suas inque ipsum Deum in quo omnia subsistunt, reversura, & justissimas irrationabilium cupiditatum æquissimi judicis sententiis illatas seu inferri permissas inconcusseque definitas intra ipsam plenitudinem perpetuo permansuras; quoniam non solum in aliquo non nocebunt, verum etiam laudis ipsius & pulcritudinis ineffabilis administrabunt occasiones; ac per hoc non temere quis dixerit pœnas ac præmia non localibus spatiis, sed diversitatibus qualitatum disgregari, ita ut simul sint, quoniam ex ipsis duobus respublica totius creaturæ ordinatur; & simul non sint propter diversos eorum effectus. Peccatorum quippe effectus sunt luctus, gemitus, tristitia, sera pœnitentia, ardor insatiabilis cupiditatis, quæ in aliquo nullam inveniet quietem, scatens delictorum putredo ac vermiculatio, profundæ ignorantiæ densissima obscuritas, in qua nulla verorum vel ipsius veritatis cognitio, id est ea fruendi beatitudo, ligatis pedibus difficultas in divinis legibus ambulandi, ligatis manibus difficultas bonorum actuum qui secundum virtutes sunt, peragendi, hisque similia quæ enumerare & longum est & impossibile. Meritorum vero effectus sunt, gaudium, lætitia, pax, beatitudo, felicitas, gloria, beatissimis angelis æqualitas, ac breviter dicendum, theosis, id est deificatio; in qua *Deus se diligentibus præparabit quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit.* Ubi autem causarum effectus inter se invicem contrarii sunt, ibi necesse est, & ipsas causas disparari. Et si quis dixerit, quomodo à se invicem longe distantia, simul & in uno coadunari possunt; videat in magna domo atque regali diversisque ornatibus constructa, sanum & imbecillem, orbum & videntem, lætum & tristem, securum & curiosum, divitem & egenum, verberibus cæsum, ut servus, honoribus exaltatum, ut dominus, carcere inclusum, ut reus, omnibus vinculis absolutum, ut innocuus, omnique crimine absolutus, cæterosque similiter uno eodemque loco ac tempore simul posse contineri. Quod si ita est, omnibusque fere æqualiter patefactum, quid mirum si credamus & intelligamus in una harmonia universitatis restauratæ inque suas causas reversæ totam rationabilem creaturam gratia redemtoris sui, qui eam totam accepit,

pit, ſanam factam; languidam vero perverſæ voluntatis imbecillitatem quæ ipſi videlicet naturæ extrinſecus adhæſerat, ſuis congruis ordinibus diſponendam, condignaſque ſuis operibus retributiones paſſuram; quid ſi ipſa natura non ſolum ſanata ſed etiam illuminata, cæcitas malarum voluntatum perpetuis abſentiæ naturarum reſtauratoris obſtruatur tenebris? quid ſi natura ad imaginem Dei condita, non ſolum ſanata & illuminata, verum etiam in paradiſum quem ſpiritualium deliciarum locum ſapientes interpretantur reducta. Leproſitas quæ merito peccati eam deformaverat, omnibus deliciis privata, æternis pruritibus exardeat, & cætera quibus diſcernitur meritum & culpa, præmium & pœna, dum mirabili & ineffabili modo natura omnino libera phantaſias ſuſtineat, in quibus culpa quod deliquerat luat. *M.* Hæc omnia veriſimilia, probabilibuſque argumentationibus comparata videntur. Sed occurrunt nobis in hoc loco qui carnaliter ſpiritualia tractant, dicentes; quid ergo oberit Paganis ſua impietas, qua idola colunt, verum Deum ignorantes? quid Judæis ſua perfidia, qua Dei verbum incarnatum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum conſubſtantialem & coæternum & in omnibus ſecundum ſuam divinitatem Patri ſuo æqualem eſſe negant? quid ceteris nationibus veritatem reſpuentibus ſua ſuperſtitioſa falſiſſimaque machinamenta nocebunt, ſi in futura vita tota eorum natura ſalvabitur; ita ut neque corpus neque anima, neque ulla pars naturalibus æternis pœnis torquenda relinquatur? Quibus ſuaderi aut difficillimum eſt aut impoſſibile ad juſtitiam Dei nullo modo pertinere, ſed omnino ab ea alienum eſſe, punire in omnibus quæ fecit quod fecit, ſuum vero eſſe punire quod non fecit, quoniam omnia quæ in malis omnibus redarguuntur, æterniſque ſuppliciis digna judicantur, non ex natura, ſed ex propriæ voluntatis uniuſcujuſque malorum praviſſimis motibus quos diſcretiva rerum ſpeculatio naturæ vitia ſolet appellare. Nec immerito; quoniam naturalibus affectionibus reluctantur, profluxere & ab originali peccato in quo generaliter, excepto humanitatis redemtore, omnes homines peccaverunt, quod etiam naturæ attribuitur, ejuſque peccatum vocitatur, non quod ipſa natura ad imaginem dei facta illud commiſerit, ſed quod liberæ voluntatis quæ à Deo data eſt, rationabili bono irrationabilis abuſio, & in amorem ſenſibilium converſio ipſam naturæ pulcritudinem in qua ex principio conditionis ſuæ ſubſtituta eſt, diſſimulavit, propriamque dignitatem abſcondit. Nam ſi culpam referas in naturam, in ipſum naturæ conditorem eandem referre videberis. Si enim culpæ cauſa attribuitur naturæ; ipſius naturæ cauſæ quæ eſt Deus, peccatum naturæ neceſſario attribuetur. Natura ſiquidem ad imaginem Dei facta non omnino principali exemplo ſuo ſimilis eſt, ſi cauſam peccandi in ſeipſam recipit. Ut enim principale exemplum nullius peccati vel malitiæ cauſa ſubſiſtit; ita & natura ad imaginem & ſimilitudinem ejus facta. Ridiculoſiſſimum quippe eſt dicere humanam naturam imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui, prius perdidiſſe ac deinde cauſas peccati in ſe ſuſcepiſſe. Quiſquis enim hoc dixerit, cogetur quærere quo peccato natura imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui perdiderit; ſiquidem non eam perderet, ſi in aliquo non peccaret. Porro, ſi humana natura imaginem & ſimilitudinem creatoris ſui perdidit, imago quippe & ſimilitudo inter naturalia bona & data computantur; naturalia autem data & bona non ſolum ab humana natura, verum etiam ab omnibus quæ largitore & ſubſtitutore omnium bonorum facta ſunt, nullo modo auferuntur, in nullo minuuntur vel augentur: quis, niſi amens dixerit naturalia bona cauſarum peccandi acceptiva eſſe poſſe, vel ab eis peccata oriri? Si enim acceptiva, naturalis in eis pulcritudo corrumpitur, dignitas minuitur, immutabilitas vacillat, ordo titubat. Hinc conficitur nullam rationabilem naturam cauſarum culpæ capacem eſſe, nec creatori ſuo diſſimilis redarguatur. Sed merito quæritur, ſi propterea peccati cauſa in naturam non refertur, ne iterum per eam in creatorem referatur, quoniam omne quod ab ipſo eſt, nullius peccati vel peccandi cauſæ receptivum eſt; cur non quis dixerit eadem ratione neque in liberum arbitrium peccandi occaſio referenda eſt, ne in eum qui illud naturæ conceſſit culparum cauſa referatur. Qui enim naturam dedit, ipſe & liberum arbitrium in ea creavit; & quemadmodum natura bonum & incorruptibile bonum, ita & liberum voluntatis arbitrium; ac per hoc neceſſario ſequitur, ut ſicut culparum cauſæ in natura conſtituuntur, ita nec in libero arbitrio; in nullo quippe bono cauſa mali conſtituenda eſt. Proinde, ſi nullum peccatum ex naturalibus oritur cauſis, quærendum unde accepit occaſionem; & ſi quis reſponderit quod verum & veriſimile eſt probabilibuſque

babilibusque argumentationibus approbatur, non aliunde originem sumere peccatum, nisi ex irrationabilibus motibus rationabilis naturæ, abusioneque liberi arbitrii bono, continuo videbitur irrationabilis motus occasionem in natura rationabili construere. Relative siquidem æstimabitur pronunciare irrationabilem motum rationabilis naturæ esse, ideoque ex ipsa occasionem ducere. Quod si ita est, cogetur etiam fateri irrationabilium motuum causas à Deo processisse. Nam si omnis naturalis causa rationabilis naturæ in Deo substituta est, necessario quicquid ad eam refertur, ad causam ejus referetur. Sin autem vera ratio irrationabilem motum non relativo modo ad rationabilem naturam referri, sed omnino è contrario opponi contendit, quemadmodum irrationabile rationali; relinquitur ad inquisitionem, unde igitur ille irrationabilis motus, in quo causa peccati constituitur, originem ducit? Quo in loco nihil aliud verisimilius occurrit in quo causa irrationabilis motus intelligatur præter naturalis boni abusionem divinis legibus prohibitam; quod proprium est perversæ & illicitæ cupiditatis uniuscujusque liberi arbitrii, bono male utentis. Cujus abusionis exempla tam late patent, ut nullus ferme sit, qui non ipsa in seipso uberrime probare possit. Sed notandum neminem summis naturæ nostræ bonis male uti valere: naturalis siquidem virtus essentia, virtute & operatione nullum sinit abuti; sicut neque sapientia & intellectu & ratione, quoniam hæc sunt quæ principalem naturæ nostræ possident sedem. Mediis autem naturæ bonis, ut est ingenium & sensus corporis, & ipso corpore extremisque bonis, ut sunt ea quæ extra nos sunt in rerum sensibilium ordinibus constituta, & bene uti & male potestas datur. Ingenium quippe naturale bonum est, hominibusque à Deo datum & ad cogitanda & invenienda utilia & honesta; eo tamen perversa voluntas abutitur, quærens nocivas & perniciosas occasiones, quibus decipiat & perdat quos decipere & perdere cupit. Oculorum sensus (ut de ceteris taceam) naturale bonum est, & à Deo datum ad corporalis lucis receptionem ut per eam & in ea rationalis anima formas & species numerosque sensibilium rerum discerneret, inque licitos suos usus ex eis accipiet verum, & ipso male abutuntur qui libidinoso appetitu visibilium formarum pulcritudinem appetunt, sicut ait Dominus in Evangelio: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est in corde suo*, mulierem videlicet appellans generaliter totius sensibilis creaturæ formositatem. Quid dicam de extremis bonis sensibilibus? Nonne luce clarius est, quod in eis boni bene, mali vero male utuntur? Boni quidem ad laudem & servitutem bonorum omnium largitoris; mali vero ad perficiendos impetus suæ perversæ cupiditatis. Causas autem illicitæ abusionis atq; perversæ cupiditatis siquis vult invenire, sollicitus quærat. Ego autem securus sum incunctanter prospiciens quod nemo eas potest reperire. Ut enim malum incausale est, & nullo modo invenitur unde est, ita naturalis boni illicita abusio ex nulla naturali nascitur causa. Hoc autem dico B. Dionysium Areopagitam in libro de Divinis Nominibus, & S. Aurel. Augustinum, in libris de Libero Arbitrio sequens. Stultum quippe est eorum causas quærere quæ nullo genere, nulla forma vel specie, nullo numero bonorum quæ à summo bono & conditore omnium & facta & ordinata sunt, continentur; quoniam penitus incausale & insubstantiale est omne quod ab eo factum non est. Hinc mihi videntur rectius rerum proprietates considerare, qui dicunt libidinosum appetitum, non autem malam voluntatem suppliciorum causam esse, nequis existimet duas voluntates in una eademque natura comprehendi, una quidem bona, altera vero mala; dum una voluntas humanitati inest, quamvis sæpe in bono, sæpe in malo accipiatur: libido autem non solum naturalibus bonis omnino excluditur, verum etiam aut vix aut nunquam in significatione boni in divina scriptura reperitur. Nam & primus homo in quo omnes peccaverunt, libidine dominandi & super omnia exaltandi deceptus est, atque peccavit suadente diabolo ac dicente: *in quocunque die comederitis ex eo*, prohibito videlicet ligno, *aperiuntur oculi vestri, & eritis sicut dii scientes bonum & malum.* O quanta libido superbiæ in illo erat, qui sua virtute Deus esse cupiebat! Non ergo Paganorum impietas, vel Judæorum perfidia, vel aliarum nationum fabulosa deliramenta ex naturalibus causis, sed ex libidinosis cupiditatibus vanarum cogitationum profluxere; ideoque in nullo eorum natura punietur, sed libido. Omnia quippe vitia quæ virtutibus contraria sunt, naturamque corrumpere appetunt, generaliter libidinis vocabulo solent appellari. Turpissima itaque libido impiorum in falsorum deorum cultu, perfidorum in negatione veritatis, aliarumque gentium

gentium in falsarum libidinum deliramentis, in vanissimis phantasiis eorum quæ sibi futura fingunt, dum nihil in eis invenient præter incomprehensibiles umbras, suppliciis relinquitur torquenda, universitate naturalium bonorum totiusque naturæ à Deo creatæ integra, plenissima, impunitaque permanente. Cæterum generalis omnium impiorum pœna erit, ut sæpe diximus, luctus & tristitia de absentia & perditione rerum quibus in hac vita delectabantur, quarum phantasias semper veluti præ oculis habebunt, quas comprehendere ardenter cupientes nequibunt, quoniam nihil sunt, cupientes consolationem habere ex his quæ desperationem ingerunt & inquietudinem. Hinc oritur sera pœnitentia, inutilisque consolationis postulatio; quod per linguam divitis guttulam aquæ de summo digito pauperis Lazari petentis & dicentis, *quia crucior in hac flamma*, significatur. Lingua quippe postulationis auxilii, flamma tardæ de delictis pœnitentiæ, aqua refrigerii, digitus distributionis meritorum qua creduntur Sancti post hanc vitam posse præstare auxilium his qui in pœnis sunt, typum gerit. Ex hoc enim loco datur intelligi non solum viventes in carne adhuc, verum etiam spoliatas carne animas auxilium Sanctorum petere posse, sive ut penitus liberentur à pœnis, sive ut minus crucientur in eis. Incassum tamen petere si in hac vita in profundum malitiæ cecidere pœnarum omnibus impiis communis quæ omnia vitia in hac vita perpetrata, & in quibus usque ad separationem corporis & animæ absque ulla pœnitentia aut aliqua occasione purgationis post corpus perseveratur in trucibus horribilibusque veluti ferocium bestiarum speciebus ad cumulum tormentorum administrat; ut quæ hic delectabilia impie viventibus arrident, illic terribiliter appareant justissimo puniendi modo. Quid enim æquius est divinæque ordinationi congruentius, quam ut ea quæ in hac vita illicito amore ardentes sequuntur injusti, in alia vita quæ rectius æternæ mortis vocabulo significatur, ingenti pavore territi fugiant puniti, nec tamen evadere valituri? Hæc autem omnes ceteræque ineffabiles & innumerabiles varietates, in phantasiis rerum sensibilium futuræ sunt. Phantasiæ autem in latissimis memoriæ capis sive hic sive illic ordinatissimi disponuntur: quorum primus est, earum quæ per Visum, Secundus, earum quæ per Auditum, Tertius, earum quæ per Olfactum, Quartus, earum quæ per Gustum, Quintus, earum quæ per Tactum, veluti per quinque portas civitatem animæ intrant. Quarum phantasiarum duæ formæ sunt. Una earum in quibus his qui in hac vita bene, sed non summe vixerunt, præparantur præmia; alia in quibus his qui male vivunt, dispensantur supplicia. Siquidem sancti qui adhuc in carne constituti, virtute actionis & scientiæ mundum carnemque seque ipsos superantes usque ad ipsum Deum altitudine contemplationis ascenderunt; non in phantasiis rerum sensibilium, sed in theophaniis divinarum virtutum laboris sui mercedem, insuper etiam deificationis gratiam accipient. Aliud est enim intra naturæ bona manere, quod generaliter omnibus divina largitate præstabitur; aliud autem omnem naturam ejusque bona superare, & ad ipsum Deum pervenire, quod proprium est divinæ gratiæ. *Ubi enim fuerit corpus*, hoc est Veritas, *illuc congregabuntur aquilæ*, hoc est animi qui eam contemplaturi sunt. Et iterum eorum qui terminos naturalium bonorum non excessuri sunt, biformis speculatio est. Aliter enim considerantur in his qui merito bonæ conversationis simplicisque innocentiæ non solum omnes pœnas evasuri, verum etiam præmia sibi condigna ac soli Deo cognita recepturi, ita ut naturalia bona possideant, & superaffluentis divinæ largitatis quodammodo participes fiant, non tamen deificati; aliter in his in quibus solummodo naturæ integritas restaurabitur, maleficia vero & libidinosa carnalis eorum vitæ intemperantia æternis punietur suppliciis. Quæ videlicet supplicia divinis legibus ordinata, naturæ, intra cujus virtutem & sustinentur & comprehenduntur, nusquam nunquam sunt nocitura, ejusve pulcritudinem nec in toto nec in parte infectura. Unusquisque itaque in sua conscientia intra semetipsum aut præmia recipiet, aut pœnas luet; ipsa vero natura in omnibus libera permanebit. Hactenus de his; nunc ad reditum creaturæ in pristinum statum, de quo principaliter sermocinatio est, redeundum. *D.* Redeundum sane, ac tempus exigit prolixitasque disputationis. Et vereor ne forte his qui lecturi sunt, multiplex perplexaque earundem rerum repetitio fastidium gignat. *M.* Perplexa materia difficillimarumque rerum anfractus multiplicem perplexamque ratiocinationem exigunt. Et fortassis non deerunt quibus magis placebit frequens earundem rerum repetitio, quam brevis cursique ingrediens de his quæ sæpe mentis aciem fugiunt, intimatio,

matio, quæ solet facilius cludere obtrusa quam aperire, & amphiboliam inferre quam expellere. *D.* Ingredere quo & quali modo vis; tantum ut principalem quæstionem quæ de reditu est, absque ullis incidentibus quæstionibus discutias. Incidentes quippe quæstiones finem disputationi impediunt imponere. *M.* De generali totius sensibilis creaturæ in causas suas reditu finito mundo docuimus, & nunc iterum specialiter de reditu humanæ naturæ docere debemus. Tota itaque humanitas in ipso qui eam totam assumsit, in pristinum reversura est statum, in Verbo Dei videlicet incarnato. Qui reditus duobus modis consideratur, quorum unus est, qui totius humanæ naturæ docet in Christo restaurationem; alter vero, qui non solam ipsam restaurationem generaliter perspicit, verum etiam eorum qui in ipsum Deum ascensuri sunt, beatitudinem & deificationem. Aliud enim est in paradisum redire, aliud de ligno vitæ comedere. Legimus quippe primum hominem ad imaginem & similitudinem Dei factum, in paradiso positum fuisse; sed non legimus eum de ligno vitæ comedisse. Esus siquidem ligni vitæ prohibiti ligni præoccupatus dulcedine est expulsus: futurum quippe erat ei de ligno vitæ edere, si divinis præceptis voluisset parere; feliciter tamen vixisset etiam priusquam de ligno vitæ comederet, si absque mora postquam creatus est, non peccaret. Ubi datur intelligi, quod tota nostra natura, quæ generaliter vocabulo hominis ad imaginem & similitudinem Dei facti significatur, in paradisum, hoc est in pristinam conditionis suæ dignitatem reversura sit: in his autem, qui solummodo deificatione digni sunt, ligni vitæ fructum participabit. Ligni autem vitæ, quod est Christus, fructus est beata vita, pax æterna in contemplatione veritatis, quæ proprie dicitur deificatio. *Est enim beata vita,* ut ait Augustinus, *gaudium de veritate, quæ est Christus*; & fortassis hoc est quod ait Apostolus: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Sic enim multi & pene omnes hunc locum Apostoli de Græco in Latinum transtulerunt; ac si aperte diceret, omnes nos qui homines sumus, nemine excepto, in spiritualibus corporibus & integritate naturalium bonorum resurgemus, & in antiquitatem primæ conditionis nostræ revertemur; sed non omnes immutabimur in deificationis gloriam, quæ superat omnem naturam & paradisum. Itaque sicut aliud est generaliter resurgere, aliud est specialiter immutari: ita aliud est in paradisum redire, aliud de ligno vitæ comedere. In uno quidem naturæ significatur restauratio; in altero vero commendatur electorum deificatio. Hoc autem dico, non ignorans hunc locum Apostolicum aliter ab aliis esse translatum. Quidam enim interpretati sunt, *omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur,* quidam ex quibus est Johannes Chrysostomus; *omnes quidem immutabimur, sed non omnes dormiemus.* Quorum interpretationes ad præsentis operis negotium non pertinent, ut opinor. *D.* Cur non pertinuerint, ignoro. Qui enim de creaturæ sensibilis reditu disputat, nunquid non de resurrectione corporum tractat? Profecto. Non enim aliud est resurgere, aliud redire. Nam ex mortuis resurrectio quid aliud est, quam in statum naturalem recursio? Expone itaque breviter cursimque, quid volunt prædictæ interpretationes, quas penitus intactas præterire voluisti. *M.* Qui interpretati sunt, *omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur,* videntur mihi Apostoli verba ita intellexisse, ac si diceret; omnes moriemur. *Quis enim qui vivit, & non videbit mortem*; sed non omnes immutabimur. Nam qui ab initio mundi usque ad secundum Domini adventum, hoc est usque ad finem seculi mortui sunt, & moriuntur, & morituri sunt, non continuo absque ulla mora, verum interpositis temporalibus spatiis resurrectionem corporis communem expectant, præter eos qui cum Christo resurrexerunt: illi vero, quos in carne viventes finis mundi & adventus Domini inveniet, non solum dormient, verum etiam immutabuntur: nullo quippe temporali spatio interposito simul dormient & evigilabunt, hoc est morientur & resurgent, sicut ipse Apostolus dicit, in momento, in ictu oculi. Ita ut plus immutatio in eis, quam mors perficiatur. Quomodo enim mors intelligitur, ubi nullum spatium inter exitum de hac vita, & transitum in alteram interponetur? Qui autem transtulerunt, *omnes quidem immutabimur, sed non omnes dormiemus,* nihil aliud videntur velle, nisi quod omnes homines in resurrectione futura de præsenti vita in futuram, alii morte corporis interposita, alii non interposita, immutabuntur; *quando* ut idem Apostolus ait, *corruptibile hoc,* videlicet corpus, *induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem, & absorbebitur mors in victoriam, & novissime inimica destruetur mors:* sed non omnes dormiemus, hoc est non omnes mor-

tem carnis patientur, priusquam de vita temporali in vitam immittentur æternam. Nam quos adventus filii hominis vivos jam in carne reperiet, mors corporis non dissolvet, nec separationem corporis & animæ patientur; sed solummodo in momento, in ictu oculi immutationem habebunt; ideoque non dormient, sed semper, nulla morte carnis interposita, vivent. Cui sensui omnino favet Sanctus Augustinus & Joannes Chrysostomus. Fides etiam catholica videtur hoc approbare, quæ incunctanter credit Dominum nostrum Jesum Christum judicare vivos & mortuos venturum: vivos quidem, quos adventus judicis manentes adhuc in carne reperiet: mortuos vero, qui jam solutionem corporis & animæ perpessi sunt. *D.* Nonne ergo omnes, qui in paradisum redituri sunt, hoc est in pristinam naturæ humanæ conditionem, ligni vitæ fructum participabunt? *M.* Non omnes plane, sed soli, qui mundum & carnem vicerint; sicut in Apocalypsi scriptum est: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Et gratia siquidem & natura, ut in superioribus tractatum est, omnibus hominibus communiter præstatur in paradisum redire: sola vero gratia solis deificatis de ligno vitæ edere. *D.* Cur itaque in medio paradisi lignum vitæ esse Scriptura testatur; si non omnibus, qui in paradisum redituri sunt, de fructu ejus edere permittitur & perdonatur? *M.* Attende, quod divina Scriptura non simpliciter lignum vitæ in paradiso esse testatur, sed expressius *in medio paradisi*; ut vocabulo paradisi totam humanam naturam, quam omnes homines & boni & mali participant, intelligas; medii vero ejus significatione secretissimos intimosque ejusdem naturæ sinus, in quibus imago & similitudo Dei expressa est, ubi lignum vitæ, hoc est Dominus noster Jesus Christus, plantatum, cujus contemplatione nemo nisi purgatissimus fide & actione, & illuminatissimus scientia, & perfectissimus sapientia & divinorum mysteriorum intelligentia frui sinitur. Et hoc, ut arbitror, in mystica Solomonis templi ædificatione præfiguratum est. Omnes siquidem, nemine excluso, & boni & mali, circumcisi & incircumcisi, masculi & fœminæ, omnesque totius mundi nationes, sive orationis sive negotii causa, undique illuc confluerent, in extremas porticus intrabant, ibique negotia sua peragere sinebantur: soli vero Sacerdotes & Levitæ in porticum Sacerdotum & in porticum Solomonis ingrediebantur. Deinde Sacerdotes loti & purgati in mari æneo, quod erat in porticu Solomonis, in Sanctum templum exterius, ubi erant panes propositionis & candelabra, introibant: nulli vero ultra velum in Sancta Sanctorum, ubi erat arca & altare thymiamatis, & propitiatorium, & duo Cherubim, nisi summo Sacerdoti introire licebit. Ex hoc datur intelligi omnes intra terminos naturalis paradisi, veluti intra quoddam templum, unumquemque in suo ordine contineri; soli vero in Christo sanctificati interiora intrabunt, & iterum in Sancta Sanctorum, veluti interiora interiorum, ipsi qui in summo Pontifice, Christo videlicet, sunt, & unum cum ipso, & in ipso facti sunt, introducentur; ubi Christus est, qui significatur per altare; quoniam suæ soliditate sustinet omnia, & non solum altare, sed thymiamitis altare: odor siquidem illius, hoc est laus & gloria, implet omnia. Ipse est arca, in qua omnes thesauri sapientiæ & scientiæ sunt absconditi. Ipse est virga, quæ regit & mensurat omnia; & manna, quia pascit omnia. Ipse propitiatorium, quia semper pro nobis intercedit ad Patrem, ostendens ei generale sacrificium, & mundi pretium, humanitatem videlicet suam, quam sacrificavit & tradidit pro purificatione & redemptione totius generis humani, nemine excepto. Nam quemadmodum in nullo venit absque peccato, quod non acceperit; ita in nullo reliquit, quod non redemerit, & redimendo salvavit & sanctificavit; quoniam ipse est redemptio & salus, purgatio, & illuminatio, & perfectio universæ humanitatis in omnibus & singulis; circa quem Cherubim, ordines videlicet Angelorum discurrunt; per quos visibilia & invisibilia ordinata disponit. Et fortassis ideo bini Cherubim circa arcam, id est, Christum describuntur; quia Angelica natura sensibilem & intelligibilem mundum administrat; quamvis non irrationabiliter unus Cherubim in figura intellectualis in Angelis; alter vero in typo rationalis naturæ in hominibus accipiatur. Intelligibiles quippe rationabilesque substantias proximas esse Christo nemo sapientum dubitat. Videsne ergo quam altum & super-naturale est tale lignum in medio paradisi, humanæ videlicet naturæ plantatum, audire, eoque frui ad hoc remotum ab omnibus lignum, solisque deificatis concessum? Paulus raptus est in tertium naturæ nostræ cœlum, hoc est super omne corpus & spiritum vitalem, in ipsum intellectum, in quo Dei verbum,
quod

quod est lignum vitæ, ineffabili modo super omnem essentiam & virtutem & operationem in luce habitat inaccessibili, ultra & intra naturam ad imaginem Dei factam. In ipsum itaque paradisum, veluti in amplissimum serenissimumque templum omnes homines, unusquisque secundum suam analogiam intrabit; & habitabit in eis ipse qui dixit: *Ego ero in medio eorum.* Hinc Propheta, *vota mea* (inquit) *reddam in conspectu omnis populi ejus, in atriis domus Domini in medio tui.* Jerusalem siquidem visio pacis seu templum pacis interpretatur, & ipsa est domus Domini in monte supernæ contemplationis ædificata, ad quam Propheta hortatur omnes homines per virtutum gradus & speculationum altitudines ascendere, dicens: *Venite, ascendamus ad montem Domini & ad domum Dei Jacob.* Non enim alibi habitat Deus, nisi in humana & Angelica natura, quibus solis donatur contemplatio veritatis. Neque has duas naturas veluti duas domus debemus accipere; sed unam eandemque domum ex duabus intelligibilibus materiis constructam. De hac domo videtur Dominus dixisse, *in domo Patris mei mansiones multæ sunt.* In atriis domus hujus omnes homines mansiones possidebunt, dum in causas suas redituri sunt, sive bene in carne sive male vixerint. Nullus enim pulcritudinem ejus potest corrumpere, neque honestatem turpificare, neque amplitudinem minuere vel augere. Extra quam quid esse posset, intra quam quid esse non valeret? in qua nullius turpitudo turpis est, nec malitia nocet, nec error errat. Cujus pulcritudinem immundorum Spirituum nequitia, seu hominum impiorum irrationabiles motus non solum non contaminant, verum etiam adaugent. Nulla enim pulcritudo efficitur, nisi ex compaginatione similium & dissimilium contrariorum & oppositorum; neque tantæ laudis esset bonum, si non esset comparatio ex vituperatione mali. Ideoque quod malum dicitur, dum per se consideratur, vituperatur; dum vero ex ejus consideratione bonum laudatur, non omnino vituperabile videtur. Quod enim boni laudem cumulat, non omnino laude caret. Nunquid omnium bonorum conditor, malorum ordinator, in universitate, quam condidit, malum sineret, si nihil utilitatis conferret? Quod etiam ex collationibus rerum sensibilium aut ex humanis moribus facillime conjicitur. Ex infructuoso quippe ligno fructiferi laus amplificatur, ex libidinoso homine casti. In paradiso itaque humanæ naturæ unusquisque locum suum secundum proportionem conversationis suæ in hac vita possidebit; alii exterius veluti in extremis porticibus, alii interius tanquam in propinquioribus atriis divinæ contemplationis, alii in amplissimis divinorum mysteriorum templis, alii in intimis super omnem naturam in ipso & cum ipso, qui super-essentialis & super-naturalis est, Theophaniis. Beati sunt, qui in abdita intrant sapientiæ, quæ est Christus; qui accedunt in obscurissimas tenebras excellentissimæ lucis, in qua simul in causis suis vident omnia; ubi non locorum vel temporum intervalla bonos à malis, sed meritorum distantia segregat. Non quantitas & pulcritudo corporum, sed honestas & magnitudo virtutum laudatur; non personarum, sed morum dignitas & nobilitas quæritur; una omnibus communis natura, diversa autem gratia; ubi omnes simul sunt, & simul non sunt; simul sunt similitudine substantiarum, simul non sunt dissimilitudine affectuum. Simul erant Dives & Abraham in spiritualibus substantiis, quas una eademque humana colligit, & inseparabiliter jungit essentia; sed non simul erant per differentiam spiritualium qualitatum. Chaos enim magnum erat inter eos; Abraham quippe in æterna quiete gaudebat, Dives in flamma in extinguibili lugebat; propterea vidit de longe Abraham. Quis verbis potest exprimere, quantum interstitit inter tristitiam & lætitiam etiam in hac vita, quanto magis in altera? in qua nulla tristitia sequetur justorum lætitiam; neque ulla lætitia sequetur impiorum tristitiam, divina sententia dignas singulis incommutabiliter attribuente retributiones. Et hoc est chasma magnum & impermeabilis hiatus, dividens inter præmia & supplicia. Dives autem non de longe, sed juxta loquebatur, ut intelligas eum non natura segregatum fuisse ab Abraham, sed culpa. Una siquidem essentia jungit, quos meritum dissimile dividit. Paulo priusquam Dominus pateretur, simul in uno cœnaculo Judas Iscariotes & Simon Petrus cum Christo cœnabant; sed unus juxta Christum, alter longe erat à Christo. Unus qui cum Christo intingebat manum in paropsidem, humanitatis Christi erat traditor; alter qui non legitur intinxisse manum cum Christo in paropsidem, divinitatis Christi erat contemplator: unus avarus vendidit hominem Dominum, alter Theologus cognovit Dominum hominem: unus osculo corporis corpus tradidit, alter osculo mentis di-

vinam mentem dilexit. Hoc autem dico, ut cognoſcas quod non locorum intervalla, ſed meritorum qualitates faciunt hominem appropinquare Chriſto, aut ab eo elongari. Hinc datur intelligi omnes homines unius ejuſdemque naturæ, quæ in Chriſto redemta eſt, omnique ſervitute, ſub qua adhuc congemiſcit & dolet, liberata, participes eſſe, & in ea unum omnes ſubſiſtere: meritorum vero qualitates & quantitates, hoc eſt bonorum actuum malorumque differentias, quibus unuſquiſque in hac vita bene vixit, adjutus Deo per gratiam; ſeu male, deſertus Deo per juſtitiam, longe à ſe invicem & multipliciter & in infinitum diſparari. Omnia autem hæc in illa una & ampliſſima domo ordinari & comprehendi, in qua reſpublica univerſitatis à Deo & in Deo condita per multas diverſaſque diſpenſata manſiones; hoc eſt meritorum & gratiarum ordinationes. Domus illa Chriſtus eſt, qui omnia ambit virtute, diſponit providentia, regit juſtitia, ornat gratia, continet æternitate, implet ſapientia, perficit deificatione; *quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo, & ad ipſum ſunt omnia*

XXXVII. *D.* Quæ à te dicta ſunt, recta fide credentibus rectoque intuitu rerum naturas perſpicientibus, non ſolum rationabilia, verum etiam veriſimilia probantur eſſe; quamvis his, qui nihil eſſe inter ea, quæ localiter & temporaliter intra hunc mundum ſenſibilem continentur, cogitant, incredibilia ac veluti vana deliramenta videantur; affirmantes hunc mundum ſenſibilem in ſuas cauſas non rediturum, neque penitus periturum; ſed ſuis qualitatibus ſolummodo permutatis in melius, permanſurum, ſuis corporibus compoſitum, ſuis locis diſcretum, ſuis temporibus diſtinctum, ſuis numeris multiplicatum, ſuis extremitatibus ambitum in parte ſui, veluti inferiori, corporibus animabuſque impiorum æterni ignis ardore torquendis locum præbentes. De quo & in ſuperioribus libris tractavimus, & nunc iterum in memoriam revocantes breviter repetimus. Quidam enim ſpatium, quod luna ſegregat à terra, tormentorum loco diſtribuunt: quidam inferiorem corpulentioremque, umbrarum capacem, terriſque proximam, præfati ſpatii, quod aëris vocabulo nuncupatur, partem: quidam intimos telluris ſinus, veluti profundiſſima & ampliſſima antra, denſiſſimarumque perpetuo caliginum plena, ac veluti filiis tenebrarum condigna. Ipſa autem impiorum corpora, in ea quantitate, qua ceciderunt, inque eorum ſexu & forma, numeroque membrorum reſurrectura, eodemque omnino modo, quo in hac vita vixere, futura prædicant; eo excepto, quod de mortalibus temporalibuſque in immortalia mutabuntur & æterna, de animalibus in ſpiritualia: neque hoc ad virtutem naturæ divinæque bonitatis refertur largitatem, ſed ad ſtrenui judicis duriſſimam & incommutabilem auſteritatem, data naturæ & dona gratiæ in crudelitatem vindictæ transfundentes. Aiunt enim impiorum corpora non aliam ob cauſam immortalia, æterna, ſpiritualiaque reſurrectura, niſi ut perpetua ſuſtineant ſupplicia. Ignem quoque in quo ardebunt, corporeum ſenſibilemque eſſe non dubitant. Similiter de vermibus non morituris, deque ſtagno ſulphureo neſcio quid ſomniant. Corporalia tamen atque localia hæc omnia eſſe incunctanter affirmant: maſculos in ſexu maſculino, fœminas in ſexu fœminino, proprioſque ſingulorum habitus reſurrecturos publice clamant; nec non & ſingulorum membrorum officia, ſed non neceſſaria, non defutura, ceteraque, quæ vera plus deridet, quam aſtruit ratio. Duobus enim commatibus concludit eos Apoſtolus, de generali omnium humanorum corporum reſurrectione prædicans: *Seminatur in contumelia, ſurget in gloria: ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute.* Si ergo omnia corpora ſurgent in gloria & virtute, ablata omni contumelia & infirmitate; qualis gloria erit his, qui æternis damnabuntur ſuppliciis, vel qualis virtus? Nec obſtat quod alibi idem Apoſtolus ait: *An non habet poteſtatem figulus luti, aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam?* Non enim de reſurrectione corporum eo loco diſputat. Sed adverſus eos ait, qui Deum conantur reprehendere, veluti iniquum, alios quidem eligentem, alios vero repellentem, & illos quidem vaſa miſericordiæ facientem, illos autem vaſa iræ deſerentem. Si autem quis dixerit, quod non de generali omnium humanorum corporum, ſed de ſpeciali juſtorum his verbis prædicaverit; videat quid ipſe Dominus dum Lazarum reſuſcitaverat, de ſeipſo dicebat: *Ego ſum* (inquit) *reſurrectio.* Non dixit ſpecialiter, ego ſum reſurrectio juſtorum; ſed univerſaliter, *ego ſum reſurrectio.* Si ergo ipſe eſt reſurrectio; profecto uniformiter his quos reſuſcitat, ſeipſum præſtat; quemadmodum ipſe, ut Pater ſuus, *ſolem oriri facit ſuper bonos & malos, &*

pluit

pluit super justos & injustos. Et fortassis ipse est sol qui omnibus similiter oritur, & pluvia quæ similiter super omnes pluit; generaliter quidem omnibus resurrectionis & vitæ gratiam præstans, specialiter vero in se credentibus, non solum mortem carnis, sed etiam mortem mentis, qua Deus ignoratur & quæ maxima impiorum pœna est, auferens. Ita sicut æqualiter dedit omnibus hominibus esse, ita æqualiter daturus est resurgere, & Angelicæ naturæ similitudinem possidere. Superiora vero mundi sensibilis spatia, quæ dicuntur ætherea, à luna videlicet sursum versus usque ad extremum stelligeræ sphæræ ambitum corporibus Sanctorum in possessionem segregant, rationabili, ut eis videtur, distributione, infimas quidem caliginosasque mundi partes dignis supplicio, summas vero lucidasque præmio honorificandis ordinare. Ipsa etiam Sanctorum corpora localia suisque quantitatibus corporalium membrorum, propriisque staturis circumscripta, sexu quoque virili fœmineoque discreta futura esse prædicare non trepidant; mutata tamen in spirituales qualitates subtilissimasque substantias, æthereorum corporum instar; ita ut quæ hic terrena & caduca, illic cœlestia & æterna; quæ hic gravia & corruptibilia, illic omni pondere carentia, omni corruptione libera, ut mirabili celeritate quorsumcunque velint, motum suum oculorum radiis simillima exerceant; omnia tamen corporalia organa, id est, corporalia membra suis discreta locis habitatura, oculos scilicet, ceteraque sensuum instrumenta, caput humerorum tenus, brachia, thoracem, pedes, ceteraque membra suis sedibus disposita. Sed dum talia in libris Sanctorum Patrum lego, stupefactus hæsito maximoque horrore concussus titubo: & dum intra me ipsum cogito, cur specialissimi viri ultra omnes operationes localium temporaliumque cogitationum ascendentes, totumque sensibilem mundum virtute contemplationis superantes, hujusmodi dicta suis scriptis commendaverunt posteritatique tradiderunt; facilius ducor existimare non aliam ob causam ad hæc excogitanda & scribenda attractos fuisse, nisi ut saltem vel sic terrenis carnalibusque cogitationibus deditos, simplicisque fidei rudimentis nutritos ad spiritualia cogitanda sublevarent. Nam qui ultra hunc mundum sensibilem nihil esse excogitant, promptiores sunt ad negandam quam ad confitendam veridicam naturarum speculationem: audientes siquidem neque loca, neque tempora, neque corpora, neque corporalia post finem hujus mundi esse futura, confestim inflammati erumpunt & proclamant, dicentes; nihil igitur erit, si nihil talium remanserit; & insultant his, qui sola spiritualia promittunt, rerumque sensibilium auferunt opiniones. Hæc itaque, ut opinor, magnis divinisque considerantibus, timidisque fidelium simplicium cogitationibus consulentibus utilius visum est prædicare terrenorum sensibiliumque corporum transmutationem in cœlestia spiritualiaque corpora quam penitus corpora & corporalia & sensibilia omnia nunquam esse futura. Tolerabilior quippe carnaliter cogitantibus videtur ad credendum terrenorum corporum in cœlestia transitio, quam totius corporalitatis negatio. Eodem condescensionis modo locutus est Apostolus, ut existimo, de resurrectione terreni corporis disputans: *Seminatur*, inquit, *corpus animale, surget corpus spirituale*; ac si dixisset, corpus terrenum & animale, quod seminatur in mortis & corruptionis solutione, surget corpus spirituale & cœleste, terrena videlicet quantitate & qualitate in cœlestem qualitatem & quantitatem transmutata: & ut breviter dicam, sic multi ac pene omnes hæc verba Apostoli volunt intelligere; de terreno erit cœleste, de corporali erit spirituale, semper tamen corpus erit; de ponderoso in subtile mutabitur; nunquam tamen ætherea corpora transcensurum, neque corporales qualitates amissurum, sed terrenis qualitatibus in cœlestes transiturum, sicut fumus vertitur in flammam. Quisquis autem Sancti Ambrosii Gregoriique Theologi, nec non expositoris ejus, Maximi dico, diligentius dicta inspexerit; inveniet profecto non mutationem corporis terreni in cœleste corpus, sed omnino transitum in ipsum spiritum, non illum, qui æther, sed in illum, qui intellectus vocitatur. Ambrosius siquidem omnem compositionem aufert, ita ut post resurrectionem corpus & anima & intellectus unum sint, & unum simplex, neque ex tribus conjunctum, sed in unam ineffabilem harmoniam compactum, & quæ hic tria videntur, illic unus intellectus efficitur. Gregorius similiter & incunctanter astruit mutationem corporis tempore resurrectionis in animam, animæ in intellectum, intellectus in Deum; ac sic omnia in omnibus Deus erit, sicut aër vertitur in lucem. Et hoc Apostolus, siquis subtiliter verba ejus intimaverit, non silet: ait enim, *Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale*, hoc

eſt corpus, quod animale ſeminatur, id ipſum corpus ſpirituale, hoc eſt mutatum ſurget in ſpiritum, & ut apertius dicam, de corpore erit ſpiritus. Quod etiam aperte declarat, dicens: *Seminatur in contumelia, ſurget in gloria; ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute.* Quæ enim gloria eſt ſeu virtus, terrenum corpus in qualitate ſiderum & ſubtilitate ætherea ſurgere, ſeu celeritate moveri? Nec obſtat quod idem Apoſtolus ait: "Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, alia claritas ſtellarum; ſtella "autem à ſtella differt in claritate; ita & reſurrectio mortuorum. Similitudinem quippe introduxit è corporibus excelſiſſimis clariſſimiſque ſenſibilis mundi, ut ſuaderet reſurrectionis gratiam, & divinarum apparitionum per ſingulos regenerationis participes differentiam, hoc enim eſt *ſtella autem à ſtella differt in claritate*, pulcre & convenienter ex comparatione cœleſtium luminarium varietatis multiformem infinitamque retributionem, ſecundum quam juſtiſſimus judex reddet unicuique juxta opera ſua, egregius Doctor inſinuans. Non enim audiendi ſunt, qui autumant humana corpora poſt futuram reſurrectionem ita in æthereis ſpatiis fulſura, ut unumquodque tantum claritatis accipiat, quantum in hac vita converſationis merito geſſit, ſive bene ſive male; & juſtorum corporalis claritas ſoli lunæque fulgentibuſque ſtellis, impiorum vero obſcuritas minus ſplendentibus comparetur; contra quos vera ratio ait divinis adjuta ſcripturis, manifeſte docens omnium humanorum corporum communem eandemque gloriam & virtutem in eadem ſpiritualitate, immortalitate, æternitate futuram. Hæc enim omnia generaliter omnibus & indifferenter ex natura præſtabuntur & gratia. Et quid lucrum confert juſto radioſum corpus inſtar ſolis; aut quid damni impio caliginoſum, veluti quæpiam obſcuriſſimarum ſtellarum, habere; cum neque juſti gloria in claritate corporis, ſed in puritate contemplationis, qua Deus facie ad faciem videbitur, neque impii contumelia in membrorum turpitudine, ſed in divinæ ſpeculationis privatione futura ſit? Præſentia ſiquidem veritatis faciet bonum, abſentia miſerum. Exempli gratia; duos homines ponamus, ſtatura & ætate, forma & pulcritudine, ſanitate etiam corporis, nobilitate generis, ſenſuum integritate, virium valetudine, membrorum agilitate ceteriſque corporalibus bonis ſibimet abſque ulla differentia ſimillimos; quorum tamen unus ſapiens, moribus honeſtus, omnibus virtutibus, quibus anima decoratur, comptus; alter vero inſipiens, moribus turpis, omnibus vitiis, quibus anima deformis efficitur, corruptus: quid utriſque proſunt bona corporalia ſimiliter poſſeſſa, dum unus nihil aliud conſiderat, niſi ut ad ſummum bonum, ad quod tendit, perveniat, cognoſcens non aliud eſſe ſummum bonum, niſi ſummo bono adhærere, in eoque quieſcere, æternaliterque gaudere; hic incipiens, illic perficiens, beatitudinem ſuam; ſemper quærens totum ſuum corpus dico, & animam & mentem ſuper omnem creaturam ad eum, qui ſuper omnia exaltatur, ſublevare: alter vero adhuc in carne mortali conſtitutus, initium tormentorum ſuorum in æterna triſtitia, inſipientiæ ſuæ caligine obcæcatus non ſentit; neque cogitans, quod ſimul & inſeparabiliter hujus vitæ deliciæ futurique dolores naſcuntur, dum adhuc in carne verſatur, verum dum in præſenti ſtadio concurrunt, ſolæ deliciæ diligentibus eas arrident, & inter eas futura triſtitia ſeipſam latitat; dum vero ad finem mortalis curſus pervenitur, deficientibus deliciis ſola illa triſtitia, quæ jamdudum occulta ac veluti extincta putabatur, inextinguibili ardore, hoc eſt cupiditate libidinum, quas perdiderat, lugebit. Hinc apertiſſime efficitur, nihil aliud appetendum, niſi gaudium de veritate, quæ eſt Chriſtus; & nihil aliud fugiendum, niſi ejus abſentiam, quæ eſt una ac ſola totius cauſa æternæ triſtitiæ. Tolle à me Chriſtum, nullum bonum mihi remanebit, nullum tormentum me terret: ejus ſiquidem privatio & abſentia totius rationabilis creaturæ tormentum eſt, & nullum aliud opinor. Sed de his multa dici poſſunt; redeamus ad ea, quæ reſtant. *M.* Priuſquam ad finem præſentis libri perveniamus, pauca, ut exiſtimo, dicenda ſunt adverſus eos, qui nobis objiciunt quaſdam divinæ Scripturæ ſententias, quibus conantur aſtruere ſenſibilia iſta elementa, totamque mundanæ molis amplitudinem ſemper manſuram, intra quam humanorum quoque corporum poſt regenerationem ſtationes motuſque, ut dicunt, ordinabuntur; nulla corpora ultra hunc mundum aſcenſura credentes, vel in ſpiritum tranſitura. Aiunt itaque: Si cœlum & terra peribunt, ita ut nihil de corporalitate, vel localitate, vel de quantitate, vel de motibus temporalibus, vel localibus, vel de ſpatiis magnitudinum, vel de intervallis poſitionum in eis remanſerit; quid eſt, quod ait ſcriptura; *Erit cœlum novum & terra nova?*

nova? Quibus verbis non ſolum cœli & terræ non promittitur deſtructio, verum etiam in novitatem quandam certa perhibetur reſtauratio. Quibus reſpondemus, quod uſitatiſſimus in divina Scriptura loquendi modus eſt, totum à parte ſignificari, vel partibus, vel ex maxima diviſione univerſæ creaturæ ipſam univerſitatem ſimpliciter comprehendi. Itaque quoniam totius mundi ſenſibilis conſtitutio inter duas extremas ſui partes ſibi invicem oppoſitas ac veluti contrarias, cœlum dico & terram diſpoſita eſt; pulcre Propheticus ſpiritus totius viſibilis conditionis innovationem, hoc eſt in ſpirituales ſubſtantias tranſmutationem cœli novi terræque novæ typo ſignificavit; ut cœli vocabulo ætherea cœleſtiaque omnia corpora extrema, terræ vero inferiora mediaque intelligas; ac per hoc ſimul totum viſibilem mundum in ſuas ſpirituales cauſas tranſiturum. Si autem quis dixerit, hac diviſione cœli novi terræque novæ univerſitatem viſibilis & inviſibilis creaturæ ſignificatam eſſe; non elongabitur à veritate, ut opinor. Rationabiliter quippe per innovationem cœli ſpiritualis naturæ, terræ autem innovatione corporalium rerum reſtitutio præfiguratur. Teſtatur ſiquidem Apoſtolus *omnia quæ in terra ſunt & in cœlo, in Chriſto & per Chriſtum reſtaurari.* Non enim ſenſibiles ſolummodo, verum etiam intelligibiles creaturæ ineffabili modo Deoque ſoli cognito in ſuas cauſas tranſibunt; hoc eſt in ſuarum cauſarum puriſſimam cognitionem, per quam eis adunabuntur; ea ratione, qua id quod pure intelligit, & id quod pure intelligitur, unum efficiuntur. Quod etiam, ut arbitror, Dominus in Evangelio ſignificare voluit, dicens: *Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.* Poteſt autem ſpecialiter intelligi, *erit cœlum novum & terra nova,* de humanæ naturæ innovatione & in ſeipſam adunatione. Noſtra ſiquidem natura adhuc in hac vita ex duabus ſubſtantiis compoſita eſt, conſtat enim ex corpore & anima; & quum hæc tanta ſimilitudo noſtrarum ſubſtantiarum, ex quibus nunc conſtituimur, ex prævaricatione humanitatis in prima conditione proceſſerat, ad veterem hominem pertinere teſtatur Apoſtolus, docetque nos ſpoliari veterem hominem, & indui novum, Chriſtum videlicet, in quo noſtra natura, corpus dico, & animam, & intellectum, renovata eſt, & in unum ſimplificata, & de compoſita incompoſita facta; & quod in capite totius humanæ naturæ, in ipſo videlicet Domino noſtro Jeſu Chriſto, jam peractum eſt, in tota natura perficietur, dum terra nova corporis noſtri in cœlum novum, hoc eſt in novitatem animæ mutabitur; ac deinde ſuperiori aſcenſu corpus ſimul & anima, in ſpiritum, ſpiritus in ipſum Deum: & hoc totum in Chriſto & per Chriſtum perficietur, qui finis eſt noſtræ naturæ & conſummatio. Et iterum dicunt, veluti fortiſſimis acutiſſimiſque ac neceſſariis argumentationibus nos convincere poſſe ſibimet promittentes; ſi terra iſta omnium corporum graviſſima, medium imumque in creaturis obtinens locum, peritura ſit, neceſſario confinis ei luna proximaque ſiderum terris peribit: & ſi luminare minus, profecto etiam & luminare majus; nam ſi totum periberit, nulla pars remanebit: & ſi ita evenerit, quid eſt quod per Prophetam promittitur: *Erit lux lunæ ſicut lux ſolis, & lux ſolis ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum.* Non enim hic quærimus (inquiunt) allegoriam lunæ intelligi de Eccleſia, quæ in Chriſto, qui eſt ſol juſtitiæ, fulgebit, & de ipſo Chriſto, in quo ſeptem dona Spiritus ſancti manifeſtiſſime omnibus, qui eum contemplaturi ſunt, apparebunt; ſed nudam hiſtoriam de amplificatione claritatis duorum maximorum cœleſtium corporum. Si autem hæc duo luminaria non ſolum non peribunt, verum etiam manentibus illorum corporibus ſplendoris eorum gratia cumulabitur: quid obſtat, ſi ſimiliter quod de medii mundi partibus credimus, de extremitatibus quoque ejuſdem credamus? præſertim cum Beatus Auguſtinus in ultimis de Civitate Dei libris non ipſa mundi corpora tranſitura, ſed eorum qualitates in melius mutandas videatur docere; quemadmodum & humanorum corporum neque formæ, neque qualitates, neque ſexus tranſibunt, ſed ſolummodo ſpirituales qualitates & immortales induentur: & in epiſtola ad Dardanum incunctanter aſtruit, corpus Domini poſt reſurrectionem in cœlo localiter eſſe in eadem forma carnis atque ſubſtantiæ, in qua apparuit mundo; adjecta ſolummodo immortalitate, non ablata natura: ac per hoc non ubique eſſe, ſicut Deus, neque in divinitatem converſum ultra omnia loca & tempora, ultra omne quod dicitur & intelligitur; ſed de aliquo loco viſibiliter & corporaliter deſcendet judicare vivos & mortuos. Sed huic argumentationi non tantum laborioſe, quantum illi exiſtimant, poſſumus occurrere. Dicimus enim univerſam ſenſibilem creaturam lunæ tropo inſinuari.

insinuari. Nec immerito; ut enim luna incrementis decrementisque obnoxia est, sic & totus mundus iste generationi & corruptioni partium sui. Nihil enim in eo est firmum vel stabile; omne quippe quod comprehendit, quum incipit oriri, necessarium est occidere. Solaris autem cursus & claritatis typo spiritualium rerum, quæ uniformiter & stant & moventur, pulcherrimam dispositionem significari. Erit ergo lux lunæ sicut lux solis, quando transmutabitur corporalium rerum multiformis mutabilisque varietas, & incomprehensibilis discursio nunc sensibus apparens, nunc ab eis recedens, nunc perfectam, nunc imperfectam speciem præstans, in spiritualium substantiarum plenissimam immutabilemque claritatem uniformemque pulcritudinem & honestatem: lux vero solis, hoc est spiritualium rerum pulcra formositas erit septempliciter sicut lux septem dierum, hoc est principalium causarum, quæ in sublimissimæ sapientiæ claritate substitutæ sunt, quæ etiam septenario numero typice solent figurari, quoniam sex primis mysticis intelligibilibusque diebus in verbo Dei factæ sunt, septimoque die earum perfecta consummatio in eo, in quo creatæ sunt, requievit, & hoc est intelligibile sabbatum, quod & in conditione rerum præfiguratum est & inchoatum, & in earum fine manifestabitur & perficietur; quando omnis sensibilis creatura in intelligibilem, & omnis intelligibilis in causas, & causæ in causarum causam, quæ est Deus, mutabuntur, æternaque requie gaudebunt, ineffabilique claritate fulgebunt, & sabbatizabunt. Et qui nobis Augustinum opponunt, tanquam ipsi majorem doctrinæ illius reverentiam, quam nos, præbere voluerint, & frequentius studiosiusque sententias ejus de talibus legerint; videant quid ipse in eisdem libris de Civitate Dei de interitu, deque destructione illius sensibilis & corporei cœli, omniumque quæ intra ambitum ejus, in quibus etiam carnem Christi post resurrectionem includi ipsum beatum magistrum putant existimasse, disseruerit; & quomodo acutissimæ intelligentiæ homo senserit duo sibimet contraria, cœlum scilicet corporeum penitus interiturum, & carnem Christi post resurrectionem in eo constitutam localiter & circumscripte in ea forma, qua inter homines verus homo ex hominibus factus, vixit. Itaque credibilius arbitrandum est de magno divinarum humanarumque rerum & solertissimo inquisitore & copiosissimo expositore secundum capacitatem singulorum, quibus scripsit, scripsisse; quam à Sanctis Patribus, qui eum præcesserunt ordine temporum, ab Ambrosio dico Gregorioque Theologo, quorum auctoritate in aliis locis non discrepat, dissensisse. Ego autem nulli derogans, cum nullo contendens indubitanter intelligo, quod ipse Dominus dixit, *ego & Pater unum sumus*, non de sola sua divinitate, sed de tota sua substantia dixisse; ac per hoc totus Christus, verbum videlicet & caro ubique est, nulloque continetur loco, nec in toto nec in parte sui; hoc est neque in divinitate, neque in humanitate, quibus veluti duabus partibus tota ipsius substantia constituitur. Et hoc ex sententia Sancti Hilarii Pictavensis Episcopi possumus approbare: in libro siquidem tertio de Trinitate exponens, quod Dominus Patrem suum orans, ait: " & nunc clarifica " me tu Pater apud temet ipsum ea claritate, quam habui, priusquam mundus esset; " *hoc protulit verbum*, verbum caro factum, non amiserat quod erat, sed cœperat esse " quod non erat; non de suo destiterat, sed quod nostrum est acceperat; profectum " ei, quod accepit, ejus claritatis expostulat, unde non destitit. Ergo quia filius " verbum, & verbum caro factum, & Deus verbum, & hoc in principio apud Deum " & verbum ante mundi constitutionem filius; filius nunc caro factus orabat, ut hoc " Patri caro inciperet esse, quod verbum, ut id quod de tempore erat, gloriam ejus, " qui sine tempore est, acciperet, ut in Dei virtutem & in spiritus incorruptionem " transformata carnis corruptio absorberetur.

XXXVIII. Si ergo transformata caro Christi est in Dei virtutem & spiritus incorruptionem; profecto ipsa caro virtus est & incorruptibilis spiritus: ac si Dei virtus & spiritus ubique est, non solum super loca & tempora, verum etiam super omne quod est; nulli dubium, quin ipsa caro in virtutem & spiritum transformata, nullo loco contineatur, nullo tempore mutetur; sed sicuti Dei virtus & spiritus, verbum videlicet, quod etiam in unitatem sibi substantiæ acceperat, omnia loca & tempora, & universaliter omnem circumscriptionem excedat. Sat est igitur præfati magistri unam sententiam, cum multæ sint, ponere de cœlo & terra, quæ nunc sunt, quid post judicium futura erunt in vicesimo de Civitate Dei libro tredecimo capitulo. " Postea, *inquit*, peracto judicio tunc esse desinet hoc cœlum & hæc terra, quando " incipiet

"incipiet esse cœlum novum & terra nova; mutatione namque rerum, non omnimo-"do interitu transibit hic mundus. Unde & Apostolus dicit: "Præterit figura "hujus mundi, volo vos sine sollicitudine esse: figura ergo præterit, non natura. Dic, quæso, ubi dissonat ab his, quæ diximus de transitu mundi hujus in suas causas, quas ipse naturam vocavit. Ille dicit, hoc cœlum & hanc terram post judicium esse defutura, solam vero eorum naturam immutabiliter manere; similiter & nos docuimus vestigia ejus & aliorum similium requirentes, omne quod in hoc mundo sensibile & locale & temporale omnique mutabilitati obnoxium, periturum, hoc est transiturum in ipsam substantiam; naturam vero ejus, quæ incorporaliter & intelligibiliter in primordialibus rerum causis immutabiliter & incorruptibiliter continetur, semper mansuram. Siquis autem dixerit hujus mundi naturam atque substantiam sensibilem corpoream ve esse, locis temporibusque, generationibus & corruptionibus subditam, vera ratione elongatus, omni responsione indignus efficietur; omnibus Physicis sapientibus dum sit definitum, naturam substantiamque corporum incorpoream esse. Si autem dixerit carnem Christi post resurrectionem intra ambitum hujus corporei cœli usque ad diem judicii mansuram, eo vero defecturo ultra omnia loca & tempora, ultra omnes virtutes cœlestes ascensuram; profecto non intelligit, quod de toto Christo catholica confitetur ecclesia, dicens: *Ascendit in cœlum, sedit ad dextram Patris.* Et quis nisi amens dixerit cœlestes virtutes ultra hunc mundum esse, intra ipsum vero carnem Christi versam jam in spiritum, imo in ipsum Deum, detineri cum videamus crassissimas nubes solari igne consumi, inque eum converti? Si dixerit, quid mirum si Christum secundum carnem in aliquo loco hujus corporei cœli, vel ubicunque in eo voluerit stare vel moveri credamus, secundum vero animam vel divinitatem ubique esse; si tamen anima ejus, sicut & divinitas ubique præsens est atque diffusa: confiteamur Angelicos spiritus ultra omnem corpoream creaturam subsistere, & ultra omnem locum inlocaliter moveri; eorum vero corpora, quibus hominibus solent apparere, & localia esse, & intra ambitum sensibilis creaturæ contineri. Respondemus neque Angelicos spiritus, neque spiritualia eorum corpora, quæ causaliter in ipsis spiritibus subsistunt, intra septa corporeæ creaturæ omnino comprehendi. Non enim materialia ex qualitatibus mundi hujus elementorum composita possident corpora; sed spiritualia intellectibus suis coadunata, in quibus quando & ubi & quomodo volunt, humanis sensibus ad tempus apparent, non tamen phantastice, sed veraciter. Ex veris quippe rationibus vera corpora procedere & spiritualia, dubium non est. In tali corpore Christum suis discipulis post resurrectionem apparuisse credimus, non quod aliud illud, aliud quod natum est ex virgine, suspensum in cruce, resuscitatum à mortuis; sed ipsum de mortali in immortale, de animali in spirituale, de terreno in cœleste mutatum. In talibus corporibus humanæ naturæ numerositas ex secretis suis finibus, si non peccaret, pullularet. Inest siquidem unicuique hominum occulta corporis sui ratio, in quam resurrectionis tempore hoc terrenum mortaleque mutabitur, & in qua Angelicis corporibus assimilabitur, quando homines *æquales angelis erunt.* Nulla itaque ratio nobis obstat, ut non incunctanter & credamus & intelligamus Dominum nostrum Jesum Christum in duabus suis naturis in inseparabilem suam substantiam adunatis, ubique esse, nullamque sui partem ullo vel loco vel tempore, seu aliquo modo, quo creatura definitur, circumscribi. Totus enim Deus est totus ubique, totus super omne quod dicitur & intelligitur exaltatus, totus in Patre & cum Patre unum effectus, totus Deus in toto homine, & totus homo in toto Deo rationibus utriusque naturæ in semetipsis permanentibus. Ac sic ineffabiliter & supernaturaliter nostri capitis harmonia coaptata est, in quam omnia membra ipsius sibi invicem coadunata reversura sunt; *quando occurrent in virum perfectum, in plenitudinem ætatis Christi,* & unus in omnibus, & omnes in uno, & erit, & apparebit. Non enim audiendi sunt, qui aliter putant accipiendum, quod ait Apostolus, *donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Arbitrantur quippe hoc dictum fuisse de perfecta statura corporis Christi, tricesimo anno ætatis suæ in carne, in qua statura & ætate corporali omnes homines resurrecturos conantur asserere, sint abortivi, sint decrepiti, sint in quibuslibet incrementis decrementisve corporalibus, solvantur à corpore. Quorum falsissima deliramenta ipsius Apostoli verba manifestissime destruunt atq; convincunt. Non enim de incrementis Christi secundum carnē quam acceperat, seu mensura ejus vel ætate, sed de corpore ejus, quod est ecclesia, talia

dicta ſunt. Cujus corporis, eccleſiæ videlicet, menſura & perfectio & plenitudo ætatis ſpiritualis ipſe eſt, qui & caput perfectiſſimum & intellectuale eſt ſui corporis intellectualis, qui eſt finis omnium & conſummatio. Intuere Apoſtolum ad Epheſios dicentem: "Omnia dedit ſub pedes ejus, & eum dedit caput ſuper omnia membra "eccleſiæ, quæ eſt corpus ejus, & plenitudo omnia in omnibus implentis. Et poſt aliquanta iterum in eadem Epiſtola intuere, quibus membris Chriſtus corpus ſibi ædificare voluit & ædificat: "ipſe dedit, *inquit*, quoſdam quidem Apoſtolos, quoſ-"dam vero Prophetas, quoſdam Evangeliſtas, quoſdam Paſtores & Magiſtros. Vidiſti membra, vidiſti materiem: interroga eundem Apoſtolum ad quid hæc membra parantur. Reſpondet; "ad perfectionem Sanctorum, in opus adminiſtrationis, in "ædificationem corporis Chriſti, donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei. Vide initium ædificationis, unitatem quidem fidei; ædificationis perfectionem cognoſce, unitatem videlicet cognitionis filii Dei. Hic igitur incrementa corporis Chriſti incipiunt, illic perficientur; quando Chriſtus cum toto & in toto ſuo corpore quidam perfectus & unus vir, caput in membris & membra in capite apparebit: quando menſura & plenitudo ætatis Chriſti non corporalibus oculis, ſed virtute contemplationis in omnibus Sanctis ſuo capiti adunatis clariſſime videbitur: quando ſpiritualis ætas, hoc eſt virtutum plenitudo, quæ in Chriſto & eccleſia ſua conſtituta eſt, conſummabitur, & cetera quæ de æterna felicitate & perfectione beatitudinis in Dei filio intelligi poſſunt. In reſurrectione autem humanorum corporum, quod unuſquiſque in ea ſtatura & magnitudine, ad quam perfecto ſui corporis incremento pervenit in juvenili ætate ſive robore perventurus ſit; Beatus Auguſtinus in libris de Civitate Dei incunctanter affirmat. Quod vero immortalia & ſpiritualia corpora nullis corporalium formarum lineamentis, vel qualitatibus, vel quantitatibus circumſcribentur propter ineffabilem eorum ſpiritibus incircumſcriptis adunationem indiſcretamque ſimplicitatem, Beatum Gregorium Theologum, Sanctum quoque Ambroſium, nec non & Maximum venerabilem Magiſtrum certis rationibus approbare ſæpe diximus. Cauſam tamen erroris eorum, qui in ſtatura corporis Dominici omnia humana corpora reſurrectura dogmatizant, non ignoramus: minus enim intelligentes quod in Græco eſt ſcriptum, εἰς μέτρον ἡλικίας, hoc eſt in menſuram ætatis; exiſtimabant ἡλικίαν proprie ad perfectam corporis ætatem pertinere; cum ἡλικία plus animæ in virtutibus, quam corporis per localia & temporalia incrementa perfectam ſignificat menſuram. Hinc eſt quod Philoſophi animam rationalem ἐνδηλεχίας filiam, hoc eſt perfectæ ætatis in virtutibus aſſerunt eſſe, veluti ENΔON ἡλιχίας, id eſt interioris ætas. Ac per hoc nemo ſane intelligens præfata Apoſtoli verba de perfectione ætatis corporis, ſed de plenitudine eccleſiæ in capite ſuo, quod eſt Chriſtus, gratiæ & beatitudinis & incomprehenſibilis adunationis accipiat. Et miror de his, qui talia nobis opponunt, de amplificatione corporalium mundi luminum, cur non intendunt, quod in Evangelio de defectu totius mundi ſenſibilis per defectum partium ipſius Dominus ipſe prophetat, dicens: "Statim autem poſt tribulationem "dierum illorum, *hoc eſt perſecutionem Antichriſti*, ſol obſcurabitur, & luna non dabit "lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo. Quibus verbis intelligimus ſolem & lunam poſt defectum ſui luminis non remanſuros, neque ſtellas deficiente æthere & ſphæra, in quibus diſpoſitæ ſunt. Neque enim in hac dominica Prophetia allegoricum ſolummodo ſenſum, verum etiam totius mundi deſtructionem ſolutionemque corporum accipimus. Quam deſtructionem dico, multi nolentes credere, ad ſolius allegoriæ leges recurrunt, & per defectum ſolis titubationem fidei etiam perfectiſſimorum virorum, qui tunc temporis, quando filius iniquitatis apparebit, futuri ſunt. Cujus perſecutio in tantum tenebras erroris & perfidiæ inducet; ut non ſolum in cœlo eccleſiæ carnales qui per lunam, verum etiam ſpiritualiores qui per ſtellas, ſummi quoque & ſpiritualiſſimi Doctores ejus qui per ſolem myſtice præfigurantur, lumen orthodoxæ fidei aut ad tempus abſcondent, aut territi minuent, aut ab eo penitus labentur. Quam theoriam neque nos refellimus: veruntamen audiendi non ſunt, qui hunc locum evangelicum violenter ſecundum hiſtoriam conantur aſtruere, putantes, quod nunquam cœleſtium corporum caſus luminis in fine mundi futurus ſit; ſed illorum ſplendor ſuperabitur nimia claritate ſupervenientis judicis, cœleſtiumque eſſentiarum cum ipſo deſcendentium; quando venturus eſt judicare vivos & mortuos. Addunt etiam Paradigma exorientis ſolis radiis, qui impetu ſuo fulgorem aliorum ſiderum obtundet, imo etiam ab oculis noſtris auferet: in ſe namque ipſis ſui luminis

minis vibratum indiminutum semper custodiunt; quoniam sol à quo lumen accipiunt, semper præsens eis est. Nec obstat, quod aliquoties lunari globo interjectus terræ solares aufert radios. Erroris autem eorum, qui talia somniant, causa est, ut opinor. Arbitrantur enim judicium futurum in aliquo loco intra Septa hujus mundi agendum fore, judicem quoque cum suis Sanctis Angelis de superioribus sensibilis naturæ partibus localiter & corporaliter descensurum. Hinc est quod quidam sedem judicii in confinio aëris & ætheris, quo Physici lunarem circulum describunt; quidam Judæis consentientes, in valle Josaphat delirant, non animadvertentes virtutem nominis, quod est Josaphat: compositum quippe est ex ἰαὼ & σαφάτ. Et ἰαὼ quidem multas habet interpretationes; interpretatur enim visibilis, aut Dominus, aut gloria, aut existens, aut erat, & est, & futurus est; Σαφὰτ autem vertitur in judicium: Josaphat autem invisibile judicium vel Domini judicium, vel gloriosum judicium, vel erat, & est, & futurus est, qui judicat. Videns itaque Joel prophetico spiritu illuminatus, divini judicii profunditatem & invisibilem virtutem, omnibusque remotam, typice vallem introduxit Josaphat, & personam Domini, cujus gloria in altitudinem judicii sui apparebit, qui erat, & est, & futurus est, accipiens & in seipsum infundens proclamat: *Consurgant & ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu*; ac si dixisset, consurgant omnes ex mortuis, & ascendant in judicii mei altitudinem, arcanumque profundum, quod superat omnem intellectum. Hos itaque, qui talia somniant, clara veraque deridet ratio. Quomodo enim Dominus noster Jesus Christus, cui Pater dedit judicium, localiter & temporaliter movebitur, postquam humanitatem suam super omnia loca & tempora, super omne quod dicitur & intelligitur, in unitatem suæ divinitatis exaltavit; ubi sedet æternaliter & incommutabiliter ad dextram Patris, & sessurus est, unde regit & judicat omnia, & recturus & judicaturus est. Nam quod in ecclesiastico Symbolo fides catholica confitetur, dicens: *Inde venturus judicare vivos & mortuos*; non ita debemus cogitare, ut localem motum ipsius, seu ex intimis naturæ finibus in hunc mundum processionem quandam intelligamus, donec visibilibus membris, corporeis sensibus judicandorum appareat; sed adventum ipsius unusquisque bonorum & malorum intra seipsum videbit in sua conscientia, quando aperientur libri, & revelabit Dominus abscondita tenebrarum, & unusquisque suarum actionum & cogitationum judex erit. Hinc Augustinus in vicesimo libro de Civitate Dei, decimo tertio capitulo. "Quædam, *inquit*, vis est intelligenda divina, qua fiet ut unicuique opera "sua vel bona vel mala, cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira ce-"leritate cernantur; ut accuset vel excuset scientia conscientiam, atque ita & omnes "& singuli judicentur. Quæ nimirum vis divina libri nomen accepit: in eo quippe quodammodo legitur, quicquid ea faciente recolitur; sicut ait Apostolus: "O-"mnes enim stabimus ante tribunal Domini, ut ferat unusquisque, quæ per corpus "gessit, sive bonum sive malum; tribunal Domini appellans majestatis ejus excelsitudinem, quæ omnibus ubique in omnibus apparebit, qua manifestata *videbunt* impii *in quem pupugerunt, & plangent se omnes tribus terræ.* Ac sic signum filii hominis, hoc est honor & gloria crucis ejus cunctis fulgebit; & fortassis illa est flamma ultima, quæ totum mundum & implebit & consummabit; apparitio videlicet Dei verbi in omni creatura, quando nil aliud bonis & malis in omnibus splendebit, nisi intelligibilis lux, quæ nunc implet omnia occulte, & tunc aperte impletura est. Illa est flamma, ut opinor, quæ de seipsa loquens, ait: *Ego sum ignis consumens*: consumet enim omnia, quando omnia in omnibus erit, & solus in omnibus apparebit; in Evangelio quoque suo: *Ignem veni mittere in terram*; quid volo, nisi, ut ardeat? Terræ vocabulo omnem sensibilem creaturam; ignis vero ardentis, suæ manifestationis claritatem in omnibus futuram, suique judicii ferventiam typice significans, & cetera, quæ typice de futuro judicio divina tradit historia; de quibus nunc tractare longum est. *D.* Longum quidem; vellem tamen breviter audire, quæ sint nubes illæ, in quibus Sancti rapientur obviam Christo in aëra; & quis est ille aër, in quo cum Christo in ipsis nubibus semper erunt. Ait enim Apostolus: "Nos autem qui relinquimur, "qui residui sumus, hoc est qui nondum in alitudinem deificationis ascendimus, ra-"piemur in nubibus obviam Christo in aëra, & sic semper cum illo erimus. *M.* De his nubibus & in prioribus disputationis libris Beatum Maximum sequentes præfati pauca sumus; & nunc iterum Sancti Ambrosii sensum addentes, dicemus. Unusquisque igitur Sanctorum, ut ait Maximus, suam habebit nubem, propriam videlicet suæ

 contempla-

contemplationis virtutem & altitudinem; in quantum quippe quisque cogitationi veritatis appropinquabit, in tantum rapietur obviam Christo in aëra, hoc est in purissimæ intelligentiæ altitudinem & claritatem; ac sic semper in nube contemplationis suæ in divinis theophaniis & erit & gaudebit. Item secundum Ambrosium nubes sunt Patriarchæ, verbi gratia, Abraham, Isaac, & Jacob; in quorum fide & actione & scientia, veluti in quibusdam nubibus clarissimis hæredes novi Testamenti obviam Christo rapientur. Similiter legislator Moses ceterique Prophetæ, Apostoli quoque, qui ipsius Domini virtutes & doctrinam præsentialiter perspexere, nubes sunt; in quorum fidei & actionis, spei quoque & caritatis, scientiæ & sapientiæ, ceterarumque virtutum exemplis, veluti quibusdam nubibus, qui in hac vita illorum vestigia sequuntur, rapientur obviam Christo, sicut & ipsi, sive viventes adhuc in carne, rapti, sive carne soluti. Dic, quæso, quo raptus est Enoch, quo Elias, qui adhuc in carne constituti, rapti sunt. Nonne obviam Christo, quem spiritu cognoverint venturum esse in mundum? Quo Abraham, de quo dominus ipse dicit: *Vidit Abraham diem meum, & gavisus est.* Quid moror? Quo Job, qui dixit: *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te.* Quo Moses ascendens in montem Sinai. Quo ceteri Prophetæ prævidentes verbum Dei in carne venturum, eique spiritu occurrentes. Quo Petrus raptus est, Domino suo respondens: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Quo Paulus in tertium cœlum ascendens. Nonne omnes isti, eorumque similes obviam Christo juxta uniuscujusque propriam communemve theoriam rapti, cum illo sunt, & in illo in spirituali aëre virtutum & contemplationum? Has omnes ceterasque similes intelligibiles nubes illa sensibilis nubes præfigurabat, quæ tempore ascensionis Dominum accepit ab oculis discipulorum, quando elevatus est in cœlum. Non enim indigebat ipse cujusdam vehiculi ex nubibus conglobati ad se sublevandum in aerea æthereaque spatia, cum fuerit ille post resurrectionem purior leviorque omni visibili & invisibili creatura, nullumque localem motum in spiritualitatem sui corporis post regenerationem receperit, aut sineret remanere: typice autem voluit suis discipulis visibiliter ostendere modum, quo invisibiliter ipse in cordibus diligentium sequentiumque se ascendit. Ipse siquidem ascendit in contemplationibus ascendentium ad se: nullus quippe ad illum sine illo potest ascendere. *Nemo* enim, ut ipse ait, *ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit*; nec cœlum deserit, dum in Sanctis intellectibus eos secum sublevans ad seipsum ascendit: propterea subsecutus, *Filius*, inquit, *hominis, qui est in cœlo*, cœlum appellans Patrem: à quo exivit per incarnationem, & ad quem reversus post resurrectionem. Ubicunque legimus in Evangelio Dominum sublevasse oculos in cœlum, Patrem suum intelligere debemus, qui solus major illo est: ea ratione, qua Pater præcedit, causa filii. Tribus autem modis Sancti in puritate contemplationis cum Christo & in Christo fieri intelliguntur. Fiunt enim & adhuc in carne detenti; fiunt à corpore soluti; fiunt corporibus receptis. Horum trium modorum manifestissima exempla, in transformatione Domini in monte manifestata sunt; viventium siquidem in carne Elias, solutorum corpore Moses, resurgentium ipse Dominus typum gestabat. Resurrectionis siquidem omnium formam in transfiguratione sui corporis discipulis ostendit. Et ne existimes Eliam adhuc in corpore suo viventem de locali aliquo paradiso, seu Mosen de sede aliqua animarum, seu recepto corpore ad Christum tunc convenisse, peractoque transfigurationis mysterio, ad loca illa, unde venerant, reversos fuisse; verum incunctanter fideliterque crede & intellige non aliunde processisse, nisi ab eo, cum quo apparuerant in monte, & in quo priusquam apparerent, erant, & quem cum apparerent, non deseruerant; & in quem finito apparitionis sacramento, reversi sunt, non aliorsum, sed in ipsum, in quo & cum quo unum sunt. Quod apertissime significatum est per illos tres electos discipulos, in arcana transformationis, qui elevatis oculis neminem viderunt, nisi solum Jesum. Et ut credibilius hoc cognoscas, lege Sanctum Ambrosium in expositione in Lucam. "Cognosce, *inquit*, nubem istam non fumigantium esse montium nebuloso humore "concretam, & coacti aëris caliginem piceam, quæ cœlum tenebrarum horrore sub"texat: sed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis, & humentis alluvione "imbris immadidet; sed de qua mentes hominum voce Dei omnipotentis emissa fi"dei ros rigavit, & dum fit vox, inventus est Jesus solus. Itaque cum tres essent, u"nus est factus; tres in principio videntur, unus in fine: perfectæ enim fidei unum "sunt. Denique hoc etiam Dominus orat Patrem, ut omnes unum simus; nec solum "Moses & Elias in Christo unum sunt, sed etiam nos unum corpus Christi sumus:

"ergo

"ergo & illi tanquam in uno corpore recipiuntur in Christi corpus, quia & nos u-"num erimus in Christo Jesu. *D.* De nubibus in quibus Sancti obviam Christo rapiuntur satis est actum. Sed quales sunt nubes illæ cœlestes, cum quibus filius hominis venturus est, merito quæritur; ac per hoc eas vellem, quales sint, cursim edisseras. *M.* Nubes cœli, cum quibus filius hominis venturus est, non alias esse dixerim, nisi ipsas cœlestes substantias, quæ semper virtute contemplationis circa Christum volvuntur. Quum vero incomprehensibilem omnique intellectui invisibilem summam ac sanctam Trinitatem, quæ superat omnem intellectum, non per seipsam aspiciunt, sed in Theophaniis comprehensibilibus sibique connaturalibus; propterea nubes cœli dicuntur. Ex ipsis siquidem apparitionibus divinis, in quibus Deum vident, cœlestes substantias nubium vocabulo Dominus ipse significavit, cum quibus & in quibus adventus ejus, hoc est majestatis illius clarissima omnibus bonis & malis amplitudo declarabitur. Nam & cœlestes substantias localiter moveri spiritualis suæ naturæ ratio non patitur; moventur autem spiritualiter, cum quod in causa omnium faciendum esse perspiciunt, in ipsa natura quæ per eos administratur, & cui præsident, peragunt absque suo locali & temporali motu, loca & tempora omniaque, quæ in eis circumscribuntur, disponentes. Dicuntur etiam venire, quando in aliquo visibili, his qui digni sunt, apparent; recedere vero, quando omni sensu corporeo omnino removentur. Nec te moveat, quod dixi spirituales substantias temporalem motum non pati; dum Sanctus Augustinus proclamat: *Solum Deum sine loco & tempore à seipso movere, conditum vero spiritum per tempus sine loco; corpus autem per locum & tempus ab eo qui movet omnia, motum pati.* Hoc enim dixi Græcorum auctoritatem sequens, quæ incunctanter astruit, omne quod localiter movetur, temporaliter moveri; omne autem quod locali motu caret, sequitur temporali etiam carere. Hæc enim duo, locum dico & tempus, aut simul erunt, aut simul auferentur, quum à se invicem disgregari non patiuntur. *D.* De auctoribus utriusque linguæ non est nostrum contendere; sequatur quis quem vult, nulli derogans: & quum de nubibus intelligibilibus quamvis breviter, est dictum; redi, quæso, ad reditum, nostramque fluctuantem navem fessosque nautas ad portum dirige. *M.* Reditus omnium, quæ in suas causas reversura sunt, quando mundus iste sensibilis solvetur, & mundus ille intelligibilis, qui super nos est, in Christo implebitur, dupliciter intelligitur. Est enim generalis, & est specialis: generalis quidem in omnibus, qui ad principium conditionis suæ redituri sunt; specialis vero in his qui non solum ad primordia naturæ revocabuntur, sed etiam ultra omnem naturalem dignitatem, in causam omnium, quæ Deus est, reditus sui finem constituent. Exempla autem ac similitudines utriusque reversionis ex divinis Scripturis comparare debemus; & quum naturali ordine genus præcedit speciem, prius de generali reditu dicendum. Exemplum itaque generis præcessit in populo Dei, qui de jugo servitutis intelligibilis Pharao, hoc est Diaboli, satellitumque ejus liberatus, duce spirituali Mose, Christo videlicet, suis pedibus mare rubrum transiens, solidam scilicet humanæ * viam discissis rationabilium motuum cœlis deambulans, rebellesque gentes, vitiorum videlicet turmas superans atque prosternens: defunctis suis corporibus, carnalibus dico cogitationibus, in deserto virtutum, quo omne mortale & corruptibile consumitur, spiritualiter solummodo in filiis bonorum operum in terram repromissionis reversus est. Quod autem duo ex omnibus, qui venerant de Ægypto, vivi adhuc in carne, in terram promissam intraverint, mystice insinuat duplicem nostram naturam, corpus videlicet & animam in Salvatore nostro, quem præfigurabat Jesus filius Navæ, hoc est pulcritudinis eorum, in terram, quam peccando deseruimus, reversuram, Caleb comitante, hoc est libero nostro cordis arbitrio. Caleb quippe interpretatur, sicut omne, vel omne cor; ut enim uniuscujusque cordis devotio divina gratia adjuta fuerit; ita Salvatorem suum in regionem sequetur viventium, naturalibusque bonis utentium. Hac autem ratione ducimur ad intelligendum totius humanitatis reditum ad pristinum naturæ statum per Israelitici populi de Ægyptiaca captivitate revocationem intelligere; quoniam Scriptura nullum de populo Dei in Ægypto remansisse commemorat, sed omnes unanimiter ex ipsa fugisse, & nemine excepto de manibus crudelissimæ potestatis liberatos fuisse. Quod autem nullus eorum, qui de Ægypto reversi sunt, obrutus est fluctibus vel mersus, sed omnes, ut ait Apostolus, *sub nube fuerunt*, sub divina videlicet protectione, *& omnes mare transierunt, & omnes sub Mose baptizati sunt in nube & in mari*, præfigurabat generale illud baptisma, quod in fine mundi perficietur, quando mysticus

Moses populum suum universum videlicet genus humanum sanguine suo redemtum omnique impietate atque malitia detersum de morte ducet ad vitam; quando in nullo homine nihil præter simplicitatem naturæ apparebit, merito ipsius qui eam totam accepit totamque sanavit; quando intelligibilis rex Ægypti, Princeps profecto hujus mundi cum innumerabili exercitu malitiæ suæ omnibusque vitiis, quibus imaginem Dei in homine creatam captivam detinuerat, fluctibus rubri maris, hoc est profundissima copiosissimaque at infinita effusione gratiæ, quæ in pretium sanguinis Christi humanæ naturæ diffusa est, obruetur. Ut enim hominibus sanguis Christi profuit in redemtionem, & proficiet ad pristinam naturæ suæ restaurationem; ita Diabolo & Angelis ejus nocuit ad eorum destruendum imperium, & nocebit ad augendum supplicium. Inundatio siquidem Rubri maris, hoc est diffusio Dominici cruoris, quemadmodum humanam naturam ab æternæ mortis profundo in vitam emersit æternam; ita Diabolicam malitiam in perpetuam suffocavit damnationem. Nulla quippe majorem pœnam Diabolica patietur superbia, nullamque graviorem tristitiam, quam humanæ saluti invidiam, pedissequamque ejus desperationem. Non quod & ille, si vellet, ad creatorem naturæ suæ converti non posset: sed quod malevolentiæ suæ nexibus ligatus dulcedinem beatitudinis perpetualiter in odio habebit, lapsos de manibus suis assiduis cruciatibus dolens. Isaias quoque Propheta salutem humani generis generaliter in Christo non tacet, sed clamat, dicens: *Terra Zabulon, & terra Nepthalim, via maris transjordanen Galilea Gentium populus, qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam, & sedentibus in regione umbra mortis, lux orta est eis.* Et quis est ille populus, qui sedebat in tenebris, & in regione umbræ mortis, nisi infinita solique Deo cognita humanitatis numerositas, quæ postquam lucem paradisi deseruit, in tenebris ignorantiæ & in regione umbræ mortis sedebat, non solum ipsius, qua anima segregatur à corpore per corruptionem; verum etiam qua Deus animam deserit per peccatum: ex qua duplici morte totum genus humanum liberat lux illa, quæ omnibus orta est, quæ de seipsa dicit: *Ego sum lux mundi.* Nunc quidem partim idolorum servitium destruens in his, quos ad cultum & agnitionem veri Dei convertit, sordesque vitiorum inundatione baptismatis diluit, & inflammatione pœnitentiæ exurit. Infinite autem non solum generaliter mors corporis, verum etiam mors mentis destruetur, ac penitus idololatriæ ritibus omnibusque omnium nationum superstitionibus iniquitatibusque ventilatis unius veri Dei cognitio universæ præstabitur creaturæ. Cuncti siquidem boni & mali quando stabunt ante tribunal domini cognoscent, quia *unus Deus est, & non alius præter eum.* Tunc quippe erit generalis omnibus unius Dei confessio, quando nulla erit veritatis negatio. Nam & cæci lucem, quam non vident, negare non possunt videntibus lucere. Quod autem in Christo totius nostræ naturæ salus jam peracta sit, ex interpretationibus prædictorum nominum quisquis voluerit, facillime cognoscet. Zabulon quippe habitaculum virtutis interpretatur: illa itaque lux, quæ sedentibus in tenebris orta est, virtus & sapientia Patris est; & quod ejus habitaculum, nonne nostra natura, in qua per incarnationem habitare voluit? Audi Evangelistam: *Et verbum* (inquit) *caro factum est, & habitavit in nobis.* Proinde spiritualis Zabulon humanitas Christi est, in qua nos omnes salvi facti sumus, & salvati habitamus, & in æternum habitamus: ipse est enim virtus nostra & fortitudo. Nepthalim quoque latitudo dicitur, & quæ latitudo nostra, nisi Christus? cujus charitas & clementia totum genus amplectitur humanum, qui pro impiis mortuus est, *cum pro bono forsitan quis audeat mori?* quia omnes homines æqualiter dilexit, quando pro omnibus seipsum tradidit; hæc est enim amplissima lex naturæ, quam in seipso implevit, mortem pro omnibus subiens. Lex quippe naturæ est communis omnium hominum dilectio absque ulla personarum acceptione, quæ in Christo perfectissime impleta est, & à Patre processit, *qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Est etiam alia ratio, qua Christus latitudo intelligitur; latitudo quippe est apparitio & superficies, ideoque Graia significatione Epiphania dicitur. Christus itaque est nostra Epiphania, hoc est apparitio & superficies, quia cum tres sunt substantiæ summi boni, una illarum in homine Christo, verbo videlicet incarnato, nobis apparuit, sensibusque corporeis comprehensibilem se fecit. Nemo enim Patrem, nemo Spiritum sanctum in unitate substantiæ, cum creata, vidit. Et Ezekiel quoque sub figura trium civitatum reditum totius humanæ naturæ prophetice denuntiat. Dicitur enim Jerusalem, *& tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ justificasti sorores tuas*; ac deinceps subjungitur:

" Et

"Et tu & filiæ tuæ revertemini in antiquum statum; & convertam restituens eas "conversione Sodomorum cum filiabus suis; & conversione Samariæ & filiarum "ejus; & convertam reversionem tuarum in medio earum. Ex quo (ut ait Sanctus Hieronymus) perspicuum est, non esse naturalem iram Dei, sed nostris vitiis clementissimum & mansuetissimum Deum ad iracundiam provocari. Sequitur, "& Soror tua "Sodoma & Filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam, & Samaria & Filiæ ejus "revertentur ad antiquitatem suam; & tu & Filiæ tuæ revertemini ad antiquitatem "vestram. *Septuaginta*: Et Soror tua Sodoma & Filiæ ejus restituentur, sicut "fuerunt à principio; & Samaria & Filiæ ejus restituentur, sicut erant à principio; "& tu & Filiæ tuæ restituemini, sicut fueritis in principio. Hæc verba Prophetæ, imo Domini per Prophetam, Beatus Hieronymus exponens: "Judæi, *inquit*, inter ceteras fa-"bulas & interminabiles genealogias & deliramenta, quæ fingunt, etiam hoc somniant "de adventu Christi sui, quem nos scimus Antichristum; & in mille annorum regno So-"domam restituendam in antiquum statum; ita ut sit quasi paradisus Dei, & Samariam "pristinam recipere felicitatem, ut de Assyriis revertantur in terram Judæam; Je-"rusalem quoque tunc esse fabricandam. *Et paulo post*, nos autem, *inquit*, horum "perfectam scientiam Dei judicio relinquemus, imo liquido confitentes dicimus "post secundum adventum Domini Salvatoris nihil humile, nihil futurum esse ter-"renum; sed regna cœlestia, quæ primum in Evangelio promittuntur. Cetera autem quæ de his præfatus interpres exponit, propterea intermisimus, quia mortalia sunt, & de reditu Gentilium Hæreticorumque & peccatricum solummodo animarum ad catholicam fidem disputant. Mysticam quoque legalemque Septimanam, quam Quinquagesimus sequebatur annus, qui Hebraice *jobel*, hoc est libertas vocabatur, quoniam in ipso omnes libertatem accipiebant, & unusquisque ad pristinam habitationem revertebatur, omni lege qua detinebatur absolutus, hunc reditum de quo agitur, aperte significare non incongrue quis dixerit, finita Septenaria præsentis vitæ revolutione. David rex & Propheta renovationem naturæ promittit, dicens: *Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.* Quid dicam de evangelicis Parabolis, de prodigo videlicet filio, qui in terra aliena partem substantiæ, quam à patre acceperat dissipans, egestate coactus seipsum recognoscens pœnitentiaque ductus ad patrem suum reversus est; à quo piissime clementissimeque receptus non solum pristinam adeptus est gratiam; verum etiam pro reverentia sui vitulus saginatus occisus est? Quis est ergo filius iste? Nonne homo ad imaginem Dei factus? Pater siquidem cœlestis duas naturas ad se cognoscendum creavit, Angelicam videlicet & humanam, quibus duobus filiolitatis gratiam donavit; sed homo adolescentior filius dicitur, angelus vero major ætate; quum prius Scriptura conditionem angeli, posterius hominis commemorat. Partem itaque Angelicæ numerositatis, quæ nunquam conditorem suum deseruit, major filius, adolescentior totum hominem lapsum & à creatore suo peregrinantem insinuat; postmodum tamen ad Patrem suum reversurus, & primam stolam, id est primum habitum naturæ recepturus. Insuper etiam ambitum virtutis, quæ per annulum significatur, præmium quoque mortis Christi, quæ per calceamenta in pedibus formatur, accipiet, æternam videlicet vitam, quæ universaliter humano generi merito mortis Domini rependitur; & tunc vitulus saginatus adducetur & occidetur. Et quis est ille vitulus, nisi homo Christus Septena Sancti spiritus gratia plenus, vel certe pinguedine literæ visibilisque naturæ incrassatus? His enim duobus, litera videlicet & visibili creatura veluti quædam Christi corpulentia apparet; quum in eis & per eas intelligitur, quantum intelligi potest. Spiritus enim legis est Christus, *& invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & æternitas*; seu ut Beatus Maximus dicit, exponens Gregorium Theologum in Sermone de Nativitate dicentem, verbum crassatur: "Verbum, *inquit*, dum sit simplex & incorporeum, & omnes consequenter ac spiri-"tualiter nutriens divinas in cœlo potentias per suam in carne præsentiam ex nobis "propter nos secundum nos sine peccato incrassari dignatum est. Quod autem iste filius figuram generis humani gestat, ut non dicam Johannis Chrysostomi sententias de hac Parabola, quoniam prolixæ sunt, testimonium Beati Ambrosii in expositione in Lucam sat est ponere. "Potest, *inquit*, in uno, *filio videlicet prodigo*, species accipi "generis humani. Fuit Adam, & in illo fuimus omnes, periit Adam, & in illo perie-"runt omnes. Homo igitur in illo homine, qui perierat, reformatur; & ille ad si-"militudinem Dei factus, & imaginem divina patientia & magnanimitate reparatur.

Videsne igitur quod ista Parabola non partem generis humani, sed totum restaurandum esse in Christo typice doceat? Eadem interpretatio est de drachma perdita; & post eversionem hujus mundi, veluti cujusdam domus inventa à muliere, Dei videlicet sapientia, quæ eam fecit & possedit. Decima etiam ideo computatur, quoniam humana natura non solum novem ordinibus angelorum æqualis facta est; verum etiam nullus Angelicus ordo est, cui humana natura post restaurationem suam juxta intelligibiles gradus non interseratur, donec perfectum denarium cœlestis compleat civitatis, teste Dionysio Areopagita in libro de Cœlesti Hierarchia; quod etiam ei futurum erat, si non peccaret. Simili modo de ove centesima intellige, quæ erraverat cœlestem gregem deserens, quam bonus Pastor, qui est Christus, quæsivit & reperit, repertamque inque humeros suos acceptam ad gregem, quem errando deseruerat, reportat. Quæ propterea centesima connumeratur; quoniam post lapsum humanæ naturæ perfectio, quæ per centenarium numerum innuitur cœlestis Jerusalem, quæ est mater nostra, diminuta est, cujus numerositas, veluti centenarii numeri latitudo ad integrum implebitur, dum humanum genus in capite suo, quod est Christus, in eam revertetur. Quo in loco illa non parva quæstio oritur, jam divulgata, sed non jam, ut arbitror, soluta; & si soluta, nondum in manus nostras venisse fatemur. Quæritur enim, si tantus numerus hominum in consortium cœlestis civitatis, hoc est societatis beatæ multitudinis sub uno Deo degentis reversurus est, quantus prævaricantium angelorum inde lapsus; sequitur ut aut numerositas humanæ multiplicationis à primo homine usque ad finem mundi tanta sit, quanta Apostatarum angelorum; ita ut illorum cœlestes sedes, quas superbiendo reliquerant, ad totum genus humanum capiendum illic redeundo suffecerint: aut si minor est cadentium angelorum numerositas, quam humani generis multiplicitas, pars humanæ naturæ non necessaria, qua labentium angelorum numerum exuperat, remanebit extra supernæ civitatis consortium. Non enim illuc poterit ascendere, qua sedem non finitur invenire. Pars autem, quæ eis, lapsis dico, æquiparatur, reversura est: ac per hoc incunctanter dabitur non omnes homines redemtos fuisse in eo, qui vult omnes salvos fieri & in agnitionem veritatis venire. Et quidem pene omnes auctores utriusque linguæ indubitanter astruunt tot homines in cœlestem civitatem intraturos, quot angeli fugitivi ab ea egressi sunt. Et si ita est, unum è duobus eligere cogemur, aut æqualem numerositatem esse omnium hominum numerositati malorum angelorum, aut numerosiorem humani generis multitudinem apostatæ multitudinis numerositate; ac per hoc non omnes humanitatis participes ad principium suæ conditionis redituros, quod præcedentes rationes de salute totius humanitatis in Christo incunctanter roboratæ omnino prohibent assumi. Et quoniam de hac ratione, hoc est restituendorum hominum & lapsorum angelorum comparatione Sanctorum Patrum sententias introducere prolixum; uno Sancti Patris Augustini testimonio contenti sumus. In primo capitulo vicesimi secundi libri de Civitate Dei, de natura Dæmonum eorumque lapsu disputans: "Natura, *inquit*, quæ frueretur Deo, optimam se institutam docet "etiam ipso vitio, quo ideo misera est, quia non fruitur Deo, qui casum angelorum "voluntarium justissima pœna sempiternæ infelicitatis obstrinxit; atque in eo summo bono permanentibus ceteris, ut de sua sine fine permansione certi essent, tanquam ipsum præmium permansionis dedit, qui fecit hominem etiam ipsum rectum "cum eodem libero arbitrio, terrenum quidem animal, sed cœlo dignum, si suo cohæreret auctori: miseria similiter, si eum desereret, qualis naturæ hujusmodi conveniret; quem videlicet prævaricatione legis Dei per Dei desertionem peccaturum "esse præsciret; nec illi ademit liberi arbitrii potestatem, simul prævidens quid boni "de malo ejus esset ipse facturus, qui de mortali progenie merito justeque damnata, "tantum populum gratia sua collegit; unde suppleat & instauret partem, quæ lapsa "est, angelorum; ac sic illa dilecta & superna civitas numero civium non fraudaretur, quinetiam fortassis & uberiore lætaretur. Quæ sola conclusio sanctissimi magistri suffecerit nobis ad intelligendum uberiorem numerum humani generis in sanctam civitatem cœlestem reversurum eo numero, qui ex ea lapsus est. Et id ipsum arbitror Davidem Prophetam dixisse: *Annuntiavi*, inquit, *& locutus sum, multiplicati sunt super numerum.* De his enim dixit, qui per sacrificium corporis Domini purgati & redemti sunt; qui multiplicati sunt super numerum Angelicum, per superbiam unius refugæ de beatitudinis gloria ruentem. Quod apertissime sequens versus insinuat: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluisti; corpus autem perfecisti mihi holocaustum:* ac si

si diceret, sacrificium legis & oblationem pro purgatione & redemtione peccati generis humani dare noluisti, corpus autem Christi perfecisti mihi, hoc est pro me holocaustum igne passionis in altare crucis: ac per hoc pro peccato nostro nihil aliud postulasti. Superabundat enim gratia delictum: incomparabiliter quippe plus nobis contulit Christi passio ad vitam, quam Adami transgressio ad mortem. Sive itaque æqualis sit numerus prævaricantium hominum & angelorum, sive uberior & multiplicior, nil obstat credere totum genus humanum & in Christo redemtum, & in cœlestem Jerusalem reversurum. Si enim æqualis sit, ut multis, qui de talibus tractant, videtur; ad laudem redemtoris sui suffecerit: cujus providentia tantum humanæ numerositatis prærordinavit, quantum posset mundi hujus Principi insultare: à quo non solum totum regnum nostræ naturæ abstulit, verum etiam ejus hæreditatem, ex qua inflatus superbia dejectus est, nobis in æternam possessionem distribuit, ut duplicis tristitiæ pœna torqueretur; una quidem, qua regni sui, quod primum hominem seducendo adeptus est, juste, amissione; secundum hominem occidendo injuste: altera qua inimicis suis cœlestem suam hæreditatem, quam deseruerat, possidentibus invidendo cruciatur. Sin vero uberior, uberiorem profecto laudem gratiæ ipsius deberemus solvere; qui non solum possessiones antiqui nostri hostis nobis in cœlo divisit, verum etiam numerosiores nos ad habitationem cœlestis Patri præparavit, his qui ea lapsi sunt. De generali reditu in paradisum præfata sufficiunt paradigmata, ut opinor. *D.* Sufficiunt plane: omnia enim talium symbola, quæ sparsim sacræ scripturæ insita sunt, in unum colligere & longum est, & fortassis fastidiosum. Vellem tamen scire, quid senioris filii invidia adversus adolescentiorem ad patrem suum revertentem, vituloque saginato occiso epulantem insinuat. Multum siquidem me movet, si duo illi fratres humanam Angelicamque naturam significant, qualis invidia bonorum angelorum de salute humani generis intelligitur, deque ejus reditu ad Patrem suum, cujus substantiam, hoc est imaginis gratiam in villa mortalis hujus vitæ serviens Diabolo dissipavit. Legimus enim sanctos angelos de interitu hominis condolere, ei autem invidere nequaquam: concives enim sunt cœlestis civitatis, paternæque substantiæ & hæreditatis possessores. De reperta quippe ove inque humeris pastoris sui reducta Angelicas virtutes congratulari Dominus ipse testatur, per unum peccatorem genus humanum insinuans; & si senior filius universitatem bonorum angelorum symbolizat, quomodo de agro legitur venisse hædumque postulans patri succensuisse, ceteraque Angelicæ charitati repugnantia? *M.* Nodum hujus quæstionis ad solvendum difficilem, uno modo arbitror enodari posse, qui parabolarum transitus vocari potest. Parabolarum siquidem duæ species sunt, quarum una est, quæ continuum vigorem uniformemque de una eademque re absque ullo transitu in aliam figuram obtinet: altera, quæ transitum in diversas conformat figuras, qua specie multos sanctorum Patrum maximeque Beatum Ambrosium hanc parabolam exposuisse comperimus. Prima itaque parabolæ pars, quæ in divisione paternæ substantiæ & senioris filii cum patre perseverantia, adolescentiorisque peregrinatione, partis quoque substantiæ suæ, quam à Patre susceperat, dissipatione, ceterisque incommodis, quæ causam humanitatis secuta sunt, complasmata est, duplicem incunctanter naturam, intellectualem dico in angelis, & rationalem in hominibus specificat: in reversione autem prodigi filii parabola inchoat transitum facere. Ipsa siquidem reversio biformem interpretandi recipit modum: intelligitur enim generaliter de reditu totius humani generis propter vituli saginati occisionem, Christi videlicet pro salute totius mundi passionem; & specialiter, ubi transitus parabolicæ figuræ incipit, de reditu Gentilis populi, quasi junioris filii per fidem Christi ad Patrem cœlestem, cujus imaginem idololatriæ sordibus menstruosisque imaginationibus contaminavit propter invidiam Judaici populi, veluti senioris filii de conversione gentium ad fidem per Apostolicam prædicationem. Qui videlicet populus quamvis sæpissime cultu Dæmonum fuerit corruptus & prævaricatus, nunquam tamen omnino Deum Patrum suorum, ut ei videtur, abnegavit: abnegavit autem, & adhuc abnegat Christum filium Dei esse, ac per hoc & Patrem ejus. Qui enim Filium negat, negat & Patrem, quia Filio negato Pater non est. Hædum à Patre Christi, quem negat, perfidus flagitat. Sed à Patre Christi hædum non accipiat; accipiet autem à Patre suo, de quo Jesus Christus, quem Filium Patris esse negat, ait: *Vos ex patre Diabolo estis*, deque fide Gentilis populi in eum torquetur. Ideoque non vitulum saginatum, id est Christum domini petit à Patre ad epulandum, sed hædum fœtidum petulcumque in omnemque libidinem pronum, Antichristum dico, in quo se epulaturum & regnaturum vanissi-

me ſomniat, poſtulat & expectat: ac de agro veniens, hoc eſt de terrenis operibus laborioſeque colendæ legis, ſecundum literam ſervitii audivit ſymphoniam & chorum, hoc eſt conſonam undique convenientem Gentilis populi in Chriſto epulantis & ad Patrem ſuum redeuntis catholicam in fide, perfectamque ſpirituali cognitione veritatis harmoniam, ac de ſuæ libertatis & redemtionis munere lætitiam; & ob hoc invidia commotus fratri ſuo ſimilitudine naturæ, inimico vero diſſimilitudine Judaicæ perfidiæ & Chriſtianæ religionis iraſcitur, patremque ſuum de receptione filii, qui bona naturæ ſuæ perdidit, increpat, dum plus ipſe naturæ ſuæ divitias diſſipat, qui unicum Dei Filium creatorem & ſalvatorem omnium negat. Perfidi ſiquidem Judæi per invidiam, nationes autem incredulæ per ignorantiam verbum Dei abnuunt: & quoniam tolerabilius peccatum eſt ignorantiæ quam invidiæ, minus Gentilium quam Judæorum populus naturales perdidit theſauros. Ideoque receptæ ſunt Gentes tenebris ignorantiæ abſolutæ, & in lucem veritatis revocatæ; Judæi vero perfidi Filium negantes, in paſſionibus ignominiæ invidiæque graviſſimis doloribus relicti ſunt; donec in fine mundi ineffabili divinæ bonitatis magnanimitate recipiantur, quando *convertentur ad veſperam, & famem patientur, ut canes, & circumibunt civitatem,* ſocietatem videlicet catholicæ fidei, volentes in eam recipi & quod alibi idem ait Propheta, implebitur: *Confundantur & revertantur omnes inimici mei, convertantur retrorſum & confundantur valde velociter.* Hac igitur parabola pro paupertate ingenioli noſtri ſpiritualium philoſophorum ſemitas carpentis, expoſita, de ſymbolis ſpecialis humanæ naturæ reditus breviter tractandum. *D.* Tempus exigit ita fieri; noſtræque diſputationis curſus jamdudum finem expectat, & mihi valde arridet duplex iſta Evangelicarum parabolarum ſpecies. Non enim ſolummodo in parabolis, verum etiam in multis divinæ Scripturæ locis talis formæ locutionis divinum nectar eructat, facilemque interpretationis viam ſtudioſis myſticorum ſermonum theoriæ præſtant. Non enim alio modo ſanctorum Prophetarum multiplex in divinis intellectibus contextus poteſt diſcerni, niſi per frequentiſſimos, non ſolum per periodos, verum etiam per cola & commata tranſitus ex diverſis ſenſibus in diverſos, & ab eiſdem iterum in eoſdem occultiſſimas crebriſſimaſque reverſiones. Sæpiſſime enim unam eandemque expoſitionis ſpeciem abſque ullo tranſitu in diverſas figurationes ſequentibus aut error aut maxima difficultas innaſcitur interpretandi: concatenatus quippe eſt divinæ Scripturæ contextus, dædaliciſque diverticulis & obliquitatibus perplexus. Neque hoc Spiritus Sanctus invidia intelligendi, quod abſit exiſtimari, ſed ſtudio noſtram intelligentiam * ſudoriſque & inventionis præmii reddendi: præmium quippe eſt, in ſacra Scriptura laborantium pura perfectaque intelligentia. O Domine Jeſu, nullum aliud præmium, nullam aliam beatitudinem, nullum aliud gaudium à te poſtulo, niſi ut ad purum abſque ullo errore fallacis theoriæ verba tua, quæ per tuum Sanctum Spiritum inſpirata ſunt, intelligam. Hæc eſt enim ſumma felicitatis meæ finiſque perfectæ eſt contemplationis; quum nihil ultra rationabilis anima etiam puriſſima inveniet, quia nihil ultra eſt: ut enim non alibi aptius quæreris, quam in verbis tuis; ita non alibi aptius inveniris, quam in eis. Ibi quippe habitas, & illuc quærentes & diligentes te introducis: ibi ſpirituales epulas veræ cognitionis electis tuis præparas, illic tranſiens miniſtras eis. Et quis eſt iſte, Domine, tranſitus tuus, niſi per infinitos contemplationis tuæ gradus aſcenſus? Semper enim intellectibus quærentium & invenientium te tranſitum facis. Quæreris enim ab eis ſemper, & ſemper inveniris, & non inveniris ſemper: inveniris quidem in tuis theophaniis, in quibus multipliciter, veluti in quibuſdam ſpeculis occurris mentibus intelligentium te; eo modo quo te ſinis intelligi, non quid es, ſed quid non es, & quia es; non inveniris autem in tua ſemper eſſentialitate, qua tranſis & exuperas omnem intellectum volentem & aſcendentem comprehendere te. Miniſtras igitur tuis præſentiam tuam ineffabili quodammodo apparitionis tuæ; tranſis ab eis incomprehenſibili excelſitudine & infinitate eſſentiæ tuæ. Quæſo itaque ad ſpecialis reditus conſiderationem accelerare, ut in ea noſtræ diſputationis limitem conſtituamus. Non enim diutius eſt immorandum in his, quæ multipliciter apertioris perſuaſionis gratia repetita ſunt; ne forte plus in verbis, quam intellectibus noſtram diſputationem impleſſe videamur. *M.* Totius rationabilis creaturæ, quæ ſpecialiter in homine creata eſt, & cui naturaliter ineſt affectus beatitudinis & cognitionis ſummi boni facultas, hoc eſt excelſiſſimæ trinitatis, ex qua manat omne bonum, ipſe Dominus in Evangelio decem virginibus aſſimilavit univerſitatem; quæ accipientes lampadas ſuas, hoc eſt capacitatem æternæ lucis cognoſcendæ, exierunt obviam ſponſo & ſponſæ, Chriſto videlicet & Eccleſiæ, quæ jam in cœlo eſt, partim in ſanctis angelis, partim in purgatiſſimis hominum animabus, in quibus primitiæ

tiæ naturæ, quæ adhuc in captivitate est, mortalis vitæ fragiliumque membrorum cœlestis patriæ civibus inseruntur. Sed quare obviam? quia videlicet redemtor & sponsus rationalis naturæ ineffabili clementiæ suæ condescensione & solertia semper ad recipiendos nos spiritualiter venit, cœlestibus virtutibus animabus sanctis ei commeantibus, affectione salutis nostræ commotæ. Ille siquidem sponsus in aure cordis generaliter universo generi humano clamat, dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.* Venit ergo obviam omnibus cum sponsa sua, Jerusalem videlicet cœlesti, qui recipere omnes devotus est in consortium suæ civitatis. Et animadverte, quod tota humanitas denario numero comparatur, quoniam decimam in ædificatione supernæ civitatis possidet regionem. Decem itaque virgines, hoc est tota humanæ naturæ numerositas naturali appetitu obviam diligenti se & ad eam venienti exit, non gressibus corporis, sed affectibus mentis. Sed quamvis æqualis motus sit rationalis naturæ ad finem suum, qui est Christus, æqualisque æterni luminis, quæ per lampades significatur, appetitio; non tamen æqualiter lucem illam, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum participat. *Unum est* enim, ut Beatus Dionysius Areopagita ait, *quod omnia naturaliter participare appetunt; sed non æqualiter omnia unum participant.* Nullum tamen est in natura rerum, quod ejus participatione omnino privetur; ideoque non æqualiter sponso & sponsæ virgines exibunt. Nam qui non solum capacitatem veri luminis, verum etiam & ipsum lumen, quod oleum conformat, possident, ad ipsum sponsum pervenient, & cum ipso in spirituales nuptias intrabunt. Qui vero solam luminis capacitatem, non autem ipso lumine illuminantur & coronantur, obviam Christo procedent; hoc est non solum naturaliter in suo appetitu, sed etiam reipsa & experimento ad sola naturalia humanitatis bona, quæ in Christo subsistunt, ascendunt; non autem ad supernaturalem deificationis in eo gratiam & lætitiam pervenient. Et hoc est quod denariæ quantitatis divisio insinuat. Ait enim, *quinque autem ex eis erant fatuæ,* id est imprudentes, *& quinque prudentes.* Sed fatuæ solas lampadas, non autem oleum secum sumserunt: prudentes vero non solum lampadas, verum etiam oleum in lampadibus suis acceperunt. Vasa itaque similia sunt prudentium & imprudentium virginum; quoniam ratio quæ veluti naturalis divini luminis sedes est, uniformiter integritati naturæ incorruptibilis, quæ in nullo auget vel minuit, distributa est, quam non uniformiter divinum lumen accipiat. Nec hoc in culpa ipsius luminis aut invidia, aut inopia constituitur; quoniam omnibus præsens est, omnibusque æqualiter superfulgens, & inexhausta effusione omnibus æqualiter profluens; sed quoniam non eadem virtus est oculorum, quibus lux mentium percipitur; sequitur ut alii plus, alii minus ea fruantur, alii penitus ab ea excludantur; ut immundi spiritus, qui ad eam nolunt converti: non quod & ipsi secundum intellectualem substantiam, in qua à summo bono creati sunt, participatione vere existentis luminis secludantur; alioquin ad nihilum penitus redigerentur; omne siquidem participatione ejus privatum omnino in natura rerum non est; in quantum vero irrationabilibus perversæ suæ voluntatis motibus contaminantur, veræ lucis excluduntur participatione: non enim ad illam, sed ad semetipsos, hoc est ad nequitiam suam convertuntur. Si enim ad naturam suam respicerent, & ad ejus creatorem, profecto beati fierent. Et siquis dixerit; quare æqualiter intuendi divini luminis universæ rationali naturæ non datur possibilitas, non autem intuendi illud data est æqualiter virtus & actio sive in hac vita, sive in futura vita? interroget illum, qui stupefactus & inaccessibili luce repercussus clamat, dicens: *O altitudo divitiarum scientiæ & sapientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus in omni tempore? Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? & quis prior dedit illi, ut retribuatur ei? quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso, & ad ipsum sunt omnia.* Interroget etiam, cur omnium bonorum largitor non æqualiter omnibus ordinibus Angelorum virtutem contemplationis suæ distribuerit? Altius siquidem liquidiusque propinquiusque illum contemplantur Seraphim & Cherubim & Throni, quam Virtutes & Potestates & Dominationes; & ipsæ iterum excellentius clariusque, quam Principatus & Archangeli & Angeli. Et quis huic interrogationi respondebit? Nemo, nisi cogitans intra seipsum, quod scriptum est, *omnia in mensura & numero & pondere,* id est ordine *fecit Deus*: & qualis pulcritudo universitatis à Deo conditæ foret, si omnia Deus æqualiter constituerat. Nam & sensibilis harmoniæ dulcedo & pulcritudo non ex similibus sonis, sed ex diversis, ratis tamen proportionibus sibi invicem compactis ordinatur. Proponat item: si primus homo non peccaret, cujus peccati ultione per masculum & fœminam multiplicatur genus humanum,

manum, ſed ex intimis naturæ finibus aut ſimiliter omnes homines in ſpecies proprias numeroſque prodirent; quemadmodum & omnes Angeli ex ſuis cauſis ſimul prodiere, aut ordine temporum conſtituto, unuſquiſque abſque ulla corruptione, & ſimilitudine generationis jumentorum in hunc mundum procederet; num omnes homines æqualis ejuſdemque virtutis & ordinis eſſent: an ſicut Angeli, ita & homines ſuis ordinibus ſecundum divinam providentiam & ſapientiam diſponerentur? Reſpondebit illi credo, qui promittit hominibus poſt reſurrectionem, quod *erunt ſicut Angeli in cælo.* Angeli autem propriis ordinibus diſponuntur: diſponentur itaque & homines diverſis virtutum ordinationibus. At ſi ita futuri ſunt, licet poſt peccatum, profecto futuri eſſent, ſi non peccarent: hoc eſt non eodem modo contemplatione veritatis fruerentur. Porro primus homo, ut ait Sanctus Auguſtinus, in prima ſua conditione, priuſquam peccaret; neque ſapiens erat, neque inſipiens. Si enim ſapiens, non Deum deſereret, ut uxori ſuæ conſentiret, neque incaute ageret, ne Diabolicæ aſtutiæ ſuperbiam imitaretur; non enim ſeductus eſt, ſed ſuperbia inflatus: ſi autem inſipiens, quis crediderit Deum feciſſe hominem inſipientem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Profecto quadam medietate libratus inter ſapientiam & inſipientiam conditus eſt, & futurum ei erat ſapiens fieri, ſi mandatum Dei ſervaret. Non enim ait Scriptura, faciamus hominem imaginem & ſimilitudinem noſtram; ſed *ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*: ac ſi plane diceretur; ad hoc faciamus hominem, ut ſi præceptum noſtrum cuſtodierit, imago noſtra & ſimilitudo fiat. Non ergo ſapiens factus eſt, ſed capax, ſi vellet, ſapientiæ. Potuit enim ſapientiam capere, & ad ejus habitum pervenire, ſi divinum conſilium noluiſſet ſpernere. Quoniam vero non ſurſum verſus per cuſtodiam mandati ad ſapientiam ſe erexerat; ſed pronus, ejus per tranſgreſſionem, in libidinem temporalium & ſenſibilium rerum ſua propria voluntate corruerat; plus inſipiens atque imprudens exiſtimandus eſt, etiam priuſquam peccaret, quam ſapientiæ & prudentiæ appetitor: præceſſit enim inſipientia & imprudentia peccatum. Neque hoc accepit ex cauſis conditionis, ſed mutabilitate propriæ voluntatis, quæ ex naturalibus cauſis nequaquam naſcitur: inſipiens igitur erat & imprudens ante tranſgreſſionem mandati, per ſeipſum factus eſt. Attamen ſi mandatum non tranſgrederetur, fortaſſis neque ex paradiſo expelleretur; ſed ſolis naturæ ſuæ bonis, quæ in prima conditione ſui acceperat, frueretur, inque eis quadam felicitate lætaretur, quamvis participatione ſummæ ſapientiæ & prudentiæ merito ſuæ ſtultitiæ & fatuitatis privaretur. Multos ſiquidem ac pene omnes improvidos & inſipientes lætos & contentos eſſe audimus de nobilitate generis, de pluribus conſanguineis, de honeſtate corporis viribuſque & ſanitate, de aſtutia mentis, de verborum lepiditate, de pulcra & morigera uxore, de fæcunditate prolis, terrenarumque rerum affluentia; ut non dicam de dignitate & honoribus, ceteriſque, quibus mundus iſte arridet; in tantum ut optarint perpetuo ſic vivere, nihil de ſpiritualibus deliciis audire vel cogitare volentes. Ad hunc itaque ſtatum primorum hominum ante delictum, hoc eſt ad ſola naturalia bona abſque virtutum ornamentis, partem humani generis unam, quæ typo fatuarum quippe virginum configuratur, reverſuram; ad ipſam vero excelſitudinem, ad quam homo, ſi non peccaret, aſcenſurus eſſet, hoc eſt ad participationem ſummæ ſapientiæ omniumque virtutum, quam participationem dico, deificatio & contemplatio veritatis ſequitur, alteram humanæ numeroſitatis partem, cujus ſymbolum eſt quinarius prudentium virginum numerus, ſublimandam ultra omnia bona naturalia, & ad ſpirituales nuptias ſponſi ſui in naturam non incongrue exiſtimatur; ad quas nemo intromittitur, niſi ſapientiæ luce refulgens, divinique amoris inflammationibus ardens; quæ duo, ſapientiam dico & charitatem, pinguedine ſapientiæ & actionis nutriuntur; & ad eas nuptias nullus ſcientiæ & actionis expers, quamvis naturalibus bonis integerrime & pulcherrime floruerit, ſinitur aſcendere, ſed omnino ab eis ſecluditur. Non enim illuc natura humanam mentem ſublevat, ſed gratia & mandatis Dei obedientiæ puriſſimæ, quantum in hac vita datur, Dei per literam & creaturam cognitionis meritum ſubvehit. Intuere itaque hujus parabolæ medullam, & quomodo tranſitum facit de genere ad ſpeciem, quemadmodum in præfata parabola de duobus filiis patris ſui ſubſtantiam inter ſe partientibus. In ea ſiquidem totius generis humani generalis reditus primo, deinde ſpecialis Gentilis populi conformatur: in hac autem ſimilitudine per decem virgines obviam ſponſo exeuntes, totius humanæ numeroſitatis generalis ad priſtinum naturæ ſtatum reverſio; ſpecialis autem per quinque prudentes omnium Sanctorum. Species enim humani generis eſt electorum numerus, non ſolum ad antiquum naturæ principium reditus in generalitatem humanitatis; verum etiam ultra naturam in ipſum Deum in ſpecialitate deificationis, ineffabilis inſinuatur aſcenſus;
omnes

omnes quippe in paradisum, ut prædiximus, sunt reversuri; sed non omnes ligno vitæ sunt fruituri; vel certe omnes de ligno vitæ sunt accepturi, sed non æqualiter. Nam & naturalia bona, quorum omnes æqualiter participes erunt, fructum ligni vitæ esse, stultus qui ignorat. Πᾶν ξύλον quippe, ut in superioribus tractavimus, id est omne lignum, vocatur Christus; quippe omnium bonorum lignum est fructiferum, quia ipse est omne bonum omniumque bonorum largitor. Fruentur itaque omnes homines ipsius fructu participatione naturalium bonorum generaliter; fruentur electi sui excelsitudine deificationum ultra omnem naturam specialiter. Deificationes itaque quas soli justi participabunt, spiritualibus figurantur nuptiis, in quas prudentes intraverunt. Non enim omnes supernaturalibus fruentur bonis, sed illi soli, *quibus*, ut Gregorius ait Theologus, *licet superata malitia & carne, veluti quibusdam nubibus & velaminibus transcensis per rationem & contemplationem cum Deo fieri, & purissime lumine teneri, quantum possibile est humanæ naturæ.* Isti sunt beati, hinc ascensione, & illic deificatione. Sed hujus nominis, deificationis dico, in latinis codicibus rarissimus est usus; intellectum vero ejus apud multos & maxime apud Ambrosium invenimus: sed quare hoc evenit non satis nobis patet.* An forte sensus ipsius nominis, quod est Theosis, (quo maxime Græci utuntur, significantes Sanctorum transitum in Deum, non solum anima, sed etiam & corpore, ut unum in ipso & cum ipso sint, quando in eis nil animale, nil corporeum remanebit) altus nimium casus, ultraque carnales cogitationes ascendere non valentibus incomprehensibilis & incredibilis, ac per hoc non publice prædicandus, sed de eo inter sapientes tractandum. Multa quippe divina mysteria à Sanctis Patribus intacta ob hanc causam prætermissa sunt: infirmi siquidem oculi claritatem luminis sufferre nequeunt. Sufficiunt, ut arbitror, hæc pauca paradigmata ex divinis parabolis assumta, ad generalem specialemque humani generis reditum in principium suum, primordialem dico conditionem, inque ipsum Deum, in his, qui sincerissima ejus participatione digni sunt frui, deque totius sensibilis creaturæ, quæ in homine & propter hominem fabricata est, in causas suas reversione. Quando erit non solum generale sabbatum in omnibus divinis operibus; verum etiam & speciale sabbatum sabbatorum in sanctis angelis, sanctisque hominibus; & implebitur domus Dei, in qua unusquisque ordine sibi congruo constituitur: alii inferius, alii superius, alii in sublimitate naturæ, alii super omnem naturalem virtutem circa ipsum Deum. Ac sic cœna illa magna ordinabitur, & celebrabitur; ex qua nullius substantia, quia ex Deo facta est, respuetur, nullius vitium, quia ex Deo factum non est, introducetur. Purgabitur enim natura, ventilabitur vitium: recondentur substantialia grana, flamma divinæ sententiæ delictorum ardebit palea; illuminabuntur abscondita tenebrarum, omnia in omnibus videbitur Deus. *D.* Sufficiunt sane: sed hujus parabolæ residua breviter exponas flagito. *M.* Quæ sunt illa? *D.* Mora sponsi, dormitus & dormitatio omnium virginum, ceteraque quæ intacta reliquisti. *M.* Mora sponsi est, ut existimo, temporale intervallum, quod inter primum Domini & secundum transcurrit adventum; vel certe ab initio mundi usque ad finem ejus. Nullum enim tempus transactum est, vel transigetur per sex mundi ætates, in quo virginitas, hoc est integritas humanæ naturæ, in quibusdam fatua, in quibusdam prudens, in omnibus conditoris sui supernæque patriæ, quam deseruerat, appetitrix, (appetitus quippe beatitudinis omnibus sapientibus & insipientibus, bonis & malis communiter & naturaliter inest) in præfato intervallo mundani cursus per ordinata tempora quidam dormiunt, quidam dormitant. Dormiunt quidem, qui jam mortui sunt, & adhuc morituri: dormitare autem dicuntur, quos finis mundi vivos in carne inventurus est, qui non dormire, sed dormitare perhibentur, quoniam perfecta morte non sunt morituri; nullo vero spatio temporali in ea erunt detenti, sed veluti gravati somno, non autem prostrati, nulla morte interposita in aliam vitam mutabuntur. Quo in loco videatur Sanctus Augustinus consentire his qui dicunt, tantillam mortem in ipso velocissimo raptu eorum, qui in fine mundi vivi futuri sunt, esse futuram. Ait enim: *Si Sanctos, qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros; nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit: Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur, sive ubi dicit: Omnes quidem resurgemus, aut omnes dormiemus; quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi qualibet morte paululum tamen ante moriantur, ac per hoc & à resurrectione non erunt alieni, quam dormitione præcedunt, quamvis brevissima, non tamen nulla.* Media nox, in qua clamor factus est, & sponsus venit, incertum mundi finem remotumque ab omni scientia spiritualis sponsi insinuat. Sicut ipse dixit, *de die autem illa & hora illa nemo scit, neque Angeli in cœlo, neque filius hominis, nisi Pater solus.* Et in fine præsentis parabolæ: *Vigilate*

gilate itaque, quia nescitis diem, neque horam. Clamor ille significat apertissima signa, quæ præcedent destructionem mundi & adventum Domini; de quibus ipse sedens super montem olivarum discipulis prophetavit. Surrectio omnium virginum regenerationem totius humani generis præsagit. Prudentes virgines lampadas suas, rationabiles videlicet motus, bonæ actionis pinguedine, puræque conscientiæ claritate exornant; quibus duobus, actu dico & scientia, fatuæ virgines carent. Quod autem prudentes virgines de oleo suo fatuis virginibus impertiri abnegant, nil aliud verisimilius, ut opinor, typice conformat, quam prudentes animas, quibus vilia & non sufficientia in illa die intellectuali, in quo unusquisque profunda conscientiæ suæ rimabit, merita apparebunt, æternæque felicitati nullo modo comparanda, sicut ait Apostolus: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad superventuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Hinc dominus ipse; *beati Puuperes*, inquit, *spiritu*, hoc est beati, qui & seipsos & merita sua pro nihilo ducunt, & omnino se in divitiis virtutum egenos judicant; *quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Ideoque dicturæ sunt petentibus à se auxilium, *ne forte non sufficiet nobis & vobis.* Quod duplici modo intelligi potest: aut enim negative ponitur ne & producitur, aut hæsitative & corripitur; sicut in libro Geneseos: *Ne forte extendat manum suam, & sumat de ligno vitæ*; & ne forte viderentur quadam invidia meritorum suorum paupertatem impertiri fatuis noluisse, abnegantes oleum, dant consilium, respondentes, *ite potius ad vendentes, & emite vobis*; hoc est ite ad eos, qui eximietate & affluentia suorum meritorum non solum sibimet sufficiunt, verum etiam his, qui eos in hac vita honorificare poterant, possent præbere auxilium, futuræque beatitudinis meritum. Hac autem tarditate & negligentia interposita venit sponsus, & paratas virgines, inque suo adventu ornatas præoccupavit, & ad suas nuptias introduxit; hoc est in suam deificationem, qua perfectissimos animos supernaturali contemplationis suæ gloria glorificat; ceteris in naturalium bonorum plenitudine relictis, & excelsitudine ineffabilis deificationis, *quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit*, exclusis. Et hoc est quod ait: *Et clausa est janua*, introitus videlicet divinæ contemplationis facie ad faciem; ad quam incaute in hac vita viventes, oleumque actionis & scientiæ in rationis suæ receptacula non infundentes, etiamsi clamaverunt, sera quandoque pœnitentia compuncti, non intrabunt, dicentes: *Domine Domine, aperi nobis.* Ista autem geminatio dominici nominis, aut assiduum humanæ naturæ appetitum ad contemplationem conditoris sui nulla ignorantiæ nebula interposita in his, qui in hac vita nullis bonis conversationis subsidiis suffulti vixere, vel certe simplicium fidelium nimis catholicæ fidei altitudinem considerantium ignaviam significat: putantes Dominum nostrum Jesum Christum duabus substantiis esse compositum, dum sit una substantia in duabus naturis, & petunt, quæ sibi non conveniunt. Ideoque respondebitur eis; *petitis & non accipitis, quia male petitis.* Quanti sunt, qui divinam essentiam in tribus substantiis, & tres substantias in una essentia aut penitus ignorant, aut penitus abnegant, & per suas falsas cogitationes carnalis opinionis ad internas divinæ puræque contemplationis nuptias postulant intrare. Quanti sunt, qui Dominum nostrum Jesum Christum ita segregant, ut neque divinitatem illius humanitati, neque humanitatem divinitati in unitatem substantiæ, seu ut Latini usitatius dicunt, in unitatem personæ adunatam, vel credant, vel intelligant; cum ipsius humanitas & divinitas inseparabile unum sint, salva utriusque naturæ ipsius significatione. Geminantibus itaque substantiam Christi & dicentibus, *Domine Domine, aperi nobis*, juste congruenterque respondetur, *Amen dico vobis, nescio vos*: hoc est intimas secretasque meæ divinitatis & humanitatis nuptias, quas meis purissime intelligentibus priusquam fieret mundus, præparavi, & ad quas jam finito mundo introduxi, nescire vos permittam. Non enim dum adhuc in carne vixistis, dignos vos illarum lætitia præparastis. Intra tamen naturalium bonorum, quæ in vobis creavi, terminos residere vos concedo. Similiter promittit se responsurum his, qui in die judicii clamabunt, *Domine Domine, nonne in tuo nomine virtutes multas fecimus*: dicetur enim eis; *nescio vos, recedite à me*: & alibi, *non omnis qui dicit mihi Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Verbum itaque adunatum carni, & caro adunata verbo in unitatem inseparabilem unius ejusdemque substantiæ ex duabus naturis, divina videlicet & humana non alios recipit, nisi eos qui simplici perfectæ contemplationis oculo unitatem substantiæ suæ intuentur; ita ut & homo in verbo vere filius Dei, & verbum in homine vere filius hominis absque ulla creaturarum transmutatione, unus idemque filius Dei & hominis Dominus noster Jesus Christus intelligatur: celerem parabolæ expositiunculam juxta quod nobis visum est, verisimilem habes. *D.* Habeo plane. *M.* Quid ergo restat, & finem operi impedit imponere? *D.* Nihil, ut video, nisi ut totius operis materiæ

riæ, hoc est universalis naturæ divisionis aliquantulam ἀνακεφαλαίωσιν subjicias.

XXXIX. *M.* Quadriformem universalis naturæ, quæ in Deo & creatura intelligitur, fecimus divisionem. Cujus prima species est, quæ naturam creatricem & non creatam: secunda, quæ naturam & creatam & creatricem: tertia, quæ creatam & non creantem: quarta, quæ neque creatam neque creatricem considerat atque discernit. Et prima quidem & quarta forma de Deo solummodo prædicatur; non quod ipsius natura, quæ simplex & plusquam simplex est, dividua sit; sed quod duplicis theoriæ modum recipit. Dum enim ipsam esse rerum omnium principium & causam intueor, occurrit mihi vera ratio, quæ fiducialiter suggerit divinam essentiam vel substantiam, bonitatem, virtutem, sapientiam, ceteraque, quæ de Deo prædicantur, à nullo creari; quia divinam naturam nihil superius præcedit: omnia autem quæ sunt & quæ non sunt, ab ea, & per eam, & in ea, & ad eam creari. Dum vero eandem esse finem omnium intransgressibilemque terminum, quem omnia appetunt, & in quo limitem motus sui naturalis constituunt conspicor; invenio eam neque creatam esse, neque creantem. A nullo siquidem creari potest natura, quæ à seipsa est, neque aliquid creat. Cum enim omnia, quæ ab ipsa per generationem intelligibilem seu sensibilem processerint, mirabili quadam & ineffabili regeneratione reversura sint ad eam, & in ea omnia erunt quieta; quoniam ulterius nihil ab ea per generationem profluit, nihil dicitur creare. Quid creabit, dum ipsa omnia in omnibus fuerit, & in nullo nisi ipsa apparebit? De duabus autem mediis formis in superioribus satis est actum, prompteque eas quærentibus claro lumine circumfusæ occurrunt. Una enim in causis perspicitur primordialibus; altera in causarum effectibus. Et ea quidem, quæ in causis constituitur, in unigenito Dei Filio, in quo & per quem omnia facta sunt, creatur; & omnia, quæ ab ea profluunt, hoc est omnes effectus suos sive intelligibiles sive sensibiles creat. Ea vero quæ in effectibus causarum substituta est, solummodo à causis suis creatur; nihil autem creat, quia nihil in natura rerum inferius est ipsa; ideoque maxime in rebus sensibilibus ordinata est. Nec obstat, quod Angeli vel homines, sive boni sive mali, aliquod novum humanisque usibus incognitum in hoc mundo sæpe putantur creare, dum nihil creant. Sed de creatura materiali à Deo facta aliquid efficiunt divinis legibus obedientes & jussionibus, si boni sunt; fallacibus vero diabolicæ astutiæ machinamentis commoti atque decepti, si mali sunt. Omnia tamen divina providentia ordinantur, ut nullum malum in natura rerum substantialiter inveniatur, nec aliquid quod rempublicam civilemque rerum omnium dispositionem perturbet. Et post quadrifariam universalis naturæ theoriam in prædictis quatuor speciebus, quarum duas quidem in divina natura propter rationem principii & finis, duas in natura condita, ratione videlicet causarum & effectuum contemplati sumus; visum est nobis quasdam theorias de reditu effectuum in causas, hoc est in rationes, in quibus subsistunt, subjungere. Cujus iterum reditus triplex occurrebat modus. Quorum *primus* quidem generaliter in transmutatione totius sensibilis creaturæ, quæ intra hujus mundi ambitum continetur, hoc est omnium corporum seu sensibus corporeis succumbentium, seu eos præ nimia sui subtilitate fugientium considerantur; ita ut nullum corpus sit intra textum corporeæ naturæ, sive vitali motu solummodo, seu occulte seu aperte vegetatum, seu irrationabili anima corporeoque sensu pollens, quod non in suas causas occultas revertatur; ad nihilum enim redigetur in his quæ substantialiter à causa omnium substituta sunt. *Secundus* vero modus suæ speculationis obtinet sedem in reditu generali totius humanæ naturæ in Christo salvatæ, in pristinum suæ conditionis statum, ac veluti in quendam paradisum, in divinæ imaginis dignitatem, merito unius, cujus sanguis communiter pro salute totius humanitatis fusus est; ita ut nemo hominum naturalibus bonis, in quibus conditus est, privetur, sive bene sive male in hac vita vixerit; ac sic divinæ bonitatis & largitatis ineffabilis & incomprehensibilis diffusio in omnem humanam naturam apparebit, dum in nullo punitur, quod à summo bono manat. *Tertius* de reditu theoriæ modus versatur in his, qui non solum in sublimitatem naturæ in eis substitutæ ascensuri, verumetiam per abundantiam divinæ gratiæ, quæ per Christum & in Christo electis suis tradetur, supra omnes naturæ leges ac terminos superessentialiter in ipsum Deum transituri sunt, unumque in ipso & cum ipso futuri. Quorum recursio veluti post quosdam gradus septem discernitur. Ac *primus* erit mutatio terreni corporis in motum vitalem: *secundus* vitalis motus in sensum: *tertio* sensus in rationem; *dehinc* rationis in animum; in quo finis totius rationalis creaturæ constituitur. Post hanc veluti quinque partium nostræ naturæ adunationem, corporis videlicet & vitalis motus, sensusque rationisque, intellectusque; (ita ut non quinque, sed unum sint, inferioribus semper à superioribus consummatis; non ut non sint, sed ut

unum

unum sint;) sequentur alii tres ascensionis gradus, quorum *unus*, transitus animi in scientiam omnium, quæ post Deum sunt: *secundus* scientiæ in sapientiam, hoc est contemplationem intimam veritatis, quantum creaturæ conceditur: *tertius* qui & summus, purgatissimorum animorum in ipsum Deum supernaturaliter occasus, ac veluti incomprehensibilis & inaccessibilis lucis tenebræ, in quibus causæ omnium absconduntur: & tunc nox sicut dies illuminabitur, hoc est secretissima mysteria beatis & illuminatis intellectibus ineffabili quodam modo aperientur. Tunc perficietur octonarii numeri veluti supernaturalis cubi perfectissima soliditas, in cujus typo sextus titulatur Psalmus, *Psalmus David per octava.* Resurrectio quoque Domini non aliam ob causam octava die facta est, nisi ut beata illa vita, quæ post Septenariam hujus vitæ per septem dies revolutionem est futura post mundi consummationem, mystice significaretur, quando humana natura, ut prædiximus, in suum principium per octonariam ascensionem reditura sit; quinariam quidem, intra naturæ terminos; ternariam vero, supernaturaliter & superessentialiter intra ipsum Deum; quando quinarius creaturæ numerus, ternario creatoris adunabitur; ita ut in nullo appareat, nisi solus Deus; quemadmodum in aëre purissimo, nil aliud nisi sola lux.

XL. Hæc est itaque hujus operis, quod quinque libris includitur, universalis materia. De qua siquis nos invenerit incognitum atque superfluum aliquid scripsisse, nostræ intemperantiæ incuriæque imputet, pioque corde humanæ indigentiæ, carnis adhuc habitaculo gravatæ, humilis contemplator indulgeat. Nil enim perfectum est in humanis studiis adhuc, ut opinor, in hac caliginosa vita, quod omni errore careat; quando & justi non ideo justi dicuntur jam in carne viventes, quod justi sint, sed quod se justos esse velint, perfectamque justitiam futuram appetentes, solo mentis affectu denominati. Non enim crediderim ullum mortalibus membris carnalibusque sensibus gravatum, excepto Christo ad perfectum virtutis habitum veræque contemplationis altitudinem pervenisse, Johanne Evangelista attestante, *Si dixerimus*, inquit, *quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.* Sin autem in eo utile & ad ædificationem catholicæ fidei pertinens arriserit, soli Deo, qui solus abscondita tenebrarum reserat, & quærentes ad se ipsum nullo errore deceptos, sed ab erroribus emendatos introducit, deputet; unanimisque in charitate spiritus gratias universali omnium bonorum causæ, sine qua nihil possumus facere, nobiscum referat, nulla reprehensionis libidine attractus, nullis facibus invidiæ accensus; quæ sola præ ceteris vitiis charitatis & fraternitatis vinculum rumpere laborat; in pace autem omnium, quæ inter nos confecta sunt, benevole recipientium, puraque mentis acie intuentium; seu malevole respuentium, & priusquam cognoscant quid & qualia sint præjudicantium, hoc opus primo omnium Deo, qui dixit, *petite & dabitur vobis, quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis:* subinde dilectissimo tibi, *Frater* in Christo, & in studiis sapientiæ cooperatori, & examinandum offero & corrigendum committo. Nam & tuis exhortationibus est inchoatum, tuaque solertia, quoquo modo sit, ad finem usque perductum. Si autem de his, quæ in contextu hujus, gravitate materiæ rerumque exponendarum copia coacti, prætermisimus, deque eis quantulamcunque quandoque rationem nos reddituros promisimus, soliciti sitis, ac veluti promissorum exactores fueritis, opere curso, omnibus promissionibus repertis, inque unum collectis cursim capitulatimque pro viribus nostris tractabimus. Interim de his, quæ jam discussa sunt vos contentos esse flagito: non mei ingenii virtutem, quæ vix parva, aut nulla est, sed vestræ solicitudinis meæque infimæ, devotæ tamen, circa rerum investigationes facultatem considerantes; quam non minus viribus acutissimæ vestræ intelligentiæ, quam meæ contemplationis obtusæ lucubrationibus non dicam cum æmulis, saltem cum amicis & veritatis inquisitoribus defendere debetis; nec multum in hoc, ut opinor, laborabitis. Mox enim ut talia in manus recte philosophantium pervenerint, quoniam illorum disputationibus conveniunt; non solum libenti animo recipient, verum etiam ut sua osculabuntur. Sin vero in eos, qui promptiores sunt ad reprehendendum, quam ad compatiendum incurrent, non magnopere cum eis colluctandum. Unusquisque in suo sensu abundet; donec veniat illa lux, quæ de luce falso philosophantium facit tenebras, & tenebras recognoscentium convertit in lucem.

EXPLICIT LIBER

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΝ ΜΕΡΙΣΜΟΥ, *hoc est*, DE NATURÆ DIVISIONE.

S. MAXIMI
SCHOLIA
IN
Gregorium Theologum.

BRITISH MUSEUM

DOMINO GLORIOSISSIMO PIISSIMOQUE

DIVINA PROVIDENTE ATQUE ADJUVANTE GRATIA

REGI

KAROLO

JOHANNES

Extremus servorum vestrorum perpetuam in Christo salutem.

HOC opus Maximi Monachi atque Abbatis, quod Sanctissimo atque Beatissimo Archiepiscopo Kyzico Johanne postulante de quorundam in sermonibus beatissimi Gregorii theologi ambiguorum, hoc est intellectu difficilium, explanationibus composuit, de Græco in Latinum vobis jubentibus edidi; difficillimum prorsus (Orthodoxissime Regum) servulo vestro imbecilli valde etiam in Latinis, quanto magis in Græcis, laborem injunxistis; Insuper etiam accelerare veluti erudito utriusque linguæ citoque perficere imperastis. Sed pro viribus ingenioli mei & acceleravi, & Divina ducente ac largiente gratia ad finem usque perduxi. Fortassis autem qualicunque apologia defensus, non tam densas subierim caligines, nisi viderem præfatum Beatissimum Maximum sæpissime in processu sui operis obscurissimas Sanctissimi Theologi Dionysii Areopagitæ sententias, cujus symbolicos theologicosque sensus nuper vobis similiter jubentibus transtuli, introduxisse, mirabilique modo dilucidasse, in tantum ut nullo modo dubitarem divinam clementiam, quæ illuminat abscondita tenebrarum, sua ineffabili providentia hoc disposuisse, ut ea quidem quæ nobis maxime obstrusa in prædictis Beati Dionysii libris aut vix pervia, sensusque nostros fugere videbantur, aperiret, sapientissimo præfato Maximo lucidissime explanante. Exempli gratia, ut pauca de pluribus dicam, quomodo causa omnium, quæ Deus est, una sit simplex & multiplex, qualis sit processio, id est multiplicatio divinæ bonitatis per omnia quæ sunt, à summo usque deorsum per generalem omnium essentiam primo, deinceps per genera generalissima, deinde per genera generaliora, inde per species specialiores usque ad species specialissimas per differentias proprietatesque descendens. Et iterum, ejusdem divinæ videlicet bonitatis qualis sit reversio, id est congregatio per eosdem gradus

ab

ab infinita eorum quæ ſunt variaque multiplicatione uſque ad ſimpliciſſimam omnium unitatem, quæ in Deo eſt & Deus eſt; ita ut & Deus omnia ſit, & omnia Deus ſint. Et quomodo prædicta quidem divina in omnia proceſsio ἀναλυτικὴ *dicitur, hoc eſt reſolutio, Reverſio vero* θέωσις, *hoc eſt Deificatio. Et qua ratione quæ ſunt maxima multiplicatione, minima ſunt virtute, quæ vero minima multiplicatione, maxima virtute. Quid* καταφατικὴν *&* ἀποφατικὴν *dicam* θεολογίαν, *in quibus maxime prædicti Beati Dionyſii Areopagitæ profundiſſima diviniſſimaque admiranda eſt diſputatio? quam clare pulcreque aperit, quomodo cum inter ſe oppoſitæ valdeque contrariæ videantur, ad unum tamen conſenſum perveniunt, ut dum una neget, altera confirmet, utrumque in utraque contineatur, ita ſit ut &* καταφατικὴ *non confirmet, quod* ἀποφατικὴ *abnegat, neque* ἀποφατικὴ *abneget, quod* καταφατικὴ *affirmat; & non ſolum has duas maximas Theologiæ partes in Deo, ſed etiam in omni creatura eſſe manifeſtiſſimis declarat exemplis: per eas namque ordines cœleſtium eſſentiarum & diſcernuntur & ordinantur. Et qua ratione Deus dicitur movere & moveri, dum ſit immutabilis; & quod nec ſenſibilia per ſenſum Deus ſentiat, nec intelligibilia per intellectum, nec ſenſibilia per intellectum, nec intelligibilia per ſenſum, ſed omnia in æternis ſuis rationibus contemplatur. De unitate quoque trium divinarum ſubſtantiarum, deque tribus ſubſtantiis divinæ unitatis veluti myſticiſſimo mirabiliter diſputat ſenario, & multa alia quæ ſtudioſus præſentis operis Lector inveniet. Euſebeſtate igitur Regum, opus quod ad Communem catholicæ fidei illuminationem juſſiſtis fieri, altiſſimæ auctoritatis veſtræ judicio non reſpuatis roborari, & inter ſimilia ſanæ doctrinæ inſtrumenta recipi, cum ex præclariſſimis Græcorum fontibus non dubitetis derivari; in quibus ſi quid incognitæ adhuc nobis doctrinæ inveniatur, auctoribus ipſis eſt deputandum, quia nemo aliud in hoc opere recte mihi debet tribuere, niſi ſolummodo ſimpliciter tranſtuliſſe.*

ΠΡΟΣ

ΠΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΝ

Αρχιεπίσκοπον ΚΥΖΙΚΟΥ

ΜΑΞΙΜΟΣ

ΕΝ

ΚΥΡΙΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

SANCTISSIMO ac BEATISSIMO

Archiepiscopo KUZICI

JOANNI

MAXIMUS

Humilis *MONACHUS* S.

Joanne Erigena Scoto interprete.

ΕΠΑΙΝΟΥΝΤΑΙ μὲν καὶ τυχὸν δικαίως παρὰ πάντων τῆς φιλομαθείας ἕνεκεν, οἱ προθυμότεροι τῶν καλῶν ἐρασταὶ, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐπιστήμης ἐπιμεληταὶ σπουδαιότεροι, τοῖς κρείττοσι καὶ τῶν κρειττόνων διδασκάλοις προσιόντες· ὅτι δι' ἐρωτήσεως, τὴν γνῶσιν τῶν ἠγνοημένων καὶ τὴν ἐπιστήμην ἀνεπαισχύντως λαμβάνοντες, σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοίας καὶ ἀπειρίας καὶ τῶν κατ' αὐτὰς ὀνειδῶν ἐλευθεροῦσιν. ὑμᾶς δὲ τίς ἂν ἀξίως ἐπαινέσαι λόγος; ἢ τίς ἀνθρώπων κἂν διανοίᾳ περιλαβεῖν ὑμῶν τὸ τῆς ἀρετῆς μέγεθος ἱκανὸς εὑρεθήσεται; ὅτι δόκιμοι λογικῶν προβάτων ποιμένες ὑπάρχοντες, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μάνδραν φωναῖς σύριγγος

LAUDANTUR quidem, & fortassis juste, ab omnibus, qui bona, (propter studium doctrinæ promptiores) amant, & disciplinam quæ in eis est sollicitiores cogitant, ad meliores & meliorum Magistros accedentes: quia per interrogationem sapientum disciplinam reverenter accipientes, seipsos ab ignorantia & imperitia, & earum opprobrio liberant. Vos autem quis digne laudarit sermo? aut quis hominum, etsi intelligentiæ experimentum accipiens, vestræ virtutis magnitudinem idoneus inveniet? quia probabiles ovium rationabilium pastores dum sitis, & ad supernum ovile vocibus fistulæ spiritualis eas ducere & introducere nostis, singularem,

gularem, multis impossibilem, Mysticæ divinorum scientiæ habitudinem præoccupastis, per quam Christi Ecclesiæ digni fidelesque gubernacula, navis in modum, disciplinate dirigitis cum onere fidei divinæque conversationis decore ad portum divinæ voluntatis per Mare sæculi tentationibus illæsam. De his autem quæ vobis cognita sunt, quorum etiam Magistros vos constituit Dominus, non solum sapientiores, si quis vestrum est omnino secundum scientiam superior, sed & nullo dignos & penitus omnis imperitos doctrinæ, fide inveniendi quid nobile etiam apud Immundos, sicut soliti estis, indignum interrogare non ducitis. Ac per hoc accipiens & Ego venerabilem vestram epistolam scribere vobis jubentem de unoquoque dubiorum vobis Capitulorum in Sancti Theologi Gregorii sermonibus, de quibus studium habebam quando cum convenientibus eram, redditam tunc rationem scripturæ commendo. Vos quidem merito virtutis miratus sum, & in ipsa claram atque excelsam Christo placentem vestram hospitalitatem laudavi, magis vero per omnèm modum per vos & in vobis glorificatum Dominum, qui fecit vos ad hoc dignos fieri, donatamque ab ipso virtutem, qui suis servis per vestra opera veritatis aperte pulcritudinem manifestat, usque ad me parvum & nullo dignum & indoctum & omni nudum omnino virtute & scientia. Ac per hoc humiliatos considerans, meipsum accipere vestrum præceptum secundum virtutem compuleram; dum in nullo temerarius æstimabor multis, vestri gratia, faciens sermonem, sed & vos gratam & amabilem obaudientiæ mercedem accipere ex-

πνευματικῆς ἀνάγκην τε καὶ ἐπανάγκην εἰδότες οἷα δὴ τῆς ἀνεφίκτου τοῖς ἄλλοις τὴν θείων μυστικῆς γνώσεως τὴν ἕξιν περιειληφότες· καθ' ἣν τῆς χριστοῦ ἐκκλησίας ἀξίως πεπιστευμένοι τοὺς οἴακας, νηὸς τρόπον ἐπιστημόνως ἰθύνετε μετὰ τοῦ φόρτου τῆς πίστεως, καὶ τῆς τοῦ κατὰ θεὸν βίου εὐπρεπείας, πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος, μηδὲν τῆς κατὰ τὴν θάλασσαν τοῦ βίου πειρασμῶν περιβλαβεῖσαν. περὶ τῶν ἐγνωσμένων ὑμῖν, ὧν καὶ ἐξηγητὰς ὑμᾶς κατέστησεν ὁ θεός, οὐ μόνον τοὺς σοφωτέρους, εἴπερ τις ὑμῶν ἐστὶν ὅλως κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνώτερος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδενὸς ἀξίους καὶ παντελῶς παντὸς ἀπείρους μαθήματος, πίστει τοῦ εὑρεῖν τι καθὼς εἰώθατε καὶ παρὰ τοῖς ἀσήμοις ἐπίσημον, ἐρωτᾶν οὐχ ἡγεῖσθε ἀνάξιον. Διὸ κἀγὼ δεξάμενος τὴν τιμίαν ὑμῶν ἐπιστολὴν, τὴν περὶ ἑκάστου τῶν ἀπορηθέντων ἡμῖν κεφαλαίων ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου θεολόγου Γρηγορίου λόγοις περὶ ὧν ἐφιλοπονοῦμεν ἡνίκα σὺν ἀλλήλοις ἦμεν ἀποδοθέντα τὸ τηνικαῦτα λόγον γραφῇ καταθεμένῳ στεῖλαι ὑμῖν κελεύουσαν, ὑμᾶς μὲν, εἰκότως τῆς ἀρετῆς ἐθαύμασα, καὶ τὸ παμφαὲς καὶ ὑψηλὸν τῆς κατ' αὐτὴν χριστοπρεποῦς ὑμῶν φιλοξενίας ἀνύμνησα· μᾶλλον δὲ τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ὑμῶν τε καὶ ἐν ὑμῖν δοξαζόμενον κύριον τὸν καὶ ποιήσαντα ὑμᾶς καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀξίους αὐτοῦ γενέσθαι χαρισθεῖσαν ὑμῖν δύναμιν τοῖς ἑαυτοῦ ἰδιώμασι δι' αὐτῶν ἔργων καὶ τῆς ἀληθείας ἀριδήλως ὡραϊσμένην ἐκφαίνοντα μέχρις ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ μηδενὸς ἀξίου καὶ ἀμαθοῦς καὶ πάσης γυμνοῦ παντάπασιν ἀρετῆς καὶ γνώσεως, περὶ τούτου ταπεινωθέντας θεώμενος ἐμαυτὸν δὲ καταδέξασθαι ὑμῶν τὸ ἐπίταγμα κατὰ δύναμιν ἐβιασάμην μηδένα τοῦ προπετὴς νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς ὑμῶν χάριν ποιησάμενος λόγον. ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τὸν προσφιλῆ καὶ ἐράσμιον τῆς εὐπειθείας μισθὸν ἀντιλαβεῖν

ἐκδε-

ἐκδεχομένῳ τὰς ὑμετέρας ἐκτενεῖς εὐχὰς συνήθως χαρίσασθε, ὅπως χριστὸς ὁ θεὸς ἡ ἑτοίμη τῶν φοβουμένων αὐτὸν βοήθεια ἔλθῃ μοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, μᾶλλον δὲ τοῦ λέγειν ὅλον εὐσεβῶς, ὡς λόγος χορηγήσοι λόγον. ἀξιῶ δὲ ὑμᾶς ἐντυγχάνοντας, μὴ τὴν κεκομψευμένην ἐπιζητεῖν παρ' ἐμοῦ λέξιν, τοὺς περικομποῦντας τὴν ἀκοὴν λόγους οὐκ ἔχοντος, καὶ ταῖς περιέργοις τομαῖς ἐμπεριηχήτους ποιεῖν ἀγνοοῦντος. ἀτελὴς γὰρ ὢν τῶν τοιούτων μαθημάτων, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς μελέτης ἄπειρος τυγχάνων, ἀγαπητὸν ἡγοῦμαι καὶ ἐπευκτὸν, εἰ τῆς διανοίας τοῦ ἁγίου τούτου καὶ μεγάλου διδασκάλου καὶ ἐν χυδαίᾳ φράσει· καὶ τοῦτο πόσως καταστοχάσαιμι μήτε τῷ πολυστίχῳ τῆς ἐξηγήσεως ἐπισκήπτειν. ὁ θεολόγος γὰρ οὗτος ἀνὴρ, ὡς ἴστε, βραχυλόγος ὑπάρχων καὶ πολύνους, ἀνάγκην δίδωσι τῷ ἐξαπλοῦν βουλομένῳ τὸν αὐτοῦ σκοπὸν, κἂν ὁ ῥητορικώτατος ᾖ καὶ φιλοσοφώτατος διὰ πολλῶν ἰέναι, καὶ μάλιστα ἐμοὶ τῷ ἰδιώτῃ, εἰ δ' ὑμᾶς συνήθως ὁ θεοφιλὴς ἀνακινήσοι ζῆλος πρὸς τὸ σύντομον ἅμα καὶ εὐφραδὲς τὰ γραφόμενα μετακομίσαι, ἢ καὶ τὸν νοῦν ὅλον διορθώσασθαι πρὸς τὸ ὑψηλότερον, μισθὸν αὐτοτελῆ λήψεσθε, τὰς τοῦ θεοφόρου πρὸς τὸν δεσπότην τῶν ὅλων εὐχὰς, ἅτε μὴ συγχωρήσαντες αὐτοῦ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυῆ νοήματα ταῖς ἀποτεύκτοις καὶ χαμαιπετέσιν ἐπιβολαῖς περισύρεσθαι. ἀκολούθως δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἐπιστολῇ, τὴν περὶ ἑκάστου κεφαλαίου ποιησάμενος ζήτησιν, κατεθέμην τῷ γράμματι, χρηστοὺς καὶ φιλανθρώπους ὑμᾶς τῶν λεγομένων κριτὰς γενέσθαι παρακαλῶν.

pectanti veſtras videlicet orationes intentas conſuete donabitis, ut Chriſtus Dominus qui eſt paratum timentium ſe adjutorium, veniat mihi ſermonis adjutor; magis autem dicendo totum pie, ut verbum largiatur verbum. Poſco autem vos poſtulantes, ne ornatam quæratis à me dictionem, qui ornantes auditum ſermones non habeo, & curioſis bombis ambitus facere ignoro. Talium enim doctrinarum dum ſim inſcius, & curæ quæ in eis eſt magnitudinem non conſtituens, dilectiſſimum reor atque optabile, ſi ſenſum ſancti hujus & magni magiſtri, etſi confuſa explanatione; & hoc aliquantulum conſiderarim, non tamen multiplici verſu expoſitionem honorificando. Theologus enim iſte vir, ſicut ſcitis, brevis ſermonibus dum ſit & multus intellectu, neceſſitatem dat explanare volenti ejus intentionem, etſi facundiſſimus & ſapientiſſimus in multis ſit, & magis mihi indocto: ſi vero vos conſuete Deo amabilis moverit zelus dum ad breve ſimul ac planum ea quæ ſcripta ſunt deferimus nos magis quam totum intellectum erigimus ad id, quod excelſius eſt, mercedem per ſe perfectam accipietis deiferi, illius ſcilicet ad Dominum omnium orationes, utpote non concedentes ejus divinos & ſupernaturales intellectus ſpretis ac vilibus tractari contemplationibus. Conſequenter autem veſtræ epiſtolæ per ſingula capita inquiſitionem feci & literis commendavi, bonos atque miſericordes vos eorum quæ dicta ſunt judices fieri deprecans.

CAP. I.

Ex Sermone de Hoſpitalitate. In hoc; *Parco ut cooperatori, & non habeo quomodo fugiam ſuperventum, aut quomodo non à Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.*

NON id ipſum *deripi* quod eſt *detineri* viſum eſt beato huic viro; neque ſic arbitreris, probatiſſime, ſi quid tibi intelligere ipſius magnanimitate dignum ſollicitudini ſit. Nam ſuperfluus verbis & intellectum ſermones ſupereminentem non habens manifeſtaretur, ſi non omni fere ſyllabæ decentem inſerens notitiam ad pulcherrima & utilia ſequentes ducendo ullo modo diſceptandi relinqueretur. Non ſic hæc habent ſe longe, ſed & intellectui ſermonem ſapienter conſtituunt, & ſermonem excelſum excelſus ſupereminet intellectus, ut excelſus excelſo annuncietur, & veritatis aliquantulum ex ambobus interim multis aut etiam omnibus invia magnitudo oſtendatur. Ut vero manifeſta nobis ſit omnis eorum quæ dicta ſunt obſcuritas, ipſa ut ſe habent Beati conſiderabimus verba. *Parco* (inquit) *ut cooperatori, & non habeo quomodo fugiam ſuperventum, aut quomodo non à Deo cadam, gravatus pueris deripientibus aut detinentibus in terram.* Hæc dicens, non de ſeipſo omnino, ſed per ſeipſum de communi humanitate diſputat; videns quia omnis qui ſalutem amat, aut actioni penitus aut contemplationi attendit. Abſque enim virtute & ſcientia nullus ullo modo aliquando conſequi ſalutem potuit. Si ergo per contemplationem, inquit, collocatorum Deo & beata pulcritudi-

ΚΕΦ. α΄.

Ἐκ τοῦ περὶ φιλοπτωχίας λόγου. εἰς τό· Φείδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἢ πῶς μὴ ἀπὸ θεοῦ πέσω βαρηθεὶς ταῖς πέδαις κατασπώσαις ἢ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος.

ΟΥ ταὐτὸν τῷ κατασπᾶσθαι τὸ κατέχεσθαι νενόηται τῷ μακαρίῳ τούτῳ ἀνδρί, μὴ οὕτω νομίσῃς δοκιμώτατε, εἴπερ τι σοι νοεῖν τῆς αὐτοῦ μεγαλονοίας ἄξιον διεσπούδασται, ἐπεὶ περιττὸς οὕτω τοῖς λόγοις, καὶ τὸν νοῦν τῷ λόγῳ μὴ ἐφιστάμενον ἔχων ἀναφανήσεται, εἴπερ μὴ πάσῃ συλλαβῇ σχεδὸν τὴν πρέπουσαν ἐνθέμενος ἔννοιαν, πρὸς τὰ κάλλιστά τε καὶ χρήσιμα τοὺς ὀπαδοὺς ὁδηγεῖν παντὶ τρόπῳ διεγνωκέναι ὑποληφθῇ. οὐχ οὕτω δὲ ταῦτ' ἔχει πόθεν, ἀλλὰ καὶ νῷ λόγον σοφῷ συνίστησι, καὶ λόγῳ ὑψηλῷ νοῦν ἐφίστησιν ὑψηλότερον, ἵν' ὑψηλὸς ὑψηλῷ διαγγέλληται, καὶ τῆς ἀληθείας ποσῶς δι' ἀμφοῖν τὸ τέως τοῖς πολλοῖς ἢ καὶ πᾶσιν ἀνεπίβατον μέγεθος διδαχθῇ. ἵνα δὲ φανερὸν ἅπασιν ἡμῖν γένηται τῶν λεγομένων τὸ αἴνιγμα, αὐτὰ ὡς ἔχει τοῦ μακαρίου σκοπήσωμεν τὰ ῥητά· «Φείδομαι, φησιν, ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, καὶ πῶς μὴ ἀπὸ θεοῦ πέσω βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, κατασπώσαις ἢ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος.» ταῦτ' εἰπών, οὐχ ἑαυτῷ πάντως, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τῷ κοινῷ τῆς ἀνθρωπότητος διαλέγεται, εἰδὼς ὅτι πᾶς τις ὁ σωτηρίας ἐρῶν, ἢ πράξει ἢ θεωρίᾳ πάντως προσανέχει. ἀρετῆς γὰρ καὶ γνώσεως χωρὶς, οὐδαμῶς οὐδεὶς πώποτε τυχεῖν σωτηρίας δεδύνηται. εἴπερ οὖν τῶν διὰ θεωρίας, φησι, θεῷ προσεδρευόντων, καὶ τοῦ μακαρίου κάλλους κατατρυφώντων καθεστη-

καθέστηκα εἰς εἰρήνην ἔχων παντάπασι καὶ ἁγιασμὸν ὡς ἐμαυτὸν ἁπλώσας θεῷ, ἀδιαιρέτῳ κατὰ τὴν γνώμην ταυτότητι, τῷ τὰς ἀλόγους δυνάμεις τῆς ψυχῆς λογίσασθαι τε πρεπόντως, καὶ νῷ διὰ λόγου προσαγαγεῖν καὶ οἰκειώσασθαι, θυμὸν λέγω καὶ ἐπιθυμίαν, τὴν μὲν εἰς ἀγάπην, τὴν δὲ εἰς χαρὰν μεταβάλλων, εἴπερ χαρᾶς ἴδιον τὸ σκιρτᾷν θεοπρεπῶς καὶ ἀγάλλεσθαι κατὰ τὸν ἐκ μήτρας προσκιρτήσαντα Ἰωάννην, τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας πρόδρομόν τε καὶ κήρυκα, ἢ τὸν ἐπὶ τῇ καταπαύσει τῆς κιβωτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέα Δαυίδ. ἐν μήτρᾳ γὰρ κἂν εἰ τραχὺς ὁ λόγος ὡς ἀπειθὴς τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' οὖν ἀληθὴς, καὶ ἡμεῖς καὶ ὁ θεὸς λόγος ἐσμὲν, ὁ τοῦ παντὸς ποιητὴς καὶ δεσπότης ἐν τῇ παρούσῃ τῆς ζωῆς καταστάσει, ὁ μὲν ἀμυδρῶς, ὡς ἐν μήτρᾳ, καὶ μόγις τῷ αἰσθητῷ τούτῳ κόσμῳ διαφαινόμενος, καὶ οὕτω τοῖς κατὰ Ἰωάννην τῷ πνεύματι, οἱ δ' ἄνθρωποι, ὡς ἐκ μήτρας τῆς ὑλικῆς περιστάσεως, κἂν ποσῶς τὸν ἐν τοῖς οὖσιν ἐγκρυπτόμενον διαβλέποντες λόγον, καὶ τοῦτ' ἄνπερ ὦσι ταῖς Ἰωάννου αὐχοῦντες χάρισι. πρὸς γὰρ τὴν ἄφατον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, καὶ τὴν τῆς κατ' αὐτὸν ζωῆς ἰδιότητα, μήτρας οὐδὲν διαφέρει ζόφῳ περικεχυμένης, συγκρινομένη ἡ παροῦσα ζωὴ, ἐν ᾗ δι' ἡμᾶς τοὺς νηπιάσαντας ταῖς φρεσὶ, καὶ ὁ θεὸς λόγος τέλειος ὢν καὶ ὑπερτελὴς, ὡς φιλάνθρωπος ἐνηπίασεν, εἴπερ οὖν ὡς εἴρηται τοιοῦτός τις ὑπάρχω καὶ τὴν ἐφικτὴν ἀνθρώποις κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐπέβην θείας ἀκρότητος, ἀμελήσω δὲ τῆς θεοειδοῦς ἕξεως, ἐμαυτὸν πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἑκουσίως ἐπικλίνας στοργὴν, κατεσπάσθην βαρηθεὶς ταῖς πέδαις, ἤτοι ταῖς φροντίσι, καὶ ἀπὸ θεοῦ ἔπεσον ὡς τὴν περὶ μόνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν μέριμναν τε καὶ ζήτησιν, ᾧ μὴ

ne fruentium unus constitutus sum, pacem habens in omnibus & sanctificationem, quippe meipsum applicans Deo inseparabili per cognitionem similitudine, irrationabiles virtutes animæ cogitando decenter, & menti per rationem adducendo & familiares faciendo, furorem dico & concupiscentiam, eam quidem in charitatem, eum vero in gaudium mutans; siquidem gaudii proprium est exultare divinitus & lætari, sicut præexultavit ex matre Johannes magnus veritatis præcursor & prædicator; aut sicut, dum quiescere fecit arcam, Israel Rex David. In matre enim (etsi difficilis ratio, quippe invia multis, sed tamen vera) & nos & Deus verbum sumus, qui universitatis est factor & dominus; qui quidem in præsentis vitæ statu occulte veluti in matre, & vix sensibilis huic mundo apparet, & hoc, his qui sunt secundum Joannem in spiritu; homines vero veluti ex matre, materiali videlicet circumstantia, etsi tantisper in his quæ sunt, occultum perspiciunt verbum. Et in hoc fortassis sint, qui gaudiis Joannis lætantur: ad ineffabilem namque futuri sæculi gloriam & claritatem, & vitæ, quæ in ipso est, proprietatem, nil matris distat judicio lætantis comparata præsens vita, in qua propter nos infantes sensibus, Deus, qui est verbum perfectum & plusquam perfectum, ut misericors, infans factus est. Si ergo (ut dictum est) talis quis sum, possibili hominibus secundum præsentem vitam transitoriam in divina summitate; neglexero vero deiformem habitum meipsum ad corporis libens inclinans desiderium, dereptus sum gravatus pueris, id est curis & à Deo cecidi, utpote de solo Regno cœlorum cogitationem & inquisitionem, cui non licebat, terrenæ dico vitæ, attri-

buens, & ſenſibus conferendo, quam ad Deum ferendo animum dehoneſtans. Si vero adhuc per activam vitam bellator contra armatas paſſiones ſum, nondum per eas accipere volentium inimicorum pure effugiens dolos, & dilexero indiſcrete corpus, detentus ſum ab eo: videlicet ad illud habitum à virtute ſeparari præſumens. Deripitur itaque contemplativus, immoderatus jam per habitum adveniens corpori, divinarum negligens contemplationum: detinetur vero activus corpori pugnans datus ad ipſum luctationi, laborando pro virtute, quæ eſt animæ libertas, ſervus eſſe paſſionum eligens.

θέμις ἦν, τῇ γηΐνῃ λέγω ζωῇ, προσνείμας, καὶ ταῖς αἰσθήσεσι συμφέρεσθαι μᾶλλον, ἢ πρὸς θεὸν φέρεσθαι τὴν διάνοιαν ἀνασχόμενος, εἰ δὲ τὴν ἔτι διὰ τῆς πρακτικῆς πολεμικῶς κατὰ τῶν παθῶν ὡπλισμένος εἰμὶ, μήπω τὴν δι᾽ αὐτῶν ἑλεῖν βουλομένων ἐχθρῶν, καθαρῶς ὑπαλύξας τοὺς δόλους, καὶ στέρξω ἀδιακρίτως τὸ σῶμα, κατεσχέθην ὑπ᾽ αὐτοῦ δῆλον, ὡς τὴν πρὸς αὐτὸ σχέσιν τοῦ δι᾽ ἀρετῆς χωρισμοῦ προελόμενος. κατασπᾶται οὖν ἄρα ὁ θεωρητικὸς, ἄσχετος ἤδη κατὰ τὴν ἕξιν γινόμενος τῷ σώματι, τῶν θείων ἀμελῶν θεαμάτων· κατέχεται δὲ ὁ πρακτικὸς, ὁ τῷ σώματι μαχόμενος, ἐνδιδοὺς τῇ πρὸς αὐτὸ πάλῃ, καὶ τοῦ πονεῖν ὑπὲρ ἀρετῆς, ἥτις ἐστὶ ψυχῆς ἐλευθερία, τὸ δοῦλον εἶναι παθῶν ἐπιλεγόμενος.

CAP. II.

Ejuſdem ex eodem Sermone. In hoc: *Quæ erga me ſapientia, & quod magnum Myſterium? An vult partem nos eſſe Dei, Et de ſurſum fluentes ut non per dignitatem exaltati, Et cœleſtia contemplantes deſpiciamus creatorem in luctatione ac pugna quæ contra corpus eſt, ad ipſum ſemper aſpiciendum & conjunctam infirmitatem nutrituram eſſe dignitatis.*

ΚΕΦ. β'.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τὸ· τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; ἢ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας θεοῦ, Καὶ ἄνωθεν ῥεύσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετεωριζόμενοι καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ, καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν καὶ τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος.

HÆC quidam conſequentes verba, nullamque, ut oportet, pro labore inquirendæ veritatis mercedem accipientes, ad id quod facile eſt, & multas habet jam ex Græcorum Doctrinis Occaſio-

ΤΟΥΤΟΙΣ τινὲς ἐντυγχάνοντες τοῖς λόγοις, μηδένα ὡς ἔοικεν ὑπὲρ τοῦ πονεῖν τῆς ἐξηγήσεως ἕνεκεν τοῦ ἀληθοῦς μισθὸν ἐκδεχόμενοι, πρὸς τὸ εὔκολον καὶ πολλὰς ἔχον ἤδη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν

δογμά-

δογμάτων τὰς ἀφορμὰς καταφεύγουσι, φάσκοντες, ἥν τε ποτὲ οὖσαν κατὰ τὸ δόξαν αὐτοῖς τῶν λογικῶν ἐνάδα, καθ' ἣν συμφυεῖς ὄντες θεῷ, τὴν ἐν αὐτῷ μονὴν εἴχομεν καὶ ἵδρυσιν, πρὸς ἔτι γε, καὶ τὴν γενομένην κίνησιν, ἐξ ἧς σκεδασθέντα διαφόρως τὰ λογικὰ, πρὸς γένεσιν τοῦ σωματικοῦ τούτου κόσμου, τὸν θεὸν ἰδεῖν παρεσκευάσθαι, χάριν τοῦ ἐνδῆσαι αὐτὰ σώμασιν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προημαρτημένων, διὰ τούτων αἰνίττεσθαι τῶν λόγων νομίζοντες τὸν διδάσκαλον. ἀλλ' ἠγνόησαν ὡς ἀδύνατα ὑποτίθενται, καὶ τῶν ἀμηχάνων καταστοχάζονται, καθὼς προϊὼν μετὰ τοῦ εἰκότος ὁ ἀληθὴς ἀποδείξει λόγος. εἰ γὰρ τὸ θεῖον ἀκίνητον, ὡς πάντων πληρωτικὸν, πᾶν δὲ τὸ ἐκ μὴ ὄντων τὸ εἶναι λαβὸν, καὶ κινητὸν ὡς πρός τινα πάντως φερόμενον αἰτίαν, οὔπω δὲ οὐδὲν κινούμενον ἔστη, ὡς τῆς κατ' ἔφεσιν κινήσεως τὴν δύναμιν, μήπω τῷ ἐσχάτῳ προσαναπαῦσαν ὀρεκτῷ, οὐδὲν γὰρ ἱστᾶν ἄλλο τὸ φερόμενον κατὰ φύσιν πέφυκεν, ἢ ἐκεῖνο δεικνύμενον, οὐδὲν ἄρα κινούμενον ἔστη, ὡς τοῦ ἐσχάτου μήπω τυχὸν ὀρεκτοῦ. ἐπειδὴ μηδ' ἐκεῖνο πω φανὲν, τῶν περὶ αὐτὸ φερομένων τὴν κίνησιν ἔστησεν, εἰ δὲ τοῦτο ποτὲ γεγενῆσθαι ἐξ ἐπιτάγματος κελεύουσι, καὶ τῆς ἐν τῷ ἐσχάτῳ καὶ μόνῳ ὀρεκτῷ ἱδρύσεως τε καὶ μονῆς περικινηθέντα τὰ λογικὰ, τὸν σκεδασμὸν ἔλαβεν, ἵνα μὴ λέγων ἐρεσχελῶ, τίς ἡ ἀπόδειξις, τὰς αὐτὰς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπ' ἄπειρον ἕξιν τὰ λογικὰ μετεμπτώσεις ἐξ ἀνάγκης εἰκότως ὑποθήσονται. οὔ τινος γὰρ διὰ τῆς πείρας καταφρονεῖν ἅπαξ δεδυνημένου, καὶ εἰσαεὶ δυνήσεσθαι οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἔσται λόγος, τοῦ δὲ οὕτω φέρεσθαι τὰ λογικὰ, καὶ μηδὲ μίαν ἔχειν ἢ ἐλπίζειν βάσιν ἀμετάθετον τῆς ἐν τῷ καλῷ παγιότητος, τί ἄλλο γένοιτ' ἂν ἐλεεινότε-

nes, confugiunt, dicentes quandam extitisse (ut eis visum est) rationabilium unitatem, per quam cognati sumus Deo, mansionemque in ipso habebamus & collocationem. Adhuc vero, & factum motum, ex quo dispersa sunt differenter rationalia ad generationem corporalis hujus mundi, Deumque noscens præparatam Gratiam ligare ea corporibus in ultionem eorum quæ ante commissa sunt, Et hoc per hæc insinuasse verba arbitrantur Magistrum. Sed ignorant quomodo impossibilia sequuntur, & inopportuna considerantur, sicut procedens posthac consequensque ac vera approbabit ratio. Si enim Deus immutabilis est, utputa omnium plenitudo ; omne autem quod ex non existentibus esse accipit, movetur ; merito ad quandam omnino fertur causam : Nondum vero quod movetur stat, jure extremo ad quietem virtutis motæ, quæ secundum desiderium est, nondum largito. Nihil enim aliud sistere, quod fertur secundum naturam, consuevit, quam illud ostensum : nullum itaque motum stat utpote novissimo nondum fortassis viso: quoniam neque illud alicubi apparens eorum quæ circa se feruntur motum stabilitavit. Si autem hoc aliquando fuisse ex præcepto jubent, & exin novissimo videlicet & permanenti dato, collocatione & mansione permotata rationabilia dispersionem acceperunt, ut non superflua dicam qualis approbatio, eosdem in seipsis in infinitum habitum rationabilia lapsus ex necessitate juste sustinebunt, à nullo enim per experimentum spernendi semel corroborantur, neque in æternum corroborata erant, nulla prohibens erit ratio : ferri vero sic rationabilia & nullam habere vel sperando Basim immobilem in bono fixuræ,

quid

quid aliud fieret miserabilius: si vero posse quidem dixerint, nolle vero, nisi per factum contrarii experimentum, & sic non per seipsum, ut bonum, sed per contrarium erit eis bonum ex necessitate amabile, quomodo non ex natura, aut proprie, quod est amabile, est. Omne enim quod non per seipsum bonum est, & amabile, & omnem ad se non attrahens motum, non est proprie bonum. Ac per hoc neque attrahat juste delectantium se desiderium, sed & Gratias restat confiteri eos malo, qui talem sequuntur sapientiam, merito per ipsum, quod necesse est, discentes, in bono scilicet fixuram quoquo modo habere pœnitentes, & generationem ab eo necessario dixerint, siquidem sibimet generationem astruere noverunt, natura ipsa utiliorem, jure dum sit proficua secundum eorum doctrinam & omnium pretiosior possessio. Ex charitate dico generationem per quam naturaliter inest omnia ex Deo facta in Deum congregari perpetuo atque inconversibiliter.

Et iterum; eorum quæ ex Deo facta sunt, & intelligibilium & sensibilium generatio ante motum intelligitur. (Non enim potest ante generationem motus esse; eorum enim quæ facta sunt est motus, sive intelligibilium intelligibilis, sive sensibilium sensibilis: nullum enim eorum quæ facta sunt est omnino eadem ratione immobile, neque eorum anima carentium & sensibilium, sicut studiosioribus eorum quæ sunt contemplatoribus visum est: moveri enim omnia dixerunt aut per rectam lineam, aut per circulum, aut oblique. Omnis enim motus simplici & composito continetur modo.) Si ergo intelligitur generatio ante motum eorum quorum est, inspicitur profecto eorum quorum est motus per

ρον, εἰ δὲ δύνασθαι μὲν φαῖεν, μὴ βούλεσθαι δὲ διὰ τὴν γενομένην πεῖραν τοῦ ἐναντίου, καὶ οὕτως, οὐ δι᾽ ἑαυτὸ ὡς καλὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον τὸ καλὸν αὐτοῖς ἔσται ἐξ ἀνάγκης στεργόμενον, ὡς οὐ φύσει ἢ κυρίως ὂν ἐραστόν, πᾶν γὰρ ὃ μὴ δι᾽ ἑαυτὸ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἐραστόν, καὶ πάσης ἑλκτικὸν κινήσεως, οὐ κυρίως καλὸν, καὶ διὰ τοῦτο, οὐδὲ καθελκτικὸν εἰκότως τῆς τῶν ἐπ᾽ αὐτῷ ἡδομένων ἐφέσεως, ἀλλὰ καὶ χάριν λοιπὸν ὁμολογήσαιμεν ἂν τῷ κακῷ οἱ τοῦτο περιέποντες τὸ φρόνημα, ὡς δι᾽ αὐτοῦ τὸ δέον διδαχθέντες καὶ τὴν ἐν τῷ καλῷ πῆξιν πῶς ἔχειν μεταμαθόντες, καὶ γένεσιν αὐτὸ ἀναγκαίως εἴποιεν ἄν, εἴπερ ἑαυτοῖς στοιχεῖν διέγνωσαν, καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς χρησιμοτέραν ὡς τοῦ συμφέροντος καθ᾽ αὐτοὺς, οὖσαν διδακτικήν· καὶ τοῦ πάντων τιμιωτέρου κλήματος, τῆς ἀγάπης λέγω, γεννητικὴν, καθ᾽ ἣν πέφυκε πάντα τὰ ἐκ θεοῦ γενόμενα, εἰς θεὸν συνάγεσθαι μονίμως τε καὶ ἀπαρατρέπτως.

Καὶ πάλιν· τῶν ἐκ θεοῦ γενομένων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἡ γένεσις, τῆς κινήσεως προεπινοεῖται. οὐ γὰρ οἷόν τε πρὸ γενέσεως εἶναι κίνησιν. Τῶν γὰρ γενομένων ἡ κίνησις ἤτε νοητῶν, νοητή, ἤτε αἰσθητῶν, αἰσθητή, οὐδὲν γὰρ τῶν γενομένων ἐστὶ τὸ παράπαν τῷ καθ᾽ αὐτῷ λόγῳ ἀκίνητον, οὐδ᾽ αὐτῶν τῶν ἀψύχων καὶ αἰσθητῶν, ὡς τοῖς ἐπιμελεστέροις τῶν ὄντων θεάμοσιν ἔδοξεν. κινεῖσθαι γὰρ πάντα ἔφασαν, ἢ κατ᾽ εὐθεῖαν ἢ κατὰ κύκλον ἢ ἑλικοειδῶς. πᾶσα γὰρ κίνησις, τῷ ἁπλῷ καὶ τῷ συνθέτῳ περιέχεται τρόπῳ. εἰ τοίνυν προεπινοεῖται τῆς ὧν ἐστι κινήσεως ἡ γένεσις, ἐπιθεωρεῖται δὲ τῆς ὧν ἐστι γενέσεως, ἡ κίνησις ὡς μετ᾽ αὐτὴν κατ᾽ ἐπίνοιαν οὖσα, ταύτην δὲ τὴν κίνησιν

δύναμιν

δύναμιν καλοῦσι φυσικὴν πρὸς τὸ κατ' αὐτὴν τέλος ἐπειγομένην, ἢ πάθος ἤτοι κίνησιν ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον γινομένην τέλος ἔχουσαν τὸ ἀπαθὲς ἢ ἐνέργειαν δραστικὴν τέλος ἔχουσαν τὸ αὐτοτελές· οὐδὲν δὲ τῶν γεννητῶν ἑαυτοῦ τέλος ἐστίν, εἴπερ οὔτε αὐταίτιον, ἐπεὶ καὶ ἀγέννητον καὶ ἄναρχον καὶ ἀκίνητον, ὡς πρὸς μηδὲν πως ἔχον κινηθῆναι, ἐκβαίνει γὰρ τῶν ὄντων τὴν φύσιν, ὡς οὐδενὸς ἕνεκεν ὄν, εἴπερ ἀληθὴς ὁ περὶ αὐτοῦ ὁρισμός, κἂν ἀλλότριος ᾖ ὁ λέγων· τέλος ἐστὶν οὗ ἕνεκεν τὰ πάντα, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκεν. οὐδὲ αὐτοτελές, ἐπεὶ καὶ ἀνενέργητον ὡς πλῆρες, καὶ ὡσαύτως καὶ μηδαμόθεν τὸ εἶναι ἔχον, τὸ αὐτοτελὲς γάρ πως, καὶ ἀναίτιον. οὐδ' ἀπαθές, ἐπεὶ καὶ μόνον καὶ ἄπειρον, καὶ ἀπερίγραφον, οὐ γὰρ πάσχειν πέφυκε καθόλου τὸ ἀπαθὲς τῷ μήτ' ἐρᾶν ἄλλου, ἢ κινεῖσθαι πρὸς ἄλλο τι κατ' ἔφεσιν· οὐδὲν ἄρα τῶν γεννητῶν κινούμενον ἔστη, ὡς τῆς πρώτης καὶ μόνης αἰτίας, ἐξ ἧς τὸ εἶναι τοῖς οὖσι πρόσεστι, μήπω τυχόν, ἢ τοῦ ἐσχάτου ἐντὸς γενόμενον ὀρεκτοῦ, ἵν' ἐκ προγεγενημένης ἑνάδος ὁ τῶν λογικῶν σκεδασμὸς ἑαυτῷ τὴν τῶν σωμάτων γένεσιν ἀκολούθως συνεισκομίσας νομισθῇ. Καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαυὶδ, καὶ Παῦλος οἱ ἅγιοι καὶ ὁ τούτων δεσπότης Χριστός. " Ὁ μὲν μὴ " γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τὸν προ- " πάτορα ἱστορήσας, καὶ ἄλλοθι εἰπὼν οὐ γὰρ " ἥκατε ἕως τοῦ νῦν εἰς τὴν κατάπαυσιν " καὶ εἰς τὴν κληρονομίαν ἣν κύριος ὁ " θεὸς δίδωσιν ὑμῖν, ὁ δὲ χορτασθήσομαι " βοῶν ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου, " καὶ ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν " ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. πότε ἥξω καὶ ὀφθή-

generationem, utpote dum sit post eam secundum notitiam. Talem autem motum virtutem vocant naturalem ad suum finem festinantem, [*qui sacram divinorum nobis mysteriorum scientiam sacre introduxerunt;*] aut passionem, id est motum ex altero venientem ad alterum, cujus finis est impassibilitas; aut operationem activam cujus finis est per seipsum perfectio. Nullum vero eorum quæ facta sunt suimet finis est, quoniam neque sui causa est; alioquin & ingenitum & carens principio & incommotabile esset, merito ad nullum quoquomodo habens moveri, transcenderet enim eorum quæ sunt naturam, utpote pro nullo esset; siquidem vera de ipso definitio, quamvis aliena, quæ dicit, finis est pro quo omnia, ipse vero pro nullo. Neque per se perfectio, alioquin non efficeretur jure plenum; & similiter, & à nullo esse haberet: per se enim perfectum quemadmodum & incausale. Neque impassibilitas, alioqui & manens & infinitum & incircumscriptum esset. Non enim pati naturaliter inest quod universaliter impassibile est quod neque amatur ab alio aut movetur ad aliud quid per amorem. Nullum igitur eorum quæ generata sunt motum stat, utpote primam & manentem causam, ex qua esse his, quæ sunt, inest, nondum comprehendens, aut intra novissimum factum est datum, aut ex primogenita unitate rationabilium sparsor sibimet corporum generationem consequenter coaptans arbitratus est. Et Testimonium perhibent Moyses & David & Paulus Sancti, & eorum Dominus Christus. Moyses quidem, *ne gustet ex ligno,* vitæ primum parentem describens: Et alibi dicens, *non enim venistis usque nunc in quietem & in hæreditatem quam Dominus Deus vester dabit vobis.* David vero, *satiabor clamans dum apparuerit mihi gloria tua, & sitivit anima mea ad Deum fortem viventem, quando veniam & apparebo vultui Dei?*

Paulus quoque Philippensibus quidem scribens, *si quomodo occurram in Resurrectionem quæ est ex mortuis, non quod jam acceperim; aut jam perfectus sim, expecto vero si forte comprehendam in quo & comprehensus sum ab Jesu Christo.* Hebræis item; *Ipse enim intrans in requiem suam & ipse quievit ab operibus suis, veluti a propriis Deus*: Et iterum in eadem epistola, *neminem pervenisse ad promissiones* affirmat. Christus vero, *venite ad me omnes laborantes & onerati, & ego quiescere vos faciam.* Nondum ergo ullo modo ullum eorum quæ facta sunt, naturalem virtutem ad finem motam stabilitavit, neque operationem quiescere fecit contendentem se suo fine, neque passionis quæ secundum motum est fructum messuit, impassibilitatem dico & immutabilitatem. Solius enim Dei est, finis esse & perfectio & impassibilitas: Eorum vero quæ facta sunt, ad finem principio carentem moveri & à tanto perfecto fine quietam facere operationem; & pati, sed non esse, aut non fieri secundum essentiam non est delectabile. Omne enim factum & creatum non immensum profecto; fideliter autem passioni auscultandum. Non enim ea quæ secundum conversionem & corruptionem virtutis est, hic declaratur passio, sed ea quæ per naturam subsistit in his, quæ sunt; omnia enim quæcunque facta sunt, patiuntur moveri, sicut ea quæ non sunt per seipsum-motus aut per seipsam-virtus sunt: Si ergo quæ genita sunt rationabilia subsistunt, omnino etiam moventur, utpote ex principio secundum naturam per esse; ad finem, secundum cognitionem per bene esse mota; finis enim eorum quæ moventur motus ipsum, in eo, quod semper est, bene esse est; sicut & principium est ipsum esse, quod

" σομαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ φιλιππησίοις μὲν γράφων, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν· οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελείωμαι. διώκω δὲ εἴ γε καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἑβραίοις δὲ, ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ θεός· καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, μηδένα κομίσασθαι τὰς ἐπαγγελίας διαβεβαιούμενος, ὁ δὲ δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Οὔπω οὖν οὐδαμῶς οὐδὲν τῶν γεννητῶν τὴν φυσικὴν δύναμιν πρὸς τὸ κατ' αὐτὴν τέλος κινουμένην ἔστησεν, οὐδὲ τῆς ἐνεργείας ἐπαύσατο τῷ κατ' αὐτὴν τέλει προσερείδεσθαι αὐτὴν, οὐδὲ τοῦ κατὰ κίνησιν πάθους τὸν καρπὸν ἐδρέψατο, τὸ ἀπαθὲς φημὶ καὶ ἀκίνητον· μόνου γὰρ θεοῦ τὸ τέλος εἶναι, καὶ τὸ τέλειον, καὶ τὸ ἀπαθὲς ὡς ἀκινήτου καὶ πλήρους καὶ ἀπαθοῦς· τῶν γεννητῶν δὲ τὸ πρὸς τέλος ἄναρχον κινηθῆναι καὶ ἀπὸ τῷ τελείῳ τέλει παῦσαι τὴν ἐνέργειαν, καὶ παθεῖν ἀλλ' οὐκ εἶναι, ἢ γενέσθαι κατ' οὐσίαν τὸ ἄποιον, πᾶν γὰρ γεννητὸν καὶ κτιστὸν οὐκ ἄσχετον δηλονότι, εὐγνωμόνως δὲ τοῦ πάθους ἀκουστέον, οὐ γὰρ τὸ κατὰ τροπὴν ἢ φθορὰν δυνάμεως ἐνταῦθα δηλοῦται πάθος, ἀλλὰ τὸ φύσει συνυπάρχον τοῖς οὖσι. πάντα γὰρ ὅσα γέγονε, πάσχει τὸ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις· εἰ τοίνυν γεννητὰ ὑπάρχει τὰ λογικὰ, καὶ κινεῖται πάντως, ὡς ἐξ ἀρχῆς κατὰ φύσιν διὰ τὸ εἶναι, πρὸς τέλος κατὰ γνώμην διὰ τὸ εὖ εἶναι κινούμενα· τέλος γὰρ τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως, αὐτὸ τὸ ἐν τῷ ἀεὶ εὖ εἶναι ἐστὶν, ὥσπερ καὶ ἀρχὴ, αὐτὸ τὸ εἶναι ὅπερ ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ καὶ τοῦ εἶναι

δοτὴρ,

δοτήρ, καὶ τοῦ εὖ εἶναι χαριστικός, ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος· ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ τὸ ἁπλῶς κινεῖσθαι ἡμᾶς ὡς ἀρχῆς, καὶ τὸ πῶς κινεῖσθαι πρὸς αὐτὸν ὡς τέλος ἐστίν. εἰ δὲ κινεῖται ἀναλόγως ἑαυτῷ νοερῶς τὸ νοερόν, καὶ νοεῖ πάντως· εἰ δὲ νοεῖ, καὶ ἐρᾷ πάντως τοῦ νοηθέντος· εἰ δ' ἐρᾷ, καὶ πάσχει πάντως τὴν πρὸς αὐτό, ὡς ἐραστόν, ἔκστασιν· εἰ δὲ πάσχει, δηλονότι καὶ ἐπείγεται· εἰ δὲ ἐπείγεται, καὶ ἐπιτείνει πάντως τὸ σφοδρὸν τῆς κινήσεως· εἰ δὲ ἐπιτείνει σφοδρῶς τὴν κίνησιν, οὐχ ἵσταται μέχρις ἂν γένηται ὅλον ἐν ὅλῳ τῷ ἐραστῷ, καὶ ὑφ' ὅλου περιληφθῇ, ἑκουσίως ὅλον κατὰ προαίρεσιν τὴν σωτήριον περιγραφὴν δεχόμενον, ἵν' ὅλον ὅλῳ ποιωθῇ τῷ περιγράφοντι, ὡς μηδ' ὅλως λοιπὸν βούλεσθαι ἐξ ἑαυτοῦ αὐτὸ ἐκεῖνο ὅλον γνωρίζεσθαι δύνασθαι τὸ περιγραφόμενον, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιγράφοντος, ὡς ἀὴρ δι' ὅλου πεφωτισμένος φωτί, καὶ πυρὶ σίδηρος, ὅλος ὅλῳ πεπυρακτωμένος ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν τοιούτων ἐστίν. Ἐξ ὧν στοχαστικῶς τὴν ἐσομένην, ἀλλ' οὐ τὴν γεγενημένην καὶ παρ' ἀφθαρσίας τοῖς ἀξίοις τῆς ἀγαθότητος μετουσίαν καὶ εἰκασίαν μόνον λαμβάνομεν, ἐπειδὴ καὶ ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὰ ἐλπιζόμενα ἐστίν, ὡς ὄψεως ὄντα κατὰ τὸ γεγραμμένον καὶ ἀκοῆς καὶ διανοίας ἐπέκεινα· καὶ τοῦτο ἐστὶν ἴσως ἡ ὑποταγὴ ἣν ὁ θεῖος ἀπόστολος φησὶ τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ὑποτάσσειν τοὺς ἑκουσίως δεχομένους τὸ ὑποτάσσεσθαι, μεθ' ἣν ἢ δι' ἥν, ὁ ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος, ὡς τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἤγουν τοῦ αὐτεξουσίου, (δι' οὗ πρὸς ἡμᾶς ποιούμενος τὴν εἴσοδον, ἐπεκύρου καθ' ἡμῶν τὸ τῆς φθορᾶς κράτος) ἑκουσίως καθόλου ἐκχωρηθέντος θεῷ, καὶ καλῶς βασιλεύοντος τὸ βασιλεύεσθαι, τῷ ἀργεῖν τοῦ τι ἐθέλειν παρὰ ὃ θέλει θεός, ὥσπερ φησὶ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τυπῶν τὸ ἡμέ-

quidem est Deus, qui & esse dat, & bene esse donat, jure principium & finis: ex ipso enim & absolute moveri nos ut à principio, & quoquomodo moveri ad se, ut ad finem, est. Si autem movetur corrationabiliter sibimet intellectualiter intellectuale, omnino etiam intelligit: si autem intelligit, omnino amat quod intelligit: si amat, patitur omnino ad ipsum ut amabile excessum: si autem patitur, profecto etiam festinat: si festinat, omnino etiam intendit validum motum: si autem intendit validum motum, non stat quousque fiat totum in toto amato, & à toto comprehendatur; libenter totum secundum voluntatem salutarem accipiens circumscriptionem, ut totum toto afficiatur circumscribente, ut nihil omnino restet velle ex seipso, seipsum totum cognoscere valendo circumscriptum, sed ex circumscribente: sicut aer per totum illuminatus lumine & igne ferrum totum toto liquefactum, aut si quid aliud talium est. Ex quibus speculative futuram sed non jam factam & incorruptam dignis bonitatis participationem per similitudinem solummodo accipimus; quoniam & super omnia hæc sunt quæ speranda sunt, merito dum sint summa visionis sicut scriptum est & auditus & intellectus; & hoc utique est ipsa subjectio quam divinus Apostolus ait Patri filium subjecturam fore voluntarie accepturi subjectos esse, post quam & per quam novissima inimica destruetur mors, utpote corruptionis potentia, per quam ad nos fecit introitum, (ipso in nobis, qui per se potens est, adjuvante secundum nos) voluntarie universaliter Deo implente & bene regnante quod regit, otium agendo ne quid velit præter quod vult Deus; sicut alibi ait ipse in seipso formans quod nostrum est

salvator ad Patrem, *veruntamen non sicut ego volo sed sicut tu,* & post eum divinus ac mirabilis Paulus veluti seipsum negans & propriam habere jam vitam nesciens, *vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus.* Non conturbet vos quod dictum est, non enim ablationem propriæ potentiæ fieri dico, sed positionem magis secundum naturam fixam & immutabilem, id est excessum intellectualem, ut unde nobis subsistit esse, & moveri accipere desideremus, velut imagine redeunte ad principale exemplum, & signi instar per figuram bene compacti principali formæ, & aliorsum ferri neque habente de cetero neque valente; an apertius dicendum & verius, neque posse volente, merito divina accepta operatione, magis autem Deus per Deificationem facta, & plus dilectata excessu ab his quæ naturaliter in ea sunt & ab his quæ sunt & intelliguntur, per superantem se gratiam spiritus & solummodo habentem operatorem Jesum & acccipientem, ita ut sit una & sola per omnia operatio Dei & dignorum Deo; magis autem solius Dei, utpote toto totos dignos bene ac pulcre ambiente. Omni enim necessitate per omnia circa aliud quid quiescent potestativo motu qui secundum desiderium est novissimo apparente dato & participato & corrationabiliter participantium virtuti incomprehensibiliter, ut ita dicam, capto; ad quod omnis festinat conversatio excelsi & intellectus; *& in quod omnis stabilitatur appetitus, & supra quod nullo modo fertur; neque enim habet:* Et ad quod tendit omnis festinantis motus, *& a quo venientibus omnis contemplationis Requies,* ut ait Beatus iste magister. Neque erit quid extra Deum tunc manifestatum, aut Deo è contra imaginari visum ut alicujus deside-

τερον ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα, "πλὴν "οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ θεσπέσιος παῦλος, ὥσπερ ἑαυτὸν ἀρνησάμενος καὶ ἰδίαν ἔχειν ἔτι ζωὴν "μὴ εἰδώς, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν "ἐμοὶ χριστός, μὴ ταρασσέτω δὲ ὑμᾶς τὸ λεγόμενον, οὐ γὰρ ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου γίνεσθαί φημι ἀλλὰ θέσιν μᾶλλον τὴν κατὰ φύσιν παγίαν τε καὶ ἀμετάθετον, ἤγουν ἐκχώρησιν γνωμικήν, ἵν' ὅθεν ἡμῖν ὑπάρχει τὸ εἶναι, καὶ τὸ κινεῖσθαι λαβεῖν ποθήσωμεν, ὡς τῆς εἰκόνος ἀνελθούσης πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ σφραγῖδος δίκην ἐκτυπώματι καλῶς ἡρμοσμένης τῷ ἀρχετύπῳ, καὶ ἄλλοθι φέρεσθαι μήτ' ἐχούσης λοιπόν, μήτε δυναμένης, ἢ σαφέστερον εἰπεῖν καὶ ἀληθέστερον μήτε βούλεσθαι δυναμένης, ὡς τῆς θείας ἐπειλημμένης ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ θεὸς τῇ θεώσει γεγενημένης, καὶ πλέον ἡδομένης τῇ ἐκστάσει τῶν φυσικῶς ἐπ' αὐτῆς καὶ ὄντων καὶ νοουμένων διὰ τὴν ἐκνικήσασαν αὐτὴν χάριν τοῦ πνεύματος, καὶ μόνον ἔχουσαν ἐνεργοῦντα τὸν θεὸν δείξασαν, ὥστε εἶναι μίαν καὶ μόνην διὰ πάντων ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀξίων θεοῦ, μᾶλλον δὲ μόνου θεοῦ, ὡς ὅλου ὅλοις τοῖς ἀξίοις ἀγαθοπρεπῶς περιχωρήσαντος, ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τῆς κατ' ἔφεσιν τὰ πάντα περί τι ἄλλο παύσασθαι ἐξουσιαστικῆς κινήσεως τοῦ ἐσχάτου φανέντος ὀρεκτοῦ καὶ μετεχομένου, καὶ ἀναλόγως τῇ τῶν μετεχόντων δυνάμει ἀχωρήτως, ἵν' οὕτως εἴπω, χωρουμένου, πρὸς ὃ πᾶσα σπεύδει πολιτεία ὑψηλοῦ καὶ διάνοια, καὶ εἰς "ὃ πᾶσα "ἔφεσις ἵσταται, καὶ ὑπὲρ ὃ οὐδαμῶς φέ"ρεται, οὔτε γὰρ ἔχει, καὶ πρὸς ὃ τείνει πᾶσα σπουδαίου κίνησις, "καὶ οὗ γενομένοις, πάσης "θεωρίας ἀνάπαυσις, φησὶν ὁ μακάριος διδάσκαλος, οὔτε γὰρ ἔσται τι ἐκτὸς θεοῦ τότε δεικνύμενον ἢ θεῷ ἀντιποιοῦσθαι δοκοῦν, ἵνα τινὸς ἔφεσιν πρὸς αὐτὸ ῥέψαι δελεάσῃ,

λεάσῃ, πάντων περιληφθέντων αὐτῷ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν κατὰ τὴν ἄφραστον αὐτοῦ ἔκφανσιν καὶ παρουσίαν, ὥς οὐδ' ἐν ἡμέρᾳ τὰ ἀστρῷα φῶτα καὶ αὐτὰ τὰ ἄστρα ἡλίου φανέντος τῷ πολλῷ καὶ ἀσυγκρίτῳ φωτὶ, ἐξ οὗ καὶ αὐτοῖς τὸ φῶτα εἶναι, καλυπτόμενα καὶ οὐδ' ὅτι εἰσὶν ὅσον αἰσθήσει γνωριζόμενα. Ἐν θεῷ δὲ καὶ πλέον ὅσον ἀκτίστου καὶ κτιστῶν ἄπειρον τὸ μέσον ἐστὶ καὶ διάφορον. τότε γὰρ καὶ τὴν κατ' οὐσίαν ὕπαρξιν τῶν ὄντων κατὰ τὸ τί, καὶ πῶς, καὶ εἶναι τινι εἶναι, ὡς οἶμαι, μανθάνοντες, πρός τι ἐφετῶς ἔτι κατὰ γνῶσιν οὐ κινηθησόμεθα, τῆς ἑκάστου καὶ ἐφ' ἑκάστου τῶν μετὰ θεὸν γνώσεως ἡμῖν περατωθείσης καὶ τῆς ἀπείρου καὶ θείας καὶ ἀπεριλήπτου, ἀπολαυστικῶς ἡμῖν ἀναλόγως προκειμένης τε μόνης καὶ μετεχομένης. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάνυ φιλοσοφούμενον κατὰ τοῦτον τὸν θεοφόρον διδάσκαλον, "ἐπιγνώσεσθαι ἡμᾶς ποτὲ ὅσον ἐγνώσμεθα, ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον φάσκοντος, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον τῷ οἰκείῳ προσμίξωμεν, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ εἶναι τὴν θρυλλουμένην ἑνάδα, καὶ τοῦ πῶς κατ' ἔμφασιν ἐκ τῶν νῦν ἡμῖν ἐφικτῶν τῆς γραφῆς νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ἔσται ἡ τῶν μελλόντων κατάστασις, εἰρήσθω ταῦτα. περὶ δὲ τοῦ πῶς μοῖρα ὄντες θεοῦ ἀπερρύημεν θεοῦ ἡγουμένου ἐντεῦθεν τὸν λόγον ποιήσομαι.

Τίς γὰρ λόγῳ εἰδὼς καὶ σοφίᾳ τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρὰ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι, εἰ τῇ φυσικῇ τῶν ὄντων ἀπείρῳ διαφορᾷ τε καὶ ποικιλίᾳ ἐμφρόνως τὸ τῆς ψυχῆς θεωρητικὸν προσαγάγοι, καὶ τῷ ἐξεταστικῷ συνδιακρίνοι λόγῳ, κατ' ἐπίνοιαν τὸν καθ' ὃν ἐκτίσθησαν λόγον, οὐχὶ

rium ad seipsum fluere erroris sit omnibus ambitis ab ipso intelligibilibus & sensibilibus secundum ineffabilem ipsius manifestationem & præsentiam; sicut neque in die syderea lumina & ipsa Astra sole apparente multo & incomparabili lumine ex quo eis lumina esse occultata & neque quia sunt quantum sensui cognita. In Deo vero plus quantum inter non-creatum & creatum infinita medietas est & differentia. Tunc enim per essentiam eorum quæ sunt subsistentiam secundum quod, quid, & quomodo, & in quo esse, ut arbitror, scientes, ad quid appetitum adhuc per cognitionem non movebimus uniuscujusque & in unoquoque eorum quæ post Deum sunt cognitione nobis consummata & infinita ac divina & incomprehensibili fructuose nobis proportionaliter proposita mansione & participatione. Et hoc est quod valde philosophatum est secundum Deiferum hunc magistrum dicentem, *cognoscituros nos quandoque quantum cogniti sumus, cum deiforme hoc, & divinum nostrum animum & rationem proprio admiscebimus, & imago revertetur ad principale exemplum cujus nunc habet appetitum.* De eo igitur quod non sit dispertita unitas & quomodo secundum notitiam ex possibilibus nunc nobis scripturæ intellectibus & disputationibus erit futurorum status dictum est hactenus: de eo vero quomodo dum pars Dei simus à Deo refluximus Deo duce, hinc sermonem faciam.

Quis enim ratione considerans & sapientia ea, quæ sunt, ab eo quod non est, à Deo in id quod est transducta, si per naturalem eorum quæ sunt infinitam differentiam & varietatem prudenter animæ contemplativum adduceret & inquisitiva condiscerneret ratione per intelligentiam, secundum quam

creata sunt causam, non multas cognosceret causas unam causam eorum quæ facta sunt inseparabiliter cumdiscretam differentiam per eorum & inter se invicem & seipsa inconfusam proprietatem; Et iterum, unam multas, omnium ad eam relatione per seipsum inconfuse subsistens unum-essentiale & unum-substantiale Dei & Patris deum verbum merito principium & causam omnium, *in quo creata sunt omnia quæ in cœlis & quæ in terra sive visibilia sive invisibilia, sive throni, sive Dominationes, sive principatus, sive potestates; omnia ex ipso & per ipsum & in ipso creata sunt*; causas enim eorum quæ facta sunt habens ante sæcula præsubstitutas voluntate bona secundum eas visibilem & invisibilem ex non existente substituit creaturam ratione & sapientia omnia secundum opportunum tempus & fecit & facit & quæ universaliter sunt & quæ per singula. Causam enim Angelorum crearis præduxisse credimus causam uniuscujusque complentium mundum, qui super nos est, essentiarum & virtutum: rationem hominum rationem uniuscujusque ex Deo esse accipientium, ut non per singula dicam, siquidem ipse infinite per seipsum supereminentia dum sit ineffabilis & inintelligibilis, & omnis summa creaturæ, & existentis per seipsam & intellectæ differentiæ & discretionis, seipsum in omnibus, quæ ex eo sunt, singulorum Analogiam bene ac pulcre ostendens & multiplicans, Et in seipsum omnia recapitulans per quem & esse, & permanere, & ex quo quæ genita sunt, quantum genita sunt, & ad quem genita sunt, & manentia & mota participant Deum: omnia enim participant, eo quod ex Deo facta sunt, proportionaliter Deum, sive per intellectum sive rationem, sive sensum sive motum vitalem, si-

πολλοὺς εἶναι λόγους τὸν ἕνα λόγον, τῇ τῶν γεγονότων ἀδιαιρέτῳ συνδιακρινόμενον διαφορᾷ διὰ τὴν αὐτῶν πρὸς ἄλληλά τε καὶ ἑαυτὰ ἀσύγχυτον ἰδιότητα, καὶ πάλιν ἕνα τοὺς πολλοὺς τῇ πρὸς αὐτὸν τῶν πάντων ἀναφορᾷ δι᾽ ἑαυτῶν ἀσυγχύτως ὑπάρχοντα ἐνούσιόν τε καὶ ἐνυπόστατον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεὸν λόγον ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν ὅλων «ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι· πάντα δι᾽ αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται», τοὺς γὰρ λόγους τῶν γεγονότων ἔχων πρὸ τῶν αἰώνων ὑφεστῶτας βουλήσει ἀγαθῇ κατ᾽ αὐτοὺς τήν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπεστήσατο κτίσιν, λόγῳ καὶ σοφίᾳ τὰ πάντα κατὰ τὸν δέοντα χρόνον ποιήσας τε καὶ ποιῶν τὰ καθόλου τε καὶ καθέκαστον. λόγον γὰρ ἀγγέλων δημιουργίας προκαθηγεῖσθαι πιστεύομεν λόγον ἑκάστης τῶν συμπληρουσῶν τὸν ἄνω κόσμον οὐσιῶν καὶ δυνάμεων· λόγον ἀνθρώπων λόγον πάντων τῶν ἐκ θεοῦ τὸ εἶναι λαβόντων, ἵνα μὴ τὰ καθ᾽ ἕκαστον λέγω τὸν αὐτὸν μὲν ἀπείρως δι᾽ ἑαυτὸν ὑπεροχῇ ἄφραστον ὄντα καὶ ἀκατανόητον καὶ πάσης ἐπέκεινα κτίσεως, καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὴν οὔσης καὶ νοουμένης διαφορᾶς καὶ διακρίσεως, καὶ τὸν αὐτὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑκάστου ἀναλογίαν ἀγαθοπρεπῶς δεικνύμενόν τε καὶ πληθυνόμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα ἀνακεφαλαιούμενον, καθ᾽ ὃν τό τε εἶναι καὶ τὸ διαμένειν; καὶ ἐξ οὗ τὰ γεγονότα ὡς γέγονε, καὶ ἐφ᾽ ᾧ γέγονε, καὶ μένοντα καὶ κινούμενα μετέχει θεοῦ, πάντα γὰρ μετέχει διὰ τὸ ἐκ θεοῦ γεγενῆσθαι ἀναλόγως θεοῦ, ἢ κατὰ νοῦν, ἢ κατὰ λόγον, ἢ αἴσθησιν, ἢ κίνησιν ζωτικήν, ἢ οὐσιώδη καὶ ἐκτι-

κὴν

κὴν ἐπιτηδειότητα, ὡς τῷ μεγάλῳ καὶ θεοφάντορι Διονυσίῳ δοκεῖ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ. ἕκαστον οὖν τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων αὐτῷ τῷ καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγῳ τῷ ἐν τῷ θεῷ ὄντι, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὄντι, μοῖρα καὶ λέγεται καὶ ἔστι θεοῦ διὰ τὸν αὐτοῦ προόντα ἐν τῷ θεῷ, καθὼς εἴρηται, λόγον, ἀμέλει τοι καὶ εἰ κατ' αὐτὸν κινηθείη ἐν τῷ θεῷ, γενήσεται ἐν ᾧ ὁ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγος προένεστιν ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία κἂν μηδενὸς ἄλλου πρὸ τῆς ἰδίας ἀρχῆς κατὰ πόθον ἐπιλαβέσθαι θελήσοι οὐκ ἀπερρέει θεοῦ ἀλλὰ μᾶλλον τῇ πρὸς αὐτὸν ἀνατάσει, θεὸς γίνεται καὶ μοῖρα θεοῦ λέγεται τῷ μετέχειν προσηκόντως θεοῦ ὡς κατὰ φύσιν σοφῶς τε καὶ λελογισμένως δι' εὐπρεποῦς κινήσεως τῆς ἰδίας ἐπιλαμβανόμενος ἀρχῆς καὶ αἰτίας οὐκ ἔχων λοιπὸν ἄλλοθί ποι μετὰ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ τὸν πρὸς τὸν καθ' ὃν ἐκτίσθη λόγον ἄνοδόν τε καὶ ἀποκατάστασιν, κινηθῆναι, ἢ πῶς κινηθῆναι, τῆς ἐπὶ τῷ θείῳ δηλονότι σκοπῷ, κινήσεως αὐτοῦ αὐτὸν πέρας λαβούσης τὸν θεῖον σκοπὸν, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν ἅγιον προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνείᾳ λέγων οὕτως· "Σάββατα δὲ ἀληθῆ ἡ ἀποκειμένη ἀνάπαυσις τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἅπερ διὰ τὸ ἀληθῆ εἶναι, ἀνέχεται ὁ θεὸς καὶ φθάνει γε ἐπ' ἐκεῖνα τὰ σάββατα τῆς ἀναπαύσεως παρ' ᾧ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, ἀποστὰς δηλονότι τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπαύσεως καταντήσας, ἐν ᾧ ὁ γενόμενος οὐκ ἔτι κινηθήσεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταραξίας περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης, πάντων οὖν τόπος τῶν ἀξιουμένων τῆς τοιαύτης μακαριότητος ἐστὶν ὁ θεὸς κατὰ τὸ γεγραμμένον· γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν καὶ εἰς τόπον ὀχυρὸν τοῦ σῶσαί με, παρ'

ve eſſentialem & habitum opportunitatem,ut magno & divino manifeſtatori Dionyſio videtur Areopagitæ. Unuſquiſque ergo intelligibilium & rationabilium Angelorum & hominum per eam, qua creatus eſt, rationem, qua in Deo eſt, & ad Deum eſt, pars eſt & dicitur Dei per ſuam ante-exiſtentem in Deo, ſicut dictum eſt, cauſam ; itaque ſi ſecundum ipſam moveretur, in Deo fieret, in quo eſſentiæ ſuæ ratio ante-ineſt, ut in principio & cauſa, & nullius alicujus ante proprium principium deſiderium accipere vellet, neque reflueret à Deo, ſed magis per eam quæ ad eum eſt, intentionem, Deus fieret & pars Dei diceretur participando connaturaliter Deum, utpote ſecundum naturam ſapienter ac rationabiliter per pulcrum motum ſuum accepturus principium & cauſam, non habens aliorſum de cetero poſt ſuum principium ad rationem per quam crearetur aſcenſum & reſtitutionem movendi aut quomodo moveretur in Divino videlicet deſiderio, motu ſuo ipſum finem accipiente, divinam viſionem, ut Baſilius declarat in interpretatione in ſanctum prophetam Iſaiam, dicens ſic : *Sabbatha autem vera ſunt repoſita requies populo Dei, quæ quidem eo quod vera ſint recipit Deus & manifeſtat ſumma Sabbatha quietis, ille cui mundus crucifixus eſt, diſcedens profecto a mundanis, & in proprium locum ſpiritualis quietis occurrens, in quo factus non jam movebitur a ſuo loco, dum ſit ſilentium & pax circa illum ſtatum. Omnium igitur locus dignorum tali beatitudine Deus eſt, ſecundum quod ſcriptum eſt, Eſto mihi in Deum protectorem & in locum munitum ſalvandi me ;* apud quem fir-

miter

miter omnium rationes fixæ sunt per quas etiam cognoscere omnia ante generationem eorum dicitur merito in ipso & apud ipsum existentibus per ipsam veritatem omnibus, etsi ea omnia & quæ sunt & quæ futura sunt, non simul suis causis ut cognita sunt a Deo, in essentiam adducta sunt, sed singula quæque opportuno tempore secundum creatoris sapientiam pulcre juxta eorum causas creata sunt, & per se esse operatione accipiunt; quoniam ipse quidem semper secundum operationem est creator ea vero potentia quidem sunt, operatione autem nondum: quia neque possunt horum simul esse infinitum & finita, neque ulla ratio approbare manifestabitur horum simul esse valens essentiam & superessentiale, & in id ipsum ducere menso immensum, & ei quod in habitu est quod caret habitudine, & quod nullam habet in se categoriæ speciem affirmatam & per omnes eas categoriarum viz. species constituto; omnia enim quæ creata sunt secundum essentiam & generationem omnino in omnibus affirmantur per formas, & existentibus eorum quæ extrinsecus sunt circa eam rationibus continentur: sublata itaque summa & abdicativa verbi theologia, secundum quam neque dicitur neque intelligitur, neque est omnino quid alicui cognitorum, merito superessentiale, neque à quodam ullo modo in aliquo participatur; multæ causæ una causa est, & una multæ. Nam secundum bonam ac pulcram in ea quæ sunt unius & factricem & continuatricem processionem multæ una: Per vero in unum multorum conversoriam & manuductricem relationem & providentiam, velut in principium omnipotens aut centrum rectarum ex eo linearum principia præambiens, & sic omnes

ᾧ βεβαίως πάντων οἱ λόγοι πεπήγασι, καθ' οὓς καὶ γινώσκειν τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν λέγεται, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτῷ ὄντων αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ τῶν πάντων· κἂν εἰ αὐτὰ τὰ πάντα τά τε ὄντα καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐχ ἅμα τοῖς ἑαυτῶν λόγοις ἢ τῷ γνωσθῆναι ὑπὸ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν, ἀλλ' ἕκαστα τῷ ἐπιτηδείῳ καιρῷ κατὰ τὴν τοῦ δημιουργοῦ σοφίαν, πρεπόντως κατὰ τοὺς ἑαυτῶν λόγους δημιουργούμενα καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι τῇ ἐνεργείᾳ λαμβάνει, ἐπειδὴ ὁ μὲν κατ' ἐνέργειαν ἀεὶ ἐστὶ δημιουργός, τὰ δὲ δυνάμει μὲν ἐστὶν ἐνεργείᾳ δὲ οὐκ ἔτι, ὅτι μηδὲ οἷόν τε τῶν ἅμα εἶναι τὸ ἄπειρον καὶ τὰ πεπερασμένα, οὐδέ τις δεῖξαι λόγος ἀναφανήσεται, τῶν ἅμα εἶναι δύνασθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ εἰς ταυτὸν ἀγαγεῖν τῷ ἐμμέτρῳ τὸ ἄμμετρον, καὶ τῷ ἐν σχέσει τὸ ἄσχετον, καὶ τὸ μηδὲν ἔχον ἐπ' αὐτοῦ κατηγορίας εἶδος καταφασκόμενον τῷ διὰ πάντων τούτων συνισταμένῳ· πάντα γὰρ τὰ κτιστὰ κατ' οὐσίαν τε καὶ γένεσιν παντάπασι καταφάσκεται, τοῖς ἰδίοις καὶ τοῖς περὶ αὐτὰ οὖσι τῶν ἐκτὸς λόγοις περιεχόμενα· ὑπεξῃρημένης οὖν τῆς ἄκρας καὶ ἀποφατικῆς τοῦ λόγου θεολογίας, καθ' ἣν οὔτε λέγεται οὔτ' ἐννοεῖται οὔτε ἐστὶ τὸ σύνολόν τι τῶν ἄλλων συνεγνωσμένων, ὡς ὑπερούσιος, οὐδὲ ὑπό τινος οὐδαμῶς καθ' ὁτιοῦν μετέχεται, πολλοὶ λόγοι ὁ εἷς λόγος ἐστὶ καὶ εἷς οἱ πολλοί· κατὰ μὲν τὴν ἀγαθοπρεπῆ εἰς τὰ ὄντα τοῦ ἑνὸς ποιητικήν τε καὶ συνεκτικὴν πρόοδον πολλοὶ ὁ εἷς· κατὰ δὲ τὴν εἰς τὸ ἓν τῶν πολλῶν ἐπιστρεπτικήν τε καὶ χειραγωγικὴν ἀναφοράν τε καὶ πρόνοιαν ὥσπερ εἰς ἀρχὴν παντοκρατορικὴν ἢ κέντρον τῶν ἐξ αὐτοῦ εὐθειῶν τὰς ἀρχὰς προειληφὼς, καὶ ὡς πάντων συναγωγὸς, εἷς οἱ πολλοί. μοῖρα οὖν ἐσμὲν

καὶ

καὶ λεγόμεθα θεοῦ διὰ τὸ τοὺς τοῦ εἶναι ἡμῶν λόγους ἐν τῷ θεῷ προϋφεστάναι· ῥεύσαντες δὲ ἄνωθεν πάλιν λεγόμεθα, διότι μὴ καθ' ὃν γεγενήμεθα λόγον τὸν ἐν τῷ θεῷ προόντα κεκινήμεθα.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐστὶν εὐμαρὲς τῷ εὐσεβῶς ἐπιβάλλειν τοῖς τῶν ὄντων λόγοις δεδιδαγμένῳ τὸν περὶ τούτου λόγον διεξελθεῖν, εἰ γὰρ οὐσία τῆς ἐν ἑκάστῳ ἀρετῆς ὁ εἷς ὑπάρχειν λόγος τοῦ θεοῦ μὴ ἀμφιβέβληται· (οὐσία γὰρ πάντων τῶν ἀρετῶν αὐτός ἐστιν ὁ κύριος ἡμῶν Ιησοῦς Χριστός, ὡς γέγραπται, "ὃς ἐγενήθη "ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ σοφία, δικαιοσύνη τε καὶ "ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις· ἀπολύτως ταῦτα δηλαδὴ ἐπ' αὐτοῦ λεγόμενα ἔχων ὡς αὐτοσοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιότης ὤν, καὶ οὐχ ὡς ἐφ' ἡμῶν προσδιωρισμένως, οἷον ὡς σοφὸς ἄνθρωπος, ἢ δίκαιος ἄνθρωπος,) πᾶς δηλονότι ἄνθρωπος ἀρετῆς καθ' ἕξιν παγίαν μετέχων ἀναμφιλέκτως θεοῦ μετέχει τῆς οὐσίας τῶν ἀρετῶν, ὡς τὴν κατὰ φύσιν σπορὰν τοῦ ἀγαθοῦ γνησίως κατὰ προαίρεσιν γεωργήσας καὶ ταυτὸν δείξας τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος, καὶ τὴν ἀρχὴν τῷ τέλει, μᾶλλον δὲ ταυτὸν ἀρχὴν οὖσαν καὶ τέλος, ὡς ἀνόθευτος θεοῦ τυγχάνων συνήγορος, εἴπερ παντὸς πράγματος ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ ἐπ' αὐτῷ σκοπὸς ὑπάρχειν πεπίστευται· τὴν μὲν, ὡς ἐκεῖθεν εἰληφὼς πρὸς τῷ εἶναι, καὶ κατὰ μέθεξιν ἀγαθόν· τὸ δὲ, ὡς κατ' αὐτὴν γνώμῃ τε καὶ προαιρέσει τὸν ἐπαινετὸν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπλανῶς ἄγοντα διανύσας δρόμον διὰ σπουδῆς καθ' ὃν γίνεται θεὸς ἐκ τοῦ θεοῦ, τὸ θεὸς εἶναι λαμβάνων ὡς τὸ κατ' εἰκόνα φύσει καλῷ, καὶ προαιρέσει τὴν δι' ἀρετῶν προσθεὶς ἐξομοίωσιν, διὰ τῆς ἐμφύτου πρὸς τὴν ἰδίαν

congregans, una multæ. Pars igitur ſumus & dicimur Dei, eo quod eſſentiæ noſtræ rationes in Deo præſubſtitutæ ſint; fluentes vero de ſurſum iterum dicimur, eo quod non ſecundum in Deo præſubſiſtentem cauſam per quam facti ſumus moti fuimus.

Secundum alterum quoque modum facile eſt pie amare eorum quæ ſunt cauſam erudito de hoc rationem percurrere. Si enim eſſentiam unicuique virtutis unum ſubſiſtere Dei verbum non dubitatur, (nam eſſentia omnium virtutum ipſe eſt Dominus noſter & Deus Jeſus Chriſtus, ſicut ſcriptum eſt, *qui factus eſt nobis a Deo ſapientia, & juſtitia, & ſanctificatio, & redemtio;* profecto hæc quæ dicta ſunt abſolute in ſeipſo habet, jure qui eſt per ſe ſapientia & juſtitia & ſanctitas, & non ſicut in nobis cum definitione, verbi gratia, ſicut ſapiens homo aut juſtus homo:) omnis profecto homo virtutem ſecundum habitum fixum participans, ſine ambiguitate Deum participat, eſſentiam virtutum veluti naturalis ſemen boni fideliter per voluntatem colens, & id ipſum oſtendens principio finem & principium fini, magis vero id ipſum principium eſſe & finem, quaſi ſecurus Deum conſtituens concionator; ſiquidem univerſæ Rei principium & finem qui in ſeipſo videt ſubſiſtere credit: principium quidem, quaſi inde accipiens, & eſſentiam per participationem [naturale] bonum: finem vero, veluti per cognitionem ipſius principii & appetitum, laudabilem ad ipſum ſine errore ducentem cum feſtinatione perficiens curſum, per quem fit Deus ex Deo, Deus eſſe accipiens; merito ſecundum imaginem naturali bono voluntate per virtutes addens ſimilitudinem per inſitam ad proprium

 principi-

principium ascensionem & familiaritatem. Et impletur de cetero in ipso Apostolicus sermo dicens, *in ipso enim vivimus & movemur & sumus*. Fit enim in Deo per excellentiam ante-existentem in Deo essentiæ rationem non corrumpens, & movetur in Deo secundum præcedentem in Deo bene esse rationem per virtutes operans, & vivit in Deo secundum præcedentem in Deo semper esse rationem. Hic quidem jam secundum impassibilem valde habitum id ipsum sibimet & incommotabilis est: in futuro vero sæculo secundum datam theosin, id est Deificationem, prædictas in Deo antecedentes causas, magis autem Deum, in quo causæ bonorum præfixæ sunt, in caritate amans & salutaturus: & est pars Dei, ut est per essentiæ suæ in Deo rationem, & ut bonus per bene essendi in Deo rationem, & ut Deus per semper essendi rationem, merito eas honorans & secundum eas operans, & per eas seipsum quidem Deo soli per totum inserens; Deum vero solum sibimet per totum & imaginans & formans, ita ut & ipse sit gratia & vocetur Deus, & Deus sit condescensione & vocetur per se homo, & mutuo in hoc affectu ostendatur virtus quæ & hominem Deo per Divinum amorem deificat, & Deum homini per humanum amorem inhumanat, & facit per bonam conversionem Deum quidem hominem per hominis deificationem, & hominem Deum per Dei inhumanationem. Vult enim semper & in omnibus Dei verbum & Deus sua incorporatione operari mysterium. Qui vero suum relinquens principium pars Dei constitutus per existentem in ipso virtutis rationem secundum redditam causam, ad id quod non est irrationabiliter fertur, recte de sur-

ἀρχὴν ἀναβάσεώς τε καὶ οἰκειότητος. καὶ πληροῦται λοιπὸν καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ φάσκον, „ἐν αὐτῷ γὰρ „ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. γίνεται γὰρ ἐν τῷ θεῷ διὰ προσοχῆς τὸν ἐν τῷ θεῷ προόντα τοῦ εἶναι λόγον μὴ παραφθείρας· καὶ κινεῖται ἐν τῷ θεῷ κατὰ τὸν προόντα τοῦ εὖ εἶναι λόγον, διὰ τῶν ἀρετῶν ἐνεργούμενος· καὶ ζῇ ἐν τῷ θεῷ κατὰ τὸν προόντα ἐν τῷ θεῷ τοῦ ἀεὶ εἶναι λόγον. ἐντεῦθεν μὲν ἤδη κατὰ τὴν ἀπαθεστάτην ἕξιν ταυτὸν ἑαυτῷ καὶ ἀκίνητος ὤν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατὰ τὴν δοθησομένην θέωσιν τοὺς εἰρημένους καὶ ἐν τῷ θεῷ προόντας λόγους, μᾶλλον δὲ τὸν θεὸν ἐν ᾧ οἱ λόγοι τῶν καλῶν πεπήγασιν, ἀγαπητικῶς στέργων καὶ ἀσπαζόμενος, καὶ ἔστι μοῖρα θεοῦ ὡς ὢν διὰ τὸ ἐν τῷ θεῷ τοῦ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς ἀγαθὸς διὰ τὸν ἐν τῷ θεῷ τοῦ εὖ εἶναι αὐτοῦ λόγον, καὶ ὡς θεὸς διὰ τὸν ἐν τῷ θεῷ τοῦ ἀεὶ εἶναι αὐτοῦ λόγον ὡς τούτους τιμήσας καὶ κατ' αὐτοὺς ἐνεργήσας, καὶ δι' αὐτῶν ἑαυτὸν μὲν τῷ θεῷ μόνῳ δι' ὅλου ἐνθέμενος, τὸν δὲ θεὸν μόνον ἑαυτῷ δι' ὅλου ἐντυπώσας τε καὶ μορφώσας, ὥστε καὶ αὐτὸν εἶναί τε χάριτι καὶ καλεῖσθαι θεόν, καὶ τὸν θεὸν εἶναί τε συγκαταβάσει καὶ καλεῖσθαι δι' αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ τῆς ἀντιδιδομένης ἐπὶ τούτῳ διαθέσεως δειχθῆναι τὴν δύναμιν τὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον τῷ θεῷ θεοῦσαν διὰ τὸ φιλόθεον καὶ τὸν θεὸν τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τὸ φιλάνθρωπον ἀνθρωπίζουσαν, καὶ ποιοῦσαν κατὰ τὴν καλὴν ἀντιστροφὴν, τὸν μὲν θεὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέωσιν, τὸν δὲ ἄνθρωπον θεὸν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ ἀνανθρώπησιν. Βούλεται γὰρ ἀεὶ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ θεὸς τῆς αὐτοῦ ἐνσωματώσεως ἐνεργεῖσθαι τὸ μυστήριον. ὅστις δὲ τῆς ἰδίας ἀφέμενος ἀρχῆς μοῖρα τυγχάνων θεοῦ διὰ τὸν ἐν αὐτῷ τῆς ἀρετῆς ὄντα λόγον κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν, πρὸς τὸ μὴ ὂν παραλόγως φέρεται,

εἰκότως

εἰκότως ἄνωθεν ῥεῦσαι λέγεται, μὴ πρὸς τὴν ἰδίαν ἀρχήν τε καὶ αἰτίαν καθ' ἣν καὶ ἐφ' ἣ καὶ δι' ἣν γεγένηται, κινηθεὶς· καὶ ἔστιν ἐν ἀστάτῳ περιφορᾷ καὶ ἀταξίᾳ δεινῇ ψυχῆς τε καὶ σώματος τῆς ἀπλανοῦς καὶ ὡσαύτως ἐχούσης αἰτίας τῇ πρὸς τὸ χεῖρον ἑκουσίῳ ῥοπῇ τὴν ἀποτυχίαν ἑαυτοῦ καταπραξάμενος· ἐφ' οὗ καὶ τὸ ῥεῦσαι κυρίως λεχθείη ἄν, διότι ἐπ' αὐτῷ κειμένης τῆς πρὸς θεὸν ἀδιαιρέτως τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ποιεῖσθαι δυναμένης ἐξουσίας, τὸ χεῖρον καὶ μὴ ὄν, τοῦ κρείττονος καὶ ὄντος ἑκὼν ἀντηλλάξατο.

Τούτους δὲ οὓς ἔφην λόγους, ὁ μὲν ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος προορισμοὺς καὶ θεῖα θελήματα καλεῖσθαι ὑπὸ τῆς γραφῆς ἡμᾶς ἐκδιδάσκει· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ πάνταινον τὸν γενόμενον καθηγητὴν τοῦ στρωματέως μεγάλου Κλήμεντος θεῖα θελήματα τῇ γραφῇ φίλον καλεῖσθαι φασίν, ὅθεν ἐρωτηθέντες ὑπό τινων τῶν τὴν ἔξω παίδευσιν γαύρων, πῶς γινώσκειν τὰ ὄντα τὸν θεὸν δοξάζουσιν οἱ χριστιανοί, ὑπειληφότων ἐκείνων νοερῶς τὰ νοητά, καὶ αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητὰ γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα, ἀπεκρίναντο μήτε αἰσθητῶς τὰ αἰσθητά, μήτε νοερῶς τὰ νοητά· οὐ γὰρ εἶναι δυνατὸν τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων λαμβάνεσθαι, ἀλλ' ὡς ἴδια θελήματα γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα φαμέν, προσθέντες καὶ τοῦ λόγου τὸ εὔλογον, εἰ γὰρ θελήματι τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος, γινώσκειν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα τὸν θεόν, εὐσεβές τε λέγειν ἀεὶ καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἕκαστον δὲ τῶν γεγονότων θέλων πεποίηκεν, ἄρα ὡς ἴδια θελήματα ὁ θεὸς τὰ ὄντα γινώσκει, ἐπειδὴ καὶ θέλων τὰ ὄντα πεποίηκεν, ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενος ἔγωγε οἶμαι κατὰ τούτους εἰρῆσθαι τῇ γραφῇ τοὺς λόγους· τό, “ἔγνων σε παρὰ πάντας πρὸς μωϋσῆν, καὶ περί τινων. τό, “ἔγνω κύριος

sum defluere dicitur: non ad suum principium & causam, à qua & in qua & per quam factus est, motus; & est in meatu instabili & inordinatione fluxili animæ & corporis à non errante & similiter habente causa, ad id quod malum est voluntario momento expulsionem suam peragens; ex quo & fluere proprie dicitur, eo quod in se motæ ad Deum inseparabiliter animæ gressus faciendo valido potentiæ, quod deterius est & quod non est pro meliori volens mutavit.

Has autem quas dixeram rationes ipse quidem Areopagita sanctus Dionysius prædestinationes & divinas voluntates vocari à divina Scriptura nos edocet. Similiterque & qui sint circa Pantænum Magni Clementis amicum, qui factus est magister Stromatei, divinas voluntates à Scriptura vocari dicunt, inde interrogati à quibusdam superbis in eorum eruditione quæ extrinsecus sunt, quomodo cognoscere ea quæ sunt Deum æstimant Christiani, suscipientibus illis intellectualiter intelligibilia & sensualiter sensibilia eum cognoscere ea quæ sunt, Respondemus neque sensualiter sensibilia neque intellectualiter intellectualia. Non enim esse possibile est, ut ostendit ratio, eum qui est super ea quæ sunt, per ea quæ sunt, ea quæ sunt accipere: sed sicut suas voluntates cognoscere eum dicimus ea quæ sunt, addentes etiam ex causa ratiocinationem; si enim voluntate omnia fecit, & nulla contradicit ratio cognoscere autem suam voluntatem Deum, semper pium dicere & Justum est, unumquodque vero eorum quæ facta sunt volens fecit; igitur ut suas voluntates Deus cognoscit ea quæ sunt, quoniam & volens ea quæ sunt, fecit. Hinc & ego aspiciens censeo secundum has dixisse scripturam rationes, hoc, *cognoscebam*

te ſuper omnes; ad Moyſen, & de quibuſdam hoc, *cognovit Dominus qui ſunt ſui*; & iterum hoc, ad quoſdam, *non novi vos*. Sic profectò unumquemque aut ſecundum voluntatem & rationem aut contra voluntatem & rationem Dei voluntarius motus divinam audire vocem præparavit.

Hæc & hujuſmodi Deiferum hunc virum arbitror intelligentem dicere, *cum Deiforme hoc & divinum noſtrum animum & rationem proprio admiſcebimus, & imago revertetur ad principale exemplar, cujus nunc habet appetitum*. Ac per hoc ſimiliter, per pauca hæc verba, quodcunque aliquando, eorum quæ ſunt tetigiſſe menſuram arbitrantes æſtimandum doctrinaliter retrahere, & rationem *quomodo pars Dei ſumus declarare*, & futuram beatæ quietis proprietatem inſinuaſſe, & ad immobilem ipſius & quietem; & nullo modo cadentem fructum incitaſſe in ea quæ in hoc eſt ſpe purgatos & feſtinantes. Oportebat enim quemadmodum ad hoc habemus & in eſſentia & ratione notiones per rationem [& naturam] rectè quidem ingredi ſymplo ordine, & nos ſine omni qualicunque quæſtione, circa quam ſolam & peccare eſt & falli, Deiformiter, quantum poſſibile eſt, omnia cognoſcemus. Non jam per ignorantiam ab eo, qui circa ea eſt, motu detenti, Merito magno animo & rationi & ſpiritui noſtrum animum & rationem & ſpiritum, magis autem, toti Deo totos nos ipſos, veluti principali exemplo Imago, accedentes, ſicut etiam in ſermone qui eſt de Grandine edocet, ſic dicens: *Et nos quidem ineffabilis lux accipiet, & ſanctæ ac Regalis contemplatio trinitatis illuminantis planius & purius & totius toti animo mixtæ, quam etiam ſolam regnum cœlorum ego pono*;

" τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καὶ πάλιν πρός τινας τό, " οὐκ οἶδα ὑμᾶς. ὡς ἕκαστον δηλονότι ἢ κατὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον, ἢ παρὰ τὸ θέλημα καὶ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ προαιρετικῶς κίνησις τῆς θείας ἀκοῦσαι φωνῆς παρεσκεύασε.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν θεοφόρον τοῦτον ἄνδρα οἶμαι νοήσαντα, εἰπεῖν, " ἐπειδὰν τὸ θεοειδὲς τοῦτο καὶ θεῖον, τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον, τῷ οἰκείῳ προσμίξωμεν, καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, οὗ νῦν ἔχει τὴν ἔφεσιν. ὁμοῦ τε καὶ κατὰ ταυτὸν διὰ τῶν μικρῶν τούτων ῥημάτων, οὐ ποτὲ οὗτο τί τῶν ὄντων ἐφθακέναι τὸ μέτρον οἴεσθαι, διδασκαλικῶς ἀπάγοντα τοὺς νομίζοντας, καὶ τὸν οὗ τρόπῳ μοῖρα ἐσμὲν θεοῦ λόγον παραδηλοῦντα, καὶ τὴν μελλούσης τῆς μακαρίας λήξεως ἰδιότητα αἰνιττόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἄσειστον αὐτῆς καὶ ἀκλόνητον καὶ οὐδαμοῦ μεταπίπτουσαν ἀπόλαυσιν, παρορμῶντα τοὺς ἐπὶ τούτῳ δι' ἐλπίδος καθαιρομένους καὶ σπεύδοντας. ἔδει γὰρ ὥσπερ πρὸς ὃ ἔχομεν οὐσίᾳ τε καὶ λόγῳ, τὰς ἐμφάσεις κατὰ λόγον εὐθυπορῆσαι μιᾷ ἁπλῇ προσβολῇ, καὶ ἡμᾶς πάσης τῆς οἱασοῦν ζητήσεως χωρίς, περὶ ἣν μόνην ἐστὶ τὸ πλάζειν καὶ σφάλλεσθαι, θεοειδῶς κατὰ τὸ ἐφικτὸν τὰ πάντα εἰσόμεθα, μηκέτι δι' ἄγνοιαν τῆς περὶ αὐτὰ κινήσεως ἀντεχόμενοι, ὡς νοῒ τῷ μεγάλῳ καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι τὸν ἡμέτερον νοῦν τε καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, μᾶλλον δὲ ὅλῳ θεῷ ὅλους ἑαυτοὺς ὡς ἀρχετύπῳ εἰκόνι προσχωρήσαντες καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ χαλάζης λόγῳ διέξεισιν οὑτωσὶ φάσκων· " Καὶ τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς " διαδέξεται, καὶ ἡ τῆς ἁγίας καὶ βασιλικῆς " θεωρία τριάδος, ἐλλαμπούσης τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὅλῳ " νοῒ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην βασιλείαν οὐρανῶν ἐγὼ τίθεμαι, ἡνίκα ἡδονῇ ἥδεται

καὶ

καὶ ἀγάλλεται), ἵνα τοῖς αὐτοῦ τολμήσας συνάψω τὰ ἐμαυτοῦ, πᾶσα κτίσις λογικὴ ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων, ὅσοι μηδένα τῶν πρὸς τὸ τέλος κατὰ τὴν κίνησιν φυσικῶς συνηρμοσμένων αὐτοῖς θείων λόγων παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐξ ἀπροσεξίας παρέφθειραν, διεσώσαντο δὲ μᾶλλον σωφρόνως ἑαυτοὺς ὅλους, καὶ ἀπαρατρέπτους ὡς θείας ὄργανα φύσεως καὶ ὄντας καὶ γενησομένους εἰδότες, οὓς δι' ὅλου ὅλος περιφυὴς ὁ θεὸς τρόπον ψυχῆς, ὥσπερ μέλη σώματος ἄρτια καὶ εὔχρηστα τῷ δεσπότῃ γενησομένους πρὸς τὸ δοκοῦν μεταχειρίζεται καὶ τῆς οἰκείας πληροῖ δόξης τε καὶ μακαριότητος, ζωὴν διδοὺς καὶ χαριζόμενος τὴν ἀΐδιόν τε καὶ ἀνεκλάλητον καὶ παντάπασι παντὸς ἐλευθέραν γνωρίσματος συστατικῆς ἰδιότητος τῆς παρούσης καὶ διὰ φθορᾶς συνισταμένης ζωῆς, ἣν οὐκ ἀὴρ εἰσπνεόμενος, οὐδ' αἵματος ὀχετοὶ τοῦ ἥπατος ἀπορρέοντες συνιστῶσιν, ἀλλὰ θεὸς ὅλος ὅλοις μετεχόμενος, καὶ ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα τῇ ψυχῇ καὶ διὰ μέσης ψυχῆς, πρὸς σῶμα γινόμενος, ὡς οἶδεν αὐτός· ἵν' ἡ μὲν ἀτρεψίαν δέξηται, τὸ δὲ ἀθανασίαν, καὶ ὅλος ἄνθρωπος θεωθῇ τῇ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος θεοῦ χάριτι θεουργούμενος, ὅλος μὲν ἄνθρωπος μένων κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν φύσιν, καὶ ὅλος γινόμενος θεὸς κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα διὰ τὴν χάριν, καὶ τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ διόλου θείαν τῆς μακαρίας δόξης λαμπρότητα, μεθ' ἣν οὐκ ἔστι τι ἐπινοῆσαι λαμπρότερον ἢ ὑψηλότερον. τί γὰρ θεώσεως τοῖς ἀξίοις ἐρασμιώτερον, καθ' ἣν ὁ θεὸς θεοῖς γενομένοις ἑνούμενος, τὸ πᾶν ἑαυτοῦ ποιεῖται δι' ἀγαθότητα; Διὸ καὶ ἡδονὴν καὶ πεῖσιν καὶ χαρὰν καλῶς ὠνόμασα τὴν τοιαύτην κατάστασιν, τὴν τῇ θείᾳ κατανοήσει καὶ τῇ ἑπομένῃ αὐτῇ τῆς εὐφροσύνης ἀπολαύσει·

cum delectatione delectatur & lætatur, ut his quæ sunt ipsius audax conjungam quæ mea sunt, omnis creatura rationalis Angelorum & hominum, quicunque nullam secundum motum qui ad finem est naturaliter compactarum eis divinarum rationum ab ipso creatore per negligentiam corruperunt, magis autem seipsos temperanter salvaverunt totos inconversibiliter utpote divinæ organa naturæ, & esse & futuros esse scientes, quos per totum totus circumspirans Deus in modum animæ veluti membra corporis compacta & optima Domino factos ad voluntatem tractat, & propria implet gloria & beatitudine; vitam dans & donans æternam, atque ineffabilem, & omnibus modis universa liberam cognitione constitutæ proprietatis præsentis, & per corruptionem constitutæ vitæ. Quam videlicet vitam æternam non aer inspirans neque sanguinis rivuli epate fluentes constituunt, sed Deus totus totis participatus, & animæ in modum ad corpus animæ & per mediam animam ad corpus factus, sicut novit ipse, ut ea quidem inconversibilitatem accipiat, illud vero immortalitatem, & totus homo Deificetur per inhumanati Dei gratiam deificantis; totus quidem homo manens secundum animam & corpus per naturam, & totus factus Deus secundum animam & corpus per gratiam, & convenientem sibi per totum divinam beatæ gloriæ claritatem, post quam nihil est ad intelligendum lucidius aut excelsius. Quid enim θεώσεως, id est, Deificatione dignis amabilius, per quam Deus Diis factis unitus, omnino universitatem suam facit per bonitatem? Ac per hoc delectationem & passionem & gaudium bene nominaverim talem statum qui est per divinam notitiam & consequentem se lætitiæ

fructum: delectationem quidem merito, dum sit finis naturalium operationum, sic enim delectationem definiunt; passionem vero, veluti extendentem virtutem & ad id quod facit id quod patitur inducentem, secundum redditam aeris ad lucem & ad ignem ferri paradigmaticam causam, & credibilem naturaliter ac vere, neque aliud quid esse, præter hoc, eorum quæ sunt capitulum [hoc est consummationem] quam impassibilitas opportune sequitur; gaudium quoque jure, dum nihil habeat contrapositum, neque præteritum neque futurum; gaudium enim dicunt neque tristitiam nosse præteritam, neque ex timore satietatem accepturum ire spectandam, sicut delectatio. Unde etiam veluti demonstrativam appellationem futuræ veritatis subsistentem decreverunt ubique & à Deo inspirati sermones & ex eis divina sapientes mysteria Patres nostri. Itaque quemadmodum in transitu apparet per me paululum, & naturaliter & per [Scripturam] Patres ostensum est, quomodo nullum eorum quæ facta sunt, unquam sistit motu, neque in se secundum divinam speculationem accepit quietem, cum his quoque, quomodo impossibile est in Deo per mansionis dignorum reprehendi firmitatem. Quomodo enim est possibile, (ut his quæ dicta sunt parvum quoddam ad confirmationem ex ratiocinationibus demus adjutorium) semel in Deo substantialiter factos, ingratam per desiderium accepisse satietatem, dum omnis satietas secundum suam rationem & definitionem constituta desiderium extinguat, & secundum duos constituatur modos. Aut enim quæ subjecta sunt veluti parva circumscribens desiderium extinguit: aut spernens veluti turpia ac deformia abominatur, ex his satietas fieri consuevit. Deus ve-

ἡδονὴν μὲν, ὡς τέλος οὖσαν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν, οὕτω γὰρ τὴν ἡδονὴν ὁρίζονται· πεῖσιν δὲ, ὡς ἐκστατικὴν δύναμιν πρὸς τὸ ποιοῦν τὸ πάσχον ἐνάγουσαν, κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὸ πῦρ τοῦ σιδήρου παραδειγματικὴν αἰτίαν, καὶ πείθουσαν φυσικῶς καὶ ἀληθῶς, μὴ ἄλλο τι εἶναι παρὰ τοῦ τὸ τῶν ὄντων κεφάλαιον, ἢ τὸ ἀπαθὲς δεόντως ἀκολουθεῖ· χαρὰν δὲ, ὡς μηδὲν ἔχουσαν ἀντικείμενον, μήτε παρελθὸν, μήτε μέλλον· τὴν χαρὰν γὰρ φασὶν μήτε λύπην ἐπίστασθαι παρελθοῦσαν, μήτε τὸν ἐκ φόβου κόρον ἐπιδέχεσθαι προσδοκώμενον, ὥσπερ ἡ ἡδονή. ὅθεν καὶ ὡς ἐνδεικτικὴν προσηγορίαν τῆς μελλούσης ἀληθείας ὑπάρχουσαν τὴν χαρὰν, ἐκύρωσαν πανταχοῦ οἵ τε θεόπνευστοι λόγοι, καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν τὰ θεῖα σοφισθέντες μυστήρια πατέρες ἡμῶν. εἰ τοίνυν ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κατ' ἐμὲ φάναι τὸ μικρὸν φυσικῶς καὶ πατρικῶς δέδεικται, ὡς οὐδὲν τῶν γεννητῶν πώποτε κινούμενον ἔστη, οὐδὲ τὴν ἐπ' αὐτῷ κατὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ἐπελάβετο λήξεως, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὡς ἀμήχανον τὴν ἐν τῷ θεῷ μονιμότητος τῶν ἀξιουμένων παρεγκλιθῆναι τὸ βάσιμον. Πῶς γάρ ἐστι δυνατὸν, ἵνα τοῖς εἰρημένοις μικράν τινα πρὸς βεβαίωσιν τὴν ἐκ λογισμῶν δῶμεν βοήθειαν, τοὺς ἅπαξ ἐν τῷ θεῷ ὑπαρκτικῶς γενομένους, τὴν ὑβριστὴν κατὰ τὴν ἔφεσιν ὑποδέξασθαι κόρον, παντὸς κόρου κατὰ τὸν ἴδιον λόγον τε καὶ ὅρον, ὀρέξεως τυγχάνοντος σβεστικοῦ, καὶ κατὰ δύο συνισταμένου τρόπους. ἢ γὰρ τὰ ὑποκείμενα ὡς μικρὰ περιγράφουσα ἡ ὄρεξις σβέννυται, ἢ ἀτιμάζουσα ὡς αἰσχρά τε καὶ εἰδεχθῆ βδελύσσεται, ὑφ' ὧν ὁ κόρος γίνεσθαι πέφυκεν. ὁ δὲ θεὸς φύ-

σει

ὢν ὑπάρχων ἄπειρός τε καὶ τίμιος, ἐπιτείνειν μᾶλλον τῶν ἀπολαυόντων αὐτοῦ διὰ τῆς μετοχῆς πρὸς τὸ ἀόριστον τὴν ὄρεξιν πέφυκεν, εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, οὐκ ἦν ἄρα ἡ λεγομένη ἑνὰς τῶν λογικῶν, ἥτις κόρον λαβοῦσα τῆς ἐν τῷ θεῷ μονιμότητος, ἐμερίσθη, καὶ τῷ οἰκείῳ σκεδασμῷ τὴν τοῦ κόσμου τούτου γένεσιν συνεισήγαγεν, ἵνα μὴ τὸ ἀγαθὸν ἐμπερίγραπτον ποιώμεθα καὶ ἄτιμον, ὡς κόρῳ τινὶ περιοριζόμενον, καὶ στάσεως αἴτιον γινόμενον ἐκείνοις, ὧν τὴν ἔφεσιν ἀκίνητον κρατεῖν οὐδὲ δύνηται. Καὶ μάτην λοιπὸν τινὲς ταύτην θεσπίζουσιν, ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, τὰ μὴ ὄντα πλαττόμενοι, καὶ τό, δὴ τούτου βαρύτερον, καὶ τοῦ μακαρίου τούτου πατρὸς ὡς ταῦτα φρονοῦντος καταψευδόμενοι, ἐφ' ᾧ μὴ μόνον αὐτοὺς ἐκ προτέρου εἴδους ζωῆς τὰς ψυχὰς εἰς σώματα ἐλθεῖν ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν προγεγονότων κακῶν, φωνεῖν ἐπ' ἀδείας δύνασθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ἀπατᾶν οὕτως ἔχειν, εὐλόγως ἐπιχειρεῖν διὰ τῆς τῶν προσώπων ἀξιοπιστίας, οὐ καλῶς οὐδ' ὁσίως πράττοντας, ἀλλ' ἐκείνους ἔχοντας ἀφέντες ὡς ἔχουσιν, αὐτοὶ εὐσεβῶς ἡμεῖς τὸν νοῦν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ κατ' ἄλλον σκοπήσωμεν τρόπον.

Οὐκ οἶμαι τῆς ἀνθρωπίνης αὐτὸν γενέσεως ἐνταῦθα ἀλλὰ τῆς ἐπιγενομένης αὐτῇ ταλαιπωρίας τὴν αἰτίαν ἀφηγεῖσθαι βούλεσθαι· θρηνήσας γὰρ τοῦ σώματος ἡμῶν τὴν ἐλεεινότητα διὰ τοῦ εἰπεῖν· “ὢ τῆς συζυγίας, καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως, ὃ φοβοῦμαι περιέπω, καὶ ὃ στέργω, δέδοικα, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ οἷον πρὸς ἑαυτὸν διαπορήσας περὶ τῆς αἰτίας τῶν οἷς ἐνισχήμεθα κακῶν, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σοφωτάτης προνοίας, διὰ τοῦ φάναι, “τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; ἐπάγει τὴν λύσιν

ro natura ſubſiſtens infinitus ac pretioſus, extendere magis fruentium ſe per participationem ad id quod infinitum eſt, deſiderium conſuevit. Si autem hoc verum, ſicut & eſt; non erat igitur illa, quæ dicta eſt, unitas rationabilium, quæ ſatietatem accipiens perſeverantiæ quæ in Deo, partita eſt, & ex propria diſciſſione mundi hujus generationem cointroduxit; ne optimum bonum circumſcriptum faciamus & vile, veluti ſatietate quadam circumfinitum, & ſeditionis cauſam factam illis, quorum deſiderium, id quod incommutabile eſt, tenere non potuit. Et ne vanitatem talem quidam de cætero adorent, ut mihi videtur, ea quæ non ſunt fingentes, & quod eo gravius beatum hunc Patrem, veluti talia ſapientem, calumnientur, in quo non ſolum ſe ex priori ſpecie vitæ animas in corpora venire in ultionem eorum quæ ante perpetrata ſunt malorum dicentes conſequenter poſſunt, ſed & alios ſeducere ſic habere rationabiliter conando per perſonarum probitatem, neque bene neque ſancte agentes, ſed illos qui ſic habent habere dimittentes, nos ipſi pie intellectum magiſtri cum his quæ dicta ſunt etiam per alium contemplabimur modum.

Non arbitror igitur humanæ eum generationis hic, ſed ingenitæ ei miſeriæ cauſam narrare voluiſſe. Lugens enim corporis noſtri miſeriam per hoc dicendo, *O conjunctionem & ſeparationem quam dum timeo circumſequor, & quod amo dedi,* & reliqua : & veluti apud ſemet ipſum deliberans de cauſa eorum quibus dehoneſtamur malorum, & contra eam ſapientiſſima prudentia diſputans, per hoc quod dicit, *quæ erga me ſapientia, & quod magnum myſterium?* addidit, ſolutionem plane faciens ſic : *An*

vult

vult partem nos esse Dei, & desursum fluentes, ut non per dignitatem exaltati & cœlestia contemplantes despiciamus creatorem in luctatione ac pugna quæ contra corpus est ad ipsum semper aspiciendum & conjunctam infirmitatem nutrituram esse dignitatis; ac si sic diceret, quoniam quidem ex anima & corpore per bonitatem à Deo factus est homo, in hoc meditabitur quod sibi rationalis & intellectualis data sit anima, quippe secundum imaginem facientis eam substituta, quæ per desiderium quidem, & ex tota virtute universalem caritatem firmiter Deum cognitione possidet, & secundum similitudinem deificationem accipiet, secundum vero disciplinalem ad subjectum providentiam & de diligendo proximo sicut seipsam jubens mandatum, prudenter corpus recipit, per virtutes etiam illud famulari Deo efficit, ut conservum, & per suam medietatem factorem faciet possessurum, & data immortalitate insolubili vinculo illud sibi conjuncturum, ut quod Deus animæ, hoc anima corpori fiat, & unus ostendatur omnium creator, proportionaliter per humanitatem omnia ingrediens quæ sunt, & in unum veniant multo à se invicem secundum naturam distantia, circa unam hominis naturam sibi invicem convenientia, & fit omnia in omnibus ipse Deus omnia comprehendens, & unum substituens sibimet, eo quod nullum amplius eorum quæ sunt sinitur possidere motum, & ipsius expers præsentiæ, per quam & Dii & filii & corpus & membra & pars Dei & horum similia & sumus & dicimur ea quæ ad finem est relatione divinæ speculationis.

Quoniam igitur & hoc & in hoc homo factus est, in primo vero pa-

ξανῶς ποιούμενος οὕτως· « Ἡ βούλεται « μοῖραν ἡμᾶς ὄντας θεοῦ καὶ ἄνωθεν ῥεύσαν« τας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ « μετεωριζόμενοι, καταφρονῶμεν τοῦ κτί« σαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλῃ « καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν « συνεζευγμένην ἀσθένειαν, παιδαγωγίαν « εἶναι τοῦ ἀξιώματος, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ἐπειδήπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος δι' ἀγαθότητα παρὰ τοῦ θεοῦ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν, ἐφ' ᾧ, τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ λογικήν τε καὶ νοερὰν ψυχὴν, ἅτε δὴ κατ' εἰκόνα τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν ὑπάρχουσαν, κατὰ μὲν τὴν ἔφεσιν καὶ τὴν ἐξ ὅλης δυνάμεως ὁλικὴν ἀγάπην ἀπεὶξ θεοῦ γνωστικῶς ἐχομένην, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν προσλαβοῦσαν θεωθῆναι, κατὰ δὲ τὴν ἐπιστημονικὴν πρὸς τὸ ὑφειμένον πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν κελεύουσαν ἐντολὴν, ἐμφρόνως τοῦ σώματος ἀντεχομένην, λογίσαι τε δι' ἀρετῆς αὐτὸ, καὶ οἰκειῶσαι θεῷ ὡς ὁμόδουλον, δι' ἑαυτῆς μεσιτευούσης τὸν ποιητὴν ἔνοικον καὶ τῆς δοθείσης ἀθανασίας ἄλυτον δεσμὸν αὐτὸν ποιησομένην αὐτῷ, τὸν συνδήσαντα, ἵν' ὅπερ ἐστὶ θεὸς ψυχῇ, τοῦτο ψυχὴ σώματι γένηται· καὶ εἷς ἀποδειχθῇ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἀναλόγως διὰ τῆς ἀνθρωπότητος, πᾶσιν ἐπιβατεύων τοῖς οὖσι, καὶ εἰς ἓν ἔλθῃ τὰ πολλὸν ἀλλήλων κατὰ τὴν φύσιν διεστηκότα περὶ τὴν μίαν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἀλλήλοις συννεύοντα, καὶ γένηται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν αὐτὸς ὁ θεός· πάντα περιλαβὼν, καὶ ἐνυποστήσας ἑαυτῷ διὰ τὸ μηδὲν τῶν ὄντων ἄφετον κεκτῆσθαι τὴν κίνησιν, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀμοίρου παρουσίας, καθ' ἣν καὶ θεοὶ καὶ τέκνα, καὶ σῶμα καὶ μέλη καὶ μοῖρα θεοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐσμὲν, καὶ λεγόμεθα τῇ πρὸς τὸ τέλος ἀναφορᾷ τοῦ θείου σκοποῦ.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν, ἐν δὲ τῷ προπάτορι,

τῷ

τῷ ἑτοίμῳ πρὸς ἐξουσίαν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐχρήσατο, μετενεγκὼν ἐκ τοῦ ἐπιτετραμμένου πρὸς τὸ κεκωλυμένον τὴν ὄρεξιν, καὶ γὰρ ἦν αὐτεξούσιος, καὶ τοῦ κολληθῆναι τῷ κυρίῳ καὶ ἓν πνεῦμα γενέσθαι, τὸ κολληθῆναι τῇ πόρνῃ καὶ ἓν σῶμα γενέσθαι, ἀπατηθεὶς προείλετο, καὶ τοῦ θείου καὶ μακαρίου σκοποῦ ἑκὼν ἑαυτὸν ἀπεξένωσε· τοῦ θεὸς εἶναι χάριτι, τὸ χοῦς γενέσθαι καθ' αἵρεσιν προτιμήσας. σοφῶς ἅμα καὶ φιλανθρώπως καὶ τῇ αὐτοῦ πρεπόντως ἀγαθότητι ὁ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν οἰκονομῶν θεὸς, τῇ παραλόγῳ κινήσει τῆς ἐν ἡμῖν νοερᾶς δυνάμεως, παρεπομένην δεόντως τὴν τιμωρίαν περιέπηξεν, αὐτὸ ἐκεῖνο τυχὸν κατὰ τὸν εἰκότα λόγον κολάσας θανάτῳ, περὶ ὃ τὴν κατὰ νοῦν μόνως θεῷ χρεωστουμένην τῆς ἀγάπης δύναμιν κατερρήξαμεν, ἵνα τοῦ μηδενὸς ἐρῶντες διὰ τοῦ πάσχειν ποτὲ μαθόντες, πρὸς τὸ ὂν πάλιν ταύτην ἐπανάγειν διδαχθῶμεν τὴν δύναμιν. ὅπερ προϊὼν ἐμφανέστερον ποιεῖται λέγων· "ἀλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις μηδὲ πολυχρόνιον, ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ λόγῳ, καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι· παίζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὁρωμένοις, ἄλλο τε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀπιοῦσι καὶ φεύγουσιν, ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμισώμεθα. τί γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν ἑστῶτος τοῦ εὖ πράττειν ἡμῖν, ὁπότε οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὥστε μηδὲν κρεῖττον μηδὲ ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι, καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας τὴν ἄνω τε οὖσαν καὶ πρὸς

tre eo quod paratum est ad potentiam, abusus est ad malum, transferens ex eo quod concessum est ad id quod prohibitum est desiderium, (Etenim erat per se potens,& adhærere Domino & in spiritum fieri, adhærere metetrici & in corpus fieri seductus elegit, & divina & beata visione volens seipsum expulit, sic dum esset Deus gratia,terra fieri per voluntatem præhonorans;) sapienter simul & misericorditer & suæ convenienter bonitati nostræ salutis dispensator Deus, irrationabili motui intellectualis virtutis, quæ in nobis est, consequentem opportune affixit vindictam illud ipsum fortassis juxta rationem puniens morte pro quo secundum animum soli Deo debitam caritatis projecimus virtutem; ut nihil amantes per passionem quandoque pœnitentiam agentes, ad id quod est iterum eandem reducere disceremus virtutem. Quod quidem procedens manifestius facit dicens, *sed mihi quidem per hoc videtur nihil hic bonorum esse fidele hominibus neque longævitatem, at si quid aliud & hoc bene artifici verbo & omnem intellectum superante sapientia machinatum est deludendo nos visibilibus in aliudque aliter transmotatis & transmotantibus, & sursum & deorsum ferentibus, & titubantibus, & priusquam comprehendantur abeuntibus & fugientibus, ut in his instabile & anomalum contemplantes, ad futuram transeamus. Quid enim faceremus in præsenti dum nobis ad bene agendum non permaneat, tantum ei attribuimus & sic nos erga ipsum delectatio & error habet servituti subjiciens,ita ut nihil melius neque excelsius præsentibus intelligere valeamus,& si hæc audientes & credentes secundum imaginem Dei nos factos fuisse sursum attendentem*

& ad seipsam trahentem. Et iterum in sermone ad urbane viventes, dicens, *ut sciamus nihil nos esse ad veram sapientiam & primam, sed ad ipsum semper intendamus solummodo & quæramus qui inde sunt splendoribus coruscare, siquidem per inæqualitatem visibilium & titubantium transducit nos in ea quæ stant & permanent.* Non igitur, ut arbritror, ipsius quæ secundum generationem humanitatis est causæ in talibus, ut dictum est, Magister facit declarationem, sed ipse usque post generationem nostram aggravat vitam infelicitatis propter prævaricationem, quemadmodum curiosius atque studiosius divinas ipsius literas cogitantibus est manifestum. Istius enim causam unde, & per quid, & ex quo, & propter quid per hæc nobis addidit verba propter eam administratam nostram sapienter à Deo salutem declarans; illius vero, in quo facta est mysterio insinuans virtutem altero verborum usus est modo, totam sui de hoc piam voluntatem faciens manifestam; sicut in eo qui est in γενέθλια, id est, nativitates, sermone manifestat dicens, *animus igitur jam & sensus, sic a se invicem discreti propriis definitionibus, intus steterunt & creatoris verbi magnitudinem in seipsis ferebant, silentes laudabant magnificentiam, magnivoci prædicatores, nondum vero erat concretio ex utrisque, neque quædam mixtura contrariorum sapientiæ majoris & circa naturas multæ perfectionis indicia, neque omnes Thesauri bonitatis cogniti; hoc autem volens artifex verbum ostendere, animal unum ex invisibili dico & visibili natura hominem creat; & ex materia quidem accipiens corpus jam ante substituta, a seipso vero vitam imponit, (intellectualem quoque animam & imaginem Dei novit verbum) vel-*

" ἑαυτὴν ἕλκουσ. Καὶ πάλιν ἐν τῷ πρὸς τοὺς πολιτευομένους λόγῳ φάσκων· "ἵν' εἰδῶμεν τὸ μηδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ νεύωμεν μόνον, καὶ ζητῶμεν ταῖς ἐκεῖθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεσθαι, εἴτε διὰ τῆς ἀνωμαλίας. τῶν ὁρωμένων καὶ περιτρεπομένων, μετάγοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἑστῶτα καὶ μένοντα. Οὐ τοίνυν, ὡς οἶμαι, τῆς κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τούτοις, ὡς εἴρηται, ὁ διδάσκαλος ποιεῖται τὴν δήλωσιν, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν γένεσιν ἐπεισαχθείσης τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ, διὰ τὴν παράβασιν ταλαιπωρίας, ὡς τοῖς σπουδαιοτέρως καὶ ἐμμελεστέρως τοῖς θείοις αὐτοῦ γράμμασιν ἐμμελετῶσιν ἐστὶ καταφανές. Ταύτης μὲν γὰρ τὴν ὅθεν, καὶ διό, καὶ ἐφ' ᾧ, καὶ οὗ ἕνεκεν αἰτίαν, διὰ τούτων ἡμῖν παρατίθεται τῶν λόγων δι' αὐτῆς τὴν οἰκονομουμένην ἡμῶν σοφῶς περὶ τοῦ θεοῦ σωτηρίαν δηλῶν· ἐκείνης δέ, τὴν ἐφ' ᾧ γεγένηται μυστηρίῳ ὑπεμφαίνων δύναμιν, ἑτέρῳ λόγων κέχρηται τρόπῳ, ὅλον αὐτοῦ περὶ τούτου τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν φανερὸν ποιούμενος, ὡς ἐν τῷ εἰς τὰ γενέθλια λόγῳ δείκνυται λέγων· "νοῦς μὲν οὖν ἤδη καὶ αἴσθησις, οὕτως ἀπ' ἀλλήλων διακριθέντα τῶν ἰδίων ὅρων ἐντὸς εἱστήκεισαν, καὶ τὸ τοῦ δημιουργοῦ λόγου μεγαλεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἔφερον, σιγῶντες ἐπαινέται τῆς μεγαλουργίας καὶ διαπρύσιοι κήρυκες, οὔπω δὲ ἦν κρᾶμα ἐξ ἀμφοτέρων, οὐδέ τις μίξις τῶν ἐναντίων, σοφίας μείζονος γνώρισμα, καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, οὐδὲ ὁ πᾶς πλοῦτος τῆς ἀγαθότητος γνώριμος, τοῦτο δὴ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι λόγος, καὶ ζῶον ἓν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου λέγω καὶ ὁρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ζωὴν ἐνθείς, ὃ δὴ νοερὰν ψυχὴν

καὶ

"καὶ εἰκόνα θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος, οἷόν τινα "κόσμον δεύτερον ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ "τῆς γῆς ἵστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσ- "κυνητὴν μικτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐν δὲ τῷ εἰς τὰ φῶτα λόγῳ· "ἐπεὶ δὲ οὕτω ταῦτα "ἢ τοῦτο· ἔδει δὲ μὴ τοῖς ἄνω μόνον τὴν "προσκύνησιν περιγράφεσθαι, ἀλλ᾽ εἶναί "τινας καὶ κάτω προσκυνητάς· ἵνα πλη- "ρωθῇ τὰ πάντα δόξης θεοῦ, ἐπεὶ καὶ θεοῦ, "καὶ διὰ τοῦτο κτίζεται ἄνθρωπος χειρὶ "θεοῦ τιμηθεὶς καὶ εἰκόνι. Ἀρκεῖν μὲν καὶ ταῦτα ὑπολαμβάνω κἂν εἰ μικρὰ τυγχάνοι, τῷ μὴ πάντῃ φιλονείκως διακειμένῳ, καὶ μόνον τὸ μάχεσθαι ἐπίδοξον κρίνοντι, πρὸς τὸ ἐνδείξασθαι τὴν ὅλην τοῦ διδασκάλου περὶ τῶν εἰρημένων διάνοιαν. εἰ δὲ ἔτι περὶ τοῦ πῶς θεοῦ μοῖραν ὁ διδάσκαλος ἡμᾶς ἐκάλεσεν ἀπομάχεται, πολλαχῶς μὲν ἤδη ἀνωτέρω ὁ περὶ τούτου ἀποδέδοται λόγος, ἵνα δὲ πιστότερος γένηται τοῖς τοῦ πνεύματος ἐρειδόμενος λόγοις, ὁ ἅγιος καὶ μακάριος ἀπόστολος παῦλος, ὁ τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν τῷ θεῷ πρὸ τῶν αἰώνων κομισάμενος σοφίαν, καὶ πάντα τὸν ἀφεγγῆ τῶν ἀνθρώπων βίον καταφωτίσας, καὶ τῆς ἀγνοίας τὸν ζόφον τῶν ψυχῶν ἀπελάσας, ἀρκέσει περὶ τούτου Ἐφεσίοις διεξιὼν τάδε· "ἵνα ὁ θεὸς "τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ πατὴρ τῆς "δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ "ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πε- "φωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρ- "δίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν "ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦ- "τος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ "ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέ- "γεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς "πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους "τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν Χριστῷ, "ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθίσας αὐ- "τὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ

uti quendam mundum ſecundum, in parvo magnum, in terra ſtatuit, angelum alium, adoratorem mixtum, &c. reliqua. In eo vero qui eſt in φῶτα, hoc eſt, Baptiſmata ſermone: *Quoniam ſic hæc, aut hoc; oportebat vero non his qui ſurſum ſunt ſolummodo adorationem circumſcribi, ſed eſſe quoſdam & deorſum adoratores, ut implerentur omnia gloria Dei, quoniam & Dei; & propterea creatur homo manu Dei, honorificatus etiam imagine.* Hæc quidem ſufficere ſuſcipio, etſi parva conſtituant, non omnino contentioſe diſcernenti & ſolummodo pugnare glorioſum non judicanti, ad oſtendendam totam Magiſtri de his quæ dicta ſunt intelligentiam. Si autem de hoc, quomodo Dei portionem Magiſter nos vocavit repugnatus; multipliciter quidem jam ſuperius de hoc reddita eſt ratio; ut autem fidelior fiat ſpiritualibus contendens verbis, ſanctus & beatus Apoſtolus Paulus occultam in Deo ante ſæcula laudans ſapientiam, & omnem tenebroſam humanam vitam illuminans, & ignorantiæ caliginem animabus abigens, de hoc ſatisfacit Epheſiis, dicens hæc: *Ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, in cognitione ejus; illuminatos oculos cordis veſtri, ut ſciatis vos, quæ ſit ſpes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in ſanctis, & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis ejus in nos, credentes ſecundum operationem potentis virtutis ejus, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans eum ex mortuis, & eum ſedere faciens in dextra ſua in cœleſtibus, ſuper omnem principatum & poteſtatem & virtutem & domina-*

tionem, & omne nomen nominatum non solum in sæculo hoc, sed etiam in futuro: & omnia dedit sub pedes ejus, & eum dedit caput super omnia Ecclesiæ, quæ est corpus ejus & plenitudo ejus, omnia in omnibus implentis. Et post aliquanta iterum: *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam vero Prophetas, quosdam Evangelistas, quosdam Pastores & Magistros, ad cognitionem Sanctorum in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi: donec occurramus omnes in unitatem fidei & cognitionis filii Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad artem erroris: veridici autem in caritate, crescamus in eum per omnia, qui est caput Christus, ex quo omne corpus compaginatum & collocatum per omnem ab eo administrationem, secundum operationem uniuscujusque membri, incrementum corporis facit in ædificationem suimet in dilectione.*

Non æstimo de cætero alicujus indigere testimonii pie vivere cognoscentem ad manifestationem secundum Christianos vere creditæ veritatis, aperte discentem per illud *quia & membra & corpus & plenitudo sumus omnia in omnibus implentis Christi Dei secundum ante sæcula in Deo & Patre occultam voluntatem recapitulati in ipsum per filium suum & Dominum Jesum Christum Dominum nostrum.* Mysterium enim occultum erat à sæculis & à generationibus, nunc autem manifestatum per filii Dei veram & perfectam inhumanationem, qui

" κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομα-
" ζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλ-
" λὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ πάντα ἔδωκεν
" ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε
" κεφαλὴν ὑπὲρ παντὸς τῆς ἐκκλησίας. ἥτις
" ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ
" πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. Καὶ μεθ' ἕτερα
πάλιν, " καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους,
" τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς,
" τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν
" καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακο-
" νίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χρι-
" στοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς
" τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώ-
" σεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς
" μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χρι-
" στοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδανι-
" ζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς
" διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων
" ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλά-
" νης· ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσω-
" μεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφα-
" λὴ ὁ Χριστὸς, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρ-
" μολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ
" πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας κατ' ἐνέργειαν
" ἑνὸς ἑκάστου μέλους τὴν αὔξησιν τοῦ σώμα-
" τος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

Οὐκ οἶμαι λοιπὸν ἄλλης ἐπιδεῖσθαι μαρτυρίας τὸν εὐσεβῆ ἐγνωκότα πρὸς φανέρωσιν τῆς κατὰ Χριστιανοὺς ἀληθῶς πεπιστευμένης ἀληθείας, σαφῶς μαθόντα δι' αὐτῆς, " ὅτι καὶ μέλη, καὶ σῶμα καὶ πλήρωμα
" ἐσμὲν τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου
" Χριστοῦ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν
" τῷ θεῷ καὶ πατρὶ ἀποκεκρυμμένον σκοπὸν
" ἀνακεφαλαιούμενοι εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ υἱοῦ
" αὐτοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν.
τὸ γὰρ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον μὲν ἀπὸ τῶν αἰώνων μὲν καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νῦν δὲ φανερωθὲν, διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἀληθινῆς καὶ

τελείας

τελείας ἐνανθρωπήσεως, τοῦ ἑνώσαντος ἑαυτῷ καθ᾽ ὑπόστασιν ἀδιαιρέτως τε καὶ ἀσυγχύτως τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ἡμᾶς διὰ τῆς ἐξ ἡμῶν καὶ ἡμετέρας νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης ἁγίας αὐτοῦ σαρκός, ὥσπερ δι᾽ ἀπαρχῆς ἑαυτῷ συμπηξαμένου, καὶ ἓν καὶ ταυτὸν ἑαυτῷ εἶναι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα καταξιώσαντος, καθὼς προωρίσθημεν πρὸ τῶν αἰώνων ἐν αὐτῷ εἶναι, ὡς μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ψυχῆς τρόπον πρὸς σῶμα ἐν πνεύματι συναρμολογοῦντος ἑαυτῷ καὶ συμβιβάζοντος, καὶ εἰς μέτρον ἄγοντος ἡλικίας πνευματικῆς τοῦ κατ᾽ αὐτὸν πληρώματος, ἔδειξε καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ γεγενῆσθαι, καὶ τὸν πρὸ τῶν αἰώνων περὶ ἡμᾶς πανάγαθον τοῦ θεοῦ σκοπὸν, μὴ δεξάμενον, καθ᾽ ὁτιοῦν, καινισμὸν κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς πλήρωσιν δὲ ἐλθόντα δι᾽ ἄλλου δηλαδὴ ἐπεισαχθέντος καινοτέρου τρόπου, ἔδει γὰρ τοῦ μὲν θεοῦ ἑαυτῷ ὁμοίους ἡμᾶς ποιήσαντος τῷ ἔχειν τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος μεθεκτῶς ἀκριβῆ γνωρίσματα, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι πρὸ τῶν αἰώνων σκοπήσαντος, καὶ τὸν εἰς τοῦτο τὸ παμμακάριστον ἄγοντα τέλος, δόντος ἡμῖν τρόπον διὰ τῆς τῶν φυσικῶν δυνάμεων εὐχρηστίας, τοῦ δὲ ἀνθρώπου. ἑκουσίως τοῦτον ἀπωσαμένου τὸν τρόπον, τῇ παραχρήσει τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἵνα μὴ πόῤῥω τοῦ θεοῦ γένηται ξενωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ἄλλον ἀντεισαχθῆναι τοῦ προτέρου παραδοξότερόν τε καὶ θεοπρεπέστερον, ὅσον τοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶ, τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀνώτερον. καὶ τοῦτο ἐστὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ μυστικωτάτης ἐπιδημίας, ὡς πάντες πιστεύομεν, τὸ μυστήριον· εἰ γὰρ φησὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος, "ἡ πρώτη "διαθήκη ἔμεινεν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν "δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. καὶ γὰρ πᾶσι κατάδηλόν ἐστιν ὡς τὸ ἐν Χριστῷ γενόμενον ἐπὶ τέλει τοῦ αἰῶνος μυστήριον, ἀναμφιβόλως τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰῶνος ἐν τῷ προπά-

ſibi adunavit ſecundum ſubſtantiam inſeparabiliter & inconfuſe noſtram naturam, & nos per eam quæ ex nobis & noſtra eſt intellectualiter & rationaliter animatam ſanctam ſuam carnem, veluti per primitias ſibimet copulavit; & unum & id ipſum ſibimet eſſe per ſuam humanitatem dignatus eſt; ſicut prædeſtinatum eſt ante ſæcula in ipſo eſſe veluti membra corporis ſui, in modum animæ ad corpus, in ſpiritu compaginavit ſibi, & contulit & in menſura induxit ætatis ſpiritualis, ſecundum ipſum plenitudinis: oſtendit etiam nos in hoc factos fuiſſe & ante ſæcula erga nos optimam Dei voluntatem non accipiendam per aliquam novitatem, ſecundum propriam vero rationem, in plenitudinem venit per alium profecto introductum mirabiliorem modum; oportebat enim Deum quidem (ſibimet ſimiles nos facientem, habentes bonitatis ipſius participaliter acuta inſignia, & in ſe eſſe ante ſæcula videntem, & in hunc omnino beatiſſimum finem ducentem, modum nobis per bonum uſum naturalibus potentiis largientem; homine vero voluntarie hunc modum expellente per abuſionem naturalibus potentiis) ut non longe à Deo fieret peregrinans homo, alium introducere priori mirabiliorem & diviniorem, quantum eo quod eſt ſecundum naturam quod ſuper naturam, eſt ſuperius. Et hoc eſt ſecretiſſimæ Dei ad homines peregrinationis, quantum omnes credimus, myſterium; ſi enim, inquit Divinus Apoſtolus, *primum teſtamentum maneret incontaminatum, non quæreretur ſecundi locus.* Etenim omnibus præclarum eſt, quomodo in Chriſto factum in fine ſæculi myſterium, ſine dubio in principio ſæculi in primo parente prævaricationis eſt

approbatio & consummatio; utiliter ergo dictum est à Magistro *partis vox* secundum redditos modos; & omnis ingenuus & animam & [membrorum] modum, acceperit sic dictam vocem, nullam sibi cogitationum nequitiam afferens, sciens id ipsum esse membrum & partem in talibus. Si enim portio corporis subsistit membrum, portio autem id ipsum est & pars, id ipsum itaque membrum & pars est. Si autem id ipsum membrum est & pars, membrorum vero cumulatio & compositio corpus facit organicum, corpus autem organicum animæ unitum intellectuali hominem perfectum ostendit, igitur partem hominis qui dicit esse animam seu corpus seu membrum ejus, à veritate non aberrabit. Si autem intellectualis animæ, utpote hominis, subsistit corpus organum, per totum vero corpus tota implens anima vivere ei & moveri dat, ut sympla per naturam, & incorporalis, non condispertita aut conclusa in eo, sed toti & unicuique membrorum ejus sic consuevit eam suscipere juxta naturaliter subjectam sibi acceptivam operationis animæ virtutem tota præsens differenter eam accipientia membra proportionaliter ad observationem unum fieri corpus adjungit; introductum est in magnum & ineffabile Christianorum Beatæ spei mysterium, & parvis & secundum nos, magnas & supra nos non alienas accipiens similitudines, qui quietam & bene facilem de talibus adhuc intelligentiam creavit. Ac de hoc, quod animæ ante corpora subsistant irrationabilem opinionem relinquens, nobiscum credat Domino dicenti de his qui in resurrectionem surgent non posse mori propter ipsius videlicet purgatissimam jure novissimi dati manifestationem & participationem.

ποιεῖ περιτεθέντος, ἀπόδειξις καὶ ἀποπλήρωσίς ἐστιν, ἄρα οὖν χρησίμως εἴρηται τῷ διδασκάλῳ ἡ τῆς μοίρας φωνὴ κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας τρόπους, καὶ πᾶς εὐγενὴς καὶ ψυχὴν καὶ τρόπον, δέξαιτο ἂν οὕτω λεγομένην τὴν φωνήν, μηδεμίαν ἑαυτῷ κυβείαν λογισμῶν παραγεννῶν, εἰδὼς ταυτὸν εἶναι τῷ μέλει τὴν μοῖραν ἐν τοῖς τοιούτοις. εἰ γὰρ μέρος τοῦ σώματος ὑπάρχει τὸ μέλος, τὸ δὲ μέρος ταυτόν ἐστι τῇ μοίρᾳ· ταυτὸν ἄρα τὸ μέλος τῇ μοίρᾳ ἔσται. εἰ δὲ ταυτὸν τῷ μέλει ἐστὶν ἡ μοῖρα, μελῶν δὲ ἀθροισμὸς καὶ σύνθεσις σῶμα ποιεῖ ὀργανικόν, σῶμα δὲ ὀργανικὸν ψυχῇ ἑνωθὲν νοερᾷ, ἄνθρωπον τέλειον δείκνυσιν· ἄρα μέρος ἀνθρώπου ὁ λέγων εἶναι τὴν ψυχὴν ἢ τὸ σῶμα, ἢ μέλος αὐτοῦ, τῆς ἀληθείας οὐχ ἡμαρτήσεται. εἰ δὲ τῆς νοερᾶς ψυχῆς ὡς ἀνθρώπου ὑπάρχει τὸ σῶμα ὄργανον, δι' ὅλου δὲ τοῦ σώματος ὅλη χωροῦσα ἡ ψυχή, τὸ ζῆν αὐτῷ καὶ κινεῖσθαι δίδωσιν, ὡς ἁπλῆ τὴν φύσιν καὶ ἀσώματος, μὴ συνδιατεμνομένη ἢ συναποκλειομένη αὐτῷ, ἀλλ' ὅλῳ καὶ ἑκάστῳ τῶν αὐτοῦ μελῶν, ὡς πέφυκεν αὐτὴν ὑποδέχεσθαι κατὰ τὴν φυσικῶς ὑποκειμένην αὐτῷ δεκτικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς δύναμιν, ὅλη παροῦσα τὰ διαφόρως αὐτῆς δεκτικὰ μέλη, ἀναλόγως πρὸς τὴν τοῦ ἓν εἶναι σῶμα συντήρησιν ἐπισφίγγει· ὁδηγείσθω ἐπὶ τὸ μέγα καὶ ἄρρητον τῆς τῶν Χριστιανῶν μακαρίας ἐλπίδος μυστήριον, ἐκ τῶν μικρῶν καὶ καθ' ἡμᾶς, τῶν μεγάλων καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐκ ἀγεννῆ λαβὼν τὰ εἰκάσματα, ὅπως ἀπαγῆ καὶ εὐκράδαντον περὶ τούτων ἔπι τὴν διάνοιαν κέκληται. καὶ τὴν περὶ τοῦ προϋπάρχειν τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς οὐκ εὔλογον δόξαν ἀφεὶς, μεθ' ἡμῶν πιστευέτω τῷ κυρίῳ λέγοντι περὶ τῶν εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐγειρομένων, μὴ δύνασθαι ἀποθνήσκειν διὰ τὴν αὐτοῦ δηλαδὴ καθαρωτέραν, ὡς ἐσχάτου ὀρεκτοῦ, φανέρωσίν τε καὶ μετουσίαν.

Καὶ

Καὶ πάλιν, „πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς „ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ὅπερ, εἰ περιγεγόνει ποτὲ, ἀδύνατον ἦν, ὡς προαποδέδεικται, τὸ κατὰ ῥοπήν τινα οἷον δήποτε δέξασθαι θάνατον.

Καὶ τῶν φυσικῶν ἔξω μὴ βαινέτω λογισμῶν, διὰ κενῆς τὴν οὐκ οὖσαν περὶ ψυχῆς δόξαν θεσπίζων. εἰ γὰρ ἀνθρώπου μέρη, καθὼς προαποδέδοται, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τυγχάνουσι, τὰ δὲ μέρη τὴν εἰς τὸ πρός τι ἐξ ἀνάγκης ἀναφορὰν δέχεται· ὅλον γὰρ ἔχει πάντως κατηγορούμενον, τὰ δὲ οὕτω λεγόμενα πρός τι, τῶν ἅμα πάντη τε καὶ πάντως κατὰ γένεσιν ἐστὶν, ὡς μέρη εἶδος ὅλον τῇ συνόδῳ ἀποτελοῦντα, ἐπινοίᾳ μόνῃ τῇ πρὸς διάγνωσιν τοῦ τί κατ᾽ οὐσίαν ἕκαστον ἀλλήλων διαιρούμενα, ψυχὴν ἄρα καὶ σῶμα ὡς μέρη ἀνθρώπου, ἀλλήλων προϋπάρχειν χρονικῶς ἢ μεθυπάρχειν ἀμήχανον, ἐπεὶ ὁ τοῦ πρός τι οὕτω λεγόμενος λυθήσεται λόγος.

Καὶ πάλιν· εἰ γὰρ καθ᾽ αὑτὸ εἶδος πρὸ τοῦ σώματός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἢ τὸ σῶμα· εἶδος δὲ ἄλλο τούτων ἑκάτερον κατὰ τὴν ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα σύνθεσιν, ἢ σώματος πρὸς ψυχὴν ἀποτελεῖ, ἢ πάσχοντα πάντως τοῦτο ποιεῖ ἢ πεφυκότα, καὶ εἰ μὲν πάσχοντα, πεπόνθασιν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἐξιστάμενα, καὶ φθείρεται· εἰ δὲ πεφυκότα, ἀεὶ τοῦτο διὰ τὸ πεφυκὸς ἐργάσεται, δηλονότι, καὶ οὐδέποτε παύσεται ἡ ψυχὴ τοῦ μετενσωματοῦσθαι, οὐδὲ τοῦ μετεμψυχοῦσθαι τὸ σῶμα. ἀλλ᾽ οὐκ ἔστιν, ὡς οἶμαι, τοῦ πάθους ἢ τῆς τῶν μερῶν φυσικῆς δυνάμεως κατὰ τὴν πρὸς θάτερον θατέρου σύνοδον ἡ τοῦ ὅλου κατ᾽ εἶδος ἐκπλήρωσις, ἀλλὰ τῆς ἐπ᾽ αὐτοῖς ἅμα κατ᾽ εἶδος ὅλον

Et iterum, *omnis qui vivit & credit in me, non morietur in æternum.* Quod quidem, ſi ante fieret aliquando, impoſſibile eſſet, ut ante datum eſt, per converſionem quandam qualemcunque recipere mortem.

Et extra naturales non egrediatur rationes, per vanitatem, nonexiſtentem de anima opinionem divinitus admirans. Si enim hominis partes, ſicut ante redditum eſt, corpus & anima conſtituuntur, partes autem neceſſario relationem ad aliquid accipiunt, (totum enim habet omnino prædicamentum.) Quæ vero ſic dicuntur ad aliquid, eorum ſunt quæ ſimul ubique & ſemper ſecundum generationem ſunt, quemadmodum partes ſpeciem totam coitu perficiunt, ſola intelligentia ad hoc dignoſcendum quid ſit ſecundum eſſentiam unumquodque à ſe invicem ſeparata; animam igitur & corpus merito partes hominis inter ſe invicem ante ſubſiſtere temporaliter aut poſt ſubſiſtere impoſſibile eſt, alioqui ratio illa quæ ſic dicitur ad aliquid ſolvetur.

Et iterum, ſi per ſe ſpecies ante corpus eſt anima, aut corpus; ſpeciem vero aliam horum utrumque ſecundum animæ ad corpus compoſitionem aut corporis ad animam perficit, aut patientia omnino hoc faciunt aut naturaliter exiſtentia: Et ſi quidem patientia, patiuntur, id, quod non erant, exiſtere, & corrumpuntur; ſi vero naturaliter exiſtentia, ſemper hoc, eo quod naturale eſt, profecto operabuntur, & nunquam quieſcet anima coincorporari, neque coinanimari corpus. Sed non eſt, ut arbitror, paſſionis aut partium naturalis potentiæ, ſecundum alterius coitum ad alteram, totius ſecundum ſpeciem plenitudo, ſed in ipſis ſimul ſecundum ſpeciem totam generationis eſt.

Nonne

Nonne igitur possibile sine corruptione ex specie in speciem transmittere qualemcunque speciem? Si autem quia post mortem & solutionem corporis, est anima & subsistit, dicunt etiam ante corpus esse eam posse & subsistere; inconsiderate, ut mihi videtur, ratio eorum procedit. Non enim eadem est generationis & essentiæ ratio. Ea enim quando & ubi esse & ad quid est, ea vero esse & quid & quomodo esse est declarat. Si autem hoc, est quidem semper, postquam fit, per essentiam anima, enimvero non absoluta, per generationem, sed cum conjunctione temporis & loci & ad aliquid. Non enim simpliciter dicitur anima post mortem corporis, ipsa anima; sed hominis anima, & cujusdam hominis anima: habet enim & post corpus sic speciem suam totam secundum habitum veluti partis prædicatam humanam. Similiter autem & corpus, mortuum quidem per naturam, non vero absolutum per generationem. Non enim simpliciter dicitur corpus post separationem ab anima, corpus; sed hominis corpus, & cujusdam hominis corpus, etsi corrumpatur, & in ea ex quibus est resolvi elementa consuescat: habet enim & sic quasi speciem totam suam secundum habitum, veluti partis prædicatam humanam. In ambobus itaque habitus, anima dico & corpore, veluti totius formæ humanæ partes, inseparabiliter intellectus, demonstrat & simul eorum genesin, & secundum essentiam ad se invicem differentiam ostendit nullo modo secundum essentiam in eis insitas offendens rationes. Igitur omnino impossibile corpus aut animam invenire aut dicere sine habitu, simul enim cum altero introducitur alicujus esse alterum. Itaque si alterum subsistat ante alterum quo-

γενέσεως. οὐκ ἔστιν οὖν δυνατὸν ἄνευ φθορᾶς ἐξ εἴδους εἰς εἶδος μεταβάλλειν τὸ οἱονοῦν εἶδος; εἰ δὲ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν λύσιν τοῦ σώματος, ἔστιν ἡ ψυχὴ καὶ ὑφέστηκε, φήσουσι καὶ πρὸ τοῦ σώματος εἶναι αὐτὴν δύνασθαι καὶ ὑφεστάναι· οὐ κατεστοχασμένως, ἔμοιγε δοκεῖ, ὁ λόγος αὐτοῖς προέρχεται. οὐχ ὁ αὐτὸς γὰρ γενέσεως καὶ οὐσίας λόγος. ὁ μὲν γὰρ τοῦ ποτὲ καὶ ποῦ εἶναι καὶ πρός τι ἐστίν· ὁ δὲ τοῦ εἶναι καὶ τί καὶ πῶς εἶναι ἐστὶ δηλωτικός. εἰ δὲ τοῦτο, ἔστι μὲν ἀεὶ μετὰ τὸ γενέσθαι διὰ τὴν οὐσίαν ἡ ψυχή, οὐκ ἄφετος δὲ διὰ τὴν γένεσιν, ἀλλὰ μετὰ τῆς σχέσεως τοῦ ποτέ, καὶ ποῦ, καὶ πρός τι. οὐχ ἁπλῶς γὰρ λέγεται ψυχὴ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον, ἡ ψυχή, ἀλλ' ἀνθρώπου ψυχή, καὶ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου ψυχή· ἔχει γὰρ καὶ μετὰ τὸ σῶμα εἶδος αὐτῆς τὸ ὅλον κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ σῶμα, θνητὸν μὲν διὰ τὴν φύσιν, οὐκ ἄφετον δὲ διὰ τὴν γένεσιν. οὐ γὰρ ἁπλῶς λέγεται σῶμα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς, τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀνθρώπου σῶμα, καὶ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου σῶμα, κἂν εἰ φθείρεται, καὶ εἰς τὰ ἐξ ὧν ἐστὶν ἀναλύεσθαι στοιχεῖα πέφυκεν. ἔχει γὰρ καὶ οὕτως ὡς εἶδος, τὸ ὅλον αὐτοῦ κατὰ τὴν σχέσιν ὡς μέρους κατηγορούμενον τὸ ἀνθρώπινον. ἐπ' ἀμφοῖν τοιγαροῦν ἡ σχέσις, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ὡς ὅλου εἴδους ἀνθρωπίνου μερῶν, ἀναφαιρέτως νοουμένη, παρίστησι καὶ τὴν ἅμα τούτων γένεσιν, καὶ τὴν κατ' οὐσίαν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἀποδείκνυσιν οὐδὲν καθ' οἷον δήποτε τρόπον τοὺς κατ' οὐσίαν αὐτοῖς ἐμπεφυκότας παραβλάπτουσα λόγους. οὐκ ἔστιν οὖν ὅλως σῶμα δυνατόν, ἢ ψυχὴν εὑρεῖν ἢ λέγειν ἄσχετον. θατέρῳ γὰρ ἅμα συνεισάγεται τὸ τίνος εἶναι θάτερον ὥστε εἰ προϋπάρχει θατέρου θάτερον, ὡς τινὸς προσυπακουστέον. ἡ γὰρ σχέσις ἀκίνητος, καὶ

ταῦτα

ταῦτα μὲν περὶ τούτων. καὶ εἰ μὲν τῆς ἀληθείας ὁ λόγος οὐκ ἀποπέπτωκε, τῷ θεῷ χάρις, τῷ διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν πρὸς τὸ καλῶς νοεῖν ὁδηγήσαντι, εἰ δέ που τι τῆς ἀληθείας ἐλλέλοιπεν, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε τοῦ λόγου τὸ ἀκριβές, ὡς ἐκ θεοῦ τὴν τῶν τοιούτων ἐμπνεόμενοι γνῶσιν.

modo [ut alicujus] auſcultandum? Habitus enim immutabilis eſt. Hactenus de his. Et ſiquidem à veritate ſermo non receſſit, Deo gratias per veſtras orationes ad bene intelligendum ducenti: ſi vero alicubi à veritate deficit, vos reformate rationis diligentiam ex Deo talium inſpirati ſcientiam.

ΚΕΦ. γʹ.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τό· ἕως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον ὥσπερ ἐν ῥεύματι.

Οἶμαι καὶ τὸν παρόντα τοῦ λόγου σκοπὸν, τῆς τοῦ προτέρου διανοίας ἔχεσθαι κεφαλαίου. Διεξελθὼν γὰρ ὅτι πλεῖστα πρὸς τοὺς φιλύλους τε καὶ φιλοσωμάτους, ταῦτα ἐπάγει ὡς ἐντεῦθεν δύνασθαι τοὺς εὐσεβῶς τὸν σκοπὸν τοῦ ἁγίου διερευνωμένους, ἐπιβάλλειν οὕτως. Ἐπειδὴ τῷ τῆς ἀφθαρσίας τε καὶ ἀθανασίας κάλλει παρὰ θεοῦ κατηγλαϊσμένος ὁ ἄνθρωπος γέγονε, τὸ δὲ τῆς περὶ αὐτὸν ὑλικῆς φύσεως αἶσχος τοῦ νοεροῦ κάλλους προτιμήσας, λήθην τοῦ κατὰ ψυχὴν ἐκπρεποῦς ἀξιώματος, μᾶλλον δὲ θεοῦ, τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν θεοειδῶς καλλωπίσαντος, πάμπαν ἐπεποίητο, τῆς γνώμης ἄξιον κατὰ θείαν ψῆφον τὴν σοφῶς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν οἰκονομοῦσης, ἐδρέψατο καρπόν· οὐ μόνον τοῦ σώματος τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν πρὸς πᾶν πάθος εὐέμπτωτον κίνησίν τε καὶ ἐπιτηδειότητα· ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτὸς καὶ περὶ αὐτὸν ὑλικῆς οὐσίας τὸ ἄστατον καὶ ἀνώμαλον, καὶ πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι εὔφορόν τε καὶ εὐχερές, εἴτε τότε αὐτὴν τοῦ θεοῦ διὰ τὴν παράβασιν τῷ ἡμετέρῳ σώματι συμμεταχε-

CAP. III.

Ex eodem Sermone. In hoc: *Dum etiam à ſeipſa materies fert inordinatum veluti influxum.*

ARbitror quoque præſentem ſermonis intentionem prioris intellectum habere capituli. Quia enim prætermiſit plurima contra materiæ amatores & corporis, hæc addidit ut hinc poſſent pie intentionem Sancti perſcrutantes conjicere ſic. Quoniam incorruptibilitatis & immortalitatis pulcritudine à Deo clarificatus factus eſt homo, materialis vero circa ſe naturæ turpitudinem intellectuali pulcritudini præponens, oblitus eſt decoræ ſecundum animam dignitatis, magis autem Dei animam Deiformiter formantis, [*omne quod fecit*] ſententia dignum, ſecundum divinum judicium noſtram ſapienter adminiſtrat ſalutem, colligitque fructum non ſolum ipſam corporis corruptionem & mortem & ad omnem paſſionem promtiſſimum motum & opportunitatem, ſed & extra & circa eum materialis eſſentiæ inſtabile & anomalum & ad alienandum ferens & facile, ſive tunc ipſam [*videlicet animam*] Deo propter prævaricationem noſtro corpori commiſcente, & ad

alienandum eam, sic corpore ad passionem & corruptionem & omnino solutionem, sicut mortalium in paradiso pellium declarat amictus, inserente potentiam, juxta quod scriptum est, *quia & ipsa creatura subjecta est corruptioni nolens, sed propter subjicientem in spe;* seu ex principio, per præscientiam sic eam creante, propter prævisam hominis prævaricationem, ita ut patiendo & vitiando, per se in consensum ipsius & proprie dignitatis venire, & inseparate reciperet ad corpus & seipsam iterum affectum; concedit enim sapientissimus vitæ nostræ provisor naturaliter uti sæpe rebus propriis motibus ad nostram temperantiam, interdum insane eas tractantes, ex confusione & perturbatione circa eas & ex eis, ad id, quod amabile est secundum naturam, adducens interim nostrum irrationabilem ad ea quæ præsentia sunt amorem; tribus enim existentibus universalibus modis, per quos dicunt erudite nostras sanari passiones, per singulos modos sapienter inordinato materiæ, ordinate secundum super nos & meliorem rationem, ad cognitam Deo bonam pulcramque perfectionem, gubernata malitiæ passionum gravedine, medicamentum ponitur. Aut enim ante-commissorum peccatorum pœnam repetentes, quorum æque neque vestigium memoria detinemus, propter ignorantiam; fortassis vero recordantes opportunam delictis restituere correctionem non sustinuimus, seu nolentes seu non valentes propter ingenitum malitiæ habitum; seu infirmitatem purgamur, aut præsentem & distributam malitiam repellimus, & iterum ad habitum futuræ vitæ prædiscimus aspicere: aut firma tolerantia & pia fortitudine mirabile exemplum aliis homi-

ἐράσαντος, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀλλοιοῦσθαι καὶ αὐτῇ, ὥσπερ τῷ σώματι τὴν πρὸς τὸ πάσχειν τε καὶ φθείρεσθαι καὶ ὅλως λύεσθαι, ὡς δηλοῖ ἡ τῶν νεκρῶν σωμάτων περιβολὴ, ἐνθεμένου δύναμιν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι «καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ὑπετάγη τῇ φθορᾷ οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, εἴτε ἐξ ἀρχῆς κατὰ πρόγνωσιν οὕτως αὐτὴν δημιουργήσαντος, διὰ τὴν προορασθεῖσαν παράβασιν, ὥστε τῷ πάσχειν καὶ κακοῦσθαι δι' αὐτῆς εἰς συναίσθησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ οἰκείου ἀξιώματος ἐλθεῖν, καὶ ἀσπασίως καταδέξασθαι τὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ αὐτὴν ἀποδιάθεσιν· συγχωρεῖ γὰρ ὁ πάνσοφος τῆς ἡμετέρας ζωῆς προνοητὴς, φυσικῶς χρῆσθαι πολλάκις τὰ πράγματα ταῖς οἰκείαις ὁρμαῖς πρὸς σωφρονισμὸν ἡμῶν, ἔσθ' ὅτι, τῶν ἐμμανῶς αὐτὰ μεταχειριζομένων, διὰ τῆς περὶ αὐτὰ καὶ ἐξ αὐτῶν συγχύσεώς τε καὶ ταραχῆς, πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐραστὸν ἐπανάγων τὸν τέως ἀλόγιστον ἡμῶν πρὸς τὰ παρόντα ἔρωτα, τριῶν γὰρ ὄντων καθολικῶν τρόπων, καθ' οὓς φασὶ παιδευτικῶς τὰ ἡμέτερα ἐξιᾶσθαι πάθη, δι' ἑκάστου τρόπου σοφῶς τὸ τῆς ὕλης ἄτακτον εὐτάκτως κατὰ τὸν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ κρείττονα λόγον πρὸς τὸ ἐγνωσμένον τῷ θεῷ ἀγαθοπρεπὲς ἀποτέλεσμα, κυβερνωμένης τῆς κακῆς τῶν παθῶν ἀχθηδόνος, ἴαμα τίθεται. Η γὰρ τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ποινὴν ἀπαιτούμενοι, ὧν ἴσως οὐδ' ἴχνος τῇ μνήμῃ παρακατέχομεν διὰ τὴν ἄγνοιαν. τυχὸν δὲ καὶ μνημονεύοντες, τὴν δέουσαν τοῖς πλημμεληθεῖσιν ἀντισηκῶσαι διόρθωσιν οὐκ ἀνεχόμεθα, ἢ μὴ θέλοντες, ἢ μὴ ἰσχύοντες, διὰ τὴν ἐγγενομένην ἕξιν τῆς κακίας· ἢ τὴν ἀσθένειαν καθαιρόμεθα ἢ παροῦσάν τε καὶ νεμομένην κακίαν ἀποβαλλόμεθα, καὶ πρὸς ἀνατολὴν τῆς μελλούσης ἰδεῖν προδιδασκόμεθα· ἢ καρτερίας ἀρίστης καὶ εὐσεβοῦς ἀνδρείας ὑπόδειγμα θαυμαστὸν

θαυμαστὸν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἄλλος προτίθεται ἄνθρωπος, ἄνπερ ὑψηλὸς ᾖ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπίδοξος, καὶ ἱκανὸς δι' ἑαυτοῦ τῇ ἀκλονήτῳ πρὸς τὰ δεινὰ συμπλοκῇ φανερῶσαι τὴν τέως κεκρυμμένην ἀλήθειαν. παραινεῖ οὖν τοῖς μηδὲν ὑπὲρ τὴν παροῦσαν ζωὴν διανοεῖσθαι δυναμένοις, μὴ θαῤῥοῦσι τῇ τοῦ σώματος ὑγείᾳ, καὶ τῷ κατὰ ῥοῦν φερομένῳ τῶν πραγμάτων δρόμῳ κατὰ τῶν τούτων ἐστερημένων ἐπαίρεσθαι, ἕως ἡ παροῦσα ἐνέστηκε ζωή, καὶ τὴν φθορὰν περίκεινται ταύτην περὶ ἣν ἡ τροπὴ καὶ ἡ ἀλλοίωσις, ἀδήλου ὄντος τοῦ τί ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς πραγμάτων ἀνωμαλίας τε καὶ ταραχῆς καὶ αὐτοῖς συμβήσεται. τοῦτο γὰρ οἶμαι λέγειν αὐτόν, διὰ τοῦ, "ἕως ἂν καὶ "παρ' ἑαυτῆς ἡ ὕλη φέρῃ τὸ ἄτακτον. ἀντὶ τοῦ ἕως ἂν ὑπὸ φθορὰν καὶ ἀλλοίωσιν ἐστὶ τοῦτο τὸ πᾶν, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως περικείμεθα καὶ ἴσως τοῖς ἐξ αὐτοῦ διὰ τὴν ἔμφυτον ἀσθένειαν πολυτρόποις κακοῖς ὑποκείμεθα, μὴ κατ' ἀλλήλων ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀνισότητα, ἀλλὰ μᾶλλον σώφρονι λογισμῷ τὴν τῆς ὁμοτίμου φύσεως ἀνωμαλίαν ἐξομαλίσωμεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐλλείψεις ταῖς ἡμῶν αὐτῶν ἀναπληροῦντες ὑπερβολαῖς, διὸ τυχὸν καὶ ἡ παροῦσα συνεχωρήθη πολιτεύεσθαι ἀνωμαλία, ἵνα δειχθῇ ἡ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου δύναμις προτιμῶσα πάντων τὴν ἀρετήν. Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ἡ αὐτή ἐστι τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς, τροπὴ καὶ ἀλλοίωσις, φέρουσά τε καὶ φερομένη, καὶ μόνον τοῦτο σταθερὸν κεκτημένη καὶ βάσιμον, τὸ ἄστατον καὶ φερόμενον.

nibus alius proponit homo, siquidem excelsus aut intelligentia atque virtute gloriosus & idoneus per seipsum imperterrita contra terrores copia manifestare interim occultam veritatem. Admonet itaque eos qui nihil supra præsentem vitam intelligere possunt, ne in sanitate corporis confidant, & destillando mobili rerum cursu per earum defectus exaltentur, dum præsens steterit vita, & in talem corruptionem circumvolvantur, circa quam conversio est & mutabilitas; dum sit hoc incertum, quid ex corpore & exterius rerum dissimilitudine ac perturbatione eis contingat; hoc enim arbitror dicere eum per hoc, *dum a seipsa materies fert inordinatum,* pro eo quod est, dum sub corruptione & mutabilitate est hoc totum & corpus humilitatis induamur, & æque ex ipso per insitam infirmitatem multis modis malis subjicimur, ne ab invicem separemur per eam quæ circa nos est in æqualitatem, sed magis prudenti cogitatione naturali collegio inæqualitatem plane faciamus, aliorum defectus nostris ipsis ad implentes superabundantiis; propter hoc fortassis præsens concessa est conversari anomalia, ut ostenderetur rationis quæ in nobis est, potentia, præhonorans omnibus virtutem. Omnium enim hominum eadem est corporis & eorum quæ extra sunt conversio & mutabilitas, quæ fert & fertur & solummodo hoc stabile possidet ac firmum, quod instabile est ac volubile.

CAP. IV.

Ejuſdem ex Sermone in Athanaſium. In hoc: *Non enim habet quid altius quam omnino habet.*

Videtur mihi per hæc abſolviſſe ab omni comparativo & diſcretivo & quoquomodo aliter dicto habitu edoctum iſte Deifer Magiſter. Nam immenſam eſſe talem orationis ſpeciem dicunt, qui in talibus ſapientes ſunt, & hanc poſſe incomparabiliter ſuper omnia eſſe dicere, quippe virtutem habet ſupereminentis negationis.

ΚΕΦ. δ'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον λόγου. εἰς τό· οὐ γὰρ ἔχει τὶ ὑψηλότερον ἢ ὅλως ἔχει.

Δοκεῖ μοι διὰ τούτων ἀπολῦσαι, πάσης συγκριτικῆς τε καὶ διακριτικῆς καὶ ἄλλως πως λεγομένης σχέσεως, τὸν διδασκόμενον ὁ θεόφρων οὗτος διδάσκαλος. ἄσχετον γὰρ τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου φασὶν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, καὶ ταὐτὸν δύνασθαι τῷ ἀσυγκρίτως ὑπὲρ πάντα εἶναι λέγειν, ὡς δύναμιν ἔχον ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως.

CAP. V.

Ejuſdem ex Epitaphio in Sanctum Athanaſium. In hoc: *Cui igitur licitum fuit per rationem & contemplationem pertranſeunti materiam & carnale hoc ſive nimbum oportet dicere, ſive velamen, cum Deo fieri, & puriſſimo lumine teneri, quantum poſſibile eſt humanæ naturæ beatus iſte aſcenſione hinc, & illinc deificatione, de qua ſyncere philoſophari donatur, & ſuper materialem dualitatem fieri per intellectam in trinitate unitatem.*

Ego quidem non poſſum deficiens habere redditam de virtute ſanctorum Magiſtri rationem, etſi quidam, ut ſcripſiſtis, hoc ar-

ΚΕΦ. ε'.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. εἰς τό· ᾧ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόν τι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκίον τοῦτο εἴτε νέφος χρὴ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα, Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθ' ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μακάριος οὗτος τῆς ἐντεῦθεν ἀναβάσεως καὶ τῆς ἐκεῖσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν δυάδα γενέσθαι διὰ τὴν ἐν τῇ τριάδι νοουμένην ἑνότητα.

Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι ἐλλειπῶς ἔχειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων, τοῦ διδασκάλου λόγον, κἂν τινες, ὡς γεγράφατε,

γράφατε, τοῦτο νομίζουσι, διὰ τοῦ, λόγῳ καὶ θεωρίᾳ μόνον, πρακτικῆς δίχα, τὴν κατὰ θεὸν τῶν μετελθόντων αὐτὴν φιλοσοφίαν εἰπεῖν, τοὐναντίον δὲ διῃρημένην τῇ πράξει, τὴν ἀληθῆ περὶ τὰ ὄντα κρίσιν αὐτῶν καὶ ἐνέργειαν, ἣν δὴ φιλοσοφίαν ὄντως πληρεστάτην ἔγωγε τολμήσας μόνην ὁρίζομαι, μάλα σαφῶς εἰσηγεῖσθαι αὐτὸν ὑπολαμβάνω λόγῳ καὶ θεωρίᾳ κατορθοῦσθαι αὐτὴν ἀποφηνάμενον, ὡς τῷ λόγῳ συνημμένης πάντως τῆς πράξεως καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ κρίσεως τῇ θεωρίᾳ περιεχομένης, εἴπερ λόγου μὲν, ὃ παύειν τὴν τοῦ σώματος κίνησιν, οἷον χαλινῷ τινι τῷ ὀρθῷ λογισμῷ τὴν πρὸς ἀτοπίαν φορᾶς ἐπιστημόνως ἀναχαιτίζοντος, θεωρίας δὲ, τὸ τὰ καλῶς νοηθέντα τε καὶ κριθέντα ἐμφρόνως αἱρεῖσθαι ψηφίζεσθαι, οἱονεὶ φῶς παμφαέστατον, διὰ ἀληθοῦς γνώσεως τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν δεικνυούσης, οἷς ἀμφοτέροις μάλιστα καὶ δημιουργεῖται πᾶσα φιλόσοφος ἀρετὴ καὶ φυλάττεται, ὑφ' ὧν καὶ ἐκφαίνεται διὰ σώματος οὐχ' ὅλη· οὐ γὰρ χωρεῖται σώματι, χαρακτὴρ ὑπάρχουσα θείας δυνάμεως, ἀλλά τινα τῶν αὐτῆς σκιάσματα· καὶ τοῦτο οὐ δι' ἑαυτὴν, διὰ δὲ τὸ, τοὺς γυμνοὺς τῆς κατ' αὐτὴν χάριτος, εἰς μίμησιν ἐλθεῖν τῆς θεοειδοῦς τῶν φιλοθέων ἀνδρῶν ἀναστροφῆς, ἐφ' ᾧ τῇ μετοχῇ τοῦ καλοῦ καὶ αὐτοὺς τὸ τῆς κακίας αἶσχος ἀποθεμένους, τῆς τῶν ἀξίων θεοῦ γενέσθαι μοίρας, ἢ τοὺς δεομένους ἐπικουρίας τινὸς ὑπὸ τῶν δυναμένων τυχεῖν, ἐφ' ᾧ τὴν κρυπτομένην τῷ βάθει τῆς ψυχῆς τῶν ἐναρέτων διάθεσιν διὰ τοῦ σώματος κατὰ τὴν πρᾶξιν φανεῖσαν ἀποδεξαμένους, τὴν πᾶσι πάντα γινομένην, καὶ διὰ πάντων πᾶσι παροῦσαν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν, καὶ αὐτοὺς ἀνυμνῆσαι, ὡς εἴγε μηδεὶς ἦν ὁ εὖ παθεῖν δεόμενος, ἢ ὁ πρὸς ἀρετὴν παραδείγματι τυπωθῆναι ὀφείλων, αὐτὸν ἐξαρ-

bitrantur, per hoc ratione & contemplatione solummodo sine actione post Deum transeuntium ipsam dicere Philosophiam; è contrario vero compactam actioni veram circa ea quæ sunt, eorum & judicationem & operationem quam Philosophiam solam vere plenissimam ego saltem audax definio magis aperte introduxisse eam suscipio, ratione & contemplatione corrigi eam manifestans. Quippe rationi conjuncta omnino actione & judicatione, quæ in ipsa est, per contemplationem comprehensa; siquidem rationis est ordinare corporis motum veluti fræno quodam recta ratiocinatione ab eo qui est ad inconsequentiam meatu disciplinaliter retentum, contemplationis vero quæ bene intellecta atque discretæ sunt prudenter extollere judicando, tanquam lucem clarissimam per veram scientiam ipsam veritatem ostendens; his ambobus maxime creatur omnis sapiens virtus & custoditur, ab his etiam manifestatur per corpus, non tota; non enim capitur corpore, dum sit character divinæ potentiæ, sed quædam eorum quæ ipsius sunt umbræ: & hoc non propter seipsam, propter nudos vero ipsius gratia ut in imitationem veniant deiformis Deum-diligentium virorum conversationis; ut per participationem boni & ipsi malitiæ turpitudinem deponentes dignorum Deo partes fiant, aut deprecantes adjutorium quoddam à potentibus consequi ut occultum in profundo animæ eximiorum affectum per corpus actione manifesta accipientes, omnia in omnibus factam, & per omnia omnibus præsentem Dei providentiam & ipsos laudent; ut si nemo esset qui bene agere deprecaretur, seu qui ad virtutem exemplo formari debeat, ipsum solum sufficere sibi omnino, quæ

ſecundam animam ſunt, virtutum donis fruentem. Et ſine earum per corpus ad manifeſtum approbatione non eſt incongruum dicere. Qui igitur pie per contemplationem intelligit, quomodo habent ea quæ ſunt, & per rationabile conſilium conſiderate ac recte de ipſis rationem diffinit; & cuſtodit ſibimet judicium magis vero ſeipſum judicio irreprehenſibilem, omnem ſimul comprehendens habet virtutem; ad nihil aliud poſt cognitam veritatem adhuc motus, & omnia præteriit feſtinanter nullius omnino rationem faciens eorum quæcunque carnis & mundi ſunt & dicuntur; informatam habens jam ratione comprehenſam, ſine pugna, actionem; quippe omnes ſibimet intellectualis noſtri potentiſſimas impaſſibiles inferens rationes, per quas omnis virtus & ſcientia eſt & conſiſtit jure dum ſint rationabilis animæ potentiæ; ut ſint quidem omnino corpore non indigentes, ut vere manifeſtæ ſint propter cauſas prædictas, ſecundum tempus, eo uti non vituperantur. Dicunt enim intellectualis eſſe, ſpecialiter notiones intelligibilium, virtutes, ſcientias, artium rationes, propoſitum, conſilium, generaliter vero judicia, comparationes, fugas, appetitus, & quædam quidem eſſe ſolius ſecundum animum contemplationis, quædam vero ſecundum rationem diſciplinalis potentiæ. Si autem talibus cuſtoditam propriam vitam Sancti conſervaverunt, igitur comprehenſim per rationem & contemplationem Beatus iſte vir omnes, quæ ſunt ſecundum virtutem & ſcientiam, introduxit rationes à ſanctis comprehenſas, per quas divinam notitiam per contemplationem ſcienter accipientes, prudenter ſecundum rationem per virtutes divinam ſibimet coa-

στον ἀρχὴν ἑαυτῷ πάντως ταῖς κατὰ ψυχὴν τῶν ἀρετῶν χάρισιν ἀβρυνόμενον. καὶ δίχα τῆς τούτων διὰ τοῦ σώματος πρὸς τὸ, ἐμφανὲς ἀποδείξεως, λέγειν οὐκ ἄτοπον. ὁ τοίνυν εὐσεβῶς διὰ θεωρίας κατανοήσας ὡς ἔχει τὰ ὄντα, καὶ διὰ βουλῆς λογικῆς ἐστοχασμένως τε καὶ ὀρθῶς τὸν περὶ αὐτῶν ὁρισάμενος λόγον, καὶ φυλάττων ἑαυτῷ τὴν κρίσιν, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν τῇ κρίσει ἀπαρέγκλιτον, πᾶσαν ὁμοῦ συλλαβὼν ἔχει τὴν ἀρετὴν, πρὸς οὐδὲν ἄλλο μετὰ τὴν ἐγνωσμένην ἀλήθειαν, ἔτι κινούμενος, καὶ πάντα παρῆλθε διὰ σπουδῆς, οὐδενὸς τὸ παράπαν λόγον ποιούμενος, τῶν ὅσα σαρκὸς καὶ κόσμου ἐστὶ καὶ λέγεται, ἐνδιαθέτως ἔχων ἤδη τῷ λόγῳ περιεχομένην ἀμάχως τὴν πρᾶξιν, οἷα τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πάντας ἑαυτῷ, τοῦ διανοητικοῦ τοὺς κρατίστους ἀπαθεῖς ἐπικομιζομένου λόγους, καθ' οὓς πᾶσα ἀρετὴ καὶ γνῶσίς ἐστι καὶ ὑφέστηκεν, ὡς δυνάμεις ὄντας ψυχῆς λογικῆς, πρὸς μὲν τὸ εἶναι, σώματος οὐδ' ὅλως χρήζοντας, πρὸς δὲ τὸ φανῆναι διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας, κατὰ καιρὸν αὐτῷ χρῆσθαι οὐκ ἀναινομένους. φασὶ γὰρ τοῦ διανοητικοῦ εἶναι, ἰδικῶς μὲν, τὰς νοήσεις τῶν νοητῶν, τὰς ἀρετὰς, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς τῶν τεχνῶν λόγους, τὸ προαιρετικόν· τὸ βουλευτικὸν, γενικῶς δὲ τὰς κρίσεις, τὰς συγκαταθέσεις, τὰς ἀποφυγὰς, τὰς ὁρμὰς, καὶ τὰς μὲν εἶναι, μόνης τῆς κατὰ νοῦν θεωρίας, τὰς δὲ, τῆς κατὰ τὸν λόγον ἐπιστημονικῆς δυνάμεως. εἰ δὲ τούτοις φρουρουμένην οἱ ἅγιοι τὴν ἰδίαν ζωὴν συνετήρησαν, ἄρα περιληπτικῶς διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς θεωρίας ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ πάντας τοὺς κατ' ἀρετὴν καὶ γνῶσιν εἰσηγήσατο λόγους τοῖς ἁγίοις συνειλημμένους· δι' ὧν τῇ κατανοήσει τοῦ θεοῦ κατὰ θεωρίαν γνωστικῶς προσανέχοντες, ἐμφρόνως κατὰ λόγον διὰ τῶν ἀρετῶν, τὴν θείαν ἑαυτοῖς μορφὴν ἐνετυπώσαντο πάντως, οὐκ

εἶναι

εἶναι ἀναγκαῖον οἰηθεὶς, τὴν διὰ τοῦ σώματος ὀνομάσαι πρᾶξιν, γινώσκων μὴ ἀρετῆς αὐτὴν εἶναι ποιητικὴν, ἀλλ' ἐκφαντικὴν, καὶ μόνων τῶν θείων νοημάτων τε καὶ λογισμῶν ὑπουργόν.

Ὡς ἂν δὲ καὶ δι' ἑτέρου τρόπου φανερὸν γένηται τὸ λεγόμενον· φασὶν οἱ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων δι' ἀκριβείας μετελθόντες τοὺς λόγους, τοῦ λογικοῦ, τὸ μὲν εἶναι θεωρητικὸν, τὸ δὲ πρακτικὸν, καὶ θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατὰ νοῦν, ὡς ἔχει τὰ ὄντα, πρακτικὸν δὲ, τὸ βουλευτικὸν, τὸ ὁρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν, νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν, λόγον, καὶ τὸ μὲν σοφίαν, τὸ δὲ φρόνησιν. εἰ δὲ τοῦτο ἀληθὲς, ἐκ τῆς αἰτίας ἄρα τὴν πρᾶξιν κατὰ τὸ εἰκὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς ὕλης ὠνόμασεν ὁ διδάσκαλος λόγον, τὴν μηδὲν ἔχουσαν ἀντικείμενον ἕξιν προσαγορεύσας, λογικῶς γὰρ καὶ γνωστικῶς, ἀλλ' οὐ πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς ἐμμένει τοῖς ἀληθέσιν ὁ θεωρητικὸς, καὶ πλὴν αὐτῶν, ἄλλο τι ὁρᾶν διὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ἡδονὴν οὐκ ἀνέχεται.

Εἰ δὲ χρὴ σαφέστερον τοῦτο ποιήσασθαι πάλιν, οἱ τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος τοὺς λόγους γυμνάσαντες, φασὶ τοὺς μήπω τῆς πρὸς τὴν ὕλην κατὰ τὴν σχέσιν κοινωνίας καθαροὺς γεγονότας, περὶ τὰ πρακτικὰ καταγίνεσθαι, μικτῆς οὔσης αὐτοῖς ἔτι, τῆς περὶ τὰ ὄντα κρίσεως, καὶ εἰσὶ τρεπτοὶ μήπω τὴν περὶ τὰ τρεπτὰ σχέσιν ἀποθέμενοι· τοὺς δὲ δι' ἀρετῆς ἀκρότητα θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζοντας, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρπουμένους, πρὸς ἑαυτοὺς μόνον καὶ τὸν θεὸν ἐστραμμένους τῷ ῥῆξαι γνησίως τῆς ὑλικῆς σχέσεως τὰ δεσμὰ, τῶν μὲν πρακτικῶν καὶ τῆς ὕλης παντελῶς

ptavere formam omnino; non esse necessarium judicans per corpus nominare actionem, cognoscens non eam virtutis esse factricem, sed manifestatricem, & solummodo divinarum intelligentiarum & disputationum ministrum.

Ut autem & per alium modum manifestum fiat quod dictum est: dicunt qui nostrarum rerum diligenter rationes percurrunt, rationalis quidem esse contemplativum & activum; & contemplativum quidem secundum intellectum; quippe habet ea quæ sunt: Activum vero secundum consilium, quod diffinit actionibus rectam rationem, & vocant quidem contemplativum, intellectum; activum vero rationem; & illud quidem sapientiam, illud vero prudentiam. Si autem hoc verum, ex causa itaque actionem, secundum quid consequens est, at non ex materia, nominavit Magister rationem nullam habentem oppositum habitudinem appellans; rationabiliter enim & scienter, at non per inimicitiam & contentionem instat veris contemplativus, & præter ipsa, aliud quid videre propter eorum delectationem, non recipit.

Si vero opus est & aliter hoc apertius facere; iterum qui secundum virtutem perfectionis rationes exercent, dicunt quosdam nondum ad materiam secundum habitum communione purgatos, circa actiones effici, dum sit mixta adhuc eis circa ea quæ sunt judicatio, & sunt conversibiles, nondum circa conversibilia habitum deponentes: Quosdam vero, per virtutis summitatem, Deo secundum habitum approximantes, & ipsius secundum intelligentiam beatitudine fruentes, ad seipsos solummodo & Deum conversos, rumpendo sincere materialis habitudinis vincula, actionibus quidem à materia perfecte

alie-

alienantur, contemplatione vero & Deo familiares fiunt; propterea, inquiunt, manent inconversibiles, non habentes adhuc ad materiam habitudinem, per quam, cum materia naturaliter mobili, contra naturam commoveri ex necessitate consuevit qui materiæ per habitudinem concretus est, & maximæ videns indigere potentiæ ad depositionem materialis passibilitatis, ab ea liberari volentem, ait Magister, *cui igitur licitum fuit per rationem & contemplationem pertranseunti materiam, & carnale hoc, sive nimbum oportet dicere sive velamen, cum Deo fieri*; &c.

ἠλλοτρίωνται, τῇ δὲ θεωρίᾳ, καὶ τῷ θεῷ προσῳκειῶσθαι, διὸ φασὶ καὶ μένουσιν ἄτρεπτοι, μὴ ἔχοντες ἔτι τὴν πρὸς τὴν ὕλην σχέσιν, καθ' ἣν τῇ ὕλῃ φυσικῶς ἀλλοιουμένῃ, παρὰ φύσιν συναλλοιοῦσθαι ἐξ ἀνάγκης πέφυκεν ὁ τῇ ὕλῃ κατὰ τὴν σχέσιν κεκρατημένος, καὶ μεγίστης εἰδὼς δεῖσθαι δυνάμεως πρὸς ἀπόθεσιν τῆς ὑλικῆς προσπαθείας, τῆς αὐτῆς ἐλευθερωθῆναι βουλόμενον, φησὶν ὁ διδάσκαλος, « ᾧ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας, διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο εἴτε νέφος χρὴ λέγειν εἴτε προκάλυμμα, θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τὰ ἑξῆς.

CAP. VI.

Quomodo est *nimbus & velamen* caro.

CUr autem *nimbum* esse & *velamen carnem* dicit Magister, videns quippe quia omnis humanus animus errans & à naturali motu retro aspiciens, circa passionem & sensum & sensibilia motum facit, non habens aliorsum moveri, ab eo motu qui ad Deum naturaliter fert deficiens; & divisit carnem in passionem & sensum, carnis enim animatæ utrumque est per nimbum & velamen hæc declaravit: Nimbus enim est principali animæ superobumbrans carnalis passio, & velamen est error secundum sensum, superficiebus sensibilium ipsum vincens, & ad intelligibilia transitum muniens. Per hæc oblivionem naturalium bonorum accipiens anima, circa sensibilia totam suam operationem convertit, furores & concupiscentias & delectatio-

ΚΕΦ. ζ'.

Πῶς ἐστι νέφος καὶ προκάλυμμα ἡ σάρξ.

Διατί δὲ νέφος εἶναι καὶ προκάλυμμα τὴν σάρκα φησὶν ὁ διδάσκαλος, ὡς εἰδὼς, ὅτι πᾶς ἀνθρώπινος νοῦς πλανώμενος, καὶ τῆς κατὰ φύσιν ἀπονεύων κινήσεως, περὶ πάθος, καὶ αἴσθησιν, καὶ αἰσθητὰ ποιεῖται τὴν κίνησιν οὐκ ἔχων ἄλλοθί ποι κινηθῆναι, τῆς πρὸς θεὸν φυσικῶς φερούσης κινήσεως διαμαρτήσας, καὶ διεῖλε τὴν σάρκα εἰς πάθος καὶ αἴσθησιν, σαρκὸς γὰρ ἐμψύχου ἀμφότερα διὰ τοῦ νέφους καὶ τοῦ προκαλύμματος ταῦτα δηλώσας· νέφος γάρ ἐστι τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς ἐπισκοτοῦν, τὸ σαρκικὸν πάθος, καὶ προκάλυμμά ἐστιν ἡ κατ' αἴσθησιν ἀπάτη, ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν αὐτὴν ἐπερείδουσα, καὶ τῆς πρὸς τὰ νοητὰ διαβάσεως ἀποτειχίζουσα, δι' ὧν λήθην τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν λαμβάνουσα, περὶ τὰ αἰσθητὰ τὴν ὅλην αὐτῆς ἐνέργειαν καταστρέφει, θυμοὺς καὶ ἐπιθυμίας,

καὶ

καὶ ἡδοναὶ, διὰ τῶν εἰρημένων ἀπρεπεῖς ἐφευρίσκουσα.

nes per ea quæ dicta ſunt inhoneſtas invenit.

ΚΕΦ. ζʹ.

Πῶς ἡδονὴ γίνεται.

ΠΑσα γὰρ ἡδονὴ τῶν ἀπηγορευμένων ἐκ πάθους διὰ μέσης αἰσθήσεως πρός τι πάντως γίνεσθαι πέφυκεν αἰσθητὸν, οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἡδονὴ, ἢ εἶδος αἰσθήσεως ἐν τῷ αἰσθητικῷ διὰ τινὸς αἰσθητοῦ μορφουμένης, ἢ τρόπος αἰσθητικῆς ἐνεργείας, κατ᾽ ἐπιθυμίαν ἄλογον συνιστάμενος· ἐπιθυμία γὰρ αἰσθήσει προστεθεῖσα εἰς ἡδονὴν μεταπίπτει, εἶδος αὐτῇ ἐπάγουσα, καὶ αἴσθησις κατ᾽ ἐπιθυμίαν κινηθεῖσα, ἡδονὴν ἀπεργάζεται, τὸ αἰσθητὸν περιλαβοῦσα. γνόντες οὖν οἱ ἅγιοι, ὅτι διὰ μέσης σαρκὸς, πρὸς τὴν ὕλην ἡ ψυχὴ παρὰ φύσιν κινουμένη, τὴν χοϊκὴν μορφὴν ὑποδύεται, διὰ μέσης μᾶλλον ψυχῆς κατὰ φύσιν αὐτοὶ πρὸς τὸν θεὸν κινουμένης, καὶ τὴν σάρκα τῷ θεῷ πρεπόντως οἰκειῶσαι διενοήθησαν, δι᾽ ἀσκήσεως ἀρετῶν ἐνδεχομένως αὐτὴν ταῖς θείαις ἐμφάσεσι καλλωπίσαντες.

CAP. VII.

Quomodo voluptas fit.

OMnis enim delectatio eorum quæ interdicuntur, ex paſſione, per medium ſenſum ad aliquid ſenſibile, omnino fieri conſuevit. Neque enim aliud aliquid eſt delectatio, quam ſpecies ſenſus inſenſivo per quoddam ſenſibile formati: vel mos ſenſivæ operationis per irrationabilem concupiſcentiam conſtitutus; concupiſcentia enim ſenſui appoſita in delectationem vertitur, addens ei ſpeciem; & ſenſus per concupiſcentiam motus delectationem operatur, quiddam ſenſibile accipiens. Cognoſcentes igitur ſancti quia per mediam carnem, ad materiam anima contra naturam mota, terrenam induitur formam, ipſi magis per mediam animam ſecundum naturam ad Deum motam etiam carnem Deo decenter famulari intellexerunt, per inſtitutionem virtutum acceptabiliter ipſam divinis ornantes intellectibus.

ΚΕΦ. ηʹ.

Πῶς καὶ πόσαι κινήσεις εἰσὶ ψυχῆς.

ΤΡεῖς γὰρ καθολικὰς κινήσεις ἔχουσαν τὴν ψυχὴν εἰς μίαν συναγομένας ὑπὸ τῆς χάριτος φωτισθέντες, τὴν κατὰ νοῦν, τὴν κατὰ λόγον, τὴν κατ᾽ αἴσθησιν, καὶ τὴν μὲν ἁπλῆν καὶ ἀνερμήνευτον, καθ᾽

CAP. VIII.

Quomodo & quanti motus ſunt animæ.

TRes enim univerſales motus habere animam in unum collectos à charitate docuerunt; unum ſecundum animam, alterum ſecundum rationem, tertium ſecundum ſenſum; & unum

quidem ſymplum & interpretatione carentem per quem incognite circa Deum mota, nullo modo ex ullo eorum quæ ſunt ipſum per excellentiam cognoſcit. Alterum vero ſecundum cauſam diffinitivam incogniti, per quem naturaliter mota, omnes naturales rationes, per cauſam ſolummodo cogniti, dum ſint in ea formatrices, ſibi ipſi per operationem ſecundum ſcientiam imponit. Tertium autem compoſitum, per quem ea quæ extra ſunt tangens, veluti ex quibuſdam ſignis viſibilium rationes apud ſeipſam reformat, magnanimiter per hos, ſecundum verum & immutabilem naturalis motus modum, præſens laborum ſæculum tranſcenderunt. Senſum quidem ſimpliciter ſpirituales ſolas rationes ſenſibilium habentem per mediam rationem ad animam referentes; rationem vero uniformiter per unam ſymplamque atque inſeparabilem prudentiam eorum quæ ſunt habentem rationes animo adunantes, ipſum autem animum circa omnia quæ ſunt motu pure abſolutum & ab ipſa ſecundum ſe naturali operatione quietum Deo offerentes, per eum univerſaliter ad Deum conſcendentes, toti toto Deo contineri per ſpiritum digni facti ſunt, totam cœleſtis quantum hominibus poſſibile eſt imaginem ferentes, & tantum attrahentes divina notitia, ſi fas eſt hoc dicere, quantum ipſi attracti Deo inſerti ſunt. Dicunt enim inter ſe invicem eſſe paradigmata Deum & hominem, & tantum homini Deum per miſericordiam humanari, quantum homo ſeipſum Deo per caritatem confortatus conſecravit: Et tantum à Deo hominem ſecundum animum rapi ad incognitum, quantum homo inviſibilem natura Deum per virtutes fecit manifeſtum.

Ab hac itaque per rationem &

ἣν ἀγνώστως περὶ θεὸν κινουμένη, κατ' οὐδένα τρόπον ἐξ οὐδενὸς τῶν ὄντων αὐτὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἐπιγινώσκει, τὴν δὲ κατ' αἰτίαν ὁριστικὴν τοῦ ἀγνώστου, καθ' ἣν φυσικῶς κινουμένη, τοὺς ἐπ' αὐτῇ φυσικοὺς πάντας λόγους τοῦ κατ' αἰτίαν μόνον ἐγνωσμένου μορφωτικοὺς ὄντας, ἑαυτῇ δι' ἐνεργείας κατ' ἐπιστήμην ἐντίθεται. τὴν δὲ σύνθετον καθ' ἣν τῶν ἐκτὸς ἐφαπτομένη ὡς ἔκ τινων συμβόλων τῶν ὁρατῶν τοὺς λόγους, πρὸς ἑαυτὴν ἀναμάσσεται, μεγαλοφυῶς διὰ τούτων κατὰ τὸν ἀληθῆ καὶ ἄπταιστον τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως τρόπον, τὸν περιόντα τῶν σκαμμάτων αἰῶνα διέβησαν. τὴν μὲν αἴσθησιν ἁπλοῦς διὰ μέσου τοῦ λόγου πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν αἰσθητῶν πνευματικοὺς λόγους ἔχουσαν μόνους ἀναβιβάσαντες. τὸν δὲ λόγον ἑνοειδῶς κατὰ μίαν ἁπλῆν τε καὶ ἀδιαίρετον φρόνησιν πρὸς τὸν νοῦν τοὺς τῶν ὄντων ἔχοντα λόγους, ἑνώσαντες, τὸν δὲ νοῦν τῆς περὶ τὰ ὄντα πάντα κινήσεως καθαρῶς ἀπολυθέντα καὶ αὐτῆς τῆς καθ' αὐτὸν φυσικῆς ἐνεργείας ἠρεμοῦντα τῷ θεῷ προσκομίσαντες, καθ' ὃν ὁλικῶς πρὸς θεὸν συναχθέντες, ὅλοι ὅλῳ θεῷ ἐγκραθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος ἠξιώθησαν, ὅλην τοῦ ἐπουρανίου κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώποις τὴν εἰκόνα φορέσαντες, καὶ τοσοῦτον ἕλξαντες τῆς θείας ἐμφάσεως, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ὅσον ἑλχθέντες αὐτοὶ τῷ θεῷ συνετέθησαν. φασὶ γὰρ ἀλλήλων εἶναι παραδείγματα τὸν θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοσοῦτον τῷ ἀνθρώπῳ τὸν θεὸν διὰ φιλανθρωπίαν ἀνθρωπίζεσθαι, ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν τῷ θεῷ δι' ἀγάπης δυνηθεὶς ἀπεθέωσεν καὶ τοσοῦτον ὑπὸ θεοῦ τὸν ἄνθρωπον κατὰ νοῦν ἁρπάζεσθαι πρὸς τὸ γνωστὸν, ὅσον ὁ ἄνθρωπος τὸν ἀόρατον φύσει θεὸν διὰ τῶν ἀρετῶν ἐφανέρωσεν.

Ὑπὸ ταύτης τοίνυν τῆς κατὰ λόγον

καὶ

καὶ θεωρίαν συνισταμένης φιλοσοφίας, καθ' ἣν καὶ ἡ τοῦ σώματος ἐξ ἀνάγκης εὐγενίζεται φύσις, ἀπλανῶς πρὸς τὸν τοῦ θεοῦ πόθον βρωθέντες οἱ ἅγιοι, διὰ τῶν ἐνουσῶν αὐτοῖς πρὸς τὰ θεῖα φυσικῶν ἐμφάσεων ἀξιοπρεπῶς πρὸς θεὸν παρεγένοντο, σῶμα καὶ κόσμον ἀθλητικῶς διαδραμόντες, ἀλλήλοις ταῦτα παρεπόμενα θεώμενοι, τὸν μὲν φύσει, τὸ δὲ αἰσθήσει, καὶ θατέρῳ θάτερον ὑποπίπτον, τῇ κατ' ἐπαλλαγὴν θατέρου πρὸς τὸ ἕτερον ποιᾷ ἰδιότητι, καὶ μηδὲν τούτων, τῷ καθ' ἑαυτὸν λόγῳ περιγραφῆς ὑπάρχον ἐλεύθερον, καὶ αἰσχρὸν ἡγησάμενοι τοῖς θνητοῖς καὶ περιγραπτοῖς ἐμφθείρεσθαί τε καὶ περιγράφεσθαι τῆς ψυχῆς ἐστὶν τὸ ἀθάνατον καὶ ἀεικίνητον, μόνῳ θεῷ τῷ ἀθανάτῳ, καὶ πάσης ἀπειρίας ἀνωτέρῳ, ἀλύτως ἑαυτοὺς ἐνέδησαν, οὐδαμῶς ταῖς κόσμου καὶ σαρκὸς ἀνθολκαῖς ἐνδιδόντες, ὅπερ ἐστὶ πάσης ἀρετῆς τε καὶ γνώσεως πλήρωσις. Οἶμαι δὲ ὅτι καὶ τέλος, ἀλλὰ κἂν εἴποτε περὶ τὰ τῶν ὄντων θεάματα κεκίνηνται οἱ ἅγιοι, οὐκ ἐπὶ τῷ αὐτὰ ἐκεῖνα προηγουμένως θεάσασθαί τε καὶ γνῶναι καθ' ἡμᾶς ὑλικῶς κεκίνηνται, ἀλλ' ἵν' αὐτὸν διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ὄντα τε καὶ φαινόμενον θεὸν, πολυτρόπως ὑμνήσωσι, καὶ πολλὴν ἑαυτοῖς συναγείρωσι θαύματος δύναμιν, καὶ δοξολογίας ὑπόθεσιν. ψυχὴν γὰρ εἰληφότες παρὰ θεοῦ, νοῦν καὶ λόγον καὶ αἴσθησιν ἔχουσαν, πρὸς τῇ νοητῇ καὶ ταύτην τὴν αἰσθητὴν, ὥσπερ καὶ λόγον πρὸς τῷ ἐνδιαθέτῳ, τὸν κατὰ προφορὰν, καὶ νοῦν πρὸς τῷ νοητῷ τὸν παθητικὸν, (ὃν καὶ φαντασίαν καλοῦσι τοῦ ζώου, καθ' ὃν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, καὶ ἄλληλα καὶ ἡμᾶς καὶ τοὺς τόπους οὓς διώδευσαν ἐπιγινώσκουσι, περὶ ἣν συνίστασθαι τὴν αἴσθησιν φασὶν οἱ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, ὄργανον αὐτῆς οὖσαν ἀντιληπτικὸν τῶν αὐτῇ φαι-

contemplationem constituta Philosophia, per quam etiam corporis necessario nobilitatur natura, absque errore, divino sauciati sancti desiderio, per insitas eis naturales ad divina intelligentias digne ac pulcre ad Deum pervenerunt; corpus & mundum militariter pertranseuntes, sibi invicem hæc copulata contemplantes, mundum quidem naturæ, corpus vero sensui, & alterum alteri succumbere per consequentiam alterius ad alterum qualicunque proprietate: & nihil horum per seipsum ratione, circumscriptionis subsistere liberum, & turpe ducentes mortalibus & circumscriptis corrumpi & circumscribi animæ immortale & semper mobile, soli Deo immortali & omni infinitate superiori insolubiliter seipsos alligaverunt, nullo modo mundi atque carnis refluxionibus inditi. Hæc est omnis virtutis & scientiæ plenitudo. Æstimo vero quia & finis. Sed si aliquando circa eorum quæ sunt speculamina, moti sunt sancti; non in hoc illa ipsa principaliter contemplari & cognoscere, sicut nos, materialiter moti sunt, sed ut per omnia & in omnibus & existentem & apparentem Deum multiformiter laudarent, & multum sibimet admirationis colligerent virtutem, & glorificationis causam. Animam namque à Deo accipientes, intellectum & rationem & sensum habentem, cum intelligibili & hanc sensibilem, sicut & rationem quæ est per enunciationem cum ea quæ inseparabiliter est, & intellectum cum intellectuali passibilem, (quem etiam phantasiam vocant animalis, per quem & reliqua animalia, & se invicem & nos & locos quos peragravere cognoscunt; circa quam phantasiam sensum constitui dicunt qui talia sapiunt, organum ipsius dum sit, per quod recipit quæ per eam

imaginata sunt ;) opportunum esse arbitrati sunt horum operationes consequenter, non sibimet, sed donanti Deo, per quem & ex quo hæc sunt referendo. Tres enim existentes universales modos, quantum hominibus est possibile, ex ipsa circa ea quæ sunt diligenti consideratione eruditi, in quibus Deus omnia fecit, (in hoc namque esse & bene esse & semper esse conditor nos substituit) & duos quidem extremos à solo Deo habitos ut à causa, alium vero medium & nostro pendentem arbitrio & motu,& per seipsum extremis proprie dici præstantem, & eo absente abusive eis etiam appellatio constituitur, illud bene non habentibus conjunctum, non aliterque posse adesse eis, & custodiri quæ in extremis est veritatem, quam facere consuevit id quod est bene esse per medium extremis admixtum, quam ex ipso ad Deum semper motu intellexerunt ; & deinceps naturali ratione hinc contemplativum animæ extendentes, & modo quodam non oportere conversibiliter uti naturalibus operationibus, propter superantem necessario corruptionem, eo modo qui est per abusionem naturalibus potentiis, ipsa non utente ratione, aperte audientes, ac plane per decentem naturæ rationem ad ipsius causam ferri didicerunt ; ut unde simpliciter eis est esse, & vere esse quandoque adjectum accipiant. Quid enim fortassis lucri erit, ad seipsos æque ratiocinantes dicebant, non à seipso existenti causali ad seipsum aut aliud quid, præter Deum, moto ; quando in rationem ipsius esse nihil sibimet à seipso aut ab alio quodam præter Deum acquirere poterit. Per hoc animum quidem circa solum Deum & virtutes ejus intelligi, & ineffabili Gloriæ beatitudinis ejus ad-

παραδοθέντων,) δεῖν ᾠήθησαν τούτων τὰς ἐνεργείας, εἰκότως, οὐχ᾽ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ δεδωκότι θεῷ, δι᾽ ὃν καὶ ἐξ οὗ πάντα, προσανενέγκαι. τρεῖς γὰρ ὄντας καθολικοὺς τρόπους, ὡς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐφικτὸν, ἐκ τῆς περὶ τὰ ὄντα ἀκριβοῦς κατανοήσεως παιδευθέντες, ἐφ᾽ οἷς ὁ θεὸς τὰ πάντα πεποίηκεν, ἐφ᾽ ᾧ τε γὰρ εἶναι, καὶ εὖ εἶναι, καὶ ἀεὶ εἶναι οὐσιώσας ἡμᾶς ὑπεστήσατο, καὶ τοὺς μὲν δύο ἄκρους ὄντας καὶ μόνου θεοῦ ἐχομένους ὡς αἰτίου, τὸν δὲ ἕτερον μέσον καὶ τῆς ἡμετέρας ἠρτημένον γνώμης τε καὶ κινήσεως, καὶ δι᾽ ἑαυτοῦ τοῖς ἄκροις τὸ κυρίως λέγεσθαι παρέχοντα, καὶ οὗ μὴ παρόντος, ἄχρηστος αὐτοῖς ἡ προσηγορία καθίσταται, τὸ εὖ συνημμένον οὐκ ἔχουσιν, οὐκ ἄλλως δύνασθαι καὶ προσγενέσθαι αὐτοῖς καὶ φυλαχθῆναι τὴν ἐν τοῖς ἄκροις ἀλήθειαν, ἣν ποιεῖν πέφυκε τὸ εὖ εἶναι κατὰ τὸ μέσον τοῖς ἄκροις ἐπικιρνώμενον, ἢ τῇ πρὸς θεὸν ἀεικινησίᾳ διενοήθησαν, καὶ λοιπὸν τῷ κατὰ φύσιν ἐντεῦθεν τὸ ὀπτικὸν τῆς ψυχῆς συνεπιτείναντες λόγῳ, καὶ τρόπον τινὰ μὴ δεῖν ἀντιστρόφως κεχρῆσθαι ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις, διὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπισυμβαίνουσαν ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν ἐκ τοῦ κατὰ παράχρησιν τρόπου φθορὰν, αὐτοῦ βοῶντος τοῦ λόγου διαῤῥήδην ἀκούσαντες, ὁμαλῶς κατὰ τὸν πρέποντα λόγον τῆς φύσεως πρὸς τὸ αὐτῆς αἴτιον φέρεσθαι ἐδιδάχθησαν· ἵν᾽ ὅθεν ἁπλῶς αὐτοῖς ἐστι τὸ εἶναι, καὶ τὸ ὄντως εἶναί ποτε προστεθὲν ὑποδέξωνται. τί γὰρ ἂν καὶ ἔσται τῷ μὴ ἑαυτοῦ κατὰ τὸ εἶναι αἰτίῳ, πρὸς ἑαυτοὺς ἴσως λογισάμενοι, εἶπον, πρὸς ἑαυτὸν ἢ ἄλλο τι παρὰ τὸν θεὸν κινουμένῳ, τὸ κέρδος, ὁπότε εἰς τὸν τοῦ εἶναι λόγον οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς παρὰ τὸν θεὸν ποιῆσαι δυνήσεται. Διὰ τοῦτο τὸν μὲν νοῦν περὶ μόνου θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἀρετῶν διανοεῖσθαι, καὶ τῇ ἀῤῥήτῳ δόξῃ τῆς

αὐτοῦ

αὐτοῦ μακαριότητος ἀγνώστως ἐπιβάλλειν, τὸν δὲ λόγον ἑρμηνευτὴν τῶν νοηθέντων γίνεσθαι καὶ ὑμνῳδόν, καὶ τοὺς πρὸς αὐτὰ ἑνοποιοὺς ὀρθῶς διαλέγεσθαι τρόπους, τὴν δὲ αἴσθησιν, κατὰ λόγον εὐγενισθεῖσαν, τὰς ἐν τῷ παντὶ διαφόρους δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας φαντασιουμένην, τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ὡς ἐφικτὸν τῇ ψυχῇ διαγγέλλειν λόγους διδάξαντες, καὶ διὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ὥσπερ ναῦν σοφῶς τὴν ψυχὴν οἰακίσαντες, τὴν ὑγρὰν ταύτην καὶ ἄστατον, καὶ ἄλλοτε ἄλλως φερομένην, καὶ τὴν αἴσθησιν ἐπικλύζουσαν τοῦ βίου κέλευθον, ἀβρόχοις διώδευσαν ἴχνεσιν.

dici, rationem vero interpretem intelligibilium fieri,& laudatricem & ad ea unificos recte disputare modos, sensum vero per rationem nobilitatum ipsas in universo differentes virtutes & operationes imaginantem, in his quæ sunt, quantum possibile est, animæ annunciare rationes docentes, & per animum & rationem veluti navim sapienter animam gubernantes, lubricam hanc & instabilem & in aliud aliter ferentem, & sensum agitantem vitæ viam, siccis pertransierunt vestigiis.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Περὶ διαφόρων ἀπόρων τῶν ἁγίων,

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ καὶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ,

ΠΡΟΣ

ΘΩΜΑΝ

τὸν ἡγιασμένον.

Τῷ ἡγιασμένῳ δούλῳ τοῦ Θεοῦ, Πατρὶ πνευματικῷ καὶ διδασκάλῳ Κυρίῳ

ΘΩΜΑ

ΜΑΞΙΜΟΣ

Ταπεινὸς καὶ ἁμαρτωλὸς ἀνάξιος δοῦλος καὶ μαθητής.

EPISTOLA PRIMA

EJUSDEM MAXIMI

AD

THOMAM

Virum ſanctum de diverſis quæſtionibus ex SS. PP.

DIONYSIO & GREGORIO

petitis.

Interprete Tho. Gale Anglo.

Sanctiſſimo Dei ſervo, Patri ſpirituali & magiſtro, Domino

THOMÆ

MAXIMUS

Humilis, Peccator, indignus ſervus & diſcipulus, S.

CIRCA res divinas eo ſtudii tenore ſemper verſatus es, ut ſpeculandi certum & minime mutabilem habitum nactus videaris, per quem, vir Deo dilectiſſime, non tantum ſapientiam, ſed ſapientiæ ipſam pulcritudinem amore quodam ſobrio perſequeris. Eſt autem ſapientiæ pulcritudo cum actione conjuncta cognitio, ſive ſapienter inſtituta actio. Ex his porro, tanquam ex utriſq; efflorеſcens naſcitur character quidam, quem dixerim divinæ tum

ΑΠΛΑΝΟΥΣ θεωρίας ἤδη ἐμμελοῦς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς ἕξιν λαβὼν ἀναλλοίωτον, οὐχ ἁπλῶς σοφίας· ἀλλὰ τοῦ κάλλους αὐτῆς θεῷ λίαν ἠγαπημένε, γέγονας ἐραστὴς σωφρονέστατος. Σοφίας δὲ κάλλος ἐστὶν γνῶσις ἔμπρακτος ἢ πρᾶξις ἔνσοφος, ὧν ἐστι χαρακτὴρ, ὡς δι' ἀμφοῖν συμπληρούμενος, ὁ τῆς θείας προνοίας καὶ κρί-

σεως λόγος. Καθ' ὃν αἰσθήσει τὸν νοῦν συμπλέξας διὰ τοῦ πνεύματος· ἔδειξας ἀληθῶς πῶς ὁ θεὸς κατ' εἰκόνα θεοῦ ποιεῖν πέφυκεν ἄνθρωπον· τόν τε πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος κατέστησας γνώριμον, πολυτελῶς τῇ καλῇ μίξει τῶν ἐναντίων ἐν σεαυτῷ δεικνὺς τὸν θεὸν ταῖς ἀρεταῖς σωματούμενον. οὗ, τῷ ὕψει συμμετρήσας μιμήσει τὴν κένωσιν· ἕως ἐμοῦ κατελθεῖν οὐκ ἀπηξίωσας ἐκεῖνα ζητεῖν ὧν πεπονθὼς ἔχεις τὴν εἴδησιν. Εἰσὶν δὲ Διονυσίου καὶ Γρηγορίου κεφάλαια· τῶν ἁγίων ἐκείνων ὑπερευφήμων τε καὶ μακαρίων ἀνδρῶν, τῆς ὄντως ἐκλογῆς τῶν ἀνέκαθεν κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων θεῷ προτεθεμένων, τῶν πᾶσαν ὡς ἁπλῶς τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἁγίοις χύσιν τῆς σοφίας εἰσδεξαμένων, καὶ τῇ ἀποθέσει τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ψυχῆς οὐσίαν πεποιημένων· καὶ διὰ τοῦτο ζῶντα μονώτατον τὸν Χριστὸν ἐσχηκότων, καὶ τὸ δὴ μεῖζον εἰπεῖν· ψυχὴν αὐτοῖς τῆς ψυχῆς γεγενημένον καὶ διὰ πάντων ἔργων τε λόγων καὶ νοημάτων πᾶσιν ἐμφανιζόμενον. ὡς ἐντεῦθεν ἐκείνων μὴ οὐκ εἶναι πεπεῖσθαι τὰ προταθέντα· Χριστοῦ δὲ τοῦ κατὰ χάριν αὐτοῖς ἑαυτὸν ὑπαλλάξαντος. Ἀλλὰ πῶς εἴπω κύριον Ἰησοῦν μήπω πνεῦμα λαβὼν ἁγιότητος; πῶς λαλήσω τὰς δυναστείας τοῦ κυρίου, ὁ μογιλάλος, καὶ τὸν νοῦν τῇ σχέσει προσηλώσας τῶν φθειρομένων; πῶς ἀκουστὰς ποιήσω κἂν τινας αἰνέσεις αὐτοῦ ὁ κωφὸς, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀκουστικὸν διὰ τὴν πρὸς τὰ πάθη φιλίαν ἔχων παντελῶς ἀπεφραγμένον τοῦ λόγου τὴν μακαρίαν φωνήν; πῶς ἐμφανὴς ὁ λόγος γενήσεταί μοι τῷ ἡττωμένῳ τῷ κόσμῳ νικῆσαι τὸν κόσμον,

providentiæ tum judicii contemplationem. Quemadmodum tu quoque mentem ſenſui per ſpiritum indidiſti, & plane docuiſti rationem qua ſecundum ſuam imaginem Deus hominem condidiſſe intelligatur; ſimulque divitias ejus benignitatis manifeſtaviſti, qui pulcherrima illa rerum ſponte ſua disjunctarum miſcella, quæ in te cernitur, oſtendiſti Deum virtutibus poſſe incorporari; Dei inquam imitatus es non incongrue ſublimitatem & humiliationem, dum non dedignaris etiam ad me deſcendere. Quæris utique de me ea, quæ penitiſſime cognoviſti, capitula dico, quæ ex Dionyſio & Gregorio proponis. Hos ego quidem viros connumerare ſoleo inter ſanctiſſimos, celeberrimoſque, & longe beatiſſimos prædico. Hos plane judico eſſe inter illos ſuperne electos, quos Deus ſibi adſcivit ſecundum illam ſeculorum præfinitionem. Hos ego credo omnem complexos eſſe ſapientiæ abundantiam, quæ quidem in homines cadere poſſit. Hos exiſtimo depoſita vita iſta, quæ eſt ſecundum naturam, ad ipſam animæ eſſentiam pertigiſſe, adeoque in ſe Chriſtum ipſum viventem propemodum nactos fuiſſe, vel, ut majus adhuc dicam, Chriſtum ipſorum animæ animam extitiſſe, factaque & dicta & cogitata eorum omnia, tanquam ſua, palam exhibuiſſe; ut jam non amplius credere par ſit ab illis orta eſſe quæ proponuntur, ſed potius ab ipſo Chriſto, qui per condeſcentionem in ipſis loquitur. Ego interim quis ſum, qui ore meo uſurpem dominum Jeſum, cum nec dum Spiritum ſanctificationis acceperim? Quomodo ego eloquar domini virtutes qui linguæ ſum impeditæ, qui mentem rebus corruptibilibus immerſam gero? quomodo ego qui mutus ſum, laudes ejus vel minimas perſonabo, qui aures animæ prorſus obſuratas habeo, ex nimio erga affectus amore, qui fieri poſſit ut beata illam vocem deprædicem. Ego ut mundum vincam, qui jamdiu victus ſum à mundo? imo po-

tius

tius mundo inveniar plane conciliatus, in me enim nihil aliud deprehendi poteſt, quam jugis ad materiam & naturam propenſio. Erit denique ſummæ audaciæ, ſi viros ſanctos ego impurus attingam, ſi mundiſſimos immundus ego contaminem. Quapropter juſſis tuis omnino denegaſſem obſequium, temeritatis veritus reprehenſionem, ſi non magis abhorruiſſem ab inobedientiæ periculo. In medio horum duorum conſtitutus, opto potius videri temerarius (iſta enim pars placabilior eſt) quam inobediens, cujus culpæ veniam minus cenſeo impetrabilem. Fretus igitur cum ſanctorum omnium benevolentia, tum veſtrarum orationum adjutorio, de unoquoque capitulo quam fieri poteſt, breviter reſpondebo, Chriſto auſpice, qui Deus magnus eſt & ſervator noſter, quique & ſapere pie & loqui opportune largietur. Nobis ſane cum eo magiſtro res eſt qui etiam parvulis magna donare poteſt. Ordior igitur à diviniſſimo Gregorio, quia nobis tempore propinquior exiſtimatur.

ἀλλ' οὐκ ἐμφανίζεσθαι τῷ κόσμῳ πεφυκὼς εἴπερ φιλύλῳ διαθέσει κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀνεπίγνωστος. πῶς οὖν τολμήσω τοῖς ἁγίοις τὸν ἐν ἄγει, καὶ τοῖς καθαροῖς ἐγχειρεῖν τὸν ἀκάθαρτον. Δι' ὃ παρῃτησάμην ἂν τὴν ἐπὶ τοῖς ἐγκεκελευσμένοις ἐγχείρησιν, τὸν τῆς προπετείας ψόγον φοβούμενος, εἰ μὴ πλέον ἐδεδοίκειν τὸν ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. δυοῖν οὖν τούτοις μέσος διαληφθεὶς, τῆς προπετείας αἱροῦμαι μᾶλλον τὸν ψόγον ὡς ἀνεκτότερον, φεύγων ὡς ἀσύγγνωστον τῆς ἀπειθείας τὸν κίνδυνον. καὶ τῇ μεσιτείᾳ τῶν ἁγίων, καὶ βοηθείᾳ τῶν ἡμετέρων εὐχῶν, χάριτι τοῦ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν χορηγοῦντος, τὸ νοεῖν εὐσεβῶς καὶ λέγειν δεόντως, περὶ ἑκάστου κεφαλαίου τῶν ὑποκειμένων ὡς οἷόν τε ποιήσομαι σύντομον· πρὸς γὰρ διδάσκαλον ὁ λόγος, μικροῖς προΐξεσθαι μεγάλα δυνάμενον. ἀρχόμενος ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ θεοφόρου, ὡς μᾶλλον ἡμῖν ὄντος τῷ χρόνῳ προσεχεστέρου.

CAP. I.

Sanctus Gregorius in prima Oratione de Filio;

Quocirca unitas a principio in binarium mota, in Trinitate conſiſtit. Et iterum; Idem in ſecunda oratione de Pace. *Unitate nimirum ob divitias mota, binario autem ſuperato, propter materiam & formam, ex quibus corpora conſtant. Trinitate vero propter perfectionem definita.*

ΚΕΦ. α'.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐκ τοῦ περὶ υἱοῦ πρώτου λόγου, εἰς τό,

Διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔστη. Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου εἰρηνικοῦ, εἰς τό, Μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης διὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα. τριάδος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον.

His in verbis, o Dei ſerve, ſpeculanti tibi apparet quædam

Εἰ μὲν τὴν δοκοῦσαν τοῖς εἰρημένοις διαφωνίαν, δοῦλε θεοῦ, σκοπήσας, τὴν ἀληθῆ συμφωνίαν ἠπόρη-

ἠπόρησας, οὐκ ἔστιν κατ' ἔννοιαν τούτων τῶν φωνῶν ἐνικωτέραν εὑρεῖν. Ταὐτὸν γάρ ἐστιν ὑπερβαθῆναι δυάδα, καὶ μὴ στῆναι μέχρι δυάδος. καὶ πάλιν ὁρισθῆναι τριάδα, καὶ μέχρι τριάδος στῆναι τὴν μονάδος τὴν κίνησιν. εἰ μοναρχίαν πρεσβεύομεν οὐκ ἀφιλότιμον, ὡς ἑνὶ προσώπῳ περιγεγραμμένην· ἢ πάλιν ἄτακτον ὡς εἰς ἄπειρον χεομένην. ἀλλ' ἣν ὁμότιμος φύσεως τριὰς πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα συνίστησιν ἅγιον· ὧν πλοῦτος ἡ συμφυεία καὶ ὃ ἓν ἔξαλμα τῆς λαμπρότητος, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος χεομένης, ἵνα μὴ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν· οὔτε ἐντὸς τούτων ὁριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν θεότητος κατακρίνωμεν. Οὐκ ἔστιν οὖν αἰτιολογία τοῦτο τῆς ὑπερουσίου τῶν ὄντων αἰτίας· ἀλλ' εὐσεβοῦς περὶ αὐτῆς δόξης ἀπόδειξις. εἰ γὰρ μονὰς ἀλλ' οὐ δυάς, καὶ τριὰς ἀλλ' οὐ πλῆθος ἡ θεότης, ὡς ἄναρχος, ἀσώματός τε καὶ ἀστασίαστος. Μονὰς γὰρ ἀληθῶς ἡ μονάς· οὐ γάρ ἐστιν ἀρχὴ τῶν μετ' αὐτὴν, κατὰ διαστολῆς συστολὴν, ἵνα χεθῆ φυσικῶς εἰς πλῆθος ὁδεύουσα· ἀλλ' ἐνυπόστατον ὂν τὸ τῆς ὁμουσίου τριάδος. Καὶ τριὰς ἀληθῶς ἡ τριάς, οὐκ ἀριθμῷ λυομένῳ συμπληρουμένη, οὐ γάρ ἐστιν μονάδων σύνθεσις, ἵνα πάθῃ διαίρεσιν· ἀλλ' ἐνούσιος ὕπαρξις τρισυποστάτου μονάδος. μονὰς γὰρ ἀληθῶς ἡ τριάς, ὅτι οὕτως ἐστιν, καὶ τριὰς ἀληθῶς ὅτι οὕτως ὑφέστηκεν. Ἐπειδὴ καὶ μία θεότης, οὖσα τε μοναδικῶς καὶ ὑφισταμένη τριαδικῶς.

Εἰ δὲ κίνησιν ἀκούσας, ἐθαύμασας πῶς ἡ ὑπεράπειρος κινεῖται θεότης, ἡμῶν, οὐκ ἐκείνης τὸ πάθος, πρῶτον τῆς

esse dissonantia, si vero diligentius quæsiveris eorum consonantiam, & vera & simplicissima secundum sententiam deprehendes. Idem enim prorsus est, *superari dyada*, & *non stare in dyade*. Et rursus; *definiri triada*, &, *motum monadis stare in triade*; siquidem monarchiam colimus non parcam, & in una persona circumscriptam; aut, alia ex parte, confusam & in infinitum pro currentem: sed istiusmodi potius, quam Trinitas essentia & honore æqualis, Pater, sc. Filius, & Spiritus S. constituit. Horum divitiæ est ea consentio, unumque & idem splendoris eradiatio; ita ut neque divinitas se ultra hæc effundat, ne deorum populum introducamus, nec tamen infra illa se contrahit, ne inopiam in divinitate constituamus. Hæc igitur non sunt ætiologia ad causam illam explanandam, quæ rerum omnium essentias supergreditur, sed piæ opinionis de ea tantum declaratio. Est revera deitas monas, & non dyas; est etiam trinitas, sed non multitudo. Est enim sine principio, expers corporis, & omni seditione vacua. Et monas re ipsa monas est, (neque enim est principium eorum quæ sunt post se, per contractionem divisionis, ac si naturaliter tenderet & diffunderet se in multitudinem, sed est illud quod unice subsistit in Trinitate consubstantiali.) Et Trinitas reipsa trinitas est, non quidem composita ex numero discreto, (ac si esset unitatum collectio, quæ divisioni esset obnoxia) sed est uni-essentialis substantia unitatis, in qua sunt tres hypostases; unitas enim est Trinitas, quoniam talis est ejus essentia, & Trinitas etiam, quoniam tali modo subsistit; quandoquidem deitas, in unitate essentiæ, & in Trinitate subsistentiæ, una est.

Si vero *motum* audiens, miratus fueris, qui *moveri* possit deitas, quæ nullis terminis continetur; sciendum est, eum affectum non ab

ipsa esse deitate, sed à nobis. Ita enim prima essentiæ ejus ratio nobis se manifestat. Itaque de modo, quo ipsa subsistit, illuminamur. Prius siquidem est in cognitione τὸ esse, quam hoc modo esse. Deitatis igitur motus est ejus cognitio, per quam iis, qui capaces sunt, & esse ejus, & modus subsistendi declaratur.

τοῦ ἐστι λόγον αὐτῆς ἐλλαμπομένων· καὶ οὕτω τοῦ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι τρόπον φωτιζομένων. εἴπερ τὸ ὅτι ἐστὶ τοῦ πῶς εἶναι πάντως προεπινοεῖται. Κίνησις οὖν θεότητος ἡ δι' ἐκφάνσεως γινομένη περί τε τοῦ εἶναι αὐτὴν, καὶ πῶς αὐτὴν ὑφεστάναι τοῖς αὐτῆς δεκτικοῖς καθέστηκε γνῶσις.

CAP. VI.

ΚΕΦ. ζʹ.

Idem in prima Oratione de Filio, in id.

Ut rem in pauca contraham, hoc tibi faciendum est; altiores voces deitati, & naturæ illi quæ passionibus & corpore sublimior est, attribuas: humiliores autem accommodes illi, qui tui gratia componi, & exinaniri incarnari, &, (quid enim vetat sic loqui,) inhumanari sustinuit.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρώτου λόγου, εἰς τό,

Ἑνὶ δὲ κεφαλαίῳ, τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινότερα τῷ συνθέτῳ καὶ διά σε κενωθέντι καὶ σαρκωθέντι, οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι.

DEi verbum totum quidem erat plena essentia, utpote Deus; & totum erat perfecta hypostasis, utpote Filius; cum se exinaniret, suam sibi carnem seminavit; ineffabili deinde conceptione coalescens, carni quam assumserat, idem hypostasin præstitit. Atque ita, novo hoc mysterio, totum verbum sine ulla conversione factum est homo, idemque hypostasis duarum naturarum increatæ & creatæ, impassibilis & passibilis; ita ut omnes omnino earum naturarum rationes susciperet essentiales, quarum erat hypostasis. Jam si omnes, ut dixi, rationes naturarum, quarum est hypostasis, essentialiter suscepit in composito facto per susceptionem carnis, secundum hypostasin; sapientissime hicce Magi-

Ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὅλος οὐσία πλήρης ὑπάρχων, θεὸς γάρ· καὶ ὑπόστασις ὅλος ἀνελλειπὴς, υἱὸς γὰρ, κενωθεὶς μὲν σπορὰ γέγονεν τῆς οἰκείας σαρκὸς ἀῤῥήτῳ δὲ συλλήψει συντεθεὶς, αὐτῆς ὑπόστασις γέγονεν τῆς προσληφθείσης σαρκός. Καὶ τούτῳ τῷ καινῷ μυστηρίῳ κατ' ἀλήθειαν ἀτρέπτως ὅλος γενόμενος ἄνθρωπος, δύο φύσεων ἀκτίστου τε καὶ κτιστῆς. ἀπαθοῦς τε καὶ παθητοῦ. ὁ αὐτὸς ὑπόστασις ἦν. πάντας ἀνελλειπῶς τοὺς φυσικοὺς ὧν ὑπόστασις ἦν λόγους ἐπιδεχόμενος. Ει δε πάντας οὐσιωδῶς ὧν ὑπόστασις ἦν τοὺς φυσικοὺς ἐπεδέχετο λόγους, αὐτῷ συνθέτῳ γενομένῳ τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς κατὰ τὴν ὑπόστασιν· πάνυ σοφὸς ὁ διδάσκαλος

λος, ἵνα μὴ ψιλὰ νομισθῇ. τὰ τῆς οἰκείας σαρκὸς πάθη προσένειμεν, αὐτοῦ τε τῆς σαρκὸς ὑπαρχούσης, καὶ κατ' αὐτὴν ἀληθῶς ὄντι θεῷ παθητῷ κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Οὐσίας τοίνυν καθ' ἣν καὶ σαρκωθεὶς ἁπλοῦς μεμένηκεν ὁ λόγος, καὶ ὑποστάσεως, καθ' ἣν προσλήψει σαρκὸς γέγονε σύνθετος, καὶ θεὸς παθητὸς οἰκονομικῶς ἐχρημάτισεν, δεικνὺς τὴν διαφορὰν ὁ διδάσκαλος, ταῦτα φησίν, "ἵνα μὴ τὰ τῆς ὑποστάσεως κατα- "γοροῦντες, λάθωμεν κατὰ τοὺς Αρειανοὺς, "θεῷ φύσει παθητῷ προσκυνοῦντες. Οὐδὲν δὲ χεῖρον εἰπεῖν, καὶ ἀνθρωπισθέντι προσέθηκεν, οὐ μόνον διὰ τοὺς Αρειανοὺς ἀντὶ ψυχῆς τὴν θεότητα, καὶ τοὺς Απολιναριστὰς ἄνουν τὴν ψυχὴν δογματίζοντας, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τέλειον τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ λόγου περιτέμνοντας φύσεως, καὶ φύσει θεότητος παθητὸν αὐτὸν ποιουμένους, ἀλλ' ἵνα καὶ δειχθῇ τέλειος ἡμῖν γεγονὼς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς θεός· ὡς δι' ἐνεργοῦς φύσει σαρκὸς νοερῶς τε καὶ λογικῶς ἐμψυχωμένης, αὐτουργῶν τὴν ἡμῶν σωτηρίαν. εἰ γὰρ κατὰ πάντα, χωρὶς μόνης ἁμαρτίας, ἧς οὐδεὶς τῇ φύσει παντελῶς ἐνέσπαρται λόγος, ἀλλ' οὐ χωρὶς φυσικῆς ἐνεργείας, ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἧς ὁ λόγος, ὅρος τῆς οὐσίας ἐστίν· πάντας χαρακτηρίζων φυσικῶς, οἷς κατ' οὐσίαν ἐμπέφυκεν· τὸ γὰρ κοινῶς τε καὶ γενικῶς τινῶν κατηγορούμενον, ὅρος τῆς αὐτῶν οὐσίας ἐστίν· οὗ πάντως ἡ στέρησις, φθορὰν ἐργάζεται φύσεως· εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ὄντων οὗ φύσει πεφυκότος στερούμενον, ὅπερ ἦν, μένει σωζόμενον.

ſter (ne cum illis faceret, qui Chriſtum nudum hominem docent) propriæ carnis paſſiones attribuit, quoniam & ipſius erat caro, & per ipſam Deus vere paſſibilis fuit pro peccato. Cum igitur Magiſter inter eſſentiam (ſecundum quam etiam incarnatus permanſit ſimplex Deus verbum) & hypoſtaſin (ſecundum quam carnis aſſumtione compoſitus factus eſt, & Deus ex diſpenſatione paſſibilis audiit) differentiam oſtendiſſet, hæc dicit, *ne quæ hypoſtaſi propria ſunt, affirmantes, cum Arianis Deum natura paſſibilem ignoranter colamus.* Illa autem verba addidit [*nihil obſtat dicere, etiam inhumanato*] non ſolum propter Arianos qui deitatem pro anima ponunt, vel Apollinariſtas qui animam Chriſto ἄνουν attribuunt (quo ſane pacto perfectam, juxta nos, Dei verbi naturam mutilant, ipſumque in deitate paſſibilem conficiunt, & quidem naturaliter) verum etiam ut oſtendatur nobis unigenitum Deum re ipſa factum eſſe hominem perfectum, noſtramque per ſe operatum eſſe ſalutem in carne, quæ naturaliter ageret, & animam haberet mentis rationiſque compotem. Quandoquidem vere factus eſt homo per omnia, ſolo peccato excepto, cujus nulla in natura radicalis ratio reperitur; non autem excepta operatione naturali, nam per eam ratio eſſentiæ rei cujuſque, cui ineſt, naturaliter definitur. quicquid enim communiter & generice de quibuſlibet affirmatur, eorum eſſentiam definit, & proinde eorum eſſentia deſtruitur, ſi illo omnino careant. Nihil enim ſuis privatum naturalibus perfectionibus, perſtat id eſſe, quod erat.

CAP. III.

Ejusdem, ex eadem Oratione, in idem;

Hic enim quem nunc aspernaris, quondam supra te erat: qui nunc homo est, compositionis expers erat. Quod erat, permansit, quod non erat, assumsit. In principio sine causa erat, (quæ enim Dei causa afferri queat) at postea quoque certa de causa natus est: nimirum, ut tu, homo contumeliose, salutem consequaris, qui deitatem idcirco contemnis, quia crassitiem tuam suscepit, per intermediam mentem cum carne conjunctus, atque inferior homo Deus effectus, postquam cum Deo coaluit, præstantiorique parte superante unus factus est; ut ipse quoque tantum Deus efficiar, quantum ille homo.

ΚΕΦ. γ′.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἰς τό,

Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοι καταφρονούμενος, ἦν ὅτε καὶ ὑπὲρ σὲ ἦν· ὁ νῦν ἄνθρωπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν. ὃ μὲν ἦν, διέμεινεν, ὃ δὲ οὐκ ἦν προσέλαβεν, ἐν ἀρχῇ ἦν, ἀναιτίως. τίς γὰρ αἰτία θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὕστερον γέγονε δι᾽ αἰτίαν· ἡ δὲ ἦν, τὸ σὲ σωθῆναι τὸν ὑβριστὴν, ὃς διὰ τοῦτο περιφρονεῖς θεότητα, ὅτι τὴν σὴν παχύτητα κατεδέξατο, διὰ μέσου νοὸς, ὁμιλήσας σαρκὶ, καὶ γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω, θεός. ἐπειδὴ συνανεκράθη θεῷ, καὶ γέγονεν εἷς, τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος, ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεὸς, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος.

H*Ic enim,* inquit, *quem tu nunc aspernaris, fuit aliquando supra te*: extitit enim per se longe supra omne tempus & omnem naturam, quamvis & nunc propter te sub utroque voluit constitui. *Qui nunc homo est*, fuit expers compositionis, & natura & hypostasi simplex; nam solummodo Deus erat, nudus corpore, & quæ corpus comitantur; quanquam nunc assumendo carnem, anima rationali præditam, quoad hypostasin, compositionem admisit, quam non habuit, quoad naturam vero, simplicitatem, quam habuit, non amisit. Hæc autem ideo, ut hominem salvaret; hanc enim solam causam nativitatis habuit, salutem enim naturæ, cujus ille passibilitatem, tanquam crassitiem subiit, mediante mente cum carne conjunctus, & factus est homo inferior Deus; imo omnia

“Οὗτος γὰρ ὁ νῦν σοι καταφρονού-“μενος, φησὶ, ἦν, ὅτε καὶ ὑπὲρ “σὲ ἦν· παντὸς αἰῶνος δηλονότι, καὶ πάσης δι᾽ ἑαυτὸν ὑπάρχων ἐπέκεινα φύσεως, κἂν ὑπ᾽ ἄμφω νῦν διὰ σὲ γεγένηται θέλων. ὁ νῦν ἄνθρωπος, καὶ ἀσύνθετος ἦν, τήν τε φύσιν ἁπλοῦς καὶ τὴν ὑπόστασιν· ἅτε δὴ μόνον θεὸς, γυμνὸς σώματος, καὶ τῶν ὅσα σώματος, κἂν νῦν προσλήψει σαρκὸς ψυχὴν ἐχούσης νοερὰν, ὅπερ οὐκ ἦν γέγονεν τὴν ὑπόστασιν σύνθετος, διαμείνας ὅπερ ἦν, τὴν φύσιν ἁπλοῦς. ἵνα σὲ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ταύτην γὰρ τῆς σαρκικῆς αὐτοῦ μόνην αἰτίαν ἔσχε γεννήσεως, τὴν σωτηρίαν τῆς φύσεως, ἧς ὑπελθὼν καθάπερ τι πάχος, τὸ παθητὸν, διὰ μέσου νοὸς ὡμίλησεν σαρκὶ, γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κάτω θεός· πάντα ὑπὲρ

πάντων γενόμενος, ὅσα ἡμεῖς, πλὴν τῆς ἁμαρτίας, σῶμα, ψυχή, νοῦς, δι᾽ ὅσων ὁ θάνατος, τὸ κοινὸν ἐκ τούτων ἄνθρωπος θεὸς ὁρώμενος διὰ τὸ νοούμενον. Αὐτὸς οὖν κυρίως δίχα τροπῆς πρὸς τὸ καθ᾽ ἡμᾶς φύσει παθητὸν κενωθεὶς ὁ λόγος, καὶ ὑπὸ τὴν φυσικὴν ἀληθῶς διὰ σαρκώσεως γενόμενος αἴσθησιν, θεὸς ὁρατὸς καὶ κάτω θεὸς προσηγορεύθη· διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς, τὴν ὑπεράπειρον ἐμφανῆ ποιησάμενος δύναμιν. ἐπεὶ δὴ συνανεκράθη θεῷ προδήλως ἡ σὰρξ καὶ γέγονεν εἷς τοῦ κρείττονος ἐκνικήσαντος ὑποστατικῇ ταὐτότητι κυρίως αὐτὴν τοῦ προσλαβόντος λόγου θεώσαντος. Εἷς δὲ γέγονεν, ἀλλ᾽ οὐχ ἓν ὁ διδάσκαλος εἶπεν, δεικνὺς ὅτι κἂν τῇ ταὐτότητι τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, μεμένηκεν ἡ φυσικὴ τῶν ἡνωμένων ἑτερότης ἀσύγχυτος. εἴπερ τὸ μὲν ὑποστάσεως, τὸ δὲ φύσεως ὑπάρχει δηλωτικόν.

Τὸ γὰρ ἵνα γένωμαι τοσοῦτον θεός, ὅσον ἐκεῖνος ἄνθρωπος, οὐκ ἐμὸν λέγειν τοῦ ῥυπωθέντος τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τελείως τῆς ὄντως οὔσης ἀνορεκτοῦντος ζωῆς, ἀλλ᾽ ὑμῶν τῶν ἀπολήψει τελείᾳ τῆς φύσεως, ἐκ μόνης γνωριζομένων τῆς χάριτος καὶ μελλόντων ἐκ τῆς κατ᾽ αὐτὴν τοσοῦτον διαδειχθῆναι δυνάμεως, ὅσον ὁ φύσει θεὸς τῆς ἡμῶν σαρκωθεὶς ἀσθενείας μετείληφεν· ἀντὶ μετρουμένης ὡς οἶδεν αὐτός, τῇ αὐτοῦ κενώσει τῆς τῶν χάριτι σωζομένων θεώσεως. ὅλων θεοειδῶν, καὶ ὅλου θεοῦ χωρητικῶν καὶ μόνου γενησομένων. τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις, πρὸς ἣν σπεύδουσιν οἱ ταύτην ἀληθῶς ἔπεσθαι τὴν ἐπαγγελείαν πιστεύσαντες.

pro omnibus factus est, quæ quidem in nobis sunt, præter peccatum, corpus, anima, mens, per quæ peccatum pervaserat, commune quid ex his homo, Deus visibilis per intellectum. Deus igitur verbum proprie, (sine conversione, in eam passibilitatem, quæ est nostræ naturæ,) exinanitum, perque suam incarnationem vere sub sensum naturalem veniens, appellari cœpit Deus visibilis & inferior Deus, per carnem natura passibilem efficiens potentiam suam immensam conspicuam. Quoniam caro manifesto cum Deo coaluit; & unus factus est, præstantiori superante; quippe verbum assumens eam, proprie, per hypostaticam identitatem, deificavit. *Unus* autem & non unum factum est, inquit Magister, ostendere volens, etiam in identitate unius hypostaseos conservari sine confusione naturalem unitorum diversitatem. Est enim hypostaseos & naturæ alius atque alius character.

Illud autem, *ut ipse quoque tantum Deus efficiar, quantum ille homo* non est meum proferre, qui peccatis coinquinatus sum, nec ullo plane appetitu feror ad vitam illam, quæ vere vita est. Vestrum potius est, vestrum, inquam, qui naturæ tantam recuperastis perfectionem, ut sola in vobis conspiciatur gratia Dei, quique per ejus efficaciam tantum inclarescere posse videmini, quantum Deus per incarnationem suam de nostra infirmitate participavit; sed solus ille novit cum sua ipsius inanitione eorum comparare deificationem, qui per gratiam salvabuntur. Ii toti erunt deiformes, totum ii Deum recipient, & in solo Deo conquiescent. Hæc est illa perfectio ad quam festinant ii, qui credunt vere consequi hanc promissionem.

CAP. IV.

Ejusdem, ex secunda Oratione de Filio, in id.

Ut enim verbum, nec obediens erat, nec inobediens; hæc enim iis qui aliorum imperio tenentur, conveniunt, quique aliis subsunt: illud nimirum probis atque honestis, hoc improbis ac supplicio dignis. Ut autem servi forma, ad conservos, imo ad servos sese demittit, atque alienam formam suscipit, totum me simul cum infirmitatibus meis in seipso ferens, ut, quod deterius est, in seipso absumat, & conficiat, non secus ac ceram ignis, aut terræ vaporem solis radius; atque ipse ob hujusmodi conjunctionem bonorum illius particeps fiam. Quocirca re ipsa obedientiam honore afficit, eamque perpetiendis doloribus experitur. Neque enim sufficiebat animi affectio, quemadmodum nec nobis, nisi manum quoque operibus admoveamus; opus enim affectionis animi declaratio est. Ac fortasse illud quoque non incommode existimare queamus, eum obedientiam nostram explorare, passionibusque suis omnia metiri, arte quadam humanitatis & benevolentiæ erga genus nostrum; ita ut ex suis nostra æstimare queat, quantumque & a nobis exigi, & condonari debeat, expensa nimirum cum passionibus virium nostrarum imbecillitate.

IN quantum enim verbum est naturaliter Deus, ita nec obediens nec inobediens dici potest, quoniam naturaliter dominus est omnis præcepti, cujus & auctor existit; præcepti porro observatio est obedientia, transgressio autem inobedientia. Adimpletio enim & transgressio legis & præcepti ex eo

ΚΕΦ. δʹ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ υἱοῦ λόγου, εἰς τό,

Ὡς μὲν γὰρ λόγος, οὔτε ὑπήκοος ἦν, οὔτε ἀνήκοος· τῶν γὰρ ὑπὸ χεῖρα ταῦτα, καὶ τῶν δευτέρων· τὸ μὲν τῶν εὐγνωμονεστέρων, τὸ δὲ τῶν ἀξίων κολάσεως. ὡς δὲ δούλου μορφὴ, συγκαταβαίνει τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις, καὶ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον· ὅλον ἐν ἑαυτῷ ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, ἵνα ἐν ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν πῦρ, ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς ἥλιος. κἀγὼ μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρασιν. διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοὴν, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν. οὐ γὰρ ἱκανὸν ἡ διάθεσις, ὥσπερ οὐδὲ ἡμῖν, εἰ μὴ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων χωρήσαιμεν. ἔργον γὰρ ἀπόδειξις διαθέσεως. οὐ χεῖρον δὲ ἴσως κἀκεῖνο ὑπολαβεῖν, ὅτι δοκιμάζει τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν, καὶ πάντα μετρεῖ τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν τὰ ἡμέτερα, τέχνῃ φιλανθρωπίας ὥστε ἔχειν εἰδέναι τοῖς ἑαυτοῦ τὰ ἡμέτερα, καὶ πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα· λογιζομένης μετὰ τοῦ πάσχειν καὶ τῆς ἀσθενείας.

ΩΣ μὲν γὰρ φύσει θεὸς ὁ λόγος ὑπακοῆς φησὶν καὶ παρακοῆς πάντως ἐλεύθερος, ὅτι καὶ φύσει πάσης ἐντολῆς ὡς κύριος ὑπάρχει δοτὴρ, ἧς ἡ μὲν ὑπακοὴ τήρησις ἐστὶν, ἡ δὲ παρακοὴ παράβασις. τῶν γὰρ φύσει κινουμένων ἐστὶ καὶ ἐντολὴν νόμος, καὶ ἡ κατ᾽ αὐτὸν πλή-

ρωσις

ρωσις ἐστὶν καὶ παράβασις, οὐχ ἡ τοῦ φύσει τὸ εἶναι στάσις ἐστίν.

Ὡς δὲ δούλου μορφῇ, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος φύσει γενόμενος, συγκατέβη τοῖς ὁμοδούλοις καὶ δούλοις μορφωθεὶς τὸ ἀλλότριον, ἅμα τῇ φύσει καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποδὺς παθητόν. ἀλλότριον γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναμαρτήτου, τὸ τοῦ ἁμαρτήσαντος ἐπιτίμιον, ὅπερ ἐστὶν, τὸ διὰ τὴν παράβασιν κατακριθὲν τῆς ὅλης φύσεως παθητόν.

Εἰ δὲ κενωθεὶς μὲν δούλου μορφῇ, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος, συγκαταβὰς δὲ μορφοῦται τὸ ἀλλότριον, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος φύσει γίνεται παθητὸς κενωθεὶς, ἄρα περὶ αὐτὸν ὡς ἀγαθὸν ὁμοῦ καὶ φιλάνθρωπον, θεωρεῖται καὶ συγκατάβασις, ἡ μὲν ἄνθρωπον ἀληθῶς, ἡ δὲ φύσει παθητὸν ἄνθρωπον ἀληθῶς ὄντα δεικνῦσα γεγενημένον. Διὸ φησὶν ὁ διδάσκαλος, "ὅλον ἐν ἑαυτῷ "ἐμὲ φέρων μετὰ τῶν ἐμῶν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁλόκληρον, ἑνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν, μετὰ τῶν αὐτῆς ἀδιαβλήτων παθῶν. Οἷς ἡμῶν δαπανήσας τὸ χεῖρον δι' ὃ τῇ φύσει τὸ παθητὸν ἐπεισεκρίθη, λέγω δὲ τὸν ἐκ τῆς παρακοῆς νόμον τῆς ἁμαρτίας οὗ κράτος ἐστὶν ἡ παρὰ φύσιν τῆς ἡμετέρας γνώμης διάθεσις, ἐμπάθειαν τῷ παθητῷ τῆς φύσεως ἐπεισάγουσα κατ' ἄνεσιν καὶ ἐπίτασιν. οὐ μόνον σέσωκεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας κατεχομένους, ἀλλὰ καὶ θείας δυνάμεως μεταδέδωκεν, ἐν ἑαυτῷ λύσας ἡμῶν τὸ ἐπιτίμιον, ψυχῆς ἀτρεψίαν, καὶ σώματος ἀφθαρσίαν ἐργαζομένης ἐν τῇ περὶ τὸ φύσει καλὸν τῆς γνώμης ταυτότητι, τοῖς ἔργῳ τιμᾷν τὴν χάριν σπουδάζουσιν. ὅπερ οἶμαι διδάσκων ὁ ἅγιος φησίν, "ἵνα ἐν "ἑαυτῷ δαπανήσῃ τὸ χεῖρον, ὡς κηρὸν

rerum genere ſunt quæ motum habent, nequaquam autem ad eum referri debent, cujus natura & eſſentia eſt ipſiſſima quies.

Ut autem ſervi forma, i. e. homo natura factus, *demiſit ſe ad conſervos, imo ſervos, in alienam formam mutatus*, ſimul cum natura etiam paſſibilitatem noſtræ naturæ ſuſcepit; eſt utique peccantis merces alienum quiddam ei qui per naturam peccare neſcit: illa autem merces eſt condemnatio totius naturæ, ut patiatur propter tranſgreſſionem.

Si vero *exinanitus ſervi forma*, hoc eſt, homo factus fuit, & condeſcendit *in alienam formam*, hoc eſt, homo fit natura paſſibilis per exinanitionem; ſane in eo conſpicitur, & benigno & erga homines benevolo, condeſcentio, quæ illam demonſtrat non ſolum vere hominem, ſed & natura vere paſſibilem hominem. Quapropter Magiſter dicit, *totum me ſimul cum infirmitatibus meis in ſeipſo ferens*, hoc eſt, totam humanam naturam, per hypoſtaticam unionem, una cum ejus affectibus inſeparabilibus. His ita geſtis, & eo abſumto quod erat in nobis deterius, per quod etiam noſtræ naturæ inſinuavit ſeſe τὸ paſſibile; (hoc autem, ut planius dicam, erat peccati lex & tranſgreſſionis, quæ vires ſumit à prava noſtræ voluntatis inclinatione, quæ naturæ ſponte ſua paſſibili affectus ſuperinfundit nunc remiſſos, nunc vehementes) ſub peccato detentos non tantum ſervavit, verum etiam divinæ virtutis participes effecit, pretium pro nobis ipſe deponens. Nam per voluntatis conſtantiam circa id. quod re ipſa bonum eſt, & animæ firmitas, & corporis immortalitas innaſcitur omnibus iis, qui tantum gratiam non ficte excoluiſſe adlaborant. Hoc enim eſt quod ſanctiſſimus Magiſter voluit, cum diceret, *ut, quod deterius*

eſt,

est, in seipso absumat & conficiat, non secus ac ceram ignis, aut terræ vaporem solis radius, atque ipse, ob hujusmodi conjunctionem, bonorum illius particeps fiam: id est, à passionibus per gratiam mundatus, ei similis efficiar.

Est porro & alia expositio horum verborum, *alienam formam suscepit*, quam ego didici à quodam sancto viro, dictisque & factis sapientissimo. Is igitur à me interrogatus respondit; verbo-Deo per naturam tum obedientiam, tum subjectionem alienam esse: hanc ille pro nobis, qui præceptum eramus transgressi, præstitit, totumque genus nostrum salvavit, nostrum, quicquid erat, in seipsum transferendo. *Propter hoc re ipsam obedientiam honore afficit*; novus utique factus Adamus pro illo Adamo veteri, per naturam; *eamque dolores patiendo degustat*, dum se è nobis unum facit per passiones easdem. Quid enim aliud docet magnus revera Magister, dicens, *fatigatus est, fame affectus est, siti laboravit, mortem expavit, lacrymas emisit*; corporis nimirum hæc erant omnia, simulque clara demonstratio tum affectus minime inertis, necnon indicium condescentionis erga conservos, & servos. Dominus quidem & natura fuit, & permansit, sed propter me qui natura servus eram, factus est servus, ut me ejus faceret dominum, qui per fraudem tyrannice mihi dominabatur. Propter hoc servilem conditionem administravit, ut dominus, hoc est, carnem exaltavit Deus; itaque potentiam impassibilem & plane dominam etiam in carne demonstravit, quæ per passionem omnem aboleret corruptionem, perque mortem pareret vitam immortalem. Rursus, tanquam servus domini partes administravit, Deum se in carnem demittens, ineffabilem humiliationem declaravit, per quam deificavit genus nostrum universum, in carne passibili, quod per corruptionem in ter-

« πῦρ ἢ ὡς ἀτμίδα γῆς, ἥλιος, κἀγὼ
« μεταλάβω τῶν ἐκείνου διὰ τὴν σύγκρα-
« σιν· καθαρὸς δηλαδὴ τῇ χάριτι πα-
θῶν, ἴσος ἐκείνῳ γενόμενος.

Οἶδα δὲ καὶ λόγον ἕτερον περὶ τοῦ μορφοῦσθαι τὸ ἀλλότριον, παρά τινος ἁγίου, σοφοῦ τε καὶ λόγον καὶ βίον μαθών. ἔλεγεν γὰρ ἐρωτηθεὶς ἐκεῖνος, ἀλλότριον εἶναι τοῦ λόγου φύσει τὴν ὑπακοήν· ὥσπερ καὶ τὴν ὑποταγήν. ἣν ὑπὲρ ἡμῶν παραβάντων τὴν ἐντολὴν ἐκτίσας, ὅλην εἰργάσατο τοῦ γένους τὴν σωτηρίαν· ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον. διὰ τοῦτο ἔργῳ τιμᾷ τὴν ὑπακοήν, νέος ἀδὰμ ὑπὲρ τοῦ παλαιοῦ φύσει γενόμενος, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν, διὰ τῶν αὐτῶν ἑκουσίως ἡμῖν ἐνεχθεὶς παθημάτων. εἰ γὰρ κατὰ τοῦτον ἀληθῶς τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἐκοπίασεν, καὶ ἐπείνησεν, καὶ ἐδίψησεν, καὶ ἠγωνίασεν, καὶ ἐδάκρυσεν νόμῳ σώματος· ὃ δὴ σαφὴς ἐνεργοῦς ἐστιν ἀπόδειξις διαθέσεως, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ὁμοδούλους τε καὶ δούλους τεκμήριον συγκαταβάσεως. Δεσπότης γὰρ φύσει μεμένηκεν, καὶ δοῦλος δι' ἐμὲ τὸν φύσει δοῦλον γενόμενος, ἵνα ποιήσῃ δεσπότην, τοῦ δι' ἀπάτης τυραννικῶς κυριεύσαντος, διὰ τοῦτο τὰ μὲν δουλικὰ δεσποτικῶς ἐνεργῶν, τουτέστι σαρκικὰ θεϊκῶς, τὴν ἀπαθῆ καὶ φύσει δεσπόζουσαν ἐν τοῖς σαρκικοῖς ἐπεδείκνυτο δύναμιν διὰ πάθους τὴν φθορὰν ἀφανίζουσαν, καὶ διὰ θανάτου ζωὴν δημιουργοῦσαν ἀνόλεθρον. τὰ δεσποτικὰ δὲ πράττων δουλικῶς, τουτέστι τὰ θεϊκὰ σαρκικῶς, τὴν ἄφατον ἐνεδείκνυτο κένωσιν. διὰ σαρκὸς παθητῆς τὸ γένος ἅπαν, τῇ φθορᾷ γεωθὲν θεουρ-

γοῦσαν,

γους· τῇ γὰρ τούτων ἐπαλλαγῇ σαφῶς ἐπιστοῦτο τάς τε φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτῶν οὐσιώδεις ἐνεργείας ἤγουν κινήσεις, ὧν αὐτὸς ἕνωσις ἦν ἀσύγχυτος μὴ δεχομένη διαίρεσιν κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν. εἴπερ ἑαυτῷ προσφυῶς μοναδικῶς, τοῦτ' ἔστιν, ἑνοειδῶς ἐνεργῶν· καὶ δι' ἑκάστου τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν· αὐτοῦ γὰρ ἑνὸς ὄντος, οὐδὲν ἑνικώτερον, οὐδ' αὐτοῦ πάλιν τῶν ἑαυτοῦ παντελῶς ἑνωτικώτερον, ἢ σωστικώτερον. διὰ τοῦτο καὶ πάσχων θεὸς ἦν ἀληθῶς, καὶ θαυματουργῶν ἄνθρωπος ἦν ὁ αὐτός, ἀληθῶς· ὅτι καὶ φύσεων ἀληθῶν καθ' ἕνωσιν ἄρρητον ὑπόστασις ἦν, ἀληθής. αἷς καταλλήλως τε καὶ προσφυῶς ἐνεργῶν, ἐδείκνυτο σώζων αὐτὰς ἀληθῶς, ἀσύγχυτος σωζόμενος. εἴπερ ἀπαθὴς μεμένηκε φύσει καὶ παθητός, ἀθάνατος καὶ θνητός, ὁρατὸς καὶ νοούμενος, ὡς φύσει θεὸς καὶ φύσει ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

Οὕτως μὲν οὖν κατ' ἐμὲ φάναι τιμᾷ τὴν ὑπακοήν, ὁ φύσει δεσπότης, καὶ πειρᾶται ταύτης ἐκ τοῦ παθεῖν· οὐχ ἵνα σώζῃ μόνον τοῖς ἑαυτοῦ τὴν ἅπασαν φύσιν ἀποκαθείρας τοῦ χείρονος, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπακοὴν δοκιμάσῃ, μανθάνων τῇ πείρᾳ τῶν ἡμετέρων τὰ καθ' ἡμᾶς, ὁ πᾶσαν γνῶσιν φύσει περιγράφων. πόσον μὲν ἀπαιτούμεθα, πόσον δὲ συγχωρούμεθα. πρὸς τὴν τελείαν ὑποταγήν, δι' ἧς προσάγειν πέφυκε τῷ πατρὶ τοὺς σωζομένους κατ' αὐτὸν φανέντας, τῇ δυνάμει τῆς χάριτος. ὡς μέγα καὶ φρικτὸν ὄντως τὸ τῆς ἡμῶν σωτηρίας μυστήριον. ἀπαιτούμεθα γὰρ ὅσον ἐκεῖνος

renas ſordes plane degeneraverat. Hac enim communicatione proprietatum conſtat eum & poſſediſſe naturas, quarum hypoſtaſis erat ipſe; & earundem eſſentiales operationes motuſque, quorum ipſe, ſine confuſione, erat unitio, & quidem talis, quæ ſecundum naturas in eo hypoſtatice exiſtentes, nullam caperet diviſionem. Certe operatus eſt congruenter ſibi-ipſi, una & uniformis erat omnis ejus actio; in unoquoque per eum opere edito una cum deitatis potentia ſimul declarabat propriæ carnis operationem; unus quippe erat, & eo uno nihil potuit eſſe magis unum; nec eorum, quæ ad eum pertinebant, magis unitivum, & conſervativum; ideoque & qui patiebatur Deus erat revera, & qui miracula patrabat non minus vere idem homo fuit; quoniam in eo naturæ veræ per unionem ineffabilem hypoſtaticam vere uniebantur. His inquam appoſite & congruenter operatus ipſas vere conſervabit, ipſe interim ſine confuſione permanens. Erat enim & natura impaſſibilis & paſſibilis, immortalis & mortalis, viſibilis & intelligibilis, natura Deus & idem natura homo.

Hoc modo, ut quod ego ſentio, loquar, obedientiam honore afficit Dominus, *& ejus experientiam perpetiendis malis capit*, non tantum ut ſalvet nos, totam à vitio purgando naturam, verum etiam ut exploret noſtram obedientiam, & noſtra omnia intelligat experiendo, qui alias omnem cognitionem ſua natura complectitur; ita nimirum diſpiceret quantum & à nobis exigi æquum foret, & quantum condonari, ad perfectam obedientiam; per hanc enim eos ſuo patri adducere ſolet, qui ſalute digni videbantur. Quam magnum, quam vere tremendum eſt noſtræ ſalutis myſterium! Tantum à nobis exigitur,

quantum ab ipso in nostra natura constituto. Nisi forte ubi voluntatis ad peccatum pronæ inclinatio naturæ imbecillitate ad mali occasionem abutatur. Hujus opinionis manifesto est magnus hic Magister, eamque in sequentibus confirmat. *Nam cum lucem illam, propter corporis tegumentum in tenebris, hoc est in hac vita, lucens, tenebræ aliæ, hoc est, pravus ille & tentator insectatus sit: quanto magis tenebras ipsas, utpote infirmiores? Et quid mirum, si cum ille hostiles laqueos omnino effugerit, nos quadantenus comprehendamur? Majus quippe illi est, quod hostis cum persecutus sit, quam nobis, quod nos assequatur atque comprehendat, apud eos utique qui hæc recta ratione perpendunt.*

φύσει τῷ καθ' ἡμᾶς, εἰ μὴ τοῦ γνώμης φιλαμαρτήμονος ἕξις ποιεῖται κακίας ὕλην, τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν· καὶ δῆλος ἐστὶ ταύτης ὑπάρχων τῆς ἐννοίας, ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος, τοῖς ἑξῆς αὐτὴν βεβαιῶν. φησὶν γὰρ “εἰ γὰρ τὸ φῶς ἐδιώχθη διὰ τὸ πρόβλημα, φαῖνον ἐν τῇ σκοτείᾳ, τῷ βίῳ τούτῳ, ὑπὸ τῆς ἄλλης σκοτείας τοῦ πονηροῦ λέγω καὶ τοῦ πειραστοῦ, τὸ σκότος, πόσον ὡς ἀσθενέστερον; καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ἐκείνου διαφυγόντος παντάπασιν, ἡμεῖς ποσῶς καὶ καταληφθείημεν; μεῖζον γὰρ ἐκείνῳ τὸ διωχθῆναι ἤπερ ἡμῖν τὸ καταληφθῆναι, παρά γε τοῖς ὀρθῶς ταῦτα λογιζομένοις.”

CAP. V.

In Epistolam S. Dionysii Areopagitæ Athenarum Episcopi ad Caium Monachum.

Quomodo, inquis, *Jesus qui est omnibus superior, in eundem cum cæteris hominibus essentiæ ordinem redactus est? Neque enim hoc in loco tanquam causa hominum consideratur, sed ut per essentiam totam re ipsa homo.*

QUANDOQUIDEM secundum simplicem sacræ scripturæ intellectum Deus etiam denominatur ab omnibus rebus quas produxit; idcirco post incarnationem etiam eodem modo Deum dictum fuisse hominem ne forte existimaret Caius monachus, his verbis eum instruit magnus Dionysius. Ostendit enim quod universorum Deus ab incarnatione non simpli-

ΚΕΦ. ε'.

Εἰς τὴν πρὸς Γάϊον τὸν θεραπευτὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν.

Πῶς, φῄς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἐστὶν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος, οὐδὲ γὰρ ὡς αἴτιος ἀνθρώπων ἐνθάδε λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὤν.

ΕΠΕΙΔΗ κατὰ τὴν ἁπλὴν ἐκδοχὴν τῆς ἁγίας γραφῆς ὡς πάντων αἴτιος ὁ θεὸς πᾶσιν σημαίνεται τοῖς τῶν ἐξ αὐτοῦ παρηγμένων ὀνόμασιν, οἰόμενον, τυχὸν, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τούτῳ μόνον τῷ τρόπῳ πάλιν ἄνθρωπον τὸν θεὸν ὀνομάζεσθαι τούτοις τὸν θεραπευτὴν Γάϊον ἐπανορθοῦται τοῖς ῥήμασιν ὁ πολὺς Διονύσιος. Διδάσκων ὡς οὐχ ἁπλῶς ὁ τῶν ὅλων θεὸς

σαρκωθεὶς λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ὤν. ἧς μόνη τε καὶ ἀληθὴς ἐστὶν ἀπόδειξις, ἡ κατὰ φύσιν αὐτῆς συστατικὴ δύναμις, ἣν οὐκ ἄν τις ἁμάρτῃ τῆς ἀληθείας, φυσικὴν φήσας ἐνέργειαν. κυρίως τε καὶ πρώτως χαρακτηριστικὴν αὐτῆς, ὡς εἰδοποιὸν ὑπάρχουσαν κίνησιν γενικωτάτην, πάσης τῆς φυσικῶς αὐτῇ προσούσης περιεκτικὴν ἰδιότητος. ἧς χωρίς, μόνον ἐστὶ τὸ μὴ ὄν, ὡς μόνου τοῦ μηδαμῶς ὄντος, κατὰ τοῦτον τὸν μέγαν διδάσκαλον· οὔτε κίνησιν, οὔτε ὕπαρξιν ἔχοντος. σαφέστατα γοῦν διδάσκει, μηδὲν εἰρμῆσθαι παντάπασι τῶν ἡμετέρων τὸν θεὸν σαρκωθέντα, πλὴν τῆς ἁμαρτίας. ἐπεὶ μηδὲ τῆς φύσεως ἦν. οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπον, ἀλλ' αὐτὸ κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπον ὄντα διαῤῥήδην ἀποφηνάμενος· οὗ κυρίως εἶναι διὰ τῶν ἐπαγομένων, καὶ τὴν κλῆσιν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντος διατεινόμενος φησί. « ἡμεῖς « δὲ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀφορίζο- « μεν. Ἐπεὶ μηδὲ ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν δογματίζομεν, τέμνοντες τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν ἕνωσιν, οὐσιωδῶς γάρ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀνθρώπων αἰτίου, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ φύσει θεοῦ, καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς οὐσιωθέντος τὸ ἄνθρωπος ὄνομα λέγωμεν. « Οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος « μόνον, ὅτι καὶ θεὸς ὁ αὐτός. « οὐδὲ ὑ- « περούσιος μόνον, ὅτι καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, εἴπερ μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος, μήτε γυμνὸς ὑπάρχει θεός· « ἀλλ' ἄνθρωπος « ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος. Ἀπείρῳ γὰρ πόθῳ τῷ πρὸς ἀνθρώπους ὅπερ ἐστὶν ἀληθῶς, αὐτὸ φύσει τὸ ποθούμενον γέγονεν, μήτε τι πεπονθὼς εἰς ἰδίαν οὐσίαν πρὸς τῆς ἀφθεγγήτου κενώσεως, μήτε τι τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τὴν ἄῤῥητον πρόσληψιν ἀμείψας ἢ μειώσας, τὸ σώ-

citer dicitur homo, ſed tota eſſentia & vere homo. Hanc eſſentiam nihil aliud vere declarat, præter ſolam illam potentiam, quæ ipſius naturam conſtituit; eam ſi quis naturalem operationem dixerit, non multum, opinor, à ſcopo aberraverit; nam & eam proprie & primo definit, utpote ejus ſpecifica & communis operatio, in qua omnis ei naturaliter competens proprietas comprehenditur; extra quam nihil eſt, præter id quod non eſt; nam ex ſententia hujus magni Magiſtri, ſolum id, quod nullo modo eſt, nec operationem habet nec exiſtentiam. Manifeſtiſſime igitur docet Deum incarnatum nihil omnino humani à ſe alienum exiſtimaſſe, præter peccatum, quod quidem ad naturam non pertinebat; quare nec hominem ſimpliciter dixit, ſed hominem ſecundum totam eſſentiam conceptis verbis deſignavit. Hujus igitur in ſequentibus & eſſentiam proprie, & nomen, poſt inhumanationem progrediendo explanat; *Nos vero Jeſum non definimus per hominem.* Neque enim merum hominem eſſe decernimus, ita enim ſcinderemus unitatem, quæ intellectum ſuperat; ſed de Deo, qui vere ſecundum nos eſſentiam noſtram aſſumſit, nomen hoc, *homo*, affirmemus eſſentialiter, non autem, ac ſi ſolummodo cauſa hominum eſſet & effector. *Neque enim ſolummodo homo eſt*, ſed & Deus idem eſt: *Neque ſuper eſſentiam noſtram ſolum eſt*; quoniam idem etiam homo eſt; nec enim merus homo, aut nudus Deus eſt: *ſed revera homo, præcipuo quodam amore erga homines affectus.* Per infinitum erga homines amorem factus eſt illud ipſum, & quidem veriſſime, quod amabat; ita tamen ut ſuaipſius eſſentia nihil amitteret per hanc ineffabilem exinanitionem; nec natura humana quicquam omnino vel mutatio-

nis vel diminutionis per aſſumtionem inenarrabilem pateretur. Ab eo habuit definitionem, ab eo & conſtitutionem. *Supra captum humanum,* quia ſine hominis ope, & *ſecundum hominem,* nam more humano; quia per partum. *Ex hominis ſubſtantia, cum ſuper ſubſtantiam exiſteret, ſubſtantiam aſſumſit.* Non enim, ſecundum nugatores Manichæos, meram carnis ſuæ ſpeciem & phantaſma in ſeipſo nobis, forma tenus oſtentavit: aut, ſecundum Apollinarii fabulas, carnem ſibi olim conſubſtantiatam de cœlo ſecum deduxit; ſed ſecundum eſſentiam totam vere homo factus eſt, aſſumtione ſcilicet carnis anima & mente præditæ, unitæque ſibi per hypoſtaſin.

Eſt tamen nihilominus ſuperſubſtantialitate ſuperabundans, utpote qui ſemper ſupra ſubſtantiam ſit. Neque enim cum fieret homo naturæ ſubjectus fuit, ſed potius vice verſa ad ſe ſublimavit naturam, in ea aliud myſterium efficiens; ipſe enim incomprehenſibilis permanſit; & ſuam incarnationem omni myſterio magis incomprehenſibilem oſtendit, per generationem ſupra omnem ſubſtantiam: Tanto quidem per illam factus comprehenſibilis, quanto per illam dignoſcitur eſſe magis incomprehenſibilis. *Obſconditus enim manet etiam poſt manifeſtationem,* ut dicit Magiſter ille, *aut, ut divinius loquar, in ipſa manifeſtatione, etenim hoc etiam ipſius Jeſu occultatur myſterium, nec ullo ſermone vel intellectu exprimitur, quin imo dum profertur, arcanum, & dum intelligitur, manet ignotum.* Quid eſt quod divinam ſuperſubſtantialitatem plenius hoc demonſtrare queat, quæ per ſuam manifeſtationem ſe occultat, & per ſermonem ſe ineffabilem declarat, & per mentem eminentiſſime ſe incognoſcibilem probat, &, ut majus aliquid addam, per ſubſtantiæ aſſumtionem

λον, φύσεως, ὧν ὁ λόγος κυρίως αὐτῆς, καθέστηκεν σύστασις. "Ὑπὲρ ἀν-
"θρώπους, ὅτι θεϊκῶς ἀνδρὸς γὰρ χωρίς,
"καὶ κατὰ ἀνθρώπους, ἀνθρωπικῶς γὰρ,
ὅτι νόμῳ κυήσεως. "Ἐκ τῆς ἀνθρώπων
"οὐσίας, ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος, οὐ γὰρ ψιλὴν μόνην ἐφάντασεν ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ τῷ εἴδει σαρκὸς διαμόρφωσιν, κατὰ τοὺς μανιχαίων λήρους, ἢ σάρκα συνουσιωμένην οὐρανόθεν ἑαυτῷ συνκατήγαγεν κατὰ τοὺς ἀπολιναρίου μύθους, ἀλλ' αὐτὸ καὶ οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονὼς, προσλήψει δηλονότι σαρκὸς νοερῶς ἐψυχωμένης ἑνωθείσης αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν.

"Ἔστιν δὲ οὐδὲν ἧττον ὑπερουσιότητος
"ὑπερπλήρης ὁ ἀεὶ ὑπερούσιος. Οὐ γὰρ ὑπεζεύχθη τῇ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, τοὐναντίον δὲ μᾶλλον συνέπειρεν ἑαυτῷ τὴν φύσιν ἕτερον αὐτὴν ποιήσας μυστήριον, αὐτός τε μένας παντάπασιν ἄληπτος καὶ τὴν οἰκείαν σάρκωσιν λαχοῦσαν γένεσιν ὑπερούσιον, μυστηρίου παντὸς δείξας ἀληπτοτέραν, τοσοῦτον κατάληπτος δι' αὐτὴν γεγονὼς ὅσῳ πλέον ἐγνώσθη δι' αὐτῆς ἀληπτότερος, κρύφιος γάρ ἐστι καὶ μετὰ τὴν ἔκφανσιν φησὶν ὁ διδάσκαλος, "ἢ ἵνα τὸ θειότερον εἴπω,
"καὶ ἐν τῇ ἐκφάνσει, καὶ τοῦτο γὰρ Ἰησοῦ
"κέκρυπται καὶ οὐδενὶ λόγῳ, οὐδὲ νῷ τὸ
"καὶ αὐτὸν ἐξῆκται μυστήριον, ἀλλὰ καὶ
"λεγόμενον ἄρρητον μένει, καὶ νοούμενον
"ἄγνωστον. Τί τούτου πρὸς ἀπόδειξιν θείας ὑπερουσιότητος γένοιτ' ἂν ἀποδεικτικώτερον ἐκφάνσει τὸ κρύφιον καὶ λόγῳ τὴν ἀφασίαν καὶ νῷ δηλούσης τὴν καθ' ὑπεροχὴν ἀγνωσίαν, καὶ τὸ δὴ μεῖζον εἰπεῖν,

οὐσιώ-

οὐσιώσει τὸ ὑπερούσιον; «ἀμέλει τῇ ταύ- «της περιουσίας καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς «ἐλθὼν ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη. Τοὺς νόμους δηλαδὴ καινοτομήσας τῆς κατὰ φύσιν γενέσεως, καὶ δίχα τῆς ἐξ ἀνδρὸς ἐν εἴδει σπορᾶς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος. καὶ δηλοῖ παρθένος αὐτὸν ὑπερφυῶς κύουσα ὑπερούσιον λόγον, χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ τῶν αὐτῆς παρθενικῶν αἱμάτων, ἀνθρωπικῶς, ξένῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διαπλαττόμενον. «Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήρ- «γει τὰ ἀνθρώπινα, τὴν τῶν στοιχείων ἀπαθῶς καινοτομήσας φύσιν, ταῖς βάσεσιν· καὶ δηλοῖ σαφῶς, ὕδωρ ἄστατον ὑλικῶν καὶ γεηρῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος, καὶ μὴ ὑπεῖκον· ἀλλ' ὑπερφυεῖ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάχυτον συνιστάμενον, εἴπερ ἀληθῶς ἀβρόχοις ποσὶν σωματικὸν ὄγκον ἔχουσι, καὶ ὕλης βάρος, τὴν ὑγρὰν καὶ ἄστατον μεταβατικῶς ἐπεπορεύετο, περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπὶ ἐδάφους, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ θεότητος ἀχωρίστως δι' αὐτῆς μεταβάσεως συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, εἴπερ φύσει ταύτης ἡ μεταβατικὴ καθέστηκεν κίνησις, ἀλλ' οὐ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν ὑπεραπείρου καὶ ὑπερουσίου θεότητος. ἅπαξ γὰρ ἀνθρωπικῶς οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος λόγος μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀμείωτον εἶχεν, ὡς ἰδίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν γενικῶς αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον χαρακτηρίζουσαν τῆς οὐσίας κίνησιν, πᾶσιν οἷς ὡς ἄνθρωπος ἐνήργει, φυσικῶς εἰδοποιουμένην. εἴπερ ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος ἀναπνέων, λαλῶν, βαδίζων, χεῖρας κινῶν, προσφυῶς ταῖς αἰσθήσεσι χρώμενος εἰς ἀντίληψιν τῶν αἰσθητῶν, πεινῶν, διψῶν, ἐσθίων, ὑπνῶν, κοπιῶν, δακρύων, ἀγωνιῶν, καὶ τοι δύναμις ὢν

ſe eſſe ſupra omnem ſubſtantiam oſtendit? *Profectò hujus prærogativa etiam cum vere in ſubſtantiam veniret, ſupra ſubſtantiam ſubſtantiatus eſt.* Nimirum generationis naturalis legem immutavit; & abſque virili ſemine, in ſpecie, homo vere factus eſt; id quod declarat virgo; qui illum modo ſupernaturali parit verbum ſuperſubſtantiale; & quidem abſque ope viri ex ſuo virginali ſanguine concretum, eo modo quo cæteri homines producuntur, lege tamen naſcendi non ſervata. *Et ſupra hominum conditionem geſſit ea quæ hominis ſunt,* elementorum enim naturam immutavit, nihil ipſe immutatus, ſuis greſſibus. *Hoc clare demonſtrat aqua per ſe inſtabilis, quæ pedum ex materia & terra concretorum gravitatem ſuſtinet, neque tamen cedit,* ſed virtute ſupernaturali ſine diffuſione ſubſiſtit. Vere utique ſiccis pedibus, mole, corpore à materia, & pondere præditis, fluxas & inſtabiles aquas pertranſiens obambulabat, calcabatque mare tanquam pavimentum; ſimul cum potentiam deitatis ſuæ, inſeparabiliter, per eam inambulationem, carnis propriæ operationem commonſtrans. Hujus ſiquidem carnis proprius erat ille ambulandi motus, nequaquam autem immenſæ & ſuperſubſtantialis deitatis, ei per hypoſtaſin adunitæ. Verbum enim ſupereſſentiale ubi ſemel hominis eſſentiam adſumſit, ſimul cum ea habuit & motum plene, qui homini proprius eſt, quique ejus eſſentiam generaliter characterizat, inque iis omnibus naturaliter ſpecificatur, in quibus, ut homo operabatur; quandoquidem vere factus eſt homo, reſpirabat, loquebatur, ambulabat, manus movebat, ſenſibus utebatur congruenter, ad res ſenſibiles percipiendas, eſuriebat, ſitiebat, edebat, dormiebat, fatigabatur, lacrymabatur, contriſtabatur. Quamvis interim eſſet potentia

per ſe ſubſiſtens, & ea in ſe contineret omnia, per quæ modo liberrimo,(non ſecus ac anima corpus ſibi adnatum naturaliter movet) aſſumtam naturam agitans, ut ſuam & vere factam & vere dictam: vel ut proprie loquar, ipſe ſine mutatione id ipſum re ipſa factus eſt, quod natura erat pro nobis diſpenſationem, non tamen in phantaſmate, adimplevit.

Non igitur abolevit operationem quæ erat conſtitutiva ratio aſſumtæ eſſentiæ; quemadmodum nec ipſam eſſentiam ſuſtulit Magiſter cum diceret, *ſuper ſubſtantiam ſubſtantiatus eſt,& ſupra conditionem hominis ea quæ hominis ſunt,operabatur:* ſed utrinque oſtendit quandam modorum novitatem, ſalvis iiſdem rationibus naturalibus, quibus ablatis nihil eſt id, quod eſſe natum erat. Si vero dixerimus, quod aſſumtæ ſubſtantiæ poſitionem itemque operationis eam conſtituentis ablationem contineat in ſe ſupereminens negatio; qua tandem ratione eandem, utrique æqualiter attributam, iſtius reſpectu exiſtentiam, hujus vero, ſublationem deſignare oſtendemus? Si rurſus,quandoquidem non eſt per ſe mobilis aſſumta natura, ſed movetur à deitate ſibi per hypoſtaſin vere unita; motum qui eam conſtituit, auferimus; nec ipſam ſubſtantiam (ſive eſſentiam) conſervaverimus, (ut quæ non fuerit per ſe ſubſiſtens, ſed in verbo-Deo vere ei conſubſtantiato ſuum eſſe obtineat;) quia par eſt utrinque ratio ad poſtulandum, etiam motum cum natura confiteamur, ſine qua ne ſtare quidem poteſt natura, illud tenentes, quod alia ſit eſſendi ſimpliciter, alia autem hoc modo eſſendi ratio; quarum illi natura, huic diſpenſatio innititur.Harum concurſus magnum illud Jeſu ſupernaturalis phyſiologiæ myſterium perficiens, in eo o-

αὐθυπόστατος· καὶ τὰ λοιπὰ πάντα οἷς αὐτουργικῶς, ψυχῆς δίκην φυσικῶς τὸ συμφυὲς σῶμα κινούσης, τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν κινῶν ὡς αὐτοῦ καὶ γενομένην ἀληθῶς καὶ λεγομένην· ἢ κυρίως εἰπεῖν, αὐτὸς δίχα τροπῆς, τοῦθ᾽, ὅπερ ἐστὶ πραγματικῶς ἡ φύσις, γενόμενος ἀφαντασιάστως τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκεν.

Οὐκ ἀνεῖλεν οὖν τὴν συστατικὴν τῆς προσληφθείσης οὐσίας ἐνέργειαν, ὥσπερ, οὐδ᾽ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁ διδάσκαλος, εἰπὼν, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου, ἀλλ᾽ ἔδειξεν ἐπ᾽ ἀμφοῖν τὴν καινότητα τῶν τρόπων ἐν τῇ μονιμότητι τῶν φυσικῶν σωζομένην λόγων. ὧν χωρὶς, οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶν ὅπερ ἐστίν. Εἰ δὲ φῶμεν, ὡς τῆς μὲν προσληφθείσης οὐσίας θέσις, τῆς δὲ συστατικῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἀφαίρεσις, ἡ καθ᾽ ὑπεροχὴν ἐστὶν ἀπόφασις, τίνι λόγῳ τὴν αὐτὴν ἐπ᾽ ἀμφοῖν ἴσως τεθεῖσαν, τῆς μὲν ὕπαρξιν, τῆς δὲ πάντως ἀναίρεσιν σημαίνουσαν δείξωμεν; Ἢ πάλιν, ἐπείπερ οὐκ αὐτοκίνητος ἡ προσληφθεῖσα φύσις ἐστίν· ὑπὸ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ᾽ ὑπόστασιν ἀληθῶς, καὶ κινουμένη θεότητος· τὴν συστατικὴν αὐτῆς ἀφαιρούμεθα κίνησιν, μηδ᾽ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὁμολογήσαμεν οὐκ αὐθυπόστατον φανεῖσαν, τοῦτ᾽ ἔστι καθ᾽ ἑαυτὴν, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ τῷ κατ᾽ ἀλήθειαν αὐτὴν οὐσιωθέντι θεῷ λόγῳ τὸ εἶναι λαβοῦσαν. ἴσην ἐπ᾽ ἀμφοῖν τὴν αἰτίαν ἔχοντες τῆς παραιτήσεως, καὶ τὴν κίνησιν τῇ φύσει συνομολογήσωμεν· ἧς χωρὶς οὐδὲ φύσις ἐστὶν, γινώσκοντες ὡς ἕτερος μὲν ὁ τοῦ εἶναι λόγος ἐστὶν, ἕτερος δὲ, ὁ τοῦ πῶς εἶναι τρόπος, ὁ μὲν τὴν φύσιν, ὁ δὲ τὴν οἰκονομίαν πιστούμενος. Ὧν ἡ σύνοδος τὸ μέγα τῆς ὑπερφυοῦς Ἰησοῦ φυσιολογίας ποιησαμένη μυστήριον,

τέλειον, σωζομένην ἔδειξεν ἐν ταὐτῷ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὴν ἕνωσιν. τὴν μὲν ἀδιαιρέτως ἐν τῷ φυσικῷ θεωρουμένην λόγῳ τῶν ἡνωμένων, τὴν δὲ ἀσυγχύτως ἐν τῷ μοναδικῷ γνωριζομένην τρόπῳ τῶν γινομένων. τί γὰρ καὶ τίς, ποῦ τε καὶ πῶς φύσις ἔσται συστατικῆς ἔρημος γενομένη δυνάμεως; Τὸ γὰρ καθόλου μηδὲ μίαν ἔχον δύναμιν, οὔτ' ἔτι ἐστὶν, οὔτε ἔστιν τίς αὐτοῦ παντελῶς θέσις, φησὶν ὁ πολὺς οὗτος διδάσκαλος.

Εἰ δὲ τούτων λόγος οὐδείς, εὐσεβῶς ὁμολογεῖσθαι χρὴ, τάς τε τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὧν αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, καὶ τὰς αὐτοῦ φυσικὰς ἐνεργείας, ὧν αὐτὸς ἕνωσις ἦν ἀληθὴς, καθ' ἄμφω τὰς φύσεις εἴπερ ἑαυτῷ προσφυῶς, μοναδικῶς, ἤγουν ἑνοειδῶς ἐνεργῶν, καὶ διὰ πάντων ἀχωρίστως, τῇ θεϊκῇ δυνάμει, συνεκφαίνων τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν ἐνέργειαν. πῶς γὰρ ἔσται φύσει θεὸς, καὶ φύσει πάλιν ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, οὐκ ἔχων ἀνελλειπῶς, τὸ φύσει καθ' ἄμφω πεφυκός.

Τί τε, καὶ τίς ὑπάρχων γνωσθήσεται, μὴ πιστούμενος οἷς ἐνεργεῖ φυσικῶς, ὅπερ ἐστὶν μὴ τετραμμένον; πῶς δὲ πιστώσεται καθ' ἓν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε καὶ ἅπερ ἐστὶν, ἀκίνητος μένων καὶ ἀνενέργητος;

Ὑπὲρ οὐσίαν οὖν οὐσιώθη, γενέσεως ἀρχὴν καὶ γεννήσεως ἑτέραν τῇ φύσει δημιουργήσας. Συλληφθεὶς μὲν σπορὰ τῆς οἰκείας σαρκὸς, τεχθεὶς δὲ, σφραγὶς τῆς παρθενίας τῇ τεκούσῃ γενόμενος, καὶ τῶν ἀμίκτων ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἀντίφασιν δείξας συναληθεύουσαν. ἡ γὰρ αὐτὴ καὶ παρθένος καὶ μήτηρ καινοτομοῦσα τὴν φύσιν, τῇ συνόδῳ τῶν ἀντικειμένων, εἴπερ τῶν ἀντικειμένων παρθενία καὶ γέννησις, ὧν ἐκ φύσεως οὐκ ἂν ἐπινοηθήσεται σύμβασις.

ſtendit conſervari operationum diſtinctionem ſimul & unitionem; dum hæc cernitur indiviſim in naturali unitorum ratione, illa vero inconfuſim dignoſcitur in ſimplici operationum modo. Quæ enim aut qualis, ubi, aut quomodo natura erit conſtitutiva privata potentia? Nam quod omnino nullam habet potentiam, neque ipſum eſt, neque ipſius ulla omnino eſt poſitio, ut ait alibi magnus hic Magiſter.

Jam ſi hæc nullo modo fieri poſſint, oportet pie confiteri cum naturas Chriſti, quarum ipſe ſit hypoſtaſis, tum etiam naturales operationes, quarum vera ipſe eſt unitio, ſecundum utramque naturam; ſi verum illud ſit, quod ſibi ipſi congruenter, ſimpliciter, & uniformiter operabatur, perque omnia ſimul & inſeparabiliter demonſtravit una cum divina virtute ſuæ carnis operationem. Qui enim vere Deus, & vere homo eſſe poſſet, ſi careret eo, quod utramque naturam vere conſtituit.

Porro quid, quæſo, aut quis eſſe exiſtimabitur, ſi per naturales operationes ſuas non faciat fidem, nullam ſe converſionem ſubiiſſe; quomodo etiam fidem faciet ſe unum eſſe ex duabus naturis, ſi talis cum ſit, & ex talibus, nihilominus & ſine motu & ſine operatione permaneat?

Super ſubſtantiam igitur ſubſtantiatus eſt, fabricans in natura novum generationis & nativitatis principium. Concipiebatur & ſuæ carnis ipſe rudimentum fuit; naſcebatur & ſigillum parenti factus eſt virginitatis, oſtenditque ea ſimul vera eſſe in ſeipſo, quæ propter contradictionem inter ſe nullo modo concordare poſſe videbantur. Ea ipſa & virgo fuit & mater; innovata erat natura, ut oppoſita inter ſe concordarent; nam oppoſita ſunt

virgi-

virginitas & partus; in natura horum nullus poteſt intelligi concurſus. quapropter etiam Deipara vere fuit virgo; ſupernaturali modo, ad ſeminis ritum concepit, & peperit ſupereſſentiale verbum; nam quæ peperit haud dubie mater eſt ejus, qui in ea ſatus fuit, & conceptus.

Et ſupra conditionem hominis ea quæ ſunt hominis operabatur, per exactiſſimam unitionem, ſine omni converſione, per divinam potentiam oſtendens humanam operationem. quandoquidem & natura humana inconfuſim unita naturæ divinæ totam circum inceſſit, ſolutum nihil aut diviſum poſſidens à deitate, quæ ei per hypoſtaſin unita fuit. nam pro nobis vere, noſtramque ſubſtantiam ſuſcipiens verbum ſuperſubſtantiale, connexuit ea quæ de natura affirmantur, & ea, quæ per eminentiam naturalium ejuſdem potentiarum continent negationem. Factus eſt homo, ſed modum eſſendi habuit, qui naturam ſupereminebat, connexum cum eſſendi modo ſecundum naturam; ut & naturam, ex novitate iſtorum modorum, non admiſiſſe in eſſentia alterationem oſtenderet, ſimulque ſuperimmenſam potentiam in contrariorum effectione conſpicuam daret. quippe quod naturæ infirmitates ſuæ fecit indicia poteſtatis, non neceſſitatis naturalis, ut ſunt quæ nos gerimus, effecta; ſecuſque quam ſe habet in nobis, naturæ paſſibilitatem adminiſtravit. Quod enim in nobis noſtram voluntatem ſolet commovere, ille, in ſe, non niſi ex ſuo arbitrio moveri docuit. quid aliud dicit Magiſter in ſequentibus, ubi hoc ipſum explanat. *Quid vero cetera quæ valde multa, quis commemoret? in quæ ſi divinus quiſpiam intueatur, ſupra intellectum intelliget etiam ea, quæ de Jeſu humanitate affirmantur virtutem excellentis negationis conti-*

διὸ καὶ θεοτόκος ἀληθῶς ἡ παρθένος, ὑπερφυῶς, δίκην σπορᾶς, συλλαβοῦσα τε καὶ τεκοῦσα τὸν ὑπερούσιον λόγον, ἐπείπερ τοῦ σπαρέντος τε καὶ συλληφθέντος κυρίως ἡ τίκτουσα μήτηρ.

"Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνήργει τὰ ἀν- "θρώπου, κατ' ἄκραν ἕνωσιν δίχα τροπῆς, συμφυΐας, δεικνὺς τῇ θεϊκῇ δυνάμει τὴν ἀνθρωπικὴν ἐνέργειαν, ἐπειδὴ καὶ ἡ φύσις ἀσυγχύτως ἑνωθεῖσα τῇ φύσει δι' ὅλου περικεχώρηκεν, μηδὲν ἀπόλυτον παντάπασιν ἔχουσα, καὶ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν κεχωρισμένον θεότητος. ὑπὲρ ἡμᾶς γὰρ ἀληθῶς, τὴν ἡμῶν οὐσίαν οὐσιωθεὶς ὁ ὑπερούσιος λόγος, συνῆψεν τῇ καταφάσει τῆς φύσεως καὶ τῶν αὐτῆς φυσικῶν καθ' ὑπεροχὴν τὴν ἀπόφασιν, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸν ὑπὲρ φύσιν τοῦ πῶς εἶναι τρόπον ἔχων συνημμένον τῷ τοῦ εἶναι λόγῳ τῆς φύσεως, ἵνα καὶ τὴν φύσιν πιστώσηται τῇ τῶν τρόπων καινότητι μὴ δεχομένην κατὰ τὸν λόγον ἀλλοίωσιν, καὶ δείξῃ τὴν ὑπεράπειρον δύναμιν ὡσαύτως κἂν τῇ τῶν ἐναντίων γενέσει γνωριζομένην. ἀμέλει ἐξουσίας ἔργα πεποιηκὼς τὰ πάθη τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς ἀνάγκης ἀποτελέσματα φυσικῆς, ἔμπαλιν ἢ ἐφ' ἡμῶν ἔχει, τὸ καθ' ἡμᾶς φύσει παθητὸν διεξῆλθεν, ἐξουσίᾳ κινητὸν δείξας ἐφ' ἑαυτοῦ, τὸ πεφυκὸς ἐφ' ἡμῶν εἶναι γνώμης κινητικόν. ὅπερ τοῖς ἑξῆς σαφηνίζων, φησὶν ὁ διδάσκαλος. "τί ἄν τις τὰ λοιπὰ πάμπολ- "λα ὄντα διέλθοι; δι' ὧν ὁ θεῖος ὁρῶν "ὑπὲρ νοῦν γνώσεται καὶ τὰ ἐπὶ τῇ "φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα "δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχον-

τα.

τα. Τὰ γὰρ τῆς φύσεως πάντα, μετὰ τῆς φύσεως κατὰ σύλληψιν ἄῤῥητον ὑποδὺς ὁ ὑπερούσιος λόγος, οὐδὲν εἶχεν ἀνθρώπινον φυσικῷ λόγῳ καταφασκόμενον, ὃ μὴ καὶ θεῖον ἦν τρόπῳ τῷ ὑπὲρ φύσιν ἀποφασκόμενον, ὧν ὑπὲρ νοῦν, ὡς ἀναπόδεικτος ὑπάρχειν, ἡ γνῶσις μόνην κατάληψιν ἔχουσα τὴν πίστιν τῶν γνησίως τὸ τοῦ Χριστοῦ σεβαζομένων μυστήριον. οὗ τινος ὥσπερ συνοπτικὸν τὸν λόγον ἀποδιδοὺς φησίν.

“Καὶ γὰρ ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, “οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, ὅτι φύσει τῆς κατὰ φύσιν ἀνάγκης ἀνάλωτος ἦν τῷ καθ' ἡμᾶς οὐχ ὑπαχθεὶς θεσμῷ τῆς γενέσεως. “οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ὅτι κατ' οὐσίαν ὅλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ἦν, φύσει τῶν καθ' ἡμᾶς φυσικῶν ἀνεχόμενος. “ἀλλ' “ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἐπείπερ ἡμῖν ὁμοούσιος ἦν, ὅπερ ἡμεῖς κατὰ φύσιν ἄνθρωπος ὤν. “ἀνθρώπων ἐπέκεινας, καινότητι τρόπων, ὅπερ οὐχ ἡμεῖς, τὴν φύσιν περιγράφων.

“Καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀληθῶς ἄν-“θρωπος γεγονώς. Τοὺς ὑπὲρ φύσιν τρόπους καὶ τοὺς κατὰ φύσιν λόγους ἀλυμάντως ἀλλήλοις ἔχων συνημμένους· ὧν ἀμήχανος ἡ σύμβασις ἦν αὐτὸς ᾧ μηδέν ἐστιν ἀμήχανον ἀληθὴς γενόμενος ἕνωσις μηδετέρῳ τὸ παράπαν ὧν ὑπόστασις ἦν, θατέρου κεχωρισμένος ἐνεργῶν, δι' ἑκατέρου δὲ μᾶλλον πιστούμενος θάτερον, εἴπερ ἄμφω καὶ ἀλήθειαν ὤν, ὡς μὲν θεὸς τῆς ἰδίας ἦν κινητικὸς ἀνθρωπότητος, ὡς ἄνθρωπος δὲ τῆς οἰκείας ἐκφαντικὸς ὑπῆρχε θεότητος. θεϊκῶς μὲν, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ πάσχειν ἔχων, ἑκούσιον γὰρ, ἐπεὶ μὴ ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν· ἀνθρωπικῶς δὲ τὸ θαυματουρ-

nere. Superſubſtantiale enim verbum, omnia quæ ad naturam pertinent una cum natura, in conceptione illa ineffabili ſuſcipiens, nihil habuit humanum de ſe affirmatum, naturali ratione, quin idem erat divinum, modoque ſupra naturam negari potuit. Horum omnium cognitio, utpote ſupra intellectum, erat etiam ſupra demonſtrationem, ſolaque eſt perceptibilis fide eorum, qui Chriſti myſterium ſincere venerantur. Hujus myſterii rationem quandam contractam exhibet conſpectui Dionyſius cum dicit.

Nam ut ſummatim dicamus, ne homo quidem erat, quoniam ex natura ſua omnis naturalis neceſſitatis expers erat, & ſupra legem naſcendi cui nos ſubjicimur. *Non quod non eſſet homo*, quoniam ſecundum totam eſſentiam vere homo erat, iiſque omnibus obnoxius, quæ naturam noſtram comitantur. *Sed quod natus more humano*; ſiquidem ejuſdem nobiſcum erat eſſentiæ, & homo, per naturam, per quam & nos: *Supra homines* modo novo, quod nos non facimus, naturam circumſcribens.

Et ſupra hominem vere factus homo. Modos enim ſupra naturam, & rationes ſecundum naturam invicem ſine fraude connexuit. Horum concurſus cum per ſe impoſſibilis eſſet, ille, cui nihil eſt impoſſibile, eos in ſe vere univit; neutram in partem omnino eorum, quorum erat hypoſtaſis, ab alterutro in operando declinans, imo potius per alterutrum alterum confirmans; ſiquidem utrumque vere eſt, & ut Deus ſuam ipſe movet humanitatem, quatenus autem homo, ſuam declarat deitatem. In natura divina, ſi ſic loqui liceat, paſſus eſt, nam voluntarie paſſus eſt, & merus homo non fuit; in natura humana miracula patravit, nam in carne fuit,

nec nudus extitit Deus. Ita quidem passiones erant mirabiles, & novi generis, propter potentiam divinam naturæ ejus, qui passus est; & miracula erant inter passiones, quoniam patrata erant in passibili potentia carnis, ejus, qui ea mirifice, secundum naturam, operatus est. Quod intellexit Magister cum diceret, *Postremo, non qua Deus, divina gessit.* Non tantum ut Deus, & seorsim à carne; neque enim tantum superessentialis erat. *Neque humana, qua homo*; non enim tantum ut caro, separatim à deitate; neque enim homo tantum. *Sed Deus factus homo novam quandam Dei-virilem operationem nobiscum conversando exhibuit.* Assumtione enim carnis, mente animaque præditæ, vere homo factus est ille, supra modum erga homines benignus, divinamque operationem uniens ineffabiliter humanæ, per carnis coalitionem, pro nobis adimplevit dispensationem, θεανδρικῶς, hoc est, & tanquam Deus & tanquam homo, divinaque & humana administravit, vel, ut clarius loquar, ejus politia divinas simul & humanas operationes exhibebat. Cum igitur divina & humana inter se dividi negabat sapiens Magister, (quando unionem affirmabat;) non nescirit unita etiam inter se differre; unio enim divisionem removens, non offecit differentiæ. Si autem differentiæ rationem unionis modus conservat, sane hic sermo viri sancti periphrasis erit, per quam ostendit, bene congruenti oratione, duplicem operationem in Christo duas naturas habente. Quoniam nullo pacto per unionem, sive naturam spectes sive qualitatem, eorum quæ uniuntur, essentialis læditur ratio. Nec, ut volunt aliqui, extrema negando medium quoddam affirmat; nihil enim est medium, quod de Christo per extremorum negationem affir-

γέγονεν, δίχα σαρκὸς γάρ, ἐπεὶ μὴ γυμνὸς ὑπῆρχε θεός, ὡς εἶναι τὰ μὲν πάθη θαυμαστὰ τῇ κατὰ φύσιν θεϊκῇ δυνάμει τοῦ πάσχοντος καινιζόμενα, τὰ δὲ θαύματα παθητὰ τῇ κατὰ φύσιν τοῦ αὐτοῦ θαυματουργοῦντος παθητικῇ δυνάμει συμπληρούμενα τῆς σαρκός. ὅπερ εἰδὼς ὁ διδάσκαλος φησίν, "καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ "θεὸν τὰ θεῖα δράσας. Ὅτι μὴ μόνον θεϊκῶς κεχωρισμένα σαρκός· οὐ γὰρ ὑπερούσιος μόνον. "Οὔτε τὰ ἀνθρώπινα "κατὰ ἄνθρωπον· ὅτι μὴ μόνον σαρκικῶς κεχωρισμένα θεότητος. οὐ γὰρ ἄνθρωπος μόνον. "Ἀλλ' ἀνδρωθέντος θεοῦ καινήν "τινὰ τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πε- "πολιτευμένος. Καὶ γὰρ προσλήψει σαρκὸς νοερῶς ἐμψυχωμένης ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς, ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος· τήν τε θεϊκὴν ἐνέργειαν καθ' ἕνωσιν ἄρρητον τῇ συμφυΐᾳ τῆς σαρκικῆς ἐσχηκὼς ἀνδρωθεῖσαν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πεπλήρωκεν, θεανδρικῶς, ἤγουν θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνδρικῶς, τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα δράσας· ἢ σαφέστερον εἰπεῖν, θεϊκὴν ἐν ταυτῷ καὶ ἀνδρικὴν ἐνέργειαν πεπολιτευμένος. οὐκ οὖν ἀποφάσει τῇ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πρὸς ἄλληλα διαιρέσεως τὴν τῆς ἑνώσεως κατάφασιν ὁ σοφὸς ποιησάμενος, τὴν φυσικὴν τῶν ἡνωμένων διαφορὰν, οὐκ ἠγνόησεν· ἡ γὰρ ἕνωσις τὴν διαίρεσιν ἀπωσαμένη, τὴν διαφορὰν οὐκ ἐλώβησεν. εἰ δὲ τῆς διαφορᾶς τὸν λόγον ὁ τῆς ἑνώσεως τρόπος ἔχει σωζόμενον· ἄρα περίφρασις ἐστὶν ἡ τοῦ ἁγίου φωνή, καταλλήλῳ κλήσει, τοῦ διττοῦ τὴν φύσιν Χριστοῦ τὴν διττὴν προσδηλοῦντος ἐνέργειαν. εἴπερ φύσει καὶ ποιότητι κατ' οὐδένα τρόπον ἐκ τῆς ἑνώσεως ὁ τῶν ἡνωμένων οὐσιώδης μεμείωται λόγος· ἀλλ' οὐχ ὥς τινες ἀποφάσει τῶν ἄκρων, τινὸς μέσου ποιούμενον κατάφασιν· οὐκ ἔστιν γάρ τι μέσον ἐπὶ

Χριστοῦ

μεταξὺ τῇ τῶν ἄκρων ἀποφάσει καταφασκόμενον. Καινὴν μὲν, ὡς καινοῦ μυστηρίου χαρακτηριστικὴν, οὗ λόγος ἐστὶν ὁ ἀπόρρητος τρόπος τῆς συμφυΐας. Τίς γὰρ ἔγνω πῶς σαρκοῦται θεὸς, καὶ μένει θεὸς; πῶς μένων θεὸς ἀληθὴς, ἄνθρωπος ἐστὶν ἀληθής· ἄμφω δεικνὺς ἑαυτὸν ἀληθῶς, ὑπάρξει φυσικῇ, καὶ δι' ἑκατέρου θάτερον, καὶ μηδετέρῳ τρεπόμενος. Ταῦτα μόνη πίστις χωρεῖ, σιγῇ τιμῶσα τὸν λόγον οὗ τινος τῇ φύσει τῶν ὄντων ἐμπέφυκε λόγος οὐδείς. Θεανδρικὴν δὲ, οὐχ ὡς ἁπλῆν, οὐδὲ πρᾶγμά τι σύνθετον, καὶ ἢ μόνης γυμνῆς κατὰ φύσιν θεότητος, ἢ μόνης ψιλῆς ὑπαρχούσης ἀνθρωπότητος, ἢ συνθέτῳ φύσει τινὸς ἄκρων μεταιχμίου προσήκουσαν· ἀλλ' ἀνδρωθέντι θεῷ, τοῦτ' ἐστιν, τελείως ἐνανθρωπήσαντι προσφυεστάτην. Οὐδ' αὖ πάλιν, μίαν ὡς κἂν ἄλλως νοηθῆναι τῆς καινῆς, καθά τισιν ἔδοξεν, ἢ μιᾶς δυναμένης· ποιότητος γὰρ, ἀλλ' οὐ ποσότητος ἡ καινότης, ἐπεὶ καὶ φύσιν ἐξ ἀνάγκης ἑαυτῇ συνεισάξει τοιαύτην, εἴπερ πάσης φύσεως ὅρος, ὁ τῆς οὐσιώδους αὐτῆς ἐνεργείας καθέστηκε λόγος· ἣν οὐ διπλῆν εἴποι ποτ' ἂν τραγελάφων μύθοις φιλοτιμούμενος.

Πῶς δὲ καὶ τούτου δοθέντος ὁ τοῦτο πεφυκὼς μίαν ἔχων ἐνέργειαν καὶ ταύτην φυσικὴν ἐπιτελέσει τῇ αὐτῇ τά θαύματα καὶ τὰ πάθη λόγῳ φύσεως ἀλλήλων διαφέροντα δίχα στερήσεως ἐπισυμβαινούσης τῇ ἀπογενέσει τῆς ἕξεως. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ τἀναντία πέφυκε δρᾷν, ὅρῳ τε καὶ λόγῳ συνεχόμενον φύσεως. Διὸ μίαν ἁπλῶς ἢ φυσικὴν ἐπὶ μεταξὺ θεότητος καὶ σαρκὸς ἐνέργειαν λέγειν οὐ θέμις, εἴπερ μὴ ταὐτὸν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ σάρξ, ἐπεὶ καὶ φύσιν· καὶ γενήσεται τετρὰς

mari poteſt. *Novam* dixit, hoc eſt novum myſterium characterizat, cujus ratio eſt ineffabilis modus naturalis conjunctionis. Quis enim novit, quomodo Deus incarnatur, & tamen manet Deus? quomodo maneat Deus verus, & verus homo; oſtendens ſe vere eſſe utrumque naturali exiſtentia, & per alterutrum utrumque in neutro alteratus. Hæc fides ſola capit, ſilentio venerans *verbum*; cujus naturæ nulla in rebus creatis oratio reſpondet. θεανδρικὴν *Dei-virilem* addidit, non quod intelligat, vel ſimplicem operationem, vel reipſa compoſitam, nec adhuc, eam quæ ſolius nudæque eſſet deitatis, aut ſolius & meræ humanitatis, aut poſtremo, naturæ cujuſdam compoſitæ quæ media eſſet inter duo extrema; ſed eam, quæ naturaliſſime competeret Deo inhumanato, hoc eſt, qui perfecte factus eſt homo. Rurſus unam dixit, non tamen ita, ac ſi *nova* operatio non poſſet intelligi niſi per *unam*, ut nonnullis placet; nam ad qualitatem, non vero ad quantitatem καινότης *innovatio* pertinet, quoniam naturam neceſſario inducit talem; nam omnis naturæ definitio petitur ab ejus eſſentialis operationis ratione; quam duplicem eſſe ne is quidem dixerit, qui tragelaphorum fabulas amplectitur.

Imo; hoc dato, talis qui fuerit, una tantum operatione, eaque naturali præditus, quomodo per eam & miracula & paſſiones oſtendit, quorum ratio naturaliter multum diverſa eſt; quin habitus corruptionem privatio conſequatur. Nihil enim eſt quod una eademque operatione contraria poteſt efficere, ſi maneat intra ſuæ naturæ terminum & rationem. quapropter non eſt fas affirmare de Chriſti deitate & carne unam ſimpliciter & naturalem operationem, ſi modo idem non ſit penes qualitatem naturalem deitas & caro. Hoc enim pacto & unam

naturam affirmabimus, & trinitas fiet quaternitas. Filius enim idem erat Patri & ſpiritui per unitatem eſſentiæ, ſed non fuit idem carni per unionem, etiamſi vivificam eam fecit, cum eam ſibi uniret; habuit enim ea in ſe adhuc mortalem ſortem. Et ipſe Chriſtus naturæ mutabilis fuiſſe reperietur; etiam carnis eſſentiam, in id, quod non erat, mutavit, & unionem cum natura identidem conciliavit. Conſideremus enim Dei-virilem operationem, qualis apparuit; certe non ſui, ſed noſtri gratia hic verſatus eſt, naturamque ad ſupernaturalem conditionem evexit. Jam politia eſt vita ſecundum naturæ leges traducta; & Chriſtus natura eſt duplex; merito igitur vitam ſuam oſtendit legi divinæ & legi humanæ congruentem, & ad utramque, ſine confuſione, contemperatam. Nova vita fuit, non tantum incognita & mira eorum reſpectu qui in terris tunc erant & adhuc rerum natura incomperta; verum etiam quoniam character erat novæ cujuſdam operationis, ejus, qui novo ritu vivebat. Hanc forte qui primus huic myſterio appellationem convenientem excogitavit, Dei-virilem dixit, ut oſtenderet modum illum communicationis in ineffabili unione, qui facit ut viciſſim proprietates naturales, quæ alteri Chriſti parti conveniunt, ſunt utriuſque, abſque tamen illius partis cum hac, penes naturalem rationem, permutatione aut confuſione. Quemadmodum enim in gladio ignito ſecandi vis fit uſtio, & uſtio viciſſim ſecandi vis; nam ſicut gladio ignis, ita & gladii actioni, qua ſecat, unitur vis ignis quæ urit, perque unionem hanc & gladius nanciſcitur urendi actionem, & ignis ſecandi, neutrum tamen ex hac unione & communicatione aliquam patitur immutationem; ſed u-

ἡ τριάς. οὐδενὶ γὰρ, ᾧ πέφυκεν εἶναι διὰ τὴν μίαν οὐσίαν πατρὶ καὶ πνεῦμα τὸ ταὐτὸν ὁ υἱὸς, γέγονε ταὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν ἕνωσιν. κἂν πεποίηκεν αὐτὴν ζωοποιὸν ἑνώσει τῇ πρὸς αὐτὸν ἔχουσαν τὸ φύσει θνητόν. ἐπεὶ καὶ τρεπτῆς ὑπάρχων δειχθήσεται φύσεως, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἀλλοιώσας, καὶ ταὐτὸν πεποιηκὼς τῇ φύσει τὴν ἕνωσιν. τὴν γὰρ θεανδρικὴν ἐνέργειαν, ὡς ἀπεδόθη νοήσωμεν, ἣν ἡμῖν, οὐχ ἑαυτῷ πολιτευσάμενος, τὴν φύσιν τοῖς ὑπὲρ φύσιν ἐκαίνησεν. πολιτεία γάρ ἐστιν βίος κατὰ νόμον φύσεως διεξαγόμενος. Διπλοῦς δὲ τὴν φύσιν ὁ κύριος, εἰκότως βίον ἔχων ἐφάνη κατάλληλον νόμῳ τῷ θείῳ καὶ ἀνθρωπίνῳ, κατ' αὐτὸν ἀσυγχύτως συγκεκροτημένον· καινὸν καὶ αὐτὸν, οὐχ ὡς μόνον ξένον τοῖς ἐπὶ γῆς καὶ παράδοξον, καὶ οὔπω τῇ φύσει τῶν ὄντων διεγνωσμένον· ἀλλὰ καὶ χαρακτῆρα καινῆς τοῦ καινῶς βιώσαντος ἐνεργείας· ἣν θεανδρικὴν τυχὸν προσηγόρευσεν, ὁ τῷ μυστηρίῳ τούτῳ κλῆσιν ἐπινοήσας ἁρμόδιον, ἵνα δείξῃ τὸν κατὰ τὴν ἀπόρρητον ἕνωσιν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον κατ' ἐπαλλαγὴν τὰ φυσικῶς ἑκατέρῳ μέρει τοῦ Χριστοῦ προσόντα θατέρῳ πεποιημένον, χωρὶς τῆς ἑκατέρου μέρους πρὸς θάτερον κατὰ τὸν φύσει λόγον μεταβολῆς καὶ συμφύσεως. ὥσπερ γὰρ τοῦ πυρακτωθέντος ξίφους τὸ τμητικὸν γέγονε καυστικὸν, καὶ τὸ καυστικὸν τμητικὸν, ἡνώθη γὰρ ὥσπερ τῷ σιδήρῳ τὸ πῦρ, οὕτω καὶ τῷ τοῦ σιδήρου τμητικῷ τὸ τοῦ πυρὸς καυστικὸν, καὶ γέγονε μὲν καυστικὸς ὁ σίδηρος ἑνώσει τῇ πρὸς τὸ πῦρ, καὶ τμητικὸν τὸ πῦρ ἑνώσει τῇ πρὸς τὸν σίδηρον· οὐδέτερον δὲ τροπὴν τῇ καθ' ἕνωσιν ἀντιδόσει τῇ πρὸς ἕτερον πέπονθεν, ἀλλ' ἑκάτερον

κατὰ

κἂν τῇ τοῦ συγκειμένου καθ' ἕνωσιν ἰδιότητι μεμένηκεν τῆς κατὰ φύσιν οἰκείας ἀνέκπτωτον· οὕτως κἂν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας σαρκώσεως θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ἡνώθη καθ' ὑπόστασιν, μηδετέρας τῆς φυσικῆς ἐκστάσης ἐνεργείας διὰ τὴν ἕνωσιν καὶ τῆς συγκειμένης καὶ τῆς συνυφεστώσης διακεκριμένην. ὅλῃ γὰρ τῇ δραστικῇ δυνάμει τῆς οἰκείας θεότητος ὁ σαρκωθεὶς λόγος ὅλην ἐσχηκὼς συμφυεῖς καθ' ἕνωσιν ἄλυτον τὴν παθητικὴν τῆς ἰδίας ἀνθρωπότητος δύναμιν, ἀνθρωπίνως θεὸς ὢν ἐνείργει τὰ θαύματα, διὰ σαρκὸς φύσει παθητῆς συμπληρούμενα. καὶ θεϊκῶς ἄνθρωπος ὢν διεξῄει τὰ πάθη τῆς φύσεως κατ' ἐξουσίαν ἐπιτελούμενα θεϊκήν· ἄμφω δὲ μᾶλλον θεανδρικῶς, ὡς θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος. ὢν τοῖς μὲν, ἡμᾶς ἑαυτοῖς ἀποδιδοὺς φανέντας, ὅπερ γεγόναμεν· τοῖς δὲ, διδοὺς ἡμᾶς ἑαυτῷ γενομένους, ὅπερ προέδειξε, καὶ δι' ἀμφοτέρων πιστούμενος τὴν τῶν ἐξ ὧν, ἐν οἷς τε, καὶ ἅπερ ὑπῆρχεν ἀλήθειαν, ὡς μόνος ἀληθὴς καὶ πιστὸς, καὶ ὅπερ ἐστὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖσθαι βουλόμενος.

Ὃν ἔχοντες, ἡγιασμένε λόγῳ τε καὶ βίῳ, μορφούμενον, μιμήσασθε τὴν μικροθυμίαν, καὶ τὴν παροῦσαν δεχόμενοι γραφὴν, φάνητέ μοι τῶν ἐμφερομένων φιλάνθρωποι κριταὶ, νικῶντες συμπαθείᾳ τὰ τοῦ παιδὸς ἡμῶν ὀλισθήματα, μόνην ταύτην ἐκδεχομένου τῆς εὐπειθείας ἀντίδοσιν, καὶ γενήσεσθέ μοι τῆς πρὸς αὐτὸν μεσῖται καταλλαγῆς, εἰρήνην δημιουργοῦντες τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν, ἧς ἄρχων ἐστὶν ὁ σωτὴρ, ἕξει πρακτικῇ τῆς τῶν παθῶν ταραχῆς ἐλευθερῶν τοὺς φοβουμένους αὐτόν· καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πνεύματι γεννῶν δι' ἀγάπης καὶ γνώ-

trumque, etiam in illa unione, in qua certa quædam est compositi ratio, naturalem sibi servat proprietatem : Pari ratione, & in mysterio sanctæ incarnationis deitas & humanitas uniuntur hypostatice, ita ut neutra amittat, per unionem, naturalem operationem, & tamen distincta sit ab ea quæ una secum conjungitur & consistit. Toti siquidem divinæ & efficaci potestati suæ deitatis verbum incarnatum nexuit, per inseparabilem unionem, humanitatis suæ passibilem conditionem, homo Deus existens miracula patrabat, in carne natura sua passibili; rursus, Deus existens homo, naturæ passiones subibat; ita tamen, ut constaret eas per potestatem divinam illum administrasse; imo potius utrumque præstitit θεανδρικῶς, Deus utique simul & homo erat. Per passiones nosmet nobis, quales eramus, reddidit; per miracula nos sibi tradidit, si simus ad ejus exemplar conformes; & per utraque fidem fecit de veritate eorum ex quibus se esse, & in quibus, & quæ professus est; solus certe ille verus est, & fidelis, & id quod est, à nobis dici haberique cupit.

Hunc igitur, o sanctissime & verbo & opere, quoniam in vobismet possidetis formatum, ejus, quæso imitamini longanimitatem; hanc scriptionem accipite, ita, ut experiar vos judices eorum quæ attuli, clementes, vestra æquanimitas servi vestri errata tegat, qui nullum quærit alium obedientiæ suæ fructum. Estote mihi apud Christum reconciliationis sequestri, pacemque conficite illam, quæ omnem intellectum superat; servator solus est pacis princeps: solus timentes se à passionum salo per habitus practicos liberat; solus Pater venturi sæculi, per caritatem & cognitionem in spiritu generat

eos, qui mundum ſuperiorem complebunt. Ei ſit gloria, majeſtas & imperium cum Patre & ſancto Spiritu, in ſecula ſeculorum, AMEN.

σεως τοὺς τ̃ ἄνω κόσμον πληρώσοντας. Αὐτῷ δόξα, μεγαλωσύνη, κράτος σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τ̃ αἰώνων, AMHN.

Emenda-

Emendationes & Variantes Lectiones ex MS. Codice Parisiensi, *S. Maximi* Ambiguis MSS. & aliunde.

PAG. I. lin. 6. Post ita fieri reperio, M. Codex Parisiensis addit, *Est igitur natura generale nomen, ut diximus, omnium quæ sunt & quæ non sunt. D. Est quidem; nihil enim in universo cogitationibus nostris potest occurrere, quod tali vocabulo valeat carere. M.* Quoniam igitur. Est porro notandum, scribam nostrum in illa voce *Quum* perpetuo errasse. Nam *Quoniam* hic & infinitis aliis locis oportuit scripsisse, quod hic semel admonitus lector facile per se alibi deprehendet. Idem sæpe accidit in voce *cum* pro *quoniam*. l. 22. Nam de aliis tibi, lege, aliis *tribus*. l. 27. De qua specie pr. adde sp. *naturæ*. l. 31. Primordio rationem, rectius *ratiocinationem*.

Pag. 2. l. 8. lege *præ* emin. l. 12. Quadam virtute, lege q. *naturali* virt. l. 13. lege naturarum *creatarum* & creatur. l. 18. est, quum, lege *quæ* corp. l. 27. post causas, adde, *profecto homo non est essentialis motus intellectualis circa Deum & rerum causas*, eademque--pro *perveniant*, forte legendum *pervenias* vel *perveniat*. l. 40. pro finibus, lege *finibus*. l. 43. ullo loco, lege *vel* loco. l. 50. & facturi, lege *futuri tamen sunt*. l. 52. tertius specialiter. Alter Codex legit *secundus*, sed nihil mutandum.

Pag. 3. l. 4. Spatiis temporibusque, lege *temporumque*, motib. l. 7. proprie subsistit, lege *substitit*. l. 8. perdidit, adde, *& ideo dicitur non esse*. l. 13. Deus *pater* per. l. 21. *præter* pro propter. l. 27. In eo, adde *sive non aliud sint*, sive aliud sint. l. 38. apparitiones, adde, *non autem ipsas rationes*. l. 41. quod dixit, lege *diximus*. l. 47. non est autem, lege non est *ergo*.

Pag. 4. l. 38. mortis, lege *mentis excess*. l. 48. quotus, lege *quot*.

Pag. 5. l. 1. Atque subtilissime; alter *sublimissime*. l. 7. ex ipsa igitur Dei; alter, *sapientia* Dei. l. 28. sic ut; alter, *sicut enim* aer. l. 33. cum solare, lege cum *vero* s. l. 39. suaderi vis, lege *suadere*. l. 40. autem hac, lege *hac*. l. 47. non per ipsum, lege per *seipsum*. l. 50. manifestabit, lege *manifestabitur*.

Pag. 6. l. 27. Omnium creans, lege *omnia*. l. 27. quia in seipso, lege in *ipso* & per *ipsum* subs. *atque moventur*. l. 34. & siquidem, lege *ea* siquidem. l. 41. viam expeto, lege *expecto*.

Pag. 7. l. 14. Ut sint, *quoniam* est pr. l. 52. remotum sit, lege *remota*. l. 56. accepit, lege *acceperit*.

Pag. 8. l. 11. Huic enim, lege *hinc* enim. l. 16. ipsæ namque, lege *ipsius* namque. l. 38. virtutis atque, lege *unitatis*, & mox *nulla*. l. 48. Bonitatem. Neutrius codicis lectio hic sana est, lege igitur bonitatem *in unius essentiæ tribus* (substantiis, sic illi) *subsistentiis esse constitutam*: mallem quoque infra pro substantias, legere subsistentias. Quanquam Hilarius l. VI. de *Trinit*. ita locutus sit.

Pag. 9. l. 33. Habitus ejus, lege hab. *autem*. l. 56. cunctaque innum. lege *cæteraque*. l. 58. stultamque, alter *stultitiamque*.

Pag. 10. l. 18. Sive ejusd. alter *dum* ejusd. l. 19. Non est, adde, *aut per qualitates* naturales, aut per abs. l. 38. Discedens nomine, lege *nomen non* reperiatur. Et *quod*. l. 39. sed cum div. lege *quoniam* div. l. 40. Creatorem relatæ; alter, *translatæ*.

Pag. 11. l. 19. Quod est essentialis, lege *superessentialis*. l. 21. D. Ego; alter, *Et* ego. l. 22. Quum hanc inquis, lege *non spernendam* inquis. l. 40. Vestit. eam spoliare, lege ἀποφατικὴ eam s.

Pag. 12. l. 3. Cognosco, adde, *cum enim dicitur, superessentialis est, nihil aliud datur intelligi, quam negatio essentiæ*--Qui enim. l. 28. prædictorum *generum*.

Pag. 13. l. 33. Proprie *de deo* aut dici.

Pag. 14. l. Habitu *absentiæ* rationis; quomodo non aliunde rationabilis vocatur, nisi habitu præsentiæ rationis, l. 40. Eadem *ratio* est. l. 43. Diversas *quantitates*. l. 54. Dicitur ἑτεροπάθεια.

Pag. 15. l. 2. Præterea, lege *propterea*, ibid. subsistit; adde, *nam quod omnium est, nullius proprie est, sed ita est in omnibus, ut in seipsa subsistat*. l. 18. Non aliter *esse* posse.

Pag.

Pag. 16. l. 12. *Quis* firmus *fieri*. l. 44. ſubſtantiæ, in utroque *ſubſiſtentiæ*.

Pag. 17. l. 13. συμβάματα. l. 44. univerſaliter *proprieque*. l. 47. in genere, in utroque, *ingredere*. l. 48. illæ *partibus* continuæ.

Pag. 18. l. 11. Seſquitertii, *ſeſquiquarti*. l. 27. conetur, *aut* perfecte. l. 47. verbum per *quod*. l. 57. aliis *artibus* reperies.

Pag. 19. l. 6. Contemplationibus *animi* ſuc. l. 7. *planarum* figurarum. l. 9. quæ ſunt in motu ſcibili natur. Proport. *harmoniam*. l. 14. *ſeptem* περιοχαὶ &c. uſque ad D. alter codex hic non habet, ſed ſupra, poſt *periochis*, l. 4. Puto è margine in utrumque codicem irrepſiſſe. l. 22. *voluerint*. l. 39. aliter enim vera *ratio* non *ſinit*. l. 46. differendum *arbitro*. l. 51. agnovimus, *cognovimus*. l. 53. notiſſimis, *generalibuſque*.

Pag. 20. l. 58. Dum per *ſe ipſam*.

Pag. 22. l. 10. Inſtante, lege *interſtante*. l. 17. *qualitateque* frigidit. l. 33. ſuper *ſemet*, aliter ſuimet. l. 42. vel *finis* compreh. l. 49. dicentes *non* aliquo.

Pag. 23. l. 13. Nam qui loco *& tempore* coarctantur. l. 57. *diffinitiones* eſſe *judices*.

Pag. 24. l. 27. Sumere, alter *ſuperare*.

Pag. 26. l. 21. Partes unius *corporis*. l. 28. luminare *ſuam*.

Pag. 27. l. 28. οὐσίαν *incorruptibilem*. l. 39. accipiam, *ſed* prius. l. 50. non & οὐσίαν, videtur hic deeſſe in utroque codice οὐσία; ut ſit ſententia, οὐσία *igitur communis eſt*.

Pag. 28. l. 18. Invicem *diviſis*. l. 33. ſeu *phantaſtici*; & mox, minui *ita* ut penitus.

Pag. 29. l. 9. Quibus *corpus* conficitur. l. 28. diximus, *totum* in ſingulis *ſuis*. l. 43. *numerus* membrorum atque *diſtinctio*.

Pag. 30. l. 1. Si itaque n. d. q. *corporis*. l. 9. *materiæ* ſuperadditam. l. 16. *naturale* corpus.

Pag. 31. l. 30. Duobus *creſcunt* & nutr. l. 42. aliquo *contemperatum contuitum*, ſic alter. l. 47. nec retractatione, lege *retractione*. l. 49. loca, *corpora*.

Pag. 32. l. 9. Utrum *tu* ipſe. l. 32. aliunde *enim* formari.

Pag. 33. l. 22. *Deſinant* habere. l. 58. *mollities enim & bicubitale, cat*.

Pag. 34. l. 2. Nullaque *earum* quæ. l. 13. virtutes harum v. a. ſ. inv. con. *naturaram* materialem ſic uterque. l. 21. nullo modo *per ſe* ſubſ. l. 24. *Deforme* remanebit. l. 35. *cui enim* incognitum, uterque cod.

Pag. 35. l. 57. Superflua non eſſe. l. 58. videtur, *&* hæc &.

Pag. 36. l. 20. Conſiderantur, *augeri* poſſunt. l. 24. *ſicut* lux oculis. l. 36. ſubſtantiam, alter *ſubſiſtentiam*. l. 42. ſive *naturaliter* ſ. q. *evenientibus*.

Pag. 37. l. 9. *Accidunt* ſubſt. l. 15. ſummumque *principium*. l. 17. poſt ſinet, addit alter codex, *Dedi enim nullam categoriam proprie & ſecundum accidens poſſe de Deo prædicari, quod non ſinit ratio vacillare*. l. 42. huic *loco* inſer. l. 52. & *ſimplicitati* coarct. mallem ſanctitate; eſt enim apud Dionyſ. ὁσιότητι; & lin. 57. alter codex legit *ſanctitate*.

Pag. 38. l. 4. Natura, *periret*. l. 55. *nec* omnia. l. 56. prædicari æſtiment, alter *examinent*, forte ſcriptum fuit *exiſtiment*.

Pag. 39. Ut ſpecie, repone *ſpiritus*. l. 32. dum *omnem* motum. l. 36. de cæteris *item*. l. 51. cooperta, in noſtro *comperta*; in altero reperta, male. l. 58. non *tam* clare.

Pag. 40. l. 4. Motum *illum*; & *naturaliter*. l. 27. immobile, *& paulo poſt*. Talem ſic uterque codex. l. 45. ſemper *eſſe*, lege *eſt*, bene. l. 52. libenter *totum* ſecundum. l. 55. totum *toto*.

Pag. 41. l. 28. Lege *eſt* ſupereſſe Divin. l. 46. ergo *erat* facere.

Pag. 42. l. 3. *Dum* in general. l. 20. per ſe ipſum eſt, *vere eſt*, accipit; ſic cod. P. mallem *vere eſſe* ac. l. 47. dum *de deo* præd. l. 56. ſive *animalem*. l. 58. meliorum *& ſuperpoſitorum*.

P. 43. l. 3. Compreh. *eum* am. l. 31. eo vero *quidem*, dele quidem. l. 32. ſubſiſtens *dicitur*, lege eum utroque, Deus. l. 52. *prorumpere*. l. 54. ſemet ipſis *per ſemet ipſas plenæ*. l. 56. *per* movent.

P. 44. l. 44. Statu, ſive *ſede*. l. 48. *ædificati* dele. l. 49. *provenientem*. l. 54. *ducere* deum.

AD LIBRUM SECUNDUM.

PAG. 45. l. 30. Neque *deus* pars cr. Pag. 46. l. 15. In ipsa contempl. l. 17. *illud* unum.. l. 18. prius *ut* de etym. l. 19. plane *patet*, necess. l. 21. nascitur *ἀνάλυσις*. l. 54. non duo *quadam* s. u. *sunt*.

P. 47. l. 17. Quoniam in *eam*. l. 28. qua *Deo* & cr.

P. 48. l. Præ s. *altitudine*. l. 44. naturali *differentia* discr. *sunt* enim.

P. 49. l. 5. *S. Patris*. l. 14. *creatarum* subst. l. 22. *permittit*. l. 28. *Apostolus*, non est. l. 34. Homo. Hoc in loco multa in utroque libro desiderantur; ea autem restituam ex S. Maximi ambiguis, quorum versio latina, per hunc ipsum J. Scotum, penes me est. Sequitur igitur ---*Homo, veluti conjunctio quadam naturalis universaliter per proprias partes medietatem faciens extremitatibus, & in unum ducens in seipso, multo secundum naturam à se invicem distantia spatio; ut ad Deum, utpote causalem omnia unitatem congregante, ex propria prius divisione inchoans, ac deinde per media connexione ordineque progrediens in Deum acciperet finem ipsius ex omnibus facta per unitatem ascensionis excelsa; in quo non est divisio. Ipsam nullo modo pendentem videlicet adversus primordialem rationem ipsius circa generationem hominis divini propositi secundum masculum & fœminam proprietatem in ipsa circa divinam virtutem impassibilissima copula ubique natura extenturus, ita ut ostenderetur futurum hominem secundum divinum propositum* &c. usque ad *subsistit*. Græca horum nondum adipisci patui.

Pag. 50. l. 5. Consistit, lege *subsistit*. l. 11. in eo *secundum* partium. l. 34. inseparabilem, *ut qua*. l. 36. gravitate *corporali* det. l. 48. non *separatam*.

P. 51. l. 3. *creatarum*. l. 17. dicitur *præter* simil. l. 18. lege. *Accipiens à seipso, videlicet, Deo Deum, & ipsum Deum veluti ascensionis præmium ipsum singularissimum possessurus, utpote* &c. l. 22. *quantum* ex. l. 24. veluti *diversis*. l. 28. *prædicate* Evang.

P. 52. l. 48. Qua mundo *apparuit*, in m.

P. 53. l. 29. *Libera* voluntatis. l. 32. *gratia* libero s. v. arb. *custoditus*. Alter.

P. 54. l. *Modum*. l. 29, & 30. lege ex ambiguis Maximi—*completam* ost. & ad seip. intu. p. un. *subsistentiam*; juxta unam & *simplam* & indiff. ex eo q. deest enim vox substantiam, etiam in cod. P. l. 39. explanationem *luculentiorem*. l. 45. primordialis *terra*. l. 48. fœminæ *formam*.

P. 55. l. 2. Multis *enim* videtur. l. 9. hominibus *finito* mundo. l. 34. contemplatio *præmium* pr. l. 40. Divinæ *providentia*. l. 53. assumpsit, *adunavit*, quis.

P. 56. l. 9. Perfectæ *creatura*. l. 10. intellectualemque *creaturam*; &, *Terra* vero. l. 44. lege, esse quam *creata causa creatarum rerum, nihilque vicinius ad non vere esse, quam*.

P. 57. l. 26. *Varie* tradunt; &, terra erat *inanis* & vac. l. 28. essentiæ *informitatem*. l. 32. *certis* finib. l. 37. intellectualis *omnis* vitæ. l. 58. adhuc in *eo* intell.

P. 58. l. 24. Humiditas, *inde etiam* &c. l. 49. in *spiritualium* essentiarum. l. 57. restitue mundi hujus *visibilis*.

P. 59. l. 27. *Tenebrisque* suæ excel.

Pag. 60. lin. 3. Omnium *causa* atque præced. l. 12. *condita* univers. l. 16. cognitionis *excellentia*. l. 22. nec hoc *Theologia* videtur. l. 41. vis *seminum*, quæ. l. 57. cœlestium *invisibiliumque* ess.

P. 61. l. 3. Principiorum *principium*, fin. l. 12. aquas, *vel, & spiritus dei fœcundabat aquas*, sequi. l. 15. cognitionis *facultatem*. l. 26. lege, terræ v. vocabulo *visib*. l. 47. à verbo *& in verbo*. D. l. 54. coæterna *sibi* esse. l. 55. Patrem *alloquens*.

P. 62. l. 22. Et *cui vult fil. revelare* & mox--*cui vult pater revelare*. l. 24. Patris & *filii* & sp. l. 25. per *seipsas*. l. 30. ex *utero* genuit. l. 31. & iterum, lege *uterum* hic. l. 41. in *qua* subst. l. 44. semel *& simul*. l. 54. & omnia *unum* sunt.

P. 63. l. 10. Cognitæque *deo* subst. l. 17. Apostatis *dignoscitur* const. l. 19. ortum *secundum carnem* solis. l. 33. in *quo* & per *quem* nat. l. 36. *mutatione* nat. l. 39. mundum *sensibilem*. l. 54. *quia* æternus n. e. & in *tempore ortus* est, ideoque.

P. 64. l. 4. *Coaterna* sunt. l. 11. naturalibus *causis* in se. l. 14. *coadunantur*, ut nul. l. 15. *posit* manere quia coessentialia sunt. l. 19. tamen *deo* esse. l. 23. sed *vera aternitatis*. l. 24. *quia*

erat

erat quando non erat; & mox erat in c. *quando* non. l. 27. genitam, & *deitatem* proced. ex gignente & *genita*: vox *genita* erat erasa è codice meo. l. 39. trium *substantiarum*. Scotus sæpe cum Hilario & sentit & loquitur.

Pag. 67. lin. 10. Donationes *sanationum*. l. 27. creaturam *volvuntur*: &, *reditu*. l. 40. *donorum*, quæ sept. l. 44. apte, pro *aperte*, quod & alibi sæpius erratum est. l. 46. quos omnes *spiritus* i. e. l. 49. *essentiam*, cætera omnia usque ad *quia* desunt in cod. Par. l. 54. facit en. s. *interemptionem* inf. l. 57. prav. persecutione timor ab. cæc. contemptus.

P. 68. l. 3. Nec per alium, dele *eorum*. l. 5. P. l. *quid apertius? quid clarius? non aliunde inquit nisi à patre luminum*; hoc est. l. 17. nisi *creatoris* data &. l. 23. dat *ipsas primordiales causas*, in v. l. 26. *catholicorum*. l. 33. intellectualis *excellentia*.

P. 69. l. 27. Substantiam *filiatam* & *procedentem*. Hic deficit codex, qui quondam fuit Thuni. l. 48. *an una*.

P. 70. l. 1. Per *instrumenta*. l. 40. *circumfertur*.

P. 71. l. 2. Primord. *conditam*. l. 24. Post arbitror: *non ut & illud superadditum pereat, sed ut in illud, quod primo est conditum, transeat, & unum cum illo fiat, non quasi duo, sed unum incorruptibile & spirituale per gratiam Dei-verbi, qui non solum in nostra naturalia, verum etiam in superaddita nobis descenderat, ut omnia nostra in seipso restauraret; & desuper adjectis naturaliter insita faceret, qui fecit utraque unum*.

P. 72. l. 7. *Tractat* atque *conformat*. l. 41. ab eo vidil. *incipiens* ut a.

P. 73. l. 15. Etiam *in capite suo quod est Christus*. l. 23. existunt, *sunt ergo & bene sunt & semper sunt in Deo*. l. 41. locum, *de quo* dominus: & post *meus erit*, seq. *ut ergo superat omnem intellectum, quomodo verbum dei descendit in hominem, ita superat omnem rationem, quomodo homo ascendit in deum*. l. 57. in seipso *efficit*, &. l. 58. eorumque causas *vi & potestate*.

P. 74. l. 31. Intellectum *descendentem*. l. 35. spatiis *distantem*. l. 38. operante per *rationales* dist. l. 41. intellectus *mediante ratione* per con. l. 57. finem, *in eam & in*.

P. 75. Voluit, *universaliter* cond.

P. 76. l. 26. Vitalem *motum*, alter *formam*. l. 48. substantias *spiritualiter sicut angeli* prod.

P. 77. l. 4. Custodiam, *suasque occultas operationes revelandas, veluti*. l. 18. ad eum, deest *Episcopum*. l. 43. præter ϖειζώματι, mort. l. 49. motibus *errantes*, ibid. nostrum *ad usum mortalis vitæ nostræ & exemplum*.

P. 78. (notatur tamen 76.) l. 7. natura *primordialis eum sibi superadditis in unum* rep. l. 26. deum, *qui solus novit quæ fecit*. l. 27. ita de *seipso*. l. 33. propriam *uniuscujusque*. l. 35. substantialia, *quæ proprie data dicuntur*. l. 47. Nysseoque *Theologo*.

Pag. 79. l. 11. Quali *relatione*, cop. l. 24. post *diffinire*, cod. P. hoc in loco adfert illa verba (superius posita in nostro)---*Nec hoc quærere præsumpserim* &c. ad esse: & deinde hæc. *itaque si Deus cognoscit seipsum, quid sit, nonne seipsum deffinit; omne siquidem quod intelligitur quid sit, à seipso vel ab alio diffiniri potest*, ac per. Mihi nihilominus quædam adhuc desiderari videntur ad loci integritatem.

P. 81. l. 49. Subjectorum, *Nam quod in divinæ bonitatis trinitate, sub relationis forma, Pater filii Deus, & filius Patris, plus mihi possessionis habitum, quam relationis vicissitudinem videtur significare. Non autem est accidens patri possidere filium, nec filio possidere patrem*, M. De cæt. l. 55. accidentium *diffinitæ substantiæ, ei accidere rectum est dubitare*.

P. 82. l. 35. Amant *eum quæcunque amant*, sive sciant *quia amant*, sive nesc. l. 43. finem, *incomprehensibile*. l. 58. natura *incomprehensibilique*.

P. 83. l. 19. *Appararent*. l. 29. *supereminent ordines angelicos*. l. 45. mixta est. *Non ignoramus tamen S. Augustinum tropice hunc locum explanare, ut filius hominis nescire dicatur diem judicii, quia nos nescire sinit*.

P. 84. l. 39. Primum in *categoriis*, sic ambo. l. 42. subjecta, *cui motus ille generalissimus illique* [f. nullique] *categoriæ obnoxius, quæ* [f. quo] *omnia de nihilo in esse procedunt; status quoque, in quem omnia motuum sui terminum constituent, qui etiam nulli categoriæ succumbit, subdividuntur*. l. 45. differentes sicut *substantias*. l. 50. post apparere, *& possibilium quidem exemplum fiat, quidam homo potest prolem gignere, sed amore virginitatis detentus, spernit prolem habere; impossibilium vero, rationabile animal impossibile est irrationabile esse, aut conversim*. De quibus.

P. 84.

P. 84. l. 12. Deitatem *genitam.* l. 18. genita & *non gignens.* l. 19. procedens, *& non ingenita, nec genita nec gignens,* & tres causæ *substantiales* unum sunt. l. 45, 46. hæc *omnia* de patre prædicantur *& filio.*

Pag. 85. lin. 2. Et nisi ipsa lux *mentium* nob. l. 18. nemo &c. hæc linea deest MS. Par. l. 26. formæ *rerum.* l. 28. *proportionalitatum.* Hic in cod. P. aliquid deest. l. 39. invisibilium *exempla.*

P. 86. l. 7. Quare *posuisti.* l. 47. *duo* quædam.

P. 87. l. 41. Post *effectus,* lineæ quinque usque ad *effectus proced.* desunt in cod. P.

Pag. 80. l. 16. Confundit *dualitatem.* l. 26. procedens *una substantia sit.*

P. 91. l. 23. In toto *patre gignente, & totus pater gignens, & totus filius genitus in* toto spiritu sancto. l. 47. ex *qua* amor.

P. 90. l. 22. Post *spiritu sancto est* sequitur in cod. P. *Ex his atque similibus testimoniis nonne credere & intelligere datur, filium secundum carnem de sp. sancto fuisse conceptum & natum, atque secundum fæcunditatem divinam, spiritum sanctum à patre per filium procedere; secundum vero carnis assumtionem filium de spiritu s. conceptum fuisse & natum non dubitamus; quod enim in ea natum est de spiritu s. natum est.* Sed &c. l. 23. nasci *invenies.* l. 34. crederetur: *nisi forte quis dixerit prædictarum naturalium similitudinum virtutem considerans, ab igne per radium splendorem procedere videmus, non autem ab igne per splendorem radium nasci. Similiter ab animo per rationem sensum interiorem mitti, non autem per ipsum sensum rationem ab animo gigni, naturalis theoria docet ordo. Sed de divinarum substantiarum generatione & processione suadenda seu affirmanda fortassis exempla naturæ non sunt idonea.* l. 49. Abba pater. *Item psalmista verbo dei c. f. s. & spiritu o. e. o. virt. e.*

P. 93. l. 51. In nostro, *lubemus,* vel *jubemur,* in cod. P. *habens.* l. 52. eam *attingit.* l. 53. angelos *proximos,* in utroque cod.

P. 94. l. 48. Cognitus est, *quia ipse & non alius est.*

P. 95. l. 21. Ipsarum *totalium.* & l. 22. *deinde particulariter eas participantium.* l. 38. magis *eorum* partic. l. 45. quantum *centro* prox.

AD LIBRUM TERTIUM.

PAG. 94. l. 22. Sic lege universalis autem naturæ s. consideratio *est, in ea.* l. 41. *procedunt.*

P. 98. l. 35. Quæcunque *post* se. l. 45, 46. *intus* lege, *iis.*

P. 97. l. 20. Sicut *nunc* intent.

P. 98. l. 3. In omni spatio seu *linea.* l. 13. *providentiæ.* l. 18. *subsistunt.* l. 29. intellectui vel *sensui* cogn.

P. 101. l. 23. Definitaque *substantia differentiisque proprietatibusq;* circumscrib.

P. 102. l. 28. Principium *universale.* l. 53. extremos *ordines.*

P. 103. l. 16. Cod. P. l. Natura *dat,* gr. *donat*; *siquidem omnis creatura perfecta ex natura constat & gratia.* l. 48. imo omnia *est.* l. 51. intra se *habet* omnia.

P. 104. l. 41. Non esse, *sed superior essentialis* [l. superessentialis.] l. 50. susceperit, *existimatur significari.* l. 51. essentiæ. Hic quædam desiderantur in cod. P.

P, 103. l. 15. Facta *sunt,* ita ut.

P. 104. l. 21. Immortalia *rationalia.*

P. 105. l. 44. Hic cod. Par. nonnulla omisit.

P. 106. l. 30. Genita sunt *& ad quem.*

P. 107. l. 14. Ipsius enim *cursus per omnia* multiplex.

P. 109. l. 17, 18. *Verisimiles* & *corroboratæ.* l. 32. non quidem *tempore.* l. 51. non *tamen.*

P. 110. l. 2. Cursu *planetarum.* l. 13. conglob.

P. 111. l. 55. Essent, non *secundum eos, sed dei* sc. l. 57. & ars *sui patris.*

P. 112. l. 23. *In ea enim causaliter.* l. 32. *eam* in infin. tend.

P. 113. l. 2. Principium, *medium* & finis. l. 34. si non *ipsorum.* l. 52. monade *brevissimum accipe argum. si unitas numerorum est unitas, nunquam erat unitas sine numeris, quorum est unitas; item si numeri ex monade* veluti.

P. 114. l. 16. Et sexta, *quæ sunt tria & unum,* quar. l. 29, 30. *nemo* sapiens d. æ. n. *dubitabit* sol. l. 31. aliorum *similiter* peren.

Pag. 115. l. 29. Per *intellectum ab ea in notionem rationis* descend.

P. 117. l. 1. *Quomodo* omnia quæ. l. 7. omnium in *monade*. l. 11. *theophanias accipientes*. l. 21. sed *quomodo* res. l. 26. natura *non* ita. l. 32. quomodo *Moyses Apostolis in spiritualis visionis mentem, hoc est, altitudinem raptis apparuit?* l. 36. invisibilis *invisibilibus apostolum spiritibus* veluti. l. 39. Samuelis, *quomodo invisibiliter tanquam visibilis locuta est Saul; nam & ipse, sicut Apostoli in spiritu raptus talia vidit siquidem credendi*. l. 40. animam *sanctam*. l. 45. legat *sanctum* Aug. *in libro de cura defunctorum*. l. 52. quod per *oculos* sentitur.

P. 118. l. 6. Sit *ubi* ex intell. *rerum* c. l. 22. non autem ipsæ *primordiales*. l. 32. nihil in ordine *naturalium*.

P. 119. l. 12. Post erant, desiderantur hic in cod. P. nonnulla vocabula. l. 23. post erant, hic itidem quasdam in illo cod. P. exciderunt. l. 43. assumpta sunt, *in quibus sunt* nec.

P. 120. l. 34. Rationem, *hoc est per in primordialibus causis, omnium conditionem*. l. 44. dum myst. illa *legis* anim. l. 46. *timientia* super.

P. 121. l. 2. Vult, *quia omnipotens*.

P. 122. l. 44. Patefieri? *ac per hoc ipsa fit quod apparet, non de seipsa, sed de aliqua materia operationes suas peragens*. l. 54. sentiri. *Quid si ipsa materies in qua putatur apparere & agere ex qualitatibus incorporalibus originem ducere probatur, nonne conficitur non aliunde vim seminum accipere illa in quibus operatur, sed à seipsa & in seipsa*, h. e. *in naturalibus suis virtutibus; ita ut mirabili modo fiat, & faciat, & materia sua, & operatio & operatrix*.

P. 123. l. 27. *Insipientes*; &, intelligibilia *videt*, sed. l. 55. *sententiam* proferre.

P. 124. l. 2. Divinæ *unitatis*. l. 13. *intra* seipsum. l. 47. intra *deum*; mox, ex *deo*. l. 58. solus deus & *sibi coessentiali*.

P. 125. l. 37. Ubique *deum* esse. l. 54. hoc *peractum* est.

P. 126. l. 11. *Infinitus* finitum, & *incircumscriptus*. l. 28. *aliorum mentibus Apostolorum dico & Saul* apparuerunt. l. 38. miror quæ *nunc*. l. 44. *condiderit sed extra*. l. 56. contineat, *sed ipse substantialiter est quod omne in se continet*. l. 57. non enim *omnia* corpora.

P. 127. l. 5, 6. *Occultissimus* & *sit* ubique. l. 17. quod *est* nihilum. l. 18. Divinæ *bonitatis*. l. 23. mentis *obtutibus*. l. 30. visibilis *corpora*. l. 40. quoniam ultra *omnia quæ sunt & quæ non sunt* nulla. l. 47. visibilium *& invisibilium*. l. 52. creatura *& circa omnem creaturam*.

Pag. 128. l. 44. *Revertentur*. l. 47. ex *cognitione*. l. 55. siquidem *in deo*.

P. 129. l. 11. Corruptiones, *vilissimasque* form. l. 12. si *omnia* in omnib. l. 25. profecto, sed *cursim repetendo*. l. 33. *Sancto* Dion. l. 57. facta sunt *creatum* audi.

P. 130. l. 5. Essentiæ *negationem* signif. *vel habitudinis ejus privationem*. l. 12. pateretur, *dum jam non erat, aut si erat non de privatione sui erat*. l 14. ead est rat. *de essentiæ negatione, est enim negatio rei existentis vel fieri valentis perfecta absentia*: si ergo. l. 18. naturæ *privatione habitudinis vel essentiæ* absen. l. 29. inter nos & *illum*. l. 32. *privata dei* & creat. l. 54. *nimium errare*, siquid. l. 57. potest, *uno ergo* [f. unus] *ab uno, non unum ab uno, filius à patre*. Sed.

P. 131. l. 18. Libro *octavo*.

P. 132. l. 6. Moses in *rubo*, ita uterque. l. 7. Apostoli *dein* sic noster; mox post introducti, *hoc autem dico quia in spiritu Apostoli transformationem domini viderunt*. l. 53. mane dies *unus*.

P. 133. l. 9. Tenebrarum *significatur*, uterque MSS.

P. 138. l. 57. Operimento. Hic in cod. Par. duæ lineæ desiderantur.

P. 201. l. 42. Tres, post *inter se continentur*.

P. 215. l. 38. Post *dedit*, linea tota.

P. 219. l. 13. Lineæ aliquot. Hæc satis est observasse.

P. 141. l. 49. Littoribus *cincta*.

P. 143. l. 51. Concursu *nota sunt*.

P. 146. l. 24. Amplitudo *circa terram convolvitur*. l. 58. umbræ *terræ* mag.

P. 147. l. 27. Duo millia *faciunt*.

P. 148. l. 7. Cubitus 100. *passus* 125. l. 34. seipsum, *rediens quotiescunque multiplicaveris quinarium in seipsum* redire.

Pag. 149. l. 8, 9. Juxta *Philosophorum existimationem exponas postulo*. M. Primus.

P. 152. l. 48. Mors. *Non enim deus mortem fecit, nec lætatur in perditione vivorum, quoniam summa essentia fecit omne quod est; unde & essentia dicitur, mors autem non esse cogit, quicquid moritur*. Hæc quidem, ut & alia, quæ ex cod. P. restituo, reperiuntur etiam in nostro cod. Sed brevitatis causa non soleo utrumque codicem designare.

Pag. 153.

Pag. 153. l. 20. Parte, *Nec minor, h. e. impotentior est in parte quam in toto.* Hæc quoque scriba noster omisit.

AD LIBRUM QUARTUM.

PAG. 160. lin. 26. *Accurato* sic in utroque videtur scriptum fuisse. Rectius noster, pag. 245. l. 36. color: *hac enim tria unius sunt essentia.*

P. 161. l. 12. Promptus, *suique prolixitate cogente in quintum librum porrectus.* Divina.

P. 163. l. 29. In illam *naturam.* l. 45. specialissimasque *species.*

P. 165. l. 13. Vitæ *terreno* corp.

P. 166. l. 10. Qui enim perf. *vivit.*

P. 167. l. 38. Melius, *divini* amoris. l. 53. differentia sub uno genere differentias esse, non controversias.

P. 168. l. 29. Theologia *dicit.*

P. 169. l. 23. Homine, *quoniam corpus in quantum vere corpus est, in rationibus suis subsistit, qua in prima conditione facta sunt.* Et cum.

P. 170. l. 11. Mundo *nascitur.* l. 30. non est *creatus.*

P. 171. l. 17. Corpore, & *anima* s. l. 20. peccatum *de homine* f. l. 23. *sanum* sap. l. 57. animalium *non crearet, vel certe si omnium animalium totam naturam in hominem non substitueret, quomodo universa natura visibilis & invisibilis in eo comprehenderetur; ac per hoc rationabiliter possimus dicere, propterea deus hominem in genere animalium* v. subst.

P. 172. l. 31. Constiterit, *non esse hominem* sed tur. m.

P. 173. l. 5. Creaturam *procedit.* l. 12. *tua* for. l. 34. *nunc* enim per. *nunc* imp. *nunc. nunc. nunc. nunc.*

P. 174. l. 5. Possidet in *seipsa.* l. 24. homo *esse.* l. 58. *intelliguntur,* ibi.

P. 175. l. 24. Et esse, *& velle non autem quid sit,* & illa.

P. 176. l. 7. Circumcluditur. M. Imo. l. 12. segregare; *itaque sicut divina essentia ad cujus imagimem facta est, infinita est*; ita illa humana. l. 43. etiam *notitiam* quæ. l. 49. *qua nobis accidunt* pro n. n.

P. 177. l. 33. *Cujus* figuræ s. l. 54. *figuratur,* subsistunt.

P. 178. l. 17. In anima *& corpore spirituali in prima conditione* constit. quam sc. *animam.* l. 31. ignorantiam *meam.* l. 38. *ipse* intellectus. l. 50. adhuc *per* differ.

Pag. 179. l. 7. Ut *contaminatam* etiam n. l. 43. hominibus *habere.*

P. 180. l. 6. Dignoscuntur *subjectum.*

P. 181. l. 18. Quoniam *prolixa.*

P. 182. l. 33. Motus *navigantibus* tur. l. 45. propinquius, *ut splendida stella* & mox post longius, *obscura.* l. 46. longissime, ut vix *apparentes* : & *depromit* ideoque *sensuum vu* diversf. l. 52. & ne mireris *qua in humana natura* veluti minora *videntur, sensus dico corporeos per majora mundi,* hoc est. l. 55. sed *harmonia* rationab.

P. 183. l. 21. Possunt, *in hominis intellectu creata sunt, ita ejusdem universitatis sensibiles species & quantitates & qualitates in quantum sentiri possunt in humano sensu.* l. 30. contempl. per singula, veluti. l. 42. fecit *deus* c. l. 52. & *Trinitas* apert.

P. 184. l. 6. Secundum *animam.* l. 10. imaginem *exprimi.* l. 12. *subministratur.* l. 22. progressorib. *qui eas* introd. l. 25. motus *dignoscitur*; & sunt *qui* & mox, anima *faciunt.* l. 40. tota sensus in *interiori sensu.* l. 58. intellectuali *simplicitate* com.

P. 185. l. 19. Decimo *tertio.* l. 32. per anim. *materiam format.* l. 33. & *ad* contr. *quod superius est inferius fiat* sed multa sunt, quæ hic scribæ vitiarunt; quare præstat Græca Nysseni inspicere.

Pag. 187. l. 33. Pars *corrupta* animi. l. 46. existentium *corporum.* l. 48. quid ig. post m. ch. & sim. esse *arbitrandum est esse hominem,* cœlo.

P. 189. l. 4. –nem. *Non* ergo. l. 25. generationem *eorum* sicut.

P. 191. l. 47. Nostra *concretione habetur,* hoc *anima* inser.

P. 192. l. 26. Signaculum *interioris.* l. 41. *unum enim* est.

P. 194. l. 18. Loco. *Absit* ut.

P. 195. l. 49. Ipsa *irrationabilis* mut.

P. 196. l. 11. Ad *peractam.* l. 13. magister *fortassis* non.

P. 197. l. 1. Profuit, *& non semper profecto* habebat. l. 29. & *beatitudine* spoliatus.

P. 199. l. 12. Invidebat *coluber* in Par. l. 45. sensum, *in* an. mentisque *typo virum* constituens. l. 51. naturæ, *vel* ad.

l. 57. legisti, in *Paradiso est.*

Pag. 200. l. 14. Qui erat *apprehendit.* l. 55. conditionis *ad imaginem Dei.*

P. 201. l. 1. Inde *viro* m. l. 25. quæ *corporaliter.* l. 40. beatificat. *Beati qui es. & sitiunt justitiam.* l. 52. bonorum forma *apud seipsum connaturaliter habet totum, & unum est. Quis me commixto ex utroque ligni gustu segregabit?* Sed nondum recte constituitur hic locus: videndus Nyssenus; cujus hic duas versiones suspicor commixtas fuisse in hoc commate.

P. 202. l. 36. Cætera peccata, *occultam differentiam habentia propriam delectationem ex quadam seductione eximia videntur minus considerantibus.* Ita quidem cod. P. ex quo loco satis constat nostrum codicem Parisiensi præferendum, ut qui Scoti manum ultimam senserit. Nam cum prius Scotus hic vertisset διαφθορὰν *differentiam* ac si legisset διαφορὰν; in nostro emendavit, ubi legitur *pernicies.* Mox post concretionem, *boni & mali* addit cod. P. ea tamen vocabula nec sunt in Græco, nec in nostro codice. Rem paucis absolvam. Scotus non viderat Dionysii exigui versionem, (qua Nyssenum interpretatus erat) cum primo hunc librum scriberet; in eam postea incidit, ex eaque quædam in nostro cod. emendavit. Dionysiana versio extat typis impressa & MS. in codice Cottoniano sub titulo περὶ νῶν φυσίων, i. e. περὶ ἀνθρώπου φύσεως. Eandem citat Joan. Sarisburiensis in suis Metalogicis, sed sine auctoris nomine. Errabat Lewenklaius qui existimabat Dionysium, à sua ætate, *ante annos CCCC. prope commentarium Nysseni in Latinum sermonem vertisse.*

P. 204. l. 2. Cujus *gustus &* com.

P. 205. l. 2. Deus est, *infra materiam corpus dico solum nihil est.* l. 6. motum, *nutritivam dico vitam.*

P. 207. l. 11. Cujus fons est *Christus* d. q. l. 16, 17. ligno vitæ *quod est in Paradiso* quod. Scoti adversarii clamitabant eum, *ne s. paginæ verba tenere,* si ex hoc loco arripuerint calumniandi ansam, nec videntur satis candide cum eo egisse.

P. 209. l. 55. Quod *etiam* S. Ambr.

P. 210. l. 5. *Cognoverunt.* Inter. l. 16. *an forte,* omnia usque ad *legis facti* sunt Maximi verba: video hoc jam inspectis Maximi Ambiguis, quæ non erant tum penes me, cum Scotum prælo subjicerem. Cæterum, cod. Par. in hac perioche S. Maximi, quædam mutat, & quidem in pejus; Noster codex omnino cum Scoti versione Ambiguorum consentit; ex hoc igitur loco constat nostrum codicem esse sinceriorem. l. 28. incircumflexa *vita* & m.,

Pag. 211. l. 32. *Aut ante illos*; sic constituo hunc locum, partim ex cod. P. partim conjectura. *Aut ante illos qui veræ resurrectionis testes sunt, resurrexisse, prius, quam ipse cujus resurrectionis testes sunt, resurgeret.*

P. 214. l. 40. Attrahere, *si prius creatoris cognitionem, quam creaturæ vellet habere.* l. 55. perfrui [hoc dix. pr. al. ut] hæc Parenthesis non est Par. & nostro codici addita est inter lineas alia manu, sed antiqua.

P. 215. l. 20. Quærentes, *in quibus profecto creatoris cognitio creaturæ cognitionem præcedit.*

P. 216. l. 39. Quos *solum* cath.

P. 217. l. 40. Melius *explanatum* repet.

P. 218. l. 14. Perfidis, *venenatisque hæreticis.* l. 28. quæ *inani* sapient. l. 36. non enim *æternaliter.* l. 46. & semen *tuum & semen.*

P. 219. l. 24. Utriusque *angelicæ viz. & humanæ* creaturæ. l. 30. post locus est. *Et nunc breviter colligendum, quod corpora illa naturalia, quæ in conditione angelicæ naturæ facta sunt, quemadmodum cœlestes virtutes, quæ nunquam creatorem suum deseruere, ita etiam Apostatæ virtutes, inseparabiliter, æternaliter possidebunt; quoniam spiritualia & incorruptibilia sunt. Superaddita vero eis ex qualitatibus hujus mundi, merito nequitiæ suæ veluti quædam indumenta vetera, scientia [veterascentia] cum ipso de quo sumpta sunt, mundo peritura, credibile est.* Hæc opportune supplet cod. P.

P. 221. l. 34. De *Paradiso* præd. l. 52. in quinto scoliorum. *Hic locus extat in tomo 1. operum S. Max. Quæst. V. in S. Script. p. 20. Edit. Paris.*

P. 222. l. 41. Sanctificationem & *beatificationem.* Sane in MS. nostro ubi interpretationes nominum Hebræorum de Genesi habentur, post *Adoram gen. excel.* legitur *Aser, Beatudo.* In editis hæc non apparent.

AD

AD LIBRUM QUINTUM.

PAG. 224. l.43. *Æternaliter* & felic. P. 227. l. 24. Sive *ledones*. l. 51. accidentibus *ambitum*, intervallo à *conditore* omnium.

P. 229. l 30. Quid *nisi*.

P. 230. l. 52. Humana *natura*.

P. 237. l. 6. Quærere *quid corporis humani*. l. 9. ulla *transmutatione*. l. 47. incorporales *posse redire*.

P. 240. l. 9. *Divinaque* scripturæ. l. 55. moventur *& stant*.

P. 245. l. 11. Angelica *unitate* quantum *licet*. l. 36. *nec ego* rec.

P. 247. l. 4. Spiritus *ornatum si enim ibi non erat subtilitas quædam spiritus corpus ponderosum accepit; sed ut ostenderet quia hoc corruptibile nostrum induetur incorruptionem in veritate. Nam si mortale est induet immortalitatem; intravit quidem januis clausis ut ostenderet crassi-membre subtilimembre, & mortale immortale, & corruptibile incorruptibile: ut autem incredulos redargueret, in nostra salute, dico autem resurrectione, in subtilem transmutans corpus spiritum contemperavit resurrectionem, & in subtilitatem incomprehensibilem reditum omni tarditate & qualitate terrenæ molis.* Hæc cod. P.

P. 250. l. 2. *Tamen* post Deum. l. 44. quomodo *semper* creator. l. 49. semper *serviens* creatura.

P. 251. l. 45. In verbo *Dei* factæ. l. 54. factum est *carnem pro toto homine posuit, eo modo loquendi quo totum à parte significatur.*

P. 252. l. 6. Quæ sunt *& quæ non sunt*. l. 52. contempl. *post* se. l. 55. verbi *Dei*.

P. 254. l. 29. Animalia & *germina*. l. 37. quod *regit*, & q. *regitur*. l. 41. appetitu *volentem redire* perm.

P. 255. l. 21. Codex Par. multa hic mutat in versione horum verborum. Aut igitur Scotus non est auctor utriusque versionis, aut Scotus ex alia aliqua versione (forte Dionysiana) suam emendavit, quemadmodum in nostro codice nunc legitur; aut melius exemplar Græcum postea nactus fuerit. Nam l. 29. motum. *Neque* ad id quod cont. est, mot. susceperit: *cum vero*, legerat ὃ δὲ, at in Græco est εἰ δὲ, & noster. *Sin* vertit, & *ubi*. Mox secundum hypothesin, Parisiensis vertit *secundum materiam*. Reliqua omitto, quoniam longius recedunt à Græcis. l. 56. siquidem *quamvis* qualit.

P. 258. l. 27. Mensura *circumponderans factoris sapientia est, quemadmodum igitur aliquis homo corporis coarctatur & mensura* sibi subst.

P. 259. l. 7. Id genus. *Divina auctoritas clamat, ero mors tua, ô Mors, & morsus tuus, ô inferne; item novissimus inimicus destruetur mors, h. e. diabolus auctor mortis vel certa ipsa mors, cujus nomen apud Græcos masculinum est* θάνατος, *ita quippe scriptum est* ἔχθρὸς θάνατος, *inimicus* θάνατος. *In visionibus quoque Daniel Propheta Angelus inquit, Septuaginta hebdomades* &c. ut in textu, *ad justitia sempiterna. Mystico* viz. 70. *hebdomadum numero abbreviatarum, totum tempus à primo adventu salvatoris usque ad secundum significans; septenario siquidem numero cursus hujus vitæ septenis dierum revolutionibus convolutus insinuatur, qui cursus abbreviatus dicitur: omnia namque tempora in comparatione æternitatis* -----deesse aliquid videtur.

P. 261. l. 51. Sciendi bonum *& malum*.

P. 262. l. 52. Omnia quæ hic vides uncis inclusa, desunt in cod. Parisiensi.

P. 263. l. 20. *Est eis malum*: ab hoc vocabulo cætera omnia, in cod. Par. *ad malum appetunt*, non parum discrepant.

P. 265. l. 8. Intra *universitatem*. l. 14. occasio *perversa viz. voluntas*. l. 23. spatiis *corporalibusve*.

P. 266. l. 6. Circa *generationem* & corr. l. 8. immutabilem *præter quem visibilium*. In Ambiguis Maximi rectius legitur *per* quem.

P. 271. l. 34. Donec in *terrena*.

P. 272. l. 39. *Gratia duce* ad comm.

P. 275. l. 2. Infinitum *elongatam*. l. 12. inter cæteros *colores*. l. 16. *quæ est per* d. l. 47. explanat *tractatum* est.

P. 277. l. 36. Videntur posse, non autem *puniri*.

P. 278. l. 33. Factum est *incorruptibile esse necesse est, omne igitur quod ex una omnium causa factum est, pœnas* pati. l. 41. omnino *impunibile*.

P. 279. l. 7. Generali *purgatione*. l. 51. *nunquam enim Dædalus* &c. ad *fertur* sequuntur vocem *insipientes* p. 280. l. 3. cod. P. l. 55. veritati *non* esse.

P. 280. l. 13. Vero *superioribus*, per eum. l. 19. Phantasiis, *quas theophanias vocant*, q.

P. 282. l. 3. Sive intelligat *qui sonis auscul-*

auſcultat, quid in iis dulcedinem & pulcritudinem efficiat, ſive non intelligat, ineſt tamen. l. 22. infectam *eſſe futuram.*

P. 284. l. 9. Divina *providentia.* l. 32. omnia? *numquid in eum, qui omnia ſuperat & ambit & in quo ſunt.* In ipſum.

P. 285. l. 15. Quia *juſta eſt.* l. 51. coadunari poſſunt, *hoc eſt intra terminos naturæ & virtutes & vitia.*

P. 286. l. 18. Pars *naturalis* æter. l. 41. natura *nunquam* imaginem. l. 45. *Peccatum* oriri.

P. 288. Cecidere, *hoc eſt, ſi nullum bonum in hac vita peregerunt, quo mereantur miſericordiam in futura. Eſt etiam alia forma* pœnarum.

P. 291. l. 24. Ejus *conparatione.*

P. 294. l. 26. Faciet *beatum,* abſ.

P. 297. l. 51. Apparebit. Hic omiſit ſcriba noſter *& erunt & apparebunt,* ſi tamen omiſſio iſta dicenda ſit.

P. 298. l. 60. *Obtundunt auferunt.*

P. 300. l. 37. Præcedit cauſa *filium.* l. 50. in arcana *transformatione*; forte.

Pag. 302. l. 7. Copioſiſſimaque *atque* infin. l. 13. emerſit, forte *emiſit.*

P. 303. l. 20. Quia *moralia* ſunt. l. 25. *Hinc* red.

P. 306. l. 32. Intelligentiam *exercendi,* ſudoris.

P. 307. l. 22. Capacit. *poſſident.* l. 31. integritati, *veluti cuidam virginitati* naturæ incorruptib. l. 48. jud. ejus *& inveſtig. viæ ejus* in o.

P. 308. l. 47. Pinguedine *ſcientiæ.*

P. 309. l. 24. Reditum *ſuadendum.* l. 51. ait enim *in* 20. *libro de Civ. D.* 21. *cap.* ſi ſ. l. 59. ſponſi *adventum* inſ.

Pag. 312. l. 27. Nobis non eſt, *item Apoſtolus, videmus nunc per ſpeculum in æn. & alibi ex parte cogn.* l. 37. Frater in Chriſto. Hunc fuiſſe Wlfadum, primo Remenſem Canonicum, deinde Bituricenſem Epiſcopum exiſtimat vir doctus Petrus Alixius. De Wlfado conſule Hincmarum & Marlotum in Metropoli Remenſi, l. 111. T. 1. l. 42. ſoliciti. Cod. P. *ſolicitus,* idem numerum pluralem in ſingularem revocat, in *Debitis* & *laborabitis*; & noſter quædam hic mutat. Quæ tamen monere, non eſt opere pretium.

Emendationes ad Appendicem, sive ad S. Maximi Ambigua.

IN Epistola, l. 2. Lege *Cyzici*. l. 3. Lege *Ambiguorum*. Is est hujus appendicis titulus. Nam *Scholia* aliud opus est hujus Maximi. Horum Ambiguorum ipse meminit Maximus p. 15. Tomi 2. operum editorum; meminit Photius, meminit Baronius, & in codicibus Vaticanis servari testatur.

Ad finem, *Eusebestate*. Eadem manu in margine scriptum reperi *Piissime*. Credo Scotum Græca affectasse, ut alibi.

P. 1. l. 3. *Et si intelligentiæ* &c. Hæc imperite vertit Scotus; quod cuilibet patet.

P. 2. l. 1. *Singularem*. Scotus male legit οἷαν. l. 5. *Navis in modum*. l. 13. *Vestrum*. verte, *vobis*. l. 17. *Immundos*. Credo legerat ἀσίμνας. l. 26. Dubiorum *vobis*, *L. nobis*. l. 43. Suis *Servis*. Legisse videtur ἰδίοις· quod ineptum.

P. 3. l. 11. *Bombis*. Quid hic Scotus legerit, incertum. Τομαὶ quid sint, explicat Hermogenes l. 2. de *Formis*. l. 27. *In multis*, verte, *fusius expatiari*.

P. 4. l. 6. *Pueris*, inscitissime. Verte, *compedibus*, *vinculis*.

P. 5. l. 35. Μήτρας ζόφῳ περικεχυμένης, *nihil à matrice tenebris obvoluta*.

P. 7. l. 18. Consequensque. Verte; *cum verisimilitudine*. Legerat Scotus, ἑπόντ@. l. 44. *Permotata*, forte προκινηθέντα. Hic nihil vidit Erigena. Et pene omnia in hoc capite pervertit; quibus tamen notandis, quoniam plura sunt supersedeo.

P. 9. l. 5. *Qui sacram* &c. non dubito quin hæc in suo exemplari viderit Scotus, quoniam in Latinis nostris leguntur. l. 28. *Manens*. Imo *unum Solum*. Et mox, *primam* & *solam*. Quæ sequuntur, sunt obscuriora in Latinis, quam in Græcis.

P. 10. l. 19. *Contendentem*, voluit dixisse, *ipsam in suo fine defigens*. l. 30. Ἄποιον. *Sine affectione ad aliud*, *immune*.

P. 11. l. 30. *Incorruptam*, Lege *corruptam*. l. 37. *Quam*, Lege *qua*. ᾗ. l. 46. *Implente*, Lege *cedente*. l. 47. *quod regit*. Imo, *quod regitur*.

P. 12. l. ult. *Imaginari*, Lege, *æquiparari*.

P. 13. l. 1. *Erroris sit*. Legisse Scotus videtur δολιάσῃ. Verte, *alliceat*.

P. 14. l. 3. *Inseparabiliter*. Mallem, *indivisim*, ἀδιαιρέτως. *Cumdiscretam*, i. e. *coexistentem*. l. 8. *Ad eam*, Lege *eum*. Mox *per seipsum*. Legit Scotus, δι' ἑαυτόν, quod probo. l. 40. *Ostendens*, verte, *pertransiens*, Græce διϊκνούμενον.

P. 19. l. 11. *Inseparabiliter*. Verte, *sine offensione*. l. 20. *Circa Pantænum*. Verte, *& Pantænus*, *qui magister fuit Clementis Magni Stromatei*.

P. 20. l. 41. *Principali exemplo imago*. Verte, *principali exemplari iconem*, *permittentes* &c.

P. 21. l. 14. *Circumspirans*, verte, *complectens*.

P. 23. l. 17. *Et ne vanitatem* &c. verte, *& frustra eam* [*unitatem*] *deinceps prædicant*, &c.

P. 24. l. 49. *Dii*, *& filii*, &c. De hac re egit Maximus in Proœmio ad quæstiones in S. Scripturam, & alibi; fusius ibi innuit se acturum, quod hic fecit. v. Photium, ad P. 498.

P. 33. l. 43. *Omne quod fecerat*. Verte, *omnino oblitus fuerat*.

P. 34. l. 52. *Distributam*. Lege, *depascentem nos*.

P. 35. l. 4. *Copia*. Lege, *Copula*. l. 9. *Distillando*. Verte, *nec propter rerum suarum cursum inoffensum contra eos*, *qui istis carent*, *exaltentur*.

P. 36. l. 17. Διαχόντι Lege. l. 19. *Et hanc posse*, verte, *& idem valere*, *ac*. l. 54. *Deficiens*, verte, *imperfectam existimare*.

P. 37. l. 11. *Eam*, Lege, *eum*, &, *manifestantem*. l. 21. *Inconsequentiam*, rectius, *pravitatem*. Mox, *discreta*. l. 28. *Ostendens*, Lege, *ostendentis*.

P. 39. l. 8. *Ministrum*, Lege, *ministram*. l. 29. *Nullam*, Lege, *nullum*.

P. 40. l. 47. *Principali*, Lege, *principalem partem*. l. 51. *Muniens*, verte, *obstruens*.

P. 41. l. 38. *Intellexerunt*. Verte, *meditati sunt*. l. 53. *Docuerunt*, verte, *eruditi*. Sententia pendet a verbo in p. 42. *transcenderunt*.

P. 43. l. 27. *Refluxionibus inditi*, carnis renitentiis, rectius.

P. 44. l. 15. *Habitos*, verte, *pendentes*.

P. 45. l. 9. *Docentes*, mallem, *docent*.

P. 46. l. 12. *Epistola prima*. Scripsit enim aliam de his ipsis rebus, quam ideo non apposui, quoniam nihil fere ea continebat aliud, quam hæc prima. De utraque Photius suum judicium protulit; quod vide in Myriobyblo.

P. 47. l. penult. Lege, *beatam*.

Sed de his satis. Sane novam versionem, post Scotum, cudere non placuit, multo minus omnia istius errata corrigere, quod majoris erat molestiæ.

INDEX

INDEX AUCTORUM qui citantur in hoc opere.

A notat Appendicem.

Index rerum, de quibus præcipue agitur in hoc opere; A notat Appendicem S. Maximi *Ambiguorum*.

A.

B.

C.

D.

Errata in Præfatione.

PAg. 1. *Ratramni.* 2. *πύλας.* 3. *Franciam.* hodieque, ad aliam. 4. *inhon.* cædis. 8. *Lindiffer.* 10. eas *quas.* 12. anno 884, *vel* 885. P. 8. l. 53. *proced.* 15, 6. *Substantia.* 17. 20. *Ergo* ὀσία. 25. 3. *Definientis.* 49. 37. *appellatione.* 51. 22. *quantum.* 51. 51. *divisione.* 153. in *proximis* s. n. 169. 28. corroborato *itinere. desere.* 198. 27. *voluntarie.* 245. 31. in *quæ.* 310. 20. nullis *bonæ.* In Append. Pag. 11. *Subjectorum.* 36. διαχὸντι. 37. *discreta.* 39. *ministram. nullum* hab. 47. *beatam.* 59. In *Dionys. Areop.* 66. *nescivit.* In emend. 74. *Thuani.* 78. *non* videntur.

